

Національна академія педагогічних наук України
Інститут обдарованої дитини НАПН України
Національний центр «Мала академія наук України»

МАТЕРІАЛИ
Науково-практичного онлайн-семінару
**«ОБДАРОВАНІСТЬ:
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ
ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ»**
22–26 травня 2025 року

Київ
2025

О-13 Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 22–26 травня 2025 року). / Упоряд. М. Ю. Мельник, В. М. Шульга. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. – 1000 с.

У збірник увійшли статті та тези учасників науково-практичного онлайн-семінару «Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку», у яких учасники досліджують проблеми і перспективи ідентифікації та розвитку обдарованості дітей і молоді в умовах воєнного стану, здійснюють пошук шляхів ефективних методів виявлення обдарованості, висвітлюють досвід впровадження інноваційних технологій та організаційних рішень, що сприяє реалізації потенціалу обдарованої особистості.

Тематика публікацій:

- Сучасні підходи і тенденції педагогічної та психологічної діагностики обдарованості
- Діагностика чинників розвитку обдарованої особистості в умовах воєнного стану
- Інформаційно-комунікаційні технології в діагностиці, моніторингу та супроводі розвитку обдарованої особистості
- Організація освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості в умовах війни

Видання рекомендовано для науковців, керівників і представників освітніх закладів, інститутів післядипломної освіти, педагогічних працівників усіх ланок системи освіти.

Статті подано в авторській редакції (збережено стилістику, орфографію та мову). Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела тощо.

УДК 376-056.45

ЗМІСТ

Аайтов С. Ш. Розуміння минулого як іншого антропологічною сферою сучасної філософії історії та діагностика і розвиток обдарованості.....	12
Ананова Т. О. Педагогічна та психологічна діагностика обдарованості.....	16
Андрєєв С. С., Андрєєва В. Г. Проєктна діяльність як ефективний метод розвитку обдарованості дітей у сучасній системі освіти	25
Антоненко О. О. Хімічні експерименти онлайн: як розвивати дослідницьку обдарованість учнів в умовах дистанційного та змішаного навчання	29
Аскарова Ю. С. Використання ІКТ в освітньому процесі з обдарованими учнями	33
Барабаш Л. М. Впровадження інтерактивних технологій на уроках біології як засіб активізації пізнавальної діяльності обдарованої дитини	39
Барабаш М. Г. Проєктно-технологічна діяльність на уроках трудового навчання як шлях до розвитку обдарованої особистості	48
Барановська О. В. Обдарованість і життєвий вибір старшокласника: діагностика та підтримка	56
Баштан Н. В., Михайлик Л. В. Цифрові технології в діагностиці обдарованості: можливості та ризики	64
Бевз Т. А., Кириленко С. В., Кіян О. І. Індивідуальна траєкторія розвитку обдарованої дитини в умовах Нової української школи: діагностика, підтримка, супровід	69
Березинець С. К., Іщенко В. С., Єрмак А. Р. Розвиток освітнього потенціалу обдарованих школярів в умовах воєнного часу: кейс-аналіз діяльності Ірпінського академічного ліцею НУБІП України	78
Бельська Н. А. Досвід використання в діагностиці обдарованості комп'ютеризованої версії методики С. Медніка для визначення вербальної креативності: переваги та недоліки	88
Бойко С. М. Інноваційна педагогіка та підтримка обдарованих учнів в умовах війни.....	95
Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Футуристичні абрисы та дидактико-методичний потенціал українського підручника.....	104
Бродецька І. В. Психолого-педагогічні заходи для реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів в умовах воєнного стану	120
Бурачок Н. В. Інноваційні технології розвитку обдарованості у школярів ...	129
Вдовіна О. О. Інформаційно-комунікаційні технології як інструмент моніторингу якості освіти та розвитку обдарованості в українських ЗВО.....	139
Ветрова О. Д. Соціально-педагогічний супровід обдарованих дітей і молоді в закладах фахової передвищої освіти	146

Войтенко О. О. Взаємодія асистента вчителя ЗЗСО та батьків щодо розвитку обдарованості дитини з особливими освітніми потребами	149
Волкова А. В. Інтелектуальні системи та штучний інтелект у виявленні та розвитку обдарованих дітей.....	151
Волотовська Т. П. Компаративний аналіз сучасних підходів діагностики обдарованості.....	154
Воробйова С. С. The gamified diagnostic: how interactive quizzes reveal hidden cognitive potential	161
Гажа Л. В. Освітнє середовище як фактор збереження і розвитку обдарованості в умовах війни	168
Газізова О. О. Науково-дослідна діяльність у закладах освіти як чинник національно-патріотичного виховання молоді в період війни	171
Гальченко М. О. Розвиток обдарованості учнів в освітньому просторі сучасного закладу освіти	178
Ганаба С. О. Подолання стереотипів у розвитку креативності	186
Гарань Н. С., Ма Xiaoqing, Юристовська-Попадюк В. І. Роль штучного інтелекту в психологічній діагностиці обдарованості здобувачів закладів вищої освіти.....	189
Гіренко М. А. Діагностика чинників розвитку обдарованої особистості в умовах воєнного стану: досвід комунального закладу «Вінницька гімназія № 24».....	193
Горбань Л. В. Креативність без бар'єрів: STEM/STEAM для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами	196
Городинська Г. В. Обдарованість – сучасні підходи та тенденції діагностики .	207
Гребенюк А. В. Роль публічних інтелектуалів у розвитку обдарованості.....	214
Гриненко А. Ю. Using information and communication technologies to monitor the success of linguistically gifted students	220
Гринько І. М. Роль штучного інтелекту в підтримці та розвитку обдарованості учнів під час навчання в дистанційному форматі	222
Грудік В. В. Професійний учитель – обдарований учень	228
Губенко В. Г. Організація сприятливого освітнього середовища в закладах дошкільної освіти для підтримки та розвитку обдарованих дітей в умовах воєнного часу	232
Давидова К. С. Нетрадиційні форми уроків української мови та літератури як інструмент виявлення, підтримки та розвитку обдарованості учнів в умовах війни.....	237
Демиденко Є. І. Цифрова трансформація у сфері роботи з обдарованими: від діагностики до індивідуальної освітньої траєкторії	242

Дем'янчук Ю. В. Підтримка обдарованих учнів через міжпредметну взаємодію: технології та інформатика в сучасному освітньому середовищі ЗЗСО	247
Денесюк А. В. Інтелект без меж: інклюзивні підходи на основі теорії Г. Гарднера	251
Дмитрохіна М. В. Розвиток обдарованості на заняттях фізики засобами STEM-освіти в умовах дистанційного навчання під час воєнного стану	255
Доброскок С. О. Педагогічні умови реалізації потенціалу обдарованих учнів у контексті безпекових викликів прифронтового Запоріжжя	259
Дубовенко Ю. І., Патока В. В. Огляд проблем і методів ідентифікації обдарованості в епоху ШІ.....	266
Дуванська К. О. Тьюторський супровід як інструмент освітнього розвитку обдарованих дітей	278
Єва Г. А. Understanding the needs of gifted children in war zones.....	286
Євдокимов С. О. Методологія впровадження елементів аудиту безпеки в систему навчання.....	289
Єпик В. Г., Маркіна І. М., Чамор І. М. Музична діяльність як інструмент розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дитини.....	293
Єршова-Бабенко І. В. Complex behavior of the psyche and consciousness – a phenomenon of nonequilibrium phase transition in macro-scale conditions from the standpoint of psychosynergetic theory	298
Єсімов С. С. Форми та методи роботи з обдарованими учнями на заняттях із суспільствознавства.....	306
Завгородня О. В., Макіна Л. Б. Роль освітнього простору у формуванні стійкості обдарованих школярів в умовах війни	311
Загородня А. А. Виховання патріотизму у ЗВО як базової якості сучасної особистості	319
Зілюк Н. В., Сулімова Л. О. Комфортне та розвивальне освітнє середовище як основа розвитку творчої та самодостатньої особистості	322
Золотарьова О. В., Клименко Н. Б. Сучасні тенденції в організації роботи з обдарованими учнями в Україні	328
Іванець С. М. Організація освітнього середовища в ліцях, сприяння та розвиток обдарованості в умовах війни	333
Ігнатюк Т. В. Сільська школа як осередок стійкості: створення умов для розвитку обдарованих дітей в умовах війни	339
Кабанець В. І. Організація освітнього середовища для обдарованих учнів в умовах війни: конспект уроку «Мешканці океанів і прісних водойм»	344
Кавалжи О. М. Дитячий екологічний парламент як спосіб пошуку обдарованої дитини в сучасних умовах	351
Калюжна В. В. Підтримка та розвиток обдарованості в умовах воєнного стану: дієві практики	361

Калюжна О. В. Обдарованість під обстрілами: нові виклики та освітні рішення	368
Канцера М. І. Освітнє середовище підтримки та розвитку обдарованості молодших школярів під час воєнного стану	371
Катеринюк Г. Д. Математичний експеримент як засіб організації освітнього середовища для розвитку математичної обдарованості учнів	376
Кириченко А. В., Стасюк В. В. Military leadership as a commander's social talent.....	385
Кіпращ Т. М. Практика реалізації технологій розвитку обдарованості дитини дошкільного віку в образотворчій діяльності	388
Кіричевська Е. В. Інформаційно-комунікаційні технології в діагностиці індивідуальних і колективних здібностей стратегування військового персоналу командного рівня	398
Кірсанова О. В. Організація освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості у студентів в умовах воєнних реалій (з урахуванням специфіки медичних університетів).....	409
Ковальова О. А. Структура громадянської компетентності: визначення компонентів і критеріїв сформованості.....	414
Ковальчук Ю. М. Здібність як складова ресурсів розвитку обдарованості	417
Когут М. Я. Geogebra, Desmos, Wolfram Alpha як інструменти підтримки математичної обдарованості	423
Копилов С. О. Принципи та шляхи формування громадянсько- патріотичної особистісної мотивації обдарованих дітей і молоді	428
Кордонська А. В. Розвиток обдарованості в процесі науково- дослідницької діяльності здобувачів освіти	434
Корольчук О. С. Успішна реалізація технологій розвитку обдарованості як освітній і соціальний виклик	438
Котченко М. В. Психологічні аспекти розвитку здібностей обдарованої молоді до науково-дослідницької роботи	444
Кочетова О. М., Синельник І. В. Розвиток обдарованих учнів в умовах метрошколи.....	450
Кремінський Б. Г., Мистюк С. П., Вернидуб О. М. Зв'язок обдарованості та успішності з соціально-педагогічної та практичної точок зору .	455
Криворучко І. В., Шукатка О. В. Законодавчі засади виявлення обдарованості в країнах Заходу	462
Куцоласька А. М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з обдарованими особистостями за допомогою штучного інтелекту	465
Кушнарєнко І. М. Штучний інтелект як помічник педагога в роботі з обдарованими учнями	472

Латиш Н. М. Стимулювання творчого мислення молодших школярів у сучасних умовах	479
Лівітчук І. Ф. Підтримка обдарованості в умовах війни: освітнє середовище, що зберігає і розвиває	486
Ліпін М. В. Інтерсуб'єктивна основа розвитку творчої обдарованості	489
Лісова Л. М. Дослідження механізмів культурної еволюції та природного відбору для підтримки індивідуальних особливостей особистості	492
Лісогор І. Г., Стоякіна В. А., Коваленко М. С. Освітнє середовище для підтримки обдарованих підлітків в умовах війни: вплив стресу та методи його подолання	495
Лучанінова О. П. Інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни	503
Малик В. М. Створення умов для навчання з урахуванням потреб, нахилів і здібностей обдарованих студентів у Вінницькому національному аграрному університеті	510
Малікова К. О. Обдарованість без кордонів: підтримка обдарованих учнів у дистанційному освітньому просторі в умовах війни	516
Медведюк О. Б. Розвиток, підтримка і супровід обдарованих дітей у сім'ях і закладах освіти	519
Мельник Є. О., Гопанчук Р. Ф. Формування адаптивного освітнього середовища для обдарованих учнів у контексті воєнного часу: досвід Кам'яноярського ліцею	528
Мельник М. Ю. Обдарована учнівська молодь у воєнний час: адаптація, ризики та потенціал розвитку	530
Метко А. Б. Роль самоосвіти обдарованої особистості педагога (майбутнього педагога) в епоху інформатизації	542
Міленіна М. М. Обдарованість як соціобіологічний та ноетичний феномен: спектр визначень та багатоголосся думок	546
Мозуль І. В. Платформи, онлайн-курси та конкурси як засоби самореалізації та розвитку обдарованості здобувачів освіти в умовах війни	549
Моляко В. О. Формування психологічної готовності до творчої діяльності в кризових ситуаціях	552
Москалюк Н. В., Спільніченко О. І. Розвиток дослідницьких компетентностей обдарованих учнів через природничі проєкти в клубах молодого винахідника	558
Музика О. Л. Теоретичні засади конструювання опитувальника «Асертивна взаємодія обдарованої особистості»	563
Мухіна-Чол Л. Я. Теоретичні засади формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру	573

Неплях В. В., Неплях Є. О. Розвиток обдарованості особистості в сучасному середовищі – виклики в умовах воєнного часу	577
Неплях В. В. Виявлення та розвиток обдарованості здобувачів освіти через учнівське самоврядування в умовах Нової української школи – сучасні підходи в роботі педагога-організатора	584
Нігальчук А. О. Цифрові технології як інструмент діагностики та супроводу обдарованих учнів.....	593
Ніколаєнко Л. І. Музичний розвиток вихованців шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій	597
Новгородська М. М. Оптимізм і позитивні емоції як психологічні чинники подолання дезадаптації обдарованих дітей в умовах освітньої нестабільності.....	602
Ноджак М. М. Ефективне освітнє середовище для обдарованих дітей в умовах нестабільності	606
Овчаренко С. Ю. Розвиток учнівської обдарованості через мотивацію до навчання: психологічні стратегії підтримки	608
Онопченко Г. В., Онопченко О. В. Цифрова трансформація освіти як інструмент підтримки обдарованих учнів: потенціал ІКТ у розвитку креативного мислення	614
Охріменко З. В., Мельник А. І. Стан сформованості креативності особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв: особливості діагностики	623
Павельчук М. О. Індивідуальні освітні траєкторії для розвитку обдарованості в кризових умовах.....	629
Павловська О. В. Практичні кроки до успішної профільної освіти	632
Пахомов І. В. Діагностика обдарованості учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі розвитку їхньої громадянської ідентичності	637
Пенцова І. В. Особливості ідентифікації прихованої обдарованості в підлітковому віці	644
Пеньковська М. В., Соляник М. Г. Роль емоційної стійкості та підтримки в розвитку обдарованих дітей	650
Петренко С. М., Мехед Д. Б., Мехед О. Б. Застосування інтерактивних цифрових технологій для персоналізованого супроводу обдарованих здобувачів освіти	654
Пилипенко О. Є. Філософія як засіб розвитку обдарованої молоді.....	660
Пономаренко І. В. Розвиток професійної компетентності педагога в роботі з обдарованими учнями	669
Пономаренко Н. Г. Метафоричні асоціативні карти як інструмент супроводу обдарованої дитини	674

Похил Л. Д. Супровід учнівського самоврядування в закладі як один із напрямів роботи практичного психолога з обдарованою молоддю в умовах війни.....	679
Пранова О. М. Із досвіду роботи Середино-Будського ліцею № 2 з обдарованими учнями в умовах війни.....	689
Прибора Н. А., Богатиренко В. А., Шалієвська О. В. Шляхи розвитку обдарованості в хімії.....	697
Прибора О. В., Прибора А. О., Ребікова В. Ю. Розвиток природничо-математичної обдарованості у дітей з особливими освітніми потребами	702
Присяжнюк Ю. П., Коротун Л. В. Розвиток обдарованої особистості сучасного гімназиста в контексті завдань оптимізації діагностики та педагогічного супроводу.....	705
Приходнюк В. В., Горборуков В. В., Довга М. І. Когнітивні інформаційні технології як інструмент системного супроводу розвитку обдарованих особистостей у позашкільній освіті	713
Приходько А. Б. Соціально-психологічна підтримка обдарованої особистості в складних умовах сьогодення.....	716
Просіна О. В. Edtech-підходи в підтримці індивідуального потенціалу дитини: можливості застосування «Вивчаю – не чекаю»	722
Проскура О. І. Освітня рефлексія і штучний інтелект: від нерозкритих талантів до світу нових можливостей.....	728
Пузенко А. Я. Методи діагностики та практичний підхід вчителя до вияву обдарованої дитини серед учнів	739
Пуленко І. І. Філософський компонент у системі розвитку обдарованості студентів в умовах війни	747
Редькіна Г. М., Нагорний Д. В. Обдарованість як системна властивість суб'єкта праці.....	749
Романюк С. О. Створення освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованих учнів на уроках географії в умовах воєнного стану	760
Саханенко С. В. STEM-освіта на уроках суспільно-гуманітарного циклу як чинник розвитку обдарованої особистості	766
Свінцицька Н. М. Потенційні можливості інформатичної освітньої галузі в напрямі діагностики та розвитку обдарованості учнів НУШ.....	776
Сива О. М., Підгородецька І. М., Марчук О. М. Цифрові стратегії підтримки та розвитку обдарованої особистості: інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у сучасну освітню парадигму.....	780
Сидорук Н. Є. Психологічний супровід обдарованих дітей.....	782
Сиротенко С. М. Особливості роботи з художньо обдарованими дітьми в умовах війни.....	788

Скиба Н. В. Організація освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованих учнів ліцею під час дистанційного навчання в умовах війни (на прикладі КЗ «Східненський ліцей Музиківської сільської ради Херсонського району Херсонської області»)	795
Слюта А. М. Інформаційно-комунікаційні технології як інструмент педагогічної діагностики на уроках географії: досвід виробничої (педагогічної) практики здобувачів освіти	802
Собко Н. В. Використання Zoom-дошки на уроках математики як інтерактивного інструменту для педагогічної підтримки обдарованої особистості під час війни	809
Соколовська І. А., Нечипоренко В. В., Гордієнко Н. М., Позднякова О. Л. Principles of building an educational environment for gifted youth	813
Староста В. І. Творчий потенціал очима (майбутніх) педагогів: самооцінка ключових креативних диспозицій	819
Тадєєва М. І., Тадєєв П. О. Використання методу евристичних запитань для навчання обдарованих школярів і студентів генерувати ідеї та приймати нестандартні рішення	826
Тананайко О. Г. Створення віртуальних навчальних середовищ для поглибленого вивчення профільних дисциплін і розвитку спеціальних здібностей	832
Тименко В. П. Самодіагностика наукового дизайн-мислення учнів МАН України з використанням AI-асистентів	843
Ткаченко Л. І. Обдарованість і соціальний інтелект: взаємозалежність чи контрверза	850
Ткачук Р. З. Програма опанування дронотехніки для обдарованої учнівської молоді.....	854
Томілова М. В. Діяльність наукового товариства учнів ЗП(ПТ)О як чинник розвитку обдарованої молоді.....	862
Топузова А. В. Соціально-психологічні аспекти розвитку особистості	867
Третяк Т. М. Стимулювання творчого мислення обдарованих учнів.....	869
Турчина (Довбищук) К. С. Обдарованість: сучасні методи та тенденції психопедагогічної діагностики дітей із дислексією	878
Фельберг В. Ю. Супровід обдарованих учнів в умовах війни: підтримка та розвиток.....	882
Хожай Н. В. Розвиток обдарованості засобами формування екологічної культури у дошкільників	889
Цикалюк Ю. О. Організація навчального процесу в умовах воєнного стану	895
Чайка О. В. Організація освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованих здобувачів освіти в умовах воєнного стану	900

Часнікова О. В. Інформаційно-комунікаційні технології як інструмент проєктної діяльності обдарованих учнів у курсі географії в базовій школі	906
Чепурна С. В. Упровадження інноваційних форм роботи щодо формування пізнавальної активності учнів на уроках біології	910
Черкашин А. І. Вплив освітнього середовища закладу вищої освіти на формування лідерських якостей у обдарованої молоді.....	918
Черниш А. В., Поліщук А. В. Цифровізація освітнього процесу для обдарованих студентів в умовах воєнного стану: кейс «Віртуальний івент-календар»	927
Чиновата З. А. Творча діяльність на уроках математики як ефективний метод виявлення та розвитку обдарованості здобувачів освіти.....	934
Чуприна Г. В. Індивідуальні освітні траєкторії для обдарованих дітей: переваги та виклики	940
Чуркіна В. Г. Giftedness: ways of development and formation of a creative personality in the conditions of digitalization	943
Шамаріна О. М. Роль педагогів і батьків у створенні освітнього середовища для обдарованих дошкільнят під час війни: важливість партнерства	950
Шевченко С. М. Формування змісту та законодавчих основ шкільної освіти в процесі національно-патріотичного виховання молоді в 1990–2009 роках...	959
Шибка О. С., Шибка Г. І. Фасилітація наукової діяльності обдарованих учнів в умовах воєнного стану: досвід гурткової роботи	968
Широкова О. А. Діяльність наукових учнівських товариств: освітнє середовище, підтримка та розвиток обдарованості в умовах війни.	971
Шпуганич І. Г. Організація освітнього середовища та емоційна підтримка в розвитку обдарованості здобувачів освіти щодо вивчення освітнього компонента «Фізико-астрономічний модуль» в умовах війни.....	978
Шумай Л. П. Розвиток критичного мислення як один із чинників у роботі з обдарованими учнями	983
Шумейко О. Г. Інноваційні підходи до формування освітнього середовища для роботи з обдарованими дітьми в умовах воєнного стану	989
Щербина О. О. Формування soft skills для розвитку обдарованості в початкових класах	994
Яковлєва О. М., Голінко А. В. Формування дослідницьких навичок на уроках алгебри для розвитку обдарованої особистості.....	997

Айтов Спартак Шалвович,
кандидат історичних наук
доцент кафедри філософії та українознавства
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро,
aytovspartak@gmail.com

РОЗУМІННЯ МИНУЛОГО ЯК ІНШОГО АНТРОПОЛОГІЧНОЮ СФЕРОЮ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ ТА ДІАГНОСТИКА І РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ

Дана стаття присвячена з'ясуванню впливу антропологічного аспекту сучасної філософії історії у розумінні нею феноменів Іншого у минулому на діагностику і розвій обдарованості. Проаналізовано сутність і аспекти значущості концепцій історичної антропології для формування творчих навичок і обдарованості особистості у процесі осягнення широкого історичного і соціокультурного контексту.

Ключові слова: філософія історії, історична антропологія, особистість, минуле, діагностика, Інше, обдарованість.

This article is devoted to clarifying the influence of the anthropological aspect of modern philosophy of history in its understanding of the phenomena of the Other in the past on the diagnosis and development of giftedness. The essence and aspects of the significance of the concepts of historical anthropology for the formation of creative skills and giftedness of the individual in the process of comprehending a broad historical and socio-cultural context are analyzed.

Keywords: philosophy of history, historical anthropology, personality, past, diagnosis, Other, giftedness.

Діагностика і розвиток обдарованості особистості мають визначальне значення для її успішного індивідуального і професійного розвитку. Виявлення здібностей людини і стимулювання її творчих здібностей з пов'язано з формуванням у учнів і студентів вміння будувати плюралістичні моделі розуміння реальності і засобів вирішення розумових і життєвих завдань. Діагностика обдарованості і формування творчих навичок може бути реалізована через постановку проблемних запитань тим, хто навчається, з зіставлення феноменів минулого, яке розглядається як Інше, і явищ соціокультурного життя сучасності. Виявлення творчих здібностей та їх усвідомлення особистістю є інтелектуальною і емоційною основою для формування творчого, діалогічного мислення як у соціально-гуманітарних науках, як і у меншій мірі у природничих й технічних дисциплінах, економічної діяльності та ін.

Розвиток діалогічного мислення реалізується завдяки утворенню у особистості бачити і розуміти альтернативні варіанти динаміки історичних процесів і соціокультурних процесів сучасності. Дана здатність може бути генерована через

залучення аналізу різноманітних явищ минулого як Іншого по відношенню до сучасності. Роль антропологічної сфери сучасної філософії історії у формуванні діалогічного мислення і творчих навичок полягає у формуванні досвіду вивчення елементів ментально-культурної площини Іншого у минулому як складного і багатоаспектного простору. До них можна віднести світогляд, повсякденне життя, соціальну поведінку, культурні установки людини і суспільства минулщини.

Важливим концептуальним підходом історико-антропологічних студій є розуміння ментально-культурної реальності, у якій існувала людина минулого, як Іншого по відношенню до уявлень про світ і світогляду сучасної людини; спроба увійти у інтелектуальний діалог з минулим як Іншим [1, с.328].

Антропологічна сфера сучасної філософії історії осмислює людську площину історичного буття людей, суспільств, субкультурних спільнот як Іншу по відношенню до сучасної економічної, соціокультурної, демографічної, політичної, науково-технічної реальності. Складність і багатоаспектність ментально-культурного горизонту історичної реальності як Іншого, котре знаходиться у фокусі розвідок даного філософсько-історичного напрямку, може бути пояснена тим, що він лежить у основі усіх площин історичних процесів.

Цей вимір минулого має мотивуюче і спонукально-орієнтаційне значення для існування особистості у просторі історичних процесів. Ментально-культурні чинники спрямовують шляхи розвитку людини і суспільства, оскільки інші площини минулого функціонують відповідно до уявлень про світ, системи морально-етичних цінностей, стереотипів мислення, знаково-символічного простору, світоглядних установок суб'єктів історичної реальності.

Аналіз антропологічною сферою сучасної філософії історії світоглядних особливостей людини і соціумів минулого, котрі значною мірою відрізняються від сучасних, має велике значення для розвитку обдарованості. Це може бути реалізовано через з'ясування каузальності та сенсу історичного і сучасного соціального буття і варіантів його існування у майбутньому. Остання обставина є підставою для того, щоб вважати антропологічний аспект сучасної філософії історії суттєвим елементом гуманітарного і соціального прогнозування та футурологічних студій.

Дослідження у зазначеному рефлексивному полі виявляються релевантними завдяки виявленню історично-антропологічними розвідками точок біфуркації у розвитку ментальності культурних систем і цінностей минулого, реконструкції та осмисленню його альтернатив і застосування цього знання для студій світогляду і цінностей сучасної епохи, розуміння соціокультурних трендів й аналізу їх розвитку у майбутньому.

Зasadничим теоретичним підходом для історично-антропологічних розвідок минулого як Іншого є положення М. Блока, згідно з яким основним об'єктом

історичного пізнання є людина у часі [2, с.130-131], у всьому розмаїтті аспектів минулого. Суттєве значення для розуміння іншості історичної реальності має теоретичний підхід Ф. Броделя до аналізу структур повсякденного життя індивідуумів і суспільств минулщини [3, с.10]. Значну роль у дослідженні цього проблемного поля відіграє «історія ментальностей», котра осмислює широкий спектр аспектів буття минулого у психологічно-культурній і знаково-символічній площинах [4, с.10-11].

Досить складна і розгалужена структура антропологічної сфери сучасної філософії історії дозволяє їй вести широкий міждисциплінарний діалог з концепціями природничих та соціально-гуманітарних дисциплін, з метою розуміння реалій Іншості у просторі минулого. Вона сприяє формуванню і вдосконаленню обдарованості особистості. Це відбувається завдяки здійсненню багатоаспектного аналізу буття людини і суспільства у смислових координатах історичної динаміки. Так, дослідження, географічних уявлень людини минулого втілюються у студіях «ментального картографування» [5, с.10].

Антропологічна сфера сучасної філософії історії володіє значним кластером інноваційної діяльності у дослідженні Іншого. Важливим творчим його елементом виступає аналіз нового для філософсько-історичних пошуків проблемного поля, ментального та соціокультурного горизонту минулого як Іншого. До цієї проблематики належать, зокрема: студії стереотипів та стилів мислення людини і суспільств минулого як суттєвих компонентів каузальності їх динаміки; осмислення гендерної площини історії, яке відбулося у інтелектуальному просторі «історії жінок»; дослідження ментальних уявлень про час і простір суспільств Середньовічної Європи.

Значущим елементом інноваційної діяльності історичної антропології як сучасної філософії історії, котрий сприяє розумінню минулого як Іншого, виступає багатоаспектне застосування нею міждисциплінарного діалогу з іншими науками. Плідними і перспективними є взаємодії історично-антропологічних концепцій з теоретичними розвідками природничих наук (фізична географія, кліматологія, «антропогеографія»); соціальних наук (етнологія, соціологія, соціальна психологія); гуманітарних наук (психологія особистості, мистецтвознавство); історичних наук (теоретична історія, всесвітня історія, «глобальна історія»); наук про культуру (культурологія, філологія); філософських наук (філософія культури, соціальна філософія).

Застосування міждисциплінарного теоретичного підходу, властивого історичній антропології, при діагностиці та формуванні обдарованості, сприяє формуванню альтернативних точок зору на об'єкти, котрі осмислюються у ході засвоєння особистістю світу та вирішення нею розумових і професійних завдань.

Сутнісною складовою інноваційної діяльності антропологічної сфери сучасної філософії історії є координаційна роль у розвитку сучасної

соціогуманітаристики. За суттю її концепції, завдяки дослідженням минулого як Іншого, виступають істотною теоретичною підвалиною розвитку соціогуманітарних студій у дослідницькому (ментально-культурний горизонт історичних процесів); методологічному (міждисциплінарність і аналіз каузальності, змісту та перспектив соціокультурної динаміки) та ціннісному (ідеал цінності людського існування та принцип рівноцінності культур різних часів), у багатоманітності феноменів Іншого як минулого.

Важливим елементом інноваційної діяльності антропологічної сфери сучасної філософії історії виступає осмислення мотивацій та сутнісних рис суспільств минулого, звернення як до розуміння сутності сучасних соціокультурних процесів, так і до прогнозування їх у майбутньому.

Серед них можна виокремити застосування у історично-антропологічних студіях концепцій синергетики та характерної для неї багатозначної логіки. Вельми значущим є реалізація теоретичного підходу, згідно з яким соціокультурні процеси минулого є нелінійними і містять багато можливих альтернатив, одна із яких реалізується у точці біфуркації.

Застосування концепцій історичної антропології у розвитку обдарованості призводить до генерування у особистості нових теоретичних підходів до аналізу різноманітних аспектів індивідуальної та професійної діяльності.

Слід зазначити, що до інноваційної діяльності антропологічної сфери філософії історії у дослідженні минулого як Іншого належить низка наявних та перспективних теоретичних елементів. Серед перших можна виокремити: виокремлення і аналіз нового для історично-антропологічних розвідок проблемного поля; ефективне залучення міждисциплінарного підходу та проведення інтердисциплінарного діалогу; координуючу та науково мотивуючу роль у розвитку соціально-гуманітарних студій; прогностичний потенціал у розумінні психологічно-культурного горизонту Іншого у минулому.

До перспективних елементів інноваційної діяльності історичної антропології у рефлексивному полі аналізу феноменів Іншого у минулому належать: створення передумов для реалізації у студіях даної проблематики теоретичних підходів синергетики та багатозначної логіки. Зазначені інновації антропологічної сфери сучасної філософії історії визначають евристично-творчий характер даного напрямку філософського пізнання й надають їй можливості як для релевантного розуміння причин і сутності утворення багатоманітних аспектів Іншого у минулому, так і для осмислення їх впливу на формування світоглядних трендів і соціокультурну динаміку сьогодення.

Зазначені теоретичні підходи і концепції, котрі утворилися у антропологічній сфері сучасної філософії історії, суттєво сприяють як діагностиці, так і формуванню обдарованості тих, хто навчається. Так,

міждисциплінарний підхід, розвинений у студіях історичної антропології, є важливим для генерування у особистості широкого кругозору. Це дозволяє аналізувати актуальні проблеми з різних боків й приходити до їх оптимального вирішення. Координуюча роль історичної антропології впливає на розвиток обдарованості у аспекті формування інтелектуальних навичок до «конструювання», логічної структурованості творчих знахідок.

Застосування прогностичного горизонту історично-антропологічних розвідок у розвитку обдарованості сприяє утворенню навичок до аналізу наслідків тих рішень, які приймаються, й глибини мислення. Залучення синергетичних підходів історичної антропології має значущість для утворення навичок варіативності у вирішенні креативних, нестандартних завдань. Останнє є важливим проявом обдарованості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айтов С.Ш. Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт. Д.: Ліра, 2018. 368 с.
2. Блок М. Апологія історії. К.: Літопис, 2018. 168 с.
3. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм / Ф. Бродель. – у трьох томах. Т.1. Структури повсякденності: можливе і неможливе. К.: Основа, 1995. 541 с.
4. Історія європейської ментальності / за ред. П. Дінцельбахера. Л.: Літопис, 2004. 720 с.
5. Каппелер А. Від країни козаків до країни селян. Україна на видноколі Заходу у XVI – XIX ст. Львів : Літопис, 2022. 360 с.

Ананова Т. О.,

*вчитель Лошкарівського ліцею,
ananova52@ukr.net*

ПЕДАГОГІЧНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. У роботі розглянуті проблеми пошуку педагогічної та психологічної діагностики інтелектуально обдарованої особистості, створення умов для їх реалізації потенціальних можливостей. Аналізуються можливості прогнозу індивідуальних досягнень в сучасних педагогічно-психологічних дослідженнях.

Ключові слова: обдарованість, особистість, інтелектуальна обдарованість, психометричний інтелект, методи ідентифікації обдарованості.

Abstract. The paper considers the problems of searching for pedagogical and psychological diagnostics of an intellectually gifted person, creating conditions for

their realization of potential opportunities. The possibilities of forecasting individual achievements in modern pedagogical and psychological research are analyzed.

Keywords: giftedness, personality, intellectual giftedness, psychometric intelligence, methods of identifying giftedness.

Сьогодні в Україні головним у державній політиці найбільшою цінністю є людська особистість з її нахилами, вподобаннями, обдаруваннями. У новій політичній ситуації, яка склалася в країні, простежуються два домінуючих напрямки: по-перше, відродження національної самосвідомості, української культури і мови, виховання громадянина України; по-друге, прагнення до інтеграції у світове, європейське співтовариство. Процеси які відбуваються в Україні обумовили нові тенденції в розвитку освіти. Суспільству потрібні творчі, діяльні і обдаровані, інтелектуально розвинені громадяни; необхідне оновлення національної свідомості, відродження духовності і це викликало появу нових концепцій освіти. Розумова обдарованість викликає найбільший і цілком зрозумілий інтерес Цих дітей ми називаємо – обдаровані діти.

Обдаровані діти – це діти, з високим розумовим розвитком, що є наслідком як природних задатків, так і сприятливих умов виховання і які різко виділяються із середовища ровесників. Ці діти виявляють себе найбільш яскраво в таких сферах діяльності: інтелектуальних, академічних, творчості, комунікаціях та лідерстві і руховій сфері.

Обдарованість – це сукупність здібностей, що дозволяють індивіду досягти вагомих результатів в одному або декількох видах діяльності, що є цінними для суспільства. Обдаровані люди приносять велику користь суспільству, державі, є її гордістю. Тому перед суспільством, державою, навчальним закладом і сім'єю постає проблема навчання і виховання таких дітей. Пошук обдарованих дітей та створення умов для їхнього розвитку – це комплексна спільна спланована діяльність дорослих: батьків, учителів, керівників гуртків, шкільного психолога. Для того, щоб якомога раніше виявити обдаровану дитину, батькам та вчителям варто пам'ятати, що така дитина потребує до себе підвищеної уваги, тому що їй властиві особливі риси характеру, особливості у сфері мислення і в навчальній діяльності. Обдаровані діти мають добру пам'ять, особистий світогляд, добре розвинуте абстрактне мислення. В них дітей гарно розвинута свідомість, теоретичний спосіб мислення. Вони, як правило, дуже активні і завжди чимось зайняті. Прагнуть працювати більше за інших. Обдаровані діти із задоволенням виконують складні і довготривалі завдання, проявляють великий інтерес до читання, мають великий словниковий запас. Завдяки частому звертанню до засобів масової інформації, вони в більшості випадків уміють швидко виділяти найбільш значимі відомості, самостійно знайти важливі джерела інформації в Інтернеті. Порівняно зі своїми

ровесниками вони краще вміють розкривати взаємозв'язки між явищами і сутністю, маніпулювати логічними операціями, систематизувати, класифікувати й узагальнювати. І батькам, і вчителям для навчання обдарованих дітей необхідно знати їхні психологічні особливості, перейматися проблемами й інтересами; володіти здатністю їх розпізнавати, активізувати і розвивати, мати віру в дитину, бути доброзичливим в оцінці дій учня, вміти поставити себе на місце дитини; бути фахівцем вищого ґатунку – володіти предметними психолого-педагогічними і методичними знаннями; мати високий рівень інтелекту, широку ерудицію. Педагог має постійно самовдосконалюватись, вчити і вчитись сам: бути ентузіастом, цілеспрямованим, наполегливим, впевненим у своїх силах. Як відомо, лише особистість може виховати особистість і тільки талант може виростити талант.

Школа – це творче середовище, де формується нова людина, формується як творча особистість, яка збагатить суспільство, забезпечить прогресивний розвиток країни, світу, людства. Для того й існує школа, щоб допомогти дитині, підліткові, юнакові розвинути в собі здібності до самореалізації, не тільки навчити, а й створити умови, щоб дитина була готова до складної самостійної роботи. І тут на перший план виходить організація роботи з обдарованими дітьми, головною метою якої є створення умов для формування високоінтелектуальної, активної творчої особистості. Необхідно грамотно проводити діагностику з метою виявлення обдарованості. Для досягнення поставленої мети ця система роботи має бути органічною сукупністю змісту, методів, форм, прийомів та засобів, які ставлять дитину в умови суб'єкта творчої діяльності й забезпечують формування її особистості як дослідника.

Експерти запевняють, що будь-яка дитина може досягати особливих успіхів у навчанні, оскільки її психічні можливості надзвичайно пластичні на різних етапах розвитку. Так, обдарованість може виникати стихійно й далі розвиватися. Важливу роль у цьому відіграють батьки і вчителі.

Обдарованість – одна з багатьох таємниць особистості. Що ж таке обдарованість? Слово „дар” походить з давньоєстонської мови. Спочатку воно означало – плата за дружину. Інше значення цього слова можна знайти в давньофранцузькій, де воно має значення – отрута. Лише в середині XIX ст. цей термін було вжито А. Треєм (1839 р.) у поєднанні зі словом „геній”. Але немає жодного запису, коли слово „обдарований” стало означати найрозумніший.

Часто слова „обдарований” і „талановитий” вживають як синоніми.

Обдарованість – це сукупність здібностей, які допомагають індивіду досягти вагомих результатів в одному або кількох видах діяльності й давати суспільству користь. Ця риса формується й проявляється в процесі діяльності.

Талановитий – це той, хто має дуже високий ступінь здібностей до якоїсь спеціальної діяльності (музичної, художньої, літературної, технічної, спортивної), при чому ці здібності вже значною мірою встигли реалізуватися в конкретних суспільно значущих процесах.

Більшість психологів визначають три категорії обдарованих дітей:

- учні з ранньою розумовою реалізацією;
- учні з прискореним розумовим розвитком;
- учні з окремими ознаками нестандартних здібностей.

Учні з ранньою розумовою реалізацією – це учні, в яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до окремого навчального предмета. Він може випередити ровесників легкістю засвоєння специфіки матеріалу. Уроки з інших предметів можуть обтяжувати дитину.

Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов надто вирізняються високим рівнем інтелекту. Особливо вони бувають помітні в молодших класах. За даними психологів прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з високою розумовою активністю та пізнавальною потребою.

Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей – ці учні вирізняються розумовими особливостями, не випереджають однолітків у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета. Але вирізняються особливостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на певні об'єкти, широта уяви, здатність до спостережень). Серед таких школярів трапляються учні зі складним характером, незалежні, вперті, мало контактні.

Психолого-педагогічна наука розрізняє сім видів обдарованості дітей:

1. Художня обдарованість в свою чергу поділяють на обдарованість в галузі акторської майстерності, літератури, музики, мистецтва, скульптури.

2. Творча обдарованість виявляється у нестандартному баченні світу і у нешаблонному мисленні. Існує 4 ознаки творчої обдарованості:

1) оригінальність ідей та продуктів – це незвичне і нестандартне вирішення будь-яких проблем.

2) здатність знаходити ідеї в нових і складних ситуаціях – це нестандартне бачення предмета, використання його функцій у якійсь новій ситуації.

3) образна гнучкість мислення – здатність змінити форму об'єкта так, щоб побачити нові його можливості.

4) семантична або словесна гнучкість мислення виявляється в дитячому виці у формі підвищеної чутливості до мовлення. Дитина ставить до нових форм слова і висловлювань як до живих об'єктів.

3. Соціальна (або лідерська) обдарованість – це виняткова здатність вибудовувати довготривалі, конструктивні взаємовідносини з іншими людьми.

4. Інтелектуальна та академічна обдарованість – це здатність аналізувати, мислити, зіставляти факти. Дитина з даними здібностями може виявляти надзвичайні здатності до навчання.

5. Рухова (психомоторна) обдарованість – виключно спортивні здібності.

6. Духовна обдарованість пов'язана з моральними якостями, альтруїзмом.

7. „Практична обдарованість” проявляється в тому, що люди, які з великим успіхом користуються інтелектом в повсякденному житті, не обов'язково на роботі домінують у вирішенні проблем, де задіяне абстрактне мислення, та й академічні здібності не завжди вказують на інтелект.

Для педагогічних працівників важливою проблемою є виявлення та розпізнавання великих можливостей дитини. М. Босенко, доцентка кафедри педагогіки та психології Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, вважає, що вчитель повинен вміти бачити відмінності таких здібностей, а саме:

- загальні здібності – це здатність кожної особистості до сприйняття, засвоєння та відображення інформації;
- гуманітарні здібності – здатність особистості до літературно-філософської діяльності;
- математичні здібності передбачають добре розвинену логіку;
- здібності до академічного навчання – це комплекс здібностей, які сприяють успішному навчанню та підкріплені вольовими зусиллями;
- спеціальна обдарованість – та, яка виявляється в тенденції досягнення успіху в одній чи декількох сферах діяльності;
- загальна обдарованість – це рівень задатків, схильностей особистості, які свідчать про високий ступінь інтелектуального, моторного та сенсорного розвитку.

Питання виявлення й розвитку обдарованості нині перейшли на якісно новий рівень. Ці питання педагогічний колектив розглядає як виконання тривалої програми з урахуванням різноманітних методів і форм роботи. Повага до обдарованої особистості, сприяння її розвитку є головним імпульсом діяльності школи. Пошук і розвиток обдаровань потрібно починати якомога раніше.

Сучасна наука твердить, що виявити обдарованість можна завдяки застосуванню взаємодоповнюваних способів.

По-перше, **це метод спостереження**, як спосіб виявлення обдарованих дітей. За цим методом систематично і цілеспрямовано сприймають різноманітні вияви психологічних особливостей обдарування. Його найбільше застосовують на уроках. Його якісні результати можуть бути доволі обґрунтованими лише за умови регулярності, тривалості та багаторазових спостережень.

По-друге, **це констатація певного рівня досягнутих дитиною успіхів** у тій чи іншій сфері діяльності. Констатація конкретних успіхів та способів дає змогу встановити, до якого саме типу обдарованості належить конкретна дитина.

Третій спосіб – **виявлення обдарованих дітей з участю експертів**. Так, за описовими характеристиками обдарованості американська психологиня М.Карне вважає що, учнів оцінюють: сам учень, батьки, педагоги. Вона порівнює ці дані з результатами відповідних психодіагностичних методик.

Четвертий спосіб – **здійснення відповідних тестових діагностувань**, які мають стандартизований характер і забезпечують отримання результатів на основі єдиних критеріїв і норм.

На першому етапі виявлення обдарованих дітей враховуються відомості від батьків, учителів про успіхи дитини. Використовуються групові тестування, соціологічні опитування.

Виявлення обдарувань залежить від багатьох чинників, тому необхідно використати всі можливі джерела інформації про дитину. У стандартних життєвих ситуаціях педагоги використовують розповіді, зауваження, судження батьків, колег.

Виявлення обдарованих дітей повинне бути системним. Одним із видів пошуку та виявлення обдарувань є оптимальне поєднання єдиної й комплексної системи оцінювання обдарованості. Під системою єдиного оцінювання розуміють традиційну систему, за якою дитина має набрати певну кількість балів. В основу такої об'єктивної оцінки обдарованості обов'язково треба покласти дані, отримані за допомогою двох різновидів її вивчення – дискретного та неперервного. Передусім увагу слід приділити виявленню загальної обдарованості, оскільки вона є пріоритетною у дітей цього вікового періоду.

На другому етапі здійснюється індивідуальна оцінка творчого потенціалу дитини. Завдання психолога – визначити рівень загального інтелектуального розвитку дитини, а також оцінити тип мислення.

Практичний психолог повинен застосовувати цілий комплекс вивчення особистості кожної дитини. Вивчає її темперамент, характер, виконує соціометричні дослідження, діагностуються міжособистісні стосунки в класному колективі вивчає розвиток різних видів пам'яті, уваги, нахилів дитини, рівень її розумових здібностей.

Практичний психолог за допомогою тестів визначає особливості здібностей конкретної дитини. Крім тестів на визначення інтелекту він здійснює анкетування.

Надзвичайно актуальною проблемою у визначенні обдарованості дитини є роль і об'єктивність педагога. Виникає запитання: чому важливо знати, чи обдарована дитина? А тому, що всі діти заслуговують на щасливе життя. Обдаровані прагнуть знань, і справедливо, щоб ця потреба була визнана якомога раніше, щоб батьки й вчителі могли дати їм можливість розвинути таланти. Надто легко знищити впевненість у собі дитини, якщо вона здібна й талановита. Дуже важливо шукати показники, які б вказали, що складна і пригнічена дитина приховує талант.

На третьому етапі роботи з обдарованими дітьми основну роль виконують учителі. Вони розвивають та поглиблюють дитячі здібності. Крім уроків проводять додаткові заняття, бесіди і консультації.

Маючи інтелектуальні здібності, значно вищі за розумові можливості однолітків, обдаровані діти потребують підтримки дорослого. Бувають випадки. Коли обдарована дитина не може захистити себе за свою унікальність від глузувань однокласників. Трапляються поодинокі випадки, коли обдаровання дитини батьки сприймають як шлях до піднесення родинного авторитету і престижу. Щоб показати батькам свою досконалість, діти беруться до виконання непосильних завдань, будучи об'єктивно неспроможними впоратися з ними,

вони приписують невдачі на свій рахунок, внаслідок чого глибоко переживають зневіру в своїх силах.

Дуже важливо, щоб батьки обдарованих дітей чітко усвідомлювали: правильне домашнє виховання є основою хорошої освіти. не слід вимагати від своєї дитини більшого, ніж вона може. Не завжди соціальні здібності є такими ж високими, як і розумові. Не можна позбавляти дитину відпочинку, замінюючи його заняттями музикою, спортом, танцями, до того ж вимагати тут високих результатів. Для дитини дуже складним є багаторічний процес постійного спілкування з батьками, оскільки сім'я, дім відіграють важливу роль у формуванні стабільної, позитивної „Я”-концепції.

Педагогам обов'язково треба проводити відповідну роботу з учнями класу, бесіди з батьками. Вони також прагнуть не перевантажувати дітей ні у навчанні, ні у вихованні і допомагають батькам зрозуміти своїх дітей.

Американська психологиня-дослідниця Л. Холлінгоурт, визначає такі проблеми обдарованих дітей:

- Ворожість до школи. Таке ставлення має місце, якщо навчальна програма нецікава дитині.
- Ігрові інтереси. Обдарованим дітям подобаються складні ігри, а не ті, в які грають однокласники.
- Комфортність. Мають свої стандарти комфорту.
- Заглиблення у філософські проблеми. Замислюються над такими явищами як космос, смерть, природа, філософія.
- Невідповідність між фізичним, інтелектуальним і соціальним розвитком.
- Через те що вони спілкуються з дітьми старшого віку, де важко стати лідерами.
- Прагнення до досконалості. Занижена самооцінка як результат прагнення до більшого.
- Потреба в увазі дорослих. Через прагнення до пізнання монополізують увагу батьків, вчителів та інших.

Обдаровані діти мають сприймати себе такими, якими вони є насправді, більше того, вони мають знати чим схожі, а чим відрізняються від інших. Інакше кажучи, такі діти завдяки правильному вихованню мають усвідомити, що кожна особистість унікальна по-своєму.

Одним із завдань є проектування очікуваних результатів та науково-методичне забезпечення школи.

З боку адміністрації школи це:

- організація педагогічного досвіду з метою забезпечення розвитку здібностей обдарованих дітей;
- визначення варіативної частини навчального плану;
- розробка конкретних методичних рекомендацій;
- добір педагогічних кадрів;
- постійне вивчення педагогічної майстерності вчителів, забезпечення умов для їхньої самостійної діяльності, підвищення загальнокультурного та професійного рівня;

- забезпечення участі обдарованих учнів у конкурсах, змаганнях, олімпіадах.

З боку психолога:

- перманентна аналітична корекція результатів розвитку учня на основі вивчення рівня інтелектуального розвитку та коефіцієнта самореалізації, тестування;
- робота з учителями щодо врахування результатів психологічних досліджень в їхній подальшій роботі.

З боку вчителя:

- визначення мети, планування режиму роботи учнів;
- впровадження в освітній процес нових гуманістичних підходів, які б ґрунтувалися на принципах педагогічної співпраці;
- модернізація форм, методів навчання та виховання;
- створення належних умов для розвитку особистості;
- стимулювання постійного самоаналізу учнем своєї самостійної діяльності.

З боку сім'ї:

- створення стимулювання духовної та морально-психологічної атмосфери;
- побудова оптимального режиму життя, діяльності та розвитку учня;
- пріоритет взаємин співробітництва;
- забезпечення адекватної та матеріальної підтримки дитини.

Можна сформулювати загальні вимоги до норм, які, регулюючи діяльність учня, сприяли б розвитку його здібностей:

- врахувати ті здібності дитини, які вже зуміли розвинутися;
- не чинити перешкод подальшому розвитку здібностей;
- зорієнтувати на цілісний гармонійний розвиток особистості кожного індивіда.

Мотивація учнів до навчання та рівень їхніх знань залежать від професійних якостей учителя, його особистості і також зі співпрацею з батьками дитини. Педагог не просто викладати свій предмет, а й вибудовує траєкторії співпраці.

Феномен обдарованості

Що таке феномен обдарованості? Остаточної відповіді на це запитання досі немає. Проте, на думку експертів, існують дві протилежних точки зору:

Соціальна концепція – що всі діти від народження мають однакові здібності, а різниця в рівні їх розвитку зумовлена різницею життєвих умов.

Теорія генетичної спадковості – що обдарованість, як вроджене та досить рідкісне явище, успадковується від батьків і навіть через покоління.

Обидві точки зору мають право на існування. Проте вчитель повинен навчити учнів працювати самостійно, адже, як відомо, успіх на 1 % залежить від таланту та на 99% – від наполегливої праці.

Як виявити обдарованого учня?

Не всі діти одразу яскраво демонструють чудові здібності. Тому вчитель має звертати увагу на неординарність та оригінальність мислення школярів під час занять, виконання письмових робіт, підготовки та участі в олімпіадах, тестуванні тощо.

Можна виділити основні риси, які характерні обдарованим дітям:

Пізнавальна потреба (активність, коли дитина шукає зміни вражень, нову інформацію, та потреба у самому процесі розумової діяльності).

Інтелект (характеризується конкретністю мислення та здатністю до абстракцій).

Такі діти швидко і точно виконують розумові операції, обумовлених сталістю уваги і чудовою оперативною пам'яттю. Також вони мають логічне мислення, вміють узагальнювати, виділяти головне, суттєве та мають багатий словниковий запас.

Креативність (діти мають особливий склад розуму, творче виконання завдань та розвиненість творчого мислення та уяви).

Як працювати з обдарованими дітьми? Виявлення, розпізнавання великих можливостей розвитку дитини в майбутньому є важливою проблемою педагогічних працівників. Існує багато методик, які допомагають пізнати творчу, обдаровану дитину з креативністю та оригінальністю мислення.

Портал "Новосвіт" наголошує, що оскільки обдаровані діти з легкістю вирішують стандартні вправи та задачі, їм слід давати систематично диференційовані завдання, створювати певні проблемні ситуації.

Метод "проблемні запитання"

При вивченні різних тем з предмету підбираються проблемні запитання, на які учень у підручнику готової відповіді не знайде.

Для вірної відповіді учню потрібно застосувати знання з вивчених раніше розділів. Окрім того, в запитанні може бути проблемна ситуація, розв'язати яку потрібно неординарним способом.

Метод "побудова гіпотез"

Учні висувують власні гіпотези щодо вирішення наукового завдання. Вони роблять свої припущення, що можуть стати темою дослідження.

Інтерактивне навчання "запитання – відповідь"

Для цього клас поділяється на декілька груп. Кожна група одержує завдання прочитати текст з підручника і скласти запитання до нього. Коли учень замислюється над постановкою запитання, то в його уяві має бути варіант відповіді, це розвиває логічне мислення. Ланцюжок "запитання – відповідь" сприяє тому, що відповідь породжує нове запитання.

Прийом "незавершене рішення"

Наприкінці уроку вчитель пропонує учням виконати завдання творчого характеру і попередити, що рішення виявиться досить цікавим і несподіваним.

Вчитель, не фіксуючи увагу на тому, що завдання повинно бути завершено, перевіряє його наявність і якість виконання на наступному уроці. Обдаровані діти можуть з легкістю виконати завдання поза уроком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Босенко М. І. <https://dnppb.gov.ua/ua/informatsiyno-bibliohrafichni-resursy/pedahohy-novatory>
2. Волощук М. В. Методичні основи діагностики інтелектуальної обдарованості.- Видавництво Нац. Пед. Університет ім. Драгоманова, 2009

3. Гільбух Ю. З. Розумово обдарована дитина. Психологія, діагностика, педагогіка.- К.: «Укрвузполіграф», 1992
4. Зак Л. Особистий блог МАСТЕР РАЗБОРА СЕМЕЙНЫЙ ПСИХОЛОГ
5. Клименюк Ю.М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. Костю С.Й. Робота з обдарованими дітьми: навчально-методичний посібник для студентів денної/заочної форми навчання напряму підготовки «Практична психологія» /С.Й. Костю. - Мукачево : МДУ, 2017. - 81 с. (3,4 др.а).
6. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. – Харків: Видавнича група «Основа», 2008
7. Хорні, Карен Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії

Андрєєв С. С.,
вчитель географії,
Комунальний заклад «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області,
andreevgarage@gmail.com

Андрєєва В.Г.,
вчитель історії,
Комунальний заклад «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області,
vanreeva813@gmail.com

ПРОЄКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Анотація: стаття присвячена дослідженню потенціалу проєктної діяльності як дієвого інструменту розвитку обдарованості дітей в умовах сучасної освітньої парадигми. У роботі обґрунтовано актуальність проблеми виявлення та всебічного розвитку обдарованих учнів, підкреслено обмеженість традиційних методів навчання у задоволенні їхніх особливих освітніх потреб. Детально проаналізовано сутність, ключові принципи та характерні особливості проєктної діяльності. Розкрито переваги застосування цього методу для стимулювання дослідницької активності, розкриття творчого потенціалу, формування самостійності, розвитку критичного мислення та вдосконалення комунікативних навичок обдарованих дітей. Наведено різноманітні приклади проєктів та запропоновано критерії їхньої об'єктивної оцінки, що є важливим аспектом для ефективного впровадження проєктного навчання.

Ключові слова: проєктна діяльність, обдаровані діти, розвиток обдарованості, сучасна освіта, інноваційні методи навчання, дослідницькі навички, творчий потенціал, самостійність, критичне мислення, комунікативні навички, критерії оцінки.

Abstract: this article explores the potential of project-based learning as an effective tool for fostering giftedness in children within the context of the modern educational paradigm. The paper substantiates the relevance of identifying and comprehensively developing gifted students, emphasizing the limitations of traditional teaching methods in meeting their specific educational needs. The essence, key principles, and characteristic features of project-based learning are analyzed in detail. The advantages of applying this method for stimulating research activity, unlocking creative potential, fostering independence, developing critical thinking, and improving communication skills of gifted children are revealed. Various examples of projects are provided, and criteria for their objective evaluation are proposed, which is a crucial aspect for the effective implementation of project-based learning.

Keywords: project-based learning, gifted children, giftedness development, modern education, innovative teaching methods, research skills, creative potential, independence, critical thinking, communication skills, evaluation criteria.

Проблема розвитку дитячої обдарованості є однією з пріоритетних завдань сучасної системи освіти. Обдаровані діти мають високий інтелектуальний й творчий потенціал, який вимагає особливого підходу у навчанні. Традиційні методи часто не можуть у повній мірі задовольнити їх потреби у дослідній діяльності, самовираженні та розвитку [1, с. 87]. У зв'язку з цим актуальним стає пошук інноваційних форм та методів навчання, які сприятиме розкриттю та розвитку талантів обдарованих дітей. Одним із таких методів є проєктна діяльність, яка надає учням можливість самостійно вивчати питання, що їх цікавлять, розробляти власні ідеї та представляти результати своєї роботи.

Проєктна діяльність – це метод навчання, який передбачає активне залучення учнів до процесу самостійного дослідження та вирішення проблем. В основі методу лежать такі принципи [2, с. 23]:

- Принцип проблемності: проєкт завжди починається з постановки проблеми, що потребує вирішення;
- Принцип самостійності: учні самостійно визначають тему проєкту, розробляють план роботи, виконують дослідження та аналізують результати;
- Принцип практичної значущості: проєкт повинен мати практичну цінність для самих учнів чи інших людей;
- Принцип співробітництва: проєктна діяльність часто здійснюється у групах, що сприяє розвитку навичок співробітництва та комунікації;
- Принцип рефлексії: після завершення проєкту учні аналізують процес своєї роботи, виявляють свої сильні та слабкі сторони.

До особливостей можна віднести те, що проєктна діяльність особливо ефективна під час роботи з обдарованими дітьми, оскільки вона дозволяє:

- Задовольнити потребу в дослідженні: обдаровані діти мають високий пізнавальний інтерес та прагнення до вивчення складних питань. Проєктна діяльність надає їм можливість самостійно дослідити цікаві для них теми,

поглиблювати свої знання та розвивати дослідницькі навички;

- Розкрити творчий потенціал: проєктна діяльність вимагає від учнів творчого підходу вирішення проблем. Обдаровані діти мають схильність до творчості та нестандартного мислення, тому проєктний метод надає можливість проявити свої таланти;
- Розвинути самостійність та відповідальність: у ході проєктної діяльності учні самостійно приймають рішення, планують свою роботу та несуть відповідальність за результати. Це сприяє розвитку їх самостійності, самодисципліни та самоорганізації;
- Формувати критичне мислення: проєктна діяльність передбачає аналіз інформації, оцінку різних точок зору та формулювання своїх висновків. Це сприяє розвитку критичного мислення та здатності до аргументованого захисту своєї позиції;
- Розвивати комунікативні навички: проєктна діяльність часто здійснюється у групах, що сприяє розвитку навичок спілкування, співробітництва та роботи в команді;
- Індивідуалізувати освітній процес: проєктна діяльність дозволяє враховувати індивідуальні інтереси та здібності кожного учня, особливо важливо для обдарованих дітей.

Приклади реалізації проєктної діяльності:

1. Дослідницькі проєкти: вивчення історичних подій, наукових явищ, соціальних проблем;
2. Творчі проєкти: створення літературних творів, музичних композицій, мистецьких робіт, театральних вистав;
3. Соціальні проєкти: організація благодійних акцій, розробка екологічних ініціатив, реалізація проєктів з благоустрою території;
4. Інноваційні проєкти: розробка нових технічних пристроїв, комп'ютерних програм.

Критерії оцінки проєктної діяльності:

- Актуальність та значущість теми: наскільки обрана тема важлива та цікава для учня, для його спільноти (школи, району, міста), суспільства загалом. Оцінити цей критерій можна ступенем відповідності теми сучасним викликам та проблемам, можливістю практичного застосування результатів проєкту, ступенем новизни та оригінальності теми, мотивації тих, хто навчається до роботи над обраною темою;
- Чіткість та досяжність цілей: наскільки чітко сформульовані цілі проєкту, чи вони відповідають поставленим завданням й чи можливо їх досягнення у межах відведеного часу та ресурсів. Оцінюється цей критерій вимірністю цілей (можливістю оцінити досягнення результатів), їх реалістичністю

(відповідності можливостям учнів), чітке формулювання (зрозумілості для всіх учасників проєкту);

- Глибина та повнота дослідження (теоретичної та практичної частини): наскільки глибоко та повно вивчено тему проєкту, чи використані різні джерела інформації, чи проведено достатньо досліджень;
- Оцінка: різноманітність використовуваних джерел (книги, статті, інтернет ресурси, інтерв'ю), глибина аналізу зібраної інформації, адекватність та валідність використаних методів дослідження, повнота проведених експериментів, спостережень чи інших практичних дій, обґрунтованість висновків;
- Відповідність змісту проєкту поставленим цілям: наскільки точно й повно зміст проєкту відображає заявлені цілі та завдання.

Окремо виділимо групу критеріїв, що належать до організації та процесу виконання проєкту:

- Самостійність: наскільки самостійно учні виконували проєкт, наскільки їхній внесок був активним та значущим. Оцінюються: ступінь участі учнів у виборі теми та постановці мети, самостійність у розробці плану роботи, виборі методів та джерел, активність учнів всіх етапах проєкту, а також вміння приймати самостійні рішення та нести за них відповідальність;
- Планування та організація: наскільки добре було сплановано проєкт, чи дотримувалися терміни, чи ефективно використовувалися ресурси;
- Оцінка: наявність чіткого плану роботи, відповідність йому, ефективність використання ресурсів (часу, матеріалів, обладнання), вміння розподіляти завдання та відповідальність у команді (якщо проєкт груповий), дотримання термінів та тайм-менеджмент;
- Вміння працювати з інформацією: наскільки ефективно навчаються шукали, аналізували та обробляли інформацію. Оцінка: вміння шукати потрібну інформацію у різних джерелах, критичний аналіз джерел інформації, вміння відбирати, структурувати та узагальнювати інформацію.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що проєктна діяльність є високоефективним методом розвитку обдарованості дітей у сучасній освітній системі. На відміну від традиційних підходів, проєктне навчання повною мірою задовольняє потреби обдарованих учнів у дослідженні, самовираженні та розвитку їхнього інтелектуального й творчого потенціалу.

Впровадження проєктної діяльності сприяє:

- Активізації пізнавальної діяльності обдарованих дітей, задовольняючи їхню природну допитливість та прагнення до глибокого вивчення складних питань;
- Розкриттю таланту та творчого мислення через необхідність нестандартного

підходу до вирішення проблем;

- Формуванню ключових компетентностей, таких як самостійність, відповідальність, самоорганізація та самодисципліна;
- Розвитку критичного мислення через аналіз інформації, оцінку різних точок зору та обґрунтування власних висновків;
- Вдосконаленню комунікативних навичок завдяки співпраці в групі та презентації результатів роботи;
- Індивідуалізації освітнього процесу, враховуючи інтереси та здібності кожного обдарованого учня.

Запропоновані критерії оцінки проєктної діяльності є важливим інструментом для забезпечення об'єктивності та ефективності цього методу в роботі з обдарованими дітьми.

Для успішного розвитку обдарованості в сучасному освітньому просторі необхідно активно впроваджувати та якісно організовувати проєктну діяльність, створюючи сприятливі умови для розкриття потенціалу кожного обдарованого учня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соловко П. І. Проєктна діяльність у шкільній освіті // Збірник матеріалів наук. конференції: «Освіта майбутнього». Донецьк: Донбаський державний педагогічний університет, 2013. – С. 86-94.
2. Тищенко В. О. Проєктний метод навчання та проєктне мислення педагога: пошук нових підходів // Методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Педагогіка» // Запоріжжя: «Хортиця», 2019. – 105 с.

Антоненко Ольга Олександрівна,

Вершино-Кам'янська філія

Ліцею Кам'янецької селищної ради

Кропивницького району Кіровоградської області

Вчитель хімії, біології та пізнаємо природу

<https://antonenco.blogspot.com/>

olga.antonencko@gmail.com

ХІМІЧНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ ОНЛАЙН: ЯК РОЗВИВАТИ ДОСЛІДНИЦЬКУ ОБДАРОВАНІСТЬ УЧНІВ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглядається питання розвитку дослідницької обдарованості учнів у галузі хімії в умовах дистанційного та змішаного навчання, зумовленого безпековими викликами. Наголошено на актуальності використання віртуальних хімічних лабораторій як ефективного засобу підтримки й розвитку пізнавальної активності та експериментальних навичок учнів. Проаналізовано популярні онлайн-ресурси, які імітують хімічні процеси, а

також наведено приклади з власного педагогічного досвіду впровадження мініпроектів та онлайн-експериментів. Підкреслено значення ІКТ у збереженні якості освіти та формуванні дослідницької компетентності учнів в умовах воєнного стану.

Abstract. The article addresses the issue of developing students' research giftedness in chemistry under the conditions of distance and blended learning, caused by security challenges. It highlights the relevance of using virtual chemistry laboratories as an effective tool to support and enhance students' cognitive activity and experimental skills. Popular online platforms that simulate chemical processes are analyzed, and examples from personal teaching practice are provided, including mini-projects and virtual experiments. The article emphasizes the importance of ICT in maintaining educational quality and fostering students' research competence during wartime conditions.

Ключові слова: дослідницька обдарованість, хімічні експерименти онлайн, віртуальні лабораторії, дистанційне навчання, мініпроекти, розвиток учнів, хімія, ІКТ в освіті.

Keywords: research giftedness, online chemistry experiments, virtual laboratories, distance learning, mini-projects, student development, chemistry, ICT in education.

Вступ. Сучасні умови функціонування освітнього процесу в Україні вимагають від педагогів нових підходів до організації навчання. Особливої актуальності набуває питання підтримки та розвитку обдарованості учнів в умовах війни. Втрата доступу до шкільних лабораторій, необхідність дистанційного чи змішаного навчання, психологічна напруга – всі ці чинники ставлять під загрозу традиційні форми розвитку дослідницької обдарованості, зокрема в галузі хімії. У таких умовах важливо знайти альтернативні шляхи для збереження та розвитку потенціалу обдарованих учнів, і одним із таких шляхів є впровадження віртуальних хімічних експериментів.

У цій статті розглянемо можливості застосування віртуальних лабораторій для розвитку дослідницької обдарованості учнів, на прикладі власного педагогічного досвіду та сучасних ІКТ-рішень.

Теоретичне підґрунтя: поняття обдарованості та її виявлення.

Обдарованість – складне інтегроване явище, що поєднує інтелектуальні, емоційні, мотиваційні та творчі компоненти. Згідно з підходами українських та зарубіжних дослідників (Н. Савінова, Л. Венгер, Дж. Рензулі), дослідницький тип обдарованості формується завдяки поєднанню високого рівня інтелекту, пізнавальної мотивації, креативності та навичок роботи з інформацією [1].

У шкільній практиці діагностика дослідницької обдарованості здійснюється через спостереження за учнем, виконання нестандартних завдань, участь у проєктах, олімпіадах, конкурсах. В умовах воєнного стану традиційні форми діагностики ускладнені, тому важливо використовувати нові інструменти, зокрема цифрові технології.

Онлайн-експерименти як інструмент розвитку дослідницької обдарованості.

Експеримент – один із ключових методів у хімії, який дозволяє учню виступати не лише як споживач знань, а як активний дослідник. В умовах дистанційного або змішаного навчання роль експерименту може виконувати віртуальна лабораторія. Такі платформи забезпечують імітацію хімічних процесів, дозволяють змінювати умови, спостерігати за перебігом реакцій, фіксувати результати й формулювати висновки.

Основні переваги віртуальних хімічних лабораторій:

- Безпека – відсутність ризику травм, опіків чи неправильного використання речовин;
- Доступність – учень може виконувати експерименти з будь-якого пристрою;
- Моделювання складних та небезпечних реакцій, які неможливо провести в шкільних умовах;
- Розвиток навичок самостійного дослідження, формування гіпотез, аналізу даних.

Огляд популярних віртуальних лабораторій

1. **PhET Interactive Simulations (University of Colorado Boulder)** – ресурс, який пропонує безкоштовні інтерактивні моделі з фізики, хімії, біології та математики. У хімії доступні симуляції кислотно-основних реакцій, розчинності, будови атомів тощо [2].
2. **ChemCollective** – онлайн-лабораторія, створена в рамках проєкту університету Карнегі-Меллона (США). Платформа дозволяє проводити віртуальні титрування, експерименти з розрахунком молярності, масової частки тощо. Доступна англійською мовою, але має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс [3].
3. **MEL Science** – комерційна платформа, орієнтована на вивчення хімії через 3D-моделі та доповнену реальність. Деякі функції доступні безкоштовно.
4. **Virtlab** – віртуальна лабораторія, де учень може обирати посуд, хімічні речовини, проводити реакції та фіксувати спостереження.

Власний педагогічний досвід

Упродовж 2022–2024 рр. я впроваджувала віртуальні хімічні лабораторії у роботі з учнями 7–9 класів, які проявляли дослідницький інтерес до предмета. Найчастіше використовувала платформи PhET та ChemCollective.

Приклад 1: Тема "Реакції обміну. Правила їх перебігу" (9 клас)

Учні виконували експеримент у ChemCollective, добираючи пари речовин, що взаємодіють за типом обміну. Вони спостерігали за утворенням осаду або газу, фіксували умови перебігу реакції. Після експерименту кожен учень формулював правило перебігу реакції обміну.

Приклад 2: Мініпроєкт "Хімія води" (8–9 класи)

Обдаровані учні досліджували показники якості води у своєму місті за даними офіційних джерел (сайт водоканалу). Потім моделювали дослідження води на вміст йонів кальцію і магнію за допомогою віртуального титрування в ChemCollective. Учні також пропонували шляхи очищення води на побутовому рівні та створили мультимедійну презентацію.

Приклад 3: Онлайн-дослід із PhET "Рівновага в хімічних реакціях" (9 клас)

Учні моделювали зміщення хімічної рівноваги під дією змін температури, концентрації та тиску. Робота виконувалася в парах, з подальшим обговоренням результатів на спільному онлайн-занятті. Роль мініпроектів у роботі з обдарованими.

Мініпроекти є ефективним інструментом для виявлення та розвитку дослідницьких умінь. У своїй практиці я реалізувала такі мініпроекти:

- **«Хімія в побуті: аналіз складу побутової хімії»** – учні досліджували етикетки мийних засобів, моделювали дію компонентів у віртуальному середовищі;
- **«Харчова хімія: дослідження кислотності напоїв»** – за допомогою віртуальних індикаторів учні визначали рН поширених напоїв, аналізували вплив на організм;
- **«Хімія та енергетика»** – створення моделей гальванічних елементів, обчислення електрорушійної сили, моделювання енерговиходу реакцій.

Участь у мініпроектах дає змогу формувати дослідницьку компетентність, розвивати самостійність, навички планування, презентації результатів, командної роботи.

Висновки. Віртуальні хімічні лабораторії в умовах складної безпекової ситуації в Україні стають важливим засобом збереження якості навчання. Вони не лише компенсують брак реального експерименту, а й розкривають нові можливості для розвитку обдарованих учнів. Поєднання ІКТ, проєктної діяльності та вчительського наставництва дозволяє формувати покоління дослідників, здатних мислити критично, працювати з інформацією та застосовувати знання в практичних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савінова Н.Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку обдарованості // Педагогіка і психологія. – 2018. – № 3. – С. 45–49.
2. PhET Interactive Simulations. University of Colorado Boulder. – <https://phet.colorado.edu>
3. ChemCollective Virtual Labs – <https://chemcollective.org/vlabs>
4. MEL Science – <https://melscience.com>
5. Virlab – <http://www.virtlab.com>

Аскарова Ю. С.,
учитель інформатики КЗЗСО
«Лицей №11 Хмельницької міської ради»,
joo.askarova@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ІКТ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

У статті розглядаються можливості застосування інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у контексті підтримки обдарованих учнів в умовах цифрової трансформації освіти. Описано можливості ІКТ у поданні, зберіганні, передачі інформації, організації взаємодії, оцінювання та моніторинг навчальних досягнень. Обґрунтовано необхідність формування інформаційно-освітнього середовища, орієнтованого на індивідуальні освітні потреби обдарованих дітей. Підкреслено роль педагога як фасилітатора, здатного використовувати ІКТ для розвитку пізнавальної активності, креативності й самостійності учнів. Зроблено висновок, що системне впровадження інноваційних технологій сприяє реалізації освітнього потенціалу обдарованої особистості та забезпечує її ефективну соціалізацію в інформаційному суспільстві.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інновації в освіті, обдаровані учні, цифрова трансформація, освітнє середовище, педагогічна підтримка.

Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується оновленням змісту навчання та виховання з введенням нових Державних стандартів освіти. Модернізація навчальних планів та програм, нові підручники, навчальні посібники, нові системи виховної роботи, нова система оцінювання навчальних досягнень учнів, запровадження профільного навчання неможливі без впровадження інноваційних технологій в освіті. Тому виникає потреба в інноваційній спрямованості педагогів та їхньої готовності до змін в умовах реформування освіти, що окреслено у низці нормативно-правових актів [6].

Сьогодні є нагальною потреба у формуванні діяльної, творчої, обдарованої, високорозвиненої особистості, здатної виявляти свої таланти та вчитися впродовж життя. Осередком розвитку такої обдарованості має бути школа, яка здатна створити для дитини особливе освітньо-розвивальне середовище. Потрібно побудувати освітній процес так, щоб допомагати дітям реалізовувати їхні індивідуальні здібності, сприяти вияву творчої активності і розвивати таланти. Обдаровані діти потребують створення особливих умов, які сприяють розкриттю та підтримці їхніх талантів, задоволенню пізнавальних потреб у вольовій, емоційній та інтелектуальній сферах, їх саморозвитку і самореалізації як творчих особистостей.

Для організації роботи з обдарованими учнями в умовах освітнього середовища із використанням ІКТ варто забезпечити такі вимоги до освітнього середовища (за Карповою Л.Г.) [4] :

1) Сформованість інформаційної культури і компетентності суб'єктів середовища (педагогів та учнів), що передбачає грамотне використання інформаційних засобів в освітніх цілях і формування вміння працювати з ними, виважено і критично добирати інформацію з електронних ресурсів.

2) Гармонізація зв'язків між суб'єктами освітнього процесу (батьками, учнями, педагогічним колективом), що дозволить їм бути обізнаними з усіма особливостями інформаційно-освітнього середовища, а дитині – отримати підтримку та визнання її унікальності з боку різних суб'єктів освітнього процесу.

3) Організація в інформаційно-освітньому середовищі моніторингу розвитку обдарованості дитини, забезпечення індивідуальних способів оптимального розвитку інтересів кожної дитини, її здібностей, можливостей самоорганізації та саморозвитку.

4) Посилення зв'язків школи із зовнішнім середовищем (іншими навчальними закладами) для кращого розкриття здібностей обдарованих дітей, можливостей їх реалізації в соціумі, що сприяє розширенню інформаційного поля, забезпечує спілкування і взаємодію між різними суб'єктами освітнього процесу.

Підвищити мотивацію до навчання педагог може лише тоді, коли посиляється на справжні потреби учнів і створює умови для їх забезпечення. Учні повинні думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і на основі цього вміти шукати потрібну інформацію та застосовувати в конкретних умовах, формулювати й відстоювати особисту думку. Саме цьому сприяє використання інноваційних технологій, що є не самоціллю, а лише засобом для формування особистості учня [7, 3].

Інноваційна діяльність є специфічною і досить складною, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Впровадження інновацій неможливе без педагога-дослідника, який володіє системним мисленням, розвиненою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій.

Сучасна освіта переживає активну цифрову трансформацію, що вимагає нових підходів до організації навчального процесу. Одним із ключових інструментів цієї трансформації є інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які виступають не просто допоміжним засобом, а інноваційною технологією, що змінює зміст, форми і методи навчання. Інформаційно-комунікативні технології стали каталізатором інновацій у системі освіти. Їхнє впровадження дозволяє зробити навчання більш ефективним, гнучким і доступним. Однак важливо підходити до використання ІКТ стратегічно, з урахуванням педагогічних цілей

та індивідуальних особливостей учнів. Інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові можливості для діагностики, моніторингу та педагогічного супроводу обдарованої особистості.

Різні аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у освітньому процесі досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: В. Биков, О. Бондаренко, Ю. Буровицька, Р. Гуревич, В. Заболотний, М. Кадемія, Г. Козлакова, О. Міщенко, А. Соломатіна, О. Шестопа, О.Щербаков.

Під інформаційно-комунікаційними технологіями навчання розуміють «технології створення, накопичення, зберігання та доступу до електронних ресурсів навчальних дисциплін (програм), а також забезпечення організації і супроводу навчального процесу за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення та засобів інформаційно-комунікаційного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет» [5].

Складовою системи сучасної освіти є навчальне середовище відкритої освіти, в якому для досягнення навчальних цілей використовуються спеціально побудовані методичні системи електронного навчання. До складу навчального середовища відкритої освіти входять матеріальні та інформаційні складові, зокрема, спрямовані на індивідуальне і колективне використання, комп'ютерні та комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання (традиційні та спеціальні), комп'ютерні мережі та навчальні електронні інформаційні ресурси, засоби їх формування, опрацювання, підтримки і використання, що можна гнучко адаптувати до навчальних цілей при вивченні різних дисциплін. Зазначимо, що важливу роль в процесі вивчення цих дисциплін є також доступне використання різних видів електронних засобів навчального призначення [1].

Інформаційно-комунікаційні технології, що застосовуються в навчанні, можна розділили на такі групи:

- 1) подання освітньої інформації;
- 2) зберігання та обробка освітньої інформації;
- 3) передачі освітньої інформації;
- 4) взаємодії між суб'єктами навчального процесу;
- 5) контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів.

Для подання освітньої інформації використовують такі засоби для надання навчальних матеріалів, як технології з використанням локальних носіїв інформації (USB-накопичувачі); технології, що використовуються в мережі (інформаційні ресурси, сервіси і служби локальної та глобальної мережі) та мобільні технології [2].

До технологій зберігання та обробки освітніх ресурсів, які реалізуються засобами системи підтримки дистанційного навчання та хмарних сервісів, відносимо – Google Docs, YouTube, DropBox, Google диску та інші. Поширення

хмарних сервісів для роботи з даними (Office 365, Google Drive), використання соціальних мереж та інших сервісів Веб 2.0 (Twitter, Youtube, Wiki, блоги та сайти тощо) збільшило можливості використання інформаційних технологій у навчальному процесі та зумовило необхідність використання даних сервісів для розробки більш різноманітного та привабливого навчального матеріалу.

Ефективними способами подання освітньої інформації для обдарованих дітей є: адаптивні освітні платформи (Khan Academy, Coursera, EdEra), інтелектуальні онлайн-тренажери та симулятори (PhET Simulations, Algodoo, GeoGebra, Labster), гейміфіковані платформи та логічні ігри (Kahoot, Quizizz, CodeCombat, LightBot, Scratch), ментальні карти та візуалізація знань (MindMeister, Miro, Canva, Lucidchart),

Спостереження дослідників свідчать, що дидактико-методичний потенціал інформаційних технологій розкривається і у позакласній самостійній роботі учнів. Інтернет-ресурси розширюють знання, знайомлять з соціокультурними особливостями, формуючи тим самим тематичну і соціокультурну компетенції.

Інформаційно-комунікаційні технології дають можливість вивести організацію самостійної роботи учнів на якісно новий рівень, а саме:

- ІКТ дозволяють створити принципово інше освітнє, так зване інформаційно-освітнє середовище, що активізує самостійну роботу учнів, оптимізуючи освітній процес;

- засвоєння учнями навчального матеріалу можливо в будь-який зручний для учнів час;

- засобом організації навчання в умовах самостійної роботи є не тільки традиційна навчальна і наукова література на паперових носіях, а й різні види електронних підручників і навчальних посібників, Інтернет, мультимедійні видання в рамках спеціально розроблених для них викладачами баз знань;

- актуальною є самостійна робота учнів не тільки з інформаційними базами даних і знань, а й з віртуальними лабораторіями, створенням імітаційних, графічних і чисельних комп'ютерних моделей, аудіовізуальною інформацією, навчальними програмами та тестами;

- самостійна навчальна діяльність учнів стає контрольованою з боку викладача за допомогою електронної пошти, веб-сайту, Інтернету [2].

При дистанційній формі навчання для взаємодії між суб'єктами навчального процесу використовують синхронні та асинхронні способи. Синхронні способи (online) засновані на одночасній участі педагогів та учнів (віртуальна чи реальна група) у процесі навчання в реальному часі. У цьому випадку передача знань забезпечується інтерактивним телебаченням, відео-конференціями і дистанційними платформами (Google Classroom, Moodle, Edmodo, Zoom, Google Meet). При асинхронному способі (offline) одержані повідомлення зберігаються

на комп'ютері адресата. Користувач може переглянути їх за допомогою спеціальних програм у зручний для нього час. На відміну від очного навчання, де діалог ведеться тільки в режимі реального часу (online), при дистанційному - навчальний процес може йти і у відкладеному режимі (offline). Основна перевага offline-технологій полягає в тому, що вони менш вимогливі до ресурсів комп'ютера та пропускної здатності ліній зв'язку. Вони можуть використовуватися навіть за відсутності постійного підключення до Інтернету. До технологій цього роду відносяться електронна пошта, списки розсилки, форум тощо.

Віртуальний клас – це електронна імітація спілкування при аудиторному навчанні; комплекс програмних продуктів, що реалізують відразу кілька елементів синхронного спілкування, які дозволяють наблизити спілкування через локальні чи глобальні мережі до спілкування «обличчям до обличчя» за допомогою таких функцій: класна дошка (whiteboard), можливість писати і малювати на екрані, доступна одночасно всім учасникам спілкування; загальний (широкомовний) чат; функція «підняття руки»; індивідуальний обмін повідомленнями між слухачами і викладачем; показ слайдів, навчальних матеріалів; відеозв'язок; можливість завантаження файлів до заняття і відеозапису проведеного спілкування.

За допомогою вищезазначених засобів можна встановити зворотний зв'язок між учнями та вчителем. Варто також зазначити доцільність використання мобільних додатків як додаткового засобу організації самостійної роботи учнів, що має низку переваг, основною з яких є постійна доступність навчальних матеріалів як для використання в аудиторній роботі, так і для самостійної діяльності учня. Мобільне навчання спрямоване, в основному, на самостійну роботу учня, що становить особливу важливість в умовах інформатизації сучасного суспільства. Розвиток здібностей до самостійного вилучення, синтезування й подальшого поширення необхідної інформації дозволить учневі надалі розвиватися разом з швидкозмінним світом і вдосконалює навички безперервного навчання, що є запорукою успіху сучасної людини. Крім того, нетрадиційна форма організації самостійної роботи у вигляді використання мобільних додатків, безсумнівно, здатна зацікавити учнів і стимулювати їх до виконання завдань і самостійного вивчення навчального матеріалу. Різноманітність сучасних мобільних можливостей навчання дозволяє учителю підібрати матеріал для самостійної роботи в залежності від індивідуальних потреб і здібностей кожного учня [2].

Діагностика обдарованості учнів з використанням ІКТ може бути забезпечена через автоматизоване тестування (наприклад, на логічне мислення, креативність, вербальні та невербальні здібності); інтерактивні опитувальники для вчителів, батьків та самих дітей; анкетування, тести на виявлення інтелектуального,

креативного та лідерського потенціалу; проведення онлайн-спостережень за участю педагогів і психологів; візуалізацію результатів у вигляді графіків, діаграм, порівняльного аналізу. Приклади сервісів: Google Forms, ClassMarker, PsyToolkit, Testportal, онлайн-системи НЦ «Мала академія наук України».

Для перевірки рівня засвоєння навчального матеріалу учнями застосовуються технології контролю і оцінювання навчальних досягнень. Використовується як оперативний (вбудований у навчальний матеріал), так і відкладений контроль знань (тестовий контроль, реферат, письмові іспити, кваліфікаційна робота).

Моніторинг розвитку обдарованої особистості може здійснюватися через: створення електронного портфоліо учня (з допомогою Google Діску, Padlet, Mahara); системи управління навчанням (Moodle, Google Classroom), які зберігають історію навчання, оцінювання та активності учнів; хмарні таблиці та звітні форми, що дають змогу педагогам слідкувати за досягненнями в режимі реального часу.

Таким чином, використання найсучасніших технологій робить дистанційне навчання дійсно ефективним. Інформаційні технології за дистанційного навчання забезпечують автоматизацію навчального процесу, передачу навчальних матеріалів учням, контроль за процесом здобуття освіти, контроль знань тощо.

Учителям важливо мати уявлення про технотренди в освіті – хмарні технології, Big Data (Великі дані), BYOD (Bring Your Own Device), гейміфікацію освіти, робототехніку, розширену реальність (доповнену), перевернутий клас, STEM-освіту, SMART, Інтернет речей, 1 комп'ютер:1 учень. Також, навчитися використовувати сервіси Веб 2.0, а саме Learning Apps – засіб зі створення педагогічних ігор, Tagul, Many Eyes, Word It Out, Wordle, Tagxedo-Creator – сервіси для створення хмари слів та Сайти Google [8].

Впевнена, що сучасні технології вплинули на зміну освітніх підходів, деякі з них вже затребувані в системі освіти (хмарні технології, перевернутий клас, 1 комп'ютер:1 учень) і деякі впроваджуватимуть у найближчі роки (Big Data, BYOD, гейміфікація освіти, робототехніка, розширена реальність, STEM-освіта, SMART, Інтернет речей).

Зокрема зазначені технотренди впливають на підвищення мотивації до навчальної діяльності, надають можливості використання нових форм у навчальному процесі, за яких учні вчитимуться не тільки засвоювати знання, а й самостійно їх здобувати, використовувати отримані знання під час навчального процесу та у повсякденній діяльності [8].

Інформаційно-комунікаційні технології є невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу, особливо при роботі з обдарованими учнями. Вони забезпечують не лише діагностику та моніторинг, але й активне залучення до

різних форм самореалізації. Їх ефективне використання сприяє підвищенню якості освіти, забезпечує доступність та індивідуалізацію навчання, але їх впровадження потребує комплексного підходу та підготовки всіх учасників освітнього процесу до нових вимог і можливостей, які вони надають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грень Є. С. Особливості використання ІКТ у дистанційному навчанні [Електронний ресурс] / Є.С. Грень // Академічні візії. - 2022. - Режим доступу: academy-vision.org
2. Дакалюк О. О. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті. [Електронний ресурс] / О. О. Дакалюк // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання. - 2020. - Режим доступу: ResearchGate
3. Інноваційні технології супроводу реалізації базової середньої освіти в умовах реформування НУШ / за заг. ред. В.С. Поуль, А.В. Сазонової – Краматорськ: Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2021. – 108 с.
4. Карпова Л.Г. Інформаційно-освітнє середовище як засіб розвитку обдарованої дитини / Л.Г.Карпова // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Вип. 51. – 2018.
5. Концепція нової української школи. – 2016. – С.8-9.
6. Крамаренко, Ночвінова, 2019 – Крамаренко І.С., Ночвінова О.В. Збірник нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти. Інноваційна діяльність / І.С. Крамаренко, О.В. Ночвінова. - Київ. - 2019. - 80 с.
7. Олійник В. Система педагогічної освіти та педагогічні інновації / В.Олійник // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. - №4. – С.68
8. Шовкун В. В. Використання дистанційних технологій у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики / Віталій Віталійович Шовкун // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету, № 2. – 2016.

Барабаш Л. М.,

*директор Шандриголівського ліцею
Лиманської міської ради Донецької області,
вчитель ЗЗСО з біології,
ln.barabash.mail@gmail.com*

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Анотація. У статті розглядаються можливості застосування інтерактивних технологій на уроках біології як ефективного засобу активізації пізнавальної діяльності обдарованих учнів.

Здійснено короткий огляд нормативно-правових документів, які спрямовані на активне впровадження інтерактивних технологій в освітній процес в Україні.

Обґрунтовується доцільність використання різноманітних форм інтерактивного навчання, наводяться приклади практичного впровадження таких методів.

Зроблено висновок про важливість створення динамічного освітнього середовища, яке сприяє розвитку інтелектуального потенціалу обдарованої дитини.

Ключові слова: обдарованість, інтерактивні технології, пізнавальна діяльність, біологія, онлайн навчання, активне навчання, проєктна діяльність.

Abstract. The article explores the potential of using interactive technologies in biology lessons as an effective means of stimulating the cognitive activity of gifted students.

A brief overview of regulatory documents promoting the active implementation of interactive technologies in the educational process in Ukraine is provided.

The relevance of applying various forms of interactive learning is substantiated, with examples of practical implementation of such methods.

The conclusion emphasizes the importance of creating a dynamic educational environment that fosters the intellectual development of gifted children.

Keywords: giftedness, interactive technologies, cognitive activity, biology, online learning, active learning, project-based learning.

«Передати інформацію – це не навчання.

*Насамперед треба намагатися довести до того,
щоб кожний сам думав та робив усе сам»*

Картер Вудсон

Освіта ХХІ століття – це освіта для людини, яка здатна до саморозвитку та самоосвіти, вміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв’язання проблем, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни. Видатний педагог В. Сухомлинський зазначав, що виряджаючи дитину до школи, кожна мати вірить у те, що справжній учитель побачить у її дитині щось таке, чого не бачить вона, і буде розвивати помічені здібності.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості. Одним із ключових завдань сучасної освіти є розробка нових педагогічних ідей та підходів до освітнього процесу, створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу кожного здобувача освіти, зокрема обдарованого, з його потребами, інтересами, життєвими проблемами.

Закон України «Про освіту» передбачає з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об’єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує їх (виділяє стипендії, направляє на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрів). Саме тому для збереження інтелектуального потенціалу нації, який є показником духовного і матеріального

поступу країни, дедалі актуальнішою стає проблема навчання і розвитку обдарованих дітей. В освітньому процесі обдаровані діти вирізняються високим рівнем пізнавальної активності, потребою в інтелектуальному виклику, схильністю до самостійного пошуку істини.

Сучасний стан розвитку суспільства вимагає визначити біологічне виховання як один із пріоритетних напрямків освіти. Одним із найважливіших завдань шкільного курсу біології є формування та розвиток життєвих компетентностей здобувачів освіти, бажання навчатися протягом життя. Саме біологічна освіта формує особистість школяра, готує його до життя у мінливих умовах сьогодення, вчить сучасних форм спілкування, розвиває здібності засвоєння інформації та прийняття ефективних рішень. Але завжди треба пам'ятати, що кожен учень відрізняється від іншого учня психікою, інтересами, рівнем розумового розвитку, здібностями.

Останнім часом у педагогіці з'явилося поняття «нового педагогічного мислення», що передбачає переосмислення місця і значення вчителя й учнівства в освітньому процесі. Формуючи крок за кроком діяльність, як самостійний пошуковий процес навчання, вчитель створює умови для розвитку справжнього мислення – творчого, здатного до пошуку суттєвих властивостей предметів. Як писав В.О. Сухомлинський «Учитель готується до уроку все життя...», тому процес навчання – це завжди творчий пошук та напружена розумова робота, яка передбачає активну участь учнів у цьому процесі. На вчителя покладається висока відповідальність за розвиток особистості в процесі навчання, тому тільки пояснення та демонстрації не дадуть стійких знань. Те, що вчора вважалось новим, сьогодні вже не відповідає вимогам сучасного уроку. Тому й учителеві необхідно перебудовувати свою роботу так, щоб вона максимально відповідала сучасним вимогам, сприяла виявленню та розвитку обдарованості дітей.

Як прищепити любов до предмета, зробити процес навчання цікавим і результативним? Які форми і методи роботи допоможуть будувати навчальний процес на основі найбільшої активізації пізнавальної діяльності учнів? Відповідь на ці питання вчителю доводиться шукати кожного дня. Насамперед потрібно викликати у школярів власні корисні мотиви діяльності, створити умови для максимального самовизначення та розвитку здібностей.

Уроки біології мають великий потенціал для розвитку таких учнів завдяки наочності, дослідницькому підходу та міжпредметним зв'язкам. Одним із найефективніших інструментів, що сприяє активізації пізнавальної діяльності, є інтерактивні технології навчання. При тлумаченні різними авторами терміна «інтерактивні технології» можна побачити як схожість, так і деякі відмінності. О. Пометун та Л. Пироженко розглядають інтерактивні технології як окрему групу технологій за принципом багатосторонньої комунікації, які створюють

підґрунтя для формування креативного мислення, пізнавальних та комунікативних інтересів і нахилів, умінь і навичок самоосвіти. І. Зязюн трактує відповідно до змісту слів «інтерактивний» (у перекладі з англійської «inter» – взаємний, «act» – діяти) – взаємодія і «технологія». Під час застосування інтерактивних технологій, як правило, моделюють реальні життєві ситуації, пропонують проблеми для спільного розв’язання, застосовують рольові ігри.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності учнів, яка має конкретну, передбачувану мету створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Інтерактивне навчання передбачає взаємодію всіх учасників освітнього процесу, що ґрунтується на діалозі, спільному вирішенні проблемних ситуацій, співпраці. Для обдарованих дітей воно є особливо цінним, адже дозволяє не лише засвоювати знання, а й оперувати ними у змінному контексті, розвивати креативне мислення, формувати дослідницькі навички. Згідно з концепцією особистісно орієнтованого навчання, саме такий підхід забезпечує максимальну реалізацію потенціалу кожного учня.

В основі інтерактивного навчання лежать принципи:

- безпосередньої участі кожного учасника занять, що зобов’язує вчителя зробити кожного учасника активним шукачем шляхів і засобів розв’язання тієї чи іншої проблеми;
- взаємного інформаційного, духовного збагачення (при цьому освітній процес слід організовувати таким чином, щоб учасники його могли обмінюватися життєвим досвідом, отриманою інформацією);
- особистісно-зорієнтоване навчання.

Ще в VI столітті до нашої ери китайський філософ Конфуцій казав:

Те, що я чую, я забуваю,
Те, що я бачу, я пам’ятаю,
Те, що я роблю, я розумію.

А через 2 500 тисячі років В. О. Сухомлинський писав, що учень повинен не тільки слухати і думати, а і щось робити.

Ці твердження обґрунтовують необхідність використання методів інтерактивного навчання.

Застосування на уроках біології інтерактивних технологій – це не самоціль. Це засіб створення такої атмосфери в класі, яка сприяє співпраці, порозумінню та доброзичливості, розвитку пізнавальної активності, створенню комфортних умов навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність.

Інтерактивне навчання біології здійснюється на моїх уроках за принципом педагогіки партнерства, де вчитель є організатором навчання, посередником між

учнем і його соціальним досвідом. Для розвитку пізнавальної активності та творчої діяльності учнів, я використовую технології групового навчання, навчання у грі, дискусії, які суттєво доповнюють традиційні форми і методи, проєктні технології, направлені на формування в учнів відповідних вмінь та навичок науково-дослідної діяльності, інтеграцію предметів, які сприяють розвитку STEM-навичок тощо. Такі уроки спонукають учнівство до продуктивної праці, пробуджують інтерес до вивчення предмета, запалюють вогонь творчості, виховують наполегливість, почуття впевненості, віри у свої сили, які окрилюють дитину та спонукають до активної діяльності.

Інтерактивні методи можуть бути використані на різних етапах навчання: під час первинного оволодіння знаннями, їх закріплення і вдосконалення, формування вмінь і навичок. Їх можна також використовувати як фрагмент заняття або ж проводити цілий урок з використанням окремої технології.

Безумовно, кожен урок вимагає вдумливого опанування такого компоненту, як мотивація навчальної діяльності, коли вчитель повинен створити позитивний настрій і зацікавленість навчальним матеріалом. Тут на допомогу приходять інтерактивні прийоми та методи педагогічної техніки. Серед різноманіття інтерактивних методів та прийомів доцільно виділити ті, що мають особливу результативність у роботі з обдарованими дітьми:

- Дебати, дискусії, метод «Акваріум» – сприяють формуванню критичного мислення, вміню логічно аргументувати власну позицію.
- Проєктне навчання – дозволяє учням глибше зануритися в тему, працювати над дослідницькими або практико-орієнтованими завданнями.
- STEM та STEAM-підходи – інтеграція біології з іншими науками розвиває міжпредметне мислення, технологічну грамотність.
- Мозковий штурм, інтелект-карти (mind-maps) – активізують асоціативне мислення, допомагають структурувати інформацію.
- Віртуальні лабораторії, симуляції, онлайн-дослідження – особливо ефективні в умовах дистанційного або змішаного навчання, дозволяють моделювати складні біологічні процеси.

Метод «Проєктів» допомагає вчителю урізноманітнити процес навчання, зацікавити учнів і надати їм можливість отримати реальні результати. В рамках навчальної дисципліни «Біологія» можуть бути реалізовані декілька видів проєктів, зокрема, екологічні, пізнавальні, дослідницькі, проєкти самоосвіти, інтегровані проєкти. Для застосування методу проєкту вчитель має поставити чітку ціль та створити ситуацію, за якої учні мають виявляти ініціативу, а теми повинні мотивувати учнів та бути прийнятними для методу проєктів. Інформацію щодо взаємодії учнівство/вчитель на різних етапах реалізації проєктної роботи представлено у вигляді таблиці 1.

Таблиця 1.

Взаємодія учнівство/вчитель на етапах реалізації проєкту

Етап	Зміст роботи	Діяльність учнів	Діяльність учителя
1. Організаційно-підготовчий етап			
Етап мотивації та цілепокладання	- визначення теми; - виявлення однієї чи кількох проблем; - результати, які очікуються; - створення робочих груп	- опрацьовують та уточнюють інформацію; - обговорюють завдання; - виявляють проблеми	- мотивує учнів; - допомагає у визначенні цілей проєкту; - спостерігає за діяльністю учасників проєкту
Етап планування	- аналіз проблеми, висування гіпотез, обґрунтування кожної з гіпотез; - визначення джерел інформації, способів її збирання та аналізу; - постановка завдань та вибір критеріїв оцінки результатів; - розподіл ролей у команді	- висувають гіпотези вирішення проблем; - визначають джерела інформації	- допомагає в аналізі та синтезі; - спостерігає за діяльністю учасників проєкту
Етап прийняття рішень	- обговорення прийнятих гіпотез методом «мозкового штурму»; - вибір оптимального варіанта; - визначення способу подання результату; - збір інформації	- обговорюють методи перевірки; - обирають оптимальний варіант; - уточнюють джерела інформації	- спостерігає; - консультує; - опосередковано керує
2. Технологічний етап			
Етап виконання проєкту	- безпосередній пошук інформації; - робота по виконанню проєкту	- опрацьовують інформацію; - оформлюють проєктну роботу	- спостерігає; - контролює; - консультує
3. Узагальнюючий етап			
Етап перевірки та оцінки результатів	- підготовка та оформлення доповіді; - обґрунтування процесу проєктування; - пояснення одержаних результатів; - колективний захист проєкту	захист проєкту	- спостерігає; - спрямовує процес захисту; - ставить питання, як учасник проєкту
Етап перевірки та оцінки результатів	аналіз виконання проєкту, досягнутих результатів (успіхів та невдач)	самоаналіз та самооцінка роботи над проєктом	участь у колективному аналізі та оцінці результатів проєкту

Прийом «Здивуй». Учитель знаходить такий кут зору, щоб навіть повсякденне стало дивовижним.

ПРИКЛАД. Під час вивчення теми «Значення птахів» учитель розповідає, що сова живиться мишовидними гризунами – зерноїдами. Вага сови близько 250 грамів. Як ви гадаєте, скільки зерна вона здатна зберегти за своє життя? (Учні висловлюють свої думки). Далі вчитель розповідає, що сова живе близько 50 років і за один рік з’їдає тисячу мишей, кожна з яких знищує за рік 1 кілограм зерна. За підрахунками, які роблять учні, вони приходять до висновку, що одна сова за своє життя зберігає 50 тонн зерна. Ці дані дивують учнівство і вони активно включаються у робочий процес уроку.

Прийом «Відстрочена відгадка». На початку уроку вчитель задає загадку (цікавий факт), відгадку на яку дізнатися можна під час вивчення нового матеріалу.

ПРИКЛАД. Серце людини – двигун величезної працездатності, у стані спокою скорочується 60 – 80 разів на хвилину, прокачуючи при цьому 5,5 л крові, а за добу – 10 тисяч літрів. У чому причина такої невтомної роботи серця?

Інтеграція біології з іншими предметами. Інтеграція – одна з найперспективніших інновацій, необхідна умова розкриття творчої індивідуальності особистості учня та вчителя в контексті сучасної освіти. Інтеграція в біології дає можливість розглядати природні явища під іншим кутом зору, тобто з погляду інших предметів, повніше і глибше розкрити зв’язки між біологією та іншими шкільними предметами, тобто забезпечити підпорядкування окремого загальному. А для цього не можна обійтися без пізнавального інтересу і творчого підходу до учнів.

Приклади.

Біологія – Географія

Під час першої подорожі Христофора Колумба до берегів Північної Америки значна кількість членів екіпажу загинула від поширеної на той час морської хвороби, що супроводжувалась кровоточивістю ясен, набряками і виразками. Але під час наступних подорожей Колумб зміг запобігти поширенню цієї хвороби, завдяки зміни до провіанту, який брали на корабель.

Що це за хвороба і як Колумб змінив раціон моряків?

(Цинга. Христофор Колумб взяв на корабель велику кількість цибулі та хвої, багатой на вітамін С, і продуктів, що довго не псуються.)

Біологія – Хімія

«Життя – це горіння». Ці слова належать відомим французьким ученим XVIII століття А. Лавуазьє та П. Лапласу. Поясніть як ви розумієте вислів. Чи стосується він перебігу процесів життєдіяльності в організмі людини?

(І горіння, і дихання відбувається з участю кисню, але горіння відбувається швидко і до кінцевих продуктів, а дихання – повільніше, через проміжні стадії.

Енергія, що виділяється, може використовуватися для перебігу процесів життєдіяльності, утворення АТФ, терморегуляції.)

Як один із прикладів інтеграції предметів в процесі вивчення біології, я хочу запропонувати урок з теми «Дихання», з інтригуючою назвою «Зумій земні спокуси побороть!», який пройшов у формі біологічно-літературного салону. Цей урок інтегрував такі шкільні дисципліни, як біологія, хімія, географія, математика, українська література.

Інтеграція з хімією:

1. Під час проведення дослідів було доведено, що в результаті дихання виділяється вуглекислий газ і вода.

Дослід 1. Легені – органи виділення вуглекислого газу.

У пробірку налити вапняну воду та подихати через скляну трубочку, занурену у пробірку.

(Вміст пробірки стає каламутним внаслідок утворення нерозчинної солі – вуглекислого кальцію.)

Дослід 2. Легені – органи виділення води.

Взяти холодну пробірку і подихати в неї.

(На стінках пробірки з'являються краплини води.)

2. Розглянуто склад тютюнових цигарок за наявністю в них хімічних речовин.

Інтеграція з географією:

Повідомлення про подорож Христофора Колумба та історію походження тютюну, його батьківщину та шляхи надходження до Європи.

Інтеграція з математикою:

Під час повідомлення про склад та чистоту повітря розраховуємо задачі:

1. У чистому житловому приміщенні в 1 м² повітря нараховується 20 тис. мікробів, у шкільному класі до початку уроків 260 тис. мікробів. У класі, після уроків у 5 разів більш, ніж до занять, а на вулиці – у 4 рази менше, ніж у житловому приміщенні. Скільки мікробів у класі та на вулиці?

2. Який об'єм повітря використає клас із 35 осіб за 45 хвилин уроку, якщо один учень в середньому робить 16 вдихів за хвилину по 500 см³ повітря?

Крім цього, під час розгляду складу тютюну, розраховуємо, скільки коштує шкідлива звичка, якщо людина палить за день 1 цигарку, 10 цигарок, 1 пачку цигарок. І скільки витрачається коштів на цю спокусу протягом тижня, місяця, року.

Інтеграція з українською літературою:

Протягом всього уроку відбувається збагачення теми літературними творами – це легенди, приказки та прислів'я, вірші про шкоду паління. Наприклад, шкода куріння для дитини розкрита у вірші Надії Красоткіної:

Дитя цигарку витягає,
бо хочеться дорослим стать.
Та сильним, гарним він не стане!
Бо зріст вповільнюватись став.

Усе, що в світі є погане,
Хлопчина в організм запхав.
Та ще й в залежність від цигарки
Потрапив хлопець, як в капкан!

Викликом для всіх учасників освітнього процесу стала робота під час повномасштабної війни та організації дистанційного навчання. Як стимулювати інтерес учнів до навчання під час таких нестандартних умов? На уроках онлайн за допомогою GOOGLE-meet на допомогу мені прийшли такі ресурси та інструменти, як відео уроки «Всеукраїнської школи онлайн», YouTube, власні інтерактивні презентації і вправи, електронні підручники та інформаційні ресурси. Завдання на перевірку засвоєних знань створюю за допомогою GOOGLE-таблиць та опитувальників, <https://vseosvita.ua/>, <https://naurok.com.ua/>, <https://learningapps.org/>, <https://getkahoot.com/>, <https://www.canva.com/> тощо.

Використання інтерактивного навчання та цифрових ресурсів під час організації дистанційного навчання є вкрай корисним та підвищує навчально-пізнавальну активність учнів. Але, разом із зазначеним, будь-яка методика, інструмент, прийом, метод, технологія мають свої сильні та слабкі сторони, які необхідно враховувати. Розроблена і описана технологія – одне, а реалізація її на практиці – зовсім інше, адже несе відбиток здібностей та обдарувань особистості, ментальності конкретного вчителя.

Інтерактивне навчання є ефективним засобом розкриття інтелектуального й творчого потенціалу обдарованих учнів. Уроки біології, завдяки своїй дослідницькій природі, відкривають широкі можливості для реалізації таких підходів. Застосування інтерактивних технологій на уроках біології сприяє:

- зростанню мотивації до навчання;
- розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності;
- підвищенню рівня усвідомленості та глибини знань;
- формуванню навичок дослідницької та проєктної діяльності;
- розвитку емоційного інтелекту та комунікативних умінь.

У ході реалізації запропонованих форм та методів було відзначено підвищення зацікавленості учнів у навчанні, зростання якості виконання дослідницьких завдань, активність у позаурочній проєктній діяльності (зокрема участь та перемога у конкурсах, які організовані «Донецьким еколого-натуралістичним центром», «Національним еколого-натуралістичним центром», «Донецькою обласною Малою академією наук учнівської молоді» тощо).

Отже, інтерактивні технології навчання є дієвим інструментом для активізації пізнавальної діяльності обдарованих учнів на уроках біології. Вони сприяють розвитку критичного мислення, формуванню дослідницьких навичок, розширенню світогляду та реалізації творчого потенціалу дитини.

Залучення школярів до активної взаємодії, дискусій, проєктної діяльності та моделювання біологічних процесів дозволяє зробити освітнє середовище гнучким, мотивуючим і сприятливим для розвитку інтелектуальних здібностей.

Ефективне впровадження інтерактивних методів потребує науково обґрунтованого підходу, творчості вчителя та урахування індивідуальних потреб обдарованих дітей. Саме такий підхід здатен забезпечити глибоке осмислення навчального матеріалу, підвищити інтерес до біології та сформувати навички самостійного пізнання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ахматова Н. Нова українська школа: актуалізація вивчення учнями природничих дисциплін // Педагогічне Криворіжжя: педагогічний альманах: збірник науково-методичних праць. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. Вип. 9. С. 51–52.
2. Богданова І. М. Активні методи навчання у сучасній школі: Навчально-методичний посібник. – Тернопіль: Астон, 2021.
3. Коберник С. Г., Коберник О. М. Сучасний урок: інтерактивні технології. – Київ: Шкільний світ, 2020.
4. Литвиненко А. В. Розвиток обдарованості школярів у процесі навчання біології // Біологія і хімія в рідній школі. – 2021, №3, С. 25 – 28.
5. Методичні рекомендації МОН України щодо викладання біології у 2024/2025 навчальному році.
6. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. – Київ, 2002. 135 с.

Барабаш М. Г.,

*вчитель закладу загальної середньої освіти
з трудового навчання та технологій
Шандриголівського ліцею
Лиманської міської ради Донецької області,
barabash.nikko@gmail.com*

ПРОЄКТНО-ТЕХНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ЯК ШЛЯХ ДО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглянута тема використання технології проєктування на уроках трудового навчання, як один із напрямків розвитку обдарованої особистості.

Розглянуто типологію навчальних проєктів у педагогічній науці, визначено функції творчих проєктів на уроках трудового навчання, охарактеризовано вимоги до вибору тематики проєктів.

Здійснено короткий огляд нормативних документів, які визначають пріоритетні напрямки роботи з обдарованими та здібними дітьми на уроках трудового навчання.

Розкрито особливості методу проєктів, їх види, компоненти механізму реалізації проєктно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання.

Доведено, що впровадження в освітній процес, зокрема й з трудового навчання, методу проєктів створює можливості для підвищення якості освіти та різнобічного розвитку обдарованої особистості.

Наведено приклад майстер-класу по виготовленню настінного панно.

Ключові слова: обдарованість, задатки, здібності, проєкт, метод проєктів, проєктно-технологічна діяльність, творча діяльність, пошукова активність.

Abstract. The article explores the use of project-based learning technology in labor training lessons as one of the approaches to developing gifted individuals.

It examines the typology of educational projects in pedagogical science, defines the functions of creative projects in labor training classes, and outlines the requirements for selecting project topics.

A brief review of regulatory documents that determine the priority directions for working with gifted and talented children in labor training lessons is provided.

The article highlights the features of the project method, its types, and the components of the mechanism for implementing project-technological activities in labor training.

It is proven that the integration of the project method into the educational process, including labor training, opens up opportunities to improve the quality of education and foster the comprehensive development of gifted individuals.

An example of a workshop on creating a wall panel is presented.

Keywords: giftedness, aptitudes, abilities, project, project method, project-technological activity, creative activity, exploratory engagement.

Ми виховуємо учня не як носія знань, а як
людину, яка має жити в суспільстві і
приносити йому користь.

В. Сухомлинський

В мінливих умовах сьогодення перед педагогічною спільнотою постає складне завдання, яке полягає у «...створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» (Національна доктрина розвитку освіти). Це складне завдання для вчителя, адже вимоги сучасного життя змінюються швидше, ніж учнівство закінчує заклад загальної середньої освіти.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, мета технологічної освіти – формування технологічно освіченої особистості,

підготовленої до самостійного життя і активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства.

Закон України «Про освіту» передбачає з метою розвитку здібностей, обдарувань і таланту дітей створення профільних класів (з поглибленим вивченням окремих предметів або початкової допрофесійної підготовки), спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, навчально-виховних колективів, об'єднань. Найбільш обдарованим дітям держава надає підтримку і заохочує їх (виділяє стипендії, направляє на навчання і стажування до провідних вітчизняних і зарубіжних освітніх центрів). Це сприятиме формуванню інтелектуального потенціалу нації, всебічному розвитку особистості як найвищої цінності суспільства.

Обдарованість – це індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Обдарованість – це високий рівень розвитку здібностей, який супроводжується високими досягненнями.

Реформування української системи освіти відбувається у відповідності до світових тенденцій, які встановлюють пріоритет творчого розвитку, критичного мислення, компетентностей особистості над традиційним заучуванням знань і вмінь. Вчитель не тільки контролює вивчення і відтворення учнем певних знань і відповідних умінь, а допомагає і підтримує його у процесі засвоєння і застосування нових знань на практиці з урахуванням його особистих здібностей та природних нахилів. З точки зору українських вчених, обдарованість – це системна якість психіки, що розвивається протягом життя і визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одній або декількох видах діяльності порівняно з іншими людьми. Саме тому для збереження інтелектуального потенціалу нації, який є показником духовного і матеріального поступу країни, дедалі актуальнішою стає проблема навчання і розвитку обдарованих дітей.

Трудове навчання – загальноосвітній предмет, який становить основу предметного наповнення освітньої галузі «Технології», метою якої є формування і розвиток в здобувачів освіти технологічної, інформаційно-комунікаційної та основних компетентностей для реалізації їх творчого потенціалу і соціалізації у суспільстві, здобуття професійної освіти.

До основних складників уроку трудового навчання відносяться: пошук інформації, дослідження, практична діяльність. Найбільше відповідає цим видам діяльності практично-технологічна діяльність, в основі якої метод творчих проєктів.

Метод проєктів – система навчання, за якої учні здобувають знання та вміння в процесі планування й виконання поступово ускладнюваних практичних завдань проєктів [5].

Метод проектів, як технологія, у сучасних умовах трансформувався у проектну систему організації навчання, за якою учні набувають знання та навички у процесі планування й виконання практичних завдань проектів.

Завдання практично-технологічної діяльності:

- організація дослідницької, творчої діяльності здобувачів освіти;
- використання різноманітних форм і методів самостійної пізнавальної та практично-пошукової діяльності;
- сприяння інтелектуальному розвитку здобувачів освіти на уроках трудового навчання;
- розвиток ділових партнерських стосунків між учителем і здобувачами освіти.

Метод проектів дає змогу активно розвивати в учнів основні види мислення, творчі здібності, прагнення самому усвідомити себе творцем під час роботи з «неслухняними інструментами», «розумними конструкціями», «технологічними системами» тощо.

Відповідно до типології, навчальні проекти у сучасній педагогіці зведені до наступної класифікації:

Таблиця 1.
Класифікація навчальних проектів

Параметр	Вид проекту	Характеристика
Кількість учасників	Індивідуальний	Увесь проект виконується однією особою
	Груповий	Виконується групою учнів, від яких вимагається розділення обов'язків, спільне вирішення питань, уміння керувати і виконувати вказівки
Вид діяльності	Творчий	Зміст і структура залежить від креативності, інтересів авторів
	Дослідницький	Діяльність учнів спрямована на розв'язування творчих завдань. Етапи виконання характерні для будь-якої наукової роботи
	Практико-орієнтований (прикладний)	Результат діяльності, структура проекту чітко визначені. Функції розподілені між учасниками. Підсумки роботи оформлені в суспільно-корисний продукт
	Спрямований проект	Розв'язування запропонованої вчителем діяльнісно-ціннісної задачі засобами інформаційних джерел
Час виконання	Міні-проект	Виконується у межах уроку
	Коротко-строковий	Виконується у позаурочний час у межах вивчення теми
	Довгостроковий (від одного до кількох місяців)	Виконується у позаурочний час упродовж року
Характер координації	Зі скритою (прихованою) координацією	Учитель – повноправний учасник проекту

Параметр	Вид проєкту	Характеристика
	З безпосередньою відкритою координацією	Учитель організовує, координує, контролює роботу
Предметно-змістовна область	Монопредметні	Реалізуються в межах одного навчального предмета
	Міжпредметні	Виконуються виключно в позаурочний час під керівництвом фахівців з різних областей знань
	Позапредметні (надпредметні)	Поєднують знання з різних галузей, у тому числі з тих, які наразі безпосередньо не вивчаються

Проектна діяльність є глибоко індивідуальною, в залежності від проблеми та шляхів її вирішення, поставленої мети та очікуваних результатів. Тому не можна надати єдиний рецепт для її виконання. Головне, дотримуватись основних етапів проектно-технологічної діяльності, а саме:

1. Організаційно-підготовчий етап – вибір теми проєкту, планування майбутньої роботи, збір та аналіз інформації з теми проєкту, конструювання майбутнього виробу та визначення технології виконання виробу, підбір матеріалів, інструментів та пристосувань, визначення критеріїв контролю за якістю, організація робочого місця.

2. Технологічний етап – практичне виготовлення виробу (учні виконують технологічні операції при дотриманні технологічної і трудової дисципліни, культури праці).

3. Заключний етап – оцінка і захист творчих проєктів (презентація). Якщо над проєктом працювала група, то він спочатку захищається в групі, потім якщо є необхідність, проєкт доопрацьовується й захищається остаточно. Під час захисту виконаного проєкту здобувачі освіти набувають знань переконувати своїх однокласників, вчителя у цінності роботи, демонструють свою обізнаність у спеціальних питаннях, які стосуються проєкту, старанність, добросовісність, рівень творчості та оригінального підходу.

Проектно-технологічна діяльність спонукає до переосмислення ролі вчителя, який у цьому процесі є повноцінним партнером. Його завдання полягають у тому, що він має допомогти скласти план роботи, запропонувати такі об'єкти проєктування, які є цікавими і посильними, підтримати у вирішенні тієї чи іншої проблеми в цілому, зокрема, у виборі раціональної ідеї, оптимального варіанту та технології виготовлення даного об'єкту. Під час роботи над проєктами вчитель має виступати у ролі диригента та приділити увагу кожному учаснику проєкту до цього процесу, що інтерес та зацікавленість не згасали в очах дітей і вони доводили розпочату справу до кінця.

Важливою складовою проектно-технологічної діяльності є оцінювання творчих проєктів, яке повинно об'єднати поточну роботу учнівства і виконаний виріб.

При оцінюванні поточної роботи враховується:

- правильність виконання прийомів і способів роботи,
- раціональність виконання праці,
- організація робочого місця та вміння підтримувати порядок на робочому місці,
- економне використання матеріалів,
- дотримання правил техніки безпеки та санітарно-гігієнічних вимог,
- дотримання норм часу на виготовлення проекту.

При оцінюванні виконаного проекту враховуються:

- якість та завершеність виробу,
- оригінальність та його естетичне оформлення,
- виконання завдання з ефектами новизни,
- рівень творчості та ступінь самостійності здобувачів освіти.

Обов'язково проводиться обговорення результатів проектної діяльності у підсумковій бесіді зі здобувачами освіти, оцінюється атмосфера, в якій вони виконували проект і як його презентували.

Отже, успішною і результативною, на мою думку, робота в процесі проектно-технологічної діяльності буде в тому випадку, коли педагог сам перебуває у постійному творчому пошуку, надихає учнівство та дотримується таких правил:

1.Вчитель та здобувачі освіти виступають партнерами під час виконання проекту.

2.Ідея та думка кожного/кожної є цінною та враховується в процесі роботи.

3.Кожен учень/учениця – це унікальна обдарована особистість, яка в роботі над проектом відкривається по новому .

4.Кожна хвилина уроку використовується максимально та з користю.

5.Отримані знання – це скарб, який наповнює учасників/учасниць..

6.Створення ситуації успіху на основі позитивних емоцій, як запоруки якісної освіти.

Пропоную приклад проектно-технологічної діяльності – майстер-клас «Поробки з побутових відходів», «Виготовлення настінного панно».

Майстер-клас

«Виготовлення настінного панно»

<https://www.youtube.com/watch?v=Mjfp2sIQSow>

Що таке панно, запитаете ви, і для чого потрібно?

Панно – це останній штрих в оздобленні будинку, що додає шик і завершеність зовнішності. Це кілька предметів, красиво розкладених і поміщених в рамку. Ось і все.

Загадка в тому, що і як розкласти. Панно має бути вдалим колірною плямою, і розташовуватися в потрібному місці. Воно повинно відповідати саме вашому будинку, тому нерозумно купувати щось більш-менш підходяще.

Краще зробити панно своїми руками, використовуючи те, що під руками вже є і докуповуючи тільки необхідне.

Панно можна зробити з різних підручних матеріалів, які є вдома або вийшли з використання. Для створення саморобного панно матеріалами стануть:

- клаптики тканини, шкіри, нитки, гудзики, квіти, листя;
- пластикові або металеві кришки;
- відеречка з-під морозива;
- одноразовий пластиковий посуд;
- шматочки кольорового скла і дзеркал, кераміки;
- кавові зерна, крупи, квасоля, макарони, палички кориці тощо.

Здавалось би, що тут романтичного, і як ці матеріали можуть гармонійно розміститись на одній картині. На допомогу приходить фантазія і стильне панно стане унікальною прикрасою інтер'єру. Такої прикраси не буде ні в кого, адже вона є унікальною, бо буде виготовлена своїми руками.

Тож запрошуємо на майстре-клас з виготовлення настінного панно своїми руками, матеріалами для якого були використані: кришка від каструлі, пластикові пляшки, одноразовий посуд з пластику, дерева, паперу, контейнери від цукерок та кіндер-сюрпризів, великі металеві скріпки, шкіряна торба, зубні щітки.

Майстер-клас
«Поробки з побутових відходів»

Виготовлення настінного панно

*Робота учня 10 класу
Шандриголівського ліцею
Лиманської міської ради
Донецької області*

Артеменка Артема

*Керівники: вчителі трудового навчання
Барабаш Микола Григорович
Артеменко Катерина Олександрівна*

Багато використаних речей люди викидають на смітник, створюючи купи сміття, що створює загрозу довкіллю та здоров'ю людини.

А чи хтось задумувався над тим, що це не просто речі, які вже не потрібні у використанні, а гроші, які ми витрачаємо?

Тому, можливо, вже настав той час, коли треба ставати більш екологічно-свідомими, дбати про довкілля та відкривати нове життя старим речам?

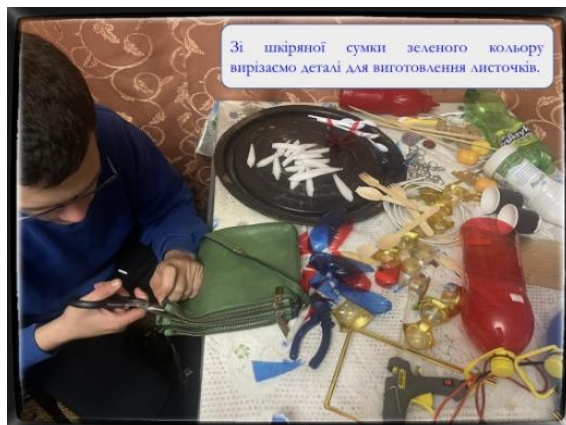
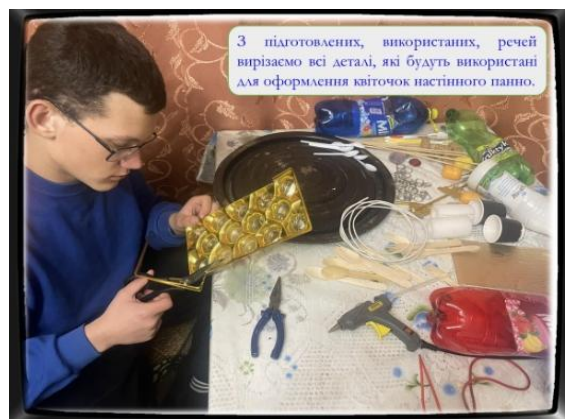
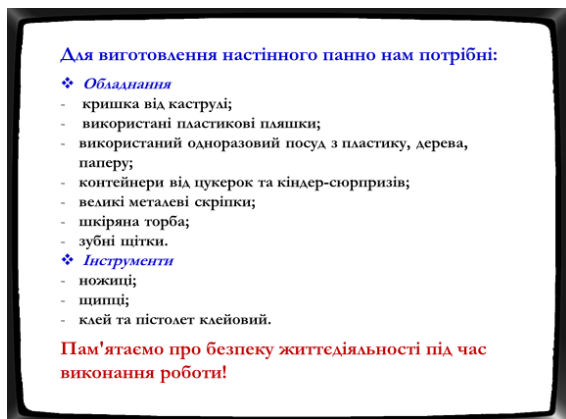
Пропоную ідею, як швидко, дешево і просто зробити настінне панно своїми руками.

Що таке панно, запитаете ви, і для чого потрібно?

Панно – це останній штрих в оздобленні будинку, що додає шик і завершеність зовнішності. Це кілька предметів, красиво розкладених і поміщених в рамку. Ось і все.

Загадка в тому, що і як розкласти.

Проектно-технологічна діяльність на уроках трудового навчання є ефективним засобом розвитку обдарованих учнів, оскільки поєднує здобуті знання з практичним застосуванням, сприяє формуванню ключових компетентностей, розвиває творче мислення, самостійність, відповідальність та здатність до пошукової діяльності.

Використання методу проєктів дозволяє виявити індивідуальні інтереси учнівства, підтримати їхню мотивацію до навчання та створити умови для самореалізації. Приклад реалізації творчого проєкту з виготовлення настінного панно демонструє, як учень, працюючи над власною ідеєю, опановує технологічні прийоми, розвиває художній смак, удосконалює навички планування, аналізу та презентації результатів.

Такий підхід відповідає сучасним освітнім викликам, сприяє формуванню ключових компетентностей і є дієвим шляхом підтримки та розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі.

Залучення школярів до навчальних проєктів забезпечує умови для виявлення індивідуальних нахилів, підтримки пізнавальної активності та розвитку креативного мислення.

Аналіз нормативної бази та педагогічних підходів підтверджує актуальність і доцільність впровадження методу проєктів у навчальний процес, зокрема в умовах Нової української школи.

Таким чином, системне використання проєктно-технологічної діяльності дозволяє реалізовувати особистісно орієнтований підхід та створювати сприятливе середовище для розвитку обдарованої особистості в процесі трудового навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боринець Н. Метод проєктів у викладанні трудового навчання. Трудове навчання. 2011. № 9. с. 8 – 15.2.
2. Боринець Н. Проєктно-технологічна діяльність учнів і вчителів трудового навчання. Освітологічний дискурс. 2010. № 1. с. 32 – 41.
3. Вороненко Т.І. Класифікація навчальних проєктів. Стаття // Режим доступу <file:///C:/Users/lnbar/Downloads/9-1.pdf>.
4. Єрмаков І. Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проєктний підхід// Метод проєктів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник / керівник авторського колективу – С. М. Шевцова – К., Вид-во «Департамент», 2003. – 500 с. – с. 15–29.
5. Логвін В. Метод проєктів у контексті сучасної освіти // Завуч, 2002. – № 26.
6. Мельник М. Застосування технології проєктування у роботі з обдарованими учнями. Стаття // Режим доступу <file:///C:/Users/lnbar/Downloads/28-2.pdf>.
7. Огієнко Д.П. Інноваційні підходи до вивчення галузі «Технології»: Лекційний курс. – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2014. – 116 с.

Барановська О. В.,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України
panihellena@gmail.com*

ОБДАРОВАНІСТЬ І ЖИТТЄВИЙ ВИБІР СТАРШОКЛАСНИКА: ДІАГНОСТИКА ТА ПІДТРИМКА

Проблема виявлення та діагностування обдарованості в учнів старшого шкільного віку набуває особливої значущості в умовах сучасних соціокультурних трансформацій та дестабілізаційних процесів, зумовлених воєнними подіями. На тлі об'єктивних проблем в навчальному процесі шкіл в умовах війни, зокрема його фрагментації, виникнення освітніх втрат та порушення емоційно-психологічної рівноваги підлітків, діагностика потенціалу обдарованості

перестає бути лише інструментом оцінювання потенціалу дитини й перетворюється на стратегічний механізм виявлення прихованих можливостей особистості, що потребують системного супроводу. Обдарованість розглядається як багатовимірне явище, тісно пов'язане з пізнавальною мотивацією, креативністю, інтелектуальним потенціалом, здатністю до самостійного мислення та саморозвитку – чинниками, які безпосередньо впливають на вибір майбутньої професії. В умовах невизначеності та нерівномірного доступу до якісної профорієнтаційної підтримки особливої актуальності набуває потреба у вдосконаленні інструментарію педагогічної діагностики, адаптованого до потреб сучасної молоді. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності системного дослідження обдарованості старшокласників як важливої передумови їхньої професійної орієнтації, а також у виявленні ефективних механізмів реалізації індивідуального потенціалу випускників у подальшій навчальній і трудовій діяльності.

Ключові слова: обдарованість; діагностика обдарованості; старшокласники; вибір професії; професійна орієнтація.

The issue of identifying and diagnosing giftedness in high school students is gaining particular relevance in the context of ongoing sociocultural transformations and destabilizing processes caused by wartime conditions. Against the backdrop of objective challenges in the educational process under war, including its fragmentation, learning losses, and the disruption of adolescents' emotional and psychological stability, the diagnosis of giftedness potential ceases to be merely an assessment tool. Instead, it becomes a strategic mechanism for uncovering hidden personal capacities that require systematic support. Giftedness is viewed as a multidimensional phenomenon, closely associated with cognitive motivation, creativity, intellectual potential, independent thinking, and self-development – factors that directly influence future career choices. In a context of uncertainty and unequal access to high-quality career guidance, there is a growing need to improve pedagogical diagnostic tools that are adapted to the needs of today's youth. The aim of this article is to substantiate the necessity of a systematic study of high school students' giftedness as a critical prerequisite for their professional orientation, and to identify effective mechanisms for realizing graduates' individual potential in their further educational and professional paths.

Keywords: giftedness; giftedness diagnostics; high school students; career choice; professional orientation.

Сучасні соціокультурні трансформації, що виникли в результаті пандемії коронавірусу та повномасштабної війни супроводжуються швидкими змінами в економічному, політичному та освітньому середовищах. Актуальність проблеми виявлення та діагностики обдарованості учнів старшого шкільного віку зростає через дестабілізаційні процеси, зумовлені війною, що значно впливає на всі аспекти життя сучасної молоді. Освітні втрати, виникнення труднощів в організації навчального процесу, зокрема через його фрагментацію, а також порушення емоційно-психологічної рівноваги дітей створюють нові виклики для педагогічної практики. У цьому контексті діагностика потенціалу обдарованості

стає не просто інструментом для оцінювання здібностей учнів, а перетворюється на важливий стратегічний механізм, який дозволяє своєчасно виявляти можливості особистості. Такий підхід дозволяє створювати умови для подальшого розвитку дитини та системного її супроводу, що сприяє формуванню адаптивних стратегій для подолання труднощів, які виникають у сучасних умовах. Важливу роль відіграє розуміння того, як соціально-психологічні фактори впливають на обдарованість старшокласників і які методи та інструменти діагностики можуть бути використані для визначення їхнього потенціалу в умовах змін в соціальному середовищі. У зв'язку з цим, виникає необхідність в адаптації існуючих методик діагностики та створенні нових, які зможуть не лише оцінити рівень інтелектуального розвитку, а й врахувати інші фактори, такі як мотивація, емоційний стан та соціально-психологічні особливості учнів, що безпосередньо впливають на їхній вибір професії та життєвий шлях.

Метою досліджень на сучасному етапі є обґрунтування необхідності комплексної діагностики обдарованості учнів старшого шкільного віку з урахуванням чинників, що впливають на їхній життєвий і професійний вибір, а також окреслення основних психодіагностичних інструментів, придатних для практичного застосування у педагогічній діяльності. Тож метою статті є обґрунтування важливості виявлення обдарованості учнів старшого шкільного віку як важливого етапу професійної орієнтації, а також виявлення механізмів, які дозволяють ефективно підтримувати і розвивати їхній потенціал у період значних соціокультурних змін, що відбуваються в умовах воєнного стану.

Аналіз публікацій із проблеми діагностики обдарованості показує прогрес в плані збагачення наповненості самого поняття, але й відсутність єдиних теоретичних та емпіричних підходів до ідентифікації обдарованої особистості. В ранніх дослідженнях поняття «обдарованість» часто зводилося до інтелектуального складника, який вимірювався певним чином (наприклад, показника IQ). У сучасному науковому дискурсі обдарованість розглядається як складне, багатокомпонентне утворення, що поєднує в собі когнітивні, креативні, мотиваційні та емоційно-вольові компоненти. Обдарованість тлумачиться значно ширше: як індивідуальний когнітивний, мотиваційний, соціальний потенціал, який дає змогу досягати високих результатів в одній або більше сферах (Г. Гарднер, О. Кульчицька, О. Моляко, Дж. Рензулі, Ч. Спірмен, А. Танненбаум та ін.). В психологічній літературі розглядаються різні типи обдарованих дітей: з рано виявленими здібностями чи талантом; прискореним високим інтелектуальним розвитком; окремими унікальними здібностями; високими реальними досягненнями, які визнаються в соціальному середовищі; високими навчальними досягненнями тощо. В США, Великій Британії, країнах Австралійського Союзу велику увагу приділяють виявленню та розвитку обдарованості, яка допоможе дитині реалізуватися в житті. Ще у 1975 році було

започатковано Всесвітню раду роботи з обдарованими і талановитими дітьми (World Council for Gifted and talented Children).

За визначенням Джозефа Рензулі (J. Renzulli), одного з провідних дослідників обдарованості у США, «обдарованість є результатом взаємодії трьох основних чинників: високих інтелектуальних здібностей, високого рівня творчості та високої мотивації до досягнень» [1].

В. Моляко акцентує, що можна говорити про творчу особистість, коли вона «„володіє” стратегіями розв’язання нових задач, реалізує ці стратегії, здатна внести відповідні зміни у свою діяльність залежності від конкретних умов та власних можливостей» [2]. Автор за цими характеристиками виокремлює три основні складові особистості як цілісної системи: її інтелектуальні, вольові, емоційні якості, що об’єднані творчими здібностями [там само].

У Психологічному словнику (за ред. В. Шапара) термін «обдарованість» розглядається поняття як багатогранне утворення: як якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності; як загальні здібності або загальні характеристики здібностей, що зумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності; як розумовий потенціал, або інтелект; як сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня виразності й своєрідності природних передумов здібностей; як талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності [3].

О. Кульчицька, аналізуючи поняття «обдарованість», розглядає його як комплексне явище психіки людини, яке включає єдність інтелекту, творчості і мотивації (інтелектуальна сфера прояву обдарованості, академічні досягнення, творче мислення, спілкування та лідерство, художня та рухова діяльність тощо) [4]. Таким чином, обдарованість не є стабільною рисою, а розглядається як потенціал, що потребує розвитку. Це підходить до концепції «динамічної обдарованості» (dynamic giftedness), що широко обговорюється в зарубіжних дослідженнях (Sternberg, 2005; Ziegler & Phillipson, 2012), і відповідає сучасним українським підходам, які акцентують на індивідуалізації навчання та розкритті потенціалу дитини у змінному соціальному середовищі.

Педагогічні аспекти обдарованості розглядали провідні педагоги В. Паламарчук та О. Савченко, які акцентували увагу на розвитку потенціалу обдарованих учнів в навчальному середовищі. О. Савченко визначала обдарованість як «сукупність інтелектуальних, особистісних і творчих здібностей, які у сприятливих умовах можуть реалізовуватись у високі досягнення в навчанні, професійній діяльності та суспільному житті» [5]. В. Паламарчук доводить, що навчання в зоні найближчого розвитку дитини є необхідним фактором розвитку мислення та творчого розвитку [6].

На основі досліджень українських науковців в області обдарованості можна визначити стратегічні напрямки розвитку обдарованості: взаємодія науки та

освіти, шкільного та позашкільного навчання, наступність та взаємодія між усіма ланками; постійний моніторинг сучасних світових досліджень в сфері проблеми обдарованості; створення індивідуальних траєкторій навчання й розвитку учнів; розвиток сфери науково-дослідних робіт учнів; розроблення необхідної бази відповідних навчальних програм, методичних посібників та підручників; залучення обдарованих дітей до участі в міжнародних проектах, програмах, форумах; створення платформ, посібників, методичних рекомендацій з питань діагностики та виховання обдарованих дітей; розробка централізованих програм обдарованості [7–14].

У період старшого шкільного віку, коли відбувається інтенсивне становлення особистісної ідентичності та професійної орієнтації, діагностика обдарованості набуває більшого значення. Саме в цей час виникає потреба у глибшому розумінні інтелектуального, креативного та мотиваційного потенціалу учнів, що є підґрунтям для свідомого вибору професійної траєкторії. Серед діагностичних методик вивчення обдарованості особистості різних років можна виокремити відомі, які можна використовувати як основу для вивчення обдарованості та чинників професійного самовизначення старшокласників (таблиця 1).

Таблиця 1

Назва методики	Автор(и)	Діагностичні параметри	Актуальність для теми
Тест креативного мислення Торренса (ТТСТ)	Е. Торренс	Креативність: гнучкість, оригінальність, плавність, деталізація	Визначення творчого потенціалу як складника професійної придатності до інноваційних і художніх сфер
Прогресивні матриці Равена	Дж. Равен	Загальний інтелектуальний розвиток, логічне та абстрактне мислення	Оцінювання рівня когнітивних здібностей як базового ресурсу обдарованості
Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО)	Дж. Голланд	Тип професійної орієнтації (RIASEC-модель)	Виявлення схильності до певних типів професійної діяльності відповідно до інтересів та здібностей
«Карта інтересів»	А. Голомшток	Професійні інтереси та переваги	Визначення стійких інтересів, що спрямовують вибір професії
Тест креативності Гілфорда	Дж. Гілфорд	Дивергентне мислення, здатність до генерації ідей	Виявлення потенціалу до творчого мислення, необхідного у гнучких професіях
Диференціально-діагностичний опитувальник (ДДО)	Є. Клімов	Схема класифікації професій «людина-природа», «людина-техніка», «людина-людина», «людина-знакова система», «людина-художній образ»	Визначення професійної сфери, до якої людина відчуває схильність і виявляє інтерес

Табл. 1. Характеристика діагностичних методик для вивчення обдарованості та чинників професійного самовизначення старшокласників

Американська організація «Партнерство заради вмінь XXI століття» пропонує комплексний підхід щодо наповнення навчально-виховного процесу: міждисциплінарна освітня підготовка (фінансова, економічна, підприємницька, громадянська, медична, екологічна грамотність); формування уміння вчитися (розвиток творчості, комунікативності, критичного мислення, уміння вирішувати проблеми); життєві та професійні навички (гнучкість, легкість пристосування до змін, ініціативність, відповідальність, саморегуляція, соціальні та міжкультурні навички) [15].

В сучасних умовах роботи шкіл, коли вчитель часто фактично виконує роль шкільного психолога, вкрай важливо створення бази адаптованих діагностувальних тестів різної спрямованості для кожної вікової категорії учнів. Л. Шелестова та О. Барановська узагальнили існуючі підходи та методики діагностування різних аспектів розвитку дитини, її готовності до навчання. Авторами виокремлено та систематизовано відомі та недавно створені чи адаптовані методики для діагностування фізичної, психологічної зрілості дитини; її вольової, мотиваційної, емоційної, інтелектуальної сфери розвитку. Для дослідження розумового розвитку дитини та її креативності, обдарованості авторами виокремлено ряд різноманітних методик, які спрямовані на: дослідження особливостей мислення; діагностування рівня наочно-образного мислення; виявлення рівня сформованості інтелектуальних умінь; дослідження пам'яті, уваги, мовлення, творчих здібностей та можливостей їхнього розвитку в найближчій і віддаленій перспективі, рівень креативного (творчого) мислення тощо [16].

Цікавим є досвід створення портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника (М. Мельник). Автором здійснено аналіз наукових підходів до розуміння поняття «портфоліо», розкрито досвід європейської освіти щодо впровадження такої технології та окреслено можливості портфоліо при ідентифікації обдарованості. Акцентовано на тому, що визначальною особливістю портфоліо є відслідковування індивідуального прогресу учня в навчальній та інших сферах діяльності без порівняння його успіхів зі здобутками однокласників [17]. Отже, практика показала, що шлях до істини лежить через виявлення співпадіння чи неспівпадіння очікувань респондентів (учнів, батьків) та реальних показників особистості через означені вище методи діагностування.

Діагностування здібностей та схильностей старшокласників до певного виду діяльності, виявлення конкретного виду обдарованості має велике значення для подальшого життєвого вибору. До таких методик належать як комплексні методики з метою профорієнтації дитини, так і спеціалізовані, що визначають певні риси особистості.

Методики та тести, спрямовані на виявлення специфічних рис особистості:

- дослідження темпераменту (вплив на якість сприймання навчального матеріалу і розвиток нахилів та здібностей);
- оцінювання психофізичного розвитку (чи відповідає життєвий вибір дитини її фізичним можливостям, стан нервової системи);
- оцінювання вольової сфери (результат балансу її психофізіологічних показників та зовнішнього навчально-виховного впливу);
- діагностування сформованості соціальної свідомості, уявлень і переконань (саморозвиток, самовираження, самопізнання і самовиховання);
- діагностування здатності до конструктивного спілкування з однолітками та дорослими (зокрема вміння толерувати власні надбання та досягнення в колективі);
- діагностування інтелектуального розвитку (розвитку абстрактного мислення і здатності до виконання логічних операцій; пам'яті, уваги і концентрації; мовлення і комунікації; творчих здібностей тощо) [18].

Серед комплексних профорієнтаційних методик можна виокремити тести вибору напрямків «людина-природа», «людина-техніка», «людина-людина», «людина-знакова система», людина-художній образ» (Є. Клімов).

На сучасному етапі розроблено цифрові платформи, які допоможуть зрозуміти основні напрямки розвитку світового ринку та пройти тестування з метою здійснення вибору професії. Проведене дослідження «Україна–2035: людський капітал та ринок праці» (Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти та Асоціація інноваційної та цифрової освіти) показало, що змістовною складовою профорієнтації має стати науковий підхід, який може включати, наприклад, такі етапи та засоби: спостереження за інтересами дітей та розвиток їхніх сильних якостей, побудова відповідних сценаріїв розвитку дитини; тестування та розвиток технологій для визначення схильностей та інтересів дитини; консультування та менторство як допомога в самовизначенні; калібрування як реалізація заходів з метою найкращої відповідності інтересів і вмінь та обраної професії [19]

В сучасних дослідженнях візуалізовано основні проблеми, які мають бути вирішені для самовизначення особистості в подальшому житті і серед них – визначення (діагностування) психологічного, інтелектуального, емоційного і творчого потенціалу людини; дослідження можливостей розв'язання нових задач, емоційно-вольової стійкості; подолання навчальних втрат учнів; пошуки дивергентних рішень, творчої поведінки в професійній сфері; діяльність і поведінка людини в складних, кризових, екстремальних умовах (в тому числі й творча); інформаційна психологічна безпека творчої особистості та творчих процесів; адаптація творчої людини до нових умов, принципово нових ситуацій (в тому числі ускладнених, кризових, екстремальних тощо) [20].

Отже, сучасна парадигма освіти, зосереджена на принципі «learning for our future, not the past», вимагає переорієнтації навчального процесу на розвиток творчої особистості та формування гнучких навичок (soft skills). Пріоритетними стають критичне мислення, креативність, здатність до командної роботи та інші компетентності, що забезпечують успішну самореалізацію в динамічному світі. Саме «розумна освіта», яка ефективно інтегрує новітні технології у зміст і методику навчання, здатна стати основою економічного зростання та «компасом навчання», орієнтованим на виховання креативної особистості, спроможної ініціювати позитивні зміни в суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60(3), 180–184.
2. Моляко, В. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_l_silsk_shkolu/6/visnuk_18.pdf
3. Шапар, В. Б. (2004). Психологічний тлумачний словник. Харків: Прапор. С. 289.
4. Кульчицька, О. І. (2007). Соціальне середовище у розвитку обдарованості. *Обдарована дитина*. № 1. С. 25–31.
5. Савченко, О. Я. (2012). Розвиток творчого потенціалу школярів у навчанні. Київ: Педагогічна думка, С. 15.
6. Паламарчук, В. Ф. & Барановська, О. В. (2018). Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. *Український педагогічний журнал*. № 3, С. 60–66.
7. Барановська, О. В. (2020). Основні напрямки розвитку обдарованої особистості (технологічний аспект). *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського*. Вип. 1(20): Сучасні проблеми обдарованості особистості: матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20-21 трав. 2020 р.). Умань: Візаві. С. 16–19.
8. Барановська, О. В. (2022). Сучасні підходи до розвитку обдарованої особистості в педагогічній науці і практиці. *Обдарованість: методи діагностики та специфіка моніторингу: матеріали Всукарїнського науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 30, 31 травня 2022 р.)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 22–28.
9. Барановська, О. В. (2024). Виявлення обдарованості дитини в умовах війни: методики діагностування на допомогу вчителю. *Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку: матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23-26 травня 2024 року)*. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. С. 22–30.
10. Барановська, О. В. (2024). Формування готовності старшокласників до здійснення життєвого вибору. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XVII: Подолання кризових ситуацій у науці та освіті* / [Ред.: Я. Гжесяк, І. Зимомря, В. Ільницький]. Конін–Ужгород–Перемишль–Миколаїв: Посвіт. С. 65–68.
11. Барановська, О. В. (2025). Складові готовності випускника старшої школи до здійснення життєвого вибору. *Світ дидактики: дидактика в сучасному світі: зб. матеріалів IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*, 29-30

- жовтня 2024 р. / за наук. ред. доктора педагогічних наук, професора, дійсного члена (академіка) НАПН України О. Топузова, доктора педагогічних наук, професора О. Малихіна. Київ: Педагогічна думка. С. 55–60.
12. Барановська, О. (2024). Дидактичні функції шкільного підручника у формуванні читацької компетентності старшокласників як чинник успішної самореалізації в сучасному суспільстві. *Проблеми сучасного підручника*, (33), 6–22.
 13. Терлецька, Л. Г. (2013). Вікова психологія і психодіагностика: підручник. Київ: Видавничий дім «Слово». 608 с.
 14. Partnership for 21st Century Learning. URL: <http://www.p21.org/ourwork/p21-framework>
 15. Шелестова, Л. В. & Барановська, О. В. (2024). Індивідуалізація навчання в умовах змішаної форми організації освітнього процесу у початковій школі: методичний посібник / наук. ред. д. пед. наук, проф. О. В. Малихін. Київ: Видавничий дім «Освіта». 225 с.
 16. Мельник, М. Ю. (2017). Портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 40 с.
 17. Діагностика особистості. (2015). Путівник практичного психолога: [довідник] / укладач В. В. Войтко: Кіровоград: КЗ КОППО імені Василя Сухомлинського, 76 с.
 18. Україна–2035: людський капітал та ринок праці. URL: <https://hryoutest.in.ua/learn/capital/#/>
 19. Алексєєнко Т., Петрук О., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т. (2024). Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у базовій середній освіті. К.: Інститут педагогіки НАПН України, 52 с.

Баштан Н. В.,

учитель англійської мови

Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1

natasha11082007@gmail.com

Михайлик Л. В.,

учитель початкових класів

Смілянської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 1

l.mihailik@ukr.net

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІАГНОСТИЦІ ОБДАРОВАНОСТІ: МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ

У статті розглядаються сучасні можливості використання цифрових технологій у процесі діагностики обдарованості дітей і молоді. Проаналізовано потенціал цифрових інструментів у контексті автоматизації, адаптивності, інтеграції даних, доступності та довготривалого аналізу результатів. Особливу увагу приділено ризикам, пов'язаним з валідністю цифрових тестів, технічними обмеженнями, конфіденційністю персональних даних, а також можливою стигматизацією учнів. У статті наведено приклади використання конкретних

цифрових платформ, окреслено перспективи розвитку цифрової діагностики та зроблено висновки щодо необхідності поєднання технологічних рішень із професійною експертизою педагогів і психологів.

Ключові слова: обдарованість, цифрова діагностика, адаптивні тести, освітні технології, ризики цифровізації, педагогічна психологія, інновації в освіті.

The article explores the modern possibilities of using digital technologies in the process of diagnosing giftedness in children and youth. The author analyzes the potential of digital tools in the context of automation, adaptability, data integration, accessibility, and long-term result analysis. Particular attention is paid to risks associated with the validity of digital tests, technical limitations, personal data confidentiality, and possible stigmatization of students. The article provides examples of specific digital platforms, outlines prospects for the development of digital diagnostics, and concludes with the necessity of combining technological solutions with the professional expertise of educators and psychologists.

Keywords: giftedness, digital diagnostics, adaptive tests, educational technologies, digitalization risks, educational psychology, educational innovation.

У сучасному інформаційному суспільстві особлива увага приділяється виявленню та розвитку обдарованих дітей і молоді. Ефективна діагностика обдарованості є важливою складовою цього процесу, оскільки саме на основі діагностичних результатів будуються індивідуальні освітні траєкторії. З появою цифрових технологій педагогічна та психологічна діагностика отримала нові інструменти, які дозволяють підвищити точність, ефективність і доступність діагностичних процедур. Разом з тим, використання цифрових технологій у цій сфері породжує низку ризиків, які потребують ретельного аналізу.

Можливості цифрових технологій у діагностиці обдарованості.

1. Автоматизація процесу тестування. Сучасні цифрові платформи дозволяють проводити тестування в онлайн-режимі, автоматично обробляти результати та зменшувати суб'єктивний фактор у їх інтерпретації. Це підвищує об'єктивність та економить час.

2. Адаптивні тести. Використання алгоритмів машинного навчання дає змогу створювати адаптивні тести, які змінюються відповідно до рівня підготовки й особливостей дитини. Такий підхід дозволяє більш точно визначити рівень розвитку певних здібностей. Наприклад, платформи на кшталт Wordwall, Learningapps, На Урок використовують гейміфіковані завдання з адаптивним рівнем складності, що дає змогу краще оцінювати когнітивні здібності.

3. Велике охоплення учасників. Онлайн-діагностика дозволяє проводити тести серед великої кількості дітей, незалежно від їхнього місця проживання, що

особливо актуально для віддалених або сільських територій. Це сприяє зниженню соціальної нерівності у доступі до інструментів діагностики.

4. Інтеграція різних типів даних. Цифрові інструменти можуть поєднувати результати тестів, спостереження, аналітику активності дитини в цифровому середовищі, що створює умови для комплексної діагностики. Наприклад, участь у конкурсах, активність на освітніх платформах може вказувати на прояви обдарованості.

5. Збереження та аналіз даних у динаміці. Хмарні технології дозволяють накопичувати та аналізувати результати діагностики впродовж тривалого періоду, що допомагає відстежувати розвиток здібностей дитини в часі. Це створює можливість формування освітнього портфоліо, що супроводжує учня упродовж навчання.

Ризики та виклики цифрової діагностики.

1. Проблеми з валідністю та надійністю. Не всі цифрові тести мають достатню наукову обґрунтованість. Часто комерційні продукти позиціонуються як ефективні інструменти діагностики, але не проходять належної верифікації. Це може призвести до хибних результатів і неправильних висновків щодо здібностей дитини.

2. Залежність від технічних ресурсів. У багатьох школах або сім'ях можуть бути відсутні сучасні пристрої чи стабільне інтернет-з'єднання, що обмежує доступ до цифрової діагностики. Це створює новий бар'єр у рівному доступі до діагностичних послуг.

3. Питання конфіденційності та захисту персональних даних. Обробка даних дітей потребує особливої уваги, адже порушення конфіденційності може мати серйозні наслідки. Важливо впроваджувати надійні протоколи шифрування, двофакторну аутентифікацію, а також дотримуватися міжнародних стандартів.

4. Зниження ролі педагога/психолога. Автоматизація може створити ілюзію повної об'єктивності, внаслідок чого може недооцінюватися роль фахівця в інтерпретації результатів та спостереженні за дитиною. Професійна думка та емоційний інтелект спеціаліста залишаються незамінними в аналізі поведінки дитини.

5. Ризик стигматизації. Надмірне захоплення цифровими тестами може призвести до «ярликування» дітей, що не завжди відповідає реальному стану справ. Існує небезпека формування упереджених уявлень щодо дитини на основі єдиного тесту.

Приклади використання цифрових інструментів у практиці:

– **Google Workspace for Education (Classroom, Docs, Slides, Sheets,**

Jamboard): Надає інструменти для спільної роботи, створення проєктів, організації завдань та зворотного зв'язку.

- **Moodle, Canvas, Schoology**: Популярні LMS з широким набором інструментів для управління освітнім процесом, тестування, створення форумів та портфоліо.
- **Padlet, Miro**: Платформи для спільного створення ментальних карт, дошок оголошень, брейнштормінгів.
- **Flipgrid**: Платформа для створення та обміну короткими відеовідповідями, що може виявити комунікативні здібності та креативність.
- **Scratch**: Платформа для навчання програмуванню, що може виявити обдарованість у галузі інформаційних технологій.
- **Національна онлайн-платформа “Всеукраїнська школа онлайн”** впроваджує інструменти самодіагностики для учнів, що може слугувати елементом попереднього виявлення потенціалу.

Використання цих цифрових платформ у поєднанні з традиційними методами спостереження та оцінювання може значно підвищити ефективність виявлення обдарованих дітей у школі та забезпечити їм належну підтримку для розвитку їхнього потенціалу.

Перспективи розвитку цифрової діагностики.

У майбутньому цифрові технології відіграватимуть ще більшу роль у сфері діагностики обдарованості. Очікується розвиток таких напрямів, як:

- використання штучного інтелекту для інтерпретації складних моделей поведінки;
- створення інтерактивних платформ із зворотним зв'язком для дітей та батьків;
- поєднання діагностики з елементами навчання (edutainment);
- розробка етичних стандартів для безпечного використання цифрових інструментів;
- поява віртуальних психологів-консультантів для первинного аналізу результатів тестування;
- розширення аналітичних функцій цифрових щоденників і освітніх платформ.

У нашому закладі ми активно впроваджуємо у практичну роботу інноваційні технології та ігрові прийоми, створюємо цікаві завдання за допомогою цифрових інструментів Wordwall, Kahoot, LearningApps, що дає можливість учням не відсиджувати, а проявляти себе як особистість, партнера, учасника команди. Такі інструменти дозволяють не лише оцінити рівень знань, а й стимулювати розвиток критичного мислення, креативності та навичок командної роботи. Ігрова форма подання матеріалу сприяє підвищенню мотивації до навчання, а також дає можливість виявити приховані здібності учнів у нестандартних ситуаціях.

Постійно залучаємо учасників освітнього процесу до участі у творчих конкурсах, челенджах, інтернет-олімпіадах, що також є дієвим інструментом діагностики обдарованості. Участь у таких заходах дає змогу виявити дітей із високим рівнем творчого потенціалу, логічного мислення, лідерських якостей та схильності до науково-дослідницької діяльності. До того ж використання цифрового середовища для проведення конкурсів і олімпіад робить процес більш відкритим, доступним і різноманітним для всіх учасників, незалежно від їхнього місця проживання чи матеріальних можливостей.

Таким чином, системне впровадження цифрових інструментів і залучення учнів до активної діяльності створює умови для всебічного розвитку їхнього потенціалу, формує навички, необхідні для успішної реалізації у майбутньому, і сприяє створенню відкритого освітнього середовища, орієнтованого на виявлення та підтримку обдарованості.

Цифрові технології відкривають нові горизонти у діагностиці обдарованості, забезпечуючи доступність, оперативність та інтегративність діагностичних процедур. Водночас їх впровадження супроводжується низкою викликів, зокрема етичних, технічних та методологічних. Для ефективного використання цифрової діагностики необхідно поєднувати інноваційні рішення з професійним досвідом педагогів і психологів, а також забезпечити наукову верифікацію інструментів та дотримання норм захисту персональних даних. Лише в такому випадку цифрові технології стануть надійним помічником у справі виявлення та розвитку потенціалу обдарованих дітей.

Важливо також забезпечити підвищення цифрової грамотності педагогів, учнів і батьків, а також створити нормативно-правову базу, що регламентуватиме використання цифрових інструментів у сфері освіти та психології. Комплексний підхід до цифрової діагностики обдарованості має включати технічну, методологічну, педагогічну та етичну складові.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://vseosvita.ua/library/identyfikatsiia-ta-diahnostyka-obdarovanykh-ditei-suchasni-instrumenty-ta-metodyky-879514.html>
2. <https://gnmc.com.ua/обдарованість-та-проблеми-виховання/>

Бевз Тетяна,
доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Кириленко С вітлана,
кандидат педагогічних наук,
старший дослідник,
начальник відділу інноваційної діяльності та
дослідно-експериментальної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

Кіян Ольга,
кандидат педагогічних наук,
старший дослідник,
зав сектором експериментальної педагогіки
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»

ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ: ДІАГНОСТИКА, ПІДТРИМКА, СУПРОВІД

Анотація. У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти формування індивідуальної траєкторії розвитку обдарованої дитини в контексті Нової української школи. Окрема увага приділяється системі діагностики здібностей, механізмам педагогічної підтримки та психолого-педагогічного супроводу, які спрямовані на максимальне розкриття потенціалу обдарованих учнів. Зазначено роль вчителя, батьків і фахівців мультидисциплінарної команди у створенні сприятливого освітнього середовища. Аналізуються сучасні підходи та інструменти, що відповідають принципам особистісно орієнтованого навчання.

Ключові слова: обдаровані діти, індивідуальна освітня траєкторія, Нова українська школа, діагностика, педагогічна підтримка.

Abstract. The article explores the theoretical and practical foundations of developing an individual educational trajectory for gifted children within the framework of the New Ukrainian School. Special emphasis is placed on the system of ability diagnostics, mechanisms of pedagogical support, and psycho-pedagogical guidance aimed at unlocking each gifted learner's full potential. The roles of teachers, parents, and interdisciplinary specialists are highlighted in creating a supportive learning environment. The paper analyzes modern approaches and tools that align with the principles of learner-centered education.

Keywords: gifted children, individual educational trajectory, New Ukrainian School, diagnostics, pedagogical support.

Одним із пріоритетів сучасної освіти є створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини, з урахуванням її індивідуальних здібностей, потреб та потенціалу. Особливого значення ця ідея набуває в контексті роботи з

обдарованими учнями, які потребують не лише розширення навчального матеріалу, а передусім педагогічного супроводу, здатного стимулювати розвиток критичного мислення, креативності та мотивації до самонавчання.

У межах трансформації української освіти, яку втілює Нова українська школа (НУШ), дедалі більше уваги приділяється індивідуалізації освітнього процесу. Одним з найактуальніших педагогічних завдань у цьому контексті є виявлення та розвиток потенціалу обдарованих дітей. Обдарованість – це не лише природжений дар, а й динамічний ресурс, який потребує цілеспрямованої підтримки. Завдання сучасного вчителя – не лише передавати знання, а й бути фасилітатором особистісного зростання учня, зокрема – створювати умови для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку.

Під обдарованістю розуміють високий рівень розвитку здібностей у певній сфері діяльності (інтелектуальній, творчій, академічній, спортивній тощо). Обдарованість – це складне і багатогранне психолого-педагогічне явище, яке охоплює інтелектуальні, творчі, емоційні, соціальні та мотиваційні компоненти. У науковому дискурсі немає єдиного визначення цього поняття, оскільки воно залежить від теоретичного підходу, культурного контексту та освітніх цілей. У педагогіці обдарованість часто трактується як високий потенціал до навчання, творчості або досягнення, який потребує сприятливих умов для розкриття. У психології акцент робиться на когнітивних здібностях, особистісних рисах та внутрішній мотивації.

Дослідження обдарованості має досить тривалу історію. Ще у 1905 р. Альфред Біне та Теодор Сімон розробили ментальну шкалу для виявлення дітей, які потребують спеціальної освіти у Франції. Шкала інтелекту Сімона-Біне не вимірює вроджений або постійний рівень інтелекту, проте вона розглядається як оцінка із завданнями, які вважаються відображенням типових здібностей дитини в різному віці. Це один з перших тестів, який включає оцінку когнітивних навичок, а не засвоєної інформації, проте на результат можуть впливати неінтелектуальні чинники, такі як мотивація.

Льюїс Терман відомий як батько освіти для обдарованих дітей у Сполучених Штатах Америки вважав, що обдарованість передається у спадок, і визначав обдарованість як IQ вище 140. Він класифікував обдарованість за IQ: IQ 135 – помірна обдарованість, IQ 150 – виняткова обдарованість, а IQ вище 180 – тяжка та/або глибока обдарованість (визначав за допомогою тестів, адаптувавши тест Біне та назвав його шкалою інтелекту Стенфорда-Біне. Він розраховував коефіцієнт інтелекту як: розумовий вік/хронологічний вік x 10 (детально про це у книзі *«Вимірювання інтелекту» (1916)*). Коли Сполучені Штати Америки вступили у Першу світову війну, Льюїс Терман допоміг розробити тести для відбору новобранців армії. Понад 1,7 мільйона призовників склали його тести, що розширило суспільне сприйняття широкомасштабного тестування IQ [1].

У своїй книзі «Генетичні дослідження геніальності», опублікованій у 1925 р., він наполягав на тому, що обдаровані діти якісно відрізняються в школі [1]. Наприклад, вони трохи кращі фізично та емоційно порівняно зі звичайними учнями, проте значно перевершують їх з академічних предметів. Однак, такий підхід застарів у сучасній педагогіці, оскільки звужує поняття обдарованості до когнітивного виміру.

Лета Голлінгворт розглядала обдарованість як явище, що має генетичну основу, проте основну увагу у своїх дослідженнях зосереджувала на освітніх та середовищних чинниках, які впливають на розвиток обдарованої особистості. Її найбільше цікавило питання: як створити належні умови для розвитку обдарованості та забезпечити ефективне навчання дітей із високим потенціалом. У 1926 р. вона опублікувала книгу «*The Gifted Child: Their Nature and Nurture*» («Обдаровані діти: їхня природа та виховання»), яка вважається першим повноцінним підручником з освіти обдарованих дітей. Крім того, Лета Голлінгворт започаткувала спеціалізований клас для обдарованих дітей віком 7–9 років у публічній школі PS 500 (відомій також як школа Шпаєра) – одному з перших закладів такого типу у США. Окремим напрямом її досліджень було вивчення дітей з надзвичайно високим рівнем інтелекту (IQ понад 180). У 1916 р. вона відібрала 12 учнів із Нью-Йоркського шкільного округу, 11 з яких брали участь у довготерміновому дослідженні, що тривало 23 роки. Результати цього спостереження стали вагомим внеском у науку про обдарованість. Лета Голлінгворт виділила низку психологічних особливостей обдарованих дітей, серед яких: яскраво виражене прагнення до особистої конфіденційності; схильність не розкривати особисту інформацію добровільно; дискомфорт у ситуаціях, коли увага суспільства зосереджується на їхній сім'ї чи домівці; страх соціального стигматизування через ярлик «особливих».

Американський психолог і дослідник освіти Арнольд Таннебаум запропонував соціокультурну модель обдарованості, що значно розширила уявлення про природу й розвиток обдарованих дітей. Його підхід відрізняється акцентом не лише на індивідуальних якостях особистості, а й на контексті, в якому ця обдарованість реалізується. На відміну від вузько когнітивних або тестоорієнтованих моделей, Арнольд Таннебаум наголошував, що обдарованість – це не лише потенціал, а й результат взаємодії п'яти ключових чинників: загальні здібності – високий рівень інтелекту; специфічні здібності – таланти у конкретних сферах (музика, математика, лідерство тощо); несвідомі чинники – мотивація, інтуїція, натхнення, креативність; сприятливе середовище – родина, школа, соціальна підтримка, доступ до ресурсів; щасливий випадок (удача) – випадкові, але вирішальні можливості реалізувати свій потенціал (напр., зустріч із наставником, участь у конкурсах тощо). Цю модель Арнольд Таннебаум назвав

«парадигмою розкриття таланту», наголошуючи, що для перетворення здібностей на досягнення необхідна низка сприятливих обставин. Він також розрізняв: загальну обдарованість (широкий потенціал); спеціалізовану обдарованість (вузькоспрямовані здібності); проявлену обдарованість (яка вже реалізована в досягненнях); латентну обдарованість (поки що не реалізована, але наявна). Цінність моделі Арнольда Таннебаума полягає в тому, що вона, по-перше, гуманістична та контекстуальна – визнає роль соціальних умов; по-друге, дає підґрунтя для створення інклюзивної освітньої політики, яка враховує різні типи підтримки; по-третє, враховує роль мотивації, випадковостей і середовища – тобто реального життя, а не тільки тестів і балів.

У педагогічній науці обдарованість розглядається як системна якість особистості, що проявляється в надвисоких або нестандартних показниках у пізнавальній, творчій, емоційній або соціальній сферах. За моделлю Джозефа Рензуллі, обдарованість виникає на перетині трьох чинників: інтелектуальних здібностей, мотивації досягнення та творчого потенціалу. Говард Гарнер у теорії множинного інтелекту підкреслює, що обдарованість може проявлятися не лише в академічних дисциплінах, а й у мистецтві, спорті, міжособистісній взаємодії чи самоусвідомленні. Таким чином, універсального шаблону «обдарованої дитини» не існує – кожен випадок потребує індивідуального підходу.

Серед знакових психологічних теорій обдарованості, які активно досліджуються і використовуються у практичній діяльності зарубіжних та вітчизняних дослідників та педагогів варто назвати: 1) *модель множинного інтелекту* (Говард Гарднер), яка дає змогу визнати різні форми обдарованості та розширити педагогічні підходи до виявлення й підтримки талановитих дітей. Говард Гарднер доводить, що обдарованість не є єдиною, а існує декілька видів інтелекту: логіко-математичний, лінгвістичний, музичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний. 2) *Трикільцева модель обдарованості* (Джозеф Рензуллі), в якій стверджується, що обдарованість виникає на перетині трьох компонентів: високий інтелектуальний рівень; творчі здібності; мотивація досягнення. Особливість цієї моделі – увага до внутрішнього потенціалу особистості, а не лише до результатів. 3. *Модель когнітивної складності* (Франц Мьонкс), згідно з якою обдарованість формується під впливом: індивідуальних здібностей; мотивації та креативності; соціального середовища (родина, школа, однолітки). Ця модель актуальна в контексті інклюзивної освіти та соціокультурної взаємодії.

Варто також наголосити, що Національна асоціація обдарованих дітей (NAGC) у 2010 р. дійшла згоди щодо визначення поняття «обдарованість». Відповідно до цього підходу, обдарованими вважаються особи, які виявляють високий рівень здібностей (тобто виняткову здатність до міркування та

навчання) або демонструють високу компетентність (засвідчені досягнення чи результати, що входять у найвищі 10% або є ще рідкіснішими) в одній чи кількох сферах. Ці сфери можуть охоплювати як формалізовані галузі з власною системою символів (наприклад, математика, мова, музика), так і напрями, пов'язані із сенсомоторними навичками (як-от живопис, танці чи спорт).

Українські науковці (Г. Бандура, С. Гончаренко, Л. Карпова, М. Тадеєва, П. Тадеєв, О. Ярошенко, та ін.) наголошують на багатовимірності обдарованості, що вимагає індивідуального підходу до кожної дитини, а також підкреслюють, що: обдарованість – це динамічна якість, яка може проявитися лише в умовах цілеспрямованого педагогічного супроводу; необхідно враховувати індивідуальні освітні траєкторії, стилі мислення, схильності дитини: важливими є також емоційний інтелект, моральна зрілість, потреба в самореалізації.

Варто також наголосити, що у сучасній науці обдарованість розглядається не лише з педагогічного або психологічного погляду, а й у межах: соціології (роль соціального капіталу, культурного середовища); нейронаук (нейропластичність, нейродиверситет); менеджменту освіти (управління освітніми програмами для обдарованих). Таким чином, обдарованість є багатокомпонентним і варіативним феноменом, який потребує комплексного аналізу. Її ефективне виявлення й підтримка в освітньому процесі можливі лише за умови поєднання психологічних, педагогічних, соціальних та культурних чинників, а також гнучкої та дитиноцентричної моделі навчання.

Нова українська школа (НУШ) виступає середовищем підтримки обдарованої дитини. У Концепції «Нова українська школа» наголошують на: розвитку ключових компетентностей; забезпеченні індивідуалізації навчання; створенні умов для реалізації потенціалу кожної дитини. НУШ орієнтована на особистісно-орієнтоване навчання, що передбачає визнання унікальності кожного учня. Такий підхід дає змогу виявляти, підтримувати й розвивати індивідуальні здібності, формуючи внутрішню мотивацію до навчання. У межах НУШ педагоги активно застосовують проєктні методи, міждисциплінарні зв'язки, роботу в групах – що створює умови для розвитку різних типів обдарованості.

Цінною у руслі впровадження практик Нової української школи є праця Andi McNair «Година геніїв», яка дозволяє учням отримати персоналізоване навчання через самостійні проєкти, застосування стандартів та реальних навичок, а також можливості навчатися через продуктивну боротьбу та рефлексію. Представлена через просту для виконання шестикрокову стратегію, вчителі використовуватимуть 6 П – пристрасть, план, презентація, проєкт, продукт та презентація – як карту, якої учні можуть дотримуватися під час створення, проєктування та виконання проєктів [2].

Діагностика обдарованості повинна здійснюватися системно і безперервно. Доцільним є використання комбінації методів: педагогічне спостереження; психодіагностичні методики (наприклад, тести Торренса, Джозефа Рензуллі); аналіз навчальних досягнень; портфоліо учня; самооцінка та рефлексія. Особливої уваги потребує участь у діагностичному процесі батьків, класного керівника та психолога. Важливу роль тут відіграє індивідуальна освітня траєкторія.

Зазначимо, що індивідуальна освітня траєкторія – це цілеспрямований освітній шлях, розроблений відповідно до здібностей, нахилів і потреб конкретної дитини. У межах НУШ цей підхід реалізується через: диференціацію завдань; варіативність форм і методів навчання; дослідницькі та проєктні роботи; менторську підтримку і педагогічний супровід; інтеграцію позашкільних освітніх можливостей (гуртки, олімпіади, онлайн-курси тощо). Наявність індивідуальної траєкторії сприяє: розвитку самостійності й відповідальності за власне навчання; уникненню вигорання чи втрати інтересу до шкільного процесу; розкриттю потенціалу, який може залишитися прихованим у стандартних умовах.

У частині першій статті 14 Закону України «Про повну загальну середню освіту» зазначено, що індивідуальна освітня траєкторія учня формується шляхом визначення власних освітніх цілей, а також вибору суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними: форм здобуття загальної середньої освіти; навчальних планів та програм; навчальних предметів (інтегрованих курсів), інших освітніх компонентів, у тому числі вибіркових, і рівнів їх складності; форм організації освітнього процесу, методів, засобів навчання; темпів засвоєння освітньої програми та/або послідовності вивчення окремих навчальних предметів (інтегрованих курсів) [2]. Індивідуальна освітня траєкторія учня реалізується на підставі індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану, що розробляється педагогічними працівниками у взаємодії з учнем та/або його батьками, схвалюється педагогічною радою закладу освіти, затверджується його керівником та підписується батьками.

Державна служба якості освіти визначила, що індивідуальна освітня траєкторія – це персональний шлях розвитку здібностей, особистісних якостей і психічних процесів дитини. В основі індивідуальної траєкторії лежить дитиноцентризм. Вона має на меті забезпечити максимально сприятливі умови для навчання й розвитку кожного учня [3].

В умовах війни індивідуальна освітня траєкторія, як зазначала *Державна служба якості освіти*, набула нового значення – дедалі частіше школи застосовують індивідуальні освітні траєкторії для організації навчання учнів, які тимчасово проживають в іншій місцевості або за кордоном. Це дає змогу

забезпечити гнучкість освітнього процесу, не вносячи кардинальних змін до навантаження вчителів [3].

Ціннісною складовою цього процесу є розробка та реалізація індивідуальної освітньої траєкторії. Зазначимо, що індивідуальна траєкторія – це також персоналізований маршрут розвитку, що враховує здібності, інтереси та цілі дитини. У межах такої траєкторії можуть бути реалізовані: навчання «на випередження»; включення у предметні олімпіади, гуртки, творчі конкурси; реалізація менторських програм; розширення доступу до електронних платформ та ресурсів (освітні ІКТ); розробка індивідуальних проєктів.

Нова українська школа передбачає: особистісно орієнтоване навчання; компетентнісний підхід; гнучкість і адаптивність освітнього середовища. Ці принципи ідеально накладаються на потреби обдарованих дітей, адже вони потребують: високого рівня інтелектуальних викликів; самостійності у виборі траєкторії навчання; підтримки творчості й нестандартного мислення.

У цьому контексті варто також наголосити, що “середовище для обдарованих дітей” – це не окремий клас чи програма, а освітній простір, де: дитина має право на поглиблене вивчення предметів, навіть якщо це виходить за межі стандартної програми; використовується проєктне, дослідницьке, міждисциплінарне навчання; учень може бути ментором для інших або розвивати власні ініціативи; вчитель виступає не як “контролер знань”, а як наставник, куратор і співучасник розвитку.

Важливими елементами освітнього середовища НУШ, які особливо корисні для обдарованих дітей є 1) інтегровані курси, які дають змогу поєднувати знання з різних галузей; 2) проєктна діяльність, що дозволяє глибоке дослідження тем, що цікавлять; 3) вибір діяльності (учень сам обирає форми роботи (плакати, дослідження, виступи)); 4) інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які дають змогу працювати з глобальними ресурсами; 5) педагогіка партнерства, яка підтримує рівність і повагу до думки дитини.

Концепція Нової української школи (НУШ) передбачає переосмислення підходів до освітнього процесу, зокрема – перехід від стандартизованого навчання до особистісно орієнтованої педагогіки. У цьому контексті питання індивідуальної освітньої траєкторії для обдарованої дитини набуває особливої актуальності.

Практичними кроками для розвитку обдарованості в межах НУШ є: а) створення індивідуальних освітніх траєкторій (наприклад, учень 5 класу може паралельно з класом вивчати теми з 7 класу з математики чи біології – з менторською підтримкою); б) робота в малих творчих групах (обдаровані діти часто “випадають” з класу через свій темп. Групова проєктна робота дає змогу проявитися і розвинути лідерство); в) участь у конкурсах, олімпіадах, гуртках (у тому числі онлайн) (платформи як МАН, EdEra, Prometheus, БУМ (Битва умів молоді) – чудові для підтримки інтелектуального зростання); культурне збагачення: мистецтво, театр,

література. Усі ці практичні кроки є критично важливими для розвитку емоційного інтелекту та багатогранності обдарованих дітей.

Ці практики давно і ефективно діють у світі. Наприклад: у Фінляндії обдарованим учням дають додаткові теми в межах того ж класу – вони стають дослідниками, а не “відмінниками”. У США існують Gifted & Talented програми у звичайних школах, у яких діти працюють з глибшими кейсами або інтегруються в університетське середовище раніше. В Ізраїлі обдаровані діти мають право відвідувати спеціальні центри розвитку один раз на тиждень замість стандартного навчального дня.

У початковій школі особливо важливо звертати увагу на спонтанні прояви обдарованості: ознаки; швидкість мислення (розв’язує завдання швидше, ніж однокласники); оригінальність (вигадує нестандартні відповіді або питання); схильність до лідерства (організовує однокласників, має “голос”); потреба в інтелектуальному виклику (шукає складніші завдання, просить “ще”).

Робота з обдарованими дітьми неможлива без системної діагностики, яка включає: педагогічне спостереження; психолого-педагогічні методики (Торренса, Рензулі, Гарнера тощо); залучення батьків як партнерів; аналіз освітніх досягнень і креативної активності. На основі результатів діагностики вибудовується індивідуальний план розвитку, до реалізації якого залучається команда педагогів, психолог, а за потреби – позашкільні спеціалісти. Власне йдеться про психолого-педагогічний супровід.

Зазначимо, що психолого-педагогічний супровід – це цілісна система підтримки, що забезпечує безперервний розвиток обдарованої дитини, враховуючи її інтелектуальні, емоційні та соціальні потреби. У контексті Нової української школи цей супровід набуває особливої ваги, адже саме він допомагає дитині адаптуватися до навчального середовища, зберегти психологічну рівновагу та сформувати стійку позитивну самооцінку.

Ключову роль у цьому процесі відіграє мультидисциплінарна команда, яка включає педагогів, психологів, соціальних працівників, а також батьків. Така співпраця дозволяє своєчасно виявляти потреби дитини, вносити зміни до індивідуальної освітньої траєкторії та забезпечувати гнучкий підхід у навчанні. Особливої уваги потребує емоційний стан обдарованих учнів, які часто переживають тривожність, страх перед невдачею або синдром відмінника.

Ефективний супровід передбачає створення безпечного простору для самовираження, розвиток навичок емоційного інтелекту, формування мотивації до навчання не лише через досягнення, а й через інтерес, внутрішню потребу в пізнанні. Практичні інструменти супроводу можуть включати індивідуальні та групові консультації, тренінги, наставництво, а також ведення портфоліо успіхів дитини як засобу самоаналізу та рефлексії. Таким чином, супровід – це не просто допомога, а делікатне партнерство, що розкриває потенціал дитини та підтримує

її у власному темпі розвитку, не втрачаючи унікальності в умовах стандартизованої освітньої системи.

Підтримка обдарованої дитини повинна бути не лише інтелектуальною, а й емоційною. Багато обдарованих учнів стикаються з проблемами соціалізації, перфекціонізмом або гіперчутливістю. Тому важливо забезпечити розуміюче, толерантне середовище, яке сприяє здоровому розвитку.

Серед основних викликів, які характерні для сьогодення: недостатня підготовка вчителів до диференціації, обмежені ресурси на місцях, відсутність нормативного забезпечення для широкого впровадження індивідуальних траєкторій. Разом з тим, реалізація потенціалу обдарованих дітей можлива лише за умов командної роботи педагогів, психологів, адміністрації та батьків. Цінною у цьому контексті є книга Аліси Міллер «Драма обдарованої дитини та пошук справжнього «Я»» [4], яка ґрунтується на дослідженнях, присвячених витокам втрати зв'язку з власним «Я» та шляхам його відновлення через процес самопізнання. Основна драма обдарованої – тобто надчутливої, емоційно відкритої – дитини полягає в тому, що ще змалку вона гостро відчуває очікування й потреби своїх батьків і вчиться підлаштовуватися під них, ігноруючи чи пригнічуючи власні глибокі, часто небажані почуття. Хоча згодом ці почуття можуть виринати на поверхню, вони залишаються неінтегрованими у свідомість, і тим самим справжнє «Я» дитини виявляється відділеним від її особистості. Це стає джерелом внутрішньої вразливості, втрати ідентичності, а згодом може призводити до депресії або проявлятися через надмірну обдарованість як механізм компенсації. Через життєві приклади авторка розкриває глибоко приховане дитяче страждання, замасковане під ідеалізовані образи, а також трагедію самих батьків, які, будучи колись дітьми, так само не змогли реалізувати своє справжнє «Я».

Підсумовуючи зазначимо, розвиток обдарованих дітей в умовах Нової української школи потребує цілісного підходу, що включає ранню діагностику здібностей, системну підтримку та тривалий психолого-педагогічний супровід. Індивідуальна освітня траєкторія є дієвим інструментом розкриття потенціалу обдарованої дитини, оскільки враховує її унікальні інтелектуальні, емоційні та соціальні особливості. Діагностика обдарованості повинна бути багатовимірною, поєднувати кількісні й якісні методи, а також мати динамічний характер, що дозволяє коригувати освітню траєкторію у відповідь на зміни у розвитку дитини. Педагогічна підтримка та супровід мають здійснюватися командно: за участі вчителів, психологів, батьків та, за потреби, фахівців інших галузей. Така міждисциплінарна взаємодія створює умови для гармонійного розвитку обдарованої особистості. Нова українська школа створює сприятливі умови для реалізації принципів особистісно орієнтованої освіти, гнучкого навчального плану та інтегрованого підходу до формування ключових компетентностей обдарованих учнів.

Розвиток обдарованості в умовах НУШ потребує гнучких підходів, уважного ставлення до потреб дитини та інноваційних освітніх рішень. Індивідуальна освітня траєкторія є не лише інструментом академічного зростання, а й засобом формування особистості, здатної до саморозвитку, критичного мислення та соціальної відповідальності. У цьому – суть гуманістичної місії Нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Mitchell Leslie. The Vexing Legacy of Lewis Terman. July/August 2000. URL: <https://stanfordmag.org/contents/the-vexing-legacy-of-lewis-terman>
2. McNair Andi. Genius Hour: Passion Projects that Ignite Innovation and Student Inquiry. URL: <https://nagc.org/store/viewproduct.aspx?id=23861826>
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Індивідуальна освітня траєкторія: запитання й відповіді для директора школи. URL: <https://sqe.gov.ua/individualna-osvitnya-traiektoriya/>
5. Міллер А. Драма обдарованої дитини та пошук справжнього «Я». Чернівці: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2022. 160 с.

Березинець С. К.,

директор,

Ірпінський академічний ліцей НУБіП України,

berezynets.sk@gmail.com

Іщенко В. С.,

заступник директора з навчально-виховної роботи,

Ірпінський академічний ліцей НУБіП України,

znr.ial@gmail.com

Єрмак А. Р.,

вчитель інформатики,

Ірпінський академічний ліцей НУБіП України

nasermak99@ial.ukr.education

РОЗВИТОК ОСВІТНЬОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: КЕЙС-АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІРПІНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО ЛІЦЕЮ НУБіП УКРАЇНИ

Стаття присвячена трансформації освітньої системи України в умовах повномасштабної війни, з акцентом на підтримку розвитку обдарованих дітей як ключового інтелектуального ресурсу нації. Аналізується досвід Ірпінського академічного ліцею НУБіП України, який, попри руйнування, евакуацію та виклики воєнного часу, продемонстрував резильєнтність і здатність до адаптації. У центрі уваги – переосмислення освітніх стратегій, спрямованих на збереження академічної цілісності та психоемоційної стабільності учнів. Розглядаються підходи до створення гнучкого освітнього середовища, зокрема

впровадження індивідуалізованих навчальних маршрутів, змішаного навчання, менторства та психологічної підтримки. Досвід ліцею ілюструє нову парадигму освітньої стійкості, що поєднує інноваційність, гуманістичну орієнтацію та партнерство, забезпечуючи розвиток обдарованих учнів у посттравматичному просторі.

Ключові слова: війна, освіта, обдаровані діти, адаптація, стійкість, Ірпінський академічний ліцей, психологічна підтримка, інновації, партнерство.

Key words: war, education, gifted children, adaptation, resilience, Irpin Academic Lyceum, psychological support, innovation, partnership.

Освітня система України в умовах повномасштабної війни переживає безпрецедентні трансформації, що охоплюють усі рівні організації навчального процесу – від нормативно-правової бази до міжособистісних педагогічних взаємодій. Дестабілізація соціокультурного простору, постійні ризики для безпеки учасників освітнього процесу та емоційно-психологічне навантаження зумовлюють необхідність переосмислення освітніх стратегій, особливо в роботі з обдарованими дітьми. В умовах кризи саме вони уособлюють інтелектуальний потенціал нації, здатний забезпечити її післявоєнне відновлення та стійкий поступ у глобалізованому світі. Підтримка їхнього розвитку потребує не лише адаптації змісту й форм навчання, а й створення резильєнтного освітнього середовища, що поєднує інноваційність, гнучкість і гуманістичну орієнтацію. Актуальність проблематики зумовлюється потребою в збереженні та примноженні людського капіталу як стратегічного ресурсу держави. Переформулювання методологічних засад у роботі з цією категорією учнів у періоди нестабільності формує засади нової парадигми освітньої стійкості та адаптивного педагогічного управління.

Освітній потенціал обдарованої дитини репрезентує складну багатовимірну структуру, що охоплює когнітивні (інтелектуальні здібності, аналітичне мислення, швидкість опрацювання інформації), креативні (здатність до генерації нових ідей, дивергентне мислення, оригінальність) та емоційно-вольові компоненти (мотиваційна стійкість, саморегуляція, здатність до подолання труднощів). Його розвиток визначається не лише індивідуальними психофізіологічними передумовами, а й якістю освітнього середовища, у якому перебуває дитина. У сучасній педагогіці домінують концепції, що розглядають обдарованість як пластичну та динамічну категорію, яка може проявлятися нерівномірно й потребує системного супроводу.

Розвиток потенціалу обдарованої дитини забезпечується через впровадження діяльнісного, особистісно орієнтованого та партнерського підходів[1]. Перший передбачає активну участь учня в різнорівневій навчально-дослідницькій діяльності; другий – створення умов для формування індивідуальної освітньої траєкторії з урахуванням психолого-педагогічного

портрета дитини; третій – побудову горизонтальних відносин між учасниками освітнього процесу, які засновані на взаємоповазі, довірі та спільній відповідальності.

Умови воєнного часу значно трансформували освітню реальність: дестабілізація шкільного середовища, вимушене переміщення дітей, порушення рутин і збільшення тривожності послабили когнітивну концентрацію, мотиваційні механізми й емоційну стабільність учнів. У таких обставинах виникає потреба в переосмисленні форм і змісту підтримки обдарованих дітей, що передбачає підвищення ролі адаптивних освітніх стратегій, розвитку педагогічної емпатії та інтеграції ресурсно-орієнтованого підходу.

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну у 2022 році спричинило системну кризу у сфері освіти, зокрема на тимчасово окупованих, прифронтових і деокупованих територіях. Місто Ірпінь, яке вже в перші тижні війни зазнало потужних артилерійських ударів, масових руйнувань цивільної інфраструктури та вимушеної евакуації населення, стало одним із прикладів освітньої резильєнтності. Ірпінський академічний ліцей НУБіП України упродовж перших місяців війни не мав фізичного доступу до будівлі, більшість учнів і вчителів були вимушені евакуюватися до безпечніших регіонів України або за кордон, що спричинило негайний перехід до дистанційного формату навчання з використанням обмежених технічних і психологічних ресурсів[2].

Одним із найскладніших викликів для освітнього процесу стало забезпечення неперервності навчання в умовах нестабільного інтернет-з'єднання, тривалих відключень електроенергії та постійної загрози безпеці. Водночас критичним чинником стало зростання емоційного навантаження на всіх учасників освітнього процесу. Учні втрачали звичну соціальну взаємодію, демонстрували прояви тривожності, дезадаптації, емоційного вигорання. Частина дітей мала травматичний досвід окупації чи обстрілів, що впливало на когнітивну продуктивність і зниження інтересу до навчання. Педагогічний колектив ліцею зіткнувся із необхідністю швидкого переформатування освітніх підходів, впровадження нових методичних моделей взаємодії та підвищення інтенсивності психологічної підтримки здобувачів освіти[2].

У нових умовах виникла загроза втрати мотиваційної цілісності учня, що особливо загострилось у роботі з обдарованими дітьми, які потребують не лише знаннєвого стимулювання, а й гнучкої емоційно-інтелектуальної підтримки. В Ірпінському академічному ліцеї було ініційовано розробку адаптивних навчальних маршрутів, перехід до моделі індивідуалізованого супроводу вчителем-наставником, активне впровадження практик освітньої гнучкості: змішане навчання, гнучкий розклад, формування мікрогруп для роботи над творчими проєктами[2]. Для збереження академічної цілісності у старшій школі було посилено компоненти самоосвіти, організовано онлайн-менторинг, використано можливості міжнародних освітніх платформ.

Попри обмеження, ліцей не лише забезпечив базову стабільність освітнього процесу, але й перетворив кризу на імпульс для трансформацій. Розгорнулася широка практика психоемоційної підтримки, зокрема залучення практичного психолога до створення ресурсних кімнат, проведення регулярних рефлексивних сесій з учнями, індивідуальних консультацій. В умовах гібридного навчання було реалізовано принцип освітньої суб'єктності: учень стає співтворцем власної освітньої траєкторії, а вчитель – фасилітатором внутрішнього розвитку.

Загалом досвід Ірпінського академічного ліцею НУБіП України демонструє, що глибока криза може бути каталізатором реінтерпретації освітньої парадигми: від нормативної до адаптивної, від лінійної до мережевої, від знаннєвої до особистісно-розвивальної. Усі ці трансформації особливо значущі в контексті роботи з обдарованими дітьми, які потребують не лише збереження академічної динаміки, а й глибокої емпатії, довіри й визнання в новій реальності.

Освіта в умовах воєнного конфлікту постає як феномен надзвичайної складності, що потребує не лише управлінської гнучкості й педагогічної винахідливості, а й глибокої трансформації самої сутності освітнього середовища. Ірпінський академічний ліцей НУБіП України, що став безпосереднім свідком руйнівної дії повномасштабного вторгнення, трансформувався з локального навчального закладу в інституцію, яка функціонує за принципами стійкого розвитку, педагогічної рефлексивності та інституційної резильєнтності[2]. Його досвід окреслює унікальний кейс виживання та розвитку освіти в умовах посттравматичного простору.

Одним із першочергових кроків стало коригування архітекτονіки освітнього процесу в площині безперервності навчання незалежно від зовнішніх обставин. Ліцей впровадив мультимодальну модель освітньої взаємодії, що передбачає адаптивну комбінацію онлайн-, офлайн- і гібридних форматів. Такий підхід дозволив реалізувати індивідуалізовані освітні траєкторії, сформовані на перетині когнітивних потреб здобувачів освіти та об'єктивних обмежень соціально-безпекового контексту. Значна частина учнів, тимчасово переміщених або евакуйованих за межі України, отримала можливість навчатися за сімейною формою із системним педагогічним супроводом, регулярними онлайн-консультаціями, оцінюванням результатів та включенням у навчальну спільноту ліцею навіть на відстані[2].

Важливим кроком у підвищенні стійкості закладу стало формування безпечного освітнього простору, як фізичного, так і психоемоційного. Після деокупації регіону у приміщеннях ліцею було здійснено капітальні ремонтні роботи, відновлено інфраструктуру, модернізовано мережі електропостачання та зв'язку, забезпечено альтернативні джерела освітлення, автономну маршрутизацію цифрового трафіку та укриття, адаптовані під тривалий безпечний перебіг освітнього процесу в умовах повітряної тривоги чи енергетичних атак. Однак ключовим ресурсом стабільності виявилось людське партнерство.

У структурі педагогічного дискурсу ліцею відбулося зсування акцентів від традиційного авторитарно-контролюючого моделювання взаємодії до відкритої системи партнерської педагогіки. Цей підхід базується на гуманістичній парадигмі, яка передбачає суб'єктність усіх учасників освітнього процесу, рівноправність у прийнятті рішень, інклюзивність комунікації та емпатійне лідерство з боку педагогів[1]. У практиці реалізується регулярне залучення батьків до стратегічного планування, проведення психолого-педагогічних консилиумів, використання цифрових платформ для зворотного зв'язку та інструментів моніторингу психоемоційного стану учнів і працівників. Упровадження системи менторства, як горизонтального, так і вертикального типу, дозволяє формувати стійкі міжособистісні зв'язки всередині освітньої екосистеми, що знижує рівень тривожності й підвищує навчальну мотивацію.

У листопаді 2022 року ІАЛ НУБіП запустив освітній курс для учнів під назвою “Цифрова освіта. Безпечний простір”[2]. Цей курс був розроблений в умовах воєнного стану, що супроводжувався блекаутами та іншими викликами, спричиненими російським вторгненням. Основна мета курсу полягала в підвищенні цифрової грамотності учнів, формуванні навичок безпечної поведінки в онлайн-просторі та адаптації до навчання в умовах нестабільного доступу до електроенергії та інтернету.

На той період Україна зіткнулася з масовими відключеннями електроенергії через російські атаки на критичну інфраструктуру. Це ускладнювало доступ до онлайн-освіти, що змусило організаторів курсу адаптувати методи навчання до таких умов. Курс використовував асинхронні формати та мінімізував залежність від стабільного інтернет-з'єднання, зокрема це були записи лекцій та завдання на платформі GoogleClassroom, а задля живого спілкування був створений Telegram канал.

Особлива увага приділялася підліткам, які активно використовують інтернет і соціальні мережі, де вони могли стикатися з кібербулінгом, фейковими новинами, дезінформацією та онлайн-шахрайством, що посилювалися в Україні.

Програма охоплювала основи цифрової грамотності – роботу з онлайн-платформами, хмарними сервісами та створення й зберігання контенту; кібербезпеку – захист персональних даних, створення надійних паролів, уникнення фішингу й кібербулінгу; протидію дезінформації – розвиток критичного мислення, перевірку фактів та аналіз медіаконтенту а також адаптаційні поради – організацію навчання під час блекаутів і використання офлайн-ресурсів.

Зважаючи на труднощі, пов'язані з блекаутами та нестабільним доступом до онлайн-ресурсів, організатори курсу вдалися до креативних рішень – матеріали були представлені у форматі відеокліпів, озвучених у стилі репу. Такий підхід зробив навчання не лише доступним, а й емоційно залучаючим та динамічним, що особливо важливо в умовах воєнного стану, коли емоційний стан учнів був

нестабільним. Реп-формат допомагав краще сприймати та запам'ятовувати інформацію, роблячи її більш цікавою, актуальною та близькою для молодіжної аудиторії. Крім того, курс враховував психологічний контекст воєнного часу, інтегруючи елементи емоційної підтримки, подібні до тих, що впроваджувались в інших освітніх ініціативах 2022 року.

Варто зазначити, що цей курс був створений для організації психологічно комфортного середовища для учнів та вчителів, а також для безпечного функціонування в кіберпросторі.

У підсумку, курс не лише забезпечив учнів необхідними знаннями та навичками для безпечного та ефективного використання цифрових технологій в умовах воєнного часу, а й став прикладом успішної адаптації освіти до нових реалій. Завдяки креативному формату подачі матеріалу, психологічній підтримці та практичній орієнтованості, учасники активно долучались до навчання, позитивно оцінювали зміст і формат занять. По завершенню курсу учні отримали сертифікати, що підтверджують їхню участь та досягнення, що стало додатковою мотивацією і важливим елементом визнання їхніх зусиль[2].

“ІРПІНЬ - МІЙ ДІМ” - унікальна збірка, до якої увійшли творіння юних ірпінчан. Ідея книги виникла після проведення конкурсу дитячих малюнків. Збірку було презентовано 1 червня в Києві в інформаційному агентстві «Укрінформ» з нагоди Міжнародного дня захисту дітей. У віршах, вільних есе, малюнках діти висловили свої емоції, свій біль від пережитих жахів війни, свої щирі надії та віру в перемогу. Вона написана дитячими мріями і сподіваннями, непохитною вірою в нашу перемогу.

До збірки увійшли вірші та есе талановитих учнів Ірпінського академічного ліцею - Ткаченко Поліни, учениці 8-В класу, Ткаченко Софії, учениці 10-А класу, Радько Анастасії, учениці 10-Б класу, Дрюченко Кіри, учениці 7-Б класу[4].

У своєму вірші «Мій рідний Ірпінь» учениця 8-В класу Ткаченко Поліна висловлює думки і почуття не лише мешканців Ірпеня, а й усіх свідомих українців:

Скільки б не було між нами миль,
Завжди до тебе шлях я віднайду, повір.
Багато, любий мій Ірпінь, ти пережив: страшну війну, навалу ворогів...
У тебе є підтримка дужа:
Це ми, ірпінці, вільні й мужні,
Нас не поставлять на коліна,
Ті, хто прийшли до нас не з миром.
Для перемоги будемо ми жити і любити,
Бо ми України-неньки вільні діти[4]!

Ірпінський академічний ліцей Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП) є одним із провідних освітніх закладів

Київщини, який з 2019 року активно впроваджує інноваційні методи навчання та сприяє розвитку учнів у різних сферах. З 2022 року ліцей продовжує демонструвати високі результати у наукових конкурсах, олімпіадах та проєктах, підтверджуючи свою репутацію осередку інтелектуальної та творчої еліти[6].

Крім того, важливою складовою освітнього середовища ліцею є систематичне залучення учнів до інтелектуальних змагань, зокрема предметних олімпіад, конкурсів, турнірів та міжнародних освітніх ініціатив. Така діяльність не лише сприяє підвищенню навчальної мотивації, а й створює умови для формування високого рівня академічної самостійності, відповідальності та вміння застосовувати знання в нових і нестандартних ситуаціях.

Партнерство з Національним університетом біоресурсів і природокористування України та Відокремленим структурним підрозділом “Ірпінський фаховий коледж НУБіП України” дозволяє учням ліцею долучатися до реальних наукових проєктів, лабораторних досліджень та профільних курсів. Також учні беруть участь у спільних заходах, проходять ознайомчі практики в університетських лабораторіях, слухають лекції науковців. Освітній процес базується на поєднанні формальної, неформальної та інформальної освіти.

Одним із ключових напрямів освітньої політики ІАЛ НУБіП України є формування природничо-математичної грамотності, що реалізується через інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти[3].

Педагоги ІАЛ НУБіП України виступають не лише вчителями, а й наставниками, фасилітаторами освітнього процесу. Вони постійно вдосконалюють власну професійну майстерність, впроваджують сучасні методики й цифрові інструменти, працюють у партнерстві з батьками та науковою спільнотою.

Комплексна освітня модель ліцею є прикладом ефективної реалізації принципів формування функціональної грамотності у контексті міжнародного дослідження PISA[3]. Високі результати учнів на обласних та всеукраїнських етапах конкурсів, участь у науково-дослідницьких заходах всеукраїнського та міжнародного рівня засвідчують конкурентоспроможність випускників у галузі природничо-математичних дисциплін та інформаційних технологій.

Результативність освітнього процесу підтверджується високими показниками учасників II та III етапів всеукраїнських олімпіад, конкурсів-захистів МАН (у 2023–2024 н.р. – 7 переможців у II етапі, 4 – у III)[6]; перемогами в міських інтелектуальних іграх та конкурсах юних дослідників; стабільно високими результатами НМТ з математики, української мови, біології та хімії (2023 р.: понад 25% учнів отримали 180+ балів)[5].

Згідно з результатами Національного мультипредметного тесту з хімії 2024 року, ІАЛ НУБіП України посів 4 місце серед навчальних закладів Київської області та 29 місце серед шкіл усієї України, набравши середній бал 142,20.

Крім того, в рейтингу шкіл Київської області за підсумками НМТ з біології ІАЛ НУБіП посів 9 місце, продемонструвавши середній бал 169,17[5]. Ці показники свідчать про високий рівень педагогічної підготовки та поглиблене розуміння хімічних дисциплін учнями, що забезпечує їх здатність досягати відмінних результатів у наукових змаганнях та вступних іспитах. Отримані результати підкреслюють ефективність освітніх програм ліцею та високий науково-педагогічний потенціал.

У 2025 році учень 11 класу Володислав Волошенко здобув I місце на обласному етапі конкурсу МАН у секції «Лісове і садово-паркове господарство». Це свідчить про формування не лише предметних знань, а й дослідницьких умінь, уміння презентувати наукову роботу та працювати з джерелами інформації.

Науково-методична стратегія ліцею орієнтується на інноваційне навчання, зокрема активне використання проєктного підходу, гейміфікації та дослідницької діяльності. Незважаючи на виклики війни, учні ліцею не лише не втратили мотивації до навчання, а й продемонстрували зростання показників участі в інтелектуальних конкурсах та наукових заходах. Вони стали переможцями всеукраїнських і міжнародних змагань, зокрема в галузях природничих наук, інформаційних технологій, екологічного проєктування, креативного письма та публічного мовлення. Окремі ініціативи, як-от видання збірки «Ірпінь – мій дім» за участі школярів, стали важливими актами соціального самоствердження дітей як суб'єктів сучасного громадянського суспільства[4].

Інституційний розвиток закладу забезпечується за рахунок багаторівневої системи взаємодії з партнерами. Стратегічна інтеграція з НУБіП України та Ірпінським фаховим коледжем уможливорює синергію академічної науки й шкільної освіти, доступ учнів до наукових лабораторій, баз практики, стартап-програм і профорієнтаційних модулів. У межах такої співпраці реалізуються міждисциплінарні проєкти, які готують здобувачів освіти до майбутньої професійної діяльності, формуючи навички ХХІ століття: критичне мислення, інформаційну грамотність, креативність, комунікацію.

Ліцей активно залучає зовнішнє фінансування та технічну допомогу завдяки відкритості до грантових програм, участі в проєктах міжнародної технічної допомоги, співпраці з громадськими організаціями, донорами та муніципальними структурами. Завдяки підтримці фонду «Партнерство за сильну Україну» було модернізовано матеріально-технічну базу, оновлено освітнє обладнання та створено безпечне середовище для продовження навчання. Проєкти з Литовською Республікою, ГО «Освіта в інтересах сталого розвитку», Українським інститутом майбутнього та іншими стейкхолдерами посилюють інституційну спроможність ліцею до адаптації та інновацій[2].

З огляду на описане, Ірпінський академічний ліцей демонструє ефективну модель педагогічного управління в умовах кризової та посткризової освіти. Йдеться не лише про оперативне реагування на виклики, а про стратегічне переосмислення функцій школи як соціокультурного інституту, що забезпечує стійкість, відновлення й розвиток у довготривалому горизонті. Саме така парадигма – освітньої гнучкості, гуманістичного партнерства, інституційної відповідальності та соціального залучення – має стати основою відновлення й майбутнього розвитку національної системи освіти в умовах трансформаційного суспільства.

ІАЛ НУБіП України – сучасний заклад загальної середньої освіти, який здійснює профільне навчання за академічним спрямуванням[2]. Він має потужний кадровий потенціал і партнерські зв'язки з провідними закладами вищої освіти та науковими установами. Ліцей забезпечує поглиблене вивчення природничих і математичних дисциплін, водночас приділяючи значну увагу розвитку наскрізних умінь і ключових компетентностей, визначених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти. Освітній процес у ліцеї побудовано з урахуванням принципів академічної спрямованості, диференціації навчання та орієнтації на запити й інтереси учнів. Важливим напрямом діяльності закладу є залучення учнів до дослідницької роботи, що реалізується через організацію навчальних проєктів, участь у конкурсах-захистах науково-дослідницьких робіт Малої академії наук України, а також через роботу в предметних гуртках, спрямованих на поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу. Освітній процес орієнтований на розв'язання нестандартних задач, аналіз ситуацій, інтерпретацію даних, формулювання гіпотез і проведення мінідосліджень.

У ліцеї активно впроваджуються цифрові освітні ресурси, платформи дистанційного навчання, системи управління навчанням (LMS), сучасні технології візуалізації та моделювання даних. Учні набувають практичних навичок роботи з базами даних, програмування, 3D-моделювання, аналізу статистичної інформації. Це дозволяє їм бути не лише споживачами, а й творцями цифрового контенту. Освітній процес організовано так, щоб кожен учень мав змогу вибудовувати власну освітню траєкторію відповідно до інтересів і майбутньої професії. Заняття з елементами кейс-методів, дослідницьких практик, командної роботи та менторства дозволяють не лише засвоювати знання, а й вчитися застосовувати їх у реальних життєвих ситуаціях.

Процес формування функціональної природничо-математичної грамотності є важливим аспектом сучасної освіти, і діяльність Ірпінського академічного ліцею Національного університету біоресурсів і природокористування України демонструє ефективні підходи до досягнення цієї мети. У закладі навчання

орієнтоване на розвиток здатності учнів застосовувати знання в реальних ситуаціях, а також на формування навичок аналізу, вирішення проблем та критичного мислення. Ліцей активно інтегрує теорію з практикою, сприяючи залученню школярів до наукових проєктів і досліджень, що дозволяє їм отримувати глибоке розуміння предметів та розвивати дослідницькі вміння.

Важливу роль у навчальному процесі відіграє використання сучасних інформаційних технологій, що допомагають учням здобувати практичні навички роботи з цифровими ресурсами, програмуванням та моделюванням. Завдяки цьому, учні мають змогу не лише засвоювати матеріал, а й активно створювати нові ідеї та рішення, застосовуючи набуті знання. Різноманітні інтелектуальні змагання, участь у наукових конкурсах і взаємодія з вищими навчальними закладами додають додаткові можливості для розвитку і поглиблення знань.

Результати учнів у всеукраїнських та міжнародних олімпіадах, наукових конкурсах, а також їх високі показники на вступних іспитах підтверджують високу ефективність освітнього підходу ліцею. Отже, діяльність Ірпінського академічного ліцею Національного університету біоресурсів і природокористування України Ірпінської міської ради Київської області є прикладом успішного впровадження сучасних освітніх методик, орієнтованих на формування всебічно розвинених і конкурентоспроможних учнів.

Досвід Ірпінського академічного ліцею НУБіП України демонструє, що стійке функціонування освіти можливе навіть у надзвичайно складних умовах, за умови стратегічного бачення, гнучкого управління, інноваційних підходів та людського партнерства. Реалізація мультимодальної моделі навчання, впровадження індивідуалізованих освітніх траєкторій, поєднання формальної та неформальної освіти, активне залучення учнів до наукової діяльності й психологічна підтримка стали тими чинниками, які забезпечили ефективність і життєздатність освітнього процесу.

Цей підхід може стати прототипом для відтворення в інших регіонах України, особливо в громадах, що постраждали від воєнних дій. Масштабування вимагає міжінституційної співпраці, інвестицій у цифрову інфраструктуру, підготовки педагогів до ролі фасилітаторів і менторів, а також інтеграції гуманістичних та адаптивних принципів в освітню політику на національному рівні. Розбудова освітньої стійкості має стати одним із пріоритетів післявоєнного відновлення країни, адже саме освіта формує фундамент майбутнього національного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти : затв. постановою КМУ від 23.11.2011 № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>

2. Ірпінський академічний ліцей НУБіП України. URL: <https://ial.irpinosvita.gov.ua/>
3. PISA 2022 results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. OECD Publishing, Paris, 2023. URL: <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa/pisa-publications.html>
4. Презентація дитячої збірки «Ірпінь – мій дім». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3715582-prezentacia-ditacoi-zbirki-irpin-mij-dim.html>
5. Рейтинги шкіл за предметами ЗНО. URL: <https://osvita.ua/school/rating/sub.html>
6. Фінішував II (обласний) етап конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України!. Мала академія наук Київщини. URL: <https://kyivobl-man.in.ua/finishuvav-ii-oblasnyj-etap-konkursu-zahystu-naukovo-doslidnytskyh-robit-uchniv-chleniv-man-ukrayiny/>

Бельська Н. А.,
Старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості
НАПН України
orolongos@gmail.com

ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ В ДІАГНОСТИЦІ ОБДАРОВАНОСТІ КОМП'ЮТЕРИЗОВАНОЇ ВЕРСІЇ МЕТОДИКИ С. МЕДНІКА ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ КРЕАТИВНОСТІ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ

У статті наведено аналіз ефективності використання в психодіагностичній практиці комп'ютеризованої версії тесту С. Медніка, завданням якого є виявлення вербальної креативності. За результатами аналізу визначено, що основною перевагою формалізованого варіанта є максимальне скорочення часу на обробку результатів у її кількісному аспекті; основною слабкістю версії на даний момент є неможливість автоматичної диференціації рідкісних/креативних та рідкісних/некреативних відповідей, а також неможливість розпізнавання відповідей, написаних вірно або з орфографічними помилками. Подано пропозиції щодо вдосконалення формалізованого варіанту тесту, зокрема, за рахунок підключення до аналізу штучного інтелекту (або системи «Т9»), а також формування «каталогів креативності» за рахунок залучення до їх формування групи експертів-філологів.

Ключові слова: творча обдарованість, вербальна креативність, RAT, валідність, «частотний каталог», континуум «унікальний – рідкісний – частий – стереотипний».

The article presents an analysis of the efficiency of using the computerized version of S. Mednich's «The Remote Associates Test» in psychodiagnostics practice.

Based on the results of the analysis, it was determined that the main advantage of the formalized version is the maximum reduction in the time for processing the results

in its quantitative aspect; the main weakness of the version at the moment is the impossibility of automatic differentiation of rare/creative and rare/non-creative answers, as well as the recognition of answers written with spelling errors. Suggestions are presented for improving the formalized version of the test, in particular, by connecting artificial intelligence (or the T9 system) to the analysis of answers, as well as the formation of «catalogs of creativity» by involving a group of expert philologists.

Keywords: creative giftedness, verbal creativity, The Remote Associates Test of S. Mednich, validity, «frequency catalog», the continuum «unique - rare - frequent – stereotypical».

В усіх публікаціях, присвячених аналізу тестового інструментарію, що використовується в діагностиці обдарованості, традиційно згадується тест вербальної креативності С. Медніка (The Remote Associates Test, RAT). Однак вивчення літератури в тематиці обдарованості та креативної обдарованості зокрема свідчить про те, що даний інструмент застосовується в констатуючій діагностиці вкрай рідко. Та й навіть у разі включення даного тесту в методичний пакет він виступає лише як неосновний елемент діагностуючої програми, найчастіше як формальне доповнення до основних, більш популярних тестів креативності (тестова батарея Гілфорда-Торренса, тест Ф.Вільямса тощо), що підтверджують нечисленні, виявлені нами роботи [1; 2; 3; 4; 5; 6], у яких валідність RAT, ймовірно, не піддається авторами сумніву.

Водночас, треба мати на увазі, що RAT є **виключно вербальним тестом** (а, отже, відображає здатність до навчання і навченість на даний час, тобто перш за все «кристалізований» інтелект), і це відразу підвищує нижній віковий поріг його можливого застосування. Ще важливішим є те, що він, за твердженнями D. Fasko [7] та E. Kanlı [8], має порівняно меншу доказову базу щодо надійності та валідності. І якщо надійність тесту все ж оцінюється як досить висока, то щодо оцінки валідності його достовірність доведена недостатньо.

Можливо, згадана сумнівна валідність тесту, яка підсвідомо відчувається фахівцями, у поєднанні із звичайною для проєктивних тестів складністю обробки (кількісною, перш за все), відсутністю зручного точного алгоритму для первинного аналізу – й сприяє тому, що практичні психологи не використовують цей інструмент у вивченні творчої обдарованості школярів. Також важливим фактом є значність часу, необхідного для первинної обробки та якісного аналізу одного протоколу (результатів одного випробуваного) – перш ніж поява необхідного навичу та досвіду скоротить цей час до 5-6 хвилин.

Що таке Тест вербальної креативності Медніка? RAT спрямований на виявлення та оцінку існуючого в особистості імплікованого, іноді блокованого, креативного потенціалу у сфері мовних (текстових) знакових систем, тобто письмовій та усній мов. Оскільки С. Меднік вважає, що у творчому процесі

присутня як дивергентна, так й конвергентна складова, зроблений ним тест є спробою поєднати у одній задачі два типи мислення, які «не дружать» між собою «тут і тепер» (одночасно). Суть завдань, що пред'являються респондентам: ознайомившись із представленою трійкою слів (тріадою), які (не) пов'язані між собою, необхідно запропонувати четверте слово, що може логічно асоціюватися з кожним словом тріади. Пред'являється 20 тріад. Час не обмежений. Заохочується кілька відповідей на кожну стимульну трійку. Дозволяється пропускати завдання, якщо вони здаються складними.

При обробці результатів як значущі результати розглядаються: кількість отриманих відповідей; частотність-унікальність відповіді (наскільки часто конкретна відповідь зустрічається у наявній на даний час вибірці); оригінальність відповіді (оцінюється тим, хто аналізує протокол відповідей). Останній параметр-критерій є найскладнішим і, зазвичай, «лякаючим» для психодіагноста-початківця, оскільки базується на суб'єктивній оцінці та вимагає значного досвіду в роботі з художніми текстами (тому з цим завданням найкраще справляються експерти з високим вербальним інтелектом, хоча їхня вербальна креативність може бути середньостатистичною).

Приклади завдань:

Квадрат / Картон / Відкритий = КОРОБКА

Розбитий / Прозорий / Око = СКЛО

Монета / Швидко / Ложка = СРІБНИЙ (quicksilver англійською «ртуть»)

Гучно / Правда / Повільно = ГОВОРИТИ

Холодна / Зелень / Мутна = ВОДА, БОЛОТО

У 2023-2024 рр. Інститутом обдарованої дитини НАПНУ за допомогою тесту С. Медніка було проведено експеримент із вивчення вербальної креативності серед учнів старших класів українських ліцеїв та гімназій. Вибірка склала у середньому 500 осіб (кількість тих, хто відповів на ту чи іншу тріаду, коливалася від 450 до 550). Тестування проводилося на тестовому порталі Інституту обдарованої дитини НАПНУ; воно є першим *формалізованим* дослідженням креативності, яке проводилося не за допомогою традиційного опитувальника. За результатами статистичного аналізу даних було сформовано каталоги частот (з урахуванням *синонімічних груп*). Кожний каталог відображає ієрархію частот наданих відповідей (у відсотках), що дозволяє визначити місце конкретної відповіді на континуумі «унікальний – рідкісний – частий – стереотипний».

Важливо, що вивчення результатів комп'ютеризованого тестування вербальної креативності дозволило виявити його переваги та недоліки, визначити на даний час межі застосування тесту та завдання, для яких цей інструмент може бути використаний. Зокрема, це відображається у наступному.

У зв'язку з нестандартністю завдання (активізація конвергентного і дивергентного мислення одночасно) у багатьох старшокласників тест викликає значну психічну та інтелектуальну напругу і, як наслідок, протест (пасивний або активний). Це виражається, як мінімум, у невиконанні тесту до кінця; як максимум – у демонстративному його виконанні у «хуліганському» варіанті (означене в цілому становить від 5 до 15% відповідей). Так, якщо на початку тестування вербальної креативності взяли участь понад 600 осіб, то для аналізу було прийнято менше 500 результатів. Тобто значна кількість протоколів виявилася неприйнятною для аналізу.

Цей факт вказує на те, що тест не можна застосовувати в «добровільно-примусовому» порядку (а цей «порядок» досі є звичайною практикою в нинішній психодіагностиці в школах).

Виконання тесту С. Медніка може бути допустимим та заохочується лише за наявності інтересу та бажання з боку респондента. Мотивуючим, привабливим елементом у цьому випадку є повідомлення-пропозиція психолога про можливість «перевірити свої здібності» таким майбутнім фахівцям як: письменники, журналісти, перекладачі, лінгвісти, фахівці в галузі PR, вербальної реклами, окремих видів менеджменту та юриспруденції, спічрайтингу та рерайтингу, літредагування тощо). І, таким чином, найбільш адекватним застосуванням інструменту є ситуація, коли старшокласник майже визначився зі сферою майбутньої професійної діяльності (гуманітарний профіль), але хоче перевірити свої вербальні здібності.

Наша верифікація тесту підтвердила вірність тези про принципову різницю понять «оригінальність» і «унікальність» асоціацій: відповідь може бути майже унікальною (1-2 на великій вибірці), і, у той же час, абсолютно не оригінальною, тобто такою, що свідчить про креативність, вербальну в цьому випадку; у свою чергу, безперечно оригінальні відповіді-асоціації зовсім не обов'язково зустрічаються в однині («ідеї носяться в повітрі»); вони можуть зустрічатися від 1 до 4 осіб на 500, приблизно, випадків-відповідей.

Серед недоліків формалізації даного тесту (як і будь-якого формалізованого проективного тесту) першим і головним є, зазвичай, неможливість зворотного зв'язку – для **уточнення змісту** поданої відповіді. У багатьох випадках для оцінки унікальних відповідей або як дійсно креативних, або таких, які імітують креативність (**квазі-креативних**) – є необхідним контакт-діалог з автором асоціацій. Це цілком можливо у разі індивідуального (і навіть групового) традиційного оффлайн-тестування, але практично неможливо при масовому онлайн-тестуванні на психодіагностичних сайтах (порталах). Частим результатом неможливості уточнення сенсу («асоціативного ланцюжка») є хибне рішення, що формує спотворену загальну оцінку вербальної креативності.

Комп'ютерна формалізація вербальної продукції за допомогою тесту Медніка висвітлює також ще одну проблему – наявність у різних варіантах помилок в відповідях респондентів. Помилковість може відображати як недостатнє знання правил писемного мовлення української мови, так і неуважне або недбале виконання завдання. Наприклад, відповідь «Зустріч», «зустріч», «Зустрічь» - має розглядатися як одна й та сама ж відповідь, що не є проблемою в «ручному» варіанті проведення тестування, але не дозволяє правильно визначити належність відповіді до відповідної категорії у частотному каталозі (в ньому присутнє слово «зустріч», але немає слів «Зустрічь» і «зустріч», які автоматично та невірно оцінюються як «унікальні» відповіді). Єдиним рішенням, що мінімізує, але не усуває ймовірність неправильного трактування помилково набраного слова, є підключення до тестової програми *штучного інтелекту або алгоритму, аналогічного системі Т9*.

• Повертаючись до питання про валідність тесту RAT, слід зазначити, що справді підтверджень її небагато. Результати нашого дослідження, отримані на даний час, *побічно та опосередковано* підтверджують задовільну валідність тесту Медніка за рахунок позитивної кореляції його показника (рідкість – частота відповіді) з інтересом до філології та мистецтва, а також з інтересом до діяльності у гуманітарній сфері в цілому. Проте питання валідності залишається відкритим до проведення спеціального дослідження із залученням до нього експертів-філологів високої кваліфікації.

У таблиці 1, представлені реальні приклади з каталогів частот («частотних каталогів»), які дозволяють сформулювати уявлення про континуум асоціацій від тих, що найбільш часто зустрічаються до унікальних/рідких креативних та унікальних/рідких некреативних.

Таблиця 1

Перелік найбільш частих відповідей та приклади рідких креативних і рідких некреативних відповідей (N = 450-540)

тріада	Найбільш часта відповідь	%	унікальна/рідка некреативна відповідь (1-2%)	унікальна/рідка креативна відповідь (1-2%)
1. Випадкова – гора – довгоочікувана	Зустріч, зустрітись(ся) тощо	19	краса	Успіх
	Подорож, подорожувати тощо	20		
2. вечірня – папір – настінна	Картина тощо	48	день	записка
3. Назад – батьківщина – шлях	Дім, до дому, додому, домівка	30	Повернутися на рідну землю	Ностальгія
				Чистий
				чужий

тріада	Найбільш часта відповідь	%	унікальна/рідка некреативна відповідь (1-2%)	унікальна/рідка креативна відповідь (1-2%)
4.далеко – сліпий – майбутнє	Бачити; Не бачити; Дивитися; Зір; Зрячий тощо	18,5	хвороба	Рішення
				Думка
5.народна – страх – світова	Війна	49	Жорстока історія	релігія
				Книга жахів
6. гроші – квиток – вільне.	Місце; місто	22	Витрати витрачати	втеча
				лотерея
7. людина – погони – завод	Працівник; Працювати; Робити; Робітник	21,5	Металургія	перевіряючий
	військовий	13,7		
8. Двері – Довіра - Швидко	Відкривати; Закривати; Зачиняти	22,3	Школа; пропадає	Вибір
9. друг – місто – коло	Родина; Сім'я; Рідні	9,6	Велосипед	Чекати
	Гарний; Найкращий; Красивий	7,5		
10. поїзд – купити – паперовий	Квиток	75,6	білий	Путівка
11. колір – заєць – цукор	Білий Біло-сірий Білосніжний	52	вовк	новорічні солодоші
12. ласкава - зморшки – казка	Бабуся Бабушка	43,3	павук	довіра
13. дитинство – випадок – гарне	Спогади; Згадувати; Пам'ять	21,4	травма	Зустріч
14. повітря – швидка – свіже	Дихати; Видих; Вдих	10	Дитина; М'ясо	Трава; Думка
	Вітер	8		
15. співак – Америка – тонкий	Голос; Голосистий	18,8	Виконавець; Гарний	Надзвичайний
	Прізвища артистів	16,4		
16. важкий – народження – врожайний	Рік	33,2	ліс	результат
17. багато – нісенітниця – прямо	Казати; Говорити; Висловлення	30,5	психика	пропаганда
18. кривий – окуляри – гострий	Зір	21	відмінник	інструмент
19. садова – мозок – порожня	голова	16,2	Гном	дурень
20. гість – випадково – вокзал	Зустріти; зустріч	22,7	довгоочікуваний	сюрприз

Незважаючи на означені вище проблеми, перспективи подальшої роботи з функціоналом комп'ютеризованої версії тесту Медніка оцінюються нами як цілком оптимістичні. Так, після формування вибірки в тисячу та більше осіб, за умов підключення штучного інтелекту до первинної, формальної обробки результатів та із узагальненням оцінок отриманих відповідей з боку групи експертів, фахівців з мовознавству, є можливим створення достатньо валідного інструменту щодо формалізованого вимірювання вербальної креативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дідковська Л. І. Психологічні особливості феномена креативності у старшокласників. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 21 с.117 – 128.
2. Дячук Н. В. Емпіричне дослідження творчого потенціалу майбутніх перекладачів художніх текстів. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка» 2013 с.41-44
3. Медведская, Е. (2020). Параметри креативності у дорослих активних web-пользователей. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології", (49), 224–243. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.224-243>
4. Скулиш Н.Є. Методики вимірювання креативної активності та виявлення рівня розвитку творчого мислення професійного самовизначення студентів ВНЗ. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 20 с.611- 621.
5. Черножук Ю.Г. Властивості особистості вчителів із різною креативністю. Габитус. Випуск 63. 2024 с.128-132. <http://habitus.od.ua/journals/2024/63-2024/23.pdf>
6. Черножук Ю. Г. Интеллект та креативність менеджерів. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2010/9_2010/35.pdf
7. Fasko D. Associative theory .Encyclopedia of Creativity / Eds. M.A. Runco, S. Pritzker. Vol. I. San Diego: Academic Press, 1999. P. 135–139. URL: <https://books.google.ru/books?id=cpc7CJH1-s8C&lpg=PP1&hl=ru&pg=PA135#v=onepage&q&f=false>
8. Kanlı E. Assessment of Creativity: Theories and Methods // Creativity-A Force to Innovation / Ed. J. Pooja. London: IntechOpen, 2020. P. 125–147. DOI:10.5772/intechopen.93971

Бойко Світлана Миколаївна,
кандидат філософських наук, старший дослідник,
завідувач сектору авторського педагогічного новаторства
відділу інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
boyko-imzo@ukr.net

ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА ТА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті досліджено особливості впровадження інноваційних педагогічних підходів у процесі підтримки обдарованих учнів під час воєнного стану в Україні. Автор аналізує сучасні освітні стратегії, що дозволяють забезпечити розвиток творчого потенціалу та інтелектуальних здібностей учнів попри кризові умови. Окрема увага приділяється використанню STEM-технологій, гнучких освітніх моделей, дистанційного та змішаного навчання, а також психологічної підтримки. У дослідженні підкреслено роль вчителя як наставника, модератора інноваційного освітнього середовища й захисника інтересів обдарованої дитини. Узагальнено досвід експериментальних закладів освіти, які ефективно адаптували свою роботу до викликів війни в умовах реалізації інноваційних освітніх проєктів на всеукраїнському рівні.

Ключові слова: інноваційна педагогіка, обдаровані учні, воєнний стан, дистанційне навчання, психологічна підтримка, освітні технології.

The article investigates the peculiarities of implementing innovative pedagogical approaches in the process of supporting gifted students during the period of martial law in Ukraine. The author analyzes modern educational strategies that facilitate the development of students' creative potential and intellectual abilities despite the crisis conditions. Special attention is paid to the use of STEM technologies, flexible educational models, distance and blended learning, as well as psychological support. The study emphasizes the role of the teacher as a mentor, moderator of an innovative educational environment, and advocate for the interests of gifted children. The article summarizes the experience of experimental educational institutions that have effectively adapted their practices to the challenges of war while implementing innovative educational projects at the national level.

Key words: innovative pedagogy, gifted students, martial law, distance learning, psychological support, educational technologies.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила безпрецедентні виклики для національної системи освіти, зокрема у сфері виявлення, підтримки та розвитку обдарованих дітей. Традиційні освітні моделі виявилися недостатньо гнучкими для забезпечення безперервного навчання в умовах тривалого стресу, переміщення населення, руйнування інфраструктури та емоційної нестабільності. Обдаровані учні, які потребують особливого педагогічного підходу та стимулюючого інтелектуального середовища,

опинилися в ситуації, де їхні потреби можуть залишитися поза увагою або бути значно обмеженими.

За таких обставин інноваційна педагогіка набуває особливої ваги як засіб адаптації освітнього процесу до кризових умов. Її потенціал полягає у створенні персоналізованого, технологічно підсиленого та психоемоційно безпечного середовища, що дозволяє зберегти та розвинути інтелектуальні й творчі здібності учнів навіть у надзвичайних умовах. Однак у практичній площині педагогічна спільнота ще не володіє достатнім арсеналом перевірених рішень для системної підтримки обдарованості в умовах війни.

Такі обставини зумовлюють необхідність теоретичного осмислення та емпіричного аналізу інноваційних підходів до організації навчання обдарованих учнів в умовах воєнного часу, що й становить актуальну науково-педагогічну проблему. Розгляд цієї проблеми є надзвичайно важливим не лише для збереження інтелектуального потенціалу країни, а й для формування освіченого, креативного покоління, здатного до відновлення та розвитку України у повоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті глобальних змін, викликаних війною в Україні, наукова спільнота дедалі активніше звертається до теми інноваційної педагогіки та збереження потенціалу обдарованих учнів у кризових умовах. Аналіз сучасної науково-педагогічної літератури дозволяє виокремити кілька ключових напрямів досліджень.

Теоретичні засади вивчення обдарованості в українській педагогіці закладені у працях О. Антонової [1], О. Музики [7], О. Кокун [7], О. Савченко [10]. У цих дослідженнях акцент робиться на необхідності індивідуального підходу, системного супроводу та створення сприятливого середовища для розвитку здібностей. Проте більшість праць розглядали ці процеси в умовах мирного часу.

Під впливом пандемії COVID-19, а згодом – і воєнних подій, активізувались дослідження, присвячені цифровізації освіти, впровадженню гібридного навчання, розвитку soft skills та емоційного інтелекту. Праці науковців Інституту цифровізації НАПН України розглядають потенціал інноваційних технологій як інструмент адаптації до кризових ситуацій [14]. Водночас ці підходи дедалі частіше інтегруються в системи роботи з обдарованими учнями.

З початком повномасштабного вторгнення почали з'являтися публікації, що розглядають питання освітньої адаптації, мобільних освітніх хабів, платформ дистанційного навчання та психологічної підтримки учнів. Наприклад, у виданнях Науково-методичного центру вищої та фахової передвищої освіти, Інституту обдарованої дитини НАПН України [11], Інституту педагогіки НАПН України [4], Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України [2; 5; 6; 15]

з'явилися статті, присвячені трансформації роботи з обдарованими учнями в умовах евакуації, вимушеного переселення та тимчасового переміщення.

Досвід країн, що перебували у стані військових конфліктів (Ізраїль, Хорватія, Грузія), свідчить про ефективність інтеграції психолого-педагогічної підтримки з інноваційними підходами в освіті. Зокрема, вивчається вплив гейміфікації, креативного навчання та технологій змішаного навчання на збереження навчальної мотивації серед обдарованих учнів у кризовий період.

Аналіз наукових джерел свідчить про високу актуальність інтеграції педагогіки обдарованості з інноваційними освітніми технологіями, особливо в умовах війни. Проте більшість моделей, описаних у літературі, були розроблені для мирного часу. Це вимагає перегляду підходів і створення адаптивних, мобільних, емоційно чутливих освітніх стратегій, здатних забезпечити безперервність і якість розвитку обдарованих учнів навіть у надзвичайних умовах.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження та обґрунтування ефективних інноваційних педагогічних підходів до підтримки обдарованих учнів в умовах воєнного стану в Україні, а також виявлення стратегій, що сприяють збереженню й розвитку їхнього творчого та інтелектуального потенціалу попри кризові обставини.

Завдання дослідження:

охарактеризувати ключові принципи та інструменти інноваційної педагогіки, які можуть бути ефективними в умовах воєнного часу;

дослідити успішні практики, методи та технології, що використовуються для підтримки обдарованих дітей у дистанційному, змішаному та мобільному форматах навчання;

сформулювати рекомендації щодо створення інноваційного освітнього середовища, спрямованого на розвиток обдарованості в нестабільних умовах.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукових джерел (для вивчення сучасного стану досліджень з питань педагогіки обдарованості, інноваційних освітніх технологій та особливостей функціонування освіти в кризових умовах); порівняльний аналіз педагогічного досвіду (для виявлення ефективних моделей та практик організації інноваційного освітнього середовища в умовах воєнного стану в Україні).

Виклад основного матеріалу дослідження. Системне формування творчої особистості неможливе без цілісно розробленої та впровадженої освітньої стратегії, яка тісно пов'язана з вирішенням соціокультурних викликів, актуальних для конкретного суспільства. Як наголошує Є. Р. Борінштейн, ключовою умовою створення такої стратегії є проєктування освітньої системи з

урахуванням можливостей для усвідомленого засвоєння культурних цінностей, що становить базову потребу особистості [13, с. 64–65].

Освітню стратегію можна розглядати як структуровану на державному рівні систему здобуття, засвоєння та вдосконалення знань, навичок і вмінь, яка відкриває перед особистістю широкі перспективи для самореалізації та адаптації.

У процесі формування стратегій самореалізації держава має усвідомлювати, що їх ефективність напряду залежить від соціальної адаптації – активного пристосування особистості до матеріальних умов, норм і цінностей соціального середовища – та соціокультурної адаптації. Остання включає динамічне пристосування індивідів, спільнот і культурних груп до змінних історичних, культурних і природних реалій життя через переосмислення стереотипів, соціальних норм, способу життя, моделей поведінки, а також шляхів комунікації та передачі соціального досвіду.

Воєнні дії на території України кардинально змінили умови функціонування освітнього середовища. Одним із викликів стало збереження та розвиток потенціалу обдарованих учнів. У таких умовах інноваційна педагогіка набуває нового сенсу – як інструмент не лише для розвитку здібностей, а й для адаптації до нової реальності через гнучкі, персоналізовані, технологічно підсилені освітні практики.

У сучасних умовах інноваційна педагогіка виступає як відповідь на виклики часу [12]. Такий напрям передбачає не лише використання нових технологій, а й переосмислення методів навчання (індивідуалізація та персоналізація; міждисциплінарний підхід (особливо через STEAM-освіту); проблемно-орієнтоване та проєктне навчання; навчання через дослідження та відкриття).

Цифрові технології нині є інструментом доступності та розвитку. В умовах евакуації, переміщення, перебоїв зі зв'язком саме EdTech-платформи (наприклад, Google Workspace, Zoom, Miro, Canva, онлайн-курси) забезпечують безперервність навчання. Обдаровані учні отримують можливість працювати над складними завданнями, брати участь у міжнародних конкурсах і олімпіадах.

Обдаровані діти часто мають високу емоційну чутливість. Психоемоційна стабільність – передумова розвитку потенціалу. Успішними є практики арт-терапії, рефлексивних щоденників, зустрічей з менторами, онлайн-гуртків за інтересами. Така психолого-педагогічна підтримка є одним із елементів інноваційного середовища.

Іншим елементом інноваційного середовища є інклюзивність та гнучкість. Ідеться не лише про фізичну доступність, а й про адаптацію змісту та форм навчання до обставин учня (перебування в окупації, втрати в родині, психологічна травма). Гнучкий розклад, асинхронне навчання, вибір формату зворотного зв'язку стають критично важливими.

Звертаємо увагу й на те, що традиційні моделі підтримки обдарованих учнів не завжди придатні до умов війни. Педагог повинен бути не лише викладачем, а й ментором, фасилітатором, коучем, який створює простір для самореалізації навіть у надскладних обставинах.

Співпраця закладів освіти з ІТ-компаніями, закладами вищої освіти, громадськими організаціями, міжнародними освітніми платформами дозволяє розширити горизонти підтримки обдарованих, зокрема – через грантові програми, стипендії, онлайн-школи, стартап-інкубатори.

У контексті повномасштабної війни в Україні питання збереження й розвитку інтелектуального потенціалу нації набуває особливої актуальності. Обдаровані учні, як носії високого творчого та наукового потенціалу, потребують системної підтримки, здатної не лише зберегти, а й активізувати їхнє прагнення до знань. У цьому аспекті STEM-освіта виступає надзвичайно потужним інструментом для виявлення, розвитку та реалізації здібностей талановитої молоді.

STEM-підхід дозволяє формувати в учнів критичне мислення, дослідницькі навички, здатність до самостійного вирішення складних проблем, міждисциплінарне бачення світу – компетентності, які є визначальними в умовах нестабільності та криз. Особливо важливо, що STEM-моделі легко адаптуються до дистанційного чи змішаного формату навчання, що стало життєво необхідним під час масованих обстрілів, вимушених евакуацій та постійної загрози безпеці.

Навчальні проєкти на базі STEM не лише мотивують учнів до самостійного наукового пошуку, а й дають змогу зосередити увагу на соціально значущих проблемах – зокрема, створення автономних систем енергозабезпечення, розробка рішень для збереження екології у зонах бойових дій, моделювання безпечного середовища тощо. Це формує в учнів відчуття значущості їх знань і участі у відновленні країни. Як приклад наведемо результати проведення віртуальної STEM-толоки педагогічної лабораторії «STEM-освіта в дії», яка вже другий рік поспіль проводиться в межах реалізації проєкту на базі педагогічної лабораторії Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Дніпропетровській області [8].

Варто зазначити, що в умовах війни низка українських закладів освіти, які беруть участь у всеукраїнських експериментальних та інноваційних програмах, демонструють приклади успішної адаптації та гнучкості. Одним із помітних прикладів є діяльність мережі STEM-центрів, організованих у рамках реалізації інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» (2022-2027 роки) [9], де обдаровані учні мають змогу працювати з 3D-принтерами, мікроконтролерами, робототехнікою, програмним забезпеченням для моделювання.

Так, заклади освіти Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Львівської, Харківської, Черкаської, Сумської, Тернопільської та інших областей, попри війну, зуміли не лише зберегти функціонування STEM-лабораторій та STEM-центрів, а й розширити співпрацю з ІТ-компаніями, університетами та волонтерськими ініціативами. Участь обдарованих учнів у всеукраїнських онлайн-хакатонах, конкурсах стартапів та наукових турнірах засвідчує їхню активну включеність у процес пошуку рішень для потреб держави.

На основі опитування, проведеного для базових закладів освіти, що беруть участь у реалізації проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів», було з'ясовано, що упродовж реалізації перших трьох етапів експериментальної діяльності з червня 2022 року по травень 2025 року було створено 27 STEM-центрів на базі інститутів післядипломної педагогічної освіти; закладів вищої, загальної середньої та позашкільної освіти; на базі спеціально організованих освітніх просторів [3].

Високий рівень забезпечення організаційних та науково-методичних умов створення STEM-центрів мають Черкаська, Миколаївська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Сумська, Харківська області.

Здобувачі освіти базових закладів освіти проєкту систематично демонструють високі результати дослідницьких проєктів на обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах, зокрема: Всеукраїнському конкурсі молодіжних науково-технічних проєктів «InventorUA»; Всеукраїнських змаганнях з робототехніки «RoboTrack Challenge»; Всеукраїнському конкурс-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України; Всеукраїнському конкурсі «Олімпіада геніїв України» (GENIUS Olympiad Ukraine); Національному етапі конкурсу комп'ютерних проєктів «INFOMATRIX»; Всеукраїнському конкурсі «Екопогляд»; Всеукраїнських інтерактивних конкурсах «МАН-Юніор Ерудит» та «МАН-Юніор Дослідник»; Всеукраїнському Інтернет-турнірі із природничих дисциплін; STEAM-змаганнях «PIA – Physics in Advent»; Міжнародному фестивалі інженерії, науки та технологій «I-FEST»; Всеукраїнській школі STEM JAS.UA; Міжнародній інноваційній виставці INOVA; Всеукраїнському конкурсі «Еко-Техно Україна»; Всеукраїнській олімпіаді креативності DestinationImagination; Всеукраїнському конкурсі «Save спадок»; Всеукраїнському конкурсі командних головоломок; Всеукраїнському інженерно-технологічному хакатоні «Engineering Hack Fest».

У Комунальному закладі Київської обласної ради «Мала академія наук учнівської молоді» з 2022 року функціонують гуртки та секції наукових відділень МАН: «Науки про Землю»; «Інженерії та матеріалознавства»; «Інформаційних технологій»; «Математики»; «Фізики та астрономії»; «Економіки»; «Хімії та біології», «Екологія та аграрні науки». З метою визначення рівня дослідницьких

та STEM-компетентностей у здобувачів освіти КЗ КОР «Мала академія наук учнівської молоді», розроблено та впроваджено кваліфікаційний іспит з основ науково-дослідницької діяльності для випускників позашкільної освіти.

Ліцеїсти Українського гуманітарного ліцею є активними учасниками Всеукраїнської конференції-конкурсу науково-дослідних робіт «Зоряний шлях», яку проводить Національний центр аерокосмічної освіти молоді імені Макарова. Ліцей отримав подяку від Національного центру за плідну співпрацю у просвітницькій роботі, підвищення освітнього, пошукового рівня здобувачів освіти та за активну участь у XXII Всеукраїнській конференції – конкурсі науково-дослідних робіт.

Високий рівень мотивації в учнів в умовах війни підтримується в експериментальних закладах освіти завдяки впровадженню індивідуальних освітніх траєкторій, наставництву вчителів-науковців, використанню цифрових освітніх платформ і гейміфікації освітнього процесу. Водночас особлива увага приділяється психологічному супроводу обдарованих дітей, адже саме вони найчастіше стикаються з високим рівнем тривожності через свої глибокі рефлексивні якості.

Таким чином, досвід українських закладів освіти, що беруть участь в інноваційних проєктах, доводить, що навіть в умовах війни можливе створення динамічного, технологічно збагаченого середовища, у якому обдаровані учні не лише зберігають свій потенціал, а й розвивають його у напрямках, що мають практичне значення для майбутнього країни.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. У складних умовах воєнного стану в Україні інноваційна педагогіка набуває особливої значущості як механізм забезпечення безперервності якісної освіти та підтримки обдарованих учнів. Застосування STEM-технологій демонструє високу ефективність у розвитку критичного мислення, дослідницьких навичок, креативності та здатності до адаптації, що є надзвичайно важливим для молоді, яка зростає в умовах невизначеності.

Системна інтеграція дистанційного, змішаного навчання, цифрових інструментів та проєктно-орієнтованих методик дозволяє створювати інклюзивне та інноваційне освітнє середовище навіть в умовах обмеженого доступу до ресурсів чи фізичного навчального простору.

Успішний досвід експериментальних закладів освіти, які змогли адаптувати свої підходи до реалій війни, засвідчує потенціал української системи освіти до трансформації й оновлення. Їхня діяльність стала прикладом гнучкості, стійкості та орієнтації на розвиток людського капіталу як найціннішого ресурсу держави.

Таким чином, стратегічне завдання сучасної української освіти полягає у створенні умов для розкриття та реалізації потенціалу обдарованої молоді,

орієнтуючись на принципи гуманізму, інноваційності та соціальної відповідальності. Це не лише сприяє формуванню національної еліти, а й зміцнює фундамент відновлення та майбутнього розвитку України.

У світлі постійних трансформацій, що переживає система освіти в умовах війни, подальші наукові розвідки доцільно зосередити на кількох ключових напрямках.

По-перше, потребує поглибленого вивчення інтеграція STEM-підходів з гуманітарними дисциплінами для формування цілісного світогляду обдарованих учнів. Така інтеграція сприятиме розвитку не лише технічних і дослідницьких умінь, а й емоційного інтелекту, соціальної відповідальності та ціннісного самовизначення молоді.

По-друге, важливим вектором досліджень є оцінювання ефективності індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих учнів у різних форматах навчання – очному, дистанційному та змішаному. Це дозволить визначити оптимальні педагогічні моделі для конкретних умов.

Серед рекомендації щодо створення інноваційного освітнього середовища для підтримки обдарованих учнів у нестабільних умовах виділимо такі:

запроваджувати гнучкі освітні моделі, що передбачають поєднання очного, дистанційного та змішаного навчання;

інтегрувати STEM-освіту як базовий компонент освітнього процесу, що сприяє формуванню міждисциплінарних знань, аналітичного мислення та прикладних навичок;

створити системи індивідуального супроводу обдарованих учнів, зокрема шляхом розробки індивідуальних освітніх траєкторій, менторства, тьюторського супроводу та участі у наукових проєктах;

адаптувати освітні стратегії до умов кризової реальності, зокрема – враховуючи досвід закладів освіти, які ефективно діють у прифронтових чи деокупованих регіонах, розробити модель мобільного реагування освіти.

Ці рекомендації можуть стати основою для методичних розробок, управлінських рішень або освітніх програм підтримки обдарованих учнів у кризових ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Технології розвитку обдарованості особистості : курс лекцій. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 126 с.
2. Асертивність і саморозвиток учнів та студентів з ознаками обдарованості в умовах війни: тези доповідей учасників XVII науково-практичного семінару, 25 квітня 2024 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 69 с.
3. Бойко С. (2024). Створення STEM-центрів у межах здійснення експериментальної діяльності (кращі практики). Проблеми освіти. Вип. 2(101). С. 174-191. DOI: <https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.12>

4. Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського. Вип. 2(22). Сучасні проблеми обдарованості особистості: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 20–21 трав. 2021 р.) / МОН України, НАПН України, Ін-т педагогіки [та ін.]; [редкол.: Осадченко І. (голов. ред. та відп. за вип.), Демченко І., Івлєва Н. [та ін.]. Умань: Візаві, 2021. 148 с.
5. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731505>
6. Кокун О.М., Мельничук Т.І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/734632>
7. Музика О. Л., Музика О. О., Оснадчук Ю. О. Розроблення е-платформи для психологічного онлайн-тестування обдарованих старшокласників і студентів. Інформаційні технології і засоби навчання, Т. 89, № 3, 2022. С. 162-177. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>
8. На Дніпропетровщині учасники STEM-толоки продемонстрували STEM-освіту в дії. URL: <https://imzo.gov.ua/2024/05/17/na-dnipropetrovshchyni-uchasnyky-stem-toloky-prodemonstruvaly-stem-osvitu-v-dii/>.
9. Про реалізацію інноваційного освітнього проєкту за темою «Організаційні та науково-методичні умови створення STEM-центрів» у червні 2022 - травні 2027 років. Наказ Міністерства освіти і науки України від 12 серпня 2022 року № 741. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-realizaciyu-innovacijnogo-osvitnogo-proyektu-za-temoyu-organizacijni-ta-naukovo-metodichni-umovi-stvorenniya-stem-centriv-u-chervni-2022-travni-2027-rokiv>
10. Савченко О. Я. Обдаровані діти: педагогічна підтримка та супровід. К.: Видавничий дім «Слово», 2020. 144 с.
11. Сайт Інституту обдарованої дитини НАПН України. Методичні рекомендації щодо підтримки обдарованих дітей в умовах війни. Київ: ІОД НАПН України, 2022. URL: <https://iod.gov.ua>
12. Скрипник М. Інноваційна педагогіка та педагогіка партнерства. Робочий зошит для слухачів курсів підвищення кваліфікації. К., 2023. 38 с.
13. Стратегії формування творчої особистості: методи, прийоми, форми: колективна монографія / авт. кол.: В. Г. Кремень, В. В. Ільїн, Є. Р. Борінштейн, М. С. Гальченко, М. В. Ліпін, Д. В. Погрібна, Н. В. Савчук, О. А. Федорчук. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2020. 320 с.
14. Цифровізація освіти: дослідно-експериментальна робота: збірник матеріалів / укл. О. П. Пінчук. Київ: ІЦО НАПН України, 2023. 71 с.
15. Ціннісна підтримка розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі. Психологічна технологія: практичний посібник / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н.О. Никончук [та ін.]; за ред. О. Л. Музики. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 237 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/737267/1/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%86%D0%91%D0%9D%D0%98%D0%9A.pdf>

Бондаренко Н. В.,
*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України,
e-mail: nelly.bondarenko@ukr.net*

Косянчук С. В.,
*кандидат педагогічних наук, методист
Київської гімназії східних мов № 1,
e-mail: 358sv@ukr.net*

ФУТУРИСТИЧНІ АБРИСИ ТА ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОГО ПІДРУЧНИКА

Актуалізовано потребу в системному аналізі й конструюванні футуристичної візії українського підручника, здатного не лише відображати сучасність, а й моделювати освітнє майбутнє. Відстежено закономірну трансформацію навчальної книги як соціокультурного феномена у межах нової освітньої парадигми і провідника у світ знань, досвіду, цінностей і самореалізації. Досліджено футуристичні – з поглядом у прийдешнє – абрисы українського підручника і його дидактико-методичний потенціал, зокрема у контексті розвитку обдарованості учнівства. Розглянуто концепційні засади українського підручника майбутнього як важливого складника реалізації компетентнісного підходу в освіті, що забезпечує формування і розвиток наскрізних умінь і ключових компетентностей, виходить далеко за межі класичного навчального засобу і виступає як багаторівнева освітня платформа для зростання особистості, спроможна інтегрувати інноваційні підходи не лише дидактики, педагогіки і психології, а й інших галузей науки. Виокремлено дидактичні принципи, підходи до побудови і визначення функцій підручника, ключові для розуміння його майбутнього. Спрогнозовано напрями, за якими, найімовірніше, здійснюватиметься трансформація підручника прийдешнього, а також шляхи еволюції роботи з підручником як методу навчання, виховання і розвитку наступних поколінь.

Ключові слова: український підручник; візія напрямів розвитку українського підручника; розвиток обдарованості учнівства; нова функціональність підручника.

The need for a systematic analysis and the construction of a futuristic vision of the Ukrainian textbook – one that is capable not only of reflecting the present, but also of modeling the educational future – has been emphasized. The natural transformation of the textbook as a socio-cultural phenomenon within the framework of a new educational paradigm, and as a guide to the world of knowledge, experience, values, and self-realization, has been traced. The futuristic – forward-looking – outlines of the Ukrainian textbook and its didactic and methodological potential are explored, particularly in the context of the development of students' giftedness. The conceptual foundations of the Ukrainian textbook of the future are considered as an important

component of implementing the competency-based approach in education – an approach that ensures the formation and development of cross-cutting skills and key competencies, extends far beyond the boundaries of a classical educational tool, and functions as a multi-level educational platform for personal growth, capable of integrating innovative approaches not only in didactics, pedagogy, and psychology, but also in other scientific fields. The didactic principles and approaches to the construction and definition of the textbook's functions – key to understanding its future – are highlighted. The likely directions of the transformation of the textbook of the future are forecasted, as are the paths of evolution in working with the textbook as a method of teaching, educating, and developing future generations.

Keywords: Ukrainian textbook, vision of the development directions of the Ukrainian textbook, development of students' giftedness, new functionality of the textbook.

Попри глобальну інформатизацію і вражаючі здобутки технологізації, що докорінно змінюють життєві пріоритети й запити суспільства, спонукають переосмислювати цілі, призначення і роль підручника як безальтернативного джерела знань, паперова навчальна книга незмінно залишається епохальним цивілізаційним інтелектуальним здобутком людства. Традиційний паперовий підручник утримує першість основного засобу навчання, виховання й розвитку поколінь українців, які уславилися здобутками у різних галузях науки і героїчно обстоювали свою національну ідентичність, незалежність держави й загальнолюдські цінності упродовж століть.

Традиційно підручник визначають як навчальне видання, що містить систематизовані основи наукових знань, адаптовані до когнітивних, освітніх і вікових потреб учнів, відповідає вимогам державних стандартів, сприяє пізнавальній, творчій і самостійній діяльності. До його сталих ознак належать системність знань, логіка і стиль викладу, організація самонавчання й контролю, а також відображення системи пізнавальної і практичної діяльності.

Чинна структура шкільної освіти, що передбачає засвоєння учнями визначеного переліку навчальних предметів і дібраного за них змісту, усуперечнюється з інформаційною екранно-цифровою реальністю, особливостями і потребами гаджетозалежного покоління центеніалів. Фрагментованість і розпорошеність інформації у всемережжі, співіснування потрібної й непотрібної, корисної і шкідливої інформації спричиняє когнітивне перевантаження й виснаження здобувачів освіти. За цих умов актуалізується проблема якісних навчальних видань, підвищення ролі підручника як ключового компонента освітнього процесу, вивчення його потенціалу й обґрунтування впливу на навчання, виховання і розвиток учнівства.

Інформаційно-комунікаційні технології, що якісно впливають як на індивідуальне, так і на соціальне життя сучасної людини, закономірно

трансформують і підручник як соціокультурний феномен. На межі тисячоліть змінюються не лише зміст і структура підручника, а й уявлення про його функції. Вони все більше підпорядковуються новим критеріям і способам діяльності, орієнтованим на майбутнє, що зумовлює необхідність його концептуального переосмислення у межах нової освітньої парадигми. Підручник – уже не просто осередок знань, а навігатор, який дає змогу учневі орієнтуватися у складному інформаційному середовищі, інструмент інтелектуалізації, розвитку мислення, мовлення, критичності, креативності. Актуалізується здатність учня не лише шукати й знаходити необхідні знання, а й самому створювати їх. Підручник виходить за межі класичного навчального засобу, виступаючи як багаторівнева освітня платформа зростання особистості, спроможна інтегрувати інноваційні підходи не лише дидактики, педагогіки і психології, а й інших галузей науки. Підручник сьогодення – важливий складник реалізації компетентнісного підходу в освіті, що забезпечує формування і розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь [2; 10].

Особливої актуальності набуває осмислення ролі підручника у контексті розвитку обдарованості учнівства. Підручники нового покоління покликані не лише підтримувати освітні стандарти, а й відповідати індивідуальним траєкторіям розвитку учнів з урахуванням академічної обдарованості.

У контексті сучасних і майбутніх викликів постає потреба переосмислити місію навчальної книги як провідника у світ знань, досвіду, цінностей і самореалізації, дослідити футуристичні – з поглядом у майбутнє – абриси українського підручника і його дидактико-методичний потенціал.

Утвердження підручника як інтелектуального навігатора у потоці цифрової інформації, каталізатора розвитку обдарованості учнівства й носія дидактико-методичного потенціалу зумовлює необхідність комплексного аналізу цього феномена в умовах стрімкої зміни освітнього ландшафту.

Не завжди виправдана множинність шкільних підручників, різновекторність їх функцій, розгалуженість об'єктів вивчення, багатоаспектність методичних підходів створюють очевидні утруднення у формуванні універсальної моделі, яка змогла б за неоднакових умов навчання задовольнити потреби усіх суб'єктів освітнього процесу. Як влучно зазначає Б. Спренг (*фр.* B. Spreng), ідеальний підручник, який міг би претендувати на статус «підручника підручників», залишається радше утопією, ніж реальністю [18, с. 8].

Пошуки такої моделі – якісного, функціонального, ціннісно наповненого підручника нового покоління – тривають. Особливої актуальності вони набувають у світлі викликів української нової школи, де підручник має стати не лише джерелом інформації, а й інструментом формування ключових компетентностей, наскрізних умінь, розвитку критичного мислення,

інтелектуальної автономії та реалізації індивідуальних освітніх траєкторій, визначальних для реалізації потенціалу обдарованості учнів.

Метод роботи з підручником, який історично був одним із основних у шкільній освіті, також зазнає трансформацій. Він дедалі менше орієнтується на репродуктивну діяльність, надаючи пріоритет діалогічності [15], дослідницькій активності, інтерпретаційній неочевидності й адаптивності [14]. У контексті освітньої реформи підручник стає базовим засобом формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, особистісної рефлексії і професійного самовизначення.

Створенню і впровадженню якісного підручника перешкоджають: брак його цілісної теорії як базового компонента навчально-методичного забезпечення; недостатня увага до мотиваційних, креативних і прогностичних функцій; нечіткість критеріїв якісного підручника; розмитість самого поняття «підручник» і суперечливість його трактувань; стереотипність у формуванні змісту, структури, обсягу, видів діяльності [7].

Не менш гостро і в інших країнах стоїть питання оптимального структурування підручника, яке забезпечуватиме баланс між текстовим і позатекстовим компонентами [16], візуалізацією [17], методичною логікою і мотиваційною привабливістю [19].

Усе це актуалізує потребу в системному аналізі й конструюванні футуристичної візії українського підручника, здатного не лише відображати сучасність, а й моделювати освітнє майбутнє. У центрі цієї візії – не абстрактний здобувач знань, а обдарована різними талантами особистість, якій підручник дасть можливість не просто навчатись, а самореалізовуватись у середовищі інтелектуального зростання [11; 12; 13].

Усвідомлення утруднень, пов'язаних із багатовекторністю змін в освіті, зумовлює необхідність перегляду класичних моделей взаємодії з навчальною книгою. Одним із перспективних шляхів подолання означених викликів є розроблення оновленої версії методу роботи з підручником – методу, адаптованого до реалій цифрового суспільства, який враховує не лише трансформацію змісту і дидактико-методичної архітекτονіки, а й взаємодію учня з новітніми освітніми середовищами, змодельованими у цифровій реальності. У такому контексті підручник постає не як усталене сховище знань, а як жива освітня платформа, що відстежує і проєктує тенденції майбутнього, конструює освітні смисли, актуалізує їх і спонукає до інтелектуального самоствердження через рефлексію. Його навчально-методичний потенціал дедалі більше залежить від того, наскільки динамічно підручник оновлюється, адаптується, орієнтується на розвиток індивідуальних здібностей, зокрема – обдарованості як ціннісного ресурсу суспільства знань.

У цьому вимірі особливості сучасного підручника розкриваються крізь призму трьох координат: *місце* в освітньому процесі – автономність як засобу навчання; *роль* – утілення моделі конкретної педагогічної системи; *призначення* – автоматизоване управління освітнім процесом, що передбачає підтримку самонавчання й розвиток учня у власному темпі за унікальною освітньою траєкторією.

Основні функції підручника обумовлені системою **дидактичних принципів**, серед яких ключовими для розуміння його майбутнього є: *аксіологізація* – орієнтація на цінності й сенси, що формують світогляд і поведінку учня; *актуалізація медіаграмотності* – збагачення змісту підручника медіатекстами, формування вмінь аналізувати, критично мислити, сприймати інформацію усвідомлено; *діалогізація й диференціація* – побудова взаємодії «учень – текст» у форматі відкритого діалогу, що враховує індивідуальні особливості сприймання; *індивідуалізація й персоналізація* – можливість адаптувати зміст до потреб конкретного здобувача освіти; *інтелектуалізація* – фокусування на мисленнєво-мовленнєвій активності, що інтенсифікує розвиток ключових компетентностей; *креативність, мотивація, рефлексійність* – як основа розкриття потенціалу учнів; *перманентне оновлення змісту* – відповідність актуальним досягненням науки, змінам у суспільстві, новим викликам; *ситуаційність і соціальна ефективність* – зв'язок знань зі щоденним досвідом, практиками життя, співпрацею в соціумі; *текстоцентризм і уміжпредметнення* – формування компетентностей і наскрізних умінь завдяки роботі з взірцевими текстами, збагаченими міжпредметним змістом [4].

У добу стрімких освітніх змін і когнітивної адаптивності український підручник має проєктувати й розгортати індивідуальні освітні траєкторії. Їх реалізація забезпечуватиметься змістом, методами і формами роботи з ним. Вибір методів обумовлюється філософією підручника нового покоління – інтегративного, адаптивного, відкритого до взаємодії – і спирається на органічне поєднання дидактичних, методичних, психологічних, аксіологічних підходів, які актуалізують розвиток потенціалу кожного здобувача освіти. У цьому контексті роботу з підручником розглядаємо як метод, ґрунтований на **підходах**, що забезпечують реалізацію його дидактико-методичного потенціалу в умовах цифрового суспільства. Це: *аксіологічний*; *активний* (залучення учнів до активної участі в процесі опанування матеріалу за підручником); *диференційований* (використання завдань різної складності для врахування індивідуальних особливостей учнів); *діяльнісний* (засвоєння знань і вмінь завдяки застосуванню різних видів навчальної діяльності – пізнавальної, інформаційної, творчої, комунікаційної, емоційно-ціннісної, оцінної, рефлексійної та їх реалізацію в усіх компонентах змісту освіти; практичне

застосування здобутих знань; формування здатності до самоосвіти і командної роботи; соціалізація й самореалізація); *евристичний* (підтримка розвитку творчих здібностей учнів шляхом самостійного пошуку рішень); *ігровий* (використання гри та її елементів для залучення здобувачів освіти до вивчення матеріалу підручника); *індуктивний* (спрямований на формування в учнів умінь на матеріалі конкретних прикладів і ситуацій); *інтерактивний* (застосування методів активної участі учнів під час опрацювання матеріалу підручника); *компетентнісний* (розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь); *комунікаційний* (розвиток умінь спілкування і мовлення завдяки взаємодії з матеріалами підручника); *контекстуальний* (урахування контексту, реальності, особливостей довкілля під час вивчення матеріалу); *особистісно орієнтований*; *персоналізований*; *проблемно-пошуковий* (розвиток аналітичного мислення і вмінь самостійного пошуку інформації); *синектичний* (інтеграція знань на основі взаємозв'язків між різними предметами; актуалізації асоціацій, творчого мислення, пошуку нетрадиційних шляхів розв'язання проблем); *технологічний* (використання сучасних технологій для інтенсифікації процесу вивчення матеріалу за підручником).

Множинність підходів до роботи з підручником як методу уможливорює цілеспрямоване й адаптивне конструювання освітнього процесу, що враховує як зміст, так і суб'єктну динаміку розвитку обдарованості учнів. Комплексність, варіативність і аксіологічна наповненість дають змогу підручникові виконувати місію навігатора майбутнього, розкриваючи його футуристичний дидактичний потенціал як засобу інтелектуального, особистісного й соціального зростання здобувача освіти.

Функції підручника є основною формою фіксації змісту й засобів навчання здобувачів освіти, що проєктує його як цілісну діяльність. Кожна функція підручника, а також їх синергія спрямовані на щонайповнішу реалізацію цілей освіти. У цифровому суспільстві ці функції зазнали суттєвих змін зіставно з традиційними з огляду на розширення можливостей інтернет-ресурсів і процеси компетентнізації освіти. Сучасний підручник, як поліфункціональна система, реалізує функції, більшість із яких характеризуватимуть підручник прийдешнього. Виокремлюємо такі як *адаптивна* – пристосування до учнів з різними здібностями і потребами; *аналітична* – розвиток здатності до глибокого аналізу фактів, теорій, нетипових ситуацій; *аналогійна* – використання аналогій і порівнянь для пояснення й розуміння учнями складних теорій і процесів; *аргументативна* – навчання здобувачів освіти будувати логічні обґрунтовані аргументи для доведення власної позиції; *безпеки й захисту* – актуалізація проблематики особистої безпеки учнів, їх правової грамотності, запобігання і протидії насильству; *формування ключових компетентностей і наскрізних*

умінь; *виховна*; *відтворення знань*; *візуалізаційна* – використання графічних елементів (ілюстрацій, схем, таблиць) для кращого сприймання, розуміння й засвоєння матеріалу; *гендерна* – урівнювальне можливості для учнів різних статей, сприяє врахуванню гендерної чутливості в змісті навчання; *діяльнісна* – відображення діяльності суб'єктів освітнього процесу – учителя (навчання), учнів (учіння) й засвоєння змісту навчання завдяки опануванню й застосуванню різних видів діяльності; *дидактична* – забезпечує ефективне засвоєння знань і формування вмінь завдяки відповідній організації освітнього процесу; *діагностична* – можливість оцінювання рівня навчальних досягнень учнів; *дослідницька* – реалізується завдяки заохоченню учнів самостійно шукати й досліджувати інформацію з різних джерел; розв'язувати проблеми шляхом їх залучення до здійснення досліджень на доступному рівні; *закріплювальна* – гарантує тривкість знань і вмінь завдяки формуванню відповідних видів діяльності учнів, допомогі в засвоєнні знань і набутті вмінь; *евристична* – спонукає до активного здобування нових знань, пошуку невідомих раніше закономірностей, властивостей об'єктів, розв'язання проблем і задач завдяки допитливості й самостійному мисленню; опанування методів творчої діяльності, які застосовують у відкритті й навчанні; *емоційна* – ґрунтована на емоційній залученості учня в освітній процес і сприянні позитивного ставлення до навчальної діяльності; *етична* – пов'язана з опануванням етичних норм поведінки, розвитком етичного мислення й поведінки, розуміння відповідальності у контексті моральних дилем; *зворотного зв'язку* – забезпечує учням можливість отримати інформацію про їх досягнення і поступ у навчанні; *здоров'язбережувальна* – організація освітнього процесу на основі культивування здорового способу життя, методів саморегуляції і протидії чинникам, які негативно впливають на здоров'я (уникнення перевантажень, втоми, стресів, гіподинамії тощо); *індивідуалізації навчання* – передбачає врахування індивідуальних особливостей конкретного учня, його потреб, стилю і темпу навчання; *інноваційна* – пов'язана з інтеграцією новітніх знань і технологій, реалізацією найсучасніших підходів до навчання, виховання і розвитку; *інформаційна* – фіксація змісту освіти і видів діяльності учнів; надання знань із певного шкільного предмета/освітньої галузі; *інтеграційна* – засвоєння, як цілісного, знання, здобутого з різних джерел інформації і галузей науки на основі органічного зв'язку між ними, уміжпредметнення й різних видів пізнавальної і практичної діяльності; *інтерпретаційна* – сприяння розвитку здатності учня інтерпретувати різні види інформації (тексти різної природи, схеми, таблиці, графіки, діаграми тощо); *когнітивна* – стимулювання таких когнітивних процесів як увага, пам'ять, аналіз, синтез інформації, її застосування для розв'язання проблем і ухвалення рішень; *комунікаційна* – реалізується

завдяки вживанню мови як основного інструмента пізнання й навчання; стимулювання вмінь користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності для розв'язання навчальних, інших життєво важливих задач і проблем; опанування вмінь конструктивно спілкуватися, способів взаємодії учнів між собою, виконання ними різних соціальних ролей, а також завдяки наскрізній діалогізації освітнього процесу; *конструктивна* – стимулювання розвитку здатності створювати принципово нове на основі вивченого; *контролю*; *самоконтролю* – регулює процес спостереження за тим, як учень рухається до визначених цілей, перевірку здобутих знань і набутих умінь; уможлиблює порівняння реальних результатів із очікуваними; *коригувальна* – забезпечує можливість коригування освітніх результатів у разі необхідності; *координаційна* – забезпечення узгодженого оптимального використання і взаємодії різних форм, методів і засобів навчання; *методична* – пов'язана із наданням рекомендацій щодо організації навчальної діяльності, зокрема учіння; *міжпредметна* – стосується комплексного використання у навчальній діяльності знань, здобутих із різних предметних галузей, для подальшого практичного їх застосування у реальних життєвих ситуаціях; *мобільна* – забезпечує можливість навчання за паперовим підручником в умовах, не пов'язаних із перебуванням у школі, з огляду на компактність і зручність його використання; *мотиваційна* – заохочує до навчання, формує стійкий інтерес учнів до предмета; *навчання через досвід* – спонукає учнів здобувати новий практичний досвід і залучати набутий в освітній процес завдяки практичним завданням, проєктам і дослідженням; *організації навчально-пізнавальної діяльності* – управління процесом навчання й самонавчання здобувачів освіти; *освітня* – забезпечує засвоєння учнями певного обсягу систематизованих знань, формування пізнавальних умінь; *переосмислювальна* – спонукає переосмислювати з нових позицій відомі раніше факти та ідеї під впливом новоздобутої інформації; *персоналізована* – адаптація навчального матеріалу підручника до індивідуальних запитів, потреб, здібностей і життєвих намірів конкретного учня; *перспективна* – уможлиблює розуміння, які знання з конкретного предмета і яким чином знадобляться йому у прийдешньому житті, зокрема й з огляду на професійний вибір; *пластична* – можливість адаптації матеріалу до різних підходів, стратегій і методик навчання; *пояснювальна* – передбачає пояснення навчального матеріалу підручника, понять, термінів через приклади, ілюстрації тощо; *прагматична* – орієнтує на розуміння життєвої значущості знань, практичне їх застосування у реальному щоденному житті; *прогностична* – спрямована на розвиток в учнів здатності передбачати результати дій або бездіяльності, а також імовірних наслідків на основі опрацьованого матеріалу; *профорієнтаційна* – передбачає ознайомлення учнів із різними професіями з метою здійснення ними обґрунтованого вибору;

рефлексійно-корекційна – оцінка учнями успішності власної навчальної діяльності щодо сприйняття й засвоєння матеріалу і здійснення самокорекції результатів; *розвивальна* – орієнтація на загальний розвиток учня, зокрема інтелектуальний, фізичний, емоційний, соціальний; сприяння розвиткові пізнавальних і творчих здібностей [6]; *розвитку критичного мислення* – стимулювання здатності учнів всебічно аналізувати, об'єктивно й неупереджено інтерпретувати й оцінювати інформацію з різних джерел, відрізнити факти від думок, ухвалювати раціональні рішення тощо; *самоосвітня* – реалізується завдяки формуванню в учнів здатності самостійно здобувати знання без постійної допомоги вчителя; створення умов для виявлення і розвитку їх здібностей, інтересів; у спонуканні самостійно розв'язувати проблеми, заохоченні до творчого пошуку); *світоглядна* – формування світогляду; *соціалізуюча* – сприяння формуванню здатності до соціальної взаємодії, спільної роботи й відповідальності за доручену/зініційовану справу; *творча* – спонукання застосовувати творчий підхід до виконання завдань і реалізації проєктів; *трансляційна* – забезпечує передачу інформації, знань, досвіду, ставлень від їх носія учневі; *трансформаційна (перетворювальна)* – перетворює наукові знання на засадах принципів дидактики; передбачає також імовірність реалізації Державного стандарту базової середньої освіти варіативними методами завдяки можливості трансформувати в підручнику зміст кількох навчальних програм; пов'язана з обсягом і доступністю навчального матеріалу, врахуванням наявних базових знань учнів із конкретного предмета, кількістю і складністю вправ і завдань та їх співвіднесеністю з часом, виділенням на засвоєння); *універсальна* – придатність підручника для використання у різних контекстах навчання на різних рівнях освіти; *управлінська* – програмування певного типу навчання, форм, методів, засобів і способів застосування знань і вмінь у певних ситуаціях; *формувальна* – забезпечує формування ключових компетентностей і наскрізних умінь, усіх видів мислення і зокрема критичного, становлення світогляду; *фундаментальна* – закладає базові знання і принципи, на яких ґрунтується подальше вивчення усе складніших тем; *цілісності сприймання* – передбачає сприймання й засвоєння навчального матеріалу підручника без поділу на окремі теми, у його цілісності на основі внутрішніх взаємозв'язків; *ціннісна* – виявляється завдяки відображенню у підручнику сприймання й оцінки цінностей та ідеалів, реальної поведінки, які формуються не лише в громадській думці, а й у структурі особистих моральних переконань особистості, що здійснює оцінку подій і явищ, вчинків інших людей, самооцінку відповідно до своїх уявлень про честь, добро, совісність, справедливість [5].

Дослідження таких засобів навчання як підручник, посібник і навчальна книга у контексті навчально-методичного забезпечення освітнього процесу

загалом дало можливість визначити **ключові складники їх ефективності**, а отже, якості: *дидактичні, методичні, освітні, соціокультурні й ціннісні* [1].

Функції підручника, як поліфункціонального засобу навчання, не лише забезпечують передавання знань, а й визначають спосіб організації й перебігу освітнього процесу, орієнтуючи його на реалізацію потенціалу кожного учня. Сучасний підручник має враховувати не лише традиційні підходи до освіти, а й новітні виклики цифрової епохи, зокрема вплив інтернет-ресурсів і утвердження компетентнісної освітньої парадигми. Тенденції розвитку обдарованості мають стати важливим орієнтиром у процесі створення підручника нового покоління. Адже підручник майбутнього – не просто носій інформації, а потужний інструмент, який сприятиме розвитку креативного і критичного мислення, медіаграмотності й інтелектуальної мобільності учнів, підтримуватиме їх індивідуальність і творчий потенціал, готуючи гідно відповідати на глобальні виклики й забезпечуючи можливості для виголошення обдарованості на всіх етапах навчання. **Трансформація підручника майбутнього, найімовірніше, здійснюватиметься за такими напрямками:** автоматична адаптація навчального матеріалу для учнів з особливими освітніми потребами завдяки тактильним елементам, як-то: адаптовані тексти, кольорові схеми, шрифт Брайля, текстури, які вказують на необхідність зосередити увагу на основному; автоматична адаптація підручників до різних мов і культур завдяки використанню субтитрів / голосових перекладачів; автоматичне нагадування у визначений час про необхідність повторення матеріалу; адаптація й генерування нового контенту – пояснень, прикладів, завдань на основі штучного інтелекту й даних щодо взаємодії учня з матеріалом підручника; відстеження емоційного стану учня завдяки вбудованим датчикам і пропонування відповідного контенту (у разі стресу – релаксаційні завдання, адаптація методик, завдань і ресурсів відповідно до стилю навчання здобувача освіти на основі його аналізу); встановлення взаємодії учнів із реальним світом за допомогою технологій, що дають можливість розпізнавати об'єкти, надавати інформацію й додаткові пояснення в реальному часі; генерування персоналізованих навчальних планів на основі взаємодії з підручником з урахуванням сильних сторін учня і посиленням слабких з метою досягнення оптимальних результатів; екологічна адаптованість і самовідновлюваність підручників, виготовлених із матеріалів, які самі очищуватимуться й відновлюватимуться, збільшуючи термін придатності; експериментування у віртуальних і доповнених лабораторіях на базі паперового підручника з використанням спеціальних програм для симуляцій і взаємодія учнів з віртуальними наставниками і персональними тренерами – коучами (які працюють у тандемі з підручником) щодо отримання порад, підтримки, індивідуальних рекомендацій для розвитку потенціалу здобувачів освіти;

електронне розширення завдяки «паперовим» носіям (голографічні підручники), що дасть можливість створити підручник, який надаватиме 3D формат контенту для перегляду крізь спеціальні лінзи, не потребуючи екрана; емоційне програмування підручника, що передбачатиме врахування емоційного складника і розвиток емоційної сфери учнівства, емпатії, стресостійкості, здатності уникати конфліктів, а в разі виникнення – успішно долати їх; забезпечення можливості вибору учнем освітньої траєкторії завдяки визначенню свого шляху досягнення навчальних цілей; застосування систем тестування, заснованих на нейромережах, з автоматичним регулюванням рівня складності й запитань залежно від якості відповідей; імовірність моделювання реальних ситуацій і ухвалення рішень на основі здобутих знань завдяки включенню в підручник інтерактивних сценаріїв (історичних, економічних, екологічних тощо); інтеграція з онлайн-платформами на основі біометричного зворотного зв'язку, ґрунтованого на аналізі фізіологічних змін через вбудовані у паперовий підручник інструменти (штрих-коди, NFC-технології), що дають доступ до онлайн-ресурсу, тестів, відео тощо; інтеграція з персональними помічниками здобувачів освіти, чатботами, які в реальному часі пояснюють складні питання теорії, допомагають виконувати домашні завдання тощо; інтегрування підручниками інструментів для групової роботи учнів у реальному часі щодо обміну думками, ідеями, запитаннями й відповідями через цифрову платформу; інтенсивний розвиток критичного мислення завдяки активному опрацюванню фактів, понять, теорій, концепцій, виконанню проблематизованих завдань, які спонукають ефективно працювати з інформацією, ставити запитання, аналізувати, аргументувати свою позицію, розв'язувати нестандартні життєві ситуації, проблеми, ухвалювати оптимальні рішення; можливість адаптації виду і складності контенту або стилю навчання відповідно до біометричних показників стану здоров'я й самопочуття учня завдяки поєднанню підручників із біометричними технологіями, вмонтованими у нього датчиками для відстеження/моніторингу даних (температури, пульсу, психологічного стану тощо); можливість завдяки вбудованим у підручник системам автоматично аналізувати відповіді учнів, результати тестувань і забезпечувати надання невідкладного зворотного зв'язку, додаткових матеріалів, вправ, оприєвнення результатів навчальних досягнень учнів; можливість індивідуальної автоматичної адаптації контенту й надання додаткових вправ і матеріалів, персональних рекомендацій конкретному учневі залежно від поступу в навчанні завдяки вбудованим чіпам або QR-кодам, які взаємодіятимуть із мобільними пристроями; можливість мікронавчання у будь-який зручний час на основі даних завдяки поділу навчального матеріалу на мікрочастини – мікроуроки, подання і сприймання його малими порціями, що забезпечить краще засвоєння й

застосування; можливість навчання завдяки проблематизованим контекстним ситуаціям; можливість одержувати когнітивні підказки через вбудовані функції, що інтенсифікуватиме такі когнітивні процеси як запам'ятовування, концентрація уваги за допомогою спеціальних вправ, завдань, задач тощо; можливість перегляду через додатки 3D об'єктів, анімації, інтерактивних моделей завдяки наявності у підручниках спеціальних ілюстрацій/QR-кодів, що інтегрують їх із доповненою реальністю (AR); можливість польового навчання завдяки наявності в підручнику мобільних адаптацій, що дасть змогу учням за допомогою інтерактивних додатків на мобільних пристроях здійснювати збір даних, ставити досліди, експерименти за межами шкільного приміщення; набуття підручником функції генерування тривимірних (3D) карт, моделей, архітектурних чи інших об'єктів для розвитку просторового сприйняття і мислення при вивченні історії, географії, технологій; надання учням можливості самим завдяки голосовим інтерфейсам командами налаштовувати текст, змінювати тему й рівень складності навчального матеріалу; пропонуванням у підручнику життєвих ситуацій через досвід і проєктну діяльність спонукати здобувачів освіти самостійно здобувати знання, набувати умінь, вирішувати завдання, ухвалювати рішення; надання учням можливості завдяки паперовому підручнику безпосередньо взаємодіяти з віртуальними симуляціями, використовуючи спеціальні маркери і карти; оптимізація навчання завдяки використанню алгоритмів нейронних мереж для адаптації завдань до рівня досягнень учня на основі прогнозування його успіхів, виявлення й підсилення слабких місць і надання персоналізованих рекомендацій; перетворення здобувачів освіти на активних учасників світових процесів через надання їм можливості брати участь у розв'язанні глобальних проблем і викликів, таких як кліматичні зміни, енергоресурси, соціальна нерівність, штучний інтелект, розвиток технологій, наукові відкриття тощо; перетворення підручника на частину складнішої й ширшої освітньої системи завдяки інтеграції зі смартфонами й іншими пристроями, що уможлиблює уінтерактивнення навчання завдяки підключенню книг до смарт-дошок, планшетів тощо; перетворення підручника прийдешнього на живий документ, який дає можливість учням, учителям і експертам ставати інтерактивними співтворцями контенту, оновлювати, вдосконалювати і змінювати його в реальному часі; підвищення рівня гейміфікації завдяки інтегруванню в освітнє середовище вбудованих у підручник ігрових елементів, що дає змогу нараховувати бали за виконання завдань; підтримання можливостей для групової роботи у реальному часі з обговорення проблем, завдань, спільних нотаток завдяки вбудованим інструментам, зокрема спеціальним інтерактивним додаткам, іншим елементам; підтримка емоційно орієнтованого інтуїтивного навчання через відповідні

механізми в підручнику, що ґрунтуються не лише на чітких інструкціях, а враховують як логічний, так і емоційний аспекти навчання, тобто передбачають матеріал, що викликає емоції, сприяючи кращому його засвоєнню; підтримка учнів з боку вбудованих у підручник персональних віртуальних асистентів на базі штучного інтелекту, які відповідатимуть на запитання, пояснюватимуть складні поняття, теорії і концепції, надаватимуть додаткові ресурси тощо; посилення взаємодії суб'єктів освітнього процесу між собою, з експертами завдяки участі в інтерактивних освітніх подіях у реальному часі – вебінарах, онлайн-сесіях, де можна ставити запитання, обмінюватися думками, ідеями, обговорювати проблеми, наводити аргументи, дискутувати; розвиток в учнів креативного мислення завдяки зануренню у творчість і мистецтво, мотивування розробляти власні проєкти, ставити вистави, проводити виставки, створювати мультимедійні продукти, спрямовуючи навчання у річище еволюції творчих здібностей і самовираження особистості; розширення горизонтів освіти, взаємозбагачення учнів усіх країн і континентів завдяки виходу підручника за межі суто інформаційного джерела й перетворення його на міст між культурами, що дасть можливість представникам усіх націй взаємодіяти, обмінюватися інтелектуальними й культурними надбаннями шляхом інтерактивних обмінів, реальних зустрічей через віртуальні платформи; розширення інтерфейсності підручників для суб'єктів освітнього процесу, інших його учасників – експертів, батьків за рахунок доступу до аналітики й адресних рекомендацій; сенсоризація підручника – поява у ньому сенсорних елементів (вкладишів, тактильних зображень), які при доторканні виводять на додатковий екран інформацію, звуки, анімацію тощо; синергія, злиття навчання зі щоденним життям, яка забезпечуватиметься наявністю в підручнику порад, інструкцій, елементів гейміфікації, що дасть змогу вдосконалювати уміння практично застосовувати здобуті знання у всіх сферах реального життя – від простих фінансових порад, інструкцій до створення стартапів і участі в екологічних проєктах; співдія підручників із технологіями для визначення когнітивних функцій (активність мозку, уважність, концентрація уваги з метою адаптації матеріалу щодо складності або зміни підходу до навчання); уможливлення віртуальних екскурсій і візитів – відвідування описаних у підручнику знакових місць, історичних подій (як-то стародавні цивілізації, археологічні розкопки) завдяки доповненій (AR) і віртуальній (VR) реальності.

За швидкоплинності у глобальному освітньому середовищі, спричиненої прогресом цифрових технологій і новими вимогами до освіти, майбутнє українського підручника перетворює його на потужний інструмент не лише для передачі знань, а й розвитку обдарованості кожного учня. Футуристичні абрисидидактико-методичного потенціалу підручника, на основі яких

формуватимуться нові підходи до навчання, виховання і розвитку, обумовлюють його здатність адаптуватися до різних потреб учнів, стимулюючи їх інтелектуальне і творче зростання. Сучасні тенденції в освіті зумовлюють появу нових методів і технологій, орієнтованих на індивідуальні стилі навчання, використання онлайн-ресурсів та інтерактивних засобів, а також на синергію методів, що сприяють активному залученню учнів в освітній процес. Ці зміни потребуватимуть нової функціональності, пластичності підручника й нарощування потенціалу методу роботи з ним у кількох напрямках.

Адаптивність до різних стилів навчання (адаптація матеріалу для учнів з різними стилями і темпами навчання; використання різноманітних методів навчання, таких як метод аналогій, асоціацій, бесіди, візуалізації мислення, генерування ідей, історії успіху (Storytelling), гри, діалогу, запитань–відповідей, лекції, проєктів, синектики, ситуаційного, читання, шести капелюшків мислення, аудіо- і кінестетичних методів; використання різних форматів та інструментів оцінювання для визначення рівня навчальних досягнень; персоналізація навчання відповідно до індивідуальних потреб кожного учня; підвищення ефективності навчання завдяки різноманітності підходів; підтримка самооцінки й саморегуляції учнів; урізноманітнення вправ і завдань щодо форм і типів; розробка матеріалів, які відповідають різним стилям навчання; стимулювання розвитку різних типів мислення й інтелектуальних здібностей [3; 8; 9].

Використання онлайн-ресурсів та інтерактивних засобів навчання (забезпечення можливостей для інтерактивного зворотного зв'язку й оцінювання; інтерактивної самостійної роботи учнів; забезпечення широкого спектра навчальних матеріалів через інтернет; можливість використання онлайн-гри і симуляцій для навчання; підвищення ефективності навчання завдяки сучасним технологіям та інтерактивним засобам; сприяння інтерактивності й залученості учнів завдяки використанню мультимедійних засобів; мотивація учнів завдяки цікавим і захоплюючим онлайн ресурсам; розвиток умінь працювати з сучасними технологіями).

Індивідуалізація методу роботи з підручником (використання диференційованого підходу до навчання відповідно до потреб учнів; забезпечення можливостей для вибору індивідуальних шляхів навчання; сприяння саморегуляції і самостійній роботі учнів; спонукання їх до визначення власних навчальних цілей і завдань; аналізу й використання інформації; підвищення мотивації й зацікавленості учнів завдяки персоналізованому підходу; заохочення самооцінки й рефлексії; стимулювання умінь самостійного пошуку; розвиток індивідуальних умінь і здібностей кожного учня; створення персоналізованих навчальних планів).

Освітній тайм-менеджмент (часова ощадність; розширення спектра інформації і ресурсів для навчання; можливість створення актуальних і

оновлюваних матеріалів; упровадження інтерактивних вправ і завдань для стимулювання активності здобувачів освіти; удосконалення навчальної інформації для учнів з особливими потребами; розширення доступу до знань для учнів з віддалених або важкодоступних регіонів; можливостей для використання сучасних технологій у навчанні; для самостійного опанування знань і дослідницької роботи; оцінювання рівня навчальних досягнень і доступу здобувачів освіти).

Сприяння активному залученню учнів в освітній процес (забезпечення можливостей для виявлення і розвитку індивідуальних талантів учнів; залучення їх до розв'язання реальних проблем і виконання завдань; рольової гри і симуляцій для навчання; розвиток творчих здібностей завдяки активним творчим завданням; комунікаційних умінь, здатності до співпраці й колективної роботи; критичного мислення через дискусії і дебати; створення можливостей для власних досліджень і проєктної діяльності учнів).

У прогностичних футуристичних абрисах українського підручника відкриваються безмежні можливості для створення адаптивного, індивідуалізованого й інтерактивного освітнього середовища, яке відповідатиме вимогам часу. У річищі цих тенденцій метод роботи з підручником постає як потужний інструмент розвитку обдарованості завдяки персоналізованим освітнім траєкторіям, інтерактивним засобам, активному залученню учнів до генерування знань. Потенціал підручника прийдешнього – це не лише інноваційна форма передачі інформації, а й можливість для кожного учня реалізувати свій творчий потенціал, розвивати критичне мислення і вміння XXI століття, бути готовим до глобальних викликів світу, що стрімко еволюціонує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Н. В. Ключові параметри ефективності засобів навчання. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2024 рік. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, Педагогічна думка, 2024. С. 151–152. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744424/1/BNV_2024_Anot_2024.pdf
2. Бондаренко Н. В. Опанування вмінь ухвалювати рішення: теоретичний аспект проблеми. Молодь і ринок. 2024. № 7-8 (227–228). С. 65–69. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742419/1/BNV_MiR_2024_7-8.pdf (DOI: 10.24919/2308-4634.2024.308724)
3. Бондаренко Н. В. Ситуаційні вправи на уроках української мови. Українська мова і література в школі. 2017. №2. С. 2–7. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/714058>
4. Бондаренко Н. В. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичні і практичні аспекти. Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи. Ужгород: Ліра, 2009. С. 143–153.
5. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Аксиологічний концепт національно-патріотичного виховання. Київ: Фенікс. 2023. 52 с. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734569>
6. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Загальнонавчальні методи як дидактичний інструмент інтелектуалізації освіти. Digital transformation of society: theoretical

- and applied approaches. Monograph 46. Katowice: Publishing House of University of Technology, 2021. Pp. 82–94. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/728003>
7. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей. Український педагогічний журнал. 2017. №2. С. 112–119. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/712203>
 8. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Синектика як техніка, метод і підхід до навчання й увиразнення суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Modern problems of science, education and society. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2024. Pp. 443–449. URI: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/739352>
 9. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Читання як метод навчання у контексті емоційної адаптивності, свідомості і стійкості. Наука, освіта і технології в XXI столітті: наукові ідеї та механізми реалізації. Ізмаїл: ЦФЕНД; Полтава: Видавництво ПП «Астроя», 2024. С. 7–9. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740310/1/BNV%20KSV%202024%2004%20Izmail.pdf>
 10. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : метод. посіб. Київ: «КОНВІ ПРИНТ», 2020. 128 с. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/722967>
 11. Методичні засади реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів наукових ліцеїв : метод. посіб. / К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, М. М. Міленіна. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 140 с. URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/214/metodichni-zasadi-realizaciyi-osobistisnogo-potencialu-obdarovanih-uchniv-naukovih-liceyiv_.pdf?1
 12. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану : метод. рек. / К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, М. М. Міленіна. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 42 с. URL: <https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/197/osoblivosti-realizacii-.pdf?1>
 13. Школа розвитку обдарувань : у 2-х ч. Харків: Основа, 2019. Ч. 1. 112 с. (Бібліотека журналу «Управління школою» ; Вип. 1 (192)).
 14. Criado R. Patterns of Textbook Use in EFL: Adaptation Techniques and Their Effects on Form-Focused and Meaning-Focused Instruction. Open Journal of Modern Linguistics. 2023. No. 13, P. 924–972. <https://doi.org/10.4236/ojml.2023.136054>.
 15. Ferri M. del M. C., Martínez M. J. I., Cabezas I. L. Dialogic Learning as a Strategy for Reflection and Development of Communication in Initial Teacher Training. Journal of Higher Education Theory and Practice. 2022. No. 22(10). <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i10.5394>
 16. Meyer D., Pietzner V. Reading textual and non-textual explanations in chemistry texts and textbooks. Chem. Educ. Res. Pract. 2022. No. 23. P. 768–785. <https://doi.org/10.1039/D2RP00162D>.
 17. Singh J., Zouhar V., Sachan M. Enhancing Textbooks with Visuals from the Web for Improved Learning. 2023. URL: <https://aclanthology.org/2023.emnlp-main.731.pdf>
 18. Spreng B. La problematique des manuels scolaires. Neuchâtel: Institut de Recherche et de Documentation Pédagogiques, 1976. 82 p.
 19. Stokes C., Setlur V., Cogley B.; Satyanarayan A., Hearst M. A. Striking a Balance: Reader Takeaways and Preferences when Integrating Text and Charts. IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics. 2023. Vol. 29, Issue 1. P. 1233–1243. <https://doi.org/10.1109/TVCG.2022.3209383>

Бродецька Ірина Володимирівна,
учитель зарубіжної літератури,
заступник директора Ірпінського ліцею №1
Ірпінської міської ради Бучанської району Київської області,
irinabrodecka@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАХОДИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті на основі аналізу стану розробленості проблеми обдарованості особистості та її розвитку у філософській, соціологічній, історичній, педагогічній, психологічній літературі обґрунтовано сукупність вихідних положень, що складають теоретико-методологічне підґрунтя її розв'язання; запропоновано авторське визначення поняття "обдарованість"; визначено перспективи розвитку проблеми.

Essence, structure, prospects of development In the article on the basis of analysis of level of developed of problem of gift of personality and its development in philosophical, sociological, history, pedagogical, psychological literature the aggregate of initial positions which make the theoretical and methodological basis of its decision is selected; author determination of the notion "gift" is offered; the prospects of development of problem are definite.

Проблема обдарованості в наш час стає все більш актуальною. Це насамперед пов'язано з потребою суспільства в неординарних творчих особистостях. Раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Численні публікації у психолого-педагогічній пресі свідчать про зростання інтересу до цієї проблеми. Суттєвий внесок у вивчення психіки обдарованих дітей, розробку важливих психологічних принципів розвитку творчих здібностей, побудову психологічних моделей обдарованості, виявлення природи обдарованості зроблено західними вченими, зокрема Дж. Гілфордом, Дж. Рензуллі, П. Торренсом та іншими. Однак це лише початок довгої і наполегливої праці дослідників на шляху реалізації поставлених завдань.

Військовий стан завжди ставить виклики перед суспільством, але особливим у цей час є забезпечення якісної освіти для всіх здобувачів освіти, у тому числі й тих, хто виявляє ознаки обдарованості. Важливо розглядати освітні можливості для цієї групи дітей під час воєнного стану як стратегічний пріоритет, після чого вони представлятимуть країну у майбутньому та можуть стати ключовими героями в подоланні наслідків воєнного конфлікту. В умовах повномасштабної війни освітня система України стикається з серйозними викликами. зазначають, що втручання повинні базуватися на обґрунтованих теоретичних підходах і має давати чіткі підказки для психологічної практики.

Також вони наголошують на необхідності комплексного підходу з урахуванням особистості та унікальні потреби кожного обдарованого здобувача освіти, з акцентом на розвиток соціальних, емоційних та академічних навичок. Крім того, втручання мають залучати батьків й вчителів з метою створення середовища постійної підтримки та підкріплення для обдарованих. Аби краще зрозуміти соціально-емоційний розвиток обдарованих дітей та надати їм належну підтримку можна звернутися до книги «Соціально-емоційний розвиток обдарованих дітей: що ми знаємо?», яка містить вичерпний підсумок емпіричного дослідження соціального та емоційного розвитку обдарованих дітей, проведеного провідними авторитетами в цій галузі (Maureen Neihart, Sally M. Reis, Nancy M. Robinson, Sidney M. Moon). Посібник включає варті уваги варіації, які спостерігаються в культурних групах або глобальних контекстах. Кожен розділ має короткий опис практичних застосувань, які можна отримати в результаті дослідження. Це видання містить цікаву для нашого дослідження інформацію, а саме: теорії соціального та емоційного розвитку обдарованих дітей; соціально-емоційні характеристики творчо та художньо обдарованих дітей; потенційні сфери соціального чи емоційного ризику.

Важливим надбанням є розділ щодо створення підтримуючого середовища для розвитку талантів, яке включає залучення батьків до цього процесу як перспективна підтримка та втручання. Було виявлено значущі взаємозв'язки між ефективними показниками захворювання на фізичний стан і симптомами посттравматичного стресового розладу, що виникає внаслідок подій воєнного характеру. Ці результати вказують на потребу впровадження заходів, спрямованих на покращення соціально-психологічної та психофізіологічної адаптованості здобувачів освіти в умовах воєнного стану в країні. Проблеми із психічним здоров'ям здобувачів освіти, які проявляються у депресії, що значно впливає на їхні адаптаційні можливості. Психологічна технологія ціннісної підтримки розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі – це система психодіагностичних процедур і корекційних впливів, що спрямована на подолання деструктивних, зокрема й спричинених воєнними діями, внутрішніх особистісно-ціннісних кризових явищ, сприяння розкриттю потенціалу й самореалізації обдарованих учнів й утвердження особистісно-ціннісної регуляції особистісного розвитку. У даному контексті ми розглянемо фактори, які впливають на розвиток обдарованих дітей під час воєнного конфлікту, а також пропонуємо ефективні шляхи покращення умов для їхнього навчання та розвитку. Одним з несприятливих факторів є стрес та психологічний тиск. Військовий стан безпосередньо викликає стрес та психологічний тиск у всіх членів суспільства, включаючи дітей. Обдаровані учні можуть відчувати цей тиск особливо гостро, тому вони мають високі очікування щодо свого навчання

та розвитку. Цей аспект потрібно враховувати, оскільки стрес може призвести до погіршення академічної успішності та відхилень у розвитку обдарованих дітей. Фактор – обмежені можливості доступу до освіти. У воєнний час освіта стає надзвичайно вразливою, певна частина освітніх закладів просто зруйнована, доступ до навчальних закладів може бути обмеженим через відсутність в них безпекових умов. Це ставить під загрозу можливість отримання обдарованими учнями отримати якісну освіту і розвивати свій потенціал. Розкриття особистісного потенціалу обдарованих учнів є складним та багатогранним процесом, який включає в себе різноманітні аспекти. Такі як когнітивні, соціальні та емоційні. Розглядаючи освітні можливості для обдарованих учнів під час воєнного стану, варто відмітити, що вона повинна бути адаптована до особливих умов та загроз, які супроводжують війну. Науковий підхід до вирішення цієї проблеми включає в комплекс психолого-педагогічних засобів.

1. Психосоціальна підтримка. Обдаровані учні можуть відчувати особливий стрес і травми внаслідок військового конфлікту. Обдаровані учні. Особливо ті, які пережили травматичні події війни, потребують психосоціальної підтримки та консультування, щоб забезпечити їхнє психічне та фізичне благополуччя. Одним із дієвих засобів забезпечення їх благополуччя, освіти та розвитку є своєчасне надання психосоціальної підтримки. Окрім психологів, учителі також повинні бути навчені розпізнавати ознаки травми та стресу і надати відповідну підтримку чи направити на консультацію до психолога. Визначимо деякі ключові аспекти психосоціальної підтримки обдарованих учнів в воєнних умовах навчання: розуміння і підтримка. Це про те, що вчителі, батьки та інші дорослі повинні розуміти потреби та особливості обдарованих учнів. Важливо створювати сприятливе середовище. Де діти відчуватимуть підтримку та прийняття. Диференційоване навчання. Обдаровані діти часто нудяться у звичайних класах. Для їхнього розвитку важливо надати їм можливість розвивати більш складний матеріал, розширювати свої знання та навички, працюючи на потрібному для них рівні. Психологічна підтримка. Одним із способів підтримки обдарованих учнів в умовах воєнного стану є надання психологічного консультування. Тобто разом із ними впоратися із тривогою та стресом, які можуть виникати в результаті конфлікту. Психологи та суміжні спеціалісти з психології можуть надати рекомендації дитині, спрямовані на збереження психологічного комфорту обдарованих дітей. Психологи можуть допомогти обдарованим дітям розуміти власні емоції та емоції інших. А також керувати своїми емоціями, це сприяє покращенню навичок щоб впоратися зі стресом та перевантаженням, які можуть викинути через високі очікування. Розвиток соціальних навичок. Обдаровані учні схильні мати труднощі у спілкуванні зі своїми ровесниками. Групові

заняття. Тренінги, та спеціальні програми можуть допомогти розвинути їх соціальні навички та встановити гарні стосунки з однолітками. Забезпечення балансу. Тут про те. Що важливо навчити обдарованих учнів підтримувати баланс між різними сферами їхнього життя: навчанням, розвагами, спортом, відпочинком, сім'єю, тощо. Варто їм донести, що занадто великі навантаження можуть вивести їх з рівноваги і викликати стрес. Батьки обдарованих дітей також потребують підтримки та ресурсів для кращого розуміння і підтримки своїх дітей. Наприклад, спілкування з іншими батьками та участь спеціалізованих тренінгах може бути в нагод. Долучення батьків до спеціалізованих спільнот для просвітницької роботи та активного обговорення проблемних аспектів виховання дітей. Обдаровані учні доволі часто стикаються з унікальними викликами та проблемами, які вимагають спеціалізованої уваги і підтримки. Отже, психосоціальна підтримка обдарованих учнів відіграє важливу роль в їхньому розвитку та навчанні. Загальна індивідуалізація та психосоціальна підтримка будуть сприяти успішному розвитку обдарованих учнів і допомагати їм розвивати свій потенціал.

2. Дистанційне навчання. У військових умовах фізичний доступ до школи може бути обмежений або навіть неможливим через загрозу безпеці. Тому важливо розвивати. Тому важливо постійно розвивати дистанційні освітні платформи та інфраструктуру для забезпечення доступу до навчання обдарованих учнів. Онлайн-ресурси залишаються надзвичайно важливим інструментом розвитку обдарованих учнів. Дистанційне навчання, відкриті онлайн-курси та інші електронні ресурси можуть надати можливість продовжувати навчання та розвивати свій потенціал навіть в умовах воєнного стану.

3. Індивідуалізація навчального процесу. Освітні заклади повинні намагатися створити умови для індивідуалізованого розвитку обдарованих учнів. Це може включати в себе створення індивідуальних навчальних планів, додаткових завдань та проєктів, спрямованих на розвиток їх унікальних обдарувань. Також, освітні програми повинні бути гнучкими та адаптованими до потреб обдарованих учнів. Наприклад, індивідуалізоване навчання, розвиток творчих та критичних навичок а також підтримку для участі у наукових та культурних проєктах.

4. Підтримка та супровід педагогічних кадрів. Вчителі та педагогічні кадри також потребують особливої підтримки та навчання що стосується особливостей роботи з обдарованими учнями в умовах воєнного стану. Потрібно навчати педагогів яким чином розпізнавати потенціал обдарованих учнів, а також надавати їм відповідну підтримку та стимулювати їх розвиток. Розглянемо, яким

же чином вчителі можуть надавати підтримку обдарованим учням підтримку обдарованим учням та стимулювати їх розвиток, тобто стратегії та підходи. Розпізнавати обдарованість. Потрібно навчитись вчасно виявити обдарованих учнів у вашому класі. Одним із методів – це використання психологічних вимірюючих шкал (тести інтелекту (Айзенк, Равен, Векслер), тест творчості (Торанса)). Також можна скористатися методом аналізу академічних досягнень або спостереження за інтелектуальним чи творчим розвитком, застосування методу портфоліо, тощо. Забезпечити особистісно-орієнтований підхід. Спрямуйте зусилля на розробку індивідуального навчального плану для кожного обдарованого учня, враховуючи їхні потреби, інтереси та рівень навчання. Забезпечити додаткові виклики. Забезпечте обдарованим учням складніше завдання та проєкти, які сприяють їхньому розвитку та стимулюють їхні інтелектуальні можливості. Заохочувати самонавчання. Тут потрібно навчати своїх учнів, яким чином самостійно вчитися, як працювати з інформаційними джерелами та вдосконалювати свої навички. Сприяти розвитку їх творчості. Потрібно підтримувати інтереси обдарованих учнів у творчому вираженні, незалежно від обраного напрямку, чи то мистецтво, чи то наука, тощо. Сприяти співпраці та обміну ідеями. Потрібно створити умови для обдарованих учнів, щоб вони могли обмінюватися ідеями та працювати над спільними проєктами. Підтримувати розвиток соціальних навичок. Надавайте можливості обдарованим учням розвивати соціальні навички, спілкуючись зі своїми ровесниками та іншими вчителями. Підтримувати та хвалити. Підбадьорюйте, хваліть досягнення обдарованих учнів і надавайте їм підтримку у вирішенні будь-яких труднощів чи стресів, пов'язаних з навчанням. Постійно вдосконалювати свої навички. Педагогічні працівники постійно повинні вдосконалювати свої знання та навички в роботі з обдарованими учнями, адаптуючись також до своїх мінливих потреб. Загалом, педагоги повинні створювати стимулююче освітнє середовище, яке допоможе розвитку обдарованих учнів та допоможе їм реалізувати свій потенціал.

5. Міжнародний досвід та співпраця. Важливо розвивати міжнародний досвід у забезпеченні освітніх можливостей для обдарованих учнів під час конфлікту. Міжнародні партнерства та співпраця можуть допомогти в розвитку кращих практик та обміну досвідом. Міжнародний досвід у забезпеченні освітніх можливостей для обдарованих учнів під час війни може бути дуже різноманітним, оскільки це завжди залежить від конкретних завдань та рішень кожної країни та регіону. Розглянемо, які практики можуть бути корисними в цьому аспекті. Забезпечення безпекового середовища. Першочерговим питанням повинно бути забезпечення безпеки учнів, вчителів та інших учасників освітнього процесу. Це може включати в себе захист освітніх

закладів від нападів, надання психологічної підтримки та інші безпекові заходи. Надання належних умов для дистанційного навчання. Можливо розробляти в освітніх установах спеціальні програми для ідентифікації та розвитку обдарованих учнів. Міжнародний досвід у забезпеченні освітніх можливостей для обдарованих учнів під час війни про те, як різні країни та організації намагаються зберегти доступ до якісної освіти навіть у найскладніших умовах.

Узагальнюючі, міжнародний та український досвід, можна дійти висновку, що освітні можливості для обдарованих учнів під час воєнного стану вимагають комплексного підходу, який враховує фізичні, психологічні та соціальні аспекти. Психологічна підтримка та консультування обдарованих учнів є важливою складовою їхнього успіху та розвитку. Обдаровані діти можуть мати особливі потреби та виклики, і їхня психологічна підтримка важлива для їхнього психосоціального благополуччя та розвитку. Ось кілька методів, які слід унеможливити при наданні психологічної підтримки та консультуванні обдарованих учнів. Якщо говорити про ранню ідентифікацію, то тут важливо вчасно відзначити учнів у школі, щоб розпочати підтримку на ранніх стадіях їхнього розвитку. Застосовувати індивідуалізований підхід, оскільки кожен обдарований учень унікальний, тому психологічна підтримка має бути індивідуалізованою. Важливо надати можливості дитині усвідомити власні потреби, цілі та інтереси. Обдаровані учні можуть стикатися із стресами, пов'язаними з високими очікуваннями і вимогами. Тому, психолог має сприяти створенню психологічного комфорту, сприяючи розвитку навчальної та особистісної рівноваги. Робота із формування самооцінки. Допомогайте обдарованим учням розвивати здорову самооцінку, віру у свої можливості. Ці аспекти важливі при формування мотивації та успіху. Психолог повинен надавати підтримку соціального розвитку обдарованим учням, а саме надати можливість розвивати соціальні навички та здатність до конструктивного спілкування. Також робота психолога повинна бути спрямована на розвиток стресостійкості та елементарним навичкам самопомоги при прояві негативних емоційних станів. Співпраця з батьками та вчителями (психолог веде спільну роботу з батьками та вчителями обдарованих учнів, щоб разом створювати сприятливе середовище для розвитку обдарувань). Подолання перешкод. Наприклад, притаманний обдарованим учням перфекціонізм або страх провалу. Психологічна підтримка як система. Важливо надавати таку підтримку протягом всього періоду навчання, оскільки потреби обдарованих учнів та виклики можуть змінюватися з часом. Психологічна підтримка обдарованих учнів на користь їх розвитку, психосоціального благополуччя та досягнення свого повного потенціалу, включати консультування, психотерапію, навчання

стресостійкості та соціальним навичкам. Психологічна підтримка має бути індивідуалізованою та підлаштованою під їхні потреби та може включати в себе консультування, психотерапію, підтримку батьків та вчителів, а також навчання стресостійкості та соціальним навичкам. Постійний розвиток академічної структури. Психолог може допомогти обдарованим учням розвивати навички організації та планування для ефективного навчання. Це може включити в себе розробку графіків і стратегій управління часом. Підтримка в кризових ситуаціях. Іноді обдаровані учні можуть стикатися з кризовими ситуаціями, такими як стрес або емоційні проблеми. Психолог може надавати допомогу у вирішенні цих проблем і підтримувати їх у складних моментах. Впровадження менторської діяльності. Для старших обдарованих учнів важливо надавати психологічну підтримку щодо вибору кар'єри та навчання вищого рівня. Психолог може допомогти їм розробити плани та досягти своїх цілей. Робота з подолання перфекціонізму. Багато обдарованих учнів мають властивість перфекціонізму, яка може заважати їхньому навчанню та життю. Психолог може надавати підтримку у подоланні цієї проблеми. Забезпечення стійкості психічного здоров'я. Психологічна підтримка також повинна включати в себе сприяння загальному психічному здоров'ю обдарованих учнів, включаючи навчання методам стресового управління та способам підтримки емоційного благополуччя. Загалом психологічна підтримка обдарованих учнів повинна бути комплексною і орієнтованою на їхні потреби та можливості. Ця підтримка допоможе їм розкрити свій потенціал і досягти успіху в навчанні та в житті загалом. Психологічні методи реалізації потенціалу обдарованих учнів. Пропонуємо застосовувати наступні психологічні прийоми, які сприятимуть розвитку особистісного потенціалу обдарованих учнів у воєнних умовах навчання. Оцінка потреб. Перш за все, важливо провести оцінку потреб і здібностей обдарованих учнів в умовах війни. На основі відомостей про їх можливості та інтереси максимально розробити індивідуальні програми навчання. Важливо навчати обдарованих учнів резильєнтності та навичкам адаптації до змінених умов. Це може бути корисним не тільки для освітянських задач, але і для життя загалом. Стимулювання інтересів. Заохочуйте обдарованих учнів розвивати свої інтереси, навіть у воєнних умовах. Надайте доступ до літератури, онлайн-ресурсів та навчальних матеріалів, які можуть сприяти розвитку їхніх здібностей. Гнучкість і творчість. Сприяти розвитку гнучкості та творчого мислення, що може бути корисним у військових ситуаціях. Вправи та завдання, спрямовані на розвиток навичок критичного мислення, що є дуже важливим в умовах інтенсивного інформаційного потоку [20]. Навчайте обдарованих учнів працювати в команді та спілкуватися з іншими однодумцями.

Ця навичка допоможе їм бути більш успішними у освітньому середовищі. Створіть умови для саморозвитку, сприяючи обдарованим учням, вивчити нові навички та поглиблювати свої знання, навіть у воєнних умовах навчання. Підтримка від сім'ї та команди. Залучити сім'ю та команду для підтримки обдарованих учнями їхнього навчання та розвитку. Це може зробити навчання більш успішним і збалансованим. Загальний підхід повинен бути адаптований до конкретних умов і потреб обдарованих учнів у воєнних умовах. Важливо забезпечити обдарованим учням доступ до психологічного супроводу та консультування. Військові умови можуть викликати стрес та травми, і важливо мати можливість розмови з професійним психологом, які допоможуть вирішити психологічні проблеми та навчати методам релаксації. Збереження мотивації. Підтримуйте мотивацію обдарованих учнів, надаючи їм відзнаки та визнання за їхні досягнення. Це може бути стимулом для подальшого розвитку. Комунікація та співробітництво. Потрібно залучати обдарованих учнів до комунікації та співробітництва з волонтерськими групами, що може збагатити їхнє громадянський обов'язок. Соціальна підтримка. Потрібно забезпечити обдарованим учням можливість взаємодії з однолітками та ровесниками для соціальної підтримки та створення сприятливого середовища. Пам'ятайте, що розвиток обдарованих учнів у воєнних умовах може бути важким завданням, але з правильною підтримкою та належними ресурсами вони можуть досягти свого потенціалу і знайти застосування суспільстві в цілому. Залучення до досліджень і розвитку. Потрібно сприяти залученню обдарованих учнів у проведенні дослідження та вивчені нових технологій та методи, які можуть бути корисними для їхньої спеціалізованої освіти. 15 Збереження здоров'я. Забезпечте обдарованим учням можливості для фізичної активності та збереження здорового способу життя. Відкритість до інновацій. Важливо сприяти інноваціям та технологічному розвитку, що допоможе обдарованим учням розвивати нові підходи та методи навчання. Підвищення морального духу. Забезпечити обдарованим учням можливість взаємодіяти з видатними особами, які мають великий досвід і моральну силу, що може надихати їх на подальший розвиток. Підготовка до лідерства. Навчання лідерським навичкам та здатність приймати важливі рішення може бути числом елементів розвитку обдарованих учнів у освітньому середовищі. Адаптація до змін. Навчайте обдарованих учнів адаптуватися до змін у швидкозмінному суспільному середовищі та надавати вагу навичкам планування та стратегії. Сприяння здоровому змагання. Організуйте змагання та групові ігри, що сприяють розвитку конкурентоспроможності та спортивних навичок учнів. Патріотичне виховання. Залучення обдарованих учнів до патріотичного виховання, підсилюючи їхню

приналежність до української спільноти та розвиваючи гордість за свою країну. Мотиваційні заходи. Організуйте мотиваційні заходи та заохочення, щоб стимулювати обдарованих учнів до досягнення у навчанні. Ці психологічні прийоми допоможуть розвивати потенціал обдарованих учнів в умовах воєнного стану і забезпечувати їм можливість реалізувати свої здібності та здобувати нові навички в освітньому середовищі. Психолого-педагогічні заходи для реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів в умовах воєнного стану є виключно ускладненим завданням для освітньої системи та суспільства в цілому. Загальний підхід до розвитку обдарованих учнів у воєнних умовах має бути гнучким і адаптованим до конкретних потреб та реалій. Важливо забезпечувати підтримку, ресурси та навчання, які допомагають їм розвивати свій потенціал та бути успішними навіть в умовах воєнного стану. Застосування спеціалізованих програм, методів психологічного втручання та технологій дистанційного навчання може допомогти забезпечити обдарованим учням необхідну освіту. Сприяючи розвиток цих дітей, ми інвестуємо в майбутнє нації та забезпечуємо його стабільність. Важливо не забувати про обдарованих учнів навіть у найважливіші години, після чого вони можуть стати лідерами та новаторами завтрашнього дня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головінський І. Педагогічна психологія. – К.: Вид-во „Аконіт”, 2003. – 287 с., с. 190.
2. Інститут обдарованої дитини НАПН України : Офіційний сайт : Електронний ресурс : [режим доступу] : <http://iod.gov.ua/news.php>.
3. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. – К., 1997. – 304 с., с. 67.
4. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки // Освіта України. – 2006. – № 48 (741). – 30 червня. – С. 1-3.
5. Кульчицька О.І. Соціально-психологічні фактори формування таланта // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: наук. – метод. журнал. – 2004. – Випуск 3. – С. 112-118.
6. Мудрість учіння. Кроки до успіху: навч. метод посібник. – К.: Магістр – S, 1999. – 104 с.
7. Наша історія // Всеукраїнська молодіжна громадська організація “Союз обдарованої молоді” : Електронний ресурс : Назва з екрану : [режим доступу] : <http://som.org.ua/k17911.html>
8. Обдаровані діти: виявлення – навчання – розвиток: психологодидактична система // Завуч. – 2003. – № 17-18 (спецвипуск). – С. 27-2

Бурачок Н. В.,
вчитель початкових класів,
Гімназія № 3 м. Білгород-Дністровського
Одеської області,
Nadia.v.burachok@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ У ШКОЛЯРІВ

Анотація. У статті розглянуто сучасні інноваційні технології, які сприяють розвитку обдарованості в учнів закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано педагогічні підходи, що дозволяють ефективно виявляти та підтримувати інтелектуальний, творчий і соціальний потенціал школярів. Особливу увагу приділено таким технологіям, як проєктне навчання, STEM/STEAM-освіта, розвиток критичного мислення, гейміфікація та використання цифрових ресурсів. Акцентовано роль вчителя як фасилітатора освітнього процесу, а також необхідність створення сприятливого навчального середовища для індивідуального розвитку кожної дитини. Матеріал може бути корисним педагогам, методистам і дослідникам освітньої сфери.

Ключові слова: обдарованість, інноваційні технології, школа, STEM-освіта, критичне мислення, проєктне навчання, цифрові ресурси, особистісно орієнтований підхід.

Abstract. The article explores modern innovative technologies that contribute to the development of giftedness in students of general secondary education institutions. It analyzes pedagogical approaches that effectively identify and support the intellectual, creative, and social potential of schoolchildren. Special attention is paid to such technologies as project-based learning, STEM/STEAM education, the development of critical thinking, gamification, and the use of digital resources. The role of the teacher as a facilitator of the educational process is emphasized, as well as the importance of creating a supportive learning environment for the individual development of each child. The material may be useful for teachers, methodologists, and researchers in the field of education.

Keywords: giftedness, innovative technologies, school, STEM education, critical thinking, project-based learning, digital resources, learner-centered approach.

У сучасному суспільстві, яке постійно змінюється і потребує нових ідей, зростає потреба у творчих, ініціативних, інтелектуально розвинених особистостях. Одним із важливих завдань освіти є виявлення, підтримка та розвиток обдарованих дітей – тих, хто має високий потенціал у навчальній, творчій, дослідницькій чи іншій сфері. Ефективна робота з обдарованими учнями потребує від педагогів нових підходів, які б відповідали сучасним вимогам та інтересам дітей. Саме тому впровадження інноваційних технологій в освітній процес є необхідною умовою повноцінного розвитку обдарованості у школярів.

Інноваційні технології відкривають широкі можливості для індивідуалізації навчання, розвитку критичного мислення, креативності, самостійності та дослідницьких умінь. Вони створюють сприятливе середовище для розкриття здібностей кожної дитини, дозволяючи виховати не лише освічену, а й конкурентоспроможну особистість. Сучасний педагог повинен не лише виявляти обдарованих учнів, а й застосовувати інноваційні методи й засоби для стимулювання їхнього розвитку та самореалізації. Саме в цьому контексті важливо розглядати роль інноваційних технологій як потужного інструмента формування освітнього простору, що сприяє розвитку дитячої обдарованості.

Актуальність теми обумовлена сучасними освітніми викликами, які вимагають нового погляду на роботу з обдарованими учнями. У контексті глобалізації, науково-технічного прогресу та стрімкого розвитку цифрових технологій зростає попит на особистостей, здатних до самостійного мислення, творчого підходу, інноваційної діяльності. Школа має стати осередком, де кожна дитина отримує можливість максимально розкрити свій потенціал. Однак традиційні форми та методи навчання часто не задовольняють потреби обдарованих школярів, оскільки не враховують їхнього високого рівня пізнавальної активності, інтересів та індивідуального темпу розвитку.

Упровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес дозволяє створити умови для гнучкого, динамічного, особистісно орієнтованого підходу до навчання. Новітні освітні інструменти, такі як інтерактивні платформи, проєктні методики, гейміфікація, технології змішаного та дистанційного навчання, STEM-освіта, дають змогу не лише урізноманітнити навчальний процес, а й значно підвищити його ефективність. Вони сприяють формуванню у школярів ключових компетентностей, розвитку пізнавальної мотивації, умінь досліджувати, аналізувати, творчо мислити та працювати в команді.

У зв'язку з цим тема інноваційних технологій розвитку обдарованості у школярів є надзвичайно актуальною. Вона потребує теоретичного обґрунтування та практичного втілення в діяльність сучасного закладу освіти з метою створення умов для всебічного розвитку обдарованих дітей і формування майбутнього інтелектуального потенціалу країни.

Інноваційні технології в освіті – це сукупність нових підходів, методів, засобів, форм організації навчального процесу, які спрямовані на якісне оновлення змісту й способів викладання. Їх мета – підвищити ефективність навчання, зробити його більш гнучким, особистісно орієнтованим та здатним відповідати на виклики сучасного суспільства. Такі технології не обмежуються лише технічними новаціями, як-от використання комп'ютерів чи онлайн-ресурсів, а передбачають комплексне переосмислення ролі учня і вчителя,

способів організації навчальної діяльності та підходів до оцінювання результатів. [4]

Інновації дозволяють створити нові можливості для індивідуалізації навчання, сприяють розвитку компетентностей, які необхідні в реальному житті, таких як критичне мислення, вміння працювати в команді, самостійно здобувати знання та приймати рішення. Вони також орієнтовані на активне залучення учнів до освітнього процесу, формування їхньої відповідальності за власне навчання та створення сприятливого простору для виявлення і розвитку обдарованості.

Термін «інноваційні технології» у контексті освіти означає сукупність педагогічних засобів, методів, організаційних форм і технічних рішень, які є новими, експериментальними або такими, що кардинально змінюють традиційний освітній процес. Інновація передбачає не просто вдосконалення вже існуючих методик, а впровадження якісно нових ідей, що змінюють освітню реальність.

У педагогіці інноваційна технологія – це не лише нововведення, а й ефективне, науково обґрунтоване рішення конкретної освітньої проблеми, яке дає позитивний результат у навчанні й вихованні учнів. Визначення також включає здатність технології адаптуватися до індивідуальних особливостей учнів, інтегрувати різні дисципліни, стимулювати активне мислення, творчість, дослідницьку діяльність.

Сутність інноваційної технології полягає в переході від авторитарного навчання до партнерської взаємодії між вчителем і учнем, від заучування до осмисленого пізнання, від фрагментарного знання – до цілісного системного мислення.

Сучасні освітні підходи суттєво відрізняються від традиційної педагогіки, орієнтованої переважно на передавання знань від учителя до учня. Новітні моделі навчання ґрунтуються на ідеї активного залучення дитини до процесу пізнання, врахування її особистих потреб, здібностей і мотивації. Одним із ключових принципів є компетентнісний підхід, який акцентує не лише на засвоєнні інформації, а й на формуванні практичних умінь та здатності застосовувати знання в реальному житті. У центрі уваги – розвиток критичного мислення, креативності, уміння комунікувати та співпрацювати, самостійно вчитися та відповідально діяти.[2]

Іншим важливим напрямом є особистісно орієнтований підхід, який визнає унікальність кожної дитини, підтримує її індивідуальний стиль навчання, емоційно-психологічні особливості та рівень розвитку. Це дозволяє створити умови для гармонійного формування особистості й реалізації її потенціалу. Активно застосовується також діяльнісний підхід, що передбачає навчання через практику, досвід, проєкти, реальні задачі та творчі завдання, які спонукають учня до рефлексії та пошуку власних рішень.

Конструктивістський підхід у навчанні будується на переконанні, що знання не передаються в готовому вигляді, а формуються самим учнем у процесі активної взаємодії з навчальним середовищем. Важливу роль у цьому відіграє вчитель, який не стільки викладає матеріал, скільки організовує умови для самостійного здобуття знань, наставляє, консультує й підтримує.

Сучасна освіта також спрямована на інтеграцію змісту, коли різні предмети поєднуються в спільних темах і проєктах. Це дозволяє подолати штучні межі між дисциплінами й формувати цілісну картину світу. Важливою є також цифрова трансформація освіти, яка відкрила нові можливості для дистанційного та змішаного навчання, індивідуалізації навчального процесу, візуалізації складних понять та доступу до світових освітніх ресурсів.

Інновації в освіті відіграють ключову роль у всебічному розвитку школярів, оскільки сприяють створенню сучасного, гнучкого та адаптивного навчального середовища, в якому кожна дитина має можливість розкрити свій потенціал. Завдяки інноваційним підходам процес навчання стає не лише ефективнішим, а й більш захоплюючим, орієнтованим на інтереси й потреби учня. Саме інновації дозволяють відійти від одноманітного заучування та формального контролю знань, натомість роблячи акцент на розвитку мислення, уміння аналізувати інформацію, знаходити нестандартні рішення, співпрацювати з іншими людьми та самостійно вчитися.

Інноваційні освітні технології змінюють саму природу взаємодії між учителем та учнем. Учитель перестає бути лише джерелом знань, а стає наставником, фасилітатором і партнером у навчальному процесі. Учень же, своєю чергою, набуває активної ролі, стає дослідником, творцем власного шляху до знань. Це сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання, відповідальності за власний розвиток, вміння ставити цілі й досягати їх.

Завдяки впровадженню інновацій школярі отримують можливість працювати з реальними задачами, брати участь у проєктній діяльності, застосовувати знання в практичних ситуаціях, що значно підвищує актуальність навчання. Особливо цінним є те, що інновації допомагають враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, а отже, відкривають можливості для розвитку як обдарованих, так і тих, хто потребує додаткової підтримки.[3]

Сучасні технології, як-от цифрові інструменти, віртуальна та доповнена реальність, освітні платформи, адаптивні системи навчання, дають змогу значно розширити рамки традиційної школи, надаючи доступ до глобального освітнього простору. Усе це створює умови для формування нової генерації учнів, які не лише мають знання, а й готові до викликів XXI століття – бути мобільними, гнучкими, креативними, технологічно грамотними та соціально відповідальними.

Психолого-педагогічні особливості розвитку учнів становлять один із ключових аспектів, який необхідно враховувати при впровадженні інноваційних технологій в освітній процес. У центрі уваги сучасної педагогіки перебуває особистість дитини, її індивідуальний шлях розвитку, пізнання та самореалізації. Школярі, особливо в умовах динамічного інформаційного середовища, проходять складний процес формування мислення, емоційної сфери, соціальних навичок, самоусвідомлення та творчого потенціалу. Кожний віковий етап має свої особливості, які впливають на сприймання навчального матеріалу, мотивацію, стиль навчання, характер взаємодії з дорослими й однолітками.

У молодшому шкільному віці домінують образне мислення, емоційна чутливість і потреба в ігровій діяльності. Діти в цьому віці активно розвиваються через практичну діяльність, експерименти, моделювання ситуацій. Саме тому інноваційні технології, що передбачають інтерактивність, візуалізацію знань, рухову активність, є надзвичайно ефективними на цьому етапі. Важливою є також роль емоційного контакту між учнем і вчителем, що впливає на формування позитивного ставлення до навчання.

У контексті розвитку обдарованості слід зазначити, що обдаровані діти можуть мати не лише високий інтелектуальний потенціал, а й особливості емоційної чутливості, схильність до глибоких переживань, високу креативність або, навпаки, труднощі в комунікації з однолітками. У таких випадках педагог має володіти глибокими знаннями з психології розвитку, щоб не лише виявити потенціал дитини, а й створити для неї безпечне середовище, де вона зможе вільно реалізовувати себе без страху бути незрозумілою чи осудженою.

Важливим психолого-педагогічним аспектом є також розвиток соціального інтелекту. Сучасні діти живуть у середовищі, де комунікація відбувається не лише наживо, а й через цифрові платформи, тож уміння ефективно взаємодіяти, співпрацювати, вирішувати конфлікти, демонструвати емпатію й толерантність набуває особливої ваги. Інноваційні технології, що передбачають групову роботу, спільне прийняття рішень, симуляції та рольові ігри, значно сприяють розвитку цих якостей.[1]

Інноваційні освітні технології мають величезний потенціал для розвитку інтелектуальних, креативних і соціальних здібностей учнів, зокрема мислення, творчості та комунікативних навичок. В умовах сучасного інформаційного суспільства саме ці якості є основою життєвої компетентності людини. Традиційна школа переважно фокусувалася на відтворенні знань, проте сьогодні важливо навчити дитину думати, ставити запитання, створювати нове, критично оцінювати інформацію та ефективно взаємодіяти з іншими.

Інноваційні технології змінюють підхід до організації навчального процесу. Вони створюють простір, у якому учень не просто виконує завдання, а

досліджує, аналізує, моделює, створює нові ідеї й продукти. Саме така діяльність сприяє розвитку мислення – логічного, аналітичного, критичного й дивергентного. Наприклад, у технологіях розвитку критичного мислення учнів заохочують формулювати гіпотези, порівнювати різні точки зору, аргументувати свої думки, виявляти приховані зв'язки та логічні помилки. Це формує здатність самостійно приймати обґрунтовані рішення в складних ситуаціях, що є ключовою навичкою в XXI столітті.

Не менш важливим є вплив інновацій на розвиток творчості. Креативність – це не лише талант у мистецтві, а вміння створювати щось нове, нестандартне, оригінальне в будь-якій сфері. Інноваційні технології, зокрема проєктне навчання, STEAM-підходи, гейміфікація, дозволяють учням проявити себе як авторів нових ідей. У таких умовах діти не бояться помилятися, експериментують, знаходять несподівані рішення. Творчість розвивається тоді, коли дитина відчуває свободу дій і підтримку з боку вчителя, коли її індивідуальні здібності визнаються та заохочуються.

Комунікативні навички також формуються ефективніше в інноваційному освітньому середовищі. Групові проєкти, навчальні дискусії, мозкові штурми, презентації, дебати, а також цифрові засоби комунікації (наприклад, онлайн-обговорення, віртуальні команди) навчають учнів слухати й чути інших, висловлювати власні думки, співпрацювати, ділити відповідальність і знаходити спільні рішення. Такі навички не тільки потрібні в навчанні, а й є фундаментом для подальшого успішного життя в суспільстві.

Крім того, інноваційне навчання передбачає міждисциплінарність, що спонукає учнів до цілісного сприйняття світу та комплексного мислення. Завдяки цьому школярі вчать бачити проблему з різних боків, поєднувати знання з різних галузей, розуміти контекст і знаходити ефективні рішення – усе це сприяє розвитку високого рівня когнітивних функцій.

Серед основних інноваційних технологій, що широко застосовуються в сучасній освіті, виділяють кілька ключових напрямів.

Перш за все, це технології розвитку критичного мислення, які ставлять за мету навчити учнів не просто приймати інформацію на віру, а вміти аналізувати, оцінювати, порівнювати різні точки зору, формулювати власні аргументовані судження. Цей підхід дозволяє формувати навички логічного мислення, вміння вирішувати проблеми, приймати обдумані рішення. Особливість цих технологій полягає у використанні дискусій, дебатів, кейс-методів, вправ на пошук помилок і рефлексії.

Другим важливим напрямом є проєктне навчання, яке вважається одним із найпотужніших інструментів розвитку креативності, самостійності та відповідальності. Учні працюють над реальними або змодельованими

проблемами, створюють продукти своєї діяльності – презентації, моделі, відео, дослідження. Такий підхід мотивує до активної пізнавальної діяльності, вчить планувати час і ресурси, працювати в команді, презентувати результати.

Проектне навчання – це одна з найефективніших інноваційних технологій у сучасній освіті, що орієнтована на практичну діяльність учнів, розвиток їхньої самостійності, творчого потенціалу та навичок співпраці. Основна ідея проектного навчання полягає в тому, що учні виконують комплексне завдання – проєкт, який має чітку мету, пов’язаний з реальними життєвими ситуаціями або проблемами, і передбачає створення конкретного продукту чи результату.[2]

Цей підхід відрізняється від традиційного навчання тим, що він ставить учня в центр освітнього процесу, де він є активним дослідником і творцем. Учні самостійно або в групах планують свою роботу, збирають інформацію, аналізують її, приймають рішення, розподіляють ролі, взаємодіють і презентують результати. Така організація навчання розвиває ключові компетенції ХХІ століття: критичне мислення, креативність, комунікацію, вміння працювати в команді, а також навички самоорганізації.

Проектне навчання має багато форм і форматів – від короткотермінових завдань до тривалих дослідницьких робіт. Важливо, що воно пов’язане з міждисциплінарним підходом, коли учні використовують знання з різних предметів для вирішення комплексної проблеми. Це стимулює цілісне розуміння світу і сприяє формуванню системного мислення.

Використання проектного навчання активізує внутрішню мотивацію учнів, оскільки вони бачать практичну значущість своєї діяльності і можуть виразити власні інтереси та ідеї. Вчитель у цьому процесі виступає як консультант, помічник і фасилітатор, допомагаючи орієнтуватися в інформації, підтримуючи ініціативу і креативність.

Проектне навчання також формує соціальну відповідальність, адже багато проєктів мають суспільно значущий характер – це може бути екологічна ініціатива, волонтерський проєкт або розробка інформаційної кампанії. Таким чином, учні не лише здобувають знання, а й розвивають усвідомлення власної ролі в суспільстві.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) є базовим елементом сучасної освіти. Використання комп’ютерів, планшетів, інтерактивних дошок, освітніх платформ, віртуальних лабораторій і симуляторів значно розширює можливості навчання. ІКТ дозволяють адаптувати матеріал під індивідуальні потреби, здійснювати дистанційне та змішане навчання, стимулюють інтерактивність і гейміфікацію. Водночас вони готують учнів до цифрової грамотності – однієї з ключових компетенцій ХХІ століття.

Однією з ключових переваг ІКТ є доступ до безмежного обсягу інформації, що дає змогу учням самостійно шукати, аналізувати, порівнювати дані та

розвивати навички інформаційної грамотності. Завдяки інтерактивним ресурсам – відео, симуляціям, віртуальним лабораторіям – навчання стає більш наочним і зрозумілим, що сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Крім того, ІКТ підтримують різні стилі навчання, дозволяючи кожному учню обирати найбільш зручний і ефективний спосіб роботи з інформацією.

ІКТ також забезпечують можливість дистанційного і змішаного навчання, що особливо актуально в умовах глобальних викликів, таких як пандемії. Віртуальні класи, онлайн-тести, форуми, платформи для спільної роботи сприяють активній взаємодії між учнями та вчителями, розвиткові комунікативних і колаборативних навичок.[4]

Важливим аспектом є те, що ІКТ сприяють формуванню цифрової компетентності – здатності ефективно і безпечно користуватися цифровими технологіями в навчанні, роботі і повсякденному житті. Це одна з базових навичок сучасної людини, яка забезпечує її конкурентоспроможність у майбутньому.

ІКТ також відкривають нові можливості для індивідуалізації навчання, адже завдяки спеціальним програмам і додаткам можна адаптувати матеріал під індивідуальні потреби, темп і рівень учня. Це особливо важливо для підтримки обдарованих дітей, а також учнів з особливими освітніми потребами.

Важливим інноваційним підходом є STEM/STEAM-освіта, що інтегрує науки про природу (Science), технології (Technology), інженерію (Engineering), математику (Mathematics) з мистецтвом (Art) у випадку STEAM. Цей підхід спрямований на розвиток міждисциплінарного мислення, творчого пошуку, практичного застосування знань. STEM/STEAM-проекти стимулюють уяву, технічну грамотність, вміння працювати з сучасними технологіями, а також розвивають комунікацію і колаборацію.

Ідея STEM/STEAM полягає в інтеграції знань з різних галузей для вирішення практичних завдань, що формує у учнів системне мислення і вміння працювати з комплексними проблемами. Такий підхід виховує у дітей здатність аналізувати, експериментувати, проектувати, а також застосовувати отримані знання в реальному житті. Особливо STEAM додає творчий вимір, що розвиває емоційну та естетичну сторону навчання, допомагає краще сприймати та осмислювати інформацію.

У рамках STEM/STEAM широко застосовуються проєктні і дослідницькі методи, лабораторні роботи, використання сучасних технологічних інструментів, програмування, робототехніка, 3D-моделювання, а також творчі завдання з дизайну, музики, образотворчого мистецтва. Така комплексність сприяє залученню учнів з різними інтересами і нахилами, стимулює їх мотивацію до навчання.

STEM/STEAM-підходи також підвищують компетентність у цифровій сфері, готують школярів до майбутніх професій, багато з яких пов'язані з інноваційними технологіями та креативними індустріями. Крім того, ці підходи сприяють розвитку комунікативних і колаборативних навичок, оскільки проекти часто виконуються в командах, що вимагає обговорення і спільного прийняття рішень.

Важливо, що впровадження STEM/STEAM у навчальний процес відповідає світовим тенденціям модернізації освіти і дозволяє закладам підвищувати свою конкурентоспроможність, а учням – отримувати актуальні знання і навички для успішного майбутнього.

У сучасній освіті активно впроваджуються технології гейміфікації, адаптивного навчання, використання віртуальної та доповненої реальності, що роблять навчальний процес більш захоплюючим і ефективним. Важливо, що всі ці технології не є самоціллю, а інтегруються з педагогічними цілями, сприяють формуванню компетентностей і розвитку особистості.[1]

Розвиток критичного мислення – це один із ключових напрямів сучасної освіти, що забезпечує учням здатність аналізувати інформацію, формулювати власні судження, оцінювати достовірність джерел, виявляти логічні помилки та приймати обґрунтовані рішення. У сучасному світі, де обсяг інформації стрімко зростає, а її якість часто буває сумнівною, вміння критично мислити стає життєво необхідним. Технології розвитку критичного мислення допомагають школярам не просто запам'ятовувати факти, а розвивати аналітичні навички, що сприяє формуванню самостійної, відповідальної і компетентної особистості.

Практичними методами є кейс-стаді (аналіз конкретних ситуацій), методи проблемного навчання, дебати, робота з текстами (пошук фактів, фактчекінг, виявлення логічних помилок), вправи на розпізнавання упереджень і стереотипів. Значну роль відіграють і рефлексивні техніки, які допомагають учням усвідомити власні думки і процес їх формування.

Критичне мислення також інтегрується з іншими компетенціями, зокрема з інформаційною грамотністю, навичками дослідницької роботи та творчим підходом до розв'язання проблем. Це формує комплексний підхід до навчання, що підвищує готовність учнів до самостійного життя і професійної діяльності в умовах швидких змін.

В Україні останніми роками активно реалізуються реформи, спрямовані на модернізацію освітньої системи, зокрема впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, що передбачає використання інноваційних технологій. У багатьох школах України вже застосовують інформаційно-комунікаційні технології, проєктне навчання, STEM/STEAM-методи, інтерактивні платформи для дистанційного навчання. Значну роль відіграють державні та міжнародні програми підтримки, гранти та освітні

ініціативи, що стимулюють розвиток цифрової грамотності та формування критичного мислення серед учнів.[3]

Одним із прикладів успішного впровадження інновацій є освітні проекти в окремих школах міст Києва, Львова, Харкова, де створено STEM-центри, лабораторії робототехніки, впроваджуються сучасні цифрові платформи та інтерактивні засоби навчання. Українські вчителі активно підвищують свою кваліфікацію через курси з використання ІКТ та інноваційних методик, що стимулює поширення передового досвіду.

Країни Європейського Союзу впроваджують інновації через розвиток відкритих освітніх ресурсів, партнерства між школами і науковими установами, активне використання гейміфікації і персоналізації навчання. Такі підходи дозволяють створити умови для інклюзивної освіти та підтримки різноманітних освітніх потреб.

Успішні кейси міжнародних ініціатив включають використання платформ Coursera, Khan Academy, Google Classroom, що забезпечують доступ до якісних освітніх матеріалів і сприяють розвитку цифрової компетентності учнів по всьому світу.

Тому, як український, так і міжнародний досвід впровадження інноваційних технологій у школах демонструє значний потенціал для трансформації освіти. Врахування найкращих практик і адаптація їх до національних умов сприяє створенню сучасної, конкурентоспроможної системи освіти, яка відповідає викликам ХХІ століття і сприяє всебічному розвитку обдарованих школярів.

Висновок. У процесі дослідження було доведено, що розвиток обдарованості у школярів є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти, яка повинна відповідати викликам ХХІ століття. Обдаровані учні потребують не лише особливої уваги з боку педагогів, а й створення сприятливого освітнього середовища, що стимулює їхню пізнавальну активність, креативність, ініціативність та самостійність. Саме інноваційні технології стають тим ефективним інструментом, який дозволяє виявити і розвивати потенціал кожної дитини.

Інноваційні педагогічні підходи – такі як компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний і конструктивістський – змінюють традиційну парадигму навчання, спрямовуючи її на формування практичних навичок, критичного мислення, творчого підходу до розв’язання проблем і здатності до самоосвіти. Технології проєктного навчання, STEM/STEAM-освіта, розвиток критичного мислення, гейміфікація та використання цифрових ресурсів суттєво збагачують освітній процес, роблячи його більш гнучким, адаптивним та орієнтованим на учня.

Особлива роль у цьому процесі належить вчителю, який повинен не просто передавати знання, а бути наставником, фасилітатором, мотиватором та

координатором індивідуального навчального маршруту дитини. Також важливо враховувати психолого-педагогічні особливості обдарованих учнів, створюючи для них комфортне, безпечне і надихаюче середовище для самореалізації.

Отже, упровадження інноваційних технологій у шкільну освіту є не лише бажаним, а необхідним кроком для формування майбутнього інтелектуального потенціалу суспільства. Ефективна робота з обдарованими школярами на основі інноваційних підходів дозволяє не лише забезпечити якісну освіту, а й виховати покоління свідомих, творчих, відповідальних і конкурентоспроможних громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєва, І. О. (2020). Інноваційні технології в освіті: теорія і практика. Київ: Видавництво Ліра-К.
2. Ляшенко, О. І., Топузов, О. М. (ред.). (2018). Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід і українські перспективи. Київ: Педагогічна думка.
3. Савченко, О. Я. (2019). Сучасний урок у початковій школі: дидактичні орієнтири. Київ: Генеза.
4. Слободчиков, В. І., & Зязюн, І. А. (ред.). (2021). Психолого-педагогічні основи розвитку обдарованої особистості. Харків: Основа.

Вдовіна О. О.,

*кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент,
провідний науковий співробітник науково-методичного
центру організації та провадження освітньої діяльності
Національний університет оборони України,
svitljahok@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ ЯКОСТІ ОСВІТИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ЗВО

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як інструменту моніторингу якості вищої освіти та розвитку студентської обдарованості. Проаналізовано функціональні можливості таких цифрових рішень, як Learning Analytics, адаптивне навчання, електронні портфоліо та мікропрофілі, системи heatmaps і engagement trackers. Обґрунтовано значення ІКТ у формуванні персоналізованих освітніх траєкторій, підтримці академічного благополуччя та створенні умов для цілісної реалізації потенціалу обдарованої молоді. Запропоновано модель поєднання аналітичних платформ, педагогічного супроводу та кадрової цифрової культури як основи для реалізації стратегії якості в умовах трансформаційних викликів.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, якість освіти, студентська обдарованість, освітня аналітика, adaptive learning, персоналізовані траєкторії, цифровий моніторинг.

Abstract. The article explores current approaches to using information and communication technologies (ICT) as a tool for monitoring the quality of higher education and supporting gifted students. It analyzes the functional capacities of digital solutions such as Learning Analytics, adaptive learning systems, e-portfolios, microprofiles, heatmaps, and engagement trackers. The role of ICT is substantiated in building personalized learning pathways, maintaining academic well-being, and creating conditions for the full realization of student potential. The author proposes a model that integrates analytical platforms, pedagogical guidance, and digital competence of educators as a foundation for implementing a quality strategy under transformational challenges.

Keywords: information and communication technologies, quality of education, gifted students, learning analytics, adaptive learning, personalized trajectories, digital monitoring.

В умовах воєнного стану та цифрової трансформації освітнього простору питання якості вищої освіти набуває нової інтерпретації – не лише як відповідності стандартам, а як здатності системи зберігати гнучкість, інноваційність і людський потенціал. Особливого значення у цьому контексті набуває підтримка обдарованих студентів як носіїв інтелектуального та творчого ресурсу, спроможного формувати майбутнє держави. Сьогодні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стають ключовим інструментом не лише для організації освітнього процесу, а й для комплексного моніторингу його якості, включно з виявленням і супроводом обдарованої молоді. Інтеграція цифрових платформ, аналітичних систем, адаптивного навчання та електронних портфоліо дозволяє створити персоналізовані освітні траєкторії й забезпечити динамічну відповідність між потенціалом студента та освітнім середовищем. Саме тому, актуальним та доцільним вбачається аналіз сучасних підходів до використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у системі вищої освіти України як інструменту моніторингу якості освіти та розвитку студентської обдарованості, окреслення ефективних цифрових практик, а також визначення стратегії їх впровадження в умовах трансформаційних викликів сьогодення.

У цьому контексті постає потреба не лише у формальному застосуванні цифрових інструментів, а у ґрунтовному переосмисленні їх ролі в освітньому процесі з урахуванням психолого-педагогічної природи обдарованості та системного підходу до забезпечення якості вищої освіти. Поняття якості освіти в сучасному академічному дискурсі розглядається як багаторівнева категорія, що охоплює змістову, процесуальну, результативну та інституційну складові. Згідно з рекомендаціями Європейських стандартів і настанов із забезпечення якості

вищої освіти (ESG) [1], якість передбачає наявність механізмів внутрішнього моніторингу, академічної доброчесності, студентоцентричності та результативності освітніх програм. Ліцензійних умов, стандартів вищої освіти та процедур акредитації, що регламентують не лише зміст навчання, а й умови його реалізації, кадрове забезпечення та цифрову інфраструктуру.

Обдарованість, у свою чергу, не є статичним феноменом, а розглядається як динамічна система пізнавальних, креативних, мотиваційних і особистісних характеристик, яка розкривається в умовах сприятливого освітнього середовища. Серед науково визнаних підходів до розуміння обдарованості варто виокремити модель трьох кілець Рензулі (когнітивний потенціал, мотивація, креативність) [2], теорію множинного інтелекту Гарднера [3], а також модель диференційованого розвитку здібностей Франсуа Ганьє, яка акцентує увагу на ролі індивідуальних та зовнішніх чинників (так званих каталістів), що трансформують природні здібності в соціально значущі таланти.

Саме на перетині двох категорій – якості освіти та розвитку обдарованості – і постає потреба у використанні інструментів, здатних забезпечити тонке налаштування освітнього процесу відповідно до індивідуальних особливостей студента. У цьому контексті інформаційно-комунікаційні технології виступають не просто як технічне забезпечення навчального процесу, а як засіб діагностики, моніторингу, прогнозування й адаптації освітньої взаємодії.

З наукової точки зору, ІКТ-інтеграція в систему моніторингу якості базується на концепціях: Learning Analytics – системного аналізу цифрових слідів освітньої активності; adaptive learning systems – платформ, що автоматично підлаштовують навчальний матеріал до рівня знань та стилю навчання студента; методології освітнього дизайн-мислення, яка забезпечує гуманізацію цифрового середовища. Таким чином, для вищої освіти XXI століття ІКТ стають не лише посередником, а й стратегічним інструментом реалізації особистісно орієнтованої, обдарованість-підсилюючої та якісної освітньої практики. Лише інтеграція теоретичних моделей і цифрових механізмів дозволяє забезпечити сталий розвиток якості освіти та максимальне розкриття потенціалу академічно обдарованої молоді. Враховуючи викладені вище підходи до розуміння якості вищої освіти та природи студентської обдарованості, доцільно зосередити увагу на практичних моделях застосування інформаційно-комунікаційних технологій у закладах вищої освіти України. Йдеться не лише про використання окремих цифрових платформ, а про цілісні стратегії, які забезпечують моніторинг освітньої динаміки, підтримку талантів і розвиток персоналізованих освітніх траєкторій.

В умовах українського освітнього ландшафту одним із найбільш поширених рішень є використання цифрових освітніх середовищ на базі Moodle [5], що дозволяють структурувати навчальні матеріали, проводити автоматизоване

оцінювання та збирати статистику навчальної активності. Проте лише технічної реалізації недостатньо – у центрі мають бути інструменти, які здатні аналізувати освітню динаміку в розрізі особистісного розвитку студента. У цьому напрямі перспективними є інструменти Learning Analytics – зокрема, модулі візуалізації залученості, прогнозування ризику академічної неуспішності, формування індивідуальних траєкторій та моніторинг рівня когнітивного навантаження.

Значною мірою цей підхід уже реалізується в низці українських ЗВО. Наприклад, Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського [6] розробив інтелектуальний модуль моніторингу освітньої активності студентів із використанням алгоритмів машинного навчання, який дозволяє адаптувати навантаження та типи завдань до реального темпу засвоєння матеріалу. Аналогічні підходи демонструє Український католицький університет, де запроваджено систему цифрових мікропрофілів студентів, що інтегрує дані з різних платформ (наприклад, Moodle, Google Workspace, ePortfolio) і на основі їхньої аналітики формує рекомендації щодо академічного супроводу, розвитку сильних сторін і визначення зон потенційного ризику.

Окрему увагу заслуговують електронні портфоліо та персональні освітні траєкторії, що дедалі активніше використовуються як засіб візуалізації обдарованості студента. Так, у Запорізькому національному університеті запроваджено модуль “Індивідуальна академічна карта розвитку”, яка дозволяє викладачам та менторським групам не лише відслідковувати академічні досягнення, а й фіксувати прояви креативності, ініціативності, навичок командної роботи та соціального лідерства – характеристик, що є складовими сучасного уявлення про академічну обдарованість.

Цифровий моніторинг обдарованості нерозривно пов’язаний із формуванням data-driven освітньої політики на рівні університету. Аналітичні панелі, дашборди, heatmaps активності студентів і системи раннього попередження щодо ризиків відставання – усе це поступово впроваджується як елемент систем внутрішнього забезпечення якості освіти. Водночас ключовим викликом залишається перехід від реактивного реагування на проблеми до проактивного моделювання освітніх рішень, які спираються на багатовимірну освітню аналітику, здатну враховувати індивідуальні когнітивні траєкторії, соціальні контексти та динаміку мотиваційних змін.

Поряд із тим, цифрові інструменти дозволяють виходити за межі аудиторного навчання, створюючи умови для участі обдарованих студентів у міжуніверситетських проєктах, віртуальних акселераторах, дослідницьких платформах. Формуються нові освітні простори: хаби талантів, цифрові дослідницькі інкубатори, мережеві спільноти, що стають полем прояву та розвитку здібностей, які не завжди помітні в традиційних форматах оцінювання.

Важливо також враховувати соціально-психологічний аспект цифрових практик. В умовах високої турбулентності й психоемоційного навантаження ІКТ можуть не лише оптимізувати моніторинг, а й підтримувати академічне благополуччя студентів – зокрема, через алгоритми адаптивного зворотного зв'язку, інструменти цифрової рефлексії (наприклад, self-check journals, мотиваційні треки) та середовища з підвищеною емоційною чутливістю (empathetic AI interfaces). Це зумовлює необхідність зосередитися на прикладних аспектах використання цифрових технологій, які дозволяють діагностувати потенціал, персоналізувати навчальні маршрути та супроводжувати динаміку розвитку обдарованого здобувача освіти. Використання цифрових діагностичних платформ (Plickers, Socrative, ClassTime) забезпечує не лише зручний формат тестування, а й дозволяє фіксувати когнітивну активність у реальному часі. Це відкриває можливість не для оцінювання за шаблоном, а для гнучкого виявлення пізнавальних уподобань, індивідуального темпу мислення, аналітичних або творчих домінант.

У цьому контексті надзвичайно цінними стають моделі адаптивного навчання, які дають змогу побудувати персоналізовані траєкторії розвитку знань та вмінь. Платформи, що працюють за принципом adaptive learning, враховують поточну успішність студента, складність опанованого матеріалу та індивідуальні відповіді для автоматичного добору наступного змісту навчання. Таким чином, обдаровані студенти отримують стимулювальне освітнє середовище, яке постійно підлаштовується під їхні зони найближчого розвитку.

Окрему увагу заслуговують так звані онлайн-карти талантів – цифрові інструменти, що дозволяють накопичувати дані про сильні сторони здобувача освіти, його навчальні досягнення, креативні прояви, лідерський потенціал. Формування таких індивідуальних профілів сприяє усвідомленому педагогічному супроводу, а також створенню умов для цілеспрямованої підтримки.

Не менш перспективним є використання систем освітньої аналітики, таких як heatmaps чи engagement trackers, які фіксують рівень залучення студентів до взаємодії із контентом, викладачем і середовищем загалом. Подібні інструменти дають змогу помічати не лише формальні прояви активності, а й тенденції до оригінального, спонтанного, емоційно забарвленого навчального реагування – що є важливими маркерами креативності та внутрішньої мотивації.

У цьому полі зростає значення цифрових індикаторів якості, що дозволяють виводити аналітику не лише за результатами засвоєння змісту, а й за рівнем міждисциплінарної інтеграції, навичками саморегуляції та здатністю студентів до дослідницької активності. Проте кількісна фіксація успішності не може підмінити цілісне розуміння освітнього процесу: цифрові системи не фіксують

глибинну мотивацію, емоційне включення чи динаміку саморозвитку. Це формує потребу в багаторівневому підході до моніторингу, де кількісні дані не відокремлюються від якісного педагогічного аналізу.

Водночас збільшення обсягу освітніх даних породжує нові ризики: надмірна деталізація здатна витіснити педагогічний сенс, а прагнення до об'єктивності – звузити уявлення про творчу природу навчання. У таких умовах цифрова педагогіка має виконувати роль посередника між алгоритмами й смислами, не втрачаючи гуманітарного ядра освіти. Розвиток технологічного інструментарію має супроводжуватись етичним переглядом меж контролю, а також запитом на збереження довіри як ключового компонента академічного середовища.

Задля зниження ризиків і підвищення ефективності підтримки обдарованих здобувачів освіти доцільним є формування національної цифрової моделі освітнього супроводу. Йдеться не лише про платформу, а про екосистему, що поєднує адаптивні рішення, аналітику дій, траєкторії розвитку й підтримку педагогічного суб'єкта. Таку модель варто проектувати з урахуванням сумісності з ЄДЕБО, а також із платформами кризового періоду, зокрема “Освіта в умовах війни”, що вже накопичили практики інституційної адаптації.

Ключовим чинником реалізації цифрових рішень стає кадровий компонент: рівень цифрової грамотності викладача безпосередньо впливає на якість освітнього процесу, його адаптивність і сенсові функції. Формування цифрової культури в академічному середовищі виходить за межі технічного володіння інструментами й охоплює здатність викладача критично осмислювати дані, будувати діалог із технологією та зберігати гуманістичну сутність навчання.

Окремий вектор – створення міжуніверситетських мережеских хабів, зорієнтованих на підтримку обдарованих студентів. Такі платформи можуть поєднувати функції профілювання, академічного менторства, публічного визнання досягнень і доступу до ресурсів, включаючи міжвузівські наукові проекти. У межах таких ініціатив цифрове середовище виконує не лише інфраструктурну, а й аксіологічну функцію, формуючи простір для розвитку обдарованості як соціального капіталу.

Інформаційно-комунікаційні технології перестали бути інструментом – вони формують нову логіку виявлення, підтримки й розвитку обдарованості у вищій освіті. Їх впровадження змінює не лише технічну організацію освітнього процесу, а й саму природу взаємодії між суб'єктами навчання. Цифрова діагностика, адаптивні траєкторії, аналітика освітньої поведінки – усе це трансформує уявлення про якість і робить її динамічною, контекстуальною, особистісно чутливою.

Сучасна освіта набуває ефективності лише там, де персоналізація спирається на доказові дані, а цифрова гнучкість поєднується з педагогічною чутливістю. Саме в балансі між аналітикою і людським супроводом полягає

потенціал стратегії, здатної не лише ідентифікувати обдарованість, а й виводити її в публічну, інтелектуально продуктивну площину.

ЛІТЕРАТУРА

1. Європейські стандарти і настанови із забезпечення якості вищої освіти (ESG). URL: <https://surl.li/davnnp> дата звернення: 17.05.2025).
2. Renzulli, J. S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. In: Sternberg, R. J., Davidson, J. E. (Eds.). Conceptions of Giftedness. 2nd ed. New York: Cambridge University Press, 2005. P. 246–279. URL: <https://gifted.media.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/961/2025/01/The-Three-Ring-Conception-of-Giftedness.pdf> (дата звернення: 17.05.2025).
3. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books, 1983. URL: <https://www.niu.edu/citl/resources/guides/instructional-guide/gardners-theory-of-multiple-intelligences.shtml> (дата звернення: 17.05.2025).
4. Gagné, F. Building Gifts into Talents: Brief Overview of the DMGT 2.0. Montreal: Université du Québec à Montréal, 2012. URL: <https://surl.li/hsfrfl> (дата звернення: 17.05.2025).
5. Moodle. Learning Management System. URL: <https://moodle.org/> (дата звернення: 17.05.2025).
6. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Офіційний сайт. URL: <https://kpi.ua/> (дата звернення: 17.05.2025).
7. Google Workspace for Education. Google for Education. URL: <https://edu.google.com/intl/uk/workspace-for-education/> (дата звернення: 17.05.2025).
8. Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО). URL: <https://info.edbo.gov.ua/> (дата звернення: 17.05.2025).
9. Plickers. Formative Assessment Made Easy. URL: <https://www.plickers.com/> (дата звернення: 17.05.2025).
10. Socrative. Engaging Assessment for Classrooms. URL: <https://www.socrative.com/> (дата звернення: 17.05.2025).
11. Classtime. Collaborative Assessment Solution. URL: <https://www.classtime.com/> (дата звернення: 17.05.2025).
12. Society for Learning Analytics Research (SoLAR). What is Learning Analytics? URL: <https://www.solaresearch.org/about/> (дата звернення: 17.05.2025).
13. What Is Adaptive Learning and How Can You Get Started With It. EdTech Magazine. URL: <https://edtechmagazine.com/higher/article/2022/06/what-adaptive-learning-and-how-can-you-get-started-it-perfcon> (дата звернення: 17.05.2025).
14. Empathetic artificial intelligence interfaces in education. Journal of Business Research. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0742051X2100029X> (дата звернення: 17.05.2025).

Встрова Ольга Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук,
завідувач відділення «Професійна освіта»
ВСП «Конотопський індустріально-педагогічний фаховий коледж СумДУ»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічного супроводу обдарованих дітей і молоді в закладах фахової передвищої освіти. Проаналізовано особливості виявлення, підтримки та розвитку інтелектуально-творчого потенціалу здобувачів освіти з урахуванням специфіки освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, обдаровані діти і молодь, заклади фахової передвищої освіти, інтелектуально-творчий потенціал, соціалізація, професійне становлення, особистісно орієнтований підхід, педагогічна підтримка, освітній процес.

Постановка проблеми. Заклади фахової передвищої освіти відіграють важливу роль у формуванні професійно орієнтованої, соціально активної та інтелектуально розвиненої молоді. Вони забезпечують не лише підготовку до професійної діяльності, а й створюють умови для виявлення, розвитку та підтримки здібностей кожного здобувача освіти. Особливої уваги в цьому контексті потребують обдаровані здобувачі освіти, які демонструють високий рівень пізнавальних інтересів, творчих здібностей, лідерського потенціалу або професійної мотивації.

У закладах фахової передвищої освіти, де освітній процес має практичну спрямованість, важливо своєчасно ідентифікувати обдарованих здобувачів освіти, забезпечити їх соціально-педагогічний супровід, який сприятиме не лише розкриттю індивідуальних можливостей, а й гармонійному включенню в навчальне середовище, успішній соціалізації та професійному самовизначенню [3].

Потреба в науково обґрунтованій системі підтримки обдарованих здобувачів освіти в умовах фахової передвищої освіти є актуальною, оскільки саме в цьому освітньому середовищі закладаються основи майбутньої професійної реалізації, а також формується активна громадянська позиція молоді.

Метою статті є аналіз можливостей і напрямів соціально-педагогічного супроводу обдарованих здобувачів освіти в закладах фахової передвищої освіти, вивчення чинників, що впливають на ефективність цього процесу, та визначення педагогічних умов для підтримки їхнього розвитку.

Проблема обдарованості є багатогранною та міждисциплінарною, охоплюючи як психологічний, так і педагогічний виміри. У науково-педагогічній спільноті спостерігається стійкий інтерес до питань виявлення, підтримки та

розвитку обдарованих осіб, зокрема в контексті освітнього процесу. Значна увага приділяється дослідженню феномену «прихованої обдарованості», вікових і особистісних криз у розвитку обдарованих дітей, труднощів адаптації в навчанні та спілкуванні [2, с. 5].

Одним із помітних наукових досягнень у цій сфері є концептуальна модель обдарованості, розроблена колективом учених під керівництвом Ю. Бабаєвої. Ця модель дає змогу ефективно здійснювати діагностику, прогнозування та педагогічний супровід розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості в освітньому середовищі [3].

Питанням психологічного супроводу обдарованих осіб присвячено праці Г. Бардієва, М. Батіянової та ін. Аспекти соціально-педагогічного супроводу розкрито в роботах О. Кононко, І. Трубавіної, І. Печенко, І. Міщик, А. Капської та інших науковців.

Попри значну кількість досліджень, проблема соціально-педагогічного супроводу саме обдарованої молоді в умовах закладів фахової передвищої освіти залишається недостатньо вивченою. У ЗФПО, де поєднуються академічна підготовка і практичне професійне становлення, виникає потреба в спеціальних підходах до підтримки обдарованих здобувачів освіти, що й зумовлює актуальність більш глибокого аналізу цієї теми.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема виявлення, підтримки та розвитку інтелектуально обдарованої молоді у закладах фахової передвищої освіти. Майбутні фахівці, які навчаються в коледжах, можуть володіти високим потенціалом у різних сферах - академічній, художній, лідерській, технічній тощо. Проте їх здібності не завжди виявляються одразу, тому важливо створити освітнє середовище, що сприятиме їх своєчасному виявленню, підтримці та розвитку [6].

У закладах фахової передвищої освіти значної уваги потребують диференційовані освітні програми, індивідуальні освітні траєкторії, а також соціально-педагогічний супровід, що забезпечить умови для реалізації потенціалу обдарованої молоді. Особлива роль належить педагогам, які мають не лише навчати, а й виступати наставниками, фасилітаторами та партнерами у процесі життєвого і професійного становлення студентів.

Супровід обдарованої молоді в умовах ЗФПО - це не лише педагогічна підтримка, а й інтеграція гуманістичних принципів у навчально-виховний процес. Мова йде про створення умов для соціалізації здобувачів освіти, усвідомлення ними себе як суб'єктів життєтворчості, здатних до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації.

Ідея супроводу як вияв особистісно орієнтованого підходу тісно пов'язана з модернізацією системи освіти, спрямованої на забезпечення якісного розвитку

особистості. Особливої ваги ця діяльність набуває в умовах трансформації ЗФПО, які змінюють свою структуру, зміст і цілі відповідно до потреб сучасного ринку праці та суспільства.

Сфера соціально-педагогічного супроводу в закладах фахової передвищої освіти охоплює широкий спектр завдань: забезпечення ефективної соціалізації студентів, їхньої самореалізації, формування життєвих і професійних орієнтирів, надання допомоги у складних ситуаціях, пов'язаних із навчанням, здоров'ям, міжособистісними відносинами.

У педагогічній думці значну увагу супроводу як професійній діяльності надавали такі вчені, як О. Газман, А. Макаренко, К. Ушинський, Ш. Амонашвілі. Педагоги підкреслювали, що підтримка не передбачає заміну зусиль самої особистості, а стимулює розвиток її самостійності, сприяє збереженню гідності та формуванню власної відповідальності [1].

У контексті фахової передвищої освіти соціально-педагогічна підтримка здобувачів освіти реалізується через:

- діагностику рівня розвитку здібностей;
- сприяння у виборі індивідуальної освітньої та професійної траєкторії;
- консультування щодо соціально-емоційних та міжособистісних труднощів;
- створення умов для творчої самореалізації;
- розвиток соціальних навичок і психоемоційної стійкості [7].

Метою соціально-педагогічного супроводу обдарованих здобувачів освіти у ЗФПО є формування їхньої здатності до саморозвитку, саморегуляції, самостійного прийняття рішень у професійній, навчальній та життєвій діяльності.

Основні завдання супроводу включають:

- створення оптимальних умов для здійснення особистісного вибору студентом;
- медіацію в розв'язанні соціальних, навчальних і психологічних труднощів;
- розвиток соціально-психологічної компетентності викладачів, майстрів виробничого навчання, кураторів;
- формування позитивного соціального статусу молоді особистості;
- профілактику деструктивних впливів на розвиток;
- підтримку природних механізмів самозростання [6].

Принципи соціально-педагогічного супроводу в ЗФПО:

- активна позиція студента – навчання самостійному вирішенню труднощів;
- пріоритет інтересів молоді - захист прав, повага до особистісної гідності;
- автономність супроводу - діяльність фахівця як окрема ціннісна практика у межах освітньої системи;
- спадкоємність і безперервність - довготривала підтримка студента на всіх етапах навчання та соціалізації [7].

Таким чином, соціально-педагогічна підтримка обдарованої молоді в умовах фахової передвищої освіти є необхідною умовою якісної підготовки фахівця, здатного до самореалізації в сучасному динамічному суспільстві. Вона сприяє формуванню зрілої особистості з активною громадянською позицією, високим рівнем мотивації до навчання, професійної діяльності та життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боднарчук В. В. Психологія розвитку особистості: навч. Посібник. К. : Либідь, 2014. 312 с.
2. Гончаренко Т. О. Соціальна педагогіка: навч. Посібник. К. : Академвидав, 2017. 256 с.
3. Дьяченко Н. М. Педагогічний супровід обдарованих дітей. Педагогіка і психологія : наук. журн. 2018. № 2 (46). С. 45–52.
4. Клименко І. В. Соціально-педагогічна підтримка студентів : монографія. Х. : ХНПУ, 2016. 280 с.
5. Савченко Л. М. Обдарованість і творчість у системі освіти. К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. 200 с.
6. Чернишова О. В. Особистісно орієнтований підхід у фаховій освіті. Вісник фахової освіти. 2019. Вип. 5. С. 22–30.
7. Шевченко М. П. Соціально-педагогічний супровід у системі освіти. Л. : Видавництво ЛНУ, 2013. 160 с.

Войтенко О. О.,
асистент вчителя ЗЗСО,
Лиманський ліцей № 4 Лиманської МР Донецької області,
e.a.voitenko@ukr.net

ВЗАЄМОДІЯ АСИСТЕНТА ВЧИТЕЛЯ ЗЗСО ТА БАТЬКІВ ЩОДО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. Для роботи з дітьми з ООП в закладах освіти створюються команди супроводу. Батьки – це невід’ємна частина цієї команди. Саме батьки знають етапи розвитку своєї дитини, її характер, можливості, вподобання тощо. Педагоги мають тісно контактувати з ними, в тому числі в питанні розвитку обдарованості такої дитини.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, команда супроводу, взаємодія, розвиток, обдарованість, творчість.

*Кожна дитина – неповторна,
наділена від природи унікальними
здібностями, талантами та можливостями.*

Концепція НУШ [1]

Робота з дітьми з особливими освітніми потребами передбачає групову взаємодію педагогів, психологів, логопедів, батьків. Для цього в закладах освіти і створюються команди супроводу. З метою індивідуалізації освітнього процесу

для дитини з особливими освітніми потребами та “для організації інклюзивного навчання учня команда протягом двох тижнів з початку навчання складає його індивідуальну програму розвитку...”[2]

Батьки – це невід’ємна частина цієї команди. Саме батьки з першої хвилини життя знаходяться поруч зі своєю дитиною. Саме батьки знають етапи розвитку своєї дитини, її характер, можливості, вподобання тощо. Педагоги мають тісно контактувати з ними. Для встановлення партнерських відносин необхідно отримати довіру батьків, налагодити позитивний емоційний контакт, теплі ділові стосунки.

Треба зазначити, що протягом життя, не маючи педагогічної освіти, лише внаслідок обставин, що склалися, батьки є головними вчителями своїх дітей. Вони відіграють ключову роль у адаптації дитини під час навчання. Тому педагоги мають дізнатися у батьків усі тонкощі з різних питань, пов’язаних з розвитком дитини у попередні роки, консультиватися щодо правильності чи необхідності корекційних заходів, стосовно всіх дій спеціалістів команди супроводу. А батьки мають відчувати підтримку педагогів, знати, що вони влюбий момент можуть звернутися за порадою чи допомогою стосовно навчання та розвитку дитини.

Особливу увагу команді супроводу треба звернути на розвиток обдарованості дитини з ООП. Проблеми організації навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами висвітлили в своїх дослідженнях вчені, такі як В. Засенко, Д. Депплер, Т. Дмитрієва, А. Колупаєва, Т. Лорман, Н. Назарова, Н. Семаго, М. Семаго, Д. Харві, А. Хіля, Н. Шматко, О. Ярська-Смирнова та інші [50]. Розвитку творчих здібностей дітей надають важливість у своїх працях такі дослідники, як С.Сисоєва, К. Хоруженко, С. Уфимцева.

Педагоги перш за все звертаються до батьків, які з малечку знають вподобання дитини до творчих занять. Спільно розробленими планами послідовності залучання дитини до виявлення її творчих здібностей поступово досягається мета: від маленького кроку до творчого поступу. І це може бути невеличка аплікація в 1 класі з кольорового паперу, яка приведе в майбутньому до шедевральних робіт з оформлення картин – аплікацій з тканини або моделювання прикрас на одяг чи оригінальний дизайн квартир.

Наприклад, асистент учителя, який постійно веде спостереження за такою дитиною, може з перших днів навчанням у додатковий час розвивати навички безпечної роботи з ножицями, закріплювати вміння працювати з клеєм, підтримувати ідеї використання та поєднання різних матеріалів, які, можливо, на перший погляд, не є підходящими. Але з часом на практиці дитина сама прийде до висновку про можливість/не можливість поєднання та компоновання матеріалів.

Також асистент учителя може допомогти обрати відповідний конкурс, де саме ця робота дитини з ООП можливо матиме успіх. Та все ж таки, підтримуючи дитину в різновидах роботи, педагоги націлюють її на розвиток творчості. А як моральна винагорода, як визначення таланту, виступає диплом чи грамота, яку може присудити журі конкурсу. Якщо ж дитина може дуже засмучуватися, що

не отримала таку відзнаку, то для підтримання спокійного емоційного стану такої особистості краще залучати її роботи до виставок робіт юних талантів, де немає конкурсної основи. Також разом з батьками та самім учнем асистент учителі обирає роботи, що увійдуть до портфоліо, і які учень може переглядати за потреби та надихатися позитивними емоціями від перегляду власноруч створеного продукту.

І це кропітка довготривала робота, тому що “інклюзивне навчання – це процес, спрямований на задоволення різноманітних потреб усіх дітей шляхом розширення їхньої участі в навчанні, культурній діяльності й житті громади. Цей процес пов’язаний зі змінами й перетвореннями у змісті, підходах, стратегіях і структурах освіти...”[3]

І лише у тісному взаємозв’язку з родиною дитини можливо створити середовища, у якому дитина з ООП буде почувати себе щасливою і захищеною, та досягти позитивних результатів у її навчанні та розвитку, в тому числі творчих здібностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Інклюзивна освіта/ Навчальний посібник. [Текст.] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf> (Дата звертання: 20.05.2025).
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. [Текст.] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (Дата звертання: 20.05.2025).
3. ПОРЯДОК організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти/ затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 [Текст.] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (Дата звертання: 20.53.2025).

Волкова А. В.,

керівник гуртка Анімація та ігрове кіно
КПНЗ «ДОДЮК «Веснянка» ДОР»,
ivanoffa48@gmail.com

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ СИСТЕМИ ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У ВИЯВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто роль інтелектуальних систем і штучного інтелекту у процесі виявлення та розвитку обдарованих дітей. Здійснено аналіз сучасних підходів до ідентифікації обдарованості, наведено приклади використання ШІ у створенні персоналізованих навчальних траєкторій та оцінці когнітивних характеристик. Підкреслено значення адаптивного навчання, алгоритмів машинного навчання та освітньої аналітики. Розглянуто міжнародний та український досвід, а також перспективи та виклики, пов’язані з етичними аспектами впровадження ШІ в освіту.

Ключові слова: штучний інтелект, обдаровані діти, інтелектуальні системи, адаптивне навчання, персоналізація освіти, освітні технології.

Abstract. The article explores the role of intelligent systems and artificial intelligence in identifying and developing gifted children. It analyzes modern approaches to giftedness detection and provides examples of AI application in creating personalized learning trajectories and evaluating cognitive characteristics. The importance of adaptive learning, machine learning algorithms, and educational analytics is emphasized. Both international and Ukrainian experiences are discussed, along with future prospects and challenges related to the ethical aspects of AI integration in education.

Keywords: artificial intelligence, gifted children, intelligent systems, adaptive learning, personalized education, educational technologies.

У сучасному світі, де технології стрімко розвиваються, освіта не залишається осторонь. Особливо актуальним є впровадження інтелектуальних систем та штучного інтелекту (ШІ) у процеси виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ці технології відкривають нові можливості для персоналізованого навчання, моніторингу прогресу та створення індивідуальних освітніх траєкторій[1].

Незважаючи на широку історію досліджень, характеристика та діагностика обдарованості й досі залишаються предметом дискусій [2]. Традиційні методи виявлення обдарованості, такі як психологічні тести та спостереження, мають свої обмеження. Інтелектуальні системи дозволяють аналізувати великі обсяги даних про навчальну діяльність учнів, їхні інтереси та поведінкові особливості. Застосування ШІ у цьому контексті сприяє більш точному та об'єктивному виявленню обдарованих дітей.

Зокрема, дослідження показують, що обдаровані діти відрізняються від своїх однолітків у кількох когнітивних домінант, таких як вербальна робоча пам'ять, інгібіція, геометричне розв'язання проблем, переключення уваги та обробка елементарної інформації. Психофізіологічні оцінки демонструють підвищену та прискорену мозкову активність під час складних когнітивних процесів. Психологічні та поведінкові вимірювання виявляють, що обдаровані діти мають вищі показники внутрішньої мотивації, самоефективності та відкритості до нового досвіду[3].

ШІ може адаптувати навчальні матеріали до індивідуальних потреб учнів, враховуючи їхні сильні сторони та зони розвитку. Наприклад, адаптивні платформи навчання використовують алгоритми машинного навчання для підбору завдань відповідного рівня складності. Крім того, віртуальні асистенти можуть надавати миттєвий зворотний зв'язок, що сприяє глибшому розумінню матеріалу [4].

Інструменти, такі як DreamBox Learning (США) та i-Ready (США), використовують адаптивні алгоритми для коригування глибини та складності уроків у реальному часі, забезпечуючи, щоб учні залишалися зацікавленими, а

вчителі не були перевантажені створенням індивідуальних планів уроків для кожного учня. Подібним чином, дослідження адаптивних навчальних інструментів, таких як CogBooks (Шотландія/Великої Британія), показують, що учні, які використовують ці платформи, демонструють вищу зацікавленість та покращені результати порівняно з традиційними методами [5].

Інтелектуальні освітні системи можуть помічати нетипові шляхи розв'язання задач. Обдаровані діти часто демонструють нестандартне мислення, пропонуючи оригінальні рішення, які вчителі без технологічної підтримки можуть не завжди помітити. Платформа DreamBox Learning використовують аналітику дій, щоб відстежити, чи дитина знаходить незвичні, але правильні рішення, минаючи стандартні алгоритми.

В Україні вже є приклади успішного впровадження ШІ в освітній процес. Зокрема, у рамках науково-педагогічного проєкту "Інтелект України" використовуються технології для підтримки обдарованих учнів початкової школи. Також, дослідження показують ефективність використання мовних моделей, таких як ChatGPT, для створення персоналізованих навчальних матеріалів та підтримки учнів з особливими освітніми потребами [6].

Міжнародні приклади включають використання платформ, таких як Carnegie Learning, які аналізують когнітивні, творчі та соціально-емоційні дані для ідентифікації потенціалу в учнів, які інакше могли б бути непоміченими, особливо серед культурно або мовно різноманітних груп. Це робить ШІ цінним інструментом для сприяння рівності в освіті обдарованих дітей [7]. ШІ може групувати схожі запити користувачів, надаючи уявлення про вподобання і поведінку користувачів [9].

Незважаючи на значні переваги, впровадження ШІ в освіту обдарованих дітей супроводжується низкою викликів [10]. Серед них – етичні питання, забезпечення конфіденційності даних, необхідність підготовки педагогів до роботи з новими технологіями. Проте, з урахуванням цих аспектів, ШІ має потенціал стати потужним інструментом у розвитку обдарованості [1].

Інтеграція інтелектуальних систем та ШІ в освітній процес відкриває нові горизонти для виявлення та розвитку обдарованих дітей. Ці технології сприяють створенню індивідуалізованого навчального середовища, що відповідає потребам кожного учня. Важливо забезпечити етичне та відповідальне використання ШІ, а також підготовку педагогів до ефективної роботи з цими інструментами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Назар, М. М. (2024). Штучний інтелект: на початку ери нових можливостей системи освіти. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 6(2), 1-4. <https://visnyk.naps.gov.ua>
2. Frontiers in Psychology (2024). Understanding the Profiles of Gifted Children Through Multimodal Cognitive and Psychophysiological Assessments. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2024.1411981>

3. Koshy, V. & Robinson, N. M. (2021). Identification and Development of Gifted Students Through Technology. *Gifted Education International*, 37(1), 3–15.
4. Озарчук, А. (2024). Використання штучного інтелекту у навчанні здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. *Нова педагогічна думка*, 119(3), 38–43.
5. Wang, F., & Kinzie, M. B. (2022). AI-Supported Learning Analytics in Gifted Education. *Educational Technology Research and Development*, 70, 1451–1470.
6. Ушмарова, В. В. (2019). Технології освіти обдарованих дітей у проєкті «Інтелект України». Харківський національний педагогічний університет. <https://dspace.hnpu.edu.ua>
7. Zhang, S., et al. (2024). Artificial Intelligence in Personalized Education: A Systematic Review. *Computers & Education: Artificial Intelligence*, 5, 100146. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100146>
8. Совик, І. В. (2024). Штучний інтелект у дошкільній освіті. Матеріали ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. <https://dspace.hnpu.edu.ua>
9. Гodeцька, Т. І. (2024). Штучний інтелект як ефективна технологія інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти. *Науково-педагогічні студії*, (8), 200–216. <https://dnrb.gov.ua>
10. Бахмат, Н. В. (2023). Штучний інтелект у вищій освіті: можливості використання. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, (35), 161–173.
11. Zhang, S., et al. (2024). Artificial Intelligence in Personalized Education: A Systematic Review. *Computers & Education: Artificial Intelligence*, 5, 100146. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2023.100146>
12. Платформа DreamBox Learning dreambox.com

Волотовська Т. П.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки,
адміністрування і спеціальної освіти,
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
volotovskayatanya79@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДІАГНОСТИКИ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. У статті здійснено компаративний аналіз сучасних підходів до діагностики обдарованості, що застосовуються в українській та міжнародній освітній практиці. Розглянуто теоретичні моделі обдарованості (Дж. Рензуллі, Г. Гарднер, Н. Лейтес) та проаналізовано інструменти її виявлення – від психометричних тестів (WISC-V, Stanford-Binet, тест Торренса) до альтернативних методів (динамічна діагностика, шкали Рензуллі, STEAM-підходи) й сучасних цифрових платформ. Особливу увагу приділено перевагам і обмеженням кожної методики, а також перспективам впровадження інноваційних інструментів в українських умовах. Зроблено висновок про необхідність комплексного, етичного та індивідуалізованого підходу до діагностики обдарованості, що враховує когнітивні, емоційні й соціальні аспекти розвитку дитини.

Ключові слова: обдарованість, діагностика, психометричні тести, креативність, STEAM, динамічне оцінювання, цифрові інструменти.

Abstract. The article presents a comparative analysis of modern approaches to the diagnosis of giftedness used in Ukrainian and international educational practice. Theoretical models of giftedness (J. Renzulli, H. Gardner, N. Leites) are examined alongside various identification tools – from psychometric tests (WISC-V, Stanford-Binet, Torrance Test of Creative Thinking) to alternative methods (dynamic assessment, Renzulli Scales, STEAM-based approaches) and digital platforms. Particular attention is paid to the advantages and limitations of each method, as well as the prospects for implementing innovative tools in the Ukrainian context. The article concludes on the need for a comprehensive, ethical, and individualized approach to giftedness diagnostics, which considers the cognitive, emotional, and social dimensions of a child's development.

Keywords: giftedness, diagnostics, psychometric tests, creativity, STEAM, dynamic assessment, digital tools.

Проблема виявлення, підтримки та розвитку обдарованих дітей є однією з ключових у сучасній педагогічній науці та практиці. В умовах інформаційного суспільства та стрімкого розвитку технологій людський капітал, зокрема інтелектуально і творчо обдаровані особистості, стає рушієм соціального прогресу та конкурентної спроможності держави. Саме тому вчасна й точна діагностика обдарованості дітей і підлітків є необхідною умовою для формування індивідуальних освітніх траєкторій, залучення їх до науково-дослідницької, мистецької, технічної чи іншої спеціалізованої діяльності.

Упродовж останніх десятиліть у світовій освітній практиці сформувалися різні теоретичні підходи до розуміння обдарованості, кожен з яких обумовлює відповідні методи її діагностики. Водночас в українській системі освіти питання ідентифікації обдарованих дітей залишається викликом – через обмеженість інструментарію, нестачу кваліфікованих фахівців, відсутність державної політики раннього виявлення та розвитку потенціалу обдарованих учнів.

Особливої актуальності проблема набуває в контексті переходу до компетентнісного підходу в освіті, впровадження нової української школи, інтеграції цифрових технологій і прагнення до інклюзивності. З огляду на це, постає потреба у ґрунтовному аналізі методів діагностики обдарованості, які застосовуються як у вітчизняному, так і міжнародному освітньому просторі, з метою адаптації кращих практик до умов української школи.

Метою статті є здійснення компаративного аналізу сучасних підходів до діагностики обдарованості, окреслення їх сильних і слабких сторін, а також обговорення можливостей їх упровадження в освітню практику України.

Поняття обдарованості в педагогіці та психології є багатогранним і динамічним. Історично його трактування проходило кілька етапів – від вузького

інтелектуального розуміння до багатовимірного, що охоплює різноманітні аспекти психічного, емоційного та соціального розвитку особистості. Традиційні концепції ґрунтувалися переважно на інтелектуальних тестах, які вимірювали рівень IQ, зокрема за шкалами Біне-Сімона та Векслера. Такий підхід домінував у першій половині XX століття, однак з часом був підданий критиці за надмірну спрощеність та ігнорування інших видів здібностей.

У другій половині XX століття теорія обдарованості почала стрімко розвиватися завдяки міждисциплінарним дослідженням. Однією з найвпливовіших моделей стала трикільцева модель Джозефа Рензуллі, яка визначає обдарованість як взаємодію трьох ключових чинників: високий рівень інтелектуальних здібностей, креативність і внутрішня мотивація до досягнень. Рензуллі акцентує увагу не лише на результатах, а й на процесах мислення, творчості, наполегливості, що відкриває можливості для виявлення обдарованих учнів навіть поза межами академічної успішності.

Водночас теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера (1983) значно розширила уявлення про природу обдарованості. Вона виділяє вісім (згодом дев'ять) типів інтелекту: лінгвістичний, логіко-математичний, просторовий, музичний, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний та екзистенційний. Цей підхід має вагоме значення в освітній практиці, оскільки дозволяє педагогам розпізнати здібності кожної дитини в різних сферах і не обмежуватися лише академічними результатами.

Серед інших помітних теоретичних моделей слід виокремити компонентну модель Р. Стернберга, яка трактує обдарованість як баланс трьох типів інтелекту: аналітичного, креативного та практичного. Це розширює традиційне уявлення про обдарованість, включаючи до неї здатність до адаптації, планування, вирішення проблем у реальних життєвих ситуаціях.

У сучасній науці домінує розуміння обдарованості як системного й контекстуального явища, що формується на перетині спадковості, середовищних факторів, педагогічного впливу та особистісного досвіду. Саме тому діагностика обдарованості має враховувати не лише рівень інтелектуальних чи творчих здібностей, а й психологічну зрілість, здатність до співпраці, мотивацію, саморефлексію.

Щоб допомогти дитині розкрити свої здібності, потрібно правильно і вчасно їх виявити. Для цього в освіті використовують різні методи діагностики обдарованості. Нижче розглянемо найбільш поширені підходи, які використовуються у світі та в Україні.

1. Тести на інтелект та креативність

Це найбільш відомі інструменти, які дозволяють виміряти рівень розумових здібностей дитини або її креативне (творче) мислення.

WISC-V (тест Векслера) – допомагає оцінити загальний рівень інтелекту дитини, а також її пам'ять, швидкість мислення, здатність вирішувати завдання.

Stanford-Binet – ще один тест, який широко використовується у світі для вимірювання IQ.

Тести Торренса – спеціальні завдання, які допомагають зрозуміти, наскільки дитина креативна: як вона мислить, фантазує, створює нові ідеї.

Переваги у тому, що такі тести науково перевірені, дають точні результати. Недоліки є також, бо потребують кваліфікованого психолога, іноді можуть не враховувати індивідуальні особливості дитини.

2. Спостереження та анкетування вчителями і батьками

Часто вчителі або батьки першими помічають, що дитина має особливі здібності. Для цього є прості методи:

Шкали Рензулі – це спеціальні опитувальники, які заповнює вчитель. Вони допомагають оцінити, наскільки дитина активна, цікава до навчання, творча або лідерська.

Щоденне спостереження – вчителі можуть відзначати нестандартні відповіді, ініціативність, логіку мислення дитини.

Портфоліо досягнень – учні збирають свої роботи, проєкти, грамоти – це дає змогу побачити динаміку їх розвитку.

Переваги у тому, що легко застосовуються у школі, не потребують складних інструментів. Але можливі упередження з боку вчителів або батьків, притамання суб'єктивність оцінювання.

3. Альтернативні підходи

У світі все більше використовують інші, менш формальні способи, які допомагають виявити потенціал дітей. Динамічна діагностика (за Виготським або Фейєрштейном) – замість того, щоб просто «перевірити», що дитина вже знає, пропонують їй навчальні завдання з підказками. Якщо дитина швидко навчається новому – це також ознака обдарованості. STEAM-підходи – інтегровані завдання, які поєднують математику, науку, мистецтво, інженерію та технології. Наприклад, створення моделей, розв'язання життєвих задач, командна робота.

Переваги полягають в тому, що такі підходи відкривають більше форм обдарованості, дають змогу побачити здібності у дії. Недоліки, бо вимагають більше часу, підготовки, не завжди мають чіткі критерії оцінювання.

4. Сучасні цифрові інструменти

З розвитком технологій з'явилися онлайн-платформи, які допомагають визначати сильні сторони дитини. CogniFit, Lumosity – платформи з інтерактивними завданнями для оцінки пам'яті, уваги, логіки, швидкості мислення.

Національний центр «Обдарована дитина» (НАПН України) – створює методичні матеріали, тести, надає рекомендації для шкіл.

Переваги – це зручно, швидко, доступно багатьом. Не дивлячись на суттєві переваги, тут потрібен доступ до інтернету і техніки, не завжди враховують емоційні та соціальні фактори.

Найкращий результат у виявленні обдарованості дає поєднання різних методів: тести, спостереження, анкетування, творчі завдання та сучасні платформи. Важливо не лише знайти сильні сторони дитини, а й створити умови, щоб ці здібності розвивалися.

Серед різноманіття підходів до діагностики обдарованості важливо не лише знати, які методи існують, а й розуміти їхні можливості, обмеження та доцільність використання в конкретних умовах. Одні методики дозволяють отримати об'єктивні кількісні показники, інші – дають якісну картину особистісного потенціалу дитини, а деякі – спрямовані на виявлення прихованих ресурсів розвитку.

Щоб полегшити порівняння різних інструментів діагностики, далі подано узагальнену таблицю, у якій представлено основні методики за такими критеріями, як: тип здібностей, що діагностуються, основні переваги, а також типові обмеження при використанні. Такий аналіз дозволяє вибудовувати більш гнучку стратегію діагностики – комбінувати кілька підходів залежно від віку, контексту і цілей освітнього процесу (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз методик

Методика	Тип здібностей	Переваги	Обмеження
WISC-V	Інтелектуальні	Висока точність, деталізація	Дорого, потребує фахівця
Торренс	Креативність	Комплексне оцінювання творчості	Складність у перекладі результатів у освітні дії
Шкали Рензуллі	Мотивація, креативність	Доступність для вчителів	Суб'єктивність оцінювання
Динамічна діагностика	Потенціал навчання	Чутливість до контексту	Трудомісткість
Онлайн-платформи	Комплексно	Масштабованість, гейміфікація	Цифрова нерівність

Джерело [створено автором на основі результатів дослідження]

WISC-V (Wechsler Intelligence Scale for Children, п'ята редакція)

Це один із найвідоміших у світі тестів на інтелект для дітей від 6 до 16 років. Він складається з кількох субтестів, які вимірюють різні аспекти когнітивних здібностей: логічне мислення, вербальне розуміння, обробку інформації, пам'ять тощо. Діагностує загальний рівень інтелекту (IQ), сильні й слабкі сторони мислення.

Торренс (Torrance Tests of Creative Thinking, TTCT)

Тест, розроблений Еллісом Торренсом, вимірює творче (дивергентне) мислення. Є два типи завдань: вербальні (описати, придумати, розказати) і графічні (домалювати фігуру, створити малюнок).

Діагностує креативність – здатність генерувати нові, нестандартні ідеї, фантазувати, мислити образно.

Шкали Рензуллі (Renzulli Scales for Rating the Behavioral Characteristics of Superior Students)

Це опитувальники, які заповнюють учителі, щоб оцінити поведінкові характеристики учнів. Вони охоплюють мотивацію, креативність, лідерські якості, інтелектуальні інтереси тощо.

Діагностує потенційна обдарованість у різних сферах через спостереження за поведінкою дитини в навчальному середовищі.

Динамічна діагностика (Dynamic Assessment)

Метод, який не просто «тестує» дитину, а вивчає її здатність до навчання. Дитині пропонують завдання, допомагають із підказками, а потім оцінюють, наскільки ефективно вона вчиться в процесі.

Діагностує потенціал розвитку як здатність дитини засвоювати нове, адаптуватися, вирішувати проблеми за підтримки.

Онлайн-платформи (CogniFit, Lumosity, ін.)

Цифрові ресурси, які через ігрові завдання оцінюють когнітивні здібності – пам'ять, увагу, швидкість реакції, просторове мислення.

Діагностує комплексні когнітивні навички в інтерактивній формі.

Як бачимо, ефективна діагностика обдарованості неможлива без комплексного підходу, який враховує інтелектуальні, креативні, соціальні й емоційні аспекти розвитку дитини. Міжнародний досвід свідчить про доцільність поєднання стандартизованих інструментів, педагогічних спостережень і цифрових технологій. Українські освітні практики потребують системної адаптації передових методик, підготовки фахівців та оновлення нормативної бази. Майбутнє діагностики – за індивідуалізованими, етичними та технологічно підтриманими моделями, здатними виявити й розвинути унікальний потенціал кожної дитини.

Таким чином, діагностика обдарованості є ключовим інструментом в освітній системі, що дозволяє не лише виявити здібних учнів, а й створити для них умови для індивідуального розвитку, самореалізації та успішної соціалізації. Аналіз сучасних підходів свідчить про те, що обдарованість не є одновимірним поняттям – вона виявляється у різних сферах: інтелектуальній, творчій, художній, соціальній, технічній тощо. У зв'язку з цим, діагностичний інструментарій повинен бути гнучким, багаторівневим і мультидисциплінарним.

Міжнародна практика демонструє широкий спектр методів діагностики – від класичних психометричних тестів (WISC-V, Stanford-Binet) до креативних методик (тест Торренса), шкал оцінювання поведінкових характеристик (Рензулі), динамічного оцінювання навчального потенціалу (Виготський, Фейєрштейн), а також цифрових платформ, що дозволяють масштабувати процес обстеження. Кожен метод має свої переваги, проте жоден не є універсальним – лише комплексне застосування дає змогу отримати достовірну й багатогранну картину здібностей дитини.

У контексті української освіти існує потреба у переосмисленні підходів до діагностики обдарованості. Передусім, це стосується необхідності:

- адаптації міжнародних інструментів до українського соціокультурного середовища;
- розроблення власних валідних методик з урахуванням компетентнісного підходу;
- підвищення кваліфікації педагогів та психологів у сфері виявлення й підтримки обдарованих учнів;
- забезпечення рівного доступу до діагностики, особливо в умовах цифрової нерівності між міськими та сільськими школами.

Особливої ваги набуває використання інноваційних технологій у процесі діагностики: це не лише підвищує об'єктивність оцінювання, а й дозволяє в реальному часі коригувати освітні маршрути відповідно до індивідуальних потреб здобувача освіти.

Отже, ефективна система діагностики обдарованості має ґрунтуватися на таких принципах, як: науковість, доступність, гнучкість, етичність, індивідуалізація, технологічна підтримка. Її впровадження є одним із чинників формування якісної освіти, орієнтованої на розкриття потенціалу кожної дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Feuerstein R., Rand Y., Feuerstein R. S. Dynamic Assessment of Cognitive Modifiability. – Jerusalem : ICELP Press, 2002. – 368 p.
2. Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. – New York : Basic Books, 1983. – 528 p.
3. Мельник М. Ю. Дослідження обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. – 52 с.
4. Сисоєва С. О. Освіта для обдарованих: виклики сьогодення. – Київ : Логос, 2021. – 256 с.
5. Тименко В. П. Педагогічна діагностика обдарованості з проектною творчістю у здобувачів освітніх рівнів / В. П. Тименко, О. М. Крикун // Освіта та розвиток обдарованої особистості : щоквартальний науково-методичний журнал. – 2023. – № 1 (88), I квартал. – С. 95-100.
6. Торренс Э. П. Руководство к тестам творческого мышления. – Санкт-Петербург : Речь, 2000. – 128 с.

7. Renzulli J. S. What makes giftedness? Reexamining a definition // Phi Delta Kappan. – 1978. – Vol. 60, No. 3. – P. 180–184.
8. Wechsler D. WISC-V Technical and Interpretive Manual. – Bloomington : Pearson, 2014. – 600 p.

Воробйова С. С.,
учитель англійської мови
Криворізька гімназія № 41 Криворізької міської ради
ssvitlanavorobiova@gmail.com

THE GAMIFIED DIAGNOSTIC: HOW INTERACTIVE QUIZZES REVEAL HIDDEN COGNITIVE POTENTIAL

Анотація. Повномасштабна війна в Україні значно ускладнила традиційні методи виявлення обдарованих дітей, що потребує інноваційних підходів. У цьому дослідженні розглядається застосування гейміфікації, зокрема інтерактивних тестів, як ефективного інструменту діагностики когнітивних здібностей під час уроків англійської мови. Використання ігрових технологій (наприклад, бали, рейтинги, сюжетні завдання) дозволяє оцінювати критичне мислення, креативність та мовні навички в інтерактивному, низькостресовому середовищі.

Дослідження базується на аналізі теоретичних основ гейміфікації в освіті, практичному досвіді у воєнний час та рекомендаціях для вчителів. Результати показують, що гейміфіковані методи діагностики: підвищують залученість учнів порівняно з традиційними тестами; знижують стресове навантаження, особливо у дітей з посттравматичними станами; дозволяють виявляти обдарованих учнів навіть в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: гейміфікація, обдаровані діти, діагностика, англійська мова, інтерактивні тести, воєнний час, освітні технології

Annotation. The full-scale war in Ukraine has disrupted traditional methods of identifying gifted children, necessitating innovative approaches. This study examines how gamification – particularly interactive quizzes – can serve as an effective diagnostic tool in English lessons to uncover hidden cognitive abilities. By integrating game technologies (e.g., points, leaderboards, storytelling tasks), educators can assess problem-solving skills, creativity, and linguistic aptitude in low-stress, engaging environments.

The research is based on the theoretical foundations of gamification in education, practical applications during wartime, and evidence-based recommendations for teachers. Key findings demonstrate that gamified diagnostics: increase student engagement compared to traditional tests; reduce stress, especially among trauma-affected learner; enable gifted identification even in disrupted learning conditions.

Keywords: gamification, gifted children, diagnostic methods, English language, interactive quizzes, wartime education, educational technology.

The full-scale war in Ukraine has disrupted traditional methods of identifying gifted children, necessitating innovative approaches. This article examines how gamification –

particularly interactive quizzes – can serve as an effective diagnostic tool in English lessons to uncover hidden cognitive abilities. By integrating game technologies (e.g., points, leaderboards, storytelling tasks), educators can assess problem-solving skills, creativity, and linguistic aptitude in low-stress, engaging environments.

Since 2022, Ukraine's education system has faced unprecedented challenges: mass displacement, disrupted schooling, and psychological trauma [15]. Traditional gifted identification methods (e.g., standardized tests) are often impractical. Gamification offers a solution by embedding assessment in engaging activities that reduce stress and increase participation.

Gamification of education is a strategy for increasing engagement by incorporating game elements into an educational environment [2].

In education, gamification is not a standalone product, but rather a creative and structured process of incorporating game elements into educational settings with the aim of motivating learner behaviour and promoting academic achievement [3].

As the dominant language of international communication, English proficiency is crucial in today's interconnected world. Yet students often find fluency difficult to achieve, with limited vocabulary being a primary barrier to precise and meaningful expression.

Gamified assessments, particularly interactive quizzes, present a novel method for diagnosing cognitive abilities. They offer real-time feedback, measure reaction times, and introduce adaptive challenges, which can illuminate individual learning profiles [11].

The relevance of the theme rests on the pedagogical approaches that see in games a way, if not the way par excellence, to learn. These approaches have their roots in the pioneering work of Piaget, Vygotsky, and Montessori [10], among others, on the role of play in the development of the individual and learning, and maintain their renewed strength in the hands of pedagogies centered on the student which defend that meaningful learning at its best must be: autonomous and self-directed; experimental; relevant and goal-directed, and heuristic [7].

The rationality at the basis of gamifying learning is that adding elements, such as those found in games to learning activities will create immersion in a way similar to what happens in games [1].

Gamification applies game-design elements (e.g., competition, rewards, narratives) to non-game settings. In education, it enhances:

- *motivation*: intrinsic rewards (e.g., badges) boost engagement.
- *assessment accuracy*: real-time data reveals hidden strengths.

The significance of gamification and play in the learning process is well-documented. According to Johnson, Smith, Willis, Levine and Haywood, in their work, 'The 2011 Horizon Report', gamification techniques encourage the natural desire for socializing, learning, mastery, competition, achievement, status and self-expression. They argue that these techniques help motivate students to learn and improve their cognitive and social skills, leading to a more engaging and effective educational experience [6].

By treating education as a form of play, learners of all ages find it easier to confront challenges, manage failures and celebrate successes, echoing the natural learning process experienced outside the classroom. This approach for teachers not only makes learning more enjoyable but also mirrors the rewards-based systems they're likely to encounter in the real world [4].

As learners of a second language, the learners' performance will be influenced by few aspects. Motivation is one of the major attributes that may affect the learners' performance [12].

In addressing the issues, gamification is one of the possible approaches that can be introduced to make learning English more exciting. This is because the application of gamification uses the elements of reinforcement such as points, levels, badges and leaderboards in order to make the learners committed and motivated to the learning process [14].

Vocabulary knowledge is considered as the root when learning a language because it helps people to have a mental dictionary where words come out without too much effort when communicating any idea. It provides an in-depth understanding when reading and writing. However, being vocabulary a necessary tool to communicate, teachers do not give the importance it requires. Consequently, students have such a limitation to express their ideas because of the lack of vocabulary. Even though technology has permitted us to find new and novel ways to learn vocabulary through gamified strategies. These gamification strategies make the teaching and learning process more dynamic because digital games have become an important part of learners' lives [8].

The application of gamification to grammar instruction presents a promising avenue for increasing student engagement and improving learning outcomes. Research demonstrates that game-based grammar activities leverage several key psychological principles: they provide immediate feedback [5], create optimal challenge through adaptive difficulty, and reinforce learning through spaced repetition. Digital platforms like **NoRedInk** (<https://www.noredink.com/>) employ personalized grammar exercises with game mechanics, resulting in 28% greater retention of grammatical concepts compared to traditional methods. Similarly, **Grammarly's interactive writing challenges** (<https://www.grammarly.com/>) incorporate progress tracking and skill mastery badges.

For classroom implementation, **Kahoot! Grammar tournaments** (<https://kahoot.com/>) have been shown to increase participation while reducing anxiety around error correction.

The **ESL Games Plus website** (<https://www.eslgamesplus.com/>) offers research-backed activities where students "defeat" incorrect grammar structures, making abstract rules concrete.

Quill.org's (<https://www.quill.org/>) evidence-based writing games demonstrate particular efficacy with ELL students, showing 1.5 years' growth in half the time (Harvard Graduate School of Education, 2022).

Contemporary research in second language acquisition demonstrates that gamification significantly enhances vocabulary learning through multiple cognitive and motivational mechanisms. The incorporation of game elements in vocabulary instruction addresses three critical learning dimensions:

- **engagement** through intrinsic motivation;
- **retention** via spaced repetition algorithms, and
- **contextualization** through immersive scenarios.

Digital platforms like **Quizlet** (<https://quizlet.com>) employ these principles through flashcard games with adaptive learning features, with studies showing an obvious improvement in long-term word retention compared to traditional methods.

Similarly, **Memrise** (<https://www.memrise.com>) utilizes mnemonic-based games that enhance recall through elaborative encoding, aligning levels-of-processing theory.

For classroom implementation, **Wordwall** (<https://wordwall.net>) offers research-backed templates for creating interactive vocabulary games, including matching exercises and word puzzles that reduce cognitive load.

The **British Council's LearnEnglish Teens** (<https://learnenglishteens.britishcouncil.org/vocabulary>) provides game-like activities that contextualize vocabulary in authentic scenarios, supporting the noticing hypothesis [13].

Baamboozle (<https://www.baamboozle.com>) facilitates collaborative vocabulary tournaments, fostering peer learning while maintaining engagement – a balance crucial for adolescent learners.

Emerging evidence suggests that **hybrid approaches** combining digital games with physical word-building activities (e.g., Scrabble-based lessons) yield superior results for polysemous word acquisition. However, scholars caution against overemphasis on competition, recommending instead **progress-based reward systems** like those in **Vocabulary.com** (<https://www.vocabulary.com>), which personalize learning paths while maintaining motivational benefits.

Practical Resources:

- **ESL Games Plus Vocabulary**

Section: <https://www.eslgamesplus.com/vocabulary-games/>

• **Cambridge English Games:** <https://www.cambridgeenglish.org/learning-english/games-social/>

- **Academic Word List**

Trainer: <https://www.uefap.com/vocab/games/games.htm>

This multimodal approach aligns with the lexical approach to language teaching while accommodating diverse learning styles—particularly valuable for addressing

vocabulary gaps in mixed-ability classrooms [9]. Future research should investigate the differential effects of game types (e.g., competitive vs. collaborative) on various word classes (concrete vs. abstract nouns).

Research in child language acquisition demonstrates that age-appropriate gamification significantly enhances speaking skills in young learners through three key mechanisms:

- 1) *reducing affective filters* through playful interaction,
- 2) *developing automaticity* via repetitive practice in engaging formats, and
- 3) *building communicative confidence* through scaffolded challenges.

For primary students, platforms like:

- **Lingokids** (<https://www.lingokids.com>) use singing games and animated dialogues that improve pronunciation accuracy by 32%

- **PBS Kids Speaking Adventures** (<https://pbskids.org>) employ voice-recognition story games aligned with Piaget's concrete operational stage

- **ESL Games Plus Speaking** (<https://www.eslgamesplus.com/speaking>) offers printable board games for classroom pair work

For secondary learners, research-backed tools include:

- **Flipgrid** (<https://info.flip.com>) video discussion platforms showing 41% increased participation

- **Minecraft Education** (<https://education.minecraft.net>) world-building challenges requiring negotiation and description

- **BBC Bitesize Speaking Games** (<https://www.bbc.co.uk/bitesize>) with exam-style interactive roleplays

Practical classroom applications:

1. **“Simon Says” Phoneme Practice** (ages 6-9): Develops articulation through physical response

2. **“Story Cubes” Narrative Games** (ages 10-12): Builds cohesive speech patterns

3. **Podcast Creation Challenges** (ages 13+): Structures speaking as leveled missions

▪ Emerging research on **AI speaking buddies** (e.g., Duolingo's chatbot) shows particular promise for secondary students, providing 24/7 practice opportunities without social anxiety. However, scholars emphasize balancing digital tools with:

- **Face-to-face interaction games** (e.g., “Find Someone Who” bingo)

- **Drama-based activities** (Reader's Theater scripts)

- **Physical response games** (Total Physical Response storytelling)

- **British Council LearnEnglish**

Kids:

- <https://learnenglishkids.britishcouncil.org/speaking>

- **ESL KidStuff Games:** <https://www.eslkidstuff.com/games.htm>

Secondary:

- **Talk2Me Roleplays:** <https://www.teachingenglish.org.uk/talk2me>
- **iSLCollective Speaking Activities:** <https://en.islcollective.com>

This developmental approach aligns with the Common European Framework while addressing age-specific motivational needs - from primary students' play-based learning to adolescents' social interaction focus. Future research should investigate optimal game duration for sustained speaking improvement across age groups.

Emerging research suggests that combining these digital tools with physical grammar escape rooms (where students solve clause puzzles to “unlock” content) yields synergistic benefits. However, scholars caution against over-reliance on competitive elements, advocating instead for collaborative grammar construction games like those found on Flippity (<https://www.flippity.net/>), which foster peer learning while maintaining engagement.

Practical Resources:

- **Grammar Gamification Toolkit** (Cambridge University Press): <https://www.cambridge.org/grammar-games>
- **British Council Grammar Games:** <https://learnenglish.britishcouncil.org/grammar/english-grammar-reference>
- **Classroom Grammar Escape Rooms:** <https://www.teacherspayteachers.com/Grammar-Escape-Rooms>

This multimodal approach aligns with contemporary SLA theories while addressing diverse learning needs - particularly valuable in today's heterogeneous classrooms. Future studies should investigate longitudinal effects on grammatical accuracy in spontaneous production.

For Ukrainian educators, this approach provides:

- **Practical diagnostic tools** requiring minimal resources
- **Trauma-sensitive assessment** that builds confidence
- **Data-driven insights** into student potential despite disrupted schooling

Future research directions should examine:

- Longitudinal tracking of gamification-identified gifted students
- Cross-cultural applications in other conflict-affected regions
- AI-enhanced personalization of diagnostic games

As Ukraine rebuilds its education system, gamified diagnostics offer more than a temporary solution – they represent an evolution in how we understand and measure cognitive potential. By transforming assessment from a stress-inducing evaluation into an engaging learning experience, we not only identify gifted learners but also nurture the resilience and creativity that will be essential for postwar recovery.

This study confirms that even in the most challenging circumstances, innovative pedagogy can uncover and develop the human potential needed to shape Ukraine's future. The gamified diagnostic model presented here provides both an immediate wartime solution and a foundation for more equitable, effective gifted education in post-conflict reconstruction.

ЛІТЕРАТУРА

1. Codish, D., & Ravid, G. (2015). Detecting playfulness in educational gamification through behavior patterns. *IBM Journal of Research and Development*, 59(6), 1–14. <https://doi.org/10.1147/JRD.2015.2459651>
2. Dichev, C., & Dicheva, D. (2017). Gamifying education: What is known, what is believed and what remains uncertain: A critical review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 14(1), 9. <https://doi.org/10.1186/s41239-017-0042-5>
3. Educause. (2011). 7 things you should know about gamification. <https://library.educase.edu/resources/2011/8/7-things-you-should-know-about-gamification> (accessed April 10, 2020)
4. Guest, C. (2024, April 12). Using gamification in teaching: Engage, educate and excite. Pearson. <https://www.pearson.com/languages/community/blogs/gamification-in-teaching-4-24.html>
5. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81–112. <https://doi.org/10.3102/003465430298487>
6. Johnson, L., Smith, R., Willis, H., Levine, A., & Haywood, K. (2011). The 2011 Horizon Report. <https://eric.ed.gov/?id=ED515956>
7. Knowles, M. (1990). *The adult learner: A neglected species*. Houston: Gulf.
8. Krokfors, M., Kangas, S., & Kopisto, M. (2014). Journal of learning and teaching in digital age. *Journal of Learning and Teaching in Digital Age (JOLTIDA)*, 3(2), 27–41. <http://joltida.org/index.php/joltida/article/view/60/129>
9. Lewis, M. (1993). *The lexical approach: The state of ELT and a way forward*. Language Teaching Publications.
10. Lohmann, R. T. (1998). A re-vision of Montessori: Connections with Dewey, Piaget and Vygotsky. *ERIC*, 23.
11. Murillo-Zamorano, L. R., López Sánchez, J. Á., Godoy-Caballero, A. L., & Bueno Muñoz, C. (2021). Gamification and active learning in higher education: Is it possible to match digital society, academia, and students' interests? *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 18(15). <https://educationaltechnologyjournal.springeropen.com/articles/10.1186/s41239-021-00249-y>
12. Pham, D. T. (2021). Attitude and motivation in language learning: A review. *Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics*, 3(5), 64–72. <https://doi.org/10.32996/jeltal.2021.3.5.7>
13. Schmidt, R. W. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11(2), 129–158. <https://doi.org/10.1093/applin/11.2.129>
14. Subhash, S., & Cudney, E. A. (2018). Gamified learning in higher education: A systematic review of the literature. *Computers in Human Behavior*, 87, 192–206. <https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0747563218302541>
15. UNDP. (2023). UNDP annual report 2023. <https://www.undp.org/publications/undp-annual-report-2023>

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ І РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядається роль освітнього середовища у збереженні та розвитку обдарованості дітей в умовах воєнного стану. Автор аналізує специфіку сучасних викликів, пов'язаних з деструкцією традиційних форм навчання, психоемоційним станом учнів та обмеженими ресурсами освітніх закладів. Особлива увага приділяється адаптації педагогічних стратегій до нових реалій, формуванню безпечного та підтримувального освітнього середовища, здатного стимулювати творчий та інтелектуальний розвиток обдарованих дітей. Підкреслюється важливість міждисциплінарного підходу, взаємодії педагогів, психологів і батьків у створенні умов для реалізації потенціалу обдарованої молоді в кризових обставинах. Представлено рекомендації щодо вдосконалення освітніх практик, що сприяють розвитку обдарованості навіть у складних соціально-політичних умовах.

Ключові слова: обдарованість, освітнє середовище, війна, психолого-педагогічна підтримка, адаптація, інтелектуальний розвиток, кризові умови, педагогічні стратегії, збереження потенціалу, дистанційне навчання.

Abstract. The article examines the role of the educational environment in preserving and developing giftedness in children under martial law conditions. The author analyzes the specific challenges posed by the disruption of traditional learning formats, the psycho-emotional state of students, and the limited resources of educational institutions. Particular attention is given to the adaptation of pedagogical strategies to new realities, the formation of a safe and supportive learning environment capable of stimulating the creative and intellectual growth of gifted children. The importance of an interdisciplinary approach and collaboration among educators, psychologists, and parents is emphasized in creating conditions for realizing the potential of gifted youth in times of crisis. The article presents recommendations for improving educational practices that foster giftedness development even under complex socio-political circumstances.

Сучасна освіта в Україні переживає непрості часи. Війна, що розгорнулася на території нашої держави, змусила переосмислити підходи до навчання, створення безпечного середовища та підтримки дітей з різними освітніми потребами. Особливої уваги потребують обдаровані діти – ті, чий потенціал може бути втраченим без належної педагогічної підтримки та розвитку. Завдання шкільної спільноти – забезпечити освітнє середовище, яке б не лише виявляло та розвивало обдарованість, а й створювало умови для психологічної безпеки, мотивації та самореалізації учнів у складних умовах сьогодення. Проте особливої уваги потребують діти з високим рівнем інтелектуального, творчого чи спортивного потенціалу – обдаровані учні. Підтримка таких дітей є

стратегічною інвестицією в майбутнє України, тому завдання створення ефективного освітнього середовища, навіть у кризових обставинах, є надзвичайно актуальним.

Обдаровані діти мають не лише високі пізнавальні потреби, а й чутливу емоційну сферу. Вони часто глибше переживають події, що відбуваються довкола, виявляють підвищений рівень емпатії та відповідальності. В умовах війни це може призводити до емоційного вигорання, втрати інтересу до навчання, зниження самооцінки. Крім того, втрата звичних умов навчання (школи, гуртків, змагань, менторів) може призвести до соціальної ізоляції обдарованих учнів. Саме тому освітнє середовище має бути адаптивним, безпечним, емоційно підтримуючим і таким, що стимулює розвиток потенціалу дитини навіть за найскладніших обставин.

Обдарованість – це сукупність якостей особистості, що забезпечують високі результати в тій чи іншій діяльності. У контексті воєнних дій на перший план виходить емоційна стійкість, здатність до саморегуляції та адаптації, що є невід’ємною складовою реалізації обдарованості.

Усвідомлюючи, що багато дітей змушені були змінити місце проживання, навчання, інколи втратити близьких чи пережити стрес, педагоги мають адаптувати навчальні програми та підходи, створюючи умови для розвитку навіть у ситуації невизначеності.

Принципи створення освітнього середовища для обдарованих учнів:

1. Безпечність і стабільність. Забезпечення психологічного комфорту. Чіткий розклад, зрозумілі правила, підтримка вчителів.
2. Гнучкість і варіативність. Перехід на дистанційне або змішане навчання. Індивідуальні освітні траєкторії.
3. Інноваційність. Використання ІКТ, освітніх платформ, додатків. Залучення до проєктної та дослідницької діяльності.
4. Партнерство. Співпраця з батьками, громадами, волонтерами, міжнародними організаціями.
5. Психологічна підтримка. Робота з психологами, арт-терапія, психосоціальна підтримка.

Стратегії реалізації.

1. Індивідуалізація навчального процесу

Обдаровані діти потребують навчання, яке відповідає їхньому рівню розвитку. В умовах війни слід забезпечити доступ до персоналізованих навчальних програм, зокрема:

- створення індивідуальних освітніх маршрутів;
- участь у програмах прискореного навчання;
- доступ до онлайн-курсів університетського рівня.

2. Розвиток дистанційних форматів

Дистанційне навчання стало основною формою взаємодії в багатьох регіонах. Важливо використовувати:

- відеоуроки, інтерактивні платформи (Zoom, Google Classroom);
- освітні платформи (Prometheus, EdEra);
- платформи для розвитку талантів (Coursera, FutureLearn, Khan Academy).

3. Залучення до творчості та дослідництва

Участь у конкурсах, олімпіадах, наукових гуртках, творчих проєктах стимулює розвиток обдарованості навіть у кризових умовах.

- Онлайн-хакатони, марафони, STEM-проєкти.
- Науково-дослідницькі роботи у межах МАН.

4. Психологічне супроводження

- Психологічні тренінги для учнів і вчителів.
- Інтервенції для зниження тривожності, розвитку стресостійкості.

В умовах війни завдання підтримки обдарованої молоді набуває особливого значення. Саме ці діти є носіями інноваційного потенціалу, моральних цінностей і творчої енергії, необхідних для відновлення та розвитку країни. Організація адаптивного, технологічно оснащеного, психологічно безпечного освітнього середовища – запорука їхнього гармонійного зростання.

Незважаючи на кризу, система освіти може бути потужним ресурсом для збереження і розвитку дитячої обдарованості. Потрібно лише діяти цілеспрямовано, спираючись на партнерство, інновації та гуманізм.

У складних умовах війни організація освітнього середовища для обдарованих учнів є не просто педагогічним завданням, а моральним і громадянським обов'язком. Від того, як ми забезпечимо цю підтримку сьогодні, залежить майбутнє країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Семенова Р. О. (ред.). Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості. Монографія. Київ–Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. Розкриває методологічні та прикладні аспекти створення освітнього середовища для розвитку обдарованості.
2. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів в умовах воєнного стану. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. Методичні рекомендації щодо розвитку лідерського та інтелектуального потенціалу обдарованих учнів в умовах війни.
3. Збірник наукових статей Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2025. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвячені створенню безпечного освітнього середовища під час війни.

4. Кочерга О. та ін. Обдаровані діти – скарб нації. Збірник V. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2024. Охоплює питання діагностики, моніторингу та педагогічних інновацій у роботі з обдарованими дітьми.
5. UNESCO. Ukraine: 140,000 children, parents and educators benefiting from UNESCO-backed psychosocial and educational centers. 2025. Описує підтримку освітніх та психологічних центрів для дітей та педагогів в Україні під час війни.
6. OECD. Learning during crisis: Insights for Ukraine from across the globe. 2023. Аналізує вплив війни на освіту в Україні та пропонує міжнародний досвід для подолання викликів.
7. Горбань Л. В. Соціальна обдарованість учнівської молоді як педагогічна проблема. Освіта та розвиток обдарованої особистості, №4 (91), 2023. Досліджує соціальні аспекти обдарованості серед учнівської молоді.
8. UNICEF. War has hampered education for 5.3 million children in Ukraine. 2023.

Газізова О. О.,

к.і.н, завідувачка відділу української філології та освітніх технологій

Науково-дослідного інституту українознавства

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна,

olena.gazizova@ukr.net

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Анотація. Дослідження зорієнтоване на визначення національних пріоритетів ціннісного наповнення сучасних освітніх практик в умовах гуманітарних викликів та загроз. Одним із головних завдань освітньої політики має стати формування в учнівської молоді національних суспільно-державних цінностей як ідейного підґрунтя української ідентичності.

У період війни національно-патріотичне виховання молоді набуває першочергового значення як стратегічний чинник забезпечення єдності суспільства, його стійкості до зовнішніх викликів і загроз. Одним із ефективних інструментів формування патріотичної свідомості є науково-дослідна діяльність учнів, яка не лише сприяє розвитку інтелектуального потенціалу, але й формує глибоке розуміння національних цінностей, історичної правди, особистої відповідальності перед державою.

Науково-дослідна діяльність формує в учнів уміння мислити критично, працювати з джерелами, аналізувати суспільні процеси. Це сприяє глибшому розумінню історичних подій, сучасного становища країни та усвідомлення своєї ролі в її майбутньому.

У період війни питання національної ідентичності, культурної спадщини та історичної пам'яті набувають особливої ваги. Українознавство як

міждисциплінарна галузь знань стає важливим ресурсом для формування громадянської свідомості й патріотизму серед молоді.

Ключові слова: науково-дослідна діяльність, здобувачі освіти, національно-патріотичне виховання, українознавство, ідентичність.

Annotation. The study is focused on determining the national priorities of the value content of modern educational practices in the context of humanitarian challenges and threats. One of the main tasks of educational policy should be the formation of national socio-state values in students and youth as the ideological basis of Ukrainian identity.

During the war, national-patriotic education of youth acquires paramount importance as a strategic factor in ensuring the unity of society, its resilience to external challenges and threats. One of the effective tools for the formation of patriotic consciousness is the scientific and research activities of students, which not only contributes to the development of intellectual potential, but also forms a deep understanding of national values, historical truth, personal responsibility to the state.

Research activities develop students' ability to think critically, work with sources, and analyze social processes. This contributes to a deeper understanding of historical events, the current state of the country, and an awareness of their role in its future.

During the war, issues of national identity, cultural heritage and historical memory acquire particular importance. Ukrainian studies as an interdisciplinary field of knowledge becomes an important resource for the formation of civic consciousness and patriotism among youth.

Key words: scientific research activity, students, national-patriotic education, Ukrainian studies, identity.

У сучасних умовах, коли Україна переживає один із найтяжчих періодів у своїй новітній історії – повномасштабну війну, питання національно-патріотичного виховання молоді набуває особливого значення. У цьому контексті науково-дослідна діяльність в освітніх закладах виступає не лише як засіб формування інтелектуального потенціалу молоді, а й як потужний інструмент утвердження національної ідентичності, громадянської свідомості та активної позиції молодого покоління щодо захисту незалежності та суверенітету держави.

Пріоритетним напрямом у національній системі освіти в умовах повномасштабної війни має стати патріотичне виховання здобувачів освіти, яке є складовою частиною національної безпеки та обороноздатності держави, інструментом утвердження національної ідентичності, адже війна Росії проти України – це війна за ідентичність, за «остаточне усвідомлення того хто ми є і ототожнення – хто свій, а хто ні» [4, с. 137].

Зокрема, у Законі України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» в статті 9, пункті 4 зазначається, що одним із напрямів громадянсько-патріотичного виховання є формування та утвердження

в суспільстві патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови [2].

Відповідно до Концепції «Нова українська школа» учнем нової української школи є – патріот із активною позицією; новатор, здатний змінювати навколишній світ, конкурувати на ринку праці, учитися впродовж життя [6].

У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та заходів щодо її реалізації до 2025 року (наказ МОН № 527 від 06.06.2022) метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина, патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей українського народу, національної самобутності [3]

Закономірною й обов'язковою умовою в цьому контексті є випереджувальний розвиток освіти. Це логічно впливає з того, що вбачається пріоритетною у формуванні людського капіталу як рушійної сили розбудови суспільства. Загальновизнана істина: які ідеї, зміст і морально-етичні норми сповідує та реалізує сьогодні освіта, таким буде суспільство в майбутньому. Загалом, йдеться про те, що оновлена освіта покликана формувати не лише носія певних знань, а й усебічно розвинену особистість, здатну використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя, тобто для інноваційного розвитку суспільства [5, с. 50].

Науково-дослідна діяльність у закладах освіти передбачає систематичну роботу учнів та студентів над вирішенням актуальних наукових проблем, що базується на аналітичному мисленні, пошукових навичках та інноваційному підході. Вона охоплює участь у конференціях, конкурсах наукових робіт, розробку власних дослідницьких проєктів, тісну співпрацю з науковими установами тощо.

Науково-дослідна діяльність як процес самостійного пізнання, пошуку, аналізу та осмислення різноманітних фактів і явищ формує в учнів навички критичного мислення, відповідальності та активної життєвої позиції. У воєнний час така діяльність набуває додаткового смислового навантаження, оскільки вона спрямовується на осмислення національної історії, вивчення героїчного досвіду українського народу, фіксацію воєнних злочинів, волонтерської діяльності, захисту культурної спадщини.

Науково-дослідна робота в закладах освіти ефективно поєднується з патріотичним вихованням через:

- Теми досліджень, що стосуються історії України, героїв війни, волонтерського руху, культурної спадщини, інформаційної безпеки тощо.

- Проектну діяльність, спрямовану на підтримку ЗСУ, допомогу переселенцям, фіксацію злочинів агресора (у рамках шкільних або студентських ініціатив).

- Популяризацію національної науки, мови, мистецтва, досягнень українських науковців і військових.

- Інноваційні розробки, які можуть мати прикладне значення для оборони, безпеки, медицини, реабілітації тощо.

Реалізації патріотичних науково-дослідних проєктів в закладах освіти в умовах війни відбувається через долучення учнів Малої академії наук України до проведення досліджень, присвячених історії окупації, опору, героїки захисників. Університетські наукові гуртки працюють над створенням дронів, систем спостереження, застосунків для підтримки військових. Важливим є проведення Всеукраїнських конкурсів наукових робіт із патріотичною тематикою, онлайн-лекторіїв про війну та історію боротьби українського народу, а також ініціатив на рівні громад: експедиції з фіксації зруйнованої культурної спадщини, історичні реконструкції, цифрові музеї війни.

Участь у таких дослідженнях сприяє формуванню в учнівської молоді високої національної свідомості, критичного мислення, вміння аналізувати інформацію та протистояти фейкам, почуття громадянської відповідальності, емпатії та співпереживання до постраждалих.

Науково-дослідна діяльність учнів у галузі українознавства в умовах війни має особливе значення, адже допомагає не лише розвивати історичну та культурну свідомість, а й формувати патріотичні цінності, усвідомлення національної ідентичності й активну громадянську позицію, сприяє розвитку в учнів умінь аналізувати, критично оцінювати інформацію, приймати рішення і, що не менш важливо, впроваджувати свої ідеї та знання в реальне життя [1, с. 278].

З метою формування патріотів-державників з 2007 р. було розпочато реалізацію проєкту «Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів» За 18 років в освітньому проєкті було представлено більше шести тисяч науково-пошукових учнівських досліджень.

Варто відзначити, що цьогорічний конкурс з українознавства ознаменувався рекордною кількістю переможців – 409 з різних куточків України і закордоння. Високий рівень наукових розвідок, спрямованих на відстоювання національних цінностей українців, збереження й утвердження національної ідентичності, осмислення та вшанування пам'яті українських героїв, засвідчує активну позицію учнівської молоді.

Серед основних напрямів науково-дослідної діяльності учнів в галузі українознавства можна виокремити:

1. Дослідження історії України в контексті національно-визвольної боротьби.

2. Вивчення української мови як основи національної ідентичності.

3. Аналітичні дослідження сучасних подій. Учні беруть участь у створенні аналітичних матеріалів, вивчають та осмислюють наслідки сучасної війни для різних сфер життя: економіки, соціального розвитку, прав людини тощо.

4. Дослідження впливу війни на українську літературу і мистецтво.

5. Залучення до збереження історичної пам'яті.

6. Участь у краєзнавчих дослідженнях.

7. Медіаграмотність і дослідження дезінформації.

8. Дослідження культурної спадщини України.

Під час війни історія нації стає живим досвідом, а не просто фактом з підручника. Молодь вчиться оцінювати минуле через призму сучасних подій, що зміцнює її ідентичність. Соціальні мережі та інформаційний простір також впливають на формування національної свідомості. Вони можуть як посилювати, так і ослаблювати почуття приналежності до нації, залежно від інформаційних потоків та ціннісного контенту, що споживає молодь.

Наприклад, Журман Вероніка, студентка Державного професійно-технічного навчального закладу «Київське вище професійне училище водного транспорту» у ході дослідження «Використання художніх засобів у текстах публікацій російської пропаганди в українському сегменті багатиформеного клауд-месенджера «Telegram» для впливу на інформаційний простір України» відзначає, що російська пропаганда активно використовує цей канал для поширення деструктивних наративів, спрямованих на маніпуляцію суспільною свідомістю українців. Аналіз тексту публікації колишнього Народного депутата Іллі Киви показав, що пропагандистські матеріали базуються на прихованому мовному впливі, який досягається за рахунок використання маніпулятивних прийомів, таких як викривлення фактів, часткове замовчування інформації, емоційне навантаження через художні засоби та формування фейкових новин. Застосування художніх засобів відіграє ключову роль у створенні емоційного впливу на реципієнтів, сприяючи зниженню їх критичного мислення. На основі проведеного аналізу дослідницею було розроблено рекомендації щодо протидії антиукраїнській пропаганді. Зокрема, запропоновано активізувати роботу державних і громадських організацій з медіаграмотності населення, посилити інформаційну протидію в «Telegram», створюючи контент, що викриває маніпулятивні техніки та надає об'єктивну інформацію.

Формування національної ідентичності в умовах війни також залежить від особистого досвіду учнівської молоді. Участь у волонтерських ініціативах, допомога армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб – усе це сприяє глибшому усвідомленню власної ролі в суспільстві та приналежності до нації. Такий досвід не лише зміцнює патріотичні почуття, але й розвиває емпатію, соціальну відповідальність та стійкість. Тимків Дарина, учениця 8 класу

Коломийського ліцею № 4, імені Сергія Лисенка у роботі «Волонтерська відповідь російській агресії: кейс Коломиї» акцентує увагу на тому, що аналіз волонтерської діяльності міста Коломиї дозволяє зрозуміти, як місцеві громади можуть стати потужною опорою держави у період кризи. Це місто є яскравим прикладом того, як громадянська солідарність та ініціативність здатні ефективно протидіяти викликам війни. Юна дослідниця робить висновок, що волонтерська діяльність у Коломиї не тільки сприяє фізичному забезпеченню українських військових, але й стає частиною процесу збереження української культурної ідентичності та підтримки морального духу воїнів. Справжній «борщ», приготований волонтерами, став символом української гостинності, традицій та стійкості. Цей аспект дослідження важливий, оскільки він показує, як культура може бути інтегрована в практичну допомогу, підтримуючи моральний дух людей і нагадуючи про рідний дім.

Війна формує новий тип героїзму, який стає зразком для наслідування молоддю. Героїчні вчинки як сучасників, так і історичних постатей, надихають та мотивують до активної громадянської позиції. Важливою є також роль медіа в популяризації цих прикладів, оскільки саме вони створюють образ національних героїв і підкреслюють важливість боротьби за свободу. Так, Якубівська Аліна, студентка Київського професійного коледжу мистецтва та технологій сервісу у роботі «Герої на передовій: шлях відваги та самопожертви» зазначає, що якщо раніше тема армії часто сприймалася як щось далеке, то тепер військові стали основною опорою держави. Захисники України – не просто люди в камуфляжі, а лідери, наставники, новітні легенди. Українці більше не будуть сприймати армію як щось другорядне – після війни обороноздатність країни стане ключовим питанням на державному рівні. Після перемоги країна потребуватиме не меншого героїзму для відновлення економіки, культури та соціальних інституцій.

Зокрема, Ковтун Яна, учениця 11 класу Комунального закладу «Близнюківський ліцей Близнюківської селищної ради Лозівського району Харківської області», актуалізуючи представлене дослідження «Дорога незламних: історії героїв-воїнів» пише, що війна триває щодня, щогодини, щосекунди.... Але основний тягар взяли на себе воїни. Саме вони ризикують своїм здоров'ям і життям, своєю жертовністю зберігають незалежність нашої держави, дозволяють нам отримувати освіту, одружуватися, працювати... Тому моя робота саме про них – про воїнів. У висновках юна дослідниця виокремлює значення цієї тематики для розвитку суспільних наук: «Такий аналіз не тільки розширює наші уявлення про перебіг війни, її причини, динаміку та наслідки, а й сприяє кращому розумінню героїзму як соціокультурного феномена. Вивчення цього явища в контексті війни дає змогу виявити його соціально-психологічні аспекти, мотиваційні чинники,

цінності та значущість для суспільства, а також його вплив на формування національної ідентичності та збереження історичної пам'яті».

Також в умовах війни мішенню агресора стає культурна спадщина України, тому дослідження та популяризація української культури є надзвичайно важливими. Наприклад, Белоусова Маргарита, учениця 8 класу Ізюмського ліцею № 11 Ізюмської міської ради Харківської області, у роботі «Культура як фортеця духу: творчість Павла Вишебаби та українська ідентичність» досліджує внесок культури в становлення української державності, зокрема через творчість сучасного письменника, поета, музиканта й активіста Павла Вишебаби. Його творчість є прикладом того, як мистецтво здатне мобілізувати, надихати та об'єднувати українців. Маргарита робить висновок, що літературні твори, такі як поезія Вишебаби, стають медіатором між минулим, теперішнім і майбутнім. Вони допомагають переосмислити уроки історії, зберегти колективну пам'ять та створювати фундамент для нових поколінь. Таким чином, творчість поета сприяє формуванню безперервності культурної традиції, що є основою для стійкості держави та її ідентичності.

У межах нашого дослідження ми навели кілька прикладів наукових досліджень, які відображають основні тенденції тематичного наповнення сучасних наукових студій учнівської молоді, що спрямовані на формування громадянської свідомості та активної позиції зростаючої особистості.

Отже, науково-дослідна діяльність у закладах освіти під час війни набуває нової якості – вона перетворюється на один із ключових засобів формування національно-патріотичного світогляду. Її значення виходить за межі академічного: вона стає практикою громадянської участі, способом морального спротиву та засобом національного самоствердження. Системний підхід до цього процесу через навчання, громадську активність, участь у волонтерських та культурних ініціативах, а також активну роль педагогічного колективу спрямований на формування патріотично свідомої та активної молоді, яка буде готова до конструктивних змін у суспільстві та до відстоювання національних інтересів України. У воєнний час українознавчі дослідження зміцнюють почуття приналежності до нації, формують опір до дезінформації та сприяють єдності суспільства. Учнівські дослідження в цій галузі стають засобом актуалізації важливих тем: захисту мови, культурної спадщини, вивчення локальної історії та ролі героїв нашого часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізова О. Українознавчі засади формування патріотичної свідомості здобувачів освіти (на матеріалах XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8 – 11 класів закладів загальної середньої освіти). Українознавство. № 4. 2024. С. 175–289.

2. Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України 06.06.2022. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
4. Національна ідентичність у трансформаційних процесах: безпекові чинники та консолідація суспільства / О. Газізова, Т. Бевз, І. Краснодемська, С. Бойко, Ю. Шинкарик, А. Кононенко, О. Соболева. Тернопіль: «Джура», 2023. 308 с.
5. Рогозіна О. В. Науково-дослідницька діяльність як компонент самоосвіти і самореалізації особистості. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки. 2017. Випуск 3. С. 48–53.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80>

Гальченко М. О.,
*спеціаліст відділу освіти, культури, спорту та туризму ВК Пришибської
сільської ради Кременчуцького району Полтавської області»*
marinkagalchenko91@gmail.com

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

У статті розглядається генезис розуміння феномена обдарованості. Представляються підходи вітчизняних та зарубіжних учених до вивчення даної проблеми. Наголошується на соціальній значущості обдарованих особистостей та необхідності їх всебічному розвитку, починаючи з шкільних років.

Ключові слова: обдарованість, обдарована дитина, інтелектуальні здібності, геніальність, талант, здібна дитина.

Key words: giftedness, gifted child, intellectual abilities, genius, talent, able child.

*«Віддай людині крихітку себе,
за це душа наповнюється світлом»*

Л. Костенко

Постановка проблеми. Проблема вивчення психології обдарованих дітей є надзвичайно актуальною в наш час. Соціальні, технічні та наукові перетворення, які відбуваються в суспільстві, поставили перед системою освіти і психологічних служб, зокрема, гострі проблеми, однією з яких є проблема виявлення, розвитку та навчання обдарованих дітей. Феномен обдарованості, незважаючи на

посилену увагу до нього представників різних галузей наукового знання, все що залишається мало вивченим та, певною мірою, загадковим явищем.

Досвід і практика суспільного життя свідчать про те, що високоінтелектуальний потенціал нації – запорука найбільших успіхів у будь-якій сфері діяльності держави.

Ця проблема набула особливої актуальності в наш час, коли відбувається інтеграція в Європейське співтовариство, створюються умови для єдиного освітнього простору і стандартів. Питанням виявлення та організації роботи з обдарованими дітьми займалися вітчизняні та зарубіжні вчені: К. Брумфіт, П. Горей, Дж. Грахам, К. Джонсон, Б. Саймон, Є. Хокінс та ін.

Мета даної статті – окреслити специфіку роботи з обдарованими дітьми. Ю. Бабаєва, А. Доровський, Н. Лейтес визначають термін «обдарованість» як [4]:

- якісне, своєрідне співвідношення здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності, які дають змогу компенсувати недостатність певних умінь за рахунок інших;

- загальні здібності або моменти здібностей, які обумовлюють ширину можливостей людини, умови та своєрідність її дії;

- сукупність задатків природних даних, характеристика ступеня вираженості й своєрідності природних передумов здібностей. Ж. Годфруа, А. Матюшкін, М. Мотков та інші розуміють «обдарованість» дитини, як вищий ніж у її однолітків за рівних умов, рівень сприйняття навчання і більш виражені творчі прояви.

Актуальність проблеми обдарованості, її соціальна значущість і необхідність глибокого вивчення окреслили тему даної статті, метою якої є визначення і характеристика феномену дитячої обдарованості та особливостей її прояву на певних етапах розвитку.

Основний виклад теоретичного матеріалу. Одним із пріоритетних напрямів сучасної освіти є розвиток учнів, які мають потенціал до високих досягнень. Це відображено в таких базових державних нормативних документах:

- Концепція загальної середньої освіти, де першим з основних завдань загальноосвітньої школи названо «різнобічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб» [4].

- Закон України «Про освіту», у ньому зазначено, що для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей необхідно створювати класи з поглибленим вивченням предметів, спеціалізовані школи, гімназії [3, с. 6].

- Національна доктрина розвитку освіти, тут відмічено, що «державна повинна забезпечувати: формування в дітей сучасного світогляду, розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти та самореалізації особистості; створення умов для розвитку обдарованих дітей» [2, с. 46].

Поняття «обдарованість» походить від слова «дар» і означає особливо сприятливі внутрішні передумови розвитку. При цьому воно означає не лише високий рівень, а й деяку внутрішню настанову, напрям розвитку особистості [1, с. 3–5].

Узагальнюючи все вищезазначене та спираючись на власний педагогічний досвід, зауважимо, що під терміном «обдарованість» ми розуміємо високий рівень творчого потенціалу, який виражається, перш за все, у високій пізнавальній та дослідній активності особистості.

Обдаровані діти – майбутній цвіт нації, інтелектуальна еліта, гордість, честь України, її світовий авторитет. Недарма видатні діячі нашої держави надавали виняткового значення формуванню розумового потенціалу українського громадянства, вважаючи, що тільки еліта може просувати суспільство й державу до висот досконалості. І наше завдання полягає в тому, щоб дбайливо плекати талант.

Кожна обдарована дитина - індивідуальність, яка потребує особливого підходу. Сприяння реалізації обдарування потребує організації особливого середовища, зокрема, спеціальної освіти, яка виходить, як правило, за межі навчання.

Тому на сьогодні одне із завдань кожного вчителя – активізувати можливості обдарованих дітей на уроках, урахувуючи природу та психологічний механізм творчого розвитку дитини.

На наш погляд, обдаровані діти повинні бути об'єктом спеціальних педагогічних і соціальних програм, оскільки найбільші сподівання на покращення умов життя й розквіту нації пов'язане саме з обдарованою молоддю.

Слід зауважити, що тривалий час школа була орієнтованою на дитину із середніми здібностями, а робота з обдарованими дітьми лишилася осторонь. Перетворення, що відбулися у вітчизняній системі освіти за останні десятиліття (переорієнтація на гуманістичні, особистісно зорієнтовані та розвивальні освітні технології), вимагають змін до організації роботи з учнями, які виявляють неординарні здібності. Тому нині з'являються освітні установи, навчальні й соціальні програми, громадські організації та фонди, головною метою яких є виявлення, навчання, розвиток обдарованих дітей.

Зрозуміло, що вже давно існували різноманітні погляди щодо навчання обдарованих дітей: було висунуто ідею прискореного навчання, створювалися спецшколи, спеціалізовані класи тощо. Слід відмітити, що в наш час ці починання знайшли своє відображення і втілення в сучасній школі, зокрема в організації шкіл і класів з математичним, художнім, гуманітарним та ін. нахилом, упровадженні нових навчальних дисциплін (логіка, розвиток продуктивного мислення та ін.), створення індивідуальних планів розвитку здібностей дітей педагогами-новаторами.

Останнім часом у світі панує тенденція відмови від створення спеціалізованих класів для обдарованих учнів, адже кожна така дитина переважну частину свого життя житиме в суспільстві, яке складається з людей

різних типів. По суті, перевага надається профільному навчанню, це дає змогу не відокремлювати цих дітей від інших учнів, а вчитися разом із такими як вони, або ще здібнішими школярами.

Метою навчання учнів є забезпечення умов для їх інтелектуального, соціального, морального й фізичного розвитку, виховання громадян-патріотів, а також забезпечення базової освіти та підготовка до успішного навчання в школі II та III ступенів.

Тому ми вважаємо, що потрібно створити таку школу нового типу, яка б забезпечувала реальну індивідуалізацію без ізоляції обдарованих дітей від соціального середовища.

Зрозуміло, що обдаровані діти – особливі. Вони незвичайні за характером, за сприйняттям оточуючого тощо. Тому лише розуміння вчителем особистісної несхожості обдарованої дитини дає підставу виявляти й розвивати її творчий та інтелектуальний потенціал. Саме тому так важлива співпраця вчителя й психолога щодо виявлення таких дітей і вироблення особливого підходу до їх розвитку. Виявлення обдарованих і талановитих дітей – тривалий процес. Обдарована дитина лише тоді буде нарощувати свій потенціал, коли вчитель творчий, а навчальний процес цікавий, різнобічний та результативний.

Виявлення обдарованих дітей здійснюється в межах комплексного психологічного обстеження всіх учнів класу. Ця методика передбачає, крім психометричних методів, використання також методу спостереження та аналізу матеріалів, отриманих за допомогою анкетування батьків. Для систематизації та унаочнення результатів ми рекомендуємо використовувати «картки обдарованості». За основу було взято «Шкали для рейтингу поведінкових характеристик обдарованих дітей», розроблені під керівництвом Дж. Рензуллі [3, с. 8–9].

Такий підхід дає змогу при здійсненні психологічного дослідження врахувати пізнавальні, мотиваційні, лідерські та творчі характеристики учня. Таким чином створений банк даних допомагає простежити, як відбувається розвиток особистості, помітити зниження інтересу до навчання та здійснити корекційну роботу.

Потенціал обдарованості школяра в навчальній діяльності можна виявити методом спостережень. Високий рівень можна охарактеризувати за такими ознаками:

- має значний обсяг знань, великий словниковий запас, критичне мислення, розвинену інтуїцію;
- із власної ініціативи обирає складні завдання; самостійно переносить засвоєне в нові умови; установлює причинно-наслідкові зв'язки;
- виявляє приховані залежності, високу допитливість;
- здатний до творчих перетворень наявних умов та умов завдання;

- уміє інтегрувати й синтезувати інформацію, помічати тонкі відмінності, створювати гіпотези, робити висновки, висловлювати зміст досить складних ідей, аналізувати ситуацію перед тим як діяти, оцінювати процес, результат, наслідки.

Говорячи про роботу з обдарованими дітьми, не можна не пригадати слова К. Ушинського, який стверджував, що «учень – це не посудина, яку треба наповнити, а факел, який треба запалити» [4].

Навчаючи таких дітей, педагоги повинні не лише використовувати увесь свій досвід, спеціальні знання, а й постійно знаходитись в пошуку специфічних форм і методів роботи з метою розкриття й розвитку їх талантів, ефективного механізму включення здібного учня в навчально-виховний процес. Відомо, що здібності дитини розвиваються під час ознайомлення зі змістом матеріальної й духовної культури, науки, техніки, мистецтва в процесі навчання.

Тому на уроках класах вчителю необхідно використовувати всі можливості освітнього процесу, щоб:

- розвивати пізнавальні можливості й навички, критичне мислення, допитливість;
- розширювати обсяг отримуваної інформації, навчати застосовувати засвоєний матеріал на практиці, установлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- формувати вміння робити висновки, інтегрувати та синтезувати інформацію, оцінювати як сам процес навчання, так і його результат, передбачати наслідки, міркувати, будувати гіпотезу, здатність аналізувати ситуації, прагнення до розв'язання складних проблем;
- навчати розуміти складні ідеї, розрізняти тонкі відмінності, використовувати альтернативні шляхи пошуку інформації, застосовувати ідеї на практиці.

Зрозуміло, що робота з такими дітьми має свою специфіку. Тому, працюючи з учнями, вчитель повинен:

- підхоплювати думки учнів, оцінюючи їх одразу, підкреслюючи їх оригінальність, важливість, стимулюючи інтерес до пізнання нового;
- стимулювати й підтримувати ініціативу, самостійність учнів;
- створювати проблемні ситуації, що вимагають пошуку альтернативи, сприяють розвитку здатності до прогнозування, уяви;
- розвивати критичне сприйняття дійсності;
- учити доводити розпочату справу до логічного завершення;
- надавати можливість виконувати більше навчальних завдань із підвищенням рівня їх складності (але уникати перевантаження);
- залучати вихованців до творчої діяльності під час проведення різних заходів, відкритих занять, свят;
- під час опрацювання програмового матеріалу залучати дітей до творчої

пошукової роботи з використанням випереджальних завдань, створювати розвивальні ситуації;

- активно залучати дітей до участі в районних, обласних, всеукраїнських конкурсах, змаганнях, виставках;
- впливати особистим прикладом.

Слід пам'ятати, що «своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання – це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховного процесу» [5, с. 18].

Удосконалити навчально-виховний процес, роботу з обдарованими дітьми, дати їм міцні, ґрунтовні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагають:

- олімпіади з базових дисциплін;
- змагання із творчого мислення;
- змагання із кмітливості та логічного мислення;
- конкурси: знавців математики «Кенгуру», природничий конкурс «Колосок», комп'ютерної грамотності «Бобер», знавців української мови імені Петра Яцика;
- інтелектуальні та рольові ігри: всеукраїнська українознавча гра «Соняшник», всеукраїнська природознавча гра «Геліантус», шкільні ігри – «Ланцюжок», «Так чи ні», «КВК», «Ерудит», «Поле чудес», «Брейн-ринг», «Вікторина», «Цікаві ребуси», «Що? Де? Коли?», «О, щасливчик!», «Цікаві кросворди», «Найрозумніший», рольові ігри – «У магазині» та ін.

Елементи змагань, що містяться в іграх, сприяють розвитку здатності творчо мислити, залучають дітей до активного життя. Розв'язуючи ребуси, кросворди, школярі поступово починають складати власні головоломки, що сприяють розвитку пам'яті, уваги, кмітливості, учаться самостійно працювати з літературою, аналізувати та систематизувати отримані дані, робити висновки.

Оскільки оптимальна реалізація здібностей учня значною мірою залежить від професіоналізму вчителя, його стилю діяльності, то для вчителів одним із головних завдань є вдосконалення методики викладання. Із цією метою кожному вчителю необхідно: створювати інформаційний банк даних дітей із різних напрямів діяльності, систематизувати матеріали періодичних видань із проблем дитячої обдарованості, відвідувати проблемно-тематичні семінари з метою систематичного підвищення майстерності, створювати методичні розробки, спрямовані на виявлення та розвиток обдарованих дітей, співпрацювати з діючими консультпунктами для вчителів, де залучено лікарі, психологи, методисти, готувати до друку матеріали з досвіду роботи, вивчати рекомендації вчителів, які працюють з такими дітьми.

Отже, вчитель повинен бути – толерантним, чуйним, мати широке коло інтересів, бути жвавим та активним, володіти емоційною стабільністю, почуттям гумору, уміти переконувати, мати схильність до самоаналізу, знатися на особливостях психології обдарованих дітей, відчувати їх потреби та інтереси, виявляти гнучкість, бути готовим до перегляду власних поглядів і до постійного самовдосконалення, мати творчий, можливо, нетрадиційний особистий світогляд, бути готовим до виконання різноманітних обов'язків, пов'язаних з особливостями навчання обдарованих дітей.

Під час здійснення навчально-виховного процесу важливо звертати увагу на те, щоб:

- не вирізняти обдарованих дітей за індивідуальні успіхи, а заохочувати до спільних занять з іншими дітьми;
- не приділяти забагато уваги навчанню з елементами змагання, оскільки обдарована дитина ставатиме переможцем, що може призвести до неприязні з боку решти учнів;
- не перетворювати обдаровану дитину на «вундеркінда».

Недоречне акцентування її винятковості може спричиняти роздратованість, ревності друзів і однокласників.

Уроки не повинні бути однотипними, бо суворо регламентовані заняття таким дітям не цікаві. Робота з виявлення та розвитку обдарованості особистості тоді стане успішною, коли вона матиме системний характер, об'єднуватиме зусилля освітніх закладів та родини.

Найголовніше в сім'ях, де виховуються обдаровані діти – атмосфера пізнавальних інтересів самих батьків (у сім'ї багато читають, ходять на виставки, до бібліотеки, у музеї, не нав'язуючи свого інтересу). Така стратегія саморозвитку є найефективнішим прикладом для дітей.

Батьки повинні особливу увагу приділяти розвитку пізнавальних інтересів дитини, адже завдяки їм формуються основні інтелектуальні вміння, необхідні для засвоєння знань, закладається основа для подальшого успішного оволодіння знаннями. Сім'я повинна розвивати у своїх дітей прагнення до активної пізнавальної діяльності, зацікавлювати їх різними видами завдань (пошукових, логічних, ігрових).

Тому педагогам на батьківських всеобучах варто надати наступні рекомендації батькам щодо розвитку творчих можливостей дітей:

- підтримуйте бажання дитини працювати самостійно;
- не втручайтесь у процес творчої діяльності;
- давайте свободу вибору методів досягнення мети;
- визначайте раніше не визнані або не використані можливості дитини;
- створюйте умови для конкретного втілення творчих ідей;

- заохочуйте дитину до роботи в груповому творчому процесі;
- заохочуйте до роботи над проектами, запропонованими самою дитиною;
- не тисніть на дитину, створюйте вільну, невимушену атмосферу;
- схвалюйте результати діяльності в усіх галузях із метою спонукати бажання випробувати себе в різних видах діяльності;
- шануйте й відшукуйте потенційні можливості дитини, навіть якщо вона в чому-небудь відстає;
- демонструйте свій ентузіазм у якійсь діяльності;
- підтримуйте своїм авторитетом дитину;
- допомагайте знаходити в її фантазіях зв'язок із реальним світом;
- заохочуйте до спільної творчої роботи зі старшими.

Вчителі та батьки повинні вміти розпізнавати таланти, помічати в дитині найсильнішу рису, знайти в ній ту «золоту жилку», від якої починається розвиток індивідуальності.

Висновки. Отже, співпраця педагогів, психологів, батьків, соціальних робітників та орієнтація їх діяльності на вирішення даної проблеми дозволять виховати відповідальну особистість, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє критично мислити, використовувати набуті знання і вміння для творчого розв'язання проблем, буде прагнути використати всі свої таланти для змін на краще свого життя і життя своєї країни.

Кожен учень – індивід, особистість, що формується впродовж свого життя різними чинниками. Одним із цих чинників є навчальний заклад. Однолітки, друзі, викладачі – це той світ, де учень вчиться бути собою, розвивається, шліфує свої життєво необхідні принципи та поняття. І добре, коли в цей час поряд з учнем, який підіймається по власних сходинках успіху, йде творчий, активний, розумний колектив на чолі із вчителями-майстрами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баришполь С. В. Рекомендації вчителям щодо виявлення обдарованих учнів / С. В. Баришполь // Початкове навчання та виховання (Осн.). – 2012. – № 13. – С. 2-5.
2. Гнідая С. Організація роботи з обдарованими дітьми / Софія Гнідая // Директор школи (Шк. світ). – 2012. – № 16. – С. 43-48.
3. Лісовенко Г. Система роботи з обдарованими учнями у початкових класах / Г. Лісовенко // Управління освітою (Шк. світ). – 2009. – № 2. – С. 6-11.
4. Робота з обдарованими дітьми: теорія, практика // Початкова освіта (Шк. світ). – 2012. – № 24. – Спецвипуск.
5. Робота з обдарованими дітьми: поради // Початкове навчання та виховання (Осн.). – 2012. – № 2/3. – С. 18.

Ганаба С. О.,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
sveta_ganaba@ukr.net

ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ

Креативність вважають “рушієм” суспільного поступу. Завдяки їй продукуються нові оригінальні ідеї, вирішуються складні завдання, виявляється здатність у звичному та очевидному віднайти нові ресурси для розвитку тощо. Рівень її розвитку та актуальності визначається здатністю подивитися на проблему чи складне завдання під іншим кутом зору, обрати неочікувані шляхи для її вирішення, незважаючи на ризики та небезпеки. У ризиках почасти й прихований евристичний потенціал креативності.

Ключові слова: креативність, розвиток особистості, стереотипи, технологія.

Creativity is considered the “engine” of social progress. Thanks to them, new original ideas are produced, complex tasks are solved, the ability to find new resources for development in the usual and obvious is revealed, etc. The level of its development and relevance is determined by the ability to look at a problem or a complex task from a different perspective, to choose unexpected ways to solve it, despite the risks and dangers. The heuristic potential of creativity is partly hidden in risks. Key words: creativity, personality development, stereotypes, technology.

У науковому дискурсі поняття стереотип розглядається як стійкий та спрощений образ чи уявлення, як певний шаблон мислення, як правило, не має безпосереднього відношення до реального стану речей [1]. Чи погано, коли людина та спільноти підтримують та культивують чимало стереотипів. Відповідь є амбівалентною. З одного боку, стереотипи виконують позитивну суспільну роль, оскільки забезпечують передання необхідного культурного досвіду наступним поколінням, підтримуючи “соціальний каркас” буття. З іншого боку, стереотипи спрощують реальність, оскільки зводять різноманіття проявів людського життя до певних визначених характеристик. Як спрощений образ та шаблон мислення, що вироблений на основі внутрішніх переконань та установок, вони заважають виробленню нетрадиційного погляду на речі й не дозволяють не заангажовано подивитися на усталені речі та події. Інколи вони зумовлюють хибне уявлення людини про певне явище чи подію, яке транслюється новим поколінням як певне правило чи твердження, яке потребує виконання чи наслідування. Отож, часто стереотипи приймають на віру та не перевіряють. У підсумку їх існування зумовлює перекозачення реальності та має негативний вплив на свідомість та поведінку людей. З огляду на цю обставину,

стереотипи є ворогом креативності, оскільки блокують уяву та фантазію. Їх виявлення та злам є необхідною умовою розвитку креативності.

Натомість, креативність вважають “рушієм” суспільного поступу. Завдяки їй продукуються нові оригінальні ідеї, вирішуються складні завдання, виявляється здатність у звичному та очевидному віднайти нові ресурси для розвитку тощо. Рівень її розвитку та актуальності визначається здатністю подивитися на проблему чи складне завдання під іншим кутом зору, обрати неочікувані шляхи для її вирішення, незважаючи на ризики та небезпеки. Вочевидь, у ризиках почасти й прихований евристичний потенціал креативності.

Дослідник Д. Сімпсон аналізує креативність як здатність людини відмовитися від узвичаєних типів мислення та зразків вирішення завдань, схильність руйнування загальноприйнятого та звичного порядку виникнення ідей у процесі мисленнєвої діяльності. Інший науковець К. Роджерс розглядає креативність як спроможність віднайти нові способи вирішення проблем та вміння побачити нові способи їх вираження [2].

Релевантність феномену креативності визначається й тим, що вона допомагає розвинути людині низку суто людських компетентностей, зокрема терпиме й як вищий ступінь толерантне ставлення до інших людей, іншої позиції, інших творінь тощо. У цьому процесі важливим є не лише прагнення до діалогу, а й вміння слухати та чути, здатність працювати з іншими у тандемі над творчими проєктами тощо. Зауважимо, що передумови та чинники розвитку креативності є однаковими для усіх, однак вияв є індивідуальним. До прикладу, сміливість, рівень захоплення та зачарування новим, наполегливість, працьовитість, довіра тощо – є доступним кожній людині. Це свідчить про те, що креативними є усі люди.

Дослідниками та фахівцями-практиками презентовано низку технологій подолання стереотипного мислення. Так, Ж.-М. Дрю презентує технологію “розрив стереотипу”. В її основі є ідея триєдності: “стереотип, розрив, бачення”. Зона стереотипу передбачає пошук шаблонності та упередженості у міркуваннях. Зона розриву є новою основою для створення нового креативного продукту чи “народження” ідеї. Зона бачення – це уявлення нової творчої стратегії розвитку та застосування ідеї чи продукту [2].

Зауважимо, що запропонована технологія має універсальний характер у подоланні стереотипів, оскільки її підходи та концептуальна ідея можлива для реалізації у багатьох сферах суспільного життя. Попри універсальність, варто пам’ятати, що техніки розвитку креативності є доволі складним інструментом у реалізації, який вимагає філігранності та відпрацювання механізму генерування ідей й налаштування загальної готовності до продуктивної роботи. Ідеї скрізь

оточують людину. Тому налаштування на “креативну частоту” народжує нові ідеї та думки. Решта – справа професійної майстерності та “налаштування”.

Цікавими є думки Грехема Уоллеса. Цей дослідник у 20-х роках минулого століття створив чотири стадійну модель творчого пошуку. Ця модель була розроблена на основі вивчення біографій знаних дослідників та науковців. Першою стадією є підготовка до креативного процесу. Цей етап містить обробку, планування та обмірковування проблеми. Наступним етапом є інкубація. На цьому етапі людина починає на підсвідомому рівні генерувати ідеї. На цьому етапі генеруються ідеї. Важливим є насичення різними, почасти суперечливими й неочікуваними для людини міркуванням. У результаті отримання достатньої кількості ідей, необхідно припинити “обмірковувати” проблему, вивчати по ній інформацію на певний час. Щоб інкубація була успішною, варто, на думку Г. Уоллеса, зайнятися чимось іншим, не пов’язаним із роботою. Найкраще підходить відпочинок чи фізична активність. Період інкубації може тривати від декількох годин до декількох років. Третім етапом є осяяння. Йдеться про “визрівання” та “усвідомлення” нової ідеї. Це момент, коли цікава ідея досягає рівня свідомості. Її можна описати як спалах, несподіване прозріння. Це той самий момент, коли ви скажете: “Ага! Ось так варто зробити!” Варто зазначити, що стадія осяяння досить тендітна. Її досить легко зруйнувати будь-якими стереотипними судженнями, недовірою чи навіть спробами пришвидшити її реалізацію. Останньою стадією є верифікацією. Цей етап передбачає перевірку ідеї у різних ситуаціях, перевірка спроможності її реалізуватися. За умови, що вона не реалізується, необхідно повернутися до інкубаційного періоду чи навіть до етапу підготовки та продукування креативних ідей. Чим більше практики та можливості практичної реалізації, то кращим буде результат [1, с.202-206].

Варто зазначити, що обов’язковими складовими креативності є: людина (той, хто креативить), процес (що таке креативний процес та як він виглядає), місце (яке місце є найбільш продуктивним для креативності), продукт (які результати креативного процесу).

Отож, креативний процес, діяльність – процес вияву чутливості до проблем, дефіциту знань, їх дисгармонії, незгідності тощо, фіксації цих проблем, пошуку їх рішень, висунення гіпотез і, нарешті, формулювання і повідомлення результату рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гілберт Е. Велика Магія: Творче життя за межами страху. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. 254 с.
2. Грант А. Оригінали. Як нонконформісти рухають світ. Київ : Вид-во ТАО, 2016. 336 с.

Гарань Н. С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки вищої школи,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Ma Xiaoqing,
здобувач 2 (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

Юристовська-Попадюк В. І.,
здобувач 2 (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Україна

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДІАГНОСТИЦІ ОБДАРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Представлена стаття продовжує цикл публікацій, присвячених проблемі застосування штучного інтелекту для психологічної діагностики обдарованості здобувачів закладів вищої освіти. Проаналізовано науково-педагогічні статті дослідників із зарубіжних країн і вітчизняні публіцистичні праці дотичних тем. Доведено актуальність представленої проблеми, що зумовлена зростаючою необхідністю застосування штучного інтелекту для психологічної діагностики обдарованості здобувачів закладів вищої освіти з метою оптимізації освітнього процесу та розвитку їхнього потенціалу. Наголошено на тому, що ШІ не може повністю замінити людський фактор, психологи та педагоги залишаються надзвичайно важливими для інтерпретації результатів і підтримки здобувачів. Підсумком статті є думка про те, що сучасні технології відкривають нові можливості для розвитку освітнього процесу, допомагаючи розкрити потенціал обдарованої студентської молоді та сприяючи формуванню майбутніх лідерів.

Ключові слова: психологічна діагностика, штучний інтелект, здобувач, заклад вищої освіти, обдарованість.

Abstract. This article continues a series of publications dedicated to the issue of applying artificial intelligence in the psychological diagnostics of giftedness among higher education students. It analyzes scientific and pedagogical studies by researchers from foreign countries as well as domestic journalistic works on related topics. The relevance of this issue is demonstrated, driven by the growing necessity of utilizing artificial intelligence for psychological diagnostics of gifted students to optimize the educational process and foster their potential development. It is emphasized that AI cannot fully replace the human factor, and psychologists and educators remain crucial for interpreting results and providing support to students. The article concludes that modern technologies open new opportunities for advancing the educational process, helping to unlock the potential of gifted students, and contributing to the formation of future leaders.

Keywords: psychological diagnostics, artificial intelligence, student, higher education institution, giftedness.

Штучний інтелект (ШІ) стрімко змінює підходи до психологічної діагностики, зокрема в контексті виявлення обдарованості здобувачів закладів вищої освіти. Завдяки високій швидкості обробки даних та здатності аналізувати великі масиви інформації, ШІ забезпечує ефективний інструментарій для більш правильного й об'єктивного оцінювання студентського потенціалу, виявлення прихованих талантів і обдарованості здобувача закладу вищої освіти стає простішим, а сам процес діагностики – якісним і швидким.

Україна активно інтегрується у сферу розвитку штучного інтелекту, що засвідчується ухваленням низки державних документів. Так, у «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» освіту визначено ключовим пріоритетом. Наступним етапом цієї ініціативи стала розробка та впровадження «Стратегії розвитку штучного інтелекту в Україні», що забезпечує практичне впровадження концептуальних засад, встановлює стратегічні напрями, оцінює науковий потенціал і визначає джерела фінансування. В означених документах удосконалення технологій штучного інтелекту у сфері освіти розглядається як фундаментальний чинник сучасного прогресу, а використання цих технологій в освітньому процесі має значний потенціал для підвищення ефективності існуючих методик і забезпечення персоналізованого підходу до навчання.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про суттєве зростання кількості досліджень, присвячених вивченню різноманітних аспектів проблеми обдарованості здобувачів освіти за допомогою технологій штучного інтелекту. Різні площини цієї тематики знаходять своє відображення у наукових працях зарубіжних дослідників, що посвідчує її актуальність у міжнародному академічному дискурсі. Так, у статті Хуан Тівень проаналізовано педагогічні умови, що протегують розвитку академічної обдарованості студентів у процесі вивчення музичних дисциплін в університетах КНР. Автором зазначено, що створення сприятливих психолого-педагогічних умов, використання інноваційних методів навчання, індивідуальний підхід до студентів, залучення їх до науково-дослідницької роботи та сприятливе матеріально-технічне забезпечення – це основні чинники, сприяючі цьому процесу [7, с. 456]. У публікації Л. Процик розглянуто особливості проведення психологічної діагностики інтелектуальної обдарованості підлітків. Звернуто увагу на диференціацію обдарованості – психомоторну, інтелектуальну, творчу, академічну, соціальну та духовну; проранжовано вимоги психолого педагогічного моніторингу як форми ідентифікації ознак обдарованості конкретної дитини; визначено й обґрунтовано основні методи й методики

дослідження зазначеної проблеми [6, с. 104]. Дослідники Н. Делікатна, С. Стельмашук вивчали педагогічний потенціал штучного інтелекту в розвитку обдарованості [4, с. 534-542.]. Автори М. Мельник, А. Малиношевська, К. Андросович розробили рекомендації щодо впровадження ШІ в психологічну практику, наголошуючи на необхідності розробки конкретних інструкцій для вирішення наявних проблем [5, с. 188–206].

Отже, актуальність дослідження представленої проблеми зумовлена зростаючою необхідністю застосування штучного інтелекту для об'єктивної, глибокої та масштабної психологічної діагностики обдарованості здобувачів закладів вищої освіти з метою оптимізації освітнього процесу та розвитку їхнього потенціалу.

Одним із ключових аспектів використання ШІ є автоматизація процесу збору та аналізу даних. Наприклад, програмні алгоритми можуть обробляти результати тестів, анкет та інших форм оцінювання, надаючи глибокий аналіз особистісних характеристик і здібностей здобувача, а це дозволяє викладачеві уникнути суб'єктивних помилок, що можуть виникати під час традиційних форм оцінювання [2, с. 58]. Крім того, алгоритми машинного навчання здатні ідентифікувати багатовимірні патерни обдарованості, які можуть бути невидимими для людських експертів. Наприклад, інтеграція нейромереж дозволяє виявляти комбінації інтелектуальних, креативних та емоційних складових, що створюють унікальний профіль обдарованості конкретного студента. Це може бути корисним для визначення персоналізованих підходів до навчання, побудови індивідуальної освітньої траєкторії тощо [1, с. 313].

ШІ також сприяє розробці інноваційних методів оцінювання, що виходять за рамки традиційних тестів. Сучасні системи можуть включати аналіз мовлення, поведінкові моделі та навіть візуальні дані для створення більш комплексного, багатогранного образу особистості здобувача, дозволяючи враховувати контекст і соціальне середовище, що є важливим для більш чіткої діагностики. Ще одним серйозним аспектом є питання етичного використання ШІ у педагогічній і психологічній діагностиці, адже технології повинні забезпечувати конфіденційність даних здобувачів й уникати упередженості в алгоритмах [3, с. 166]. Ретельне тестування та контроль за роботою систем ШІ є необхідними умовами для того, щоб вони приносили лише користь, а не зашкоджали освітньому середовищу.

Ми суголосні з думкою Л. Процик, яка зазначала, що «діагностика інтелектуальної обдарованості має враховувати комплексно особистісні характеристики і властивості інтелекту, креативність, соціальні та спеціальні здібності» [4, с. 163]. Адже застосування ШІ не лише допомагає покращити діагностику, а й сприяє підвищенню рівня педагогічного супроводу обдарованих

здобувачів. Наприклад, на основі результатів оцінювання можна створювати індивідуальні освітні траєкторії, котрі оптимізуватимуть розвиток потенціалу кожного здобувача. А з іншого погляду, використання технологій ШІ дозволяє викладачам бути більш гнучкими та адаптивними.

Уважаємо за необхідне зазначити, що ШІ не може повністю замінити особистість фахівця і людський фактор, психологи та педагоги залишаються надзвичайно важливими для інтерпретації результатів і підтримки здобувачів. А включення штучного інтелекту «створює потужні можливості для інновацій та покращення освітнього процесу, але водночас підкреслює неперевершену роль вчителя у формуванні повноцінної та глибокої освіти. Отже, хоча штучний інтелект вносить значний вклад у поліпшення освіти, ключову роль грає взаємодія між людьми» [4, с. 534]. Технології є лише дієвим інструментом, який допомагає зробити процес діагностики більш сучасним, ефективним і точним, але значення педагогічного впливу та роль людської взаємодії зостається незамінною.

Підсумовуючи зауважимо, роль ШІ у психологічній діагностиці обдарованості здобувачів закладів вищої освіти є надзвичайно актуальною та перспективною. Сучасні технології відкривають нові можливості для розвитку освітнього процесу, допомагаючи розкрити потенціал обдарованої студентської молоді та сприяючи формуванню майбутніх лідерів, професіоналів і провідних фахівців. Головне – забезпечити гармонійне поєднання технологій і людського досвіду для досягнення найкращих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарань Н. Проблемна група як форма організації науково-дослідної роботи з обдарованою студентською молоддю. Обдаровані діти–скарб нації!: матеріали V Міжн. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). Київ, 2024. С. 310-316.
2. Гарань Н., Осика М. До проблеми впровадження технологій штучного інтелекту в навчальний процес закладу освіти. The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference (м. Афіни, Греція, 05.07.2024 р.). 2024. С. 57-60.
3. Гарань Н., Осика М., Liang Miaofeng Практичні аспекти використання технологій штучного інтелекту під час фахової підготовки здобувачів закладу вищої освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. праць / за заг. ред. д-ра пед. наук., проф. С.А. Саяпіної. 2024, 1 (105), С. 151-162.
4. Делікатна Н., Стельмашук С. Педагогічний потенціал штучного інтелекту в розвитку обдарованості. Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти: матеріали VI Всеукр. міжгал. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 26–31 березня 2025 року). Київ. 2025. С. 534-542.
5. Мельник М., Малиношевська А., Андросович К. Генеративний штучний інтелект у психології: наслідки та рекомендації для науки і практики. Інформаційні технології і засоби навчання. 2024, № 5 (103). С. 188-206.

6. Процик Л. Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих підлітків. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. 2015, № 2. С. 104.
7. Хуан Тівень. Педагогічні умови розвитку академічної обдарованості студентів у процесі вивчення музичних дисциплін в університетах КНР. Інноваційні педагогічні технології в цифровій школі : зб. тез доп. учасників VI Міжнар. наук.-практ. конф. молод. учених (м. Харків, 15–16 трав. 2024 р.) Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. 2024. С. 456–457.

Гіренко М. А.,
заступник директора з навчально-виховної роботи
комунального закладу «Вінницька гімназія № 24»,
girenko1991@gmail.com

ДІАГНОСТИКА ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД КОМУНАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ «ВІННИЦЬКА ГІМНАЗІЯ № 24»

Анотація. У статті висвітлено ключові підходи до діагностики та супроводу обдарованих учнів в умовах воєнного стану, що склалися в Україні внаслідок агресії РФ. Узагальнено результати досліджень Інституту обдарованої дитини НАПН України, Національного центру «Мала академія наук України» та інших освітніх інституцій. Розкрито етапність сучасної діагностики, специфіку психологічної підтримки в кризових обставинах, а також новітні цифрові інструменти для моніторингу розвитку обдарованості. Надано приклади ефективних практик та рекомендації щодо їх впровадження в українських школах.

Ключові слова: обдарованість, діагностика, моніторинг, психологічна підтримка, воєнний стан, освіта, МАН, Інститут обдарованої дитини.

Abstract. The article highlights key approaches to the identification and support of gifted students under martial law in Ukraine, a situation caused by the aggression of the Russian Federation. It summarizes the findings of research conducted by the Institute of Gifted Child of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, the National Center "Junior Academy of Sciences of Ukraine," and other educational institutions. The article outlines the stages of modern diagnostics, the specifics of psychological support in crisis conditions, as well as the latest digital tools for monitoring the development of giftedness. It also provides examples of effective practices and recommendations for their implementation in Ukrainian schools.

Keywords: giftedness, diagnostics, monitoring, psychological support, martial law, education, Junior Academy of Sciences, Institute of Gifted Child.

Діагностика обдарованості – це комплексне дослідження інтелектуального, творчого, емоційного та соціального потенціалу дитини [5]. Вона має бути системною, індивідуалізованою, інтегративною і чутливою до контексту середовища.

Основними принципами сучасної діагностики є:

- об'єктивність та науковість методик;
- етичність процесу діагностування;
- урахування багатфакторності обдарованості (інтелектуальної, творчої, соціальної);
- безперервність спостереження та корекції освітнього маршруту учня [1; 6].

Серед ключових завдань діагностики:

- виявлення особистісних інтересів та нахилів,
- визначення когнітивної діяльності,
- діагностика емоційно-вольових якостей,
- оцінювання рівня мотивації та саморегуляції,
- аналіз креативного та аналітичного мислення [2].

Для реалізації цих завдань застосовуються різні методи: стандартизовані тести, портфоліо досягнень, спостереження у навчальних ситуаціях, анкетування учнів та їхніх батьків, а також проєктивні методики [7].

Теоретичну базу дослідження обдарованості становлять праці Л. Термена, Дж. Гілфорда, Г. Гарднера, а в українському контексті – О. Савченко, С. Максименка, В. Моргуна [1; 3]. Обдарованість розглядається як багатовимірне явище, що охоплює:

- інтелектуальні здібності (IQ, креативність);
- особистісні риси (самостійність, відповідальність);
- мотиваційні компоненти (стійка цікавість, прагнення до досягнень);
- емоційно-соціальні характеристики (емпатія, лідерські якості).

В останніх дослідженнях наголошується на важливості розвитку емоційного інтелекту та стресостійкості обдарованих дітей, особливо в умовах воєнного стану [6].

Умови воєнного стану суттєво ускладнили діагностичні процеси. Серед головних труднощів:

- емоційні травми учнів, що впливають на достовірність результатів тестування;
- нестабільність освітнього середовища, що ускладнює довготривале спостереження;
- обмежені ресурси для проведення обстежень (нестача фахівців, технічних засобів);
- необхідність термінового коригування програм підтримки залежно від змін обстановки [4; 7].

Особливої актуальності набувають питання безпеки під час діагностичних процедур та збереження конфіденційності даних дітей в умовах дистанційного навчання.

У комунальному закладі «Вінницька гімназія № 24» впроваджено багаторівневу систему виявлення та підтримки обдарованих учнів, що включає:

- Використання онлайн-тестувань для скринінгової діагностики (тести на

креативність, логічне мислення, здібності в окремих предметах) [5];

- Психолого-педагогічні консилиуми для аналізу результатів діагностики;
- Врахування емоційного стану учнів через регулярні консультації психолога;
- Проведення анкетувань серед батьків з метою виявлення додаткових здібностей дітей;
- Розробку індивідуальних освітніх маршрутів та програм розвитку таланту;
- Участь у науково-дослідницьких проєктах та олімпіадах різного формату [4; 6].

Серед основних методів, які використовуються у комунальному закладі «Вінницька гімназія № 24»:

- Батарея тестів Дж. Равена на прогресивні матриці (оцінювання інтелектуальних здібностей);
- Тести креативного мислення Торренса;
- Методика «Відкрита анкета талантів» (адаптована для молодших класів);
- Соціометрія для оцінки лідерських та комунікативних здібностей;
- Проективні методики для визначення емоційного стану («Дім-дерево-людина»);
- Онлайн-опитувальники на платформах Moodle та Zoom для зручності дистанційного тестування [7].

Одним із ключових напрямів роботи є забезпечення психологічної стійкості учнів через:

- групові заняття із психоемоційного розвантаження;
- консультації для батьків щодо підтримки дітей у кризових умовах;
- використання елементів арт-терапії, музикотерапії та ігротерапії;
- тренінги з розвитку емоційного інтелекту та навичок саморегуляції [7].

Такі заходи сприяють збереженню психічного здоров'я дітей, розвитку адаптивності та стійкості до стресу.

Крім традиційних форм підтримки, важливою стала реалізація проєктів за напрямом STEM-освіти, розробка стартап-проєктів учнями, підтримка молодіжних ініціатив у сфері волонтерства та технологій [6].

Діагностика чинників розвитку обдарованої особистості в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що поєднує чітку організацію роботи, застосування адаптивних методик, психологічну підтримку та інтеграцію сучасних технологій. Досвід комунального закладу «Вінницька гімназія № 24» доводить, що навіть в екстремальних умовах можливо забезпечити належний рівень розвитку обдарованості, якщо діяти системно, професійно та з урахуванням індивідуальних потреб учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилюк, М. В. Діагностика розвитку обдарованої особистості: сучасні підходи. – К.: Освіта України, 2023.
2. Козакова, О. О. Обдарованість: виявлення та підтримка в умовах війни. – Львів: Світ, 2024.

3. Інститут обдарованої дитини НАПН України. Сучасні методи діагностики обдарованості. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iod.gov.ua>
4. Національний центр "Мала академія наук України". Підтримка обдарованої молоді в умовах воєнного стану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://man.gov.ua>
5. Інформація з матеріалів науково-практичного семінару «Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку», 23–26 травня 2024 року.
6. Червонна Т. (упоряд.) Обдаровані діти: діагностика та супровід. – Запоріжжя: ЗНУ, 2023. – [Електронний ресурс].
7. Збірник тез конференції «Обдарованість: сучасні виклики та перспективи», 20–21 травня 2021 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/36_тез_конф_Обдарованість_20-21.05.21.pdf

Горбань Л. В.,
кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
lvgorban@ukr.net

КРЕАТИВНІСТЬ БЕЗ БАР'ЄРІВ: STEM/STEAM ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розглядається впровадження STEM/STEAM-підходів в освіту здобувачів з особливими освітніми потребами як засобу розвитку їхньої креативності. Обґрунтовано ефективність практико-орієнтованого навчання для різних нозологій. Висвітлено значення активної взаємодії з матеріальними об'єктами та інтеграції мистецтва для забезпечення альтернативних каналів сприйняття. Досліджено вплив STEM/STEAM-проектів на розвиток соціальних компетентностей та підвищення самоефективності. Запропоновано системний підхід до забезпечення інклюзивної STEM/STEAM-освіти.

Ключові слова: інклюзивна освіта, STEM/STEAM-підходи, особливі освітні потреби, креативність, практично орієнтоване навчання.

З плином часу сучасне суспільство ставить перед молодим поколінням дедалі складніші когнітивні та практичні вимоги. У поточних соціально-економічних умовах володіння виключно фактологічним матеріалом є недостатнім. Критично важливими стають розвинені навички критичного мислення, здатність до генерування інноваційних рішень та застосування креативного підходу до розв'язання проблемних ситуацій. У цьому контексті інтегровані освітні парадигми, особливо STEM/STEAM-орієнтовані підходи, активно розвиваються та стають ключовими елементами прогресивної освітньої системи.

Водночас постає важливе науково-педагогічне питання щодо забезпечення доступності зазначених ефективних освітніх інструментів для всіх здобувачів освіти, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами (ООП). Інклюзивність освітнього процесу є фундаментальною умовою для всебічного розвитку кожної індивідуальності та формування справедливого суспільства. Розв'язання цієї проблеми полягає в необхідності системного усунення існуючих бар'єрів та створенні інклюзивного освітнього простору, який сприятиме максимальній реалізації творчого потенціалу кожного учня, незалежно від його індивідуальних особливостей.

Поширеним є хибне уявлення про те, що дисципліни STEM/STEAM є складними та малодоступними для осіб з особливими освітніми потребами. Однак, емпіричні дані та педагогічні дослідження свідчать про протилежне.

National Center for Systemic Improvement (2022) у звіті «Accessible STEM Learning: Promising Practices for Inclusion» узагальнює результати численних досліджень та практик, демонструючи успішні підходи до залучення учнів з різними освітніми потребами до STEM. У звіті наголошується на важливості універсального дизайну навчання (UDL), адаптивних технологій та співпраці між педагогами спеціальної та загальної освіти [8].

У дослідженні «Innovations in STEM education for students with disabilities: A critical examination» (2024) автори розкривають різноманіття методологій, що сприяють створенню рівноправного навчального середовища через призму Універсального дизайну, диференційованого навчання та передових технологій. У роботі підкреслюється ключова роль професійного розвитку вчителів та інституційної відданості, що доповнюється розумінням створення доступних STEM-ресурсів та інклюзивних практик оцінювання [3].

Важливими є результати дослідження «STEM for Everyone: A Mixed Methods Approach to the Conception and Implementation of an Evaluation Process for STEM Education Programs for Students With Disabilities» (2021), яке обґрунтовує необхідність впровадження адаптованих програм підготовки в галузі STEM для учнів з ООП, враховуючи прогнозовану динаміку зростання кількості робочих місць у STEM-секторі та недостатній рівень працевлаштування випускників з ООП [6].

У праці «Stemming on STEM: A STEM Education Framework for Students with Disabilities» (2016) дослідники здійснюють аналіз ключових проблемних аспектів, що стосуються інтеграції учнів з ООП в освітній простір STEM і пропонують концептуальну модель STEM-освіти, адаптовану до потреб учнів з ООП, а також обґрунтовують доцільність інтеграції мистецьких дисциплін [7].

Джерелом актуальних досліджень з інклюзії в STEM слугують спеціалізовані наукові видання, такі як «Journal of Special Education Technology»,

«Learning Disability Quarterly» та «International Journal of Science and Mathematics Education», а також матеріали міжнародних конференцій.

Незважаючи на накопичений теоретичний та емпіричний матеріал щодо інклюзивної STEM/STEAM-освіти, залишаються недостатньо дослідженими питання: практичного впровадження STEM/STEAM підходів для різних категорій учнів з особливими освітніми потребами; ефективного поєднання науково-технічної освіти з розвитком креативного потенціалу таких здобувачів освіти; адаптації навчально-методичного забезпечення STEM/STEAM-освіти для різних нозологій; створення інклюзивного освітнього середовища, що максимально розкриває творчі здібності дітей з ООП.

Гнучкість та практична орієнтованість інтегрованих STEM/STEAM-підходів можуть виступати потужним інструментом для розкриття когнітивного та творчого потенціалу зазначеної категорії учнів. Застосування STEM/STEAM-освіти забезпечує для учнів з різними нозологіями різні можливості.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні практичних підходів до реалізації інклюзивної STEM/STEAM-освіти як інструменту розкриття креативного потенціалу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Ефективність педагогічного підходу, що акцентує **практичне застосування знань, експериментальну діяльність та проєктне навчання**, ілюструється успішним опануванням завдань з конструювання робототехнічних систем учнями з дислексією. Дислексія, нейророзвивальний розлад, що характеризується специфічними труднощами у навчанні, переважно в оволодінні навичками читання та письма, часто демонструє збереження та навіть підвищений рівень розвитку інших когнітивних функцій, зокрема візуально-просторової орієнтації [9]. Ця відносна сильна сторона може слугувати компенсаторним механізмом та визначати успішність у технічно орієнтованих дисциплінах.

У контексті конструювання робототехнічних систем, учні з дислексією отримують можливість задіяти свої розвинені здібності до візуалізації складних структур, розуміння тривимірних об'єктів та аналізу просторових взаємозв'язків [10]. Процес розробки механічних вузлів, складання кінематичних схем та алгоритмізація поведінки роботів вимагають активного використання цих когнітивних ресурсів. Крім того, робота над інженерними проєктами стимулює розвиток креативності через необхідність пошуку нестандартних технічних рішень, оптимізації конструкцій та розробки інноваційних підходів до виконання поставлених завдань [1]. Емпіричні спостереження свідчать про здатність таких учнів демонструвати високий рівень розуміння інженерних принципів та технологічних процесів, що проявляється у їхній спроможності проєктувати

функціональні системи, ефективно програмувати їхню поведінку та генерувати оригінальні конструкторські ідеї.

Залучення до подібних проєктів має не лише когнітивний, але й значний афективний вплив. Успішне виконання складних технічних завдань сприяє підвищенню рівня самооцінки, формуванню почуття компетентності та зростанню впевненості у власних можливостях [4]. Позитивний досвід навчання, пов'язаний з відчуттям досягнення та можливістю творчого самовираження, може також позитивно впливати на мотивацію до навчання та загальне ставлення до освітнього процесу. Розвиток креативності в технічній сфері не лише розширює спектр їхніх можливостей, але й сприяє формуванню гнучкого та інноваційного мислення, важливого для успіху в різних галузях.

Отже, інтеграція практико-орієнтованих методів навчання, зокрема в галузі робототехніки, є важливим елементом інклюзивної освіти. Надання учням з різними нейророзвивальними особливостями можливостей для активного навчання, застосування їхніх сильних сторін та стимулювання креативного мислення сприяє не лише засвоєнню знань та розвитку ключових компетентностей, але й забезпечує психологічне благополуччя та розкриття індивідуального потенціалу. Результати педагогічних інтервенцій, що базуються на принципах активного навчання та заохочення творчості, підтверджують можливість нівелювання навчальних труднощів та сприяння академічному успіху учнів з дислексією [16].

Однією з ключових переваг STEM/STEAM-навчання є його **орієнтація на активну взаємодію з матеріальними об'єктами та інструментарієм**. Замість пасивного сприйняття інформації, учні залучаються до практичної діяльності, експериментів, конструювання та вирішення реальних проблем. Такий підхід забезпечує більш сенсорне та контекстуалізоване засвоєння навчального матеріалу, що є особливо важливим для дітей з різними типами сприйняття та когнітивними особливостями. Більше того, цей активний процес спонукає до нестандартного мислення та пошуку власних, унікальних рішень, що є основою розвитку креативності.

Розглянемо конкретний приклад. Учень з порушеннями слуху може мати складнощі з розумінням абстрактних концепцій, пов'язаних зі звуковими хвилями. Традиційні методи навчання, що базуються на слуховому сприйнятті, можуть бути для нього малоефективними. Однак, у STEM/STEAM-середовищі з'являється можливість досліджувати фізичні властивості звуку через аналіз вібрацій. За допомогою спеціалізованих сенсорних пристроїв, які перетворюють звукові хвилі на візуальні або тактильні сигнали, учень може буквально «відчути» звук. Він може спостерігати за амплітудою та частотою вібрацій, порівнювати їх та робити власні висновки про характеристики звуку. Водночас,

завдання, що передбачають створення власних пристроїв для візуалізації або тактильного відтворення звуку, стимулюють його уяву та винахідливість. Таким чином, абстрактні концепції трансформуються у конкретні перцептивні відчуття, що значно полегшує їх розуміння та засвоєння, а творчий процес конструювання сприяє розвитку креативності.

Подібний підхід може бути застосований і до інших категорій учнів з особливими освітніми потребами. Наприклад: учні з порушеннями зору можуть досліджувати геометричні фігури та фізичні закони через тактильні моделі та експерименти, що базуються на дотику та маніпуляціях. Завдання з проектування власних тактильних моделей або пристроїв, що полегшують орієнтацію в просторі, сприяють розвитку їхньої креативності та просторового мислення; учні з розладами аутистичного спектра можуть знайти заспокоєння та краще розуміння складних процесів через структуровані STEM-завдання з чіткими алгоритмами та передбачуваними результатами. Водночас, інтеграція мистецьких елементів (STEAM) може допомогти їм виражати свої емоції та ідеї через візуальні або інші творчі засоби, розвиваючи їхню креативність у незвичний спосіб; учні з інтелектуальними порушеннями можуть засвоювати базові наукові та математичні концепції через прості практичні експерименти та наочні демонстрації. Завдання, що заохочують їх до створення простих механізмів або художніх об'єктів на основі отриманих знань, стимулюють їхню уяву та здатність до творчого самовираження.

STEM/STEAM-навчання також сприяє розвитку важливих життєвих навичок, таких як критичне мислення, проблемне розв'язання, креативність та співпраця. Учні вчаться самостійно досліджувати, аналізувати інформацію, робити висновки та працювати в команді над спільними проектами. Саме в процесі пошуку нестандартних рішень та спільного творення розкривається їхній творчий потенціал. Ці навички є ключовими для успішної соціалізації та подальшої самореалізації незалежно від наявних особливостей розвитку.

Таким чином, практична апробація теоретичних знань, що є невід'ємною складовою STEM/STEAM-навчання, відкриває нові горизонти для інклюзивної освіти та сприяє розвитку креативності в учнів з різними освітніми потребами. Забезпечуючи сенсорний та контекстуалізований підхід до навчання, цей метод допомагає їм не лише краще засвоювати навчальний матеріал та розвивати важливі навички, але й знаходити нові, оригінальні способи самовираження та розв'язання проблем. Впровадження STEM/STEAM-підходів в інклюзивних класах є важливим кроком на шляху до створення дійсно рівних можливостей для всіх дітей та розкриття їхнього творчого потенціалу.

Одним із ключових аспектів **інтеграції мистецького компонента в освітню парадигму STEM** є значуща активація креативності та уяви учнів.

Мистецтво, розглядаючись як сфера експериментальної діяльності, самовираження та когнітивної гнучкості, забезпечує сприятливе середовище для стимуляції дивергентного мислення. Залучення різноманітних художніх практик, включаючи візуальне мистецтво (малювання, скульптуру), аудіальне мистецтво (музика), перформативне мистецтво (драма) та дизайн-мислення, статистично значуще корелює зі здатністю учнів до генерування нових ідей та розв'язання проблем нестандартними шляхами [12].

Особливу цінність інтеграція STEAM-підходу демонструє в контексті інклюзивної освіти, зокрема при роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра (РАС). Для осіб з РАС традиційні методи навчання математичних дисциплін можуть становити значні труднощі через високий рівень абстрактності концепцій та залежність від вербальної комунікації [2]. Впровадження мистецьких практик забезпечує альтернативні канали для когнітивної обробки та репрезентації математичних знань. Наприклад, учень з РАС може демонструвати розуміння математичних закономірностей через візуалізацію числових співвідношень у формі унікальних геометричних патернів. Кодування математичної інформації через колірні схеми, просторові конфігурації або тактильні елементи сприяє формуванню більш глибокого та індивідуалізованого розуміння абстрактних концепцій [5].

Аналогічно, створення музичних композицій, що базуються на математичних послідовностях (наприклад, принципах золотого перетину у музичній гармонії або фрактальних структурах у ритмі), може слугувати ефективним інструментом для засвоєння числових закономірностей. Висока сенсорна чутливість, часто притаманна особам з РАС, може бути спрямована на розпізнавання та маніпулювання математичними структурами через аудіальні стимули. Ритм, мелодія та гармонія, як фундаментальні елементи музики, підпорядковуються чітким математичним правилам, що дозволяє учням з РАС інтуїтивно осягати ці принципи через практичну музичну діяльність [14]. Таким чином, мистецтво виступає не лише як засіб експресії, але й як когнітивний інструмент, що полегшує засвоєння складних наукових концепцій через залучення альтернативних сенсорних та когнітивних каналів.

Інтеграція мистецтва в STEAM-освіту також сприяє розвитку системного мислення та формуванню холістичного світогляду. Учні усвідомлюють інтеродисциплінарні зв'язки між різними галузями знань, розуміючи, що науково-технічні рішення можуть і повинні враховувати естетичні та гуманітарні аспекти. Це є критично важливим для підготовки майбутніх фахівців, здатних до інноваційної діяльності, яка вимагає поєднання технічної компетентності з креативним та емпатійним підходом [11].

Отже, інтеграція мистецького компонента в STEAM-освіту є науково обґрунтованим та педагогічно доцільним підходом до модернізації освітнього процесу. Вона не лише стимулює когнітивні процеси креативності та уяви, але й забезпечує нові ефективні стратегії навчання та самовираження, особливо для учнів з особливими освітніми потребами. Синергетичне поєднання науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики створює більш інклюзивне, мотивоване та когнітивно збагачене навчальне середовище, що сприяє формуванню всебічно розвинених, адаптивних та креативних особистостей, здатних ефективно розв'язувати складні завдання майбутнього.

Варто зауважити, що сучасна освітня парадигма акцентує увагу на необхідності інтеграції не лише академічних знань, але й **соціальних компетентностей та навичок командної взаємодії** як фундаментальних детермінант успішної соціальної адаптації та професійної реалізації особистості. У цьому контексті STEM/STEAM-проекти репрезентують собою унікальну платформу для розвитку зазначених важливих якостей.

Імплементація значної частини STEM/STEAM-проектів заснована на принципах колаборативної діяльності. У процесі розв'язання складних міждисциплінарних завдань, проведення експериментальних досліджень, розробки конструкторських рішень або створення інноваційних продуктів учні формують тимчасові робочі групи. Така організація навчального процесу сприяє органічному розвитку широкого спектра соціальних навичок.

Зокрема, спільна діяльність у проектах ініціює активізацію комунікативних навичок. Учні набувають досвіду чіткого формулювання власних думок, обґрунтування персональної позиції, активного слухання та інтерпретації ідей інших учасників команди. Необхідність колективного обговорення проблемних ситуацій, обміну інформацією та узгодження алгоритмів дій виступає каталізатором удосконалення їхніх комунікативних компетенцій.

Крім того, командна взаємодія неминує супроводжується ситуаціями розбіжностей у поглядах та методологічних підходах. Участь у STEM/STEAM-проектах створює умови для формування здатності до компромісу, вмінню знаходити консенсус, поступатися індивідуальними інтересами заради досягнення спільної мети та виробляти взаємоприйнятні рішення. Ця навичка є ключовою соціальною компетентністю, що має трансверсальне значення для різних сфер життєдіяльності.

Ефективність командної роботи значною мірою залежить від чіткого розподілу функціональних ролей та відповідальності між членами групи. STEM/STEAM-проекти надають учням можливість експериментувати з різними соціальними ролями, здійснювати рефлексію щодо власних сильних та слабких

сторін, а також формувати повагу до внеску кожного учасника у загальний результат проєктної діяльності.

Особливої уваги заслуговує потенціал STEM/STEAM-проєктів у контексті інклюзивної освіти та соціалізації учнів з особливими освітніми потребами, зокрема з синдромом дефіциту уваги та гіперактивності (СДУГ). Учні з СДУГ часто демонструють труднощі з підтриманням тривалої концентрації на рутинних завданнях. Однак, інтегрована в структуру командного проєкту діяльність, де кожна операція має конкретний та верифікований результат, може забезпечити ефективне функціонування таких учнів при виконанні чітко окресленого та структурованого завдання.

Забезпечення зрозумілих інструкцій, декомпозиція складних завдань на менші, операціоналізовані етапи, а також призначення конкретної ролі в команді, що відповідає індивідуальним інтересам та здібностям учня з СДУГ, може виступати вирішальним фактором його успішної інтеграції. Орієнтація на практичний outcome, можливість кінестетичної активності та експериментування, що є характерними рисами STEM/STEAM-проєктів, сприяють спрямуванню енергії таких учнів у конструктивне русло та формуванню почуття власної значущості в колективі.

Таким чином, STEM/STEAM-проєкти є не лише дієвим інструментом для опанування фундаментальних та прикладних науково-технічних знань, але й вагомим чинником формування ключових соціальних компетентностей та навичок командної взаємодії. Залучення учнів до колаборативної проєктної діяльності сприяє їхньому особистісному розвитку, вдосконаленню комунікативних здібностей, формуванню вміння ефективно співпрацювати та знаходити колективні рішення, що є критично важливим для їхньої подальшої успішної інтеграції в складне та динамічне соціально-економічне середовище.

Отже, підкреслюючи важливість розвитку соціальних компетентностей через STEM/STEAM-проєкти, варто зазначити, що паралельно з цим, ключовим аспектом сучасного освітнього процесу є зміщення фокусу з пасивного засвоєння теорії на активне формування в учнів віри у власні сили та внутрішнього прагнення до навчання. Саме в цьому контексті практично орієнтовані завдання та індивідуальна проєктна діяльність набувають особливої значущості як ефективні механізми для **підвищення рівня самоефективності та навчальної мотивації**.

Самоефективність, що визначається як когнітивна оцінка індивідом власної здатності організовувати та виконувати дії, необхідні для досягнення конкретних результатів [4], є фундаментальним предиктором активної навчальної поведінки. Успішне виконання практичних завдань забезпечує здобувачам освіти відчуття компетентності та контролю над навчальним процесом. Спостереження конкретних результатів власної діяльності та усвідомлення причинно-

наслідкових зв'язків між докладеними зусиллями та досягненнями сприяє значущому зростанню віри у власні можливості [15].

Навчальна мотивація, яка розглядається як внутрішній імпульс, що ініціює, спрямовує та підтримує навчальну активність [13], також зазнає позитивного впливу внаслідок залучення до практично орієнтованих завдань та проєктної діяльності. Перехід від пасивного сприйняття інформації до активного конструювання власного освітнього продукту стимулює пізнавальний інтерес та внутрішню мотивацію. Процес створення власних проєктів надає учням можливість для самовираження, застосування набутих знань у реальних контекстах та відчуття авторства, що є важливими детермінантами навчальної залученості.

Особливої значущості набуває застосування практично орієнтованого підходу в інклюзивному освітньому середовищі. На прикладі учня з церебральним паралічем можна продемонструвати позитивний вплив використання адаптивних технологій на його самоефективність. Забезпечення доступу до інструментів, що враховують індивідуальні фізичні потреби, дозволяє учневі успішно виконувати складні конструкторські завдання. Факт створення функціональної моделі стає емпіричним підтвердженням його навчальної спроможності, що сприяє підвищенню самооцінки та формуванню позитивного образу власного «Я» як компетентного суб'єкта навчальної діяльності.

Отже, інтеграція практично орієнтованих завдань та проєктної діяльності є дієвим педагогічним інструментом, спрямованим на оптимізацію освітнього процесу. Забезпечуючи здобувачам освіти можливості для практичного застосування знань, досягнення відчутних результатів та самостійного створення освітніх продуктів, ми сприяємо не лише підвищенню рівня їхньої самоефективності, але й формуванню стійкої внутрішньої мотивації до навчання, що є ключовим фактором їхнього особистісного та академічного розвитку.

Для забезпечення дійсного інклюзивного характеру STEM/STEAM-освіти необхідно системно підійти до ряду ключових аспектів, спрямованих на розкриття креативного потенціалу учнів з ООП: *диференційована адаптація навчально-методичного забезпечення*: візуальні опори, альтернативні формати представлення інформації, тактильні матеріали, технології допоміжного навчання; *створення фізично та функціонально доступного освітнього середовища*: безбар'єрний доступ, адаптоване робоче місце, програмне забезпечення зі спеціальними можливостями; *професійна компетентність педагогічних працівників*: особливості психофізичного розвитку дітей з ООП, інклюзивні методи та стратегії навчання в STEM/STEAM контексті, асистивні технології та їх застосування в навчальному процесі; *партнерська взаємодія з батьками та громадою*: збагачення навчального процесу, створення атмосфери прийняття та підтримки, розширення можливостей для самореалізації учнів; *інтеграція асистивних технологій як інструменту*

розширення можливостей: програмне забезпечення для читання з екрана та синтезатори мовлення, спеціалізовані клавіатури та миші, 3D-принтери для створення тактильних моделей.

На основі проведеного дослідження було встановлено, що:

1. STEM/STEAM-підходи є ефективним інструментом для розкриття креативного потенціалу учнів з особливими освітніми потребами завдяки своїй практичній орієнтації, міждисциплінарному характеру та гнучкості.

2. Практичне застосування знань через проєктну діяльність дозволяє учням з різними нозологіями компенсувати свої обмеження та актуалізувати сильні сторони когнітивного функціонування, що сприяє розвитку креативного мислення.

3. Активна взаємодія з матеріальними об'єктами та інструментами забезпечує багатоканальне сприйняття інформації, що важливо для учнів з сенсорними порушеннями та спеціальними освітніми потребами.

4. Інтеграція мистецького компонента в STEM-освіту (STEAM) створює додаткові канали для самовираження та розуміння абстрактних концепцій для учнів з особливими освітніми потребами, зокрема з розладами аутистичного спектра.

5. STEM/STEAM-проєкти, організовані на засадах командної взаємодії, сприяють розвитку соціальних компетентностей учнів з ООП, що є важливими для їхньої подальшої інтеграції в суспільство.

6. Успішне виконання практичних завдань у межах STEM/STEAM-освіти підвищує рівень самоефективності та навчальної мотивації учнів з ООП, формуючи позитивне ставлення до навчання в цілому.

7. Системний підхід до забезпечення інклюзивної STEM/STEAM-освіти, що включає адаптацію навчально-методичного забезпечення, створення доступного середовища, підготовку педагогів, партнерство з батьками та інтеграцію асистивних технологій, є необхідною умовою для реалізації креативного потенціалу учнів з ООП.

Інклюзивна STEM/STEAM-освіта для учнів з ООП є не просто адаптацією існуючих освітніх програм, а фундаментальним переосмисленням освітнього простору. Її метою є створення умов, за яких кожен учень, незалежно від своїх особливостей, може розкрити свій унікальний креативний потенціал. Це передбачає віру в їхні здібності, надання необхідних інструментів для самовираження та формування суспільства, де креативність не має жодних обмежень.

Проведене дослідження доводить, що гнучкість та практична орієнтованість інтегрованих STEM/STEAM-підходів виступають потужним інструментом для розкриття когнітивного та творчого потенціалу учнів з особливими освітніми потребами. Експериментальна діяльність, активна взаємодія з матеріальними об'єктами, інтеграція мистецького компонента, командна робота та практичні

проекти сприяють активації креативного мислення та формуванню важливих життєвих компетентностей.

Подальші дослідження в цьому напрямі передбачають розробку та емпіричну перевірку ефективності спеціалізованих STEM/STEAM-програм для різних категорій учнів з особливими освітніми потребами (ООП), дослідження впливу інклюзивної STEM/STEAM-освіти на їхні академічні досягнення, соціальну адаптацію та професійне самовизначення, вивчення можливостей інтеграції сучасних цифрових технологій, таких як віртуальна та доповнена реальність і штучний інтелект, у цей освітній процес, розробку методологічних основ підготовки педагогів до реалізації інклюзивних STEM/STEAM-підходів, а також створення системи моніторингу та оцінювання креативних досягнень учнів з ООП у контексті STEM/STEAM-освіти.

Інвестуючи в інклюзивну STEM/STEAM-освіту сьогодні, ми створюємо міцний фундамент для успішного майбутнього кожної дитини, сприяючи їхній інтеграції в суспільство як активних, компетентних та творчих особистостей. Саме різноманіття талантів та унікальних перспектив є ключем до справжнього інноваційного прогресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Amabile, T. M. (1996). *Creativity in context: Update to the social psychology of creativity*. Westview Press.
2. Attwood, T. (2006). *The complete guide to Asperger's syndrome*. Jessica Kingsley Publishers.
3. Ayeni, B. O., Unachukwu, C. C., Osawaru, B., & Onyebuchi. (2024). Innovations in STEM education for students with disabilities: A critical examination. *International Journal of Science and Research Archive*. 11(1), 1797-1809.
4. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191--215.
5. Grandin, T. (2009). *The way I see it: A personal look at autism and Asperger's*. Temple Grandin.
6. Griffiths, A.J., Brady, J., Riley, N., Alsip, J., Trine, V., Gomez, L. (2021). STEM for Everyone: A Mixed Methods Approach to the Conception and Implementation of an Evaluation Process for STEM Education Programs for Students With Disabilities. *Front. Educ.* 5:545701.
7. Hwang, J., & Taylor, J. C. (2016). Stemming on STEM: A STEM Education Framework for Students with Disabilities. *Journal of Science Education for Students with Disabilities*, 19(1), 39-49.
8. National Center for Systemic Improvement: Access to Informal STEM Learning Capacity Building Institute. (2022). *Accessible STEM Learning: Promising Practices for Inclusion*.
9. Nicolson, R. I., & Fawcett, A. J. (2007). Developmental dyslexia: The role of the cerebellum. *Dyslexia: An International Journal of Research and Practice*, 13(3), 151-177.

10. Piaget, J., & Inhelder, B. (1971). Mental imagery in the child: A study of the development of imaginal representation. Routledge & Kegan Paul.
11. Root-Bernstein, R., & Root-Bernstein, M. (2013). Sparks of genius: The thirteen thinking tools of the world's most creative people. Houghton Mifflin Harcourt.
12. Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The standard definition of creativity. Creativity Research Journal, 24(1), 92-96.
13. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68--78.
14. Sacks, O. W. (2007). Musicophilia: Tales of music and the brain. Alfred A. Knopf.
15. Schunk, D. H., & Pajares, F. (2009). Self-efficacy theory. In K. R. Wentzel & A. Wigfield (Eds.), Handbook of motivation at school (pp. 35-53). Routledge/Taylor & Francis Group.
16. Swanson, H. L., & Vaughn, S. (2016). Learning disabilities and science: Research-based interventions and teaching strategies. Brookes Publishing Co.

Городинська Галина Василівна,
вчитель української мови та літератури
вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель
опорного закладу «Ромоданівський ліцей»
horodynska_galina@ukr.net

ОБДАРОВАНІСТЬ – СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ТЕНДЕНЦІ ДІАГНОСТИКИ

Дана стаття розглядає обдарованість сьогодні як багатовимірне явище, що включає інтелектуальний, творчий, руховий, соціально-емоційний компоненти. У сучасних теоріях підкреслюється необхідність комплексного підходу, який виходить за межі традиційних когнітивних здібностей і враховує особистісні та мотиваційні фактори. Інформаційні технології відкривають нові перспективи у сфері педагогічної та психологічної діагностики обдарованості. Сучасні платформи і програмні рішення дозволяють автоматизувати збір даних, проводити онлайн-тестування та аналіз результатів у режимі реального часу.

Ключові слова; обдарованість, оцінювання обдарованості, педагогічна та психологічна діагностика обдарованості, інформаційні та цифрові технології, індивідуалізація.

This article considers giftedness today as a multidimensional phenomenon that includes intellectual, creative, motor, socio-emotional components. Modern theories emphasize the need for an integrated approach that goes beyond traditional cognitive abilities and takes into account personal and motivational factors. Information technologies open up new prospects in the field of pedagogical and psychological diagnostics of giftedness. Modern platforms and software solutions allow you to automate data collection, conduct online testing and analyze results in real time.

Keywords; giftedness, assessment of giftedness, pedagogical and psychological diagnostics of giftedness, information and digital technologies, individualization.

Обдарованість – багатовимірне явище, що включає поєднання когнітивних, творчих, мотиваційних та соціально-психологічних характеристик. Сучасні теорії формують розуміння обдарованості як результат індивідуальних особливостей, соціального середовища та освітніх можливостей. На основі цих підходів педагогічна та психологічна діагностика спрямовуються не лише на виявлення потенціалу, а й на виявлення умов його розкриття.

Наприклад, теорія множинного інтелекту Гарднера підкреслює різноманіття інтелектуальних здібностей, що виходить за межі традиційного IQ. Це розширює систему діагностики, включаючи різні сфери – від музичного і тілесно-кінестетичного до міжособистісного інтелекту. Концепція розвитку таланту Рензулі визначає обдарованість як результат взаємодії трьох основних компонентів: високого інтелектуального потенціалу, креативності та мотивації. Відтак діагностика спрямована на комплексне оцінювання цих аспектів, що дозволяє точніше підбирати освітні стратегії для підтримки дитини. Також варто зазначити динамічний підхід, який розглядає обдарованість не як статичну характеристику, а як процес, що формується під впливом постійного навчання та розвитку. Це впливає на діагностичні методи, роблячи акцент на періодичному моніторингу і корекції освітнього процесу. [1]

Оцінювання обдарованості базується на ряді фундаментальних принципів, які гарантують адекватність, об'єктивність та корисність діагностичних процедур. Зокрема, серед головних принципів виділяють комплексність підходу, багатофакторність і системність. Комплексність означає врахування різних сфер розвитку дитини: інтелекту, творчості, мотивації, емоційного стану, соціальних навичок. Багатофакторність базується на використанні різноманітних інструментів і методик, які дозволяють отримати максимально повну і різносторонню картину. Таке багатогранне оцінювання мінімізує ризик недооцінки або переоцінки здібностей учня. Системність означає, що оцінювання відбувається у взаємозв'язку з іншими освітніми процесами, включаючи діагностику навчальних досягнень та психолого-педагогічний супровід. Це забезпечує цілісний підхід, що враховує контекст середовища і змінність розвитку. Також важливою є наукова обґрунтованість методів, їх валідність, надійність та чутливість до особливостей віку й культури. Методологія повинна включати етичні норми, гарантувати конфіденційність і повагу до особистості дітей і їхніх сімей.[2]

Педагогічна діагностика обдарованості використовує широкий спектр інструментів, спрямованих на виявлення різних аспектів таланту. Серед

найбільш поширених – стандартизовані тести інтелекту, творчого мислення, а також портфоліо учня, який демонструє результати його діяльності і інтересів. Метод спостереження грає ключову роль і дозволяє педагогам у природному навчальному середовищі виявляти нетипові здібності і поведінкові прояви, а також оцінювати мотивацію й інтереси. Важливо, що спостереження є систематичним і проводиться протягом тривалого часу для виявлення стійких тенденцій. Анкетування і опитування батьків і вчителів забезпечують додаткові джерела інформації щодо рис характеру, емоційної сфери та соціальної адаптації. Це багатоканальний підхід допомагає створити цілісну картину обдарованої дитини. Активно застосовуються творчі завдання і проблемні ситуації, які виявляють нестандартне мислення, здатність до генерації нових ідей, а також навички самостійного пошуку рішень. Такі методи надають важливі дані для підтримки розвитку таланту.[3]

Психологічна діагностика обдарованості базується на використанні спеціальних тестів та методик, які оцінюють різні когнітивні аспекти. Традиційні інтелектуальні тести, такі як WISC або KET, дають змогу визначити рівень загального інтелектуального розвитку, логічного мислення, вербальних і невербальних здібностей. Оцінка творчості часто здійснюється за допомогою тестів креативного мислення, наприклад, тесту Торранса, який включає вербальні і невербальні завдання на генерування оригінальних ідей. Ці методики дозволяють виявити потенціал нестандартного мислення, гнучкість розуму і здатність до інновацій. Крім того, широко застосовують психологічні інтерв'ю, в яких досліджують мотиваційні, емоційні та особистісні аспекти обдарованості. Такий підхід допомагає визначити рівень самосвідомості дитини, її емоційної чутливості та здатності до цілеспрямованої діяльності. Також використовуються діагностичні методики для визначення здібностей у специфічних сферах – математичній, мовній, музичній, що допомагає сформулювати більш точний профіль обдарованості і адаптувати педагогічний процес до індивідуальних потреб.[4]

Соціально-емоційний розвиток є однією з найважливіших сфер, на якій концентрується сучасна діагностика обдарованих дітей. Високий інтелектуальний потенціал часто супроводжується особливостями емоційного сприйняття, чутливістю, проблемами адаптації в колективі.

Методики оцінки включають опитувальники емоційного інтелекту та соціальної компетентності, які допомагають визначити рівень розвиненості емпатії, самоконтролю, а також наявність тривожних або депресивних симптомів. Важливо і виявлення лідерських якостей і навичок міжособистісної взаємодії. Спостереження соціальних ситуацій у навчальному процесі та у позакласній діяльності стає цінним інструментом для розуміння поведінкових

схем і формування стратегії підтримки, щоб запобігти емоційному вигорянню чи соціальній ізоляції обдарованої дитини. Психологічна підтримка і консультації батьків та педагогів формують основу для комплексного супроводу, дозволяючи максимально реалізувати потенціал дитини у гармонійному і здоровому середовищі.[5]

Інформаційні технології відкривають нові перспективи у сфері педагогічної та психологічної діагностики обдарованості. Сучасні платформи і програмні рішення дозволяють автоматизувати збір даних, проводити онлайн-тестування та аналіз результатів у режимі реального часу. Розвиток адаптивних алгоритмів дає змогу індивідуалізувати процеси оцінювання, підлаштовуючи завдання під рівень та реакції учня. Це підвищує точність і комфортність діагностики, а також знижує ризик стресу. Віртуальна реальність і інтерактивні симуляції додають новий рівень оцінки творчих і соціальних навичок, імітуючи складні ситуації, що важко відтворити в традиційному освітньому середовищі. Завдяки цьому можна отримати глибше розуміння потенціалу дітей. Інформаційні системи також підтримують тривалу динамічну діагностику, дозволяючи фахівцям відстежувати розвиток здібностей і своєчасно коригувати освітні програми. Це створює умови для більш гнучкого і ефективного управління процесом навчання обдарованих учнів.

Діагностика обдарованості, незважаючи на свою важливість, містить ряд етичних викликів. Перш за все, необхідно забезпечити конфіденційність персональної інформації дітей та їхніх сімей, гарантувати, що результати не стануть предметом дискримінації. Важливий принцип добровільної згоди на тестування та діагностику, особливо у випадках, коли вона включає психологічні процедури. Батьки та діти повинні бути чітко поінформовані про цілі, методи і можливі наслідки діагностики. Існує ризик формування ярликів, що може позначитися на самооцінці дитини й соціальних стосунках. Спеціалісти мусять уникати стигматизації та перебільшення значення окремих показників, спираючись на цілісний, гнучкий підхід. Етична компетентність фахівців передбачає постійне підвищення кваліфікації, використання валідних методів і співпрацю з іншими учасниками освітнього процесу для забезпечення найкращих умов для розвитку обдарованості у дітей.

Для ефективної організації діагностики обдарованості в школах рекомендується впроваджувати системний підхід, який передбачає поєднання педагогічних та психологічних методик. Важливо забезпечити інтеграцію процесу в загальну освітню стратегію закладу. Рекомендовано формувати мультидисциплінарні команди спеціалістів – педагогів, психологів та соціальних працівників, які співпрацюватимуть у зборі, аналізі та інтерпретації результатів. Це підвищить надійність і точність діагностики.

Необхідно регулярно проводити інформування та консультації для батьків, залучати їх до процесу підтримки та розвитку обдарованих дітей. Важливим є також формування внутрішніх протоколів і регламентів, які гарантують послідовність і дотримання етичних стандартів. Варто використовувати сучасні технології для збереження даних, моніторингу прогресу і зворотного зв'язку з усіма зацікавленими сторонами. Це сприятиме формуванню сприятливого середовища для реалізації потенціалу кожного учня.

Обдарованість сьогодні розглядається як багатовимірне явище, що включає інтелектуальний, творчий, руховий, соціально-емоційний компоненти. У сучасних теоріях підкреслюється необхідність комплексного підходу, який виходить за межі традиційних когнітивних здібностей і враховує особистісні та мотиваційні фактори. Серед ключових концепцій – модель Рензуллі, що виділяє три кола обдарованості: високий інтелект, високий рівень креативності та мотивації, – та модель Гарднера з його теорією множинного інтелекту, що дозволяє врахувати різні типи інтелекту, включно з міжособистісним та тілесно-кінестетичним. Ці підходи формують базу для розробки оригінальних діагностичних інструментів, що більш точно відображають потенціал і потреби обдарованих дітей. Вони також акцентують увагу на індивідуалізації процесу оцінювання та підтримки обдарованості в умовах навчального середовища.[1]

Для виявлення інтелектуальної обдарованості використовують стандартизовані тести інтелекту, такі як шкала Стенфорда-Біне, Векслера (WISC), а також комплексні батареї тестів, що оцінюють як вербальні, так і невербальні здібності. Ці інструменти дозволяють отримати кількісну оцінку рівня інтелектуальних можливостей дитини. Завдяки розвитку комп'ютерних технологій з'явилися адаптивні тести інтелекту, які підлаштовуються під рівень учня, забезпечуючи більш точні й ефективні результати. Важливим аспектом є також процес аналізу результатів, який враховує не лише сумарний коефіцієнт інтелекту, а й профіль сильних та слабких сторін. Для глибинної оцінки застосовуються також нейропсихологічні методики, які дають змогу виявити аспекти мислення, пам'яті та уваги, що мають значення для академічних досягнень обдарованих дітей. Всі ці інструменти мають проходити регулярну калібровку і стандартизацію в національному контексті. [6]

Креативність є одним з ключових компонентів обдарованості, що відрізняє творчих особистостей. Виявлення творчого потенціалу потребує застосування специфічних методик, які оцінюють гнучкість мислення, оригінальність, здатність до генерування нових ідей. Популярними інструментами є тести дивергентного мислення, такі як тест Гілфорда, які вимірюють здатність знаходити різноманітні рішення. Поряд з тим використовуються кейсові завдання, проблемно орієнтовані питання та творчі проекти для спостереження

за процесом мислення. Особливу увагу звертають на контекстуальний підхід, що припускає оцінювання креативності в реальних або симульованих ситуаціях, а не тільки за формальними тестами. Метод спостереження, інтерв'ю та аналіз творчих продуктів учня допомагають розкрити приховані таланти і сприяють індивідуальному підходу до розвитку творчого потенціалу. [7]

Соціально-емоційна обдарованість характеризується високим рівнем емпатії, соціальної свідомості та здатності до глибокого розуміння інших. Вона часто супроводжується підвищеною чутливістю та емоційною гнучкістю, що важливо визнавати під час оцінювання. Психологічна діагностика в цій сфері включає використання опитувальників, таких як шкали емоційного інтелекту (EQ), а також проєктивних методів, наприклад, малюнкових тестів і рольових ігор. Спостереження за поведінкою у групі і аналіз взаємодій з однолітками також забезпечують цінну інформацію. Особливістю соц-емоційної діагностики є необхідність делікатного підходу, який враховує індивідуальні особливості дитини і контекст її розвитку. Результати мають використовуватися для підтримки емоційного розвитку та формування адаптивних стратегій поведінки, що сприяють успішній самореалізації.[3]

Мотивація є одним із визначальних факторів успіху обдарованих дітей у навчанні. Психологічні методи діагностики мотивації включають опитувальники внутрішньої та зовнішньої мотивації, самооцінки та інтерв'ю, які допомагають зрозуміти прагнення, цілі та установки учня. Академічні досягнення оцінюють комплексно: через стандартизовані тести, аналіз оцінок, а також через творчі та дослідницькі роботи. Важливо поєднувати ці дані з мотиваційним профілем, щоб врахувати, як емоційні та особистісні чинники впливають на результати. Такий підхід допомагає педагогам і психологам розробляти індивідуальні програми підтримки, що стимулюють навчальний інтерес, подолання труднощів і розвиток стратегії саморегуляції та цілепокладання у дітей з високим потенціалом.[3]

Педагогічна діагностика обдарованості базується на систематичному спостереженні за поведінкою, пізнавальною активністю та міжособистісною взаємодією учня в навчальному процесі. Вчителі використовують структуровані аналітичні інструменти для оцінювання різних проявів таланту. Одним із ефективних методів є формування портфоліо учня, яке збирає найкращі роботи, проєкти, дослідницькі завдання та відгуки. Це створює цілісну картину розвитку особистості і дозволяє бачити динаміку росту обдарованості з часом. Оцінювання відбувається не лише через кількісні показники, але й через якісний аналіз, що враховує особливості мислення, здатність до самовираження, ступінь залученості в творчі і суспільні активності. Такий комплексний підхід є ключовим для створення підтримувального середовища для розвитку обдарованості.[8]

У сучасній педагогіці активно впроваджуються цифрові технології для діагностики обдарованості. Онлайн-платформи дозволяють проводити тести,

аналізувати результати в реальному часі та застосовувати адаптивні методики підбору завдань, що відповідають рівню учня. Недавні розробки враховують інтеграцію штучного інтелекту, який допомагає розпізнавати патерни відповіді й прогнозувати потенційні сфери таланту. Також важливою є дистанційна діагностика, що робить оцінювання доступнішим, особливо в умовах обмеженої мобільності або віддалених регіонах. Цифрові інструменти забезпечують архівацію результатів, можливість обміну інформацією між педагогами, психологами й батьками, а також гнучкість у формуванні індивідуальних програм розвитку. Водночас їх застосування потребує ретельного вибору та перевірки на надійність і валідність.[9]

Діагностика обдарованості вимагає дотримання високих етичних стандартів. Основні принципи включають повагу до особистості дитини, забезпечення конфіденційності отриманих даних, інформовану згоду батьків та самої дитини на участь у діагностичних процедурах. Надійність використовуваних методів мають першочергове значення, щоб результати були достовірними й могли слугувати основою для педагогічних рішень. Регулярне оновлення та адаптація інструментів до культурних і мовних особливостей підвищують якість діагностики. Крім того, важливо уникати етикетування чи стигматизації обдарованих дітей, а також забезпечувати їх психологічну підтримку. Етичний підхід включає сприяння розвитку потенціалу через підтримку, без нав'язування зайвих обмежень чи очікувань.[3]

Сучасні тенденції в діагностиці обдарованості орієнтуються на комплексність і індивідуалізацію. В Україні спостерігається зростання інтеграції міжнародних моделей і адаптація їх до національних освітніх стандартів. Акцент робиться на розвитку мультидисциплінарних команд, що включають педагогів, психологів і соціальних працівників. На світовій арені активно застосовуються цифрові інструменти, штучний інтелект, а також підходи, що враховують емоційний інтелект і мотивацію. Підвищується увага до навчання педагогів новим методам діагностики і супроводу обдарованих дітей, а також до розробки підтримуючих програм. Перспективи розвитку передбачають подальшу персоналізацію процесів діагностики, активне впровадження інноваційних технологій, а також посилення етичних норм і міждисциплінарної співпраці. Це сприятиме більш точному виявленню і всебічному розвитку обдарованості в контексті сучасних освітніх викликів.[10]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2012, Том. VI, Психологія обдарованості, Вип. 7Р./ упор. Максименко С.Д.К: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2012, ст.9 – 19
2. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. – 176 с.

3. Психологічна діагностика обдарованості учнів : методичні рекомендації / М. Ю. Мельник, Н. А. Бельська. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 246 с.
4. Клименюк Ю.М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця-Київ, 2015. – С. 3-6
5. Клименко П. А. Педагогічна діагностика дитячої обдарованості / П. А. Клименко // Дидаascal. - 2020. - № 20. - С. 179-181.
6. Обдаровані діти: Діагностика та супровід / Упоряд. Т. Червонна. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с.
7. Дмитрієва С.М., Гаврилова Н.В. Методи дослідження творчих здібностей школярів: Посібник-практикум. – Житомир, 2002. - 40 с.
8. Педагогічні інновації: ідеї, реалії перспективи. зб. наукових праць. Марина Мельник, Руслан Волощук. Ціннісні орієнтації обдарованих старшокласників. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. ст 82–85
9. О. Л. Сухий, Г. В. Онопченко, О. В. Онопченко, Використання засобів інформаційно-комунікативних технологій для діагностики обдарованості дітей та молоді. Методичні рекомендації, – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. – 52 с.
10. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – 1604 с.

Гребенюк А. В.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри менеджменту освіти
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти,
a.hrebeniuk@vippro.org.ua

РОЛЬ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ У РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

У статті описано зміст поняття «публічний інтелектуал» і показано значення публічних інтелектуалів для життєздатності суспільства. Дослідження вказує на важливість публічних інтелектуалів для розвитку обдарованості та специфіку їхньої діяльності в умовах сучасної медіакультури.

Ключові слова: публічні інтелектуали, популяризація науки, медіакультура, сучасна культура, медіа, раціональність

The article describes the concept of the "public intellectual" and highlights the importance of public intellectuals for the viability of society. The study emphasizes the significance of public intellectuals in the development of giftedness and the specifics of their activities within the context of contemporary media culture.

Keywords: public intellectuals, science popularization, media culture, contemporary culture, media, rationality

Визначення світогляду людини значною мірою залежить від інформації, яку вона отримує в межах самоосвіти. Сучасні засоби масової інформації надають

широкий спектр можливостей для самоосвіти, а багато медіатекстів мають освітню цінність. Проте, щоб упорядкувати знання, оцінити їхню значущість і достовірність, а також передати їх широкій аудиторії, необхідна участь кваліфікованих фахівців.

Через складність наукового знання використання його результатів потребує доступних і зрозумілих представлень науки для масової аудиторії. Ще в Державній цільовій програмі роботи з обдарованою молоддю на 2006–2007 роки згадувалося, що в Україні відбувається «старіння» науки і це негативно позначається на інноваційно-технологічному розвитку держави. Інтелектуальний творчий потенціал обдарованих учнів і студентів використовується неефективно через відсутність сприятливих умов для реалізації їхніх здібностей [7, С. 1-3.].

Український педагогічний словник визначає обдарованість як «індивідуальну потенціальну своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності». При цьому зазначається, що обдарованість розвивається в процесі засвоєння індивідом духовних та інших надбань людства, його творчої діяльності [6, С. 235-236]. Пенсильванське керівництво з навчання обдарованих дітей описує обдарованість як «видатні інтелектуальні та творчі здібності, розвиток яких вимагає спеціально розроблених програм чи допоміжних послуг, або того й іншого, що зазвичай не передбачені в рамках звичайної освітньої програми» [3].

Інформаційній епосі властивий парадокс: при популяризації скептицизму й критичного мислення зросла довірливість, відбулося зниження вимогливості до аргументації й доказовості. Картина світу стала надто складною, щоб одна людина могла самотужки її осягнути та встигнути за змінами. У такому контексті поширюється установка «у кожного своя правда», що сприяє зростанню впливу постправди. Системна, державна освітня модель за таких умов часто поступається за авторитетністю самоосвіті, яка відбувається через споживання популярного медіаконтенту. В таких обставинах розвиток обдарованості стає дедалі більше справою самостійною або нею займаються недержавні організації, як-от онлайн-школи. Зробити процес більш систематичним і задати йому конкретне спрямування можуть публічні інтелектуали як посередники між професійною наукою, мистецтвом, і широким загалом.

Поняття «публічний інтелектуал» запроваджене в широкий обіг у 1987 роки зусиллями історика культури Роберта Джейкобі. Зазвичай так називають академічних дослідників, чия аудиторію складають як фахівці, так і широкий загал. Публічний інтелектуал має свою наукову спеціалізацію, але переймається і різноманітними суспільно важливими питаннями, пов'язаними з його науковими інтересами. Публічний інтелектуал надає експертно-консультативні послуги у різноманітних проєктах за межами свого місця роботи [2].

Значний вклад у розвиток поняття публічного інтелектуала здійснив філософ Юрген Габермас. Ознакою інтелектуала він виділяв здатність першим відчувати щось важливе, чого ще не розуміють широкі верстви суспільства. Тобто, вміти помітити загрози та можливості до того, як вони стануть частиною буденності. Отже, публічні інтелектуали роблять суспільство більш адаптивним, визначають ієрархію проблем, надають їх оцінку та можуть пропонувати способи вирішення [4, С. 51].

З другої половини XIX століття одним із найважливіших методів популяризації науки були публічні лекції. Їх проводили такі відомі особи, як Майкл Фарадей. Суттєвий внесок робила популярна художня література: романи Артура Конан Дойля про Шерлока Голмса популяризували науковий метод, тоді як книги Жуль Верна позитивно описували науково-технічний прогрес і були «освітніми романами». Пізніше всесвітньо відомими публічними інтелектуалами були такі постаті, як Артур Кларк, Карл Саган. Дехто з видатних діячів, не будучи публічними інтелектуалами, створили продукти, котрі надихали дітей і молодь реалізовувати свій потенціал. Наприклад, режисер і сценарист Джин Родденберрі, започаткувавши в 1960-х утопічну науково-фантастичну медіафраншизу «Зоряний шлях», сприяв тому, що Мартін Купер винайшов мобільний телефон, Стів Перлман – технологію відтворення цифрових медіа QuickTime, Роб Гайтані – інтерфейс мобільної операційної системи Palm OS. І це лише один з прикладів того, як правильна подача інформації задає спрямування всього життя особи на особистий успіх і суспільну значущість.

Можна згадати видатних українських інтелектуалів – Михайла Драгоманова, Івана Франка, Михайла Грушевського, В'ячеслава Липинського, Дмитра Донцова, хоча їхня публічність часто стикалася з неможливістю з політичних причин отримати доступ до ширшої аудиторії, а подекуди з відсутністю в цієї аудиторії зацікавленості [8].

У сучасності, хоча можливостей для публічного поширення знань багато завдяки масмедіа, публічні інтелектуали не можуть переважити популярних блогерів або медіаперсон, які роблять публічні заяви. Але включаючись до масмедіа, використовуючи мову мас, публічні інтелектуали здатні задавати орієнтири в пошуку та оцінці інформації, стандарти споживання та продукування інформації. Сучасні приклади – Максим Кідрук або Остап Українець, які своїми публічними виступами чи коментарями в соцмережах задають контекст сприйняття ідей.

Діяльність публічного інтелектуала часто близька до популяризації науки і включає повідомлення наукових фактів, концепцій, гіпотез. Але публічний інтелектуал також надає оцінку цієї інформації, вказує чому вона важлива, «що ми будемо з цього мати». Часто його оцінки містять прогноз, заходячи в царину

футурології. Тим самим така особа не лише описує сучасний стан і маловідомі, але значущі проблеми, зв'язки галузей знання, а й окреслює де людина зможе себе реалізувати через 5–10 і більше років.

Якщо спеціаліст хоче поділитися знанням з ширшою аудиторією, йому необхідно висловлюватися зрозумілою їй мовою. Інакше йтиметься швидше про науково-елітарну діяльність: «хіміки для біологів» замість «хіміки для дітей».

Для ефективного просування публічного інтелектуалізму знання повинні бути: 1) доступними; 2) відкритими для перекладу; 3) міждисциплінарними; 4) мати зв'язок з уже відомим аудиторії знанням; 5) етичними; 6) автентичними; 7) цікавими; та 8) фактичними.

Перехід від культури, де люди пасивно споживають інформацію, до культури, де вони читають, пишуть і переосмислюють написане, а потім обговорюють, вимагає доступу до інтелектуального матеріалу, який сприятиме формуванню більш поінформованої громадськості. І враховуючи різноманітність людей, які складають громадськість, доступність також означає обмін інформацією, який сприяє повному залученню всіх членів суспільства, незалежно від їхнього соціально-економічного статусу, рівня грамотності, раси, ідентичності чи інвалідності.

Український історик Роман Лехнюк зауважує, що нестача публічних інтелектуалів або ж їхня низька якість – це передусім проблема системи освіти, яка не здатна їх виховувати [8].

Однак, слід враховувати й загальну проблему сучасної епохи. Авторитетність науковців характерна модерну з властивою йому вірою в єдину, загальну й об'єктивну істину для всіх людей, яка подається через освіту за допомогою раціонального дискурсу, наукового методу. Постмодернізм виник як реакція на розчарування в модерністських ідеалах, відкинувши концепцію універсальної об'єктивності на користь множинності індивідуальних істин і права кожної існувати поруч з різними інтерпретаціями реальності. В умовах такого підходу педагогі, які раніше вважалися носіями порядку й системності, перетворилися на наставників, що допомагають здобувачам освіти створювати власну картину світу. Постмодерністський скептицизм і нігілізм розмивають межі між істинним і хибним, зводячи будь-яку істину до відносної. Такий світогляд часто набуває форми цинічного ставлення, вираженого у фразах на кшталт «всієї правди ми ніколи не дізнаємось» або «вирішувати вам», що знецінює роль освіти, зводячи її до локального й суб'єктивного значення. У результаті будь-яка інтерпретація реальності – будь то наукова, псевдо- чи антинаукова, мистецька чи політична – починає сприйматися як цілком прийнятна.

У своєму есе 2010 року «Нотатки про метамодернізм» нідерландські філософи Робін ван ден Аккер та Тімотеус Вермьолен розвинули власні теорії

щодо того, що прийде після постмодернізму. Вони запропонували, що поєднання рис модернізму та постмодернізму, постійне коливання між їхніми ідейними полюсами, оформлюється з початку 2000-х років як метамодернізм [5]. На відміну від постмодерністського фокусу на меншинах, аномаліях, протесті проти домінантної культури та переосмисленні минулого, цей підхід закликає розглядати незвичне як можливість для розвитку і вдосконалення представників звичайного, повсякденного суспільства. Він підкреслює значущість діалогу, співпраці та пошуку спільних цінностей, що сприяють налагодженню ефективної взаємодії. Таке світосприйняття створює більш сприятливі умови для розвитку обдарованості впродовж усього життя і відкриває перспективи для ширшої залученості публічних інтелектуалів як до співпраці з освітніми установами, так і незалежними від них проєктами.

Практики виділяють чотири «К» («С» в оригіналі англійською) освіти метамодернізму: Критичне мислення, Комунікація, Кооперація та Креативність і інноваційність [1].

Щодо останнього, мистецтво розглядається в сучасній освіті як практика творчості з огляду на потребу в творцях цифрового контенту, які не тільки виражають себе через свою творчість, а й репрезентують світ для інших людей через мистецтво в зрозумілій їм і привабливій формі.

На порубіжжі між мистецтвом і наукою перебувають науково-популяризаторські відео, розквіт яких в українських медіа припав на час після Революції Гідності. Прикладами є ютуб-канали «Історія без міфів», «Пороблено», «Локальна історія», «Ґрунт», що запрошують фахівців для обговорень актуальних тем – де пріоритет наразі належить історичній тематиці. Однак, медіапродукція, орієнтована конкретно на дітей, перебуває у гіршому становищі і не є масовою. Якщо такі постаті, як історик Олександр Палій, доносять інформацію на рівні, зрозумілому і дорослим, і школярам, то такі, як медіаексперт Олексій Ковжун веде відео з прицілом на дорослих.

У той же час поява платформ «Наука.UA», «Куншт», «Universe Space Tech» створили сприятливе середовище для того, щоб знання різного роду (не тільки наукові) вільно поширювалися, активізуючи пізнавальну та мистецьку діяльність і тим самим розвивали наявну обдарованість дітей і молоді. Недостатньо реалізованою ланкою лишається підвищення інтересу освітніх закладів до контенту таких платформ. З іншого боку, споживання їхнього медіапродукту набуває відтінку елітарності і може по-своєму сприяти формуванню нової інтелектуальної еліти України.

Вкрай важливим є також популяризація образу науковця, митця, їхнього образу успішних, ерудованих людей, які можуть відповідати на запитання зацікавлених нефаківців. Видання української літератури вітчизняними

інтелектуалами пошвавилася, але про їхню публічність поки говорити не доводиться. Можна виділити «літературних інтелектуалів» і «відеоінтелектуалів», однак, і ті і ті демонструють, що українське суспільство має запит на їхню продукцію. В той же час в українському медіапросторі ще не заповнена ніша, яку на Заході займає, скажімо, Роберт Тодд Керролл – автор онлайн- і паперового «Словника скептика» (The Skeptic's Dictionary), що розвінчує популярні хибні уявлення.

Не останнім за значенням є також внесок осіб (часто анонімних), які поширюють «вільні» знання через такі проєкти, як Вікіпедія. Їхня діяльність при цьому вимагає систематизації знань, вказання авторитетних джерел. Можна стверджувати про сформований прошарок анонімних публічних інтелектуалів – явища, якого не існувало до цифрової епохи.

Результатом залученості публічних інтелектуалів до медіапростору стає здібний громадянин із хорошими знаннями в основних актуальних питаннях, що задіює критичне мислення, здатен співпрацювати з іншими та усвідомлювати перспективи не тільки ймовірного застосування своїх здібностей, а й шляхи їх удосконалення.

Завдання ж публічного інтелектуала – «розчаклувати» складний, перевантажений інформацією світ, і дати відповіді, що сприяють продукуванню нових знань і їх практичному застосуванню.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Anthony Freeland. Full STEAM ahead for your child's future. Tekkie Uni. URL: <https://tekkieuni.com/blog/full-steam-ahead/> (дата доступу: 18.05.2025).
2. Basaure M., Joignant. A, Théodore R. Public Intellectuals in Digital and Global Times: the Case of Project Syndicate. *Int J Polit Cult Soc.* 2022 Mar 1:1-23. doi: 10.1007/s10767-022-09417-y.
3. Chapter 16. Special education for gifted students. Pennsylvania Code. URL: <https://www.pacodeandbulletin.gov/Display/pacode?file=/secure/pacode/data/022/chapter16/chap16toc.html> (дата доступу: 18.05.2025).
4. Ralf Dahrendorf. Der Intellektuelle und die Gesellschaft, *Die Zeit*, 20 March 1963. URL: <https://www.zeit.de/1963/13/der-intellektuelle-und-die-gesellschaft> (дата доступу: 18.05.2025).
5. Vermeulen T., Akker R., van den. Notes on metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture*, 2010. V. 2 (1). P. 56–77.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник; [гол. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
7. Концепція державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006-2010 роки. *Освіта України*, 2006. № 48 (741), 30 червня. С. 1-3.
8. Лехнюк Роман. Світло й тінь публічних інтелектуалів. Що не так з публічними інтелектуалами в Україні та чому вони такі потрібні їй. *ZAXID.NET*, 31 липня 2024. URL: https://zaxid.net/svitlo_y_tin_publichnih_intelektualiv_n1590569 (дата доступу: 18.05.2025).

Hrynenko A. Yu.,
assistant of the Department of Economics and Management of Enterprises
Bakhmut Education Research and Professional Pedagogical Institute
V. N. Karazin Kharkiv National University
hrynenko@karazin.ua

USING INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES TO MONITOR THE SUCCESS OF LINGUISTICALLY GIFTED STUDENTS

The paper discusses the effectiveness of using information and communication technologies (ICT) to monitor the academic performance of linguistically gifted students. It examines relevant diagnostic methods, tools, and approaches that allow tracking and supporting the academic progress of students with linguistic abilities. The paper presents the results of ICT implementation in the educational process, summarizes scholarly contributions, and outlines prospects for future research.

Keywords: linguistic giftedness, academic performance monitoring, information and communication technologies, diagnostics, educational process.

У тезах розглянуто ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій для моніторингу навчальних досягнень лінгвістично обдарованих учнів. Досліджено актуальні методи діагностики, інструменти та підходи, які дозволяють відстежувати й підтримувати академічний поступ учнів з лінгвістичними здібностями. Представлено результати впровадження ІКТ у навчальний процес, узагальнено досвід науковців, а також сформульовано перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: лінгвістична обдарованість, моніторинг успішності, інформаційно-комунікаційні технології, діагностика, освітній процес.

In the modern context of educational digitalization, there is an increasing need for effective monitoring of students' academic performance, particularly among those who demonstrate linguistic giftedness. Timely identification of progress dynamics allows not only for adjustment of the educational trajectory but also for the provision of a differentiated approach to support. Information and communication technologies open up broad opportunities for collecting, analyzing, and interpreting academic data in real-time, which is particularly relevant in distance or blended learning settings. The aim of this research is to identify and analyze effective ways of using ICT to monitor the academic performance of linguistically gifted students.

The issue of linguistic giftedness has been studied by numerous Ukrainian and international scholars such as N. Heneralova [1, p. 12], I. Synytsia [3, p. 57], H. Gardner [2], and B. Clark [4]. Their research addresses the specifics of language ability development, methods for identifying giftedness, and approaches to designing learning environments. Meanwhile, scholars like S. Honcharenko and O. Spivakovskiy explored the potential of ICT in educational monitoring, including the use of electronic

journals, digital platforms (Google Classroom, Moodle, Zoom, Microsoft Teams), testing systems, and cloud services [5, p. 38; 6, p. 22].

Information and communication technologies elevate the monitoring of linguistically gifted students to a qualitatively new level. They enable tracking not only quantitative indicators (e.g., speed and accuracy of task completion) but also qualitative aspects of the learning process – content of responses, depth of argumentation, and creative expression. Tools such as Padlet, Quizlet, Edpuzzle, and Wordwall help teachers understand which task types engage students most and how their performance evolves over time.

ICT-based monitoring also fosters autonomy, responsibility, and reflection in students. Many platforms include features for self-assessment and peer assessment, contributing to the development of critical thinking. Linguistically gifted students often exhibit a high level of verbal activity, and digital tools create the space they need for self-expression.

Experience in implementing information and communication technologies in educational practice shows that ICT promotes the personalization of teaching approaches for students with high linguistic abilities. Using online resources, educators can construct individualized learning paths and create tasks suited to the complexity and interests of each student. In this way, ICT functions not only as a monitoring tool but also as a full-fledged didactic resource for nurturing the potential of gifted students.

Therefore, the use of information and communication technologies for monitoring the academic performance of linguistically gifted students opens new opportunities for supporting their academic development. This approach allows educators not only to track progress but also to forecast students' future needs. Further studies should explore the impact of specific ICT tools on the development of intercultural competence, media literacy, and emotional intelligence in gifted students, as well as propose models for integrated ICT support within lifelong language education systems.

LIST OF USED SOURCES

1. Гераньова Н. І. Giftedness and Creativity: Theoretical and Methodological Aspects / Н. І. Гераньова. – Kyiv: Naukova Dumka, 2020. – 180 p.
2. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences / H. Gardner. – New York: Basic Books, 2011. – 528 p.
3. Синиця І. С. Linguistic Giftedness: Cognitive Aspects / І. С. Синиця. – Kharkiv: Osnova, 2018. – 240 p.
4. Clark B. Growing Up Gifted / B. Clark. – Columbus: Merrill, 2014. – 520 p.
5. Гончаренко С. І. Digital Tools for Educational Monitoring / С. І. Гончаренко. – Kyiv: Pedagogical Press, 2019. – 200 p.
6. Співаковський О. В. ICT in the School Education System: Perspectives and Challenges / О. В. Співаковський. – Kherson: KhDU Publishing, 2022. – 146 p.

Гринько Ірина Миколаївна,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Шандриголівського ліцею Лиманської міської ради Донецької області,
grinko-irina@ukr.net

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПІДТРИМЦІ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ В ДИСТАНЦІЙНОМУ ФОРМАТІ

Анотація: У статті розглядається роль штучного інтелекту (ШІ) у підтримці та розвитку обдарованості учнів в умовах дистанційного навчання. В статті звертається увага на можливостях персоналізації освітнього процесу, використанні інтелектуальних освітніх платформ, адаптивних тестів, генеративних моделей, віртуальних лабораторій та аналітики навчальних досягнень. Особливу увагу приділено прикладам використання ШІ у викладанні фізики, зокрема розробці інтерактивного уроку з теми «Будова речовини» (фізика, 7 клас) з використанням інструментів ШІ. У статті також окреслено перспективи розвитку цифрової освіти в Україні та важливість підвищення кваліфікації педагогів для ефективного впровадження технологій штучного інтелекту

Abstract. The article examines the role of artificial intelligence (AI) in supporting and developing students' giftedness in the context of distance learning. It highlights the possibilities of personalizing the educational process, the use of intelligent educational platforms, adaptive tests, generative models, virtual laboratories, and learning analytics. Particular attention is paid to examples of AI use in teaching physics, specifically the development of an interactive lesson on the topic "Structure of Matter" (Physics, Grade 7) using AI tools. The article also outlines the prospects for the development of digital education in Ukraine and emphasizes the importance of teacher professional development for the effective implementation of artificial intelligence technologies.

У сучасному світі, де темпи розвитку технологій зростають у геометричній прогресії, освіта також переживає значну трансформацію. Одним із найпотужніших інструментів, що впливає на зміну підходів до навчання, є штучний інтелект (ШІ). Його роль у розвитку обдарованості учнів стає дедалі помітнішою, відкриваючи нові горизонти для індивідуалізації навчального процесу, розвитку критичного мислення, креативності та самореалізації.

ШІ дозволяє створити персоналізоване освітнє середовище, яке підлаштовується під темп, рівень знань та інтереси кожного учня. Обдаровані діти часто випереджають однолітків у засвоєнні матеріалу й потребують додаткових викликів. Інтелектуальні освітні платформи на базі ШІ, такі як адаптивні тести, навчальні алгоритми чи онлайн-репетитори, можуть автоматично рекомендувати складніші завдання або проєкти, стимулюючи учня до глибшого мислення.

Штучний інтелект також стає партнером у творчому процесі. Генеративні моделі, наприклад ChatGPT або DALL·E, можуть допомагати учням створювати тексти, візуалізації, музику, що мотивує до експериментів і нестандартного мислення. Обдаровані учні, які мають потребу в постійному інтелектуальному виклику, можуть використовувати такі інструменти для розширення своїх можливостей у різних галузях – від літератури до STEM-напрямків.

Завдяки аналізу великих обсягів даних, ШІ-системи здатні виявляти приховану обдарованість, аналізуючи результати навчання, поведінкові патерни та схильності учнів. Це особливо важливо в умовах, коли потенціал учня може залишитися непоміченим у традиційній системі оцінювання. Таким чином, вчитель отримує додатковий інструмент для цілеспрямованої підтримки обдарованих школярів.

Штучний інтелект не замінює вчителя, але посилює його можливості, допомагаючи краще розуміти потреби класу, створювати диференційовані завдання, аналізувати успішність учнів. Це особливо важливо в роботі з обдарованими, де необхідна гнучкість, чутливість до інтелектуальних та емоційних особливостей дитини.

Дистанційне навчання стало невід'ємною частиною освітнього процесу в усьому світі. В Україні його значення особливо зросло у зв'язку з пандемією COVID-19 і військовими викликами, що змусили освітню систему оперативно переходити в онлайн-режим. На цьому тлі штучний інтелект (ШІ) стає потужним інструментом трансформації освіти.

Переваги використання ШІ у дистанційному навчанні

Однією з найбільш цінних функцій штучного інтелекту в дистанційному навчанні є його здатність забезпечувати індивідуальний підхід до кожного учня. Завдяки складним алгоритмам ШІ аналізує успішність учня у реальному часі, враховуючи такі параметри, як:

- швидкість виконання завдань;
- кількість правильних і неправильних відповідей;
- час, витрачений на опрацювання теоретичного матеріалу;
- повторюваність типових помилок.

На основі цих даних система визначає рівень підготовки учня і автоматично коригує навчальний маршрут. Наприклад, якщо учень швидко засвоює матеріал ШІ може запропонувати завдання підвищеної складності або розширені проекти. Дуже важливим аспектом є темп навчання. ШІ дозволяє учневі рухатися власним темпом, що особливо корисно під час дистанційного навчання, де відсутній традиційний ритм уроків. Учень може повертатися до матеріалу стільки разів, скільки потрібно для його засвоєння, без тиску з боку часу чи вчителя.

Прикладом такої індивідуалізації є адаптивні платформи, що пропонують навчальні траєкторії на основі результатів попередніх тестів або модулів. Завдяки цьому учні не тільки досягають кращих результатів, але й розвивають

впевненість у власних силах, оскільки отримують підтримку саме там, де це необхідно особливо для розвитку здібностей тих учнів, які захоплюється предметом на поглибленому рівні. ІІІ допомагає створити маршрут до успіху.

Приклади платформ для індивідуалізованого навчання

- **Khan Academy.** Ця всесвітньо відома платформа використовує адаптивні алгоритми для підлаштування навчальних маршрутів під кожного учня. Наприклад, після виконання тестів учень отримує завдання, що відповідають його рівню знань, а система пропонує додаткові вправи для закріплення слабких тем.
- **Smart Sparrow.** Ця платформа дозволяє викладачам створювати адаптивні курси. ІІІ аналізує дії учня на кожному кроці та змінює хід курсу відповідно до його потреб. У фізиці це може бути, наприклад, адаптація віртуальних лабораторій до рівня підготовки учня.
- **Century Tech.** Використовує комбінацію ІІІ, нейронауки та навчальної аналітики для побудови персоналізованих планів навчання. Система відстежує прогрес учнів і надає миттєвий зворотний зв'язок, щоб допомогти їм засвоювати матеріал більш ефективно.
- **Socrative.** Хоча це переважно система для створення тестів, вона дозволяє вчителям аналізувати успіхи учнів у режимі реального часу та налаштовувати подальші завдання відповідно до їхніх результатів.
- **Eduten Playground.** Фінська платформа, що спеціалізується на адаптивних курсах з математики та природничих наук, включаючи фізику. Її ІІІ аналізує помилки учнів і пропонує вправи, що допомагають краще зрозуміти матеріал.

Інша важлива перевага використання ІІІ – автоматична перевірка робіт. Автоматична перевірка робіт за допомогою ІІІ – це потужний інструмент, який дозволяє суттєво економити час учителя, забезпечує об'єктивне оцінювання, надає швидкий зворотний зв'язок учням, допомагає виявити типові помилки та зменшує загальне навантаження на педагога. Це дає змогу приділяти більше уваги творчій роботі з дітьми та підвищувати ефективність навчального процесу.

Особливе місце займає можливість візуалізації складних фізичних процесів. 3D-моделі, анімації, інтерактивні симуляції – усе це робить навчання більш наочним і зрозумілим, а ІІІ допомагає налаштовувати такі інструменти під конкретні потреби учня.

Крім того, ІІІ сприяє розвитку критичного мислення. Наприклад, завдяки моделюванню процесів і явищ учні можуть аналізувати результати експериментів, знаходити закономірності та формувати власні висновки.

Приклади застосування ІІІ під час дистанційного навчання фізики.

Серед яскравих прикладів використання ІІІ – віртуальні лабораторії. Такі платформи, як Labster і PhET, дозволяють учням виконувати фізичні експерименти онлайн, отримуючи підказки й аналіз результатів від інтелектуальних систем.

Великою популярністю користуються чат-боти та цифрові тьютори, які доступні цілодобово. Вони відповідають на запитання, пояснюють складні теми простими словами, пропонують додаткові матеріали.

Аналітика навчальних досягнень – ще одна сфера, де ІІІ незамінний. Системи відстежують активність учня на платформі, аналізують його успіхи та слабкі місця, формуючи докладні звіти для вчителів і самих учнів.

Серед основних трендів – інтеграція ІІІ з технологіями VR/AR, розвиток мета-всесвітів для навчання та поява нових форматів завдань, де учень взаємодіє з віртуальним середовищем у режимі реального часу.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти для дистанційного навчання з фізики, роблячи його більш доступним, цікавим і ефективним. Однак для повноцінного впровадження потрібні не лише технології, а й системний підхід – оновлення нормативної бази, фінансова підтримка, підвищення кваліфікації педагогів і розвиток партнерства між державними структурами та бізнесом. Україна має всі передумови стати одним із лідерів у сфері цифрової освіти, і використання ІІІ стане важливим кроком на цьому шляху.

Сервіси з ІІІ можуть бути використані педагогом для створення різноманітних дидактичних матеріалів до уроків починаючи від створення ідей до уроків, презентацій, розмовних аватарів, ментальних карт, інфографіки, складання тестів, ігор, до написання пісень до теми уроку та багато іншого.

Прикладом використання ІІІ для створення матеріалів до уроку може бути моя розробка уроку фізики 7 класу всі етапи якого створені з використанням штучного інтелекту.

Розробка уроку фізики 7 клас

Тема уроку: «Поняття про різні види матерії. Будова речовини. Рух і взаємодія частинок речовини»

Мета уроку: *Предметні компетентності:* ознайомити учнів із поняттям матерії, видами матерії, будовою речовини, рухом та взаємодією частинок; формувати уявлення про молекулярну будову речовини.

Ключові компетентності: уміння вчитися; критичне мислення; уміння працювати в групі.

Очікувані результати: учні пояснюють поняття матерії, описують види матерії; розуміють, що речовини складаються з частинок, які рухаються та взаємодіють; наводять приклади з повсякденного життя.

Урок проводиться в дистанційному режимі в сервісі Google meet

Покликання на розробку уроку (розробка уроку запакована в інтерактивний плакат на сервісі Genially):

<https://view.genially.com/672eb4006fb1205e4f2b2c13/interactive-image-interactive-image>

Хід уроку

1. Організаційний момент (2 хв.)

Привітання, перевірка готовності класу.

Слова вчителя:

“Сьогодні ми вирушимо у мандрівку... але не звичайну, а всередину будь-якого предмета, який нас оточує! Чи задумувалися ви, що спільного між залізом,

водою, повітрям і навіть вами? Що є основою всього? Щоб дізнатися, потрібно буде трошки попрацювати, але я обіцяю – буде цікаво!”

2. Актуалізація знань (3 хв.)

Інтерактивна вправа “Хмаринка” Вчитель демонструє на екрані «хмаринку» в якій записані слова. Завдання учням розділити ці слова на три колонки і виписати в зошит: фізичні тіла, речовина, явище. На виконання завдання 4 хв. Після виконання вправи учні зачитують свої відповіді, відбувається аналіз.

Відповідь:

Фізичні тіла	Фізичне явище	Речовина
Стілець	Дощ	Залізо
Телефон	Снігопад	Вода
Сніжинка	Веселка	Олія
Чашка	Буревій	Мідь
Книга		Нафта
Кулька		

Етап уроку	Дидактичний матеріал який створений з допомогою ІІІ	Назва сервісу в якому створено матеріал	Покликання на матеріал
Актуалізація знань	Вправа «Хмаринка»	festisite.com	https://drive.google.com/file/d/143qw5_14ABG-yqWA1BXYO8waohlkb36W/view?usp=sharing
Вивчення нового матеріалу	Відео звернення Демокріта до учнів з приводу будови речовини «Розмовний аватар»	Ідея – сервіс Twee ; Зображення – сервіс Leonardo ; Голос – сервіс Eleven Labs ; Відео аватар – сервіс D-ID	https://m.youtube.com/watch?v=2m6ODfq9dIM
	Презентація	створена в сервісі prezi.com з використанням ІІІ	https://prezi.com/view/9fxqIQLW6meGcrAg4GWw/
	Інфографіка	Створена в сервісі Psctochat.ai	https://create.piktochart.com/output/66755425-?presentation=true
	Ментальна карта «Основні положення молекулярно-кінетичної теорії»	Створена в сервісі mylens.ai	https://surl.gd/tepbz
Закріплення	Вправа «Будова речовини. Основні положення МКТ»	Створена в сервісі Quizizz з ІІІ	https://quizizz.com/admin/assessment/679bce9653fe4195020c0165?source=lesson_share
Домашнє завдання	Вивчити параграф Вправа «Основні положення МКТ»	Створена в сервісі app.conker.ai	https://www.joinconker.com/cxbggt

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв.)

Привітання, перевірка готовності класу.

Слова вчителя: “Сьогодні ми вирушимо у мандрівку... але не звичайну, а всередину будь-якого предмета, який нас оточує! Чи задумувалися ви, що спільного між залізом, водою, повітрям і навіть вами? Що є основою всього? Щоб дізнатися, потрібно буде трошки попрацювати, але я обіцяю – буде цікаво!”

II. Актуалізація знань (3 хв.)

Інтерактивна вправа “Хмаринка» Вчитель демонструє на екрані «хмаринку» в якій записані слова. Завдання учням розділити ці слова на три колонки і виписати в зошит: фізичні тіла, речовина, явище. На виконання завдання 4 хв. Після виконання вправи учні зачитують свої відповіді, відбувається аналіз

Відповідь:

Фізичні тіла	Фізичне явище	Речовина
Стілець	Дощ	Залізо
Телефон	Снігопад	Вода
Сніжинка	Веселка	Олія
Чашка	Буревій	Мідь
Книга		Нафта
Кулька		

III. Вивчення нового матеріалу

Слова вчителя (інтригуюче питання): “Уявіть, що ви стали настільки маленькими, що змогли б пробратися всередину шматочка цукру. Що б ви там побачили? Безкінечну пустоту? Одну величезну цукеркову масу? Чи, може, безліч дрібних частинок, які рухаються? Відповідь на це запитання ми знайдемо сьогодні!”

Учитель розпочинає пояснення нового матеріалу з даної теми з відео звернення Демокріта щодо будови речовини <https://youtu.be/2m6ODfq9dIM> (відео створене з використанням III)

Проблемний дослід: «Куди зникла вода?»

Учитель склянку води наливає її в ємність із крохмалем, вода «зникає». Питання до учнів Куди зникла вода? «Чи може речовина "зникати" або змінювати свій стан?». Далі учні висловлюють свої припущення. Учитель пояснює, що все навколо складається з частинок, які можуть змінювати розташування і стан.

Проблемне питання: з курсу природознавства ви знаєте, що всі речовини складаються з окремих частинок молекул та атомів чому ж тоді камінь, вода в склянці і повітря в повітряній кульці такі різні. Учні висловлюють свої думки

Учитель демонструє презентацію «Будова речовини» <https://prezi.com/view/9fxqIQLW6meGcrAg4GWw/>

Перегляд інфографіки «Будова речовини» і аналіз <https://create.piktochart.com/output/66755425-?presentation=true>

Опрацювання ментальної карти «Основні положення молекулярно-кінетичної теорії» <https://surl.gd/tepjbz>

IV. На закріплення виконання вправи за покликанням https://quizizz.com/admin/assessment/679bce9653fe4195020c0165?source=lesson_share (учитель надсилає учням покликання, учні виконують завдання)

V. Домашнє завдання: вивчити параграф 4 і 5, відповідати на питання сто 29 і 35, виконати вправу за покликанням <https://www.joinconker.com/cxbggt> (учитель надсилає учням покликання)

VI. Рефлексія: «Дерево настрою», учні переходять за покликанням <https://surl.li/bzzyde> обирають об'єкт відповідно до свого відношення до уроку і прикріплюють до дерева. Учитель проаналізувавши «дерево настрою» робить висновок про урок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Биков В. Ю., Шишкіна М. П. Інформаційно-освітнє середовище на основі технологій штучного інтелекту: перспективи для України // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2022. – №6 (92). – С. 24–40. – Режим доступу: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/5513>
2. Полякова О. В. Персоналізоване навчання з використанням штучного інтелекту в умовах Нової української школи // Освітній простір України. – 2023. – №2. – С. 45–50.
3. Гуржій А. М., Рижкова С. М. Штучний інтелект в освіті: виклики та перспективи // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2021. – №3 (82). – С. 5–9.
4. Національна академія педагогічних наук України. Штучний інтелект в освіті: можливості та виклики сучасності [Аналітична записка]. – Київ: НАПН України, 2022. – Режим доступу: <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/2400/>
5. Головка М. В. Штучний інтелект як засіб інноваційного розвитку освіти в Україні // Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки. – 2022. – Вип. 20. – С. 51–58.
6. Козяр М. М. Технології штучного інтелекту в освіті: сучасний стан та перспективи впровадження // Молодь і ринок. – 2023. – №1 (214). – С. 91–95.

Грудік В. В.,

З досвіду роботи

вчительки початкових класів

Опорного закладу загальної середньої освіти

“Пнівненський ліцей” Камінь-Каширської міської ради

Волинської області

valentynav07@gmail.com

ПРОФЕСІЙНИЙ УЧИТЕЛЬ – ОБДАРОВАНИЙ УЧЕНЬ

У статті розглядається взаємозв'язок між професійною майстерністю вчителя та розвитком успішності й обдарованості учнів. Аналізуються ключові характеристики успішного педагога, зокрема його фахові компетентності, педагогічні підходи та здатність до створення сприятливого освітнього середовища. Особливу увагу приділено стратегіям, які використовує вчитель для виявлення, підтримки та розвитку обдарованості в умовах війни.

Досліджено вплив особистісних якостей учителя, його мотивації та здатності до саморозвитку на академічні досягнення та творчі здібності вихованців. На основі теоретичного аналізу та практичних прикладів обґрунтовано важливість ролі вчителя як ключової фігури у становленні успішної та обдарованої особистості.

У сучасному освітньому просторі все більшого значення набуває індивідуалізація навчання та розвиток потенціалу кожної дитини. Особливу увагу слід приділяти обдарованим учням, адже саме вони є майбутнім інтелектуальним капіталом нашої країни. Роль учителя в цьому процесі є ключовою. Я глибоко переконана, що успіх учня, його розкриття та розвиток обдарованості, напряду залежить від професіоналізму, відданості, та, головне, любові до дітей з боку педагога. У цій статті я хотіла б поділитися власним досвідом роботи з обдарованими дітьми у початковій школі.

Талант завжди родом із дитинства і кожна дитина народжується із зернятком у руці. Тільки треба знайти поле, де це зернятко найкраще проросте.

“Талант – то крапля здібностей і море праці” (Григор Тютюнник).

Моє завдання – допомогти дитині розвинути свій дар, скористатися своєю унікальністю з користю для себе та навколишніх.

Потрібно тактовно, делікатно розвивати в дитини інтерес, навчати терпінню і заохочувати працювати старанно, завершувати почате. Намагатися зменшити надмірну вразливість обдарованої дитини, вчити достойно програвати і не сприймати невдачу, як трагедію; володіти емоціями, робити все, щоб дитина не занижувала своєї самооцінки і водночас не виставляла напоказ свою обдарованість.

“Щоб зворушити, треба самому бути зворушеним. Щоб радувати, просвітлювати душевний світ, треба нести просвітленість у своєму серці, а серце нести високо”, – писав О. П. Довженко.

Працюючи вчителем, беру участь у конкурсах, адже вчителі-учасники приносять цілий арсенал нових методів, форм роботи, якими щедро діляться, та які можна впроваджувати у свою роботу.

<https://www.facebook.com/share/p/1AZBMNW9nW/>

У рамках Всеукраїнського конкурсу для педагогічних працівників “Клімат для наших дітей”, до Всесвітнього дня Землі, та з метою формування в учнів 2 класу екологічної компетентності, запобігання кліматичним змінам, раціональному поводженні з ресурсами, було проведено тематичний день “Як стати другом планети?”

Під час занять “Чому відбуваються зміни клімату”, “Як запобігти змінам клімату” демонструвалася презентація з інформацією про зміни клімату, використовувалися дидактичні та методичні матеріали проєкту “Кліматична та екологічна освіта для учнів початкової школи”. Застосовуючи інтерактивні

технології, сучасні форми роботи на уроках інтегрованого курсу “Я досліджую світ”, математики, української мови та мистецтва, виконували авторські вправи та завдання, надані організаторами конкурсу: “Розв’яжи і розфарбуй”, “Продовж ряд за зразком”, “Вибери та вставте в текст потрібні слова, щоб пояснити парниковий ефект”, “Детектив”, “Розфарбуй. Склади правила поведінки “У лісі я...”, “Розшифруй слова”, “Речі, які ти можеш зробити, щоб зменшити глобальне потепління”.

Цікавим та захопливим завданням для другокласників стала вправа “Розв’яжи і розфарбуй”. Діти, працюючи в парах, повторили випадки додавання і віднімання чисел з переходом через десяток, дружно та швидко розфарбували малюнок планети на розмальовках, підбираючи кольори відповідно розв’язаним прикладам на додавання. Після завершення роботи висловили свої думки, відповідаючи на питання: Що означають дані кольори? Які зміни відбуваються на планеті? Що є причиною цих змін? Зробили висновок: **ВІД НАШИХ ДІЙ ЗАЛЕЖИТЬ СТАН ПРИРОДИ!**

<https://youtu.be/G6iu23W-GHc>

Конкурс сприяв підвищенню поінформованості учнів, формуванню серед другокласників культури споживання і навичок поведінки, орієнтованих на запобіганні кліматичним умовам, раціональному поводженні з ресурсами.

Мої учні є постійними та активними учасниками та переможцями онлайн-олімпіад та конкурсів на платформах “На Урок” і “Всеосвіта”.

У 2023-2024 н.р. та 2024-2025 н.р. разом зі своїми учнями беремо участь у медіапроекті “Всеукраїнська шкільна ліга “QUIZ ДІТИ”, де навчання поєднується з цікавою командною грою та розвиває знання. Діти готуються до випусків QUIZ, переглядаючи по 20 відеороликів до кожної теми, отримують дипломи за перегляди, участь та перемогу команди у грі.

<https://m.facebook.com/groups/195974244268839/permalink/1623715408161375/>

Третьокласники стали учасниками грандіозного дійства! Разом із 1186 командами змогли встановити РЕКОРД України у Всеукраїнській шкільній лізі Quiz “З Україною в серці!” Організаторами наймасштабнішої освітньої онлайн-гри для школярів були ГО “ЦЕНТР ОСВІТНІХ РЕФОРМ НАШІ ДІТИ” та видавництво “КРАЇНА МРІЙ”.

<https://www.facebook.com/share/p/1Dqo5eRiJW/>

У 2024-2025 н.р. здобуто дві перемоги в V Відкритому марафоні з української мови – Уляна Мушка (I місце) та Уляна Приходько (II місце). Організаторами Марафону є Державна наукова установа “Інститут модернізації змісту освіти” спільно з ТОВ “Х’ЮМАН”.

<https://www.facebook.com/share/p/15jLejNxWZ/>

Плідним був 2024 рік для талановитої та наполегливої Уляни Приходько, яка зачаровувала нас майстер-класами усіх 17 виробів конкурсу “В очікуванні весни”, запропонованого видавництвом “КРАЇНА МРІЙ”.

<https://www.facebook.com/share/v/16U59yB1Rb/>
<https://www.facebook.com/share/v/1ZRyeY3ZPG/>
<https://www.facebook.com/share/v/15HuEdoNEU/>
<https://www.facebook.com/share/v/1BfmHHM4vL/>
<https://www.facebook.com/share/v/1Dc8dYZKT2/>
<https://www.facebook.com/share/v/1Bhy5sCFCD/>
<https://www.facebook.com/share/v/16aw3ECjs5/>

Маленька майстриня Уляна взяла участь у конкурсі “Патріотична іграшка ПЕРЕМОГИ”, який ініціювала Камінь-Каширська міська об’єднана територіальна громада, є переможницею патріотичного конкурсу.

<https://www.facebook.com/share/p/1YDmY3Soq3/>
<https://www.facebook.com/share/p/16J9LeHVY9/>

Продовжувала радувати нас своїми чудовими майстер-класами невтомна четвертокласниця Уляна під час конкурсу “Весняний настрій”. Кожна робота дівчинки – це вияв таланту, майстерності та насолоди від того, що робиш!

<https://www.facebook.com/share/v/14oac8W862/>
<https://www.facebook.com/share/v/1DhycFZLQM/>
<https://www.facebook.com/share/v/18qdx7X7gu/>
<https://www.facebook.com/share/v/16DFcsxHaU/>
<https://www.facebook.com/share/v/18uNkKF4A7/>

Учні 4 класу ОЗЗСО “Півненський ліцей” взяли участь у VI Всеукраїнському конкурсі дитячих малюнків на космічну тематику Noosphere Space Art Challenge “Експедиція незвіданими світами”, який проводиться за ініціативи ГО “Асоціація Ноосфера” – громадської організації, що популяризує STEM, науку й сучасні технології серед молоді України.

<https://www.facebook.com/share/p/1GaKvS8fC2/>

Моя талановита учениця Уляна Приходько стала учасницею Всеукраїнського конкурсу юних дослідників “Кристали” імені Євгена Гладишевського у 2025 році, метою якого є пізнання світу навколо нас, поширення знань з хімії та інших природничих наук, підтримка обдарованої молоді, її залучення до наукових досліджень. Маленька дослідниця була приємно вражена результатом експерименту та красі кристалу, який надіслано на розгляд журі, а також поділилася своїм результатом із користувачами соціальних мереж.

https://youtube.com/shorts/_mxfxhpU7l8?si=UxvUBsuepp3PR7nn

Підсумовуючи, хочу сказати, що намагаюсь бути прикладом для моїх улюблених учнів, іти в ногу з часом, “тримати руку на пульсі подій”, бути активною учасницею методичних заходів. А результатом моєї педагогічної діяльності є участь та перемоги.

Губенко В. Г.,
вихователь-методист
дошкільного навчального закладу (ясла – садок) № 21 «Веселка»
Черкаської міської ради,
hubenkoviktoria@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ СПРИЯТЛИВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У роботі розглянуто особливості організації сприятливого освітнього середовища в закладах дошкільної освіти для підтримки та розвитку обдарованих дітей в умовах воєнного часу. Підкреслено важливість створення безпечного, психологічно комфортного та адаптивного освітнього середовища, яке сприяє розкриттю потенціалу дітей навіть в умовах криз. Проаналізовано теоретичні підходи до виявлення та підтримки обдарованості, зацентовано увагу на індивідуалізації навчання, залученні батьків, застосуванні сучасних цифрових технологій та інтеграції ігрових методик як ефективних засобів розвитку пізнавальних, творчих і соціальних компетентностей. Наголошено на необхідності комплексного психолого-педагогічного супроводу, що забезпечує гармонійний розвиток обдарованих дітей у складних соціальних умовах.

Ключові слова: обдаровані діти, дошкільна освіта, воєнний час, освітнє середовище, індивідуалізація навчання, психолого-педагогічна підтримка, цифрові технології, ігрові методики, розвиток творчих здібностей, підтримка обдарованості, психологічний комфорт.

Abstract. The paper examines the features of organizing a favorable educational environment in preschool institutions to support and develop gifted children in wartime conditions. The importance of creating a safe, psychologically comfortable and adaptive educational environment that helps to reveal the potential of children even in times of crisis is emphasized. Theoretical approaches to identifying and supporting giftedness are analyzed, with emphasis on individualization of learning, involvement of parents, use of modern digital technologies and integration of game methods as effective means of developing cognitive, creative and social competencies. The need for comprehensive psychological and pedagogical support is emphasized, ensuring the harmonious development of gifted children in difficult social conditions.

Keywords: gifted children, preschool education, wartime, educational environment, individualization of learning, psychological and pedagogical support, digital technologies, game methods, development of creative abilities, support of giftedness, psychological comfort.

Сучасні виклики, зумовлені воєнними діями в Україні, істотно вплинули на всі сфери життя суспільства, зокрема – на систему освіти. Заклади дошкільної освіти (ЗДО), як перша ланка безперервної освіти, зазнали значних трансформацій в умовах воєнного часу. Поряд із забезпеченням безпеки та психологічної підтримки дітей, перед педагогами постає завдання – зберегти умови для виявлення, підтримки та розвитку обдарованості навіть у кризовому контексті.

Обдаровані діти дошкільного віку становлять особливу категорію, яка потребує цілеспрямованої педагогічної уваги, індивідуалізованого підходу та створення умов для повноцінного розкриття їхнього потенціалу, навіть в умовах воєнного часу. У період дестабілізації освітнього процесу через війну надзвичайно важливо створити в закладі дошкільної освіти сприятливе освітнє середовище, яке забезпечуватиме не лише безпеку й стабільність, а й можливості для повноцінного розвитку здібностей дитини.

Організація такого середовища має базуватись на принципах індивідуалізації, гуманізації, психологічного комфорту та педагогічної гнучкості. Особливої актуальності набувають дистанційні та змішані форми взаємодії, використання цифрових ресурсів, залучення батьків як активних учасників освітнього процесу, а також забезпечення системної психолого-педагогічної підтримки.

Проблема виявлення, підтримки та розвитку обдарованих дітей дошкільного віку привертала увагу як українських, так і зарубіжних науковців. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити О. Савченко, яка розглядає обдарованість у контексті цілісного розвитку особистості; Н. Гавриш, яка підкреслює роль казкотерапії та образотворчої діяльності у стимулюванні творчого потенціалу дітей; Л. Калмикова та О. Кононко, які аналізують психолого-педагогічні засади розвитку індивідуальних здібностей у дошкільному віці.

Серед зарубіжних учених значний внесок у розвиток теорії обдарованості зробили Джозеф Рензуллі (США), який запропонував трикомпонентну модель обдарованості; Френсіс Робінсон (США), що вивчав педагогічні стратегії підтримки раннього розвитку здібностей; Говард Гарднер (США), автор теорії множинного інтелекту, яка актуалізує необхідність різнопланового підходу до розвитку дитячих обдарувань; Міріам Мунт (Ізраїль), яка досліджує вплив емоційного інтелекту на навчальні досягнення обдарованих дітей; а також Кете Хадденг (Німеччина), яка акцентує на значенні педагогічного середовища для розвитку креативності в дітей дошкільного віку.

Зазначимо, що обдарованість є складним, багаторівневим феноменом, який виявляється у високому потенціалі до успішної діяльності в одній або кількох сферах – інтелектуальній, творчій, художній, емоційній, лідерській тощо. В українському освітньому просторі часто використовують визначення, сформульоване на основі положень психолого-педагогічної науки: обдарованість – це системна якість психіки, яка визначає здатність дитини до досягнення значних результатів у певному виді діяльності порівняно з її однолітками.

Обдарована дитина дошкільного віку – це дитина, яка виявляє незвично високий рівень пізнавальної активності, креативності, інтелектуального чи художнього розвитку, самостійності мислення, допитливості, розвинених мовленнєвих або моторних навичок, а також швидке засвоєння нового матеріалу. Водночас на цьому віковому етапі обдарованість може мати фрагментарний, непостійний характер, що вимагає уважного та гнучкого педагогічного супроводу.

Визначення, запропоноване Дж. Рензулі, залишається особливо цінним у контексті роботи з дітьми дошкільного віку: обдарованість розглядається як поєднання трьох ключових компонентів – високий інтелект, креативність та цілеспрямованість. У поєднанні з підходом Г. Гарднера, який виділяє різні типи інтелекту (мовний, логіко-математичний, музичний, просторовий, тілесно-кінестетичний тощо), це дозволяє педагогам ширше розуміти прояви дитячої обдарованості та уникати стереотипного мислення щодо «здібних лише до математики чи мов».

Одним із ключових напрямів роботи з обдарованими дітьми є створення цілісної системи навчання, психологічного супроводу та розвитку. Такі діти зазвичай вирізняються високим рівнем розумових здібностей, здатністю до тривалого запам'ятовування навчального матеріалу, сформованими навичками самоконтролю, значною працездатністю та пізнавальною активністю. Вони вільно висловлюють власні думки, демонструють нестандартне мислення, багату уяву, хорошу пам'ять різних типів, швидкість мисленнєвих реакцій, а також здатність критично осмислювати інформацію, ставити під сумнів усталені уявлення, стереотипи й догми. Такі особливості створюють морально-психологічно сприятливе підґрунтя для активної пізнавальної діяльності, що потребує її належного насичення та інтелектуального навантаження, яке не гальмує, а, навпаки, стимулює розвиток потенціалу дитини [5].

Індивідуальна обдарованість дітей може проявлятися в різних формах, серед яких науковці виокремлюють кілька основних типів: раціонально-мисленнєвий, образно-художній, раціонально-образний та емоційно-почуттєвий. У структурі обдарованості, як складного феномену, простежуються такі ключові компоненти: провідна роль пізнавальної мотивації, високий рівень творчої активності, здатність до генерування оригінальних ідей, вміння прогнозувати результати діяльності, а також здатність створювати продукти, що мають високу інтелектуальну, естетичну чи моральну цінність.

Науковиця А. Лякішева запропонувала комплекс критеріїв, за якими можна ідентифікувати обдарованість у дітей. До таких критеріїв належать: висока потреба в діяльності, що пов'язана з характерними рисами темпераменту та внутрішньої мотивації; емоційна й когнітивна чутливість; достатній рівень загальних інтелектуальних здібностей, серед яких домінують наочно-образне мислення та комбінаторні здатності; унікальність внутрішнього світу дитини, яка проявляється у своєрідному сприйнятті дійсності та формуванні власного «Я»; а також схильність до розуміння технічних закономірностей і готовність шукати ефективні способи їх вирішення [2, С. 217-226].

Зауважимо, що ефективна підтримка обдарованих дітей дошкільного віку вимагає системного підходу, що охоплює педагогічні, психологічні та соціальні складові. Зокрема, важливою є своєчасна ідентифікація здібностей дитини за

допомогою комплексної діагностики, яка включає спостереження, бесіди, спеціальні тести та аналіз творчих продуктів. Варто зазначити, що діагностика має бути регулярною, адже прояви обдарованості можуть змінюватися в процесі розвитку [5].

Педагогам слід створювати багатовимірне освітнє середовище, що стимулює різні види інтелектуальної діяльності: логіко-математичну, мовленнєву, художньо-естетичну, рухову та соціально-комунікативну. Варто активно застосовувати інтерактивні методи навчання, ігри, проблемні завдання, творчі проєкти та експериментування, що розвивають критичне мислення і творчу уяву [4].

Освітнє середовище як фактор розвитку обдарованості слід розглядати як складну багаторівневу систему. До мікрорівня належить середовище навчального закладу, сім'ї та коло безпосереднього спілкування [1, с. 78].

Науковці Дж. ВанТассель-Баска та Т. Стембо виділяють такі підходи до навчання обдарованих дітей:

1. Розвиток пізнавальної сфери – акцент на формуванні високорівневих мисленнєвих навичок, які можна застосувати до будь-якого матеріалу.
2. Навчання як технологія засвоєння – орієнтація на чіткі цілі, вимірювані результати та відстеження прогресу.
3. Індивідуалізоване навчання – навчання, що враховує інтереси та потреби дитини.
4. Навчання як соціальна реконструкція – освіта як засіб соціальних змін і розвитку відповідальності за покращення навколишнього середовища.
5. Академічний раціоналізм – засвоєння ключових ідей і розвиток критичного мислення в рамках певної предметної галузі [6, с. 348–350].

Вважаємо, що застосування цих підходів дає змогу створити гнучку та ефективну систему навчання, що максимально відповідає індивідуальним особливостям і потребам обдарованих дітей, забезпечуючи їх всебічний розвиток та успішну самореалізацію. Водночас важливо враховувати, що освітній процес має супроводжуватися якісною психологічною підтримкою, яка включає розвиток емоційної сфери, навчання саморегуляції та формування стійкості до стресових ситуацій, що особливо актуально в умовах воєнного часу.

Підтримка позитивної самооцінки і мотивації до навчання є фундаментальними складовими, адже діти з високими здібностями можуть відчувати соціальну ізоляцію або невідповідність у колективі однолітків. У цьому контексті важливо активне залучення батьків до освітнього процесу – педагоги повинні консультувати їх і навчати методам підтримки талантів дитини вдома. Формування партнерства між сім'єю та закладом освіти сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Крім того, сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для диференційованої підтримки обдарованих дітей. Вебінари, інтерактивні

платформи, освітні ігри та онлайн-курси допомагають урізноманітнити навчальний досвід і сприяють розвитку індивідуальних здібностей у форматах як очного, так і дистанційного навчання. Вважаємо, що поєднання різних підходів, психологічної підтримки, активної участі батьків та використання цифрових ресурсів створює цілісне середовище для розвитку обдарованості дітей.

Організація сприятливого освітнього середовища для обдарованих дітей є ключовим фактором їх всебічного розвитку та успішної самореалізації. Таке середовище має бути багатогранним, інтегрувати різні форми і методи навчання, що відповідають індивідуальним особливостям дітей і стимулюють їхні пізнавальні, творчі, емоційні та соціальні здібності.

Однією з найефективніших складових цього середовища є використання ігор в освітньому процесі. Ігри не лише сприяють розвитку мислення, логіки та творчості, а й створюють безпечний простір для самовираження та експериментування. Для обдарованих дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, ігрові методики стають потужним інструментом, що допомагає формувати високорівневі мисленнєві навички, покращувати комунікативні здібності, а також розвивати емоційну стійкість.

В освітньому середовищі, орієнтованому на обдарованих дітей, роль ігор полягає також у формуванні соціальних компетентностей – здатності працювати в команді, приймати різні точки зору, долати конфлікти та проявляти емпатію. Це особливо важливо, оскільки обдаровані діти інколи можуть відчувати соціальну ізоляцію. Включення групових ігор та рольових ігор допомагає створити дружню, підтримуючу атмосферу [3].

Крім того, використання ігор дає змогу індивідуалізувати освітній процес. Відповідно до особливостей і інтересів кожної дитини педагог може підбирати різні види ігор: логічні ігри – для розвитку розумових здібностей, творчі – для стимулювання уяви, рухливі – для фізичного розвитку, що сприяє збереженню високої мотивації та інтересу до навчання.

Отже, сучасні умови, зокрема виклики, пов'язані з воєнними діями в Україні, вимагають від освітньої системи гнучкості, адаптивності та комплексного підходу до роботи з обдарованими дітьми дошкільного віку. В цих умовах особливо важливо створити сприятливе освітнє середовище, яке не лише забезпечує безпеку й психологічний комфорт, але й відкриває простір для повноцінного розвитку унікальних здібностей кожної дитини. Така система ґрунтується на індивідуалізації навчання, залученні сучасних технологій, активній участі батьків і системній психолого-педагогічній підтримці, що разом сприяє гармонійному формуванню особистості навіть у кризових обставинах.

Підтримка обдарованих дітей вимагає комплексного педагогічного супроводу, який враховує не лише інтелектуальні, а й емоційні, творчі й

соціальні потреби дитини. Використання ігор як інтегральної частини освітнього процесу створює умови для розвитку мисленнєвих, комунікативних і творчих навичок, а також формує позитивну мотивацію і здатність до співпраці. У такому середовищі обдаровані діти можуть реалізовувати свій потенціал, підтримувати позитивну самооцінку й долати соціальні виклики, що є особливо актуальним у складних сучасних реаліях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. 176 с.
2. Лякішева А. В. Проблеми підготовки педагогів позашкільних закладів до роботи з обдарованими дітьми. Проблеми педагогічних технологій: збірник наукових праць, 2004. Вип. 3. С. 217-226
3. Музика О. Л. Ціннісна детермінація становлення та розвитку обдарованої особистості. Актуальні проблеми психології. 2015. Т. 6, Вип. 11. С. 6–19.
4. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості: монографія / Р. О. Семенова та ін.; за ред. Р. О. Семенової. Київ-Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
5. Психологічна діагностика обдарованості / Р. О. Семенова та ін.; за ред. Р. О. Семенової. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. 172 с.
6. VanTassel-Baska J. Stambaugh T. Curriculum and Instructional Considerations in Programs for the Gifted. Handbook of Giftedness in Children: Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices / Ed. S. I. Pfeiffer. New York, 2008. P. 347–365, с. 348–350

Давидова К. С.,
учителька української мови та літератури
Часовоярського опорного закладу загальної
середньої освіти I–III ступенів № 17
Часовоярської міської ради Донецької області,
kсениya23davydova@gmail.com

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЯВЛЕННЯ, ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто потенціал нетрадиційних форм уроків української мови та літератури як інструмент виявлення, підтримки та розвитку обдарованості учнів в умовах війни. Аналізуються конкретні приклади уроків-квестів, стилізованих занять і тематичних сценаріїв, що сприяють виявленню творчих, інтелектуальних і соціальних здібностей школярів. Подано практичні поради для педагогів щодо адаптації навчання до кризових умов.

Ключові слова: обдарованість, розвиток, нетрадиційні форми уроків, українська мова, література, квест, війна, креативність, емоційний інтелект, формувальне оцінювання.

Abstract. The article examines the potential of non-traditional forms of Ukrainian language and literature lessons as a tool for identifying, supporting, and developing giftedness in students in the context of war. Specific examples of quest lessons, stylized activities, and thematic scenarios that contribute to the identification of creative, intellectual, and social abilities of schoolchildren are analyzed. Practical advice for educators on adapting teaching to crisis conditions is provided.

Keywords: giftedness, development, non-traditional forms of lessons, Ukrainian language, literature, quest, war, creativity, emotional intelligence, formative assessment.

Сучасна освіта, навіть у складних умовах воєнного часу, невпинно шукає нові шляхи зацікавлення учнів, стимулювання їхньої пізнавальної активності та розвитку творчого мислення. В умовах нестабільності та тривоги особливо важливо створити освітнє середовище, яке не лише забезпечує засвоєння знань, але й підтримує психоемоційний стан дітей, сприяє розкриттю їхнього потенціалу та обдарованості [2]. Нетрадиційні форми уроків української мови та літератури в цьому контексті виступають не лише ефективним інструментом розвитку обдарованості, але й цінним діагностичним засобом, що дозволяє виявити приховані здібності учнів у природному освітньому середовищі. Вони дозволяють вийти за межі стандартних форматів, перетворюючи навчання на захопливу подорож, сповнену незвичайних сценаріїв та цікавих тематик, що може стати своєрідною «тихою гаванню» для учнів та джерелом інформації про їхній потенціал.

Спостереження за учнями під час нестандартних уроків відкриває нові можливості для виявлення їхньої обдарованості [3]. Наприклад, урок-квест може стати індикатором лідерських якостей учнів, їхнього логічного мислення та вміння швидко приймати рішення в нестандартних ситуаціях. Активна участь у розв'язанні проблемних завдань, вміння координувати дії команди, знаходити нестандартні шляхи до мети – усе це може свідчити про високий рівень інтелектуального розвитку та організаторські здібності. Творчі завдання, такі як написання есе, створення віршів чи інсценізація уривків літературних творів під час стилізованих занять, дозволяють оцінити оригінальність мислення, багату уяву, нестандартне бачення та художні здібності учнів [4].

Нетрадиційні форми уроків мають значний потенціал для підтримки та розвитку обдарованості учнів в умовах війни, оскільки вони:

- сприяють зниженню стресу та тривожності (ігрова форма, занурення в цікаві сюжети відвертають від травматичних переживань, створюють позитивний емоційний фон) [2];
- активізують пізнавальну діяльність (нестандартні завдання стимулюють допитливість, спонукають до самостійного пошуку рішень, що є важливою

складовою розвитку обдарованості) [1];

- розвивають творче мислення та уяву (створення власних текстів, розгадування загадок, рольові ігри сприяють розкриттю креативного потенціалу);
- формують навички співпраці та комунікації (робота в команді під час квестів чи проєктів навчає взаємодії, обміну ідеями, що є важливим для соціалізації та розвитку лідерських якостей) [3];
- забезпечують індивідуалізацію навчання (різноманітність завдань дозволяє учням з різними здібностями та темпом навчання знаходити свій шлях до успіху);
- підтримують почуття причетності та спільноти (спільна діяльність, обговорення, емоційне залучення створюють відчуття єдності, що є особливо важливим в умовах соціальної нестабільності) [5].

Розглянемо конкретні приклади нетрадиційних форм уроків та їхній потенціал для підтримки, розвитку та діагностики обдарованості в умовах війни.

Уроки-квести. Завдяки ігровій оболонці, квест сприяє активному засвоєнню знань, розвитку логічного мислення та вмінню працювати в команді. В умовах війни квести можуть бути спрямовані на теми мужності, стійкості, волонтерства, історичної пам'яті, що сприятиме патріотичному вихованню та осмисленню поточних подій.

Наприклад, вебквест з української мови для 5 класу на тему «Складне речення», де учні допомагають героям мультфільму впоратися з «заплутаними реченнями», може бути адаптований під воєнну тематику. Наприклад, герої можуть потрапити в складну ситуацію і, щоб допомогти їм, учням потрібно правильно будувати складні речення для передачі важливих повідомлень. Під час виконання цього завдання особливо виявили свою лінгвістичну обдарованість декілька учнів, які швидко та без помилок конструювали складні синтаксичні конструкції, демонструючи глибоке розуміння граматичних зв'язків.

Урок з української літератури для 6 класу «Грінч краде Різдво» може трансформуватися у квест «Як повернути мир та радість», де учні, виконуючи літературні завдання, розгадуючи загадки, проявляючи емпатію та творчість, «допомагають» відновити святкову атмосферу в умовному містечку, що постраждало від конфлікту. Створення різдвяної листівки може стати символом надії та віри в краще майбутнє. Учні, які запропонували найбільш оригінальний та емоційно забарвлений текст для листівки, продемонстрували високий рівень емоційного інтелекту та літературної обдарованості.

Стилізовані уроки. Занурення в атмосферу улюблених книг, фільмів чи серіалів може стати емоційно привабливим для учнів, відволікаючи від реалій війни та стимулюючи їхню уяву.

Наприклад, урок з української мови для 5 класу «Різновиди фразеологічних одиниць» у тематиці «Подорож до Гогвортсу» може бути адаптований таким чином, щоб фразеологізми були пов'язані з поняттями дружби, вірності, сміливості – якостей, особливо цінних у воєнний час. Створення власних «магічних» фразеологізмів, пов'язаних з захистом та допомогою, може стати творчим завданням. Учні, які вигадали найбільш дотепні та влучні фразеологізми, що відображали дух чарівного світу та одночасно мали глибокий зміст, виявили неординарне лінгвістичне мислення та почуття гумору.

Заняття з української мови для 6 класу на тему «Правила написання букв е, и, і в іменникових суфіксах» у стилі серіалу «Венздей» до свята Геловін може бути використане для створення історій про подолання страхів та небезпек, де правильне написання слів є своєрідним «заклинанням» проти зла. Використання штучного інтелекту для створення «Історії жахів у школі Невермор» може стати інструментом для вираження емоцій та переживань учнів у безпечній формі. Учні, чий «Історія жахів» вирізнялася складним сюжетом, оригінальними образами та бездоганим правописом, продемонстрували високий рівень творчої та мовної обдарованості.

Розвиток емоційного інтелекту є критично важливим компонентом адаптації до нових викликів у навчанні, особливо при переході на новий етап освіти [8]. Наприклад, навчальний процес може бути збагачений уроками, що досліджують емоції, використовуючи такі інструменти, як мультфільми (наприклад, «Думками навиворіт»), для полегшення ідентифікації та розуміння різних емоційних станів. Застосування ігор, вправ на асоціації та творчих завдань, зокрема створення пісень на патріотичну тематику, сприяє не лише розвитку емоційної грамотності, але й надає можливості для вираження важливих почуттів. Спостереження за емоційними реакціями учнів під час таких занять дозволяє педагогам отримати цінну інформацію про їхню емоційну чутливість, здатність до емпатії та креативність у вираженні емоцій.

Українська культура також може стати основою для створення захопливих навчальних досвідів. Наприклад, квест, побудований навколо персонажа Мавки з українського мультфільму, не лише занурює учнів у світ пригод, але й знайомить з багатим культурним надбанням. Важливо підкреслити, що цей мультфільм є не просто розвагою, а й символом боротьби за свої цінності, за свою землю та ідентичність, що особливо актуально в умовах сучасних викликів, з якими зіткнулася Україна. Через призму казкових героїв учні можуть глибше зрозуміти важливість національної самосвідомості, стійкості духу та героїзму, що проявляють українці у реальному житті.

Тематичні уроки, присвячені важливим датам та подіям. Уроки, присвячені Дню Незалежності, Дню Соборності, пам'ятним датам війни, можуть сприяти

формуванню національної свідомості, патріотизму, співчуття та розуміння історії. Нетрадиційні форми (дискусії, рольові ігри, створення колажів, написання есе, творів-роздумів) зроблять ці уроки більш емоційно забарвленими та такими, що запам'ятовуються. Спостереження за учнями під час таких уроків може виявити їхню емпатію, громадянську позицію, вміння аналізувати історичні події та висловлювати власну думку.

Практичні поради для вчителів в умовах війни.

Враховуйте психоемоційний стан учнів. Обирайте спокійні теми та форми роботи. Будьте чутливими до їхніх потреб та реакцій.

Адаптуйте матеріали до реалій. Використовуйте приклади з сучасного життя, волонтерського руху, героїзму українців.

Забезпечте доступність. Враховуйте можливі перебої з інтернетом та наявність технічних засобів. Пропонуйте альтернативні варіанти завдань.

Створіть безпечне середовище. Заохочуйте до співпраці, взаємодопомоги, висловлення думок та почуттів.

Використовуйте елементи арттерапії. Залучайте малювання, музику, створення колажів для емоційного розвантаження та самовираження.

Спостерігайте за проявами обдарованості. Звертайте увагу на нестандартні рішення, оригінальні ідеї, глибоке розуміння матеріалу, лідерські якості, творчу уяву та емоційну чутливість учнів під час нетрадиційних уроків.

Фіксуйте свої спостереження. Ведіть записи про особливі досягнення та прояви обдарованості учнів під час нестандартних занять для подальшого індивідуального підходу та розвитку їхнього потенціалу.

Зберігайте баланс між навчанням та психологічною підтримкою. Пам'ятайте, що в умовах війни емоційний добробут учнів є пріоритетним.

Нетрадиційні форми уроків української мови та літератури в умовах війни – це не просто спосіб урізноманітнити освітній процес. Це потужний інструмент для підтримки психологічного стану учнів, розвитку їхньої обдарованості, формування національної свідомості та виховання стійкості й віри у майбутнє. Крім того, вони надають цінну інформацію для виявлення та розвитку особливих здібностей учнів, що є важливим для подальшої індивідуалізації навчання та розкриття їхнього повного потенціалу. Експериментуйте, надихайтесь, створюйте уроки, які стануть для ваших учнів не лише джерелом знань, але й острівцем стабільності, надії та можливістю проявити свою унікальність.

Отже, системне впровадження нетрадиційних форм уроків до освітнього процесу може виступати не лише як ефективна педагогічна технологія, а і як елемент формувального оцінювання, що дає змогу вчителю здійснювати динамічну діагностику проявів обдарованості. У контексті Нової української

школи це відповідає принципам дитиноцентризму, індивідуалізації та педагогіки партнерства [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. – К.: Либідь, 2003.
2. Воловик Н. В. Нетрадиційні форми уроку в контексті особистісно орієнтованого навчання // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2020. – №3. – С. 154–160.
3. Гавриш Н. В. Розвиток творчих здібностей школярів засобами української літератури. – Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2016.
4. Зайцева О. В. Особливості роботи з обдарованими дітьми в умовах сьогодення // Освітній простір України. – 2022. – № 1(29). – С. 35–39.
5. Левченко Ю. М. Діагностика обдарованості: методи та підходи // Психологія і суспільство. – 2021. – №2. – С. 112–119.
6. Методичні рекомендації МОН України щодо організації освітнього процесу в умовах воєнного стану (2022) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>
7. Наказ МОН №776 від 17.07.2023 року «Про затвердження методичних рекомендацій щодо виявлення, розвитку та підтримки обдарованих учнів».
8. Український центр оцінювання якості освіти. Аналітичні матеріали про формування ключових компетентностей в умовах нестандартного навчання. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://testportal.gov.ua>

Демиденко Єгор Ігорович,
аспірант Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ У СФЕРІ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ: ВІД ДІАГНОСТИКИ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТРАЄКТОРІЇ

This work examines how modern information and communication technologies (ICT) are applied in the identification, monitoring, and educational support of gifted children and youth. The analysis highlights practical examples of using ICT tools in working with gifted students, illustrating their advantages and impact on psychological and pedagogical diagnostics, continuous monitoring of progress, and the comprehensive support of gifted individuals' development. The conclusions underscore the effectiveness of these technologies in unleashing the potential of gifted youth and emphasize the need for their broad implementation in the educational system.

Основна частина. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій докорінно змінює підходи до роботи з обдарованою молоддю. Сучасна освіта все більше інтегрує ІКТ у процеси діагностики, моніторингу результатів та педагогічного супроводу. Це особливо актуально у контексті обдарованих дітей, які потребують індивідуалізованого підходу та розширених можливостей для

розвитку. Важливо відзначити, що головним завданням освітньої системи є вдосконалення методичного й організаційного забезпечення функціонування системи виявлення, розвитку і підтримки талановитої молоді. Застосування ІКТ на всіх етапах роботи з обдарованими учнями є одним із ключових інструментів для досягнення цієї мети.

ІКТ у діагностиці обдарованості. Виявлення обдарованих учнів традиційно базується на психологічних тестах, спостереженнях та аналізі досягнень. Інформаційно-комунікаційні технології розширюють можливості діагностики, дозволяючи проводити тестування онлайн, автоматизувати обробку результатів та охоплювати ширшу аудиторію дітей незалежно від їх місця проживання. З'являються **віртуальні кабінети діагностики** – електронні платформи, що реалізують комплекс методик для визначення рівня інтелекту, креативності, лідерського потенціалу тощо. Такі системи можуть включати відомі тести (наприклад, батареї творчості Торренса чи опитувальники Рензуллі) у цифровому форматі. Досвід показує, що **комп'ютерне тестування** є оптимальним та доступним методом моніторингу якості знань і водночас визначення здібностей учнів. Через онлайн-тести можна оперативно провести первинний скринінг великої кількості дітей, виявляючи потенційно обдарованих.

Однією з помітних переваг ІКТ у діагностиці є **масштабованість та економічність**. Розробка веб-орієнтованих систем діагностування дозволяє залучити школи, що не мають власних фахівців-психологів або дорогого обладнання для тестувань. Згідно з дослідженнями Інституту обдарованої дитини, створення віртуальних лабораторій діагностики усуває проблему браку ресурсів: не кожен заклад освіти може дозволити собі витратне обладнання й утримання кваліфікованих кадрів, проте **універсальність онлайн-систем компенсує ці недоліки**. Іншими словами, інтернет-платформа з тестовими методиками може стати самостійним ефективним засобом діагностики здібностей, доступним для школярів по всій країні. Водночас, важливо приділяти увагу валідності й надійності таких методик, а також захисту від неправомірних практик (як-то несанкціонована допомога під час онлайн-тестів). У нових розробках враховуються ці аспекти: впроваджуються способи верифікації особи учня, часові обмеження, аналіз поведінки при тестуванні тощо.

ІКТ у моніторингу розвитку обдарованих учнів. Після ідентифікації талановитих дітей важливим завданням є постійне відстеження їхнього прогресу, своєчасне виявлення змін у навчальних потребах і труднощах. ІКТ забезпечують ефективний **моніторинг навчальних досягнень** через електронні журнали, системи управління навчанням (LMS) і спеціалізовані бази даних. Наприклад, у деяких школах створюються *банки даних обдарованих учнів*, де накопичується інформація про результати їх навчання, участь у олімпіадах, конкурсах Малої

академії наук тощо. На основі цих даних педагогічні колективи можуть проводити регулярний аналіз динаміки розвитку кожної обдарованої особистості.

Електронні тести та тренажери дозволяють здійснювати проміжну та підсумкову атестацію знань у режимі онлайн. Таким чином, *поточне тестування* виконує роль інструмента не лише контролю якості освіти, а й діагностики зростання здібностей. Важливо, що програмні засоби можуть генерувати детальні звіти про успіхи та проблемні зони учня. Психолог або вчитель, маючи такі дані, отримує можливість своєчасно коригувати індивідуальну траєкторію навчання: надати складніші завдання для прискореного розвитку чи, навпаки, підтримати дитину у разі ознак перевантаження або спаду інтересу.

Крім того, ІКТ значно полегшують **обмін інформацією** між учасниками освітнього процесу. Через хмарні сервіси та онлайн-платформи всі зацікавлені сторони (вчителі, батьки, адміністрація, науковці) можуть мати доступ до актуальних даних моніторингу. Це підвищує прозорість і узгодженість дій у підтримці обдарованих учнів. У сучасних умовах, зумовлених зокрема пандемією COVID-19 та воєнними загрозами, дистанційний формат спостереження за успішністю учнів став необхідністю. Для талановитої молоді, яка часто залучена до додаткових проєктів чи навчання поза школою, гнучкі цифрові інструменти моніторингу є оптимальним рішенням.

ІКТ у педагогічному супроводі та розвитку потенціалу. Найбільш різноманітним є застосування інформаційно-комунікаційних технологій саме на етапі розвитку здібностей обдарованої молоді. Під *педагогічним супроводом* мається на увазі створення умов для інтелектуального, творчого, соціального і емоційного розвитку талановитої особистості. ІКТ надають цілу низку засобів для збагачення освітнього середовища обдарованих учнів:

- **Доступ до поглиблених знань і ресурсів.** Інтернет відкриває обдарованій молоді доступ до безмежної кількості інформації, онлайн-курсів, електронних бібліотек та наукових баз даних. Обдаровані школярі часто випереджають однолітків у вивченні окремих предметів і прагнуть навчатися за програмами підвищеної складності. За допомогою ІКТ вони можуть проходити дистанційні курси університетського рівня, брати участь у вебінарах провідних учених, самостійно вивчати програмування, іноземні мови тощо. Таким чином, технології дозволяють реалізувати принцип індивідуальної освітньої траєкторії для кожного обдарованого учня.
- **Використання інтерактивних засобів навчання.** Сучасні класи оснащуються мультимедійними проєкторами, цифровими лабораторіями, *смарт-дошками* та іншими інтерактивними інструментами. Зокрема,

інтерактивні дошки (smart boards) дають змогу поєднати візуальну та фізичну активність учнів у груповій роботі. Під час уроків з обдарованими школярами такі технології дозволяють моделювати складні явища, проводити віртуальні експерименти, опрацьовувати навчальні матеріали у ігровій формі. Наприклад, на смарт-дошці учні можуть разом розв'язувати інтерактивні задачі, створювати схеми, одразу бачити результати експериментів із фізики чи хімії. Це підвищує мотивацію талановитих дітей, адже надає простір для творчості і дослідницької діяльності.

- **Індивідуалізація та підтримка особливих освітніх потреб.** ІКТ дозволяють адаптувати навчання під конкретні особливості обдарованої дитини. Часто обдаровані учні мають асинхронний розвиток (випереджають у одних сферах, але можуть мати труднощі в інших) або поєднують талант із певними порушеннями (наприклад, *дислексія*, синдром Аспергера тощо). Використання спеціалізованого програмного забезпечення допомагає подолати бар'єри: так, учень з дислексією може застосовувати **синтезатор мови чи перевірку правопису**, що знімає технічні труднощі письма і дає змогу проявити інтелектуальні здібності. Існують також комп'ютерні програми для розвитку навичок концентрації, пам'яті, емоційного інтелекту – вони можуть бути корисними в роботі з обдарованими, які нерідко мають підвищену чутливість або нестандартне мислення. ІКТ, таким чином, забезпечують більш **гнучке та комфортне середовище** навчання для кожної талановитої особистості, враховуючи її унікальний профіль.
- **Комунікація, співпраця і соціалізація.** Обдаровані діти часто відчують ізоляцію в шкільному колективі, оскільки їх інтереси та рівень розвитку можуть відрізнятись від однолітків. Інтернет-технології допомагають подолати цю проблему, об'єднуючи талановиту молодь у спільноти за інтересами. Створення спеціальних **онлайн-мереж для обдарованих** учнів дозволяє їм спілкуватися з ровесниками з інших шкіл, міст чи країн, обмінюватися ідеями, працювати над спільними проектами. Таким чином зменшується почуття ізольованості – діти усвідомлюють, що є багато інших, хто поділяє їхні захоплення. Наприклад, в Україні функціонує проект «Тестотека» Інституту обдарованої дитини, який не лише містить банк діагностичних тестів, а й може стати платформою для мережевої взаємодії талановитої молоді. Окрім спілкування з однолітками, ІКТ створюють можливості для **дистанційного наставництва**: обдарований учень може консультуватися через відеозв'язок із викладачами вузів, науковцями чи успішними професіоналами у цікавій йому галузі. Така підтримка сприяє професійному самовизначенню молоді, розширює їхні горизонти і стимулює до подальшого розвитку.

Нарешті, варто зазначити позитивний вплив ІКТ і на педагогів, що працюють з обдарованими дітьми. Інтернет спрощує **підвищення кваліфікації вчителів**: доступні онлайн-курси, вебінари, професійні спільноти, де освітяни обмінюються методиками роботи з талановитими учнями. В Україні діють фахові форуми й семінари (у тому числі в онлайн-форматі) з питань обдарованості, які об'єднують науковців і практиків з різних регіонів. Таким чином, ІКТ виступають каталізатором не лише для навчання дітей, а і для **інновацій у педагогіці обдарованості**.

Висновки. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій суттєво підвищує ефективність роботи з обдарованою молоддю на всіх етапах – від ранньої діагностики здібностей до постійного моніторингу та повноцінного розкриття їхнього потенціалу. По-перше, цифрові інструменти забезпечують **більш об'єктивне та оперативне виявлення** талановитих учнів, охоплюючи широку аудиторію і усуваючи ресурсні обмеження традиційної діагностики. По-друге, системи електронного моніторингу дозволяють **відстежувати прогрес** кожної обдарованої особистості в режимі реального часу та приймати обґрунтовані рішення щодо подальшої підтримки. По-третє, різноманітні освітні платформи і технології створюють **збагачене розвивальне середовище**, де обдаровані діти можуть вчитися індивідуально за прискореними програмами, співпрацювати з однодумцями і наставниками, отримувати необхідну психологічну й дидактичну допомогу. Існують переконливі дослідницькі підтвердження користі таких підходів: зокрема, міжнародне дослідження PISA показало, що високопродуктивні учні (тобто фактично обдаровані) отримують значне підвищення результатів навчання завдяки використанню ІКТ, тоді як для середньостатистичних учнів ефект може бути нейтральним або навіть від'ємним. Це свідчить, що саме талановита молодь найбільш здатна скористатися перевагами цифрових технологій для поглиблення своїх знань і навичок.

Отже, впровадження сучасних ІКТ-рішень у практику роботи з обдарованими дітьми є надзвичайно перспективним кроком. Правильне поєднання педагогічних методик та технологічних інструментів дає змогу створити для талановитої особистості індивідуальну траєкторію розвитку, забезпечити постійний зворотний зв'язок і підтримку, а також підготувати молодь до життя і діяльності в цифровому суспільстві. Ефективність таких технологій у розвитку потенціалу обдарованої молоді вже підтверджується як практичним досвідом освітян, так і науковими дослідженнями. Подальша цифровізація освіти відкриває нові горизонти для виявлення «прихованих» талантів та культивування майбутніх лідерів науки, культури й економіки. Відповідно, освітня політика має заохочувати розробку і впровадження спеціалізованих ІКТ для діагностики, моніторингу та підтримки обдарованості,

а також підготовку педагогів до ефективного використання цих інструментів. Інформаційно-комунікаційні технології, будучи інтегрованими у систему роботи з обдарованими особистостями, стають потужним засобом максимального розвитку їхнього потенціалу на благо самої молоді та суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сухий О.Л., Юрченко Т.А., Шульга В.М. Проектування засобів діагностики обдарованості дітей та молоді в інформаційному середовищі. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. URL: <http://iod.gov.ua/ua> (методичний посібник).
2. Бельська Н.А., Мельник М.Ю. Психологічна діагностика обдарованості учнів: методичні рекомендації. Київ: ІОД НАПН України, 2023. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/740921/>
3. Інститут обдарованої дитини НАПН України. (2024). Тестотека (онлайн-база тестів для діагностики обдарованості). URL: <https://iod.gov.ua/ua/testoteka>
4. Kaur, S. Meenu. Importance of ICT in Education for Gifted Students. Issues and Ideas in Education, 1(2), 2013, 213–228.
5. Vargas-Montoya L., Gimenez G., Tkacheva L. Only gifted students benefit from ICT use at school in mathematics learning. Education and Information Technologies, 29, 2024, 8301–8326. DOI: 10.1007/s10639-023-12136-2.
6. Chen J., Dai Y.D., Zhou Y. Enable, enhance, and transform: How technology use can improve gifted education. Roeper Review, 35(3), 2013, 166–176.

Дем'янчук Ю. В.,
аспірант кафедри інженерії та технологій виробництва
Українського державного університету імені М. Драгоманова,
yu.v.demianchuk@npu.edu.ua

ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЧЕРЕЗ МІЖПРЕДМЕТНУ ВЗАЄМОДІЮ: ТЕХНОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАТИКА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗЗСО

У роботі розглядається питання підтримки технічно обдарованих учнів у середовищі ЗЗСО через міжпредметну взаємодію, зокрема інтеграцію змісту навчання з інформатики та технологій. Акцент зроблено на необхідності створення умов для розвитку технічної обдарованості школярів, яка поєднує високий рівень пізнавальної активності, креативність, здатність до моделювання та інженерного мислення. Обґрунтована доцільність формування індивідуальної освітньої траєкторії обдарованих учнів, організації дослідницької і проектної діяльності, забезпечення сучасної технічної бази та психологічної підтримки дітей. Підкреслено, що ефективна реалізація зазначених підходів потребує злагодженої співпраці вчителів технологій та

інформатики, а також трансформації освітнього процесу у напрямку організації практико-орієнтованого, гнучкого та креативного навчання.

Ключові слова: технічна обдарованість, міжпредметна інтеграція, інформатика, технології, освітнє середовище.

The paper addresses the issue of supporting technically gifted students in the modern educational environment of general secondary education institutions through interdisciplinary integration, particularly at the intersection of informatics and technology. Emphasis is placed on the need to create conditions for the development of students' technical giftedness, which combines a high level of cognitive activity, creativity, the ability for modeling, and engineering thinking. The relevance of forming an individual educational trajectory, organizing research and project-based activities, providing access to modern technical infrastructure, and ensuring psychological support is substantiated. It is emphasized that the effective implementation of these approaches requires coordinated cooperation between subject teachers and a transformation of the educational process toward practice-oriented, flexible, and creative learning.

Keywords: technical giftedness, interdisciplinary integration, informatics, technology, educational environment.

Сучасний етап розвитку суспільства тісно пов'язаний з активною інтеграцією у життєдіяльність людей інформаційних технологій. Динамічний науково-технічний прогрес у значній мірі залежить від підготовки молоді в сфері науки і техніки, а також підтримки технічно обдарованих дітей. Це зумовило актуалізацію науково-педагогічних досліджень у напрямку діагностики, підтримки і розвитку технічної обдарованості школярів.

Тривалий час технічна обдарованість учнів розглядалася переважно як «високий рівень розвитку технічних здібностей, які характеризуються яскраво вираженими уміннями швидкого продукування технічних образів, їх комбінуванням ... та пізнавальною мотивацією до засвоєння і створення чогось нового» [2, с. 258]. Наразі у науковій літературі аналіз особливостей технічної обдарованості дітей розглядається, в першу чергу, у контексті сучасних інформаційно-цифрових технологій. Новий історичний етап розвитку техніки і технологій характеризується специфічними ознаками. До прикладу, робота з інформаційними технологіями вимагає високого рівня інтелектуальних здібностей, що пов'язані з природними задатками та процесами. Крім того, інформаційні технології вимагають більш глибокої диференціації напрямів інженерно-технічної діяльності, до структури якої так само входять винахідництво, проектування та конструювання. При цьому, кожен із зазначених компонентів є відокремленою сферою технологічної діяльності [1].

Досить часто у наукових дослідженнях технічна обдарованість здобувачів освіти визначається через їх здатність досягати високий рівень результатів у деяких аспектах стандартної програми з окремих навчальних предметів чи здатність виконувати завдання із цих предметів на рівні, що є вищим за

стандартний рівень на певному етапі здобуття освіти [5]. Тобто, одним із показників технічної обдарованості учнів вчені пропонують розглядати саме перевищення учнями вимог навчальної програми на певному рівні. До прикладу, за програмою з технологій передбачається створення учнями моделі підставки для телефону з дерева або картону, при цьому технічно обдарований учень самостійно проєктує підставку, додає функціональні елементи, а також використовує в процесі роботи засоби 3D-моделювання.

Для виявлення технічної обдарованості необхідною умовою є уважне спостереження за учнями, які виконують завдання на вищому рівні складності, ніж вимагає програма, демонструють системне мислення, допитливість і здатність працювати над власними ідеями, активно пропонують нестандартні підходи чи рішення навіть у звичних завданнях.

Сучасні підходи до виявлення технічно обдарованих дітей дали змогу систематизувати ключові особливості цієї категорії дітей. Такі учні, як правило, вирізняються високим рівнем пізнавальної активності, розвиненою уявою, нестандартним мисленням і глибокою зацікавленістю у дослідженні навколишнього технічного середовища. Їм притаманні креативність, здатність до конструювання і моделювання, а також прагнення до самостійного пошуку рішень. Вони часто виявляється стійкий інтерес до певних технічних або інженерних хобі: від складання моделей і роботи з конструкторами до програмування, робототехніки чи ремонту побутової техніки. Вони з задоволенням проводять експерименти, здійснюють спостереження та аналізують причинно-наслідкові зв'язки, що виявляються у функціонуванні технічних об'єктів [4].

Вважаємо, що одним із ефективних шляхів підтримки технічно обдарованих учнів у загальноосвітній школі є впровадження міжпредметної інтеграції, зокрема на перетині уроків інформатики та технологій. Такий підхід дозволить сформувати в учнів цілісне уявлення про технічні процеси, розвивати критичне та системне мислення, а також створює сприятливі умови для реалізації інтелектуального і творчого потенціалу учнів.

Інформатика й технології мають значний потенціал для організації інтегрованого навчання, оскільки об'єднують знання про алгоритмічне мислення, цифрову грамотність, принципи автоматизації, проєктування та конструювання. У процесі такої взаємодії учні можуть застосовувати знання з різних предметних галузей для створення технічних проєктів, цифрових моделей, прототипів пристроїв або програмних рішень.

Створення сприятливого освітнього середовища для розвитку технічно обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти потребує цілеспрямованої, гнучкої та інноваційної організації навчального процесу, зокрема впровадження міжпредметної інтеграції змісту навчання з інформатики та технологій.

Одна із найпопулярніших концепцій обдарованості, запропонована Дж. Рензулі, стверджує, що обдарованість дитини реалізується через три основні характеристики: інтелектуальні здібності особистості, творчість (креативність) і мотивацію [3]. Якщо здібності дитини є певною передумовою, на яку освітнє середовище немає впливу, то творчість і мотивація можуть регулюватися. Базуючись на даній концепції основоположними умовами формування ефективного освітнього середовища для підтримки і розвитку технічно обдарованих дітей є: інтеграція змісту навчальних предметів (зокрема технологій та інформатики) й налагоджена взаємодія вчителів; забезпечення простору для практичної творчої діяльності; індивідуалізація освітнього процесу; створення умов для дослідницької і проєктної діяльності; психологічна підтримка обдарованих дітей.

Однією із умов є створення гнучкого простору для практичної діяльності. Освітнє середовище закладу має включати лабораторії й майстерні, обладнані сучасною технікою (3D-принтери, мікроконтролери, датчики, інструменти для моделювання тощо). Важливо, щоб такі простори були відкритими для проєктної роботи поза межами навчальних занять. Робота з обдарованими учнями має виходити за межі уроків й надавати дітям можливість експериментувати й реалізувати власні проєкти для подальшої участі у конкурсах і змаганнях.

Ефективність підтримки технічної обдарованості значною мірою залежить від співпраці педагогів різних предметів: учителі мають планувати спільні заняття, проєкти, обмінюватися методиками, координувати свої дії. Це сприятиме формуванню в учнів цілісного досвіду, де знання з різних предметів логічно поєднуються.

Для забезпечення належної підтримки технічно обдарованих дітей важливе місце посідає індивідуалізація навчання. Для таких учнів необхідно передбачити можливість створення індивідуальної освітньої траєкторії, що включатиме наставництво педагогів, роботу над власними проєктами, участь у конкурсах та олімпіадах. Крім того, важливо забезпечити диференціацію завдань на уроках відповідно до рівня розвитку здібностей обдарованих учнів та можливість реалізувати ними ідеї сформовані в рамках занять з інформатики на уроках технологій.

Окрема увага має відводитися організації у ЗЗСО дослідницької і проєктної діяльності, де учні матимуть можливість генерувати власні ідеї, проводити дослідження, виконувати розробки, створювати моделі й презентувати результати. Проєктна робота має включати етапи постановки проблеми, розробки гіпотези, експерименту та аналізу результатів, як в умовах справжнього інженерного дослідження.

Важливе місце у процесі організації ефективного освітнього середовища, орієнтованого на розвиток обдарованих учнів, посідає психологічна підтримка. Це пов'язано з тим, що технічно обдаровані діти потребують не лише

інтелектуального розвитку, а й емоційної підтримки, розвитку комунікативних навичок, подолання тривожності або невпевненості. Саме тому, освітнє середовище ЗЗСО має бути безпечним, відкритим до ідей, доброзичливим і водночас стимулюючим до розвитку.

Вважаємо, що ефективна підтримка технічної обдарованості учнів в ЗЗСО через міжпредметну інтеграцію уроків інформатики і технологій потребує трансформації підходів до організації освітнього процесу: від традиційного предметоцентризму до творчого, дослідницького і практикоорієнтованого навчання, що об'єднає педагогів, учнів і сучасні технології в єдину динамічну систему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алфімов В. М. Поняття технічної обдарованості та її складові. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 50. С. 47–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_50_8.
2. Полетай О. М. Педагогічна умова як складова підготовки майбутніх учителів технологічної освіти до роботи з технічно обдарованими дітьми. Вісник Чернігівського нац. пед. ун-ту імені Т.Г. Шевченка. 2015. Вип. 130. С. 257–261.
3. Протас О. Л. Феномен обдарованості в контексті психолого-педагогічних досліджень. Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту імені К. Д. Ушинського. 2020. Випуск 1 (130). С. 57–65.
4. Татушинський В. І. Виховання лідерських якостей і реалізація творчого потенціалу особистості в процесі здобуття технологічної освіти. Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика : матер. Всеукр. наук.-практ. онлайн конф. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 910–912.
5. Siegle D. Identifying students with gifts and talents in technology. Gifted Child Today. 2004. № 61. P. 30–33. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ684160.pdf>.

Денесюк А. В.,
практичний психолог II категорії
Лицею № 8 міста Житомира
stdyenisuk93@gmail.com

ІНТЕЛЕКТ БЕЗ МЕЖ: ІНКЛЮЗИВНІ ПІДХОДИ НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ Г. ГАРДНЕРА

У статті розглядається теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера та її значення для сучасної інклюзивної освіти. Автор аналізує дев'ять типів інтелекту – лінгвістичний, логіко-математичний, музичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, внутрішньоособистісний, натуралістичний та екзистенційний – і доводить, що традиційні методи оцінювання (наприклад, тести IQ) є обмеженими, оскільки ігнорують індивідуальні особливості розвитку дитини. Акцент робиться на важливості врахування різноманітних інтелектуальних здібностей у навчальному процесі, особливо в контексті інклюзивного навчання. Стаття пропонує практичні рекомендації для педагогів щодо використання теорії

Гарднера для створення особистісно орієнтованого підходу до навчання, що дозволить кожній дитині розкрити свій потенціал.

Ключові слова: теорія множинного інтелекту, Говард Гарднер, інклюзивна освіта, індивідуальний підхід, IQ, різноманітність у навчанні.

The article examines Howard Gardner's theory of multiple intelligences and its relevance for modern inclusive education. The author analyzes nine types of intelligence – linguistic, logical-mathematical, musical, spatial, bodily-kinesthetic, interpersonal, intrapersonal, naturalistic and existential – and argues that traditional assessment methods (e.g. IQ tests) are limited by ignoring the individual characteristics of a child's development. The article emphasizes the importance of taking into account diverse intellectual abilities in the educational process, especially in the context of inclusive education. The article offers practical recommendations for educators on using Gardner's theory to create a person-centered approach to learning that will allow each child to reach their potential.

Keywords: theory of multiple intelligences, Howard Gardner, inclusive education, individual approach, IQ, diversity in learning.

«Усі люди талановиті. Головне – знайти в чому!» Звучить пафосно, але саме це твердження лягло в основу вчень американського психолога Говарда Гарднера, який у 1983 році випустив книгу «Структура розуму: теорія множинного інтелекту». Автор не розглядає інтелект як високий рівень IQ та частину розуму, яка відповідає за обробку інформації. Натомість, він розробив теорію про науку інтелектуальних здібностей людини, які відповідають за сприйняття та відтворення, адаптацію та соціалізацію людини [1].

Сучасна освіта ставить перед собою завдання не лише навчати, а й розвивати особистість кожної дитини, враховуючи її індивідуальні особливості, потреби та можливості. Однією з ключових концепцій, яка допомагає зрозуміти різноманіття інтелектуальних здібностей, є теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера.

Він стверджує, що кожен володіє що найменш дев'ятьма типами інтелекту в різному співвідношенні [2].

Лінгвістичний інтелект (словесний розум). У школі така дитина зосереджена, любить читати, має великий словниковий запас, більше володіє рідною мовою або соціальними дисциплінами, ніж математикою й точними науками, з легкістю вивчає іноземну мову, добре пише й розбирається у правописі, любить риму й різну гру слів, а також добре формулює й висловлює свої думки [3].

Логіко-математичний інтелект (числовий розум). Така дитина допитлива, їй цікаво, як все працює, вона любить цифри й математику (особливо, якщо може порахувати все подумки), ігри-стратегії, шахи, шашки, ребуси або логічні головоломки, а також експерименти, цікавиться музеями природної історії, захоплюється комп'ютером.

Просторовий інтелект (візуальний розум). Така дитина легко навчається читати й вивчає діаграми, схеми та карти, мріє навчитись малювати, робити ескізи та створювати 3D-скульптури, любить дивитись кіно й розбирати різні речі, щоби потім скласти їх разом.

Тілесно-кінестетичний інтелект (тілесний розум). Така дитина досягає успіху в більш ніж одному виді спорту, активна й не любить сидіти на одному місці, може наслідувати рухи й жести інших людей, любить доторкатись до речей, щоб розглянути їх, отримує задоволення від фізичної активності й має чудову координацію дрібної моторики.

Музичний інтелект (музичний розум). Така дитина під час виконання музичного твору дуже добре відчуває фальш і з легкістю запам'ятовує мелодії. Вона має приємний співочий голос, проявляє здатності до гри на музичних інструментах, ритмічно висловлюється або рухається, тихенько щось наспівує або насвистує і, швидше за все, особливо чутлива до оточуючих шумів.

Міжособистісний інтелект (комунікативний розум). Така дитина насолоджується спілкуванням із близькими людьми, є природним лідером, турботлива, допомагає своїм друзям вирішувати проблеми, добре розуміє інтонації голосу, жести, емоції й вираз обличчя інших людей.

Внутрішньоособистісний інтелект (самодостатній розум). Така дитина проявляє почуття незалежності, знає свої сильні та слабкі сторони (здібності й недоліки), краще грає або навчається, якщо залишається на самоті. У неї є свої хобі чи інтереси, вона не схильна багато розмовляти, самотійна, має високу самооцінку й учиться на успіхах і невдачах.

Натуралістичний інтелект (розум природолюбів). Така дитина із задоволенням розповідає про улюблених домашніх тварин або красиві природні ландшафти, любить відвідувати заповідники й зоопарки, має сильний зв'язок із зовнішнім світом, любить грати на свіжому повітрі, збирати жучків, квіти й незвичайне листя, цікавиться біологією, астрономією, метеорологією або зоологією.

Екзистенційний інтелект (філософський розум). Така дитина любить думати, міркувати, ставити запитання й піддавати сумніву різні речі. Вона проявляє допитливість до життя і смерті та демонструє філософську обізнаність та інтерес, які набагато перевищують її календарний вік. Вона, наприклад, ставить такі запитання, як: «Чи одні ми у Всесвіті?».

Використання теорії Гарднера у навчальних закладах може бути надзвичайно різноманітним, це залежить і від форми освіти, і від освітніх організацій що здійснюють процес навчання, від форм роботи, і від поставленої мети [4]. Тут важливий головний принцип – освітній процес повинен бути сформований так, аби дати можливість дітям набути досвід, що вимагав би залучення різних типів інтелекту. Найбільша складність полягає в тому, що навчаючи весь клас, треба одночасно враховувати особливості кожного учня. Намагатись використовувати різні форми та методи подачі інформації,

спонукати максимального розвитку не тільки сильних аспектів учня, а й пробувати залучати і розвивати менш активні «типи інтелекту» [1].

Традиційна система оцінки інтелекту є обмеженою, через вузький спектр здібностей, тому що, на прикладі тестів IQ, вони зосереджені переважно на лінгвістичних (словесних) та логіко-математичних навичках, ігноруючи інші форми інтелекту, такі як: музичний, тілесно-кінестетичний, міжособистісний, натуралістичний.

Діти, які отримують середні чи низькі бали, часто отримують ярлик «недостатньо розумних», хоча їхні сильні сторони можуть полягати в інших сферах (наприклад, у спорті, мистецтві чи соціальній взаємодії) [5].

Теорія множинного інтелекту Гарднера запропонувала альтернативу – підхід, який визнає різноманітність розумових здібностей і дає можливість кожній дитині реалізувати свій потенціал.

В інклюзивній освіті це особливо важливо, оскільки дозволяє відійти від ярликів «обдарований/необдарований» на користь індивідуального розвитку. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера тісно пов'язана з принципами інклюзивної освіти, оскільки вона: визначає унікальність кожної дитини та пропонує гнучкі методи навчання, які адаптовані до різних типів інтелекту [2].

Якщо дитина не засвоює матеріал через традиційні методи (уроки, тексти), можна використовувати групові проєкти, аудіокниги, дискусії (а не лише читання), головоломки, рухові вправи та ігри. Таким способом, діти отримують можливість навчатися через свої сильні сторони, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу. Коли дитина досягає успіху в доступній для неї сфері, зростає її віра у власні сили.

Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера пропонує педагогам потужний інструмент для особистісно орієнтованого підходу. Конкретні стратегії її впровадження – це діагностика профілю інтелекту учнів.

А саме, спостереження що визначає які види діяльності викликають у дитини найбільший інтерес (наприклад, малювання, розповіді, робота з числами). Анкетування: прості тести-опитувальники для дітей та батьків ("Що тобі подобається робити?"). Інтерактивні вправи: ігри, що зачіпають різні види інтелекту (наприклад, складання історій, головоломки, рухливі завдання) [6]. Також стосовно навчальних методів, які можна адаптувати для кожного типу інтелекту:

1. **Лінгвістичний:** дискусії, творче письмо, аудіокниги.
2. **Логіко-математичний:** задачі на логіку, STEM-експерименти.
3. **Просторовий:** мапи думок, 3D-моделювання.
4. **Тілесно-кінестетичний:** рольові ігри, рухливі вправи, "навчання через тіло".
5. **Музичний:** використання пісень, ритмів для запам'ятовування.
6. **Міжособистісний:** групові проєкти.
7. **Внутрішньоособистісний:** рефлексія, щоденники, індивідуальні цілі.
8. **Натуралістичний:** дослідження природи, класифікація об'єктів.

Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера – це не просто психологічна концепція, а потужний інструмент для трансформації освіти. Вона руйнує застарілі стереотипи про "обдарованих" і "необдарованих" дітей, пропонуючи натомість індивідуальний підхід до навчання, який:

визначає сильні сторони кожної дитини, а не акцентує на слабкостях, створює інклюзивне середовище, де учні з різними особливостями розвитку відчують себе успішними та надихає педагогів на творчість, змінюючи традиційні методи навчання [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Коломієць Г.В., Сердюк Г.А., Тарасенко О.Ф. та ін. Множинний інтелект в освітньому просторі. Щорічник. Десна Поліграф, 2021. С.101.
2. Повірити в дитину- як допомагає в навчанні теорія множинного інтелекту. [<https://nus.org.ua/2018/04/02/poviryty-v-dytnu-yak-dopomagaye-v-navchanni-teoriya-mnozhynnoggo-intelektu>].
3. Gardner, H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences. Basic Books. Гарднер Г. Розум у новому світлі: теорія множинного інтелекту. 1983. С. 281.
4. МОН України. Методичні рекомендації з інклюзивної освіти . [<https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya>]. 2023.
5. Інформаційно-аналітична система контролю та оцінювання навчальної діяльності студентів ВНЗ. Монографія. А. А. Тимченко, Ю. В. Триус, І.В. Стеценко та ін. Організація навчальної діяльності молодших школярів на основі теорії множинного інтелекту. 2014. С.10.
6. Mitchell, D. What Really Works in Special and Inclusive Education. Мітчел Д. Практичні стратегії для вчителів. 2014.

Дмитрохіна М. В.,
вчитель фізики
Новоекономічної ЗОШ І–ІІІ ступенів
Гродівської селищної ради
Покровського району Донецької області
dmitrohina@ukr.net

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ НА ЗАНЯТТЯХ ФІЗИКИ ЗАСОБАМИ STEM-ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

В статті наведені приклади використання онлайн-ресурсів з фізики які сприяють STEM-освіті учнів, як засобу розвитку обдарованості в умовах організації дистанційного навчання.

У зв'язку із впровадженням військового стану в Україні освітній процес у Донецькій області лишається повністю дистанційним. За період пандемії ковід-19 кількість онлайн-ресурсів для навчання значно збільшилася. Наразі у відкритому доступі мережі інтернет є величезна купа вітчизняних та зарубіжних

ресурсів (ютуб-канали, сайти та блоги вчителів і т.ін.) Все це надає вчителю можливість самостійно обирати форми і методів навчання, онлайн-платформ, застосунків задля розвитку обдарованих учнів. Окрім того ринок праці перенасичений фахівцями гуманітарного напрямку, що не сприяє розвитку технічних галузей України, які будуть дуже важливими після нашої Перемоги. Україна потребує висококваліфікованих фахівців інженерних спеціальностей, здатних розв'язувати складні задачі, що передбачає наявність потужної фундаментальної природничо-математичної освіти. Вирішення цієї проблеми потребує міждисциплінарних знань та впровадження STEM-технологій, які дають змогу активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти, сформувати професійні якості, зокрема, природничо-математичну компетентність.

STEM-освіта у фізиці орієнтована на розвиток практичних та наукових знань через інтеграцію наукових дисциплін і технологій. Використання STEM-методики допомагає здобувачам освіти розуміти складні фізичні явища, розвиває навички критичного мислення, аналізує дані та дозволяє використовувати отримані знання в реальних життєвих ситуаціях

Ресурси STEM-навчання, які можуть прийти на допомогу при роботі з обдарованими дітьми:

1) Tryengineering (<https://tryengineering.org/>) – це освітня платформа, створена для популяризації та підтримки інженерної освіти серед учнів, студентів та викладачів.

На цій платформі пропонуються готові плани уроків і навчальні матеріали з інженерії та STEM-напрямків. Вони охоплюють різноманітні інженерні теми, такі як електротехніка, механіка, робототехніка, хімічна інженерія тощо. Багато матеріалів інтерактивні та спрямовані на практичне навчання, що дозволяє учням експериментувати та застосовувати знання на практиці.

2) Stem Alliance (<http://www.stemalliance.eu/home>) – це європейська ініціатива, яка об'єднує освітні заклади, бізнеси та державні органи з метою просування STEM-освіти та підготовки молоді до кар'єри у цих галузях.

STEM Alliance пропонує освітні матеріали, ресурси для планування уроків, вебінари та курси для вчителів, щоб вони могли ефективніше викладати STEM-дисципліни. Організація також проводить професійні заходи, на яких вчителі обмінюються досвідом і знайомляться з новими методиками навчання. STEM Alliance має численні навчальні матеріали, які можна адаптувати до шкільної програми та використовувати на уроках.

3) Scientix (<https://www.scientix.eu/>) – це європейська спільнота для вчителів, яка підтримує STEM-освіту через обмін навчальними ресурсами, досвідом та між педагогами, дослідниками та освітніми організаціями.

Scientix пропонує велику бібліотеку безкоштовних навчальних матеріалів для викладачів. У бібліотеці можна знайти ресурси для різних рівнів навчання з

різних STEM-напрямків, адаптованих до європейських освітніх стандартів. На платформі є навчальні плани, практичні проекти, симуляції та інтерактивні вправи, які педагоги можуть використовувати на своїх уроках.

4) PhET (<https://phet.colorado.edu/uk/>) (від Physics Education Technology) – це безкоштовна платформа, що надає інтерактивні симуляції для навчання у STEM-дисциплінах.

PhET пропонує моделювання фізичних, хімічних, біологічних, математичних та інших явищ. Платформа розроблена з акцентом на простоту використання, тому навіть молодші школярі можуть легко працювати з нею. Т активно використовується у школах і закладах вищої освіти для проведення уроків, лабораторних робіт і навіть домашніх завдань. Це особливо актуально у дистанційному навчанні, коли доступ до лабораторного обладнання обмежений.

PhET – це потужний інструмент для залучення учнів до STEM-досліджень і кращого розуміння теоретичних знань через практичні експерименти в безпечному та доступному цифровому середовищі.

Розглянемо де-які експериментальні дослідження з фізики у 7–9 класах, а також приклади практичного використання інструментарію STEM-освіти при вивченні фізики в умовах дистанційного навчання.

1) «Виготовлення оптичних пристроїв (перископ)».

Експериментальне завдання для учнів 9 класу з теми «Світлові явища», щоб в умовах дефіциту будь-якого військового обладнання навчитися майструвати оптичні прилади власноруч винятково з побутових матеріалів(сантехнічна труба пластикова, дзеркала, стяжки).

а) фізика – тема уроку «Деякі оптичні пристрої». Повторюємо явища відбивання світла у дзеркалах і повного внутрішнього відбивання у призмах;

б) захист України – нагадуємо учням про російське вторгнення в Україну, пояснюємо, що перископ застосовується на підводних човнах для спостереження за поверхнею моря при зануренні човна та у піхотних підрозділах для спостереження за позиціями противника із укриття та в бронетехніці. Також використовується у техніці для вивчення недоступних спостерігачеві внутрішніх частин конструкції.

Такі експериментальні завдання дають змогу здобувачам освіти проявити свою творчу самостійність, винахідливість і привчають кожного з них під час виконання цих завдань не втрачати зв'язки між теорією та практикою. Ці задачі сприяють поглибленню та закріпленню знань здобувачів освіти з фізики та інших предметів природничого циклу, стимулюють інтерес, розвивають самостійність та ініціативу, формують необхідні для практичної діяльності уміння та навички в процесі навчання фізики .

2) «Вирощування кристалів із різних видів солей».

Експериментальна робота, яку виконують учні 8 класу при вивченні теми «Теплові явища», щоб з'ясувати експериментальним шляхом способи вирощування кристалів в домашніх умовах та спостерігати за процесом їх росту.

У цьому завданні будуть наступні складники STEM-освіти:

а) фізика – тема уроку «Агрегатні стани речовини». Пригадуємо агрегатні стани та їх властивості, вивчаємо процес кристалізації (твердіння), залежність фізичних властивостей від напрямку;

б) хімія 8 клас – тема уроку «Типи хімічного зв'язку. Кристалічні решітки.» Ознайомлення учнів з типами кристалічних ґраток ; вивчення взаємозв'язків між будовою речовин та їх фізичними властивостями на підставі знань про типи хімічних зв'язків у неорганічних речовинах;

в) математика 3 клас – тема уроку «Симетрія за програмою «Росток». Формуються поняття «симетрія», уміння розпізнавати, відшукувати, застосовувати симетрію в навколишньому середовищі, розвивається образне мислення, творчість при створенні симетрії.

3) Лабораторна робота з теми «Вимірювання ЕРС і внутрішнього опору джерела струму».

https://phet.colorado.edu/sims/html/circuit-construction-kit-dc/latest/circuit-construction-kit-dc_all.html?locale=uk

4) Лабораторна робота з теми «Дослідження коливань тіла на пружині»

https://phet.colorado.edu/sims/html/masses-and-springs/latest/masses-and-springs_all.html?locale=uk

Отже, впровадження STEM-освіти на уроках фізики є ефективним засобом формування дослідницьких навичок та розвитку творчих здібностей учнів. Використання онлайн ресурсів під час вивчення фізики особливо, умовах дистанційного навчання потребує постійної роботи учителя з аналізу нових ресурсів та розробки системи методичних матеріалів, які враховують особливості фізики STEM-дисципліни, вікові особливості учнів, їх вподобання та схильності, допоможуть учням вивчати матеріал з інтересом та з мотивацією. Платформи STEM-освіти для навчання мають значні переваги, які роблять освітній процес цікавим, інтерактивним і сучасним. Наведенні онлайн ресурси дають змогу доторкнутись до того що навколо нас, а також в майбутньому стануть повноцінним освітнім інструментом поряд із підручниками, адже для сучасного покоління школярів цей формат є найбільш цікавим та зрозумілим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-p#Text>
2. Кабзан Т.Л. «Інтегровані STEM-уроки фізики, як умова трансдисциплінарності наукового ресурсу»: стаття. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-integrovani-stem-uroki-fiziki-yak-umova-transdisciplinarnosti-naukovogo-resursu-393665.html>

3. Кузьменко О. Сутність та напрямки STEM-освіти. Наукові записки, вип. 9, Сер. «Проблеми методики фіз.-мат. і технол. освіти. Час. КДПУ, 2017. С. 188-190.
4. Поліхун Н.І., Сліпухіна І.А., Чернецький І.С. Педагогічна технологія STEM як засіб реформування освітньої системи України. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2017. №3. С.5-9.
5. Сосевич О.В. Онлайн ресурси фізики як засоби STEM-освіти учнів. <https://ekhsuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/6e37eefb-05e4-4d7d-878e-0fc09fbe9ef0/content>
6. <https://www.scientix.eu/>
7. <http://www.stemalliance.eu/about>
8. <http://www.teacherstryscience.org/>
9. Дуднік В., Тухтарова Т., Кучер Р. Дистанційне навчання здобувачів освіти України в умовах воєнного стану: організаційний аспект // Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Філософія. Педагогіка. 2022. № 2. С.54–59.

Доброскок С. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
Запорізького національного університету,
svitlanadobroskok@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ ПРИФРОНТОВОГО ЗАПОРІЖЖЯ

Анотація. У статті досліджено педагогічні умови, що сприяють ефективній реалізації потенціалу обдарованих учнів у прифронтовому Запоріжжі в умовах постійних безпекових викликів. Розкрито особливості навчально-виховного процесу в регіоні, де освітній простір зазнає впливу зовнішніх загроз. Виокремлено ключові чинники, що забезпечують розвиток здібностей здобувачів освіти в умовах психоемоційної нестабільності. Обґрунтовано необхідність адаптації освітніх стратегій до специфіки регіону з метою збереження мотивації та психоемоційної рівноваги обдарованих школярів. Розроблено рекомендації для педагогів щодо створення безпечного та підтримувального середовища навчання.

Ключові слова: обдарованість, безпека, прифронтова зона, педагогічні умови, Запоріжжя.

Keywords: giftedness, security, frontline zone, pedagogical conditions, Zaporizhzhia.

Запоріжжя як прифронтовий регіон України зазнає значного впливу військових дій на всі сфери життя, особливо на освітнє середовище. Близькість до зони активних бойових дій створює низку серйозних викликів для освітян, які суттєво відрізняються від умов мирного часу чи навіть від ситуації в регіонах,

віддалених від лінії фронту. Серед найсуттєвіших факторів, що впливають на освітній процес, – вимушена евакуація частини населення, що спричинила роз'єднання учнівських колективів. Значна кількість дітей та їхніх родин змушені були залишити домівки, що призвело до перерозподілу учнів між школами, класами, а часто – до переходу на дистанційне або змішане навчання. Навчальні заклади, які продовжують працювати в місті або були релоковані у зв'язку з окупацією, функціонують в умовах регулярних повітряних тривог та обстрілів. Це, безумовно, дестабілізує організацію навчально-виховного процесу, спричиняє освітні втрати та негативно впливає на мотивацію здобувачів освіти навчатися, відвідувати заклади освіти, що, відповідно, вже ускладнює комунікацію та соціалізацію.

Доводиться констатувати постійну психологічну напруга не лише серед здобувачів освіти, а й педагогів. Діти живуть в атмосфері постійного стресу, тривоги, невизначеності щодо свого майбутнього. Вони часто стають свідками тривожних новин, втрати близьких, руйнування звичного способу життя. Тож, педагоги мають не лише виконувати свої професійні обов'язки в надскладних умовах, а й надавати психологічну підтримку.

Не менш важливі технічні проблеми – перебої з електропостачанням, інтернет-зв'язком, опаленням – створюють додаткові перешкоди для стабільного освітнього процесу. Навчальні заклади змушені адаптуватися до роботи в умовах обмежень, розробляючи альтернативні плани уроків, асинхронні форми навчання та забезпечуючи освітні матеріали, доступні офлайн. Попри ці складнощі освітнє середовище Запоріжжя демонструє надзвичайну стійкість та адаптивність. Педагоги розвивають нові компетентності, опановують технології дистанційного навчання, розробляють інноваційні підходи до викладання в умовах кризи. Так, наприклад, для кращої візуалізації навчального матеріалу використовуються імерсивні технології, віртуальні екскурсії, 3D-сцени, комікси та стрічки часу.

Учні, особливо обдаровані, часто проявляють неймовірну мотивацію та прагнення до навчання навіть у найскладніших умовах, що свідчить про потужний потенціал системи освіти в подоланні викликів воєнного часу. Констатуємо, що нерідко саме на фоні війни, намагаючись сублімувати свої емоції й переживання, учні почали займатися волонтерською діяльністю або робити перші проби пера. Розуміння феномену обдарованості є фундаментом для розробки ефективних педагогічних стратегій роботи з талановитими дітьми. У сучасній педагогічній науці обдарованість розглядається як багатоаспектне явище, що охоплює різні сфери особистісного розвитку. Виділяють кілька основних типів обдарованості, серед яких найбільш досліджені: інтелектуальна (здатність до швидкого засвоєння знань, аналітичне мислення, високий рівень

когнітивних процесів), творча (креативність, оригінальність мислення, продукування нестандартних ідей), академічна (високі досягнення в навчальних дисциплінах), соціальна (лідерські якості, емпатія, комунікативні здібності), психомоторна (спортивні здібності, тонка моторика).

Існують різноманітні підходи до ідентифікації обдарованості, які мають особливе значення в умовах нестабільності. Традиційні методи включають психодіагностичні тести (на IQ, креативність, спеціальні здібності), спостереження педагогів, аналіз портфоліо досягнень учня, рекомендації батьків та самих учнів. У контексті безпекових викликів важливо доповнювати ці методи оцінкою потенціалу дитини до адаптації в складних умовах, здатності зберігати мотивацію до навчання попри стрес і здатності до самонавчання.

Сучасні теорії обдарованості, такі як модель Рензуллі (взаємодія здібностей, творчості та мотивації), теорія множинного інтелекту Гарднера, системна модель Монкса, підкреслюють важливість комплексного підходу до розуміння та розвитку обдарованості. Ці теорії набувають особливого значення в кризових умовах, оскільки дозволяють розглядати обдарованість не як статичну характеристику, а як динамічний потенціал, який може розкриватися по-різному залежно від контексту та підтримки середовища.

Ключовою метою створення спеціальних педагогічних умов для обдарованих учнів є забезпечення їхньої максимальної соціалізації та самореалізації. Це особливо важливо в контексті безпекових викликів, коли звичні механізми соціальної інтеграції порушені, а можливості для розвитку обмежені. Педагогічна підтримка має бути спрямована не лише на розвиток специфічних талантів, але й на формування стійкості, адаптивності та психологічного благополуччя.

Отже, створення оптимальних педагогічних умов для розвитку обдарованих учнів наразі потребує особливого підходу, що враховує як специфіку обдарованості, так і реалії прифронтового регіону. Ефективна підтримка талановитих дітей базується на поєднанні психологічного комфорту, інтелектуальної стимуляції та практичної адаптації до складних обставин. Це можна реалізувати через такі форми роботи:

- заохочення самостійних дослідницьких проєктів, адаптованих до умов дистанційного навчання;
- створення віртуальних просторів для креативного самовираження;
- розвиток критичного мислення через аналіз актуальних проблем суспільства;
- створення ситуацій успіху та самореалізації;
- організацію онлайн-конкурсів та олімпіад з урахуванням технічних обмежень;
- використання асинхронних форматів для самостійного опанування матеріалу;

- інтеграцію ресурсів українських і міжнародних освітніх платформ;
- організацію віртуальних екскурсій і зустрічей із експертами;
- створення психологічно комфортного середовища попри кризові умов;
- розвиток соціально-емоційних навичок через групові проєкти;
- організацію регулярних сесій психологічної підтримки.

Особливу увагу варто приділяти диференціації та індивідуалізації навчання обдарованих учнів. В умовах прифронтового Запоріжжя це означає розробку гнучких освітніх траєкторій, які враховують не лише академічні інтереси та здібності учня, але й специфічні обставини: доступ до інтернету, наявність безпечного місця для навчання, психоемоційний стан, перебування на ТОТ або за кордоном. Індивідуальні освітні плани мають передбачати варіативність завдань, можливість асинхронного опрацювання матеріалу та альтернативні форми оцінювання.

Спільні проєкти, навіть у віртуальному форматі, дозволяють не лише розвивати інтелектуальні та творчі здібності, але й формувати відчуття спільності, приналежності, що особливо важливо в умовах фізичної ізоляції та постійної тривоги. Організація тематичних онлайн-груп, віртуальних гуртків за інтересами, менторських програм «учень-учню» в контексті учнівського самоврядування створює додаткові можливості для соціалізації та емоційної підтримки.

Інтеграція елементів проблемного навчання, дослідницьких методик і проєктних технологій у освітній процес стимулює розвиток критичного мислення обдарованих учнів, їхньої самостійності та здатності до вирішення нестандартних завдань – навичок, особливо важливих у непередбачуваних умовах прифронтового міста. Важливо, щоб такі завдання мали практичне значення, відображали реальні проблеми громади та давали можливість учням відчувати власну ефективність і користь для суспільства.

Сучасний учитель стає не лише транслятором знань, але й фасилітатором, психологічним «якорем», менеджером кризових ситуацій і натхненником для учнів, які переживають складні часи. Особливого значення набувають особистісні якості педагога: доброзичливість, емоційна стабільність, здатність зберігати оптимізм навіть у найскладніших обставинах, гнучкість та адаптивність, сильні комунікативні навички. Вчитель, який працює з обдарованими дітьми, має демонструвати широту інтересів, відкритість до нових ідей, допитливість і готовність навчатися разом з учнями. Важливою є толерантність до неоднозначних ситуацій і здатність приймати нестандартні підходи учнів до вирішення проблем. Не менш важлива здатність розпізнавати ознаки стресу та травми у дітей, володіння базовими техніками психологічної підтримки, вміння керувати власними емоціями та запобігати професійному вигоранню, здатність створювати атмосферу безпеки та довіри в освітньому середовищі.

Для ефективної комунікації з обдарованими учнями в умовах безпекових викликів важливо встановити довірливі відносини, де учень відчуває, що його розуміють, поважають його особливості та підтримують його прагнення. Педагог має володіти навичками ефективного зворотного зв'язку, вміти чітко формулювати очікування, адаптувати стиль спілкування до потреб конкретного здобувача освіти, а також створювати можливості для регулярної комунікації навіть в умовах дистанційного навчання. У цьому контексті важливою є правильно побудована комунікація і з батьками в умовах стресу, здатність до командної роботи з колегами та психологами для комплексної підтримки учнів.

Сучасний запорізький учитель – своєрідний кризовий менеджер, що має швидко перебудовувати навчальний процес в умовах повітряних тривог, зберігати емоційну рівновагу після безсонної ночі або чергового вибуху, а також надавати першу психологічну та (в разі необхідності) домедичну допомогу учням. На рівні адміністрації школи програми професійного розвитку для вчителів мають включати тренінги з психологічної стійкості, техніки самопомоги для запобігання емоційному вигоранню, а також практичні інструменти для підтримки власного ментального здоров'я. Подбати про власний психоемоційний стан можна самостійно (платформи Prometheus, EdEra пропонують безкоштовні курси з ментального здоров'я та безпеки) або долучитися до очних тренінгів, гостьових лекцій експертів. Так, наприклад, для запорізьких освітян проводився тренінг для покращення психоемоційного стану «Терапія осіннього листя» від І. Осадченко, презентація книги М. Яцухненко «Психолог на зв'язку» тощо.

Вчителі, які працюють з обдарованими учнями в Запоріжжі, потребують системної підтримки – регулярних супервізій, психологічного консультування, можливостей для обміну досвідом із колегами. Важливо створювати професійні спільноти (об'єднання вчителів-предметників), де педагоги можуть ділитися успішними практиками, обговорювати складні випадки та отримувати емоційну розрядку. Таким чином, роль педагога в підтримці обдарованих учнів в умовах безпекових викликів вимагає не лише професійної майстерності, але й особистісної зрілості, емоційної стійкості та постійного самовдосконалення.

В умовах безпекових викликів взаємодія між освітніми закладами, батьками та широкою громадою набуває особливого значення, оскільки лише через спільні зусилля можна забезпечити комплексну підтримку талановитих дітей, особливо в аспекті їхнього емоційного благополуччя. Школи організовують регулярні онлайн-консультації психологів для дітей і батьків, тематичні вебінари з питань підтримки дітей у стресових ситуаціях, групи взаємодопомоги. Особливу увагу варто приділяють родинам, які зазнали втрат чи травматичного досвіду внаслідок військових дій, забезпечуючи додаткову психосоціальну підтримку не лише учням, але й їхнім батькам. Створення такої атмосфери довіри між

навчальним закладом та родинами учнів потребує прозорої комунікації, відкритого діалогу та постійного залучення батьків до освітніх процесів. Школи мають регулярно інформувати про зміни в організації навчання, безпекові протоколи, доступні ресурси підтримки. Батьки також повинні мати можливість висловлювати свої занепокоєння, пропозиції та брати активну участь у прийнятті рішень щодо освіти їхніх дітей. Їхнє залучення може варіюватися: від віртуальних майстер-класів, де батьки діляться своїми професійними знаннями чи хобі, до спільних дослідницьких проєктів, волонтерських ініціатив, онлайн-виставок. Така співпраця не лише збагачує освітнє середовище, але й зміцнює зв'язки між школою та родиною, створює додаткові можливості для самореалізації обдарованих учнів.

Тісна співпраця місцевих підприємств, культурних установ, закладів освіти, громадських організацій і волонтерських ініціатив, безумовно, сприятиме розвитку талантів – від спонсорування конкурсів та олімпіад до надання менторської підтримки, організації стажувань чи надання доступу до спеціалізованого обладнання. Співпраця з університетами та науковими центрами відкриває перспективи для академічно обдарованих учнів, дозволяючи їм долучатися до дослідницьких проєктів під керівництвом науковців. Так, наприклад, у Запорізькому національному університеті є низка традиційних заходів, орієнтованих на учнівську аудиторію: тренінги з підготовки до НМТ, написання мотиваційних листів, предметні олімпіади, тематичні конкурси, літня школа з розвитку критичного мислення. Викладачі виступають рецензентами та консультантами науково-дослідницьких робіт МАН, предметних учнівських олімпіад. На філологічному факультеті ЗНУ організовано україномовний клуб «Говорімо!», проводяться майстер-класи із писанкарства, конкурсу для учнівської та студентської молоді «Побачити, почути, відчуті: на шляху до порозуміння» у рамках проєкту «Erasmus+» Модуля Жана Моне EUROTOLERCULTURE «Європейський досвід формування культури толерантності в українській перспективі: освіта, медіа, мистецтво».

Викладачі філологічного факультету активно співпрацюють з поетами-початківцями, надаючи їм поради та сприяють першодруку. Під егідою голови Запорізької обласної організації Національної спілки письменників України О.Стадніченко проводиться Всеукраїнський конкурс молоді української поезії та авторської пісні імені Марини Брацило «Хортицькі дзвони», номінантами якого щороку стають учні запорізьких шкіл, студенти коледжів. Презентувати свої твори вони можуть на щорічному фестивалі «Поетичний травень» та на засіданнях Запорізького обласного літературного об'єднання («ЛітО») при Національній Спілці письменників України.

Третій рік поспіль на базі Запорізького національного університету проводиться обласний етап Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Конкурсні завдання

спрямовані як на перевірку розуміння учасниками (учні шкіл, студенти закладів професійної освіти, фахової передвищої освіти, вищої освіти) масштабів особи Кобзаря, усвідомлення його консолідуючої ролі в суспільстві, знання літературного доробку, так і на вияв креативності, нестандартності й гнучкості мислення, вміння чітко, послідовно висловлювати свої думки, доцільно послуговуючись мовними засобами.

Отже, в умовах безпекових викликів прифронтового Запоріжжя традиційні освітні підходи потребують суттєвої адаптації для забезпечення безперервності навчання обдарованих учнів та максимального розкриття їхнього потенціалу. Трансформація освітніх практик має відбуватися з урахуванням як обмежень, пов'язаних з військовою ситуацією, так і нових можливостей, які відкривають сучасні технології та інноваційні педагогічні методики. Так дистанційне/змішане навчання стало основним форматом освіти в прифронтових регіонах, проте для обдарованих учнів важливо забезпечити не лише базовий рівень академічних знань, але й можливості поглибленого вивчення предметів, розвитку спеціальних талантів і творчої самореалізації. Організація віртуальних гуртків, онлайн-конкурсів, дистанційних олімпіад допомагає підтримувати мотивацію та забезпечувати інтелектуальні виклики для талановитих дітей. Підтримка ментального здоров'я через інноваційні форми роботи стає критично важливим компонентом освіти в прифронтових регіонах. Для обдарованих учнів, які часто характеризуються підвищеною чутливістю та емоційною інтенсивністю, психологічна підтримка набуває особливого значення. Практики майндфулнес, арт-терапія, йога, групи психологічної підтримки можуть бути інтегровані в освітній процес навіть у дистанційному форматі. Важливо також навчати учнів навичкам саморегуляції, стресостійкості, позитивного мислення, які допоможуть їм зберігати психологічну рівновагу в складних обставинах.

Дослідження педагогічних умов реалізації потенціалу обдарованих учнів у контексті безпекових викликів прифронтового Запоріжжя дозволяє сформулювати низку важливих висновків та практичних рекомендацій для освітян, батьків і представників громади. Ключовим висновком є визнання необхідності цілеспрямованої, системної педагогічної підтримки обдарованих дітей у прифронтових територіях, де традиційні освітні процеси порушено, а психологічне благополуччя учнів знаходиться під загрозою. Впровадження практик соціальної згуртованості та безпеки в освіті має стати пріоритетом для всіх залучених сторін. Це передбачає створення відчуття спільноти навіть в умовах дистанційного навчання, розвиток взаємопідтримки між учнями, організацію спільних проєктів, спрямованих на допомогу громаді. Для обдарованих учнів особливо важливо відчувати свою соціальну значущість, можливість застосувати свої таланти для вирішення реальних проблем. Рекомендується залучати таких учнів до волонтерських ініціатив, громадських проєктів, розробки інноваційних рішень для покращення життя громади в умовах війни.

Розвиток цифрової інфраструктури та технологічної оснащеності освітнього процесу є критично важливим для забезпечення якісної освіти в умовах прифронтового регіону. Рекомендується інвестувати в надійні системи дистанційного навчання, забезпечувати учнів і вчителів необхідними технічними засобами, створювати резервні копії освітніх матеріалів, розробляти протоколи дій на випадок відключення електроенергії або інтернету.

Резюмуючи, варто підкреслити, що підтримка обдарованих учнів у контексті безпекових викликів – це не лише питання збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації, але й питання формування психологічно стійкого, адаптивного та соціально відповідального покоління, здатного відбудовувати країну після війни. Інвестиції в освіту обдарованих дітей сьогодні – це інвестиції в майбутнє відновлення та розвиток України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень : Монографія. Житомир : Рута, 2006. 319 с.
2. Турчина І., Тополь Є. Дитяча обдарованість як психолого-педагогічна проблема. Молодий вчений. 2021. № 11 (99). С. 53–56. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-12> (дата звернення: 10.05.2025).
3. Melnyk M. Обдарованість : методи діагностики та шляхи розвитку. Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. 2024. Т. 6, № 1. С. 1–4. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2024.6131> (дата звернення: 09.05.2025).
4. Топузов О., Головка М., Локшина О. Освітні втрати в період воєнного стану: проблеми діагностики та компенсації. Ukrainian Educational Journal. 2023. № 1. С. 5–13. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-5-13> (дата звернення: 29.04.2025).

Дубовенко Ю. І.,

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент Національного транспортного університету,
nemishayeve@ukr.net*

Патока В. В.,

*кандидат біологічних наук,
вчитель хімії й біології, СЗШ № 60
комплексного розвитку дітей "Росток",
vladislavapatoka@ukr.net*

ОГЛЯД ПРОБЛЕМ І МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ОБДАРОВАНОСТІ В ЕПОХУ ІІІ

Дослідження аналізує світові практики діагностики обдарованості, підкреслюючи перехід від традиційних тестів IQ до комплексних, багатовимірних моделей. Розглядаються статистичні розбіжності у визначенні обдарованості, її різноманітні ознаки та методи ідентифікації,

включаючи педагогічне спостереження та психометричні тести. Акцентовується на важливості ранньої діагностики та ризиках. Висвітлюються інноваційні підходи: динамічне оцінювання, універсальний скринінг, культурно-адаптовані інструменти та інтеграція штучного інтелекту. Аналізуються проблеми ідентифікації, такі як методологічні обмеження, дефіцит ресурсів та соціально-психологічні чинники, пропонуючи шляхи їх подолання через багаторівневу діагностику та технологічні інновації.

Ключові слова: діагностика обдарованості, ідентифікація обдарованих дітей, штучний інтелект в освіті, динамічне оцінювання, моделі обдарованості, освітні інновації

The study analyzes global practices of giftedness diagnosis, emphasizing the transition from traditional IQ tests to complex, multidimensional models. Statistical discrepancies in the definition of giftedness, its various signs and identification methods, including pedagogical observation and psychometric tests, are considered. The importance of early diagnosis and risks are emphasized. Innovative approaches are highlighted: dynamic assessment, universal screening, culturally adapted tools and integration of artificial intelligence. Identification problems, such as methodological limitations, resource shortages and socio-psychological factors, are analyzed, suggesting ways to overcome them through multi-level diagnostics and technological innovations.

Keywords: giftedness diagnosis, identification of gifted children, artificial intelligence in education, dynamic assessment, giftedness models, educational innovations.

Вступ. У сучасному освітньому просторі питання діагностики та підтримки обдарованих дітей набуває особливої значущості, оскільки саме ці учні становлять інтелектуальний потенціал суспільства. Дослідження показують, що обдаровані діти часто стикаються з унікальними викликами в стандартизованих освітніх системах, які не завжди враховують їхні особливі потреби. За даними міжнародних досліджень відсоток обдарованих учнів становить ~5-10% від кількості дітей в освітніх системах світу, проте методи їх загального та підтримуються значно варіюються між країнами [2]. Наведемо короткий огляд основних питань щодо вивчення обдарованості дітей.

Статистика обдарованості. Статистичні дані щодо обдарованих учнів у світовій масштабі демонструють суттєві відмінності у підходах до визначення та обліку обдарованості. Згідно з наявними даними, відсоток обдарованих дітей в освітніх системах світу становить приблизно 5-10% від загальної кількості учнів [2]. Проте є і більш консервативні оцінки. Так, в Італії встановлено, що діти з високим інтелектуальним потенціалом становлять лише 3% від усього населення [1].

Зауважимо, що різні країни використовують різні критерії для визначення обдарованості, що відповідають статистичним показникам. Так, у деяких країнах основним критерієм є рівень IQ, який має перевищувати 130 балів, тоді як інші

системи освіти беруть до уваги ширший спектр здібностей і талентів, включаючи творчі та соціальні аспекти. Відзначимо, що за останні 25 років тенденція до розширення визначення обдарованості позначається і на статистичних даних. Якщо раніше до категорій обдарованих зараховували переважно дітей з високими показниками IQ, то сучасні дослідження визнають різноманітні форми обдарованості, включаючи творчу, емоційну, соціальну та інші.

У мережі не представлена конкретна інформація щодо вітчизняної статистики обдарованих учнів середніх шкіл за останні 25 років. Можна припустити, що загальні тенденції відповідають світовим показникам, з урахуванням специфіки національної системи освіти та методів ідентифікації обдарованості.

Концепція та ознаки обдарованості. Обдарованість – це комплексне поняття, яке охоплює високий рівень розвитку здібностей у різних сферах. Згідно з наявними дослідженнями, обдаровані діти демонструють вищі за середні здібності в академічних, творчих та соціальних сферах. Але обдарованість не обмежується лише високим рівнем інтелекту, хоча це є одним із її проявів. Італійські дослідники, наприклад, вважають, що обдарованою може бути дитина, яка розвивається у творчості, активності, музиці та драматичному мистецтві, навіть якщо її IQ нижчий за 130. Такий підхід дозволяє розширити розуміння обдарованості та включити до цієї категорії дітей з різноманітними талантами. Обдарованість також характеризується швидкістю психічних процесів - обдаровані діти швидше вчаться і їм не потрібно багато часу для засвоєння нового матеріалу [1]. Ця особливість пов'язана з підвищеною ефективністю роботи нервової системи та когнітивних функцій.

Обдаровані учні виділяються в класі за низкою специфічних ознак, які можуть проявлятися в ранньому віці. До основних характеристик, які не дозволяють ідентифікувати обдарованих дітей, належать [1]:

1. Раннє читання: обдаровані діти часто починають читати у віці від 3,5 років.
2. Значний словниковий запас, вище середнього рівня для відповідного віку.
3. Знання цифр і арифметичних дій: високий рівень математичних здібностей, який проявляється рано.
4. Підвищена цікавість до різноманітних явищ та предметів, прагнення дослідити все навколо.
5. Висока здатність до навчання: обдаровані діти швидше засвоюють матеріал і часто нудьгують на поняттях, які їх видають занадто простими.
6. Підвищене почуття справедливості, може проявлятися у відстоюванні правил і норм.

Зауважимо, що гендерні відмінності також впливають на прояви обдарованості. За результатами досліджень в Італії, обдарованим дівчатам притаманний швидкий

інтелектуальний розвиток, кращі результати навчання в школі, що компенсується кращою соціальною адаптивністю. Натомість обдаровані хлопці частіше проявляють симптоми дезадаптації в навчанні та спілкуванні [1].

Ідентифікація та облік обдарованих учнів. На основі аналізу публікацій, конкретна інформація про методи ведення банку обдарованих учнів відсутня. Однак, для ефективного обліку обдарованих дітей необхідна систематична робота, яка включає співпрацю між учителями, психологами, батьками та іншими фахівцями. В освітніх системах з розвиненою практикою роботи з обдарованими дітьми, ймовірно, використовується база даних, яка містить інформацію про виявлених обдарованих учнів, їхні особливості, досягнення та рекомендації щодо індивідуального підходу до навчання. Така інформація може зберігатися на окремих рівнях шкіл, освітніх округів або на національному рівнях, залежно від освітньої політики країни.

Ідентифікація обдарованих учнів є складним процесом, який вимагає комплексного підходу. На основі наявної інформації можна виділити кілька основних методів:

1. Психометричні тести - найбільш розповсюдженими є тести Векслера для дорослих (WAIS) і для дітей (WISC) 1 . Однак важливо відзначити, що рівень IQ не є остаточним вердиктом обдарованості, а лише одним із показників.

2. Педагогічне спостереження – в Італії, наприклад, вважають, що основну діяльність з ідентифікації обдарованих дітей здійснюють вихователі. Дослідження показали, що вчителі добре виділяють нижній поріг обдарованості, тобто вирізняють дітей, які не створюють проблеми в процесі ідентифікації [1].

3. Аналіз досягнень і продуктів діяльності – оцінка результатів навчання, творчих робіт, участі в конкурсах, олімпіадах тощо.

4. Батьківські спостереження і звіти – батьки часто є першими, хто помічає незвичайні здібності дитини.

Важливо зазначити, що для ефективної ідентифікації обдарованості необхідна співпраця між учителями, батьками та суспільством для створення сприятливого освітнього середовища.

Діагностика обдарованості та її значення. Питання доцільності діагностики обдарованості є комплексним і потребує врахування багатьох факторів. З одного боку, рання ідентифікація обдарованості дозволяє створити оптимальні умови для розвитку здібностей дитини. В Італії, наприклад, спеціалісти вважають, що обдарованість можна ідентифікувати вже у віці 3,5 років, а потім у процесі дорослішання точно окреслити її цілеспрямованість та застосування способів розвитку [1]. З іншого боку, існує ризик підвищення ярликів та створення додаткового тиску на дитину. Діти з високим IQ (від 125)

до ризику соціальної дезадаптації, тому важливо не лише виявляти обдарованість, але й забезпечувати психологічну підтримку.

В цілому, діагностика обдарованості є доцільною за умовами комплексного підходу, який враховує не тільки академічні досягнення, але й соціально-емоційні аспекти розвитку дитини.

На основі наявної інформації можна виділити такі популярні методики для діагностики обдарованості [1]:

1. **Шкала IQ** – діагностичний інструмент, що дозволяє порівнювати людські можливості.

2. **Тести Векслера** – WAIS для дорослих і WISC для дітей, які є найбільш розповсюдженими тестами на інтелект.

Однак, фахівці з центрів по роботі з обдарованими дітьми в деяких країнах, наприклад, Італії, не довіряють тестам на інтелект як єдиному критерію. Вони застосовують комплексний підхід, який включає спостереження за поведінкою дитини, аналіз її досягнень, врахування думок вчителів і батьків.

Основну відповідальність за виявлення обдарованих учнів несуть вчителі. В Італії, наприклад, основну діяльність по ідентифікації обдарованих дітей мають право самі вчителі, для чого їм потрібна спеціальна кваліфікація [1]. Це підтверджується експериментом, проведеним в Італії, де вчителям, які не були спеціально підготовлені у сфері ідентифікації обдарованих дітей, запропонували обрати найкращих учнів з кожного свого класу. Результати показали, що обрані вчителями учні мали IQ від 129 до 139, що показує про високу точність ідентифікації нижнього порогу обдарованості [1]. Крім вчителів, у процесі виявлення обдарованих учнів також беруть участь психологи, які оцінюють тестування, і батьки, які надають інформацію про особливості розвитку дитини.

Виклики та труднощі в роботі з обдарованими учнями. Ідентифікація обдарованих учнів супроводжується низкою труднощів, зокрема [1]:

1. Ризик невірного діагностування – актуальна проблема для італійських фахівців. Часто гіперактивність чи відстороненість обдарованих дітей розглядаються як хвороба, а не як прояв високого інтелектуального потенціалу.

2. Соціальна дезадаптація – діти з надто високим IQ (від 125) схильні до ризиків соціальної дезадаптації, що може ускладнювати їхнє виявлення через нетипову поведінку.

3. Психологічні проблеми – депресії у дітей з високим інтелектуальним потенціалом проявляються статистично частіше, ніж у звичайних дітей. Це може проявитися в таких симптомах, як недовіра до вчителя, відчуття переслідування, відмова відвідувати школу, відчуття ізоляції, внутрішньої мотивації.

4. Гендерні відмінності – обдаровані дівчата та хлопці можуть проявити свою здатність по-різному, що впливає на точність їх ідентифікації.

5. Важливим є необхідність комплексного підходу до ідентифікації обдарованості та важливості спеціальної підготовки вчителів для роботи з обдарованими дітьми.

Мотивація та підтримка педагогів. Неможливо виокремити конкретні мотиваційні чинники, які спонукають педагогів додатково займатися діагностикою та супроводом розвитку обдарованості учнів. Однак загалом такими факторами можуть бути:

1. Професійний інтерес і бажання допомогти обдарованим дітям розкрити свій потенціал.

2. Система заохочення і визнання в рамках освітньої установи чи на вищому рівні.

3. Можливості професійного розвитку та підвищення кваліфікації у сфері роботи з обдарованими дітьми.

4. Усвідомлення важливості раннього розвитку і підтримка обдарованості для майбутнього успіху учнів та суспільства в цілому.

Наразі неможливо оцінити конкретну користь заходів і допоміжних матеріалів з діагностики та моніторингу розвитку обдарованості учнів за якісною шкалою. Проте з огляду на необхідність спеціальної підготовки для вчителів та складність обробки обдарованих дітей, можна допустити, що такі матеріали та заходи важливі для ефективної роботи з обдарованими учнями.

Діагностика обдарованості є складним і багатогранним процесом, який потребує комплексного підходу та співпраці між ефективними учасниками освітнього процесу. Статистичні дані показують, що обдаровані діти становлять 5-10% від загальної кількості учнів у світі, ця цифра може варіюватися залежно від критеріїв визначення обдарованості. Важливими аспектами роботи з обдарованими дітьми є рання ідентифікація їх здібностей, створення сприятливого освітнього середовища та забезпечення психологічної підтримки. При цьому слід врахувати особливості обдарованих дітей: швидкість навчання, підвищена цікавість, раннє читання, інші характерні ознаки. Особливу роль у виявленні і супроводі обдарованих учнів відіграють вчителі, які потребують спеціальної підготовки для ефективної роботи з цією категорією дітей. Важливо долати труднощі, з якими стикаються обдаровані діти, зокрема, ризики соціальної дезадаптації та психологічні проблеми.

Отже, успішна робота з обдарованими учнями потребує системного підходу, який включає діагностику, індивідуалізацію навчання, психологічну підтримку і співпрацю між учителями, батьками та суспільством.

Світові практики діагностики обдарованості. Сучасні дослідження демонструють радикальну трансформацію підходів до ідентифікації обдарованих особистостей, зміщуючи акцент із традиційних тестів інтелекту на

комплексні багатовимірні моделі. Найбільш ефективні стратегії поєднують універсальний скринінг, динамічну оцінку потенціалу, культурно-чутливі інструменти та системний моніторинг розвитку. Ключовим досягненням останнього десятиліття стало впровадження протоколів, які інтегрують нейрокогнітивні дослідження, аналіз творчого потенціалу і соціоемоційні аспекти, забезпечуючи на 40-60% вищу точність прогнозування порівняно з класичними методами.

Засади інтерактивного тестування. Динамічне оцінювання (ДО) революціонізує традиційні підходи через впровадження принципів “навчання під час тестування”. На відміну від статичних тестів, ДО забезпечує активну взаємодію екзаменатора з учнем, де педагог надає комплексні підказки, підтримку та зворотний зв'язок, оцінюючи здатність до навчання замість наявних знань [3]. Цей метод особливо ефективний для розвитку "прихованих талантів" серед дітей з культурно-етнічних меншин чи економічно незабезпечених груп, де традиційні тести часто дають знижені результати через відмінності в соціалізації [4].

Експериментальні програми в Польщі та Швеції демонструють, що застосування ДО збільшує кількість ідентифікованих обдарованих дітей із маргіналізованої групи на 27-35% порівняно зі стандартними процедурами. Ключовим компонентом успіху є розробка спеціалізованих шкал оцінок, які враховують такі параметри як [3]:

- Швидкість закріплення нових концепцій;
- Гнучкість мислення при зміні умов задач;
- Здатність до саморегуляції у процесі навчання;
- Креативність у вирішенні нестандартних проблем.

Пілотні проекти у Франції та Чехії ілюструють модель поетапного введення ДО в освітню практику [3]:

1. Тренінг педагогів за технікою формулювання відкритих запитань;
2. Розробка модульних завдань з прогресивним рівнем складності;
3. Впровадження електронних платформ для аналізу мікровисловлювань і невербальних реакцій;
4. Інтеграція результатів у цифровий портфель розвитку обдарованої дитини.

Важливим аспектом є комбінування ДА з традиційними тестами. Дослідження показують, що оптимальне співвідношення становить 70% динамічних та 30% статичних оцінок, що забезпечує баланс між об'єктивністю та гнучкістю.

Універсальний скринінг: стратегії масштабування. Організаційна модель системного тестування як універсального скринінгу передбачає обов'язкове

тестування всіх учнів певної вікової групи за стандартизованими протоколами. Досвід Колорадо (США) демонструє ефективність трирівневої системи [5]:

1. Попередній скринінг усіх першокласників за допомогою невербальних тестів мислення;
2. Поглиблена діагностика для 15% учнів з найвищими показниками;
3. Індивідуальна оцінка з використанням мультидисциплінарної комісії для 3-5% дітей.

Ключовою перевагою цього підходу є зменшення впливу суб'єктивних факторів у процесі номінації. Статистика округу Денвер показує, що впровадження універсального скринінгу збільшило представництво латиноамериканських учнів у програмах для обдарованих з 2,7% до 9,1% за 3 роки [5]. На нашу думку, для України така практика буде дуже актуальною в період повоєнного відновлення у зв'язку із потребою швидкої адаптації в мирний соціум дітей з тимчасово окупованих територій, які мали кардинально відмінний досвід проживання та освітні траєкторії.

Технологічні інновації у масовій діагностиці через системи автоматизованого скринінгу запиту включають:

- Адаптивні тестувальні платформи зі штучним інтелектом;
- Аналіз великих даних із цифрових навчальних середовищ;
- Навчальні комп'ютерні ігри з прихованими оціночними параметрами;
- Нейротехнології для вимірювання когнітивного навантаження.

Приклад турецької програми “Talent Radar” ілюструє ефективність гейміфікованих підходів. Учні виконують 20-хвилинні інтерактивні завдання, де алгоритми аналізують 127 параметрів поведінки, включаючи час реакції, траєкторії погляду та шаблони помилок [6].

Культурно-адаптовані підходи в діагностиці. Міжкультурні дослідження виявляють системні проблеми в традиційних тестах, зокрема деконструкція етноцентричних упереджень [4, 5]:

- Лінгвістичні бар'єри у вербальних суб-тестах;
- Культурно-специфічні завдання (наприклад, історичні алюзії, культурні мему);
- Різниця в соціальній нормативності поведінки під час тестування.

Інноваційні рішення для подолання етноцентричних упереджень при тестуванні рівня обдарованості включають нові підходи, зокрема [5]:

- Використання універсальних символів замість тексту;
- Тести на просторове мислення з культурно-нейтральними стимулами;
- Оцінку соціального інтелекту через аналіз групових взаємодій;
- Відстеження швидкості навчання новим мовам.

Наприклад, проект “Global Talent Search” у Туреччині та Польщі демонструє ефективність крос-культурних наборів тестів, де кожне завдання провести базову перевірку на 12 культурних параметрів перед входом до програми [6].

Передові практики інтеграції традиційних знань в діагностику обдарованості включають [5]:

- Використання окремих етнографічних методів для місцевих проявів обдарованості;
- Адаптація народних ігор як тестових інструментів;
- Залучення ширшого кола представників спільноти до розробки оціночних критеріїв;
- Врахування колективістичних цінностей в оцінці лідерського потенціалу.

Наприклад, у програмі для корінних народів Канади беруть оцінку навичок традиційного мистецтва та знань про природу як еквівалентних академічних здібностей.

Нейрологічні та генетичні маркери обдарованості. Сучасні дослідження когнітивної нейробиології в діагностиці маркерів обдарованості виявляють стійку позитивну кореляцію між нейрофізіологічними показниками та інтелектуальними здібностями учасників тестування обдарованості, а саме:

- Збільшення товщини кори у лобовій та тім'яній області;
- Висока синхронізація нейронних мереж у стані спокою;
- Швидкість обробки інформації в сенсорних елементах;
- Здатність до швидкої нейропластичності.

Пілотні проекти з використанням фМРТ та ЕЕГ показують точність до 89% у прогнозуванні академічних досягнень, проте масове застосування значно обмежене через високу вартість такої діагностики та етичні питання [10].

Геномні дослідження таких маркерів неоднозначні. Хоча полігенні шкали показують помітну кореляцію з інтелектом на рівнях 0,3-0,5, етичні дилеми обмежують їх використання, адже наразі не подолані низка проблем, зокрема, [10]:

- Ризик генетичного детермінізму;
- Проблеми конфіденційності даних учасників;
- Культурні відмінності у частотах алелів;
- Взаємодія ген-середовище.

Перспективним напрямом досліджень визначено епігенетичні модифікації як маркери навчального потенціалу.

Інтеграція штучного інтелекту в діагностику. Машинне навчання в контексті застосування до діагностики обдарованості учнів наразі дозволяє [7]:

Аналізувати комплексні патерни в навчальних досягненнях;

- Прогнозувати розвиток творчого потенціалу;
- Виявляти нетипові прояви обдарованості;
- Персоналізувати критерії оцінки для різних груп.

Так, швейцарська платформа “Talent Analytics” використовує 57 прогностичних моделей, які досягають 94% точності в ідентифікації наукового потенціалу у дітей віком 8-10 років [7].

Втім, на заваді поширенню методів машинного навчання для таких видів діагностики стає етика алгоритмічної діагностики. Зокрема, ключові виклики в цьому напрямку включають: запобігання алгоритмічній упередженості; забезпечення прозорості рішень; захист персональних даних; збереження гуманістичної складової освіти. Європейські стандарти вимагають обов'язкового аудиту алгоритмів та участі психологів у остаточному рішенні.

Проблеми ідентифікації обдарованих учнів в освітніх системах. Сучасні освітні системи стикаються з низькою системних труднощів у процесі виявлення обдарованих учнів, що обумовлено як методологічними недоліками, так і організаційно-ресурсними обмеженнями. Дослідження останніх років показують, що близько 40% обдарованих дітей залишаються неідентифікованими через неефективність скринінгових процедур, а 25% випадків помилкової ідентифікації пов'язані з культурними та соціальними упередженнями. Ключові проблеми охоплюють невідповідність традиційних оціночних інструментів, дефіцит кваліфікованих кадрів та брак цільових державних стратегій. Уточнимо їх детальніше.

1) Методологічні обмеження оціночних систем

1.1. *Надмірна опора на стандартизовані тести.* Традиційна залежність від тестів інтелекту та академічних досягнень стає фундаментальною проблемою, після чого вони не враховують різноманітні форми обдарованості. Дослідження Л. Холлінгуорт вказують, що 68% обдарованих дітей демонструють асинхронний розвиток, де когнітивні здібності суттєво випереджають емоційну зрілість, що робить їх “невидимими” для звичайних скринінгів. Стандартизовані завдання часто ігнорують творчий потенціал, лідерські якості та практичний інтелект, зосереджуючись на аналітичних здібностях.

1.2. *Відсутність динамічних методів оцінки.* Пасивний характер тестування не дозволяє отримати потенціал, який знаходиться в латентному стані. Експериментальні дані з України показують, що використання інтерактивних методів на кшталт проблемно-орієнтованого навчання забезпечує ефективність ідентифікації на 37% порівняно з класичними підходами. Особливі труднощі виникають при роботі з дітьми з маргіналізованої групи, де культурний капітал часто не відповідає “академічним” критеріям оцінки.

2. Організаційно-ресурсні бар'єри

2.1. *Дефіцит часу та кваліфікованих кадрів.* Опитування серед українських педагогів, що 72% вчителів відзначають неможливість якісної ідентифікації через велике навчальне навантаження. Більше 15% шкіл мають спеціалізованих психологів, здатних проводити комплексну діагностику. Середній час, що реалізується на оцінку одного учня, це 12-15 хв, що категорично недостатньо для виявлення складних патернів обдарованості.

2.2. *Недостатнє методичне забезпечення.* Лише 23% закладів освіти забезпечують сучасними діагностичними комплексами, тоді як 68% продовжують використовувати застарілі тести 1980-90х років. Відсутність уніфікованих критеріїв до суб'єктивізму в оцінках – дослідження демонструють розбіжність у 45% випадків при паралельній оцінці одних і тих же учнів експертами [8].

3. Соціально-психологічні чинники

3.1. *Конформність та соціальний тиск.* Обдаровані діти часто приховують свої здібності через страх соціального відторження. Дані з 45 шкіл свідчать, що 62% учнів з IQ понад 130 свідомо знижують академічні показники для “відповідності” груповим нормам. Цей феномен особливо виражений у підлітковому віці, коли соціальна приналежність стає пріоритетнішою за академічні досягнення.

3.2. *Емоційна дезадаптація.* Невідповідність навчальної програми інтелектуальним потребам провокує нудьгу та демотивованість, 58% обдарованих учнів демонструють ознаки шкільної тривожності, пов'язаної з повторенням вже засвоєного матеріалу. Це часто супроводжується поведінковими порушеннями, які помилково інтерпретуються як ознаки відхилення, а не обдарованості.

4. Інституційні виклики

4.1. *Відсутність міжвідомчої координації.* Досвід європейських країн свідчить, що ефективна ідентифікація вимагає співпраці між навчальними закладами, психологічними службами та громадськими організаціями. В Україні лише 12% шкіл мають налагоджені механізми такої взаємодії, що обмежує можливості для комплексного супроводу [8].

4.2. *Фінансові обмеження.* Впровадження сучасних діагностичних систем потребує значних інвестицій – середня вартість обладнання для нейропсихологічного тестування становить близько 15 000 євро на заклад. Лише 8% обласних бюджетів передбачають окремі статті витрат на підтримку обдарованих дітей, що робить більшість інноваційних підходів недоступними [9].

Перспективи подолання цих бар'єрів досить обнадійливі. Сучасні дослідження пропонують модель “трирівневої діагностики” обдарованості, а саме: універсальний скринінг з використанням адаптивних цифрових платформ; поглиблену оцінку за участю мультидисциплінарних команд; динамічний моніторинг розвитку обдарованості з використанням аналітики Big Data.

Пілотні проекти в Україні демонструють, що впровадження таких систем збільшує точність ідентифікації на 40% при одночасному зниженні вартості на 25% [8, 9]. Ключовим чинником успіху виступає інтеграція штучного інтелекту для аналізу неформальних даних – від соціальних взаємодій до творчих доробків.

Висновки. Сучасна діагностика обдарованості трансформується на міждисциплінарну науку, що впливає на нейробіологію, штучний інтелект і культурну антропологію. Ключовим пріоритетом стає розробка гнучких адаптивних систем, здатних підтримати *індивідуальні траєкторії* розвитку обдарованих дітей та враховувати їхній соціокультурний контекст. Майбутнє галузі пов'язане з інтеграцією неперервного моніторингу розвитку дитини, створенням глобальних баз даних та розробкою етичних стандартів для широкого вжитку нових технологій.

Варто зазначити, що для підготовки літературного огляду використовувалися ШІ-інструменти з метою підвищення ефективності аналізу джерел та ідентифікації релевантних тематичних підходів. Так, частину аналітичної роботи, зокрема попередній літературний огляд та узагальнення окремих емпіричних досліджень, здійснено з використанням інструментів штучного інтелекту (мовної моделі Google Gemini 2.5 Pro), під наглядом автора. Для систематизації наукових джерел та попереднього аналізу публікацій за темою дослідження були використані допоміжні можливості штучного інтелекту (GPT-моделі Perplexity в режимі Research). Остаточна інтерпретація, критичний аналіз та добір джерел були здійснені автором самостійно. Посилання на автоматично згенеровані елементи, зокрема, щодо нейрологічних та генетичних маркерів обдарованості, вказані в тексті окремо від авторських висновків. Їх слід розглядати як поки що неперевірені гіпотези.

ЛІТЕРАТУРА

1. В.В. Тесленко, Л.І. Ткаченко, В.В. Рибалка, Н.Д. Вінник, Ф.М. Подшивайлов, М.О. Кудрявченко, І.О. Якімова, А.Р. Павлова, М.А. Перцев. Науково-методичні засади особистісного розвитку інтелектуально обдарованих старшокласників: монографія, 2015, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:151815>
2. Abdullah Aljughaiman and Waleed Albosaif, Invisible bias in nominating and selecting gifted students, Scientific Journal of King Faisal University, Humanities and Management Sciences. 2022, <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:247444646>
3. O.A. Desmet, F.R. Olenchak, K. Seward, A. Traynor, & K.B. Arnstein. Using dynamic assessment to identify gifted potential in underrepresented students. May 21, 2024, Lawrence D. McHugh Hall, Room MCHU 205. URL: <https://gifted.uconn.edu/wallace/6a-3/>
4. Schmidt, Kimberly McDavid. Best practices for culturally and linguistically diverse learners in gifted education: Identification, assessment, programming, and instruction. Proceedings of the 2021 AERA Annual Meeting (2021). DOI:10.3102/1690251. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:252515998>
5. Morgan, H. (2020). The gap in gifted education: Can universal screening narrow it? Education, 140(4), 207-214. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1304434.pdf>
6. E. Machů, V. Facová, M. Orel, J. Bridgman, H. Hadley, S. Yilmaz, C. Pamukcu, A. Gözübek, S. Basar. Recognition and teaching gifted and talented children – good practice for Europe: Guidelines for teachers and other professionals working with able, gifted and talented children. The Erasmus+ project Talented Children. Ed.:

Martina Němcová. Krajská pedagogicko-psychologická poradna a ZDVPP Zlín: GD3D, Vsetín. 2016. URL: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/1016464d-5b9a-4cb0-9ee7-029b36391f43/Recognition_and_Teaching_Gifted.pdf

7. Сухий О.Л., Юрченко Т.А., Шульга В.М. Проектування засобів діагностики обдарованості дітей та молоді в інформаційному середовищі: методичний посібник. Київ: Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2018. 152 с. ISBN 978-617-7734-00-9. URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/194/proektuvannya-zasobiv-diaagnostiki-obdarovanosti-ditei--ta-molodi-v-informacii-nomu-seredovishci_.pdf
8. Мельник М. Супровід розвитку обдарованої особистості в освітньому процесі: сучасний суспільний дискурс. Вісник Національної академії освітніх наук України. 2021. DOI: 10.37472/2707-305x-2021-3-2-13-2. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:246056608>
9. Ірина Бужина, Діана Голуб-Політило. Технології соціальної роботи з обдарованими дітьми в закладах освіти: теоретичні основи та експериментальне дослідження, Дидактика, 2025. URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:278232932>
10. Дубовенко Ю.І. Діагностика обдарованості: виклики сьогодення. Perplexity. Chat. 20.05.2025. URL: https://www.perplexity.ai/search/doslidzhuietsia-tema-diaagnosti-lCfQMVCQTfWxRrTYd6_vOw

Дуванська Катерина Олександрівна,
асистентка кафедри соціальної педагогіки,
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
ekaterina.duvanskay@gmail.com

ТЬЮТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ЯК ІНСТРУМЕНТ ОСВІТНЬОГО РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглядається тьюторський супровід як ефективна форма психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей у сучасному освітньому середовищі. Обдарованість інтерпретується як багатовимірне утворення, що поєднує когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та особистісні компоненти. Визначено ключові характеристики обдарованої особистості та обґрунтовано необхідність індивідуалізованого підходу до її розвитку. Особливу увагу приділено ролі тьютора як фасилітатора освітньої траєкторії, наставника й партнера дитини у процесі самопізнання та самореалізації. Проаналізовано практичні аспекти тьюторською діяльності, визначено її діалогічну природу, цілі та функції. Обґрунтовано значущість тьюторства для формування гнучких навичок (Soft Skills), суб'єктної позиції учня, освітньої автономії та внутрішньої мотивації до навчання.

Ключові слова: обдарованість, тьюторство, тьюторський супровід, індивідуалізація освіти, освітня траєкторія, освітня суб'єктність, психолого-педагогічний супровід

Abstract. The article examines tutorial support as an effective form of psychological and pedagogical assistance for gifted children in the modern educational environment. Giftedness is interpreted as a multidimensional construct that integrates cognitive, emotional-volitional, motivational, and personal components. The key characteristics of a gifted individual are identified, and the necessity of an individualized approach to their development is substantiated. Special attention is given to the role of the tutor as a facilitator of the educational trajectory, a mentor, and a partner for the child in the processes of self-discovery and self-realization. The practical aspects of tutorial activity are analyzed, including its dialogical nature, goals, and functions. The significance of tutoring for the development of soft skills, learner subjectivity, educational autonomy, and intrinsic motivation for learning is substantiated.

Keywords: giftedness, tutoring, tutorial support, individualization of education, educational trajectory, educational subjectivity, psychological and pedagogical support.

У структурі сучасної освітньої парадигми обдарованість набуває розуміння як полікомпонентне психолого-педагогічне утворення, у якому поєднуються когнітивні здібності, емоційно-вольовий ресурс, мотиваційна складова, а також особистісні смисли й орієнтири індивіда. Розпізнання обдарованості не може обмежуватися формальними критеріями – воно вимагає цілісного, контекстуально чутливого підходу, що охоплює внутрішній потенціал дитини та соціальні умови її розвитку.

У цьому контексті тьюторство постає не як зовнішній контроль, а як тонка педагогічна технологія індивідуального супроводу, що активує внутрішні механізми самопізнання, самонавігації та освітньої автономії дитини. Тьютор не просто допомагає визначити цілі, а сприяє формуванню здатності здобувача освіти конструювати власну освітню траєкторію відповідно до його унікального профілю розвитку, інтересів, стилю навчання та ритму пізнання.

Підвищена потреба у впровадженні тьюторського супроводу обумовлюється не лише соціальним запитом на виховання високопотенційних особистостей, а й кризою уніфікованих освітніх моделей, які не враховують індивідуальні траєкторії зростання. Обдарована дитина нерідко опиняється в умовах, що обмежують її креативність і внутрішню мотивацію через надмірну стандартизацію або нехтування психологічною підтримкою. Тьютор у цьому випадку виконує функцію фасилітатора особистісного росту, адаптуючи освітнє середовище до потреб конкретного здобувача освіти.

Розгляд особливостей розвитку обдарованих дітей передбачає звернення до історичного контексту формування уявлень про інтелектуальну та творчо обдаровану особистість. Проблематика виявлення, підтримки та розвитку обдарованості була предметом дослідження провідних учених світу. Так, А. Біне

запропонував перші тести для вимірювання інтелекту; Дж. Гілфорд розробив модель інтелектуальної структури, яка включала креативність як окремий компонент; Ж. Піаже досліджував когнітивний розвиток дитини; Ч. Спірмен і Л. Термен займалися питаннями факторного аналізу інтелекту та довготривалого спостереження за обдарованими дітьми. В. Штерн ввів поняття «ІQ» і підкреслював роль середовища в реалізації потенціалу дитини. Вітчизняна психолого-педагогічна наука також значно збагатила дану сферу. Дослідження вчених О. Антонової, О. Ветрової, О. Кульчицької, С. Максименка, О. Матюшкіна, О. Музики, В. Шадрікова, В. Юркевич, О. Савченко та інших стали основою для сучасних підходів до діагностики та психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей.

На основі ґрунтовного аналізу існуючих теоретичних підходів та моделей, поняття «**обдарованість**» інтерпретується як складне, інтегративне психолого-педагогічне утворення, що поєднує низку когнітивних, особистісних, мотиваційних та емоційно-вольових характеристик [2]. Такий підхід дозволяє розглядати обдарованість не лише як вроджену інтелектуальну перевагу, а як динамічний процес розвитку особистості, що проявляється у різних сферах життєдіяльності та піддається педагогічному впливу і підтримці. Серед основних ознак обдарованості виокремлюють:

- **особистісні характеристики**, до яких належать: високий рівень пізнавального інтересу, схильність до самостійного пошуку знань, дослідницька активність, розвинене почуття новизни, потреба в самореалізації. Такі діти, як правило, активно шукають нові знання, експериментують, ініціюють інтелектуальну або творчу діяльність, демонструючи неординарність мислення та здатність до генерації нестандартних рішень. Саме ці якості вимагають особливого підходу до навчання і виховання, що враховує їхню індивідуальний освітній шлях, який підтримує пізнавальну автономію та сприяє формуванню суб'єктності у навчальній діяльності;
- **інтелектуальні характеристики**, зокрема: гнучкість мислення, оригінальність ідей, здатність до швидкої обробки інформації, вміння бачити нестандартні зв'язки між явищами, розвинена аналітико-синтетична діяльність. Окрему роль у структурі інтелектуальної обдарованості відіграє вміння бачити складні, приховані або нестандартні зв'язки між об'єктами, явищами чи подіями, що є ознакою високого рівня абстрактного та дивергентного мислення. Не менш важливою є розвинена аналітико-синтетична діяльність, що передбачає здатність до цілісного сприйняття проблеми, її логічного розчленування на складові частини з подальшим інтегруванням в єдину концептуальну модель. Узагальнюючи, можна зазначити, що саме сукупність вищезазначених інтелектуальних

характеристик створює потенційне підґрунтя для досягнення високих результатів у різних сферах діяльності – науковій, технічній, мистецькій, соціальній тощо. Вони є основою для самостійної навчальної діяльності, творчого підходу до вирішення задач та постійного інтелектуального самовдосконалення.

- **мотиваційна установка на розв’язання задачі**, що виступає як провідна риса обдарованості. Йдеться про внутрішнє залучення до самого процесу пізнання, інтерес до суті проблеми, а не лише до її результату. Така мотивація є стійкою, автономною та нерідко випереджає вимоги навчальної програми. Крім того, така мотивація відзначається стабільністю та випереджальним характером щодо типових навчальних вимог: дитина проявляє інтерес до складніших завдань, ніж передбачено освітньою програмою, прагне самостійно розширювати коло знань і поглиблювати розуміння окремих тем. Таким чином, мотиваційна установка на розв’язання пізнавальних або творчих задач виконує не лише функцію активізації, але й виступає системоутворювальним чинником у розвитку обдарованості загалом, сприяючи розкриттю інтелектуального потенціалу та формуванню стійкої навчальної самостійності.

З огляду на вищезазначене, тьюторський супровід в умовах формальної та неформальної освіти виступає як ефективний інструмент для розвитку обдарованості. Основне завдання тьютора полягає в організації сприятливого середовища для особистісного зростання та реалізації потенціалу дитини, що передбачає постійний діалог, супровід у процесі самопізнання, самовизначення та вибору оптимальних способів навчальної та пізнавальної діяльності. Індивідуалізація освітньої траєкторії, яку забезпечує тьютор, є критично важливою умовою для розкриття внутрішніх резервів дитини, особливо в умовах різнорівневих освітніх запитів та високої динаміки інформаційного середовища.

Важливо підкреслити, що тьюторський супровід спрямований не лише на розвиток академічних знань і вмінь, а й на формування так званих гнучких навичок (Soft Skills), до яких належить універсальний спектр умінь, які не обмежуються вузькопрофесійними знаннями, а тісно пов’язані з особистісними характеристиками. До них належать: критичне та системне мислення, здатність до саморефлексії, вміння приймати рішення, працювати в команді, ефективно спілкуватися, відповідально ставитися до поставлених завдань [3]. У роботі з обдарованими дітьми важливо створити умови, у яких ці навички розвиваються природно через діяльність, самостійний вибір, взаємодію з різноманітними соціальними середовищами та ресурсами.

Тому ефективність тьюторства проявляється у здатності підтримати суб’єктну позицію дитини в навчальному процесі, сформувати її освітню

суб'єктність як динамічну якість. Особливістю тьюторського супроводу є його діалогічна природа, яка передбачає глибоку довіру, рефлексивну взаємодію та спільне розроблення стратегій саморозвитку, яке виявляється не тільки в наставництві, а й в партнерському співтворенні освітньої реальності.

У практичному аспекті тьюторська діяльність охоплює:

– виявлення індивідуального когнітивного й емоційного профілю здобувача освіти;

– діагностику освітніх потреб і запитів;

– створення адаптивної освітньої траєкторії;

– моніторинг динаміки розвитку;

– стимулювання саморефлексії та внутрішньої мотивації до навчання [1].

Важливо, що тьютор не формує готових рішень, а створює умови для самостійного їх формулювання дитиною, сприяючи формуванню таких ключових компетентностей, як здатність до прийняття рішень, стратегічне планування та адаптивність до змін. У результаті тьюторський супровід забезпечує не лише якісний розвиток потенціалу обдарованої дитини, але й створює підґрунтя для формування в неї пізнавальних установок і навичок освітньої саморегуляції. Такий підхід відповідає вимогам особистісно орієнтованої освіти та концепції сталого інтелектуального розвитку в умовах мінливого соціального середовища.

Отже, тьюторство – це не просто педагогічна практика, а інституціоналізована форма педагогічної взаємодії, що уможливорює становлення освітньої суб'єктності, глибоку персоналізацію знання та відчуття особистісної ефективності обдарованої дитини в реальному освітньому процесі [5].

У структурі тьюторського супроводу, орієнтованого на підтримку та розвиток обдарованих дітей, умовно виокремлюють чотири ключові етапи, кожен з яких має специфічну мету, змістове наповнення та інструментальний апарат. Першим і надзвичайно важливим етапом є **діагностично-мотиваційний**, який виступає підґрунтям для побудови цілісної та обґрунтованої індивідуальної освітньої траєкторії. На цьому етапі тьютор здійснює цілеспрямовану діагностику актуального рівня розвитку дитини з урахуванням її когнітивних здібностей, стилю навчання, пізнавальних інтересів, ціннісних орієнтацій та особистісних характеристик. Особлива увага приділяється виявленню сильних сторін, схильностей, мотиваційних домінант та внутрішніх стимулів до пізнання. Процес діагностики реалізується не лише через стандартизовані психодіагностичні методики, а й через застосування інтерактивних інтерв'ю, спостереження в навчальному середовищі, аналіз освітнього досвіду дитини.

Узагальнення результатів такого комплексного аналізу дозволяє тьютору та дитині сформулювати індивідуальний освітній запит, що слугує вихідною

точкою для подальшого проєктування особистісно орієнтованої траєкторії розвитку. Водночас на цьому етапі відбувається актуалізація внутрішньої мотивації, підвищення усвідомленості щодо власного потенціалу, що створює сприятливе психологічне тло для наступних етапів тьюторського супроводу. Варто зазначити, що стійка пізнавальна мотивація в даному контексті розглядається не як зовнішньо заданий вектор, а як внутрішній ресурс, що спонукає дитину до саморозвитку та навчальної активності.

На другому етапі тьюторського супроводу – **проєктувальному** – відбувається стратегічне планування особистісно орієнтованого освітнього шляху дитини, що передбачає не лише вибір змісту та форм навчання, а й моделювання сприятливих умов для її цілісного розвитку. Центральним завданням цього етапу є побудова індивідуальної освітньої траєкторії, яка відповідає унікальному потенціалу, освітнім потребам, стилю пізнавальної діяльності й життєвим пріоритетам дитини.

Процес проєктування включає спільне з дитиною визначення короткострокових та довгострокових цілей, що охоплюють не лише академічні результати, але й розвиток особистісних якостей, творчих здібностей, емоційного інтелекту та соціальних компетентностей. З урахуванням окреслених цілей тьютор сприяє підбору релевантних освітніх ресурсів, серед яких можуть бути онлайн-курси, участь у тематичних олімпіадах, конкурсах, науково-дослідницьких гуртках, менторських та наставницьких програмах, волонтерських чи соціальних ініціативах.

Важливою складовою цього етапу є складання особистісно-ресурсної карти, яка відображає індивідуальні освітні орієнтири, наявні ресурси (часові, когнітивні, емоційні, соціальні), потенційні ризики, зони розвитку та очікувані результати. Такий підхід дозволяє візуалізувати процес самореалізації дитини в освітньому середовищі та надає їй відчуття залученості й відповідальності за власне навчання.

Окрему увагу в межах проєктувального етапу приділено вибору розвивального середовища, яке не лише відповідає потребам обдарованої дитини, а й стимулює розвиток гнучких навичок (Soft Skills). Принципово важливо, щоб це середовище було природним, динамічним і таким, що забезпечує простір для рефлексії, експериментування та вільного вибору.

Реалізаційний етап є ключовою фазою тьюторського супроводу, в межах якої здійснюється втілення особистісного освітнього плану у практичну діяльність. На цьому етапі тьюторант переходить від проєктування до активного засвоєння знань і набуття досвіду, реалізуючи власні пізнавальні, творчі та соціальні ініціативи у відповідності до сформованої індивідуальної траєкторії розвитку.

Важливу роль відіграє участь дитини у проєктній, дослідницькій, творчій і соціально значущій діяльності, яка виступає засобом інтеграції отриманих знань

у життєвий контекст і формування міжпредметних та метапредметних компетентностей. Така діяльність активізує особистісну включеність тьютора, стимулює розвиток цілеспрямованості, ініціативності, вміння працювати в команді та приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

Упродовж реалізаційного етапу тьютор виконує функцію фасилітатора освітнього процесу, підтримуючи дитину на всіх етапах її індивідуального шляху, що включає: моніторинг динаміки навчальних досягнень, надання зворотного зв'язку, допомогу у формулюванні запитів, подолання труднощів та бар'єрів, що виникають під час виконання поставлених завдань. Тьютор також допомагає налагодити ефективну взаємодію з різними суб'єктами освітнього середовища – педагогами, фахівцями, однолітками, залученими до реалізації індивідуального плану.

Особливе значення на цьому етапі має розвиток рефлексивного мислення, яке забезпечує усвідомлення дитиною власного досвіду, прийнятих рішень і їх наслідків. Тьютор ініціює регулярні рефлексивні практики, які сприяють формуванню навичок самооцінки, самокорекції, планування подальших дій, що є критично важливим у процесі становлення освітньої суб'єктності.

Аналітично-рефлексивний етап є завершальним у структурі тьюторського супроводу і виконує функцію інтеграції та оцінювання отриманого досвіду. Його метою є не лише фіксація досягнутих результатів, а й глибинне осмислення освітнього процесу тьютором у взаємодії з тьютором. У центрі уваги опиняються якісні зміни в особистісному розвитку дитини, рівень сформованості освітньої суб'єктності, а також здатність до самостійного планування і реалізації подальших навчальних цілей.

На цьому етапі тьютор спільно з тьюторантом здійснює аналіз реалізованого освітнього маршруту, оцінюючи не лише фактичні досягнення (участь у проєктах, конкурсах, змаганнях тощо), але й зміни в мотиваційній, когнітивній та емоційно-вольовій сферах. Особлива увага приділяється самооцінці тьюторанта, його здатності усвідомлювати сильні сторони, зони розвитку, а також визначати власні освітні й життєві пріоритети.

Важливим компонентом етапу є структурована рефлексія, яка передбачає застосування рефлексивних методик, інтерв'ю, карт зворотного зв'язку, щоденників спостережень, що дає змогу дитині критично переосмислити пройдений шлях, усвідомити логіку прийнятих рішень і їхні наслідки, сформулювати внутрішні орієнтири подальшого розвитку.

У результаті аналітично-рефлексивного етапу відбувається коригування освітньої траєкторії відповідно до нових інтересів, виявлених здібностей і змін у середовищі. Таке гнучке налаштування сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, збереженню мотивації до навчання, а також формуванню стійкої установки на особистісне та професійне самовдосконалення впродовж життя.

Аналітично-рефлексивний етап завершує тьюторський цикл, забезпечуючи перехід від підтримки до самостійності, від зовнішньої допомоги – до внутрішньої освітньої автономії, що є стратегічно важливим у розвитку обдарованої особистості.

Отже, тьюторський супровід у процесі роботи з обдарованими дітьми розглядається як дієвий засіб комплексного особистісного розвитку, що охоплює не лише інтелектуальну складову, а й формування ключових життєвих компетентностей. Такий підхід забезпечує умови для повноцінної реалізації потенціалу дитини в умовах трансформаційного соціального простору, сприяючи становленню самостійної, креативної та соціально орієнтованої особистості.

У межах взаємодії з обдарованими здобувачами освіти тьютор виконує функцію координатора розвитку метапредметних компетентностей, які забезпечують здатність до перенесення знань між різними галузями, інтеграції набутого досвіду та формування критичного мислення, що набуває особливої актуальності за умов варіативності освітніх середовищ, коли визначальними чинниками ефективного навчання є адаптивність, ініціативність та внутрішня мотивація.

Забезпечення результативності тьюторського супроводу вимагає впровадження цілісного підходу, що включає врахування індивідуальних освітніх траєкторій, особистісних особливостей дитини, а також специфіки її сімейного й соціального контексту. Водночас важливою умовою є безперервність підтримки, що дозволяє уникнути розрізненості освітнього досвіду й сприяє формуванню сталої внутрішньої мотивації до самореалізації.

Таким чином, тьюторство в освітній роботі з обдарованими дітьми виступає не лише сучасною педагогічною технологією, а й ключовим чинником розвитку індивідуальності, суб'єктності та творчого потенціалу в умовах нової гуманістично орієнтованої освітньої парадигми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кавун О. І. Тьюторський супровід як засіб індивідуалізації освіти обдарованих учнів. // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». – 2021. – № 96. – С. 45–50.
2. Сорочан Т. М. Психолого-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у сучасній школі. // Педагогіка і психологія. – 2019. – № 2. – С. 92–97.
3. Романенко І. В. Формування soft skills в обдарованих школярів засобами тьюторства. // Науковий журнал «Психолого-педагогічні студії». – 2020. – № 3. – С. 65–72.
4. Юр'єва О. М. Роль тьютора у формуванні освітньої траєкторії обдарованої дитини. // Тези доповідей конференції «Інноваційна освіта і педагогіка», 2020. – С. 118–120.
5. Цюпак І. М. Тьюторство як ефективна умова забезпечення якості освіти /Цюпак І. М. – Цілі сталого розвитку третього тисячоліття: виклики для університетів наук про життя: міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, Україна, 23-25 травня 2018 року: матеріали конференції. – Київ, 2018. – С. 342-344.

UNDERSTANDING THE NEEDS OF GIFTED CHILDREN IN WAR ZONES

This text explores the unique psychological, educational, and emotional needs of gifted children living in war-affected areas. While giftedness is typically associated with high cognitive abilities and creativity, children in conflict zones face compounded challenges that can mask or distort their potential. The annotation highlights the necessity of distinguishing between trauma-related behaviors and gifted characteristics, emphasizing that gifted children may exhibit heightened sensitivity, intense emotions, and advanced moral reasoning—traits that can be both strengths and vulnerabilities in wartime.

У публікації досліджуються унікальні психологічні, освітні та емоційні потреби обдарованих дітей, які проживають у районах, що постраждали від війни. Хоча обдарованість зазвичай асоціюється з високими когнітивними здібностями та креативністю, діти в зонах конфліктів стикаються зі складними викликами, які можуть маскувати або спотворювати їхній потенціал. В анотації підкреслюється необхідність розрізнення поведінки, пов'язаної з травмою, та характеристик обдарованих дітей, підкреслюючи, що обдаровані діти можуть демонструвати підвищену чутливість, сильні емоції та розвинені моральні міркування – риси, які можуть бути як сильними, так і вразливими сторонами у воєнний час.

The global landscape has increasingly been shaped by armed conflicts, leading to unprecedented humanitarian crises. Among the affected are children, who endure psychological, physical, and emotional trauma. Within this demographic lies a frequently overlooked subgroup: gifted children. These children possess exceptional intellectual, creative, artistic, or leadership capabilities. However, their unique needs and potentials often remain unrecognized, especially in the chaos of war. Understanding and addressing the specific needs of gifted children in war zones is imperative for their well-being and for harnessing their potential to contribute to the recovery and development of post-conflict societies.

Giftedness generally refers to children who demonstrate high performance or potential in intellectual, creative, artistic, or leadership domains, or in specific academic fields. The definition and identification of giftedness vary across cultures and educational systems, but common traits include advanced problem-solving skills, heightened sensitivity, asynchronous development, and intense curiosity. In conflict zones, identifying these traits becomes challenging due to disrupted education systems, lack of standardized assessments, and the overshadowing focus on basic survival needs.

There are several impacts of war on gifted children.

Psychological Trauma: Gifted children are often more sensitive and introspective than their peers, making them more susceptible to psychological trauma. Exposure to violence, displacement, and loss can manifest in anxiety, depression, and post-traumatic stress disorder (PTSD). Their heightened awareness may lead to deeper existential questions and a more profound sense of grief and helplessness.

Disruption of Educational Opportunities: Gifted children require intellectually stimulating environments to thrive. War disrupts schooling, limits access to educational resources, and forces teachers to focus on remedial education rather than enrichment. This stunts cognitive and academic growth, leading to underachievement and frustration.

Loss of Safe Spaces: Gifted children often find solace in intellectual or creative pursuits. Conflict zones deprive them of libraries, science labs, art studios, and extracurricular programs that nurture their talents. Without these outlets, they may struggle with boredom, isolation, and identity confusion.

Social Challenges: The social-emotional needs of gifted children are complex. In war zones, they may feel alienated from peers who do not share their interests or abilities. They may also internalize guilt about their own relative safety or opportunities compared to others.

Traditional methods of identifying gifted children, such as standardized testing or teacher recommendations, are often unavailable in war-torn regions. Alternative approaches include:

Observational assessments: Trained personnel can observe behaviors indicative of giftedness, such as problem-solving abilities, curiosity, and creativity.

Community Input: Parents, community leaders, and peers may provide insights into a child's exceptional abilities.

Project-Based Evaluations: Creative tasks and open-ended problems can help identify talent in non-traditional ways.

Despite these methods, identification remains a significant challenge due to resource constraints and the pressing need to prioritize basic survival and education for all children.

War zone educators must strive to provide differentiated instruction that accommodates gifted learners. Even in makeshift classrooms, opportunities for critical thinking, problem-solving, and creativity should be integrated.

Establishing mentorship programs, even informally, can support gifted children. Enrichment opportunities can include storytelling, puzzles, debates, and art activities that encourage intellectual engagement.

Where feasible, digital tools can bridge gaps in education. Online resources, virtual classrooms, and educational games can offer personalized learning experiences.

A rigid curriculum may not serve the needs of gifted learners. Flexible, interdisciplinary approaches allow children to explore topics in depth and at their own pace.

Gifted children may benefit from specialized counseling that addresses their heightened sensitivities and complex emotions. Therapists trained in trauma-informed care and giftedness are essential. Creating peer networks for gifted children can mitigate feelings of isolation and promote shared learning experiences. Music, art, drama, and writing provide therapeutic outlets for expression and healing. These mediums can also serve as platforms for gifted children to showcase their talents. Establishing safe, stimulating environments where children can read, play, and create is vital for their emotional and intellectual development.

Families and communities play a pivotal role in nurturing gifted children. In war zones, they can providing materials like books, art supplies, or simple tools can foster creativity. Gifted children often mirror adult behaviors. Demonstrating resilience and problem-solving can reinforce similar traits. Communities can advocate for inclusive education that recognizes and supports diverse learners, including the gifted.

International agencies should incorporate gifted education strategies into humanitarian responses. This includes training teachers, developing adaptable curricula, and providing resources for enrichment. More research is needed to understand the experiences and needs of gifted children in war zones. Data collection can inform policy and program development. Donors and NGOs should allocate funds specifically for the education and mental health of gifted children. Partnerships between governments, educational institutions, and humanitarian organizations can amplify impact. National education policies should include provisions for gifted education, even during emergencies. Flexible frameworks can ensure continuity of services and support. Despite the ongoing conflict, several grassroots initiatives have emerged to support gifted Syrian children in refugee camps. Programs offering robotics, language learning, and arts education have shown promising outcomes. Following the 2022 invasion, Ukrainian educators and NGOs developed online platforms to continue education for displaced children. Gifted learners have benefitted from virtual competitions, science fairs, and international collaborations. In Gaza, local organizations run talent development centres focusing on music, visual arts, and technology. These centres provide a lifeline for gifted youth amid recurrent violence.

Addressing the needs of gifted children in war zones is fraught with challenges: limited funding, infrastructure, and personnel hinder program implementation; ongoing violence can disrupt initiatives and endanger participants; some communities may not prioritize gifted education, viewing it as a luxury rather than a necessity; few educators and psychologists are trained to recognize and support gifted children in crisis settings.

Gifted children in war zones represent both a vulnerable and valuable segment of

the population. Their unique abilities, if nurtured, can contribute significantly to community resilience and post-conflict recovery. Recognizing their needs requires a shift in humanitarian paradigms—from a singular focus on survival to a holistic approach that includes intellectual and emotional development. Through concerted efforts by families, communities, educators, and international bodies, we can create environments where gifted children not only survive but thrive, even in the most challenging circumstances.

ЛІТЕРАТУРА

1. <https://www.lsib.co.uk/2022/postsdescription.aspx?id=132479&Title=Unleashing+Potential%3A+A+Guide+to+AI+Techniques+for+Educating+Gifted+Children&PromoType=Professional+Certificate+in+AI+Techniques+for+Empowering+Gifted+Children&CourseTitle=>
2. https://www.researchgate.net/post/Supporting_Gifted_Students
3. <https://thefredynschool.com/innovator-insights/find-the-best-educational-programs-for-gifted-kids>
4. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4020-6162-2_51
5. <https://www.internationalschoolparent.com/articles/how-to-support-a-gifted-child/>

Сергій ЄВДОКИМОВ,

аспірант,

Херсонський державний університет

м. Івано-Франківськ, Україна,

serge.evdokimov2015@gmail.com,

<https://orcid.org/0000-0001-7213-0259>

МЕТОДОЛОГІЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АУДИТУ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМУ НАВЧАННЯ

Розглядається підхід до впровадження елементів аудиту безпеки інформаційних систем у процес навчання студентів та слухачів курсів з кібербезпеки. На основі розробленого програмного симулятора, що моделює типові атаки та вразливості, створено навчальне середовище для відпрацювання навичок аналізу й захисту інформаційних систем. Описано переваги використання практичних кейсів та інтерактивних лабораторних робіт для розвитку критичного мислення, підвищення обізнаності щодо загроз і формування компетентностей із виявлення кіберінцидентів. Показано, що такі методики сприяють підготовці сучасних фахівців з інформаційної безпеки, підвищують якість навчання та дозволяють впроваджувати системи моніторингу прогресу й аналітики для адміністраторів.

Ключові слова: кібербезпека, освітній симулятор, інформаційні системи, навчальний процес.

The approach to implementing elements of information systems security auditing into the learning process of students and trainees of cybersecurity courses is

considered. Based on the developed software simulator that models typical attacks and vulnerabilities, a learning environment has been created for practicing skills in analyzing and protecting information systems. The advantages of using practical cases and interactive laboratory work for developing critical thinking, increasing awareness of threats, and forming competencies in detecting cyber incidents are described. It is shown that such methods contribute to the training of modern information security specialists, improve the quality of training, and allow the implementation of progress monitoring and analytics systems for administrators.

Keywords: cybersecurity, educational simulator, information systems, educational process.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та зростання загроз кібербезпеці, особливо в умовах воєнного часу, виникає необхідність формування у молодого покоління практичних навичок із захисту інформації [1]. Освітній процес повинен не лише забезпечувати теоретичні знання, а й орієнтуватися на розвиток компетентностей щодо протидії кіберзлочинності. Питання інтеграції елементів інформаційної безпеки в навчальні програми розглядається у численних наукових працях, зокрема щодо необхідності формування цифрової грамотності, розвитку критичного мислення й підготовки майбутніх фахівців до сучасних кіберзагроз [2, 3].

Серед базових категорій, на яких ґрунтується проведене дослідження, видокремлюються найбільш поширені класи кіберзагроз та відповідні методи їхнього структурного аналізу. Аудит безпеки визначається як систематична перевірка інформаційної системи, метою якої є виявлення вразливих місць та загальна оцінка рівня кіберзахисту. Одним із найпоширеніших ризиків є SQL-ін'єкція – атака, за якої зловмисник, вводячи спеціально сформовані рядки у веб-форми, змушує систему виконувати несанкціоновані SQL-запити та отримує доступ до конфіденційних даних. Ще однією поширеною вразливістю є міжсайтовий скриптинг (XSS), що полягає у впровадженні шкідливого коду у вебсторінку з подальшим викраденням даних користувачів або компрометацією їхніх сесій. Не менш актуальною загрозою залишається brute-force-атака – метод автоматичного підбору паролів шляхом послідовного перебору можливих комбінацій. Нарешті, до соціотехнічних прийомів належить фішинг, коли, маскуючись під легітимну електронну кореспонденцію чи вебресурс, зловмисник спонукає користувача розкрити свої облікові дані. Саме ці поняття формують теоретичний фундамент створеного нами симулятора та визначають напрями практичної підготовки здобувачів.

У ході дослідження було розроблено веб-симулятор, що імітує основні сценарії аудиту безпеки в інформаційних системах та забезпечує відпрацювання навичок аналізу типових вразливостей у захищеному навчальному середовищі

(рис. 1). Структурно система складається з модулів реєстрації та автентифікації користувачів, реалізує розмежування ролей (звичайний користувач та адміністратор) та містить інтерактивні тестові сторінки (рис. 2). Важливою складовою розробленої системи є розширений аналітичний модуль для адміністратора, який дозволяє отримувати детальні звіти за будь-який період, переглядати статистику по кожному користувачу та тесту, відстежувати кількість спроб проходження, співвідношення успішних та неуспішних спроб, а також аналізувати час, витрачений на виконання завдань. Це дає змогу ефективно контролювати прогрес студентів, виявляти типові труднощі та оптимізувати навчальний процес. Технологічно система базується на сучасному стеку Python (Flask, SQLAlchemy, Bootstrap), що забезпечує гнучкість, простоту розгортання і можливість подальшого масштабування. Особливу увагу приділено безпечному збереженню даних, зручності інтерфейсу та потенціалу розширення функціоналу, наприклад, додавання нових сценаріїв тестових атак або поглибленої аналітики.

Проведене тестування серед студентів показало, що використання розробленого симулятора суттєво підвищує зацікавленість до теми кібербезпеки, сприяє кращому розумінню принципів роботи типових атак та їх запобігання, а також розвиває практичні навички аналізу й самостійної роботи з інформаційними системами. Аналіз логів проходження тестів виявив різний рівень складності для окремих завдань: найшвидше користувачі проходять тест на brute-force (середній час виконання – 20-30 секунд), а найбільше часу витрачається на розпізнавання фішингу та XSS-вразливостей (до 2-3 хвилин). Загалом система підтвердила свою ефективність як інструмент для інтерактивного навчання й може бути рекомендована для впровадження у навчальні курси з інформаційної безпеки та підготовки майбутніх фахівців галузі.

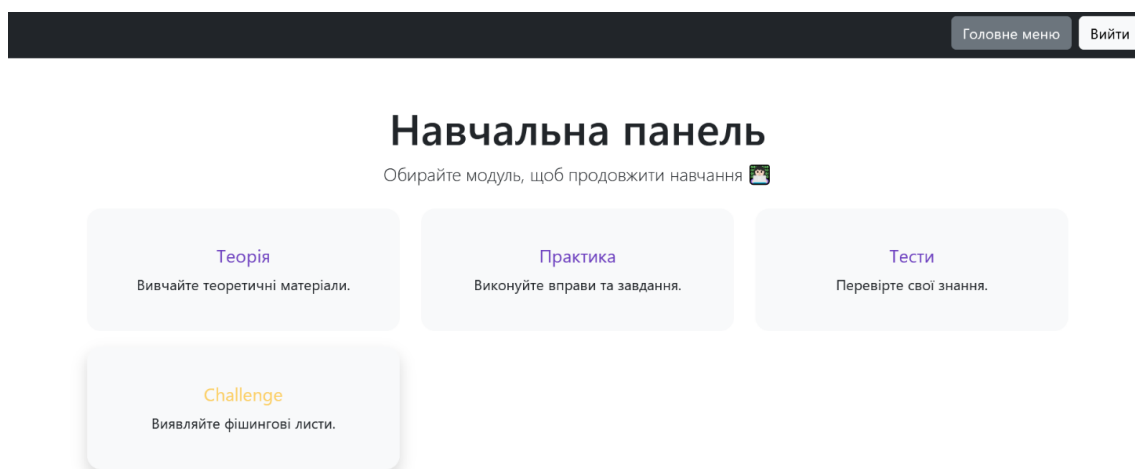

Рис. 1. Головна сторінка

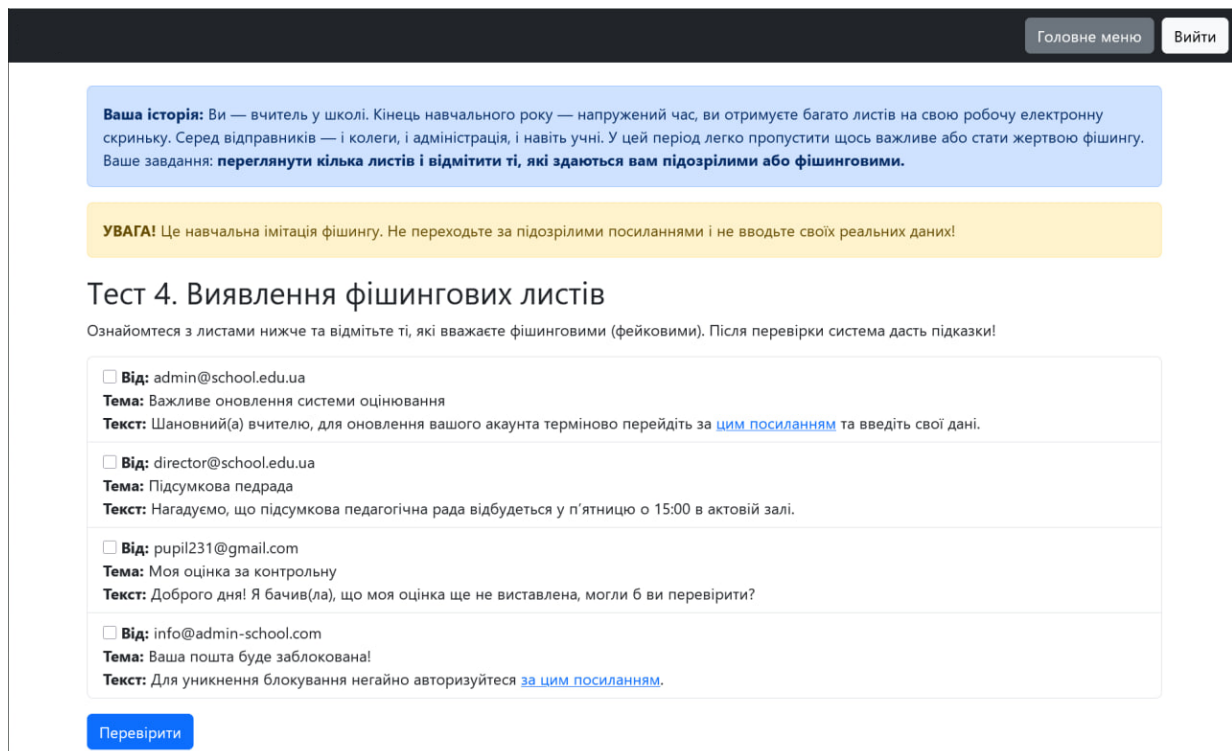

Рис. 2. Інтерфейс веб-симулятора

Висновок. Завдяки впровадженню інтерактивних симуляторів аудиту безпеки в освітній процес студенти отримують унікальну можливість практично ознайомитися з основними типами кіберзагроз. Розроблений програмний комплекс дозволяє не лише перевірити теоретичні знання, а й відпрацювати навички аналізу вразливостей, що є важливою складовою підготовки майбутніх фахівців з інформаційної безпеки. Поєднання лабораторних завдань із сучасною аналітикою дає змогу як студентам, так та викладачам ефективно оцінювати рівень підготовки та прогрес у навчанні. Впровадження таких проектів сприяє розвитку критичного мислення, інформаційної грамотності, формує відповідальне ставлення до питань безпеки та підвищує зацікавленість молоді у галузі кібербезпеки. Перспективним напрямком є подальша інтеграція розроблених методик у формальну та неформальну освіту, а також розширення співпраці з галузевими компаніями для створення сучасної навчальної бази та залучення студентів до реальних проектів у сфері інформаційних технологій та безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євдокимов С. О. Сучасні системи захисту інфомрації / Євдокимов Сергій Олександрович. — К.: ФОП Гуляєва В.М., 2023. — 380 с.
2. Биков В. Ю., Романовський О. О., Романовська Ю. Ю. Навчання кібербезпеки і кіберзахисту фахівців з управління фінансами, економікою і бізнесом // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2020. — Т. 80, № 6. — С. 386–402. — DOI: 10.33407/itlt.v80i6.4101. — URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4101>.

3. Horniichuk I., Shelelo M., Mykytiuk A., Onishchenko V. Information technology for orchestration of the cybersecurity training situation center cyber range virtual environment // Information Technology and Security. – 2024. – Vol. 12, No. 2. – P. 35–52. – DOI: 10.20535/2411-1031.2024.12.2.316257. – URL: <https://its.iszki.kpi.ua/article/view/316257>.

Єпик В. Г.,

*керівник гуртка-методист, акомпаніатор Вишнівського центру творчості
дітей та юнацтва Вишневої міської ради
Бучанського району Київської області,
epikvladimior@gmail.com*

Маркіна І. М.,

*учитель початкових класів ЗОШ № 5
м. Бахмут Донецької області, i.p.markina@ukr.net*

Чамор І. М.,

*керівник професійної спільноти керівників музичних
Бахмутської ТГ "Музична скарбничка",
керівник музичний ДНЗ № 25 "Дзвіночок",
м. Бахмут Донецької області,
chamor.irina@gmail.com*

МУЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ І ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДИТИНИ

Матеріали статті ґрунтуються на власному досвіді авторів з використання музики як інструменту стимуляції розумової діяльності, її впливу на розвиток загальних і спеціальних здібностей дитини.

Ключові слова: загальна обдарованість, художня обдарованість, творча обдарованість, музика - стимулятор розумової діяльності.

The materials for this article are based on the authors' personal experience using music as a tool to stimulate mental activity and its impact on the development of children's general and specific abilities.

Keywords: general giftedness, artistic giftedness, creative giftedness, music as a stimulator of mental activity.

В цьому матеріалі автори не зосереджуватимуться на черговому доведенні давно підтвердженого позитивного впливу музики на розумову діяльність та формування здібностей [1,2,3,4]. Натомість поділяться власним досвідом того, як саме використовували музику як потужний інструмент впливу на розвиток вихованців в місті Бахмут.

80-ті роки минулого століття в позашкільній освіті відзначались високою популярністю гуртків музичного спрямування. Так 1986 році конкурс до вступу

у вокально-інструментальний гурток Артемівського Дому піонерів (згодом перейменованого на Центр дітей та юнацтва) складав дев'ять дітей на одне місце. Тогочасні діти, на відміну від сьогоднішніх, мали більше вільного часу, який спрямовували на додаткову освіту в позашкільних закладах та дозвільні розваги.

Проте з часом, зі зміною суспільних цінностей, у дітей з'являлося дедалі більше додаткових занять, пов'язаних із підготовкою до вступу в елітну школу, спеціалізований клас, а згодом – і до вищого навчального закладу. Відповідно, часу на дозвілля залишалося дедалі менше. Паралельно в шкільних програмах відбувалося скорочення кількості годин, відведених на викладання суто творчих дисциплін – таких як музика й малювання, – що не могло не позначитися на розвитку художніх навичок і здібностей дитини.

Щороку, під час зарахування до зазначеного вище вокально-інструментального гуртка, за сталою методикою проводилось тестування кожної дитини. Якщо у 1980-х роках із десяти дітей семеро виявляли задовільні музикальні здібності, то вже наприкінці 1990-х – на початку 2000-х – лише троє.

Подібна ситуація спонукала шукати шляхи протидії деградаційним тенденціям у художньому й творчому розвитку дітей. В середині 2000-х років, після тривалих дискусій та обговорень, було започатковано низку проєктів, про які йтиметься далі.

Музика як стимулятор розумової діяльності в початковій школі.

Результати досліджень у сфері впливу музики на дитину [5,6] стали підґрунтям для роздумів про необхідність глибшого впровадження музичного мистецтва в навчальний процес школи, особливо початкової. Специфіка музики, її художньо-образна природа якнайкраще відповідає особистісним потребам дитини молодшого шкільного віку, в якій, на відміну від інших вікових категорій, переважає наочно-образне мислення й емоційно-чуттєве сприйняття дійсності.

Розроблена та випробувана авторами матеріалу – вчителькою початкових класів Маркіною Іриною та керівником студії сучасної музики Центру дітей юнацтва Єпіком Володимиром – на базі загальноосвітньої школи № 5 м. Артемівська (нині – Бахмут) Донецької області модель музичного стимулювання розумової діяльності молодших школярів під час контрольних і самостійних робіт, а також у групі подовженого дня, успішно функціонувала з 2006 по 2022 рік. За підрахунками спеціалістів управління освіти м. Бахмут, проведеними у 2020 році, її ефективність у стимулюванні розумової активності учнів становила близько 5 %.

Метод складався з наступних етапів:

- **Релаксаційний момент** (*тривалість до однієї хвилини*). Дітям пропонувалося заплющити очі. На фоні заспокійливої музики вчитель заохочував зануритися в приємні спогади та зачитував літературні уривки заспокійливого характеру.

- **Концентрація уваги** (*тривалість 1-3 хвилини*). Заспокійлива музика змінювалася на енергійну. Увага дітей перемикається на повторення матеріалу, який подавався у стислому вигляді.
- **Стимулювальний музичний фон**. Цей етап полягав безпосередньо у самотійній роботі над виконанням завдання, яка супроводжувалася інструментальною класичною музикою. Вона звучала негучно впродовж майже всієї контрольної, самотійної роботи або під час виконання домашнього завдання. Основна вимога полягала в тому, щоб музика звучала дуже тихо – настільки, щоб, образно кажучи, залишатися непомітною. Ключовими критеріями добору музики були її спокійний мажорний характер, помірний темп і відсутність різко виражених динамічних або темпових змін.

У 2013 році, узагальнивши результати, автори надіслали матеріал до одного з відомих освітніх журналів, але отримали відмову в публікації з аргументом, що шумове навантаження на сучасну дитину й без того перевищує норму.

У лютому 2014 року почалася війна. І, як би це не було прикро, саме вона довела: шум і звук – це зовсім не одне й те саме. Тоді класична музика «затулила» дітей від гарматного грому.

Музичний театр як інструмент у вихованні багатогранно розвиненої творчої особистості

Педагогічний досвід попередніх років доводив, що на початковому етапі роботи дитячого музичного колективу надзвичайно ефективною є музична гра, найвищою формою якої виступає саме музичний театр – синтетичний жанр, що поєднує спів, музикування, танець, художнє слово та акторську гру.

Методичні й технічні аспекти роботи музичного театру були відпрацьовані ще у 2004–2005 навчальному році під час постановок дитячої опери «*За сонечком*» (автор – Бортнікова В. Н.) та мюзиклу «*Різдвяні дива*» (автор – Єпик В. Г.) за участю гуртківців молодшої групи студії сучасної музики міського Центру дітей та юнацтва.

Отже, на початку 2006 року ініціативна група у складі Ірини Рибалко, методистки дошкільного відділу міського управління освіти, Ірини Чамор, музичної керівниці-методистки першої категорії ДНЗ №10 та Володимира Єпіка, керівника-методиста зразкової студії сучасної музики міського Центру дітей та юнацтва розробила положення конкурсу «Музичний театр» для дошкільних закладів міста.

Ключовими елементами положення стали:

- добровільна участь дошкільних закладів у конкурсі;
- залучення до вивчення ролей усіх дітей групи з подальшим самотійним вибором найкращих виконавців, що створювало своєрідну подвійну конкуренцію: спершу всередині групи, а згодом – на завершальному етапі –

між дошкільними закладами;

- обов'язкові виступи перед дошкільною та батьківською аудиторією;
- оцінювання кожного колективу журі окремо з відзначенням усіх учасників без винятку.

Вимоги до опери:

- високий художній і виховний рівень твору;
- актуальність і значущість сюжету;
- наявність великої кількості персонажів;
- доступність для виконання дітьми дошкільного віку.

У 2006–2007 навчальному році, в ході обговорення було ухвалено рішення: усі дошкільні заклади міста ставитимуть один і той самий твір, щоб у надалі оцінити його творче прочитання різними музичними керівниками. Ним стала опера Наталії Рубальської *«Як сонечко братика шукало»*. Попередньо студія сучасної музики розробила спеціальні вправи-розспівки для подолання складних вокальних моментів, а також створила інструментальні фонограми супроводу.

Результати перевершили очікування, журі відзначало справжній вибух творчої фантазії: комбінації аудіофонограм і “живого” фортепіанного супроводу, вплітання в канву опери оркестрів і танців, яскраві костюмовані феєрії.

Підбиваючи підсумки, попри всі труднощі першого кроку, усі без винятку – включно з батьками – відзначали надзвичайну зацікавленість дітей у такій формі роботи.

З роками умови конкурсів дещо змінювалися: керівники почали самостійно обирати п'єси, однак головні засади залишалися незмінними. Конкурси тривали до 2014 року.

Маркерами ефективності проєкту слугували внутрішній міський конкурс між дошкільними установами «Зірки та зіроньки» та регіональний – «Бахмутська зірочка». Саме у вокальній номінації для дітей віком від 4 до 7 років з року в рік спостерігалось поступове зростання не лише кількості учасників, а й рівня їхньої виконавської майстерності.

Школа юних піснярів

Часто, характеризуючи обдарованість як явище, художню і творчу обдарованість ототожнюють. Хоча вони і споріднені, але різні види прояву здібностей. Художня - це хист до музикування, акторської гри, танців, малювання і т. д. Творча ж обдарованість - здібність генерувати нові оригінальні ідеї. В цьому сенсі поет і композитор - стовідсоткові генератори нових ідей. Особливість творчої обдарованості - її гнучкість. Дитина у шкільні роки може писати вірші, казки, оповідання, складати пісні, а в дорослому житті стати конструктором, дизайнером і т. і.

На певному етапі свого музичного розвитку діти починають робити спроби складати власні пісні, перекладати іноземні пісні на українську тощо. Складання власних пісень – було частиною програми занять студії сучасної музики Бахмутського міського Центру дітей та юнацтва. З появою в закладі студії звукозапису, з'явилась можливість створення інструментальних фонограм авторських пісень гуртківців, запису їх в аудіоформаті. Назріла необхідність виділити подібний вид роботи в окремий гурток “Школу юних піснярів”, де б діти могли набувати навичок писати вірші й мелодії пісень, робити художні переклади іноземних пісень на українську. Але реалізувати проєкт завадила повномасштабна війна. Зразки створених дітьми пісень “Люблю я тебе, рідний краю”, “Молитва”, “Вишенька”, “Лине музика” можна послухати тут: <https://www.vsedliarozvitkuditey.com/pisni-zi-shodu>

Музична англійська

Ще один проєкт, де музика використовується як стимулятор розумової діяльності [7,8], робота над яким почалася у 2020 році в Бахмуті, а завершилася у Вишневому. У випадку “Музичної англійської” функція музики полягає в наступному: авторська музика – в певному темпі, ритмі і ладі – спеціально створена таким чином, що, не конкуруючи з голосом віртуального наставника, сприяє концентрації уваги учнів (вихованців) і утриманню її протягом 2-4 хвилин, налаштовує учнів на позитивний мажорний лад; її темп дослідним методом обчислений так, щоб діти, з одного боку, встигали фіксувати всю надану інформацію, а з іншого боку, дозволяв утримувати стійку увагу учнів протягом всієї вправи.

“Музична англійська” (автори Володимир Єпик і Петрівська Ольга) – парціальний аудіовізуальний посібник із вивчення англійської мови не є альтернативним до наявних, а служить аудіовізуальним додатком із формування словникового

запасу англійських слів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, а також в аудіоверсії у дітей з порушеннями зору віком від 5 до 10 років.

Метою посібника – є ефективне використання спеціально складеної функціональної музики, ритму, відеоряду та анімації задля стимуляції процесів концентрації уваги та запам'ятовування.

Викладений у вільний доступ, посібник може використовуватись як на офлайн, онлайн уроках, так і в домашніх заняттях.

Зайти на сторінки посібника можна тут:

<https://www.vsedliarozvitkuditey.com/музична-англійська>

Підбиваючи підсумки сказаного, варто зазначити, що музика як потужний інструмент впливу на розумову діяльність дитини використовується сьогодні скоріше інтуїтивно ніж цілеспрямовано. Тема заслуговує на детальне опрацювання і дослідження. Сподіваємося, що наведені приклади використання музики в розвитку дитини не залишаться без уваги педагогів і науковців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козлін В. Й., Грищенко В. І. Основні напрями використання музики для розвитку інтелекту. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/obraz/33/2026-osnovni-napryami-vikoristannya-muziki-dlya-rozvitku-intelektu.html>
2. Вдовиченко О. В. Музика для інтелекту. – Режим доступу: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/muzika-dlya-intelektu.html>
3. Соловей Я. Г. Музика у духовному розвитку особистості. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdupp_2015_1_31
4. Сухомлинський В. А. Музика – могутнє джерело думки. - Режим доступу: <http://www.valeolog.com/MNEWS/0289seq.htm>
5. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці. - Режим доступу: <https://studentbooks.com.ua/content/view/956/76/1/1/>
6. Масару Ібука. Після трьох уже пізно. - Режим доступу: https://samoosvita.in.ua/masaru-ibuka-pislya-troh-uzhe-pizno-korotkyj-zmist/#google_vignette
7. Reinhardt Jan. Musical Psychological Foundations of Functional Music.– Режим доступу: https://www.academia.edu/75804859/Musikpsychologische_Grundlagen_der_Funktionale_n_Musik
8. Jazz Chants/ / Вікіпедія. [електронний ресурс] – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Jazz_Chants

Yershova-Babenko I. V.,

Doctor of Philosophy, Professor,

Academician of the UN International Academy of Informatization,

Professor of the Department of Management and Innovative Technologies of Sociocultural Activity, Institute of Public Administration and Administration of the

Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov

9, Pirogova str., Kyiv, 02000, Ukraine,

e-mail: chokaiv@gmail.com

COMPLEX BEHAVIOR OF THE PSYCHE AND CONSCIOUSNESS – A PHENOMENON OF NONEQUILIBRIUM PHASE TRANSITION IN MACRO-SCALE CONDITIONS FROM THE STANDPOINT OF PSYCHOSYNERGETIC THEORY

Annotation. There are considered the specific behavior of the psyche and consciousness as the highest forms of complexity in their multicultural manifestations from the position of “unaccounted subject. There was detected role of the scale and nature of the acceleration processes in the conditions of a phase transition. As a result

of the changing nature of relationships between people a fundamentally new phenomenon is detected - "unaccounted subject".

Key words: complex behavior, psyche, consciousness, macroscale conditions, unaccounted subject.

The article, from the standpoint of the conceptual foundations of psychosynergetics (1992; 2005; 2015; 2024), considers the specifics of the complex behavior of such "high forms of complexity" as the human psyche and consciousness on different scales.

The methodological tools of the study are the hyper-environmental and hyper-systemic nature of the psyche as an environment/system of a synergetic order with a phase structure and transitions, in which nonequilibrium is/becomes a condition for the existence of environments/systems of a given subclass, and a certain type of acceleration is a condition for their destruction, the emergence of a new quality or "freezing". The emphasis is placed on the priority of psychomericity/human-dimensionality of the socio-cultural space, the specifics of the nonequilibrium phase transition on the macro-scale of the complex behavior of psychomeric and human-dimensional environments/systems from the standpoint of the new theory of the psyche (2015) using the example of the accelerating expansion of multicultural ties in the modern world. The behavior of a complex multi-tiered and multi-dimensional system "culture/society/socio-cultural space (3) - man/society (2) - man/personality (1)" is described by the conceptual model (new philosophical category, principle) "whole as a whole"/"whole-in-a-whole" (2005), including nonlinearity: man/personality - culture/society - environment/nature (M/P - C/S - E/N). Macro aspects of issues are considered within the framework of the new classification of sciences: psychodimensional (1), human-/sociodimensional (2), nature-/geodimensional (3), cosmodimensional and digital-dimensional sciences (2008; 2019).

Our books and articles of the last 25 years are devoted to the issues of methodology of studying the complex behavior of the human psyche as a hypersystem/environment of a synergetic order with a phase structure and transitions in extremely nonequilibrium conditions, which can be both intrapersonal, intrapsychic conditions, and external cultural/social events in the life of a person and society. And if at the beginning it was a search for theoretical and conceptual foundations, models of its behavior, the development of a new theory of the psyche, then this work began to find vivid confirmation in the behavior of various spheres of human activity, in which the specificity of the complex behavior of psychomeric environments, psychomerism, determined by the phenomenon of a nonequilibrium phase transition (a new type according to Prigogine) in macro-scale conditions is revealed. These are the spheres of education, training, developmental psychology, creativity and giftedness, correction and rehabilitation, politics and management, information processes and

human research activities, cultural studies. The scale of multicultural connections is by definition a condition of nonequilibrium, including extreme nonequilibrium. Along with the phenomenon of non-equilibrium of phase transitions for the system of human mental reality, we have modeled the role of the scale and nature of acceleration of processes in the conditions of this type of transition (1994, 1997). Further studies have shown that in modern conditions of high-speed socio-cultural changes, a fundamentally new phenomenon is discovered, which we called "unaccounted for product". It arises as a result of a change in the nature of connections between people (subjects of socio-cultural space) during the transition to the level of macro-scale (multiculturalism) and in conditions of acceleration of the process of expansion of these connections, a sudden change in the quality of social and psychological conditions of life.

Let us imagine a group of people (subjects) between whom, in the course of communication over a certain period of time, certain vectors of relations (V_r) are established, forming connections between subjects or groups of subjects – mesosubjects (S_s , S_{ms}). Let us depict this as a polyhedron. It is traditionally believed that these connections, including multicultural ones, determine changes in the socio-cultural space. However, the study showed that in conditions of rapid acceleration of the communication process, accompanied by enlargement into macrogroups distributed in socio-cultural space and time and outwardly chaotized involvement of single and minigroups of new subjects, abrupt transitions in the scale of quality are observed effects that are difficult to associate with the recorded socio-cultural connections. Our previous studies showed that intersubject connections “produce” a product that is usually not recorded by researchers, probably because in “normal” conditions, when there is no acceleration and macroscale, the product has time to dissipate. Visually, it can be represented as arrows (processes, flows of information, assessments, emotions) going from a point on the line of communication between two subjects. In a conditionally standardized version, these arrows meet in the center of the multi-array. The moment and point of the "meeting" symbolize the presence of an "unaccounted product". In the future, it becomes the acting force influencing the development of socio-cultural, multicultural, interpersonal relations. The problem is that researchers pay attention to the connections, and not to their "unaccounted product". These positions are valid for human-, psycho-, information-, socio- and culture-dimensional systems/environments as synergetic objects of research, which are characterized by openness, nonlinearity and self-organization (Dobronravova, 1990; Ershova-Babenko, 1991; Bevzenko, 2002; Donnikova, 2013, etc.), as well as the potential possibility of an extremely nonequilibrium state, nonequilibrium phase transitions, which are the condition for the existence of systems/environments of this class. As our studies have shown, such objects are psychomeric, human-dimensional and sociomeric environments, which by definition are systems/environments of a

synergetic order with the entire spectrum of consequences arising from this at the level of their behavior (For more details, see our works 1991 - 2025).

What unites, on the one hand, the named objects, and, on the other hand, their totality and research methodology “represented by” psychosynergetics, as well as the concept and Method “Creating Power” developed on its basis? Firstly, the high speed of the process/event, energy/emotional intensity, meaning/information and value intensity of processes and/or events (for the human psyche/personality, for the organism/brain and their combined activity, for society/culture and environment/nature). Secondly, belonging to one subclass of environments/systems – open nonlinear self-organizing (ONS), dissipative, to one of their types, possessing OPTC (axes of space, time and spatio-temporal simultaneously) – psyche/personality/society/culture, organism/brain and the product of their joint activity. Thirdly, the degree of violation of the axial spatio-temporal centering (OPTC) reaching the manifestation of a critical threshold/critical difference at different levels. Fourthly, the uniformity of the diagnosed consequences of the violation of the OPVC in conditions of high speeds and the diffuse nature of the breakdown of connections at different levels of the psyche/personality/society/culture, organism/brain. Fifthly, the fractality (spatio-temporal similarity) of the model of high-speed crisis processes with a diffuse nature of damage (for the psyche/personality, organism/brain as their carrier and the product of their joint activity, person/society/culture, nature/human environment). Sixthly, the possibility of obtaining positive results when carrying out adequate organizational-regulatory, creative, destructive, transformative or restorative measures oriented towards the initial psychomerism of what is happening. Seventh, the possibility of the “Creative Power” method (2001) and the methods and technologies included in it (“Remove the Excess” (2015), “Resource Saving”, “10x10” (2016), etc.), adequate to this idea of the nature of processes at different levels in the aspect of psychomerism/human-dimensionality.

The book by G. Nikolis and I. Prigogine, “Cognition of Complexity. An Introduction” (1989), is devoted to the study of the behavior of what is commonly called complex systems and self-organization. The title itself emphasized that by the 1980s many questions had not yet been answered. This book does not contain the term “synergetics,” which is associated today with questions of complexity and self-organization, although it and the previous one (1984) deal specifically with the complex behavior of self-organizing systems of various natures, and not only with the complexity of systems, which the authors consider using examples from the fields of chemistry, physics, biology, climatology, sociology, psychology, and philosophy (consciousness), i.e. with questions that, at first glance, are also considered in the book by G. Haken, “Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems” (1988). The difference is that in one case we are talking about the

behavior of complex systems, and in the other – about the complex systems themselves and their behavior. For our study, it is especially important that, as I. Prigogine notes, we are talking about complex behavior and it is precisely this that can be thought of as a phase transition of a new type, in which a decrease in temperature is replaced by the creation and strengthening of suitable nonequilibrium conditions. For this reason, when speaking about self-organization phenomena that lead to complex types of behavior, we will sometimes use the expression "nonequilibrium phase transition" of a new type according to Prigogine [3].

In the second case, G. Haken develops an original approach to the description of complex macroscopic systems and their behavior: 1) the use of the principle of maximum entropy for nonequilibrium systems and 2) pattern recognition. Examples are given from the fields of chemistry, physics, biology, economics, psychology, psychiatry and movements [4].

The study of complex systems of various natures found itself on the border of natural science and philosophy. Thus, the philosophical - methodological and ideological understanding of the phenomenon of self-organization has become, perhaps, a symbol of the transition to the 21st century. An attempt to implement such an understanding in relation to the human psyche, his consciousness and psychomeric, human-dimensional environments, the product of the joint activity of the human brain and his psyche was psychosynergetics [1].

By the end of the 90s, the state of development of psychosynergetics, its conceptual foundations, means and methods of understanding the complex behavior of the human psyche and consciousness in combination with the functioning of the body and the human brain made it possible to understand that this behavior expresses the interaction in a person of different levels of "forms of complexity" - "a higher form of complexity" and "simple" complexity. This allows science and the socio-cultural space to finally make the transition to new methods of studying the behavior of this circle of complex systems/environments, allowing us to take another step towards understanding both the person himself as a whole and his social and mental health, in particular, from the standpoint of psychosynergetic strategies of human activity, the specifics of the behavior of nonequilibrium connections in psychomeric systems/environments upon reaching a certain scale, in which the phenomenon of an "unaccounted for" product arises, the transition from one to another and back according to the type of Belousov's "chemical clock" (1951). This phenomenon allows us to better understand the human habitat within ourselves and in the socio-cultural space of our time, characterized by a sudden growth of multicultural connections, an environment in which unexpected patterns and unexpected large-scale psychomeric fluctuations are discovered.

In science in the second half of the twentieth century, a transition was made to a new scientific vocabulary of the complex, defined, for example, by the Belgian school

by the end of the 80s by such concepts as nonequilibrium, instability, bifurcation, symmetry breaking, long-range order [2]. Attempts at such a transition in studies of the socio-cultural space are present in the 90s and 2000s in the works of domestic - Dobronravov I. (Kyiv, 1990; 2017), Ershova-Babenko I. (Odessa, 1991; 2005; 2015; 2024), Bevzenko L. (Kyiv, 2002; 2025), Kochubey (Kiev, 2012), Bogataya L. (Odessa, 2012), Donnikova I. (Odessa, 2013), Melkov Yu. (Kyiv, 2014), Khanzhi V. (Odessa, 2015) and foreign authors. In them, the attention of researchers is drawn to the phenomenon of self-organization of thinking, psyche, society, culture and education.

Qualitative changes in the development of scientific knowledge in the late 20th – early 21st centuries.

The interests of scientific schools in different countries persistently turn to the study of complex behavior of what is commonly called complex systems and self-organization. Briefly, the essence of the conclusions made by scientists and philosophers can be expressed as follows: there are phenomena of self-organization and they lead to complex types of behavior; the nature of the transition from self-organization to complex behavior can be designated as a nonequilibrium phase transition or a new type of phase transition; novelty in understanding the question "What is to be done?" is expressed in replacing the position on the role of lowering the regulating criterion of different nature with the role of creating suitable nonequilibrium conditions and the skill of strengthening them for the good (productivity of chaos) or vice versa. The beginning of such studies can be traced back to the 1930s, but the most fruitful, perhaps, can be considered the second half of the 20th century, especially the end of the 1980s, both in domestic and foreign scientific literature. However, in 1990, the editorial board of the chemistry literature of the Mir publishing house published a book by G. Nikolis and I. Prigogine in Russian with an interesting, in our opinion, title "Understanding the Complex. Introduction." (The underlining is ours. The book was published in English in 1989). What is interesting about the title is that the word "Introduction" emphasizes the position of the authors: there are still no answers to many questions. In this book, we will not encounter the term "synergetics", which is associated today with the issues of complexity and self-organization, although it is not just about complex systems and self-organization. The emphasis is on the complex behavior of such systems, which the authors examine using examples from the fields of chemistry, physics, biology, sociology, climatology (cosmology in the work of 1986). Therefore, only at first glance are these same issues (as some authors believe today) considered in the book by another author - G. Haken. His work "Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems" was published by the physics and astronomy editorial board of the same publishing house "Mir" in 1991. (The book was published in English in 1988.) In the first case, the world-famous scientist, a Nobel Prize laureate, also provides an overview of the methods developed

in recent years in the field of nonlinear dynamics for studying complex systems and processes, such as evolution, self-organization, etc. However, I. Prigogine notes not by chance that we are talking about complex behavior and it is precisely about it "that we can think of as a phase transition of a new type, in which a decrease in temperature is replaced by the creation and strengthening of suitable nonequilibrium conditions. For this reason, when speaking about self-organization phenomena leading to complex types of behavior, we will, among other things, use the expression "nonequilibrium phase transition" [3, p. 56].

In the second case, the author from Germany develops an original approach to the description of complex macroscopic systems and focuses on two problems: 1) the use of the principle of maximum entropy for nonequilibrium systems and 2) pattern recognition. The book was assessed as a qualitatively new level of consideration of problems, which is especially noticeable in the field of implementation of new types of systems, meaning a synergetic computer. Examples are given from the fields of chemistry, physics, biology, economics and psychology.

Why are we focusing on these two books? After all, in the same period, such works were published as, for example, in 1990, a book was published by one of I. Prigogine's students, representing his Belgian school, Professor Agnes Babloyants "Molecules, Dynamics and Life. Introduction to the Self-Organization of Matter". Several works at once - books by G. Haken and a collective monograph by German authors of this period are devoted to the problems of complexity in psychology and psychiatry, the functioning of the brain and matter: the book "Principles of Brain Functioning", the collective monograph "The Substance of Substance", in 1997 the book "Self-Organization in Psychology and Psychiatry". In general, the degree of relevance of the problem of complexity is clearly illustrated, perhaps, by the synchronicity of the appeal of different schools to this problem and geography, which, in addition to what has already been said, is evidenced by a series of the following facts: in the 90s. In Ukraine, the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of Ukraine publishes works on nonlinearity of thinking (Dobronravova, 1990) and methodology of studying the psyche as a synergetic object (Ershova-Babenko, 1991); at the Odessa Polytechnic Institute, there is a high interest in synergetics, and since 1994, conferences have been held on "Psychosynergetics – on the Border of Philosophy, Methodology, Science and Technology"; in 1996, the Institute of Interdisciplinary Problems "Medin" (psychosynergetics in medicine) was created at the Odessa Medical University, and in Germany in 1996 – the German Society for Complex Systems and Nonlinear Dynamics (Deutsche Gesellschaft fuer Komplexe Systeme und Nichtlineare Dynamik); in Russia, at the same time, S. Kapitsa reports on the creation of the I. Prigogine Institute. Almost simultaneously, the American Society for Chaos Theory in Psychology and Life Sciences, the Japanese Group for the Study

of Nonlinear Dynamics, the Moscow Synergetic Forum, the St. Petersburg Center "Synergetics", and finally the Ukrainian Synergetic Society in Kyiv and 12 cities of Ukraine (2002), and the Alfalogiya Cultural Center in Odessa (2010) emerged. The list can be continued.

First, our attention is drawn to the first two works mentioned, because, apparently, it was in them that the fact of a qualitative shift in the development of scientific knowledge as a whole became obvious. How is this expressed? The previous situation fits into the assertion that there are complex systems (in particular, complex behavior) and self-organization; this is what has been purposefully studied by scientists from different countries for more than one decade¹ using examples from both natural science - chemistry, physics, biology, climatology, and the humanities - sociology, psychology, and finally, economics, cosmology, medicine and technology. Now it has been proposed to consider complex behavior as a new type of phase transition – a nonequilibrium phase transition (Nicolis, Prigogine, 1989/1990), a qualitatively new level of description of complex macroscopic systems has been proposed, the problems of using the principles of complex behavior as dynamic chaos (Nicolis, Prigogine), the principle of maximum entropy for nonequilibrium systems, pattern recognition, the issue of a synergetic computer (Haken, 1991) have been considered. Secondly, the above-mentioned two works are especially interesting, in our opinion, because they demonstrate something fundamentally new, namely. 1) Another qualitative change that occurred in scientific knowledge at the end of the 80s of the twentieth century. - we are talking about the unification of natural science and the humanities in terms of the object of study - this is now not only and not just complex systems, albeit macroscopic, but their complex behavior, complex types of behavior as a result of a nonequilibrium phase transition of a new type and methods of understanding such behavior in relation to society, man and his thinking. It has become possible to talk about this as an accomplished fact. 2) Understanding that “time as a construction” is a step beyond the boundaries of natural science (Nicolis, Prigogine). Thirdly, the results of the research of the Belgian and German (Stuttgart) schools of this period, summarized in the above-mentioned works of the late 1980s, represent, in fact, no longer simply and not only a theoretical search for unified conceptual foundations for the study of complex systems, complex behavior and self-organization found in chemistry, physics, biology and climatology, i.e. natural science areas of knowledge, as well as in sociology and psychology - areas of humanitarian knowledge, or in economics, medicine and technology, and finally, in cosmology (a section of physics). Theoretical calculations are now supported by a wide range of experimental data, as well as practical applications in the fields of medicine and education, psychology and politics, economics and culture. One of the most interesting facts characterizing the peculiarity of the processes taking place in science in the 2nd half of the 20th century is the fact

that the theory of ... XX century, is expressed in the fact that the unification of natural science and the humanities occurs within the framework of both objects - complex systems/environments/structures of various natures, and methods of their study. In the study of social, educational and political processes, a boom is observed only now in the first decades of the 21st century.

The greatest difficulty is the diagnostics of complex systems, to which the gifted personality belongs. An example is the method "Creating power", the methods "10*10", "Removing the excess", etc.

REFERENCES:

1. Yershova-Babenko i. V. (2005). *Psykhosynerhetychni stratehii liudskoi diialnosti (Kontseptualna model)*. [Psychosynergetic strategies of human activity (Conceptual model)] Monohrafiia. – V.: NOVA KNYNA. 368 s.
2. Nicolis, G., & Prigogine, I. (1989). *Exploring Complexity: An Introduction*. New York: W.H. Freeman and Company. 313 p.
3. Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. New York: Bantam Books, 349 p.
4. Haken, H. (1988). *Information and Self-Organization: A Macroscopic Approach to Complex Systems*. Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag. XII, 196 p. (Springer Series in Synergetics, Vol. 40).

Єсімов С. С.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ

ФОРМИ ТА МЕТОДИ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВА

Анотація. стаття присвячена аналізу методів та підходів до навчання обдарованих дітей на заняттях суспільствознавства та у позаурочній освітній діяльності. Розглядаються ефективні дидактичні методи, що сприяють розвитку критичного мислення, творчих здібностей та дослідницьких навичок учнів. Особлива увага приділяється важливості створення мотиваційного освітнього середовища та застосування індивідуального підходу у роботі з обдарованими дітьми. У роботі підкреслюється роль позаурочної діяльності, включаючи факультативи, учнівські конференції, предметні тижні та наукові товариства, у розвитку та самореалізації обдарованих учнів.

Ключові слова: методи навчання, позаурочна діяльність, індивідуальний підхід, дослідницькі навички, мотиваційне середовище.

Abstract. The article is devoted to the analysis of methods and approaches to teaching gifted children in social studies classes and in extracurricular educational activities. Effective didactic methods that contribute to the development of critical

thinking, creative abilities and research skills of students are considered. Special attention is paid to the importance of creating a motivational educational environment and applying an individual approach in working with gifted children. The paper emphasizes the role of extracurricular activities, including electives, student conferences, subject weeks and scientific societies, in the development and self-realization of gifted students.

Keywords: teaching methods, extracurricular activities, individual approach, research skills, motivational environment.

Сучасна освіта стоїть перед важливим завданням – виявленням, підтримкою та розвитком обдарованості серед дітей. Цей процес покликаний виявляти та стимулювати унікальні здібності учнів і створювати умови повноцінного розвитку. У контексті даного завдання особливе значення набуває роль вчителя, який повинен не тільки визначити рівень та спектр здібностей кожної дитини, а й розробити індивідуалізований підхід до їхнього розвитку.

Робота з обдарованими дітьми потребує тісної взаємодії фахівців різних профілів, адже лише спільними зусиллями можна створити оптимальне освітнє середовище, що сприятиме розвитку внутрішнього потенціалу та творчих здібностей учнів [1, с. 18].

Розвиток обдарованості не слід обмежувати вузькими межами звичайної шкільної освіти. Освіта має спрямовуватись на стимулювання творчої переробки знань та формування вміння самостійно мислити. Це вимагає створення особливого освітнього середовища, що виходить за рамки традиційного підходу до навчання, і передбачає інноваційні методи виховання та розвитку.

Важливо пам'ятати, що кожна дитина – це унікальна особистість з індивідуальними талантами та потребами, і підхід до навчання повинен бути відповідним. Створення умов розвитку природних здібностей дітей та запобігання їх придушення стає основним завданням освітнього процесу.

У цьому контексті роль педагога виходить на перший план, оскільки від його умінь, знань та ставлення до дитини залежить успіх освітньої діяльності та розвиток обдарованих дітей. У процесі навчання обдарованих учнів під час уроків суспільствознавства застосовується комплексний підхід, що включає різноманітні методи та педагогічні технології, які сприяють глибокому засвоєнню матеріалу та розвитку творчого потенціалу особи. Ці методи спрямовані на стимуляцію активності учнів, розвиток самостійності, критичного мислення та здатності до наукового пошуку.

Важливим аспектом є індивідуалізація освітнього процесу, що передбачає врахування унікальних здібностей та інтересів кожного учня, надання можливості для самореалізації у процесі навчальної діяльності.

Один із ключових методів – це інформаційно-рецептивний, який має на увазі активне сприйняття учнями нової інформації через різні джерела: тексти, карти, Інтернет-ресурси. Цей метод сприяє розширенню кругозору учнів та формуванню системних знань із суспільствознавства.

Перевага методу полягає у гнучкості та можливості адаптації до різних навчальних завдань, у здатності мотивувати учнів на самостійне вивчення суспільних явищ і процесів. Конструктивно-репродуктивний метод включає елементи самостійної роботи учнів з матеріалом, його аналіз, синтез і застосування у нових умовах. Цей підхід спрямований на розвиток умінь учнів аналізувати інформацію, робити висновки та пропонувати власні рішення завдань. Застосування на заняттях суспільствознавства дозволяє учням засвоїти нові знання та навчитися застосовувати у практиці, що є одним із ключових аспектів підготовки обдарованих дітей. Метод проблемного викладу сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та навичок наукової дискусії у обдарованих учнів.

Використовуючи цей метод, вчитель ставить перед учнями проблему, що вимагає самостійного пошуку рішень на основі наявних знань та умінь. Такий підхід не лише поглиблює розуміння навчального матеріалу, а й стимулює інтерес до предмета, виховує наполегливість та терпіння у пошуку відповідей на складні питання [2, с. 48].

Дослідницький метод одна із ефективних під час роботи з обдарованими дітьми. Він передбачає самостійне проведення учнями досліджень, експериментів, проектних робіт, пов'язаних із вивченням суспільних явищ. У процесі такої діяльності учні не лише застосовують отримані знання, а й розвивають дослідницькі навички, навчаються формулювати гіпотези, збирати та аналізувати дані, робити обґрунтовані висновки. Цей метод сприяє формуванню в учнів почуття відповідальності за результати роботи, стимулює їхню творчу ініціативу та самостійність.

Важливою складовою процесу навчання обдарованих учнів є створення мотиваційного середовища, яке стимулює бажання вчитися та розвиватися. Вчитель повинен підтримувати інтерес до предмета, використовуючи різноманітні форми та методи навчання, організовувати освітню діяльність таким чином, щоб кожен учень міг виявити та розвинути свої унікальні здібності.

Створення такого середовища вимагає від вчителя високого професіоналізму, гнучкості у підходах до навчання та здатності індивідуально підходити до кожного учня, враховуючи інтереси, потреби та рівень розвитку.

Основні форми позаурочної освітньої діяльності учнів школи є важливим компонентом загального освітнього процесу, який сприяє розвитку особистісних

якостей учнів, інтелектуальному та творчому потенціалу.

Факультативи, учнівські конференції, предметні тижні, наукові товариства, гуртки та студії відкривають перед учнями широкі можливості для самореалізації, набуття та поглиблення знань, розвитку комунікативних і дослідницьких навичок.

Факультативні заняття є однією з ефективних форм позаурочної діяльності, що дозволяє врахувати індивідуальні інтереси та можливості кожного учня. На цих заняттях створюються умови для підвищення рівня самостійності учнів, що досягається за рахунок вибору предмета факультативу учнями, визначення тем та напрямів досліджень. Факультативи сприяють розширенню пізнавальних можливостей учнів і формуванню навичок дослідницької, творчої та проектної діяльності, що є важливою складовою компетентнісного підходу в освіті. Учнівські конференції є ефективним механізмом розвитку умінь і навичок самостійного набуття знань.

Організація та проведення конференцій сприяють узагальненню та систематизації знань з різних навчальних дисциплін, формуванню інформаційної культури учнів. У процесі підготовки до виступів на учнівських конференціях учні навчаються працювати з різними джерелами інформації, включаючи науково-популярну, навчальну та довідкову літературу, що сприяє розвитку їх аналітичних та дослідницьких навичок.

Предметні тижні та декади є однією з найбільш масштабних форм позаурочної діяльності, які дозволяють подати учням широкий спектр знань з певної освітньої галузі. Організація таких заходів спрямована на підвищення мотивації до вивчення предметів, розвиток творчих здібностей учнів, демонстрацію їх досягнень. Під час предметних тижнів проводяться різноманітні конкурси, вікторини, творчі проекти та дослідницькі роботи, що сприяє інтеграції знань та міжпредметного зв'язку.

Наукові товариства учнів відіграють важливу роль у залученні учнів до дослідницької діяльності. Робота у таких суспільствах передбачає глибоке занурення у вибрану тематику, виконання власних наукових проектів під керівництвом досвідчених наставників. Діяльність наукових товариств формує в учнів аналітичне та критичне мислення, уміння вести науковий пошук, аналізувати та систематизувати отриману інформацію, представляти результати досліджень.

Гуртки, студії та об'єднання за інтересами створюють умови для всебічного розвитку учнів, їх творчої самореалізації та професійної орієнтації. Участь у діяльності таких форм позаурочної роботи сприяє придбанню та вдосконаленню знань, умінь у різних галузях, розвитку соціальних навичок, вмінню працювати в команді, виступати перед аудиторією, захищати свої проекти та ідеї.

Висновки. Взаємодія з обдарованими дітьми на заняттях суспільствознавства та під час позаурочної діяльності вимагає від педагогів нестандартного підходу та використання комплексу дидактичних методів, орієнтованих на індивідуальні особливості та потреби кожної дитини. Ефективне навчання обдарованих учнів передбачає надання їм змоги глибокого вивчення предмета, стимулювання креативного та критичного мислення, розвиток дослідницьких навичок до самостійного пошуку знань.

Застосування інформаційно-рецептивного, конструктивно-репродуктивного, проблемного викладу та дослідницького методів на заняттях суспільствознавства дозволяє створити освітнє середовище, що сприятиме всебічному розвитку обдарованих дітей.

Позаурочна освітня діяльність, включаючи факультативи, учнівські конференції, предметні тижні, наукові товариства, гуртки та студії, є невід'ємною частиною освітнього процесу, спрямованого на збереження та розвиток обдарованості дітей. Вона надає учням можливості для самовираження, самовизначення та професійної орієнтації, для розвитку творчого потенціалу та ініціативності.

Створення мотиваційного освітнього середовища та використання індивідуального підходу в роботі з обдарованими дітьми дозволяють максимально реалізувати їхній потенціал у різних сферах діяльності.

Комплексний підхід до навчання та виховання обдарованих учнів, що поєднує використання різноманітних методів і підходів на заняттях суспільствознавства та активне залучення дітей до позаурочної освітньої діяльності, є ключем до розвитку особистісного та інтелектуального потенціалу. Важливу роль у цьому процесі відіграє взаємодія педагогів, учнів та їх батьків, спрямована на створення сприятливих умов для зростання та розвитку обдарованих дітей, що сприяє формуванню високого наукового та культурного потенціалу суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бартош О. П. Багатофакторні моделі обдарованості: до проблеми розуміння природи обдарованості. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2022. Випуск 80. Том 1. С. 16-23.
2. Останіна Н., Демченко Н., Терехова О., Борисюк С., Качалова Т. Формування творчої обдарованості дітей у закладах позашкільної освіти. Наукові записки. 2024. № 1. С. 46-58.

Олена Завгородня,
доктор психологічних наук,
провідний співробітник лабораторії
методології і теорії психології Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України, Київ

Лариса Макіна,
практичний психолог закладу дошкільної освіти № 541, Київ

РОЛЬ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ У ФОРМУВАННІ СТІЙКОСТІ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто роль освітнього простору у формуванні психологічної стійкості (резильєнтності) обдарованих школярів в умовах війни. Особливу увагу приділено подвійній природі творчої обдарованості: з одного боку – підвищеній емоційній чутливості та вразливості, з іншого – здатності до глибокого осмислення досвіду через уяву та творчість. Обґрунтовано значення освітнього середовища як простору безпеки, підтримки, сенсу й самовираження. Визначено ключові компоненти стійкості, що можуть формуватись у шкільному контексті, а також підкреслено важливість артпрактик і творчих методів для підтримки емоційного розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдаровані школярі, стійкість, війна, освітній простір, емоційна підтримка, творчість, артпрактики, психічне здоров'я, школа.

Abstract: The article examines the role of the educational environment in developing psychological resilience in gifted students during wartime. Special attention is paid to the dual nature of creative giftedness, which involves both heightened emotional sensitivity and the ability to deeply process experience through imagination and creativity. The educational space is conceptualized as a setting that provides safety, support, meaning, and opportunities for self-expression. The article outlines key components of resilience that can be nurtured within the school context and emphasizes the importance of art-based practices and creative methods in supporting the emotional development of gifted children.

Keywords: gifted children, resilience, wartime, educational environment, emotional support, creativity, art practices, mental health, school.

В умовах нестабільності ключовим чинником адаптації є здатність зберігати суб'єктивне благополуччя та розвивати стійкість (резильєнтність). Війна є одним із найтяжчих випробувань для суспільства, а діти й підлітки є особливо вразливою групою в таких умовах. Втрата безпеки, руйнування звичного способу життя, вимушене переміщення, розлука з рідними чи навіть втрата близьких – усе це викликає сильний стрес і може мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я [2; 7; 11]. Проте, незважаючи на екстремальні обставини, багато дітей демонструють здатність адаптуватися до труднощів і, навіть, зростати через кризу. Ця здатність, яка в психології називається стійкістю (або резильєнтністю), є ключовою для подолання воєнних травм і формування здорової особистості [8].

Особливої уваги вимагає група обдарованих школярів – дітей із високим потенціалом, розвиненою уявою, емоційною чутливістю та здатністю до глибокого переживання. Психологічна своєрідність, зокрема художньо обдарованих дітей, їхня підвищена чутливість і емпатійність, загострене сприйняття недосконалості світу можуть посилювати вразливість навіть у мирних умовах. У ситуації значної середовищної невизначеності психічне навантаження стає відчутним навіть для дорослих, а для творчих дітей – критичним. Проте, саме ці діти мають високий потенціал до образного осмислення досвіду, включно з травматичним, що відкриває перспективи для терапевтичного застосування творчості. В умовах війни якості обдарованих дітей діють подвійно: можуть як ускладнювати адаптацію, так і виступати ресурсом для глибокого переживання, переосмислення й трансформації досвіду. Їхня творча обдарованість, з одного боку, відкриває широкі можливості для адаптації, а з іншого – може підвищувати вразливість до дестабілізуючих впливів. Власне, здатність до образного мислення, до творчої інтерпретації травматичних подій відкриває шлях до відновлення та психологічного зростання.

Стійкість – це не вроджена якість, а навичка, яку можна і потрібно розвивати. Вона формується у взаємодії дитини з оточенням. Освітній простір – одна з найважливіших ланок цієї взаємодії. Саме школа часто стає тим місцем, де дитина може відчувати стабільність, прийняття й підтримку в умовах зовнішнього хаосу.

Для обдарованих дітей ця підтримка має включати не лише безпеку, а й можливість самовираження, визнання їхніх здібностей та залучення до осмислення подій через творчість.

Розглянемо, які фактори впливають на розвиток резильєнтності, які методи можуть сприяти її зміцненню і яку роль відіграють сім'я, освітній заклад та суспільство в підтримці психологічної стійкості обдарованих дітей під час війни.

Військові дії накладають значний відбиток на психічний стан дітей. Навіть, якщо дитина безпосередньо не пережила бойові дії, сам факт життя в умовах війни змінює її сприйняття реальності та здатність справлятися з труднощами.

Психологічні наслідки війни для дітей можуть проявлятися в різних формах, серед яких, зокрема, можна акцентувати такі.

1. Втрата відчуття безпеки – зниження довіри до світу, дезорієнтація, глибока тривога. Діти потребують стабільного середовища, передбачуваності та довіри до світу. Війна руйнує це почуття, викликаючи глибоку тривогу.

2. Підвищений рівень стресу та тривожності. Постійні новини про небезпеку, звуки вибухів, сирен, відсутність рідних поруч викликають хронічний стрес.

3. Симптоми посттравматичного стресового розладу. Діти можуть переживати флешбеки, панічні атаки, порушення сну, апатію або надмірну збудливість.

4. Проблеми із соціалізацією. Тривале перебування у стані небезпеки змушує дітей закриватися в собі, уникати контактів із однолітками, що впливає на їхню емоційну сферу.

5. Труднощі в навчанні, зниження навчальної мотивації та когнітивних функцій – через переривання освітнього процесу, вимушене переміщення або навчання в умовах обмежених ресурсів.

Дослідження, в яких розглядались психологічні наслідки впливу війни та тероризму в дитинстві, засвідчують наявність у багатьох постраждалих дітей підвищених рівнів тривоги і депресії, симптомів ПТСР навіть через багато років після зазнання травми [7; 10; 11]. Проте, навіть у таких складних обставинах можна допомогти дітям розвинути психологічну стійкість, що сприятиме їхньому адаптаційному потенціалу і зменшить ризики тривалих негативних наслідків.

Війна – це не лише руйнування фізичного середовища, а й глибоке травмування психологічного простору людини. Для обдарованих школярів, чутливих до соціального та емоційного контексту, воєнна дійсність може стати як викликом, так і точкою росту. У таких умовах освітній простір набуває особливого значення: він стає не лише джерелом знань, а й безпечним полем для відновлення, самоствердження та зміцнення внутрішньої стійкості.

Вплив інтенсивних стресорів впродовж тривалого часу має посилений негативний ефект на психіку як дітей, так і дорослих. Будь-які освітні впливи можуть бути ефективні лише за умов підтримки ментального здоров'я учнів.

Формування стійкості – це процес, що включає розвиток навичок саморегуляції, подолання стресу, підтримки конструктивного мислення та взаємодії з оточенням. У школярів стійкість може проявлятися через здатність підтримувати мотивацію до навчання, зберігати соціальні зв'язки, контролювати свої емоції та знаходити сенс навіть у складних обставинах.

Можна виокремити такі ключові компоненти стійкості, що розвиваються в освітньому середовищі:

- Емоційна регуляція – через артметоди, рефлексивні практики, діалог із дорослими.
- Конструктивне мислення – розвиток критичного й творчого мислення як способу роботи з неоднозначністю.
- Соціальні зв'язки – підтримка від учителів, психологів, однолітків як основа безпеки.
- Почуття сенсу й автономії – можливість брати участь у спільних проєктах, приймати рішення, ставити цілі.

Суб'єкти освітнього простору – учні, вчителі, батьки, психологи та інші представники освітнього середовища – відіграють ключову роль у створенні безпечного та підтримуючого середовища, яке сприяє формуванню стійкості в умовах війни [3; 4; 5].

Перш за все, вчителі, як основні організатори навчального процесу, створюють атмосферу, в якій учні можуть відкрито виражати свої емоції та отримувати емоційну підтримку. Вчитель стає для обдарованої дитини не лише носієм знань, а й джерелом стабільності, прикладом емоційної витримки та гуманності. Через індивідуалізований підхід, підтримку пізнавального інтересу, визнання емоційної глибини дитини педагог допомагає їй інтегрувати складний досвід. Важливу роль відіграють колективні форми роботи – творчі проєкти, майстерки, волонтерські ініціативи, де обдаровані школярі можуть реалізувати свою потребу в сенсі, співпереживанні та впливі на світ.

Батьки та опікуни, підтримуючи регулярний емоційний контакт із дітьми, формують у дитини стабільність через сімейні ритуали, емоційний контакт, підтримку надії, допомагають зберігати відчуття безпеки і стабільності. Створення сімейних ритуалів, підтримка традиційних звичок і спільне обговорення планів на майбутнє сприяють формуванню почуття контролю і автономії, що є важливими чинниками резильєнтності.

Психологи та соціальні працівники, що є невід'ємною частиною освітнього простору, застосовують спеціалізовані методики для діагностики рівня стресу і розвитку стійкості, а також надають професійну допомогу учням і педагогам. Вони діагностують рівень стресу, навчають методам емоційної регуляції, допомагають трансформувати травматичні враження в адаптивні наративи, сприяють формуванню навичок емоційної регуляції за допомогою технік усвідомленості (mindfulness) та когнітивного переформулювання, що дозволяють змінювати негативні патерни мислення на більш адаптивні. Психологи також сприяють формуванню навичок емоційного самоконтролю, долучають дітей до практик самопізнання й конструктивного самовираження. Використання інтерактивних методик, арт-терапії, групових занять і тренінгів зі стрес-менеджменту сприяє розвитку навичок саморегуляції та когнітивного переосмислення кризових ситуацій. Крім того, важливо проводити регулярний моніторинг психологічного стану учнів за допомогою стандартизованих методик, наприклад, таких як Шкала тривалого стресу, Шкала стресостійкості Коннора–Девідсона та «Complex Psychological Resources – 8» [1; 6: 9].

Можна сформулювати такі короткі рекомендації для дорослих як підтримати стійкість дитини:

- Будьте поруч у моменті боротьби й падіння – визнавайте зусилля, навіть, у разі невдач. Соціальна підтримка та безпечне емоційне середовище: теплі

стосунки з родиною, друзями, вчителями, психологами та волонтерами створюють відчуття приналежності і допомагають долати ізоляцію.

- Залучайте до участі у групових заходах (арт-терапія, музика, театр сприяють вираженню емоцій і зниженню рівня тривоги).
- Заохочуйте творчість – надавайте дітям інструменти для самовираження через малювання, письмо, музику.
- Надавайте право на автономію – дозвольте обирати, діяти, брати на себе відповідальність. Надання дітям можливості ухвалювати власні рішення у повсякденних справах (наприклад, вибір одягу, активностей, участь у плануванні навчального процесу сприяє розвитку впевненості і самостійності, запобігає відчуттю безпорадності).
- Навчайте технікам емоційної регуляції та усвідомленості. Використання методик глибокого дихання, релаксації, візуалізації спокійного місця, технік mindfulness і когнітивного переформулювання допомагає ефективно контролювати емоції, знижувати рівень тривоги та запобігати панічним атакам.
- Підтримуйте сталий розпорядок дня і ритуали. Встановлення чіткого графіку для навчання, відпочинку, ігор і прийомів їжі створює відчуття стабільності і передбачуваності, що є важливим ресурсом у часи невизначеності.
- Формуйте моральні орієнтири – власним прикладом демонструйте цінності та силу духу.
- Підтримуйте оптимізм – заохочуйте постановку цілей, святкуйте досягнення.
- Заохочуйте дітей до обговорення майбутніх перспектив, постановки досяжних цілей, участі в добрих справах і творчій діяльності. Це сприяє розвитку позитивного мислення, допомагає сприймати труднощі як можливості для зростання.
- Розвивайте причетність – залучайте дітей до волонтерства, підтримуйте зв'язки з громадою.
- Підтримуйте здоровий спосіб життя. Правильне харчування, регулярні фізичні вправи, достатній сон і відпочинок є базовими умовами для підтримки фізичного і ментального здоров'я, що безпосередньо впливає на стійкість до стресу.
- Слухайте, а не тільки промовляйте – ведіть діалог із дитиною, дайте їй простір бути почутою.

Особливо цінними є складові освітнього середовища, що дозволяють обдарованим учням актуалізувати свій потенціал у кризових умовах: проєктне навчання, міждисциплінарність, індивідуальні траєкторії, залучення до волонтерських або креативних ініціатив. Важливим є включення в навчальний процес артпрактик, що дає змогу працювати з емоційним змістом досвіду. Образотворче мислення, здатність до метафоричного мислення, створення

історій, символічне зображення втрат і надій – усе це є не лише способом адаптації, а й чинником формування психологічної стійкості. Робота з візуальними метафорами, казкотерапією, художнім проектуванням дозволяє не лише знижувати тривогу, а й формувати цілісну ідентичність, у якій досвід травми інтегрується в наратив зростання.

Психологічна стійкість обдарованої дитини – це не лише здатність витримувати тиск обставин, а й уміння трансформувати виклик у сенс. Такі діти часто мають загострене почуття справедливості, високу емпатію, глибоке сприйняття втрати та хаосу. Вони потребують не стандартного підходу, а середовища, яке визнає їхню складність, підтримує рефлексію й автономію, сприяє творчості як способу інтеграції досвіду.

Освітній простір, здатний виконувати таку функцію, має бути психологічно безпечним, відкритим до діалогу, гнучким до потреб і ритмів дитини. Важливою умовою є підтримка не лише інтелектуального, а й емоційного розвитку. Психоемоційна грамотність, простір для вираження складних почуттів через мистецтво, літературу, дискусії – усе це допомагає обдарованій молоді не втратити контакт із собою та світом.

Розвиток стійкості в умовах війни має важливе значення, адже вона допомагає дітям: краще справлятися зі стресом – використовувати ефективні стратегії подолання труднощів, такі як пошук підтримки чи позитивне переосмислення ситуації, підтримувати психологічне благополуччя – зменшувати ризик розвитку депресії та тривожних розладів, формувати навички адаптації – швидше звикати до змін у житті та навчанні, особливо в умовах переміщення чи дистанційного навчання.

Для формування позитивного мислення обдарованих учнів, підтримки їх оптимізму та впевненості в собі важливо: підтримувати їх щодо готовності до викликів, бути поруч із ними, коли вони чинять опір страхам, відповідають на виклики, намагаються розв'язувати проблеми, відзначати їхні зусилля та успіхи, бути з ними, коли вони переживають невдачу. Оптимістичним впевненим дітям легше оговтатися після невдач, вбачаючи в них можливість для зростання, а не катастрофу.

Для розвитку їх креативності, компетентності, самостійного цілепокладання важливо: дати змогу дітям ставити власні цілі, знаходити власні рішення проблем, замість того, щоб говорити їм, що робити, демонструвати їм ефективні технології вирішення складних проблем, зокрема через їх поділ на менші та більш керовані частини проблеми, підбадьорювати їх, проте уникати незаслуженої похвали, допомагати їм бути відкритим і гнучкими в своєму мисленні. Діти повинні розвивати творчий підхід, знання, вміння, обґрунтоване відчуття власної компетенції, що дасть змогу їм довіряти своїм судженням,

робити відповідальний вибір, стикатися зі складними ситуаціями й розв'язувати їх в багатьох аспектах повсякденного життя.

Для розвитку здатності до життєдайних взаємин, причетності та підтримки важливо створювати для дітей безпечний емоційний простір, атмосферу прийняття, щоб вони могли ділитися своїми почуттями, вихователі, батьки, вчителі мають бути з учнями в діалозі, чути їх, а не провадити монолог, блокуючи самовираження дітей. Щоб створити відчуття причетності, допоможіть учням долучитися до волонтерства, допоможіть їм набути досвід отримання й надання підтримки іншим людям в їхній місцевій громаді. Що більше зв'язків у дітей з родиною, друзями, школами та громадами – то краще. Зв'язок із значущими дорослими є великою захисною силою в їхньому житті.

Для виховання характеру, утвердження власної системи цінностей учням важливо мати взірці для наслідування в особі дорослих. Вчинки дорослих говорять переконливіше, ніж слова: те, як дорослі ставляться до інших людей, до праці, до власних обов'язків впливає на те, чи будуть діти ставитися до інших людей чесно, доброзичливо, а до своїх обов'язків - відповідально. Для виховання самоконтролю юні громадяни мають зрозуміти, що їхні дії зумовлюють наслідки, але вони контролюють свої дії та можуть змінити результат. Учні мають усвідомити цінність планування та відстроченого задоволення, зрозуміти, що це дає кращі результати. Доцільно, встановити чіткі межі, щоб захистити дітей, але виявляти гнучкість, поважати їхню зростаючу незалежність і здатність ухвалювати власні рішення. Молоді люди з характером та цінностями, які здатні дотримуватися «морального компасу», схильні ставити гідні цілі, а також формувати безпечні та здорові (нетоксичні) стосунки.

Важливо навчити обдарованих дітей турботі не лише про інших, а й про самих себе. Така турбота включає підтримку як фізичного, так і ментального здоров'я. Учні мають навчитися підтримувати здоров'я тіла за допомогою правильного харчування, сну, фізичних вправ і відпочинку.

Для розвитку здатності подолання та підтримки ментального здоров'я важливо сприяти різним формам конструктивного вираження дітьми своїх почуттів, зокрема в різних активностях - художніх, літературних, спортивних. Доцільно навчити учнів позитивному саногенному мисленню. Для цього дорослі самі мають бути вільні від ірраціональних переконань, неадекватних думок. Часом те, як люди думають про джерела свого стресу, може бути неадекватним. Чорно-біле мислення, надмірне узагальнення, гіперболізація, тощо можуть призвести до неспіввимірних, неадекватних (щодо ситуації, причини) емоційних і поведінкових реакцій. Навчіть учнів технології когнітивного переформулювання. Таке переформулювання може бути використано для зміни стану думок в кризових умовах, наприклад, щоб допомогти змінити

катастрофічні думки, які зосереджуються на найгірших сценаріях, на більш реалістичні. Те, як обдаровані учні реагують на стрес, як чинять опір тривогам і страхам, як намагаються розв'язувати проблеми та ухвалювати рішення – показує розвиток їх стійкості, здатності подолання та самовідновлення в кризових умовах.

Висновки. Отже, в умовах війни освітній простір має потенціал бути не лише середовищем навчання, а й інструментом психосоціальної підтримки, де обдаровані школярі можуть не лише зберігати, а й зміцнювати свою внутрішню цілісність. У такому просторі формується стійкість, що не заперечує вразливість, а спирається на неї як на ресурс розуміння, співпереживання й дії.

Комплексний підхід, який включає соціальну підтримку, формування почуття контролю, навчання технікам усвідомленості, збереження сталості розпорядку дня і розвиток оптимізму, дозволяє зменшити негативний вплив стресорів і сприяє адаптації в умовах війни. Підтримка стійкості в освітньому середовищі виступає як важливий захисний механізм, що сприяє формуванню здорової, адаптивної особистості, здатної ефективно долати виклики сучасного світу. Освітній простір в умовах війни виконує не лише навчальну, а й терапевтичну функцію. Для обдарованих школярів він має стати середовищем емоційної безпеки, творчого самовираження й осмислення реальності. Саме тут формується здатність долати труднощі, зберігати віру у свої сили, шукати сенс і створювати майбутнє, навіть у найневпевніших умовах. Роль школи полягає не лише в передачі знань, а в тому, щоб дати дитині точку опори, простір дії й голос – для переживання, осмислення й змін. У реаліях війни формування психологічної стійкості дітей є не лише педагогічним завданням, а й актом соціального захисту. Через турботливу присутність дорослих, через творче самовираження, діалог, підтримку й прийняття, дитина може не лише подолати виклики, а й набути нових життєвих сенсів. Стійкість у таких умовах – це не тільки здатність витримати удар, а й знайти в ньому простір для людяності, надії й зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Злобіна О., Дембіцький С. (2024). Вплив позитивних та негативних очікувань на психологічний стан населення: диспозиційний оптимізм vs подовжений стрес. Соціологічні студії, 1 (24), 24–33. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2024-01-21-21>.
2. Процик, Л. Переживання надзвичайної ситуації як вітальної загрози. Наукові перспективи, 2022, (12)30, с. 500–509.
3. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник / С.О. Богданов та ін. ; заг. ред.: В.М. Чернобровкін, В.Г. Панок. Київ : ПУЛЬСАРИ, 2017. 208 с.

4. Сміт, П., Дирегров, Е., Юле, У. Діти та війна: навчання технікам зцілення. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014.
5. Технології забезпечення психічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни та післявоєнного відновлення : монографія / Л.М. Карамушка та ін. ; за ред. Л.М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 288 с.
6. Школіна Н.В., Шаповал І.І., Орлова І.В., Кедик І.О., Станіславчук М.А. Адаптація та валідизація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора – Девідсона-10 (CD-RISC-10): апробація у хворих на анкілозивний спондиліт. Український ревматологічний журнал, 2, 66–72. <https://doi.org/10.32471/rheumatology.2707-6970.80.15236>
7. Яцина, О. Ф. Вплив війни на психічне здоров'я: ознаки травматизації психіки дітей та підлітків. Наукові перспективи, 2022, (7)25. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7\(25\)-554-567](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-7(25)-554-567)
8. American Psychological Association. (2023). Resilience <https://www.apa.org/topics/resilience>
9. Connor K.M., Davidson J.R. (2003) Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). Depression Anxiety, 18(2): 76–82.
10. Nagy M. Children in Terrorism. Journal of Eastern European Criminal Law. 2022. № 1. P. 21-30.
11. Wikipedia contributors. (n.d.). Children in emergencies and conflicts. In Wikipedia. Retrieved May 6, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Children_in_emergencies_and_conflicts

Загородня А. А.,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
z_alla@i.ua,
<https://orcid.org/0000-0003-2418-1670>

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ЗВО ЯК БАЗОВОЇ ЯКОСТІ СУЧАСНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті здійснено аналіз феномену національно-патріотичного виховання майбутніх вчителів у процесі фахової підготовки. В умовах гострих викликів сьогодення акцентовано необхідність посилення уваги до проблем національно-патріотичного виховання, зокрема, виховання патріотизму як базової якості особистості. Акцентовано, що національно-патріотичне виховання майбутніх вчителів та підготовка їх до національно-патріотичного виховання учнів повинні здійснюватися у процесі усього періоду навчання у закладі вищої освіти.

Ключові слова: майбутні вчителі, виховання, національно-патріотичне виховання національні ціннісні орієнтації, фахова підготовка.

Abstract. The article analyzes the phenomenon of national-patriotic education of future teachers in the process of professional training. In the context of acute challenges of today, the need to increase attention to the problems of national-patriotic education is emphasized, in particular, the education of patriotism as a basic quality of the personality. It is emphasized that the national-patriotic education of future teachers and their preparation for the national-patriotic education of students should be carried out throughout the entire period of study at a higher education institution.

Keywords: future teachers, education, national-patriotic education, national value orientations, professional training.

В умовах нашого сучасного життя особливої актуальності набуває розуміння необхідності посилення уваги до проблем виховання патріотизму як базової якості сучасної особистості. Розглянемо сутність дефініції «патріотизм». Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає патріотизм як: «любов до Батьківщини, відданість їй та своєму народові, готовність прийти на її захист» і, відповідно, «патріот – це той, хто любить свою батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги» [1]. В Українському педагогічному словнику зазначається, що «патріотизм (від грец. – співвітчизник) – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється в практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Патріотизм – соціально-історичне явище. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди й переконання» [3, с. 249]. Цінним для нас є визначення поняття «патріотизм» В. Сухомлинським у праці «Щоб у серці жила Батьківщина». Відомий педагог розуміє його «як любов до Батьківщини, одне з найбільш глибоких і благородних почуттів людини. Це творча, неспокійна любов до рідної землі до всього, що створено старшими поколіннями і твориться сучасниками в ім'я прийдешніх поколінь, це не пасивне милування оточуючим тільки тому, що воно рідне, а боротьба за велич і могутність Батьківщини, щоб завтра було кращим, ніж сьогодні» [6, с. 3]. На думку автора, почуття любові до Батьківщини – це «одне із найскладніших і найбагатогранніших моральних почуттів. У ньому органічно поєднується любов до рідної природи, села і міста, рідної матері і рідної мови. Почуття любові до рідного, близького, дорогого переплітається з свідомістю патріотичного обов'язку перед народом, з думкою про особисту відповідальність за його ідеали, боротьбу, прагнення» [6, с. 3–4].

Сьогодні як ніколи актуальним є визначення М. Зубалія, який трактує патріотизм як «всеосяжне і глибоке почуття особистості, яке включає любов до своєї країни, народу, землі, національних традицій, рідного дому, природи, народних

звичаїв, культури, матеріальних і духовних цінностей. Патріотизм нерозривно пов'язаний з відповідальністю за долю свого народу, країни, її національну незалежність, передбачає постійну готовність відстоювати їх від будь-якого ворога» [2, с. 23]. Автор наголошує, що «означені якості появляються не абстрактно, не в словесно-умоглядній формі, а конкретно, дієво, найбільш виразно це проявляється в позитивному ставленні до військово-патріотичної роботи, підготовки себе до майбутньої служби в армії та захисту Батьківщини» [2]. У дисертації «Підготовка майбутнього вихователя до патріотичного виховання дошкільників як педагогічна проблема» Л. Савченко представлено розуміння «патріотичного виховання» як «узагальненого поняття, що охоплює різні сфери організованого та цілеспрямованого впливу на особистість з боку суспільно-освітніх інституцій з метою створення для неї умов, що сприятимуть розвитку такої інтегративної якості, як патріотизм» [5, с. 8–9]. Цінними для нас є виокремлені дослідницею напрями патріотичного виховання: духовно-моральне, історико-краєзнавче, громадянсько-патріотичне, соціально-патріотичне, військово-патріотичне, героїко-патріотичне, спортивно-патріотичне тощо; принципи патріотичного виховання: національна спрямованість, самоактивність і саморегуляція, полікультурність, соціальна відповідність, історична та соціальна пам'ять, міжпоколінна наступність, гуманізація виховного процесу, культуровідповідність [5, с. 9].

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді, згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання в системі освіти України (далі – Концепція) – це «комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [4]. Таким чином найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання у Концепції обрано формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян па основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [4]. Отже, підсумовуючи скажемо, що у процесі фахової підготовки

у ЗВО як базової якості сучасної освіти слід сформувати у майбутніх фахівців освіти – цінувати українську національну культуру, поважати багатоманітність і мультикультурність у суспільстві; здатність до вираження національної культурної ідентичності, творчого самовираження для виховання патріотизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
2. Військово-патріотичне виховання допризовників: Метод. рек. / Укл. М. Д. Зубалій. К.: ІЗМН, 1998. 60 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 373 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Наказ МОН України № 527 від 06.06.2022 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/1BdJsxlljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
5. Савченко Л. Л. Підготовка майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1985–2012 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Дрогобич, 2018. 23 с.
6. Сухомлинський В. О. Щоб у серці жила Батьківщина. К.: Знання. 1965. 80 с.

Зілюк Н. В.,

*викладачка української мови та літератури
Володимирського педагогічного фахового
коледжу імені Агатангела Кримського
Волинської обласної ради,
pedagog26@vvpc.com.ua*

Сулімова Л. О.,

*викладачка української мови та літератури
Володимирського педагогічного фахового
коледжу імені Агатангела Кримського
Волинської обласної ради,
pedagog75@vvpc.com.ua*

КОМФОРТНЕ ТА РОЗВИВАЛЬНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ТА САМОДОСТАТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті наголошується, що одним із головних завдань педагогічного колективу є створення безпечного, комфортного та розвивального освітнього середовища, де кожен студент має змогу не лише зростати інтелектуально й морально, а й усвідомлювати цінність власного здоров'я та життя, а також дбати про добробут свого оточення. Визначаються найбільш ефективні методи та прийоми для досягнення ідеалу у

формуванні особистості випускника. Звертається увага на те, що тільки на заняттях буде дуже важко це зробити, варто додати заходи позаурочні.

Ключові слова: освітнє середовище, комфорт, позаурочні заходи.

Summary. The article emphasizes that one of the main tasks of the teaching staff is to create a safe, comfortable and developing educational environment, where each student has the opportunity not only to grow intellectually and morally, but also to realize the value of their own health and life, as well as to care for the well-being of their environment. The most effective methods and techniques for achieving the ideal in the formation of the graduate's personality are determined. Attention is drawn to the fact that it will be very difficult to do this only in classes, it is worth adding extracurricular activities.

Keywords: educational environment, comfort, extracurricular activities.

Виховна система коледжу є багатогранною та структурованою. Вона розроблена на основі Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Конвенції ООН про права дитини, а також відповідно до Статуту коледжу.

У центрі цієї системи – цінності гуманізму, педагогіки партнерства, турботи про кожного здобувача освіти та створення єдиного виховного простору. Ключова мета – формування активного громадянина і патріота, який має чітку громадянську позицію, готовий до подальшої освіти й праці, обдарований, здатний мислити творчо та відповідально ставитися до своїх обов'язків.

Особливий акцент зроблено на:

- розвитку творчої та самодостатньої особистості;
- вихованні патріотичних цінностей;
- формуванні свідомого ставлення до життя і обов'язків;
- прищепленні засад здорового способу життя;
- розвитку навичок безпечної поведінки.

Одним із головних завдань педагогічного колективу є створення безпечного, комфортного та розвивального освітнього середовища, де кожен студент має змогу не лише зростати інтелектуально й морально, а й усвідомлювати цінність власного здоров'я та життя, а також дбати про добробут свого оточення.

Наша ціль – випускник, модель якого умовно можна уявити так.

Досягнути такого ідеалу тільки на заняттях буде дуже важко. Тому сьогодні звертаємо увагу на заходи позаурочні.

**МАЄ ЦІННІСНІ
ОРІЄНТИРИ:**

- морально свідомі
- громадянсько-відповідальні
- духовно зрілі
- гуманні

**РОЗВИНЕНА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІСТЬ
ТА КУЛЬТУРНО:**

- освічена
- культурна
- естетично розвинена
- творча

**ВИПУСКНИК –
ОСОБИСТІСТЬ,
ЯКА:**

**СФОРМОВАНА
ФІЗИЧНО ТА
ПСИХІЧНО:**

- фізично здорова
- психічно врівноважена

**СОЦІАЛЬНО
АКТИВНА:**

- ініціативна
- комунікативна
- здатна до самореалізації
- готова до самовдосконалення

ГОТОВА ДО ЖИТТЄВИХ ВИКЛИКІВ:

- здатна по виїшенню проблем

У кожному закладі уже сформовані певні традиції проведення загальношкільних, загальноколеджних заходів (День знань, День українського козацтва, День захисників і захисниць України, День волонтера, День Збройних Сил України, Андріївські вечорниці, День Святого Миколая, Новорічні та Різдвяні свята, День Соборності України, День пам'яті Героїв Крут, День пам'яті Героїв Небесної Сотні, «Ну-мо, дівчата», День пам'яті та примирення, Останній дзвоник, Випускний вечір, благодійні ярмарки, предметні тижні тощо). Тут важливо залучити здобувача освіти, зацікавити. Нестандартні заходи уже стають стандартними. Ми виберемо ідеальний варіант, знайдемо ідеальне рішення – але немає WOW-ефекту. Таких заходів безліч. Іноді для досягнення більшого результату потрібно змінити підхід та мислити нестандартно, а також не боятися експериментів. Пропонуємо вашій увазі ідею нашого експерименту (виявився досить успішним!).

Літературна кав'ярня: п'ємо каву, читаємо вірші, насолоджуємося і тим, і тим... Ідея «поетичний захід з кавою» – хороша. Кого ж читати? (виробимо концепцію *розуміння*єдиний, визначальний задум*...) Коли зіставляли факти з життя і творчості деяких письменників, то помічала дивні закономірності, загадкові збіги. Можуть жити у різних регіонах, виховуватися у абсолютно різних умовах, більше того, бувають навіть із різних епох! У чому ж річ? І тут нам прийшла думка подивитися, а хто ж вони за гороскопом... І «пазл» склався! Так народилася ідея об'єднати відомих нам письменників за знаками зодіаку. А їх у нас, як ви знаєте, 12. Зараз ідуть дискусії про 13. Але ми сьогодні не про це! Майже 5 тисяч років тому ці знаки розділили нас на 12 типів особистостей. Вони визначаються за датою народження людини й неабияк впливають на наше сприйняття власного я, ставлення до інших, риси характеру та поведінку в різних ситуаціях. Так розпочато нашу серію зустрічей за горнятком кави «Поетичний гороскоп». Сьогодні з нами поети – «риби». Стати ближчими! Побачити найкраще у їхньому досвіді!

«Феномен нашої літератури» (Н. Мартинюк) [8], «совість нації... один із потужних чинників розвитку не тільки української, а й світової культури» (В. Саєнко) [9, с. 12], «невпіймана королева» (Ю. Андрухович) [1], «легенда української поезії» (Президент України В. Зеленський) [3] всі ці метафоричні визначення стосуються улюбленої мільйонами поетеси Ліни Костенко. Та хіба не стосуються вони ще однієї величної постаті в українській літературі – Лесі Українки?! Обидві поетеси, як ви зрозуміли, за знаком зодіаку риби. Тільки послухайте, що кажуть про жінок народжених під цим знаком і зіставте з тим, що знаємо про письменниць.

Риби – дуже чутливий знак: вони вміють зчитувати інформацію буквально з повітря, тому про них говорять, як про людей з потужною інтуїцією.

Представники знака настільки добре відчують інших людей, що часом здається, що вони бачать оточення наскрізь і вміють читати думки. Їм притаманні яскрава уява і потужна фантазія, що дозволяє їм вибирати професії, для яких ці якості необхідні – письменників, композиторів, художників, дизайнерів, мистецтвознавців.

Властива цьому знаку суперечливість виявляється і в їхній поведінці: ніхто так, як Риби, не може здійснювати гарне і погане одночасно: наприклад, вірити в Бога і водночас грішити від душі.

Вони романтичні, тактовні та інтелігентні, їм притаманна справжня жіноча слабкість. Жінки Риби вирізняються рідкісним розумінням і співчуттям до ближнього. Часом ці люди здаються замкнутими і надто спокійними, але всередині в них вирує Творчий ураган, якому потрібна свобода [5].

Вони можуть бути відкритими, люблячими, творчими, але також схильні до самопожертви. Усі ці риси знаходимо в характерах і Ліни Костенко, і Лесі Українки.

Підтвердження нашої думки знаходимо у розвідці Є. Кононенко, тільки вона додає ще третю постать, Марусю Чурай, та називає їх «героїчними жінками України»: «Три постаті української культури, три різні долі, три різних творчих доробки, а міфологічні іміджі в них, з певними відмінностями, подібні. А в основі кожного з них – міф про героїчну жінку України. Власне, всі три описані тут міфи, за Леві Стросом, можна вважати лише окремими варіантами базового національного міфа про українку, яка своєю героїчною творчістю, силою духу, а також силою впливу на маси зрівнялася з чоловіком, однак при тому зберегла ніжну вразливу жіночу душу, відкриту до кохання. Маруся Чурай склала пісні, які співає козацьке військо, йдучи на бій з ворогами, але в стосунках із Грицем поводить, як звичайна закохана жінка. Леся Українка, яка писала: «Зброе моя ти єдина, слово...», їде до смертельно хворого на сухоти Сергія Мержинського, нехтуючи суворими моральними законами свого часу, йдучи на тяжкий конфлікт зі своєю владолюбною матінкою Оленою Пчілкою. А Ліна Костенко, поезія якої у брежнєвську добу для багатьох символізувала останній рубіж оборони національної гідності, чий поезії «Доля», «Іма Сумак», «Усе на світі треба пережити», здавалося, хоч на крихту робили борцями з режимом і тих, хто їх захоплено читав, дивує й зачаровує своїх шанувальників полум'яними ліричними рядками на кшталт: «Це, може, навіть і не вірші, а квіти, кинуті тобі!» [4].

Євген Кононенко зазначає, що «третя героїня нашого ряду (себто Ліна Костенко) і сама неодноразово заявляла про свою духовну спорідненість зі славетними посестрами. «Себе читаю у її очах» – зворушливо пише Л. Костенко на сторінках «Марусі Чурай». Свій розлогий матеріал про Лесю Українку, що друкувався на шпальтах «Літературної України» в перші роки незалежності, Ліна

Василівна назвала «Геній в заблокованій культурі». «Другій Лесі» жилося в заблокованій більшовицькою Москвою культурі не легше, ніж першій. Але й вона не пішла служити культурі-гнобительці, яка б уже давно, мабуть, принесла їй світову славу, а героїчно бореться за рідне українське слово [4].

Виховний захід, побудований на основі «Поетичного гороскопу», – це поєднання наукової розвідки з астрологічними, іноді містичними знахідками, тому не залишить байдужим сучасного здобувача освіти.

Такі наші Героїні... Їхнє серденько завжди боліло Україною. У своїх поезіях Леся Українка, попри важку хворобу, ніколи не нарікала на свою долю, а продовжувала боротися. До речі, У Лесі Українки був іще один псевдонім, про який мало хто знає, – Незалежний Українець.

Не нарікає на свою долю, а каже, нехай іронічно, що «мені пощастило» й Ліна Костенко. Про це читаємо у дописі С. Жадана: «Вона тримає в пам'яті сотні імен, подій і явищ, які складають кілька епох, котрі для більшості з нас – історія, для неї – сторінки з життя, створює зі спогадів деталізовані полотна цих епох та іронізує: «Я ж була «запрещенная», мені пощастило» [2].

Образ України Ліна Костенко окреслила у праці «Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала» (Лекція, яка була прочитана в Національному університеті «Києво-Могилянська академія 1 вересня 1999 року»). Вона акцентувала увагу на амбівалентність поняття гуманітарний. Для одних – це комплекс гуманітарних дисциплін, адже *humanitas* – це категорія культури, освіти, духовності. А для інших це слово асоціюється виключно з гуманітарною допомогою, а саме як екологічно чисті макарони. Це не дивно, бо питання демонтажу України залишається актуальним і сьогодні, в Україні незалежній. Держава – це система, яка повинна себе зберігати, бо інакше слабкі й нестабільні народи – перспективи не мають. Треба робити все, що може прискорити процес її опритомнення, її повноцінного входження у світове співтовариство, навіть якщо для цього потрібна шокова терапія, закликала Ліна Костенко [6].

Сама ж Ліна Костенко не любить галасу, вона скромна і нечестолюбна, рідко спілкується з репортерами. Ми майже не бачимо її на телеекрані. Вона не любить розповідати про себе. На запитання, що стосуються її біографічних моментів, говорить: «Із моїх творів можете дізнатись про мене все, що вас цікавить». Ще в 2015 році, під час перших спроб росії розірвати нашу країну на шмаття, Ліна Василівна передавала в зону АТО гуманітарну допомогу й збірки поезій зі словами підтримки. На титулі однієї з книг поетеса написала від руки нині легендарні строфи про «маленького сірого чоловічка», який накоїв чорної біди. І пророче попередила світ: «Куди ж ви дивитесь, народи?! Сьогодні ми, а завтра – ви» [7].

Ліна Василівна продовжує допомагати і рухати нас до перемоги! Нещодавно на аукціоні продали її книгу за 65 тис. гривень.

«А ви думали, що Україна так просто. Україна – це супер. Україна – це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартom. В умовах сучасного світу їй немає ціни» [7].

Так немає ціни і словам наших геніальних, величних особистостей. У них криється таємниця українства, неповторний код нашої нації. А народжені вони під знаком «риби».

«... героїчна українка – горда незалежна жінка, якій незатишно в патріархальному світі, або у світі, де ще наявні стійкі залишки патріархальної свідомості. І навіть більше того, узагальнена українська героїня – то великою мірою жінка, яка перебрала на себе чоловічі функції у світі нездарних мужчин. Недарма загальновідомою фразою про Лесю Українку, яку хоча й не дослівно, але засвоїв кожен український школяр, стали слова Івана Франка про «хвору дівчину, що є чи не самотнім чоловіком на всю новочасну соборну Україну». І самим українським жінкам, не героїням, подобається почуватися такими собі мужніми й незламними на життєвому фронті. Тому на запитання, чиїм героєм є наші героїні, можна відповісти: то є героїні українського жіноцтва [4].

Отож, мислити нестандартно, не боятися нових експериментів, думати інакше, просто змінювати життя, бачити приклад для наслідування – ось, на нашу думку, шлях до комфортного та розвивального освітнього середовища, де кожен здобувач освіти має змогу не лише зростати інтелектуально й морально, а й усвідомлювати свої духовні орієнтири, обдарування, виховувати національні цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрухович Ю. Невпіямана королева. URL: <https://day.kyiv.ua/article/panorama-dnya/nevpiymana-koroleva> (дата звернення 24.04.2025)
2. Жадан С. Допис користувача Сергій Жадан [офіційна сторінка]. URL: <https://surli.cc/drswtld>
3. Зеленський В. Зеленський привітав Ліну Костенко із днем народження. URL: <https://hromadske.radio/news/2023/03/19/zelenskyu-pryvitav-linu-kostenko-iz-dnem-narodzhennia> (дата звернення 01.05.2025)
4. Кононенко Є. Співоча душа України (Маруся Чурай, Леся Українка, Ліна Костенко). URL: <http://litopys.org.ua/heroes/hero09.htm>
5. Корольова М. Риби - характеристика знака зодіаку. URL: <https://tsn.ua/lady/astrologiya/scho-mi-znayemo-pro-lyudey-yaki-narodilisya-pid-znakom-rib-1728115.html> (дата звернення 01.05.2025)
6. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. Київ 1999. 32с.
7. Костенко Л. Триста поезій. Київ, 2015. 416 с.
8. Мартинюк Н. Залізна леді української літератури. URL: <http://pvisti.info/culture/728-zalizna-ledi-ukrainskoiliteratury> (дата звернення 24.03.2023).
9. Саєнко В.П. Поезія Ліни Костенко: традиція, контекст, художня своєрідність : монографія. Київ : Смолоскип, 2020. 640 с.

- 10.Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997. Слово і час, №8-9, 1996 (Феміністичний спецвипуск).
- 11.Філат Т.В. Своєрідність інтерпретації воєнної теми в ліриці Ліни Костенко. Закарпатські філологічні студії Випуск 27. Том 3. С. 180-185. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/27/part_3/34.pdf

УДК 376-056.45(569.4)

Золотарьова О. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Дрогобич, Україна,
oksana.zolotarova@donntu.edu.ua

Клименко Н. Б.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовної підготовки,
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»,
м. Дрогобич, Україна,
natalia.klymenko@donntu.edu.ua

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В УКРАЇНІ

Анотація. Українська система освіти, незважаючи на значні виклики воєнного часу, продовжує активно розвиватися, впроваджуючи цифрові рішення та змішане навчання для забезпечення безперервності освітнього процесу. Важливим напрямком є робота з обдарованими дітьми, яка проводиться не лише завдяки державі, а й завдяки приватним ініціативам. Як приклад, в статті аналізується педагогічна та соціальна підтримка обдарованих і талановитих дітей і юнацтва, яку здійснює фармацевтична компанія “Biopharma”. Ініціативи компанії є моделлю втілення таких освітніх принципів як цілеспрямованість, послідовність і наступність.

Ключові слова: обдаровані і талановиті діти, освіта обдарованих, педагогічна і соціальна підтримка.

Abstract. The Ukrainian education system, despite the significant challenges of wartime, continues to actively develop, introducing digital solutions and blended learning to ensure the continuity of the educational process. An important area is work with gifted children, which is carried out not only thanks to the state, but also thanks to private initiatives. As an example, the article analyzes the pedagogical and social support of gifted and talented children and youth, which is carried out by the pharmaceutical company “Biopharma”. The company’s initiatives are a model for the implementation of such educational principles as purposefulness, consistency and continuity.

Keywords: gifted and talented children, education of the gifted, pedagogical and social support.

Українська система освіти зараз переживає, один з найскладніших періодів свого розвитку. Намагання утримати цілісність і безперервність освітнього процесу, його змістовність і високий рівень підготовки дітей і молоді є складним питанням під час довготривалої війни. Українські педагоги великою мірою реформували систему надання освітніх послуг, адаптувавши її до важких викликів сьогодення, перебудувавши свою діяльність і ресурси в онлайн формат, запровадивши багаторічне онлайн навчання і «змішане» навчання, а також постійно модернізуючи і цифровізуючи більшість функцій, вивчаючи сучасні інформаційні ресурси і швидко оволодіваючи можливостями штучного інтелекту. Разом з тим, українські педагоги й науковці пропонують нові шляхи розвитку дітей, у тому числі і роботи з дітьми, що мають високі освітні потреби. Не припиняється робота із забезпечення свого майбутнього, у тому числі завдяки розвитку юних талантів і обдарувань.

Українська педагогіка приділяє багато уваги навчанню і вихованню обдарованих і талановитих дітей, юнацтва, молоді. У своїх роботах дослідженням різних аспектів даної проблеми займаються такі вітчизняні науковці як В. Алфімов, О. Антонова, О. Бочарова, М. Кабанець, Л. Кокоріна, А. Малиношевська, Д. Перепадя, Л. Пуховська, А. Скирда, П. Тадеєв та інші.

В Україні свого часу було прийнято такі документи, як Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні, а також закони про освіту, які дозволяють працювати на перспективу, приділяючи увагу формуванню і розвитку певних рис і якостей підростаючого покоління. В країні працюють ліцеї для обдарованих дітей, проводяться чисельні заходи з пошуку юних талантів, запроваджено спеціальні стипендії переможцям конкурсів і олімпіад.

Проте існує багато проблем щодо удосконалення процедур виявлення та організації розвитку обдарованих і талановитих дітей, необхідності розробити національну навчальну програму і державні стандарти для навчання обдарованих школярів, дотримання принципу системності і цілеспрямованості роботи з такими дітьми, уточнення державного бачення цілей, завдань, стандартів, розуміння кінцевого результату підготовки обдарованих дітей, взаємодії учасників процесу, уніфікації вимог щодо здійснення спеціальної підготовки педагогів та її організації тощо.

Війна в Україні внесла великі зміни в саму філософію сучасної освіти. Зрозумілими стали переваги освіченого суспільства здатного до самоорганізації, висувати нових лідерів, генерувати ідеї і ставити нові знання, швидко опановувати складні технічні розробки, проявляти кмітливість і винахідливість, приймати складні рішення, швидко вчити іноземні мови, змінюватися і адаптуватися. Усе це не диво, а результат багаторічної кропіткої роботи тисяч

українських вчителів і викладачів, які надавали якісні знання, чесно і сумлінно виконували свою роботу з виховання і розвитку багатьох поколінь українців. Важливим є те, що українська школа завжди була вимогливою, націленою на високі результати. Переважна більшість українських випускників вступає у вищі навчальні заклади і згодом стає висококваліфікованими фахівцями.

Пошук дітей, що мають високі здібності починається у школі, але подальший розвиток таких дітей не має обмежуватися лише шкільною програмою. Найважливіше, що це усвідомлюють не лише освітяни, а й великий бізнес, який навіть у важкі воєнні часи готовий інвестувати в освіту і планувати майбутнє нашої держави на роки вперед.

Одним з прикладів, коли велике сучасне підприємство вкладається у розвиток дітей і юнацтва, бере на себе відповідальність за виховання підростаючого покоління українців, є проект «БіоШкола» імунобіологічної фармацевтичної компанії «Віорфарма» (м. Біла Церква, Україна). [5] Компанія є сучасним виробничим комплексом і займається науковими розробками в області медицини і фармації, тож зацікавлена у розвитку біологічних наук.

Влітку 2024 року почав реалізовуватися унікальний освітній проект «БіоШкола». Обдаровані діти з усієї України проходять поглиблений курс із вивчення біології, у спеціально створених для цього умовах. Компанія обладнала для навчання школярів спеціальні приміщення – лекційну залу та сучасну лабораторію. Навчання на базі підприємства триває 2,5 тижні, а потім діти повертаються додому і продовжують навчання онлайн. Викладають дисципліни найкращі фахівці зі спеціальностей біохімія, мікробіологія, генетика, молекулярна біологія, які є аспірантами та старшокурсниками біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Навчально-наукового інституту високих технологій, а також провідними спеціалістами компанії «Віорфарма». Осипчук Н., яка є керівницею проекту «БіоШкола», підкреслює: «Інноваційність проекту в тому, що ми намагаємося поєднати теоретичну та сучасну практичну біологію. Ми хочемо, щоб талановиті учні мали можливість отримати унікальний досвід роботи із сучасним професійним обладнанням та ґрунтовну теоретичну підготовку». [6] В рамках проекту передбачено проведення як групових, так і індивідуальних занять у онлайн і офлайн форматах. Усі навчальні заходи для школярів є абсолютно безоплатними. Під час навчання на базі компанії діти знаходяться на повному пансіоні, проживають у комфортабельному готелі з бомбосховищем, а займаються у новому сучасному корпусі. «Віорфарма» інвестувала понад \$2,5 млн. у «БіоШколу». «Проект забезпечує багаторівневу систему підготовки фахівців та науковців, які в подальшому зможуть створювати інноваційні технології та продукти, впливаючи на економіку та імідж України у світі». [7]

У квітні 2024 року компанія «Biorpharma» стала головним спонсором Всеукраїнської олімпіади з біології, що відбувалася на базі Львівського професійного коледжу готельно-ресторанного сервісу та біологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. [5] Олімпіади це один з методів виявлення обдарованих дітей, тому цілком логічно, що компанія, яка вкладається у розвиток обдарованих дітей, допомагає в їх пошуку. Важливо вчасно ідентифікувати високі здібності і запропонувати програму розвитку, яка відповідає освітнім потребам учня. *Президент компанії «Biorpharma» Єфименко К. зазначає:* «Тут потрібні справжні таланти – переможці міжнародних олімпіад, турнірів з біології, які здобули гарну професійну освіту та мають високу мотивацію запускати стартапи світового рівня саме в Україні». [3] Після олімпіади найкращих учнів, переможців 4-го етапу, які були учнями 8-10 класів, запросили на навчання до новоствореної «БіоШколи», навчальний курс якої розроблено саме на базі програми міжнародних олімпіад та дисциплін, які застосовуються в біотехнологічних процесах.

Проте компанія готова не лише допомагати виявляти обдарованих школярів і вкладатися у їх розвиток, а й продовжувати підтримувати талановитих і цілеспрямованих випускників. З цією метою у травні 2025 року було анонсовано про запровадження інноваційної програми з підготовки бакалаврів «Хімія біомолекул», яка почне набір студентів і підготовку у Навчально-науковому інституті високих технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Програма є унікальною для української освіти, оскільки інтегрує елементи дуальної освіти, тобто поєднуватиме теоретичну підготовку в університеті з практичним досвідом роботи на підприємстві. Підготовка буде застосовувати міждисциплінарний підхід, оскільки для її опанування потрібно вивчення курсів з хімії, біології, біоінженерії, математики, програмування та штучного інтелекту. [5] Програма передбачає надання грантів на навчання найбільш мотивованим і талановитим студентам, що є важливим елементом соціальної підтримки обдарованих учнів.

Така послідовність в роботі з обдарованими і талановитими дітьми, юнацтвом та молоддю відповідає принципу наступності між загальноосвітньою і вищою школами у забезпеченні педагогічної і соціальної підтримки. Дотримання даного принципу є вкрай важливим, оскільки наразі існує очевидна проблема забезпечення реалізації наступності в роботі з обдарованими і талановитими школярами і студентами. Окремо проводяться заходи з їх виявлення, але не відпрацьовані чіткі і послідовні механізми залучення дітей, що визнані талановитими і обдарованими, до участі у відповідних програмах розвитку. Ті ж діти, які пройшли навчання за певними програмами розвитку, як

правило, самі шукають, до якого вищого навчального закладу їм вступати. І поступово такі учні розпорошуються у суспільстві, іноді втративши час і можливість для подальшого розвитку своїх унікальних здібностей, а відтак, і бути максимально корисними суспільству.

Системний підхід в роботі з обдарованими і талановитими дітьми і молоддю є особливо цінним. Спочатку діти приймають участь в олімпіадах, потім потрапляють на навчання на спеціальну програму розвитку, а потім вступають в університет на освітню програму, яка передбачає тісний зв'язок з майбутнім містом роботи. Саме такою і має бути системна підготовка висококваліфікованого фахівця за умови дотримання принципу наступності між загальноосвітнім навчальним закладом, вищою школою і підприємством. Саме так має бути організована системна робота з унікальними можливостями дітей. Добре, що її важливість усвідомлюють не лише українські педагоги й науковці, а й підприємці і меценати, допомагаючи державі в модернізації і покращенні освіти. Послідовна і цілеспрямована підтримка дітей і молоді з високими освітніми потребами і мотивацією має бути ключовим фактором стратегічного розвитку України як держави, підвищенню її конкурентоспроможності, інтеграції у світову економіку, сприяє збереженню людського потенціалу. «Це досить складно й дорого зараз, коли діє воєнний стан. Але таких проєктів може бути багато, якщо будуть талановиті вчені, здатні їх генерувати. Таких людей треба шукати, підтримувати і широко популяризувати їхню роботу, як модель соціального та професійного успіху, гідного наслідування. Ось чому ми вирішили створити «БіоШколу», що об'єднає талановитих учнів та вчителів, ЗВО та науковців, урядовців та представників біотех-бізнесу», пояснює *президент компанії «Biopharma» Єфименко К.* розуміння цілей і завдань започаткованих великим бізнесом проєктів з педагогічної і соціальної підтримки інтелектуального майбутнього України. [6]

Таким чином, можна констатувати, що кропітка і складна робота з пошуку талановитих і обдарованих учнів, не припиняється навіть під час військових дій. Рух за збереження і розвиток людського потенціалу, робота з переосмислення і осучаснення форм, підходів і методів навчання триває постійно. Кожен крок такої роботи сприяє інтелектуальному зростанню підростаючого покоління і розбудові української системи освіти юних обдарувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Золотарьова О.В. Педагогічна підтримка обдарованих дітей в загальноосвітніх школах Ізраїлю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Золотарьова Оксана Вікторівна. К., 2017. 222 с.
2. Інститут обдарованої дитини НАПН України [офіційний сайт]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://iod.gov.ua/ua>

3. Литвиненко В. «Біошкола» - унікальний проєкт в Україні, заснований компанією «Biopharma» (2024). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://med.oboz.ua/ukr/medical/bioshkola-unikalnij-osvitnij-proekt-v-ukraini-zasnovanij-kompanieyu-biopharma.htm>.
4. European Council for High Ability [Electronic resource]. – Access mode : <https://echa-site.eu/>.
5. Biopharma [офіційний сайт]. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://biopharma.ua>.
6. Forbes Ukraine [журнал]. (2024). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://forbes.ua/leadership/pidtrimuemo-talanovitikh-ditey-shchob-ikhni-maybutni-biotekh-startapi-stali-prikladom-uspikhu-v-ukraini-kostyantyn-efimenko-biopharma-17052024-21107>.
7. Profile for Biopharma. Facebook. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.facebook.com/biopharma.ua/posts/pfbid0itZitaHJZqNDoW7Sft6Ec5mTfprZwUppKTECDFfuYEpj9TRqcCjKsNpjaSmCyGvkl>.
8. World Council for Gifted and Talented Children [Electronic resource]. – Access mode : <https://world-gifted.org/>.

Іванець С. М.,
Директор Шаргородського ліцею № 2
Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області,
ivanets466@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В ЛІЦЕЯХ, СПРИЯННЯ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Для людини з талантом і
любов'ю до праці не існує перешкод.
Людвіг Бетховен

Анотація: стаття адресована розгляду щодо створення комфортного освітнього середовища у сучасних закладах освіти в умовах війни. Зазначається, що більшість креативних педагогічних працівників потребують універсальних осередків та творчих студій тощо, які б дозволяли здобувачам освіти реалізувати будь-які творчі задуми та розкривати обдарованість. Надмірна інтелектуалізація, інтенсифікація розвитку абстрактно-логічного інтелекту обдарованих дітей, як правило, зумовлюють недостатність розвитку емоційної сфери, особистісні деформації, що, в підсумку, ускладнює перебіг самоактуалізаційних процесів та, зрештою, веде до втрати творчого потенціалу, зниження інтелектуальної активності, втрати інтересу до процесу та результатів своєї праці, а, отже, в кінцевому рахунку, і до нереалізованості. Суб'єктність, як системне психічне новоутворення, виникає на певному рівні

розвитку особистості в процесі ціннісної взаємодії з мікро- та макросередовищем через засвоєння відповідних культурних моделей та подолання тотальної залежності від зовнішніх умов, у тому числі в умовах війни.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти, здібності, талант, інтелект, освітнє середовище, мотивація, цілеспрямованість, здобувачі освіти, ліцей, педагогічні працівники, тайм-менеджмент.

Abstract: The article is addressed to the consideration of the requirements for creating a comfortable educational environment in modern educational institutions in wartime conditions. It is noted that the majority of creative pedagogical workers need universal workshops or creative studios that would allow students to realize any creative ideas and reveal their talents. Excessive intellectualization, intensification of the development of abstract-logical intelligence of gifted children, as a rule, leads to insufficient development of the emotional sphere, personality deformations, which, as a result, complicates the course of self-actualization processes and, ultimately, leads to a loss of creative potential, a decrease in intellectual activity, a loss of interest in the process and results of one's work, and, therefore, ultimately, to unrealisation. Subjectivity as a systemic mental neoplasm arises at a certain level of personality development in the process of value interaction with the micro- and macroenvironment through the assimilation of relevant cultural models and overcoming total dependence on external conditions, including in war conditions.

Keywords: giftedness, gifted children, abilities, talent, intelligence, educational environment, motivation, purposefulness, students, lyceum, teaching staff, time management.

Школа – розвиток обдарувань.

Обдарованість – системно-особистісне утворення, зумовлене природними особливостями організму людини: сенсорні, моторні, інтелектуальні компоненти високої енергетичності. Обдарованість складається з високого рівня інтелекту, творчих здібностей і мотиваційного компонента. (за словами Олени Кульчицької)

Сучасна педагогіка під обдарованістю (талантом) розуміє якісно вищий рівень здібностей особистості. Передумовою розвитку таланту є задатки людини, які можуть перетворюватися на реальність за наявності сприятливих соціальних чинників.

Поняття «обдарованість» у наукових джерелах міцно переплітається з таким термінами, як «здібний», «талановитий». Не можна не погодитись, що не будь-яка талановита дитина чи то людина є разом із тим обдарованою. Як стверджують наукові автори, спільне вживання термінів «обдарований» і «талановитий» виступає як рід і вид. Будь-яка талановита дитина є разом із тим обдарованою, але не кожна обдарована людина може бути названа талановитою. Деяким обдарованим дітям потрібно досягнути рівня талановитості, і не всім, на жаль, це вдається. [2]

Проектуючи організацію освітнього середовища в закладі освіти в умовах війни не лише важливо, а й необхідно брати до уваги теорію розвитку дитини,

описану в працях багатьох відомих вітчизняних і зарубіжних авторів (Е. Еріксон, Л. Виготський, Ж. Піаже та ін.). Усі діти заслуговують навчатися, де забезпечуються їхні потреби, незважаючи на критичну ситуацію у нашій країні, а саме: базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для осіб з особливими освітніми потребами), потреба у безпеці, доступі до ІК та STEM технологій. В освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованим педагогічними працівниками та видами діяльності, ініційованими самими здобувачами освіти. Подібне середовище забезпечує можливості здобувачам освіти здійснювати власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку власного позитивного ставлення до оточуючих, а головне – відкривати свої сильні сторони та працювати над обдарованістю. Важливо спостерігати позитивний ціннісний досвід взаємодії з оточенням в атмосфері любові, турботи. Відмінно організоване освітнє середовище та розумне пристосування створюють підґрунтя для формування гармонійних стосунків людини зі світом та самим собою, розвитку самодетермінації, мотивації саморозвитку, цілеспрямованості особистості, високого рівня активності, формування суб'єктної позиції та реалізації потенціалу обдарованості. [8]

Війна вносить свої корективи у життя наших дітей, тому адміністрація закладу освіти має забезпечити сприятливі умови та відповідне освітнє середовище для усіх здобувачів освіти, адаптація – неминуча. Одним із провідних чинників успішної адаптації до складного, непередбачуваного, мінливого середовища та ефективної самореалізації є формування здатності бути не тільки суб'єктом навчальної діяльності, але й суб'єктом власного розвитку в цілому, тобто здатності до довільної регуляції як пізнавальної активності, так і емоційних станів та поведінки у цілому. [5]

Вважають, що найкращою системою роботи з обдарованими дітьми є та, в якій виявляється й має можливості розвиватися кожна обдарованість. Створенням такої системи переймаються всі, хто працює з обдарованими дітьми. Принципові положення реалізації ідей знаходять відбиток у діяльності педагогічних працівників, де виявлення обдарованих дітей на психометричному й педагогічному рівнях, забезпечення принципу поєднання когнітивного навчання з освітнім середовищем і створення умов для розвитку стійкої інтелектуальної, художньої, рухової обдарованості за системою індивідуальної роботи. [3]

Варто звернути увагу на розвиток та обдарованість здобувачів освіти, тому ефективність розвитку особистості відповідає певним психолого-педагогічним умовам, які включають у себе:

- підхід, де освіта базується на ідеї визнання індивідуальності та унікальності кожного учня, а також її життєвого досвіду. Це створює платформу для розвитку

особистості кожного учня. Вдало працює підхід – використання проблемного навчання для створення ситуацій розмірковування, що сприяє розвитку критичного мислення та активної участі учнів у навчальному процесі;

- стимулювання інтелектуальної активності шляхом проведення уроків, де головною метою є розвиток поняттєвого мислення та мовлення учнів;
- впровадження системи завдань розвивального характеру, які спрямовані на розвиток творчого та дивергентного мислення та мовлення учнів;
- використання на уроках інтерактивних методів навчання, що залучають учнів до активної участі та сприяють їхньому особистісному розвитку.

Вище перераховані умови варто застосовувати й вони є дієвими у діяльності вчителя.

Для розвитку творчих здібностей важливо, щоб педагогічні працівники сприяли самоаналізу здобувачів освіти щодо їхнього процесу мислення, усвідомлення та виправлення помилок. Крім того, для успішної інтеграції в суспільство дитина повинна мати комунікативні уміння та емоційно-вольові якості, що дозволяють їй конструктивно спілкуватися з іншими людьми. [4] Фактором, що сприяє розвитку особистості здобувача освіти-діяча, є освітнє середовище у закладі освіти. Це середовище, де присутня ситуація розмірковування, допитливості та пошуку. [7] У цьому контексті вчитель виступає як організатор розмірковування. Робота вчителя може бути спрямована у двох напрямках. У першому напрямку вчитель самостійно проводить розмірковування, поступово залучаючи до нього здобувачів освіти. Він ставить проблему, розкриває можливі шляхи її розв'язання і разом з учнями розмірковує, демонструючи наукове мислення та логіку переконання через аргументацію та висновки. Вчитель також ставить проблемні питання, що спонукають учнів до діалектичного мислення та наукового пошуку. У другому напрямку вчитель надає учням можливість самостійно шукати шляхи розв'язання проблеми, але залишається активним учасником. Він спрямовує думку здобувачів освіти, ставлячи їм навідні (евристичні) питання та навчаючи ставити їх перед собою та іншими. Такий підхід стимулює самостійність та творчість до вирішення проблем, шляхи подолання. Під час вирішення навчальних завдань учителі мають наголошувати на унікальності, значущості та самостійності кожного здобувача освіти, розглядаючи його як активного учасника освітнього процесу. Створення ситуацій розмірковування на уроках дозволяє кожному здобувачеві освіти відчути, що його власні думки та переконання мають вагу. Це допомагає зрозуміти, що правда не завжди є однозначною і може бути визначена через власний аналіз і розуміння. Кожен здобувач освіти має можливість внести свої ідеї, пропозиції у вивчення теми або проблеми, що розглядається на уроці, розкриваючи свої власні перспективи та точки зору всіх учасників освітнього процесу. [4]

Отже, в умовах воєнного стану Уряд нашої країни, зокрема Міністерство освіти і науки України, докладають максимум зусиль для забезпечення сталості навчання та викладання, створення безпечних умов для учнів і студентів, вчителів і викладачів, підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України, для продовження системних реформ на всіх рівнях освіти. Так, відповідно до Закону України «Про освіту» статті 571 щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану, зазначено, що здобувачам освіти, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників.[1] Навчальна діяльність через воєнний стан має об'єктивну складність, оскільки значна кількість школярів, перебуває в нових умовах навчання, стикаючись при цьому з багатьма труднощами: новий режим життя, незнайомі люди, обстановка, нові речі, іноді відсутність нормальних побутових умов, стосунки з новими учителями та однолітками, (можливе перебування в інших країнах, нерозуміння іноземної мови), засвоєння великої кількості нової інформації, а також для частини дітей ще й перебування під час тривоги в укриттях, бомбосховищах. [6]

Під час будь-якого конфлікту найбільше страждає найуразливіша категорія населення – це діти, і вони зазнають значних труднощів соціального та психоемоційного характеру, пов'язаних зі зміною середовища проживання та звичного кола спілкування тощо, особливо, якщо міграція спричинена війною. Ці складні й незвичні обставини впливають на емоційну, соціальну та особистісну сфери обдарованої дитини й на кожному рівні проявляються по-різному:

- на емоційному рівні дитина може відчувати підвищену тривожність, занепокоєння, страх, невпевненість, напругу, гнів чи агресію;
- на соціальному рівні – проблеми у спілкуванні з однолітками та дорослими в школі і в сім'ї, (а за кордоном – з іноземцями);
- на особистісному рівні можуть спостерігатися проблеми із самооцінкою, відсутність бажання вступати в контакт з оточуючими тощо.

В умовах воєнного часу набуває особливостей психологічний супровід усіх учасників освітнього процесу, в більшій мірі зокрема й обдарованих. Для позитивного емоційного настрою і налаштування дітей на навчання на початку

уроки слід проводити мотиваційні заходи, вчителі мають надавати якісні освітні послуги, організувати ефективну взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу задля успішного виконання поставлених завдань, постійно спостерігати за психоемоційними станами здобувачів освіти, в тому числі й обдарованих, фіксувати їх різкі зміни та одразу повідомляти практичного психолога освітнього закладу для подальшої корекції ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анджейчак А. О. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах / А. Анджейчак // Обдарована дитина. – 2000. – № 5. – С. 8–13.
2. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/12517/1/Maket_Obdarovanist.
3. Бондарчук О. І. Психологічна підготовка керівних освітніх організацій до діяльності в умовах змін: гуманістично-ціннісний підхід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: lib.iitta.gov.ua/10023/1/Бондарчук_Чернігів.
4. Врублевська О. Інтелектуальна активність як складова творчо обдарованої особистості / О. Врублевська // Магістерський науковий вісник. Вип. 4 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – 178 с.
5. Закон України «Про освіту»: редакція від 06.04.2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Ілійчук Л. Особливості роботи школи з обдарованими [Електронний ресурс] / Любомира Ілійчук. – Режим доступу: <https://www.researchgate>.
7. Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у 2022/2023 навчальному році та психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного / післявоєнного. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichnirekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci>.
8. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : монографія / за ред. Р. О. Семенової ; авт. кол.: О. Л. Музика, Д. К. Корольов ; Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – 228 с. 58. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Skrynka/osnovni_orientiridoc](#)

Ігнатюк Тетяна Володимирівна,
Вчитель біології,
Осичківського ліцею Радомишльської міської ради,
tetyanaignatiuk@gmail.com

СІЛЬСЬКА ШКОЛА ЯК ОСЕРЕДОК СТІЙКОСТІ: СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості організації освітнього середовища для розвитку обдарованих учнів у сільській школі в умовах воєнного стану. Підкреслено важливість збереження інтелектуального потенціалу нації через підтримку талановитих дітей, незважаючи на втрати та освітні обмеження, спричинені війною. Визначено ключові проблеми, з якими стикаються сільські заклади освіти, зокрема брак ресурсів, кваліфікованих кадрів, інтернету та низький рівень соціалізації. Разом з тим, подано низку інноваційних та практичних рішень, що впроваджуються в Осичківському ліцеї: індивідуальні траєкторії навчання, освітнє менторство, волонтерські ініціативи, міжпредметні проєкти. Наголошено на ролі школи як простору психологічної стійкості та розвитку, що особливо актуально в умовах війни.

Ключові поняття: обдарованість, сільська школа, освітнє середовище, війна, психологічна стійкість, освітні практики.

Annotation. The article explores the peculiarities of organizing an educational environment for the development of gifted students in rural schools during martial law. The author emphasizes the importance of preserving the intellectual potential of the nation by supporting talented children, despite the losses and educational limitations caused by war. The paper identifies the main challenges rural schools face, such as lack of resources, qualified staff, internet access, and limited opportunities for socialization. At the same time, it presents innovative and practical solutions implemented at the Osychky Lyceum, including individual learning trajectories, educational mentoring, volunteer initiatives, and interdisciplinary projects. The article highlights the school's role as a space of psychological resilience and personal development, which is especially relevant in times of war.

Key concepts: giftedness, village school, educational environment, war, psychological resilience, educational practices.

На сучасний стан освіти в цілому та на роботу педагогів з обдарованими дітьми значний вплив має військовий стан, оскільки у період війни загострюються проблеми суспільні, економічні, психологічні. Освітня галузь не є винятком. Ми спостерігаємо за руйнуванням шкіл, особливо у прифронтових районах, переведенням дітей на дистанційне навчання, міграцією, втратою стабільності, а як наслідок втратою ресурсів та педагогічного супроводу обдарованих учнів.

У часи великого потрясіння, яке зумовила війна, Україна втрачає ресурси економічні (руйнування інфраструктури, підприємств, замінування та забруднення орних земель тощо), людські (гине велика кількість молоді),

культурні (руйнуються бібліотеки, музеї, театри, гинуть поети, художники, музиканти – носії культурної спадщини). Саме тому обдарована молодь є основним ресурсом у післявоєнній відбудові будь-якої держави, зокрема і України. Набуває особливої актуальності виявлення, підтримка та педагогічний супровід обдарованої молоді.

Обдарованість - це поняття в психології, яке використовується для опису особливостей людей, які володіють надзвичайними здібностями в різних сферах. Цей термін є однією з ключових концепцій у галузі психології обдарованості та розвитку таланту. [4]

Правові засади організації роботи з обдарованими дітьми закріплені в “Законі України про освіту”. Зокрема, в статті 19 “Освіта осіб з особливими освітніми потребами”, пункт 6 зазначено: “Держава створює умови для розвитку обдарованих осіб, у тому числі шляхом організації індивідуального навчання, створення спеціалізованих навчальних закладів, класів (груп), програм, а також надання підтримки таким особам. [1]

Таким чином обдарованість визначається особливою освітньою потребою і передбачає не лише педагогічну підтримку, а й створення особливого освітнього середовища.

Згідно Концепції “Нова українська школа” «Освітній процес має бути зорієнтований на потреби кожної дитини – зокрема, дітей з особливими освітніми потребами, обдарованих дітей, дітей з тимчасово окупованих територій тощо. Вони потребують особливої уваги, підтримки та індивідуального підходу.”

«Школа має створити умови для розвитку потенціалу кожного учня, незалежно від місця його проживання чи соціального статусу. Це означає, що обдарованість має бути вчасно виявлена, розпізнана й розвинена шляхом варіативності програм, гнучкого підходу до організації навчання та педагогічної підтримки.» [2]

Освітнє середовище – сукупність об’єктивних зовнішніх умов, факторів, соціальних об’єктів, необхідних для успішного функціонування освіти. Це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, які містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні. [5]

У сільській школі обдарованість учня є соціальним викликом, оскільки освітнє середовище включає в себе ряд обмежень, таких як

- брак спеціалізованих ресурсів (зазвичай у сільських школах відсутні спеціалізовані класи, гуртки, лабораторії, доступ до новітніх технологій, інтернету, комп’ютерних класів);
- відсутність конкурентного середовища (за малої наповнюваності класів, обдарована дитина може бути одна “на клас”, за такої ситуації, їй нема з ким

змагатися за першість);

- обмежений доступ до зовнішніх освітніх ресурсів (часто для участі в олімпіадах, семінарах, наукових конференціях, освітніх та спортивних гуртках, онлайн-курсах необхідний доступ до інтернету, наявність новітніх гаджетів, гарне транспортне сполучення або матеріальна база, що може бути обмежуючим фактором для учнівської молоді);
- переобтяження вчителя (один вчитель може викладати кілька предметів, оскільки праця вчителя знецінена як у суспільстві так і державою на що вказує низький рівень оплати праці та велика кількість роботи, яку виконують вчителі не оплачується, тому вчителі змушені викладати більшу кількість годин, розпорощуватися між кількома предметами і бути переобтяженим для роботи ще й з обдарованими дітьми, часто у вчителів відсутня відповідна кваліфікація, велика кількість вчителів, які доїжджають у сільські школи з міста і “прив’язані” до графіків руху громадського транспорту);
- низький рівень соціалізації (мала кількість учнів у класі обмежує коло спілкування дитини, важче знайти однодумців, важче сформувати групу спілкування за інтересами, рівень розвитку комунікативних навичок знижується, діти менш публічні їм важче виступати перед незнайомою аудиторією);

Не зважаючи на велику кількість викликів, навчання в сільській школі має певні переваги, такі як:

1) індивідуальна увага до кожного учня (за малої наповнюваності класів, учень має більше можливості бути поміченим, вчитель може розгледіти нахили та можливості кожного учня, надати індивідуальну консультацію, розробити вправи відповідно до потреб конкретної дитини);

2) участь учнів у всіх заходах, які проводяться в школі (за малої кількості учнів та потреби проводити велику кількість освітніх, виховних, спортивних заходів одні і ті ж учні беруть участь у заходах різної спрямованості, що підвищує можливість розгледіти обдарованість учня з того чи іншого напрямку та дозволяє розвинути навички в інших галузях);

3) менше стандартизації в освітньому процесі (вчитель може підбирати та розробляти уроки, завдання орієнтуючись на індивідуальні потреби кожного учня, що дає можливість збільшити гнучкість освітнього процесу, розкриває творчий потенціал);

4) психологічна безпека (у меншому колективі обдарована дитина рідше піддається булінгу з боку однолітків, менший колектив дає змогу вчителю швидше помітити та розв’язати конфліктну ситуацію та забезпечити психологічну підтримку).

Зважаючи на все вище зазначене школа виступає нині не лише місцем отримання знань, вмінь та навичок, а й осередком психологічної стійкості,

стабільності, рівноваги.

Психологічна стійкість – це здатність особистості адаптуватися до стресових ситуацій, долати труднощі, зберігаючи своє емоційне і психічне здоров'я. Це не означає, що людина не переживає стрес, але вона може успішно справлятися з ним, не дозволяючи йому впливати на її здатність діяти, навчатися та розвиватися. [3]

З метою збереження психологічної та емоційної стійкості учнів, підтримки та розвитку пізнавальної активності учнів, зокрема і обдарованих, вчителі Осичківського ліцею використовують такі практичні кейси:

1) індивідуальні онлайн-консультації з обдарованими учнями та учнями, які перебувають за межами України (зовнішньопереміщені) за допомогою Google Meet та за допомогою освітньої платформи “На урок” ці діти не лише зберегли рівень навчальних досягнень, але й беруть участь у всеукраїнських предметних олімпіадах (з біології, географії, хімії, української мови та літератури) та конкурсах (всеукраїнський інтернет-конкурс «Жінки в науці», Всеукраїнський інтернет-конкурс «Путівник космотуриста: що приховує космос?», Всеукраїнський інтернет-конкурс «Довженко-130: Світ у кадрі і слові», Всеукраїнський конкурс із хімії «Вода є життя», Всеукраїнський інтернет-конкурс «Тіло людини», “Патріотична пасха героїчної України”, “Щаслива лапа”, “Світ очима дітей”, “Рятівник”), пишуть наукові роботи з біології, екології та займають призові місця;

2) залучення до роботи ліцею психолога, який працює безоплатно на волонтерській основі (оскільки фінансування ліцею щороку скорочують, тож ліцей не мав штатного психолога);

3) театральний гурток “Незламні серця”, який працює в укритті під час повітряних тривог, учні відтворюють традиційні українські свята, розучують давні українські пісні, колядки, щедрівки, веснянки (учасники гуртка організували колядування та зібрали гроші на дрон для воїнів ЗСУ, що значно покращило психологічний стан учнів, зміцнило їх віру в себе та покращило емоційний клімат в колективі);

4) створення інтегрованих міжпредметних творчих груп, які працюють над учнівськими проєктами (наприклад біологія+інформатика+українська мова, географія+інформатика, часто учні, які успішні в біології потребують допомоги в оформленні відео та презентацій до проєктів, а також редагуванні тексту, робота в творчій групі розвиває комунікативні здібності, особисту відповідальність, дозволяє учням здобути новий цінний досвід);

5) освітнє менторство: старші молодшим (учні 11 класу працювали над проєктом у межах конкурсу від компанії Epson «Відповідальне споживання електроенергії та/або інших природних ресурсів на рівні учнів в Україні» у

межах конкурсу були проведені такі заходи як збір батарейок учнями школи та їх здача на переробку, виготовлення інформаційних буклетів про раціональне використання природних ресурсів “Пластик – це глобальна криза охорони природи, що криється на видноті”, “Ліси – основа громад”, “Проблема забруднення водних ресурсів”, “Кожна відповідальна утилізація батарейок - це крок до збереження природи та здоров’я майбутніх поколінь.” та поширення їх серед молодших учнів та мешканців громади, через заклади торгівлі в громаді, співпраця з Радомишльською міською бібліотекою медіатекою, лекції для учнівської молоді у недільній школі протестантської церкви; також організовано співпрацю з випускниками школи, які мешкають у Канаді та Франції за допомогою інтерв’ю з студентами цих країн було організовано обмін досвідом щодо утилізації відходів, поводження зі сміттям, а також учні ознайомилися з законодавчою базою щодо поводження з відходами в цих країнах);

6) волонтерська діяльність (учні ліцею плетуть маскувальні сітки, виготовляють окопні свічки та обереги для воїнів, в таких умовах проявляються лідерські та організаторські здібності учнів, креативність, схильність до творчості);

7) матеріальне заохочення обдарованих дітей (ліцей співпрацює з “БФ”Доброствір Радомишль” , який фінансується німецькими благодійниками, забезпечує учнів подарунками, в свою чергу поробки учнів ліцею були відправлені в Німеччину на знак вдячності, також в ліцеї запроваджена грошова премія “Кращий учень школи”, яка існує завдяки коштам місцевих благодійників).

Таким чином ми можемо зробити висновок, що незважаючи на виклики, які нині стоять перед сільськими школами вони здатні забезпечити відповідне освітнє середовище для розвитку потенціалу обдарованих учнів як майбутнього інтелектуального та культурного резерву української нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380. Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція «Нова українська школа»: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р // Урядовий портал. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nush/1-nush-konczepczyia.pdf>
3. <https://naurok.com.ua/psihologichna-stiykist---shlyah-do-vidbudovi-osviti-439128.html>
4. <https://www.psykholoh.com/post>
5. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>

Кабанець В. І.,
учитель початкових класів
Білозерської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 15
Білозерської міської ради,
ukrainka.05.12.60@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСПЕКТ УРОКУ «МЕШКАНЦІ ОКЕАНІВ І ПРІСНИХ ВОДОЙМ»

Анотація. Запропонована стаття містить розробку уроку з конкретної теми для учнів 4 класу. На даному уроці школярі активно пригадують все те, що вже знають за цією темою, намагаються визначити особистий рівень власних знань. І на перших етапах уроку стоїть задача виклику зацікавленості та міркування про те, що їм вже відомо.

Протягом уроку учні розширяють свої знання про різноманітних мешканців та рослини водойм. Під час вивчення нового матеріалу формуватимуться навички школярів щодо розрізнення тварин океанів та прісних водойм. Велика увага приділяється на уроці вихованню пізнавальної активності та зацікавленості учнів вивченням світу тварин і рослин різноманітних екосистем планети. При цьому формуються навички самостійної роботи з пізнавальним матеріалом, розвивається креативність під час визначення форми представлення інформації.

Сподіваюсь, що запропонований матеріал допоможе колегам зробити уроки ще більш результативними та захоплюючими.

Abstract. The proposed article contains the development of a lesson on a specific topic for 4th grade students. In this lesson, students actively recall everything they already know about this topic, try to determine their personal level of knowledge. And at the first stages of the lesson, the task is to arouse interest and reflection on what they already know.

During the lesson, students will expand their knowledge about various inhabitants and plants of water bodies. During the study of new material, students will develop skills in distinguishing between animals of the oceans and fresh water bodies. Much attention is paid in the lesson to fostering cognitive activity and students' interest in studying the world of animals and plants of various ecosystems of the planet. At the same time, skills for independent work with cognitive material are formed, and creativity develops when determining the form of information presentation.

I hope that the proposed material will help colleagues make lessons even more effective and exciting.

Мета: розширити знання учнів про мешканців водойм; формувати навички розрізнення тварин океанів та прісних водойм; виховувати пізнавальну зацікавленість щодо вивчення світу тварин і рослин водних екосистем планети.

Обладнання і матеріали: класна дошка і кольорова крейда; роздатковий матеріал – картки; комп'ютер, доступ до інтернету, мультимедійний проектор.

Ранкове коло

1. Привітання. Кожен учень отримує картку із зображенням рослини и тварини. Необхідно сказати: це рослина чи тварина і де можна її зустріти.

2. Оголошення теми уроку: «Сьогодні ми спробуємо дослідити водні нашої планети та тих мешканців, що населяють океани, моря і прісні водойми».

Робота з підручником

1. Опрацювання тексту «Мешканці океанів» і розгляд малюнка-схеми в підручнику на с. 140.

- Яка на Землі є найбільша водна екосистема? (океанічна)
- А чим відрізняються умови життя тварин океану на різних його глибинах? (чим більша глибина, тим менше сонячного світла туди попадає, тим холоднішою стає вода)
- Назвіть тварини на малюнку, що у поверхневих водах мешкають. А тепер тих, що живуть на глибині до 200 метрів? (медуза, черепаха, дельфін, тунець, синій кит)
- А на глибині 1000 м? (котяча акула, краб, криль, кальмар)

2. Робота з малюнком: «ланцюжком» назвати тварин кожного океанічного шару.

Висновок: «Ви помітили різноманітність природного світу морів та океанів. І науковці всього світу продовжують постійно відкривати нові й нові види різних тварин та рослин. Думаю, що на нас ще чекає багато сюрпризів!»

Фізхвилинка «Морська подорож» <https://www.youtube.com/watch?v=bKQ-AsdxI9o>

Робота в групах «Хто мешкає в океанічних глибинах?»

1. Об'єднання учнів у чотири групи способом розрахування на 1-4.

2. Кожна група отримує картку з водними мешканцями, опрацьовує її і знайомить з цим матеріалом весь клас.

1 група

Синій кит

Найбільша тварина з усіх, що мешкають на Землі. І ймовірно, що сині кити є найбільшими істотами, які коли-небудь населяли нашу планету.

Мешкають у воді, але дихають легенями. Можуть обходитися без кисню до двох годин, але зазвичай роблять вдих від одного до чотирьох разів на хвилину.

2 група

Восьминог

Головоногий молюск, велика голова якого переходить у вісім довгих щупаленць.

Під час небезпеки випускає рідину, схожу на чорнило, що зафарбовує воду. Це дає можливість восьминогу утекти.

Вважається найрозумнішою істотою серед усіх безхребетних тварин.

3 група

Ці тварини надзвичайно добре плавають. Вони можуть рухатися навіть зі швидкістю 200 кілометрів на годину. Також кальмари мають чудовий зір та складно побудовані очі.

Полюють кальмари за допомогою двох щупалець, якими захоплюють їжу. Довжина їх може досягати до 10 метрів.

Кальмар

4 група

	Має міцний панцир, що надійно захищає його від ворогів, та потужні клешні, якими тримає свою здобич. А плоска будова тіла дозволяє крабу проникати навіть в найбільш вузькі ущелини. Оскільки панцир не росте разом з тілом, дорослий краб скидає його через кожні 6-12 місяців.
Краб	

Кожна група по черзі робить огляд і знайомить клас з твариною, що є на отриманій картці, та називає глибину океанічного простору, на якій мешкає ця тварина.

3. Перегляд відео за QR-кодом на с. 140 «Зони океану».

Обговорення відео:

- Назвіть всі океанічні зони за мірою заглиблення. (*сонячна, сутінкова, опівнічна, безодня, западина*)
- Назвіть тварини, що мешкають у поверхньому шарі океанів? (*кити, морські черепахи, акули, ще велика кількість різноманітних мешканців*)
- Яка зона є наступною за сонячною глибиною? (*сутінкова*)
- Назвіть морських тварин, що живуть у цій зоні? (*каракатиця, тунець, кальмар, риба-меч тощо*)
- Назвіть, а які океанічні зони розташовані на глибині нижче, ніж 1000 метрів? (*опівнічна зона, безодня, западина*)
- Хто з тварин мешкає у найглибших місцях океану? (*риба-слимак, рифтія, морський огірок*)
- А чи запропонували б ви для перегляду дане відео своїм друзям і чому?
- **Висновок:** «Ви узнали, що навіть в найтемніших океанічних просторах, позбавлених сонячного світла, існує життя»

Фізхвилинка «У морі живе дельфін» <https://www.youtube.com/watch?v=dTrh-br4rPU>

- Давайте спробуємо згадати і назвати тих представників водних екосистем, про яких згадувалось у даній пісні. (*дельфін, акула, морська трава, молюски, які мають мушлі*).

Робота з підручником

1. Опрацювання тексту «Мешканці прісних водойм» у підручнику на с. 141.

Обговорення:

- Які представники тваринного світу мешкають у прісних водоймах? (*видра*

річкова, лелека, крижень, жаба ставкова, вуж, бобер, черепаха, щука, карась, окунь, лин, рак)

- Серед них назвіть птахів. (лелека та крижень)
- А тепер плазунів. (черепаха, вуж)
- Хто з них – представники земноводних? (жаба)
- Назвіть всі з даних на малюнку рослини, що у прісних водоймах ростуть. (водяний горіх, кушир, ряска, рогіз, латаття біле, елодея)
- Порівняйте умови життя в океанічних глибинах з умовами прісноводних екосистем: чим вони відрізняються? (рівнем солоністі води та саме глибиною цих водойм)

Висновок: «Отже, ви побачили, що в прісноводній екосистемі мешкають як риби, так і птахи, ссавці, земноводні, плазуни, є й комахи та членистоногі. А ще ми тут спостерігаємо безліч різноманітних рослин»

2. Об'єднання учнів в три групи способом «Звіри, птахи, риби».

3. Кожна група отримує картку з мешканцями та рослинами прісних водойм, опрацьовує її і знайомить з цим матеріалом весь клас.

1 група

Короп

Короп любить глибокі ділянки водойм зі слабкою течією або взагалі стоячою водою та мулистим дном. Ця риба любить теплу воду.

Холодні пори року коропи, перебікують в глибоких ямах, впадаючи в напівсонний стан. Пережити холоди рибі допомагає шар густого слизу.

Ряска

Дрібна рослина, яка зазвичай плаває у великій кількості на поверхні стоячих водойм.

Є основною їжею для водоплавних птахів.

Ряска є квітковою рослиною, але цвіте вона дуже рідко, а квіточки у неї дуже маленькі. Тому небагатьом спостерігачам вдавалося бачити цвітіння ряски.

2 група

Великий гризун, веде напівводний спосіб життя, рідко віддаляється від води більш ніж на 200 метрів. Має великі й тверді зуби та може ними підгризати дерева, корою яких харчується і з яких будує собі житло.

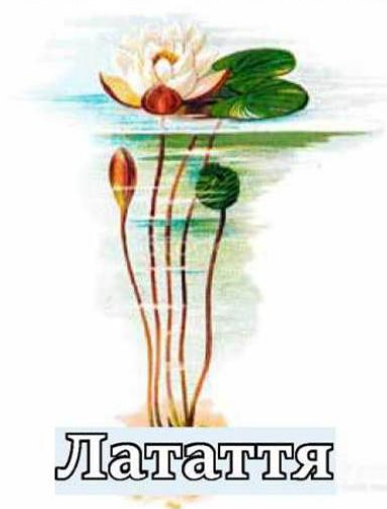
Бобри живуть у водоймах зі стоячою водою, тому будують собі не лише житло, а й греблі.

Бобер

Трав'яниста рослина, коріння якої «повзає» по дну водойми, а великі листки плавають на її поверхні. Ростає в стоячих або з повільною течією водоймах.

У багатьох народів з глибокої давнини збереглися перекази і легенди, пов'язані з лататтям, а у Стародавньому Єгипті воно було священною рослиною.

Латаття

Фізхвилинка «Морська руханка»

https://www.youtube.com/watch?v=LCyMTR5F_IA&t=2s

3 група

Лелека

Окрім наукової назви, у цього птаха безліч народних назв: чорногуз, бусол, бузько тощо.

Спілкуються лелеки за допомогою клацання дзьоба.

Довгі, червоні ноги добре пристосовані до ходіння по мілким місцям водойм.

Перелітний птах, під час холоду найчастіше мігрує до Африки.

Висока болотяна або прибережна рослина. Його великі зарості можна виявити на берегах багатьох водойм нашої країни.

Особлива ознака рогозу — оксамитові бурі «свічки», у яких міститься насіння.

Ця рослина, як губка, вбирає в себе все шкідливе з водойми.

4. Колективне виконання інтерактивної вправи на платформі Learning Apps на розподіл тварин за групами за посиланням <https://learningapps.org/watch?v=p8rdxxkyn20>

Підсумок уроку

Гра «Не розірви водний ланцюжок». Учні мають по черзі називати представників морських глибин та прісних водойм. Наприклад: восьминіг, щука, акула, окунь, кальмар, бобер, дельфін, карась, касатка, лелека тощо.

– А які водойми є у нашій місцевості?

– Давайте назвемо рослини, які ви бачили біля наших водойм, і тварин, що населяють наші водойми.

Всі ви, діти, молодці,
Гарно працювали
Але дзвоник пролунав.
Він мені і вам сказав,
Що урок вже час кінчати,
4. Побажання учнями один одному гарного дня.
Збіг урок наш, як коротка мить,
Дуже швидко час біжить.
Та попереду у нас багато кроків,
І веселих, і сумних уроків.
Тож намагайтесь вправно все вивчати,
Щоб все про всіх у житті знати.

Очікувані результати:

- школярі мають навчитися розрізняти тварин, що мешкають у солоних і прісних водоймах, за певними прикметами;
- вміти приміняти набуті знання на інших уроках, позаурочних заходах, в побуті;

– проявляти бажання щодо збереження довкілля, а саме – водних екосистем планети.

ПОСИЛАННЯ НА ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ:

1. <https://www.youtube.com/watch?v=bKQ-AsdxI9o>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=dTrh-br4rPU>
3. https://www.youtube.com/watch?v=LCyMTR5F_IA&t=2s
4. <https://learningapps.org/watch?v=p8rdxxkyn20>

Кавалжи О. М.,
керівник гуртка «Юні дослідники»
КЗПО «Одеський еколого-натуралістичний центр «афаліна»,
здобувач ВО (спеціальність ЕЗ «Хімія»)
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
kavalzhy_o@ukr.net

ДИТЯЧИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ ПАРЛАМЕНТ ЯК СПОСІБ ПОШУКУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. У даній статті розглядається роль Дитячих екологічних парламентів в Україні як потенційного механізму для виявлення та розвитку обдарованих дітей в умовах повномасштабної війни. Аналізується, як структура та діяльність екологічних парламентів можуть слугувати платформою для прояву різних типів обдарованості, зокрема інтелектуальної, творчої та лідерської, з акцентом на екологічну спрямованість. Стаття підкреслює стратегічну важливість ДЕП для формування майбутніх екологічних лідерів, необхідних для "зеленого відновлення" України, та надає рекомендації щодо посилення їхньої ролі у розвитку талантів.

Ключові слова: Дитячий екологічний парламент, обдаровані діти, виявлення талантів, екологічна обдарованість, екологічне лідерство, позашкільна освіта, екологічна свідомість.

Abstract. This article examines the role of Children's Environmental Parliaments in Ukraine as a potential mechanism for identifying and developing gifted children in the context of a full-scale war. It analyzes how the structure and activities of environmental parliaments can serve as a platform for the manifestation of different types of giftedness, in particular intellectual, creative and leadership, with an emphasis on environmental orientation. The article emphasizes the strategic importance of DEP for the formation of future environmental leaders necessary for the "green recovery" of Ukraine, and provides recommendations for strengthening their role in the development of talents.

Keywords: Children's Environmental Parliament, gifted children, identifying talents, environmental giftedness, environmental leadership, extracurricular education, environmental awareness.

1. Вступ: Плекання екологічного таланту посеред кризи.

Кожен громадянин знає, що Україна стоїть перед подвійним викликом: ведення повномасштабної війни за своє існування та одночасна необхідність планування майбутнього відновлення. Це відновлення неминуче має включати екологічну реставрацію, враховуючи безпрецедентну шкоду, завдану довкіллю внаслідок бойових дій. Водночас війна глибоко впливає на освіту та розвиток дітей, створюючи ризики освітніх втрат, але й формуючи унікальні обставини для виявлення стійкості та потенціалу[1, 5].

У цьому складному контексті Дитячі екологічні парламенти (ДЕП) постають як специфічна форма молодіжної активності, зосереджена на екологічних питаннях. Ці структури, що функціонують у межах української освітньої системи, часто на базі позашкільних закладів, таких як Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ) або обласні еколого-натуралістичні центри, пропонують платформи для участі молоді, реалізації проєктів та розвитку лідерських якостей, які у подальшому житті допоможуть стати свідомими членами соціуму, спроможними постояти за себе та державу.

Головним та основним питанням цього дослідження є можливість ДЕПів, функціонуючи в умовах надзвичайного тиску війни, слугувати ефективними механізмами не лише для екологічної освіти, але й для виявлення та плекання обдарованих дітей – особливо тих, чиї таланти є ключовими для майбутнього екологічного лідерства та розв'язання проблем.

Мета цієї роботи – проаналізувати потенціал та виклики ДЕПів у виявленні різноманітних форм обдарованості серед української молоді в умовах сучасного стану, зумовленого війною. Слід розглядати структуру ДЕПів, природу обдарованості (зокрема, в екологічному контексті), вплив війни та надати рекомендації щодо використання потенціалу ДЕПів для розвитку талантів, необхідних для сталого майбутнього України. Аналіз спирається на наявні дослідження та звіти про діяльність ДЕПів, теорію обдарованості, екологічну психологію та задокументовані наслідки війни.

Війна створює парадоксальну ситуацію для Дитячих екологічних парламентів. З одного боку, їхня місія стає надзвичайно актуальною через масштабну екологічну шкоду та нагальну потребу в майбутніх лідерах і рішеннях для її подолання. ДЕП, зосереджуючись на екологічних питаннях та розвитку лідерства, безпосередньо відповідають цим потребам. З іншого боку, війна руйнує освітні процеси, обмежує фінансування та створює безпекові ризики, що ставить під загрозу саму можливість функціонування екологічних парламентів та охоплення ними дітей. Ця напруга між зростаючою потребою та зменшеними можливостями є ключовим аспектом, який розглядається у даній роботі.

Розгляд ДЕП як інструменту виявлення талентів у воєнний час змінює перспективу: це вже не просто освітній напрям виховної роботи, а потенційний стратегічний актив для ідентифікації людського капіталу, необхідного для національного відновлення. ДЕП пропонує альтернативне, діяльнісне середовище для спостереження за навичками. Оскільки відновлення України, особливо "зелене" відновлення, потребує специфічних талентів (екологічні знання, розв'язання проблем, лідерство). Погляд на ДЕП через призму ідентифікації талентів позиціонує їх не як "позашкільну діяльність", а як потенційний канал для виявлення осіб, критично важливих для досягнення конкретних цілей відбудови країни.

2. Розуміння обдарованості в екологічному контексті.

Сучасне розуміння обдарованості виходить за межі вузьких визначень, що фокусуються виключно на високому IQ чи академічній успішності. Обдарованість є багатогранним феноменом, що охоплює [2]:

1. Інтелектуальні здібності вище середнього: включаючи здатність до логічних роздумів, аналізу, синтезу, узагальнень, швидке навчання, відмінну пам'ять, здатність до складного мислення.

2. Креативність: оригінальність, унікальні способи розв'язання проблем, уява, гнучкість мислення, здатність генерувати нові ідеї, знаходити сучасний розв'язок актуальних питань.

3. Наполегливість у виконанні завдання (мотивація): завзятість, внутрішній інтерес, високий рівень залученості, зосередженість, прагнення до високих стандартів, потреба в знаннях.

4. Лідерський потенціал: здатність організовувати, впливати на інших, проявляти ініціативу, ефективно спілкуватися (що загалом передбачається структурами Дитячих екологічних парламентів).

5. Спеціальні таланти: здібності в конкретних сферах, таких як наука, математика, мистецтво, екологічна наука/активізм.

Але найголовніший чинником формування обдарованості в екологічному форматі - екологічна свідомість, яка передбачає розуміння взаємозв'язку між людським суспільством та світом природи.

Ключові аспекти включають:

Розуміння екологічних принципів, екологічних проблем та впливу людини. Оцінка природи, занепокоєння щодо деградації довкілля, визнання необхідності збереження. Типи свідомості варіюються від антропоцентричної (людина в центрі) до екоцентричної (гармонія людини і природи).

Поведінкові наміри/Дії: Готовність діяти, брати участь у природоохоронній діяльності, впроваджувати сталі практики.

Екологічні проблеми, особливо складні та етично навантажені, такі як спричинений війною екоцид, створюють унікально складну та мотивуючу сферу для обдарованих особистостей, де вони можуть застосувати свої розвинені когнітивні та афективні здібності. Обдаровані індивіди часто шукають складних завдань. Екологічні проблеми за своєю суттю є складними, оскільки включають взаємопов'язані системи (екологія, суспільство, економіка). Війна додає нові рівні складності та терміновості. Вирішення цих питань вимагає аналізу високого рівня, креативного розв'язання проблем та етичного обґрунтування – рис, пов'язаних з обдарованістю. Таким чином, екологічна сфера, особливо в сучасному контексті, діє як природний магніт та випробувальний полігон для певних типів обдарованості.

Сам розвиток екологічної свідомості можна розглядати як просунуту форму когнітивного та афективного розвитку, що потенційно корелює з рисами обдарованості, такими як системне мислення та емпатія [2].

Екологічна свідомість передбачає розуміння складних взаємозв'язків (людина-природа) та дотримання певних цінностей. Це вимагає когнітивних здібностей, таких як абстрагування, синтез та вміння бачити різні точки зору. Вона також включає афективні компоненти, такі як емпатія та турбота. Ці когнітивні та афективні здібності часто посилені у обдарованих індивідів.

Отже, високорозвинена екологічна свідомість може бути індикатором або супутньою характеристикою обдарованості, що свідчить про те, що діяльність ДЕП, яка сприяє формуванню цієї свідомості, нерозривно пов'язана з розвитком обдарованого потенціалу.

3. Модель Дитячого екологічного парламенту (ДЕП) в Україні.

Дитячі екологічні парламенти часто функціонують як частина системи позашкільної освіти, тісно пов'язаної з Національним (НЕНЦ) або обласними еколого-натуралістичними центрами (наприклад, Одеський, Донецький, Львівський та інші). Вони представляють собою форму учнівського самоврядування, зосереджену на екологічній тематиці.

Система Дитячого екологічного парламенту передбачає певні організаційні системи серед учасників, тобто дітей. Зазвичай включають обраних представників (наприклад, Президента, лідерів, членів), яких часто обирають на конференціях або шляхом голосування. Завдяки цьому вже можна виявити дітей, які мають лідерські якості, адже на такі так звані «керівні посади» зголосяться в першу чергу лідери дитячих колективів.

Ці структури ДЕПів можуть мати координаційні ради, наглядові ради та зв'язки з освітніми установами та державними органами (наприклад, Міністерством освіти і науки України - МОН). Регулярні зустрічі (наприклад, щомісяця, або спеціальні заходи, такі як координаційні наради, фестивалі, збори лідерів). Саме завдяки такій роботі починається пошук обдарованої дитини [3].

Цілі та принципи на яких формується ДЕП:

- Сприяння екологічній обізнаності та освіті;
- Залучення молоді до практичної природоохоронної діяльності, досліджень та розробки проєктів (проведення досліджень місцевих екологічних проблем, таких як якість води, забруднення повітря, біорізноманіття або наслідки війни; проєктування та реалізація екологічних проєктів (наприклад, зменшення відходів, висадка дерев, енергоаудит, природоохоронні ініціативи);
- Розвиток лідерських навичок та громадянської активності (Розвиток навичок у таких сферах, як лідерство, управління проєктами, методи дослідження, специфічні екологічні теми (наприклад, енергоаудит, формування візії)) (створення інформаційних матеріалів (листівки, відео), організація заходів, навчання однолітків);
- Сприяння розвитку творчості, критичного мислення та співпраці (робота з експертами, науковцями та іншими організаціями);
- Надання платформи для голосу молоді з екологічних питань (Представлення результатів досліджень та пропозицій органам влади або громадськості (імпліцитно впливає зі структури "парламенту" та взаємодій)).

Модель ДЕП за своєю суттю поєднує формальне навчання (здобуття знань, дослідницькі навички) з неформальним навчанням (управління проєктами, лідерство, адвокація, співпраця), створюючи цілісне середовище для розвитку. Діяльність ДЕП включає дослідження та вивчення екологічних питань, що відповідає цілям формальної освіти. Водночас ДЕП передбачає практичні проєкти, командну роботу, лідерські ролі та залучення громади, що є характерним для неформальної освіти. Таке поєднання дозволяє учасникам застосовувати теоретичні знання в практичних контекстах та розвивати ширший спектр компетенцій (когнітивних, соціальних, практичних). Цей цілісний розвиток є особливо цінним для плекання обдарованих особистостей, чії потреби можуть не повністю задовольнятися традиційною шкільною освітою.

"Парламентська" структура, навіть символічна на дитячому рівні, впроваджує елементи демократичного процесу, дебатів, представництва та політичного мислення, потенційно сприяючи розвитку громадянської обдарованості поряд з екологічним талантом. ДЕП включає вибори, представництво (старости, обрані лідери), обговорення та прийняття рішень (ухвалення постанов). Ці види діяльності, хоч і спрощено, відображають функції реальних парламентів. Участь у цих процесах вимагає таких навичок, як аргументація, ведення переговорів, розуміння різних точок зору та формулювання пропозицій. Це сприяє формуванню громадянських компетенцій та потенційно виявляє молодь зі схильністю до державної служби, політики чи управління, застосованих у екологічній сфері.

4. Як діяльність ДЕП може виявляти обдарованість.

Діяльність у рамках Дитячих екологічних парламентів надає унікальні можливості для виявлення різноманітних проявів обдарованості через практичну діяльність та спостереження.

Відображення активностей ДЕП на індикатори обдарованості:

1. Дослідження та моніторинг: ця діяльність виявляє інтелектуальну допитливість, аналітичні навички, здатність до синтезу інформації, наполегливість, наукові схильності, спостережливість та потенційно етичне мислення щодо збору даних (особливо в чутливих умовах воєнного часу).

2. Розробка та реалізація проєктів: демонструє креативність, навички розв'язання проблем, практичний інтелект, здібності до планування та організації, ініціативність та відданість завданню. Складні проєкти (наприклад, історичне дослідження, енергоаудит) вимагають мислення вищого рівня.

3. Дебати, дискусії та презентації: висвітлюють вербальну вільність, логічну аргументацію, критичне мислення, здатність формулювати складні ідеї, комунікативні навички та потенційно лідерство через переконання.

4. Лідерські ролі (Президент, керівники комітетів, лідери груп): безпосередньо демонструють лідерські якості, організаторські здібності, відповідальність, здатність мотивувати однолітків та стратегічне мислення.

5. Адвокація та просвітницька діяльність: показує комунікативні навички, пристрась, відданість справі, здатність встановлювати контакт з різними аудиторіями та потенційно соціально-емоційний інтелект.

6. Співпраця та командна робота: виявляє міжособистісні навички, здатність ефективно працювати з іншими, йти на компроміс та робити внесок спеціалізованими навичками в групову роботу. Обдаровані діти іноді мають труднощі зі співпрацею, що робить цю сферу ключовою для спостереження.

ДЕП забезпечує контекст для спостереження за обдарованістю в дії, через виконання завдань у реальних умовах, а не лише за допомогою стандартизованих тестів. Це відповідає сучасним підходам до ідентифікації обдарованості, які наголошують на оцінюванні на основі результатів діяльності та талантів у конкретних сферах. Можна використовувати такі методи, як спостереження, аналіз продуктів діяльності (проєкти, звіти), номінації однолітків/експертів та, можливо, екологічна рефлексія.

Зосередженість ДЕП на відчутних результатах (проєкти, дослідницькі звіти, інформаційні кампанії) надає конкретні докази здібностей, які можуть бути більш надійними та інформативними для ідентифікації, ніж абстрактні результати тестів, особливо для практичних або творчих талантів. Традиційні тести часто вимірюють потенціал або абстрактне мислення. Діяльність ДЕП вимагає від учасників створення конкретних продуктів (наприклад, результати

досліджень, реалізація проєктів, листівки/відео). Оцінка цих продуктів дозволяє оцінити прикладні навички, креативність, розв'язання проблем у контексті та наполегливість. Такі докази, засновані на результатах діяльності, можуть виявити таланти (наприклад, практичний дизайн, мистецька комунікація, ефективне проведення досліджень), які можуть бути пропущені традиційними тестами [6].

Самостійний характер багатьох видів діяльності ДЕП (вибір проєктів, формулювання дослідницьких питань) дозволяє внутрішній мотивації та специфічним інтересам обдарованих дітей керувати їхньою участю, надаючи чіткіше уявлення про їхні захоплення та потенційну відданість цій сфері. Обдарованість часто включає сильну внутрішню мотивацію та специфічні інтереси. ДЕП дозволяє вибір та ініціативу у виборі тем або проєктів. Коли діти працюють над темами, які їх захоплюють, вони з більшою ймовірністю демонструють свій повний потенціал, наполегливість та креативність. Спостереження за тим, які теми викликають у дитини пристрасть та тривалі зусилля в рамках ДЕП, може бути потужним індикатором її специфічних талантів та майбутньої траєкторії.

5. Виявлення талантів у тіні війни: виклики та адаптації.

Повномасштабна війна має руйнівний вплив на українських дітей та систему освіти [3]:

1. Психологічна травма: підвищений стрес, тривожність, страх, втома негативно впливають на концентрацію та навчання. Підвищена чутливість обдарованих дітей може робити їх більш вразливими.

2. Освітні втрати: значне погіршення знань, особливо зі складних предметів, таких як математика та природничі науки, відзначається самими учнями. Перебої в навчанні через відключення електроенергії, повітряні тривоги, виклики дистанційного навчання є поширеними.

3. Переміщення: внутрішнє та зовнішнє переміщення руйнує звичний освітній процес та участь у позашкільних заходах, таких як ДЕП.

4. Проблеми доступу: обмежений доступ до ресурсів, технологій (для онлайн-форматів), безпечних місць (брак укриттів) та кваліфікованих педагогів.

5. Вплив на позашкільну освіту: скорочення фінансування, безпекові проблеми, логістичні труднощі загрожують функціонуванню ДЕП. Необхідність адаптації стає очевидною.

Незважаючи на виклики, ДЕП демонструють здатність до адаптації:

- Перехід на онлайн/змішані формати. Засідання, конференції та навіть частина проєктної роботи переносяться в онлайн.
- Фокус на екологічних проблемах, пов'язаних з війною. Дослідження та проєкти безпосередньо стосуються екологічних наслідків бойових дій

(наприклад, моніторинг шкоди від війни, вплив на Чорне море, забруднення ґрунтів/води). Це робить діяльність надзвичайно актуальною та потенційно мотивуючою.

- Акцент на психологічній підтримці. Визнання потреби в підтримці в освітньому середовищі. Сама діяльність ДЕП (співпраця, цілеспрямована діяльність) може мати певні терапевтичні переваги.
- Гнучкість та стійкість: Демонстрація здатності продовжувати діяльність попри величезні труднощі (діяльність ДЕП під час війни, онлайн-фестиваль).

Війна вимагає зміни підходу до виявлення талантів у рамках ДЕП, зосереджуючись на визнанні стійкості, адаптивності та розв'язанні проблем у стресових, ресурсообмежених умовах, а не лише на традиційних маркерах обдарованості. Війна створює екстремальний стрес та руйнацію. Діти, які беруть участь у ДЕП за таких умов, демонструють стійкість просто своєю участю. Адаптація проєктів до реалій війни (наприклад, онлайн-дослідження, фокус на місцевих наслідках війни) вимагає адаптивності та креативного розв'язання проблем. Тому педагоги повинні шукати ці адаптивні сильні сторони як потенційні індикатори обдарованості, поряд з більш традиційними рисами. Успіх полягає не лише в результаті проєкту, а й у здатності пройти процес під тиском [3].

Фокус ДЕПів на екологічних наслідках війни може ненавмисно сприяти розвитку специфічного типу "кризово-орієнтованого" екологічного лідерського таланту, унікально пристосованого до викликів постконфліктного відновлення. Діяльність ДЕП адаптується, щоб зосередитися на спричинених війною екологічних проблемах. Учасники вчаться аналізувати збитки, оцінювати ризики та потенційно пропонувати рішення в кризовому контексті. Це відрізняється від довоєнної екологічної освіти, яка могла більше зосереджуватися на довгостроковій стійкості чи загальному збереженні. Цей досвід розвиває навички швидкої оцінки, адаптації та потенційно відновлення, що є актуальним для постконфліктних сценаріїв. Таким чином, ДЕП може виховувати лідерів, спеціально підготовлених до унікальних вимог екологічного відновлення після масштабних руйнувань – критично важливий набір навичок для майбутнього України [4].

Хоча ДЕП пропонує психологічні переваги через залучення, відсутність спеціалізованої психологічної підтримки в більшості позашкільних закладів означає, що існує ризик того, що участь у ДЕП може посилити стрес (наприклад, через фокусування на травматичних екологічних збитках) без адекватних механізмів подолання. Війна спричиняє травму. Участь у значущій діяльності може бути терапевтичною. Діяльність ДЕП тепер часто включає вивчення руйнівних екологічних наслідків війни. Постійний фокус на руйнуванні без психологічної підтримки може бути ретравматизуючим або надмірним для деяких дітей. Більшість осередків ДЕП не мають штатних психологів. Тому існує

критична потреба інтегрувати принципи першої психологічної допомоги або доступ до підтримки (як-от гарячі лінії) у програми ДЕП, що зосереджуються на екології війни.

6. Формування майбутніх екологічних лідерів для відновлення України.

Післявоєнна реконструкція України надає унікальну можливість і необхідність відбудовувати країну на засадах сталості, інтегруючи екологічні міркування ("зелене відновлення", "відбудувати краще, ніж було"). Це узгоджується з цілями європейської інтеграції.

Подолання величезної екологічної шкоди (забруднення земель, забруднення води, вирубка лісів, пошкодження заповідних територій) та перехід до «зеленої» економіки вимагають нового покоління екологічних науковців, інженерів, політиків, освітян та активістів [3].

Діяльність ДЕП забезпечує фундаментальний досвід, релевантний для цих майбутніх ролей:

- Розуміння питань екологічної науки та політики;
- Розвиток дослідницьких та аналітичних навичок;
- Практика управління проєктами та їх реалізації;
- Відточення лідерських, комунікативних та адвокаційних навичок;
- Побудова мереж з однолітками та експертами;
- Формування прихильності до екологічного управління та сталого розвитку;
- Глобальні паралелі.

Міжнародні приклади молодіжних екологічних парламентів та рухів демонструють силу молодіжного лідерства у стимулюванні екологічних змін. Ці глобальні рухи часто зосереджуються на кліматичних діях, забрудненні пластиком та збереженні природи, надаючи контекст для роботи ДЕП.

Поточний фокус ДЕП на відчутних, негайних екологічних наслідках війни може сприяти формуванню покоління лідерів із сильними практичними навичками розв'язання проблем та глибоким, вісцеральним розумінням екологічної вразливості, що доповнює більш глобальний/кліматично-орієнтований активізм, який часто спостерігається на міжнародному рівні. Глобальні молодіжні рухи часто зосереджуються на великомасштабних системних проблемах, таких як зміна клімату. Українські ДЕП наразі активно займаються негайними, локалізованими наслідками війни (забруднення від обстрілів, руйнування середовищ існування, екоцид). Робота з цими конкретними проблемами сприяє розвитку практичних навичок оцінки збитків, моніторингу та потенційно стратегій відновлення. Цей практичний досвід гострих екологічних криз може виховати лідерів, вправних у кризовому управлінні та відновленні – цінний актив для післявоєнного відновлення, який може відрізнитися за акцентами від глобального кліматичного активізму.

Інвестиції в ДЕП сьогодні – це не просто освітні витрати, а стратегічне вкладення в людські ресурси, необхідні для успіху багатомільярдних планів "зеленого відновлення", що обговорюються для України. Значні міжнародні дискусії та потенційне фінансування спрямовуються на "зелене відновлення" України. Успішна реалізація цих планів вимагає кваліфікованого персоналу на всіх рівнях (від місцевого до національного) з екологічною експертизою та лідерськими здібностями. Тому підтримка ДЕП є прямою інвестицією в майбутню робочу силу та лідерство, необхідні для ефективного використання коштів на відновлення та досягнення цілей сталого відновлення. Нехтування такими програмами підриває довгострокову життєздатність ініціатив зеленого відновлення.

8. Висновок.

Дитячі екологічні парламенти в Україні пропонують цінну, хоча й ускладнену сучасними викликами, платформу для виявлення та плекання обдарованості, особливо талантів, критично важливих для екологічного управління та лідерства. Їхня проєктно-орієнтована, колаборативна та дедалі актуальніша (через фокус на екології війни) діяльність створює автентичні контексти для спостереження за інтелектуальним, творчим та лідерським потенціалом.

Воєнний парадокс полягає в тому, що війна одночасно посилює потребу в таких програмах і серйозно обмежує їхнє функціонування. Адаптації, такі як онлайн-формати та зосередження на наслідках війни, демонструють стійкість, але також піднімають питання рівності доступу та підкреслюють необхідність інтегрованої психологічної підтримки.

Підтримка ДЕП – це не просто освітні витрати, а стратегічна інвестиція в людський капітал, необхідний для сталого післявоєнного відновлення та зеленої реконструкції України. Навички та відданість, що формуються в ДЕП, безпосередньо відповідають майбутнім потребам нації.

Необхідні спільні зусилля освітян, політиків, громадянського суспільства та міжнародних партнерів для зміцнення ДЕП – забезпечення їхньої доступності, якості та інтеграції в ширші освітні та відновлювальні стратегії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.Є. (2005). Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу. Видавництво Житомирського державного університету імені Івана Франка.
2. Постова К.Г. (2014). Психологічні умови розвитку дослідницьких здібностей обдарованих старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу. Інститут обдарованої дитини НАПН України.
3. Лондар С. Л., Гапон В. В., Барабаш Н. О. (2023). Інформаційні аспекти забезпечення функціонування позашкільної освіти в Україні в умовах воєнного стану. Науковий вісник Інституту економіки та управління.

4. Пустовіт Н.А. (2005). Сутнісні характеристики екологічної компетентності школярів. Педагогічні науки.
5. Яншина О.В. (2013). Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей. Інститут обдарованої дитини НАПН України.
6. Дяченко-Богун М. М., Оніпко В. В., Іщенко В. І. (2019). Теорія і практика екологічної освіти. Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Калюжна В. В.,

*заступник директора з навчально-виховної роботи
Смілянського НВК «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія
імені В.Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом)
Смілянської міської ради Черкаської області,
kalugna70@gmail.com*

ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДІЄВІ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті розкрито питання формування та розвитку обдарованості здобувачів освіти закладу в умовах воєнного стану. Представлено теоретичні аспекти, які забезпечують підхід до розвитку обдарованої особистості та соціального благополуччя дітей. Описано дієві практики, діяльнісні форми роботи класних керівників щодо забезпечення психосоціального комфорту здобувачів освіти; організацію безпечного простору для обдарованих дітей та молоді, що є абсолютно необхідною умовою для їхнього повноцінного розвитку. Вибір теми зумовлений соціальною значущістю завдань подолання стресових ситуацій, уникнення негативних наслідків воєнного стану для подальшого розвитку та розкриття унікального потенціалу кожної дитини. Практичне значення роботи: матеріали можуть використовувати в роботі заступники директорів із навчально-виховної роботи, практичні психологи, соціальні педагоги, працівники бібліотек, хабів, класні керівники закладів освіти.

Ключові слова: Обдарованість, безпечне освітнє середовище, підтримка обдарованих дітей, навчання обдарованих, творчість, інтелект, пізнавальна діяльність, здібності, потенціал, розвиток обдарованості.

Annotation. The article reveals the issue of the formation and development of giftedness of students of the institution under martial law. Theoretical aspects are presented that provide an approach to the development of a gifted personality and social well-being of children. Effective practices and forms of work of class teachers are described to ensure psychosocial comfort of students; organization of a safe space for gifted children and youth, which is an absolutely necessary condition for their full development. The choice of the topic is due to the social significance of the tasks of overcoming stressful situations, avoiding the negative consequences of martial law for the further development and disclosure of the unique potential of each child.

Practical significance of the work: the materials can be used in their work by deputy directors for educational work, practical psychologists, social educators, library and hub employees, and class teachers of educational institutions.

Keywords: Giftedness, safe educational environment, support for gifted children, teaching the gifted, creativity, intelligence, cognitive activity, abilities, potential, development of giftedness.

Актуальним завданням у нових реаліях функціонування системи освіти України як для педагогів, так і суспільства в цілому є організація такого освітнього середовища, яке б забезпечувало підтримку та вдосконалення стратегій розвитку обдарованості. Для реалізації всебічного розвитку індивідуальності дитини на основі виявлення задатків, здібностей, обдарованості і талантів в Україні прийнято цілий ряд законів і програм (зокрема Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей). Розвиток обдарованої особистості потребує створення цілісної системи в ЗЗСО, яка передбачала б виявлення, підтримку, реалізацію здібностей та стимулювання творчої діяльності здобувачів освіти. Створення такої системи є необхідною умовою розвитку обдарованої особистості з яскраво вираженою індивідуальністю, здатністю до творчості. Саме така особистість зможе досягти успіху на шляху розбудови незалежної держави. Проте повномасштабне вторгнення стало не лише великим суспільним потрясінням, яке вплинуло на соціально-економічне становище, громадську активність населення, а й викликом для освіти. У таких умовах освітній процес потребує впровадження нових методик, спрямованих на забезпечення доступу до знань, але перш за все увага приділяється чинникам, які можуть бути використані для підтримки дітей, зменшення впливу стресових факторів, пов'язаних із військовими діями. Заклади освіти, перебуваючи у складних умовах, пристосовуючись до реалій сьогодення, продовжують впроваджувати технології для інтелектуального, морального й фізичного розвитку обдарованих дітей. На наш погляд, визнання унікальності кожної дитини, підтримка її потенційних можливостей у процесі соціалізації створює умови для становлення обдарованої особистості навіть в умовах війни. Адже діти мають високий потенціал до відновлення. Проте тут важлива активність усіх суб'єктів освітнього процесу. І за таких умов істотно зростає роль педагогічних працівників. Адже саме вони мають забезпечити особливу турботу та увагу до дітей, сприяти розвитку здібностей учнів навіть у час воєнних викликів. У навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В.Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом) система роботи з розвитку обдарованості реалізовується через комплексну програму «Обдарована дитина». Провідною

ідеєю програми є створення умов щодо свідомого прояву і перманентного розвитку власної обдарованості дитини та набуття нею провідних компетенцій у соціальній, інтелектуальній, емоційній та функціональних сферах. Основними завданнями є виявлення обдарованих; корекція факторів, які утруднюють реалізацію обдарованості; психолого-педагогічний супровід; упровадження нових напрямів роботи з обдарованою молоддю; залучення до участі в різноманітних формах роботи з метою задоволення потреб у творчій самореалізації. Пріоритетним у роботі гімназії є збереження дитини в статусі продуктивного суб'єкта з розвиненими здібностями й талантами, і як результат – конкурентоспроможного випускника. Переконані, що в період воєнного стану розвиток обдарованості дітей та молоді ускладнений, але можливий. Тому важливо забезпечити безпеку та стабільність, а потім стимулювати інтереси і талант.

Обдарованість здобувачів освіти виражається у високій пізнавальній та дослідницькій активності. Активізація особистісного потенціалу здійснюється в академічній сфері та через систему виховних заходів. Життєтворчий освітній простір забезпечує досягнення результатів, які відповідають цілям розвитку особистості й сучасним вимогам суспільства. Академічна сфера реалізується через роботу гімназійного наукового товариства, інституту учнівського консультування, участі здобувачів освіти в міських, обласних, Всеукраїнських олімпіадах, творчих конкурсах, конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН. Адже отримання знань з використанням дослідницьких методів є найбільш ефективним фактором розвитку складників обдарованості. Важливою ланкою академічного напрямку є інтелектуальні ігри та тематичні дні. Засідання інтелектуального клубу до Дня грамотності, тематичний день дівчат у науці, π -знавальний день «А чи знаєте Ви, що...?», День науки в гімназії – ці заходи об'єднує одна загальна риса: спрямованість на всебічний розвиток дітей та учнівської молоді. Дієвою практикою є участь обдарованих учнів у роботі інституту учнівського консультування. Учнями-консультантами з предметів різних освітніх галузей можуть бути лише ті здобувачі освіти, в яких завершене формування самостійності. Вони мають уміння творчо застосовувати здобуті знання й навички. Учень-консультант, вийшовши на вищий рівень, може створювати щось якісно нове, вміє передати іншим однокласникам, молодшим учням мету, завдання і володіє методами його розв'язання. Важливо відзначити, що результати такої взаємодії будуть у випадку, коли вибудовані партнерські стосунки вчитель-учень, учень-учень.

Реалізація творчих здібностей обдарованих учнів вимагає запровадження нових сучасних виховних методик. Освітній простір гімназії насичений різноманітними інтерактивними заходами за всіма можливими сферами

самореалізації особистості. Усвідомлюючи значимість виставки як ефективної форми роботи з творчо обдарованою учнівською молоддю, в закладі систематично організовуються персональні виставки, тематичні виставки творчих робіт гімназистів із образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва. Діє «Шкільна артгалерея», де представлено кращі роботи гімназистів та випускників закладу. Учні залучаються до онлайн-виставок. Це спрацьовує, і під час тривоги діти мають доступ до інформації, можливості для розвитку здібностей. Сприяє підвищенню рівня творчої активності дітей проведення щорічного свята «Парад гімназійних зірок», на якому вшановуються обдаровані учні – переможці предметних олімпіад, спортивних змагань, хореографічних, вокальних та мистецьких конкурсів, конкурсу-захисту МАН. У закладі розроблено положення про нагородження заохочувальними сертифікатами здобувачів освіти гімназії за такими номінаціями: «Діамантова зірка», «Золота зірка», «Срібна зірка», «Перлина гімназії». Претенденти на нагородження визначаються на спільному засіданні Ради гімназії та учнівського активу.

Для створення ситуації успіху, поціновування результатів кожної дитини, формування в учнів-учениць самоцінності, унікальності та неповторності в класних колективах проводиться свято «Я – особистість». Під час змішаного навчання в практиці класних керівників – захід у режимі онлайн. Для цього створено безпечні онлайн-спільноти. Якими б ефективними не були форми, методи роботи з обдарованими дітьми описані нами вище, найважливішим є забезпечення безпеки та стабільності дітей, їх фізичного та емоційного благополуччя. Ключовою у забезпеченні психологічного і фізичного комфорту учнів у кризових ситуаціях є роль класного керівника. У методичних рекомендаціях «Орієнтири для класних керівників з питань організації виховної роботи в освітніх закладах у 2024-2025 навчальному році» наголошується на особливій ролі класних керівників в складних реаліях воєнного стану, які мають об'єднати зусилля педагогічної та громадської спільнот щодо опанування дітьми універсальними цінностями та моделями поведінки для комфортного і продуктивного навчання [2]. Концептуальними засадами, якими керуються класні керівники закладу є допомога здобувачам освіти в розвитку обдарованості, підтримка творчого потенціалу дітей, побудова в класних колективах стосунків на основі співпраці й ділового партнерства. Моделі організації освітнього простору в класах сприяють соціально-емоційному розвитку здобувачів освіти, проявам творчості, емпатії попередженню травматичного досвіду та психологічних ускладнень. Таким чином, класними керівниками створюється стимулююче освітнє середовище, яке забезпечує дітям відчуття стабільності в теперішніх реаліях, зможе відволікти їх і розважити, що необхідно для позитивного фізичного й психоемоційного стану учнів. Водночас

безпечне середовище є основою для продуктивного навчання та реалізації творчого потенціалу дітей. Універсальним інструментом взаємодії як між самими дітьми, так і між дорослими та дітьми є цікаві активності. Процес спільної активної діяльності – це простір для зміцнення психосоціального благополуччя дітей. Водночас він є ефективним методом роботи з обдарованими учнями. У практиці класних керівників закладу різні види продуктивної діяльності: регулярні фізичні активності, пізнавальні активності, включення релаксаційних методик, когнітивних стратегій. Вони є потужними чинниками ресурсного наповнення життя дитини; дозволяють учням розслабитися, сфокусуватися на власних почуттях, дізнатися про почуття інших людей, тобто змістити акценти із зовнішніх на внутрішні процеси та прояви. У процесі активної взаємодії діти можуть приміряти різні ролі, говорити про себе від імені іншої людини, зняти напругу через фізичні дії, більше дізнатися про себе, набутти бажаних компетенцій, розширити коло друзів, презентувати особистісні досягнення. Таким чином створюється ситуація успіху. До дієвих практик, які забезпечують психосоціальне благополуччя учнів та сприяють розвитку обдарованості можна віднести проведення тематичних днів. Класними керівниками апробовано та активно використовуються матеріали ресурсного календаря дитячої і сімейної психологині Світлани Ройз. Дітям пропонується раз на тиждень з'являтися на уроках в образах та з атрибутами, які передбачені тематичним днем. Це може бути «Піжамний день», «День домашніх капців», «День без рюкзака», «Кольоровий день», «День креативних ідей», «День щастя», «День Дихання Драконів», «День обіймів», «День домашніх тварин», «День метелика», «День м'яких лапок», «День винаходу автомобіля». Метою таких днів є психоемоційне розвантаження, створення атмосфери радості, креативності та співпраці. Технології проведення тематичних днів надають дітям можливості покращення комунікативних навичок як задля кращого пізнання навколишнього, так і до вирішення питань різних життєвих ситуацій. Цікавими, наповненими позитивних емоцій були: «День без рюкзака», «День Дихання Драконів», «День домашніх тварин», «День м'яких лапок». Вони показали креативність учнів, їх батьків та класних керівників. Дієвою терапією у роботі з психологічними проблемами, з якими стикаються здобувачі освіти під час війни є саме «Дні домашніх тварин». Турбота про інше живе створіння надає дітям відчуття мети і сенсу, а піклування про домашнього улюбленця приносить користь ментальному здоров'ю. Незвичайні активності під час «Дня Дихання Драконів», серед яких відновлювальні дихальні вправи, допомагають дітям у розвитку психологічної стійкості, що особливо важливо в нинішні часи випробувань. Колекція драконів презентована гімназистами має індивідуальний креативний дизайн. З цієї позиції велике значення має створення класним керівником ситуацій для добровільного вибору учнями тих видів активностей, які б хотілося провести в класі. Таким

чином створюється простір для підвищення стресостійкості й, одночасно, для підтримки та розвитку обдарованості дітей. Заслужує уваги заняття-активність «Фантастичний замок мрії», на якому учні відпрацьовують навички готовності до співпраці, а вправи та завдання сприяють зняттю стресу, напруги за рахунок рухової активності учасників, їх групової взаємодії. Це стимулює розвиток креативності, життєтворчості кожного учасника заняття.

Фізичне та емоційне благополуччя сприяє розкриттю спортивного та фізичного потенціалу здобувачів освіти. В НВК реалізується проєкт «Відкриті уроки футболу» Української асоціації футболу (Open Fun Football Schools) за підтримки Фонду Нова Демократія (NDF) та Асоціації крос-культурних проєктів (ССРА) з Данії. У ньому задіяні учні 10-16 років. Заходи, які проводяться в закладі в межах проєкту, є потужним засобом для розвитку обдарованості, зокрема, розвитку творчого мислення, аналітичних здібностей та стратегічного планування. Важливо, що всі здобувачі освіти забезпечені рівним доступом до фізичних активностей, занять спортом. Провідною ідеєю проєкту є: отримання радості від гри незалежно від рівня здібностей та психоемоційне розвантаження дітей в умовах війни. Зазвичай футбольні заняття в закладі проводяться в поєднанні з елементами психологічного тренінгу. Вчителі фізичної культури із практичним психологом уміло організовують групову взаємодію, коли діти між собою спілкуються та обмінюються інформацією, думками, переживаннями. Важливо задіяти спортивних консультантів. Під час гри дитина рухається і концентрує увагу на процесі гри. В цей час її мозок переключається від негативних емоцій, стресу та інших негативних впливів. Це позитивно позначається на емоційному та фізичному стані. У такого типу активностях здобувачі освіти можуть реалізувати себе, сформувати певний авторитет в однолітків. Спортивні змагання сприяють розвитку не тільки фізичних здібностей, але й психологічної стійкості, здатності долати труднощі та працювати в умовах стресу. Успіх під час занять сприяє підвищенню самооцінки та мотивації до подальшого розвитку та навчання.

Переконані, що кожна дитина має унікальні обдарування та задатки. Класні керівники повинні не просто їх виявити, але й створити умови для їх розвитку та самореалізації. Як це все виконати в умовах повномасштабної війни? Для цього дітям пропонуються практичні засоби для зняття психоемоційної напруги: дихальні вправи, медитації, візуалізації. Ці практики впроваджуються завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, а саме аудіо та відеосупровід проведення активностей, створення презентацій, використання можливостей штучного інтелекту. Долоти проблеми, не ізолюючи себе від оточення і не занурюючись в депресивні стани, допомагає залучення дітей до активної взаємодії під час проведення колективних творчих справ. Кроки до стабілізації психосоціального благополуччя: будьте фізично активними; уважно

ставтеся до своїх емоцій та поведінки; спілкуйтеся з іншими людьми; допомагайте іншим; продовжуйте вчитися.

Зупинемося детальніше на релаксаційних методиках для ресурсного наповнення життя дитини, які у своїй роботі використовують педагогічні працівники НВК. По-перше, це дихальні техніки для зняття стресу та панічних атак. Вправи: «Глибоке та повільне дихання», «Запах квітів», «Зігріємо метелика». Під час їх виконання (тривалість не повинна перевищувати 3 хвилини) діти можуть розслабитися, сфокусуватися на власних почуттях, змістити акценти із зовнішніх на внутрішні процеси та прояви. Зняття емоційного навантаження дійсно позитивно впливає на розвиток обдарованості та налаштування дитини на пізнавальну діяльність. Під час таких вправ звільняються ресурси для навчання, творчості та глибокого мислення, що є ключовими аспектами обдарованості. Таким чином, створення емоційно сприятливого середовища є не просто бажаним, а необхідною умовою для повноцінного розвитку обдарованості та формування стійкої мотивації до навчання. Активно впроваджуються і використовуються в закладі масові форми роботи, такі як ігрові тренінги, турніри кмітливих, знавців наук, брейн-ринги, тощо. Вони дійсно є потужним інструментом для розвитку обдарованості та здібностей дітей. Участь у таких заходах дає можливість кожній дитині проявити себе, відчувати радість від досягнення та отримати позитивне підкріплення своїх здібностей. Навіть невелика перемога може стати значним стимулом для подальшого розвитку.

Отже, доцільне використання максимально ефективних методів і форм роботи з обдарованими дітьми і молоддю в навчальному закладі в поєднанні з методиками психоемоційного розвантаження в умовах воєнного стану, безумовно, дає позитивні результати. Незважаючи на складні обставини, освітні завдання реалізуються, оптимальні умови для підтримки та розвитку обдарованості дітей та молоді в умовах воєнного стану створюються. Це не лише допомагає здобувачам освіти зберегти свій потенціал, але й сприяє їхньому психологічному благополуччю та стійкості у цей непростий час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – С. 26 – 64.- сайт: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
2. Лист ІМЗО від 08.08.2024 №21/08-1233 «Про методичні рекомендації «Пріоритетні напрями роботи психологічної служби в системі освіти України у 2024/2025 навчальному році» [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2024/09/09/lyst-imzo-vid-08-08-2024-21-08-1233-pro-metodychni-rekomendatsii-priorytetni-napriamy-roboty-psykholohichnoi-sluzhby-v-systemi-osvity-ukrainy-u-2024-2025-navchal-nomu-rotsi/>
3. Олійник Л. Психокорекція дитячих „медичних” страхів / Л. Олійник // Дошкільне виховання. – 2011. - № 2. – С. 22-26.

4. Подоляк Н. Казка, що лікує душі / Н. Подоляк // Дошкільне виховання. – 2009. – № 9. – С. 21-23.
5. Психологічна резилентність. Сайт:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Психологічна_резилентність
6. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – С. 26 – 64- сайт:
https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
7. Ресурсний календар Світлани Ройз: календар-порадник.
8. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : [навч. посіб.] / Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. – К. : Марич, 2009 – 105 с. сайт:
<http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v3/i14/4.pdf>
9. Формування життєстійкості учнів підліткового віку в умовах війни. Сайт:
<https://naurok.com.ua/formuvannya-zhittestiykosti-uchniv-pidlitkovogo-viku-v-umovah-viyeni-367510.html>
10. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? / О.М. Хамініч // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Психологічні науки”. – Вип. 6, Т. 2, 2016. – С. 160- 165П. Сайт: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v3/i14/4.pdf>

Калюжна О. В.,

*заступниця директорки з навчально-виховної роботи,
Меліоративний ліцей Піщанської сільської ради
Самарівського району Дніпропетровської області,
caluzhnaolena@gmail.com*

ОБДАРОВАНІСТЬ ПІД ОБСТРІЛАМИ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ОСВІТНІ РІШЕННЯ

Анотація: у статті розглядаються основні способи організації освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості в умовах війни.

Обдаровані діти – це майбутні науковці, лідери, митці, інженери, новатори, на яких покладатиметься завдання відбудови, модернізації та розвитку України після завершення війни. Водночас війна створила серйозні загрози для системи освіти: зруйнована інфраструктура, вимушене переміщення дітей, переривання освітнього процесу, психологічна травматизація. У цих умовах надзвичайно важливо зберегти систему виявлення, підтримки та розвитку обдарованості, адаптувавши її до нових реалій.

Ключові слова: обдаровані діти, освітнє середовище, підтримка обдарованості, розвиток здібностей, індивідуалізація навчання, дистанційна освіта, психолого-педагогічна підтримка, освіта в умовах війни, менторство, педагогічна гнучкість, інноваційні освітні підходи, емоційна безпека, травмоорієнтоване навчання, проєктна діяльність, цифрові освітні ресурси.

Abstract: The article examines the main ways of organizing the educational environment to support and develop giftedness in wartime. Gifted children are future scientists, leaders, artists, engineers, innovators who will be tasked with the reconstruction, modernization, and development of Ukraine after the war. At the same time, the war has created serious threats to the education system: destroyed infrastructure, forced displacement of children, interruption of the educational process, psychological traumatization. In these conditions, it is extremely important to preserve the system of identifying, supporting, and developing giftedness, adapting it to new realities.

Keywords: gifted children, educational environment, support for giftedness, development of abilities, individualization of learning, distance education, psychological and pedagogical support, education in war conditions, mentoring, pedagogical flexibility, innovative educational approaches, emotional safety, trauma-oriented learning, project activities, digital educational resources.

Вступ. Обдарованість – багатогранне поняття, яке включає інтелектуальні, творчі, академічні, соціальні та емоційні компоненти. Сучасна педагогіка розглядає обдарованість як динамічне явище, що розкривається під впливом середовища, підтримки та особистої мотивації. Завдання школи – створити такі умови, в яких кожна дитина з потенціалом може реалізувати себе незалежно від соціального статусу, місця проживання або життєвих обставин.

Особливості функціонування освітнього середовища в умовах війни. Війна внесла глибокі трансформації в освітній простір:

Зміна форм навчання: перехід до дистанційної, змішаної або асинхронної моделі.

Міграція та релокація учнів/учениць: значна частина обдарованих дітей навчається за межами України або в нових регіонах.

Психологічний стан учнів/учениць: страх, тривога, стрес можуть пригнічувати пізнавальну активність.

Обмежений доступ до ресурсів: нестача комп'ютерів, інтернету, спеціалізованих матеріалів у деяких регіонах.

Ці фактори вимагають переосмислення методів роботи з обдарованими дітьми, врахування нових форматів взаємодії та активного залучення громади, волонтерських ініціатив, цифрових інструментів.

Ключові компоненти освітнього середовища, сприятливого для розвитку обдарованості.

Безпечне психологічне середовище:

Першочергове значення має створення атмосфери довіри, прийняття, підтримки.

Залучення психологів, тренінгів із подолання стресу, арт-терапії, ігротерапії.

Навчання педагогів основам травмоорієнтованої педагогіки.

Індивідуалізація навчання:

- Освітні траєкторії мають відповідати здібностям, темпу розвитку та інтересам кожного учня.
- Використання персоніфікованих завдань, проєктного навчання, менторської підтримки.
- Впровадження ІКТ для адаптації змісту (мобільні платформи, інтерактивні онлайн-курси, віртуальні симуляції).

Виявлення обдарованості в умовах нестабільності:

- Альтернатива традиційним тестам – спостереження, аналіз творчих робіт, участь у конкурсах.
- Залучення батьків, волонтерів, студентів як додаткових джерел інформації про здібності дитини.
- Гнучкі критерії оцінювання – фокус на прогресі, а не лише на результаті.

Гнучкість і мобільність освітнього середовища

- Навчання з будь-якої точки – у сховищах, за кордоном, у тимчасовому житті.
- Формування онлайн-спільнот для взаємодії, підтримки та обміну досвідом.
- Адаптація темпів, розкладу, підходів до викладання.

Інтеграція позашкільної освіти та громадських ініціатив:

- Гуртки, онлайн-студії, міжнародні грантові програми та стипендії.
- Партнерства з університетами, ІТ-компаніями, культурними центрами.
- Волонтерські освітні проєкти, такі як "Навчай для України", EdCamp, "Освітній марафон" тощо.

Успішні практики та приклади:

- **STEM-хаби** при ліцях і громадах забезпечують доступ до сучасного обладнання навіть у віддалених регіонах.
- **Онлайн-олімпіади та хакатони** дозволяють дітям проявити здібності в міжнародному контексті.
- **Мережа українських шкіл за кордоном** підтримує обдарованих дітей із числа ВПО, зберігаючи зв'язок із українською культурою та наукою.
- **Віртуальні менторські платформи** об'єднують викладачів ВНЗ і здобувачів та здобувачок освіти з усієї України.

Роль педагогів у розвитку обдарованості. Педагог у сучасних умовах має бути не лише викладачем, а й фасилітатором, наставником, коучем. Його завдання: виявляти сильні сторони дитини, навіть приховані; підтримувати її психологічно; мотивувати до саморозвитку; допомагати орієнтуватися в світі знань і професій.

Потрібна також системна підтримка педагогів: підвищення кваліфікації, методичні платформи, обмін досвідом, залучення до міжнародних проєктів.

Висновок. Організація ефективного освітнього середовища для обдарованих дітей в умовах війни є непростим, але надзвичайно важливим завданням. Вона вимагає міжгалузевої співпраці, державної підтримки, педагогічної гнучкості та інноваційних підходів. Сучасні умови диктують нові вимоги до школи: вона має стати простором надії, сили, розвитку. Підтримка обдарованих – це не лише освітнє питання, а й гуманітарна, стратегічна відповідальність перед майбутнім України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Концепція розвитку обдарованості в Україні // Міністерство освіти і науки України. – 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua>
3. Савченко О. Я. Особливості роботи з обдарованими учнями в умовах Нової української школи // Початкова школа. – 2020. – № 5. – С. 3–8.
4. Кононенко Л. В. Розвиток обдарованої особистості в сучасному освітньому середовищі // Педагогічна майстерня. – 2021. – № 2. – С. 15–20.
5. Гарднер Г. Структура розуму: Теорія множинного інтелекту. – К.: Освіта, 2019. – 288 с.
6. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. – Харків: Ранок, 2020. – 216 с.
7. ЮНЕСКО. Освіта під загрозою: вплив збройних конфліктів на освіту. – Париж: ЮНЕСКО, 2022. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unesco.org>
8. EdCamp Ukraine. Антикризові освітні рішення для шкіл в умовах війни. – Харків: EdCamp, 2023. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edcamp.org.ua>
9. Литвинова С. Г. Цифрові інструменти в роботі з обдарованими дітьми в умовах дистанційного навчання // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2022. – Т. 90, № 2. – С. 12–21.

Канцера М. І.,

*вчитель початкових класів ліцею № 11 Самарівської міської ради,
kanzeramarinaiv2016@gmail.com*

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті висвітлено ефективні методичні підходи до виявлення, супроводу та розвитку обдарованих учнів у початковій школі. Авторка акцентує увагу на важливості індивідуалізації навчального процесу, використання інтерактивних методів, проєктної діяльності, ментальних карт та педагогічної підтримки. Особлива увага приділяється умовам організації освітнього середовища для підтримки дитячої обдарованості в умовах воєнного стану, що потребує гнучкості, психологічної стійкості та партнерської взаємодії між учасниками освітнього процесу. Запропоновано практичні

рекомендації для вчителів щодо створення сприятливого простору для розвитку потенціалу обдарованих дітей.

Ключові слова

Обдарованість, початкова школа, індивідуалізація навчання, ментальні карти, освітні втрати, воєнний стан, освітнє середовище, педагогічна підтримка, розвиток творчості, психологічна безпека.

Annotation. The article highlights effective methodological approaches to identifying, supporting, and developing gifted students in primary school. The author emphasizes the importance of individualizing the educational process, using interactive methods, project-based activities, mind maps, and providing pedagogical support. Special attention is given to the organization of an educational that fosters giftedness in the context of wartime, which requires flexibility, psychological resilience, and partnership cooperation among educational stakeholders. Practical recommendations are offered to teachers on creating a supportive space for developing the potential of gifted children.

Keywords

Giftedness, primary school, individualized learning, mind maps, learning loss, wartime, educational environment, pedagogical support, creativity development, psychological safety.

Актуальність теми. У сучасних умовах модернізації освіти особливої уваги набуває проблема виявлення, розвитку та підтримки обдарованих дітей, що має відбуватися передусім в сприятливому освітньому середовищі. Початкова школа відіграє ключову роль у формуванні базових компетентностей, мотивації до навчання та інтелектуального потенціалу дитини. Саме в цьому віці з'являються перші ознаки обдарованості, які потребують цілеспрямованої педагогічної підтримки. Актуальність зумовлена також викликами сьогодення, такими як освітні втрати, нестача мотивації та потреба в індивідуалізації навчального процесу. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах війни. Освітнє середовище часто змінюється: діти змушені змінювати школи, перебувають у стресових умовах, мають емоційні травми або проблеми з адаптацією. У таких обставинах підтримка обдарованих учнів потребує створення особливого психологічного безпечного простору, де кожна дитина може проявити себе, реалізувати здібності, відчувати прийняття та підтримку.

Мета публікації. Описати ефективні методичні підходи до виявлення, супроводу та розвитку обдарованих учнів у початковій школі, узагальнити педагогічний досвід та запропонувати практичні рекомендації для вчителів.

Теоретичні основи дослідження. Науковці (Л. Венгер, Н. Лейте, В. Моляко, О. Савченко, О. Таланов) розглядають обдарованість як багатокомпонентне утворення, що включає інтелектуальну, креативну, емоційну та мотиваційну сфери. У контексті НУШ та впровадження компетентнісного підходу обдарованість розглядається як цінний ресурс, який потребує не лише вчасного виявлення, а й

створення сприятливого освітнього середовища, що забезпечує умови для її повноцінного розвитку, самореалізації та соціалізації дитини. [3]

Особливості обдарованих дітей молодшого шкільного віку

У цьому віці обдарованість проявляється в таких формах:

- випереджальний розвиток мовлення, логічного мислення;
- підвищена пізнавальна активність, допитливість;
- креативність, оригінальність суджень;
- швидке засвоєння нового матеріалу;
- схильність до самостійної діяльності;
- висока чутливість, розвинене почуття справедливості.

Описані вище характеристики обдарованих дітей молодшого шкільного віку широко висвітлюються в науково-педагогічній літературі. Ці риси не належать до авторства однієї конкретної особи, а є результатом узагальнення досліджень багатьох фахівців у галузі педагогіки та психології.

Методи виявлення обдарованих учнів

У практиці роботи вчителя початкових класів ефективним є такі методи:

- педагогічне спостереження, яке вчитель проводить постійно, і на уроці, і на перерві, і під час онлайн навчання;
- анкетування батьків;
- аналіз навчальних досягнень учнів;
- діагностичні завдання з елементами творчості;
- участь у конкурсах, предметних олімпіадах;
- консультації з практичним психологом.

Методичні підходи до організації роботи з обдарованими дітьми.

1. Індивідуалізація навчання:

- складання індивідуального освітнього плану;
- варіативні домашні завдання;
- самостійна проектна діяльність.

2. Диференціація:

- завдання підвищеної складності;
- групова робота з різнорівневими завданнями.

3. Використання інтерактивних методів:

- «мозковий штурм»;
- метод кейсів;
- створення ментальних карт.

4. Проектна технологія:

- індивідуальні та колективні проекти на тему, що цікавить дитину;
- презентація результатів перед класом.

5. Творчі конкурси та позаурочна діяльність:

- участь у виставках, фестивалях, театральних постановках;
- залучення до шкільних до шкільних наукових товариств молодших школярів.

Педагогічні умови ефективної роботи:

- партнерська взаємодія з батьками;
- співпраця з психологом;
- створення атмосфери визнання й підтримки;
- педагогічна рефлексія;
- постійне професійне зростання вчителя.

Приклад реалізації (фрагмент з досвіду)

У практиці роботи використовую ментальні карти як ефективний інструмент для розвитку креативності, логічного мислення, навичок аналізу та узагальнення знань. Цей метод дозволяє учням візуалізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, структурувати матеріал та розвивати нестандартне мислення. Завдяки ментальним картам школярі краще засвоюють навчальний матеріал, виявляють гнучкість у мисленні та демонструють творчий підхід до вирішення навчальних завдань.

На уроках читання діти створюють візуальні схеми до прочитаних творів, що допомагає глибше осмислити зміст, виокремити головні ідеї, простежити розвиток сюжету та характеристики персонажів. Такий підхід сприяє розвитку навичок аналізу, критичного мислення, а також покращує здатність до переказу та узагальнення прочитаного. Приклад теми: «Художній твір. Аналіз прочитаного». У центрі ментальної карти – назва твору (наприклад, «Казка про ріпку»). Від неї відходять гілки: «Жанр» (казка, оповідання, вірш), «Головні герої» (дід, баба, онука, собака, кішка, мишка), «Місце подій» (місто, село, дім, город), «Сюжет» (початок – посадив ріпку, розвиток подій – не могли витягнути, кульмінація – усі допомогли, розв'язка – витягли ріпку), «Основна думка» (у дружбі – сила, разом – легше), «Моє враження» - (сподобалось, було весело, вчить допомагати). Така ментальна карта допомагає учням краще зрозуміти структуру художнього тексту, висловити власне ставлення, навчитися аналізувати прочитане й висловлювати думки усно та письмово.

Використовуючи ментальні карти на уроках української мови, учні краще засвоюють граматичні правила, орфографічні й пунктуаційні норми, структурують мовні поняття, збагачують словниковий запас і розвивають мовленнєву компетентність. Такий підхід активізує пізнавальну діяльність, сприяє розвитку мовного чуття та творчого мислення. Приклад теми: «Іменник». У центрі ментальної карти – слово «Іменник». Від нього відходять основні гілки: «Хто? Що?» (слова, що відповідають на ці питання: книга, учень, море), «Рід» (чоловічий, середній, жіночий, приклади слів), «Число» (однина, множина), «Відмінки» (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний), «Власні та загальні назви» (пояснення з прикладами: Україна, місто і т.д.), «Вживання у реченнях» (приклади коротких речень з іменниками). Учні доповнюють карту власними прикладами, малюнками або кольоровими

позначками, що сприяє кращому запам'ятовуванню, формуванню мовної грамотності та усвідомленому застосуванню теоретичних знань на практиці.

Використання ментальних карт на уроках математики, сприяє систематизації знань, допомагає учням встановлювати логічні зв'язки між поняттями, узагальнювати вивчений матеріал, краще засвоювати алгоритми задач і формувати цілісне уявлення про математичні теми. Приклад теми: «Додавання і віднімання чисел у межах 100». Учні створюють ментальну карту, в центрі якої – поняття «Додавання і віднімання». Від нього відходять гілки: «прийом обчислення» (додавання частинами, підбір зручних чисел, віднімання за допомогою додавання), «властивості дій» (переставна, сполучна, розподільна), «слова-підказки» (разом, залишилось, на скільки більше, менше), «схеми і моделі» (числова пряма, таблиці, блок-схеми), «типи задач» (на знаходження суми, остачі, на різницеве порівняння). Ця карта допомагає учня не лише закріпити математичні знання, а й швидше орієнтуватися у типах завдань, обирати доцільні стратегії розв'язання та самостійно структурувати інформацію.

На уроках «Я досліджую світ», використовуючи метод ментальних карт, школярі ефективно узагальнюють отримані знання, встановлюють міжпредметні зв'язки, вчать класифікувати об'єкти, явища природи, соціальні події, а також розвивають навички дослідницької діяльності, спостережливості і вміння формувати висновки. Приклад теми: «Явища природи восени». Учні створюють ментальну карту, у центрі якої – слово «Осінь». Від нього розгалужуються основні гілки: погода, рослини, тварини, діяльність людей, свята. На кожній гілці діти записують або ілюструють характерні ознаки: наприклад, під гілкою «погода» – «похмуро», «дощ», «зниження температури»; під гілкою «тварини» – «готуються до зими», «ведмідь засинає», «птахи відлітають. Такий підхід допомагає дітям краще структурувати навчальний матеріал, розвивати спостережливості і логічне мислення.

Це дозволяє виявити дітей з високим рівнем інтелектуальної гнучкості та творчої уяви.

Висновки. Робота з обдарованими дітьми в початковій школі – це складний, але необхідний процес. Вона вимагає від учителя гнучкості, креативності, педагогічної майстерності. Створення умов для розвитку обдарованості забезпечує не лише інтелектуальне зростання окремої дитини, а й підвищення якості освіти в цілому. Своєчасне виявлення здібностей, грамотна педагогічна підтримка та різноманітність методів – ключ до ефективної роботи в цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Видавничий дім «Слово», 2011.
2. Моляко В.О. Психологія обдарованості. – К.: Наукова думка, 2007.
3. Концепція Нової української школи. – МОН України, 2018.
4. Таланов О.М. методика роботи з обдарованими дітьми в початковій школі. – Х.: основа, 2020.

Катеринюк Г. Д.,
доктор філософії,
директор Обласного наукового ліцею-інтернату КЗВО «ВГПК»,
galina-zk@ukr.net

МАТЕМАТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ МАТЕМАТИЧНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню потенціалу математичного експерименту як ефективного засобу організації освітнього середовища, спрямованого на розвиток математичної обдарованості учнів середньої та старшої школи. Розглядаються можливості використання експериментальної діяльності для стимулювання дослідницького інтересу, розвитку критичного та творчого мислення, формування глибокого розуміння математичних концепцій та активізації пізнавальної діяльності учнів. Проаналізовано вплив математичного експерименту на ключові аспекти математичної обдарованості та окреслено методичні підходи до його практичної реалізації в навчальному процесі.

Ключові слова: математичний експеримент, обдарованість, математична обдарованість, освітнє середовище, дослідницьке навчання.

Abstract: The article explores the potential of mathematical experiment as an effective means of organizing the educational environment aimed at fostering mathematical giftedness in middle and high school students. The possibilities of using experimental activities to stimulate research interest, develop critical and creative thinking, form a deep understanding of mathematical concepts, and enhance students' cognitive activity are considered. The impact of mathematical experiment on key aspects of mathematical giftedness is analyzed, and methodological approaches to its practical implementation in the learning process are outlined.

Keywords: mathematical experiment, giftedness, mathematical giftedness, educational environment, inquiry-based learning.

Вступ. У сучасному світі, що характеризується стрімким розвитком науки і технологій, особливої ваги набуває виявлення, підтримка та розвиток обдарованої молоді. Математична обдарованість, як одна з ключових складових інтелектуального потенціалу нації, є запорукою майбутніх наукових проривів та інноваційних рішень. Ефективне розкриття математичних здібностей учнів вимагає створення спеціально організованого освітнього середовища, яке б не лише забезпечувало засвоєння навчальної програми, але й стимулювало глибоке пізнання, дослідницьку активність та творче застосування математичних знань.

Серед різноманітних педагогічних підходів, спрямованих на розвиток обдарованості, особливе місце займає математичний експеримент. Традиційно експеримент асоціюється переважно з природничими науками, проте його потенціал у навчанні математики часто залишається недооціненим. Математичний експеримент, розуміючи його як активну дослідницьку діяльність

учнів, спрямовану на виявлення, підтвердження або спростування математичних закономірностей за допомогою практичних дій, моделювання або використання інформаційних технологій, може стати потужним інструментом організації освітнього середовища, сприятливого для розвитку математичної обдарованості.

Саме через залучення учнів до самостійного дослідження математичних об'єктів та їх властивостей, формулювання гіпотез та їх експериментальної перевірки, математичний експеримент сприяє розвитку ключових характеристик обдарованості, таких як допитливість, аналітичне та критичне мислення, творчість та наполегливість у досягненні мети. Організоване на основі експериментальної діяльності освітнє середовище створює умови для глибокого розуміння математичних концепцій, формування стійкого інтересу до предмета та розвитку дослідницьких навичок, необхідних для подальшої самореалізації обдарованих учнів у науці та інших сферах діяльності.

Метою даної статті є дослідження потенціалу математичного експерименту як ефективного засобу організації освітнього середовища, спрямованого на розвиток математичної обдарованості учнів середньої та старшої школи. Для досягнення цієї мети поставлено наступні завдання:

- Розкрити теоретичні засади використання математичного експерименту в контексті розвитку обдарованості.
- Визначити способи інтеграції математичного експерименту в навчальний процес для організації розвивального освітнього середовища.
- Навести приклади практичної реалізації математичних експериментів у навчанні математики учнів середньої та старшої школи.
- Проаналізувати вплив математичного експерименту на розвиток ключових характеристик математичної обдарованості.
- Окреслити можливі виклики та шляхи їх подолання при організації освітнього середовища на основі математичного експерименту.

Теоретичні засади дослідження

С. Гончаренко вказує, що обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності [2, с. 235]. Розвиток математичної обдарованості є багатогранним процесом, що охоплює когнітивні, мотиваційні та особистісні аспекти. **Математична обдарованість** часто визначається як виняткова здатність до розуміння та оперування математичними ідеями, розв'язання складних проблем, встановлення математичних зв'язків та виявлення оригінальних підходів до математичної діяльності. До основних складових математичної обдарованості відносять:

- Логічне мислення – здатність до послідовних та обґрунтованих умовиводів.
- Просторове мислення – уміння оперувати образами та уявленнями про геометричні об'єкти.

- Абстрактне мислення – здатність розуміти та використовувати абстрактні математичні поняття та символи.
- Критичне мислення – уміння аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність та робити незалежні висновки.
- Творче мислення – здатність генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні способи розв’язання задач та бачити математичні проблеми під іншим кутом.
- Математична інтуїція – здатність швидко та безпосередньо відчувати правильність математичних тверджень або напрям розв’язання проблеми.
- Наполегливість та цілеспрямованість – здатність до тривалої концентрації на складних математичних завданнях та прагнення до їх успішного розв’язання.

Розвиток цих складових значною мірою залежить від освітнього середовища, в якому навчається учень. Сприятливе освітнє середовище для розвитку обдарованих учнів характеризується такими ознаками:

- Мотиваційна насиченість. Створення ситуацій успіху, підтримка інтересу до навчання, заохочення до самостійної діяльності.
- Змістова різноманітність. Запропонування завдань підвищеної складності, нестандартних проблем, міждисциплінарних проєктів.
- Інтерактивність та співпраця. Організація групової роботи, дискусій, обміну ідеями між учнями.
- Дослідницька спрямованість. Залучення учнів до самостійного пошуку інформації, проведення експериментів, формулювання висновків.
- Індивідуалізація навчання. Врахування індивідуальних потреб та темпу навчання кожного обдарованого учня.
- Психологічний комфорт. Створення атмосфери довіри, підтримки та відсутності страху перед помилкою.

Одним із ефективних інструментів для організації такого розвивального освітнього середовища є **математичний експеримент**. На відміну від пасивного сприйняття готових математичних знань, математичний експеримент передбачає активну взаємодію учня з математичними об’єктами, процесами або моделями. Сутність математичного експерименту полягає у цілеспрямованому створенні учнем ситуацій, що дозволяють емпірично досліджувати математичні закономірності, перевіряти гіпотези та робити власні відкриття.

Педагогічний потенціал математичного експерименту є багатограним. Він сприяє:

- глибокому засвоєнню математичних понять (через практичну діяльність учні краще розуміють абстрактні ідеї);
- розвитку дослідницьких навичок (учні вчаться спостерігати, порівнювати, аналізувати, робити висновки);

- активізації пізнавальної діяльності (експеримент пробуджує цікавість та мотивацію до вивчення математики);
- формуванню критичного мислення (учні вчаться оцінювати отримані результати та робити обґрунтовані судження);
- стимулюванню творчості (пошук нестандартних способів проведення експерименту та інтерпретації результатів розвиває уяву та креативність).

Математичний експеримент є не просто ілюстративним методом, а дієвим засобом організації освітнього середовища, що безпосередньо впливає на розвиток ключових складових математичної обдарованості, заохочуючи учнів до самостійного дослідження та відкриття математичних істин.

Математичний експеримент як інструмент організації освітнього середовища

Математичний експеримент має значний потенціал для організації освітнього середовища, яке сприяє розвитку математичної обдарованості учнів. Його ефективність полягає у створенні умов, що стимулюють активну пізнавальну діяльність та самостійне здобуття знань. Розглянемо детальніше, як математичний експеримент може бути використаний для організації такого середовища:

Створення проблемних ситуацій через експеримент. Математичний експеримент може починатися зі створення для учнів проблемної ситуації, яка вимагає дослідження та пошуку розв'язання. Наприклад, запропонувавши учням дослідити, як змінюється площа прямокутника при фіксованому периметрі, ми спонукаємо їх до проведення серії вимірювань, побудови графіків та формулювання гіпотез щодо оптимальних розмірів. Така проблемна ситуація активізує мислення учнів, викликає інтерес до дослідження та створює мотивацію до самостійного пошуку математичних закономірностей.

Заохочення до самостійного формулювання гіпотез та їх експериментальної перевірки. Важливим елементом математичного експерименту є етап формулювання учнями власних гіпотез щодо можливих розв'язань або закономірностей. Після цього учні самостійно планують та проводять експеримент для перевірки своїх припущень. Наприклад, досліджуючи властивості трикутників, учні можуть висувати гіпотези про співвідношення між довжинами сторін та величиною кутів, а потім експериментально перевіряти їх за допомогою побудов та вимірювань. Такий підхід розвиває навички гіпотетичного мислення та вчить учнів критично оцінювати власні ідеї.

Розвиток навичок спостереження, фіксації та аналізу даних. У процесі математичного експерименту учні вчаться уважно спостерігати за

досліджуваними об'єктами або процесами, систематично фіксувати отримані дані у вигляді таблиць, схем, графіків або діаграм, а потім аналізувати цю інформацію для виявлення закономірностей та формулювання висновків. Наприклад, при дослідженні випадкових подій учні фіксують частоту випадання різних результатів серії експериментів та аналізують отримані частоти для розуміння поняття ймовірності.

Стимулювання обговорення та обміну ідеями між учнями в процесі експерименту. Організація групової роботи під час проведення математичних експериментів створює сприятливе середовище для обміну думками, обговорення різних підходів до розв'язання проблеми та спільного пошуку істини. Учні вчаться аргументувати свою точку зору, слухати та розуміти думки інших, а також спільно конструювати нове знання. Наприклад, при розв'язанні складної геометричної задачі експериментальним шляхом, різні групи учнів можуть використовувати різні методи та підходи, а потім обмінюватися своїми результатами та висновками.

Використання експерименту для ілюстрації абстрактних математичних понять та їх практичного застосування. Математичний експеримент може слугувати ефективним засобом для візуалізації абстрактних математичних понять та демонстрації їхнього практичного застосування у реальному світі. Наприклад, досліджуючи поняття похідної, учні можуть експериментально визначати швидкість зміни функції в різних точках, що робить це абстрактне поняття більш зрозумілим та відчутним. Аналогічно, експерименти з моделювання економічних або фізичних процесів можуть показати практичну цінність математичних знань.

Вплив математичного експерименту на розвиток математичної обдарованості.

Інтеграція математичного експерименту в освітнє середовище має значний позитивний вплив на розвиток різних аспектів математичної обдарованості учнів. Активна дослідницька діяльність, що лежить в основі експерименту, сприяє формуванню глибокого розуміння математики та розвитку ключових когнітивних і творчих здібностей. Розглянемо детальніше цей вплив:

Розвиток дослідницьких навичок та пізнавальної активності учнів.

Математичний експеримент залучає учнів до самостійного пошуку відповідей на поставлені запитання. Процес формулювання гіпотез, планування експерименту, збору та аналізу даних стимулює їхню пізнавальну активність та формує важливі дослідницькі навички, такі як вміння спостерігати, порівнювати, класифікувати, робити узагальнення та висновки. Учні перестають бути пасивними споживачами готових знань і стають активними дослідниками математичних закономірностей.

Формування глибокого та усвідомленого розуміння математичних концепцій. На відміну від абстрактного вивчення правил та формул, математичний експеримент дозволяє учням "відчути" математику через практичну діяльність. Візуалізація абстрактних понять за допомогою моделей, графіків або реальних об'єктів сприяє кращому їх розумінню та запам'ятовуванню. Учні не просто заучують алгоритми, а усвідомлюють їхню сутність та логічне обґрунтування, що є важливою ознакою математичної обдарованості.

Стимулювання творчого застосування математичних знань у нових ситуаціях. Експериментальна діяльність часто вимагає від учнів нестандартних підходів до розв'язання проблем, пошуку оригінальних способів перевірки гіпотез та інтерпретації отриманих результатів. Це сприяє розвитку їхнього творчого мислення та вмінню застосовувати математичні знання в нетипових контекстах. Учні вчаться бачити математику не як набір ізольованих правил, а як гнучкий інструмент для дослідження та розв'язання різноманітних завдань.

Підвищення рівня самостійності та відповідальності учнів у навчанні. У процесі математичного експерименту учні несуть відповідальність за планування, проведення та аналіз результатів своєї діяльності. Це сприяє розвитку їхньої самостійності, ініціативності та здатності до самоорганізації. Вони вчаться самостійно приймати рішення, оцінювати свої дії та робити висновки, що є важливими якостями для успішного навчання та подальшої самореалізації.

Формування позитивного ставлення до математики та наукової діяльності. Успішний досвід проведення математичних експериментів, відчуття самостійного відкриття нових знань та розуміння практичної цінності математики сприяють формуванню позитивного ставлення учнів до предмета та пробуджують інтерес до наукової діяльності в цілому. Це особливо важливо для розвитку математично обдарованих учнів, оскільки стійкий інтерес є потужним мотиватором для подальшого поглибленого вивчення математики та реалізації свого потенціалу.

Таким чином, математичний експеримент, будучи інтегрованим в освітнє середовище, створює сприятливі умови для всебічного розвитку математичної обдарованості учнів, сприяючи не лише засвоєнню знань, але й формуванню ключових навичок та особистісних якостей, необхідних в сучасному світі.

Виклики та шляхи їх подолання при організації освітнього середовища на основі математичного експерименту.

Незважаючи на значний педагогічний потенціал математичного експерименту, його ефективне впровадження в освітній процес може

супроводжуватися певними викликами. Усвідомлення цих труднощів та пошук шляхів їх подолання є важливим для успішної організації освітнього середовища, спрямованого на розвиток математичної обдарованості.

Можливі труднощі з матеріально-технічним забезпеченням. Деякі математичні експерименти можуть потребувати спеціального обладнання, інструментів або матеріалів, доступ до яких може бути обмеженим у звичайних шкільних умовах.

Шляхи подолання:

- *Використання підручних матеріалів.* Адаптація експериментів для використання простих та доступних матеріалів (папір, картон, нитки, монети тощо).
- *Застосування віртуальних лабораторій та симуляцій.* Використання безкоштовних або доступних онлайн-ресурсів та програм, що імітують проведення експериментів.
- *Співпраця з науковими центрами, університетами та музеєм математики.* Залучення ресурсів вищих навчальних закладів, науково-дослідних установ, музею математики «Кубоїд» для проведення складних експериментів.
- *Створення шкільних міні-лабораторій.* Обладнання невеликих куточків у класах або школі для проведення базових математичних експериментів.

Організація часу та управління експериментальною діяльністю. Проведення математичних експериментів часто потребує більше часу, ніж традиційні форми навчання. Ефективне управління часом та організація діяльності учнів у процесі експерименту є важливим завданням для вчителя.

Шляхи подолання:

- *Планування експериментів як довгострокових проєктів.* Розподіл експериментальної діяльності на кілька етапів, що реалізуються протягом певного періоду часу.
- *Використання блочно-модульного навчання.* Інтеграція експериментів у тематичні блоки, що передбачають виділення достатнього часу для дослідницької діяльності.
- *Залучення учнів до самостійного планування часу.* Надання учням можливості самостійно визначати темп виконання експерименту в межах встановлених термінів.
- *Організація групової роботи.* Розподіл завдань між членами групи для більш ефективного використання часу.

Оцінювання результатів експериментальної діяльності учнів. Оцінювання в процесі математичного експерименту має враховувати не лише

кінцевий результат, але й процес дослідження, активність учнів, їхню здатність формувати гіпотези, аналізувати дані та робити висновки.

Шляхи подолання:

- *Використання портфоліо учнів.* Збір та оцінювання звітів про проведені експерименти, дослідницьких щоденників, презентацій.
- *Застосування рубрик оцінювання.* Розробка чітких критеріїв оцінювання різних аспектів експериментальної діяльності (планування, проведення, аналіз, представлення результатів).
- *Організація само- та взаємооцінювання.* Залучення учнів до оцінювання власної роботи та роботи однокласників за визначеними критеріями.
- *Проведення усних захистів проєктів та експериментів.* Надання учням можливості презентувати свої результати та відповідати на запитання.

Підготовка вчителя до використання математичного експерименту як педагогічного інструменту. Ефективне використання математичного експерименту вимагає від вчителя не лише глибоких знань предмету, але й володіння методикою організації дослідницької діяльності учнів, навичками фасилітації та вмінням оцінювати нестандартні підходи.

Шляхи подолання:

- *Організація спеціальних курсів та семінарів для вчителів.* Підвищення кваліфікації педагогів у сфері використання експериментальних методів навчання математики.
- *Створення методичних посібників та рекомендацій.* Забезпечення вчителів необхідними матеріалами та розробками щодо проведення математичних експериментів.
- *Обмін досвідом між вчителями.* Організація майстер-класів, вебінарів та інших форм співпраці для обміну успішними практиками.
- *Самоосвіта та вивчення сучасних педагогічних технологій.* Заохочення вчителів до самостійного вивчення методик дослідницького навчання.

Усвідомлення цих викликів та активний пошук шляхів їх подолання дозволить педагогам ефективніше використовувати потенціал математичного експерименту для організації освітнього середовища, що сприяє розвитку математичної обдарованості учнів.

Висновки. Математичний експеримент є ефективним засобом організації освітнього середовища, спрямованого на розвиток математичної обдарованості учнів. Інтеграція експериментальної діяльності в навчальний процес створює умови для активного пізнання математики, стимулює дослідницький інтерес учнів та сприяє формуванню глибокого й усвідомленого розуміння математичних концепцій. Організоване на основі математичного експерименту освітнє

середовище заохочує учнів до самостійного формулювання гіпотез, їх експериментальної перевірки, аналізу отриманих даних та формулювання власних висновків. Такий підхід не лише сприяє кращому засвоєнню математичних знань, але й формує важливі навички дослідницької діяльності, необхідні для подальшої самореалізації обдарованих учнів у науці та інших сферах життя.

Незважаючи на певні виклики, пов'язані з матеріально-технічним забезпеченням, організацією часу та оцінюванням, ефективне впровадження математичного експерименту є цілком можливим за умови усвідомлення цих труднощів та застосування відповідних шляхів їх подолання. Підготовка вчителів, використання доступних ресурсів, застосування сучасних технологій та гнучке планування навчального процесу є ключовими факторами успішної інтеграції експериментальної діяльності в навчання математики.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі можуть бути пов'язані з розробкою нових методичних підходів до використання математичного експерименту на різних рівнях навчання, вивчення його впливу на формування міжпредметних компетентностей обдарованих учнів, а також з дослідженням можливостей використання штучного інтелекту та інших сучасних технологій для підтримки експериментальної діяльності в математиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук, І. С. (2023). Концептуальні засади дослідження і діагностики обдарованості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2 (89). стор. 16-24. ISSN 2309-3935 <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2023/2/2.pdf>
2. Гончаренко, С. У. (1997). *Український педагогічний словник*. Либідь. <https://surl.lu/ttqnuj>
3. Дубасенюк, А. О. (2012). Сутність дослідницького методу навчання у підготовці обдарованих учнів до дослідницької діяльності. *Креативна педагогіка. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки*, 5, 14-18. https://library.zu.edu.ua/doc/creat_pedagog/5/2012_5.pdf
4. Матяш, О., Кривошея, М. (2025). Формування в учнів здатності до досліджень як педагогічна проблема. *Фізико-математична освіта*, 40 (2), 30–35. <https://doi.org/10.31110/fmo2025.v40i2-04>
5. Jinyuan-Li, (2003). *The Role of Mathematical Experiment in Mathematics Teaching*, Editor(s): Qi-Xiao Ye, Werner Blum, Ken Houston, Qi-Yuan Jiang, *Mathematical Modelling in Education and Culture*, Woodhead Publishing, Pages 284-292, ISBN 9781904275053, <https://doi.org/10.1533/9780857099556.6.284>
6. Serensen, H.K., Mathiasen, S.K. & Johansen, M.W. (2024). What is an experiment in mathematical practice? New evidence from mining the Mathematical Reviews. *Synthese* 203, 49. <https://doi.org/10.1007/s11229-023-04475-x>

Kyrychenko A.V.,
*PhD, Senior Lecturer of the Department of Internal Communications,
National Defense University of Ukraine,
kyrychenkoav@ukr.net*

Stasiuk V. V.,
*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor of the Department of Internal Communications, National Defense
University of Ukraine,
vvsgrad@gmail.com*

MILITARY LEADERSHIP AS A COMMANDER'S SOCIAL TALENT

Leadership in the army is born
where talent meets professionalism,
transforming strength into wisdom.
Vasyl STASIUK

The actuality of the research of military leadership as a commander's social talent is due to the need for effective management of military units in conditions of high stress and complex combat situations associated with the russian-Ukrainian war. In contemporary military conflicts, commanders must possess not only professional knowledge, but also develop social skills to maintain morale and team cohesion. A commander's social skills, including empathy, communication, and the ability to build trusting relationships, play a key role in shaping effective teamwork. The commander's ability to interact with subordinates determines not only the success of combat missions, but also the stability of the psychological climate in the units. Thus, the development of a leader's social skills is critically important for increasing the effectiveness of military units in combat conditions.

The purpose of the research is to reveal the features of military leadership as a manifestation of the commander's social talents.

The results of scientific research. Military leadership is the basis for the advancement and development of military units. As an important component of the military combat power, it helps achieve the set goals during operations (combat actions). This leadership is a crucial element in providing high professional activity of both individual military personnel, staffs and units during the implementation of missions to protect national security. Military leadership forms the fundamental principles such as values, traditions, motivation, professionalism, discipline and effective interaction in various armies of the world, including the armies of NATO member states. Management provides stability and control, while leadership promotes positive change, inspires personnel and brings our victory closer.

The actuality of the development of military leadership is determined by the need to have leaders who are able to lead units in combat conditions, as well as ensure the

implementation of qualitative changes in the professional culture of military personnel and contribute to the continuous development of the Armed Forces of Ukraine.

The main goal of military leadership is to strengthen Ukraine's defense capabilities and ensure dominance over the enemy. This is achieved through the constant improvement of leadership qualities in the Armed Forces of Ukraine, which includes regular education, training, and individual development of military personnel.

The development of military leadership in the Armed Forces of Ukraine is a long-term and conscious process that involves improving the professional and personal qualities of military personnel at all stages of their service. Military leaders do not emerge overnight, but are formed through years of hard work, development at the tactical, operational, and strategic levels, as well as through a combination of inner motivation, continuous learning, and acquired experience. It is important that each leader is not only responsible for the effective providing of tasks, but also contributes to raising the morale of subordinates, the formation of clear values and traditions. Creating conditions for the constant improvement of leadership skills is a key factor in increasing the combat capability and effectiveness of the Armed Forces of Ukraine.

Military leadership is the process of influencing commanders on subordinates, based on moral authority, practical experience, and high qualifications, in order to effectively complete tasks and achieve goals. The influence can be direct, through giving orders, monitoring the fulfillment of requirements, stimulation and motivation, as well as indirect – through one's own example, internal communication and the formation of organizational culture. Military leadership is an important element of national security and contributes to the integration of Ukraine into the European and NATO community.

Military leader is a person who can be either a military serviceman or a civilian employee, who has high moral authority, relevant knowledge, and experience. He is capable of critical and creative thinking, prompt decision-making, and effective influence on subordinates due to the responsibility he takes on. A military leader motivates not only himself and his subordinates, but also other leaders to consciously and voluntarily provide tasks aimed at achieving goals.

Each serviceman is an integral part of a team, where he can perform the role of both a leader and a subordinate. An important aspect of effective leadership is the ability to be a responsible subordinate. Leaders not only manage their subordinates, but also contribute to the development of other leaders. Leadership is not limited to position, rank, or delegated authority.

The military leader of the Armed Forces of Ukraine at any level of command is responsible for the effective providing of assigned tasks, strengthening the unity of the military unit, maintaining high morale and cohesion of the personnel. His duty is also to

create strong motivation among subordinates, develop their professional potential, ensure the safety of military personnel, and facilitate their adaptation to dynamic service conditions.

In addition, a modern commander must be a leader of change and innovation, ready to introduce new approaches to military art and management. To successfully fulfill this mission, not only professional knowledge, skills and rich practical experience are required, but also high morality, responsibility, and the ability to inspire others by their example. Leadership qualities such as determination, honesty, fairness, strategic thinking, and the ability to make sound decisions in difficult situations are an integral part of effective military management.

The conceptual model “Be. Know. Act.” serves as a strategic framework for the formation and improvement of leadership attributes necessary for the providing of the military leader’s mission and a deep understanding of the principles of moral behavior. It serves as a guide in revealing the key aspects of effective military leadership and the characteristics of the leader himself as the central figure in this process.

The model allows for the clear identification and development of the core attributes and competencies that are most in demand in modern military service. The “Being” component focuses on the formation of the personal qualities and character of a leader that determine his moral and ethical foundation. The “Know” component involves mastering a system of professional knowledge, understanding the principles of management, military unit organization, and combat operations. In turn, the “Act” component is aimed at the practical application of acquired knowledge and personal traits through specific actions and behavior that lead to the achievement of specific goals.

“*Be.*” Military leadership primarily means the constant demonstration of those values and principles that shape the character of a military leader. They are manifested both in his personal actions and in his interactions with subordinates and colleagues. It is these values that define the true essence of a leader and serve as the foundation of his character. They remain the same for all military leaders, regardless of military rank or position—from private to general. The “Be.” component focuses on the internal moral guidelines and ethical principles that should guide the behavior of every military leader.

“*Know*”. The professional competence of a military leader includes not only knowledge, skills and abilities, but also perceived values, character traits and accumulated experience. This covers a wide spectrum – from understanding military tactics and strategy to mastering the art of decision-making, effective command and management of personnel, taking into account psychological aspects. The criteria for professional proficiency are the same for all military personnel, however, for military leaders at different levels, these requirements differ and require the mastery of additional professional skills and knowledge according to the level of responsibility.

“*Act.*” The effectiveness of a military leader is manifested only when his knowledge, skills, and personal qualities are implemented in specific actions. By occupying various positions, a military leader gradually accumulates practical

leadership experience. His activities have a direct impact on the personnel: they contribute to the achievement of set objectives, the development of the potential of subordinates, the formation of motivation and orientation towards success. The leader's actions are the driving force for improving processes in the structure of the military organization and ensure the sustainable development of the unit's combat capabilities.

Conclusions. Military leadership is a special form of social talent, manifested in the commander's ability to effectively interact with personnel. A successful commander is able to unite people around a common goal, maintain high morale, and create an atmosphere of trust. Leadership qualities in the military sphere combine the ability to influence subordinates, adapt to change and make decisions in difficult conditions. The social skills of a commander determine his ability to be not only a leader, but also a mentor and inspirer. It is this quality that becomes the key to the effectiveness of a military unit and the successful completion of combat missions.

LIST OF SOURCES USED:

1. Boiko O. V. Theoretical and methodological foundations of the formation of leadership competence of future officers of the Armed Forces of Ukraine during the process of professional training: dissertation: 13.00.04. Kyiv, 2021. 352 p.
2. Military Leadership Doctrine in the Armed Forces of Ukraine. ОП 1-296, Kyiv, 2024. 48 p.
3. Conception of leadership in accordance with the armies standards of NATO countries: study guide / A. Vitchenko, L. Krymets, O. Khmiliar and others / Kyiv, 2018. 252 p.
4. Psychology of Military Leadership: Study Guide [electronic edition] / I.A. Burlakova, I.S. Ostapenko, O.A. Herasymchuk, O.V. Sheviakov, O.M. Cherednichenko. Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnika, 2023. 159 p.

Кіпрач Т. М.,
вихователь ЗДО № 3 «Дружба»,
Полонської ОТГ Хмельницької області,
nesumujkizdo3gmail.com

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У кожної дитини є здібності й таланти, але для того, щоб вони могли розвинутись, необхідне розумне керівництво з боку батьків та педагогів. У статті розкрито поняття здібності та обдарованості, їх відмінність та взаємо обумовленість, зазначено та обґрунтовано вікову послідовність у проявах різних видів спеціальної обдарованості дітей дошкільного віку, визначено ознаки спеціальної обдарованості в зображувальній діяльності, розкрито етапи роботи по виявленню обдарованості дошкільника та організації розвитку спеціальних здібностей, наведені приклади тестів і анкет.

Ключові слова: здібності, обдарованість, образотворча діяльність, творчість, творчий потенціал.

Annotation. Every child has the abilities and talents. However, the wise leaderships from parents and teachers are needed to develop these qualities. The article reveals the concepts of abilities and endowment, their differences and interdependence. It is also mentioned and justified the age sequences in the various types of the special aptitude of preschool children. The article also defines the main features of special aptitude in the visual activity. The stages of work on identifying the aptitude of a preschooler are shown and the organisation of the development of special abilities are revealed. The examples of tests and questionnaires are also shown.

Уява малює, розум порівнює,
смак відбирає, талант виконує.
Гастон Левіс.

Завдання сучасної української дошкільної освіти – забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини-дошкільника як особистості, виявляючи її здібності та обдарованості.

Яка відмінність цих понять? Здібності – природний нахил до чого-небудь; індивідуальні психологічні особливості, що лежать в основі оволодіння будь-якою діяльністю. Обдарованість – своєрідне поєднання здібностей, яке забезпечує успішність виконання тої чи іншої діяльності, її високий рівень і своєрідність, зумовлює широту можливостей людини. [3]

Виокремлюють загальну обдарованість і спеціальну. Перша характеризується високим рівнем здатності опановувати науки. Друга – високим рівнем прояву спеціальних здібностей, які реалізуються або в одній діяльності, або в їх сукупності.

Обдарованість дошкільника необхідно своєчасно виявляти і розвивати. Виявлення залишається складною психолого-педагогічною проблемою: доволі часто обдарованість асоціюється з рівнем розвитку пізнавальних процесів або готовністю до певної діяльності. Таке уявлення про обдарованість хибне. За певних умов потрібно розрізняти обдарованість і прискорений темп розвитку, який може бути тимчасовим. Батьки і педагоги докладають максимум зусиль, аби насити мозок дошкільника знаннями, аби навчити певним діям. Така «обдарованість» швидко згасає, бо як відсутній прояв творчого компонента, нестандартність рішень, оригінальність продукту діяльності. Американський дослідник П. Торренс зазначав, що у вирішенні складних проблем, у продукуванні нестандартного, оригінального доволі часто найуспішніша дитина не з високим показником інтелекту. Психологи визначають обдарованість як складне психологічне явище, яке невіддільне від особистості дитини, як наявність здібностей, їх своєрідне поєднання, від якого залежать можливості успішної діяльності.

Щоб визначити чи обдарований дошкільник, педагогам варто звернути увагу на наступні прояви: потужна енергійність, значна фізична або розумова активність, порівняно низька потреба у відпочинку, інтенсивний розвиток мовлення та рухів, допитливість, прагнення експериментувати, швидке і легке засвоєння інформації та її активне застосування у сферах життя, ранній інтерес до читання та/або самостійне опанування читанням. Обдарована дитина часто є оригінальною, своєрідною у поведінці та спілкуванні. Ба більше, дорослим може здаватися, що вона не знаходить розуміння ні дорослих, ні однолітків з причини своєрідної поведінки.

Дослідження педагогіки та психології показують, що обдарована дитина може захоплюватися різними видами практичних занять (художня праця, догляд за рослинами або тваринами), мистецькою діяльністю (література, музика, малювання, ліплення). Життєва практика, висновки науковців засвідчують певну вікову послідовність у проявах різних видів спеціальної обдарованості. Досить рано вона спостерігається щодо музики, потім щодо малювання. Обдарованість до мистецтва виявляється раніше, аніж до науки, а в галузі науки раніше за інші розвивається математична обдарованість. [3]

Чому так? Дитина дошкільного віку правопівкульна. За будь-якої діяльності, в будь-якому психічному процесі беруть участь обидві півкулі головного мозку. Одночасно та узгоджено. У результаті такої роботи забезпечується функціональна збалансованість і повнота розвитку психічних процесів. Кожна півкуля може самостійно забезпечити аналіз інформації, але тільки певної спрямованості. Проте спостерігається і функціональна перевага роботи однієї з півкуль. У правій півкулі містяться центри керування: орієнтацією в просторі (здатність до танців, гімнастики), центри, що визначають музикальність (сприйняття музики, ритм), просторове уявлення (скульптура, сприйняття художніх творів, живопису, фантазія). Права півкуля спеціалізується на забезпеченні образного сприйняття навколишнього середовища на основі минулого досвіду, на формуванні особистісного емоційного ставлення до себе, до природного та соціального довкілля; є основою емоційного сприйняття. Дозрівання, тобто спеціалізація правої півкулі відбувається до 6–7 років. Тому, в дошкільному віці у дитини можна виявити творчу обдарованість.

Дитині цього віку важливо займатися творчістю. Зокрема, музичною та образотворчою діяльністю, під час яких навчається відчувати ритм рухів і ліній, гармонійне поєднання рухів в танці і барв в малюнку, красу образів. І просто – мріяти. Втілювати свої мрії в продукт музикування, образотворення. Саме продукт діяльності дитини для педагога є первинним маркером для розуміння рівня здібностей та виявлення обдарованості. Він є нестандартним, для досягнення результату малюнок докладає зусилля, які викликані власною

потребою пізнавати, осмислювати, діяти. Це свідчить про те, що дитині подобається певна діяльність, викликає позитивні емоції та прагнення творити і перетворювати.

Дитина, у якої виявляється досить високий рівень можливостей у певній діяльності, які відзначаються схильністю до її виконання, активність яких ніби вибудовується навколо улюблених занять, вважають обдарованою. [1]

Однак, доволі часто здібності дитини сприймають та визначають як обдарованість. Щоб уникнути «...стереотипного підходу до ідентифікації обдарованості...» [2], варто взяти до уваги показники творчої обдарованості.

Творча обдарованість. Дитина допитлива, самостійна, незалежна у міркуваннях; виявляє здатність глибоко занурюватися у справу, що її цікавить, та домагатися значної продуктивності діяльності; у заняттях та іграх схильна до точності дій, завершеності; легко змінює способи поведінки і діяльності в обставинах, що змінюються. [5]

З зернини – хліб, з промінчика – зоря. (Народна мудрість.)

Так і виявлення обдарованості починається з елементарних аналізу продуктів діяльності дитини та, власне, самої діяльності, бесід з дитиною, спостережень за нею. Це є перший етап по виявленню обдарованості – робота з дитиною.

У дошкільному віці виявляється спеціальна обдарованість, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Як правило, їх класифікують на такі групи: математичні, конструктивно-технічні, загальні художні здібності, музичні здібності, літературні здібності, здібності до зображувальної діяльності. [5]

Здібності до зображувальної діяльності – здатність правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньова чутливість, здатність відчувати і передавати виражальну функцію кольору, розвинута образна уява і пам'ять. [5]

Якщо педагог в ході образотворчої діяльності помічає у дитини вище перераховані критерії або в продукті діяльності, варто провести кілька тестів з дошкільником.

Перше. Тест-бесіда «Творчі схильності». Мета тесту: визначити характер творчих здібностей. В ході тесту педагог заповнює картку із слів дитини. Тест містить 24 твердження (дитина відповідає «так») або заперечення («ні»). (Додаток №1.)

Друге. Методика «Намалюй що-небудь». Дана методика спрямована на визначення рівня розвитку уяви дитини, на її особливості. (Додаток № 2.)

Третє. Тест «Ескізи». Тест призначений для визначення рівня творчих здібностей та особливостей їх прояву – оригінальності, гнучкості, швидкості. (Додаток № 3.)

Будь який тест або комплексне тестування не відображають повноту творчого потенціалу дошкільника, його обдарованості. Варто далі здійснювати спостереження за дитиною та переходити до бесід з батьками вихованця. Для початку повідомити мамі-тату про здібності, які проявляються в діяльності дитини. Запропонувати разом переглянути продукти діяльності, батькам заповнити анкету – як додаткове джерело для ідентифікації обдарованості дитини. (Додаток №4.) Це другий етап в роботі з обдарованим дошкільником – виявлення та спрямованість, робота з батьками.

Результати аналізу діяльності і продукту діяльності, бесід і спостережень, анкет і тестів є першим припущенням про обдарованість дитини. Для більш точного і глибокого визначення обдарованості потрібно звернутися до психолога освітнього закладу, який проведе додаткові обстеження-спостереження, проаналізує і складе висновок чи обдарована дитина з наданням порад щодо її підтримки та подальшого розвитку для педагога, для батьків. Наступний крок – роз'яснення батькам необхідності підтримати дитину. «Вони (батьки, авт.) мають жити пориваннями душі дитини, її потребами та розуміти, поділяти їх. А ще – захищати та задовольняти інтереси дитини і водночас ніжити, голубити та безмежно любити її». [4]

До розвитку обдарованої дитини повинні бути готові як батьки, так і педагог. Насамперед, педагог. Адже саме він буде скеровувати педагогічними впливами на дитину як в дошкільному закладі, так і проводити просвітницьку роботу з батьками. Для здійснення диференційованого, індивідуального, гармонійного, особистісного розвитку обдарованого дошкільника педагог має володіти наступними вміннями та навичками – комунікативними, аналітичними, конструктивними, організаторськими. Також, бути компетентним в тій галузі, яка цікавить дитину. У даному випадку образотворче мистецтво.

Складання індивідуальної програми розвитку обдарованої дитини – це третій етап. Психологи Карне, Шведел і Ліннемайер (США) сформулювали принципи розробки навчальної програми для обдарованих дітей, які варто взяти до уваги:

- 1 – кожна дитина неповторна, індивідуальна,
- 2 – програма повинна бути збалансованою і сприяти всебічному розвитку дитини, передбачати розвиток емоційної та рухової сфер,
- 3 – включати різноманітний навчальний матеріал,
- 4 – передбачати спілкування з людьми – дорослими і ровесниками, які мають ті самі обдарування,
- 5 – забезпечувати плавний, поступовий і своєчасний перехід від одного рівня розвитку на більш вищий,
- 6 – вимога для педагога – постійне вдосконалення,
- 7 – активна участь сім'ї у вихованні та навчанні обдарованої дитини. [1]

Також, психологиня Дуткевич Т. В. зазначає, що програма має містити ідею пізнання, сприяти розвитку дослідницьких умінь, навичок самоорганізованості, удосконалювати уміння спілкуватися і взаємодіяти з людьми, які не є обдарованими та обдаровані.

Педагогу та/або психологу, які розвивають обдаровану дитину потрібно надати рекомендації її батькам, запропонувати створити вдома відповідні умови, самим перейнятися, захопитися інтересами дитини, не давати негативної критики, радіти успіхам дитини. (Додаток №5.)

«У вихованні обдарованих дітей надзвичайно важлива роль належить батькам і педагогам, які повинні створити умови для їх гармонійного розвитку: атмосферу любові, довіри, уваги до потреб та інтересів. За словами американського психолога Наталі Роджерс, творчість дитини стимулюють психологічна безпека, безоцінне прийняття її особистості, атмосфера відкритості, дозволеності, надання їй права на свободу і самостійність». [1]

Вибір форм, методів, прийомів навчання залежить від компетентності педагога, його здатності й уміння проводити моніторинг досягнень, повторне тестування, корегувати програму розвитку, створювати відповідне середовище, активно залучати батьків дитини. Це є четвертим етапом в роботі з обдарованою дитиною дошкільного віку – моніторингово-корекційний.

П'ятий етап – презентація досягнень та їх прийняття. Важливо створювати виставки продуктів діяльності дитини, використовувати їх в побуті (картинки, колаж малюнків, альбом творчості), використовувати в освітньому процесі з іншими дітьми, надати можливість обдарованій дитині передати свої знання та уміння іншим людям – ровесникам, друзям, дорослим, щоб вона бачила свої досягнення, розуміла їх прийняття іншими людьми, відчувала себе комфортно у власному «Я»-образі і мала бажання, прагнення розвиватися з незначною допомогою дорослого та саморозвиватися.

Додаток №1.

Тест-бесіда «Творчі схильності»

1. Я люблю складати пісні.
2. Мені подобається грати самому.
3. Мої мама і тато люблять гратися зі мною.
4. Я ставлю багато запитань.
5. Вигадування казок – це не для мене.
6. Я люблю, щоб у мене був один друг або двоє друзів.
7. Я не проти змінити правила гри.
8. Я люблю вигадувати щось нове.
9. Я люблю малювати.
10. Я люблю робити те, що іншим не під силу.

11. Сонце на малюнку завжди має бути жовтим.
12. Я люблю розбирати прилади та іграшки.
13. Мені більше подобається розфарбовувати, аніж малювати самому.
14. Легкі загадки – найцікавіші.
15. Іноді батьки займаються чим-небудь зі мною.
16. Я люблю дізнаватися нове про тварин.
17. Мій тато любить робити що-небудь по господарству.
18. Я не люблю, коли інші ставлять багато запитань.
19. Важко знайти собі заняття, коли ти сам.
20. Мій тато вважає, що, зазвичай, я дію правильно.
21. Я люблю розповіді про давнину.
22. Я охочіше граю в старі ігри, ніж в нові.
23. Я охочіше візьмуся за легшу справу, ніж за тяжчу.
24. Я завжди граю з друзями, не люблю бути один.

Обробка отриманих результатів. За кожне заперечення на питання № 5,6,11,13,14,18,19,22,23,24 нараховується один бал. За кожне ствердження на решту питань – 1 бал.

Педагог визначає:

- розмаїття інтересів. Загальна сума балів за №1,5,9,16,21: 4-5 балів – явно виражене розмаїття інтересів, 2-3 бали – середньо виражене, 1 бал – низький рівень вираженості;
- незалежність. №2,8,11,13,19,24. 5-6 – явно виражена, 3-4 – середньо виражена, 1-2 – слабо виражена;
- гнучкість, пристосованість. №6,7,22. 3 бали – явно виражена, 2 – середньо, 0-1 бал – слабо;
- допитливість. №4,12,18. 3 бали – явно виражена, 2 – середньо, 0-1 – слабо;
- наполегливість. №10,14,23. 3 бали – явно виражена, 2 – середньо, 0-1 – слабо;
- відомості про сімейну обстановку. №3,15,17,20. Кількість набраних балів відповідає ступеню сприятливого впливу сімейної обстановки для розвитку творчих можливостей дитини. 4 бали – явно сприяє, 2-3 – середній рівень сприяння, 0-1 – низький рівень сприяння.

Додаток №2.

Методика «Намалюй що-небудь»

Педагог пропонує дитині намалювати що-небудь (придумати) на аркуші білого кольору формату А4 із використанням олівців, фломастерів за бажанням. Для виконання завдання приділяється 4-5 хвилин.

Обробка результатів за наступними критеріями:

- 10 балів – дуже високий рівень: дитина за відведений час придумала і

намалювала щось оригінальне, незвичайне, нестандартне, що явно свідчить про неабияку фантазію, про багату уяву. Малюнок справляє велике враження на того, хто споглядає. В загальному образи і його деталі ретельно промальовані;

- 8-9 балів – високий: дитина придумала і намалювала щось оригінальне, з фантазією, зображення барвисте, хоча воно не є новим. Деталі промальовані не ретельно;
- 5-7 – середній: дитина придумала і намалювала щось таке, що в цілому не є новим, але містить в собі елементи творчої уяви, фантазії і справляє певне емоційне враження. Образи та їх деталі промальовані посередньо;
- 3-4 – низький: дитина намалювала щось дуже просте, неоригінальне, у малюнку слабо простежується фантазія. Образи та їх деталі не промальовані;
- 0-2 – дуже низький: за відведений час дитина не придумала і не намалювала. На малюнку можуть простежуватися окремі лінії, штрихи.

Додаток №3.

Тест «Ескізи»

Дитині пропонують аркуш білого паперу, на якому зображено 20 однакових за розміром фігур – кола. Завдання: спробуй домалювати до кожного кола будь-які елементи так, щоб вийшли різні предмети.

Оригінальність: виникають нові, нестандартні ідеї малюнків предметів, що мають в своїй основі коло. Оригінальними можна вважати зображення предметів, які не так часто малює дитина – торт, гудзик, клубочок тощо. Один бал за кожний оригінальний малюнок. Об'єднання два кола і більше в одну композицію є нестандартним, додається ще один бал.

Гнучкість: проявляється в здатності дитини звертатися до різних галузей знань та зображувати різноманітні предмети, явища. Оцінка гнучкості підраховується із розрахунку зображених предметів, які об'єднані родовидовими ознаками – тварини, фрукти, посуд і т. п. До уваги беруться усі зображення і за кожну групу нараховується один бал.

Швидкість: продуктивність, здатність за відведений час – 5 хвилин, виконати достатню кількість завдань. За кожне коло-малюнок додається 1 бал.

Інтерпретація виконаного завдання.

	Оригінальність	Гнучкість	Швидкість
Низький рівень	0-2 бали	1-2 бали	0-9 балів
Середній рівень	3-6 балів	3-4 бали	10-13 балів
Високий рівень	Понад 7 балів	Понад 5 балів	Понад 14 балів

Анкета для батьків дитини дошкільного віку
«Здібна? Обдарована? Талановита?»

1. Моя дитина ініціативна, жвава, рухлива.
2. Її інтереси та захоплення постійні.
3. Її зацікавленість урівноважена.
4. Порівняно з ровесниками виявляє інтерес до мистецтва.
5. Має не більше двох друзів, причому старших від себе.
6. Її цікавить усе загадкове, таємниче і, навіть, незрозуміле.
7. Любить багато запитувати, наполеглива в отриманні вичерпних відповідей.
8. Її мовлення добре розвинене, має великий запас слів, добре розуміє та вміло використовує його.
9. Намагається відшукати самостійне рішення в тих чи інших ситуаціях.
10. Не задовольняється поверхневими відповідями на свої чисельні запитання.
11. Дотримується власного погляду на ті чи інші події, незважаючи на думку інших людей.
12. Завжди адекватно, із зацікавленістю реагує на все нове.
13. Розпочату справу намагається довести до завершального етапу, до кінця.
14. У суперечках відстоює власну думку, не зважає на загальноприйняті погляди.
15. У складних ситуаціях спроможна взяти на себе роль лідера і бере.
16. Має помітну схильність до якогось виду діяльності.
17. Настирлива, вперта, рішуча в досягненні бажаної мети.
18. Виявляє неприховану потребу в підтримці дорослих.
19. Легко знаходить і завжди має багато друзів.
20. Ставить багато запитань, переважно з кола своїх захоплень та інтересів.
21. На багатьох справах враження не за віком старшої дитини.
22. Нерідко виявляє риси егоїзму або безпричинної агресії.
23. Знає собі ціну та своє покликання.
24. Легко і часто відволікається та залишає почату справу.
25. Майже однаковою мірою цікавиться гуманітарними, технічними або творчими питаннями.

Обробка результатів.

Відповідь «так» на запитання № 1, 6, 12, 18, 24 – дитина загалом здібна. Відповіді «ні» на запитання № 18, 24, «так» на № 2, 3, 7, 10, 11, 13, 16, 17, 19, 20, 22 – є серйозні підстави гадати, що дитина по-справжньому обдарована. Відповіді «так» на № 4, 5, 6, 9, 14, 15, 21, 23, 25 – може свідчити про ознаки яскравої обдарованості.

Плекаймо обдарованість: поради для дорослих – батьків та педагогів

1. Заохочувати дитину самостійно продукувати ідеї.

Не нав'язувати ставлення до будь-чого, не просити повторювати думки, висловлені іншими. Схвально сприймати ідеї дитини, навіть якщо вони здаються дивними. Плекати допитливість дитини, намагатися завжди відповідати на її запитання. Поважати ставлення дитини до певної проблеми.

2. Підтримувати схильність до самостійної творчої діяльності.

Створити для дитини затишне й безпечне місце для її творчих пошуків. Допомогати дитині, лише якщо вона просить про це або ви побачили, що вона потребує допомоги. Не глузувати з образів, які створила дитина. Давати дитині змогу побути наодинці, дозволяти вільно займатися своїми справами.

3. Творити разом з дитиною. Стати для дитини другом з творчості, рівноправним учасником творчого процесу.

Не нав'язувати дитині «програму» створення образів, манеру виконання. Підтримувати позитивну емоційну атмосферу під час творчої роботи, висловлювати радість від отриманого результату та віру в можливості дитини.

4. Підкреслювати цінність кожного моменту діяльності дитини.

Приділяти увагу насамперед організації процесу, а не лише результатам. Не «поліпшувати» творчий виріб дитини. Заохочувати дитину покладатися в процесі пізнання і творчості на інтуїцію та ризик – найімовірніше, саме це допоможе їй зробити справжнє відкриття. Не заважати дитині робити по-своєму.

5. Урізноманітнювати діяльність дитини.

Організовувати інтегровані заняття, щоб запобігти одноманітності образів, які створює дитина, та попередити інтелектуальну перевтому й перенапруження.

Заохочувати до спонтанних, вільних проявів творчості під час будь-якої діяльності – пропонувати малювати, створювати словесні та звукові образи, шукати незвичайні способи використовувати різні предмети. [6]

ЛІТЕРАТУРА

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навчальний посібник. – Київ: «Центр учбової літератури», 2024. – 424 с.
2. Кабанець М. М. Технології пошуку й відбору обдарованих дітей у регіональних системах педагогічної підтримки обдарованих школярів / М. М. Кабанець // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2018. - №5(86). – с. 58-67
3. Каратаєва М. І. Розвиток творчої особистості дошкільника. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2005. – 368 с.
4. Омеляненко Н. Базовий компонент дошкільної освіти. Нова редакція наказ МОН України №33 від 12.01.2021.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник. – Київ: «Академвидав», 2008. – 456 с.
6. Савінова Н. Пам'ятка «Плекаймо обдарованість: поради для дорослих» / Н. Савінова // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2022. - №2.

Кіричевська Е. В.,
кандидат психологічних наук,
докторант лабораторії навчання
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ,
psiheyavkimono@gmail.com;
orcid.org/0009-0005-1911-5072

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ДІАГНОСТИЦІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ І КОЛЕКТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТРАТЕГУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ПЕРСОНАЛУ КОМАНДНОГО РІВНЯ

Анотація: Обґрунтовується необхідність забезпечення відповідних умов формування компетенції військово-професійного стратегування в сучасних умовах ведення війни. Формування особистості командира, як стратега – актуальність, яка диктується вимогами війни на шляху до перемоги.

Ключові слова: стратегіальна готовність; військово-професійне стратегування, стратагемне мислення, стратагематика.

The necessity of creating appropriate conditions for the development of military-professional strategic competencies in the context of modern warfare is substantiated. Developing the commanders personality as a strategist is a critical need, dictated by the demands of war and the path to victory.

Keywords: strategic readiness; military-professional strategizing; stratagem thinking; stratagematics

Загальна концепція діагностичної програми вивчення здібностей стратегування військового персоналу командного складу на основі стратагем включає системну діагностику, аналіз поведінкових патернів, когнітивних навичок, стратегічного прогнозування та адаптацію до кризових умов бойової дійсності в процесі ігрового моделювання.

Дана програма діагностики інтегрує теоретичний аналіз, когнітивні тести, симуляційні завдання та психологічне оцінювання, що дозволяє комплексно визначити рівень здібностей до стратегування військового персоналу командного складу.

Мета:

1. Визначити рівні здібностей до стратегування через застосування системи тестувань і діагностики військових компетенцій.

2. Проаналізувати поведінкові патерни та когнітивні навички через структурне моделювання стратегій.

Цільова аудиторія: офіцери стратегічного командування, аналітики оперативного управління, особовий склад спецпідрозділів тактичного планування.

Методи та організація дослідження. До психодіагностичного інструментарію, за допомогою якого реалізуються поставлені мета і завдання,

відносяться: чек-листи, оцінювання якості стратегій, вивчення індивідуальних навичок та потенціалу, здатність до адаптації та управління можливостями.

Чек-лист індивідуального оцінювання стратегічної ефективності в процесі ігрового моделювання на основі стратагем:

1. Стратегічне мислення – здатність до аналізу, системного бачення та прогнозування розвитку ситуації.
2. Стратегічне управління – уміння приймати ефективні рішення та адаптувати управлінські підходи.
3. Стратегічне планування – чітке формулювання цілей і шляхів їх досягнення.
4. Стратегічне бачення – вміння визначати довгострокові перспективи та наслідки дій.
5. Стратегічне розвідування – аналіз і збір інформації для ухвалення рішень.
6. Стратегічне моделювання – здатність до створення і тестування різних сценаріїв.
7. Стратегічне прогнозування – оцінка можливих результатів і визначення напрямку розвитку.

Система оцінювання якості стратегій складається із 8 щаблів, а саме:

1. Новизна стратегій – унікальність і креативність підходів.
2. Ефективність стратегій – здатність досягати поставлених цілей.
3. Трансформаційність стратегій – можливість адаптації до змінних умов.
4. Стратегічне комбінування – гнучкість у поєднанні різних стратегічних підходів.
5. Стратегічна аналогізація – використання історичних чи схожих кейсів.
6. Стратегічна реконструктуризація – перегляд та вдосконалення структурних елементів стратегії.
7. Стратегічне програмування – системність і чіткість реалізації стратегічних кроків.
8. Стратегічне перебудування – адаптація стратегії до нових умов.

Індивідуальні навички та потенціал оцінюються за наступною структурою:

1. Індивідуалізований стратегічний потенціал – рівень особистої здатності створювати ефективні стратегії.
2. Поліваріативність дій, мислення, рішень – гнучкість та здатність до нестандартних підходів.
3. Арсенал ідей – банк ідей для формування складних стратегій.
4. Альтернативність варіантів – варіативність у прийнятті рішень.
5. Горизонт передбачення – здатність передбачати можливі сценарії.
6. Аналіз можливостей – ідентифікація сильних сторін і перспектив.
7. Аналіз ризиків – оцінка загроз та розробка запобіжних заходів.

8. Аналітичне стратегування – застосування критичного мислення.

Вивчення адаптаційних можливостей та управління ними здійснюється за наступними параметрами стратегування:

1. Адаптаційне стратегування – здатність змінювати підходи відповідно до ситуації.
2. Стратегія переформатування ситуації – вміння швидко переосмислювати підхід.
3. Управління в умовах стресу – психологічна стійкість під час складних ситуацій.
4. Швидкість реагування – оперативність у прийнятті стратегічних рішень.
5. Гнучкість у вирішенні завдань – здатність швидко змінювати підходи.
6. Адаптація до невизначеності – готовність діяти в умовах нестабільності.
7. Знання нових типів стратегічних побудов – розуміння сучасних стратегічних моделей.

Отже, нижче пропонується програма застосування методики оцінювання здібностей стратегування у військово-професійній сфері військового персоналу командного складу.

Методика оцінювання здібностей стратегування.

Категорії та терміни, в яких описуються основоположні поняття дослідження:

- стратегічне мислення – логічне оцінювання бойових сценаріїв;
- стратегічне планування – побудова довгострокових військових операцій
- стратегічне бачення – передбачення наслідків військових рішень
- стратегічне прогнозування – математичне та логічне моделювання ефектів

Методи діагностики: симуляція ситуаційної адаптації; тест аналітичного бачення; тест на основі структурованого моделювання стратегій; оцінювання варіативності рішень у стратегуванні; тест на аналітичне стратегування.

Отже, симуляція ситуаційної адаптації – це метод діагностики, який використовується для оцінювання здатності індивіда або групи швидко адаптуватися до змінних умов у реальному або змодельованому середовищі.

Потенціал і продуктивність методу дозволяє аналізувати наступні властивості: гнучкість мислення, яке полягає у здатності змінювати стратегію відповідно до нових умов; швидкість прийняття рішень, яке реалізується у відповідних реакціях на зміну ситуації; стресостійкість, як ефективність поведінки в умовах тиску або кризових змін; командну взаємодію, як здатність колективними зусиллями перебудовувати власну стратегію в ході подій.

Процедура методу складається із наступних етапів:

- а) створюється сценарій із непередбачуваними змінами. Учасники отримують завдання, яке потребує адаптації до нових умов. Наприклад, в ігровому моделюванні: зміна розстановки сил або несподіване рішення/маневр ворога.
- б) вводяться нові фактори, що змінюють правила гри. Випробування може включати зміну ресурсів, поведінку супротивника, зовнішні обставини.

с) аналізується реакція учасників:

- як швидко вони скоригували дії?
- наскільки ефективно перебудували стратегічний план?
- чи змінилося їхнє рішення залежно від нових умов?

Доцільність застосування методу симуляції ситуаційної адаптації полягають у його реалістичності, оскільки моделювання максимально наближене до реальних подій, а також, у динамічності, яка дозволяє оцінювати здатність людини до адаптації у режимі реального часу. Його застосування прийнятне у різних військових сферах, оскільки має гнучкий підхід для будь-якого аналізу та навчання.

Опис та організація методу симуляції ситуаційної адаптації на основі стратагем. **Мета:** в процесі проблемно-евристичного тренінгу оцінити здатність учасника або команди адаптуватися до змінних умов, використовуючи принципи класичних китайських стратагем.

Система та структура ігрового моделювання складається з наступних елементів:

- I. Початковий сценарій: гравці отримують стартову ситуацію, в якій потрібно приймати стратегічні рішення.
- II. Динамічна зміна умов: в ході симуляції вводяться нові фактори, які змушують адаптувати стратегію.
- III. Практичне застосування стратагем: гравці обирають найкращі маневри відповідно до трансформації ситуації.
- IV. Оцінювання ефективності адаптації: чи вдалося учасникам швидко змінити тактику згідно з нововведеними умовами?

Опис проведення аналізу кожної стратагеми в ситуаційній адаптації:

Стратагеми з категорії обману та маніпуляції:

Стратагема 1. Ввести в оману небо (імператора), щоб перепливити море – модель вивчення, як довготривалий обман може змінити мислення ворога.

Стратагема 7. Отримати щось з нічого – чи здатен гравець створити нову реальність, використовуючи дезінформацію?

Стратагема 10. За посмішкою приховувати кинджал – оцінювання стратегічного терпіння та неочевидних загроз.

Ситуаційна адаптація полягає у визначенні того, чи здатні учасники вчасно перебудувати свою тактику, коли ворог розкриє обман.

Стратагеми з категорії тактичного позиціонування.

Стратагема 6. Підняти галас на сході, щоб ударити на заході – метод відволікання уваги супротивника.

Стратагема 15. Зманити тигра з гори на рівнину – чи команда здатна змінити бойову позицію, щоб створити перевагу?

Стратагема 28. Видалити сходи, коли ворог піднявся на дах – як гравці використовують маніпуляцію за рахунок динамічності та мобільності?

Наявність ситуаційної адаптації визначається тим, чи використовують учасники зміну ландшафту та положення для створення переваги.

Стратагеми з категорії контролю над ресурсами.

Стратагема 11. Пожертвувати сливою, щоб врятувати персик – чи здатен гравець свідомо піти на жертви?

Стратагема 19. Крадькома підкладати хмиз під чужий казан – аналіз довготривалого розхитування сили ворога.

Стратагема 25. Вкрасти добрі балки у будинку і замінити їх гнилими підпорами – наскільки добре команда вміє непомітно змінювати структуру ворога?

Вивчення здатності до ситуаційної адаптації полягає у тому, щоби визначити, чи вміють учасники працювати із ресурсами та зважати на баланс втрат і вигод?

Ситуаційна адаптація визначається тим, чи вчасно та влучно учасники використовують психологічний вплив на ворога.

Структура критеріального оцінювання складається із наступних параметрів:

- Час реакції – наскільки швидко учасники змінюють стратегію.
- Гнучкість мислення – чи здатні вони переходити між стратагемами відповідно до впроваджених змін.
- Обґрунтованість ризику – чи правильно оцінюють небезпеку змін та адаптації.
- Ефективність взаємодії – чи команда координує свої дії відповідно до змін ситуації.

Таким чином, метод симуляції ситуаційної адаптації в контексті стратагем дозволяє визначити сильні та слабкі сторони окремого гравця, оцінити здатність до гнучкого мислення та швидкість реакції, проаналізувати рівень стратегічного мислення та нестандартного підходу.

Наступним етапом діагностичної методики є **тестування аналітичного бачення** – це метод оцінювання здатності людини аналізувати складні ситуації, прогнозувати наслідки та ухвалювати стратегічно обґрунтовані рішення. Дана методика допомагає розвивати аналітичне мислення, навчати адаптації до змінних умов та формувати стратегії, які працюють у реальних обставинах.

Основними завданнями тестування є:

- *Оцінювання когнітивних навичок*, яке складається із аналізу здатності розпізнавати закономірності, критично мислити та встановлювати зв'язки між подіями.
- *Моделювання сценаріїв*, яке перевіряє уміння оцінювати ситуацію, застосовувати стратагеми та передбачати варіанти розвитку подій.
- *Розв'язання стратегічних кейсів*, яке складається із практичних завдань, які

вимагають вибору оптимального рішення з урахуванням обмежень та невизначеності.

- *Оцінювання ризиків*, це тестування здатності визначати потенційні загрози та розробляти стратегії їх мінімізації.
- *Аналіз ефективності рішень*, це порівняння запропонованих варіантів із реальними наслідками та корекція моделі мислення.

До системи оцінювання аналітичного бачення включені наступні складові:

- Гнучкість мислення – здатність адаптуватися до змінних умов.
- Прогнозування наслідків – здатність передбачати варіанти розвитку подій.
- Оцінювання ситуації – вміння аналізувати поточні обставини та винаходити оптимальні рішення.
- Креативність у прийнятті рішень – використання нетрадиційних підходів.
- Практичне застосування стратагем – ефективне використання тактичних прийомів у плануванні.

Оцінюються рівні розвитку стратегічного мислення через конкретні параметри:

- Швидкість ухвалення рішень – час, витрачений на аналіз ситуації та вибір стратагем.
- Точність прогнозу – відповідність передбаченого результату реальності.
- Глибина аналізу – кількість і якість розглянутих альтернатив та сценаріїв.
- Системність мислення – здатність пов'язувати окремі фактори в єдину стратегію.
- Ефективність впровадження – результативність застосованих стратагем у практичних умовах.

З метою кількісного та якісного аналізу аналітичного бачення розроблена система оцінювання, яка має наступні шкали:

Шкала когнітивної складності: (1–5), де 1 – поверхневий аналіз; 2 – базове розуміння принципів; 3 – застосування стратагем у типових ситуаціях; 4 – адаптація стратагем до нестандартних умов; 5 – творче використання з модифікацією.

Шкала прогнозування: (1–4), де 1 – значні відхилення прогнозу; 2 – частковий збіг очікуваного та реального результату; 3 – високий рівень точності прогнозу; 4 – майже повний збіг передбаченого та фактичного.

Шкала стратегічного впровадження: (1–3), де 1 – низька ефективність; застосування стратагем; 2 – частковий успіх у виконанні стратегічних завдань; 3 – повна реалізація цілей із використанням стратагем.

Наступним етапом діагностичної методики є **структуроване моделювання стратегій** – це метод аналізу та розробки стратегічних рішень шляхом систематизованого моделювання сценаріїв, що допомагає оцінити можливі

варіанти дій та їх наслідки. Даний метод широко використовується у військовому плануванні, кризовому менеджменті та бізнес-стратегіях. Його головна мета – зменшити невизначеність і підвищити точність прийнятих рішень.

Основні аспекти структурованого моделювання виражаються нижченаведеними позиціями.

- Визначенням цілей, яке полягає у формулюванні стратегічних завдань, які потрібно вирішити.
- Аналізом контексту, який забезпечує оцінювання внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на стратегічні рішення.
- Ідентифікацією ключових змінних через визначення параметрів, які спроможні змінювати сценарій.
- Розробкою сценаріїв через моделювання можливих варіантів розвитку подій.
- Оцінюванням ризиків, тобто аналіз небезпек та можливих наслідків кожного варіанту.
- Вибором оптимальної стратегії, який полягає у визначенні найбільш ефективного шляху для досягнення цілей.

Структуроване моделювання реалізується у наступних форматах:

- сценарне моделювання – це створення декількох варіантів розвитку подій;
- моделювання через стратагеми – це використання історичних тактичних прийомів для аналізу ситуації.
- стратегії на основі даних – це залучення статистичних та аналітичних моделей для прогнозування.
- ігрове моделювання – це застосування військових симуляторів для тренування командирів.

Даний модуль методики складається з чотирьох процедур стратегування, а саме:

- 1) стратегічного розвідування, яке полягає у роботі з великим обсягом інформації;
- 2) стратегічного моделювання, яке реалізовується через побудову варіативних сценаріїв;
- 3) стратегічного комбінування через інтеграцію кількох стратегічних підходів;
- 4) новизни стратегій, яке відзначається створенням нестандартних рішень.

Наступний модуль діагностичної процедури з аналізу варіантів стратегічних комбінацій на основі 36 стратагем дозволяє оцінити ефективність стратегічних рішень через класичні тактичні прийоми за наступними етапами:

1. Визначення аналітичних параметрів стратегування.

Перед розробкою комбінацій необхідно визначитися із змістом ключових понять, а саме: ціль стратегії – головна задача, яку потрібно вирішити; контекст – зовнішні обставини (політичні, військові, економічні); оцінка ресурсів – наявні

можливості, обмеження та ризики; очікуваний результат – передбачувані наслідки застосування стратагеми.

2. Формування стратегічних комбінацій на основі стратагем.

Воно реалізується через: аналіз відповідності – визначення найбільш релевантних стратагем для ситуації; комбінацію стратагем – поєднання декількох стратагем для максимального ефекту; варіативність – розгляд альтернативних стратегічних підходів.

Як приклад, наводимо варіант комбінаторного стратегування: Стратагема №3 «Позичити ніж, щоб убити» + Стратагема №12 «Потайки пройти за спиною Ян, щоб врятувати Чжао» → створення непрямого впливу через залучення третьої сили.

3. Оцінювання комбінацій за ключовими параметрами, а саме, для кожної комбінації визначається її ефективність за наступними маркерами:

- Гнучкість – можливість адаптації комбінації до змінних умов.
- Рівень ризику – ймовірність негативних наслідків.
- Довготривалий ефект – вплив комбінації на майбутні події.
- Синергія між стратагемами – наскільки стратагеми взаємодіють між собою.
- Прогнозованість результату – наскільки точно можна передбачити наслідки.

4. Моделювання сценаріїв та тестування. Після вибору комбінацій вони перевіряються через сценарне моделювання за наступними параметрами:

- Оптимістичний сценарій – максимальний успіх із мінімальними втратами.
- Песимістичний сценарій – найгірший можливий розвиток подій.
- Реалістичний сценарій – найімовірніший баланс між ризиками та вигодами.

5. Аналіз ефективності та корекція, тобто, порівняння стратегічних комбінацій, визначення найкращого варіанту, через коригування стратегії: оптимізування слабких місць та посилення ефективності, а потім фінальне ухвалення рішення – вибір найбільш вигідної комбінації для впровадження.

6. Впровадження до стратегічного планування, тобто, реалізація стратегіальної комбінації у військовій кризовій ситуації. Наступними кроками є:

- оцінювання реального впливу – аналіз результативності та коригування;
- модифікація стратегій – удосконалення майбутніх підходів на основі отриманого досвіду.

Даний модуль дозволяє використовувати традиційні стратагеми як фундамент для складних стратегічних комбінацій, які можуть бути адаптовані до сучасних викликів воєнного сьогодення.

Система діагностичного оцінювання стратегічних комбінацій складається з наступних шкал:

Шкала гнучкості адаптації (від 1 до 5 балів).

1 – мінімальна здатність до адаптації, слабка реакція на зміни; 2 – часткове врахування змінних факторів; 3 – базова гнучкість, здатність перебудовувати

стратегію; 4 – висока адаптивність, швидке коригування під ситуацію; 5 – максимальна гнучкість, здатність миттєво змінювати тактику.

Шкала прогнозованості наслідків (від 1 до 4 балів).

1 – результат важко передбачити, високий рівень невизначеності; 2 – частково прогнозований результат, потенційні варіації; 3 – точне передбачення ефекту комбінації; 4 – повна прогнозованість, мінімальна похибка.

Шкала рівня синергії (від 1 до 3 балів).

1 – стратегіями суперечать одна одній, слабка взаємодія; 2 – помірна синергія, часткове підсилення ефектів; 3 – максимальне взаємне посилення стратегіями.

Шкала ефективності впровадження (від 1 до 5 балів).

1 – комбінація не має реального впливу, не спрацьовує; 2 – мінімальний результат, часткова реалізація; 3 – задовільний ефект, але потребує вдосконалення; 4 – висока ефективність, комбінація працює у більшості випадків; 5 – стратегічна комбінація показує стабільний успішний результат.

Шкала креативності та інноваційності (1–3)

1 – традиційне використання стратегіями без нових ідей; 2 – нестандартний підхід, але з незначними інноваціями; 3 – висока креативність, новаторське застосування стратегіями.

3. Процедура оцінювання. Вона починається із вибору стратегічних комбінацій, розглядаються варіанти поєднання стратегіями для певного контексту. Згодом, проводиться тестування на основі сценаріїв, перевіряються комбінації у симуляціях та стратегічних кейсах.

Наступним кроком є заповнення оцінювальної матриці (Таблиця 1.), де кожна комбінація отримує бали за всіма шкалами. Після чого відбувається аналіз та вибір найкращих рішень, визначаються оптимальні стратегічні комбінації. Завершальним етапом є проведення корекції, вдосконалення та адаптації комбінацій до нових умов. Оцінювальна матриця аналізу ефективності стратегічних комбінацій на основі стратегіями дозволяє системно оцінити кожен комбінацію за ключовими критеріями та маркерами.

Таблиця 1.

Оцінювальна матриця стратегічних комбінацій.

№	Критерій	Шкали	Бал	Коментар
1.	Гнучкість адаптації	1-5		
2.	Прогнозованість наслідків	1-4		
3.	Рівень синергії	1-3		
4.	Ефективність впровадження	1-5		
5.	Креативність та інноваційність	1-3		

Матриця допомагає системно аналізувати стратагемні комбінації, порівнювати їхню ефективність і обирати найоптимальніші варіанти для застосування, дозволяє всебічно оцінити ефективність, адаптивність та стратегічний потенціал комбінацій стратагем, забезпечуючи максимально точний аналіз стратегічних рішень.

Тест на аналітичне стратегування.

Інтерактивний тест розрахований на вивчення здатності до аналітичного стратегування за принципом стратагем, у якому сам учасник має можливість обирати рішення у змодельованих ситуаціях.

Сценарний тест 1: Несподіване вторгнення.

Ситуація: Ваші сили зазнають несподіваного нападу з боку ворога, який значно перевершує вас чисельністю. Вам потрібно ухвалити рішення.

Яку стратагему ви використаєте? «Спостерігати за вогнем із протилежного берега» – зачекати, поки ворог витратить ресурси, «Витягнути дрова з-під казана» – позбавити ворога ключових ресурсів чи «Зробити шум на сході, щоб атакувати на заході» – відвернути увагу, щоб здійснити контратаку.

Система оцінювання індивідуального стилю стратегування, дозволяє визначити особливості мислення командира та його здатність до адаптації у стратегічних умовах за наступними критеріями оцінювання:

1. Гнучкість мислення – здатність адаптувати стратегію до змінних умов.
2. Рівень обґрунтованості ризику – схильність до обережності чи агресивних стратегій.
3. Прогнозування наслідків – точність передбачення довгострокових ефектів рішень.
4. Інноваційність – використання нетрадиційних стратегічних рішень.
5. Ефективність реалізації – успішність впровадження стратегій у практичних ситуаціях.

Розроблена наступна система оцінювання за шкалами:

Шкала гнучкості мислення: від 1 до 5 балів, де 1 – учасник дотримується жорстких шаблонів, слабка адаптація; 2 бала – помірна здатність до змін, але з обмеженнями; 3 бала – адаптація на основі фактичних змін; 4 бала – активне коригування стратегій залежно від ситуації; 5 балів – миттєве перебудування концепцій на нові умови.

Шкала рівня ризику: від 1 до 4 балів.

1 – учасник уникає ризику, діє консервативно; 2 – допускає ризик, але з обережністю; 3 – готовий ризикувати, якщо є високі шанси успіху; 4 – використовує ризик як стратегічну перевагу.

Шкала прогнозування наслідків: від 1 до 3 балів.

1 – учасник має слабе передбачення, часто здійснює невірні прогнози; 2 – середній рівень точності прогнозування; 3 – висока здатність передбачати наслідки.

Шкала креативності: від 1 до 5 балів.

1 – учасник використовує стандартні стратегії без змін; 2 – частково застосовує модифіковані підходи; 3 – активно шукає нові комбінації стратегій; 4 – експериментує із нестандартними рішеннями; 5 – створює абсолютно нові підходи, що змінюють структуру гри.

Шкала ефективності стратегування: від 1 до 5 балів.

1 – стратегії, які пропонує учасник не працюють у практичних умовах; 2 – мінімальна ефективність, результат нестабільний; 3 – задовільна реалізація стратегій у більшості випадків; 4 – високий рівень успіху, працює стабільно; 5 – максимальна ефективність, стратегія дає очікуваний результат.

Аналіз та визначення стилю стратегування. Після заповнення матриці, стиль стратегування визначається за середнім балом:

Класичний стратег (бал 1–2) – використовує перевірені стратегії, уникає ризиків.

Адаптивний стратег (бал 3–4) – коригує свої рішення залежно від ситуації.

Евристичний стратег (бал 4–5) – створює нові моделі, застосовує нестандартні ходи.

Ця система дає можливість визначити стиль стратегування, знайти сильні та слабкі сторони та оптимізувати власний підхід до ухвалення рішень.

Запропонована діагностична програма інтегрує теоретичний аналіз, когнітивні тести, симуляційні завдання та психологічне оцінювання, що дозволяє комплексно визначити рівень компетенцій стратегування військового персоналу командного складу.

Висновки. Дослідження перспективного розвитку компетенцій військового персоналу командного складу у сфері стратегування надають підстави для висновку про те, що у військово-професійній діяльності необхідно творчо використовувати найрізноманітніші стратегії в залежності від ситуації, що склалася. За допомогою стратегії можна визначати тактичні ходи, розраховувати оперативні прийоми і передбачати їх наслідки, використовувати психологічні особливості супротивників, що в кінцевому результаті забезпечує успішність військових операцій та посилення бойової міці підрозділів.

Кірсанова О. В.,
к.мед.н., доцент ЗВО,
Запорізький державний медико-фармацевтичний університет,
kirsanova.e.v@zsmu.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ У СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННИХ РЕАЛІЙ (З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ)

Анотація: У статті розглядаються особливості організації освітнього середовища у закладах вищої освіти, зокрема, медичних університетах, в умовах воєнного стану з метою підтримки та розвитку обдарованості студентів. Проаналізовано виклики, що постають перед освітянами та здобувачами освіти медичного профілю, а також запропоновано можливі підходи та стратегії для створення сприятливих умов для розкриття потенціалу обдарованої молоді в кризових обставинах з урахуванням специфіки медичної освіти.

Ключові слова: обдарованість, освітнє середовище, війна, студенти-медики, підтримка, розвиток, вища освіта.

Abstract: This article examines the specific features of the educational environment organization in higher education institutions, particularly medical universities, under martial law, with the aim of supporting and developing student giftedness. The challenges faced by educators and students in medical fields are analyzed, and potential approaches and strategies for creating favorable conditions for the раскрытие (disclosure) of gifted youth potential in crisis circumstances, considering the specifics of medical education, are proposed.

Key words: giftedness, educational environment, war, medical students, support, development, higher education.

Військові дії в Україні стали серйозним випробуванням для всієї системи освіти, зокрема для сфери підтримки та розвитку обдарованих студентів. Традиційні форми навчання та взаємодії зазнали значних змін, а психологічний стан здобувачів освіти та викладачів вимагає особливої уваги. В цих умовах постає нагальна потреба у переосмисленні підходів до організації освітнього середовища, яке б не лише забезпечувало якісну освіту, але й сприяло розкриттю таланту обдарованої молоді, незважаючи на складні зовнішні обставини [1–3].

Серед основних чинників, які впливають на освітній процес в воєнних умовах можна виокремити:

- загроза безпеці та психологічна нестабільність: постійні обстріли, повітряні тривоги, необхідність евакуації та втрата близьких створюють високий рівень стресу та тривожності, що негативно впливає на мотивацію до навчання та когнітивні функції;
- обмеження в організації навчального процесу: перехід на дистанційне навчання, нестабільність інтернет-зв'язку, відсутність доступу до необхідного обладнання ускладнюють повноцінне навчання та індивідуальну роботу зі студентами;

- зміна пріоритетів та життєвих планів: в умовах війни у студентів можуть змінюватися життєві пріоритети, з'являтися нові потреби, пов'язані з волонтерською діяльністю, допомогою армії та іншими соціально значущими ініціативами, що може відволікати від навчання;
- ризик "втрати талантів": відсутність підтримки та можливостей для розвитку може призвести до зниження інтересу обдарованих студентів до навчання, їх демотивації та навіть відмови від подальшої освіти.

Обдаровані студенти в умовах війни можуть особливо гостро відчувати фрустрацію від неможливості реалізувати свій потенціал через обмеження в доступі до наукових заходів, конкурсів та інших можливостей для розвитку, що викликає розчарування.

Особливо гостро вплив воєнного стану відчувають обдаровані студенти медичних університетів, оскільки їх майбутня професійна діяльність безпосередньо пов'язана з порятунком життя людей та збереженням здоров'я нації в умовах війни. Запорізький державний медико-фармацевтичний університет (ЗДМФУ), розташований у безпосередній близькості до зони активних бойових дій, зіткнувся з необхідністю адаптації освітнього процесу до нових реалій, зберігаючи при цьому фокус на виявленні, підтримці та розвитку талановитих студентів. Специфічними викликами вищої медичної освіти є:

- зростання потреби у медичних знаннях та навичках (військові дії різко підвищують попит на кваліфікованих медичних працівників, що може створювати додатковий тиск на студентів щодо швидкого опанування необхідних компетенцій);

- залучення до волонтерської медичної діяльності (обдаровані студенти-медики часто виявляють ініціативу та долучаються до надання першої медичної допомоги, волонтерства в лікарнях та інших медичних закладах, що може призводити до перевантаження та емоційного вигорання);

- обмеження доступу до клінічної практики та спеціалізованого обладнання (воєнні дії ускладнюють проходження практики в клінічних умовах, доступ до сучасного медичного обладнання та симуляційних центрів, що є критично важливим для розвитку практичних навичок обдарованих студентів-медиків);

- етичні дилеми та психологічні травми (студенти-медики можуть стикатися з складними етичними ситуаціями та бути свідками травматичних подій, що потребує особливої психологічної підтримки).

Незважаючи на всі ці складні обставини, заклади вищої освіти можуть вжити низку заходів для підтримки та розвитку обдарованості студентів, до яких відносяться [5-13]:

- 1) Створення безпечного та психологічно комфортного середовища (забезпечення психологічної підтримки студентів та викладачів, організація груп підтримки, проведення тренінгів з управління стресом);

2) Гнучкість та адаптивність навчального процесу (запровадження індивідуальних навчальних планів, використання асинхронних форм навчання, надання доступу до онлайн-ресурсів та бібліотек, забезпечення можливості повторного проходження матеріалу);

3) Заохочення самостійності та ініціативи (створення можливостей для виконання індивідуальних дослідницьких проєктів, участі у наукових гуртках та онлайн-конференціях, підтримка студентських наукових ініціатив);

4) Забезпечення менторської підтримки (залучення досвідчених викладачів та науковців для індивідуального консультування та наставництва обдарованих студентів);

5) Використання технологій для підтримки комунікації та співпраці (організація онлайн-платформ для обміну ідеями, спільної роботи над проєктами, проведення вебінарів та майстер-класів);

6) Створення можливостей для розвитку soft skills (організація тренінгів з лідерства, комунікації, критичного мислення, командної роботи, що є важливими для майбутньої професійної діяльності обдарованих випускників);

7) Пошук та залучення додаткових ресурсів (встановлення партнерських зв'язків з міжнародними фондами для отримання фінансової підтримки обдарованих студентів);

8) Визнання та заохочення досягнень (відзначення успіхів студентів на рівні університету, інформування про можливості участі у конкурсах, грантах та стипендіальних програмах).

З урахуванням специфіки медичної освіти, до запропонованих стратегій підтримки обдарованих студентів необхідно додати наступні:

1) Забезпечення можливостей для поглибленого вивчення військової медицини та невідкладних станів (організація спеціалізованих курсів, тренінгів та симуляційних навчань з військово-польової хірургії, травматології, організації медичного забезпечення в надзвичайних ситуаціях);

2) Створення менторських програм з залученням досвідчених військових медиків та лікарів-волонтерів (організація зустрічей, майстер-класів з фахівцями, які мають досвід роботи в військових умовах, для обміну знаннями та навичками);

3) Підтримка науково-дослідницької діяльності у сфері воєнної медицини (заохочення студентів до проведення досліджень, спрямованих на розробку нових методів діагностики та лікування травм, оптимізацію медичного забезпечення військових та цивільних, вивчення психологічних наслідків війни);

4) Розширення можливостей для клінічної практики в умовах воєнного стану (забезпечення доступу до лікарень та медичних закладів, які надають

допомогу постраждалим від війни, організація виїзних практик у військових госпіталях);

5) Акцент на розвитку етичної та деонтологічної компетентності (проведення семінарів, дискусій та моделювання етичних ситуацій, з якими можуть стикатися медичні працівники в умовах війни);

6) Посилення психологічної підтримки, орієнтованої на специфічні потреби студентів-медиків (залучення психологів, які мають досвід роботи з медичними працівниками та особами, що пережили травматичні події, організація груп підтримки для студентів, які залучені до волонтерської медичної діяльності або мають особистий досвід втрат);

7) Сприяння міжнародній співпраці у сфері медичної освіти та досліджень (участь у міжнародних проєктах, обмін досвідом з іноземними університетами та медичними організаціями щодо підготовки медичних кадрів в умовах криз та надзвичайних ситуацій).

Ключові аспекти організації освітнього середовища в ЗДМФУ:

1. Адаптація навчальних планів та методик: перехід на дистанційне навчання зумовив необхідність перегляду традиційних форм роботи з обдарованими студентами. Впровадження віртуальних лабораторій, вебінарів з провідними фахівцями дозволило забезпечити безперервність освітнього процесу та розширити доступ до якісних навчальних матеріалів.

2. Підтримка науково-дослідницької діяльності: незважаючи на складнощі, в університеті продовжується активна науково-дослідницька робота студентів. Організуються онлайн-конференції, наукові гуртки, конкурси студентських наукових робіт. Забезпечується менторська підтримка з боку досвідчених викладачів, які допомагають студентам у проведенні досліджень та підготовці публікацій.

3. Заохочення та мотивація - в теперішніх умовах особливо важливим є заохочення та мотивація обдарованих студентів. Університет використовує різноманітні форми відзначення їх досягнень (грамоти, сертифікати, стипендії, публікації), а також сприяє участі у всеукраїнських та міжнародних конкурсах і конференціях.

Основними викликами залишаються ризики для безпеки студентів та викладачів, обмеженість ресурсів. Перспективи розвитку освітнього середовища для підтримки обдарованості в ЗДМФУ пов'язані з подальшим удосконаленням дистанційних форм навчання, розширенням міжнародної співпраці, залученням додаткових ресурсів для підтримки науково-дослідницької діяльності та психологічної допомоги.

Висновки. Військова агресія є серйозним викликом для системи вищої освіти та потребує інноваційних підходів до організації освітнього середовища.

Підтримка та розвиток обдарованості студентів в цих умовах є критично важливим для збереження інтелектуального потенціалу країни та її майбутнього відновлення. Підтримка та розвиток обдарованості студентів-медиків в цих умовах є не лише педагогічною, але й стратегічно важливою задачею для забезпечення медичної безпеки країни. Організація освітнього середовища, що поєднує академічну підготовку з практичними навичками надання медичної допомоги в умовах військових дій, психологічною підтримкою та розвитком етичної компетентності, є ключем до успішного формування майбутніх лікарів, здатних ефективно працювати в кризових ситуаціях та сприяти відновленню здоров'я нації.

Досвід Запорізького державного медико-фармацевтичного університету демонструє можливість ефективної організації освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості студентів навіть в умовах війни. Ключовими факторами успіху є гнучкість, адаптивність, використання сучасних технологій, мотивація студентів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення довгострокових наслідків війни на розвиток обдарованості та розробку стратегій післявоєнного відновлення освітнього потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. П. Освіта України в умовах війни: виклики та перспективи. Вища освіта України. 2022. № 2. С. 5-15.
2. Бачинська Н. В. Психологічна підтримка обдарованих студентів в умовах дистанційного навчання, спричиненого війною. Проблеми сучасної психології. 2023. Вип. 7. С. 15-22.
3. Бойко А. М., Сидоренко І. В. Адаптація навчальних програм для обдарованих студентів до умов воєнного стану. Інноваційні технології в освіті. 2024. № 1. С. 30-37.
4. Ващенко О. М. Розвиток креативності обдарованих студентів засобами онлайн-платформ в умовах воєнних дій. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2023. № 3. С. 55-63.
5. Коваленко О. І., Петренко Л. П. Організація науково-дослідницької діяльності обдарованих студентів в університетах під час війни. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2025. № 1. С. 78-85.
6. Луценко І. О. Волонтерська діяльність як фактор розвитку соціальної компетентності обдарованих студентів в умовах війни. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2024. № 2. С. 45-52.
7. Психологічна підтримка в умовах війни: досвід українських психологів : збірник наукових праць. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023.
8. Benner M., Savva, A. S. The impact of armed conflict on education: A systematic review. International Review of Education. 2021. Vol. 67, № 1-2. P. 179-202.
9. Brom C., Lukavsky J., Děchtěrev D., Vlčková, K., Šorf, M. COVID-19 and digital education: How Czech Republic students with different socioeconomic status,

- previous digital experience and gender managed emergency remote teaching. *Computers & Education*. 2020. Vol. 155. 103914.
10. Marin V. Громадська організація "Смарт Освіта". Education in Ukraine during the war: Challenges and responses, 2021.
 11. Reimers F. M., Opertti R. (Eds.). Learning to build a better future: Education for 2030. UNESCO, 2021.
 12. United Nations Children's Fund (UNICEF). Education under attack 2023.
 13. Williamson B., Eynon R., & Potter, J. Pandemic politics, social inequalities and digital education. *Learning, Media and Technology*. 2020. Vol. 45, № 2. P. 123-141.

Ковальова О. А.,

*Кандидат психологічних наук,
Завідувач відділу проєктування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України, м. Київ,
koksana400@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-0161-4026*

СТРУКТУРА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: ВИЗНАЧЕННЯ КОМПОНЕНТІВ І КРИТЕРІЇВ СФОРМОВАНOSTI

Анотація: У тезах представлено результати першої спроби розробки структурованої моделі громадянської компетентності. Вона складається з п'яти ключових компонентів, для кожного з якого окреслено критерії сформованості. Запропонована модель може служити методологічною основою для розробки програм і моніторингу результатів громадянської освіти.

Ключові слова: відповідальне громадянство, громадянська активність, модель компетентності, ключові компоненти.

Abstract: The paper presents the results of the first attempt to develop a structured model of civic competence. It comprises five key components, each of which is accompanied by clearly defined criteria for assessment. The proposed model can serve as a methodological basis for the design of educational programs and the monitoring of civic education outcomes.

Keywords: responsible citizenship; civic engagement; competence model; key components.

У сучасних умовах зміцнення демократичних інститутів та активізації громадянського суспільства особлива увага приділяється системному підходу до формування громадянської компетентності. Розроблення структури цієї компетентності ґрунтується на чіткому визначенні її компонентів, кожен із яких охоплює сукупність певних якостей, необхідних для свідомої участі в суспільно-політичному житті. Визначення критеріїв дозволяє окреслити якісні характеристики сформованості громадянських якостей, а показники й індикатори дадуть змогу кількісно оцінити рівень володіння відповідними

якостями. Разом вони утворюють єдину аналітичну рамку, здатну забезпечити комплексну діагностику і підвищення ефективності підготовки свідомих і відповідальних громадян.

При побудові структури громадянської компетентності доцільно базуватися на класичній моделі компетентності [1, С. 37.]. Таким чином в її основу покладемо п'ять ключових компонентів, а саме: 1) Особистісні якості та здібності відповідального громадянина; 2) Ціннісні орієнтації та ставлення відповідального громадянина; 3) Мотиваційні й цільові спонукання до громадянської активності; 4) Засвоєні знання з основ відповідального громадянства; 5) Засвоєні в процесі досвіду громадської діяльності вміння та навички. Тепер перейдемо до детального розкриття кожного з п'яти компонентів.

Особистісні якості та здібності, які формують внутрішній ресурс відповідального громадянина, характеризуються, на нашу думку, наступними критеріями: усвідомлення власних емоцій, вміння їх контролювати та робити висновки (особистісна зрілість, саморегуляція); здатність розуміти та враховувати потреби інших (емпатія, соціальна чутливість); психологічна витривалість у публічних дискусіях і конфліктах (стресостійкість).

Критерії компонента «Ціннісні орієнтації та ставлення відповідального громадянина» добре розкрито у рамці компетенцій Ради Європи для культури демократії [2, 3], до яких ми додамо декілька важливих з нашої точки зору критеріїв: повага до людської гідності та прав людини; визнання цінності культурного різноманіття; визнання цінності демократії, справедливості, рівності та верховенства права; відкритість до інших культур, переконань, світогляду й практик інших людей; громадянська свідомість та доброчесність; патріотизм і національна ідентичність.

Компонент «Мотиваційні й цільові спонукання до громадянської активності» можна розкрити такими критеріями: готовність і здатність пропонувати і реалізовувати ідеї на користь спільноти (соціальна ініціативність та справедливість); мотивація до активної участі у покращенні стану громади чи суспільства (активна життєва позиція, цілеспрямованість і наполегливість); усвідомлення особистої відповідальності за наслідки власних дій у громадському житті.

До компоненту «Засвоєні знання з основ відповідального громадянства» на основі аналізу різних підходів [4, 5, 6] пропонуємо включити такі критерії: знання основ конституції та ролі ключових державних інституцій (конституційно-інституційна грамотність); розуміння громадянських прав і обов'язків, виборчих та інших механізмів участі в політичному житті (політико-правова грамотність); обізнаність із ключовими подіями, традиціями та культурними чинниками, що формують демократичну спадщину (історично-

культурна грамотність); знання основ медіаграмотності (принципи розпізнавання дезінформації, розуміння ролі ЗМІ) та ключових фактів про міжнародні відносини й позицію країни у світі.

Компонент «Засвоєні в процесі досвіду громадської діяльності вміння та навички» характеризується, на нашу думку, такими критеріями: здатність аналізувати суспільно-політичні проблеми, відокремлювати факти від думок, оцінювати аргументи й наслідки рішень (навички критичного мислення); вміння чітко й переконливо викладати власну позицію в усній та письмовій формі, вести конструктивний діалог і дебати (навички комунікації і аргументації); уміння працювати в команді, координувати дії з іншими учасниками проєктів, ділитися відповідальністю й ресурсами для досягнення спільної мети (навички роботи в команді); здатність виявляти інтереси різних сторін, шукати компроміси, застосовувати мирні методи розв'язання суперечок у суспільних або групових ситуаціях (навички ведення переговорів та вирішення конфліктів); навички планування, проведення та оцінювання громадських заходів - волонтерських акцій, петицій, інформаційних кампаній, мобілізації односторонніх (навички організації громадських ініціатив); здатність формулювати цілі, розбивати їх на етапи, розподіляти ресурси, моніторити виконання і коригувати дії за потреби (навички управління).

На завершення варто зазначити, що кожний із п'яти виділених компонентів з визначеними критеріями у подальшому потребує детального розкриття через розробку відповідних показників та індикаторів сформованості, які дозволять не лише відстежувати прогрес здобувачів освіти, але й аналізувати ефективність конкретних освітніх заходів. Завдяки цьому модель перетвориться на практичний інструментарій, який можна застосовувати не тільки на етапі проєктування й коригування навчальних програм, а й у процесі комплексного оцінювання рівня громадянської компетентності учнів і студентів. Запропонована система параметрів забезпечить прозорість і порівнянність результатів, що сприятиме подальшому вдосконаленню методик громадянської освіти та підвищенню її впливу на формування активної, відповідальної та свідомої громадянської позиції. Для впровадження розробленої моделі компетентності в освітній процес вона потребує також експертного узгодження компонентів, фокус-груп із учасниками освітнього середовища, розробки й апробації діагностичних інструментів із статистичною верифікацією та приведення структури у відповідність до національних і міжнародних стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ковальова О.А. Психологічні особливості розвитку соціально-комунікативної компетентності вчителів [Дис. канд. псих. наук, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

- Сковороди»]. - Переяслав-Хмельницький, Київ, 2018, 203 с. URL: https://phdpu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Diss_Kovaliova.pdf
2. Arato, F., Guber, J., Lazar, I., & Mompuat-Guillaire, P. (2019). Наскрісні компетентності для демократії: 60 вправ для розвитку та оцінювання ставлень, умінь і знань (2-ге вид., Pestalozzi Series № 4). European Centre «Vergelandsenteret», Council of Europe Publishing. Retrieved from file:///C:/Users/HP_PC/Downloads/naskrizni_kompetentnosti_dlya_demokratiyi_60_vprav_dlya_rozvytku_ta_ocinyuvannya_stavlen_umin_i_znan_ua.pdf
 3. Рада Європи. (2018). Рамка компетентностей для культури демократії. Страсбург: Рада Європи.
 4. National Assessment Governing Board. (2018). Civics Framework for the 2018 National Assessment of Educational Progress. Washington, DC: U.S. Department of Education. Retrieved from <https://www.nagb.gov/content/dam/nagb/en/documents/publications/frameworks/civics/2018-civics-framework.pdf>
 5. De Visser M, Jones BC. Unpacking constitutional literacy. Global Constitutionalism. 2024; 13(1) :29-52. doi:10.1017/S2045381723000205
 6. Власенко О. М. (2019). Зміст та структура громадянської компетентності випускника закладу середньої освіти. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 62, Т. 1. С. 94 – 98. Retrieved from http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/62/part_1/21.pdf

Ковальчук Ю. М.,
кандидат психологічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу діагностики обдарованості
ІОД НАПН України,
kvi_59_um@ukr.net

ЗДІБНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ

Анотація. Зміст статті складає виклад концептуальних результатів застосування ресурсологічного аналізу до розвідки ресурсів розвитку обдарованості. Акцент зроблено на виявленні ролі і місця у цьому процесі її внутрішніх ресурсів.

Ключові слова: Обдарованість, розвиток обдарованості, ресурси розвитку обдарованості, функція, здібності, здатність, ресурсологічний аналіз.

Abstract: The content of the article is a presentation of the conceptual results of the application of resource analysis to the exploration of resources for the development of giftedness. The emphasis is on identifying the role and place of its internal resources in this process.

Key words: Giftedness, giftedness development, resources for giftedness development, function, abilities, ability, resource analysis.

Ключовою двоєдиною проблемою гіфтології є проблема ідентифікації і розвитку ресурсів обдарованості. Така єдність різних за феноменологічними і термінологічними вимірами проблем зумовлена низкою об'єктивних обставин. Першою серед них є обставина суспільного імперативу керованого розвитку ресурсів обдарованості учасників суспільного процесу. Це означає передовсім ніщо інше, як те, що свідоме управління розвитком ресурсів обдарованості має спиратися на науково обґрунтовані підходи і дії, а не на аморфне уявлення про виникнення і розгортання обдарованості як стихійного процесу, як дару природи. Досягти успіху у такому випадку можливо лише тоді, коли кожен крок у намірах використання ресурсів обдарованості з метою досягнення оптимальних параметрів її розвитку здійснюється на основі ідентифікованих особливостей її ресурсів. Для того щоб управляти ресурсами обдарованості, їх потрібно знати.

У різних наукових дисциплінах знання про ресурси того чи іншого феномена здобуваються з допомогою такого дослідницького інструменту, як ресурсологічний аналіз. У гіфтології застосування цього інструменту передбачає здійснення дослідницьких аналітико – класифікаційних дій як у напрямку виявлення і опису зовнішніх ресурсів розвитку обдарованості, так і у напрямку проникнення у царину внутрішніх його ресурсів, а також закономірностей їх впливу на процес асоціації здібностей індивіда у конгломерації, що продукують здатність високого і найвищого ступенів ефективності його креативної діяльності, - в обдарованість.

Внутрішній ресурсологічний аналіз у дослідженні обдарованості має особливе значення з огляду на обмеження традиційного підходу до наукових розвідок здібностей, що склався у минулому столітті. Характеризуючи його сутність, визначний український психолог, дослідник здібностей Г. Костюк писав: « По діяльності та її результатах ми й розпізнаємо здібності особистості. Поза діяльністю ми нічого не можемо сказати про них » [1, С. 308].

Дослідницька позиція відмови від інтроспективного способу здобуття знання у психології загалом і у вивченні такого психологічного, а отже за визначенням внутрішнього феномена, як здібності, зокрема означає відмову як від знання про внутрішні ресурси розвитку здібностей і обдарованості, так і від знання про внутрішній устрій цих сутнісних сил людини. Це суперечить не лише психологічним методологіям, але й сучасній загальнонауковій методології спрямованості на дослідження імпліцитних феноменів.

Застосування методології дослідження імпліцитних феноменів щодо обдарованості вимагає застосування ресурсологічного аналізу, передовсім його інтроспективного інструментарію. У якості першого кроку це передбачає: аналіз термінологічних чинників застосування методу, з'ясування природи здібностей як ресурсу обдарованості, окреслення підходів до способів ідентифікації ресурсів розвитку обдарованості.

Ресурси (англ. resources) – джерело, чинник, явище, речовина, об’єкт, властивість, які можна використати з певною метою, для досягнення цілей. Ресурси – дисфункціональні чинники, тобто чинники, які не залучені до функціональних процесів, до виконання профільної для тієї чи іншої системи або органу роботи задля продукування ефекту. Це потенційні чинники, - феномени, які містять необхідні для виконання роботи матеріальні і/або нематеріальні субстанції, але не транслюють їх через перебування в ізольованому, неасоційованому стані. Преактивна форма існування таких феноменів може зумовлюватися їх первинною капсуляцією, відсутністю необхідних для їх стимуляції умов, актами репресії і блокування тощо. Прорив у той чи інший спосіб оболонки ізоляції феномена, асоціативного залучення його до загального функціонального процесу створює умови для вивільнення сил, які містять його субстанції.

Ресурсами розвитку обдарованості є внутрішні і зовнішні явища, способи тощо, які за умови їх релевантного задіявання можуть сприяти підвищенню кількісних і якісних показників продуктивності обдарованості індивіда.

До основних внутрішніх ресурсів розвитку обдарованості належать: здібності, конструкти самості, передовсім система ідентичності, система налаштувань, система цінностей, система автентичних, компенсаторних і гіперкомпенсаторних спонукань до самоутвердження тощо.

У пізнанні природи здібностей певну роль відіграють термінологічні чинники. Ігнорування їх впливу на пізнання феноменів здібностей мають своїми наслідками неповне, спотворене або й принципово невірне розуміння цих феноменів. У цьому сенсі важливим є використання існуючих у мові понятійних ресурсів. Таким україномовним чинником, семантичний потенціал якого неповною мірою використовується у пізнанні феноменів здібностей і обдарованості є поняття здатності. Його використання у контексті понять здібностей і обдарованості ставить на порядок денний завдання розмежування цих понять, а отже окреслення меж іменованих з їх допомогою феноменів і з’ясування того, як вони співвідносяться між собою. Зазвичай здібності і у буденному обігу і в науковому дискурсі уявляються як окремі, ізольовані самодостатні сутності, які у психології прийнято переважно категоризувати як властивості. Тим часом поглиблена інтроспекція свідчить про нерозривний зв’язок здібностей з функціями.

Функція – властива об’єкту як наслідок його конструктивних особливостей здатність виконувати спеціальну спрямовану на продуктивне вирішення спеціальних завдань роботу. Функція – це здатність. Наприклад, роздільна здатність у технічних пристроях, яка виникає в результаті розроблення такої його конструкції, яка продукує стійкий повторюваний ефект у кожному випадку застосування пристрою. Це є свідченням ефективності пристрою, котру називають «здатність».

Цим поняттям називають і властиві людині спроможності виконувати спеціальні види робіт. Ці спроможності виникають як наслідок, як результат функціонування загальної конструкції людини як істоти, її природи, яку утворює велика кількість компонентів, починаючи від компонентів будови тіла і закінчуючи компонентами її фізіологічної і психологічної організації. Те, що здатна робити людина, визначається її загальним устроєм як цілісної конструкції. Сукупність її спроможностей відповідає сукупності властивих їй конструктивних особливостей, особливостей її устрою. Подібно до того, як у технічних пристроях їх здатність чи здатності виникають в результаті взаємодії сукупності їх механізмів, спроможності людини виконувати ту чи іншу роботу з'являються в результаті взаємодії усіх механізмів, що утворюють систему її загального устрою або ж ту чи іншу спеціалізовану функціональну систему. Механізми зорового аналізатора, до прикладу, забезпечують утворення і роботу функції зорового відображення дійсності, зорову функцію. Кожен з цих механізмів виконує свою роботу, що є частиною загальної роботи зорового аналізатора. Ці механізми поділяються на дві основні групи: групу фізіологічних і психічних механізмів. Кожен фізіологічний механізм виконує роботу, в результаті якої він генерує відповідний фізіологічний ефект, що необхідний для здійснення функції зору: він – невід'ємна частина функції. Фізіологічні механізми у єдності з ефектом, який вони стійко і надійно реплікують кожного разу у ситуації, коли виникає функціональна потреба у ньому, називається здатністю зорового аналізатора.

Психічний механізм виконує роботу, в результаті якої він генерує відповідний психологічний ефект, що необхідний для здійснення функції зору: він – невід'ємна частина зорової функції. Психічний механізм у єдності з ефектом, який він стійко і надійно реплікує кожного разу у ситуації, коли виникає психологічна потреба у ньому, називається, на відміну від номінації повторюваних стійких фізіологічних механізмів створення зорових ефектів, здібністю.

Отже, здібність – це органічно притаманний людському індивіду механізм, що забезпечує спроможність виконувати роботу для досягнення ефекту вирішення завдання. Стійка відтворювана спроможність стає властивою даній людині, набуває властивої їй як представнику виду чи/ і індивідуальності функції. У цьому сенсі здібність можна визначити як механізм спроможності, функції (функція – системна стійка спроможність).

Здібність – компонент функції, роль якого, ймовірно, можна співвіднести із роллю атома як елементарно організованої одиниці, яка має свою структуру і механізми, що забезпечують можливість її асоціації з іншими одиницями. З позиції ж виміру динамічних функціональних змін і перетворень здібність – засіб

продукування функціонального ефекту. Проте, окрема здібність продукує вузький функціональний ефект. Його недостатньо для досягнення ефекту, який створює можливість розв'язання завдання, а значить – для того, щоб здібність виконувала роль інструмента. Саме тому здібності відповідно до дії законів асоціації об'єднуються у здатність. У цій структурно – функціональній ситуації здібності постають як елементарні частини здатності, що набуває з моменту свого виникнення характеристик ефективного і сталого механізму вирішення відповідних конфігурації його складових частин завдань. Вступаючи у взаємодію, здібності утворюють не просто механістичний комплекс, а синергетичну конгломерацію, якій властиві спроможності генерування ефектів виконання роботи, їх збереження протягом тривалих проміжків часу, а також можливість їх розвитку, досягнення більш високих ступенів ефективності. Здатність, таким чином, може бути представленою різними ступенями ефективності виконання роботи і розв'язання завдань. Можна виокремити таких три умовних ступені ефективності здатності, як низький, помірний і високий. Високий ступінь здатності продукує ефекти, які збігаються з ознаками такого феномена, як обдарованість. З врахуванням факту такого збігу обдарованість може бути визначена як здатність високого ступеня ефективності виконання роботи: вирішення проблем і розв'язання завдань. Ресурсологічний аналіз окреслює, таким чином, контекст ієрархічно впорядкованих феноменів і категорій

З погляду критерію загальної категорії інструментальності функції (інструменти систем, органів) здібність – інструмент функції, здатність – асоціація здібностей, синергетичний інструмент, обдарованість – здатність високого ступеня ефективності, інструмент високої ефективності.

Погляд на здібності як на ресурс обдарованості дає можливість виявити низку важливих особливостей, які стосуються як природи здібностей, їх місця і ролі у контексті цілісного психічного функціонального процесу, так і місця і ролі здібностей у процесах розвитку обдарованості. Перший аспект відкриває такі особливості:

- здібності не є окремими конструктами психіки: за параметрами функціонального змісту механізмів, вони є невід'ємними органічними частинами психічних функцій, що виконують роль механізмів, які забезпечують роботу функції і продукування відповідних функціональних ефектів і забезпечення результативності функції;

- за параметром ефективності і результативності здібності постають як властивості і якості функцій;

- асоціація здібностей у межах конструкту певної функції – необхідна умова її ефективності і результативності. Окрема, ізольована здібність не створює ефектів і результатів цілісної роботи функції;

- виявляють себе і розвиваються здібності, які потрібні для здійснення діяльності і досягнення її результатів;

- двома основними векторами використання ресурсів для розвитку обдарованості є виявлення і розвиток окремих здібностей і стимуляція процесу асоціації необхідних для розвитку обдарованості здібностей до складу відповідної здатності;

- процес асоціативного об'єднання здібностей закономірно призводить до утворення здатності як сполучення здібностей відповідної функціональної приналежності і якісно нових ефективних і продуктивних можливостей функції;

- виникнення здатності завершує процес розвитку функції в цілому або тієї чи іншої її операційної лінії;

- утворена здатність виконує роль механізму реплікації ефектів роботи функції, що забезпечує можливість її роботи впродовж тривалих часових відрізків онтогенезу;

- ресурсологічний аналіз виявляє закономірність, згідно якої показники ефективності і результативності функції покращуються під впливом чинника частоти задіявання здатності для вирішення практичних завдань;

- відповідно до особливості, що розвинулася еволюційно, функція у процесі спонтанної активації чи стимуляції ситуацією необхідності вирішення завдання продукує перфектологічний ефект, який виявляється у задіяванні у роботу найбільш розвинутої досконалої здібності чи здатності, яка є у її розпорядженні;

- важливим напрямом гіфтологічної діагностики є виявлення компонентів здатності, яких бракує для її трансформації в обдарованість;

- чим частіше функція використовується, тим більшої реабілітації її ресурсів (смислових, енергетичних, інформаційних тощо) вона потребує.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Костюк Г.С. Навчально – виховний процес і психічний розвиток особистості. Під ред. Л.М. Проколієнко. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
2. Фрідман Рон. Розгадка геніальності. Як працює інженерія ідей. К.: Лабораторія, 2022. – 256 с.
3. Юнг К. Г. Аіон: Нариси щодо символіки самості. 2-е вид. – Львів: видавництво « Астролябія », 2019. – 432 с.

Когут М. Я.,
вчитель математики Стебницької гімназії №6 імені Героїв АТО
Дрогобицької міської ради Львівської області,
kogutmihajlo@gmail.com

GEOGEBRA, DESMOS, WOLFRAM ALPHA ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ МАТЕМАТИЧНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. У статті розглядається застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій – GeoGebra, Desmos та Wolfram Alpha – як ефективних засобів підтримки розвитку математичної обдарованості учнів. Обґрунтовується важливість їх інтеграції в освітній процес, зокрема в умовах воєнного часу. Висвітлюються приклади використання зазначених ресурсів у навчальній практиці, підкреслюється їх роль у формуванні дослідницьких навичок, логічного та креативного мислення, а також у створенні індивідуальної траєкторії навчання.

Ключові слова: математична обдарованість, GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, освітні технології, ІКТ в освіті.

Abstract. The article considers the application of modern information and communication technologies – GeoGebra, Desmos, and Wolfram Alpha – as effective tools for supporting the development of students' mathematical giftedness. The importance of their integration into the educational process, especially in the context of wartime, is substantiated. Examples of the use of these tools in educational practice are presented, emphasizing their role in forming research skills, logical and creative thinking, and creating individual learning trajectories.

Keywords: mathematical giftedness, GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, educational technologies, ICT in education.

Постановка проблеми. У сучасних умовах освіти, зокрема в період воєнного стану та необхідності організації дистанційного або змішаного навчання, особливої актуальності набуває пошук ефективних засобів підтримки обдарованих учнів, зокрема у сфері математики. Традиційні підходи до викладання не завжди забезпечують належний рівень індивідуалізації та глибини, необхідної для розвитку потенціалу обдарованої дитини. Водночас цифрові інструменти відкривають нові можливості для створення навчального середовища, яке стимулює дослідницьку активність, критичне мислення, самостійність та креативність[1].

Значна частина обдарованих учнів потребує розширених програм, диференційованих завдань та таких форматів роботи, що дозволяють вийти за межі стандартного змісту навчання. Проблема полягає в тому, що педагоги не завжди володіють необхідними знаннями й навичками для ефективного використання спеціалізованих цифрових ресурсів, зокрема GeoGebra, Desmos, Wolfram Alpha, у щоденній практиці з обдарованими учнями.

Таким чином, постає потреба у науково-методичному обґрунтуванні доцільності й ефективності застосування зазначених інструментів для розвитку математичної обдарованості, а також у розробці практичних рекомендацій щодо їх інтеграції в освітній процес[2].

Мета статті – обґрунтувати доцільність використання цифрових інструментів GeoGebra, Desmos та Wolfram Alpha для підтримки та розвитку математичної обдарованості учнів і проаналізувати їх можливості у навчальній практиці.

Теоретичні засади використання ІКТ у роботі з обдарованими учнями

Під математичною обдарованістю розуміють здатність до абстрактного мислення, швидкого засвоєння математичних понять, логічного аналізу, здатність до виявлення закономірностей, створення нових математичних моделей. За результатами досліджень, ефективне використання ІКТ в освітньому процесі дозволяє значно розширити можливості індивідуалізації навчання, формування мотивації до пізнання, а також сприяє розвитку навичок самостійного дослідження [3].

Зокрема, такі платформи, як GeoGebra, Desmos та Wolfram Alpha, забезпечують широкий спектр функціоналу для візуалізації, моделювання, побудови графіків, аналітичних обчислень, що має особливе значення для розвитку дослідницьких компетентностей учнів[3].

GeoGebra як інтерактивне середовище дослідження

GeoGebra – це динамічне програмне забезпечення з відкритим кодом, яке поєднує геометрію, алгебру, таблиці, графіки, статистику та обчислення в одному зручному інтерфейсі. Для обдарованих учнів GeoGebra є платформою, що дозволяє створювати інтерактивні математичні моделі, досліджувати властивості функцій, візуалізувати складні геометричні побудови [5].

Учитель може пропонувати завдання дослідницького характеру, наприклад:

- побудувати та дослідити залежність між параметрами рівняння та графіком функції;
- змінювати значення коефіцієнтів у рівнянні та спостерігати за змінами в поведінці графіка;
- створювати власні динамічні моделі.

Такі завдання активізують самостійну пізнавальну діяльність учнів, сприяють формуванню навичок критичного мислення, аргументації, логічного аналізу.

Desmos як засіб глибшого розуміння функціональних залежностей

Desmos – онлайн-платформа для побудови графіків та вивчення функціональних залежностей, що має надзвичайно зручний і зрозумілий інтерфейс. Особливо цінним є те, що учень миттєво бачить зміну графіка при

зміні параметрів, що дозволяє ефективно формувати поняття про похідну, інтеграл, границю, асимптоти функцій, навіть у рамках шкільної програми [6].

Desmos дозволяє створювати:

- дослідницькі симуляції для аналізу поведінки функцій;
- математичні ігри та виклики для поглиблення розуміння теми;
- інтерактивні уроки із залученням учнів до активного дослідження.

Wolfram Alpha як аналітичний інструмент

Wolfram Alpha – потужна обчислювальна пошукова система, яка дозволяє не лише виконувати складні обчислення, але й отримувати крок за кроком пояснення розв’язання. Це надзвичайно корисно для обдарованих учнів, які цікавляться поглибленим вивченням математики, готуються до олімпіад, конкурсів, науково-дослідницьких робіт МАН [7].

Можливості Wolfram Alpha:

- розв’язання рівнянь та систем рівнянь з поясненнями;
- побудова графіків функцій;
- математичне обґрунтування процесів за допомогою аналітичних інструментів.

Практичний досвід використання в освітньому процесі

У своїй діяльності використовую GeoGebra для розробки авторських інтерактивних вправ із геометрії та алгебри, що є складовою системи підтримки математично обдарованих учнів. Наприклад, учням пропонуються задачі з геометрії, які неможливо розв’язати без моделювання ситуації в GeoGebra, що вимагає критичного мислення й дослідницького підходу.

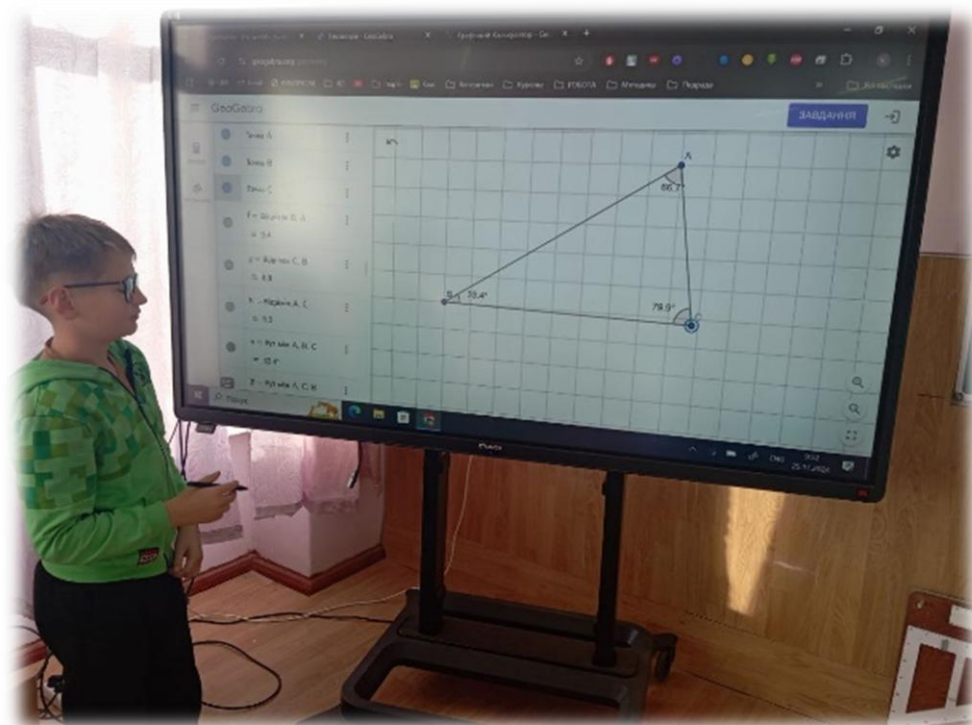

Рис.1 Приклад використання розробки для дослідження суми кутів трикутника

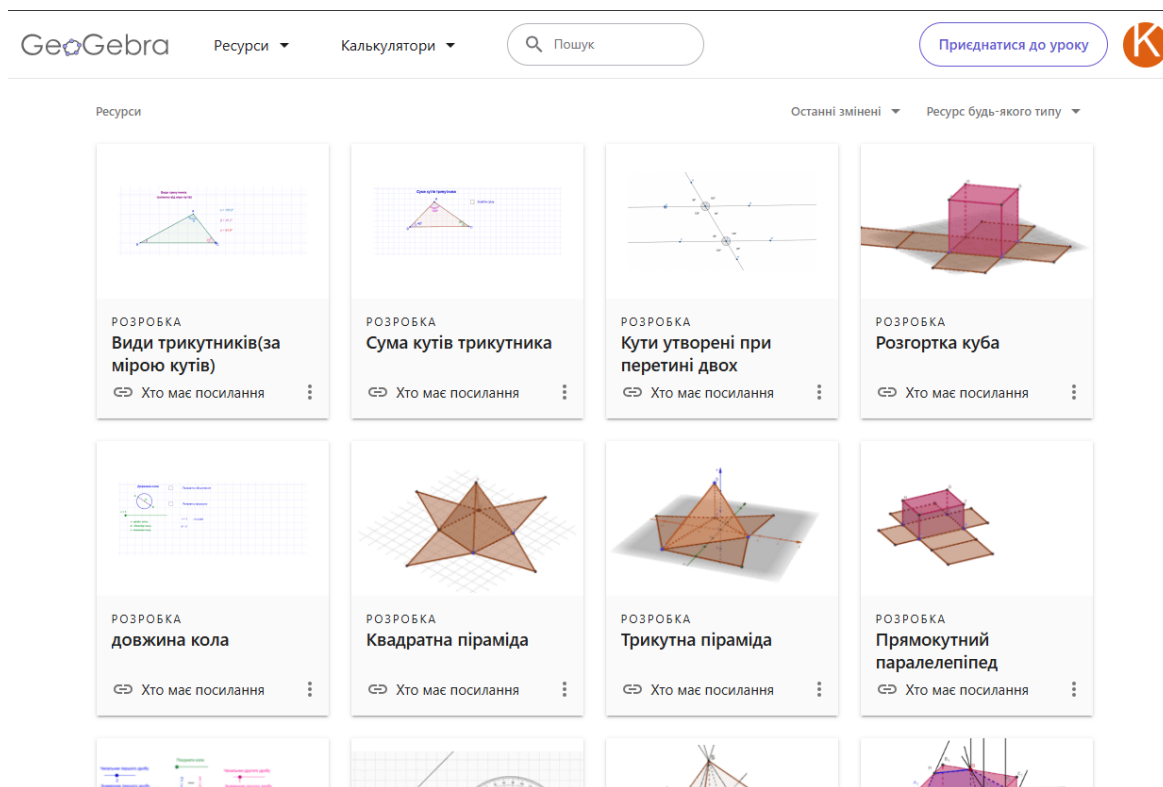

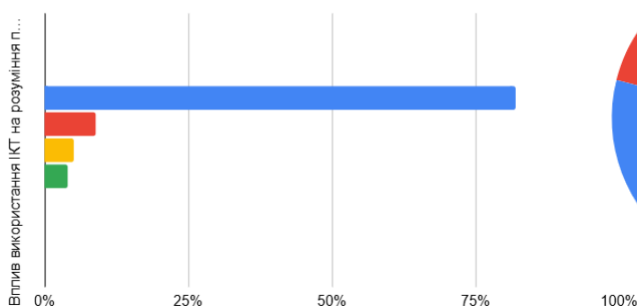
Рис. 2 Власні методичні розробки в системі GeoGebra

Desmos активно застосовується під час вивчення теми «Функції», де учні моделюють залежності, створюють параметричні анімації та проводять власні дослідження. А Wolfram Alpha часто використовується як перевірочний інструмент та для самостійного розбору складніших тем, зокрема при підготовці до участі в МАН або НМТ[4].

За результатами опитування учнів та педагогів, проведеного у моїй гімназії, 83% учнів вважають, що використання цих ресурсів сприяє глибшому розумінню матеріалу, а 79% педагогів відчули, що мотивація учнів до вивчення предмету значно зросла.

Вплив використання ІКТ на розуміння предмета

- Значно покращує розуміння матеріалу — стало легше візуалізувати абстрактні пон...
- Покращує розуміння, але лише під час вивчення складних тем.
- Не відчуваю значних змін у розумінні предмета.
- Використання ІКТ іноді ускладнює сприйняття матеріалу.
- Вважаю, що традиційні методи навчання ефективніші для мене.

Як змінює використання вашу мотивацію до вивчення математики?»:

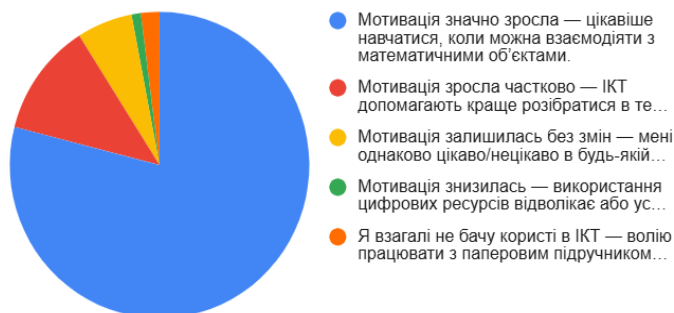

Рис. 3 Візуалізація опитування учнів та педагогів

Висновки. GeoGebra, Desmos та Wolfram Alpha є потужними інструментами для підтримки та розвитку математично обдарованих учнів. Їх ефективне використання забезпечує не лише підвищення навчальної мотивації та інтересу до предмета, а й розвиток ключових компетентностей сучасного учня. У контексті воєнного часу, коли значна частина навчання відбувається дистанційно, роль ІКТ у підтримці обдарованості набуває ще більшої ваги.

Використання ІКТ у навчальному процесі є досить актуальним в умовах дистанційного навчання, коли учні будуть мати змогу бачити екран вчителя, а в свою чергу вчитель буде проводити побудови, пояснювати кожен крок та проводити паралелі між побудовами у зошиті та на комп'ютері.

Розв'язування та дослідження задач із використанням програмних продуктів дає змогу сформувати в учнів алгоритмічне мислення, котре може бути використане в популярній на сьогоднішній час сфері діяльності – програмуванні. Паралельно із цим формується інформаційна компетентність, необхідна для роботи із інформацією у різних формах, із використанням комп'ютерних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ботузова Н., Новікова С. Інтеграція предметів природничо-математичного циклу з використанням інтерактивних технологій // Матеріали конференції Черкаського національного університету, 2018.
2. Грицькова Н. В.. Особливості соціально-професійної мобільності вчителя в умовах сучасної середньої школи // Науковий вісник Донбасу. - 2011. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2011_1_6
3. Режим доступу: https://cusu.edu.ua/images/conferences/2018/1/Ботузова_Новікова_стаття_доопрацьована_2.pdf
4. Стьопкін А. В. Онлайн-сервіси в роботі вчителів закладів загальної середньої освіти // Технологіко-економічні та математичні дослідження в освіті, 2024. – Режим доступу: <https://journals.uran.ua/texel/article/view/316929/307435>
5. Харківська А., Прокопенко А., Отрошко Т., Бхан Т. Використання цифрових технологій у процесі викладання математики // Освіта. Інноватика. Практика, 2024, Т. 12, № 10, с. 87–90. Режим доступу: <https://oip-journal.org/index.php/oip/article/download/557/380>
6. GeoGebra. Офіційний сайт. – <https://www.geogebra.org>
7. Desmos. Офіційний сайт. – <https://www.desmos.com>
8. Wolfram Alpha. Computational Intelligence. – <https://www.wolframalpha.com>

Копилов С. О.,
кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
wordskopylo@i.ua

ПРИНЦИПИ ТА ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ОСОБИСТІСНОЇ МОТИВАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ І МОЛОДІ

Мотиваційно-ціннісний аспект є вирішальним у формуванні й функціонуванні обдарованої особистості, а надто в умовах нинішньої екзистенційно-воєнної кризи в Україні. При цьому одним з найнагальніших завдань є формування (зокрема освітнє) національно-патріотичної ціннісної свідомості (ідентичності) молоді з наголосом на її мілітарному аспекті. У статті окреслено принципи та методичні орієнтири культурологічного орієнтованого навчального діалогу як перспективного шляху ціннісно-мотиваційного розвитку обдарованих школярів підліткового та юнацького віку.

Ключові слова: ціннісна мотивація, мілітарно-патріотична ідентичність, навчальний діалог.

Key words: valuable motivation, military-patriotic identity, educational dialogue.

Наразі в психології є загальновизнаною значущість мотиваційної компоненти у багатовимірному явищі обдарованості. Адже, очевидно, саме адекватна, продуктивна мотивація розвитку й діяльності особи робить обдарованість не просто індивідуальною характеристикою, а рисою (надбанням) власне *особистості*. Та водночас актуальними, нерозв'язаними залишаються питання про те, яку роль у розвитку та функціонуванні обдарованої особи відіграють різні типи мотивації та конкретні мотиви, їх розвиток, зміна та взаємодія (домінування, боротьба, синергія) тощо. При цьому з огляду на невід'ємний взаємозв'язок обдарованості з прагненням та здатністю до творчості, яка за визначенням орієнтована передусім на покладання й реалізацію *цінностей*, слід припустити, що саме ціннісна мотивація відіграє в нормі провідну роль у становленні та самоздійсненні обдарованої особистості.

Це, у свою чергу, висуває на перший план загальні питання про те, яким чином цінності як мотиви співвідносяться з потребами, нахилами, інтересами, прагненнями та іншими мотиваційними чинниками, а також про те, які ціннісні настановлення домінують у різних типах та видах обдарованості й на різних етапах розвитку індивіда. Нарешті, саме щодо обдарованих осіб дуже гострою теоретичною й практичною проблемою є відносини в їх свідомості й життєдіяльності між суспільним, груповим та власне індивідуальним чи особистісним аспектами цінностей. Протиріччя та конфлікти, що тут виникають

і віддавна привертала увагу психологів, можуть набути особливої ваги в кризові моменти життя спільнот на кшталт того, який нині переживають Україна й людство в цілому. Відтак необхідність залучити творчий потенціал обдарованих особистостей до розв'язання найнагальніших суспільних завдань при одночасному забезпеченні повноти їх самореалізації вимагає глибшого наукового осмислення та практичного розв'язання проблеми ціннісно-мотиваційного розвитку обдарованих дітей та молоді.

При цьому слід узяти до уваги, що в умовах глобального екзистенційно-воєнного конфлікту ключове місце в структурі ціннісних орієнтацій українців (тих, хто сутнісним чином ототожнює своє буття з існуванням української держави й нації як політичного та культурного суб'єкта), вочевидь, має посідати *громадянсько-патріотична* мотивація (ідентичність) із принциповим наголосом на її *мілітарному* аспекті. Тож важливо з'ясувати, як це має позначатися на процесі становлення обдарованої, креативної особи, на осягненні нею сенсу й конкретної індивідуальної та соціальної значущості власних непересічних здібностей.

При цьому передусім важливо розглядати ситуацію війни не лише як значну перешкоду на шляху розвитку й реалізації обдарованості, а й як той виклик, що може актуалізувати, мобілізувати ресурси особистості – передусім саме ціннісно-мотиваційні й інтелектуально-творчі. Зокрема, одне з нещодавніх вітчизняних досліджень тенденцій розвитку обдарованих підлітків засвідчує, що “воєнні дії, загроза життю призвели до активної ціннісної регуляції саморозвитку”, а не до ціннісної аномії, яка спостерігалася лише в небагатьох випадках. Звісно, існує й зворотня залежність: психологічна стійкість та рівновага, як слушно заважають деякі науковці, є важливою умовою самодетермінації, ціннісно-сислової самоактуалізації. Тож, враховуючи вразливість обдарованих дітей та підлітків, соціальна, зокрема освітньо-виховна взаємодія з ними має сприяти формуванню ефективних стратегій подолання стресових, демотивуючих впливів та внутрішніх конфліктів.

Власне, сама стала ціннісна спрямованість на саморозвиток, вдосконалення та найповніше здійснення своїх здібностей може стати суттєвим чинником опірності кризовим обставинам. Але це передбачає насамперед вищезгадане інтенсивне й конкретне самовизначення особи щодо того, якими талантами вона наділена, в чому їх унікальність, головне ж - які можливості це відкриває й до чого зобов'язує. При цьому обдарованість, на наш погляд, має постати, з одного боку, самоцінною (безпосередньо позитивно значущою, що дає задоволення й відтак варта уваги, плекання тощо), з іншого ж – як *інструментальна* цінність, що може слугувати різним цілям. Відтак соціальне сприяння ціннісно-мотиваційному самовизначенню обдарованої особи вимагає створення

усталеного зовнішнього середовища, яке сприяло б усвідомленню ціннісної ваги власного хисту й, як наслідок, – відповідальному прийняттю й послідовній реалізації рішення щодо напрямів його розвитку й реалізації.

Провідна роль у створенні цих умов, природно, має належати не лише сімейному вихованню, а й загальній освіті. Натомість, як часто зазначається, за панівного типу шкільного навчання обдаровані діти й підлітки часто відчують свою невартісність, ізольованість від загалу, часом - невідповідність між своїми здібностями та академічними успіхами. Сам устрій навчального процесу, попри спроби часткової модернізації останніх десятиліть, пригнічує, а то й стигматизує прояви надординарних здібностей. За сучасних кризово-стресових умов таке усамітнення підвищує загрозу демотивації розвитку, підштовхує обдаровану особу до деструктивних шляхів самоздійснення.

Натомість відчуття соціальної значущості свого обдарування, потенційної чи актуальної залученості до спільної діяльності, у якій воно могло б повноцінно реалізуватися, може стати потужним чинником опірності навколишньому “негативу”. Але для цього учнівська група, вся шкільна спільнота разом з педагогічним колективом та родинним колом мають стимулювати вільне виявлення й розгортання особистих обдарувань. І, природно, це має відбуватися в контексті усталення навчально-пізнавальної мотивації навчання, тобто зосередження всіх типів здібностей як *інтелектуально-творчих* на опануванні предметних змістів освіти та водночас на рефлексії власних навчальних дій, що надає психофізичному розвитку свідомого, самокерованого й системного характеру.

При цьому навчально-педагогічне середовище стимулюватиме формування адекватної мотивації розвитку обдарованої особистості в тому разі, якщо сам зміст освіти втілюватиме нагальні проблеми життя суспільства та його ціннісні пріоритети, які, власне, і мають виступати одним з головних орієнтирів цього розвитку. Отже, ідеться про співвіднесення й у підсумку сполучення (взаємне стимулювання) соціальних мотиваційних імпульсів та власне індивідуальних ціннісних інтенцій, які мають увиразнюватися, рефлексуватися й усталюватися саме в ході цієї взаємодії. Якщо згадати ідеї “філософії вчинку” М.М. Бахтіна, індивід, обираючи рід діяльності, у якій може реалізуватися його обдарованість, має вміщувати “спеціальну відповідальність” (за розвиток і здійснення здатності до цієї діяльності) у контекст “загальної відповідальності” - загальної етичної установки щодо людського й всесвітнього буття. І вкрай важливим (якщо не ключовим) аспектом цього етичного настановлення будь-якого індивіда, а надто молоді особистості, є наразі ціннісне самовизначення щодо до своєї країни – України, вибудова конкретних дієвих стосунків із нею, з національною спільнотою. Відтак усвідомлення соціальної значущості власної обдарованості

конкретизується, опредмечується в уявленні про те, яким чином вона може сприяти збереженню, розбудові й оновленню національного буття – природно, як особливої грані розвитку загальнолюдської цивілізації.

Здійснення цих вимог, на нашу думку, вимагає приведення всього устрою загальноосвітнього шкільного процесу у відповідність із метою творчого, інтелектуального (а не репродуктивного) осягнення соціокультурних змістів, яке стало б стимулом і засобом індивідуального розвитку, становлення сучасної особистості. І, на наш погляд, найадекватнішою, найбільш продуктивною формою такого осягнення є *діалогічне спілкування* суб'єктів освітнього процесу щодо запитань, проблем, які становлять особистісний та суспільний інтерес. Саме проблематизація будь-яких змістів, що опановуються, є запорукою формування стійкої пізнавальної мотивації навчання, а відтак – закріплення пізнавального ціннісного настановлення як провідного у мотиваційній системі особистості.

Останнє, звісно, не заперечує ключової значущості *етичних* та *естетичних* ціннісних регулятивів, тож питання продуктивних відносин (сполучення, взаємопокладання) цих трьох планів ціннісної мотивації є практично актуальним для розвитку особистості, а надто обдарованої. При цьому ми виходимо з того, що сферою реального покладання-“винайдення”, взаємодії, перетворення та осмислення будь-яких ціннісних інтенцій є *культура*, світ культурних творів. Отже, будь-яке засадниче екзистенційно-ціннісне спілкування слід розглядати як діалог культур (загальнолюдської, особливих, індивідуальних) в особах авторів текстів та читачів (слухачів, глядачів тощо).

Щодо освітнього процесу це означає, по-перше, те, що культурні тексти мають бути пріоритетним предметом опанування й, по-друге, - що будь-які комунікативні та предметні дії школярів зорієнтовуються на породження та розуміння культурних творів. Як показує досвід експериментальної роботи з часткової реалізації концепції діалогічної освіти, навчальний діалог, у якому протягом перших шкільних років основні предметні царини учіннєвої діяльності виростають з опрацювання найрізноманітніших первинних “точок подиву” й надалі змістово розвиваються насамперед у взаємодії школярів із творами (текстами) різних культур, потужно стимулює вияв індивідуальних здібностей в усьому їх розмаїтті.

Саме на цій основі поступово – переважно з наближенням підліткового віку – визрівають, загострюються особистісні “питання до себе” щодо *сенсу* власних обдарувань. Відтак підлітковий та юнацький період, як загальновизнано, є сензитивним, вирішальним для формування провідних ціннісних мітивацій обдарованої особистості. Діалогічне спілкування в цей період набуває для індивіда особливого значення, екзистенційної гостроти й інтенсивності, що

робить описуваний тут діалого-культурологічний підхід нагальним саме для основного й завершального етапів загальної освіти.

Виходячи з цього, можна конкретизувати принципи, головні напрями та засоби розбудови культуроорієнтованого навчального діалогу як царини формування продуктивної ціннісної мотивації обдарованих підлітків та юнаків, зокрема в плані вироблення національної (громадянсько-патріотичної) ідентичності як ключового аспекту цієї мотивації. Очевидно, у цьому контексті осмислення власної обдарованості скеровується двома взаємопов'язаними запитаннями: яке значення мають мої неординарні здібності в контексті буття моєї країни (взагалі й в нинішній момент воєнно-екзистенційної кризи) і яким чином ця обдарованість може стати основою формування моєї особистої, унікальної української ідентичності?

Звичайно, визрівання цих запитань, відповідне мисленнєве спілкування з собою є процесом глибоко інтимним (а надто коли йдеться про підлітків), пряме втручання в який “іззовні” - у дусі традиційних ціннісно-виховних впливів - є в цей період небезпечним і відтак неприпустимим. (Утім, стосунки *будь-якого* індивіда зі своєю країною – тією мірою, якою уявлення про неї є значущим утворенням-”голосом” його свідомості – є чутливо-недоторканою темою, що не виключає глибокого діалогу з іншими, але робить його тонкою, складною справою...). Ідеться лише про стимулювання внутрішнього діалогу всім перебігом навчального спілкування щодо цих проблем як *загальнозначущих*, де міра й форми особистого саморозкриття, природно, визначаються лише самим учнем.

Так чи інакше, ідеться про розвиток унікального ансамблю здібностей обдарованої дитини (зокрема й у ціннісно-мотиваційному вимірі) як феноменів культури, тобто як таких, що *культивуються* - свідомо й цілеспрямовано виробляються, трансформуються - в ході навчально-діалогічної взаємодії з відповідними змістами й формами загальнолюдської культури як цілого, в актуальному “силовому полі” здобутків усіх культурних галузей та епох. У контексті митань, які цікавлять та хвилюють *сучасну* особистість та суспільство, ці надбання нобувають нової значущості, розкривають свої раніш не досягнені сенси.

Це стосується й *культури національно-патріотичного самовизначення й самоздійснення*, притаманної українцям та іншим народам світу в різні історичні періоди: без її опанування неможливе формування сучасного громадянина. Природно, особливої ваги при цьому набуває досвід сучасної України, російсько-української війни, й ті проблеми національно-громадянської патріотичної самоідентифікації, які з усією гостротою постають саме зараз. Відтак, як уже зазначалося, школярі (як, утім, і вся українська спільнота) мають

затверджувати осмислювати в якості провідного *мілітарний* аспект цієї ідентичності [Зливк, Лук – 2 праці - ?]. Адже бути патріотом зараз означає для молодшої особи окреслювати в своїй свідомості образ батьківщини як насамперед *Ukraina militanta* – країни, що збройно б'ється за своє буття, – проектувати свою активну причетність (у тій чи тій формі) до спільноти комбатантів та готувати себе до цієї діяльності.

Можна припустити, що, специфіка участі обдарованих дітей та підлітків у спілкуванні щодо цих проблем (яке наразі набуває чи принаймні має набути характеру *загальногромадянського* діалогу, сфера ж загальної освіти постає одним з його ключових осередків) полягає в у підвищеній інтенсивності й рефлексивності їхніх комунікативних, а відтак і предметно-діяльнісних (пов'язаних із вирішенням конкретних навчально-творчих задач) інтенцій та дій. У зв'язку з цим ці учні у певному сенсі будуть «лідерами» обговорень, генераторами нових думок, авторами найяскравіших реплік і навчальних творів тощо. Відтак, у діалогічному навчанні не менш гостро, ніж за традиційного типу освіти, постає питання рівноправного спілкування й співпраці «просунутих» (не обов'язково в сенсі академічних успіхів) та «звичайних» учнів. При цьому останні можуть аж ніяк не поступатися першим у плані емоційно-ціннісного проживання проблем національно-громадянського самовизначення, у мірі відповідальності й умотивованості участі в діалозі, активності духовних пошуків. Так само вони можуть мати досі не оприявнений інтелектуальний потенціал, який і повинен вивільнитися в діалозі. Запобігти відриву від загалу групи тих, хто починає лідирувати в обговореннях передусім завдяки своїм комунікативним та мовленнєвим здібностям, можна лише формуючи культуру коректного спілкування (зокрема й інтелектуальної дискусії), створюючи атмосферу співробітництва, щирого інтересу до думок та дій кожного співрозмовника та усвідомлення їх потенційної значущості для змістового розвитку діалогу в цілому.

Основна ж змістова спрямованість цього спілкування як осередка формування національно-патріотичної ідентичності учнів, очевидно, має визначатися питаннями про сутність ціннісної ідеї-образу своєї країни, України – складного, багатогранного, багато в чому суперечливого. І, природно, воєнний вимір, за всієї його актуальності, не вичерпує цього образу: мають окреслитися й так чи інакше сполучатися з мілітарною складовою інші риси, аспекти буття країни й народу. Власне, певне самоототожнення особи з тими з цих рис, які вона вважає найціннішими, найближчими для себе, і є сутністю патріотичної спрямованості. Відтак навчальне спілкування, в якому окреслюється концепт батьківщини, України, великою мірою набуває характеру *діалогу особистих ціннісно-сміслових домінант*.

Усталення цих домінант у ході спілкування, яке неминуче включатиме спір, має водночас вести до усвідомлення того, що *кожен* з вищезгаданих аспектів

життя країни (народ як такий та окремі соціальні групи, культура й мова, історія, сукупність матеріальних надбань, державно-політичний лад, нарешті, “земля” як цілісний природно-людський комплекс...) має *всезагальну* значущість, не може бути знехтуваний у цілісному проєкті України. Це, звичайно, не виключає ситуативної актуалізації певних вимірів, їх висування на перший план у діяльності спільноти; перед нею й перед кожним громадянином можуть поставати вкрай гострі питання вибору пріоритетів (зокрема й в сенсі власної участі в мілітарній чи цивільній активності), які не можна обійти і в навчальному діалозі. Тож останній завжди залишатиметься гостро-проблемним, провокуватиме в учнів підліткового віку незгоду щодо трактування образу своєї країни й, головне, – стосунків особистості з нею.

Щоб запобігти особистим конфліктам, що можуть виникати при цьому, слід дбати про розвиток навичок інтелектуального самовідсторонення від власного бачення, зокрема від ціннісних настановлень, здатності подивитися на них очима партнера по спілкування. Власне, у виробленні цього складного вміння – однієї з провідних властивостей мислення як внутрішнього діалогу – і полягає один із сенсів цієї форми освіти. Для обдарованої ж особи таке творче “різнобачення” будь-якого предмета свідомості й думки видається найприроднішим (хоча, звісно, насправді не дається готовим “від природи”).

Природно, у цій статті висвітлено лише найзагальніші риси діалого-культурологічного підходу до освітнього формування громадянсько-патріотичної й зокрема мілітарної ціннісної мотивації обдарованих підлітків юнаків. Конкретизація й апробація цієї освітньої моделі передбачає психолого-педагогічні експерименти, здійснення яких і є нашим завданням найближчого часу.

Кордонська А. В.,
учитель української мови та літератури
Лицею №3 міста Могилева-Подільського
Могилів-Подільської міської ради Вінницької області,
ulyana0701@ukr.net

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В ПРОЦЕСІ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті зазначається, що однією з центральних проблем педагогіки на сьогоднішній день залишається пошук факторів підвищення рівня знань здобувачів освіти, зміцнення їх умінь і навичок через систему науково-дослідницької роботи. При правильній організації роботи підвищується мотивація до навчання, активно розвиваються навички мислення, учні успішно застосовують отримані знання в різних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: дослідницька діяльність, учитель-керівник, науково-дослідницька робота, процес дослідження, креативна освіта, пошуково-дослідницькі роботи, дослідницький підхід у навчанні, розв'язання проблеми.

The article highlights that one of the key challenges in modern pedagogy is identifying the factors that enhance students' knowledge, and strengthen their skills and competencies through a structured system of scientific research activities. When properly organized, such activities significantly increase students' motivation to learn, actively foster critical thinking skills, and enable learners to effectively apply their acquired knowledge in diverse real-life situations.

Keywords: research activity, teacher-supervisor, scientific research work, research process, creative education, inquiry-based projects, research-based learning, problem-solving.

У сучасному освітньому просторі надзвичайно важливо створювати умови для розвитку здібностей кожного учня. Особливої уваги потребують обдаровані здобувачі освіти – ті, хто демонструє високий рівень інтелектуального, творчого чи академічного потенціалу. Одним із найефективніших засобів розвитку обдарованості є залучення учнів до науково-дослідницької діяльності, яка сприяє формуванню в них навичок самостійного мислення, аналізу, планування, а також вмінню висловлювати й обґрунтовувати власну точку зору.

Формування науково-дослідницьких умінь в учнів – процес складний і довготривалий. Він не виникає на порожньому місці і не розвивається сам по собі. Завдання вчителя-керівника полягає в тому, щоб поступово і методично формувати науково-дослідницькі навички, здійснюючи постійний контроль за виконанням здобувачами освіти науково-дослідницьких робіт; аналізувати і виправляти помилки; визначати найкращі, найефективніші шляхи виконання роботи, розчленовувати її на певні складові та розділи, навчаючи учнів поєднувати дослідницьку діяльність із науковою, а також з'ясовувати можливості подальшого застосування результатів роботи.

Якісне проведення науково-дослідницької роботи забезпечується нормативно-законодавчими документами. Останній час з'явилася низка ґрунтовних праць, автори яких з'ясовують особливості організації та методики науково-дослідницької діяльності у школі та загальноосвітніх закладах нового типу, розвиток науково-дослідницької культури педагога, вплив інтеграції навчальної і наукової діяльності на якість знань, аналізуються форми колективної наукової творчості. Організовуючи науково-дослідну роботу в старших класах, вважаю за доцільне враховувати й історико-педагогічний досвід, відображений у працях А. Алексюка, В. Майбороди, О. Микитюка.

Важливу роль у її належній організації та проведенні відіграють скоординовані навчальні плани, реалізація положення про систему науково-дослідної роботи в навчальному закладі, орієнтація на потребу науково-методичного забезпечення самостійної роботи учнів.

Однією із умов успішного виконання науково-дослідницької роботи є відповідність ведення дослідження методам навчання, а також віковим та психологічним особливостям розвитку здобувачів освіти, бо занадто складні розумінню юного дослідника або ж зовсім недоступні методи розв'язання проблеми можуть відвернути у нього інтерес до виконання роботи і науково-дослідницької діяльності взагалі.

Одним із перших кроків учителя-керівника наукової роботи є вивчення науково-пізнавальних інтересів учнів, що впливає як на вибір теми дослідження, так і на хід роботи над ним. Не секрет, що навіть надзвичайно цікава тема, зумовлена лише потребами часу чи нав'язана учневі вчителем, не сприятиме успішному виконанню роботи. Пріоритетним, визначальним фактором у виборі теми є стійкий пізнавальний інтерес до неї дослідника і його бажання внести щось нове у її розкриття.

В організації науково-дослідницької роботи слід дотримуватись таких принципів: дослідницька діяльність учнів є наближеною до науково-дослідницької діяльності, є її початком і найчастіше має продовження в подальшій науковій діяльності; зміст дослідження обов'язково повинен поєднуватися з навчальною метою, загальними проблемами суспільства та питаннями сьогодення; наукове дослідження – безперервний процес, його не можна виконати за кілька днів; науково-дослідницька діяльність – обов'язково керований процес (учитель-наставник навчає методики дослідження, консультує в процесі виконання роботи, продумує методику, шляхи розв'язання поставлених проблем, враховуючи інтелектуальні та психологічні особливості, оцінює отримані результати); у здійсненні продуктивного наукового дослідження обов'язкове поєднання керованої науково-дослідницької діяльності з самотійною, самоосвітньою діяльністю учня, яка є основою інтелектуального росту дитини, формування її творчої особистості.

Велике значення має самотійна робота учнів, що є однією із форм навчально-дослідницької діяльності. Вона ґрунтується на вивченні навчальної, наукової, науково-популярної літератури, мемуаристики, публікацій у газетах, журналах, архівних, музейних матеріалів.

Мета самотійної роботи – формування в здобувачів освіти стійкого інтересу до науки, глибоких і міцних знань із обраної тематики, розвиток умінь і навичок дослідницької роботи та її відповідного оформлення.

Процес дослідження має індивідуальний характер і відбувається за такою схемою: вибір теми; складання плану роботи; визначення кола джерел і літератури; знайомство з джерелами і складання на їх основі плану написання дослідження; відбір та оцінка фактів; обробка та систематизація зібраного матеріалу; написання роботи; її рецензування і доопрацювання; остаточне редагування та оформлення; захист роботи на конференції.

Вибір теми передбачає врахування актуальності проблеми, ступінь її розробленості, наявність джерел і літератури, пізнавальних інтересів і можливостей студентів. Тематика навчально-дослідницьких робіт визначається учителями-предметниками, розглядається на засіданні шкільної педагогічної спільноти, узгоджується із заступником директора з навчально-виховної роботи.

Творчість як характер діяльності – процес, який не обов'язково дає творчий продукт. Вона може проявитися в особистості повною мірою в процесі практичного усвідомленого життя. У період навчання в Ліцеї, на мій погляд, доцільніше ставити завдання розвитку здібностей, тобто креативності. Відомо, що обов'язковими елементами креативної педагогіки є: сприятливий емоційний зміст навчального процесу: позитивні емоції, інтелектуальне піднесення, натхнення; критичне ставлення до стереотипів: «Творчість починається із сумнівів»; пошук варіативних рішень; використання методу «Відкрите питання»: пошук відповіді на проблемне питання.

Головне завдання для навчального закладу у контексті філософії креативної освіти – це розвиток творчого потенціалу учнів через організацію пошуково-дослідницької роботи. При цьому приділяю увагу як колективній творчій діяльності, так і індивідуальній. Вважаю, що пошуково-дослідницька діяльність не обов'язково повинна мати елементи зовсім нових відкриттів, головне – процес пошуку свого рішення.

Трансформація задатків у здібності може здійснюватися згідно зі змістом освіти в такій послідовності: оволодіння на уроках необхідними знаннями для користування; стихійне набуття знань у процесі соціальної, культурної, художньої діяльності; планомірне набуття нових знань, які з'явилися в системі науково-дослідницької діяльності.

Дослідницький підхід у навчанні – це шлях ознайомлення учнів із методами наукового пізнання, це важливий засіб формування: пізнавальних компетентностей; особистісних компетентностей (розвиток індивідуальних здібностей і талантів); самоосвітньої компетентності (здатність до самонавчання, організації особистих прийомів самоосвіти, гнучкість використання навчальних досягнень в умовах швидких змін); соціальної компетентності (співробітництво, робота в команді, здатність прийняти своє рішення й намагатися розуміти особисті потреби й вимоги).

Виділяють такі функції науково-дослідницької роботи: виховання пізнавального інтересу; створення позитивної мотивації навчання й освіти; формування глибоких, міцних і діючих знань; розвиток інтелектуальної сфери особистості; формування вмінь і навичок самоосвіти; розвиток пізнавальної активності та самостійності.

А суттєвість дослідницького підходу в навчанні полягає в: введенні загальних і конкретних методів наукового дослідження в процесі навчального пізнання на всіх його етапах (від сприйняття до застосування на практиці); організації навчальної та науково-освітньої, пошуково-творчої діяльності за

межами навчального закладу; актуалізації внутрішньопредметних, міжпредметних та міжциклових зв'язків; ускладненні змістовної та вдосконаленні процесуальних сторін пізнавальної діяльності; зміні характеру взаємин «учитель – учень – клас» у бік співробітництва.

Благодійними плюсами дослідницької діяльності є вироблені вміння: планувати свою роботу, передбачати результати, використовувати різноманітні джерела інформації, самостійно відбирати й накопичувати матеріал; аналізувати, зіставляти факти; аргументувати думку, самостійно приймати рішення; встановлювати соціальні контакти (розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним); адекватно оцінювати себе й один одного.

Отже, цілісна система організації науково-дослідної роботи здобувачів освіти формується поступово, на ґрунті інтенсивного розвитку наукової роботи у навчальних закладах, зміцнення творчих зв'язків з іншими навчальними закладами тощо і виконує частково функцію удосконалення навчального процесу, виховує риси дослідника, підвищує якість знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашкіна Н.В., Бережний Е.П., Дорошенко В.О. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень. // Рідна школа. – 1994. - №3 – 4.
2. Аніскіна Н. Педагогічна підтримка обдарованості. – Київ: «Шкільний світ», 2005. – С.34 – 45.
3. Белічева Т.М., Чорного Л.Ф. Порядок виконання та захисту наукової роботи учня. // Управління школою. – 2002. - №10.
4. Голобородько В.В. Наукова робота учнів. – Харків: Основа, 2005.
5. Федоренко Г.М. Науково-дослідницька робота учнів старших класів.// Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. - №30. – С.2-9.

Корольчук О. С.,
методист Центру позашкільної роботи
Святошинського району міста Києва,
luchik72@gmail.com

УСПІШНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ЯК ОСВІТНІЙ І СОЦІАЛЬНИЙ ВИКЛИК

Анотація. У статті розглядаються технології розвитку обдарованості як важливий освітній та соціальний виклик сучасної системи освіти. Аналізуються основні підходи до підтримки обдарованих дітей, включаючи індивідуалізацію навчального процесу, створення спеціалізованих програм та розвиток інноваційних освітніх методик. Розглядаються соціальні аспекти підтримки обдарованих учнів, зокрема забезпечення соціалізації, емоційної підтримки та формування позитивного середовища для розвитку. Визначено основні виклики, що виникають у процесі реалізації таких технологій, а також запропоновані шляхи їх подолання.

Ключові слова: технології розвитку обдарованості, освітній виклик, соціальний виклик, індивідуалізація навчання, обдарованих, соціалізація, емоційна підтримка, розвиток потенціалу.

The article examines the technologies for the development of giftedness as a significant educational and social challenge of the modern education system. The main approaches to supporting gifted children are analyzed, including the individualization of the learning process, the creation of specialized programs, and the development of innovative educational methods. Social aspects of supporting gifted students are also discussed, particularly ensuring socialization, emotional support, and the creation of a positive environment for development. The main challenges arising in the process of implementing these technologies are identified, and ways to overcome them are proposed.

Keywords: technologies for giftedness development, educational challenge, social challenge, individualization of learning, gifted individuals, socialization, emotional support, potential development.

Сучасне суспільство все більше визнає ключову роль обдарованості у розвитку людського капіталу. Обдаровані діти та молодь – це не лише потенційна еліта нації, але й ресурс, який потребує підтримки, розуміння та системного розвитку. Успішна реалізація технологій розвитку обдарованості – це не лише освітній, а й соціальний виклик.

Науковці стверджують, що від 2% до 6% людей – обдаровані. Та із задатками обдарованості, здатністю до ефективної діяльності народжується кожна людина.

У сучасній освітній системі все більше усвідомлюються важливість розвитку обдарованих дітей. Позашкільні заклади освіти стають важливим компонентом цього процесу, оскільки вони забезпечують умови для розвитку талантів поза рамками загальноосвітніх шкіл. Водночас реалізація технологій розвитку обдарованості є не тільки освітнім, але й соціальним викликом, адже це вимагає змін у підходах до навчання, соціалізації та психологічної підтримки дітей.

З точки зору теорії поняття обдарованості розглядається багатьма вченими, зокрема:

- Говард Гарднер – теорія множинного інтелекту: "Кожна дитина має інтелект, але не всі – однаковий тип»;
- Роберт Стернберг – триархічна модель обдарованості (аналітична, креативна, практична): "Обдарованість – це не лише знання, а здатність його використовувати";
- Льюїс Терман – довготривалі дослідження дітей з високим IQ: "IQ – це лише початок, важлива підтримка середовища".

Сьогодні домінує підхід до розуміння обдарованості як багатовимірного феномену, що охоплює інтелектуальну, творчу, соціальну, емоційну та навіть духовну сфери.

Обдарованість є багатограним феноменом, що охоплює інтелектуальні, творчі, технічні та соціальні здібності. У закладах позашкільної освіти (ЗПО) технічного профілю діагностика обдарованості має особливе значення, оскільки спрямована на виявлення дітей із потенціалом до інноваційної діяльності, конструювання, програмування та інших технічних напрямів.

Обдарованість багатогранна, і, за визначенням комітету з освіти США (Mariland, 77), вона може бути встановлена професійно компетентними людьми у відповідності з такими параметрами: видатні здібності, потенційні можливості в досягненні високих результатів і вже продемонстровані результати в одній чи більше галузях.

Обдарованість у технічній сфері характеризується високим рівнем технічної інтуїції, здатністю до вирішення складних інженерних завдань, креативністю у створенні нових конструкцій чи програм, а також мотивацією до самостійного дослідження. Згідно з визначенням, обдарованість може проявлятися через:

- Видатні здібності у специфічних технічних галузях (наприклад, робототехніка, програмування).
- Потенційні можливості для досягнення високих результатів у технічних конкурсах чи проєктах.
- Демонстрація результатів у вигляді створених моделей, програм чи винаходів.

Технології розвитку обдарованості передбачають впровадження інноваційних методик навчання, індивідуалізацію підходів та створення умов для самовираження учнів. У позашкільному закладі освіти це може включати спеціалізовані курси, творчі майстерні, проєкти, які сприяють розвитку різних аспектів обдарованості – інтелектуальних, художніх, спортивних тощо.

Позашкільні заклади освіти виступають осередками, де кожна дитина може розвиватися в комфортному для себе темпі. Проте для реалізації технологій розвитку обдарованості необхідно забезпечити кваліфіковану підготовку педагогів, що спеціалізуються на роботі з обдарованими дітьми, а також адаптувати навчальні програми до вікових потреб та здібностей вихованця.

Освітні моделі, що дозволяють виявляти та розвивати обдарованість:

- **STEM-освіта:** інтеграція наук, технологій, інженерії та математики.
- **Проєктне навчання (Project-Based Learning):** стимулює критичне мислення та креативність.
- **Профільне навчання:** рання професійна орієнтація через факультативи, секції, наукові гуртки.

Психодіагностичні методики обдарованості спрямовані на оцінку інтелектуальних, когнітивних і творчих здібностей. Вони включають:

- Тести на інтелектуальну обдарованість:
 - Тест Стенфорд-Біне для оцінки загального інтелектуального розвитку. Застосовується для дітей від 2 років і дозволяє отримати єдиний показник інтелекту.

○ Тести на дивергентне мислення (наприклад, тести Торренса), які оцінюють здатність генерувати нові ідеї, що є ключовим для технічної творчості.

- Анкети та опитувальники:

○ Анкета для батьків і педагогів для оцінки допитливості, уяви та здатності до ризику. «Визначають, наскільки допитливими, наділеними уявою, які вміють розбиратися в складних ідеях і здатними на ризик вважають себе діти».

○ Опитувальники для учнів, які допомагають оцінити їхні інтереси до технічних дисциплін, наприклад, програмування чи конструювання.

Педагогічні методи базуються на спостереженні за діяльністю дітей у процесі навчання та оцінюванні їхніх продуктів. У відділі технічного профілю закладу освіти вони включають:

- Експертне оцінювання:

○ Оцінка педагогами чи експертами конкретних продуктів діяльності дитини, наприклад, сконструйованих моделей, програмного коду чи технічних проєктів. «Багато фахівців використовують експертне оцінювання дітей вчителями, батьками, оцінку конкретних продуктів діяльності дитини».

- Аналіз участі в конкурсах і олімпіадах:

○ Участь у технічних олімпіадах, хакатонах, конкурсах із робототехніки чи моделювання є показником обдарованості. «Увагу потрібно звертати на участь в олімпіадах, інтелектуальних іграх, конференціях».

Спостереження за поведінкою дітей під час занять у гуртку допомагає виявити ознаки обдарованості, такі як:

- Висока концентрація на технічних завданнях.
- Схильність до самостійного пошуку рішень.
- Інтерес до складних завдань, що виходять за межі програми гуртка.

«К. Текекс вважає, що обдарованість в основному визначається трьома взаємозалежними поняттями: випереджальним розвитком пізнання, психологічним розвитком і фізичними даними».

Психологічна підтримка та емоційний розвиток також важливі, адже емоційна зрілість і стійкість є важливими для подолання труднощів, з якими стикаються обдаровані діти. Важливо створити атмосферу підтримки, де кожна дитина може відчувати себе зрозумілою та прийнятою:

- Створення індивідуальних освітніх траєкторій.
- Менторинг – співпраця з наставником, який розвиває не лише знання, а й лідерські якості.
- Психологічний супровід для запобігання вигоранню, тривожності.

Цифрові інструменти розвитку та освіти включають:

- Освітні платформи (Coursera, Khan Academy, Prometheus).
- VR/AR-технології для поглиблення занурення у тематику.

– ШІ-системи, що адаптують навчання до індивідуальних потреб учня (EdTech).

Соціальний виклик полягає в тому, що розвиток обдарованості не обмежується лише навчанням. Дуже важливою є соціалізація обдарованих дітей, яка часто є проблемою через їхню відмінність від інших.

Позашкільні заклади освіти повинні створювати такі умови, щоб діти відчували себе частиною колективу, розвивали соціальні навички та емоційну стійкість. Це забезпечить успішну адаптацію їхніх талантів у соціумі.

Результати сучасних досліджень

Опитування 2023 року від “Освіта.UA” стверджує (вибірка серед учнів старших класів):

- **42%** учнів вважають, що школа не надає достатньо можливостей для реалізації їхніх здібностей.
- **63%** назвали основною перешкодою – відсутність мотивації та підтримки.
- **28%** сказали, що знайшли реалізацію потенціалу саме у позашкільних ініціативах (гуртки, онлайн-курси, волонтерство).

Звіт PISA 2022 (OECD):

Українські учні з високими показниками (топ-10%) відзначають, що найкраще розкриваються в умовах автономії.

Водночас **лише 12%** обдарованих учнів залучені до програм для "талановитих", у порівнянні з **27% у Фінляндії** та **35% у Південній Кореї**.

Отже, успішна реалізація технологій розвитку обдарованості передбачає індивідуальний підхід до кожної дитини. У позашкільному закладі освіти важливо створювати умови для виявлення та розвитку інтересів і талантів дитини через творчі завдання, інтелектуальні ігри, спеціалізовані курси, науково-дослідницькі проекти тощо.

Проблеми, які необхідно вирішувати на рівні держави:

- Нерівність доступу до ресурсів: сільська/міська школа.
- Висока завантаженість вчителів, нестача часу на індивідуальну роботу.
- Брак системної державної підтримки програм для обдарованих.

Саме тому, успішна реалізація технологій розвитку обдарованості потребує постійної роботи з оновленням методик та інструментів, а також інтеграції позашкільної освіти з іншими рівнями освітньої системи. Створення сприятливих умов для обдарованих дітей у позашкільних закладах сприятиме їхньому всебічному розвитку та реалізації потенціалу.

План розвитку системи обдарованості в країні має передбачати:

- Формування **мережі шкіл розвитку обдарованості**, з регіональними центрами.
- Державну **програму менторської підтримки та освітніх ваучерів** для обдарованих дітей.
- Створення **єдиного електронного кабінету обдарованості** – аналітичної платформи з динамікою розвитку, доступом до ресурсів та конкурсів.

Що ж можна порекомендувати керівникам гуртків, особливо технічного спрямування:

1. Створити комфортне середовище:
 - Забезпечити безпечну та інклюзивну атмосферу, де діти можуть вільно проявляти свої здібності.
2. Використовувати комплексний підхід:
 - Комбінувати психодіагностичні тести, педагогічні спостереження та аналіз продуктів діяльності.
3. Залучати батьків і колег:
 - Співпрацювати з батьками та іншими педагогами для отримання повної картини здібностей дитини.
4. Організувати проєктну діяльність:
 - Створювати завдання, що дозволяють дітям проявити технічну творчість, наприклад, розробка власного робота чи навчальної програми.
5. Використовувати результати діагностики для індивідуалізації навчання:
 - На основі виявлених здібностей розробляти індивідуальні траєкторії розвитку, наприклад, залучення до складніших проєктів чи підготовки до конкурсів.

Висновки. Розвиток обдарованості – це інвестиція в майбутнє суспільства. Сучасні технології, за умови правильного використання, відкривають унікальні можливості для персоналізованого навчання та розкриття потенціалу кожної дитини. Від нашого сьогоденішнього підходу залежить, чи зможемо ми перетворити таланти на справжні досягнення.

Діагностика обдарованості в ЗПО особливо відділу технічної творчості є складним, але необхідним процесом для створення умов, що сприяють розвитку здібностей дітей. Використання комбінації психодіагностичних, педагогічних і тренінгових методів дозволяє не лише виявити обдарованих учнів, а й розробити індивідуальні програми для їхнього розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут обдарованої дитини НАПН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iod.gov.ua>. – (Дата звернення: 29.04.2025).
2. Освіта.UA. Аналітичні дослідження та опитування (2023) [Електронний ресурс] / Опитування учнів, педагогів щодо якості освіти, підтримки обдарованих. – Режим доступу: <https://osvita.ua/school/rating/>. – (Дата звернення: 29.04.2025).
3. PISA-2022: Національний звіт України : порівняльні дані про освітні результати та участь у програмах розвитку / [упоряд. Український центр оцінювання якості освіти]. – Київ : УЦОЯО, 2023. – 120 с.
4. Гарднер, Г. Рами розуму: Теорія множинного інтелекту / Говард Гарднер ; [пер. з англ.]. – Київ : Видавнича група КМ-Букс, 2018. – 512 с.
5. Стернберг, Р. Успішний інтелект : як практичний і творчий інтелект визначають успіх / Роберт Стернберг ; [пер. з англ.]. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2019. – 320 с.

6. Терман, Л. Геній та спадковість / Льюїс Терман ; [пер. з англ.]. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. – 400 с.
7. Концепція розвитку обдарованої молоді в Україні до 2030 року : проєкт / Міністерство освіти і науки України. – Київ : МОН, 2022. – 45 с.
8. Мала академія наук України (МАН): практики та програми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://man.gov.ua>. – (Дата звернення: 29.04.2025).
9. Портал EdCamp Ukraine : досвід педагогів у розвитку потенціалу учнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edcamp.org.ua>. – (Дата звернення: 29.04.2025).

Марина КОТЧЕНКО,
практичний психолог, Ph.D, доцент,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна,
monika14-100@ukr.net

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ ДО НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ

Анотація: В науковій роботі на основі теоретичного аналізу розкрито сутність та визначено особливості розвитку розумової та творчої обдарованості підлітків у процесі навчання на базі закладів середньої освіти м. Дніпро. Розроблено та апробовано корекційно-розвивальну програму, спрямовану на розвиток обдарованості у дітей старшого шкільного віку. Описано психологічні особливості розвитку здібностей обдарованих здобувачів освіти при виконанні науково-дослідницької роботи та презентації результатів своєї діяльності на наукових заходах різного рівня. Надано рекомендації для батьків та вчителів щодо розвитку інтелектуальної та творчої обдарованості у дітей підліткового віку.

Ключові слова: обдарованість, творчі здібності, інтелектуальні здібності, розвиток обдарованості, талант, старший шкільний вік, тренінг.

Abstract: In the scientific work, based on theoretical analysis, the essence and features of the development of mental and creative giftedness of adolescents in the process of studying at secondary education institutions in the Dnipro are revealed and determined. A correctional and developmental program aimed at the development of giftedness in children of senior school age is developed and tested. The psychological features of the development of the gifted students abilities in performing scientific research work and presenting the results of their activities at scientific events of various levels are described. Recommendations for parents and teachers regarding the development of intellectual and creative giftedness in children of adolescent age are provided.

Keywords: giftedness, creative abilities, intellectual abilities, development of giftedness, talent, senior school age, training.

Постановка проблеми. Соціальний статус особистості, його положення у суспільстві, визнання оточуючих та психологічне благополуччя суттєво

залежать від особистісних якостей. При цьому ті люди, що прагнуть до успіху, значну кількість часу приділяють освіті та розвитку своїх здібностей і талантів. Сучасне суспільство ставить високі вимоги до формування розумово розвиненої творчої особистості у процесі шкільного навчання. Відповідно, це передбачає необхідність щодо постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових дієвих підходів та методів, що спрямовані на розвиток інтелектуальних та творчих здібностей учнів.

Кожен індивід унікальний, від народження та зростання, від дитинства до дорослого віку можуть проявлятися будь-які здібності, що пізніше можливо визнати обдарованістю. Обдарованість це унікальне явище, яке варте уваги, над яким потрібно інтенсивно працювати аби розвивати у зростаючому напрямку [1,3].

Обдарованість це багатогранний феномен. Її прояви знаходяться у прямій залежності від віку особистості і характеризуються суттєвою індивідуалізованістю, що визначається виключно поєднанням різних сфер психіки обдарованої людини. Більшість дослідників, визначають обдарованість за трьома параметрами, що пов'язані між собою, а саме: швидкий розвиток пізнання, особливості психологічного розвитку та певні фізичні характеристики. Поняття «обдарованість» означає максимально сприятливі внутрішні передумови розвитку людини, внутрішні установки та направленість індивіда, який розвивається [2-5].

Актуальним завданням усіх сучасних закладів освіти є створення комфортних умов для розвитку пізнавального і творчого потенціалу. Педагоги виступають координаторами зусиль не лише для оптимального розвитку саме обдарованих дітей, але також тих учнів, чия обдарованість на даний період можливо ще не проявилася. Важливою в цьому випадку постає роль психологів, які здійснюють психологічний супровід навчально-виховного процесу обдарованих дітей. Також значущу роль у розвитку творчих та розумових здібностей дітей відіграють заклади позашкільної освіти, де є можливості для більш широкого розкриття талантів та можливостей учнів.

У процесі роботи з обдарованими учнями психологи та педагоги повинні реалізувати наступні задачі: виявити обдарованих дітей; провести їх комплексну діагностику; запропонувати батькам і дітям заходи з розвитку здібностей. Встановлено, що обдаровані індивіди мають високий творчий потенціал і високий рівень розвитку інтелектуальних можливостей. Найбільш важливими характеристиками обдарованих особистостей вважають: дуже ранній прояв високої пізнавальної активності та допитливості; швидкість та точність виконання розумових операцій; досить хороша пам'ять; гнучкість та оригінальність мислення; розвиток логічного мислення та уяви; висока концентрація уваги; багатий словниковий запас; виражена установка щодо

творчого виконання завдань; емпатія до проблемних ситуацій; яскраво виражена самостійність та незалежність мислення і дій; усвідомленість схильностей та захопленість; прихильність до улюбленої справи [6].

Важливо враховувати, що обов'язковими умовами розвитку обдарованості є: фізичний та інтелектуальний розвиток дитини; створення сприятливої психологічної атмосфери, що буде допомагати розвитку особистості; надання дитині необмеженої свободи у виборі її діяльності, у виборі способів виконання поставлених завдань; створення належних фізичних та матеріальних умов для занять дитини; забезпечення підтримки дорослими творчих починань дитини та реалізації її задумів.

Роботу з обдарованою молоддю у процесі навчання потрібно здійснювати у наступних напрямках: проводити діяльність з самими обдарованими дітьми (у вигляді психологічної діагностики, надавати психологічну підтримку, здійснювати психологічну корекцію та супровід); також важлива робота з педагогами та адміністрацією закладів освіти (тренінгова робота щодо проблем обдарованості); значущою є робота з батьками обдарованих учнів (а саме проведення психологічного консультування та роз'яснення питань щодо особливостей обдарованих дітей, забезпечення всебічної підтримки) [2, 6].

Виявлення обдарованих особистостей, їх подальший розвиток, пошук психолого-педагогічних технологій професійної спрямованості обдарування це важлива проблема психологічної і педагогічної науки та практики. Непересічна індивідуальність обдарованої особистості та пошук шляхів ефективної роботи з ними становить значний науковий інтерес для дослідників та педагогів [1-7].

Стан розробленості проблеми. Психологічні особливості обдарованості дітей та підлітків постійно перебувають у полі зору вітчизняних та зарубіжних дослідників, оскільки від розв'язання проблем, пов'язаних із процесом когнітивного розвитку і формування творчо обдарованого індивіда, суттєво залежить суспільний прогрес в цілому.

Відомо, що підлітковий вік є сензитивним періодом щодо розвитку творчого мислення особистості і характеризується зростанням пізнавальної активності, розширенням та конкретизацією кола інтересів, формується професійне спрямування здобувача освіти. На сьогоднішній момент формат освітнього процесу у загальноосвітньому закладі та його сучасних модифікаціях за своєю структурою, формами організації та навіть традиціями найчастіше орієнтовані на репродуктивну освітню діяльність учнів, на виховання не творчої особистості, а сумлінного виконавця. Отже, велика роль у розвитку творчого потенціалу належить саме закладам позашкільної освіти, де переважно застосовуються методи неформальної освіти і, відповідно, є способи стимулювання розвитку творчої активності в цілому і творчого мислення зокрема.

Проблемами психології обдарованості займалися такі українські психологи як Г. С. Костюк, Р. О. Семенова В. О. Моляко, та ін. Вагомий внесок щодо вивчення проблем обдарованості, в тому числі і в підлітковому віці, зробили такі відомі європейські та американські дослідники як: А. Біне, В. Вундт, А. Анастасі, Ф. Гальтон, Г. Гельгольц, Р. Б. Кеттелл, М. Карнес, Е. Дюркгейм, С. Мерленд, Ж. Піаже, С. І. Стротер, К. Текекс, Ч. Спірмен, Л. Термен, Г. Фехнер, К. Хеллер, та інші.

Але, незважаючи на велику кількість наукових праць, що присвячені проблемам обдарованості, ці питання залишаються і на зараз актуальними для науки і практики в Україні та світі.

Мета дослідження: теоретичний аналіз та емпіричне вивчення впливу психокорекційних технік на процеси розвитку творчих, розумових здібностей та формування психологічної резильєнтності обдарованих підлітків.

Об'єкт дослідження: обдарованість особистості підліткового віку.

Предмет дослідження: розвиток творчих, розумових здібностей та психологічної резильєнтності обдарованої молоді за допомогою психокорекційних технік та проведення едукативної тренінгової роботи педагогів, що працюють з обдарованою молоддю.

Виклад основного матеріалу: У експериментальних дослідженнях щодо розвитку творчих та розумових здібностей приймали участь 4 групи підлітків по 16 у кожній, а також було проведено тренінги щодо особливостей роботи з обдарованою молоддю для 4 груп працівників освіти, у кожен з яких входило по 16 науково-педагогічних працівників, що мають ступінь Ph.D. та вчителів старших класів закладів середньої освіти міста Дніпро. Респондентів підбирали таким чином, щоб соціальні, побутові, вікові та професійні характеристики у кожній групі були подібними. Усі учасники, зайняті у даних наукових дослідженнях проживають у місті Дніпро. Напрямок професійної діяльності педагогів – викладання дисциплін природничого напрямку. Кожен із учасників був зацікавлений в участі у даному експерименті та пошуку ефективних освітніх і розвиваючих технологій. Заняття проводилися у форматі тренінгів по 18 годин (3 дні) для кожної групи у період з 15 вересня по 15 грудня 2024 року.

У результаті проведення даної тренінгової програми можемо надати рекомендації, що викладено далі у тексті даної публікації.

Усі форми роботи із обдарованою молоддю повинні повною мірою враховувати особистісні особливості обдарованого індивіда та бути орієнтованими на ефективний супровід у вирішенні її проблем та потреб. На етапах розвитку здібностей необхідно здійснювати розробку конкретних індивідуальних програм щодо розвитку особистості обдарованої дитини враховуючи психолого-педагогічне забезпечення; формування та поглиблення здібностей підлітків за допомогою

широкого спектра психолого-педагогічних прийомів та методів. Необхідним є застосування різних неформальних освітніх методів.

Важливо ретельно враховувати фактори та умови, що здійснюють вплив на розвиток обдарованості. На формування обдарованості людини можуть впливати як природні, так і соціальні фактори її життя. Природні фактори призводять до виявлення механізмів формування обдарованості та до їх психологічної природи. Соціальні ж фактори фіксують вікові зміни у розвитку обдарованості особистості і виявляють умови, які спонукають їх розвиток.

Одним із найбільш важливих факторів розвитку творчих та розумових здібностей є створення умов, які будуть сприяти формуванню цих здібностей. Сюди можна віднести: ранній фізичний розвиток дитини, створення обстановки, що випереджає розвиток особистості, створення відносин, які б стимулювали найрізноманітнішу творчу та інтелектуальну діяльність, надання дитині необмеженої свободи у виборі діяльності, у чергуванні справ, у виборі способів дослідження. Тоді бажання дитини, її інтерес, емоційний підйом служитимуть твердою гарантією того, що ще більше напруження розуму не буде призводити до перевтоми, і піде на користь. З іншого боку, надання повної свободи не виключає, ненав'язливої, обґрунтованої, доброзичливої допомоги дорослих.

Для реалізації ідей, творчої діяльності необхідно є комфортна психологічна обстановка та наявність вільного часу, тепла дружня атмосфера в сім'ї та освітньому середовищі. Тому педагогам, що працюють з обдарованою молоддю, необхідно сприяти створенню приязних стосунків у колективі та проводити командоутворюючі заняття.

Педагогам необхідно вміти створювати безпечну психологічну базу для повернення дитини із творчого пошуку та власних відкриттів. Важливою є постійна стимуляція дитини до творчості, прояв емпатії до її невдач, терпляче ставлення до будь-яких ідей, без засудження їх та допомога з пошуками джерел для натхнення.

Завдання навчального закладу – створити дитині комфортні умови для розвитку творчого і пізнавального потенціалу. Вчитель є координатором зусиль не тільки для оптимального розвитку обдарованих дітей, а також дітей, чия обдарованість на даний момент може ще не проявилася, не тільки просто здібних дітей, також щодо яких є серйозна надія на якісний стрибок у розвитку їх здібностей, але й, перш за все, батьків цих дітей. Важливою тут постає роль психолога, який здійснює психологічне забезпечення навчально-виховного процесу обдарованої дитини. Задача педагога і психолога у полягає у допомозі подолати страх у талановитих дітей. Варто створювати уявні проблемні ситуації, які вимагають альтернативи, прогнозування, уяви, створювати в закладі освіти періоди творчої активності, адже багатого геніальних ідей та рішень з'являються у такі моменти.

У роботі з обдарованими учнями варто підхоплювати думки учнів і оцінювати їх відразу, підкреслюючи їх оригінальність та важливість. Варто спонукати інтерес до нового, заохочувати до оперування предметами, матеріалами, ідеями, стимулювати до практичного вирішення дослідницьких завдань. Не треба вимагати запам'ятовувати схеми, таблиці, формули, односторонні рішення там, де є багатоваріативні способи вирішення завдання. Треба вчити дітей цінувати та поважати власні та чужі думки, дотримуватися принципів академічної доброчесності.

Необхідно навчити доводити починання до логічного завершення та впливати на учнів особистим прикладом. Під час занять важливо чітко контролювати досягнуті результати, давати завдання підвищеної складності, створювати ситуації для самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Обов'язково необхідно відзначати досягнення вихованців, підтримувати та стимулювати їх активність.

Також досить часто обдаровані діти та підлітки приймають участь у наукових та творчих конкурсах різного рівня. Окрім роботи з формування психологічної резильєнтності учасників таких заходів, організаторам варто подбати про фаховість членів журі. Для успішної роботи у журі наукових та творчих конкурсів важливим є не лише професійний погляд, знання, освіта, практичний досвід. Значущим, і навіть ключовим аспектом, є вміння оцінювати об'єктивно кожну окрему роботу та коректно аналізувати кожен виступ учасника, враховувати психологічні особливості обдарованої особистості, вміти відзначати сильні сторони, тактовно пояснювати недоліки, стимулювати до подальших успіхів. Лише за справедливої оцінки та уважного ставлення членів журі, бажання працювати далі не зникне, навіть за умов поразки, а успіхи стануть заслуженими, цінними та надихаючими.

Висновки. Обдаровані діти в цілому набагато більш благополучні, ніж інші діти: не відчують проблем у навчанні, краще спілкуються з однолітками, швидше адаптуються до нової обстановки. Їх укорінені інтереси і схильності, розвинені вже з дитинства, служать надійним підґрунтям для успішного особистісного і професійного самовизначення. Щоправда, і в цих дітей можуть виникати проблеми в тому випадку, якщо не враховуються їх підвищені можливості: навчання стає занадто легким або ж немає умов для розвитку їх творчих потенцій. Тож, професійна підтримка, людська емпатія та увага до кожної окремої особистості стануть запорукою цікавої та результативної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апостолова Г. В. Робота з обдарованими дітьми / Г. В. Апостолова // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – С. 12–17
2. Барко В. І. Психолого-педагогічна діагностика творчого потенціалу особистості учня в навчально-виховному процесі / В. І. Барко, В. Г. Панок, С. В. Лазаревський. – К.; Тернопіль, 2000. – 286 с.

3. Інжиєвська Л.А. Арт-терапевтичний тренінг: конспект лекцій та робочий зошит для самостійної роботи з дисципліни/ Л.А.Інжиєвська // 2-ге видання, доповнене. К. : Педагогічна думка, 2018. – 184 с.
4. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2023. 25 с. ISBN 978-617-7745-24-1
5. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : Навчальний посібник /С. Б. Кузікова. 2-ге видання, перероблене, доповнене. – Суми: Університетська книга, 2020. – 304 с.
6. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій психологічний практикум. Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко, В. І. Лагодзінська, В. М. Івкін, О. С. Ковальчук ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/56142>
7. Charney D. S., Southwick S. M. Resilience: the science of mastering life's greatest challenges. Cambridge University Press, 2018.

Кочетова О. М.,
практичний психолог КЗ «Харківський ліцей № 43
Харківської міської ради»,
enkochetova@gmail.com

Синельник І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки, методики та менеджменту освіти
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна Харків, Україна,
irinasinelnik@karazin.ua

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ МЕТРОШКОЛИ

Анотація. У статті висвітлено психолого-педагогічні умови розвитку обдарованих учнів у специфічному освітньому середовищі метрошколи. Обґрунтовано необхідність індивідуалізації навчального процесу, формування сприятливого психологічного клімату та розвитку креативності й соціальної компетентності. Представлено авторські педагогічні практики та практичні дії фахівців психологічної служби.

Ключові слова: обдарованість, розвиток, метрошкола, творча діяльність, креативність, психологічна служба, згуртування класного колективу.

Abstract. The article highlights the psychological and pedagogical conditions for the development of gifted students in the specific educational environment of a metro school. The need for individualization of the educational process, the formation of a favorable psychological climate, and the development of creativity and social competence are substantiated. The author's pedagogical practices and practical actions of psychological service specialists are presented.

Keywords: giftedness, development, metro school, creative activity, creativity, psychological service, class team cohesion.

Актуальність теми обумовлена загальними тенденціями освітніх процесів та реаліями функціонування системи освіти України. Відомо, що рівень інтелектуального та творчого потенціалу населення є ключовим чинником успішного розвитку держави. У зв'язку з цим одним із провідних завдань освітньої політики України є формування особистості, здатної до креативної діяльності, гнучкого мислення й самореалізації. Особливої уваги потребує питання розвитку обдарованих дітей, які становлять стратегічний ресурс суспільства в умовах сучасних викликів. Система освіти в Україні переживає період глибоких трансформацій, пов'язаних не лише з інноваційними викликами, а й зі специфікою воєнного стану. В умовах невизначеності, тривоги та фрагментарності традиційної системи навчання особливого значення набуває робота з обдарованими дітьми, які вимагають не лише підвищеної освітньої уваги, а й цілеспрямованого психологічного супроводу. Метрошкола як вимушена форма організації освітнього процесу стала прикладом адаптивності, гнучкості та стійкості освітньої системи, її досвід вимагає системного наукового вивчення.

Мета цього дослідження – проаналізувати психолого-педагогічні умови розвитку обдарованих учнів в умовах метрошколи, визначити ефективні практики психологічного супроводу та згуртування класного колективу.

Концепція Нової української школи орієнтує освітній процес на виявлення та розвиток природного потенціалу кожної дитини, визнаючи її унікальність та індивідуальність. Обдаровані діти розглядаються як носії інтелектуального, культурного й морального потенціалу нації. З огляду на це, актуалізується необхідність створення умов для самореалізації таких дітей у системі освіти.

Обдарованість розглядається в сучасній науці як складне багаторівневе утворення, що включає інтелектуальні, креативні, мотиваційні та соціальні компоненти. Однією з авторитетних теоретичних моделей є трикомпонентна концепція Дж. Рензулі, яка підкреслює значущість поєднання високих інтелектуальних здібностей, креативності та мотивації до досягнення. Відповідно до концепції Дж. Рензулі, справжня обдарованість виникає на перетині високих розумових здібностей, творчого потенціалу та наполегливості. Саме на цій основі формується обдарованість як інтегральна характеристика особистості [1].

У науковій літературі обдарованість визначається як високий рівень розвитку здібностей, що забезпечує досягнення значних результатів у певному виді діяльності. Відомими є підходи до класифікації обдарованості: за змістом (інтелектуальна, творча, академічна, соціальна, художня, психомоторна), за рівнем (здібності, обдарованість, талант, геніальність), а також за широтою прояву

(загальна і спеціальна). Згідно з сучасними підходами, обдарованість поділяється на загальну та спеціальну. Загальна обдарованість виявляється у високому рівні розвитку пізнавальних процесів, тоді як спеціальна передбачає здібності до конкретних видів діяльності: музики, математики, спорту тощо [2, 3].

Важливим є усвідомлення того, що потенційно обдаровані діти можуть залишитися невиявленими або недорозвиненими за відсутності належного освітнього та соціального середовища. Педагог має не лише передавати знання, а й створювати ситуації, що стимулюють творчу активність, сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних умінь та емоційного інтелекту.

Значну роль у формуванні обдарованої особистості відіграє сім'я. Підтримка батьків, атмосфера довіри, уваги до інтересів дитини та сприяння розвитку здібностей є критично важливими для гармонійного становлення особистості. За даними психологічних досліджень, лише 50% обдарованості обумовлені спадковими чинниками, інша половина залежить від умов середовища [3].

Практика показує, що у традиційній моделі шкільної освіти, зорієнтованій на «середнього» учня, високоздібні школярі часто не реалізують свій потенціал повною мірою через відсутність диференціації та індивідуалізації освітнього процесу. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до організації навчання, створення умов для підтримки різнорівневого розвитку в класному колективі.

Особливу увагу слід приділити емоційному стану учнів. Стан безпеки є передумовою для засвоєння нової інформації, що підтверджується нейропсихологічними даними. Як зазначає Л. Ендресен, дитячий мозок здатен до навчання лише в умовах емоційного спокою [2, 3]. Отже, педагогічні впливи повинні сприяти зменшенню тривожності, формуванню позитивного настрою, підвищенню внутрішньої мотивації учнів.

У сучасних умовах, особливо в період воєнного стану та соціальної нестабільності, роль психологічної служби в закладах освіти значно зростає. Одним із пріоритетних завдань психологів стає формування згуртованого класного колективу, сприятливого мікроклімату, подолання бар'єрів у міжособистісних взаєминах, розвиток комунікативної компетентності школярів. Через систему вправ і практик, що враховують особливості поведінки дітей у стресових умовах, забезпечується підтримка психоемоційного благополуччя учнів та адаптація до нових обставин навчання.

У КЗ ХЛ №43 реалізується система роботи, що виходить з положення: кожна дитина в чомусь обдарована, потрібно тільки створити умови для прояву її здібностей. Педагогічний колектив та психологічна служба фокусуються на індивідуалізації освітнього процесу, виявленні та розвитку різних типів

обдарованості (академічної, художньої, соціальної, психомоторної, творчої). Основними принципами побудови роботи з обдарованими дітьми виступають: розвиток внутрішньої мотивації, формування позитивного іміджу себе як успішного учня, розвиток емоційного інтелекту.

У практиці застосовуються методики спостереження, психодіагностики, індивідуальні бесіди, а також створення адаптивного навчального середовища, яке дозволяє учневі відчувати себе комфортно, розкрити свої здібності та реалізувати потенціал. Важливою є співпраця з батьками, яка забезпечує єдність виховного простору та підтримку дитини з боку найближчого соціального оточення.

Особливу увагу приділено креативності як важливій якості, що формується в освітньому процесі через нестандартні завдання, проєктну діяльність, самостійний пошук. Креативність зростає в перші роки навчання, після чого може знижуватися. Тому важливо створити умови для її стабільного розвитку, особливо в контексті зміненого середовища метрошколи, де традиційні механізми освіти обмежені. Тут креативність стає не лише метою, а й засобом подолання труднощів, адаптації до нових умов та збереження психо-емоційного здоров'я.

Обдаровані учні, як правило, характеризуються високим рівнем когнітивної активності, розвиненою уявою, здатністю до абстрактного мислення, дивергентності та прагненням до інтелектуальних викликів. Одним із ефективних шляхів підтримки та розвитку цих якостей є залучення їх до діяльності, що передбачає високий рівень інтелектуальної складності та творчості. Когнітивна комп'ютерна графіка, у цьому контексті, постає як унікальний інструмент для інтеграції знань з різних галузей (математика, природничі науки, ІКТ) та стимулювання глибокої пізнавальної активності. Розроблення складних графічних моделей, візуалізація абстрактних концептів та процесів, самостійне створення фракталів, тривимірних об'єктів чи динамічних симуляцій дозволяє обдарованим учням реалізовувати свої здібності у дослідницько-творчій діяльності. Така діяльність не лише активізує їхню пізнавальну мотивацію, а й розвиває навички проєктного мислення, аналітичної роботи з даними, інтерпретації складної інформації та пошуку нестандартних рішень. Крім того, завдяки когнітивній візуалізації учні отримують можливість самостійно конструювати знання, створюючи власні когнітивні моделі, що відповідає принципам діяльнісного підходу та педагогіки підтримки. Використання таких підходів у роботі з обдарованими дітьми дозволяє створити для них інтелектуально насичене та емоційно комфортне освітнє середовище, у якому розвиваються їхні унікальні пізнавальні та творчі здібності. Таким чином, упровадження елементів когнітивної комп'ютерної графіки в освітній процес є

особливо перспективним у контексті індивідуалізації навчання та розвитку обдарованості. Це створює умови для реалізації потенціалу талановитих учнів як майбутніх творців нових ідей, рішень і технологій [4].

Досвід, накопичений у КЗ «Харківський ліцей №43», свідчить про доцільність розробки та впровадження комплексної системи виявлення й підтримки обдарованих учнів. Основним принципом цієї системи є визнання потенційної обдарованості кожної дитини, що потребує відповідних умов для її прояву та розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграють психологи та педагоги, які здійснюють діагностику, аналіз індивідуальних особливостей і супровід освітньої траєкторії учнів.

В умовах метрошколи, де діти різного віку, рівня навчальних досягнень та з різних шкіл вимушено навчаються разом, особливо важливою стала робота психологічної служби. Вона спрямована на зниження психологічного навантаження та розвиток соціальної компетентності учнів. Соціальна компетентність розглядається як здатність адаптуватися до змін, встановлювати ефективні стосунки, долати бар'єри у спілкуванні, визначати свою позицію в групі. Для забезпечення цього важливо створити атмосферу довіри, безпеки, співпраці.

Практичний досвід реалізується через серію вправ:

1. Вправа "Долоньки миру". Вона сприяє патріотичному вихованню, об'єднанню колективу через символічний жест миру, формує емоційний зв'язок з національними цінностями.

2. Челендж "Обійми друга". Через фізичну активність, спільну діяльність формується позитивне ставлення до себе та інших, активізується командний дух, розвивається емпатія та доброзичливість.

3. Вправа "Сім ознак справжнього друга" розкриває моральні аспекти міжособистісних стосунків, навчає критично осмислювати соціальний досвід.

4. "Асоціативний куц" допомагає дітям краще усвідомити риси справжньої дружби, вчить будувати позитивні зв'язки в колективі, підвищує рівень взаєморозуміння.

Комплексний підхід до формування класного колективу включає також щотижневі зустрічі з психологом, групові обговорення та ігри, що сприяють розвитку комунікативної культури.

Висновки. Практика роботи метрошколи та діяльність фахівців психологічної служби засвідчили: навіть в умовах надзвичайних ситуацій можливе ефективне навчання та розвиток обдарованої дитини. Ключовими факторами є цілеспрямовані педагогічні дії, адаптивне середовище, емоційна безпека, гнучкість освітнього процесу, а також згуртованість класного колективу. Метрошкола стала простором нових можливостей і прикладом психолого-педагогічної стійкості освіти.

Таким чином, розвиток обдарованої дитини можливий лише за умови системного підходу, який передбачає взаємодію освітнього середовища, психологічного супроводу та родинної підтримки. Лише в умовах партнерства педагогів, батьків і фахівців з психології можна забезпечити повноцінне розкриття особистісного потенціалу кожного обдарованого учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Renzulli J.S. The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Creative Productivity. In: Sternberg R.J. and Davidson J.E. (eds.) Conceptions of Giftedness. New York : Cambridge University Press, 1986. P. 53–92.
2. Бартош О.П. Багатофакторні моделі обдарованості. - Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2022. - № 80, Т. 1. – с. 16 – 23.
3. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. – 176 с.
4. Кочетова О., Синельник І. Розвиток творчого мислення учнів засобами когнітивної комп'ютерної графіки. – Матеріали XI Міжнародної наукової-практичної конференції «Актуальні питання графічної підготовки: теорія, практика та шляхи розвитку», присвяченої пам'яті член-кореспондента НАПН України Віктора Сидоренка (1 березня 2025 року) – Київ, 2025.- С. 552 – 556.

Кремінський Б. Г.,

*доктор педагогічних наук, професор,
начальник відділу роботи з обдарованою молоддю,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
b_kreminskyi@ukr.net*

Мистюк С. П.,

*завідувач сектору
відділу роботи з обдарованою молоддю,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
obdarovani.iitzo@ukr.net*

Вернидуб О. М.,

*завідувач сектору
відділу роботи з обдарованою молоддю,
ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»,
obdarovani.iitzo@ukr.net*

ЗВ'ЯЗОК ОБДАРОВАНОСТІ ТА УСПІШНОСТІ З СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ТОЧОК ЗОРУ

Анотація: Успішність та обдарованість людини є об'єктивно пов'язаними поняттями. Але природна обдарованість (і навіть талант) не гарантує, хоч і сприяє, успішності діяльності. У той же час досягнення успіху обумовлено виконанням цілого ряду умов, наявністю потреб, можливостей та суб'єктивного бажання індивіда займатися певною діяльністю.

Для формування та досягнення життєвої успішності здобувачів освіти необхідно поступово проводити лише зважені, продумані та науково обґрунтовані реформи, а також із соціально-педагогічної точки зору, для здобувачів освіти необхідна наявність відповідних нерозривно взаємопов'язаних умов та можливостей.

Основними можливостями є: наявність важливих можливостей розвитку природних здібностей; наявність принципової можливості здобуття освіти відповідно до здібностей, пізнавальних потреб та інтересів; наявність можливості фізичного (матеріального) існування студентів під час навчання;

Основними умовами є: наявність висококваліфікованих кадрів, фахівців у яких є чому навчатися; наявність відповідних навчальних закладів та матеріальної бази навчання; наявність відповідного середовища функціонування навчальних закладів, прийнятного для розвитку студентів; наявність у суспільстві потреби у відповідних знаннях та вміннях; наявність затребуваності молодого спеціаліста; існування перспективи гідного життя фахівця у майбутньому.

Ключові слова: здобувачі освіти, успішність, обдарованість, здібності, діяльність, результат, реформування.

The connection between giftedness and success from a socio-pedagogical and practical point of view.

Abstract: Success and giftedness of a person are objectively related concepts. But natural giftedness (and even talent) does not guarantee, although it contributes to, the success of activity. At the same time, achieving success is conditioned by the fulfillment of a number of conditions, the presence of needs, opportunities and the subjective desire of the individual to engage in a certain activity.

To form and achieve life success of education seekers, it is necessary to gradually carry out only considered, thoughtful and scientifically based reforms, and also from a socio-pedagogical point of view, for education seekers, the presence of appropriate inextricably interrelated conditions and opportunities is necessary.

The main opportunities are: the presence of important opportunities for the development of natural abilities; the presence of a fundamental opportunity to obtain education in accordance with abilities, cognitive needs and interests; the presence of the possibility of physical (material) existence of students during their studies;

The main conditions are: the presence of highly qualified personnel, specialists who have something to learn; the presence of appropriate educational institutions and material base of training; the presence of an appropriate environment for the functioning of educational institutions, acceptable for the development of students; the presence of a need in society for relevant knowledge and skills; the presence of demand for a young specialist; the existence of prospects for a decent life for a specialist in the future.

Key words: education seekers, success, giftedness, abilities, activity, result, reform.

Феномен обдарованості, як індивідуальної властивості, притаманній певній особистості завжди викликав у суспільстві жвавий інтерес. Зрозуміло, що педагогів, науковців та батьків цікавили дещо різні аспекти цього феномену та й

тлумачення цього поняття завжди відрізнялося великою кількістю різноманітних варіацій. Водночас, якщо виникало питання щодо наявності обдарованості та виникала необхідність наведення щодо цього відповідних аргументів, то так чи інакше все зводилось до перелічування, аналізу та оцінювання (порівняння) значущості досягнень певного індивіда. Висновок про наявність ознак обдарованості зазвичай робили на основі аналізу фактів прояву особистістю певних особливих якостей, які дозволяли досягати індивіду таких особливих (корисних) результатів, які іншим, за однакових умов, досягти було дуже важко або неможливо. Фактично шлях до висновку про наявність або відсутність здібностей та обдарувань завжди пролягає через діяльність індивіда, як засіб та можливість його самовираження.

Водночас шлях особистості до успіху також пролягає через діяльність. Успіху можна досягти в результаті діяльності, оскільки саме результати відповідної діяльності зазвичай виступають критерієм досягнення успіху. Таким чином діяльність виявляється тією ланкою, що пов'язує обдарованість і успішність. Інше проблемне питання полягає в тому, наскільки безпосереднім є такий зв'язок, чи «гарантує» наявність певних здібностей досягнення успіху (навіть через діяльність) і чи означає, що успішна особистість обов'язково є обдарованою.

З погляду сучасної науки обдарованість – це індивідуальне потенційне своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може добитися значних успіхів у певній галузі [1;2]. Отже, досягнення індивіда, їх значущість, важливість суспільне визнання тощо можуть бути використані для визначення ступеня обдарованості індивіда або принаймні визнання його обдарованості. Водночас ми вважаємо, що природна обдарованість (і навіть талант) хоча й суттєво сприяє, але аж ніяк не гарантує, що діяльність індивіда обов'язково буде успішною, а досягнення самого успіху зумовлене ще виконанням цілого ряду умов, наявністю потреб, можливостей та суб'єктивного бажання індивіда займатися певною діяльністю. Тобто, з теоретичної точки зору, зв'язок не є «двостороннім» – якщо видатне досягнення є і воно визнане в суспільстві, то це дійсно є свідченням наявності певних здібностей та обдарувань особистості, але відсутність певних визнаних досягнень не варто вважати однозначним аргументом на користь відсутності певних здібностей, можливо суспільство (або рівень розвитку науки) просто ще не готові до сприйняття певного досягнення або відкриття, яке випередило свій час. Історія розвитку науки знає чимало таких прикладів, коли значущість наукових висновків, всеосяжність теорій тощо ставали зрозумілими через роки і десятиріччя після їх здійснення.

Але, будь-яка успішність починається з діяльності. Вивчивши та проаналізувавши різні ідеї та точки зору вчених та педагогів практиків, ми

вважаємо за доцільне розглядати проблему успішності саме на основі діяльнісного підходу [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15].

Говорячи про учнів та студентів, традиційно обдарованими ми вважаємо тих, хто має суттєві досягнення в навчанні та позитивно виявив себе за результатами наукової діяльності, інакше кажучи – це ті учні та студенти, результати навчальної та наукової діяльності яких вищі, ніж у інших їхніх колег.

Але це добре працює лише щодо здобувачів освіти, коли молоді люди переходять до практичної діяльності, нерідко все істотно ускладнюється. Не всі «академічні відмінники» стають такими ж відмінними вченими, інженерами, керівниками виробництва чи творчими особистостями.

І причини цього дуже різні. Наприклад, якщо звернутися до широко відомих робіт Гарднера, його послідовників та інших психологів [5; 6], присвячених проблемі множинного інтелекту та його проявів, зокрема, звернутися до поняття практичного інтелекту, то можна побачити, що умовні «академічні трієчники» поза сферою здобуття освіти досить часто (наприклад, як керівники) виявляються суттєво успішнішими за академічних відмінників (за результатами практичної діяльності). У цьому полягає парадоксальність та закономірність прояву обдарованості та формування успішності особистості.

Очевидно, що поняття успішності: по-перше має дуже багато аспектів трактування, а по-друге, через різні обставини на різних етапах діяльності та особистісного розвитку, цінність певних досягнень може піддаватися суттєвій переоцінці в силу зміни суспільно-політичних, морально-психологічних, культурно-естетичних та інших цінностей. Прикладом перманентної переоцінки значущості досягнень може бути зміна ставлення до історичних фігур різних часів тощо.

Водночас, щодо оцінки досягнень здобувачів освіти, надзвичайно важливим аспектом освітнього процесу є те, що знання, набуті учнями в школі та здібності, розвинені в процесі відповідної діяльності, безумовно, залишаються суттєвою та надійною основою подальшої діяльності цих молодих людей спочатку, як студентів, а згодом, як молодих спеціалістів. І в цьому сенсі з педагогічної точки зору важко переоцінити важливість та ефективність забезпечення в освіті наступності у системі роботи з обдарованою молоддю.

Зауважимо, що ще два-три десятиліття тому наступності у педагогічній роботі приділялася велика увага, зокрема:

- наступності та узгодженості змістової складової у процесі навчання;
- наступності у процесі виховання;
- наступності у забезпеченні розвитку здібностей;
- наступності у створенні умов для інтелектуального та творчого становлення особистості;

– наступності у створенні соціального та кар'єрного ліфта для молоді (у найкращому розумінні);

– наступності у створенні мотивації до продуктивної діяльності та професійного становлення особистості.

У теперішній час, на нашу думку, аспект наступності педагогічної та методичної роботи дуже суттєво ослаблений, що негативно позначається на ефективності навчання та виховання, що у свою чергу не сприяє успішності молодих людей у майбутньому.

У цілому ж, так чи інакше, але успішність в академічному сенсі (тобто хороша успішність у науково-педагогічному розумінні) та успішність на життєвій ниві (результативність діяльності у соціально-психологічному та практичному аспектах) далеко не завжди узгоджуються між собою. Багато найкращих учнів, студентів, аспірантів емігрують і таким чином прагнуть здобути успіх, причому часто в зовсім іншій, несподіваній сфері. Крім того, наш багаторічний педагогічний досвід свідчить, що випускні та вступні іспити, що проводяться у тестовій формі, апріорі більш обдаровані та більш підготовлені молоді люди частенько складають гірше, ніж їх менш підготовлені однолітки. Втім, найчастіше це скоріше свідчить про недостатню адекватність тестових форм та завдань для оцінювання, ніж про досягнення індивіда. І саме ці латентні ефекти від деяких невдалих спроб реформування освіти вже на етапі здобуття загальної середньої освіти та вступу до вищих закладів освіти призводить до суттєвих відмінностей у розумінні та тлумаченні феномену успішності різними фахівцями, представниками різних соціальних прошарків тощо. Тому на успішності здачі іспитів і аспекті недосить вдалого реформування системи освіти за допомогою запровадження тестових технологій зупинимосся докладніше.

– Зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО, НМТ тощо) (що проводиться у тестовій формі), крім усього іншого, має системний ефект послідовного вихолощування розуміння змісту фізико-математичної та природної шкільної освіти та, як наслідок, руйнування системи підготовки наукових та інженерно-технічних кадрів. Адже принципово неможливо повноцінно відобразити у тестах, наприклад, зміст експериментальної науки фізики, головне призначення якої – вивчення, опис та пояснення експериментальних явищ (а не вибір правильної відповіді із запропонованих варіантів!). Те ж саме у принципі стосується іспитів з хімії, біології, астрономії тощо.

У математиці також великий пласт задач та завдань неможливо адекватно втілити в тестовій формі, оскільки, апріорі, досить часто процес розв'язання задач з математики виявляється важливішим, ніж результат. Адже в завданнях на доведення результат є відомим за умовою і набагато важливішими виявляються саме наведені аргументи та послідовність їх використання, тобто

процес отримання відомого висновку. Те саме стосується геометричних завдань на побудову та багатьох інших класів та типів задач і завдань.

Оцінювання літературних та мовних умінь за допомогою розставлення хрестиків у табличках відповідей нам взагалі видається нонсенсом, але фактично саме такі методи зараз досить широко використовуються. У цьому сенсі успішний результат виконання тесту занадто сильно нагадує виграш у лотерею, що немає нічого спільного з успіхами в оволодінні науковими знаннями.

– Ще одним невдалим, на наш погляд, прикладом реформування системи освіти, що ставить існуючу систему підготовки фізико-математичних та інженерно-технічних фахівців на межу знищення, є зміни у правилах прийому, які дозволяють замінити профільюючі екзамени з фізики, хімії, біології екзаменами з іноземної мови. Такі реформації уможливають вступ на фізико-технічні спеціальності студентів, які взагалі не знають що таке фізика, але володіють іноземною мовою. Про яку успішність їхньої подальшої діяльності, як інженерів або конструкторів можна говорити в такому разі! Це ж, в принципі, стосується і хімії, і біології, і астрономії. Цікаво, що такі реформи можуть аж ніяк не знижувати результати формальної академічної успішності, оскільки формально оцінки, «хоч і не за той предмет», але виставляються прийнятні, водночас вони аж ніяк не сприяють розвитку інтелектуальних здібностей студентів, а навпаки системно сприяють необхідному та об'єктивному зниженню рівня підготовки фахівців фізико-математичного та інженерно-технічного профілю.

Виникає логічне питання: що робити, щоб учні, випускники, студенти, молоді фахівці могли бути в житті максимально успішними. Відповідно, як висновок нашого дослідження, ми вважаємо, що для формування та досягнення життєвої успішності здобувачів освіти необхідно поступово проводити лише зважені, продумані та науково обґрунтовані реформи, а також із соціально-педагогічної точки зору, для здобувачів освіти необхідна наявність відповідних нерозривно взаємопов'язаних умов та можливостей, основними з яких є:

– Можливості:

А) наявність принципової можливості розвитку природних особистісних здібностей;

Б) наявність принципової можливості здобуття освіти відповідно до здібностей, пізнавальних потреб та інтересів;

В) наявність можливості фізичного (матеріального) існування студентів під час навчання.

– Умови:

А) наявність висококваліфікованих кадрів, інакше кажучи, наявність фахівців, у яких є чому навчитися;

Б) наявність відповідних закладів освіти та матеріальної бази навчання (споруд, лабораторій, приладів, обладнання тощо);

В) наявність відповідного середовища функціонування навчальних закладів, прийнятного для розвитку студентів (наявність середовища для спілкування та розвитку інтелектуальних здібностей);

Г) наявність у суспільстві потреби у відповідних знаннях та вміннях (придбання здобувачами освіти відповідних компетенцій); наявність затребуваності суспільством молодих спеціалістів;

Д) існування перспективи гідного життя фахівців у майбутньому.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. / С. У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2012. – 192 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Давиденко А. А. Види розумової обдарованості дитини, їх діагностика та розвиток у здібності / А. А. Давиденко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 130. (Серія: Педагогічні науки) / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка; – Чернігів : ЧДПУ, 2015. С.55-58.
4. Кремінський Б. Г. Теорія і практика роботи з інтелектуально обдарованою учнівською і студентською молоддю з фізики : монографія / Б. Г. Кремінський. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова., 2011. – 421 с.
5. Gardner H. Multiple intelligences: The theory in practice / H. Gardner. – New York : Basic books, 1993. – 528 p.
6. Gardner, H. 1996. Probing more deeply into the theory of multiple intelligences. NaSSP Bulletin, 80(583), 1-7. <https://doi.org/10.1177/019263659608058302>
7. Nuttin J. Motivation, planning, and action. A relational theory of behavior dynamics: Transl. – Leuven : Leuven University Press; Hills. (NJ): Erlbaum, 1984. – 251 p.
8. Mun, R.U., Ezzani, M.D., Lee, L.E., Ottwein, J.K. 2021. Building systemic capacity to improve identification and services in gifted education: A case study of one district. Gifted Child Quarterly, 65(2), 132-152. <https://doi.org/10.1177/0016986220967376>
9. Passow, A.H., Goldberg, M., Tannenbaum, A.J., French, W. 1955. Planning for talented youth. New York: Teachers College Press. <https://psycnet.apa.org/record/1955-08966-000>
10. Renzulli J. S. Scale for rating behavioral characteristic of superior students / J. S. Renzulli, R. K. Hartman // Exceptional Children. – 1971. – Vol. 38 (3). – P. 243–248.
11. Renzulli, J.S., Reis, S.M. 2010. The schoolwide enrichment model: A focus on student strengths and interests. Gifted Education International, 26(2-3), 140-156. <https://doi.org/10.1177/026142941002600303>
12. Türkman, B. 2020. The evolution of the term of giftedness & theories to explain gifted characteristics. Journal of Gifted Education and Creativity, 7(1), 17-24. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jgedc/issue/52403/645722>
13. Witty, P.A., Lehman, H.C. 1927. Drive: A neglected trait in the study of the gifted. Psychological Review, 34(5), 364-376. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0071676>

- 14.Кремінський Б. Г. Концептуальні засади ефективної роботи з обдарованою молоддю / Б. Г. Кремінський // «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)): журнал. 2024. № 1(19) 2024. С. 961-975. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1\(19\)-961-975](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-1(19)-961-975)
- 15.Кремінський Б. Г. Мистюк С. П., Вернидуб О. М. Діяльнісний підхід як основний критерій діагностування обдарованості / Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23–26 травня 2024 року). – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – С. 291-298. https://iod.gov.ua/content/events/60/naukovo-praktichniy-onlayn-seminar-obdarovanist--metodi-diaagnostiki-ta-shlyahi-rozvitku_publications.pdf?1720431334.7233

Криворучко І. В.,
магістр І курсу фізичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
kryvorucko382@gmail.com

Шукатка О. В.,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри фізичного виховання та спорту
Львівського національного університету імені Івана Франка,
shukatka1973@ukr.net

ЗАКОНОДАВЧІ ЗАСАДИ ВИЯВЛЕННЯ ОБДАРОВАНОСТІ В КРАЇНАХ ЗАХОДУ

Анотація. Проаналізовано проблеми законодавчих основ виявлення обдарованості дітей у країнах Заходу. Проведено короткий огляд доповіді Конгресу Сіднея Марленда «Освіта обдарованих і талановитих», де зазначається визначення обдарованих дітей як таких, які через видатні здібності здатні досягати високих результатів практично в багатьох сферах життя. Розглянуто аспекти Закону про освіту обдарованих та талановитих учнів імені Джейкоба К. Джавітса відповідно до Закону про початкову та середню освіту в США. Узагальнено діагностування обдарованості в німецькій моделі ENTER, яка не лише оцінює поточний стан дитини (наприклад, показник IQ), але й включає питання розвитку в процес ідентифікації. Зроблено висновки, що законодавчі акти США та освітні моделі в Німеччині зацікавлюють молодь у творчому розвитку, забезпеченні та стимулюванні власної обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, критерії обдарованості, законодавчі акти.

Abstract. The problems of the legislative basis for identifying giftedness in children in Western countries are analyzed. It is conducted a brief review of the report of the Sydney Marland go Congress "Education of the Gifted and Talented", which defines gifted children as those who, due to outstanding abilities, are able to achieve high results in almost many areas of life. Aspects of the Jacob K. Javits Gifted and Talented Education Act, which corresponds to the Elementary and Secondary Education Act in the USA, are

considered. It is summarized the diagnostics of giftedness in German models ENTER, which only assesses the current state of the child (for example, IQ score), but includes development issues in the identification process. The conclusions are drawn that US legislative acts and educational models in Germany interest young people in creative development, ensure and stimulate their own giftedness.

Keywords: giftedness, criteria of giftedness, legislative acts.

Проблема виявлення, визначення та перспективи обдарованості дітей, учнів та студентів ще з 19-го століття порушувалася в країнах Заходу. Особливо в Сполучених Штатах Америки та Німеччині, які є передовими державами в освітній галузі. Віднедавна пошуки шляхів діагностики талановитості торкнулися і України, оскільки наша країна має проєвропейський вектор розвитку. Однак наразі існує лише незначна кількість наукових праць, присвячених іноземному досвіду виявлення обдарованості у юридичному полі, а також визначенню самого поняття «обдарованість», що зумовлює актуальність цієї проблеми.

Українська науковиця Л. Мартиненко, цьогоріч оприлюднила наукові дослідження з проблематики виявлення, навчання та підтримки обдарованих дітей в зарубіжних країнах. Американські вчені Scott Barry Kaufman та Robert J. Sternberg ще в 2008 році детально дослідили програми перспектив обдарованості дітей у світі, а Jane Piirto написав величезну монографію під назвою «Talented Children and Adults: Their Development and Education» у 2007 році, де були проаналізовані доповіді до Конгресу США та закони часів Холодної війни, які прямо стосувалися розвитку обдарованості школярів».

У вищенаведеній монографії зазначено, що ще в 1970-х роках проблема визначення обдарованості школярів порушувалася гостро, враховуючи той факт, що єдиним критерієм визначення талановитості в інтелекті, фізичних здібностях було IQ. У 1972 році комісар Міністерства освіти США Сідні Марленд написав доповідь Конгресу «Освіта обдарованих і талановитих» (англ. – Education of the Gifted and Talented), де зазначається таке визначення обдарованості: «Обдаровані та талановиті діти – це ті, кого визначили професійно кваліфіковані особи, які завдяки видатним здібностям здатні досягати високих результатів. Це діти, яким потрібні диференційовані освітні програми та/або послуги, що виходять за рамки тих, що зазвичай надаються звичайною шкільною програмою, щоб реалізувати свій внесок у себе та суспільство». Марленд визначив також критерії визначення обдарованості у своїй доповіді:

- 1) загальні інтелектуальні здібності
- 2) специфічні академічні здібності
- 3) творче або продуктивне мислення
- 4) лідерські здібності
- 5) здібності до образотворчого та виконавського мистецтва
- 6) психомоторні здібності

Згідно зі звітом Марленда, більшість експертів на той час вважали, що «обдаровані» становили 5% або менше населення, а «талановиті» – 11–15% населення, хоча «ці терміни, звичайно, не є взаємовиключними» [2]. Варто зазначити, що і досі цей відсоток є незмінним, про що зазначає українська науковиця Л. Мартиненко (приблизно 5–0%) [1].

У 1988 році Конгрес США ухвалив Закон про освіту обдарованих та талановитих учнів імені Джейкоба К. Джавітса відповідно до Закону про початкову та середню освіту. У цьому законі зазначалося, що обдаровані та талановиті учні є «природним ресурсом, життєво важливим для майбутнього нації, її безпеки та благополуччя», і тому їхній потенціал має бути виявлений якомога раніше, інакше їхній внесок у «національні інтереси» «ймовірно, буде втрачено». Особливо «під найбільшим ризиком» перебували діти з «економічно неблагополучних сімей та районів» та діти з «обмеженим володінням англійською мовою». Заявляючи, що федеральний уряд відіграє «обмежену, але важливу роль» в освіті цієї молоді, Закон Джавітса встановив національний порядок денний досліджень, демонстрацій, навчання персоналу та доповнення державних та місцевих коштів [2].

Згідно з цим законом, обдаровані та талановиті учні визначалися таким чином: діти та молодь, які демонструють високі здібності в таких сферах, як інтелектуальні, творчі, мистецькі чи лідерські здібності, або в певних академічних галузях, і яким потрібні послуги чи заходи, які зазвичай не надаються школою, для повного розвитку таких здібностей. Саме ці законодавчі акти стали основою для розвитку обдарованості дітей у США.

Водночас у Німеччині в 1988 році було створено Центр вивчення обдарованості. Він прийняв багатофакторну модель, засновану на уявленні про те, що обдарованість не ідентична високому IQ. Центр погодився виключити будь-яку згадку про IQ учня у звітах для батьків та вчителів. Модель, яка широко застосовується в Німеччині для виявлення обдарованості, - це модель ENTER. Модель ENTER не лише оцінює поточний стан дитини (наприклад, показник IQ), але й включає питання розвитку в процес ідентифікації. ENTER розшифровується як п'ять етапів: дослідження, звуження, тестування, оцінка та огляд. На перших трьох етапах про дитину збираються різноманітні дані. Окрім тестів на здібності, збирається така інформація, як сімейне життя, ранній розвиток, шкільний досвід, дозволя та друзі. Протягом перших трьох кроків цілі звужуються. Зібрана інформація та результати тестів спрямовують етап оцінювання, під час якого приймається рішення щодо відповідних заходів. Фаза огляду постійно контролює стан дитини, щоб визначити причини початкової ідентифікації та переконатися у відповідності між моделлю обдарованості, яка використовувалася для ідентифікації, та практичними рекомендаціями, які були зроблені на етапі оцінювання [3].

Л. Мартиненко зауважила, що досвід країн Заходу показує, що успішні програми підтримки обдарованих дітей включають в себе не лише академічні, а й емоційні, соціальні та творчі аспекти розвитку, що й підтверджується в освітніх програмах та актах США та Німеччини. У таких програмах особливу увагу приділяють елементам самонавчання і саморозвитку, які є критично важливими для формування самостійних і успішних особистостей [1].

Проаналізувавши наукові роботи закордонних науковців про законодавчі акти та програми, які стосуються обдарованості дітей, можна зробити висновки, що країни Заходу зацікавлені в розвитку, забезпеченні та стимулюванні обдарованих дітей задля того, щоб вони саморозвивалися та піднімали власну самооцінку для кар'єрного зросту, а також задля внеску у національні інтереси держави, її безпеки та благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартиненко Л. Виявлення, навчання та підтримка обдарованих дітей в зарубіжних країнах. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). №2(48). 2025. С. 677-687. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2\(48\)-677-687](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-677-687)
2. Piirto, J. (1994). Talented children and adults: their development and education. New York: Macmillan College Publishing, 752p. <https://doi.org/10.4324/9781003238485>
3. Kaufman, S.B. and Sternberg, R.J. (2008) Conceptions of Giftedness. In: Pfeiffer, S.I., Ed., Giftedness in Children: Psychoeducational Theory, Research, and Best Practices, Springer, Tallahassee, 71-91. https://doi.org/10.1007/978-0-387-74401-8_5

Куцоласька А. М.,

*Директор КУ «Інклюзивно-ресурсний центр»
ІШаргородської міської ради Шаргородської міської ради
Жмеринського району Вінницької області,
kutsolapskaa@ukr.net*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ ОСОБИСТОСТЯМИ ЗА ДОПОМОГОЮ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація: стаття присвячена інформаційно-комунікаційним технологіям у діагностиці обдарованої особистості, дослідженню функцій штучного інтелекту у підтримці та розвитку обдарованих осіб; створенню нових можливостей для саморозвитку та оптимізації освіти для молодих людей із високим рівнем обдарувань. Розглянуто можливості застосування інструментів штучного інтелекту для диференціації навчання, розширення індивідуальних траєкторій розвитку та надання інноваційних рішень у галузі освіти для обдарованих осіб. Узагальнено передумови виникнення та особливості штучного інтелекту як міжнародного продукту у сучасному світі та адресне застосування у практиці.

Ключові слова: обдарованість, штучний інтелект, прогрес, можливості, освітній процес, інформаційні технології, інновації.

Abstract: the article is devoted to information and communication technologies in the diagnosis of gifted specialties, the extension of the functions of artificial intelligence in the promotion and development of gifted individuals; creation of new opportunities for self-development and optimization of illumination for young people of high rank. The possibilities of using tools for artificial intelligence to differentiate knowledge, expand individual development trajectories, and provide innovative solutions to the goal of illumination for talents are considered. The prerequisites for the emergence and features of artificial intelligence as an international product in the modern world and targeted application in practice are summarized.

Keywords: giftedness, artificial intelligence, progress, opportunities, educational process, information technologies, innovations.

Здатним заздять, талановитим шкодять,

геніальним – мстять.

Нікколо ПАГАНІНІ

Епоха інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному ринку диктує необхідність перегляду глибини традиційних підходів у системі освіти з метою впровадження новітніх технологій, а також досконалого їх поєднання; використання нових закордонних прогресивних методик щодо організації освітнього процесу в освітніх закладах; комп'ютеризації освіти та наукових досліджень здобувачів освіти; інтегрування усіх етапів освітньої діяльності, в тому числі й штучного інтелекту.

Обдаровані особи – це група людей, що відрізняються від своїх ровесників інтелектуальними або творчими здібностями та їх спроможністю вирішувати складні завдання або досягати великих успіхів у певних галузях. Дані особистості мають потенціал для створення інновацій та змін у сучасному суспільстві, в якому ми живемо, їх знання та навички необхідні для вирішення складних проблем. [8; 9]

Новітній напрям, який набув стрімкого використання, це штучний інтелект – це галузь науки та технологій, яка займається розробкою систем, здатних аналізувати інформацію, робити висновки, вчитися і вирішувати завдання, які зазвичай потребують інтелекту людей. Дана технологія впроваджена у різні галузі життя, включаючи медицину, автомобілебудування, фінанси, освіту та інше. Штучний інтелект може допомогти обдарованим особам у розвитку та реалізації їх потенціалу шляхом створення інструментів та систем, які полегшують їхню роботу, навчання та дослідження. [14] Зв'язок між обдарованими особами та штучним інтелектом полягає в спільній меті – розвивати та змінювати світ навколо нас.

Обдарованість інтерпретують як високий рівень інтелектуальних здібностей, який перевищує середні показники вікової групи. Водночас це комплексна характеристика, яка охоплює когнітивні, пізнавальні та, певною мірою, творчі сфери. [6] Дана особливість проявляється у швидкості сприйняття і обробки інформації, розвинених аналітичних навичках, гнучкості мислення, схильності до ефективних рішень в умовах браку часу та інформації. [3]

Більшість вітчизняних дослідників (Г. І. Россолімо, О. Ф. Лазурський, П. П. Блонський й інші) працювали над діагностикою й інтерпретацією обдарованих, відстоювали системний підхід до даних процесів. [11] Поряд із тестуванням, можливості якого з виявлення творчих здібностей і обдарованості досить обмежені, вони використовували дані безпосередніх спостережень за поведінкою дітей і бесід з ними, аналіз їх досягнень і результатів діяльності «в режимі реального часу», дані опитувань батьків і вихователів тощо. [7]

Крім системної й комплексної діагностики, в т. ч. й експертної оцінки (з урахуванням сильних сторін і дотриманням послідовної етапності) було запропоновано ще один важливий принцип – соціально-психологічний супровід розвитку дитини, яку за даними попередньої діагностики визнано обдарованою (як правило, на підставі таких ознак: високий рівень розвитку здібностей; високий ступінь научуваності; значно частіші порівняно з однолітками прояви творчості; мотивація до діяльності, прагнення зробити її якнайкраще й неодмінно завершити почате; розвинуті довільність і самоконтроль) [5].

Отже, діагностика обдарованості не є разовою процедурою. Тому потрібно пропрацювати методики з особами, які ймовірно будуть здібними за результатами досліджень.

Діагностична робота з обдарованими особистостями потребує клопіткої та професійної діяльності. Презентую ряд відомих й дієвих методик щодо виявлення обдарованості у здобувачів освіти, представлено в *таблиці 1*.

Таблиця 1

Інтелектуальна обдарованість:	1. Тест структури інтелекту Р. Амтхауера (ТСІ). 2. Тест розумового розвитку для абітурієнтів і старшокласників (АСТРР).
Творча обдарованість:	1. Тест-опитувальник творчих характеристик поведінки Ф. Вільямса (у модифікації Н. Бельської). 2. Тестова шкала емоційного забезпечення творчого потенціалу (на основі модифікованого тесту емоційної спрямованості Б. Додонова) 3. Тестова шкала для вимірювання індивідуально-типологічного забезпечення творчого потенціалу (на основі методики визначення типу особистості Олдхема–Моріса). 4. Анкета визначення естетичного сприйняття. 5. Методика діагностики вербальної креативності С. Медніка.

Комунікативна обдарованість:	1. Опитувальник діагностики комунікативної обдарованості. 2. Методика дослідження комунікативних установок (МДКУ). 3. Діагностика чинників розвитку обдарованості особистості. 4. Методика «Особистісні фактори обдарованості». 5. Тест мотиваційних станів М. Аптера.

Вище перелічені методики та їх результати зможуть згенерувати відповіді здобувачів освіти та отримати влучні результати.

Застосування штучного інтелекту в сучасній освіті з обдарованими особами набуває значної актуальності, перетворюючи традиційні підходи до навчання на нетрадиційні з використанням новітніх технологій, створюючи нові можливості для зростання якості освіти у сучасному суспільстві. Однією з найбільш значущих переваг використання штучного інтелекту у роботі з обдарованими є індивідуалізація навчання. [12] Адаптивні системи, що використовують штучний інтелект, можуть подавати навчальні матеріали та завдання відповідно до навчального процесу з урахуванням індивідуальних потреб обдарованих осіб. [16] Впроваджуючи та використовуючи штучний інтелект в освіті, виникають питання етики та безпеки. Розробникам новітніх програм для навчання слід враховувати принципи конфіденційності та захисту особистих даних тих, кого навчають, забезпечити ефективний контроль за розвитком інтелектуальних систем, щоб уникнути можливих негативних наслідків. Важливим аспектом освітнього застосування штучного інтелекту є покращення оцінювання: автоматизовані системи оцінювання забезпечують швидкі та точні результати. Система автоматично опрацьовує завдання, перевіряє тестові роботи та аналізує проекти. Це значно зменшує час, який педагогічні працівники витрачають на рутинні процеси перевірки та дозволяє їм більше уваги приділяти індивідуальному супроводженню обдарованих осіб.

На сьогоднішній день застосування штучного інтелекту може стимулювати творчість здобувачів освіти, пропонуючи їм нові ідеї, спонукаючи до дослідження та створення нових рішень. Він може бути інструментом для генерації нових ідей, допомагаючи обдарованим реалізувати свої творчі задуми, може сприяти розвитку вмінь комунікації та спілкування між собою, зробити їх більш ефективними в командній роботі, стимулюючи обмін думками та ідеями з іншими обдарованими особами. Штучний інтелект може надати обдарованим підтримку у процесі прийняття рішень, надаючи їм аналіз інформації, варіантів та оцінку ризиків. [15] Це може розвивати їхню логічність, критичне мислення та навички стратегічного планування, може бути цінним інструментом для розвитку обдарованості, допомагаючи їм розвивати свій потенціал в навчанні, творчості та міжособистісному спілкуванні.

Розвиток обдарованих засобами штучного інтелекту може бути використаний для стимулювання та наочного представлення складних ідей, розв'язання складних задач, пошуку нових знань і творчого мислення. Одним з основних напрямків розвитку обдарованих засобами штучного інтелекту є навчання з використанням даної технології. [4] Наприклад, можна створити спеціальні програми або ресурси, які будуть допомагати обдарованим особам отримувати додаткові знання для досягнення поставлених цілей. [10]

Програми з використанням штучного інтелекту дозволяють враховувати не лише кількісний показник правильних і неправильних відповідей, а також і якість виконання завдань. Технології аналізу мови та машинного навчання можуть оцінювати рівень розуміння матеріалу, креативність та логічне мислення здобувачів освіти, що робить оцінювання більш глибоким та повноцінним.

Системи повинні бути прозорими, і користувачам повинна бути доступна інформація про те, як саме проводиться оцінювання, та яким чином враховуються різноманітні аспекти робіт. Штучний інтелект створює можливості для розвитку критичного мислення здобувачів освіти. Використання інтерактивних методів навчання, побудованих на основі штучного інтелекту, може сприяти активній участі здобувачів освіти в освітньому процесі.

Хочу звернути увагу, що саме за обдарованою молоддю є наше майбутнє. Обдаровані особистості здатні до грандіозних відкриттів у наукових і технологічних галузях, що сприяє прогресу суспільства. [2] Розвиток штучного інтелекту допомагає у створенні та поліпшенні інноваційних продуктів та послуг у нашому суспільстві. Обдарована молодь має потенціал створити й розвивати нові підприємства, що сприяє розширенню економіки та збільшенню робочих місць. Розвиток штучного інтелекту допомагає автоматизувати та оптимізувати бізнес-процеси, що збільшує продуктивність й ефективність підприємств.

Завдяки використанню штучного інтелекту можна працювати над розробкою нових методів лікування та діагностики, що сприяє поліпшенню здоров'я та продовженню тривалості життя людей, аналізувати великі обсяги медичних даних та розробляти персоніфіковані підходи до лікування. Штучний інтелект допомагає вдосконалити навчальний процес та створити доступ до якісної освіти; надає можливість працювати над проєктами, що направлені на соціальну підтримку та покращення якості життя; допомагає вирішувати складні соціальні проблеми та забезпечує доступ до інформації та послуг для всіх верств населення. Розвиток сучасної обдарованої молоді та штучного інтелекту сприяє прогресу суспільства у різних сферах життя. Це дозволяє зробити світ кращим та створити більш комфортні умови для життя людей. [1]

Незважаючи на безліч переваг, які супроводжують розвиток штучного інтелекту, існують певні недоліки, зокрема у взаємодії з обдарованими особами.

Впровадження штучного інтелекту може призвести до автоматизації багатьох завдань, як наслідок – зменшення кількості робочих місць. Це може вплинути на молодь, яка шукає роботу, особливо тих, які ще не мають достатньої кваліфікації для конкуренції зі штучним інтелектом. [13]

Широке використання штучного інтелекту в освіті може спричинити зниження навичок, які необхідні для розвитку когнітивних та інтелектуальних здібностей. До прикладу, зменшення необхідності в запам'ятовуванні фактів, які можна легко знайти та перевірити за декілька секунд, може знизити можливості розвитку критичного мислення та аналітичних навичок у підростаючого покоління. З відсутністю комунікації з живими людьми, також можуть втрачати навички спілкування та соціальної взаємодії. Штучний інтелект вміє надавати швидко та точну інформацію, але не може замінити спонтанність та емоційний зв'язок, які є важливими для розвитку міжособистісних відносин.

Тому в парадигмі функціонування будь-якої системи, побудованої за принципом «максимум ефекту – мінімум витрат» штучний інтелект, дійсно, сприяє підвищенню її ефективності. Важливо розуміти, що систему характеризує не помилка, а реакція на неї. Зараз штучний інтелект не може передбачити наслідки своїх помилок, оскільки він позбавлений здатності розпізнавати чинники, які знаходяться поза межами автоматизованих алгоритмів. Нинішні завдання – не залишити розробки штучного інтелекту, а оптимізувати потенційні ризики від нього. Провідні фахівці в даній галузі повинні сконцентруватись на тому, щоб результати функціонування штучного інтелекту були економічно та соціально значущими, а не руйнівними. Якими б темпами не розвивалась наука, вихід поки що єдиний – підвищувати рівень можливостей та інтелекту самої людини.

Важливо враховувати етичні питання, пов'язані з використанням штучного інтелекту в навчанні. Потрібно стежити за тим, щоб алгоритми та програми були справедливими й не призводили до нерівного доступу в освіті або несправедливого оцінювання обдарованих дітей. В цілому, комбінація навчання обдарованих людей та використання штучного інтелекту матиме значний вплив на розвиток та здібності у майбутньому, сприятиме успіху надалі. Однак, потрібно зберігати баланс між використанням технологій та людськими взаємодіями для найкращих результатів. Даний підхід стимулює творчість та аналітичне мислення, що важливо для успіху в сучасному інформаційному суспільстві. У подальшому розвитку освіти за допомогою штучного інтелекту необхідно зосереджуватися на педагогічних аспектах використання технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абілова, О. Штучний інтелект у формуванні цифрової грамотності та інформаційної безпеки здобувачів освіти / Абілова Орингул, Інна Степанівна Беркешук, Ван Цяньці // Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2023. – № 12. – С. 88–99.

2. Антонова О. До проблеми організації навчання обдарованих студентів. Педагогічний пошук молодих дослідників України: збірник студентських наукових праць. 2003. №176 С. 12–18.
3. Антонова О. Є. Умови розвитку обдарованої молоді у вищих навчальних закладах. Креативна педагогіка: наук. метод. зб. 2010. № 2. С. 24–30. Українські студії в європейському контексті. 2024. С. 34–41.
4. Антонова О. Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи. Нові технології навчання: наук.- метод. зб. 2012. № 73. С. 8–15.
5. Василькевич Я. Освіта обдарованих дітей: тенденції та виклики сьогодення. Рідна школа. 2015. № 11-12. С. 35–39.
6. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. № 69(2). С. 70–74.
7. Дем'яненко, В. Механізми використання освітніх платформ з елементами штучного інтелекту для формування інформаційно-дослідницької компетентності / Віктор Дем'яненко // Теорія і практика упр. соц. системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2020. – № 4. – С. 93–100.
8. Дубасенюк О. А. Навчання обдарованих дітей: проблеми і пошуки. Теорія і практика креативного навчання обдарованих дітей: матеріали Всеукр. наук. практ. семінару. 2011. С. 8–14.
9. Карпова Л. Г. Модернізація методів роботи з обдарованими дітьми як складова процесу реалізації Концепції Нової української школи. Проблеми інженерно-педагогічної освіти. 2018. № 60. С. 81–88.
10. Кульчицька Я. Шляхи індивідуалізації навчання обдарованих дітей у Канаді. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. 2011. С. 56–58.
11. Мельник М. Ю., Бельська Н. А. Психологічна діагностика обдарованості учнів : методичні рекомендації /. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. С. 111–119.
12. Певень, К. О Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти / Катерина Олексіївна Певень, Наталія Анатоліївна Хміль, Наталія Віталіївна Макогончук // Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2023. – № 11. – С. 306–316.
13. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [Електронний ресурс] : розпорядж. Каб. Мін. України від 2 груд. 2020 р. № 1556-р // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – Київ, 2020. С. 34–39.
14. Рассел С., Норвіг П. Штучний інтелект. Сучасний підхід. Том 1. Рішення проблем: знання і міркування. Вільямс, 2021. С 654–659.
15. Чиж В., Гавриленко В. Ідентифікація обдарованих студентів при навчанні онлайн. Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти. 2022. № 1. С. 427–434.
16. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (16–17 травня 2019 р., м. Суми). 2019. С. 119–123.

Кушнарєнко Ірина Миколайвна,
Вчитель фізики,
Новгородівський ЗЗСО І-ІІІ ступенів № 10
ім. Тараса Шевченка
Новгородівської міської ради,
kushnarenko.irina777@gmail.com

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПОМІЧНИК ПЕДАГОГА В РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Анотація. У статті представлено обґрунтування актуальності використання штучного інтелекту (ШІ) в освітньому процесі, зокрема в роботі з обдарованими учнями з фізики. Автор розкриває потенціал ШІ для індивідуалізації навчання, стимулювання інтелектуальних викликів та розвитку ключових навичок ХХІ століття. Метою роботи є впровадження цифрових технологій, включаючи ШІ, для створення навчального середовища, де обдаровані учні є активними учасниками пізнавального процесу та дослідниками.

Стаття спирається на теоретичні засади розвивального навчання, диференціації, педагогіки творчості та компетентнісного підходу НУШ, а також на дослідження в галузі освітніх технологій та інтеграції ШІ в освіту. Особливу увагу приділено етичним та соціальним аспектам використання ШІ, необхідності забезпечення балансу між інноваціями та традиційними педагогічними цінностями, питанням академічної доброчесності, приватності даних та рівного доступу до технологій.

В описі педагогічної діяльності представлено практичний досвід автора щодо застосування ШІ на різних етапах навчання фізики: діагностиці, формуванні індивідуальних траєкторій, генерації складних задач, візуалізації та моделюванні даних, а також у позакласній та проєктній роботі. Окреслено модель партнерства «учень–учитель–ШІ».

Результативність роботи підтверджується зростанням кількості учнів, які досягають високих результатів на олімпіадах та конкурсах, підвищенням їхньої успішності та мотивації, а також позитивними якісними змінами, такими як ріст академічної ініціативності, поліпшення комунікативних навичок, зріла цифрова поведінка та підвищення відповідальності за власне навчання.

Стаття адрєсована педагогічним працівникам, науковцям та всім, хто зацікавлений у впровадженні інноваційних технологій в освітній процес для розкриття потенціалу обдарованих учнів.

Ключові слова: штучний інтелект, обдаровані учні, фізика, індивідуалізація навчання, педагогічні технології, етичні аспекти, результативність навчання.

Обґрунтування актуальності теми, значення її для вдосконалення освітнього процесу

У ХХІ столітті людство переживає стрімкий розвиток цифрових технологій, і освіта не є винятком. На зміну традиційним методам навчання приходять інтерактивні платформи, інтелектуальні системи аналізу, віртуальні лабораторії, адаптивні тести та інші інноваційні засоби, що значною мірою змінюють підходи

до викладання і навчання. Особливої актуальності набуває питання використання штучного інтелекту у роботі з обдарованими дітьми – категорією учнів, яка потребує не лише глибшого засвоєння матеріалу, а й постійного інтелектуального виклику, можливості самореалізації, розвитку критичного та креативного мислення.

Штучний інтелект відкриває нові горизонти для індивідуалізації та персоналізації освітнього процесу. Він дозволяє автоматизувати рутинні завдання вчителя, водночас зосереджуючись на творчих, дослідницьких та аналітичних аспектах викладання. В умовах реформування освіти в Україні і переходу до компетентнісного підходу, інтеграція інструментів ШІ у процес навчання сприяє не лише підвищенню мотивації учнів, а й формуванню ключових навичок XXI століття: самостійності, відповідальності, гнучкості мислення, здатності до самонавчання.

Для обдарованих дітей це особливо важливо – вони часто випереджають програму, мають нетипове бачення проблем, швидко засвоюють теоретичний матеріал і потребують складніших завдань, нестандартних рішень та індивідуальних траєкторій розвитку. Штучний інтелект у такому випадку стає не просто технологічним інструментом, а справжнім партнером у навчальному процесі – джерелом нових знань, засобом для перевірки гіпотез, генератором складних завдань та порадином у вирішенні дослідницьких проблем.

Мета і завдання, які ставить перед собою педагог

Головною метою роботи є впровадження сучасних цифрових технологій, зокрема інструментів штучного інтелекту, у навчальний процес з фізики з метою ефективної роботи з обдарованими учнями. Цей процес передбачає не лише зміну технічного оснащення класу, але й переосмислення ролі вчителя як наставника, який керує індивідуальним розвитком кожного учня, стимулює їх до самостійного навчання, наукового пошуку та експериментів.

У своїй практиці я прагну створити навчальне середовище, де учень – не просто пасивний слухач, а активний учасник пізнавального процесу, дослідник і творець. Завдання, які я ставлю перед собою, включають глибоке вивчення можливостей ШІ у навчанні, впровадження персоналізованих завдань з використанням інтелектуальних платформ, розробку авторських проєктів, що інтегрують елементи фізики, програмування, аналітики та інженерії. Важливо також сформувати у школярів усвідомлення того, що ШІ – це не лише інструмент, а ще й виклик для людства, який потребує етичного осмислення, критичного підходу і розуміння його можливостей та обмежень.

Теоретичне підґрунтя

Мій досвід у використанні штучного інтелекту в роботі з обдарованими учнями у навчанні фізики спирається на інтеграцію класичних педагогічних теорій та сучасних інноваційних підходів до цифрової трансформації освіти. Однією з базових є теорія розвивального навчання, започаткована

Л. В. Занковим[2, с. 35]. Центральним її положенням є розвиток в учнів здатності до самостійного мислення, гнучкого аналізу і вміння бачити проблему під різними кутами. Використання штучного інтелекту дозволяє втілити ці ідеї на практиці: учень не лише сприймає інформацію, а й активно конструює знання, вступаючи у діалог із інтелектуальними системами, порівнюючи варіанти рішень, перевіряючи власні гіпотези.

Особливо ефективним є поєднання принципів розвивального навчання з концепцією диференціації. В основі останньої – визнання унікальності кожного учня: рівня знань, стилю навчання, темпу сприйняття матеріалу. За допомогою інструментів ШІ (адаптивні тести, генерація завдань різної складності, індивідуальні консультації з AI-помічником) можливо створити повністю персоналізовану освітню траєкторію. Наприклад, учень із високим рівнем абстрактного мислення може отримувати задачі підвищеної складності з розгорнутим математичним аналізом, тоді як інший – більш візуалізовані моделі і симуляції.

Теоретичну базу моєї практики доповнює педагогіка творчості, сформована на засадах досліджень Б.М. Теплова [8, с. 57]. Вона базується на розвитку індивідуальності, наданні учневі можливості вибору, створенні атмосфери довіри, натхнення, відкритості до нового. Застосування штучного інтелекту дозволяє реалізувати цю ідею через роботу з відкритими завданнями, проєктами, в яких учень сам формує запит до AI, оцінює відповіді, коригує стратегію вирішення. Таким чином формується культура мислення, здатність до самоаналізу та дослідницького підходу.

Ще одним підґрунтям є компетентнісний підхід, закладений у концепції Нової української школи (НУШ). ШІ як інструмент дозволяє створювати навчальні ситуації, максимально наближені до реального життя: аналіз даних, моделювання фізичних процесів, використання мов програмування для представлення результатів. Це дозволяє не лише засвоювати навчальний матеріал, а й розвивати компетентності: математичну, технологічну, цифрову, вміння вчитися впродовж життя.

Також мною активно вивчаються наукові дослідження у галузі освітніх технологій: роботи СеймураПейперта про конструктивізм і використання комп'ютерів як «мислячих партнерів», теорії Джона Хатті (JohnHattie) про видимість навчання, а також сучасні підходи до інтеграції ШІ у викладання (роботи MIT MediaLab, UNESCO, OECD про «AI inEducation»). Ці дослідження допомагають осмислити не лише технічні аспекти, а й етичні, психологічні, соціальні виклики цифровізації школи.

Етичні та соціальні аспекти використання штучного інтелекту в освіті: як забезпечити баланс між інноваціями та традиційними педагогічними цінностями?

Застосування штучного інтелекту в освітньому процесі є новим етапом цифрової трансформації, але разом із можливостями він ставить і низку етичних,

соціальних та моральних питань. Необхідно забезпечити баланс між використанням технологій та збереженням основних педагогічних цінностей, таких як гуманізм, індивідуалізація навчання, розвиток критичного мислення та підтримка людського контакту у взаємодії учня та вчителя.

Один з найважливіших аспектів – це питання академічної доброчесності. Із розвитком ШІ, зокрема таких інструментів, як ChatGPT чи GoogleBard, учні можуть знаходити відповіді на питання чи виконувати завдання без значних зусиль. Це може призвести до ситуації, коли учні перестануть розвивати необхідні для майбутнього навички самостійного мислення, розв'язування задач, аргументації та пошуку рішень. Як наслідок, це може спричинити зниження рівня пізнавальної діяльності та відповідальності за навчальний процес.

Щоб уникнути цього, вчитель повинен активно формувати у дітей критичне ставлення до технологій, наголошувати на важливості розуміння процесу вирішення завдань і допомагати учням використовувати ШІ як інструмент для пошуку та вдосконалення своїх знань, а не як заміну самостійної праці.

Ще одним важливим питанням є питання приватності та безпеки даних учнів. Багато платформ із вбудованим ШІ збирають величезні обсяги персональних даних, включаючи інформацію про успішність, стилі навчання, особисті переваги та навіть психоемоційний стан учня. Це підвищує ризик зловживань, зокрема, щодо неправильного використання даних або їх доступу третьою стороною[3, с. 21].

З метою забезпечення безпеки важливо вчасно попереджати учнів та їх батьків про методи збору даних, дозволяти їм контролювати, які дані збираються, і застосовувати спеціалізовані платформи, що гарантують конфіденційність. Педагоги повинні бути обізнані з цими питаннями і заохочувати студентів дотримуватися етики при використанні ШІ.

Ще одним важливим соціальним питанням є рівний доступ до технологій. Не всі учні мають можливість мати вдома сучасні комп'ютери або стабільний інтернет, що може призвести до поглиблення освітньої нерівності. Особливо це стає актуальним в умовах сільських та віддалених регіонів, де доступ до технологій обмежений.

Педагоги повинні активно працювати над створенням рівних умов для всіх учнів, використовуючи доступні ресурси: від шкільних комп'ютерних класів до організації онлайн-сесій і позакласних заходів, що сприяють розвитку навичок роботи з технологіями. Крім того, важливо навчити учнів працювати з інструментами ШІ навіть у тих умовах, де технології не є основним ресурсом.

Останнім важливим аспектом є збереження ролі вчителя в умовах активного використання ШІ. Зокрема, це стосується питання, як нові технології можуть змінити педагогічну діяльність і впливати на взаємини між вчителем і учнем.

Впровадження ІІІ не повинно призводити до того, що вчитель втратить свій статус як провідника знань і наставника.

ІІІ може стати важливим помічником вчителя, дозволяючи оптимізувати рутинні завдання, однак роль педагога в розробці стратегії навчання, створенні середовища для критичного мислення та розвитку творчих здібностей учнів залишається незмінною. Вчитель має стати менеджером навчального процесу, організатором, фасилітатором, який допомагає учням правильно використовувати ІІІ та керувати власним навчанням.

Завершуючи, варто зазначити, що важливим завданням є виховання етичної свідомості у користуванні ІІІ серед учнів. Це включає в себе навчання дітей відповідально ставитися до отриманої інформації, бути обережними у взаємодії з автоматизованими системами, розуміти можливі ризики маніпуляцій чи фальсифікацій. Педагоги повинні допомогти учням не тільки використовувати технології, але й навчити їх відрізняти правдиву інформацію від фейків, формувати культуру медіа-грамотності.

Таким чином, використання штучного інтелекту в освіті несе з собою цілу низку етичних та соціальних викликів, які потребують ретельного обговорення та впровадження чітких етичних норм. Важливо, щоб ІІІ допомагав, а не заміняв живу взаємодію між учнем і вчителем, і щоб технології розвивалися у контексті відповідальності, безпеки та рівних можливостей для всіх учасників навчального процесу.

Опис педагогічної діяльності

Практична реалізація концепції використання штучного інтелекту у викладанні фізики з орієнтацією на обдарованих учнів передбачає глибоку трансформацію всіх етапів освітнього процесу – від планування уроків до підсумкової оцінки.

На етапі діагностики я застосовую цифрові тести з автоматичним аналізом результатів, що дозволяють визначити пізнавальні стилі учнів (візуальний, аналітичний, логіко-математичний), рівень засвоєння матеріалу, типи мислення. Наприклад, тести з відкритими запитаннями, оброблені з використанням NaturalLanguageProcessing (NLP), дозволяють побачити логіку міркування учня, ступінь аргументації відповіді.

Після цього формуються індивідуальні траєкторії навчання, які реалізуються через платформи з адаптивним контентом (KhanAcademy, SutorAI, ChatGPT). Учень може працювати з блоками, які відповідають його інтересам, або поглиблювати знання у складніших темах. Зокрема, під час вивчення теми "Закони Ньютона" учні отримують завдання на створення анімацій тіл у русі з урахуванням різних векторів сил, причому формулювання проблеми вони можуть сформулювати разом із ІІІ.

На уроках фізики інтеграція ІІІ відбувається за такими напрямками:

- Генерація складних задач: учень ставить запит, наприклад, "Задача з механіки з умовами на тертя та прискорення", – і ІІІ створює варіант задачі, яку потім розв'язуємо в класі;
- Візуалізація: з використанням симуляцій (PhET, Algodoo) учні можуть бачити, як змінюються параметри руху в реальному часі, створювати власні сценарії фізичних експериментів;
- Моделювання даних: старшокласники за допомогою Python, Jupyter Notebook або навіть Google Sheets із функцією «Explore AI» аналізують дані, отримані під час домашніх експериментів.

У моїй практиці особливої уваги заслуговує позакласна та проєктна діяльність. Участь учнів у конкурсах МАН, олімпіадах, хакатонах – це можливість інтегрувати ІІІ на рівні глибшого аналізу. Один з прикладів: учень 11 класу проводив дослідження "Штучний інтелект у аналізі траєкторії польоту балістичного тіла з урахуванням опору повітря", для чого використовував API OpenAI для створення обчислювального коду та перевірки математичних моделей.

Крім того, мною впроваджена модель партнерства «учень–учитель–ІІІ», коли кожен виконує свою функцію: учень – дослідник, ІІІ – аналітик, учитель – фасилітатор і критичний експерт. Під час дискусій учні часто порівнюють відповіді ІІІ та свої, аргументують, спростовують, моделюють власні версії. Така взаємодія стимулює розвиток критичного мислення, інформаційної грамотності, формує навички цифрової етики – учні вчаться перевіряти факти, ставити уточнюючі запитання, не сприймати AI як "абсолютного авторитета".

У підсумку, використання штучного інтелекту у навчанні фізики не є самоціллю – це засіб для створення більш глибокого, індивідуалізованого і захопливого процесу пізнання. Обдаровані учні отримують можливість рухатися вглиб, досліджувати нестандартні проблеми, бути не лише споживачами знань, а й їх творцями. А педагог стає провідником у цьому світі можливостей, що відкриває ІІІ.

Результативність роботи

Застосування інструментів штучного інтелекту в поєднанні з індивідуалізованим і компетентнісним підходом до навчання фізики дало відчутні позитивні результати як у навчальних досягненнях учнів, так і в загальному підвищенні їхньої мотивації та зацікавленості предметом.

По-перше, спостерігається стійка тенденція до зростання кількості учнів, які не просто беруть участь, а й досягають високих результатів у Всеукраїнських олімпіадах, конкурсах науково-дослідницьких робіт Малої академії наук, а також у технічних хакатонах і STEAM-проєктах. Якщо у 2021 році таких учнів було лише 3–4, то у 2024 році ця кількість зросла втричі.

По-друге, в класах, де систематично впроваджується модель навчання із залученням ІІІ, суттєво зросли успішність та мотивація. Середній бал з фізики за підсумками річного оцінювання та державної підсумкової атестації зріс у середньому на 10–15%, а також покращилися навички самостійного дослідження, критичного мислення, креативності.

Крім кількісних показників, позитивна динаміка відображається у зворотному зв'язку від батьків та учнів. Відзначається підвищення інтересу дітей до науково-технічного напрямку, свідомий вибір технічних спеціальностей при вступі до вищих навчальних закладів, розширення кола позакласних активностей (наприклад, гуртки робототехніки, програмування, мейкерство).

Якісні показники (на основі спостережень, анкет, зворотного зв'язку):

1. Ріст академічної ініціативності: учні самостійно ініціюють проекти, формують запити до ІІІ, ставлять міждисциплінарні питання.

2. Поліпшення комунікативних навичок: обговорення з АІ вимагає точного формулювання думки, що покращує мовленнєві компетентності.

3. Зріла цифрова поведінка: учні навчилися етично використовувати інструменти штучного інтелекту, розуміють межі його застосування, уникають академічної недоброчесності.

4. Підвищення відповідальності за власне навчання: завдяки персоналізованим рекомендаціям, учні бачать власний прогрес, самостійно керують навчальним маршрутом.

Таким чином, використання ІІІ стало не лише технічним нововведенням, а справжнім чинником якісного перетворення освітнього середовища. Воно допомагає виявити та розвинути потенціал кожної обдарованої дитини, формує сучасне покоління мислителів, дослідників і майбутніх новаторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти : навч. посіб. / В. П. Андрущенко. Київ : Знання, 2016. 376 с.
2. Биков В. Ю. Технології штучного інтелекту та їх використання в освіті / В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 78, №6. С. 5–23. 19 с.
3. Виготський Л. С. Психологія розвитку дитини / Л. С. Виготський. Київ : Рад. школа, 2021. 312 с.
4. Коломоець Т. В. Використання цифрових технологій в сучасній школі : монографія / Т. В. Коломоець. Харків : Основа, 2019. 268 с.
5. Малахов В. І. Штучний інтелект у навчанні фізики : метод. реком. / В. І. Малахов. Тернопіль : Астон, 2022. 104 с.
6. Ніколаєнко С. М. STEM-освіта в контексті цифрової трансформації / С. М. Ніколаєнко, І. А. Січкарук. Київ : Педагогічна думка, 2021. 192 с.
7. Теплов Б. М. Психологія здібностей / Б. М. Теплов. Київ : Либідь, 2011. 224 с.

Латиш Н. М.,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
natalilatysh31@gmail.com

СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В статті розглянуто психолого-педагогічні умови розвитку творчого мислення молодших школярів. Подано характеристику творчої особистості в контексті її психологічного здоров'я. Підкреслюється роль молодшого шкільного віку для розвитку творчих здібностей та творчого мислення дітей. Акцентовується увага на емоційній сфері та використанні ігрових форм взаємодії дітей та дорослих у процесі творчості. Представлено характеристику навчально-тренінгової системи КАРУС та її адаптований до молодшого шкільного віку фрагмент творчого тренінгу з розвитку творчого мислення учнів. Подано деякі методичні рекомендації щодо успішної організації навчально-творчої діяльності школярів на уроках.

Ключові слова: творча діяльність, творче мислення, творча особистість, ускладнені умови, творчий тренінг.

The article considers the psychological and pedagogical conditions for the development of creative thinking in younger schoolchildren. A characteristic of a creative personality in the context of its psychological health is given. The role of younger school age in the development of creative abilities and creative thinking of children is emphasized. Attention is focused on the emotional sphere and the use of game forms of interaction between children and adults in the creative process. A characteristic of the KARUS educational and training system and its adapted to younger school age fragment of creative training on the development of students' creative thinking are presented. Some methodological recommendations are given for the successful organization of educational and creative activities of schoolchildren in lessons.

Keywords: creative activity, creative thinking, creative personality, difficult conditions, creative training.

Враховуючи реалії сьогодення, перед психолого-педагогічною наукою важливим постає питання збереження психічного здоров'я підростаючого покоління та формування психологічної готовності до діяльності як у звичайних, так і складних умовах. У зв'язку з цим важливим є виховання таких якостей особистості, як ініціативність, вміння творчо мислити, знаходити нестандартні рішення, долати різного роду перешкоди. Формування цих якостей необхідно починати ще з дитинства.

Важливим завданням нинішньої школи є своєчасне виявлення певних схильностей учнів до тієї чи іншої діяльності та розвиток їх здібностей. Відомо,

що творча діяльність є невід'ємною складовою освітнього процесу, адже здібності не можуть розвиватися поза межами діяльності. Розвиток творчого мислення у дитячому віці може реалізовуватися саме через спільну діяльність дорослих і дітей, або ж дітей один з одним. Вчитель при цьому повинен допомагати учню виявити та розвивати свої здібності як на уроці, так і в позаурочний час. Це додасть учню впевненості в собі, сприятиме формуванню психологічної готовності до творчої діяльності, здатність учнів шукати нові ідеї, діяти в ускладнених умовах. В процесі такої співпраці вчителя та учнів відбувається виявлення та розвиток творчих здібностей дітей. Якщо в процесі учбової діяльності формуються вміння вчитися, то в рамках творчої діяльності формується загальна здібність шукати і знаходити нові рішення при вирішенні актуальних проблем.

Сучасні дослідження спрямовані на вивчення проблем гармонійного розвитку особистості, виявлення, розвитку та реалізації її творчих можливостей, професійного вдосконалення та збереження психічного здоров'я в складних, кризових умовах. Зокрема, дослідження творчої особистості в контексті психологічного здоров'я представлені в працях видатного українського вченого В. О. Моляко. Творчою він розглядає особистість, яка має високий ступінь розвитку, готова до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуків виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної раціональної поведінки в так званих „прикордонних станах”, в умовах катастрофи [3]. Вченим зазначається, що творча самореалізація як прояв психологічного здоров'я особистості, розвиток творчого потенціалу і самореалізації особистості є важливою умовою оздоровлення суспільства, оскільки передбачає її творчу адаптацію, яка є необхідною для повноцінного життя в світі з бурхливими змінами. В.О. Моляко підкреслює, що творчий потенціал особистості розглядається як інтегральна, динамічна особистісно-соціальна властивість, яку можна охарактеризувати як необмежений ресурс творчих можливостей, здатність людини до цілеспрямованої творчої діяльності, що виступає основою її психічного благополуччя [3].

Науковцями доведено, що творчі мисленнєві здібності формуються протягом всього життя, але найбільш сприятливим періодом їх розвитку вважається саме дитячий вік, адже значна кількість елементів складної структури творчого стилю мислення формується саме в період шкільного навчання на основі тих знань, які засвоюють діти. Тому молодший шкільний вік є особливо сприятливим для розвитку творчих здібностей, оскільки багато складових психіки дитини продовжують активно формуватися. На початкових етапах навчання в школі у дітей спостерігається підвищена пізнавальна активність. В процесі навчання учні збагачують свій обсяг знань, з'являються нові мотиви

діяльності. Розвиток уяви в цьому віці сприяє активізації творчого мислення, спостерігається трансформація вже наявних уявлень, створення нових образів, встановлення взаємозв'язків. Інтенсивний розвиток мислення, що відбувається саме в цьому віці, значною мірою впливає на всі інші пізнавальні процеси та інтелект у цілому і служить підґрунтям для розвитку творчих здібностей учнів.

Враховуючи реалії сьогодення, головною метою розвитку творчого мислення учнів є формування вмінь та навичок вирішувати поставлені нові задачі, в тому числі й в ускладнених умовах. Для цього необхідно: формувати в дітей здатність до самостійного мислення, вміння добувати і використовувати на практиці здобуті знання; стимулювати пізнавальну, дослідницьку і творчу активність; вчити знаходити нестандартні рішення вже відомих проблем; виховувати інтерес до активної участі в творчій діяльності.

Психологами відзначається роль позитивних емоцій на творчий процес, саме яскраві позитивні емоції дітей сприяють формуванню в них потреби у творчій діяльності. Тому при організації дитячої творчості варто відштовхуватись тільки від дитячих інтересів.

Позитивне ставлення, інтерес до творчої діяльності молодших школярів виникає тоді, коли вчитель використовує у процесі взаємодії ігровий компонент. Відомо, що більшість дітей даного віку любить працювати граючись, і потім, уже в більш старшому віці, зберігають своє відношення до виконання вже більш серйозних трудових завдань. Привабливість гри в психологічному аспекті полягає в тому, що граючись, діти не бояться експериментувати, сміливо проявляють і перевіряють свої можливості й здібності, що приносить дітям задоволення і стимулює бажання виконати діяльність якомога краще, відповідно до вимог завдання і правил гри.

Результати наукових пошуків вчених доводять, що розвиток творчого мислення є довготривалим, складним і загадковим процесом. Багаторічний психологічний досвід свідчить, що в цьому аспекті можна досягти значних успіхів за умови спеціально організованого навчання та виховання [1; 2]. Систематичне використання на уроках та в позаурочний час різних творчих завдань, впровадження тренінгових занять позитивно впливає на розвиток творчого мислення учнів.

Як зауважує В.О. Моляко, творчий тренінг передбачає формування вмінь долати різноманітні ускладнення, непередбачені перешкоди, зрештою й готовність ефективно діяти в екстремальних умовах. Крім того, здійснення тренінгу саме на матеріалі творчих задач, із застосуванням відповідних методичних прийомів в доступних формах для школярів певного віку, завжди буде сприяти підвищенню інтересу до навчання, формуванню стійких мотивів в їх пізнавальній діяльності, що позитивно вплине на перебіг творчих розумових

процесів і в наступні вікові періоди. Так само творчий тренінг з використанням різного роду ускладнюючих умов сприятиме формуванню дійсно творчої особистості, здатної ефективно розв'язувати різноманітні задачі навіть у складних життєвих умовах [3].

Необхідно зауважити, що при систематичному виконанні молодшими школярами творчих завдань з використанням різного роду ускладнень в учнів формуються передумови психологічної готовності до творчої діяльності на більш високому рівні в майбутньому. Зокрема готовність до розв'язування нових завдань, вміння діяти згідно поставлених умов, здатність приймати рішення щодо вибору методів розв'язування задачі, зацікавленість діяльністю, наполегливість, розвиток елементів самоконтролю, взаємодопомоги є тим підґрунтям, на якому успішно формується гармонійний розвиток творчої особистості. Формування психологічної готовності до діяльності є надзвичайно важливою психологічною якістю, яку слід пов'язувати насамперед з провідною для даного віку дітей учбовою діяльністю, в умовах якої вона складається як психологічна готовність до певної діяльності, до наступної провідної діяльності, та до трудової діяльності в майбутньому [6].

Враховуючи сказане вище, варто зазначити, що надзвичайно важливим є заохочення дітей до активної творчої діяльності, коли діти безпосередньо з допомогою дорослих оволодівають необхідними знаннями, вміннями і навичками; також потрібно спонукати учнів і до самостійної, пізнавальної, дослідницької, творчої діяльності. Для цього необхідно використовувати доступні даному віку методи, форми і прийоми роботи, які сприяють всебічному розвитку особистості як на уроках, так і в позаурочний час.

Психологи відзначають тісний взаємозв'язок знань і практичних навичок для ефективної реалізації творчої діяльності учнів. Адже здобуті знання впливають на розвиток творчих здібностей школярів і навпаки, рівень розвитку творчих здібностей впливає на швидкість і ефективність засвоєння ними знань.

В цьому контексті варто зауважити, що важливого значення набуває організація творчої діяльності та забезпечення сприятливих умов для творчої самореалізації учнів, формування в них активно-пізнавального, творчого ставлення до оточуючого світу, вміння успішно орієнтуватися в нових умовах, озброїти їх знаннями і способами діяльності, стратегіям творчого реагування на нові інформаційні впливи. І саме творчі завдання є дієвим методом позитивного впливу на розвиток розумової активності дітей.

Розвиток творчого мислення молодших школярів має відбуватися на основі засвоєння ними певного мінімуму знань про творчі мисленнєві дії, розвитку певного рівня просторового мислення і уяви, спостережливості. Вчитель (дорослий) повинен забезпечити повноцінні можливості для свободи дитячої фантазії у процесі

підготовки до творчості, зокрема формувати вміння спостерігати, спонукати до фантазування, вигадкування ідей, розвивати вміння бачити різноплановість та багатофункціональні можливості об'єктів та явищ природи тощо).

Навчання як цілеспрямований, науково обґрунтований і методично забезпечений процес, метою якого є розвиток творчого мислення дітей, формування в них психологічної готовності до творчої праці, поєднує в собі об'єктивні та суб'єктивні умови. До об'єктивних умов відноситься створення позитивної, творчої атмосфери в класі, що проявляється в доброзичливому й уважному ставленні однолітків та дорослих до їх творчих проявів; наявність стимульного матеріалу, що забезпечує можливість практично реалізувати творчі завдання дітям, самостійно організувати творчий пошук відповідно до власних ідей та задумів. Суб'єктивні умови передбачають сформованість психічних процесів і утворень, які в своїй сукупності забезпечують їм можливість у більшій чи меншій мірі вирішувати ті завдання, що виникають на кожному етапі творчої діяльності.

Ґрунтуючись на розробленій В.О. Моляко навчально-тренінговій системі КАРУС, нами було підібрано серію творчих завдань, спрямованих на використання стартегіальних тенденцій аналогізування, комбінування та реконструювання, що має на меті формування в учнів психологічної готовності до творчої діяльності, допомагає їм навчитися долати труднощі. Даний підхід ефективно реалізовано різними науковцями в різноманітних видах творчої діяльності та на різних вікових рівнях (роботи І. М. Білої, Н. А. Ваганової, Ю. А. Гулько, Н.В. Медведевої, Л. А. Мойсеєнко, С. М. Симоненко, Т. М. Третяк, М.В. Шепельвої та ін. [4].

Як свідчать зазначені вище дослідження, навчально-тренінгова система КАРУС має позитивний вплив на перебіг та стимулювання творчих процесів. Зокрема, ця система базується на дослідженнях закономірностей творчої діяльності у різних сферах діяльності і на різних вікових рівнях, починаючи з дошкільного віку, які продовжуються і нині; тренінгова система КАРУС спрямована на дослідження особливостей різного роду творчої діяльності і передбачає використання задач відкритого типу, які здійснюють позитивний вплив на розвиток творчих можливостей особистості і не передбачає алгоритмів розв'язання, а лише сприяє виробленню творчих мисленнєвих тенденцій; в певних модифікаціях ця система враховує індивідуальні творчі особливості особистості й може бути адаптована до індивідуальних особливостей діяльності дітей та дорослих; може використовуватися на різних етапах творчого процесу як ефективний засіб стимулювання творчого мислення [2].

Особливість навчально-тренінгової системи КАРУС полягає також у використанні в процесі навчання ускладнюючих умов. Зокрема, В. О. Моляко були розроблені такі спеціальні прийоми: 1) метод часових обмежень; 2) метод раптових заборон; 3) метод швидкісного ескізування; 4) метод нових варіантів;

5) метод інформаційної недостатності; 6) метод інформаційної перенасиченості; 7) метод абсурду; 8) метод ситуативної драматизації [4]. Зазначимо, що згадані вище ускладнюючі умови супроводжують майже кожен творчий процес, адже реальне життя людини завжди супроводжується певними ускладненнями, чи часовими обмеженнями. Також потрібно переробляти значні обсяги інформації та відшукати ту, якої не вистачає для успішного виконання діяльності, або ж доводиться долати непередбачені й іноді раптові перешкоди, які трапляються в процесі творчого пошуку.

Ми вважаємо, що на розвиток творчого мислення учнів даної вікової категорії впливає вміння організовувати творчий пошуковий процес в напрямку знаходження схожості між уже знайомими об'єктами; вміння здійснювати поєднання (комбінації) відповідних структурних, функціональних чи структурно-функціональних властивостей відомих об'єктів з метою створення шуканого нового розв'язку; чи знаходження якихось незвичайних фантастичних рішень. Тобто, можна сказати, що творче мислення молодших школярів обумовлене функціонуванням таких мисленнєвих стратегіальних тенденцій, як аналогізування, комбінування та реконструювання.

Організовуючи заняття з розвитку творчого мислення учнів молодшого шкільного віку згідно навчально-тренінгової системи КАРУС, варто використовувати теоретичний та практичний блок. Теоретична частина передбачає ознайомлення учнів зі стратегіями, тобто вчитель (чи інший дорослий) формулює визначення кожної зі стратегій, наводить приклади використання стратегії на практиці і здійснює наочну демонстрацію об'єктів, створених шляхом аналогізування, комбінування та реконструювання. Практична частина тренінгового навчання передбачає безпосереднє розв'язання учнями творчих задач. Отже, планування та організація навчально-тренінгових занять передбачає продумування двох блоків: теоретичного, який проходить у формі бесіди, і практичного, який передбачає розв'язування учнями задач на комбінування, аналогізування та реконструювання.

Враховуючи вікові особливості учнів, і те, що гра відіграє ще важливу роль для них, такі заняття слід проводити з використанням ігрових елементів, що сприяє зацікавленості творчості, розвитку фантазування.

Як свідчать проведені дослідження, при систематичному розв'язуванні творчих задач на конструювання в учнів молодшого шкільного віку формуються стратегіальні дії від простих аналогій, комбінацій, до більш складних, до реконструювання, а використання ускладнених умов тренує дітей творчо діяти навіть при виникаючих спонтанних перешкодах, розвиває вміння долати труднощі.

Більш детально з процедурою проведення навчально-тренінгових занять з учнями молодшого шкільного віку можна познайомитися в наших публікаціях [1; 5; 6].

Узагальнюючи результати проведених досліджень, можна виділити істотні риси творчого мислення. Для творчого мислення необхідним є розвиненість логічного компоненту мислення, обсяг знань учнів, гнучкість, критичність мислення, швидкість знаходження актуальної інформації, необхідної для вирішення задачі, здатність до висловлення інтуїтивних суджень, фантастичних рішень, вміння розв'язувати задачі в ускладнених умовах. У навчальному процесі до творчих задач слід віднести завдання, принцип виконання яких невідомий учню, тобто завдання містить суб'єктивну новизну. Учень в процесі роботи над завданням вибудовує творчий пошук самостійно, в ході аналізу завдання, на основі вже існуючих знань.

Для розвитку творчого мислення учнів початкової школи варто використовувати такі підходи:

1. Створення творчої атмосфери. В процесі навчання необхідно організувати простір, де працюють діти таким чином, щоб у них виникали позитивні емоції. Цього можна досягти, використовуючи цікаві наочні матеріали, кольорові ілюстрації. Застосування інтерактивних методів та відповідних навчальних засобів може виробити у дітей позитивне ставлення до навчання та розвивати їхню творчу уяву.

2. Використання ігрових методів. Ігровий підхід на уроках може стати ефективним засобом розвитку творчих здібностей. Граючи в ігри, діти засвоюють мовні структури, вчаться взаємодіяти, висловлювати свою думку, експериментувати, приміряти на себе якісь ролі, комбінують, розвивають уяву та навички творчої діяльності.

3. Стимулювання творчої письмової діяльності. На уроках української мови, математики, я досліджую світ важливо надавати можливість учням висловлювати свої думки та ідеї письмово, виконуючи різноманітні творчі завдання в робочих зошитах, альбомах тощо. Спільне та індивідуальне написання різних розповідей, есе, оповідань, віршів чи створення навіть власних слів може стати чудовим стимулом для творчого розвитку.

4. Використання елементів мистецтва. Наприклад, використання таких мистецьких засобів, як малювання, театралізовані ігри, знайомство з відомими творами мистецтва на уроках може спонукати учнів виразно висловлювати свою думку та створювати власні творчі проекти, сприяє формуванню художнього смаку, почуття прекрасного, відчуття гармонії, естетичного ставлення до світу.

5. Розвиток комунікативних здібностей. Спільні обговорення текстів, задач, різноманітні інтерактивні завдання та групова робота сприяють не лише розвитку мовленнєвих навичок, але й активізують творчі можливості дітей.

6. Щира радість творчим успіхам дитини, небайдужість до кожної дитини. Необхідно проявляти підтримку та хвалити учнів за їх творчі досягнення. Це не лише мотивує, але і формує позитивне ставлення до себе та до власної творчості.

Враховуючи ці особливості, вчителі та інші дорослі можуть створити стимулююче навчально-розвиваюче середовище, спрямоване на активізацію творчого мислення учнів, розвиток їх творчих здібностей, що стане фундаментом для формування творчо розвиненої особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Латиш Н.М. Психологічні особливості проявів конструктивного мислення молодших школярів в процесі розв'язування творчих геометричних задач: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2013. 202 с.
2. Моляко В. О. Творча конструктологія (пролегомени). Київ. : Освіта України, 2007. 388 с.
3. Психологічне дослідження творчого потенціалу: монографія / авт. кол., наук. керівник В.О. Моляко. К.: Педагогічна думка, 2008. 208 с.
4. Стратегії творчої діяльності : школа В.О.Моляко / за заг. ред. В.О. Моляко. Київ. : Освіта України, 2008. 720 с.
5. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Moljako.pdf>
6. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 201 с.

Лівітчук І.Ф.

*вчитель початкових класів,
Одеська гімназія 19,
Одеської міської ради,
irina.liwitchuk0303@ukr.net*

ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНOSTІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ЩО ЗБЕРІГАЄ І РОЗВИВАЄ

Анотація. У статті розглянуто питання підтримки обдарованих дітей в умовах воєнного часу. Проаналізовано значення освітнього середовища, що забезпечує розвиток здібностей навіть у ситуації стресу й нестабільності. Акцентовано увагу на ролі вчителя, родини, сучасних технологій і проектної діяльності як провідних чинників формування, діагностики та реалізації потенціалу обдарованих школярів. Уточнено, які методи діагностики доцільно застосовувати, якими є сучасні освітні практики, що сприяють інтелектуальному, емоційному й творчому розвитку дітей.

Ключові слова: обдарованість, діагностика, освітнє середовище, війна, педагогічна підтримка, родина, технології, розвиток здібностей, STEAM, мотивація, безпека.

Шановні колеги! Ми живемо в непростий час – час великої тривоги, втрат, випробувань, але водночас час величезної внутрішньої сили, коли освітній фронт стає не менш важливим, ніж гуманітарний чи військовий. У цьому контексті особливу увагу привертає питання підтримки обдарованої дитини – дитини, яка вже сьогодні демонструє унікальні здібності, глибину мислення, креативність і бажання пізнавати більше, ніж диктує стандартна програма.

У мирний час підтримка обдарованості вимагала гнучких методик, індивідуального підходу, стимулювання допитливості. У воєнний час ці завдання ускладнюються, адже втрачається стабільність, емоційна безпека, багато родин опиняються в нових соціальних умовах, а діти – у стресі. Саме тому зараз надзвичайно важливо не втратити потенціал цих дітей.

Одним із головних чинників, що впливають на збереження й розвиток обдарованості, є освітнє середовище. Я не маю на увазі лише фізичне приміщення школи, кабінету чи технічне забезпечення. Освітнє середовище – це передусім атмосфера взаємоповаги, підтримки, відкритості до нового й віри в дитину. Це простір, у якому кожна дитина почувається в безпеці й має можливість вільно мислити, експериментувати, творити.

Методи педагогічної та психологічної діагностики обдарованості

Першим діагнозом обдарованості є вчитель. Саме ми першими помічаємо, як дитина нестандартно розв'язує задачу, глибоко аналізує текст, фантазує, конструює чи ставить запитання, які виходять за межі програми. Часто така обдарованість не вкладається в рамки класичного уявлення про «здібну» дитину. Тому вчителю необхідно володіти інструментами педагогічної діагностики: спостереження, аналіз діяльності, бесіди, анкетування, рефлексивні вправи.

Психологи ж доповнюють наші спостереження тестуваннями на рівень інтелекту, креативності, емоційного інтелекту. Важливо пам'ятати: діагностика має бути не одноразовою, а динамічною, спрямованою на розвиток.

Сучасні технології для підтримки розвитку обдарованості

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології відкривають нові горизонти для розвитку здібностей навіть у критичних умовах. Платформи на кшталт «На Урок», «EdEra», «GLOS», віртуальні лабораторії, цифрові інструменти як-от Canva, Padlet, Wordwall, надають дітям нові способи досліджувати, створювати, презентувати свої ідеї.

Гейміфіковані завдання, наукові симуляції, STEAM-підходи забезпечують міждисциплінарне мислення. В умовах воєнного часу, коли багато дітей змушені навчатися дистанційно або за кордоном, ІКТ – це інструмент єдності та безперервності освітнього процесу. Онлайн-зустрічі з науковцями, вікторини, квести, вебінари дають змогу підтримувати мотивацію та залучення до пізнання.

Проектна діяльність як простір реалізації обдарованості

Особливе значення має проектна діяльність. Саме вона дозволяє дитині проявити ініціативу, самостійно обирати тему, формат, глибину занурення. Теми

можуть бути різними: від вивчення історії рідного краю до створення мультфільму, соціального ролика, артбуку чи лінгвістичного дослідження. Усе це – не просто навчання, а формування особистості.

Проекти дають змогу виявити не лише інтелектуальну, а й соціальну, комунікативну, художню обдарованість. Крім того, вони створюють позитивну самооцінку та впевненість у своїх силах, що є особливо важливо в умовах воєнного стресу.

Роль родини в підтримці обдарованості

Родина – це перше середовище, де зароджується й розвивається обдарованість. Батьки, які підтримують інтереси дитини, сприяють формуванню її впевненості, самостійності, креативності. Особливо цінною є участь родини у спільних проектах, конкурсах, читанні, відвідуванні музеїв і виставок.

Підтримка емоційного стану дитини, довіра до її вибору, активне слухання – це щоденні практики, що мають вирішальний вплив. В умовах війни, коли сім'ї часто змінюють місце проживання, втрачають звичне оточення, роль родини як стабілізуючого фактора лише зростає.

Висновки

Умови війни вимагають від учителя ще більшої емпатії. Обдарована дитина часто емоційно вразлива, глибоко переживає втрату, тривогу, несправедливість. Наше завдання – не тільки навчити, а й підтримати. Похвала, віра, увага, навіть просте «Я тебе розумію» – іноді важливіші за найкращий підручник.

Я переконана: у кожному класі є дитина, яка має шанс змінити світ. Але цей шанс реалізується лише тоді, коли поруч є той, хто побачить, повірить і допоможе розкритися.

І якщо сьогодні, в умовах війни, ми допоможемо хоча б одній дитині зберегти свою обдарованість – ми вже наблизили нашу спільну перемогу. Бо майбутнє України – у наших дітях. І ми, вчителі, є тими, хто зараз тримає їхні крила.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко С. У. Педагогіка обдарованості. – К., 2017.
2. Савченко О. Я. Розвиток здібностей учнів у шкільному середовищі. – К.: Педагогічна думка, 2019.
3. Беленький Є. Психологічна підтримка дитини в умовах кризи. – Харків, 2022.
4. Освітній хаб «На Урок». Дистанційні курси й вебінари для вчителів та учнів. { <https://naurok.com.ua> }
5. Сайт НЦ «Мала академія наук України» – <https://man.gov.ua>
6. Інститут обдарованої дитини НАПН України – { <https://iod.gov.ua> }
7. Андросюк В. М. Проектна діяльність як засіб розвитку обдарованості учнів. – Освіта України, № 12, 2023.
8. Козленко І.І. Роль сім'ї у формуванні здібностей дитини. – Педагогіка і психологія, № 3, 2022.

Ліпін М. В.,
доктор філософських наук, доцент,
провідний науковий співробітник ІОД НАПН України,
професор кафедри філософії, соціології та політології ДТЕУ

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНOSTІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню обдарованості як здатності бути Іншим і виходити за межі власного «я». Доводиться, що в основі обдарованості лежить творча сила розвиненої уяви, яка є фундаментальною складовою людської діяльності і мислення. У роботі розкривається інтерсуб'єктивна природа творчої обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, творчість, уява, освіта, особистість.

Abstract. The article explores giftedness as the ability to be the Other and to transcend the boundaries of one's own «self». It argues that the foundation of giftedness lies in the creative power of developed imagination, which serves as a fundamental force of human consciousness. The study reveals the intersubjective nature of creativity and its reliance on interaction with other people as co-creators.

Keywords: giftedness, creativity, imagination, education, personality.

Інтерес до обдарованості дедалі більше підживлюється сподіваннями, що вона може стати ключем до вирішення різноманітних соціально-економічних викликів. У цьому контексті обдарованість постає як унікальний і водночас дефіцитний ресурс, цінність якого зумовлена його рідкісністю. Проте ця нестача лише підкреслює інакшість обдарованості щодо сучасного суспільства.

Сьогоднішня увага до виявлення та розвитку обдарованих дітей різко контрастує з критикою на адресу шкільної та університетської освіти, яка дедалі більше втрачає свою здатність плекати індивідуальність та її творчий потенціал. Ставлення до обдарованості багато говорить не лише про специфіку нашого часу, а й про стан системи освіти загалом. Чужість обдарованості освітньому простору є свого роду вироком: якщо система освіти неспроможна породжувати й плекати обдаровану особистість, то вона перестає бути простором зростання людської суб'єктності. Навпаки, вона перетворюється на простір її згортання, на механізм, що пригнічує й уніфікує індивідуальність. Якщо талант розглядається освітньою системою як девіація, чи не є це свідченням її власної безталанності? Бездарність системи, що неспроможна створювати умови для розвитку обдарованості, ставить під сумнів її здатність дійсно бути інакшою, а значить розвиватися, виходити за межі свого наявного стану. Чи може система освіти, яка втратила зв'язок із творчістю та потенціалом особистості, стати простором для народження обдарованості?

Необхідно зазначити, що обдарованість є соціально-культурним конструктом. Успішність і результативність людської діяльності значною мірою

залежать від соціально-політичних, культурних та економічних умов її існування. Види діяльності й поведінки, які визнаються прийнятними або неприйнятними, визначаються цінностями, нормами та традиціями, що формують «дух часу». Те, що вважається успіхом або невдачею, може кардинально змінюватися під впливом змін соціально-політичної кон'юнктури, яка нерідко перетворюється на стихійну міру розвитку людини. Сліпе підпорядкування цій мірі, адаптація до соціальних вимог занурює обдарованість, як і будь-який інший соціально-культурний феномен, у поле ідеологічної боротьби за право визначати домінуючі способи сприйняття світу. Ці способи, свідомо чи несвідомо, сприяють відтворенню наявного стану речей. Відтак, обдарованість перестає бути лише індивідуальною властивістю і стає ареною боротьби ідей, інтересів та цінностей, які формують панівний дискурс. Відповіді на питання, «що таке обдарованість?» або «кого можна вважати обдарованим, а кого бездарним?», пов'язані із боротьбою за символічну владу, із боротьбою за легітимне право визначати «обдарованих», а значить і їх місце у соціальній ієрархії. Тому визначення обдарованості, класифікація легітимних способів ідентифікації обдарованої дитини є не тільки науковою проблемою, але й політичною. З цього стає більш зрозуміло, чому теоретичні підходи до визначення обдарованості до цього часу супроводжується гострими суперечками. Деякі з підходів включають радикальні пропозиції відмовитись від спроб діагностувати «обдарованих дітей», як теоретично хибних.

Поступово у наукових обговореннях проблеми обдарованості загальноновизнаною стає точка зору, згідно з якою інтелект і креативність є невід'ємними складовими розуміння таланту і обдарованості, а «дослідження обдарованих дітей традиційно включають дослідження у цих сферах» [1, р. 772]. Можна сказати, що креативність стає невід'ємною складовою більшості сучасних концепцій і визначень обдарованості [2]. Більше того, творчість починає не просто осмислюватись як одна із багатьох складових обдарованості, як один із «рівноправних партнерів», а як засаднича її характеристика. У цьому контексті обдарованість, перш за все, це «творча обдарованість, а обдарована особистість – це творчо обдарована особистість» [3, с. 10].

Одним із найцікавіших підходів останніх років, що визначає обдарованість на основі креативності, є концепція Р. Стенберга [4]. Його концепція постійно розвивається, рухаючись від «інвестиційної теорії креативності» [5] до «триадної моделі» (triangular theory). Ключовим для кожної з них стає розуміння творчості не стільки як певного результату, скільки як особливого ставлення людини до себе, інших людей і до світу. Сутність цього ставлення можна описати як мужність кинути виклик наявному стану речей. З точки зору Р. Стенберга, дійсно обдаровані дорослі «не просто аналітично або творчо розумні – це дорослі люди, які готові кинути виклик умовностям, що стримують і пригнічують творчий

потенціал багатьох з нас» [4, р. 163]. Отже, здатність не приймати наявну ситуацію як природну уможливорює спроможність протистояти самому собі та власним переконанням, опиратися іншим (натовпу) та їх поглядам, а також спроможність долати «дух часу».

У своїх працях Р. Стенберг пише про «дорослих обдарованих», але подібне ставлення притаманне не тільки їм. Воно є визначальним для людського способу буття взагалі і може бути визначене як джерело творчості. На основі цих міркувань можна стверджувати, що творчість є не просто одним із видів обдарованості, вона постає її сутністю. І коли ми говоримо, що всі люди потенційно обдаровані, ми припускаємо, що людське існування уможливорюється тільки як творчий процес. Життя людини в своїй основі вже є творчим процесом.

Творчість для свого оприявлення обов'язково потребує спів-творчості, у якій вона народжується і розвивається. У цій потребі в Іншому міститься її інтерсуб'єктивна природа. Таким чином, для того, щоб впізнавати прикмети обдарованої діяльності, необхідно бути відкритим плинності життя. Необхідно вміти бути Іншим, тобто потрібна спроможність долати себе, свої наперед підготовлені шаблони, відповіді, техніки, інструменти та зразки. Творча або продуктивна уява може бути визначена як «особлива здібність» (М, Гайдеггер) як «здібність здібностей» (В. Давидов), тобто така здібність, що оприявнюється у розвитку інших здібностей, завдяки чому людина і має завжди відкритою можливість стати Іншою. Творча потуга, притаманна уяві, уможливорює активність усіх сил людської душі. Усі вони присутні цілісно одна в одній, але в основі міститься спроможність ставитись до Іншого як до себе, а до себе як до Іншого. Ставлення до себе, яке є інтеріоризованим ставленням до іншої людини, лежить в основі рефлексії, самосвідомості, совісті, розуму, волі та вищих емоцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kaufman J. C., Plucker J. A. Intelligence and creativity. The Cambridge handbook of intelligence; Eds. Sternberg R. J., Kaufman S. B. Cambridge University Press, 2011. P. 771–783. DOI:10.1017/CBO9780511977244.039
2. Luria S. R., O'Brien R. L., Kaufman J. C. Creativity in gifted identification: Increasing accuracy and diversity. Annals of the New York Academy of Sciences. 2016. 1377 (1). P. 44-52. DOI: 10.1111/nyas.13136
3. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музика. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
4. Sternberg R. J.. Creative Giftedness Is Not Just What Creativity Tests Test: Implications of a Triangular Theory of Creativity for Understanding Creative Giftedness. Roeper Review. 2018. 40. P. 158–165.
5. Sternberg R. J. The Nature of Creativity. Creativity Research Journal. 2006. 18. 1. P. 87–98.

Лісова Лариса Миколаївна,
науковий співробітник
відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
Київ, Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КУЛЬТУРНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ТА ПРИРОДНОГО ВІДБОРУ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Проблема особистості є однією з ключових у гуманітарному дискурсі, залучаючи до нього філософію, психологію, соціологію та культурологію. Сучасне розуміння особистості виходить за межі вузько дисциплінарного підходу та потребує синтезу між біологічними, соціальними та екзистенційними факторами. У цьому контексті важливим є аналіз того, яким чином видова належність до людства та унікальність особистісного досвіду формують феноменальний та онтологічний статус людини як особистості.

1. Видова специфіка як підґрунтя розвитку особистості

Особистість не може бути осмислена поза контекстом її видової належності. Людська природа – це сукупність потенцій, притаманних *Homo sapiens*, серед яких – здатність до самосвідомості, мови, абстрактного мислення, моральної оцінки та символічної діяльності. Ці універсалиї створюють умови для виникнення особистості як феномена.

Проте самі по собі ці здібності ще не визначають конкретну особистість. Вони лише відкривають можливості, що реалізуються у процесі соціалізації, індивідуального досвіду та самотворення. Видова специфіка задає горизонт буття, в межах якого можлива особистість, але не визначає її зміст.

Таким чином, особистість постає як індивідуалізація загальнолюдського. Вона є способом буття людини, який реалізує видові потенціали у формі унікального життєвого проекту. У цьому сенсі важливим є розуміння того, як універсальне стає індивідуальним, а потенційне – актуальним.

2. Індивідуальна специфіка як умова феноменального розгортання особистості

Особистість не є лише функцією генетичних або соціокультурних умов. Вона формується в унікальному переплетенні життєвих подій, міжособистісних взаємодій, вибору, рефлексії та самопобудови. Індивідуальність є тим вектором, який задає особистості напрям реалізації її потенціалу.

З феноменологічної точки зору, особистість є суб'єктивно пережитим досвідом власного буття. У цьому контексті важливо розрізняти між “Я” як емпіричним суб'єктом досвіду та “особистістю” як рефлексивною єдністю

життєвої історії. Особистість, отже, є не просто носієм досвіду, а активним його інтерпретатором і творцем сенсу.

Індивідуальна специфіка виражається у стилі переживання, у здатності до вибору, в структурі цінностей і смислів, що конституують унікальний образ особистості. Тут проявляється принцип діалогічності: особистість формується у взаємодії з Іншим, але водночас вона зберігає свою неповторність і внутрішню автономію.

3. Онтологічний вимір особистості

Онтологічний статус особистості пов'язаний із питанням її буття як цілісного, самототожного і вільного суб'єкта. Це буття не є заданим наперед, а постійно конститується у процесі самоздійснення. Власне, онтологічне буття особистості – це буття у проекті, у русі до автентичності.

Онтологія особистості передбачає подолання редукціонізму: її не можна звести ані до біологічної істоти, ані до соціального роленосія. Особистість – це спосіб існування, в якому поєднуються свобода, відповідальність, смислотворення і відкритість до трансцендентного.

У цьому контексті можна говорити про “онтологічну глибину” особистості – її здатність бути носієм не лише психологічних чи соціальних характеристик, але й метафізичних вимірів буття. Це буття у правді про себе, у відповідальності за іншого, у пошуку сенсу, що виходить за межі емпіричного існування.

4. Феноменальний вимір особистості

Феноменальний статус особистості стосується того, як вона себе проявляє у світі досвіду. Це її прояв у мові, поведінці, емоціях, взаємодіях. Особистість як феномен – це спосіб присутності у світі, який наділений смисловою структурою і сприймається як цілісність іншими та самою собою.

Феноменальна особистість – це не просто сукупність рис, а втілення певної життєвої позиції, стилю буття. Через феноменальне розкривається екзистенційне: особистість стає видимою як носій намірів, цінностей, рішень. Саме феноменальна форма дозволяє говорити про інтерсуб'єктивність особистості – її здатність бути пізнаною, визнаною, улюбленою або відкинутою.

Феноменальний вимір не суперечить онтологічному, а є його маніфестацією. Особистість як онтологічна істота виявляє себе у феноменальному просторі через дії, слова, жести, символи. Цей прояв є динамічним, змінним, контекстуально зумовленим, але водночас він несе у собі ядро ідентичності.

5. Особистість між видом і унікальністю: синтез перспектив

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що особистість є цілісною єдністю видової зумовленості та індивідуальної унікальності. Вона не існує поза людською природою, але також не зводиться до неї. Особистість є точкою

перетину універсального і одиничного, соціального і інтимного, необхідного і вільного.

Це означає, що в дослідженні особистості необхідно поєднувати кілька підходів:

- філософський – для осмислення онтологічного статусу;
- психологічний – для вивчення індивідуального досвіду та внутрішньої структури;
- соціокультурний – для розуміння контекстів становлення особистості.

Така інтеграція дозволяє не лише глибше зрозуміти феномен особистості, а й створити умови для її повноцінного розвитку, поваги до автентичності та підтримки особистісного саморозкриття.

Особистість – це не лише психічна або соціальна категорія, а онтологічний і феноменальний феномен, що розгортається на межі між видом і унікальністю. Її розвиток залежить як від загальнолюдських потенцій, так і від неповторного життєвого досвіду. Усвідомлення цієї подвійної природи дозволяє уникнути редукціонізму та наблизитися до розуміння особистості як самотворчої, відповідальної і відкритої до трансценденції істоти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boyd R., Richerson P. J. Culture and the Evolutionary Process. Chicago : University of Chicago Press, 1985. 331 p.
2. Buss D. M. Evolutionary Psychology: The New Science of the Mind. Boston : Pearson, 1991. 466 p.
3. Caprara G. V., Cervone D. Personality: Determinants, Dynamics, and Potential for Development. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 369 p.
4. Chiao J. Y., Blizinsky K. D. Culture-gene coevolution of individualism-collectivism and the serotonin transporter gene // Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences. 2010. Vol. 277, No. 1681. P. 529–537. DOI: <https://doi.org/10.1098/rspb.2009.1656>.
5. Engel G. L. The biopsychosocial model and the health of individuals // American Psychologist. 1977. Vol. 32, No. 7. P. 505–519.
6. Geertz C. The Interpretation of Cultures: Selected Essays. New York : Basic Books, 1973. 470 p.
7. Henrich J. The Secret of Our Success: How Culture is Driving Human Evolution, Domesticating Our Species, and Making Us Smarter. Princeton : Princeton University Press, 2015. 445 p.
8. Markus H. R., Kitayama S. Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation // Psychological Review. 1991. Vol. 98, No. 2. P. 224–253.
9. McCrae R. R., Costa P. T. Personality in Adulthood: A Five-Factor Theory Perspective. New York : The Guilford Press, 1997. 268 p.
10. Triandis H. C. Individualism & Collectivism. Boulder : Westview Press, 1995. 259 p.
11. Роменець В. А. Основи психології. Київ : Либідь, 2005. 632 с.
12. Сергієнко О. М. Психологія розвитку особистості: генетико-моделюючий підхід. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2004. 364 с.
13. Фурман А. В. Філософія освіти: історія і сучасність. Львів : Світ, 2002. 296 с.

Лісогор І. Г.,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
учитель української мови та літератури
Дніпровського ліцею №9 7 Дніпровської міської ради,
ingalisogor@ukr.net

Стоякіна В. А.,
вчитель біології
Дніпровського ліцею № 97 Дніпровської міської ради,
viktoriya.stoyakina132@gmail.com

Коваленко М. С.,
практичний психолог
Дніпровського ліцею № 97 Дніпровської міської ради,
marikoval20@gmail.com

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВПЛИВ СТРЕСУ ТА МЕТОДИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Стаття присвячена актуальній проблемі впливу стресу, зумовленого воєнними діями, на організм обдарованих підлітків та аналізу ефективності різних стратегій його подолання. Метою дослідження стало вивчення рівня сприйнятого стресу та особливостей копінг-поведінки учнів 8-11 класів, які безпосередньо зіткнулися з наслідками війни. Емпіричне дослідження, проведене серед 176 підлітків м. Дніпра, включало використання Шкали сприйняття стресу PSS-10 та методики «Індикатор стратегій подолання стресу» Дж.Амірхана.

Результати дослідження показали, що більшість підлітків переживають помірний рівень стресу, проте значна частина (24%) демонструє високий рівень, причому серед них переважають дівчата. Аналіз копінг-стратегій виявив, що найбільш поширеними є активні підходи – вирішення проблем та пошук соціальної підтримки, тоді як стратегія уникнення використовується рідше. Отримані дані підкреслюють важливість гендерних відмінностей у переживанні стресу та виборі копінг-механізмів.

Стаття обґрунтовує практичну цінність отриманих результатів для розробки та впровадження у шкільну практику тренінгових програм з розвитку стресостійкості та навчання ефективним методам саморегуляції. Запропоновано рекомендації для батьків та психологів щодо підтримки підлітків у кризових ситуаціях, а також наголошено на перспективності групових форм роботи. Зроблено висновок про необхідність системної уваги до проблеми стресу у підлітків в умовах війни для збереження їхнього психологічного благополуччя та здорового розвитку.

Ключові слова: стрес, підлітки, війна, копінг, стратегії подолання стресу, психологічний стан, психологічна підтримка, стресостійкість, гендерні особливості, освітнє середовище.

This article addresses the current problem of the impact of stress caused by military actions on the well-being of gifted adolescents and analyzes the effectiveness of various coping strategies. The study aimed to investigate the level of perceived stress

and the characteristics of coping behavior among students in grades 8-11 who have directly experienced the consequences of the war. An empirical study conducted with 176 adolescents in Dnipro involved the use of the Perceived Stress Scale (PSS-10) and the Coping Strategy Indicator (CSI) by J. Amirkhan.

The research findings indicate that the majority of adolescents experience a moderate level of stress, but a significant portion (24%) exhibits high stress levels, with girls prevailing in this group. The analysis of coping strategies revealed that active approaches – problem-solving and seeking social support – are the most common, while the avoidance strategy is used less frequently. The obtained data underscore the importance of gender differences in experiencing stress and choosing coping mechanisms.

The article argues for the practical value of these findings for the development and implementation of resilience training programs in schools and for teaching effective self-regulation methods. Recommendations for parents and psychologists on supporting adolescents in crisis situations are proposed, and the potential of group work formats is emphasized. The conclusion highlights the necessity of systematic attention to the problem of stress in adolescents during wartime to preserve their psychological well-being and healthy development.

Keywords: stress, adolescents, war, coping, stress coping strategies, psychological state, psychological support, resilience, gender differences, educational environment.

Воєнні дії та пов'язані з ними відчуття нестабільності, різкі зміни способу життя, втрата дому чи звичного соціального оточення – усе це є потужними стресорами, що можуть спричиняти хронічний стрес у обдарованої дитини.

Хронічний стрес, своєю чергою, призводить до низки негативних наслідків: порушень сну, зниження імунітету, проблем з концентрацією уваги, апатії, депресії та навіть розвитку психосоматичних захворювань. Окрім безпосереднього впливу на фізичне та психологічне здоров'я, тривалий стрес може спотворювати сприйняття підлітками власного майбутнього, формуючи у них невпевненість або песимістичні очікування [2].

Тема впливу стресу на підлітків в умовах війни є надзвичайно актуальною для забезпечення здорового розвитку молодого покоління в кризових умовах. Вивчення того, як саме війна та пов'язані з нею стресові фактори впливають на психофізіологічний стан підлітків, а також пошук ефективних методів подолання цього стресу, дозволяють розробити дієві підходи підтримки юнацтва в екстремальних ситуаціях. Саме тому було обрано дану тему дослідження. Раніші роботи також приділяли увагу цим питанням, зокрема досліджували розвиток саморегуляції та стресостійкості підлітків у воєнний час, а також вплив ситуації хронічного стресу на життєві перспективи молоді. Отримані в цьому дослідженні результати доповнюють наукові уявлення про проблему і мають практичну цінність для психологів та педагогів.

Поняття стресу в науці почало формуватися на початку ХХ століття. Американський фізіолог Уолтер Кеннон одним із перших описав фізіологічні реакції організму на небезпеку. Він ввів у науковий обіг концепцію реакції «боротьби або втечі», що відображає типову гостру реакцію тварин і людини на раптову загрозу. У відповідь на стресовий стимул організм мобілізується: активується симпатична нервова система, викидаються гормони адреналін і норадреналін, що готують до негайної дії (боротися з небезпекою або тікати від неї). Продовжуючи дослідження фізіології стресу, канадський ендокринолог Ганс Сельє запропонував розглядати стрес як неспецифічну адаптаційну реакцію організму на будь-які підвищені вимоги. Він описав так званий загальний адаптаційний синдром, що включає три стадії реакції на тривалий стрес: стадію тривоги, опору та виснаження. Сельє наголошував, що певний рівень стресу є природною і навіть необхідною складовою життя людини – без стимулюючого ефекту помірного стресу розвиток і адаптація були б неможливі. Надмірний же або затяжний стрес, навпаки, виснажує організм та може призводити до різноманітних розладів [1][4].

На відміну від біологічно орієнтованих підходів, американський психолог Річард Лазарус запропонував когнітивну теорію стресу, зосереджену на суб'єктивному сприйнятті ситуації людиною. Згідно з Лазарусом, стрес не є прямим наслідком зовнішніх подій, а виникає у результаті когнітивної оцінки: людина аналізує, наскільки подія загрожує її добробуту, та чи достатньо у неї ресурсів для подолання цієї загрози. Таким чином, один і той самий фактор може спричинити різну стресову реакцію залежно від індивідуального сприйняття. Важливим внеском Лазаруса було впровадження у науковий обіг поняття копінгу – процесу психологічного подолання стресу. Він розглядав стрес як динамічну взаємодію між особистістю і середовищем, у якій вирішальну роль відіграють оцінка ситуації та активні дії людини у відповідь на виклик. Підхід Лазаруса змістив акцент зі стресора як такого на способи реагування, відкривши тим самим новий напрям досліджень, присвячений стратегіям подолання стресу [3].

Підлітковий вік – це період інтенсивного фізичного, гормонального та особистісного розвитку, коли здатність до саморегуляції ще формується. В таких умовах підлітки є особливо чутливими до дії стресових факторів. Реакція організму підлітка на стрес може бути виразнішою, ніж у дорослого, через незрілість нейроендокринної системи та нестабільність емоційної сфери. Хронічний стрес під час війни негативно впливає на психологічний стан підлітків: спостерігаються порушення сну, труднощі з увагою, апатія, депресивні настрої, психосоматичні прояви. Доведено, що пережитий у юному віці тривалий стресовий стан може мати віддалені наслідки – зокрема, формувати у молодій людини песимістичні очікування щодо майбутнього та знижувати мотивацію. Це

підтверджує, що підлітки в умовах війни потребують особливої уваги та підтримки, оскільки стрес може перешкоджати їх нормальному розвитку [5].

Існують також гендерні особливості переживання стресових ситуацій у підлітковому віці. Дослідження показують, що дівчата-підлітки зазвичай більш схильні до переживання високого рівня емоційного стресу порівняно з однолітками хлопцями. За умов воєнного часу саме дівчата частіше повідомляють про сильну тривогу та переживання, тоді як частка юнаків із настільки інтенсивним суб'єктивним стресом відносно менша. Хлопці натомість можуть частіше вдаватися до зовнішніх проявів реакції на стрес, таких як агресивна поведінка або ризиковані дії – це своєрідний захисний механізм психіки, що допомагає їм впоратися з напруженням. Вважається, що агресія чи девіантна поведінка в стресових умовах є формою психологічного захисту, коли підліток несвідомо намагається компенсувати відчуття безсилля через демонстрацію сили або зухвалості. Розуміння таких гендерних відмінностей важливе для розробки адекватних заходів підтримки: дівчатам може більше знадобитися емоційна підтримка, тоді як з хлопцями ефективними можуть бути методи перенаправлення їх активності в конструктивне русло. В цілому ж, незалежно від статі, більшість підлітків у ситуації війни переживають принаймні помірний рівень стресу і не залишаються осторонь впливу кризових подій. Це підтверджує необхідність широких заходів психологічної допомоги для всієї підліткової спільноти, з урахуванням специфічних потреб як хлопців, так і дівчат [7].

У контексті психології стресу поняття «копінг» (від англ. to cope – справлятися) означає сукупність свідомих зусиль і поведінкових кроків, яких людина вживає для подолання стресової ситуації або зменшення її негативного емоційного впливу. Концепція копіngu стала активно розвиватися в науковій літературі з 1960-х років, коли увага дослідників змістилася від вивчення лише реакцій на стрес до аналізу способів, якими людина може з ним справлятися. Р.Лазарус та С.Фолкман, досліджуючи стратегії подолання стресу, визначили дві загальні орієнтації копіngu: проблемно-орієнтований копінг (націлений на вирішення проблемної ситуації або зміну обставин, що спричиняють стрес) і емоційно-орієнтований копінг (спрямований на полегшення власних негативних емоцій, пов'язаних зі стресором). Інакше кажучи, у першому випадку підліток намагається активно знайти вихід із проблеми, тоді як у другому – зняти внутрішнє напруження, не усуваючи сам стресовий фактор. Існує й інший підхід до класифікації копінг-стратегій – за критерієм активності. Розрізняють активні та пасивні стратегії подолання стресу. Активний копінг передбачає цілеспрямовані дії або свідоме переосмислення ситуації, що мають на меті змінити сам стресор або ставлення до нього. Натомість пасивні стратегії характеризуються відсутністю активних дій для вирішення проблеми – людина радше уникає зіткнення зі

стресовою ситуацією, відкладає вирішення або просто терпить, сподіваючись, що все минеться само собою. Дослідження показують, що активні стратегії зазвичай є ефективнішими для подолання стресу та зниження його довгострокового впливу, тоді як пасивне уникання часто пов'язане з погіршенням психологічного стану. Саме тому у кризових умовах рекомендується заохочувати молодь до активних форм копіngu, як-от пошук підтримки чи вирішення проблем, і мінімізувати їхню схильність до уникнення [3][6].

Для детальнішого аналізу копіng-поведінки підлітків у нашому дослідженні була використана методика «Індикатор стратегій подолання стресу» Дж. Амірхана. Відповідно до підходу Амірхана, існує три основні типи копіng-стратегій:

- Вирішення проблем. Активні дії, спрямовані на аналіз ситуації і пошук реальних шляхів усунення джерела стресу або зменшення його впливу. Підлітки, які обирають проблемно-орієнтований копіng, зазвичай намагаються раціонально оцінити обставини, скласти план дій і наполегливо реалізувати його для розв'язання проблеми. Це може включати, наприклад, покращення власної успішності у навчанні, якщо стрес пов'язаний з навчальними труднощами, або пошук додаткової інформації та ресурсів при зіткненні з новими викликами.
- Пошук соціальної підтримки. Звернення по допомогу, пораду чи емоційну підтримку до інших людей – друзів, батьків, наставників. Така стратегія базується на вірі у силу соціальних зв'язків: підліток ділиться своїми переживаннями або проблемами з близькими, сподіваючись отримати від них практичну допомогу, співчуття чи пораду. Соціальна підтримка допомагає знизити відчуття самотності перед лицем труднощів і часто сприяє пошуку конструктивних рішень спільними зусиллями.
- Уникнення. Відмова від активних дій щодо стресора, прагнення відволіктися або зробити вигляд, що проблеми не існує. Підлітки, схильні до стратегій уникання, можуть ігнорувати неприємні обставини, відкладати вирішення проблем «на потім», занурюватися у фантазії або сторонні заняття, аби не думати про стресову ситуацію. Хоча така тактика іноді дає тимчасове полегшення, в довготривалій перспективі вона вважається найменш ефективною, оскільки корінна проблема лишається невирішеною і стрес може накопичуватися.

Застосування методики Амірхана дозволило визначити, які способи подолання стресу є найбільш типовими для опитаних підлітків, а також зіставити ці дані з рівнем пережитого ними стресу. У такий спосіб ми отримали цілісну картину копіng-поведінки юнацтва: що підлітки роблять найчастіше, стикаючись із стресовими ситуаціями, і які стратегії виявляються для них найдієвішими [6].

Емпіричне дослідження проводилося протягом 2024 року серед учнів 8–11 класів одного з ліцеїв м. Дніпра. У вибірку увійшло 176 підлітків віком від 13 до

17 років (середній вік – 15 років), з яких 60 % становили дівчата та 40 % – хлопці. Всі респонденти безпосередньо зіткнулися з викликами воєнного часу, зокрема переживали повітряні тривоги, вимушені переїзди чи розлуку з рідними, що забезпечило актуальність отриманих даних. Для збору інформації застосовувалися стандартизовані психологічні методики, шкали сприйняття стресу PSS-10 (Perceived Stress Scale) – одного з найбільш поширених інструментів у сучасних дослідженнях стресу. Ця методика містить 10 питань, що стосуються відчуття напруги та контролю над ситуацією, результати по яких сумуються у загальний бал стресу. За сумарним показником PSS респондентів було розподілено на три групи: з низьким, помірним або високим рівнем стресу. Для оцінки стратегій подолання стресу використовувалася описана вище методика Дж.Амірхана, адаптована для використання в Україні.

Отримані дані опрацьовувалися методами математичної статистики. Такий комплексний підхід забезпечив надійність результатів і їх відповідність цілям дослідження, подібно до методології інших наукових робіт у цій сфері.

Рівень пережитого стресу серед підлітків. Результати опитування за шкалою PSS-10 продемонстрували, що більшість підлітків переживають помірний рівень стресу. Зокрема, приблизно 60% опитаних потрапили до категорії середніх значень за шкалою. Кожен шостий підліток (близько 16 %) показав низький рівень сприйнятого стресу, тобто почувався відносно спокійно навіть у складних умовах. Натомість високий рівень стресу було виявлено у приблизно 24 % опитаних, тобто майже у чверті вибірки. Важливо відзначити суттєву гендерну різницю в цій групі: переважну більшість підлітків із високими показниками стресу становили дівчата. Така різниця узгоджується з іншими спостереженнями воєнного часу, які відзначають сильніше емоційне реагування дівчат на тривалий стрес. Для порівняння, хлопці значно рідше повідомляли про максимальний стрес – більшість з них мали показники у межах помірного діапазону. Практично ніхто з опитаних підлітків не залишився зовсім «незачепленим» війною: навіть ті 16%, хто продемонстрував низький рівень стресу, вказували на наявність певного напруження або тривоги. Цей факт підтверджує поширену думку, що стрес є невід’ємною частиною життя людини і в умовах серйозних викликів він так чи інакше позначається на кожному.

Дослідницький інструментарій: Тест на визначення рівня стресостійкості (Perceived Stress Scale, PSS-10).

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
1	Слабо сприйнятий стрес.	15 (52%)	14 (48%)	29 (16%)
2	Помірно сприйнятий стрес.	52 (50%)	53 (50%)	105 (60%)
3	Сильно сприйнятий стрес.	3 (7%)	39 (93%)	42 (24%)

Стратегії подолання стресу та їх ефективність. Аналіз копінг-поведінки підлітків виявив цікаві закономірності. З'ясувалося, що опитані підлітки найчастіше застосовують конструктивні стратегії подолання стресу – такі як активне вирішення проблем і пошук соціальної підтримки. Згідно з отриманими даними, саме ці два підходи були домінуючими у більшості респондентів. Наприклад, у ситуаціях навчальних труднощів або конфліктів підлітки переважно намагалися знайти конкретне рішення (підтягнути навчання, обговорити проблему) або зверталися по пораду й підтримку до дорослих чи друзів. Натомість використання стратегії уникнення в цілому виявилось менш характерним. Лише відносно невелика частка підлітків схильна була ігнорувати проблему або відкладати її вирішення, тоді як більшість все ж таки прагнула діяти. Такий розподіл узгоджується з уявленнями про переваги активного копінгу: як відомо, орієнтація на вирішення проблем чи отримання підтримки є більш ефективною для зниження стресу, тоді як пасивне уникання часто лише посилює тривогу.

Дослідницький інструментарій: Методика «Індикатор стратегій подолання стресу» Дж. Амірхана (CSI, адаптація М.Сирота і В.Ялтонський).

№ з/п	Назва шкали	Чоловіча стать	Жіноча стать	Загалом
1	Вирішення проблем - дуже низький рівень.	5 (45%)	6 (55%)	11 (6%)
2	Вирішення проблем - низький рівень.	15 (29%)	36 (71%)	51 (28%)
3	Вирішення проблем - середній рівень.	44 (40%)	65 (60%)	109 (61%)
4	Вирішення проблем - високий рівень.	5 (63%)	3 (38%)	8 (4%)
5	Пошук соціальної підтримки - дуже низький рівень.	7 (54%)	6 (46%)	13 (7%)
6	Пошук соціальної підтримки - низький рівень.	13 (33%)	27 (68%)	40 (22%)
7	Пошук соціальної підтримки - середній рівень.	41 (38%)	67 (62%)	108 (60%)
8	Пошук соціальної підтримки - високий рівень.	8 (44%)	10 (56%)	18 (10%)
9	Уникнення - дуже низький рівень.	16 (73%)	6 (27%)	22 (12%)
10	Уникнення - низький рівень.	38 (35%)	70 (65%)	108 (60%)
11	Уникнення - середній рівень.	11 (30%)	26 (70%)	37 (21%)
12	Уникнення - високий рівень.	4 (33%)	8 (67%)	12 (7%)

Отримані результати мають суттєву практичну цінність для сфери освіти і психологічної допомоги. По-перше, розроблені та апробовані в межах роботи підходи до подолання стресу можуть бути інтегровані у шкільну практику. Зокрема, на основі виявлених копінг-стратегій доцільно впроваджувати тренінгові програми з розвитку стресостійкості, навчати учнів ефективним методам саморегуляції та пошуку підтримки. Психологи та соціальні педагоги закладів освіти отримують можливість використовувати результати дослідження для раннього виявлення підлітків з груп ризику (тих, що переживають високий стрес або користуються неадаптивними стратегіями) та надавати їм своєчасну допомогу. По-друге, рекомендації для батьків підлітків, розроблені за підсумками роботи, стануть важливим інструментом сімейної профілактики стресових розладів. Зворотний зв'язок від учасників дослідження показав запит на розширення порад для батьків щодо підтримки дітей у кризових ситуаціях. Відтак, було запропоновано низку практичних порад: підтримувати відкриту комунікацію з підлітком про його переживання, демонструвати емоційну присутність і розуміння, залучати дитину до спільного пошуку рішень та заохочувати її активність навіть в обмежених воєнних умовах.

Окремо слід відзначити перспективність групових форм роботи з підлітками, які перебувають у стані підвищеного стресу. Групові заняття та терапевтичні групи підтримки дозволяють молоді усвідомити, що вони не самотні у своїх переживаннях, і сприяють виробленню спільних копінг-навичок через обмін досвідом. Наше дослідження підтвердило ефективність таких підходів: після участі у тренінгових сесіях багато учнів відзначали зниження тривожності та покращення настрою. Це узгоджується з практикою застосування антистресових психотехнологій, описаних в науковій літературі. Зокрема, релаксаційні техніки, навчання навичок усвідомленості та емоційної саморегуляції у групі однолітків показали себе як дієві інструменти зменшення психічного напруження у підлітків. Таким чином, рекомендується широко впроваджувати групові методи психологічної допомоги – тренінги стресостійкості, арт-терапевтичні гуртки, підтримуючі групи спілкування – у навчальних закладах і громадах, що постраждали від війни.

Висновки. Підлітковий вік є критичним періодом формування особистості, тому підтримка психологічного благополуччя та стресостійкості саме у цей час має надзвичайно важливе значення. В умовах воєнних потрясінь системна увага до проблеми стресу в підлітків є запорукою збереження психічного і фізичного здоров'я цілого покоління. Проведене дослідження збагатило наукові знання про характер впливу стресу на організм підлітка під час війни та про механізми, за допомогою яких молодь долає критичні ситуації. Отримані дані лягли в основу низки практичних рекомендацій, реалізація яких допоможе мінімізувати

негативні наслідки стресу для юнацтва. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути зосереджені на довгостроковій ефективності впроваджених методів (зокрема, відстеження динаміки психологічного стану підлітків, які пройшли програми підвищення стресостійкості) та на вивченні додаткових чинників, що впливають на успішність копінгу. Загалом, глибше розуміння природи стресу в підлітковому віці та пошук шляхів його подолання є важливими кроками на шляху до створення дієвої системи психологічної підтримки молоді, яка допоможе зберегти її емоційне та фізичне здоров'я навіть перед обличчям сучасних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cannon W. B. Bodily changes in pain, hunger, fear and rage: An account of recent researches into the function of emotional excitement. New York, 1929. 456 с.
2. Selye H. The stress of life. New York, 1956. 341 с.
3. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York, 1984. 445 с.
4. Selye H. A syndrome produced by diverse nocuous agents // Nature. 1936. Vol. 138, № 3479. P. 32–34.
5. Cohen S., Kamarck T., Mermelstein R. A global measure of perceived stress // Journal of Health and Social Behavior. 1983. Vol. 24, № 4. P. 385–396.
6. Amirkhan J. H. A factor analytically derived measure of coping: The Coping Strategy Indicator // Journal of Personality and Social Psychology. 1990. Vol. 59, № 5. P. 1066–1074.
7. Ясточкіна І. Особистісна тривожність як соціально-психологічна проблема // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 165–170.

Лучанінова Ольга,

*доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу наукового
інформаційно-аналітичного супроводу освіти,
Державна науково-педагогічна бібліотека
України імені В. О. Сухомлинського,
Київ, Україна
2017olgapetrovna@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Розкрито інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни. Подано сучасне визначення поняття «інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості». Доведено тезу, що цифровий простір освітнього закладу є сьогодні прикладом інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості. Схарактеризовано ключові компоненти інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості в умовах війни: інформаційний, аналітичний, психолого-педагогічний, технологічний.

Ключові слова: інформаційно-аналітичний супровід, обдарована особистість, воєнний період.

Abstract. The information-analytical support of a gifted personality in the conditions of war is revealed. The modern definition of the concept of "information and analytical support of a gifted personality" is presented. The thesis is proved that the digital space of an educational institution is today an example of information and analytical support for a gifted person. The key components of the information and analytical support of a gifted personality in wartime are characterized: information, analytical, psychological and pedagogical, technological.

Keywords: information and analytical support, gifted personality, wartime.

Інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни будемо розглядати у рамках прикладного дослідження відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського «Інформаційно-аналітичний супровід психологічної освіти у воєнний та повоєнний періоди України». Один із векторів цього дослідження спрямовано на психологію виховання особистості.

Ми живемо й навчаємо учнів в системі освіти 4.0. Чим частіше відбуваються зміни в економіці, тим швидше ми наближаємося до освіти 5.0. Обдаровані учні можуть бути геніями у певних сферах, галузях знань і разом із тим не бути пристосованими до умов сучасного життя. Нове покоління ЄС уже цифрове, освіта 4.0 передбачає освітній інноваційний протокол життєвих пролонгованих навичок. Нині найкраще обдарована дитина/учень може проявити себе, наприклад, в інтерактивному мисленні STEM-навчання.

Доведемо/обґрунтуємо тезу, яка допоможе зрозуміти важливість інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості в умовах війни:

цифровий простір освітнього закладу є сьогодні прикладом інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості.

Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти, «система освіти має забезпечувати підтримку обдарованих дітей і молоді, розвиток у них творчих здібностей, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості» [1]. Обдаровані діти в будь-якому суспільстві мають розглядатися як національне надбання, оскільки найбільші сподівання на покращення умов життя й розквіту нації пов'язані саме з обдарованою молоддю. своєчасно знайти, зберегти і розвинути в молодому підростаючому поколінні здібності, обдарованість і талант в практичній або розумовій сферах, створивши для всіх без винятку дітей рівні можливості, що і є одним з найважливіших завдань сучасної школи. Це наші агенти змін повоєнного періоду України, які будуть проектувати нові міста на місці зруйнованих; нові дитячі майданчики з обладнанням для дітей з обмеженими можливостями; фантастичні зони дозвілля й відпочинку після

навчання. Учителі й викладачі сьогодні певною мірою відповідальні за розвиток здібностей в обдарованих учнів/студентів навіть у таких важких умовах, коли живе спілкування на вагу золота.

Інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни – це комплексна, системна діяльність, спрямована на забезпечення своєчасного доступу до релевантної інформації, аналіз даних для прийняття обґрунтованих рішень щодо підтримки та розвитку потенціалу обдарованих дітей/учнів/студентської молоді, а також надання їм необхідних ресурсів та психолого-педагогічної допомоги з урахуванням травматичного досвіду війни. Цей супровід включає декілька ключових компонентів:

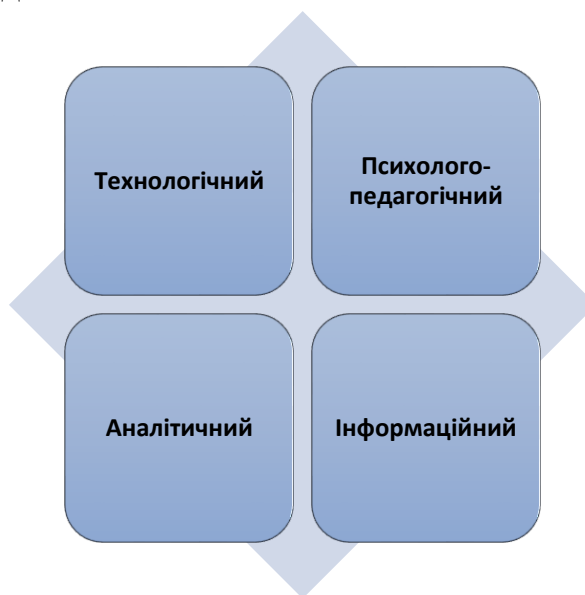

Рис. 1 Інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості: ключові компоненти

Так, *інформаційний компонент* інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості забезпечує доступ до освітніх ресурсів: включає інформацію про доступні онлайн-платформи, дистанційні курси, конкурси, олімпіади, грантові програми як в Україні, так і за кордоном. Таку інформацію варто перевіряти на достовірність в умовах воєнного періоду – про можливості продовження навчання, отримання стипендій та участі в міжнародних проєктах. Уважаємо, що для стабілізації психоемоційного стану учасників освітнього процесу важливо знати про:

- безпекові аспекти інструкції щодо безпечної поведінки, психологічної самопомоги в умовах стресу та тривоги, контактів служб підтримки);
- інформацію щодо психологічної підтримки (доступні ресурси психологічної допомоги, гарячі лінії, консультування для дітей/учнів, батьків та педагогів);
- протидію дезінформації (критичного мислення та медіаграмотність в обдарованих учнів для здатності розрізняти фейки та маніпуляції в інформаційному просторі, що є особливо важливим в умовах інформаційної війни).

Аналітичний компонент інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості важливий для:

- моніторингу та діагностики (збір та аналіз даних про потреби, інтереси, психоемоційний стан та освітні результати обдарованих дітей. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми, зони ризику та індивідуальні потреби);
- освітніх прогалин та можливостей (аналіз потенційних можливостей для розвитку специфічних талантів студентів навіть в обмежених умовах);
- оцінки ефективності програм підтримки (аналіз результативності впроваджуваних заходів та програм для подальшої корекції та вдосконалення);
- прогнозування та планування (створення аналітично-інформаційних систем для роботи з обдарованою молоддю, які б накопичували інформацію про їхні досягнення та потреби).

Психолого-педагогічний компонент інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості сприяє:

- індивідуалізованій підтримці (розробка та реалізація індивідуальних освітніх траєкторій та програм психологічного супроводу на основі зібраної аналітичної інформації);
- психологічній допомозі та реабілітації (використання арт-терапевтичних методик та інших дієвих інструментів);
- розвитку життєстійкості (формування навичок подолання стресу, адаптації до змін, емоційної саморегуляції);
- підтримці мотивації та самореалізації (створення умов для підтримки інтересу до навчання, творчості, дослідницької діяльності, незважаючи на складні обставини воєнного періоду).

Технологічний компонент інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості забезпечує:

- використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) (застосування онлайн-платформ для навчання, спілкування, консультування, тестування та моніторингу; засоби відеозв'язку (Skype, Zoom, Google Meet) та месенджери (Viber, Telegram, WhatsApp) для активної творчої комунікації);
- створення безпечного онлайн-середовища (забезпечення захисту персональних даних та психологічно комфортного простору для взаємодії);
- доступ до цифрових освітніх ресурсів (забезпечення необхідним обладнанням та доступом до якісного інтернет-зв'язку).

В умовах дистанційного навчання маємо знаходити відповідні форми і методи для розвитку талантів учнів/студентів, бо такі особистості вимагають особливого підходу. Таланти (обдаровані учні/студенти) завжди хочуть чогось нового, більш складного, інакше вони втратять інтерес до предмету вивчання. Тому система їх навчання повинна відрізнятися від системи навчання інших

учнів. В умовах війни до вступу в університет обдарований учень може відвідувати віртуальні інноваційні центри, хаби для розвитку креативності.

Цифровий простір освітнього закладу є сьогодні прикладом інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості. Для доведення тези представимо вибірковий аналіз виховної діяльності в Українському державному університеті науки та технологій, який у своєму цифровому просторі й освітній екосистемі створює всі умови (хоч і навчання відбувається в основному в дистанційному форматі) для розвитку здобувачів вищої освіти як обдарованих особистостей.

Цифровий простір освітньої екосистеми університету в умовах воєнного стану представлений:

- *науковими гуртками* зі гнучким розкладом (університет нараховує реально діючих гуртків близько ста у п'яти інститутах);

- *можливістю представити результати досліджень* під час проведення постійної міжвузівської конференції «Виховання технічної еліти в умовах викликів часу», «МАН-2025», де сотні студентів розміщують тези щодо висвітлення своїх досліджень;

- *онлайн-заходами за допомогою цифрових технологій*: онлайн-концерт «Шевченків код свободи. UA: Постання правди»; деколонізація образу Т. Г. Шевченка; патріотичні мотиви творів словами Т.Г. Шевченко; «Єднаємо душу словом Кобзаря»; флешмоб-читання віршів Т. Шевченка; виставка Олександра Грехова «Квантовий стрибок Шевченка»; флешмоб на честь Міжнародного дня рідної мови; конкурс декламаторів з нагоди Міжнародного дня рідної мови; літературник до Дня поезії «Пісня тисячі голосів» (Національний тиждень читання поезії); відеопроєкт «Поетична весна» (патріотичні вірші про Україну); проєкт «Поговори із захисником» (Ю. Березою в онлайн та оф лайн форматах); кураторські години в рамках циклу історико-патріотичних лекцій «Незламність української нації: історія і сьогодення»; флешмоб «В єдності сила», присвячений Дню Соборності;

- *практико-орієнтованими заходами*: концерт до Дня захисників України; концерт «Різдвяні вечорниці» та знайомство з народними традиціями; проєкт «Різдво єднає»; майстер-клас «Янгол бажань», лист-подяка ЗСУ; Всеукраїнська акція «Лист пораненому», «Подарунок Миколая» (передача листів, малюнків, власних виробів); Випуск університетської студентської газети англійською мовою «Alma Mater» (есе про щастя в умовах війни, про любов до України тощо); розробка та модернізація м'яких ношів для евакуації поранених та осіб, що не пересуваються самотійно; проєкт «Тепло на передову», «Ангели», «Троянда в руці», «Нове джерело» – студенти надають допомогу з розшуку зниклих людей, евакуації мешканців з гарячих точок України; допомогу цивільному населенню

в умовах війни; адресну доставку безкоштовних гарячих обідів, питної води самотнім, малорухомим інвалідам та пенсіонерам за віком (Нікопольський район); волонтерська команда бойової відьми (виготовлення мобільних саморобних нош на колесах, саморобних зарядних станцій, саморобних точкових червоних ліхтарів, мобільних пічок та газових балончиків до них, буржуйки під окопні свічки та окопні свічки для них).

Особисто знайома з викладачем Анною Б., яка якраз і очолює волонтерську команду бойової відьми; вона постійно в контакті з учасниками бойових дій, є їхнім куратором у навчанні. Викладач мотивує активну студентську молодь до практичних дій й розвитку творчості в умовах війни.

Окремим блоком у цифровому просторі представлено виховання соціальної відповідальності через участь здобувачів вищої освіти, серед яких багато обдарованої молоді, у волонтерських проєктах: збір пластикових кришок, металевих пляшок, джинси, постільної білизни – для окопних свічок, для виготовлення сіток, рукавиць; майстер-клас з виготовлення янголів для захисників.

Таблиця 1

Можливості цифрового простору як приклад інформаційно-аналітичного супроводу розвитку обдарованої особистості

Заходи в цифровому просторі університету	Вплив на розвиток обдарованої особистості
Конкурс фотозони прес-центру	розвиток креативності та естетичного смаку серед студентів.
Тренінг про івент-менеджмент, лідерські якості	розвиток практичних навичок організації заходів, командної роботи та комунікації; підвищення впевненості в собі й професійної самореалізації. Тренінг також сприяє популяризації спеціальності через залучення студентів до реального процесу створення подій.
«Історія твого Міста» - молодіжна культурно-просвітницька ініціатива	спрямована на популяризацію історії, зокрема Дніпропетровщини, та формування національної ідентичності серед молоді. Проєкт «Історія твого міста» реалізовує команда активної молоді - волонтерів Комунального підприємства «Молодіжний центр Дніпра» Дніпровської міської ради.
Настольні ігри	покращення комунікативних навичок і розвиток критичного мислення, зміцнення дружніх зв'язків між студентами, зниження рівня стресу через невимушене спілкування та емоційне розвантаження.
Мистецькі проєкти: конкурс «Зіркова хвиля», святковий вальс тощо.	Розвиток творчих здібностей студентів, створення умов для розвитку різних видів творчості для обдарованих студентів.

Зрозуміло, що війна не лише ставить під загрозу фізичну безпеку учасників освітнього процесу, але й глибоко впливає на їхній психоемоційний стан, освітні траєкторії та можливості самореалізації здобувача вищої освіти як обдарованої особистості. Подана вище інформація свідчить, що інформаційно-аналітичний супровід якраз для того і створений, щоб допомагати студентам активно розвиватися.

Інформаційно-аналітичний супровід, побудований на принципах доступності, індивідуалізації, безпеки та комплексності, може стати тим рятівним колом, яке допоможе обдарованим особистостям, здобувачам вищої освіти зокрема, не лише пережити воєнний період, а й продовжити свій розвиток, розкрити свої здібності та в майбутньому зробити вагомий внесок у відновлення та процвітання України. Зауважимо, що під час війни надзвичайно важливими є увага, психологічна підтримка обдарованих особистостей з боку куратора, викладачів навчальних дисциплін, психолога університету, лідерів студради та ін.

Отже, проаналізувавши інформаційно-аналітичний супровід обдарованої особистості в умовах війни, робимо висновки, що

- цифровий простір освітнього закладу є сьогодні прикладом інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості;
- обдарованість та творчість особистості – це людська діяльність вищого рівня, бажання особистості пізнавати й перетворювати навколишній природний і соціальний світ. У цьому процесі особистість змінюється, як і форми, і способи її мислення;
- системний та комплексний інформаційно-аналітичний супровід обдарованих особистостей в умовах війни є надзвичайно важливим;
- врахування ключові компонентів інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості в умовах війни робить його практико-орієнтованим і дієвим: дослідницький, частково-пошуковий, проблемний, проектний методи та такі форми, як олімпіади, інтелектуальні марафони, наукові хаби, коворкінги, творчі конкурси і вікторини тощо сприяють розвитку обдарованості здобувачів вищої освіти.

Перспективи: необхідно розробити конкретні рекомендації не тільки для обдарованих особистостей закладів вищої освіти, а й для різних суб'єктів освітнього процесу щодо покращення інформаційно-аналітичного супроводу обдарованої особистості в умовах війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Національну доктрину розвитку освіти Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення 16.05.2025)

Малик В.М.,
доктор філософії з педагогіки,
викладач кафедри української та іноземних мов
Факультету менеджменту та права
Вінницького національного аграрного університету,
valentyana51malyk@gmail.com

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ НАВЧАННЯ З УРАХУВАННЯМ ПОТРЕБ, НАХИЛІВ І ЗДІБНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ У ВІННИЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ АГРАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Анотація. Проблема навчання та виховання обдарованої молоді пов'язана з особливостями сучасного розвитку цивілізації, оскільки зараз особливо гостро відчувається потреба у висококваліфікованих кадрах з нестандартним мисленням, схильних до саморозвитку, творчості, прагнення самореалізації тощо. Діяльність, спрямована на виявлення обдарованості у суспільстві, навчання та виховання обдарованої молоді, стимулювання їх творчої діяльності, забезпечення соціального захисту гостро постає у наш час.

Ключові слова: обдарованість, здібність, креативність, педагогічний процес, вища освіта.

Annotation. The problem of training and educating gifted youth is related to the peculiarities of the modern development of civilization, since now there is a particularly acute need for highly qualified personnel with unconventional thinking, prone to self-development, creativity, the desire for self-realization, etc. Activities aimed at identifying giftedness in society, training and educating gifted youth, stimulating their creative activity, and ensuring social protection are urgently needed now.

Keywords: giftedness, ability, creativity, pedagogical process, higher education.

В Україні прийнято низку законів і програм (зокрема, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Програма розвитку обдарованих дітей і молоді, Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей та інші), спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованої молоді [7].

Розв'язання проблем, пов'язаних із виявленням, підтримкою, процесом виховання обдарованої молоді та створення сприятливого середовища для її самореалізації можливі за умови розгляду цих питань з особливою увагою та відповідним фінансуванням. Це не лише зміцнить матеріально-технічну базу навчального закладу, а й підвищить престиж наукової, дослідницької та творчої діяльності. У психолого-дидактичній та методичній літературі розглядаються різні аспекти досліджуваної проблеми, зокрема:

- проблеми обдарованості в психології (Д. Богоявленська, Ю. Гончарук, М. Гудь, В. Калошин, О. Кульчицька, М. Розенова),
- навчання обдарованих дітей (З. Бактори, М. Бургін, Г. Степенко, Н. Докшина, С. Кошель);

– методичні основи діагностики інтелектуальної обдарованості

(А. Венгер, М. Волощук, О. Зазимко Т. Марцинковська, Н. Стародубцева, В. Холмовська, Е. Щелбанова);

– характеристика рис, властивих обдарованій молоді (Г. Костюк, Н. Нестеренко);

– особливості роботи з обдарованими дітьми (О. Антонова, Ю. Гільбух, О. Губеко, Л. Жук, Р. Науменко, Л. Туріщева).

Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури довів, що проблема обдарованості набула статусу загальнодержавно важливої [6].

Перш за все, охарактеризуємо поняття обдарованості, що являє собою сукупність навичок, які визначають певну успішну діяльність людини в одній або кількох сферах, що відрізняє її від інших людей, які здійснюють таку ж діяльність в однакових умовах [3].

Проте зазначимо, що на сьогодні не існує універсального, визнаного та прийнятого всіма дослідниками визначення поняття «обдарованість». Найбільш відомим і поширеним у західній науці є визначення, запропоноване свого часу В. Штерном, який розумів обдарованість як загальну здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги, як загальну здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя. Такий підхід піддався критиці на початку ХХ століття. Зокрема, Ч. Спірмен відкинув термін «пристосування» і підкреслив теологічний характер визначення В. Штерна. Незважаючи на це, визначення, запропоноване В. Штерном, залишається одним із провідних у сучасному трактуванні проблем обдарованості [14].

Український педагогічний словник (1997 р.) пропонує визначати обдарованість як *«індивідуальну потенційну своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягнути значних успіхів у певній галузі діяльності»* [2].

В. Войтко визначає обдарованість як *«високий рівень задатків та схильностей, результат і свідчення високого інтелектуального розвитку людини»* [10]. Таким чином, він, а також багато інших учених головним показником обдарованості розглядають інтелект, звужуючи поняття «обдарованість» до поняття «інтелектуальна обдарованість».

О. Кульчицька стверджує, що обдарованість – це явище складне, комплексне, яке включає набір когнітивних, сенсорних та особистісних якостей людини. На її думку поняття обдарованості містить такі основні компоненти: *високий інтелектуальний рівень, здатність людини до творчості та наполегливість*, яка становить основну якість особистості, своєрідний «сплав» бажання досягти успіху, емоційну захопленість справою та інтерес до тієї галузі знань, якою займається людина [5].

Досліджуючи структуру творчої обдарованості, В. Моляко [9] виокремлює шість її основних параметрів, а саме: *І – сферу реалізації обдарованості, її*

переважаючий тип; II – вияви творчості; III – вияви інтелекту; IV – динаміку діяльності; V – рівні досягнень; VI – емоційну забарвленість.

Отже, серед сучасних концепцій обдарованості найбільш визнаною є модель, яка складається з трьох компонентів: **здібностей** (загальних та спеціальних), що сягають рівня розвитку, вищого за середній, **креативності** особистості; **мотивації** (спрямованості, наполегливості) особистості до певного виду діяльності.

У педагогіці виділяють кілька типів обдарованості: раціонально-розумовий (необхідний вченим, політикам, економістам); образно-художній (необхідний дизайнерам, будівельникам, художникам, письменникам); раціонально-образний (необхідний історикам, філософам і викладачам); емоційно-чуттєвий (необхідний режисерам, сценаристам) [13].

Крім того, можна виокремити такі види обдарованості:

- спеціальна (художня, музична, спортивна тощо) – відмінні досягнення в різних сферах творчості та сценічного мистецтва;
- загальна (інтелектуальна) – швидке засвоєння основних понять, легке запам'ятовування та утримання інформації;
- академічна – успішність у засвоєнні окремих предметів;
- творча – характеризується здатністю генерувати нові ідеї або блискуче використовувати те, що вже стало надбанням суспільства;
- соціальна – схильність до встановлення конструктивних стосунків з іншими людьми;
- практична – здатність мати підприємницьке мислення та діяти практично;
- однобічна – виключно високий рівень розвитку однієї групи навичок, всі інші розвинені нижче середнього [1].

Зазначені види обдарованості не ізольовані один від одного: людина може бути обдарованою по відношенню до цілої групи споріднених здібностей. Але всі види обдарованості обов'язково передбачають певний рівень розвитку розумових здібностей. Чим вищий цей рівень, тим ефективніше її діяльність у тій або іншій спеціальній сфері. Увага до обдарованої дитини не повинна вичерпуватися лише періодом її навчання [8].

Всі обдаровані діти мають потребу в знаннях і чіткому вираженні своїх почуттів, виражений інтерес до певної галузі знань. Немає потреби змушувати їх вчитися, адже вони самі шукають собі заняття, часто займаються складною інтелектуальною діяльністю і роблять її із задоволенням, присвячуючи їй весь вільний час. Обдаровані діти вільно і швидко опановують відповідні навички та вміння. Вони демонструють високий рівень досягнень [4]. Проте, не зважаючи на те, що кожна обдарована дитина унікальна, є багато рис, загальних для більшості обдарованої молоді. Відомо, що обдаровані діти відрізняються

наполегливістю, відкритістю до всього нового, схильністю до пошуку нових вражень, знань. Вони здатні нестандартно сприймати світ і творчо мислити [12].

Обдаровані діти часто перебільшено емоційні, вони запальні, легко збуджуються через дрібниці, але це не вередування, а виявлення багатства їх натури.

У роботі з обдарованими дітьми можна використовувати такі форми навчання: індивідуальні, фронтальні (бесіди, семінари, диспути, організаційно-діяльнісні та рольові ігри), групові (парні, постійно діючі групи, поділ груп на пари з однаковими завданнями, з різними завданнями, із загальним звітом кожної групи перед усією групою). Особливою популярністю серед обдарованих дітей користуються дискусійні форми (симпозіуми, диспути, круглі столи, невеликі зустрічі, ділові бесіди, співбесіди, лекції, семінарські заняття). Ці форми дозволяють молоді розвивати власні риторичні навички, оволодівати методами ведення дискусій та вдосконалювати вміння висловлювати свої думки та спілкуватися [11].

Серед методів навчання обдарованої молоді мають переважати: самостійна робота, пошуково-дослідницький підхід до набутих знань, умінь і навичок. Контроль за процесом навчання має стимулювати поглиблене вивчення, систематизацію, класифікацію навчального матеріалу, перенесення знань у нові ситуації, розвиток творчих елементів у навчанні. Теми мають бути креативними та різноманітними.

Тому найбільш правильним підходом до роботи з обдарованими дітьми є розвиток у них прагнення до подальшого вдосконалення, самовизначення та виховання вольових якостей.

Для сучасної України формування системи розвитку обдарованої особистості є необхідною умовою досягнення успіху на шляху розбудови незалежної держави. Із двох можливих напрямів вирішення проблеми забезпечення суспільства обдарованими спеціалістами в нашій країні обрано шлях самостійної підготовки талановитої молоді в межах національної системи освіти на основі розробки та реалізації загальнодержавних, регіональних, місцевих, шкільних, індивідуальних програм. Перспективним вирішенням проблеми може стати організація такого педагогічного процесу, який започаткує технологію пошуку і відбору обдарованих учнів та створить умови для розвитку їхніх природних творчих потенціалів. А така цілеспрямована, систематична робота можлива лише за умови формування та поетапної реалізації спеціально розроблених програм пошуку, навчання, виховання і розвитку обдарованих дітей [11].

Вінницький національний аграрний університет докладає всіх зусиль для створення умов для розвитку обдарованої молоді. Щорічно проводяться конкурси студентських наукових конкурсів, до яких долучають талановитих студентів усіх напрямків навчання. Крім того, студенти беруть активну участь у

написанні наукових статей для участі у факультетських конференціях. Варто звернути увагу на те, що викладачі іноземних мов кафедри української та іноземних мов факультету менеджменту та права (зокрема: д.п.н., доц. Кравець Р. А., к.ф.н., доц. Волошина О. В., к.п.н., доц. Ковальова К. В.) заохочують студентів брати активну частку у розвитку своїх наукових інтересів.

Значних успіхів досягли студенти під керівництвом кандидатів філологічних наук Горобець І. В., Горобець А. В., Юмачікової О. М. Зокрема, під керівництвом Горобець Алли Володимирівни студентка 2 курсу ОПП «Туризм» Сук Вікторія Миколаївна зайняла 1 місце в III етапі конкурсу і 2 місце в IV (фінальному) етапі, нагороджена грамотою Міністерства освіти і науки України (Наказ № 513 від 07.05.2021) й отримала міністерську стипендію.

Горобець Інна Володимирівна займалась керівництвом студенткою Бондурівською Анною (ОПП «Екологія», 2-й курс), яка зайняла I місце у III етапі й II місце у всеукраїнському етапі XXII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, 2022 р.; Бурлаченко Анастасією (ОПП «Право», 1-й курс), яка зайняла II місце у III етапі XXIII Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, 2023 р.; Панченко Світлою (ОПП «Право», 1-й курс), яка зайняла II місце у III етапі XIV Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка, 2024 р.

Юмачікова Олена Михайлівна була керівником студентки 1 курсу ОПП «Маркетинг» Череватої Анастасії Михайлівни у Всеукраїнському красназнавчому конкурсі «От де, люде, наша слава, слава України», яка була нагороджена дипломом II ступеня.

У 2025 році старші викладачі кафедри української та іноземних мов Юмачікова О. М., Горобець А. В., Горобець І. В. підготували переможця III етапу XXV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика (Майловські Юлія Андріївна – диплом II ступеня); переможців III етапу XV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської і студентської молоді імені Т. Шевченка (Гуменна Світлана Володимирівна – диплом II ступеня, Пономарьова Катерина Павлівна – диплом III ступеня).

У власній викладацькій діяльності я, беручи до уваги досягнення колег, теж намагаюся сприяти розвитку наукових здібностей студентів та заохочую їх долучатись до конференцій як у Вінницькому національному аграрному університеті, так і у інших ЗВО України. Зокрема, 25 квітня 2025 року студентка 3 курсу ОПП «Готельно-ресторанна справа» Толсова Тетяна Ігорівна взяла участь у роботі Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Освітній процес сьогодення: досягнення, виклики, перспективи», де презентувала свою доповідь на тему «Особливості освітнього процесу в університеті в умовах війни», яка є актуальною у наш час. Студентка отримала сертифікат, що засвідчує її участь у заході.

Насамкінець варто наголосити, що у Вінницькому національному аграрному університеті обдарована молодь всіх освітніх напрямків та курсів активно долучається до наукової діяльності, де демонструє високі досягнення і доводить, що, не зважаючи на складну ситуацію в Україні та світі, має прагнення до розвитку та популяризації науки.

Таким чином, досвід та успіхи України і інших розвинених країн світу у галузі науки, виробництва, розвитку нових технологій, культури та освіти свідчать про необхідність радикальної перебудови національної системи освіти у напрямку створення умов для обдарованої особистості вільно проявляти свої особливості, розвиватися відповідно до своїх схильностей. Проте у нашій країні до останніх років виявлення та розвиток обдарованої молоді здійснювалися стихійно, спираючись лише на регіональні можливості та на власну ініціативу окремих учителів, учених, митців. Перед сучасною вищою школою постало завдання максимального розкриття і розвитку потенціалу кожної особистості, формування молодого людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Теоретичні підходи до створення моделі педагогічної обдарованості. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. проф. О.А. Дубасенюк. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2006. С. 175-215.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
3. Дуткевич Т. В. Загальна психологія: теоретичний курс. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
4. Клименюк Ю. М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Вінниця-Київ. 2015. С. 46-50.
5. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і сутність. Професійна освіта: педагогіка і психологія. 2003. С. 193-202.
6. Лалак Н. В., Лавренова М. В., Фенчак Л. М. Теоретичні засади навчання обдарованих дітей молодшого шкільного віку в контексті реформування освіти. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. Серія «Педагогіка». 2016. Випуск 2 (17). С. 31 – 37.
7. Лозан С.М., Сорочинська В. Є., Лозан Н. М. Психологічні особливості організації навчального процесу з обдарованими дітьми. Знання. Освіта. Освіченість: збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції. Вінниця: ВНТУ, 2012. С. 61–64 с.
8. Малик В.М. Виховання у закладі вищої освіти. Молодь і ринок. 2024. № 1 (221). С. 162 – 168.
9. Моляко В.А. Проблеми психології творчості і розробка підходу до вивчення обдарованості. Обдарована дитина. 2002. № 4. С. 19-25.
10. Психологічний словник / За редакцією В.І.Войтка. Київ: Вища шк., 1982. – 214 с.
11. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми. Педагогічний пошук. 2014. №3. С. 26–28.

- 12.Тимченко А.А. Проблема дитячої обдарованості в сучасній педагогіці: технологічний підхід. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2011. №33. С. 94–96.
- 13.Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ: Академія, 2002. 528 с.
- 15.Ящук О.М. Проблема навчання обдарованих дітей. URL: <https://is.gd/DoTl0m>

Малікова К. О.,
заступник директора Шандриголівського ліцею
Лиманської міської ради Донецької області,
malkaterina0@gmail.com

ОБДАРОВАНІСТЬ БЕЗ КОРДОНІВ: ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У ДИСТАНЦІЙНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядаються виклики та можливості дистанційного навчання в умовах війни, зосереджуючи увагу на підтримці обдарованих учнів. Проаналізовано педагогічні, психологічні та організаційні аспекти ефективного супроводу обдарованих дітей у дистанційному освітньому середовищі. Дистанційна освіта розглядається як сталий інструмент розвитку потенціалу обдарованих учнів, що не обмежується географічними чи соціальними бар'єрами.

Ключові слова. Обдарованість, дистанційне навчання, підтримка учнів, війна, психологічна безпека, конкурси, індивідуальні освітні траєкторії.

Abstract. The article explores the challenges and opportunities of distance learning during wartime, focusing on the support of gifted students. It analyzes the pedagogical, psychological, and organizational aspects of effective educational support for gifted children in a digital environment. Distance education is presented as a sustainable tool for the development of gifted students' potential that transcends geographical and social boundaries.

Keywords. Giftedness, distance learning, student support, war, psychological safety, competitions, individualized learning paths.

Російська агресія проти України призвела до масштабних змін у системі освіти: зруйновані або пошкоджені школи, мільйони внутрішньо переміщених осіб, необхідність евакуації учнів та педагогів, часті повітряні тривоги. За таких умов ключовим стає збереження доступу до якісної освіти, особливо для дітей з високим інтелектуальним потенціалом.

Як бачимо, освіта виступає чимось більшим, ніж просто освітній процес. Це вже не лише про знання – це про психологічну рівновагу, стабільність, підтримку, щоденну рутину, яка дає відчуття захищеності. У ситуації, коли все навколо змінюється щогодини, саме навчання та розвиток можуть стати тією

опорою, що дозволяє дітям не втратити орієнтирів, не замкнутися в страху, а продовжувати рости, мислити, мріяти.

Сучасні виклики зумовили кардинальні зміни в системі освіти, зокрема – у підходах до навчання обдарованих дітей. В умовах кризи питання збереження та розвитку інтелектуального потенціалу нації набуває особливої актуальності. Так, дистанційна форма навчання стала вимушеним, але водночас ефективним засобом забезпечення освітнього процесу, в тому числі й для обдарованих учнів.

Перехід закладів освіти на дистанційне чи змішане навчання сприяє тому, що в освіті цифрова безпека починає стрімко розвиватися. Змінюються підходи до створення безпечного освітнього середовища, де особлива увага приділяється психологічній, емоційній безпеці, адже відчуття безпеки дає можливість для здійснення нових досліджень, пізнання, розвитку [3].

Психологи відзначають, що обдаровані діти схильні до глибоких переживань і водночас мають розвинені адаптивні механізми. У випадку належної підтримки вони можуть не лише зберегти, а й розвинути свої здібності, навіть перебуваючи в умовах кризи.

Дистанційна освіта звужує спектр ознак безпечного середовища, оскільки здобувачі освіти постійно знаходяться вдома (майнова та матеріальна безпека). Водночас під час онлайн навчання велика увага приділяється емоційній, психологічній безпеці учнів. Одним із головних завдань закладу освіти є створення та забезпечення можливостей, які б сприяли не лише якісному набуттю нових знань учнями, але й їх саморозвитку, з мінімізацією ризиків для психічного та соціального благополуччя учнів [4]

В умовах війни дистанційне навчання стало не лише вимогою часу, а й можливістю розширити доступ до якісної освіти. Такі платформи, як Google Classroom, Zoom, Moodle, а також спеціалізовані онлайн-програми для розвитку обдарованості дозволяють зберігати індивідуальну траєкторію розвитку кожного учня, працювати у зручному форматі та часових межах, але при цьому не почувати себе ізольованим.

Для забезпечення ефективної роботи з обдарованими дітьми у дистанційному форматі важливо впроваджувати комплексний підхід, що включає педагогічні, психологічні та організаційні аспекти:

- **Індивідуальні навчальні маршрути**, які дозволять зосередити увагу на сильних сторонах учня, забезпечити глибоке занурення у вибрані напрями знань.

- **Проектна діяльність** допоможе учням самореалізуватися, розвивати критичне мислення, навички дослідження, самоосвіти та командної роботи. У дистанційному форматі інтерактивні сервіси та дошки Canva, Miro, Padlet дають широкі можливості для візуалізації та презентації результатів.

- **Участь у конкурсах та олімпіадах** дозволить зберігати високий рівень

навчальної мотивації та інтелектуального інтересу. У дистанційному форматі такі заходи стали доступнішими – тепер учні з різних куточків країни, включно з тимчасово окупованих або прифронтових територіях, можуть брати участь у конкурсах всеукраїнського та міжнародного рівнів, без потреби виїжджати. Це не лише розширює освітні горизонти, а й сприяє формуванню важливих навичок – цифрової грамотності, самодисципліни, тайм-менеджменту.

- **Психологічний супровід.** В умовах війни обдаровані діти потребують особливої уваги до психоемоційного стану: зустрічі з психологом (онлайн/офлайн); створення безпечного простору спілкування, впровадження вправ на розвиток емоційного інтелекту (візуалізація, медитація, вправи на рефлексію).

Робота з обдарованими здобувачами освіти вимагає належної змістової наповненості занять, зорієнтованості на новизну інформації та різноманітні види пошукової аполітичної, розвиваючої, творчої діяльності.

Працюючи з обдарованими дітьми, необхідно використовувати активні й інтерактивні методи, методи активізації творчого пошуку, до яких належать: метод евристичної загадки, метод «мозкової атаки», метод синектики, метод гірлянд запитань, метод ліквідації безвихідних ситуацій тощо. [1]

Отже, майбутнє освіти для обдарованих учнів – у гнучких, інноваційних моделях. Але при цьому не слід забувати про розвиток цифрової інфраструктури, підвищення кваліфікації вчителів, зростання ролі родин у освітньому процесі. Створення умов для виявлення і розвитку творчих здібностей – основна умова розвитку обдарованості. Батьки, психолог, викладачі, педагоги-організатори мають залучити учня до такої діяльності, за якої б реалізувалися його можливості.

Обдарована дитина – здібна дитина. Частка здібностей визначається тим, у яку діяльність, із яким очікуваним результатом дитина включена. Змістовна діяльність формується за допомогою дорослих у конкретних визначених умовах. Ми відповідальні за ті прагнення, за розвиток обдарованості, за ту мотивацію, яку формуємо і підтримуємо. Від цього залежить зміст і багатство здібностей обдарованої особистості. Розвиток обдарованої дитини повинен стимулюватися. А ще дитина має завдяки нам відчувати потребу в саморозвитку. Як говорить польська приказка: «Вміння, як зброя, – без використання іржавіє». Удосконалити навчально-виховний процес із обдарованими дітьми, дати їм ґрунтовні знання, озброїти їх практичним розумінням основ наук допомагає насамперед періодичність проведення олімпіад, конкурсів-захистів науково-дослідницьких робіт, конкурсів знавців, інтелектуальних аукціонів, змагань, ігрових тренінгів, семінарів, інтелектуальних марафонів тощо. [2]

Україна має великий людський капітал, і підтримка обдарованих дітей у складний час – це інвестиція у відновлення країни, її науковий та економічний розвиток.

Слід розуміти: обдарованість не має кордонів – ні географічних, ні форматних. Навіть у найскладніших умовах діти здатні зростати, розвиватися та творити. Завдання дорослих – створити для них такі умови, підтримати їх емоційно та інтелектуально, дати змогу повірити у власні сили. Дистанційна освіта – це не тимчасова альтернатива, а потужний інструмент розвитку обдарованих учнів, що відкриває нові горизонти для досягнень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каряка Л. Г. Обдаровані діти, які вони? / Л. Г. Каряка, С. І. Кузіна // Освіта та розвиток обдарованої особистості. - 2014. - № 1. - С. 6–10
2. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми / Н. П. Сокол // Педагогічний пошук. - 2014. - № 3. - С. 26–28
3. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей». 2018. 56 с.
4. Gordana S. A guide to creating a safe school environment. 2020. URL: <https://unifyhighschool.org/creating-a-safe-school-environment/>

Медведюк О. Б.,

*заступник директора з НВР початкової школи
Хмельницького ліцею № 17*

РОЗВИТОК, ПІДТРИМКА І СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ І ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Модернізація освіти – це довгостроковий комплексний проект, в основі якого лежить реалізація педагогічних інновацій. Сучасному суспільству потрібні громадяни з креативним, творчим мисленням, які вміють ставити та вирішувати складні та неординарні завдання. Проблема дитячої обдарованості у нашій країні має державне значення, тому не випадково сьогодні приділяється особлива увага різним програмам, спрямованим на розвиток здібностей дітей, створення у дошкільних, шкільних, середніх спеціальних установах та вищих навчальних закладах умов розвитку обдарованості.

Актуальність висунутої проблеми полягає у тому, що необхідно приділяти велику увагу не тільки своєчасному виявленню, а й розвитку дитячої обдарованості та талановитості, створенню сприятливого середовища, яке б стимулювало позитивні зміни в особистості дитини. Реалізація креативного потенціалу особистості є нагальною потребою сьогодення, соціальним замовленням сучасності.

Сучасне життя ставить перед людиною безліч нестандартних проблем. Вміння вирішувати їх творчо, з оптимальним ефектом визначає її благополуччя. Однак на практиці ми часто стикаємося з дітьми, які не вміють домагатися

поставлених цілей і тому найчастіше під час уроків орієнтуємося на учня середніх здібностей. Даємо можливість «слабким» дітям досягти середнього рівня, і відповідно недостатньо приділяється увага учням з більш сформованими знаннями. Проте для них необхідно створити умови для досягнення високих показників у вивченні предметів. У цьому полягає головне протиріччя. При роботі з цими дітьми постійно виникають педагогічні та психологічні труднощі, обумовлені різноманітністю видів обдарованості. Тому перед учителем встає питання створення системи роботи з обдарованими дітьми.

Хто такі обдаровані діти? У педагогічній практиці існують дві протилежні точки зору на обдарованість. Згідно з першою, обдарованою є кожна нормальна дитина і потрібно лише вчасно помітити конкретний вид здібностей та розвинути їх. Інша думка – обдарованість це рідкісне явище, властиве лише незначному відсотку людей. Відомий спеціаліст в галузі дитячої обдарованості Н.С. Лейтес, (ЛЕЙТЕС НАТАН СЕМЕНОВИЧ, нар. 1918, доктор психологічних наук, професор, дослідник у галузі вікових та індивідуальних особливостей) виділяє три категорії дітей [6], яких зазвичай називають обдарованими:

- діти із високим рівнем інтелекту
- діти, які досягли видатних успіхів у будь-якому виді діяльності (наприклад, у конкурсах, на олімпіадах та ін.)
- діти із високою креативністю

Тобто, якщо учень показав високі результати хоча б за одним із параметрів, його слід вважати обдарованим.

Відповідно до визначення Всесвітньої ради сприяння освіті обдарованих та талановитих дітей (World Council for Gifted and Talented Children), яка координує роботу з вивчення, навчання та виховання таких дітей, обдарованими та талановитими учнями вважаються ті, які за висновками професійно підготовлених фахівців володіють потенціалом до високих досягнень через визначні здібності. Обдарована дитина має вищу, ніж у її однолітків, при інших рівних умовах, сприйнятливість до навчання, більш виражені творчі прояви; вона володіє очевидними досягненнями (або має внутрішні передумови до них) у тому чи іншому виді діяльності, інтенсивність виразності та яскравість яких виділяється серед однолітків.

Згідно з Дж. Рензуллі (Renzulli, 1985), обдарованість дітей є збігом трьох характеристик [7]: інтелектуальних здібностей, креативності (швидкості, гнучкості, оригінальності) та творчої мотивації (орієнтування на завдання). Обдарованість конкретної дитини значною мірою є характеристикою умовною і можливо – проявом вікової особливості. Це означає, що може проявитися нових етапах розвитку особистості. На сьогоднішній день більшість психологів визнає, що рівень, якісна своєрідність і характер розвитку обдарованості – це результат складної взаємодії спадковості (природних задатків) і

соціокультурного середовища, опосередкованого діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою та ін.) [4].

Найважливішу роль у реалізації потенціалу обдарованих дітей відіграє сім'я, яка забезпечує, серед іншого, вибір школи, можливості додаткового та позашкільного навчання, оплату гуртків та занять, матеріалів та інструментів, а також витрачає час на пошук програм, організацію занять, поїздки та практичний контроль.

Деякі області обдарованості, особливо такі, з якими школа зазвичай немає справи, наприклад, фігурне катання, гімнастика, музика, вимагають величезних вкладень батьківських ресурсів всіх типів. Але головне – це наявність у батьків цінностей, які сприяють розвитку обдарованості та таланта, наприклад, визнання ними важливості виявлення та розвитку здібностей, досягнень на максимально можливому високому рівні, незалежного мислення та самовираження, активного використання вільного часу для культурного та інтелектуального зростання.

Кожна сім'я по-своєму дивиться на навколишній світ і пояснює події чи обставини, і це значною мірою впливає на дитячі цінності та стосунки. Батьки можуть виявляти любов до роботи та навчання, служити моделлю незалежного здобуття знань поза традиційними структурами та умовами, демонструвати особистісні якості, пов'язані з розвитком творчості: відсутність страху ризику, вміння долати невдачі, завзяту та тривалу роботу для досягнення мети, тощо.

Інша дуже важлива роль батьків – допомога своїм обдарованим та талановитим дітям у побудові соціальних взаємозв'язків, які будуть емоційно підтримувати їхні здібності та сприяти їхньому розвитку. Якість, розмір та сила цих соціальних мереж визначають, наскільки вони будуть психологічно та фізично сприятливими для індивіду. Соціальний світ дитини починається із сім'ї. Але через якийсь час при досягненні вищих рівнів розвитку обдарованості та таланту цей світ розсувається – до нього додаються вчителі, тренери, наставники та широке коло друзів.

В дошкільний період обдаровані діти виділяються серед однолітків власною активністю, розвиненими психологічними механізмами саморозвитку особистості, що лежить в основі формування та реалізації індивідуального обдарування. Обдаровані діти зазвичай мають відмінну пам'ять, яка базується на ранньому освоєнні мови та абстрактного мислення. Їх відрізняє здатність класифікувати інформацію та досвід, уміння широко користуватися накопиченими знаннями. Проте через невеликий життєвий досвід такі діти часто починають справи, з якими не можуть впоратися. Їм необхідне розуміння та деяке керівництво з боку дорослих, не слід акцентувати увагу на їхніх невдачах, краще спробувати разом ще раз.

Крім «вираженої», також досі часто у дітей буває і «прихована» обдарованість. Вона проявляється в атиповій, замаскованій формі і не помічається оточуючими. Особистість обдарованої дитини несе у собі явні

свідчення непересічності. Саме своєрідні риси особистості, як правило, органічно пов'язані з обдарованістю, є ознакою наявності у такої дитини підвищених можливостей.

Знайти та виявити обдарованих дітей – це лише одне із завдань вчителя. Головне – це створення умов розвитку таких дітей. Але треба врахувати, що обдаровані учні, як правило, цікавляться не одним предметом або бувають обдаровані не тільки в одній сфері діяльності, тому вчитель має враховувати це у своїй роботі, спираючись на міжпредметні зв'язки. Таким чином, треба наголосити, що робота повинна проводитися не тільки у додатковий час, як це прийнято вважати, а й в ході звичайного уроку, використовуючи особистісно-орієнтований підхід, підбираючи для учнів індивідуальні завдання щоб не дозволяти обдарованому учневі працювати вхолосту.

У роботі з обдарованими дітьми найефективнішими із сучасних педагогічних технологій є технології продуктивного навчання та компетентнісного підходу. Ці технології дозволяють вчителю розуміти точку зору учня і дивитися на речі з його та зі своєї точки зору, використовувати дослідні, частково-пошукові, проблемні, проектні види діяльності.

У обдарованих дітей чітко проявляється потреба з дослідницької і пошукової активності – це за умов, які дозволяють учням поринути у творчий процес навчання і стимулюють жагу до знань, активної розумової праці задля самопізнання.

Є обдаровані діти, у яких вдало поєднуються високий інтелект, творчість та скромність, доброта, чуйність, уважне ставлення до людей. Обдаровані учні мають ще один стимул – перемагати. Хоча ціна цих перемог – довга та важка робота над собою. І тут незамінна допомога вчителів.

Навчання талановитої дитини та набуття нею вміння самостійно засвоювати складний матеріал – це той перший крок, який повинен зробити педагог зі своїм підопічним, щоб прищепити дитині смак до серйозної роботи, що включає елементи творчого підходу, і який супроводжуватиме цю дитину в житті. Крім того, вводячи талановиту дитину в предмет дослідження, долучаючи її до науки, необхідно ставити конкретне завдання, а саме розвиток самостійності у прийнятті рішень з наукових питань та проблем, а також вигадування дитиною своїх, якісно нових ідей. Важливу роль цьому грає реакція дорослих, вміння вчителя створити максимально сприятливі умови для розвитку дитини, стимулювати творчу діяльність обдарованих дітей, що, як показує досвід, можна зробити на уроках.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити умови практичного оволодіння мовою, доступною для кожного учня, вибрати такі методи навчання, які б надали кожному учню можливість проявити свою активність і творчість.

Не секрет, що, перебуваючи у звичайній школі, деякі з обдарованих учнів часто дратують вчителів тим, що вони або «все вже знають», або ставлять стільки

запитань, що привертають увагу вчителя лише до себе. Внаслідок цього може відбуватися ізоляція обдарованого учня від решти класу. У результаті багато обдарованих дітей у школі почуваються «не в своїй тарілці».

Основні проблеми в організації роботи з обдарованими дітьми:

- відсутність у педагогів знань про особливості прояву дитячої обдарованості, видове її розмаїття;
- функціонально - цільова спрямованість школи щодо розвитку інтелекту учнів;
- орієнтація школи на «зрівняння» під «середній рівень», без прогнозу на індивідуальний розвиток.

«Класична» система навчання, яка є добрим стимулом учнів «середнього» рівня, стає гальмом для обдарованих. Тому з талановитою дитиною додатково треба працювати за індивідуальною програмою. Кардинальним вирішенням проблеми є направлення такого учня в спеціальну школу, де навчаються такі ж, як і вона сама, обдаровані діти.

Традиційно для виявлення обдарованості у школах використовуються різні методи: від бесід з батьками до спеціально розроблених стандартизованих та тестових завдань з залученням психологів. На тих, хто працює з дітьми, визначає обдарованість у ранніх її проявах, лежить велика відповідальність. Ця робота потребує не тільки спеціальних знань, а й досконалого володіння сучасними діагностичними методиками. Виявлення обдарованих дітей – тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Вчителю необхідно спрямовувати зусилля на поступовий, поетапний пошук обдарованих дітей у процесі навчання.

У початковій школі робота з обдарованими дітьми та дітьми з підвищеною мотивацією до навчання зазвичай будується у двох напрямках:

1. Через навчальний процес та позаурочну діяльність;
2. За інтересами самих учнів.

Я прийшла до висновку, що особистісно орієнтований підхід до навчання є засобом для формування основ навчальної самостійності молодших школярів, сприяє виявленню їх індивідуальних здібностей. Кожна дитина талановита по-своєму. Як знайти заповітний ключик до кожного, викликати інтерес до того, що відбувається в першому класі і втримати цей інтерес до закінчення початкової школи? Рішення прийшло само собою – треба залучати дітей до творчого процесу, щоб вони були не лише слухачами, виконавцями, а й творцями. Результат буде лише там, де на першому місці стоїть особистість кожного з учнів.

Слід наголосити, що робота з індивідуальністю кожного учня ставить вчителя у нову позицію – бути одночасно і педагогом, і психологом, який вміє здійснювати комплексне педагогічне спостереження за кожним учнем у процесі його індивідуального вікового розвитку та особистісного становлення. Тут важлива співпраця з батьками, надання їм допомоги у розвитку дитини.

Учень повинен мати можливість максимально використати свій досвід, а не просто беззастережно приймати (засвоювати) все, що повідомляє вчитель. Урок – це та навчальна ситуація, де не лише викладаються знання, а й розкриваються, формуються та реалізуються особистісні особливості учнів.

Основна ідея у системі роботи з обдарованими дітьми полягає у реалізації комплексних заходів по послідовному виявленню, підтримці та розвитку обдарованості учнів у освітній діяльності школи. У цій системі робота проводиться на чотирьох різних рівнях.

Рівень 1. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів під час уроків. Задіяно 100% учнів.

Робота з виявлення обдарованих дітей починається під час уроків. Вчителі школи на своїх уроках не тільки закладають базові знання з предметів, а й створюють умови для розвитку та прояву дитячої обдарованості. Це досягається за рахунок використання ефективних освітніх технологій та педагогічних прийомів та методів на основі індивідуального підходу. Основний прийом – індивідуалізація завдань. Для ефективної організації роботи на цьому етапі важливо не тільки мати багатий інструментарій на формування в дітей віком базових предметних знань. Важливо мати широкий арсенал індивідуальних, нестандартних, творчих завдань чи завдань підвищеної складності.

Рівень 2. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів під час групових консультацій, на додаткових курсах та у гуртках. Задіяно понад 70% учнів.

У школі проводяться консультації та додаткові курси з різних предметів. Грамотна організація їх роботи є невід’ємною складовою виявлення та розвитку обдарованості учнів, оскільки сприяє вирішенню наступних педагогічних завдань:

- дає змогу учням спробувати свої сили у поглибленому вивченні предмета;
- дозволяє дітям реалізувати свій інтерес до поглибленого вивчення предмета;
- формує коло спілкування учнів із загальними інтересами;
- створюється можливість індивідуальної роботи вчителя з учнями;
- надається можливість реалізовувати нестандартні форми навчання, які враховують індивідуальні здібності учнів.

Дуже складно підготувати та організувати роботу гуртка таким чином, щоб він відповідав очікуванням усіх учнів, які виявили до нього інтерес. Основний принцип, який використовується у школі – 50% роботи виконується під керівництвом вчителя, а решта 50% – самостійна робота учнів. Важливо, що до кінця навчального року кількість учнів, які відвідують спецкурс, зазвичай зменшується. Це вважається нормальним. У результаті у групі/гуртку займаються діти, яким не лише цікавий навчальний предмет, але які готові докладати зусиль, працювати, досягати результатів у цьому навчальному предметі.

Рівень 3. Робота над виявленням та розвитком обдарованості учнів у рамках шкільних конкурсів, проектів та змагань. Задіяно понад 50% учнів.

Найчастіше обдарованість учнів у конкретній предметній галузі, підкріплена індивідуальним підходом на уроках та додатковими предметними знаннями, виявляється у вигляді призових місць та просто високих результатів на різних конкурсах та олімпіадах. Це формальне визнання високих результатів є важливим фактором формування мотивації учнів до подальшого розвитку своїх здібностей. Досягнувши певного успіху, учень з великим бажанням відвідує додаткові заняття з предмету, займається самостійно, прагне подальших успіхів.

Рівень 4. Індивідуальна робота з обдарованими учнями. Задіяно до 10 % учнів.

Для учнів з високим ступенем розвитку обдарованості для подальшого зростання забезпечується індивідуальний, найчастіше особистий контакт із вчителем, наставником. Організуючи індивідуальну роботу з учнями, вчитель найчастіше діє інтуїтивно і навіть, можливо, безсистемно. Цей вид роботи займає багато часу, вимагає великих емоційних та професійних витрат, проте завжди призводить до певного результату.

На будь-якому рівні робота ведеться виключно ґрунтуючись на інтересі, бажанні дитини, що навчається, розвиватися у цікавому для неї напрямку, тобто. основною сполучною ланкою між рівнями є мотивація учнів.

Пріоритетна функція вчителя – це розкриття та розвиток обдарованості кожної дитини, яка виявляє здібності у певній галузі знань. Для успішного розвитку обдарованості учнів зазвичай застосовуються універсальні технології:

- 1) особистісно-орієнтованого навчання;
- 2) інформаційно – комунікаційні технології;
- 3) технологія дослідницької діяльності;
- 4) проблемне навчання.

На уроках методи та форми роботи з обдарованими учнями перш за все повинні органічно поєднуватися з методами та формами роботи з усіма учнями школи та водночас відрізнятися. Говорячи про форми роботи з обдарованими дітьми, необхідно одразу зазначити таке: робота з такими учнями розпадається на дві форми – на уроці та позаурочну. Слід визнати недоцільним за умов школи виділення таких учнів у спеціальні групи на навчання з усіх предметів. Обдаровані діти мають навчатися у класах разом з іншими дітьми. Це дозволить створити умови для подальшої соціальної адаптації обдарованих дітей і одночасно для виявлення прихованої до певного часу обдарованості, максимально можливого розвитку всіх учнів для виконання ними різноманітної проектної діяльності, творчих завдань.

Для забезпечення підтримки обдарованих дітей у шкільну діяльність доцільно покласти такі принципи:

- принцип максимального розмаїття наданих можливостей у розвитку особистості;
- принцип зростання ролі позаурочної діяльності;
- принцип індивідуалізації та диференціації навчання;

- принцип створення умов для спільної роботи учнів за мінімальної участі вчителя;
- принцип свободи вибору учнями допомоги, наставництва.

Зазвичай обдаровану дитину намагаються виховати і навчити таким чином, щоб вона представляла інтереси суспільства, що його виховало. Але саме талановиті діти можуть завдати найбільших проблем під час навчання. Насамперед це пов'язано з їх випереджаючим розвитком та нетрадиційними поглядами на навколишній світ. На ранніх стадіях роботи з обдарованими дітьми можна спостерігати й іншу неприємну особливість – поверхневність знань. Це пояснюється множинністю інтересів дитини, її бажанням займатися всім, чого виникає інтерес.

У талановитих учнів досить часто відзначаються проблеми дефіциту розвитку довільної саморегуляції (недолік самоорганізованості), труднощі ділового і особистісного спілкування (вони, хоч як парадоксально, завжди креативні, проте нерідко зіштовхуються з труднощами під час вибору професії). Основною проблемою дітей з таким типом обдарованості є той факт, що їм важко реалізувати себе в реальному житті.

Для розвитку таланту обдарованих учнів слід забезпечувати супровід, реалізуючи наступні принципи:

- безперервність супроводу розвитку обдарованої дитини;
- визнання унікальності дитини, що виключає усереднення, порівняння однієї дитини з іншою;
- дбайливе ставлення до психічного світу дитини, її потреб, особливостей суб'єктивного ставлення до світу і самого себе;
- захист інтересів дитини;
- індивідуальний шлях розвитку;
- врахування специфіки вікового та індивідуального розвитку;
- принцип діалогічності;
- принцип особистісно-орієнтованого підходу до дитини;
- принцип побудови роботи на основі діагностики.

Етапи супроводу розвитку обдарованої дитини:

Перший етап – діагностичний – передбачає відкриття, констатацію обдарованості у розвитку дитини, уточнення її інтересів. На цьому етапі вчителі знайомлять батьків із віковими особливостями дітей. При цьому освітяни з батьками визначають індивідуальні особливості кожної дитини. Невідповідність індивідуального статусу віковим закономірностям та освітнім можливостям розглядається як підстава для посилення уваги до дитини з метою визначення її індивідуального шляху розвитку, побудови роботи, що розвиває.

Другий етап – уточнення виявлених труднощів чи здібностей дитини, проведення психолого-педагогічного консилиуму. У початковій школі класний керівник проводить психолого-педагогічний консилиум, на якому

узагальнюється вся інформація про дитину, яка потребує розвиваючих засобів, і визначається група супроводу, умови для розвитку обдарованої дитини.

Третій етап – створення умов розвитку обдарованих дітей: проведення розвиваючої роботи з дитиною в гуртку, на факультативних заняттях, в установі додаткової освіти дітей; консультативної та іншої роботи з батьками, вихователями.

Четвертий етап – аналіз проміжних результатів супроводу розвитку обдарованої дитини. На цьому етапі проводиться діагностика успішності розвитку обдарованості дитини та коригування її індивідуальних програм, рекомендацій щодо супроводу її розвитку.

З перерахованих вище фактів можна зробити висновок про те, що одним з найважливіших завдань педагога при роботі з обдарованими дітьми є створення сприятливої обстановки в колективі та вирішення конфліктних ситуацій. Робота педагога з обдарованими дітьми – це складний процес, що ніколи не припиняється. Він вимагає від вчителя особистісного зростання, постійно оновлюваних знань у галузі психології, а також тісної співпраці з психологами, іншими вчителями, адміністрацією та обов'язково – з батьками. Важливо відзначити, що гіпер опіка таланту може призвести до сумних наслідків – обожнювання самого себе та приниження інших, а також відмови від подальшого самовдосконалення.

Для досягнення високих результатів мають бути створені умови не лише з боку вчителя, а й та школи в цілому, з обов'язковим залученням батьків. Робота з обдарованими учнями повинна мати систематичний характер протягом усього процесу навчання, вона повинна проводитись як на уроці, так і позаурочний час. Доцільно проводити заняття, як із групою учнів, так і індивідуально. Учням має бути надано можливість реалізації власних ідей та задумок. Дуже гарним допоміжним засобом є застосування додаткової мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. 456 с.
2. Буров О. Ю. Оцінювання обдарованості: проблеми кількісної міри/ О. Ю. Буров, В.В. Камишин // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць. К.: Інститут обдарованої дитини АПН України, 2009. Вип. 2. 279 с.
3. Демченко О.П. До проблеми використання понять «обдарована дитина» і «дитяча обдарованість» у психолого-педагогічному дискурсі / О. П. Демченко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Випуск 51. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2018. с.137-143.
4. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити? О. Л. Музика// Обдарована дитина. 2006. №3. с.11 -16.

5. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н.В. Лук'янчук, Н.А. Климова, О.А. Ковальова, Ю.Ю. Савченко та ін.; за заг.ред. Н.В. Лук'янчук і Н.А. Климової. К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.

Мельник Євгенія,
заступник директора з НВР
КЗ «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області,
ev.melnik@ukr.net

Гопанчук Римма,
вчитель іноземної мови
КЗ «Кам'яноярський ліцей»
Чугуївської міської ради Харківської області,
richter12@i.ua

ФОРМУВАННЯ АДАПТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО ЧАСУ: ДОСВІД КАМ'ЯНОЯРУЗЬКОГО ЛІЦЕЮ

У статті висвітлено практичний досвід формування адаптивного освітнього середовища для обдарованих учнів у Кам'яноярському ліцеї в умовах воєнного стану. Розглянуто специфіку викликів, з якими стикаються обдаровані діти у прифронтових регіонах, зокрема освітні, психоемоційні, соціальні та особистісні труднощі. Описано модель підтримки, що реалізується у ліцеї, з акцентом на психоемоційну стабілізацію, індивідуалізацію освітнього процесу, розвиток сильних сторін учнів та виховання через соціальну взаємодію.

Ключові слова: воєнний стан, обдаровані учні, адаптивне освітнє середовище, психоемоційна підтримка, індивідуальна освітня траєкторія.

Keywords: martial law, gifted students, adaptive educational environment, psycho-emotional support, individual educational trajectory

Сучасна українська школа працює в умовах глибокої соціальної, психологічної та інфраструктурної нестабільності, спричиненої повномасштабною війною. Освітній процес у прифронтових регіонах, зокрема в Кам'яноярському ліцеї, що розташований у Харківській області, відбувається в постійному режимі адаптації до нових викликів: небезпеки обстрілів, евакуації учнів, знеструмлення, перебоїв зв'язку, обмежених ресурсів.

Особливо вразливою категорією в цьому контексті є обдаровані діти, потреби яких значною мірою перевищують стандартні освітні можливості. Такі учні мають підвищену пізнавальну активність, глибоку емоційну чутливість і потребують умов для реалізації власного потенціалу. Як зазначає Музика О. Л.,

війна вплинула на ціннісну регуляцію саморозвитку старшокласників, які демонструють ознаки обдарованості. Згідно з результатами дослідження, проведеного у 2022 році, ціннісні орієнтації старшокласників, які сприяють особистісному розвитку, змінилися, і це вимагає спеціальної уваги з боку педагогів і психологів для їх підтримки [1].

Саме тому в Кам'яноярському ліцеї було розроблено власну модель підтримки обдарованих учнів, яка дозволяє зберегти освітню активність, емоційну стійкість та внутрішню мотивацію до самореалізації, незважаючи на обставини війни.

Проблематика підтримки обдарованих дітей в умовах війни поєднує у собі кілька площин:

1. Освітню – обмеження в доступі до якісного контенту, нестабільність навчального процесу.
2. Психоемоційну – підвищений рівень тривожності, стресу, втрати безпеки.
3. Соціальну - розрив звичних зв'язків, евакуація родин, відсутність культурного середовища.
4. Особистісну – складність у самореалізації, втрата сенсів, зниження віри у власні можливості.

Обдаровані діти в таких умовах можуть або згаснути емоційно, або, навпаки, розкритися за умови належного педагогічного супроводу. Тому школа має виступати не лише навчальним, а й ресурсним центром внутрішньої стабільності, адаптації та розвитку дитини.

Модель підтримки обдарованих учнів у Кам'яноярському ліцеї включає такі складові:

1. Психоемоційне підґрунтя

У ліцеї запроваджено систему щотижневих зустрічей у форматі «емоційної гігієни», де учні в безпечному онлайн-середовищі можуть поділитися своїми переживаннями. Такі практики спрямовані на зниження емоційного напруження та підвищення довіри до вчителів. Психологічна служба постійно моніторить емоційний стан дітей через опитування, індивідуальні бесіди, зворотний зв'язок від педагогів. Особливу увагу приділяємо учням, які демонструють ознаки втрати інтересу до навчання, замкненості або деструктивної поведінки.

2. Індивідуалізація освітнього процесу

Для учнів з високим рівнем досягнень ми формуємо персональні освітні траєкторії. Це передбачає: гнучкий графік засвоєння матеріалу (з урахуванням безпекової ситуації), вибір тематичних напрямів для самостійного вивчення, індивідуальні консультації з учителями.

3. Розвиток сильних сторін

Ми стимулюємо учнів до участі у творчих, мовних, культурних заходах. У кожному класі виявляємо сфери, де учень виявляє зацікавлення, й заохочуємо проявляти ініціативу: написання есе, створення віршів, відеопроєктів, онлайн-

доповідей, участь у вебінарах, олімпіадах і конкурсах. Кожен педагог у нашому ліцеї орієнтований на пошук і підтримку індивідуальної сили учня – того, що дає йому енергію навіть у найскладніші моменти.

4. Виховна складова

Надзвичайно важливою є організація взаємодії «учень - учень», у якій обдаровані діти виступають не лише як споживачі знань, а як моральні орієнтири для своїх однолітків. Вони стають ініціаторами акцій, допомагають іншим впоратись з освітнім матеріалом, виступають із ідеями патріотичних заходів. Через такі форми соціального лідерства ми формуємо культуру підтримки, гідності, самоповаги – основи емоційної витривалості в умовах війни.

Досвід Кам'яноярського ліцею підтверджує: навіть у критичних умовах можливо створити середовище, яке підтримує розвиток обдарованої дитини. Ключем до цього є емоційна безпека, гнучкість навчання, щира віра в потенціал кожного учня та готовність педагогів адаптуватися разом із дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Музика О. Л. Ціннісна підтримка самоідентичності обдарованої особистості в освітньому просторі. Проєктування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали науково-практичної онлайнконференції (Київ, 23-25 червня 2022). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 219-231

Мельник Марина Юріївна,

*кандидат педагогічних наук, старший дослідник
завідувач відділу діагностики обдарованості*

*Інституту обдарованої дитини НАПНУ, м. Київ,
maryna.melnyk@ukr.net*

ORCID ID 0000-0001-6581-5129

ОБДАРОВАНА УЧНІВСЬКА МОЛОДЬ У ВОЄННИЙ ЧАС: АДАПТАЦІЯ, РИЗИКИ ТА ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто психосоціальні особливості переживання воєнного досвіду обдарованою учнівською молоддю. Проаналізовано обдарованість як потенційний фактор як вразливості, так і стійкості в умовах повномасштабної війни, враховуючи складну взаємодію когнітивних, емоційних і соціальних характеристик обдарованих дітей і молоді. На основі сучасних емпіричних досліджень обґрунтовано, що такі риси, як гіперрефлексія, емоційна чутливість, високий рівень емпатії та загострене почуття відповідальності, можуть виступати як чинниками ризику (тривожність, дезадаптація, емоційне вигорання), так і ресурсами для розвитку (соціальна активність, смислотворення, моральне зростання). Підкреслено значення соціального оточення, зокрема підтримки сім'ї, педагогів та однолітків, у збереженні психологічної стійкості й реалізації потенціалу обдарованих учнів. Визначено

основні напрями підтримки обдарованості в умовах війни: створення психологічно безпечного освітнього середовища, впровадження програм соціально-емоційного навчання, розвиток творчого потенціалу, залучення до соціально значущих проєктів, підтримка педагогічних працівників. Запропоновано практичні орієнтири для шкільної психологічної та педагогічної підтримки обдарованої учнівської молоді в умовах війни.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані учні, війна, психологічна стійкість, адаптація, психоемоційна підтримка, соціальна підтримка, ризики розвитку, освітнє середовище.

The article examines the psychosocial characteristics of how gifted students experience the realities of war. Giftedness is analyzed as a potential factor of both vulnerability and resilience in the context of full-scale war, taking into account the complex interaction of cognitive, emotional, and social characteristics of gifted children and adolescents. Based on contemporary empirical research, it is argued that traits such as hyper-reflection, emotional sensitivity, high levels of empathy, and an intensified sense of responsibility may function both as risk factors (e.g., anxiety, maladaptation, emotional burnout) and as developmental resources (e.g., social engagement, meaning-making, moral growth). The importance of the social environment – particularly the support of family, teachers, and peers – is emphasized in maintaining psychological resilience and enabling the realization of gifted students' potential. The article identifies key directions for supporting giftedness in wartime conditions: creating psychologically safe educational environments, implementing social and emotional learning (SEL) programs, fostering creative potential, involving students in socially significant projects, and supporting educational staff. Practical guidelines are offered for school-based psychological and pedagogical support of gifted youth in times of war.

Keywords: giftedness, gifted students, war, psychological resilience, adaptation, psycho-emotional support, social support, developmental risks, educational environment.

Щороку мільйони дітей у всьому світі потерпають від збройних конфліктів та війн (станом на 2025 рік у світі триває 28 воєн та / або збройних конфліктів [5]), що як прямо, так і опосередковано впливає на їх здоров'я та психо-соціальний розвиток, робить більш чутливими до стресових впливів у майбутньому.

Сьогоднішня реальність українського суспільства позначена глибокими випробуваннями, спричиненими повномасштабним збройним вторгненням російської федерації у 2022 році. Війна охопила усі сфери життя – від базових потреб безпеки до культурних і освітніх систем. Відтак, вплив війни на розвиток дітей та молоді є масштабним, охоплюючи широкий спектр психологічних, соціальних та освітніх викликів [11]. Психологи наголошують: війна, як травматичний чинник, не лише загрожує фізичному існуванню дитини, а й

впливає на весь спектр її психоемоційного, когнітивного та соціального розвитку [12].

У ряді сучасних досліджень зафіксовано значний вплив війни на усіх учасників освітнього процесу України. Це, зокрема: порушення психоемоційного стану та посттравматичні розлади, зміна системи цінностей, вимушені зміни в особистому та професійному житті, стосунках зі значими близькими, зміни поведінки учасників освітнього процесу [24]. Дослідженнями встановлено поширення деструктивних емоційних станів та зниження резильєнтності здобувачів освіти, проживання невластивого в дитячому віці життєвого досвіду (зокрема втрат, розлучення зі значими близькими, вимушена зміна місця навчання та проживання), дестабілізація психо-емоційного стану значимих дорослих тощо [7].

Водночас окремої уваги потребують обдаровані діти та молодь, оскільки обдарованість, як складний феномен, супроводжується комплексом емоційних, когнітивних і соціальних особливостей, які, в умовах війни, можуть перетворюватися як на чинники вразливості, так і на ресурси подолання. Зокрема, розвинена емпатія, підвищена моральна чутливість, інтенсивність переживань та креативне мислення можуть сприяти глибшому осмисленню подій, але, водночас, підвищують ризик тривожних станів, емоційного вигорання чи дезадаптації [22].

З огляду на це, надзвичайно актуальним є вивчення того, як саме обдарована учнівська молодь проживає досвід війни, які ресурси їй у цьому допомагають, які ризики слід враховувати, а також на що варто звертати увагу практичним психологам та педагогічним працівникам, щоб підтримати їх розвиток у критичних умовах.

Особливості обдарованих учнів як мішені стресу: вразливість і потенціал

Обдаровані учні, попри високий рівень розвитку здібностей (інтелектуальних, творчих, комунікативних тощо), не є автоматично захищеними від стресу чи травматичних подій. Навпаки, саме їхні психологічні особливості нерідко посилюють чутливість до негативних впливів зовнішнього середовища. Відтак війна, як один із найпотужніших стресогенних чинників, може загострювати ті риси, які, зазвичай, є відмітною особливістю обдарованої особистості, перетворюючи їх на зони вразливості.

Дослідники зауважують, що обдаровані учні часто вирізняються високим рівнем когнітивної складності – здатності аналізувати абстрактні категорії, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, ставити екзистенційні запитання ще в підлітковому віці [20]. У кризовій ситуації це означає підвищену здатність усвідомлювати масштаб і наслідки подій, й вищу ймовірність глибоких роздумів, підвищене відчуття екзистенційної загрози. Така гіперрефлексія, хоча й

пов'язана з метапізнанням, може створювати додаткові психологічні труднощі в умовах невизначеності [23].

Окрім того, обдаровані діти переживають емоції глибше, сильніше, і довше, ніж їхні однолітки [13]. У ситуаціях стресу це може призводити до внутрішнього емоційного «перегріву», зростання тривожності, порушення сну, проблем з регуляцією настрою. Дослідники також звертають увагу на підвищений ризик афективної нестабільності, особливо серед дітей із високим рівнем чутливості [22]. Це означає, що звичні методи психологічної підтримки можуть бути недостатніми й обдаровані здобувачі освіти потребують цілеспрямованого емоційного супроводу.

Науковці та практики також зауважують притаманну обдарованим підвищену емоційну чутливість. Польський психіатр К. Дабровський назвав це явище «надзбудливістю», виділяючи її психомоторну, емоційну, інтелектуальну та сенсорну форми [3]. Таким чином, обдаровані діти мають вищу інтенсивність емоційного реагування, що в умовах війни може призводити до емоційного виснаження, тривожності, почуття провини або безсилля.

Варто також відмітити, що обдаровані учні часто мають загострене почуття соціальної відповідальності, моральні дилеми переживають глибше, а їх розвинена емпатія дозволяє гостро співпереживати болю інших, навіть коли цей біль їх безпосередньо не стосується [10]. У контексті війни, коли навколо, страждання, втрати, гуманітарні кризи, це може призводити до феномену «емоційного виснаження через надмірну емпатію» (так звана «травма вікарія», *vicarious trauma*).

Ще один вагомий чинник вразливості – тенденція до соціальної ізоляції, яку досить часто переживають обдаровані здобувачі освіти. Бажання «бути зрозумілим», приналежним до певної групи може вступати в конфлікт із потребою самореалізації [15]. У воєнний час, коли усталені системи підтримки (вчителі, наставники, МАН, спеціальні гуртки, однолітки зі спільними інтересами і т.д.) не завжди доступні або перериваються, така ізоляція може посилюватись. Це може призводити до виникнення відчуття себе «іншим» чи «іншою», ізольованими або незрозумілими з боку однолітків. У кризових умовах, коли середовище стає ще менш передбачуваним, ця ізольованість може посилюватись. Також дослідження вказують, що обдаровані підлітки частіше зазнають віктимізації або булінгу через свою відмінність [6], і в умовах кризи ці ризики можуть перерости у довготривалі соціальні труднощі.

Варто також зауважити, що обдаровані учні нерідко ставлять до себе надвисокі вимоги, демонструють ідеалістичні уявлення про себе та світ [17]. У ситуації війни, коли ці ідеали часто знецінюються або виявляються недосяжними, зростає ризик почуття провини, неуспішності, фрустрації. Відтак,

деструктивний перфекціонізм може перешкоджати адаптації в травмівних умовах.

Особливості обдарованих – це, водночас, як вразливість, так і потенціал: розвинена емпатія може призводити до перевантаження, але, водночас, мотивує до допомоги іншим та соціальної активності; глибина мислення може загострювати тривогу, але, також, сприяти формуванню смислів і стійких моральних орієнтирів. Обдаровані діти і молодь не лише більш вразливі до стресу – вони також мають більше ресурсів для творчого подолання труднощів, за умови відповідної підтримки.

Таким чином, обдаровані учні в умовах війни є «приховано» вразливою групою, оскільки за зовнішньою інтелектуальною спроможністю може критися глибока емоційна напруга. Ігнорування цієї специфіки може призвести до втрати потенціалу або емоційного вигорання і, натомість, вчасна й чутлива підтримка – психосоціальна, освітня, емоційна – дає змогу трансформувати цю вразливість у джерело сили та зростання.

Війна як стресогенний чинник у житті обдарованих

Повномасштабна війна створює для дітей надзвичайно складне середовище існування – із високим рівнем невизначеності, загрозами життю та здоров'ю, втратами, порушенням базових потреб і соціальних зв'язків. Для обдарованих здобувачів освіти ці стресори можуть мати особливе значення через їх когнітивні, емоційні та соціальні особливості, згадані вище.

Війна є комплексним психотравмуючим явищем, яке може включати як гострий стрес, пов'язаний із безпосереднім переживанням небезпеки, втратою близьких, евакуацією чи руйнуванням житла, так і хронічний стрес, що виникає через тривале перебування в умовах невизначеності, економічної нестабільності, обмеження свободи, втрату звичних рутин тощо [12]. Дослідженнями зафіксовано, що у дітей і підлітків війна підвищує ризики розвитку ПТСР, тривожних, депресивних і поведінкових розладів [4].

У той же час, як зазначалося вище, обдаровані діти і молодь мають схильність до глибшого осмислення соціальних і політичних подій, що у воєнних умовах означає більшу включеність у складну інформацію, високу чутливість до тем втрат, несправедливості, страждання цивільного населення. Вони можуть постійно аналізувати новини, прогнозувати події або замислюватися над моральною природою війни. Такий тип включеності сприяє інформаційному перенавантаженню, що посилює тривожність і ризик емоційного виснаження [23].

Окрім того, для розвитку здібностей обдарованих здобувачів освіти і їх гармонійного зростання особливо значущим є стимулююче підтримуюче освітнє середовище. Воєнні дії порушують звичні освітні рутини, змінюють можливості реалізації навчальних програм, впливають на формат і якість освіти, обмежують

доступ до спілкування з однолітками або наставниками. І це може створювати відчуття застою, нереалізованості потенціалу, втрати сенсу, що може мати глибокі наслідки для самооцінки та ідентичності обдарованої дитини [8].

Якщо згадувати про джерела підтримки обдарованих здобувачів освіти – це, безперечно, у першу чергу сім'я та школа. В умовах війни ці інституції часто дезорганізовані: батьки самі перебувають у стані стресу, а заклади освіти змушені працювати в змішаному або дистанційному форматі, обмежуючи доступ до звичних занять та спілкування. Обдаровані учні, які часто мають високу потребу у прийнятті, розумінні й інтелектуальному контакті, можуть особливо гостро переживати втрату якісної підтримки.

Варто зауважити, що обдаровані учні, які формують свою ідентичність через досягнення, смисли й особистісне зростання, у ситуації повномасштабної війни можуть втратити відчуття контролю й послідовності. Так, у них частіше можуть виникати екзистенційні питання: чи мають сенс мої зусилля, якщо все довкола руйнується? якщо я не маю ніякого впливу на хід подій? Така дестабілізація, як свідчать дослідження, може призводити до зниження мотивації, апатії або емоційного відгородження [14].

Таким чином, війна не лише є джерелом зовнішньої загрози, а й чинником, що глибоко проникає у внутрішній світ обдарованої учнівської молоді. Її наслідки зачіпають когнітивну сферу, емоційну стабільність, освітню траєкторію та особистісну ідентичність. І розуміння цього є критично важливим для формування програм підтримки, які враховують не лише безпеку, але й психоемоційний, смисловий та інтелектуальний добробут обдарованих дітей і молоді.

Потенціал розвитку обдарованості учнів у період війни

Безперечно, повномасштабна війна створює безпрецедентні виклики розвитку обдарованості, але вона також може стати умовою активізації внутрішніх ресурсів. Так, дослідження у сфері посттравматичного зростання свідчать, що пережиті труднощі можуть ініціювати не лише деструктивні процеси, а й сприяти переосмисленню життєвих цінностей, зростанню зрілості та особистісній еволюції [19]. Обдаровані діти, як свідчать емпіричні дослідження, мають вищу здатність до рефлексії та смислової інтеграції досвіду, що дозволяє їм осмислювати травматичні події не лише через призму втрат, а й як поштовх до саморозвитку. Це підтверджується емпіричними дослідженнями, де виявлено, що старшокласники з високими когнітивними здібностями демонструють вищу ймовірність когнітивного переосмислення травматичного досвіду через позитивну ідентичність, порівняно з контрольними групами [18]. Зокрема, дослідники з'ясували, що підлітки із високим рівнем когнітивного переосмислення не демонстрували зниження самооцінки після досвіду булінгу, на відміну від тих, хто мав низький рівень розвитку цієї навички, що свідчить

про те, що здатність до переосмислення негативних подій може слугувати захисним фактором у збереженні позитивної самооцінки [18].

Ще одним аспектом розвитку обдарованості учнівської молоді в умовах війни є формування громадянської відповідальності. В умовах загрози обдаровані підлітки часто проявляють глибоку моральну чутливість і готовність діяти в інтересах спільного блага. Так, Л. Сільверман [16] наголошує, що моральна чутливість та гіперідентифікація зі стражданням інших є типовими рисами морально зрілих обдарованих дітей. У контексті війни це проявляється у підвищеній активності у волонтерстві, соціальних ініціативах, медіа-комунікації, – навіть серед підлітків.

Окремо варто зауважити на підтримці соціального оточення, що є критично важливим для розвитку обдарованості в умовах війни. Позитивні взаємини з батьками, педагогічними працівниками та однолітками можуть сприяти формуванню почуття безпеки та приналежності, що є основою для гармонійного розвитку. Дослідження показують, що наявність підтримуючого соціального середовища може зменшити ризик розвитку психічних розладів у дітей, які пережили травматичні події [21]. У масштабному метааналізі, що охопив 90 досліджень з участю 77 439 дітей та підлітків, було виявлено, що загальна соціальна підтримка має слабкий, але статистично значущий негативний зв'язок із симптомами посттравматичного стресу. І особливо стабільним був негативний зв'язок між підтримкою з боку сім'ї та симптомами ПТСР, що свідчить про те, що соціальна підтримка, зокрема від сім'ї, може відігравати захисну роль у зменшенні симптомів ПТСР у дітей та підлітків [21].

Формування позитивної ідентичності також є важливим аспектом розвитку підлітків, особливо в умовах стресу. Дослідження свідчать, що підлітки, які мають чітке уявлення про себе та свої цінності, краще справляються з труднощами та мають вищу самооцінку. Емпірично підтверджено, що висока самооцінка у підлітків пов'язана із використанням позитивних стратегій подолання стресу, що, в свою чергу, зменшує симптоми тривоги [9]. Це свідчить про те, що чітке розуміння себе сприяє кращій психологічній адаптації, що особливо актуально для обдарованих учнів, які можуть використовувати свої когнітивні здібності для переосмислення травматичних подій та формування позитивної ідентичності.

Дослідженнями встановлено динамічний зв'язок між освітою та психосоціальною підтримкою в покращенні емоційного й поведінкового благополуччя й підтверджено позитивний вплив програм психосоціальної підтримки на результати навчання в умовах травматичних впливів [1]. Тож сучасна українська освіта опинилася перед безпрецедентним викликом – необхідністю зберігати та розвивати потенціал обдарованої молоді в умовах повномасштабної війни. Обдарованість як сукупність високих інтелектуальних, творчих,

лідерських, академічних чи інших здібностей не зникає в травмівних умовах, навпаки, вона потребує більш чутливого, диференційованого й ресурсно орієнтованого підходу. Відкритим залишається питання організації освітнього процесу задля сприяння розвитку обдарованості в умовах війни. Найбільш загально тут можна виокремити наступні напрямки: створення психологічно безпечного освітнього середовища; підтримка психоемоційної стійкості; розвиток здібностей загалом та творчого потенціалу зокрема; підтримка педагогічного колективу.

Що стосується першого виокремленого аспекту – створення психологічно безпечного освітнього середовища, зауважимо важливість його реалізації не лише на рівні фізичному, а й інформаційному, емоційному, соціальному. Так, жодна освітня програма не буде ефективною, якщо здобувачі освіти не відчують себе у безпеці. Тому педагогічні працівники мають розуміти базові принципи кризової педагогіки: як створювати передбачуване, емоційно стабільне середовище в класі, як реагувати на тривожні або деструктивні реакції дітей, як підтримати, коли немає готових відповідей. У цьому контексті важливо, щоб кожен освітній заклад мав чітко прописаний алгоритм дій у надзвичайних ситуаціях, а також можливість консультування фаховим психологом як для учнів, так і для вчителів. В освітньому процесі також варто враховувати можливий знижений рівень уваги, підвищену тривожність та втому, й, за потреби, адаптувати навантаження. А проведення періодичних скринінгових процедур дозволить виявити тих здобувачів освіти, які потребують додаткової підтримки. Створенню психологічно безпечного освітнього середовища сприяє також соціальна підтримка здобувачів освіти. Це забезпечується, зокрема, партнерським спілкуванням педагогів та обдарованої учнівської молоді; різноманітними групами (клуби, гуртки, організації) за інтересами, де обдаровані можуть спілкуватися зі «своїми» (за інтересами та поглядами) однолітками. Важливо також дбати про інформаційну безпеку учнів, зокрема, навчати їх критичному мисленню щодо інформації з відкритих джерел, особливо у воєнний час, коли фейкові новини, тривожні меседжі та емоційно насичені повідомлення можуть посилювати почуття страху, безсилля або провини. Освітній процес має включати формування навичок медіаграмотності та емоційної саморегуляції під час взаємодії з інформаційним простором.

Підтримка психоемоційної стійкості здобувачів освіти може включати впровадження систематичних програм, спрямованих на розвиток навичок стресостійкості, емоційної регуляції, усвідомлення власних переживань і конструктивної взаємодії з іншими. Одним із доказово ефективних підходів є соціально-емоційне навчання (Social and Emotional Learning, SEL), що передбачає формування п'яти ключових компетентностей: самосвідомості, саморегуляції, соціальної обізнаності, навичок взаємодії та відповідального прийняття рішень. Такі програми можуть реалізовуватись як через окремі

заняття (виховні години, години психолога, тренінгові модулі), так і інтегруватися у зміст загальноосвітніх дисциплін – із використанням елементів рефлексії, обговорення моральних дилем, вправ на співпереживання та самоспостереження.

Особливого значення соціально-емоційне навчання набуває в умовах війни, коли учні перебувають у стані хронічного стресу, часто неусвідомленого, але такого, що впливає на навчання і спілкування. SEL-програми допомагають дітям розпізнавати й називати власні емоції, вивчати техніки самозаспокоєння, опановувати навички вирішення конфліктів і запобігати агресивним чи неадекватним реакціям. Окремі компоненти можуть бути адаптовані до вікових особливостей: наприклад, для учнів початкової школи – у формі ігор та казкотерапії, для підлітків – у вигляді дискусій, міні-проектів або творчих завдань (щоденник емоцій, комікс про себе тощо). Дослідження показують, що систематичне впровадження SEL-підходів у школі сприяє не лише зниженню рівня тривожності та емоційної дезорганізації, а й покращенню академічних результатів, клімату в класі та якості взаємин між учнями [2]. Тому в умовах війни SEL-практики мають бути не додатковою ініціативою, а інтегрованим компонентом стратегії підтримки психічного здоров'я обдарованої учнівської молоді та учнівського загалу. Корисним також можуть бути тематичні заняття, присвячені стратегіям подолання тривоги, невизначеності, втрат. Окрім того, доцільно заохочувати осмислення складного досвіду через творчість, як то створення есе, візуальне мистецтво, театральні форми, музика.

Паралельно з емоційною підтримкою надзвичайно важливо забезпечити розвиток здібностей обдарованої учнівської молоді – навіть у складних обставинах навчання не повинне зводитись до мінімально необхідного. Навпаки, варто надавати дітям можливість реалізовувати свій потенціал через участь у проєктній діяльності, наукових конкурсах, олімпіадах, онлайн-турнірах й змаганнях відповідно до інтересів. Обдарована учнівська молодь надзвичайно чутлива до втрати сенсу у власній діяльності, і якщо такі учні не бачать перспектив або виклику, їхня мотивація може швидко згасати, а внутрішня тривога – зростати. Саме тому, навіть у дистанційному або змішаному форматі навчання, важливо включати завдання, які передбачають аналітичну глибину, дослідницький підхід, міждисциплінарність, й відповідають інтересам учнів.

Окремо варто звернути увагу на розвиток творчого потенціалу обдарованої учнівської молоді. Так, література, малювання, музика, драматургія тощо в умовах війни можуть бути не лише інструментами самореалізації, а й засобом психоемоційного відновлення. Відтак, шкільні простори мають підтримувати ініціативи, пов'язані з творчістю: конкурси малюнка, тематичні есе, створення підліткових медіа, онлайн-видань чи театральних етюдів, що дозволяють дітям

висловити власне бачення реальності. Також варто заохочувати учнів працювати в групах над соціально значущими темами, такими як «Моє місто після перемоги», «Історії моєї родини», «Як я допомагаю іншим».

Безперечно, пов'язана із вище означеним соціальна активність є ще одним вектором розвитку, який в умовах війни набуває особливої ваги. Як зазначалося вище, обдаровані діти часто мають загострене почуття справедливості, чутливі до страждань інших, потребу бути корисними. Ці внутрішні імпульси важливо підтримати через створення можливостей для волонтерської, просвітницької або громадянської участі: підлітки можуть долучатися до підтримки молодших школярів, брати участь у благодійних ініціативах, організовувати інформаційні кампанії або працювати в учнівських медіа. Таким чином, школа виконуватиме роль не лише освітнього, а й соціально-виховного середовища, де дитина відчуває власну значимість, а, отже, стабілізує свою самооцінку й ідентичність.

Ще одним важливим завданням закладу освіти є підтримка педагогічного колективу в роботі з обдарованими учнями. Безумовно, війна виснажує не лише дітей, а й педагогічних працівників. Тому вкрай необхідні методичні семінари, супервізії, тренінги з тематики розвитку обдарованості в умовах травматичних впливів. Педагоги мають розуміти специфіку психоемоційного реагування обдарованих, вміти застосовувати принципи педагогіки партнерства, підтримувати мотивацію і не «гасити» нестандартність чи критичність мислення учнів. У свою чергу, адміністрація закладів освіти має формувати згуртовану, емпатійну шкільну культуру, в якій кожен учасник – здобувачі освіти, педагогічні працівники, батьки – розуміє свою відповідальність за збереження й розвиток потенціалу дитини.

Значної уваги також потребують здобувачі освіти, які опинилися в умовах вимушеного переміщення або перебувають за кордоном: для них важливо зберегти зв'язок із системою української освіти, підтримати відчуття приналежності. Означене можна реалізовувати через онлайн-клуби за інтересами, індивідуальні освітні траєкторії, залучення до МАН України, стипендійні програми, які підтримують розвиток обдарованої учнівської молоді.

І, насамкінець, – будь-які зусилля мають ґрунтуватися на моніторингу реального стану дітей. Необхідно проводити систематичне вивчення динаміки розвитку обдарованих учнів – не лише за академічними, а й за соціально-емоційними, мотиваційними показниками. Лише це дасть змогу своєчасно виявляти ризики розвитку, адаптувати освітні програми та пропонувати дієві стратегії підтримки обдарованості. Підсумовуючи, варто підкреслити: в умовах війни розвиток обдарованої учнівської молоді – це не другорядне завдання. Це питання збереження інтелектуального потенціалу нації, її майбутнього

лідерства, науки, культури. І саме заклади освіти сьогодні мають шанс не лише утримати цей потенціал, а й допомогти йому реалізуватись, попри всі обставини.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burde, D., Kapit, A., Wahl, R. L., Guven, O., & Skarpeteig, M. I. (2017). Education in emergencies: A review of theory and research. *Review of Educational Research*, 87(3), 619–658. <https://doi.org/10.3102/0034654316671594>
2. CASEL. (2021). A Better Way Forward for Education – 2020 ‘Year in Review’ for Social and Emotional Learning <https://casel.org/a-better-way-forward-for-education-year-in-review-for-social-and-emotional-learning/>
3. Dabrowski, K. (1972). Psychoneurosis is Not an Illness: Neurosis, Psychoneurosis and Mental Health. Gryf. <https://www.positivedisintegration.com/1972b.html>
4. Ehntholt, K. A., & Yule, W. (2006). Practitioner review: Assessment and treatment of refugee children and adolescents who have experienced war-related trauma. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(12), 1197–1210. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01638.x>
5. Global Conflict Tracker. (2025). Council on Foreign Relations (CFR). Retrieved September 16, 2024, from <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker>
6. González-Cabrera, J., Tourón, J., Ortega-Barón, J., Montiel, I., & Machimbarrena, J. M. (2022). Are Gifted Students More Victimized than Nongifted Students? A Comparison in Prevalence and Relation to Psychological Variables in Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 43(1), 90–109. <https://doi.org/10.1177/02724316211058065>
7. Halchenko, M., Malynoshevska, A., Belska, N., & Melnyk, M. (2024). Resilience of teachers, students, and their parents under the conditions of martial law. *School Psychology*, 39(2), 122–131. <https://doi.org/10.1037/spq0000559>
8. Lee, S.-Y., & Olszewski-Kubilius, P. (2006). The Emotional Intelligence, Moral Judgment, and Leadership of Academically Gifted Adolescents. *Journal for the Education of the Gifted*, 30(1), 29–67. <https://doi.org/10.1177/016235320603000103>
9. Li, W., Guo, Y., Lai, W. et al. Reciprocal relationships between self-esteem, coping styles and anxiety symptoms among adolescents: between-person and within-person effects. *Child Adolesc Psychiatry Ment Health* 17, 21 (2023). <https://doi.org/10.1186/s13034-023-00564-4>
10. Lovecky, D. V. (1997). Identity development in gifted children: Moral sensitivity. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 20(2), 90–94. <https://doi.org/10.1080/02783199709553862>
11. Manzanero, A. L., Crespo, M., Barón, S., Scott, T., El-Astal, S., & Hemaïd, F. (2021). Traumatic events exposure and psychological trauma in children victims of war in the Gaza Strip. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(3–4), 1568–1587. <https://doi.org/10.1177/0886260517742911>

12. Masten, A. S., & Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war, and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, 63(1), 227–257. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-120710-100356>
13. Mendaglio, S. (2012). Overexcitabilities and Giftedness Research: A Call for a Paradigm Shift. *Journal for the Education of the Gifted*, 35(3), 207-219. <https://doi.org/10.1177/0162353212451704>
14. Neihart, M. (1999). The impact of giftedness on psychological well-being: What does the empirical literature say? *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 22(1), 10–17. <https://doi.org/10.1080/02783199909553991>
15. Neihart, M., Reis, S. M., Robinson, N. M., & Moon, S. M. (Eds.). (2002). *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* Prufrock Press Inc. DOI <https://doi.org/10.4324/9781003238928>
16. Silverman, L. K. (1994). The moral sensitivity of gifted children and the evolution of society. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 17(2), 110–116. <https://doi.org/10.1080/02783199409553636>
17. Speirs Neumeister, K. L. (2004). Understanding the relationship between perfectionism and achievement motivation in gifted college students. *Gifted Child Quarterly*, 48(3), 219–231. DOI:10.1177/001698620404800306
18. Spyropoulou E, Giovazolias T. Cognitive Reappraisal Moderates the Longitudinal Relationship between Adolescents' Peer Victimization and Self-Esteem. A Latent Interaction Model. *Child Psychiatry Hum Dev*. 2024 Mar 6. doi: 10.1007/s10578-024-01688-0
19. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Target Article: "Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence". *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
20. Winner, E. (1996). *Gifted children: Myths and realities*. Basic Books. 464 p.
21. Xiong T, Milios A, McGrath PJ, Kaltenbach E. The influence of social support on posttraumatic stress symptoms among children and adolescents: a scoping review and meta-analysis. *Eur J Psychotraumatol*. 2022 Mar 22;13(1):2011601. doi: 10.1080/20008198.2021.2011601
22. Zanetti, M. A., Sangiuliano Intra, F., Taverna, L., Brighi, A., & Marinoni, C. (2024). The influence of gifted children's stress management on parental stress levels. *Children*, 11(5), 538. <https://doi.org/10.3390/children11050538>
23. Zeidner, M., & Matthews, G. (2017). Emotional intelligence in gifted students. *Gifted Education International*, 33(2), 163-182. <https://doi.org/10.1177/0261429417708879>
24. Зливков В., Лукомська С., Євдокимова Н., Ліпінська С. Діти і війна: монографія. Київ.-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2023. 221 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zlyvkov_Valerii/Dity_i_viina.pdf

Метко А. Б.,

викладач КЗ Львівської обласної ради

“Бродівський фаховий педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича”,

metkoandrejj@gmail.com

РОЛЬ САМООСВІТИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА (МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА) В ЕПОХУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ

У публікації дано визначення поняттям самоосвіти та постійного професійного розвитку як педагогічної умови формування професійної культури майбутнього педагога в епоху інформатизації. Аналізуються різноманітні підходи до трактування понять «Smart-суспільство» та «Smart-освіта».

Ключові слова: самоосвіта, професійна культура, освітній процес, інформатизація.

В умовах глобалізаційних змін, які впливають із умов воєнного стану та динаміки трансформації українського суспільства, сформувалась пріоритетна роль освіти, вектором якої стали становлення та розвиток індивідуальних здібностей, інтересів, професійної компетентності, поглиблення теоретичних знань та практичних умінь і якостей здобувача освіти.

Результатом розвитку суспільства, в контексті інформаційно-технічної революції в світі, стало формування соціального феномену «Smart-суспільства». Вивчення особливостей взаємодії людини і освіти в Smart-суспільстві взяло свій початок з теорії технократичної культури, як синтезу раціональних методів і процедур технічного знання у поєднанні із соціокультурними особливостями, суспільно необхідними для управління інформаційно-високотехнологічним науково-технічним прогресом, що характеризується диференціацією і спеціалізацією соціальних інститутів, високим рівнем промисловості науки і техніки, економіки, урбанізації, відкритою системою мобільності. Метою Smart-освіти є забезпечення майбутніх фахівців необхідними навичками для реалізації успішної професійної діяльності в умовах цифрового суспільства та розвиненої економіки, організувавши активний обмін досвідом та ідеями, персоніфікацію курсу в залежності від його завдань і компетенцій суб'єктів освітнього процесу. Крім цього, Smart-освіта бачиться легко керованою, як із середини закладів освіти через гнучкість освітнього процесу, так і ззовні, тобто постійно живиться зовнішніми джерелами. Такими навичками, на нашу думку є самоосвітня компетентність та здатність до саморозвитку здобувача освіти.

Продуктом Smart-освітнього процесу є трансформація «професіонала-виконавця» в «smart-професіонала». Компетентність «smart-професіонала» як інтегративна властивість особистості, відображає його рівень інтелектуального розвитку, професійні вміння й навички, особистісний досвід і освіченість, прогностичність мислення, прагнення саморозвитку, самоосвіти як динамічного

розвитку суб'єктних компонентів професійної культури. За таких умов, змінюється зміст кваліфікації майбутнього фахівця у самій своїй суті: зростає роль соціально-психологічних і особистісних факторів та здатності людини до самоосвіти й саморозвитку, самоконтролю і самовдосконалення. Видозмінюється розуміння поняття освіченості, яка є не просто певною сумою знань. Вона включає в себе методологічну підготовку, комп'ютерну грамотність і певний рівень інформаційної культури. Одночасно «формується і нове поняття «третя грамотність»: культура спілкування, естетичне виховання, широка інтелектуальна діяльність, яка характеризує загальну культуру людини» [1, 84].

Сучасні вимоги до самоосвіти в педагогічній діяльності, обумовлені необхідністю повноцінного функціонування наступних функцій майбутнього фахівця:

- інформаційної (задовольняти потреби здобувачів освіти в отриманні знань про досягнення в педагогічній науці та інноваціях);
- освітньої (організації та здійснення освітнього процесу в закладах підвищення кваліфікації, обмін досвідом);
- дослідницької (проведення науково-педагогічних досліджень та експериментів).

На єдиному загальноєвропейському освітньому просторі прослідковується чіткий взаємозв'язок та взаємозалежність цілей вузівської та післявузівської безперервної освіти, спрямованих на перехід до парадигми «освіта впродовж всього життя» (Концепція LLL (lifelong learning)), як сателіта Smart-суспільства. З огляду на те, що основним ключовим вмінням стає здібність людини здійснювати пошук нових знань та розвивати нові компетенції без підтримки з боку формальної освіти, на нашу думку, тільки конвергенція різних типів навчання вирішить питання втілення в життя концепції LLL. Тобто завдання закладу вищої освіти є створення необхідних педагогічних умов формування самоосвітньої компетенції, як елемента професійної культури педагога, із застосуванням зберігаючого типу навчання через засвоєння фіксованих поглядів, методів і правил для вирішення типових задач, та інноваційного – для формування здібностей до оновлення, пошуку проблемних питань та їх рішень. Нам імponує розуміння самоосвіти науковцем С. Рубінштейном, який підкреслює, зокрема психологічний її фактор, який включає в себе мотивацію, неперервну потребу у знаннях та вміння працювати з різними джерелами інформації. Важливу роль відіграють способи самоосвітньої діяльності, використані особистістю на шляху до отримання нових знань. Категорійні ознаки цілезумовленості та систематичності самоосвіти, вказують на її особистісно скерований характер, що означає її здійснення через самостійну роботу для досягнення цілей, поставлених іншою особою – викладачем; в ході

самоосвітньої діяльності – відповідно до задумів самої особистості. Необхідно підкреслити принципову відмінність між самоосвітою та самостійною освітньою роботою, яка полягає в тому, що в ході першої, особистість виступає суб'єктом своєї діяльності у досягненні самостійно визначених цілей, а в ході другої, в умовах закладу освіти цілі перед особистістю ставить викладач. Подібним в цих двох категоріях є прагнення особистості до саморозвитку та самореалізації. Сучасні вимоги до фахівця на перше місце ставлять систематичну самостійну роботу з розвитку із першочерговим завданням максимального використання творчого потенціалу фахівця, як складника професійної культури.

На основі узагальнення наявної понятійної різноманітності, пропонуємо визначення категорії самоосвіта, як умови розвитку професійної культури майбутнього фахівця, – специфічний вид діяльності, в процесі якої під час самостійного визначення цілей, особистість задовольняє власні пізнавальні потреби та вдосконалює власні здібності, шляхом розширення загальних та фахових знань, з метою професійного становлення та максимальної самореалізації в суспільстві. Процес формування самоосвітніх вмінь, як зазначають науковці, передбачає три етапи: виникнення потреби у самоосвіті, визначення власної траєкторії самоосвітньої діяльності та реалізація самостійно отриманих знань, вмінь й навичок у професійній діяльності. Необхідною умовою ефективного впровадження даного процесу є застосування комплексного підходу у процесі організації освітньої діяльності студентів в закладі вищої освіти [2]. Взявши за основу моделювання професійних умінь майбутнього спеціаліста Г. Ковальчука [2], нами було розроблено наступні етапи їх реалізації з метою формування професійної культури майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей: I етап – розвиток початкового недиференційованого інтересу майбутніх педагогів до професійної діяльності, як пріоритету для формування професійної мотивації через застосування бесід, дискусій, аналізу конкретних освітніх і виховних ситуацій. II етап – формування позитивних професійних ціннісних орієнтацій, які дають змогу побудувати у свідомості майбутнього фахівця-педагога ідеальну перспективну модель фахової діяльності, яка служить еталоном у професійному саморозвитку із виділенням ієрархії мотивів професійної діяльності. III етап – активне формування професійних умінь, необхідних для практичної діяльності, враховуючи рівень особистісної обдарованості. Воно здійснюється під час розроблення та реалізації освітніх проектів у змодельованих та реальних умовах конкретних ситуацій і вимагає від здобувачів освіти самостійності, ініціативності, творчого підходу, наполегливості тощо. З. Лук'янова [3] включає до класифікації Н. Бухлової [1] ряд професійних вмінь, які, на її думку, входять до структури самоосвіти фахівців, а саме: постановку мети та усвідомлення змісту й засад поставлених

задач; швидку орієнтацію в інформаційному просторі; самостійне критичне й творче мислення; розуміння шляхів вирішення проблем; володіння комунікативними навичками; вміння генерувати нові ідеї. Самоосвітня діяльність, на думку П. Суханова, є одним з шляхів формування конкурентоздатного й компетентного фахівця, а також засобом підвищення кваліфікації спеціаліста, а також рівня професійної компетентності за допомогою постійного поповнення знань. Для вирішення цієї задачі в умовах закладу вищої освіти необхідно створити педагогічні умови для засвоєння студентами методів самоосвітньої діяльності, особистісного самовизначення та саморозвитку. Процес професійного розвитку та саморозвитку майбутнього педагога в період його професійної підготовки має свої особливості, та здійснюється за умов забезпечення суб'єктного компоненту особистості майбутнього фахівця-учасника освітнього процесу. Серед системи педагогічних умов професійного саморозвитку у процесі підготовки майбутніх фахівців можна виділити такі: – орієнтація процесу навчання на формування спрямованості майбутнього спеціаліста на самоактуалізацію та самодетермінацію в майбутній професійній діяльності; – збагачення змісту навчання системою понять і концепцій, що орієнтують майбутніх фахівців на рефлексію, самопроектування, самонавчання, самоорганізацію, саморозвиток у сфері професійно значимих якостей особистості (компетентностей).

Самоосвіта у системі фахової підготовки педагогів є цілеспрямованою, систематичною пізнавальною діяльністю майбутніх фахівців, в умінні оволодіти культурою розумової праці, умінням вирішувати проблеми, самостійно працювати над власним вдосконаленням, що є необхідним для вирішення як професійних завдань так і удосконалення свого освітнього рівня в повсякденному житті. Формування професійної культури майбутніх педагогів умовами розвитку самоосвітньої компетентності студентів, ми розуміємо як ефект зовнішнього педагогічного впливу викладача на студента з метою розвитку в нього високої позитивної мотивації освітньої діяльності, яка може компенсувати дефіцит спеціальних здібностей або недостатній запас знань, умінь і навиків, виступаючи як компенсаторний чинник формування самоосвітньої компетентності майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів. Харків: Основа, 2003.64с.
2. Копил О. А. Формування самоосвітньої компетентності у студентів немовних спеціальностей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / О. А. Копил. Чернігів, 2012.25с.
3. Лук'янова З. В. Самоосвіта учнів як індивідуальна і суспільна цінність // Журнал науково-педагогічної інформації. 2012. № 3 С. 5–16.

Міленіна Мілена Михайлівна,
*керівник відділу інтелектуального розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
Київ, Україна*

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК СОЦІОБІОЛОГІЧНИЙ ТА НОЕТИЧНИЙ ФЕНОМЕН: СПЕКТР ВИЗНАЧЕНЬ ТА БАГАТОГОЛОССЯ ДУМОК

У сучасному науковому дискурсі поняття обдарованості постає як надзвичайно складне, багатогранне і багатовимірне явище, що вимагає міждисциплінарного підходу та комплексного аналізу. Це поняття не може бути зведене до простої дефініції або одновимірного пояснення, адже воно лежить на перетині численних наукових галузей – від біології, нейропсихології та соціології до філософії, культурології та педагогіки. Спроба дати вичерпну відповідь на запитання «що таке обдарованість?» неминуче підводить нас до ще глибшого й фундаментальнішого питання – «що таке людина?» або ж «яке її місце в біологічному та духовному світі?».

Ця наукова розвідка має на меті дослідити феномен обдарованості як соціобіологічну та ноетичну категорію, тобто таку, що поєднує в собі природну зумовленість і духовну трансцендентність. Автор прагне обґрунтувати складність і поліфонію її визначень, показати тісний зв'язок обдарованості з еволюційними, когнітивними, соціальними, а також екзистенційними параметрами людського буття, які визначають унікальну динаміку особистісного розвитку.

1. СОЦІОБІОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ОБДАРОВАНОСТІ

Початковим рівнем аналізу є соціобіологічне підґрунтя, тобто основа, в якій біологічна природа індивіда взаємодіє з його соціальним оточенням. Навіть найзагальніше та умовно «спрощене» визначення обдарованості можна подати як специфіку, що вирізняє людину з-поміж інших за її когнітивною продуктивністю, здатністю до нестандартного мислення, високого рівня навчання або творчої уяви. Зіставляючи людину з іншими біологічними видами, дослідники акцентують на особливостях людського мозку, зокрема його здатності до абстрагування, метапізнання, побудови альтернативних реальностей через мову, символічне представлення та мислення (Gazzaniga, 2018).

Експериментальні дослідження, зокрема ті, що проводилися в Інституті еволюційної антропології в Лейпцигу, виявили, що когнітивна унікальність *Homo sapiens* полягає, зокрема, у двох здатностях: розумінні думок іншої людини (так званій теорії розуму) та інтуїтивному передбаченні її дій або намірів. Ці якості виявляються вже в ранньому дитинстві і є критично важливими для розвитку співпраці, соціального навчання, емпатії. У поєднанні з природною схильністю до кооперації, вони утворюють середовище, в якому обдарованість

може реалізовуватись як еволюційна перевага – тобто як здатність не лише виживати, а й змінювати середовище відповідно до власних ідей.

2. СОЦІАЛЬНИЙ МОЗОК І ЕВОЛЮЦІЯ ЛЮДСТВА

Однією з провідних концепцій, що пояснює зв'язок між когніцією та соціумом, є теорія соціального мозку (Dunbar, 1998). Вона стверджує, що розмір неокортексу у різних видів прямо корелює з кількістю соціальних зв'язків, які індивід може підтримувати. У випадку людини ця кількість сягає приблизно 150 осіб – так звана «чисельність Данбара». Це означає, що інтелектуальні здібності людини не формуються у вакуумі, а є результатом та умовою постійної міжособистісної взаємодії.

На макрорівні це дозволяє говорити про людство як про колективну когнітивну систему, що функціонує й еволюціонує завдяки культурі, мові, науці, мистецтву, традиціям і технологіям. На мікрорівні – кожна окрема особистість розвиває свій унікальний когнітивний стиль, інтелектуальний профіль і творчий потенціал через взаємодію з соціальним середовищем – батьками, ровесниками, вчителями, суспільством загалом. Таким чином, обдарованість є не лише індивідуальною характеристикою, а й соціальним процесом, який реалізується у взаємозв'язках.

3. НЕОКОРТЕКС ЯК ОСНОВА ОБДАРОВАНОСТІ

Людський мозок має складну структуру, яка відображає еволюційний розвиток виду. Він умовно складається з трьох рівнів: рептильного мозку (відповідального за інстинкти та автоматичні реакції), лімбічної системи (регуляція емоцій, пам'яті, прив'язаності) та неокортексу, який формує власне людське мислення – тобто свідомість, логіку, мову, уяву, планування (Kandel, 2007).

Неокортекс – це мозкова структура, яка не лише забезпечує високорівневе когнітивне функціонування, а й демонструє виняткову пластичність, тобто здатність до адаптації, навчання й перебудови протягом усього життя. Саме ця пластичність, відповідальність за творення нових нейронних зв'язків у відповідь на інтелектуальні й емоційні виклики, свідчить про те, що обдарованість не є фіксованим набором якостей, а є динамічним, гнучким і розвитковим феноменом.

4. ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК НОЕТИЧНИЙ ВИМІР

Вийшовши за межі біологічної зумовленості, переходимо до ноетичного виміру обдарованості – тобто її духовно-смыслового аспекту. У цьому контексті обдарованість – це не просто сукупність інтелектуальних чи креативних здібностей, а й здатність до саморефлексії, сенсоутворення, вільного вибору, відповідальності перед собою й іншими. Вона проявляється в тому, як особистість ставиться до світу, які цінності обирає, які питання ставить і як їх вирішує (Frankl, 1997).

Згідно з концепцією Віктора Франкла, людина єдина з усіх живих істот має справжню свободу волі – здатність обирати свою відповідь на обставини. У цьому – сутність ноетичного виміру обдарованості: він виявляється у глибинному прагненні до самоздійснення, автентичності, реалізації свого покликання. Такий підхід відкриває нові горизонти для розуміння обдарованості як екзистенційного ресурсу, а не лише когнітивної переваги.

5. ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР ОБДАРОВАНОСТІ

З педагогічної точки зору, важливо уникати жорстких класифікацій або стандартизованих підходів до розуміння обдарованості. Кожна дитина є унікальною – як писав Януш Корчак, «дитина – не посудина, яку треба наповнити, а факел, який слід запалити». Обдарованість не можна звести лише до високих показників тестів, адже соціальні, емоційні й духовні чинники відіграють не менш важливу роль у її формуванні.

Саме у взаєминах – із батьками, ровесниками, наставниками – розкривається глибинна ноетична складова обдарованості, що включає моральні орієнтири, здатність до емпатії, смислову зрілість. Педагогіка має справу не лише з розвитком здібностей, а й з формуванням особистості як суб'єкта свободи й творчості.

Отже, обдарованість – це багатовимірний, динамічний та відкритий до трансформацій феномен, що не піддається спрощеним чи остаточним визначенням. Вона формується й розкривається на перетині біологічного й духовного, соціального й особистісного, пізнавального й екзистенційного. Її природа – у становленні, у русі від потенціалу до реалізації, від здібностей до мудрості. Саме цей шлях становить сутність людського розвитку і відображає унікальність кожної особистості як носія обдарованості в найширшому сенсі цього слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dunbar, R. (1998). The Social Brain Hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, 6(5), 178–190.
2. Frankl, V. (1997). *Man's Search for Meaning*. Beacon Press.
3. Gazzaniga, M. (2018). *The Consciousness Instinct: Unraveling the Mystery of How the Brain Makes the Mind*. Farrar, Straus and Giroux.
4. Kandel, E. (2007). *In Search of Memory: The Emergence of a New Science of Mind*. W. W. Norton & Company.
5. Корчак, Я. (2010). *Як любити дитину*. К.: Основи.

Мозуль І. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка,
вчитель англійської мови Сопицької філії КЗ Есманьської селищної ради
«Есманьська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів»
Шосткинського району Сумської області,
mozul.dubok@gmail.com

ПЛАТФОРМИ, ОНЛАЙН-КУРСИ ТА КОНКУРСИ ЯК ЗАСОБИ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті висвітлюється роль цифрових освітніх інструментів – онлайн-платформ, дистанційних курсів та конкурсів – у розвитку обдарованості учнів загальноосвітніх закладів в умовах воєнного стану. Показано, як нові освітні формати сприяють збереженню мотивації, самореалізації та інтелектуальному зростанню школярів. Проаналізовано можливості застосування освітніх ресурсів для підтримки індивідуальних освітніх траєкторій. Визначено особливості педагогічного супроводу обдарованих учнів у дистанційному середовищі.

Ключові слова: школа, здобувачі освіти, обдарованість, самореалізація, онлайн-курси, освітні платформи, конкурси, війна, дистанційне навчання.

Abstract. The article highlights the role of digital educational tools – online platforms, distance courses, and competitions – in fostering giftedness among students of general secondary education institutions under martial law conditions. It demonstrates how new educational formats help maintain motivation, support self-actualization, and stimulate intellectual growth in schoolchildren. The article analyzes the potential use of educational resources to support individualized learning trajectories. It also outlines the specifics of pedagogical support for gifted students in a remote learning environment.

Keywords: school, learners, giftedness, self-actualization, online courses, educational platforms, competitions, war, distance learning.

Повномасштабна війна в Україні кардинально змінила освітнє середовище. У ситуації небезпеки, вимушеного переміщення, нестабільного доступу до освітніх установ і послуг особливої уваги потребують обдаровані здобувачі освіти, які потребують безперервного інтелектуального розвитку. Сучасні освітні виклики водночас відкрили нові можливості: цифрові ресурси, онлайн-платформи та конкурси стали не лише компенсаторними інструментами, а й засобами реалізації потенціалу учнів.

Обдаровані учні мають високий рівень пізнавальної мотивації, інтелектуальної активності, творчого потенціалу. Військові дії обмежили їх

доступ до звичних форм підтримки: очного навчання, гуртків, олімпіад, дослідницьких проєктів. На перший план вийшли цифрові формати, здатні гнучко адаптуватися до нових умов.

Національні та міжнародні освітні платформи стали невід'ємною частиною освітнього процесу:

- 1) Всеукраїнська школа онлайн, На Урок, Всеосвіта – надають відеоуроки, тести, інтерактиви для поглиблення знань;
- 2) Coursera, EdX, Khan Academy – відкривають доступ до курсів університетського рівня;
- 3) Duolingo, BBC Learning English – підтримують розвиток лінгвістичних здібностей;
- 4) Code.org, Scratch, Tynker – слугують для обдарованих учнів у сфері інформатики.

Ці ресурси забезпечують диференціацію навчання, розвиток міждисциплінарних навичок, створення персоналізованої траєкторії розвитку.

Дистанційні курси дозволяють обдарованим учням глибше вивчати предмети, що їх цікавлять; розвивати навички самостійного навчання; готуватися до конкурсів, олімпіад, ЗНО; реалізовувати дослідницькі проєкти та ін.

Окрім того, онлайн-навчання дає можливість співпрацювати з вчителями з інших регіонів або країн, брати участь у вебінарах, конференціях, тренінгах, наукових школах.

Освітні конкурси залишаються важливою формою підтримки обдарованості:

- 1) Олімпіади з усіх шкільних навчальних предметів – української мови, математики, природничих дисциплін, ІТ;
- 2) МАН України – стимулює наукову діяльність і самостійне мислення здобувачів освіти;
- 3) STEM-челенджі, творчі конкурси, стартап-платформи – сприяють розвитку практичного мислення школярів;
- 4) міжнародні онлайн-змагання – дають учням змогу отримати міжнародний досвід.

Конкурси сприяють формуванню впевненості в собі, критичного мислення, навичок самопрезентації.

Практика впровадження в школі платформ, онлайн-курсів та конкурсів дає наступні переваги і можливості:

- 1) індивідуалізувати освітні плани з використанням онлайн-курсів;
- 2) створювати онлайн-гуртки, клуби інтересів;
- 3) проводити внутрішньошкільні конкурси та челенджі;
- 4) організовувати менторську підтримку учнів;
- 5) залучати учнів до науково-дослідницької діяльності [7].

Також важливо взаємодіяти з батьками, психологами, адміністрацією школи для створення безпечного та стимулюючого освітнього середовища.

В умовах війни обдаровані діти опиняються в надзвичайно вразливому становищі: втрата звичного середовища, соціальних контактів, зміни у способах навчання й спілкування часто викликають зниження мотивації, тривожність, апатію. У цій ситуації онлайн-платформи, конкурси та курси стають не лише інструментами розвитку, а й засобами емоційної стабілізації. Досвід участі у конкурсах і проєктах (навіть онлайн) повертає дитині відчуття впливу на власне життя, віру у власні сили, дає змогу бути частиною освітньої спільноти, попри фізичну ізоляцію.

Обдаровані діти часто чутливі до змін, тож можливість самореалізації є способом психологічного самозбереження. Навчання та участь у конкурсах не лише розвивають когнітивні здібності, але й реалізовує психологічну підтримку через змістовну діяльність, а саме допомагають знизити тривожність, відчуття опору в собі, стабілізувати емоційний стан учнів [3].

Також багато платформ вводять мотиваційні елементи: рейтинги, сертифікати, бейджі, підтримку менторів, зворотний зв'язок. Це формує позитивну навчальну атмосферу та сприяє підвищенню внутрішньої мотивації.

Не менш важливою є можливість вибору: учень може обрати напрям, який йому цікавий – це можуть бути програмування, літературна творчість, біологічні дослідження чи дизайн. Такий вибір підсилює відчуття суб'єктності – ключовий чинник психологічного благополуччя обдарованої дитини [1].

У процесі навчання та участі в конкурсах дитина отримує нові ролі – дослідника, відкривача, митця, новатора. Це дозволяє сформувати позитивну ідентичність, що особливо важливо в умовах, коли зруйновано звичні опори, а майбутнє здається непередбачуваним [8].

Отже, онлайн-платформи, дистанційні курси та конкурси стали потужним інструментом підтримки й розвитку обдарованих школярів в умовах війни. Вони забезпечують індивідуалізацію, доступність, мобільність і якість освіти, що відповідає потребам сучасної дитини. Завдання педагогів – ефективно інтегрувати ці можливості в освітній процес і системно підтримувати кожного учня на шляху його розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Основні напрями досліджень вітчизняних дослідників з проблеми обдарованості. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Вінниця, 2022. Вип. 10. С. 37–46.
2. Інноваційні трансформації в сучасній освіті: виклики, реалії, стратегії : зб. матеріалів IV Всеукр. відкр. наук.-практ. онлайн-форуму, Київ, 27 жовт. 2022

р. / за заг. ред. І. М. Савченко, В. В. Ємець. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2022. 588 с.

3. Клименюк Ю. М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2023. С. 46–50.
4. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку : матеріали науково-практичного онлайн-семінару (Київ, 23–26 травня 2024 року). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 640 с.
5. Професійна підготовка компетентних фахівців в умовах сучасних освітніх трансформацій: теорія і практика: збірник наукових статей / за заг. ред. О. Антонової, Н. Бірук. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2024. 241с.
6. Психологічна допомога обдарованим учням та студентам в умовах воєнного стану: тези доповідей XIV науково-практичного семінару, 20 жовтня 2022 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. 57 с.
7. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми. Педагогічний пошук. 2024. № 3. С. 26–28.
8. Тимченко А. А. Проблема дитячої обдарованості в сучасній педагогіці: технологічний підхід. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2021. № 33. С. 94–96.

Моляко В. О.,

*дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор,
завідувач лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
creativity.psylab@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

В статті представлено логічно вибудовану картину конкретних психологічних засобів вирішення кризових проблем в Україні. Згідно авторського стратегічного плану виходу з ситуації, що склалася, важливим є формування суспільної та індивідуальної свідомості, що включає постійні ціннісні орієнтири, пов'язані з побудовою нової надрозвиненої держави. Проблема формування свідомості відповідно пов'язана з проблемами виховання і навчання, проблемами безперервної освіти та розвитку культури особистості. Зазначається, що у психологічному плані головною причиною різкого занепаду моралі є масова паніка, яка охопила значну кількість працівників різних сфер і населення країни та дається характеристика типових ознак цього занепаду.

Ключові слова: кризові ситуації, суспільна свідомість, індивідуальна свідомість, стратегічний план, моральна культура особистості.

The article presents a logically constructed picture of specific psychological means of solving crisis problems in Ukraine. According to the author's strategic "vision" of a way out of the current situation, the formation of social and individual consciousness, which includes constant value orientations associated with the construction of a new, highly developed state, is important. The problem of

consciousness formation is accordingly connected with the problems of upbringing and training, problems of continuous education and development of the culture of the individual. It is noted that in psychological terms the main reason for the sharp decline in morale is the mass panic, which has engulfed a significant number of workers in various fields and the population of the country, and a characteristic of the typical signs of this decline is given.

Keywords: crisis situations, social consciousness, individual consciousness, strategic plan, moral culture of the individual.

Трагічні події останніх років змушують нас приділяти особливу увагу проблемам, що мають без перебільшення фактично доленосне значення, при цьому не лише в індивідуальному, а й у самому багатовимірному масштабі. Зокрема, оскільки йдеться про умови ведення військових дій, надзвичайно актуальними стають проблеми формування психологічної готовності до подолання стресових, травмуючих, життєво небезпечних ситуацій. Тут, ясна річ, дуже багато різноманітних автономних, хоч і поєднаних між собою, проблем та їх модифікацій.

Для того щоб мати можливість більш логічно вибудувати картину конкретних психологічних засобів вирішення кризових проблем, необхідно представити хоча б в найбільш стислій формі загальну схему можливих варіантів загального розвитку подій в країні. Існує безліч варіантів і їх комбінацій, починаючи від вкрай невдалого (обвалу) і закінчуючи стрімким підйомом як індикаторами діапазону, а в інтервалі – різні більш-менш сприятливі або несприятливі варіанти, і швидше за все та чи інша їх комбінація, а деякі моменти, як це завжди буває навіть при найпростішому прогнозуванні, сьогодні просто неможливо передбачити, і їх роль часом є визначальною. У цьому випадку нам, очевидно, потрібно розробити варіант, де не доведеться розраховувати на «чудеса», інакше багато в чому втрачається сенс нашої роботи з подолання нинішніх труднощів.

Якщо розглядати стратегічний план виходу з ситуації, що склалася, то в залежності від того, як розвиваються загальні тенденції, повинні бути прийняті ті чи інші стратегічні дії. Нам здається важливим виділити тут наступне.

Формування суспільної та індивідуальної свідомості, що включає як постійні ціннісні орієнтири, пов'язані з побудовою нової надрозвиненої держави, яка засвоїла весь передовий міжнародний досвід і активізувала всі кращі традиції свого народу. В цілому це грандіозне завдання, багатогранне і багато в чому пов'язане з успішними реформами як економічного, так і освітнього характеру, яке неможливо вирішити без підняття морального рівня, коли інтереси країни і народу ставляться на перше місце в повсякденному житті.

Беручи до уваги як загальну історію країни, так і її історію минулого століття, особливості нашого життя, культивовані цінності, було б як мінімум наївно нав'язувати собі ті форми і способи досягнення позитивних результатів, які суперечили б установкам і настроям більшості членів нашого суспільства. Навіть для психолога (філософа, соціолога, аналітика взагалі), так би мовити, середнього рівня очевидні деякі по суті абсурдні заходи, які здійснюються (намагаються реалізувати) в нашому суспільстві в напрямку його насильницького, суто штучного відродження (капіталізаційні акції, приватизація, перехід на ринок і т.д.).

Проблема формування свідомості постійно пов'язана з вирішенням безлічі інших завдань і підпроблем. В принципі, ця проблема невіддільна від проблеми виховання і навчання, проблеми освіти в цілому, а якщо бути точніше, то проблеми безперервної освіти. Точно так само вона невіддільна від такої важливої проблеми, як розвиток культури. Загальновідомо, що загальна культура суспільства, колективів, окремих суб'єктів багато в чому зумовлює як функціонування свідомості, так і специфічні можливості того ж суспільства, колективів, всіх працівників у здійсненні тієї чи іншої діяльності (з урахуванням, звичайно, професіоналізму, відповідних знань і навичок). Немає особливої необхідності продовжувати називати, а тим більше аналізувати, інші проблеми, які істотно впливають на формування свідомості, адже зрозуміло, що в будь-якому випадку це настільки глобальна проблема, що вона обмежується практично всіма іншими аспектами нашого існування, роботи, повсякденного життя і життя як такого. Так само ми не будемо вдаватися в дискусії, які дуже характерні для обговорення проблеми свідомості. Тут достатньо констатувати її велике значення.

Але слід особливо підкреслити і не забувати, що мова йде не просто про формування свідомості в звичайних, «нормальних» умовах, а в більш комфортних умовах. Йдеться про її «відновлення» та формування серед молоді в умовах гострої кризи.

Тому другим важливим моментом з точки зору стратегічних заходів з подолання кризи є вирішення питань освіти і виховання. Існує потреба в довгостроковій (з проміжними етапами і відповідними продуктами і результатами) освітній програмі, орієнтованій на поважні і стимулюючі цінності, на віддалені і найближчі цілі, реальні і досить серйозні цілі. Створена програма «Україна – Освіта ХХ століття» багато в чому відповідає такому підходу, але потребує, на нашу думку, коригування, перестановки аспектів, доопрацювання та розробки конкретних технологій її реалізації. Водночас, нам здається, що ця програма та будь-яка інша подібна можуть бути реалістичними в плані реалізації

лише за умови максимально реалістичного врахування реалій сьогодення та завтрашнього дня – вони можуть бути реалізовані лише за умови підняття загального духу нації, підняття морального рівня суспільства, підвищення його єдності та прагнення до перетворень.

У зв'язку з цим в стратегічному плані вкрай важливо докласти цілеспрямованих зусиль для досконального вивчення нашого суспільства, можливостей найбільш ефективного використання всіх позитивних сторін в характері народу, усталених традицій, можливостей використання досвіду інших країн, і, звичайно ж, підготовки якомога більшої кількості творчих фахівців в різних сферах діяльності. Така діяльність вимагатиме як традиційних, так і нетрадиційних підходів і дій, оскільки ситуація унікальна і складно розраховувати на якісь заходи, які вже десь успішно застосовані (мається на увазі їх повне, незмінне використання), тому в даному випадку запропонувати готовий рецепт не можна – необхідно конкретно опрацювати це питання і вибудувати відповідну послідовність дій, концепцію перетворень протягом відносно тривалого періоду.

Для вирішення цих питань необхідно об'єднати вчених різного профілю в структуру, якої сьогодні в Україні не існує. Швидше за все, це може бути інститут (центр, лабораторія і т.д.), в якому об'єднують свої зусилля фахівці з системного аналізу, психологи, футурологи, соціологи, економісти та інші. Це може бути інститут розробки шляхів розвитку України, який би тісно співпрацював як з керівними структурами країни, так і з науковцями, практиками, в тому числі іноземними. Одним з головних завдань такого інституту буде, крім розробки сценаріїв і ймовірності їх розвитку, обробка величезних обсягів інформації самого різного характеру, адже поки складно сказати, де саме можна знайти найперспективніші оригінальні технології розвитку країни.

Як відомо, навіть в нормальних умовах, а тим більше в кризах, в критичних ситуаціях моральні фактори і моральні почуття грають дуже важливу роль в поведінці людини, колективу, всього суспільства. У відповідній літературі це досить докладно описано на прикладах війни, переживання важких життєвих випробувань, а також, наприклад, розглядається у діяльності людей певних професій (лікарів, пожежників, поліцейських, спортсменів і т.д.). Мораль є дуже важливою підсистемою в структурі готовності до діяльності; моральні установки особистості, рівень її моральності є дуже серйозним показником загальної і професійної надійності, що визначає часом не тільки індивідуальні вчинки, але і всю поведінку людини, особливо в складних, екстремальних, небезпечних ситуаціях, а також в періоди тривалих труднощів.

Сукупність моральних показників включає погляди, ідеї, установки, почуття, переконання, принципи, орієнтацію особистості. У цю сукупність входять, в залежності від їх позитивної або негативної виявленості, найрізноманітніші прояви, утворення психіки людини, громадянські позиції кожної конкретної людини - такі, як, скажімо, патріотизм, дисциплінованість, відповідальність, гордість, колективізм, егоїзм, любов, ненависть, безкорисливість, марнославство, честолюбство, безстрашність, страх і т.д., розуміння тих чи інших ситуацій і особливостей своєї поведінки, своєї реакції на ці ситуації.

Все це має пряме відношення до вчених, або, якщо бути більш точним і стриманим, до наукових співробітників, адже саме поняття «вчений» в цілому говорить саме за себе і має на увазі сукупність позитивних і особистісних характеристик того чи іншого представника світу науки.

Наскільки нам вдалося встановити, на даний момент серед вчених існують дві основні взаємопов'язані тенденції, які, на думку більшості з них, найбільш згубно позначаються на загальному стані науки і її перспективах.

По-перше, це різке зменшення коштів на утримання державної науки (зрозуміло, не за якимись цифрами, а реальне, пов'язане з курсом гривні).

По-друге, спостерігається виражений відтік вчених з раніше існуючих структур. Відтік здійснюється різними каналами: виїзд за кордон, переведення на іншу роботу або в комерційні наукові структури, вихід на пенсію фахівців, які за інших умов ще могли б працювати, приносячи безсумнівну користь своїм колективам і науці в цілому.

Ці тенденції, а до них можна було б додати ряд інших, пов'язаних з ними або відносно автономних, з урахуванням загального фону життя, створюють «живильні» умови для помітного зниження морального рівня в науковому середовищі, зниження трудової дисципліни, мотивації до повноцінної повсякденної діяльності тощо.

У психологічному плані головною причиною різкого занепаду моралі є масова паніка, що почалася кілька років тому, яка хоча в основному протікає у відкритих формах, звичайно ж, охопила не тільки представників науки, а й значну кількість працівників різних сфер і населення країни. Про цей вид паніки ми поговоримо трохи докладніше нижче, а зараз розглянемо деякі аспекти, пов'язані з поняттям морального тону. У чому це в першу чергу виражається? Можна виділити ряд ознак, серед яких досить типовими і поширеними можна назвати наступні.

Висунення на перший план матеріального фактора, в зв'язку з чим заробляння грошей переважає над оцінкою обраних для цієї мети способів. У

кращому випадку ми маємо справу зі спробами багатьох вчених заробити, виконуючи безліч робіт (найчастіше від цього страждає якість виконаної роботи). У багатьох випадках дослідники починають працювати паралельно з різними видами комерційної діяльності. Ми тут не даємо ніяких оцінок, вони завжди повинні бути конкретними, тим більше, що багато людей просто прагнуть утримувати прожитковий мінімум своєї сім'ї. Однак давно встановлено, і це не заперечується практично жодними серйозними дослідниками найрізноманітніших політичних поглядів, що панування грошей як найвищої цінності однозначно стимулює далеко не піднесені прояви морального плану.

Відбувається розпад колективів, і тут мається на увазі не їх фізичне скорочення, або зникнення в зв'язку з відтоком, відходом вчених, а в першу чергу, зі зниженням рівня колективності, товариськості, поваги до колег, прояву відповідальності, необхідної для нормального існування. Це, безсумнівно, пов'язано з вищезазначеними причинами, коли навіть хаотичне переплетення мотивів, пов'язаних з необхідністю збільшення заробітку, призводить до невідповідності інтересів членів колективу, а часто і до прямих конфліктів. Наростання конфліктів з різних приводів, причому більшість з них не пов'язані з безпосереднім виконанням основних функцій, є одним з показників стану моральності в кожному колективі. Так було завжди, так є і в даний час.

Ще однією важливою ознакою зниження загального рівня моральної стійкості є зростання безвідповідальності, байдужості до праці, яка з більш-менш престижної в недавньому минулому стала однією з найбільш низькооплачуваних. Багато вчених не відчувають докорів сумління через зниження якості роботи, порушення графіка роботи, прямого ухилення від виконання своїх безпосередніх функцій. Такого роду байдужість аморальна і вкрай небезпечна не тільки за своїми безпосередніми наслідками, але і за впливом на інших членів колективу, і поза ним.

Можна значно продовжити цей список, але цього цілком достатньо, щоб уявити, наскільки складний психологічний клімат в наукових колективах, в наукових структурах, в системі науки в цілому.

Саме період розпаду шкали ціннісних орієнтацій (заміна соціалістичних на капіталістичні), або псевдокапіталістичні, або ще якісь), зростання конфліктності, зростання індиферентності, байдужості до своєї справи – все це стимулює занепад професіоналізму і наукової етики. І, як вже неодноразово було сказано вище, мова йде не про ізольований світ науки, а про державу і ставлення до науки в національному масштабі. Тому тут потрібні державні заходи, але їх можна реалізувати найкращим чином, якщо враховувати ще й психологічні

чинники. Крім згаданих вище, хотілося б зупинитися тут на двох, а саме факторі психологічного клімату, і факторі функціонування груп і колективів, оскільки слід сказати, що необхідно вживати спеціальних заходів для поліпшення як психологічного клімату, так і підвищення рівня ефективності наукових груп і колективів, саме як спеціальних, спрямованих заходів, що відповідають науковим розробкам, які останнім часом набули відносно широкого поширення як у всьому світі, так і в окремих країнах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.] ; за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 201 с.

Москалюк Н. В.,

*канд. пед. наук, доц. кафедри ботаніки та зоології
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка,
natalen29@gmail.com*

Спільніченко О. І.,

*викладач хімії
Галицького фахового коледжу ім. В. Чорновола,
spilnichenko.o@gmail.com*

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЧЕРЕЗ ПРИРОДНИЧІ ПРОЄКТИ В КЛУБАХ МОЛОДОГО ВІНАХІДНИКА

У цій публікації йдеться про підтримку обдарованих учнів в Україні. Сьогодні особливо важливо створювати умови для розвитку творчих особистостей, а першочерговим завданням освіти є виявлення, збереження та розкриття талантів обдарованих дітей. Становлення обдарованої особистості в шкільному віці тісно пов'язане з її адаптацією до шкільного середовища, включаючи налагодження нових соціальних зв'язків, засвоєння моральних норм, правил і важливих для суспільства цінностей, а також формування особистісних якостей, самооцінки, впевненості в собі та навчальної мотивації.

Проаналізовано особливості діяльності Клубів молодого винахідника (КМВ), спрямованої на розвиток обдарованої молоді. Робота цих клубів являє собою систематичні, неформальні позакласні зустрічі наставників і дітей, метою яких є пізнання науки та технологій через особисту участь, самостійний досвід та експериментування. Ключовим завданням є одночасний розвиток різноманітних компетенцій та здібностей учнів, а також надання їм

можливості нестандартно й цікаво поглянути на науку за допомогою захопливих експериментів.

Ключові слова: обдаровані діти, учні, знання, Клуб молодого винахідника, експеримент.

This publication is about supporting gifted students in Ukraine. Today, it is especially important to create conditions for the development of creative individuals, and the primary task of education is to identify, preserve, and reveal the talents of gifted children. The formation of a gifted individual at school age is closely related to his adaptation to the school environment, including the establishment of new social relationships, the assimilation of moral norms, rules and values important to society, as well as the formation of personal qualities, self-esteem, self-confidence and learning motivation.

This publication also examines the specifics of the activities of Young Inventors Clubs (KMO), aimed at the development of gifted youth. The work of these clubs is a systematic, informal extracurricular meetings of mentors and children, the purpose of which is to learn about science and technology through personal participation, independent experience and experimentation. The key task is to simultaneously develop students' diverse competencies and abilities, as well as provide them with the opportunity to take an unconventional and interesting look at science through exciting experiments.

Key words: gifted children, students, knowledge, Young Inventor's Club, experiment.

У сучасному суспільстві, що стрімко розвивається, з ринковою економікою та високою конкуренцією, зростає попит на людей, які вміють творчо мислити та знаходити нестандартні й ефективні рішення розв'язання проблем. У зв'язку з цим, навчально-виховний процес у сучасній школі має бути спрямований на виконання нового соціального запиту – формування творчої, соціально адаптованої особистості, здатної до творчості в різних сферах. Отже, пошук ефективних засобів розвитку творчих здібностей учнів є на сьогодні актуальною педагогічною проблемою.

Шкільна програма не завжди дозволяє повністю розкрити та розвинути потенціал здібних і обдарованих учнів, тому позакласні заняття набувають особливої важливості. Це можуть бути факультативи, гуртки, індивідуальні консультації тощо. Форми можуть варіюватися, але мета залишається незмінною: виявити обдарованих дітей, підтримати їх та сприяти їхньому подальшому зростанню.

Мета даного дослідження полягає у тому, щоб обґрунтування важливості підтримки та розвитку обдарованих учнів через залучення їх до дослідницької діяльності Клубів молодого винахідника (КМВ).

В умовах реформування національної системи освіти місією Нової української школи є допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і

можливості кожної дитини. Тому одним з важливих напрямів діяльності закладів освіти має бути підтримка розвитку обдарованості учнів, впровадження в освітній процес цікавих форм і методів, створення відповідного освітнього середовища для розвитку природних здібностей учнів, виховання творчої соціально-активної особистості, бо, як зазначається у Концепції Нової української школи, дитині недостатньо дати знання, а ще необхідно навчитися користуватися ними [1].

Сучасні діти часто мають задатки обдарованості в різних сферах: творчості, знаннях мови, математиці, кулінарії тощо. Одним із ключових завдань сучасної освіти є розкриття творчого потенціалу кожної особистості, незалежно від галузі її інтересів [3]. Поняття «обдарованість» є багатогранним і досі не має загальноприйнятого визначення. Одним із найвідоміших є трактування німецького психолога В. Штерна, який визначав обдарованість як загальну здатність особистості свідомо спрямовувати своє мислення на нові вимоги та адаптуватися до нових завдань і життєвих обставин [2].

Вивчення природничих дисциплін нерозривно пов'язане з експериментом, який є як змістом, так і методом пізнання. Жодне відкриття не відбувається без дослідника, без людини, яка прагне розширити межі відомого. Справжні першопрохідці працюють на стику вже вивченого та того, що чекає свого часу.

Одним із дієвих способів залучення талановитої молоді до навчальної та дослідницької діяльності є Клуби молодого винахідника (КМВ). Саме в цих клубах панують цікавість та цілеспрямованість, що сприяє тісній співпраці між учителями та учнями, адже саме діти відзначаються особливою допитливістю та завзяттям у пошуку відповідей. Через спостереження, практичну діяльність, повторення дослідів та формулювання висновків вони активно пізнають навколишній світ.

Проект «Клуб молодого винахідника» (КМВ) започатковано у 2002 році за ініціатииви вчителя географії Януша Ласки та Клодзького освітнього співтовариства в Польщі. Його метою було сприяти проведенню експериментів та наукових дослідів студентами, вчителями й викладачами під час позакласних занять, поглиблюючи розуміння природи та навколишнього світу, а також заохочувати молодь до експериментування, пробуджувати їхню цікавість і надихати на самостійне здобуття знань [4].

На заняттях у Клубі молодого винахідника головне – це особистий інтерес дітей та підлітків, які самостійно обирають цікаві теми та знаходять відповіді не в підручниках, а через експерименти. Важливим є дослідницький підхід, який розвиває їхні навички та здібності, допомагає вийти за рамки шкільних обмежень і показує цінність помилок як способу навчитися розв'язувати проблеми. Предметом досліджень, залежно від віку, можуть бути прості побутові речі,

рослини, вода, магніти, спостереження за космосом або аналіз якості води у місцевій річці тощо.

Правила роботи в клубі дуже прості:

- Для проведення цікавих та серйозних експериментів не потрібні значні кошти чи спеціалізована лабораторія. Інструментами стають предмети, що нас оточують: на кухні, на прогулянці або в саду.

- Клуб можна організувати будь-де: у селі чи місті, у дитячому садку, школі, незалежно від офіційної системи освіти.

- Наставником може бути вчитель, аніматор або батьки – активні люди, які заохочують членів клубу самостійно пізнавати світ і робити власні відкриття, замість того, щоб пропонувати готові рішення. Клуби молодого винахідника допомагають вчителям вийти за межі стандартної навчальної програми.

Робота в Клубі молодого винахідника надає низку переваг як учням, так і наставникам:

- Відносини між наставниками та учнями ґрунтуються на довірі та взаємному натхненні. Спільне прагнення розгадати цікаві таємниці природи, зацікавленість і захоплення кожної сторони – це не просто слова, а основа співпраці.

- Клуби діють поза межами шкільних уроків, але часто стають ініціаторами позитивних змін у навчальному процесі. Ідея всебічного розвитку, властива досліднику, проникає на уроки, а експериментальний метод успішно застосовується в навчальній програмі.

- Самостійність викликає позитивні емоції в навчанні. Діти та підлітки не лише отримують цікавий досвід, але й краще засвоюють та розуміють нові завдання. Як дослідники, вони не бояться невідомого і сміливо ставлять важливі питання. Вони стають ініціативними, впевненими та відкритими до знань. У Клубі молодого винахідника немає поділу на сильних і слабких учнів, немає оцінювання. Тут кожна допитлива дитина, сповнена запитань, має можливість розвиватися.

- Спільне проведення експериментів сприяє розвитку соціальних та особистісних навичок як у кураторів, так і в учнів. Це зміцнює впевненість у собі, навчає співпраці, комунікації, ініціативності та відповідальності. У процесі самостійних занять члени клубу краще пізнають свої сильні сторони, що підвищує їхню самооцінку. Усвідомлення власних компетенцій часто спонукає до прояву ініціативи – важливих якостей для дорослого життя, які рідко розвиваються у звичайній школі.

- Клуби молодих винахідників об'єднані в мережу, що надає їхнім наставникам доступ до безкоштовних семінарів, сценаріїв експериментів, можливості обміну досвідом та планування спільних заходів. Наставники клубів

можуть зустрічатися на базі українських партнерів проєкту, відвідувати Науковий Центр Коперника, зокрема під час семінарів для викладачів, Наукових пікніків та Форуму КМВ. Мережа Клубу молодого винахідника об'єднує різноманітні установи, організації та приватних осіб, які спільно працюють над розвитком клубів: це наставники, команда КМВ у Науковому Центрі Коперника та партнери – стратегічні, наукові й регіональні.

Експерименти в Клубі молодого винахідника мають відповідати рівню знань та віку учасників, бути безпечними та придатними для самостійного виконання в групі. Важливо, щоб вони були захопливими, спонукали до запитань, мали гнучку структуру, допускаючи зміни та різні варіанти проведення, і слугували початком для нових досліджень. Мета цих дослідів – заохотити до самостійного пошуку відповідей та експериментування для розуміння законів світу. Лише уважне спостереження, формулювання висновків, висування гіпотез та їх перевірка справді розвивають самостійність, творче та критичне мислення. У світі експериментів немає помилок, є лише наступні спроби, що наближають до відкриття.

Наведемо кілька ідей для природничих проєктів у Клубі молодого винахідника:

- «Пінисті рослини» (дослідження наявності ферменту каталази в рослинних тканинах);
- «Хто живе у краплі води?» (дослідження проби води з різних джерел: калюжа, ставок, акваріум);
- «Вивчення будови квітки» (дослідження різних квітів (наприклад, лілії, тюльпани) і їх складових частин (пелюстки, чашолистки, тичинки, маточки);
- «Визначення вмісту крохмалю в різних продуктах» (дослідження наявності крохмалю в картоплі, хлібі, борошні тощо);
- «Дослідження фізичних властивостей води» (поверхневий натяг, вага і тиск, теплопровідність, розчинення речовин у воді, оптичні властивості води, кругообіг та інше);
- «Вивчення поведінки різних речовин, матеріалів та фізичних тіл у воді»;
- «Експерименти із вуглекислим газом» (добування, порівняльне дослідження маси, розчинності у воді, виявлення в повітрі, здатність загасити вогонь тощо);
- «Зміна кольорів природних індикаторів у розчинах різних речовин»;
- «Пошук та дослідження корозії».

На всіх етапах розвитку людства обдаровані особистості відігравали особливу роль, будучи головною рушійною силою прогресу в усіх сферах завдяки своїй здатності створювати нове. Саме тому в епоху швидкого розвитку техніки й технологій та зростання значення інтелектуальної праці необхідно

посилювати роль талановитої та обдарованої молоді як носіїв цінностей інформаційної епохи та запоруки процвітання країни. Адже в сучасному світі талановиті діти – це майбутня еліта, політичні лідери, успішні підприємці, видатні науковці та митці, тобто добробут і гордість держави, її шанс на гідне місце у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 23.03.2000 року № 1613 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1613-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
2. Овчаренко К. Організація роботи з обдарованими дітьми. Психолог (Шкільний світ). 2004. № 37. С. 12-17.
3. Методика роботи з обдарованими дітьми URL: <https://mmk.edu.vn.ua/robota-z-obdarovanoyu-moloddu> (дата звернення: 12.05.2025).
4. Klub Młodego Odkrywcy URL: <https://www.kopernik.org.pl/edukacja/klub-mlodeg-o-dkrywcy> (дата звернення: 12.05.2025).

Музыка О. Л.,

*кандидат психологічних наук, професор,
завідувач лабораторії психології обдарованості,
Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
ol.muzyka.ne@gmail.com*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОНСТРУЮВАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА «АСЕРТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ»

Анотація. У статті аналізуються особливості ціннісної взаємодії обдарованих старшокласників і студентів із ціннісно відмінним оточенням. Обґрунтовується необхідність розглядати поцінування й особистісне визнання як необхідні умови асертивної взаємодії. На основі авторської класифікації цінностей (особистісні цінності належності і визнання, пізнання і творчості, самоідентичності і смисложиттєві цінності) конструюються твердження опитувальника асертивної взаємодії обдарованої особистості.

Ключові слова: асертивність, ціннісна взаємодія, обдарована особистість, конструювання методики.

Abstract. The article analyzes the features of value interaction gifted senior pupils and students with a value-different environment. The need to consider appreciation and personal recognition as necessary conditions for assertive interaction is substantiated. Based on the author's classification of values (personal values of belonging and recognition, cognition and creativity, self-identity and meaningful life values), statements of the questionnaire assertive interaction of gifted individuals are constructed.

Keywords: assertiveness, value interaction, gifted person, construction of the test.

Актуальність. У спричиненій війною складній життєвій ситуації ціннісна регуляція більшості людей спрямовується на життєзабезпечення «тут і тепер». Обдаровані ж зазвичай мають структуровані життєві проекти, спрямовані на досягнення життєвих цілей не лише в близькій, а й у середній і далекій часових перспективах. Ціннісні відмінності між обдарованими особами і їх соціальним оточенням у складній життєвій ситуації стають настільки виразними, що можуть призводити до інволюції обдарованості. Зрозуміло, що обдарованим непросто утримувати свою життєву позицію в ситуації ціннісного впливу більшості на меншість. Зменшенню ціннісної конфронтації в цій ситуації сприяло б асертивне спілкування, або ж, якщо розглядати ширше, асертивна взаємодія. Однак наразі не існує діагностичних інструментів, які були б призначені для вивчення асертивної взаємодії обдарованих осіб з метою дальшої підтримки їхньої спрямованості на розвиток обдарованості.

Постановка проблеми. Поняття асертивності було введено у психологію у зв'язку з пошуком методів стабілізації особистості у ситуаціях невизначеності, в яких люди схильні реагувати емоційно і переважно агресивно [18]. Виокремлюють чотири періоди застосування поняття асертивності у психології: 40-і роки XX століття – початок експериментального дослідження асертивності з позицій і для потреб клінічної психології; 70-і роки XX століття – розгляд асертивності як способу захисту прав особи; 80-90-і рр. XX ст. – переважають дослідження асертивності як засобу саморозвитку та досягнення максимальної особистісної реалізації; XXI століття – застосування асертивності та асертивних навичок у різних сферах діяльності, пов'язаних із підвищеними вимогами до соціальної компетентності. Дослідники вважають, що інтерес до проблем асертивності викликаний її значними можливостями як методу активізації людського потенціалу та досягнення максимальної особистісної реалізації, інструменту для саморозвитку та самовдосконалення [16]. Асертивність розглядається як найконструктивніший засіб міжособистісної взаємодії, як цілісна філософія життя, що включає в себе позитивне мислення, систему почуттів і ставлення до себе та інших, а також позитивний образ себе [10].

На сьогодні переважна більшість дослідників дотримується точки зору на асертивність як особистісну рису, яка проявляється у соціальній взаємодії. З одного боку, це відстоювання власних цінностей, а з іншого, – повага до ціннісних позицій інших людей. Асертивність – властивість, яка дозволяє людям прямо, комфортно та чесно, без необґрунтованого занепокоєння виражати почуття та відстоювати себе, водночас враховуючи особисті права інших [9].

Останнім часом розвиток асертивності розглядається як один із пріоритетів освітнього процесу в умовах співіснування людей з різними життєвими, політичними, релігійними цінностями. «Освіта прокладає шлях для спілкування,

асертивної поведінки та реалізації права людини бути асертивною. Таким чином, освіта забезпечує основу для навчання жити разом через асертивність» [12, с.1]. Є позитивний досвід реалізації програм розвитку асертивної взаємодії. Наприклад, у практику шкіл США впроваджено теоретичну модель «Дисциплінування через асертивну поведінку». Взаємодія всіх сторін освітнього процесу основана на принципах, взаємоповаги та дотримання прав [11].

Результати досліджень показують, що розвиток асертивності сприяє здатності вирішувати проблеми, зниженню рівня депресії та тривоги, підвищенню самооцінки та задоволення від міжособистісних стосунків [13; 19]. Асертивні навички дозволяють людині максимально реалізувати свої здібності та досягти бажаних цілей [8; 17].

Для дослідження асертивності розроблено ряд методик, які не містять якихось спеціальних обмежень стосовно категорій досліджуваних. Однак, якщо йдеться про обдарованих, які мають вираженні відмінності від соціального оточення в сфері особистісних цінностей і досягнень, очевидна потреба в критеріально орієнтованих методиках [15]. Окрім збору дослідницьких матеріалів, вони могли б опосередковано сприяти поліпшенню процесів самопізнання і соціальної рефлексії досліджуваних та сприяти підтриманню у них спрямованості на саморозвиток обдарованості.

Більшість опитувальників асертивності оснований на положенні про три основні типи поведінки особи у соціальній взаємодії: пасивну, агресивну і власне асертивну [14]. Коли йдеться про розроблення методики для дослідження обдарованих, то перші два типи поведінки заперечень не викликають. Що ж стосується асертивної поведінки, то виникають проблеми у формулюванні тверджень опитувальника, які б відображали особливості ціннісної взаємодії обдарованих із соціальним оточенням. Суть асертивного спілкування полягає в тому, що люди намагаються не допустити знецінення з боку інших осіб тих своїх поглядів і переконань, які важливі для підтримання самоповаги. Часто цього досягають за допомогою уникання спілкування або ж за допомогою маніпуляційних комунікаційних технік. Справжня асертивна взаємодія основана на тому, що суб'єкти взаємодії мають не лише відстоювати власні цінності, але й не знецінювати переконань інших людей. Наприклад, високі досягнення, які вирізняють обдарованих учнів і студентів, часто стають причинами для заздрості і негативного ставлення оточення. Але їх навряд чи вдасться винести за дужки асертивної взаємодії. Отже, досягнення, як значимі чинники, мають враховуватися у розробленні методики дослідження асертивної взаємодії обдарованої особистості. Те ж саме можна сказати і про особистісні властивості та цінності.

Мета статті полягає у розробленні теоретичних основ конструювання методики дослідження асертивної взаємодії обдарованої особистості, виокремлення значимих сфер ціннісної взаємодії, її параметрів та формулюванні на цій основі тверджень опитувальника.

Виклад основного матеріалу. Для розроблення методики дослідження асертивної взаємодії обдарованої особистості необхідно зосередитися на тих її формах, які стосуються особистісних цінностей, що регулюють розвиток і саморозвиток здібностей та обдарованості. Це особистісні цінності соціальної взаємодії (цінності належності і визнання), особистісні цінності саморозвитку здібностей (цінності пізнання і творчості), цінності особистісної самобутності (цінності самоідентичності і смисложиттєві цінності) [2].

Із названих груп особистісних цінностей потребують детальнішого аналізу цінності соціальної взаємодії, оскільки в них безпосередньо проявляється асертивність. Важливо виявити її ціннісне підґрунтя, що дозволить конкретизувати психологічне наповнення поняття асертивної поведінки, притаманної обдарованими особам.

Цінності соціальної взаємодії інтенсивно формуються у старшокласників і студентів, оскільки саме в цих вікових періодах інтенсивно відбувається процес соціалізації [1; 4; 6]. Але те, що старшокласники і студенти з ознаками обдарованості вирізняються з-поміж ровесників як досягненнями, так і особистісними цінностями, які можуть не збігатися з тими, що поділяються групою (наприклад, цілеспрямованістю, працелюбністю тощо), може завадити реалізації їхньої потреби у належності. Ціннісні відмінності між обдарованою особою і групою можуть спричинити кілька варіантів взаємодії: 1) відторгнення, неприйняття особи групою; 2) інтеграція обдарованої особи з групою на основі прийняття групових цінностей і відмови останньої від власних, що веде до інволюції обдарованості; 3) інтеграція з групою зі збереженням цінностей, які регулюють розвиток обдарованості.

Рефлексія і самопізнання, які супроводжують задоволення потреби в особистісній значимості, сприяють формуванню у старшокласників і студентів особистісних цінностей визнання. Намагаючись посісти високе місце в системі групових стосунків, обдаровані проводять «інвентаризацію» власних якостей з метою виявлення тих, що цінуються групою. Індикатором цінності є схвалення членами групи висловлювань чи позитивна оцінка їхніх дій або ж результатів діяльності. Зрозуміло, що в ситуації ціннісних відмінностей між обдарованими і пересічними старшокласниками і студентами цих позитивних схвалень може виявитися недостатньо, або ж вони можуть бути незначимими для обдарованих.

Очевидно, в цих випадках самі обдаровані мають ініціювати позитивну оцінку членів групи, натомість надіючись отримати схвалення навзаєм.

Зважаючи на те, що обдаровані мають високі досягнення, несумірні з досягненнями інших членів групи, ці досягнення не можуть бути предметом взаємного поцінування. Але поцінування може цілком успішно вибудовуватися на основі розширення оцінного поля: суб'єкти взаємодії можуть поціновувати одне одного за прояви тих якостей, які є цікавими чи бажаними, але у них самих виражені недостатньо. У такий спосіб простір ціннісної взаємодії розширюється, що можна розглядати як умову ціннісної ампліфікації групи: обдаровані збільшують число своїх оцінних конструктів у сфері соціальних процесів, а інші члени групи поступово наближаються до розуміння механізмів саморозвитку здібностей і досягнення високих результатів [5].

Простих взаємних схвалень недостатньо для групової інтеграції обдарованих осіб (мається на увазі лише така інтеграція, у результаті якої в обдарованих зберігається спрямованість на розвиток екстраординарних здібностей). Вони, як правило, поверхові, ситуаційні, нерегулярні, нерозгорнені, і, здебільшого, не збігаються з внутрішніми критеріями самооцінки, а відтак є особистісно незначимими.

Першим кроком до того, щоб взаємодія між обдарованою особою та іншими членами групи ставала ціннісною, є взаємний інтерес одне до одного. З одного боку, він проявляється в розпитуванні, у вниканні в деталі, у намаганні зрозуміти чужу позицію, а з іншого, – у можливості на цій основі дати розгорнену оцінку тому чи іншому досягненню чи особистісній якості. Тут вже йдеться не про схвалення, а про поцінування, яке може містити компоненти аналізу чи навіть конструктивної критики [3; 4; 7]. *Поцінування* – це доброзичлива, розгорнена, компетентна оцінка важливих для групової взаємодії та особистісно значимих результатів діяльності чи особистісних якостей. Члени групи, від яких отримується поцінування, стають референтними особами – джерелами ціннісного обміну і ціннісної підтримки особистісного розвитку. Накопичення моментів поцінування веде до особистісного визнання. Для осіб із ознаками обдарованості *особистісне визнання* – це результат систематичного поцінування їхніх здібностей, умінь, досягнень та особистісних якостей, які є важливими для них і посідають чільне місце в структурі особистісної ідентичності.

Таким чином, взаємне поцінування можна розглядати як необхідну умову асертивної взаємодії обдарованих осіб з ціннісно відмінним оточенням. Отже, поцінування разом із агресією й униканням, як індикаторами неасертивної поведінки, можна використати для розроблення опитувальника. На рис 1. показано схему конструювання опитувальника асертивної взаємодії

обдарованих осіб із соціальним оточенням у сфері особистісних цінностей належності та визнання.

Група особистісних цінностей		Параметри поведінки	Формулювання тверджень опитувальника
Цінності соціальної взаємодії	Особистісні цінності визнання	поцінування	У людях я помічаю те, чому можна повчитися, і стараюся знайти спосіб, як сказати їм про це
		агресія	Успіхи інших викликають у мене роздратування, яке мені важко приховувати
		уникання	Я не вмію хвалити інших за їхні досягнення і зазвичай не роблю цього
	Особистісні цінності належності	поцінування	Мое коло спілкування складається з людей, які поважають і цінують одне одного
		агресія	У спілкуванні перевагу мають ті, хто може за себе постояти
		уникання	Я намагаюся обходити гострі кути й уникати конфліктів

Рис.1. Формулювання тверджень опитувальника асертивної взаємодії обдарованої особистості у сфері цінностей соціальної взаємодії

Асертивна взаємодія – процес, оснований на взаємності. Якщо члени групи, які не налаштовані на розвиток екстраординарних здібностей, можуть поціновувати досягнення обдарованих і визнавати їх як особистостей, то постає питання про те, за що ж можуть поціновувати самі обдаровані інших членів групи? Найзагальніша відповідь на це питання така: за те, що ці інші цінують в собі. Звісно, тут йдеться не про всі, а лише деякі складники їхньої особистісної ідентичності, але поцінування при цьому має бути щирим і зацікавленим. Часто обдаровані можуть захоплюватися тими здібностями, яких не мають самі, чи тими особистісними якостями, дефіцит яких у собі відчують. Це можуть бути, наприклад, прояви соціального й емоційного інтелекту, компетентність у сучасній музиці чи такі риси характеру, як дружелюбність і готовність допомогти. Ці та інші характеристики цілком здатні стати основою для взаємного поцінування й особистісного визнання і спільною основою для взаємозбагачувальної асертивної взаємодії людей, між якими є відчутні ціннісні відмінності.

До **цінностей саморозвитку здібностей** відносяться пізнавальні особистісні цінності та особистісні цінності творчості. Оскільки обдаровані старшокласники і студенти є суб'єктами освітнього процесу, а розвиток їхніх здібностей і соціалізація здебільшого пов'язані саме з ним, то зрозуміло, що відмінності у цінностях пізнання і творчості не можуть не впливати на соціальну взаємодію.

Обдаровані, як правило, вирізняються з-поміж інших вищим рівнем інтелекту і когнітивної складності, мають більший досвід успішного вирішення пізнавальних задач і вищу академічну успішність. Одним із найпоширеніших прийомів, який використовується для зняття можливого емоційного напруження, що виникає при порівнянні здібностей і навчальних досягнень, є культивування і самими обдарованими, і навіть педагогами міфологеми про те, що їм нібито «все легко дається». Багатьом може видаватися, що це насправді так, але при цьому ігнорується чи ретельно приховується той факт, що видима легкість, з якою обдаровані вирішують найскладніші задачі, є результатом зусиль і цілеспрямованого розвитку здібностей впродовж тривалого часу. Все ж, складність пізнавальної діяльності і процесів, якими вона регулюється, дозволяє виокремити особливості чи навіть індивідуальні стилі, які можуть бути використані для взаємозбагачення і поцінування.

Творчі здібності розглядаються нами як надбудова над тими чи іншими здібностями, можливість зведення якої виникає тоді, коли базові здібності вже розвинені до високого рівня. Уникненню конкуренції за поцінування творчих здібностей допомагає їх різноманітність: існує стільки ж видів творчих здібностей, скільки є видів діяльності. Але найчастіше складність у взаємодії обдарованих старшокласників і студентів із соціальним оточенням полягає саме у глибинних особистісних відмінностях, а саме у творчій спрямованості перших і відсутності такої спрямованості у других. Для обдарованих важливо не просто досягти певного результату, а досягти його по-своєму, новим способом. Зрозуміло, що за такого підходу виникають помилки і невдачі, які можуть дратувати однолітків, особливо, якщо діяльність є спільною. Асертивна взаємодія у сфері відмінних позицій щодо творчості має орієнтуватися на процес творчості і її результат, який з надлишком компенсує всі невдачі, а помилки і невдачі розглядаються як неодмінні атрибути творчого процесу і джерело накопичення досвіду.

Група особистісних цінностей		Параметри поведінки	Формулювання тверджень опитувальника
Цінності саморозвитку здібностей	Особистісні цінності творчості	поцінування	Мені хочеться відзначати прояви творчості людей з мого оточення, і мені часто це вдається
		агресія	Одні люди можуть творити, а інші – лише витворяти, останнім варто нагадувати про це
		уникання	Бути творчим чи ні – особиста справа кожного, і не варто наголошувати на цьому
	Особистісні цінності пізнання	поцінування	Будь-які прояви пізнавальної активності заслуговують на схвалення і підтримку
		агресія	Не надто інтелектуальні люди варті того, щоб їм про це було відомо
		уникання	Усі самі знають про свої здібності до навчання, тож не варто зайвий раз їм про це нагадувати

Рис.2. Формулювання тверджень опитувальника асертивної взаємодії обдарованої особистості у сфері цінностей саморозвитку здібностей

Цінності *особистісної самобутності* дозволяють обдарованим особам регулювати саморозвиток відносно автономно від цінностей контактної групи, орієнтуючись на власні особистісні цінності.

Цінності самоідентичності є результатом самопізнання й осмислення обдарованими особами тих умінь і особистісних якостей, які дозволяють їм успішно адаптуватися до життєвих умов, з одного боку, і виокремлюватися з-поміж людей, виособлюватися, ставати особистістю, – з іншого. У центрі самоідентичності обдарованих осіб є їхні здібності, до яких формується ціннісне ставлення. Здібності до певної діяльності разом з усвідомленими можливостями їх вдосконалення стають для обдарованих людей інваріантними адаптаційними ресурсами, які не відкидаються навіть тоді, коли життєва ситуація критично ускладнюється. Саме ця вкоріненість здібностей в особистісних структурах, постійне їх вдосконалення впродовж тривалого часу дозволяє обдарованим людям розвинути їх до екстраординарних рівнів.

Група особистісних цінностей		Параметри поведінки	Формулювання тверджень опитувальника
Цінності особистісної самобутності	Смисло-життєві цінності	поцінування	Життєві цінності кожної людини, навіть якщо вони відмінні від моїх, все ж заслуговують на повагу
		агресія	Прірва між життєвими цінностями людей буває такою глибокою, що компроміси у взаєминах неможливі
		уникання	Я намагаюся уникати розмов про сенс життя і життєві цінності
	Цінності само-ідентичності	поцінування	В інших людей, як і в мене, є свої сильні сторони і здібності, що заслуговують на повагу
		Агресія	Якщо я відчуваю психологічну несумісність із кимось, то мені важко це приховувати
		уникання	Усі люди різні, але про це не варто говорити

Рис.3. Формулювання тверджень опитувальника асертивної взаємодії обдарованої особистості у сфері цінностей особистісної самобутності

Смисложиттєві цінності в обдарованих людей є результатом осмислення ними свого місця і ролі в житті. Як правило, це індивідуалізовані проєкції загальнолюдських цінностей на особистісні ціннісні уявлення, що сформувалися в результаті накопичення досвіду досягнень, конкретизовані в життєвих цілях і планах. Життєві проєкти обдарованих осіб настільки тісно пов'язані з розвитком здібностей і досягнень, що цього зв'язку, як правило, не в змозі порушити навіть складні життєві обставини. Якщо це все ж трапляється внаслідок ціннісних впливів більшості, то виникають ціннісні кризи, які можуть призводити до інволюції обдарованості. Навички асертивної взаємодії допоможуть

обдарованим учням і студентам зберегти свою ціннісну автономність і спрямованість на розвиток обдарованості в найскладніших життєвих ситуаціях.

Висновки. Аналіз асертивності як способу ціннісної взаємодії та особистісно-ціннісних регуляторів саморозвитку обдарованої особистості дозволяє дійти таких висновків:

- 1) в основу розроблення методики дослідження асертивної взаємодії обдарованої особистості з ціннісно відмінним оточенням може бути покладена класифікація особистісних цінностей, які беруть участь у регуляції саморозвитку обдарованої особистості (особистісні цінності соціальної взаємодії, саморозвитку здібностей, особистісної самотутності);
- 2) процес асертивної взаємодії обдарованих осіб із ціннісно відмінним оточенням може вибудовуватися на засадах взаємного інтересу і поваги;
- 3) поцінування досягнень і особистісне визнання можуть розглядатися як індикатори асертивної взаємодії обдарованих осіб, і разом з іншими параметрами взаємодії (уникання, агресія) можуть бути відображені в твердженнях опитувальника.

Перспективи дослідження вбачаються в апробації опитувальника, вдосконаленні його змісту й формулювань окремих тверджень, проведенні порівняльних досліджень із метою виявлення відмінностей у параметрах ціннісної взаємодії обдарованих старшокласників і студентів та осіб, які не спрямовані на розвиток обдарованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольов, Д. К. (2024). Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Вид-во «Міленіум», 176 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742950/>
2. Музика, О. Л. (Ed.). (2023). Ціннісна підтримка розвитку обдарованої особистості в освітньому просторі. Психологічна технологія: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 237 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737267/>
3. Музика, О. Л. (Ed.). (2017). Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 220 с. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708203>
4. Музика, О. Л. (Ed.). (2018). Соціальна взаємодія і цінності обдарованої особистості: методичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 222 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714644/>
5. Музика, О. Л. (2008). Програма ціннісної підтримки здібностей та обдарованості «Три кроки». Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 34 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/3492/>
6. Музика, О. Л. (2016). Ціннісна взаємодія як чинник розвитку обдарованої особистості. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI. Вип. 12. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, С. 5-20. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/704382/>

7. Музика, О. Л. (2021). Феномен знецінення і ціннісне самовизначення обдарованої особистості. Теоретико-методологічні засади психологічної допомоги обдарованій особистості в освітньому просторі: тези доповідей XII науково-практичного семінару, 22 квітня 2021 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. С. 5-6.
8. Музика, О. Л., Музика, О. О., Никончук, Н. О. (2023). Розвиток асертивності обдарованих студентів у складних життєвих ситуаціях. *Modern systems of science and education in the USA, EU and other countries*, 16(1), 139-144. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737601>
9. Alberti, R. E., Emmons, M. L. (1990). *Your perfect right: A guide to assertive living*. San Luis Obispo, CA: Impact Publishers, 6th ed.
10. Bishop, S. (2010). *Develop your assertiveness* (2nd ed.). London: Kogan Page.
11. Canter, L., & Canter, M. (2001). *Assertive discipline: Positive behavior management for today's classroom*. Santa Monica, CA: Canter & Associates Inc.
12. Castaños-Cervantes, S., & Atristain-Suárez, C. (2024). "I'm OK, You're OK" Philosophy: Promoting a Culture of Respect, Equity, Justice, and Peace Through Assertiveness – An Introduction. In book: *Assertiveness in the Context of Human Rights, Ethics, and Classical Virtues*. Springer, 1-28. https://doi.org/10.1007/978-3-031-60962-6_1
13. Gultekin, A., Ozdemir, A. A., & Budak, F. (2018). The Effect of Assertiveness Education on Communication Skills Given to Nursing Students. *International Journal of Caring Sciences*, 11, 395-401.
14. Jakubowski, P., & Lange, A. (1976). *Responsible assertive behavior: Cognitive. behavioral procedures for trainers*. Champaign, Illinois: Research Press.
15. Muzyka, O. L., Muzyka, O. O., & Osnadchuk, Y. O. (2022). Development of e-platform for psychological online testing of gifted senior pupils and students. *Information Technologies and Learning Tools*, 89 (3), 162-177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>
16. Peneva, I., & Mavrodiev, S. (2013). A Historical Approach to Assertiveness. *Psychological Thought*, 6(1), 3-26. <https://doi.org/10.5964/psyct.v6i1.14>
17. Rakos, R. (1990). *Assertive behaviour: Theory, research and training*. New York: Routledge.
18. Salter, A. (2002). *Conditioned reflex therapy: The classic book on assertiveness that began behavior therapy*. Gretna, LA: Wellness Institute.
19. Speed, B. C., Goldstein, B. L., & Goldfried, M. R. (2018). Assertiveness Training: A Forgotten Evidence-Based Treatment. *Clinical Psychology Science and Practice*, 25, e12216. <https://doi.org/10.1111/cpsp.12216>

Мухіна-Чол Любов Яківна,
здобувач вищої освіти
спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки
кафедри педагогіки, адміністрування і соціальної роботи
Навчально-наукового інституту менеджменту та психології
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
психолог, психолог-консультант
кризової лінії психологічної підтримки

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМАНДИ НАВЧАЛЬНО-ТРЕНІНГОВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ЦЕНТРУ

Анотація. У тезах доповіді розкривається актуальність і цінність формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру. Визначено чинники, етапи, особливості, компоненти і напрями формування управлінських команд навчально-тренінгових психологічних центрів в умовах воєнного стану.

Ключові слова: управлінська команда, навчально-тренінговий психологічний центр, керівник команди, учасники управлінської команди, формування управлінської команди.

Abstract. The report outlines the relevance and value of forming a management team for an educational and training psychological center. The factors, stages, features, components, and directions of forming management teams of educational and training psychological centers in the conditions of martial law are defined.

Key words: a management team, an educational and training psychological center, team leader, members of the management team, formation of the management team.

В умовах воєнного стану актуалізується значення професійного психологічного супроводу розкриття і реалізації професійного і творчого потенціалу особистості, розвитку її обдарованості. Однією з ефективних форм організації освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості в наш час є створення онлайн навчально-тренінгових психологічних центрів, які здатні якісно впливати на розвиток психологічних чинників обдарованості, подолання негативних психологічних наслідків воєнного стану.

Запорукою успішного функціонування навчально-тренінгового психологічного центру є ефективне формування його управлінської команди. Питанням формування та діяльності команд присвячені дослідження зарубіжних вчених (М. Белбін, Д. А. Веттен, М. Геллерт, К. Новак, Г. Паркер, Х. М. Пейро, К. Фопель, та ін) та українських вчених (О. Філь, В. Барко, Л. Карамушка, М. Коваленко, Г. Ложкін, С. Максименко, Л. Слободянюк та ін.). Власне проблему формування управлінських команд організацій досліджували Р. Мередіт Белбін, І. Адізес, Марджерісон, МакКен, К. Новак, М. Геллерт. Д. Кейрсі та ін.

Метою нашого дослідження є визначення теоретичних основ формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру.

Обґрунтування цінності управлінської команди представляє її як важливого чинника успішності діяльності навчально-тренінгового психологічного центру. Потенціал управлінської команди набагато перебільшує потенціал окремих управлінських груп в організації або менеджерів, що відбувається не лише завдяки використанню зусиль, навичок, здібностей та творчих можливостей всіх учасників [9, с. 24], а також дією закону синергії, коли команда стає механізмом об'єднання цілеспрямованих зусиль управлінців організації і досягає набагато більше позитивних результатів [7, с. 242]. Ця синергія з'являється в результаті успішної взаємодії між учасниками на основі загальних прагнень і цінностей, а також взаємодоповнюючих умінь, тоді сумарні зусилля команди набагато перевищують суму зусиль окремих її членів [9, с. 24].

Цінність управлінської команди як чинника успішної діяльності організації розкривається у підвищенні якості та темпів прийняття управлінських і стратегічних рішень, забезпеченні більшої гнучкості організаційної структури, підвищенні якості взаємодії та розвитку системи управління, підвищенні ефективності та результативності функціонування [8]. Цікавою є ідея І. Шульженко, О. Помаз про те, що сьогодні конкурують не компанії, а управлінські команди [9, с. 24].

У процесі формування управлінської команди важливу роль відіграє керівник управлінської команди. На нього покладається завдання не лише підібрати відповідних людей за визначеними критеріями, яка спрямовує свою діяльність на реалізацію поставлених завдань для досягнення єдиної мети діяльності команди і організації в цілому, але й також вирішуючи різні важливі питання, пов'язані із владою, лідерством, конфліктами, мотивацією праці, організаційною культурою, комунікаціями, контролем, розподілом повноважень [3, с. 78-79], враховуючи цілі утворення команди, знання про сутність і принципи створення, управління командою, про розподіл завдань і ролей в команді, присвячуючи цьому чималу кількість часу і ресурсів [8], бо створення команди передбачає не просто розподілити обов'язки між рівнозначними менеджерами, а зробити так, щоб ці люди утворили ефективну згуртовану команду [8].

Командна робота є не лише засобом досягнення цілей діяльності навчально-тренінгового психологічного центру, але також виконує важливу соціальну та розвиваючу ролі для учасників управлінської команди, а саме: дозволяє її учасникам реалізувати різні соціально-психологічні і професійні потреби, адже працівник ідентифікує себе як фахівця, який належить до певної соціальної групи, він може виявляти свою компетентність, досягати поваги та визнання, розширювати коло своїх професійних знань і вдосконалювати свою особистість,

оскільки саме тому часто працівники болісно розлучаються зі своїм робочим місцем, навіть коли є інша, більш фінансово приваблива пропозиція [9, с. 25].

В результаті аналізу наукової літератури з психології та управління, ми виявили такі чинники успішного формування управлінських команд:

- 1) успішний тайм-менеджмент [1, с. 73-74];
- 2) досягнення балансу між особистою і соціальною сферами керівника і інших учасників управлінської команди [9, с. 24-25];
- 3) ефективний розподіл рольових функцій [9, с. 24-25];
- 4) створення умов для творчої реалізації потенціалу учасників команди [6, с. 5];
- 5) особливості структури команди навчально-тренінгового психологічного центру;
- 6) рівень мотивації членів команди;
- 7) характер взаємовідносин в команді.

На основі аналізу поглядів Т. Базарова та Б. Такмена ми визначили, що до етапів формування управлінської команди можна віднести: адаптацію, групування та кооперацію, стадію конфлікту, нормування діяльності (розроблення принципів групової взаємодії), функціонування, стадію виконання [1, с. 76-78].

В умовах воєнного стану процес формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру позначається такими особливостями: управлінська команда функціонує як колектив, до складу якого входять фахівці з різних напрямків, що забезпечують професійний та особистісний розвиток, психологічну допомогу та підтримку особистості клієнтів; психологічна готовність до умов стресу та підвищеної відповідальності, що важливо для ефективної роботи такої команди [6, с. 12]; діяльність управлінської команди позначається складними періодами психологічної адаптації керівника та членів команди: стресовими ситуаціями та емоційною напругою [9, с. 99]; викликами, пов'язаними з необхідністю швидко приймати рішення в умовах невизначеності [4, с. 23]; необхідністю підтримки та мотивації команди на всіх етапах роботи [5, с. 45].

Аналізуючи сутність, особливості та процес формування управлінської команди, нами було визначено, що формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру має включати такі компоненти:

- 1) корпоративно-управлінський (передбачає формування спільних командних цінностей і завдань для командної взаємодії; оптимальне балансування особистісного, міжособистісного і колективного у діяльності всіх членів команди, визначення ролі керівника, прав і обов'язків, форми підзвітності, особливості організації праці тощо),
- 2) фаховий (наявність у членів команди необхідних компетентностей і досвіду для успішного управління тренінговим центром, постійний професійний розвиток відповідно до посадових обов'язків);
- 3) ціннісний (формування в колективі ключових цінностей поваги, турботи

до себе і до інших учасників команди, до діяльності команди в цілому).

4) особистісний (управління часом, саморегуляція своїх думок, емоцій, слів, поведінки, саморозвиток і самореалізація себе як особистості в умовах участі в діяльності управлінської команди).

Серед напрямів формування управлінської команди навчально-тренінгового психологічного центру в умовах воєнного стану, на нашу думку, слід використовувати такі:

1) визначення і дотримання критеріїв підбору персоналу;
2) використання елементів системи корпоративної культури для формування управлінської команди;
3) застосування управлінських інструментів і механізмів для створення сприятливого соціально-психологічного клімату у командній взаємодії;

4) впровадження програм психологічної підтримки для членів управлінської команди, щоб попереджувати вигорання та вчасно надавати допомогу у складних ситуаціях [5, с. 56];

5) використання системи психолого-педагогічних методів розвитку високої психологічної стійкості лідера управлінської команди, у діяльності якого часто виникає необхідність приймати швидкі та ефективні рішення, організовувати роботу команди та підтримувати мотивацію членів управлінської команди в екстремальних умовах [1];

6) створення соціально-психологічних умов у діяльності управлінської команди, при яких кожен її член буде почувати себе почутим і важливим [2], наприклад, організація регулярних зустрічей та зворотного зв'язку, а також своєчасна супервізійна допомога у вирішенні психологічних труднощів;

7) психологічне навчання та тренінги, що забезпечують підтримку психологічної стійкості команди; доцільно регулярно проводити тренінги з психологічної стійкості, стрес-менеджменту та кризового консультування.

Отже, формування управлінської команди навчально-тренінгових психологічних центрів передбачає спочатку дослідження теоретичних основ цього процесу, вивчення чинників, етапів, особливостей, компонентів і напрямів формування управлінської команди. В результаті написання даних тез доповіді представлено загальне бачення процесу формування управлінської команди навчально-тренінгових психологічних центрів в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщ В. І., Бевзюк Д. В. Управлінська команда: сучасні технології формування. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. Т. 17. Вип. 1 (38). С. 72–83. URL: <https://tinylink.info/12JhT>
2. Голентовська О. С. Огляд зарубіжних та вітчизняних підходів до проблеми командотворення. Наука і освіта. 2014. №5. С. 24–30. URL: <https://tinylink.info/12JhY>

3. Євтушенко Г. І. Формування команди проекту та організація її ефективної роботи (теоретичний аспект). Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2019. Вип. 4 (21). С. 77–82. URL: <https://tinylink.info/12Jik>
4. Калинець К. С. Сутність та особливості формування управлінської команди [Текст] / К. С. Калинець // Сучасний менеджмент і економічний розвиток. Трансформація системи управління регіональним розвитком : матеріали постійно діючої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 вересня 2013 р. – 28 лютого 2014 р. Суми : СумДУ, 2014. URL: <https://tinylink.info/ZHQA>
5. Карамушка Л. М., Філь О. А. Формування конкурентоздатної управлінської команди (на матеріалі діяльності освітніх організацій): Монографія. Київ: Фірма «ІНКОС», 2007. 268 с. 2
6. Оцінка ефективності управлінської команди в бізнес-організації : навчальний посібник / В. І. Борщ. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 36 с. URL: <https://tinylink.info/12JeU>
7. Перерва І. М. Стили керівництва та їх місце в управлінні діяльністю підприємства. Бізнесінформ. 2023. № 2. С. 241–248. URL: <https://tinylink.info/12Jib>
8. Шпортько Г., Карабаш А. Дослідження формування ефективної управлінської команди. Економіка та суспільство: електронне видання. 2021. № 25. URL: <https://tinylink.info/ZHQP>
9. Шульженко І. В., Помаз О. М. Особливості створення ефективної управлінської команди в сучасних умовах. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2016. № 1 (73). С. 23–28. URL: <https://tinylink.info/ZHUa>

Неплях В. В.,

вчитель географії

Лошкарівського ліцею Мозолецької сільської ради,

sologubvv777@gmail.com

Неплях Є. О.,

вчитель історії

Лошкарівського ліцею Мозолецької сільської ради,

evgenijneplah@gmail.com

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СЕРЕДОВИЩІ – ВИКЛИКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті досліджуються особливості розвитку обдарованості здобувачів освіти в умовах воєнного часу в Україні. Розглянуто теоретичні засади феномену обдарованості в кризових умовах та проаналізовано основні виклики: психологічні, організаційно-педагогічні та матеріально-технічні, з якими стикаються обдаровані учні та їхні педагоги. Запропоновано інноваційні підходи до підтримки талановитої молоді, зокрема створення психологічно безпечного освітнього середовища, персоналізація освітніх траєкторій, інтеграція цифрових технологій та розвиток проектної діяльності з соціальним

спрямуванням. Висвітлено трансформацію ролі педагога в роботі з обдарованими учнями та представлено успішні практики розвитку обдарованості в екстремальних умовах. Сформульовано практичні рекомендації щодо системного підходу до збереження інтелектуального потенціалу нації під час війни на різних рівнях: державної політики, закладів освіти, педагогічної практики та міжнародного співробітництва.

Ключові слова. Обдарованість, освітнє середовище, воєнний час, психологічна підтримка, резильєнтність, персоналізоване навчання, цифрові технології, проєктна діяльність, роль педагога, освітні інновації, дистанційне навчання, міжнародне співробітництво

Abstract. The article examines the peculiarities of developing students' giftedness in wartime conditions in Ukraine. The theoretical foundations of the phenomenon of giftedness in crisis conditions are considered, and the main challenges are analyzed: psychological, organizational-pedagogical, and material-technical, faced by gifted students and their teachers. Innovative approaches to supporting talented youth are proposed, including the creation of a psychologically safe educational environment, personalization of educational trajectories, integration of digital technologies, and development of project activities with a social focus. The transformation of the teacher's role in working with gifted students is highlighted, and successful practices for developing giftedness in extreme conditions are presented. Practical recommendations for a systematic approach to preserving the nation's intellectual potential during wartime are formulated at different levels: state policy, educational institutions, pedagogical practice, and international cooperation.

Keywords. Giftedness, educational environment, wartime, psychological support, resilience, personalized learning, digital technologies, project activities, teacher's role, educational innovations, distance learning, international cooperation

В умовах військової агресії проти України система освіти зіткнулася з безпрецедентними викликами, які суттєво вплинули на процес виявлення та розвитку обдарованості здобувачів освіти. Воєнний стан став каталізатором трансформаційних процесів у всіх сферах життя, зокрема й в освітньому середовищі. Традиційні підходи до роботи з обдарованими учнями потребують переосмислення та адаптації до нових реалій, що характеризуються високим рівнем стресу, невизначеності та постійних змін. Питання підтримки та розвитку талановитої молоді в таких умовах набуває особливої актуальності, адже саме ці діти формуватимуть інтелектуальний та творчий потенціал України у повоєнний період.

Метою даної статті є аналіз особливостей розвитку обдарованості дітей та молоді в освітньому середовищі в умовах воєнного часу, визначення ключових проблем та викликів, а також окреслення ефективних стратегій їх подолання для забезпечення безперервності процесу розвитку талантів здобувачів освіти.

Теоретичні засади дослідження обдарованості в кризових умовах

Сучасна педагогічна наука розглядає обдарованість як складний, багатокомпонентний феномен, що поєднує високий рівень інтелектуальних

здібностей, креативність, мотивацію до діяльності та соціальну компетентність особистості. Дослідження В. Моляко, О. Савченко, О. Антонової та інших вітчизняних науковців доводять, що розвиток обдарованості відбувається у процесі взаємодії спадкових факторів та сприятливого освітнього середовища.

Водночас, зарубіжні дослідження (Дж. Рензулі, Г. Гарднер, Р. Стернберг) підкреслюють, що в умовах кризових ситуацій, до яких безумовно належить і війна, обдаровані діти часто демонструють підвищену сенситивність до стресових факторів. Це може призводити як до тимчасового зниження проявів обдарованості, так і, навпаки, до мобілізації внутрішніх ресурсів та активізації творчого потенціалу як механізму психологічного захисту.

Особливістю українського контексту є те, що воєнний стан створив двоїсту ситуацію: з одного боку, він став глибоким травмуючим фактором для учнівської молоді, а з іншого – стимулював розвиток резильєнтності, адаптивності та інноваційного мислення, які є важливими компонентами обдарованості в сучасному розумінні.

Виклики для розвитку обдарованості в умовах воєнного часу

Психологічні виклики. Війна створила безпрецедентний рівень психологічного навантаження на всіх учасників освітнього процесу. Обдаровані учні, які часто відзначаються підвищеною емоційною чутливістю та схильністю до глибокої рефлексії, особливо вразливі до травматичних подій. Постійні повітряні тривоги, необхідність переховуватись у бомбосховищах, втрата звичного режиму навчання – все це створює підвищений рівень тривожності, що може блокувати прояви креативності та пізнавальної активності.

Дослідження, проведені в перші місяці війни, показали, що близько 70% обдарованих учнів відзначали зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті та здатності до продуктивного мислення. Водночас, приблизно 25% учнів повідомили про підвищення творчої активності як засобу психологічної саморегуляції та відволікання від травматичних переживань.

Організаційно-педагогічні виклики. Вимушена евакуація значної частини населення призвела до розпорошення учнівських колективів, розірвання усталених зв'язків між обдарованими учнями та їхніми наставниками. Перехід на дистанційне навчання, хоч і необхідний в умовах безпекових загроз, обмежив можливості для безпосередньої взаємодії в освітньому процесі, що є особливо важливим для розвитку творчих здібностей.

Зміна формату проведення олімпіад, конкурсів, турнірів та інших форм роботи з обдарованими учнями також створила додаткові труднощі. Традиційні механізми виявлення та підтримки талановитої молоді потребували швидкої адаптації до онлайн-формату, що не завжди враховує специфіку окремих напрямків обдарованості, особливо у сфері практичних наук та мистецтва.

Матеріально-технічні виклики. Війна суттєво підірвала матеріально-технічну базу багатьох закладів освіти. Зруйновані школи, втрачене обладнання лабораторій та майстерень, обмежений доступ до інтернету та електропостачання в окремих регіонах – усі ці фактори негативно впливають на можливості забезпечення якісного освітнього процесу для обдарованих учнів.

Особливо гострою є проблема для дітей, які були вимушені переїхати до сільської місцевості або за кордон, де доступ до спеціалізованих освітніх програм та ресурсів для розвитку їхніх здібностей може бути обмеженим.

Інноваційні підходи до розвитку обдарованості в умовах воєнного часу

Створення психологічно безпечного освітнього середовища.

Першочерговим завданням освітян у роботі з обдарованими учнями в умовах війни є забезпечення психологічної безпеки та підтримки. Впровадження елементів арт-терапії, медитативних практик та технік управління стресом у освітній процес допомагає учням подолати психологічні бар'єри та відновити внутрішні ресурси для творчості та пізнання.

Ефективною стратегією є створення спільнот взаємопідтримки для обдарованих учнів, де вони можуть ділитися переживаннями, проблемами та досягненнями з однодумцями. Такі спільноти можуть функціонувати як у межах окремого закладу освіти, так і на загальнонаціональному рівні через соціальні мережі та онлайн-платформи.

Персоналізація освітніх траєкторій. Військовий стан став потужним стимулом для індивідуалізації навчання та впровадження персоналізованих освітніх траєкторій. Обдаровані учні, які опинилися в різних життєвих обставинах (внутрішньо переміщені особи, діти, які проживають на територіях, близьких до зони бойових дій, учні, які виїхали за кордон), потребують гнучких підходів до організації їхнього навчання.

Розробка адаптивних навчальних програм, що враховують індивідуальні потреби та можливості учнів у конкретних умовах, допомагає підтримувати неперервність освітнього процесу. Застосування технологій змішаного навчання, що поєднують синхронну та асинхронну взаємодію, дозволяє забезпечити доступ до якісної освіти навіть за умов нестабільного інтернет-з'єднання або частих перерв на повітряні тривоги.

Інтеграція цифрових технологій у роботі з обдарованими учнями. Військовий стан прискорив цифрову трансформацію освіти, що відкрило нові можливості для роботи з обдарованими учнями. Віртуальні лабораторії, симуляції експериментів, інтерактивні онлайн-курси дозволяють компенсувати брак матеріально-технічних ресурсів та забезпечити високий рівень наочності й залучення до навчального процесу.

Особливої популярності набули міжнародні освітні платформи, що пропонують безкоштовний доступ до курсів провідних університетів світу. Це

дозволяє обдарованим українським учням не лише підтримувати високий рівень знань, але й інтегруватися до глобальної академічної спільноти.

Розвиток проєктної діяльності з соціальним спрямуванням. В умовах війни особливого значення набуває залучення обдарованих учнів до проєктів, спрямованих на вирішення реальних проблем суспільства. Участь у волонтерських ініціативах, розробка інноваційних рішень для допомоги армії та цивільному населенню, створення інформаційних ресурсів для протидії дезінформації – усі ці напрямки діяльності дозволяють учням не лише розвивати свої здібності, але й відчувати соціальну значущість своїх талантів.

Педагогічна практика показує, що проєкти з чітким соціальним спрямуванням часто стають потужним мотиваційним фактором для обдарованих учнів, допомагаючи їм знаходити сенс у навчальній діяльності навіть у найскладніших умовах.

Роль педагога у розвитку обдарованості в умовах воєнного часу

Війна суттєво трансформувала роль педагога в роботі з обдарованими учнями. Окрім традиційних функцій навчання та виховання, сучасний учитель виконує роль психологічного фасилітатора, ментора та координатора освітнього процесу в умовах невизначеності.

Ключовими компетентностями педагога, який працює з обдарованими учнями в умовах війни, стають:

1. Емоційна компетентність – здатність розпізнавати емоційні стани учнів, надавати першу психологічну допомогу та створювати атмосферу емоційної безпеки в освітньому просторі.

2. Цифрова компетентність – уміння ефективно використовувати цифрові інструменти для організації дистанційного та змішаного навчання, забезпечення інтерактивності та індивідуалізації освітнього процесу.

3. Адаптивність – готовність швидко реагувати на зміни ситуації, модифікувати навчальні плани та методи роботи відповідно до актуальних умов та потреб учнів.

4. Мережева компетентність – здатність будувати ефективні партнерські стосунки з колегами, батьками, громадськими організаціями та міжнародними інституціями для забезпечення комплексної підтримки обдарованих учнів.

Важливою складовою професійного розвитку педагогів, які працюють з обдарованими учнями в умовах війни, є участь у спеціалізованих тренінгах та програмах підвищення кваліфікації з питань кризової педагогіки, психологічної стійкості та інноваційних освітніх технологій.

Успішні практики розвитку обдарованості в умовах воєнного часу

Незважаючи на всі труднощі, український освітній простір демонструє приклади успішної адаптації до роботи з обдарованими учнями в умовах війни. Серед найбільш ефективних практик варто відзначити:

Віртуальні наукові школи та лабораторії

Переведення роботи Малої академії наук України в онлайн-формат дозволило зберегти неперервність науково-дослідницької діяльності обдарованих учнів. Віртуальні наукові школи з різних дисциплін забезпечують методичну підтримку юних дослідників та можливість консультацій з провідними науковцями.

Міжнародні освітні проєкти та партнерства

Активізація міжнародної співпраці дозволила українським обдарованим учням долучитися до глобальних освітніх ініціатив. Партнерські програми з європейськими школами, участь у міжнародних конкурсах та олімпіадах у форматі онлайн розширюють освітні можливості та сприяють інтеграції талановитої української молоді до світового освітнього простору.

Мобільні освітні центри

У регіонах, де існує загроза безпеці або пошкоджена освітня інфраструктура, ефективним рішенням стало створення мобільних освітніх центрів, які забезпечують доступ до якісної освіти для обдарованих учнів. Такі центри оснащені необхідним обладнанням та програмним забезпеченням для проведення практичних занять та експериментів.

Літні школи та інтенсиви

Організація інтенсивних освітніх програм під час канікул дозволяє компенсувати прогалини в навчанні, що виникли внаслідок війни, та забезпечити соціалізацію обдарованих учнів. Літні школи з різних дисциплін, що проводяться в безпечних регіонах України або за кордоном, створюють умови для інтенсивного інтелектуального та творчого розвитку.

Висновки та рекомендації

Розвиток обдарованості в умовах воєнного часу вимагає системного підходу та консолідації зусиль усіх учасників освітнього процесу. На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації:

1. На рівні державної політики:

- Розробити та впровадити національну програму підтримки обдарованості в кризових умовах.
- Забезпечити фінансування інноваційних освітніх проєктів для обдарованих учнів.
- Створити координаційний центр для об'єднання зусиль органів влади, закладів освіти та громадських організацій у роботі з обдарованими дітьми.

2. На рівні закладів освіти:

- Впровадити систему психологічного скринінгу та підтримки обдарованих учнів.
- Розробити гнучкі навчальні програми, що враховують індивідуальні потреби та можливості кожного учня.

- Забезпечити професійний розвиток педагогів щодо роботи з обдарованими дітьми в кризових умовах.

3. На рівні педагогічної практики:

- Застосовувати особистісно-орієнтований підхід, що враховує поточний психологічний стан та життєві обставини учня.
- Інтегрувати елементи арт-терапії та практики резильєнтності в освітній процес.
- Розвивати партнерські стосунки з батьками обдарованих учнів для забезпечення комплексної підтримки.

4. На рівні міжнародного співробітництва:

- Розширювати участь українських обдарованих учнів у міжнародних освітніх програмах та проєктах.
- Залучати міжнародну експертну та фінансову підтримку для розвитку інфраструктури роботи з обдарованими дітьми.

Війна, попри всі її руйнівні наслідки, стала каталізатором інноваційних процесів в українській освіті. Досвід роботи з обдарованими учнями в екстремальних умовах воєнного часу може стати цінним внеском у розвиток педагогічної науки та практики не лише для України, але й для світової спільноти. Збереження та розвиток інтелектуального потенціалу нації в умовах війни є не лише освітнім завданням, але й питанням національної безпеки та запорукою успішного повоєнного відновлення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. – 472 с.
2. Бойченко М.А. Особливості роботи з обдарованими дітьми в умовах воєнного стану // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2022. – № 3. – С. 24-33.
3. Моляко В.О. Психологічні проблеми обдарованості в умовах кризових соціальних трансформацій // Актуальні проблеми психології. – 2023. – Вип. 15. – С. 7-18.
4. Савченко О.Я. Розвиток пізнавальної самостійності молодших школярів у новій українській школі. – К.: Педагогічна думка, 2022. – 156 с.
5. Gardner H. Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice. – Basic Books, 2023. – 320 p.
6. Renzulli J.S. Reexamining the Role of Gifted Education and Talent Development for the 21st Century: A Four-Part Theoretical Approach // Gifted Child Quarterly. – 2022. – Vol. 66(1). – P. 3-19.
7. Sternberg R.J. The Nature of Human Intelligence. – Cambridge University Press, 2021. – 374 p.
8. UNESCO. Education in Emergencies: Crisis-Sensitive Educational Planning. – UNESCO, 2023. – 87 p.

Неплях В. В.,
педагог-організатор
Лошкарівського ліцею Мозолецької сільської ради,
sologubvv777@gmail.com

ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ УЧНІВСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ – СУЧАСНІ ПІДХОДИ В РОБОТІ ПЕДАГОГА-ОРГАНІЗАТОРА

Анотація. У статті розглядаються сучасні методологічні підходи до виявлення та розвитку обдарованості здобувачів освіти через механізми учнівського самоврядування в контексті реформи Нової української школи. Досліджується роль педагога-організатора як фасилітатора процесу виявлення та розвитку талантів учнів через їхню активну участь в органах самоврядування. Аналізуються ефективні стратегії створення освітнього середовища, що сприяє розкриттю індивідуального потенціалу кожного учня. Висвітлюються практичні аспекти впровадження інноваційних підходів у діяльність педагога-організатора для стимулювання розвитку лідерських якостей, креативного мислення та соціальних компетентностей обдарованих учнів. Обґрунтовується важливість учнівського самоврядування як платформи для самореалізації та розвитку обдарованості в умовах компетентнісної освіти.

Ключові слова. Обдарованість, учнівське самоврядування, Нова українська школа, педагог-організатор, розвиток талантів, освітнє середовище, лідерські якості, компетентнісний підхід, інноваційні методики, самореалізація учнів

Abstract. The article examines modern methodological approaches to identifying and developing the giftedness of students through student self-government mechanisms in the context of the New Ukrainian School reform. The role of the teacher-organizer as a facilitator in the process of identifying and developing students' talents through their active participation in self-government bodies is explored. The paper analyzes effective strategies for creating an educational environment that promotes the revelation of each student's individual potential. Practical aspects of implementing innovative approaches in the teacher-organizer's activities to stimulate the development of leadership qualities, creative thinking, and social competencies of gifted students are highlighted. The article substantiates the importance of student self-government as a platform for self-realization and development of giftedness in the context of competence-based education.

Keywords. Giftedness, student self-government, New Ukrainian School, teacher-organizer, talent development, educational environment, leadership qualities, competence-based approach, innovative methods, student self-realization

Сучасна освітня парадигма України, що відображена в концепції Нової української школи (НУШ), передбачає фундаментальну зміну підходів до виявлення та розвитку обдарованості учнів. В умовах цифровізації освіти,

впровадження змішаного навчання та необхідності підготовки молоді до життя в мінливому світі XXI століття особливої актуальності набуває питання виявлення та розвитку талантів школярів через систему учнівського самоврядування.

Педагог-організатор у цьому контексті виступає ключовою фігурою, яка здатна створити сприятливе середовище для прояву обдарованості дітей, забезпечити їх соціалізацію та саморозвиток через активну участь в учнівському самоврядуванні. Саме цей аспект освітньої діяльності набуває особливого значення в контексті викликів сьогодення: дистанційного та змішаного навчання, потреби у формуванні лідерських якостей та навичок самоорганізації у здобувачів освіти.

Теоретичні засади виявлення обдарованості в контексті НУШ

Сучасний підхід до розуміння обдарованості суттєво відрізняється від традиційного. Якщо раніше обдарованість розглядалася переважно в контексті високих інтелектуальних здібностей або академічних досягнень, то сьогодні це поняття трактується значно ширше. Відповідно до концепції множинного інтелекту Говарда Гарднера, можна виділити щонайменше вісім типів обдарованості:

1. Вербально-лінгвістична
2. Логіко-математична
3. Візуально-просторова
4. Музична
5. Тілесно-кінестетична
6. Міжособистісна (соціальна)
7. Внутрішньоособистісна (інтраперсональна)
8. Натуралістична

У контексті НУШ важливо розуміти, що обдарованість дитини може проявлятися в різних сферах, і завдання педагога-організатора – створити умови для виявлення та розвитку різних видів обдарованості, зокрема через систему учнівського самоврядування.

Принципи НУШ у контексті роботи з обдарованими дітьми

Нова українська школа базується на низці ключових принципів, що безпосередньо впливають на підходи до виявлення та розвитку обдарованості:

1. Дитиноцентризм – орієнтація на потреби та інтереси кожної дитини, що є основою для виявлення її унікальних здібностей.
2. Компетентнісний підхід – формування ключових компетентностей, які дозволяють розкрити обдарованість у різних сферах.
3. Педагогіка партнерства – взаємодія між учителем, учнем і батьками, що сприяє всебічному розвитку особистості.

4. Автономія школи та вчителя – можливість розробки індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих дітей.

5. Орієнтація на результат – створення умов для самореалізації учня та розкриття його потенціалу.

Учнівське самоврядування як середовище виявлення обдарованості

Учнівське самоврядування – це форма організації життєдіяльності колективу учнів, що забезпечує розвиток їхньої самостійності у прийнятті та реалізації рішень для досягнення суспільно значущих цілей. В умовах НУШ учнівське самоврядування виконує низку важливих функцій:

1. Організаційна – залучення учнів до планування та організації шкільного життя.
2. Виховна – формування соціально активної особистості.
3. Комунікативна – розвиток навичок спілкування та взаємодії.
4. Діагностична – виявлення лідерських якостей та інших здібностей учнів.
5. Прогностична – проєктування розвитку особистості учня.

Саме ці функції створюють підґрунтя для виявлення різних видів обдарованості школярів, особливо соціальної та лідерської.

Структура учнівського самоврядування як платформа для розкриття здібностей

Сучасна структура учнівського самоврядування має бути гнучкою та різноманітною, щоб забезпечити можливість для прояву різних видів обдарованості. Вона може включати:

- Учнівську раду – орган, що забезпечує представництво інтересів усіх учнів школи.
- Тематичні міністерства або департаменти** (освіти, культури, спорту, медіа, екології тощо) – для розкриття обдарованості в різних сферах.
- Проєктні групи – тимчасові об'єднання учнів для реалізації конкретних ініціатив.
- Шкільні клуби за інтересами – простір для розвитку специфічних здібностей.
- Служба медіації – для розвитку комунікативних та соціальних навичок.

Така багаторівнева структура дозволяє виявляти та розвивати обдарованість різного типу, надаючи кожному учню можливість знайти своє місце у шкільній спільноті.

Роль педагога-організатора у виявленні обдарованості через учнівське самоврядування

Педагог-організатор у контексті НУШ виступає не директивним керівником, а фасилітатором, наставником, який створює умови для самореалізації учнів. Його основні функції:

1. Координаційна – узгодження діяльності різних органів учнівського самоврядування.

2.Консультативна – надання методичної допомоги учням у реалізації їхніх ініціатив.

3.Діагностична – виявлення здібностей та обдарованості учнів.

4.Розвивальна – створення умов для розвитку талантів та здібностей.

5.Моніторингова – відстеження динаміки розвитку обдарованості.

Реалізація цих функцій вимагає від педагога-організатора високого рівня професійної майстерності, емоційного інтелекту та розуміння психології обдарованості.

Методи виявлення обдарованості в роботі педагога-організатора

Для ефективного виявлення обдарованості через систему учнівського самоврядування педагог-організатор може використовувати різноманітні методи:

1. Спостереження – систематичне відстеження проявів активності, ініціативності, креативності учнів у різних видах діяльності.

2. Аналіз продуктів діяльності – вивчення результатів проєктів, акцій, заходів, організованих учнями.

3. Портфоліо досягнень – фіксація та аналіз успіхів учня в різних сферах діяльності.

4. Психологічна діагностика – використання спеціальних методик для виявлення здібностей (у співпраці з психологом).

5. Метод проєктів – створення ситуацій для прояву різних видів обдарованості.

6. Рольові ігри та симуляції – моделювання ситуацій для виявлення лідерських, організаторських та інших здібностей.

Важливо, щоб ці методи застосовувалися системно та доповнювали один одного, створюючи цілісну картину обдарованості кожного учня.

Стратегії розвитку обдарованості через учнівське самоврядування в умовах змішаного навчання

Змішане навчання, що поєднує традиційні форми очної освіти з елементами дистанційного навчання, створює низку викликів для організації учнівського самоврядування та виявлення обдарованості:

1. Обмеження безпосереднього спілкування – ускладнення процесів групової взаємодії та виявлення соціальної обдарованості.

2. Технологічні бар'єри – нерівний доступ до технічних засобів та інтернету.

3. Зниження мотивації – складність підтримки інтересу до діяльності в умовах дистанційної роботи.

4. Ускладнення координації – необхідність узгодження дій учнів у різних форматах навчання.

5. Зміна форм діяльності – потреба в адаптації традиційних форм роботи до нових умов.

Водночас ці виклики створюють нові можливості для виявлення цифрової обдарованості, навичок самоорганізації та дистанційної комунікації.

Інноваційні форми організації учнівського самоврядування в умовах змішаного навчання

Для ефективної організації учнівського самоврядування в умовах змішаного навчання педагог-організатор може застосовувати такі інноваційні форми роботи:

1. Цифрове учнівське самоврядування – створення онлайн-платформи для координації діяльності, проведення зборів, голосувань тощо.

2. Гібридні збори та засідання – поєднання очної та дистанційної участі учнів у роботі органів самоврядування.

3. Онлайн-проекти – реалізація учнівських ініціатив у цифровому форматі.

4. Менторські програми – система підтримки обдарованих учнів досвідченими старшокласниками чи випускниками.

5. Віртуальні творчі майстерні – простір для розвитку творчих здібностей у дистанційному форматі.

6. Соціальні медіа як інструмент самоврядування – використання популярних серед молоді платформ для комунікації та організації діяльності.

Ці форми дозволяють не лише подолати виклики змішаного навчання, але й відкрити нові можливості для виявлення та розвитку обдарованості.

Практичні моделі виявлення обдарованості через систему учнівського самоврядування

Модель "КРОК" (Креативність, Результативність, Організація, Компетентність)

Ця модель передбачає створення системи ротації учнів у різних ролях та позиціях учнівського самоврядування для виявлення їхніх сильних сторін та видів обдарованості:

1. Креативний етап – участь у генеруванні ідей, розробці проєктів, де можуть проявитися творчі здібності.

2. Результативний етап – реалізація конкретних завдань, що дозволяє виявити практичні навички та здібності.

3. Організаційний етап – координація діяльності групи, що сприяє виявленню лідерських якостей.

4. Компетентнісний етап – аналіз результатів, рефлексія, що розвиває аналітичні здібності.

Така ротація дозволяє кожному учню спробувати себе в різних ролях та виявити свою обдарованість у найбільш відповідній сфері.

Проектно-фестивальна модель

Ця модель базується на організації системи тематичних проєктів та

фестивалів, що охоплюють різні сфери діяльності:

1. Аналіз потреб громади – виявлення актуальних проблем школи чи місцевої спільноти.
2. Формування проєктних команд – створення груп за інтересами та здібностями.
3. Розробка та реалізація проєктів – практична діяльність під керівництвом учнівського самоврядування.
4. Фестиваль результатів – публічна презентація досягнень, що дозволяє виявити комунікативні та презентаційні здібності.
5. Рефлексія та масштабування – аналіз результатів та планування подальшого розвитку успішних ініціатив.

Ця модель створює різноманітні ситуації для прояву обдарованості в реальних соціально значущих контекстах.

Модель "Цифрового лідерства"

В умовах діджиталізації освіти особливого значення набуває модель, орієнтована на виявлення та розвиток цифрових талантів через учнівське самоврядування:

1. Цифрова діагностика – онлайн-тестування для виявлення схильностей та здібностей у сфері цифрових технологій.
2. Створення медіацентру – формування команди для інформаційного забезпечення діяльності школи.
3. Розробка цифрових продуктів – створення застосунків, сайтів, онлайн-платформ для потреб школи.
4. Цифрове менторство – система підтримки учнів, які мають труднощі з використанням технологій.
5. Медіаосвітні проєкти – формування медіаграмотності та критичного мислення.

Ця модель особливо актуальна в контексті змішаного навчання та дозволяє виявити обдарованість у сфері цифрових технологій та комунікацій.

Інструменти моніторингу та супроводу розвитку обдарованості через учнівське самоврядування

Діагностичний інструментарій

Для ефективного моніторингу розвитку обдарованості через учнівське самоврядування педагог-організатор може використовувати такі інструменти:

1. Карта компетенцій – документ, що фіксує розвиток ключових компетентностей учня в різних видах діяльності.
2. Цифрове портфоліо – електронне зібрання досягнень, проєктів, відгуків, що демонструє динаміку розвитку обдарованості.

3. Система формувального оцінювання – інструменти для відстеження прогресу та надання конструктивного зворотного зв'язку.

4. Метод 360 градусів – збір зворотного зв'язку від різних учасників освітнього процесу (учителів, батьків, інших учнів).

5. Рефлексивний щоденник – інструмент для самоаналізу та фіксації власного розвитку учнем.

Комплексне використання цих інструментів дозволяє створити цілісну картину розвитку обдарованості та визначити ефективні шляхи її підтримки.

Індивідуальна траєкторія розвитку обдарованості

На основі результатів діагностики педагог-організатор разом з учнем може розробити індивідуальну траєкторію розвитку обдарованості, яка включає:

1. Визначення сфери обдарованості – конкретизація типу здібностей та талантів.

2. Постановка цілей розвитку – формулювання конкретних, вимірюваних, досяжних, релевантних та обмежених у часі (SMART) цілей.

3. Підбір ролей та позицій – визначення найбільш відповідних функцій в учнівському самоврядуванні.

4. План професійного розвитку – участь у тренінгах, конкурсах, проєктах для розвитку здібностей.

5. Система наставництва – закріплення наставника з числа вчителів або старших учнів.

6. Механізми рефлексії – регулярний аналіз досягнень та корекція плану розвитку.

Така індивідуальна траєкторія забезпечує системний розвиток обдарованості та її практичне застосування в реальній діяльності.

Кейси успішних практик виявлення обдарованості через учнівське самоврядування

Кейс 1: Медіацентр "Голос учнів"

У одній зі шкіл України було створено медіацентр, який об'єднав учнів із журналістськими, технічними та організаційними здібностями. Центр включав редакцію шкільної газети, радіо, телебачення та соціальних мереж.

Результати:

- Виявлено учнів з літературною, журналістською, технічною обдарованістю.
- Розвинуто навички медіаграмотності та критичного мислення.
- Сформовано громадянську позицію та соціальну відповідальність.
- Покращено комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу.

Кейс 2: Проєкт "Школа змін"

Учнівське самоврядування ініціювало проєкт із покращення шкільного простору, що передбачав аналіз потреб, розробку дизайну, залучення ресурсів та реалізацію змін.

Результати:

- Виявлено учнів з організаторськими, дизайнерськими, комунікативними здібностями.

- Розвинуто навички проєктного менеджменту та командної роботи.

- Сформовано відчуття причетності до шкільної спільноти.

- Створено комфортний простір, що відповідає потребам учнів.

Кейс 3: Соціальне підприємництво "Еко-майстерня"

Учнівське самоврядування організувало соціальне підприємство, що виготовляло екологічні товари з вторинної сировини та спрямовувало кошти на благодійність.

Результати:

- Виявлено підприємницькі, творчі, соціальні здібності учнів.

- Розвинуто фінансову грамотність та екологічну свідомість.

- Сформовано навички соціального підприємництва.

- Реалізовано принцип соціальної відповідальності.

Рекомендації для педагогів-організаторів щодо виявлення та розвитку обдарованості

Організаційно-методичні рекомендації

1. Створіть різноманітні можливості – забезпечте широкий спектр ролей та активностей в учнівському самоврядуванні для прояву різних видів обдарованості.

2. Забезпечте ротацію – впроваджуйте систему зміни ролей та позицій для можливості прояву різних здібностей.

3. Балансуйте керівництво та автономію – надавайте підтримку, але залишайте простір для самостійності та ініціативи.

4. Використовуйте цифрові інструменти – впроваджуйте сучасні технології для організації діяльності в умовах змішаного навчання.

5. Створюйте інклюзивне середовище – забезпечте можливість участі для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей.

6. Налагоджуйте партнерство – залучайте батьків, громаду, випускників до підтримки обдарованих учнів.

7. Будуйте систему менторства – організуйте підтримку обдарованих учнів досвідченими наставниками.

Психолого-педагогічні рекомендації

1. Уникайте стереотипного мислення – не обмежуйтеся традиційними уявленнями про обдарованість.

2.Створюйте безпечне середовище – формуйте атмосферу, де учні не бояться проявляти ініціативу та ризикувати.

3.Враховуйте індивідуальні особливості – адаптуйте підходи до темпераменту, стилю навчання та мотивації кожного учня.

4.Балансуйте виклики та підтримку – створюйте ситуації, що вимагають зусиль, але забезпечуйте необхідну допомогу.

5.Розвивайте емоційний інтелект – приділяйте увагу не лише когнітивним здібностям, а й емоційній сфері.

6.Формуйте культуру зворотного зв'язку – навчайте учнів конструктивно оцінювати та приймати оцінку.

7.Підтримуйте мотивацію – допомагайте знаходити внутрішні стимули для розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Учнівське самоврядування в умовах Нової української школи має значний потенціал для виявлення та розвитку обдарованості дітей. Воно створює автентичне середовище для прояву різноманітних здібностей, забезпечує практичне застосування талантів та формує ключові компетентності для життя у XXI столітті.

Педагог-організатор, який працює у парадигмі НУШ, виступає фасилітатором, що створює умови для самореалізації обдарованих учнів, забезпечує їх супровід та підтримку. Особливого значення ця роль набуває в умовах змішаного навчання, коли необхідно знаходити нові форми організації учнівського самоврядування та забезпечувати неперервність процесу виявлення та розвитку обдарованості.

Перспективними напрямками подальших досліджень є:

1. Розробка критеріїв ефективності учнівського самоврядування як середовища розвитку обдарованості.

2. Дослідження впливу цифрових інструментів на виявлення та розвиток обдарованості в умовах змішаного навчання.

3. Вивчення довгострокового впливу участі в учнівському самоврядуванні на професійну самореалізацію обдарованих учнів.

4. Розробка системи підготовки педагогів-організаторів до роботи з обдарованими дітьми через учнівське самоврядування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Нової української школи. (2016). Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
2. Гарднер, Г. (2007). Структура розуму: теорія множинного інтелекту. Київ: Основи.
3. Волощук, І. С. (2014). Обдарованість: сутність і типологія. Освіта та розвиток обдарованої особистості, 9, 9-15.

4. Тименко, В. П. (2019). Методологія виявлення і підтримки обдарованості особистості в умовах Нової української школи. Інноваційна педагогіка, 16, 87-92.
5. Ілійчук, Л. В. (2020). Учніське самоврядування як простір виховання лідерських якостей. Молодь і ринок, 2, 131-135.
6. Карпенко, О. В. (2018). Учніське самоврядування як форма демократизації школи. Педагогічний альманах, 37, 21-29.
7. Лучанінова, О. П. (2019). Діджиталізація освіти України: інноваційні виклики сучасності. Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи, 7, 151-153.
8. Пометун, О. І. (2018). Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Київ: К.І.С.
9. Рензулі, Дж. С. (2006). Модель збагаченого шкільного навчання. Обдарована дитина, 8, 11-19.
10. Савченко, О. Я. (2018). Нова українська школа: концептуальні та методичні засади. Директор школи, ліцею, гімназії, 6, 24-33.

Нігальчук А. О.,
вчитель математики та інформатики
ОЗНЗ «Жоравський навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів –
Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок)»
Яготинської міської ради,
alyona.chevgik@gmail.com

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Анотація: у статті розкрито значення інформаційно-комунікаційних технологій у процесах діагностики, моніторингу та супроводу розвитку обдарованої особистості. Представлено сучасні ІКТ-інструменти, що сприяють виявленню індивідуальних здібностей, спостереженню за динамікою розвитку учнів та забезпеченню персоналізованого навчального підходу. Виокремлено основні переваги використання цифрових технологій в освітньому середовищі, а також визначено актуальні виклики та перспективи подальшого впровадження ІКТ у роботу з обдарованими дітьми та молоддю.

Ключові слова: обдарованість, інформаційно-комунікаційні технології, ІКТ, діагностика, моніторинг, супровід, цифрова освіта, персоналізоване навчання.

Annotation: the article highlights the significance of information and communication technologies (ICT) in the processes of diagnosing, monitoring, and supporting the development of gifted individuals. It presents modern ICT tools that facilitate the identification of individual abilities, the tracking of student development, and the implementation of personalized educational approaches. The paper outlines the key advantages of using digital technologies in educational settings and defines current challenges and future prospects for ICT integration in working with gifted children and youth.

Keywords: giftedness, information and communication technologies, ICT, diagnosis, monitoring, support, digital education, personalized learning.

Розвиток обдарованої особистості вимагає особливого підходу в системі освіти, оскільки традиційні методи навчання часто не здатні повною мірою розкрити потенціал таких учнів. В умовах стрімкої цифровізації суспільства інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стають невід'ємною складовою інноваційної освітньої практики, забезпечуючи нові можливості для діагностики, моніторингу та супроводу обдарованості.

За визначенням ЮНЕСКО, обдарованість – це вияв високого рівня здібностей у певній сфері діяльності, що потребує спеціальних умов для розвитку. Використання ІКТ дозволяє не лише оптимізувати освітній процес, а й створити індивідуалізовані освітні траєкторії для кожної обдарованої особистості.

Розглянемо роль ІКТ у діагностиці обдарованості. Отже, діагностика обдарованості традиційно передбачає виявлення особливостей когнітивного, творчого та емоційного розвитку особистості. ІКТ-інструменти значно розширили можливості для цієї діяльності:

1. *Онлайн-тестування.* Сучасні платформи, такі як Psytools, Talent Q, Mettl, дозволяють оперативно проводити масову або індивідуальну діагностику здібностей у різних сферах: логічного мислення, креативності, емоційного інтелекту.
2. *Адаптивні системи тестування.* Завдяки алгоритмам штучного інтелекту тести автоматично змінюють рівень складності завдань залежно від відповідей учасника. Це дає змогу точніше оцінити потенціал особистості без додаткового стресу [2].
3. *Діагностика творчого мислення.* Застосування цифрових інструментів, наприклад, Torrance Tests of Creative Thinking у електронному форматі, дозволяє фіксувати не лише кінцевий результат, а й процес вирішення завдання, що надає глибший аналіз креативних здібностей.
4. *Автоматизоване оброблення даних.* Платформи аналізу результатів забезпечують швидке узагальнення отриманої інформації, її візуалізацію у вигляді діаграм, графіків, що спрощує інтерпретацію даних.

Таким чином, ІКТ сприяють об'єктивності, ефективності та масштабованості процесу виявлення обдарованих учнів.

ІКТ у моніторингу розвитку обдарованої особистості.

Моніторинг розвитку обдарованості передбачає регулярне спостереження за змінами у здібностях, мотивації та досягненнях особистості. Сучасні ІКТ-технології забезпечують реалізацію цього процесу на новому рівні.

Електронні портфоліо. Використання платформ типу Mahara, Google Sites або спеціалізованих модулів Moodle дозволяє зберігати творчі роботи, наукові дослідження, результати конкурсів, що дає змогу бачити динаміку розвитку особистості впродовж тривалого часу [4].

Платформи аналітики освітніх даних. Наприклад, Learning Analytics використовуються для збору й аналізу великих обсягів освітньої інформації, що дозволяє виявляти тенденції, прогнозувати результати та вчасно вживати заходів для корекції навчальної траєкторії.

Системи електронних журналів і щоденників. Такі сервіси, як NZ.UA, Атлант, забезпечують зручний облік навчальних досягнень, активності учнів та можливість аналітичної обробки даних про їхню участь у проектах, олімпіадах, конференціях.

Моніторингові онлайн-опитування. Створення регулярних анонімних анкет для учнів дозволяє оцінювати рівень їхньої задоволеності навчальним процесом, психологічний стан і потреби у додатковій підтримці.

Застосування моніторингових ІКТ-систем допомагає не лише вчасно виявляти проблеми в розвитку учня, а й підвищувати його мотивацію завдяки можливості бачити особисті досягнення у динаміці.

ІКТ у супроводі розвитку обдарованості.

Супровід розвитку обдарованої особистості потребує створення умов для реалізації її потенціалу. ІКТ забезпечують ефективні інструменти для організації такого супроводу:

- *Дистанційне навчання.* Завдяки платформам Coursera, EdX, Prometheus, обдаровані учні отримують доступ до найкращих світових освітніх програм незалежно від місця проживання.
- *Інтерактивні навчальні середовища.* Застосування середовищ Scratch, Tinkercad, GeoGebra дозволяє залучити учнів до проектної, дослідницької, конструкторської діяльності.
- *Інтелектуальні системи персоналізованого навчання.* Такі рішення як Knewton, Socrative, адаптують навчальний контент відповідно до індивідуальних особливостей учня, що забезпечує оптимальне навантаження та підтримку.
- *Професійне наставництво онлайн.* ІКТ дозволяють організувати консультації з науковцями, митцями, підприємцями у форматі відеоконференцій (Zoom, Microsoft Teams), що розширює можливості для розвитку професійних компетентностей.
- *Онлайн-спільноти за інтересами.* Участь у таких спільнотах (наприклад, GitHub для програмістів або Behance для дизайнерів) сприяє розвитку комунікативних навичок, професійного мережування та командної роботи.

Таким чином, супровід обдарованої особистості з використанням ІКТ стає багатовимірним, гнучким та адаптивним процесом.

Виклики впровадження ІКТ у роботу з обдарованими.

Попри численні переваги, впровадження ІКТ у сферу роботи з обдарованими особистостями має свої труднощі:

- Цифрова нерівність: не всі учні мають рівний доступ до якісних технічних засобів і високошвидкісного Інтернету.
- Підготовка педагогічних кадрів: ефективне використання ІКТ потребує від учителів нових компетентностей у галузі цифрової грамотності та педагогічної інноватики [3].
- Безпека даних: використання великих обсягів персональної інформації вимагає дотримання норм захисту даних та етичних стандартів.
- Психологічні ризики: надмірне використання цифрових пристроїв може призводити до емоційного вигорання, зниження рівня фізичної активності та проблем з концентрацією уваги.

Подолання цих викликів потребує комплексного підходу, включно з удосконаленням освітньої політики, інфраструктури та системи підготовки педагогічних кадрів.

Перспективи розвитку ІКТ у роботі з обдарованими.

У найближчі роки очікується подальший розвиток і застосування таких технологій:

- *Штучний інтелект* для прогнозування освітніх траєкторій і створення індивідуалізованих навчальних планів.
- *Доповнена і віртуальна реальність (AR/VR)* для моделювання навчальних ситуацій, що стимулюють розвиток творчого та критичного мислення.
- *Технології великих даних (Big Data)* для аналізу освітніх результатів на макрорівні.
- *Інтернет речей (IoT)* у шкільному середовищі для створення «розумних класів» з адаптивними освітніми системами.

Застосування таких технологій відкриває нові горизонти для підтримки і розвитку обдарованих особистостей. Інформаційно-комунікаційні технології є потужним інструментом для діагностики, моніторингу та супроводу обдарованих учнів. Їх впровадження дозволяє підвищити ефективність освітнього процесу, забезпечити індивідуалізацію навчання та створити умови для повноцінного розкриття потенціалу особистості.

Для максимального використання можливостей ІКТ важливо подолати існуючі бар'єри, розвивати цифрову компетентність учасників освітнього процесу і впроваджувати сучасні педагогічні стратегії, орієнтовані на особистісний розвиток обдарованих дітей та молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демченко І. І. (2020). Моніторинг навчальних досягнень учнів в умовах цифрової трансформації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання, 78(4), 17–29.

2. Лушнікова О. М. (2018). Діагностика обдарованості учнів із використанням інформаційних технологій. Педагогічна освіта: теорія і практика, (24), 114–120.
3. Морзе Н. В. (2019). Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: сучасний стан та перспективи розвитку. ІКТ в освіті, 5(2), 7–13.
4. Прикоп Л. В. (2021). Використання електронного портфоліо для супроводу розвитку обдарованих учнів. Освітній дискурс, (3–4), 83–90.

Ніколаєнко Л. І.,
кандидат педагогічних наук,
заступник директора з НВР,
керівник гуртка-методист КЗ Сумський Палац дітей та юнацтва

МУЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ВИХОВАНЦІВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті розглянуто питання музичного розвитку дітей з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Систематизовано інформаційно-комунікаційні технології, що використовуються з метою музичного розвитку в закладі позашкільної освіти. Наведено практичні аспекти упровадження інформаційно-комунікаційних технологій задля розвитку музичності дітей. Розкрито можливості online-платформ, Інтернет-сервісів та ресурсів.

Ключові слова: музичний розвиток, інформаційно-комунікаційні технології, online-платформа, Інтернет-ресурси, технології навчання, заклад позашкільної освіти.

Abstract. The article considers the issue of musical development of children using information and communication technologies. Additionally, the information and communication technologies are systematized for the purpose of musical development in an after-school educational institution. This article presented practical aspects of the implementation of information and communication technologies for the development of children's musicality. It also revealed the possibilities of online platforms, Internet services and resources.

Keywords: musical development, information and communication technologies, online platform, Internet resources, learning technologies, after-school educational institution.

Постановка проблеми. Безпекова ситуація, що склалася в Україні за останні роки, стали викликом для всіх учасників освітнього процесу та змусила нас оволодівати новими технологіями навчання. З огляду на зазначене, особливої актуальності набувають інформаційно-комунікаційні технології, що відкривають широкі можливості для збагачення та урізноманітнення розвитку дітей, в т.ч. музичного. Їх використання може зробити процес навчання більш цікавим, наочним, інтерактивним та індивідуалізованим. Головна їх перевага – можливість дистанційного використання, що надає безпеку вихованцям.

Аналіз останніх публікацій. Питання інформаційно-комунікаційних технологій є предметом вивчення науковців, дослідників (В. Биков, М. Жалдак, М. Згуровський, В. Кухаренко, Н. Морзе, С. Пейперт, М. Резнік; А. Хуторський, Б. Ярмахов, С. А. Раков та ін.).

Проблемі впровадження ІКТ у освітній процес у присвячені роботи К. Власенко, В. Клочка, Т. Крилової, Т. Максимової, І. Реутової, Ю. Триуса та інших.

Мета статті – продемонструвати інформаційно-комунікаційні технології, що використовуються задля музичного розвитку дітей.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах, що склалися в країні, важливим стає використання педагогами технологій навчання, що дозволяють здійснювати освітній процес на відстані, в зручний для батьків та вихованців час. Допомогою у вирішенні даного питання є інформаційно-комунікаційні технології як невід’ємна частина освітнього процесу.

Відповідно до тлумачного словника з інформаційно-педагогічних технологій «інформаційна технологія – це сукупність засобів і методів, за допомогою яких здійснюється процес обробки інформації» [4, с. 19]. Інформаційні технології, що базуються на використанні персональних комп’ютерів, комп’ютерних мереж і засобів зв’язку утворюють інформаційно-комунікаційні технології.

За визначенням К. Блуртона інформаційно-комунікаційні технології – є різноманітні технологічні інструменти та ресурси, що використовується для спілкування і для створення, поширення, зберігання, та управління інформацією [1, с. 47].

Н. Морзе визначає інформаційно-комунікаційні технології як інформаційні технології на базі персональних комп’ютерів, комп’ютерних мереж і засобів зв’язку, для яких характерна наявність доброзичливого середовища роботи користувача [3, с. 102].

Ми розділяємо точку зору М. Жалдака, який під інформаційно-комунікаційними технологіями визначає сукупність методів, засобів і прийомів, використовуваних для збирання, систематизації, зберігання, опрацювання, передавання, подання різних повідомлень і даних [2, с. 8].

Педагогічна ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі є безперечною. Аналіз наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури дозволив визначити ряд істотних переваг упровадження цифрових освітніх технологій, що унаочнено на рис. 1.

Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють педагогу вивільнити час для спілкування з вихованцями, швидко отримати зворотній зв’язок, організувати співпрацю через застосування відповідних інструментів. Застосування зазначених вище технологій дозволяє збільшити обсяг навчального матеріалу, опановувати його в зручний час та в оптимальному темпі, підвищити

пізнавальну насиченість заняття через компактність подання інформації та мотивацію до навчання через сучасність засобів, надає одночасний доступ до необмеженої кількості інформації, автоматизує систему контролю, підвищує темп навчання та якість сприйняття матеріалу завдяки візуалізації навчального матеріалу, його збалансованості та повноті.

Рис. 1. Переваги застосування інформаційно-комунікаційних технологій

Інформаційно-комунікаційні технології, що використовуються з метою музичного розвитку дітей в закладі позашкільної освіти (на прикладі комунального закладу Сумський Палац дітей та юнацтва), узагальнено на рис. 2.

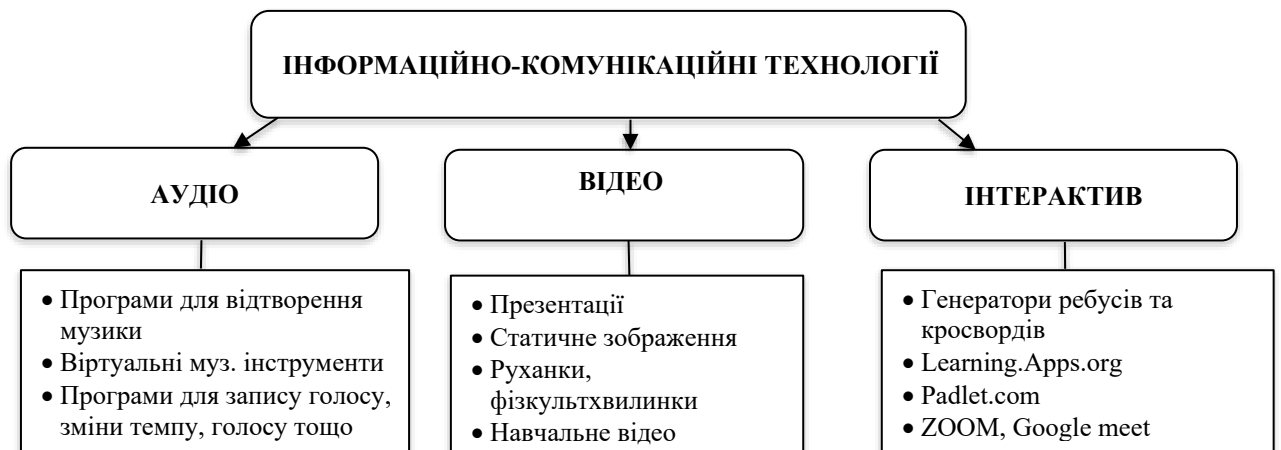

Рис. 2. Інформаційно-комунікаційні технології, що використовуються задля музичного розвитку дітей

Розглянемо більш детально, як згадані вище складові реалізуються в закладі позашкільної освіти.

АУДІО. Використання програм для відтворення музики дає можливість швидкого пошуку необхідних музичних творів та збереження великого обсягу музичної інформації. Ми застосовуємо як традиційні комп'ютерні програми KMPlayer, Media Player Classic, Winamp, так і інтернет-ресурси.

Поряд з живим виконанням, прослуховуємо твори за допомогою технічних засобів навчання: музичних центрів, ноутбуку, мультимедійного екрану. Організоване таким чином прослуховування музики розвиває музичну пам'ять, музичний слух, образне мислення, уяву дітей, пробуджує інтерес до музичних творів, допомагає глибше зрозуміти зміст музики.

Упровадження музичних програм надає доступ до великої кількості музичних творів різних жанрів та епох, а також інформації про композиторів, музичні інструменти та історію музики

Застосовуємо програми, що дозволяють змінювати темп, гучність, інструментальне забарвлення музичних фрагментів, виділяти окремі інструменти, що сприяє розвитку музичного слуху та аналітичних здібностей.

Програми для запису та редагування голосу дозволяють дітям прослуховувати свій спів, аналізувати помилки та вдосконалювати виконання.

Цікавим для дітей та корисним для розвитку їх музичних здібностей є віртуальні музичні інструменти: Програми, що імітують звучання різних музичних інструментів та дозволяють грати на них за допомогою клавіатури, миші або сенсорного екрану.

ВІДЕО. Дана складова реалізується шляхом використання аудіо- та відеозаписів музичних творів у поєднанні з візуальним рядом (ілюстраціями, портретами композиторів, схемами музичних форм тощо) допомагає дітям краще сприймати та розуміти музику.

Під час слухання музичних творів, ознайомлення з вокальними творами музичних ігор використовуємо статистичні зображення, що відповідають змісту твору. Під час розучування поспівок використовуємо малюнки звірів та птахів, про яких вивчається по співка; схеми напрямку руху мелодії, що демонструється на мультимедійному екрані. Розвитку вокальних навичок, почуття ритму та інтонації сприяє спів з використанням мнемо таблиць на екрані.

З метою розвитку моторики, реакції та вміння узгоджувати рухи з музикою застосовуємо відео з прикладами танцювальних рухів. Це допомагає дітям засвоювати різні види рухів під музику, розвивають координацію, почуття ритму, творчі здібності.

Важливим є використання мультимедійних засобів при вивченні теоретичних понять. Так, при ознайомленні з поняттями «соло», «дует», «тріо» демонструємо на екрані виступи солістів, дуету та тріо. При ознайомленні з

музичними інструментами, прослуховуємо та переглядаємо на екрані інструменти, про які йде мова на занятті. Користуємося сучасними технічними засобами дозовано та фрагментарно, надаючи перевагу живому виконанню.

ІНТЕРАКТИВ. Реалізація даної складової дозволяє створювати нові вектори розвитку дитини. Вивчення музичних термінів, ознайомлення з елементарною музичною грамотою, узагальнення вивченого матеріалу відбувається через інтелектуальні розминки. Їх упровадження створює сприятливу, творчу атмосферу, в цікавій ігровій формі дозволяє вихованцям вивчати ази музичного мистецтва. В якості інтелектуальних завдань використовуємо ребуси та кросворди, що створюємо за допомогою спеціальних програм. Найбільш простими, на наш погляд, є генератор rebus1 та crosswordus.

Широко використовуємо дидактичні можливості online-платформи LearningApps.org. Виконання завдань дозволяє вихованцям в ігровій формі закріпити музичні поняття, назви нот, жанри музики, класифікацію музичних інструментів тощо. Значною перевагою упровадження ресурсу LearningApps.org є інтерактивність, що дозволяє творчо підходити до подання та засвоєння матеріалу, встановлювати швидкість та об'єм подачі матеріалу, інтенсифікувати та урізноманітнювати освітній процес, пристосовувати процес навчання під індивідуальні здібності та можливості дитини відповідно до рівня навчання та попереднього музичного досвіду. Готуючи вправу, обираємо як вже готові завдання відповідно до розділів та напряму діяльності, так і створюємо власні, використовуючи існуючі шаблони.

Освітня платформа «Розвиток дитини» (<https://childdevelop.com.ua>) – надає широкий спектр можливостей для педагогів, вихованців та батьків. Пропонуються практичні завдання для вихованців початкової ланки з різних напрямів, робочі зошити, генератори для створення завдань, дипломи для заохочення дітей; майстер-класи з розвитку творчих здібностей; цікаві статті про виховання та навчання; блоги тощо.

Ще один інтерактивний ресурс, що використовується в освітньому процесі закладу позашкільної освіти, – дошка Padlet (<https://padlet.com>) – мультимедійний ресурс для створення, спільного редагування та зберігання інформації. Це віртуальна стіна, на яку можна прикріплювати фото, файли, посилання на сторінки Інтернет, замітки. Створюємо тематичні дошки за порами року з різних напрямів діяльності (музика, образотворче мистецтво, англійська мова, хореографія тощо).

Вище наведено приклади ресурсів для асинхронної взаємодії з вихованцями з метою їх музичного розвитку. Прикладом синхронної взаємодії є проведення online-занять. Основними ресурсами для відеоконференцій є ZOOM, GoogleClassroom та Google meet, YouTube-канал.

Висновки. Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій в закладах освіти, в тому числі, позашкільних, на сьогодні є невід'ємною складовою сучасного навчання, що має потужний педагогічний потенціал. Зокрема, підвищує якість освітнього процесу та мотивацію вихованців через візуальне сприйняття інформації, збільшує інформаційну насиченість освітньої діяльності завдяки економічності та компактності подання матеріалу, зменшує витрати часу на оволодіння та засвоєння інформації, сприяє підвищенню високого темпу навчання, надає інформацію у привабливому для сучасних дітей вигляді, дає змогу створити індивідуальну освітню траєкторію для кожного вихованця шляхом гнучкості, адаптивності та індивідуалізації навчання. Проте важливо пам'ятати, що інформаційно-комунікаційні технології є лише одним із засобів музичного розвитку і повинні використовуватися в комплексі з традиційними методами навчання. Ключову роль у цьому процесі відіграє педагог, який вміло інтегрує інформаційно-комунікаційні технології в освітній процес, враховуючи вікові особливості та індивідуальні потреби вихованців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Blurton C. New directions in Education. World Communication and Information Report 1999-2000. 1999. P. 46-61.
2. Жалдак М. І. Проблеми інформатизації навчального процесу в школі і в вузі. К. : КДПІ, 1991. С. 3-17.
3. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики : навч. посіб. К. : Навчальна книга, 2004. 256 с.
4. Крупський Я. В. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник. Вінниця : ВНТУ, 2010. 72 с.

Новгородська Марина Максимівна,
*кандидат педагогічних наук,
науковий співробітник відділу діагностики обдарованості,
ІОД НАПН України, м. Київ, Україна,
електронна пошта: maryanapovohorodska@gmail.com*

ОПТИМІЗМ І ПОЗИТИВНІ ЕМОЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ ОСВІТНЬОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. У тезах розкрито значення позитивних емоцій і оптимізму як психологічних ресурсів адаптації обдарованих дітей до умов освітньої нестабільності. Підкреслено роль сучасних психодіагностичних інструментів та програм підтримки та розвитку психоемоційної стійкості учнів. Узагальнено дослідження, що підтверджують ефективність підходів до підтримки емоційного благополуччя обдарованих дітей. Коротко окреслена програма підтримки та розвитку обдарованих дітей в умовах освітньої нестабільності, наведені приклади вправ.

Ключові слова: оптимізм, позитивні емоції, психологічні чинники, обдаровані діти, освітня нестабільність.

Abstract. The theses reveal the importance of positive emotions and optimism as psychological resources for the adaptation of gifted children to conditions of educational instability. The role of modern psychodiagnostic tools and programs for supporting and developing the psycho-emotional stability of students is emphasized. Studies are summarized that confirm the effectiveness of approaches to supporting the emotional well-being of gifted children. The program for supporting and developing gifted children in conditions of educational instability is briefly outlined, examples of exercises are given.

Keywords: optimism, positive emotions, psychological factors, gifted children, educational instability.

Актуальність теми. Сучасна українська освітня реальність характеризується численними змінами та викликами сьогодення, зокрема у зв'язку з політичними та соціальними процесами, що мають значний вплив на психоемоційний стан учнів. Особливо вразливими є обдаровані діти, оскільки їх надзвичайний інтелектуальний потенціал часто не поєднується з адаптацією до мінливого освітнього середовища. У таких умовах вони можуть страждати від стресу, соціальної ізоляції, низької самооцінки та відсутності підтримки. Деадаптація обдарованих дітей стає важливою проблемою, яку необхідно вирішувати через корекційні програми та психологічну підтримку, орієнтуючись на позитивні емоції та оптимізм як основні ресурси для адаптації в умовах нестабільності [1].

Теоретичні засади. У психології обдарованість розглядається як багатовимірне явище, яке включає когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Вона проявляється в здатності до досягнення високих результатів у різних сферах діяльності, але ця здатність потребує особливих умов для розвитку. Ключовим є підтримка емоційного стану обдарованих дітей, адже негативні емоційні переживання можуть значно знижувати їхню мотивацію, соціальні зв'язки та академічну успішність. Окремо варто відзначити, що деадаптація у таких може виникати внаслідок їхньої нездатності адаптуватися до традиційної освітньої системи, що не враховує їхніх індивідуальних потреб. Окремо зазначимо, що дуже важливим є вплив оптимізму та позитивних емоцій на процес адаптації, оскільки вони значною мірою знижують рівень тривожності та стресу, підвищуючи здатність до соціалізації та мотивації до навчання [2].

Розглянемо **психологічні чинники** подолання деадаптації обдарованих дітей в умовах освітньої нестабільності. *Оптимізм* виступає як стратегія подолання труднощів і важливий компонент психологічної стійкості особистості. Він дозволяє дитині зберігати позитивне ставлення до майбутнього, навіть у складних ситуаціях. Такі діти схильні шукати шляхи вирішення проблем

і бачити можливості навіть у найскладніших обставинах. Оптимізм є важливим ресурсом для зниження стресу і тривожності, що сприяє успішній адаптації в навчальному середовищі [3; 4; 5].

Окремо підкреслимо значний вплив *позитивних емоцій*, які не лише покращують емоційний фон учня, але й активізують його соціальну взаємодію. Діти, які переживають більше позитивних емоцій, мають краще розуміння своїх сильних сторін і більшу мотивацію для досягнення навчальних цілей. Вони швидше адаптуються до змін, оскільки відчувають підтримку з боку однолітків та вчителів [6].

Взаємозв'язок між **емоційною саморегуляцією** та **академічною успішністю** також є важливим аспектом. Обдаровані діти, які здатні управляти своїми емоціями, демонструють кращі результати в навчанні і більш успішно інтегруються у шкільне середовище [7].

Розглядаючи психодіагностичні підходи, зазначимо, що для виявлення рівня оптимізму та емоційної стабільності у обдарованих дітей використовуються різноманітні **діагностичні методики**:

- *Опитувальник LOT (THE LIFE ORIENTATION TEST)* є одним із інструментів для вимірювання рівня оптимізму. Діти з високим рівнем оптимізму демонструють кращі результати у школі та мають менший рівень тривожності [8].

- *Шкали PANAS* допомагають оцінити переважання позитивних чи негативних емоцій у дитини, що є важливим для корекції емоційного стану і побудови стратегії підтримки [9].

- *Шкала Коннерса* для діагностики тривожності та дезадаптації дозволяє виявити проблеми в адаптації учнів і вчасно вжити необхідних заходів [10].

Коротко окреслимо програму підтримки та розвитку обдарованих дітей в умовах освітньої нестабільності. Основним завданням програми підтримки є розвиток психологічних ресурсів учнів для покращення їхнього емоційного стану та успішної адаптації в умовах змін. Важливими компонентами програми є:

- *Розвиток оптимізму* за допомогою розвиваючих вправ, які сприяють формуванню позитивного ставлення до навчальних та життєвих труднощів.

- *Розвиток емоційної грамотності*, де діти вчаться розпізнавати свої емоції і регулювати їх.

- *Соціальна підтримка* у вигляді групових обговорень та взаємодії з однолітками, що сприяє розвитку соціальних навичок і підтримки в умовах стресу.

Нижче наведемо декілька прикладів вправ:

- *"Щоденник хороших подій"* – ведення щоденника, в якому учні записують позитивні моменти свого дня. Це дозволяє їм фокусуватися на позитивних аспектах життя і зменшувати вплив стресових ситуацій [11].

▪ *"Ресурси мого настрою"* – учні вчатьс я виявляти і використовувати свої емоційні ресурси для покращення настрою [12].

▪ *"Як я можу вплинути на ситуацію?"* – вправи для розвитку активного ставлення до проблем, що допомагає дитині не відчувати безпорадності перед труднощами [13].

Таким чином, впровадження програми підтримки сприятиме зниженню рівня тривожності у дітей, покращенню їх емоційного стану і збільшенню навчальної мотивації. Крім того, це дозволить їм краще адаптуватися до умов освітньої нестабільності, зберігаючи позитивне ставлення до навчання та соціальних взаємодій [14].

Висновки. Отже, оптимізм і позитивні емоції є важливими психологічними ресурсами для підтримки обдарованих учнів у складних умовах освітньої нестабільності. Комплексний підхід до розвитку емоційної грамотності та підтримки позитивного ставлення є необхідним для адаптації учнів до змін, підвищення їхньої соціальної адаптації та успішності в навчанні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Seligman, M. E. P. (2006). *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. Vintage Books.
2. Renzulli, J. S. (2005). The Three-Ring Conception of Giftedness: A Developmental Model for Promoting Creative Productivity. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (2nd ed., pp. 246–279). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511610455.015>
3. Hennefield, L., & Markson, L. (2022). The development of optimistic expectations in young children. *Cognitive development*, 63, 101201.
4. Fredrickson, B. L. (2009). *Positivity: Groundbreaking Research to Release Your Inner Optimist and Thrive*. Crown Publishing Group.
5. Seligman, M. E. P. (1990). *Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life*. Free Press.
6. Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success? *Psychological Bulletin*.
7. Masten, A. S. (2001). Ordinary Magic: Resilience Processes in Development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
8. Scheier, M. F., & Carver, C. S. (1985). Optimism, Coping, and Health: Assessment and Implications of Generalized Outcome Expectancies. *Health Psychology*, 4(3), 219–247. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.4.3.219>
9. Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and Validation of Brief Measures
10. Conners, C. K. (1997). *Conners' Rating Scales*. MHS.
11. Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377–389. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377>

12. Klingbeil, D. A., & Renshaw, T. L. (2018). Mindfulness-based interventions for gifted youth: A systematic review. *Psychology in the Schools*, 55(9), 1033–1046.
13. Helsper, A., DeShon, L., Boylan, L. E., Galliher, J., & Rubenstein, L. D. (2025). Under Pressure: Gifted Students' Vulnerabilities, Stressors, and Coping Mechanisms Within a High Achieving High School. *Behavioral Sciences*, 15(2), 235. <https://doi.org/10.3390/bs15020235>
14. Nacaroglu, O., & Bektaş, O. (2023). The effect of the flipped classroom model on gifted students' self-regulation skills and academic achievement. *Thinking Skills and Creativity*, 47, 101244. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2023.101244>

Ноджак Мар'яна Миколаївна

*директор школи, учитель предмету «Здоров'я, безпека, добробут
ЗЗСО I-III ступенів смт Нижанковичі Добромисьської міської ради,
schkolanyzankovychi@ukr.net*

ЕФЕКТИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. У статті подано авторський досвід створення сприятливого освітнього середовища для обдарованих дітей в умовах воєнного стану. Розкрито організаційні, педагогічні та гуманітарні кроки, спрямовані на збереження безперервності розвитку здібностей, підтримку психоемоційного стану учнів та залучення шкільної спільноти до активної участі у долатті викликів.

Ключові слова: обдарованість, освітнє середовище, війна, психоемоційна підтримка, гнучкий формат, громадянська позиція.

Війна – не лише криза інфраструктури та безпеки, але й глибоке випробування для педагогіки. Для шкіл, які опинилися в тилу, питання не тільки в тому, як організувати навчання, а як підтримати найцінніше – дитячу надію, допитливість і розвиток. Обдаровані діти – це особлива група, яка в умовах війни потребує не менше, а більше уваги: їхня вразливість поєднується з високою внутрішньою активністю, що вимагає педагогічного чуття та постійної підтримки.

Як директорка школи, з перших тижнів повномасштабного вторгнення я зрозуміла: наша школа має стати не лише освітнім, а й соціальним, гуманітарним і психологічним центром. Саме тому ми трансформували шкільний спортзал у тимчасовий прихисток для внутрішньо переміщених осіб, створивши там хоч і скромні, але безпечні умови для проживання. Особисто обходила навколишні села, шукала пусті хати, де можна було б тимчасово розмістити родини, які рятувалися від війни. Однією з таких стала багатодітна родина з Маріуполя, у якій – дев'ятеро дітей.

Ми взяли цю родину під опіку: організували харчування, збір одягу, залучили соціальні служби, але головне – допомогли дітям знову повернутися до навчання.

Обдаровані учні, які вимушено змінили місце проживання, часто відчують ще більшу дезорієнтацію – зміна колективу, прогалин у навчанні, зниження віри у власні сили. Саме тому ми у школі впровадили індивідуальні освітні траєкторії для таких дітей, із додатковими онлайн-зустрічами, наставництвом учителів та психологічною підтримкою. У межах шкільного проєкту «Твій талант – твоя перемога» учні можуть представляти свої дослідження, мистецькі роботи, розробки – у будь-якій зручній для них формі (офлайн, онлайн). Це дозволяє дитині залишатися залученою, навіть якщо вона перебуває у складних життєвих обставинах.

Ми створили так звані "осередки інтересів" – невеликі менторські групи, де учні за підтримки вчителів і психологів працюють над власними проєктами. В одному з них діти розробили мобільний додаток для тренування пам'яті, інші готували цифрову виставку «Моє місто до війни». Старшокласники розробили в такому осередку інтерактивну мапу пам'яток архітектури та мистецтва нашого селища і нанесли цей маршрут на Google- мапу. Це не лише розвиток здібностей, а й терапія через творчість.

Не менш важливою стала робота із батьками: ми започаткували серію тренінгів і зустрічей, зокрема «Як допомогти дитині зберегти інтерес до навчання в умовах війни» та «Розвиток здібностей без тиску: роль родини». Батьки отримали не тільки знання, але й підтримку – змогли поділитися своїми переживаннями, тривогами, знайти коло взаєморозуміння.

У цьому процесі школа поступово перетворилася на спільноту. Учителі, учні, батьки, волонтери – кожен мав свою роль. Ми відкрили внутрішню платформу «Школа для кожного», де розміщуємо навчальні матеріали, презентації, тести, а також – рубрику «Таланти серед нас», де учні діляться своїми досягненнями.

Усі ці зусилля – це не про героїзм, а про нормальність у ненормальних умовах. Ми не можемо змінити реальність війни, але можемо змінити її сприйняття дитиною. Подарувати їй нову мету, нову цікавість, новий шлях до себе – це і є головна місія школи сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Психологія обдарованої особистості в умовах соціальних трансформацій. – Київ: НаУКМА, 2021.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. – К.: Либідь, 2022.
3. Чепа Л. Педагогічна підтримка обдарованих дітей: теорія і практика. – Київ: Генеза, 2020.
4. Наказ МОН України №924 від 21.07.2022 «Про затвердження методичних рекомендацій з організації освітнього процесу в умовах воєнного стану».
5. Сайт МАН України: <https://man.gov.ua>

Овчаренко С. Ю.,
практичний психолог
Шевченківського ліцею № 1 Шевченківської селищної ради
Куп'янського району Харківської області,
sveta.ovcharenko@gmail.com

РОЗВИТОК УЧНІВСЬКОЇ ОБДАРОВАНOSTІ ЧЕРЕЗ МОТИВАЦІЮ ДО НАВЧАННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ

Анотація. У статті розглянуто проблему розвитку учнівської обдарованості в контексті мотиваційної підтримки, яка набуває особливої актуальності в умовах дистанційного та змішаного навчання, що зумовлені військовими діями в Україні. Подано аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників мотивації, роль психологічного супроводу учнів з метою формування, розвитку та збереження пізнавального інтересу, отже, активізації потенціалу обдарованих учнів. Запропоновано системний підхід до формування внутрішньої мотивації як основи самореалізації та професійної перспективності учнівської молоді.

Ключові слова: обдаровані учні, обдарованість, психологічний супровід, стратегії підтримки, внутрішня мотивація, чинники мотивації.

У сучасних умовах життя, де обдарованість стає вирішальним фактором прогресу у всіх сферах, зростає потреба в пошуку нових шляхів підтримки та розвитку учнівського потенціалу: учнів, які без належної підтримки можуть не реалізувати свій потенціал.

Розвиток учнівської обдарованості через мотивацію до навчання набуває особливого значення, адже саме мотивація є рушійною силою самореалізації та основою внутрішньої готовності до пізнання, самостійності та відповідального ставлення до навчання. Незважаючи на велику кількість наукових праць, тема підтримки обдарованих учнів залишається відкритою та потребує цілісного, системного підходу, в якому мотиваційна складова відіграє ключову роль. Саме психологічні стратегії підтримки та супроводу стають ефективним інструментом формування стійкої мотивації, збереження інтересу до знань та подолання викликів, пов'язаних із дистанційним чи змішаним навчанням.

Отже, дослідження психологічних підходів до підтримки навчальної мотивації в умовах воєнного стану є не лише актуальним, а й вкрай необхідним кроком для забезпечення умов, у яких обдаровані учні зможуть повноцінно розвиватися, зберігати віру у власні сили та реалізовувати свій потенціал – попри всі зовнішні виклики.

Питання розвитку обдарованої особистості висвітлювалося у наукових положеннях таких дослідників, як Дж. Гілфорд, Б. Блум, К. Тейлор, П. Торренс, Дж. Керрол, Я. О. Пономарьов, Г. С. Костюк, І. О. Сікорський, М. Галагузова, І. Зверєва, А. Мудрик, А. Рижанова та ін.

Сучасний тлумачний психологічний словник представляє декілька визначень обдарованості, а саме:

1. Якісно своєрідне сполучення здібностей, що забезпечує успішність виконання діяльності. Спільна дія здібностей, що представляє певну структуру, дозволяє компенсувати недостатність одних здібностей за рахунок переважного розвитку інших.

2. Загальні здібності або загальні характеристики здібностей, що зумовлюють широту можливостей людини, рівень і своєрідність її діяльності.

3. Розумовий потенціал, або інтелект; цілісна індивідуальна характеристика пізнавальних можливостей і здібностей до навчання.

4. Сукупність задатків, природних даних, характеристика ступеня виразності й своєрідності природних передумов здібностей.

5. Талановитість; наявність внутрішніх умов для видатних досягнень у діяльності.

Багатозначність терміну вказує на багатоаспектність проблеми цілісного підходу до сфери здібностей. Обдарованість як найбільш загальна характеристика сфери здібностей вимагає комплексного вивчення – психофізіологічного, психологічного та соціально-психологічного [8, с. 289].

Обдарованість учнів, розглянута крізь призму мотивації, є багатогранним явищем, яке поєднує природні здібності, творчий потенціал і прагнення досягати високих результатів. Мотивація виступає рушійною силою, що стимулює до досягнення високих результатів, таким чином забезпечуючи реалізацію обдарованості та сприяючи розвитку інтелектуальних, творчих і соціальних здібностей учнів.

Дослідження мотивації здійснювалося багатьма видатними науковцями – як вітчизняними, так і зарубіжними (Р. Вайсманом, Дж. Аتكінсоном, О. В. Гнатюком, С. Л. Парфіловою).

Модель обдарованості Дж.С. Рензуллі, представлена в роботі «Три кільця обдарованості: модель розвитку для сприяння творчої продуктивності», визначає обдарованість як результат взаємодії трьох ключових факторів: високі здібності, креативність і відданість задачі [4]. Дана модель підкреслює важливість мотивації як одного з ключових компонентів поряд із високими здібностями та творчістю. Внутрішня мотивація, яка базується на інтересі до діяльності та задоволенні від процесу, є основою для розвитку обдарованості. Зовнішня мотивація - як-от визнання, нагороди чи підтримка з боку вчителів і батьків – може посилювати внутрішнє прагнення, але не замінює його.

О. В. Гнатюк у своїх дослідженнях також наголошує, що внутрішня мотивація є рушійною силою для реалізації обдарованості. Вона базується на особистісному інтересі, прагненні досягти успіху та задоволення від самого

процесу навчання чи діяльності. Саме внутрішня мотивація стимулює обдаровану людину до глибшого пізнання, творчого підходу до задач і розвитку своїх талантів.

Проте дослідники, такі як М.М. Ковінгтон та Ф. Дрей, доводять, що значна кількість академічно обдарованих учнів має як внутрішню, так і зовнішню мотивацію. Це, у свою чергу, сприяє високим досягненням, але також може викликати напруження та ризик емоційного вигорання у разі невідповідності між очікуваннями та результатами.

З огляду на тривалу перспективу, розвиток мотивації досягнень зосереджується переважно на позитивних афективних аспектах, таких як задоволення від пізнавального процесу, почуття гордості за успішне виконання завдань та вдячність за можливість навчання, незалежно від зовнішнього оцінювання – усе це складає основу внутрішньої мотивації. (MV Covington, 1999).

Саме тому важливо не лише стимулювати досягнення, а й забезпечити психологічну підтримку, яка допоможе учням зберігати баланс між прагненням до успіху та емоційним благополуччям, формуючи стійку мотивацію, засновану на інтересі до знань, а не лише на зовнішніх винагородах [11].

Дослідниця Інституту обдарованої дитини НАПН України Марина Юріївна Мельник акцентує увагу на необхідності дієвих механізмів діагностики та супроводу розвитку особистості, незважаючи на те, що головний акцент системи освіти на сьогодні зміщується на самостійність особистості та свободу вибору напрямку діяльності. Вона зазначає, що підтримка обдарованих учнів потребує системного підходу, який включає методичне забезпечення, фінансову підтримку та залучення батьків до освітнього процесу [2, с. 14].

Музика О.Л. наголошує на важливості ціннісної підтримки з метою мотивації особистості, де мотив розглядається як результат зіставлення ціннісної свідомості особистості з особливостями життєвої ситуації. Отже, не лише об'єктивні життєві складнощі, а й недостатність власного ціннісного ресурсу людини можуть стати причиною втрати мотивації. Дослідження показують, що саме поступові деструктивні зміни у ціннісній свідомості і, відповідно, зміни характеру мотивації є причинами такого явища, яке називають феномен втрати обдарованості [3 с. 6].

Мотивація до навчання визначається не лише внутрішніми чинниками, а й впливом навколишнього середовища, що робить її стратегічним інструментом для підвищення освітнього рівня та адаптації до сучасних умов навчання. Таким чином, основою розвитку обдарованості є гармонійне поєднання внутрішньої мотивації, яка дозволяє цінувати сам процес творчості чи навчання, та зовнішньої підтримки, що зміцнює це прагнення. Це сприяє глибшому розкриттю талантів і більш повній реалізації особистісного потенціалу.

Яшина Т. А. зазначає, що важливою особливістю різновидів обдарованості є своєрідність їхнього змістового наповнення. Існує багато класифікацій типів обдарованості, однак, на думку дослідниці, для педагога першочерговим є вміння розпізнавати й орієнтуватися у таких її формах:

1. Інтелектуальний тип обдарованості.
2. Академічний тип обдарованості.
3. Художній тип обдарованості.
4. Креативний тип обдарованості.
5. Лідерська чи соціальна обдарованість.
6. Психомоторна або спортивна обдарованість.

Незважаючи на те, що всі обдаровані діти різні за темпераментом, інтересами, вихованням і, відповідно, за особистісними проявами, разом з тим, існують загальні особистісні якості, що характеризують більшість дітей і підлітків з підвищеними можливостями [10, с. 13].

Різні дослідники вкладали в поняття «стратегія» різний зміст: модель, послідовність процесу, схема, спосіб розв'язання творчого завдання, метод, план або засіб досягнення перемоги, успіху [7, с. 7].

Саме тому сучасні стратегії психологічного супроводу обдарованих учнів мають відображати комплексний та діяльнісний підхід, який вимагає належної змістовної наповненості знань, зорієнтований на новизну інформації та різні види наукової, аналітичної, розвивальної та творчої діяльності. Така діяльність під силу педагогічним працівникам, які психологічно готові впроваджувати в практику навчально-виховного процесу індивідуально-диференційований підхід до обдарованих дітей [9, с. 96].

Замість стандартних методів визначення здібностей та формування освітніх маршрутів на основі академічних показників новітні підходи зосереджуються на розвитку емоційного інтелекту, самостійності та креативності учня.

Дистанційне та змішане навчання також змінює характер соціальної взаємодії, тому одним із ключових аспектів психологічного супроводу є збереження відчуття спільності. Це досягається шляхом залучення учнів до групових онлайн-активностей, проєктів, менторських програм та індивідуальних психологічних консультацій.

Дослідження, представлені в роботах О. В. Гнатюка, акцентують увагу на необхідності створення сприятливого освітнього середовища, яке підтримує мотивацію обдарованих учнів. Вони пропонують використовувати принципово нові інноваційні методи та підходи в навчанні, вихованні, організації позакласної роботи, а також постійне оновлення форм, методів і технологій з метою ефективнішого впливу на розвиток особистості дитини, стимулювання допитливості та творчого мислення [6 с. 16].

Одним із ефективних напрямів мотиваційної підтримки є стимулювання природної допитливості через інтерактивні методики – навчальні ігри, дебати, рольові моделювання, що викликають інтерес і створюють атмосферу дослідження. Такі методи задовольняють потреби обдарованих учнів у новизні, когнітивній складності, вільному виборі та соціальній взаємодії, які, згідно з теоріями мотивації, є ключовими умовами підтримання внутрішнього інтересу.

Формування внутрішньої мотивації у обдарованих учнів вимагає цілісної системи психологічного супроводу, орієнтованої на:

- розвиток пізнавального інтересу;
- подолання емоційних бар'єрів;
- створення сприятливого соціального середовища.

Говорячи про психологічну службу системи освіти, до намічених у стратегії її діяльності напрямів роботи слід було б додати ще один – пов'язаний із психодіагностикою, психологічним розвитком, інноваційним консультуванням, корекцією та психотерапією особистості обдарованої учнівської молоді. Психологічна служба вже наявними засобами може здійснювати психодіагностичне обстеження й оцінювання психофізіологічних, інтелектуальних, академічних, рефлексивних, характерологічних, мотиваційно-смыслових та комунікативних властивостей особистості обдарованих дітей [5, с. 5].

Центральним елементом цієї системи є впровадження практичних стратегій, які сприяють активному, свідомому залученню учнів у навчальний процес через:

- проєктну діяльність, яка дозволяє учням зануритися у реальні проблеми, самостійно обирати напрями дослідження, формулювати гіпотези та застосовувати міжпредметні знання на практиці;

- хакатоні, навчальні квести, STEAM-майстерні та мікропроєкти з використанням цифрових технологій (наприклад, створення освітніх блогів або подкастів), які не тільки відповідають інтелектуальним та творчим запитам учнів, а й сприяють розвитку критичного мислення, комунікаційних навичок та ініціативності.

Додатково ефективною формою є участь у навчальних клубах за інтересами - дебатних, літературних, наукових чи технічних, де учні можуть поглиблено вивчати обрану тематику та обмінюватися знаннями в середовищі однодумців. Наприклад, організація учнівських наукових конференцій, творчих лабораторій чи соціальних ініціатив на базі шкіл дозволяє не лише розвивати обдарованість, а й зміцнює мотивацію через переживання успіху, визнання та особистої значущості.

Таким чином, урізноманітнення форм навчальної діяльності з урахуванням інтересів і здібностей учнів створює умови для глибшого залучення до освітнього процесу, що, своєю чергою, є основою формування внутрішньої, стійкої мотивації до навчання.

Ключовою складовою такої стратегії психологічного супроводу є емоційна підтримка та забезпечення психологічної стійкості учнів, що досягається через техніки емоційної регуляції, когнітивно-поведінкові методи та інтеграцію практик майндфулнес. Завдяки цим підходам учні зберігають мотивацію до навчання попри стресові чинники, які можуть впливати на їхню здатність до самореалізації. Не менш значущою є роль психологічної підтримки у подоланні страху невдач – через зустрічі у мінігрупах підтримки, сеанси емоційного розвантаження та ресурсування, де учні можуть ділитися досвідом, отримувати зворотний зв'язок, відчувати доброзичливе ставлення, увагу до індивідуальних потреб і визнання досягнень.

Слід зауважити, що відповідно до загальних умов ефективності психологічної допомоги, вибір специфічних для обдарованих осіб цінностей, які відображають притаманні їм способи самореалізації, завжди залишається за самим суб'єктом [1, с. 7].

Отже, психологічний супровід обдарованих учнів через мотивацію - це багаторівнева система, яка поєднує сучасні освітні практики з цілеспрямованим розвитком емоційного добробуту, сприяє формуванню внутрішньої мотивації, розкриттю інтелектуального потенціалу та розвитку стійкості до викликів освітнього процесу. Інтеграція інтерактивних, проєктних і дослідницьких методів навчання, а також забезпечення емоційної підтримки та безпечної середовища дає змогу не лише підтримати пізнавальний інтерес учнів, а й сформувати глибоку навчальну автономію. Таким чином, взаємозв'язок між інноваційними методами навчання, внутрішньою мотивацією та розвитком обдарованості є фундаментом сучасних психологічних стратегій супроводу, орієнтованих на освітню самостійність, емоційну зрілість і професійну перспективність учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Навчальний посібник. Київ: Видавництво «Міленіум», 2024. – 176 с.
2. Мельник М. Ю. Портфоліо інтелектуально обдарованого старшокласника, схильного до дослідницької діяльності: методичні рекомендації [Текст] / М. Ю. Мельник. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. – 40 с.
3. Музика О.Л. Ціннісна підтримка особистісного росту / Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія №12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 6 (30). – Ч. II. – С. 232-240
4. Полицяк Н. Моделі навчання обдарованої молоді Джозефа Рензулі / Н. Полицяк // Нова педагогічна думка. - 2014. - № 1. - С. 29-32.
5. Рибалка В. Професійна психолого-педагогічна підтримка світоглядних, духовних і творчих тенденцій розвитку особистості обдарованої молоді <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8240/1/4.pdf>

6. Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір: тези доповідей X наук.-практ. семінару., 23 квіт. 2020 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 92 с.
7. Романовська Д.Д. Особистісні стратегії професійної діяльності психологів [Текст]: монографія / Д.Д.Романовська. – Чернівці : видавництво, 2014. – 242 с.
8. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007.– 640 с.
9. Шевчишена Оксана Володимирівна. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-метод. посіб. / О.В.Шевчишена. – Хмельницький: ОППО, 2016. - 237 с.
10. Яншина Т. А. Психологічний супровід інтелектуального розвитку обдарованих: діагностика та розвиток особистісних якостей : посібник / Т.А. Яншина. – К., 2013. – 276 с.
11. Covington M. V. The developmental course of achievement motivation: a need-based approach. 2002. Р. 3–56. Внутрішня та зовнішня мотивація в школах: примирення Лютий 2000 року. Сучасні напрямки психологічної науки 9(1):22-25

Онопченко Г. В.,
старша наукова співробітниця
відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
blankao1808@gmail.com

Онопченко О. В.,
наукова співробітниця
відділу підтримки обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
elenavmon@gmail.com

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ: ПОТЕНЦІАЛ ІКТ У РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО МИСЛЕННЯ

У статті розглядається цифрова трансформація освіти як чинник підтримки обдарованих учнів. Обґрунтовано, що цифрові технології є ключовим інструментом у створенні інноваційного освітнього простору, який забезпечує індивідуалізацію навчання та розвиток інтелектуального потенціалу молоді. Виокремлено стратегії, що сприяють формуванню цифрової компетентності, самостійності та критичного мислення. Акцент зроблено на значенні інтеграції ІКТ, нових моделей навчання й педагогічного супроводу у створенні умов для розкриття здібностей обдарованих учнів.

Ключові слова: цифрова трансформація, обдаровані учні, інформаційно-комунікаційні технології, освітні стратегії, критичне мислення.

The article explores digital transformation in education as a factor in supporting gifted students. It is substantiated that digital technologies are a key tool in creating

an innovative educational environment that ensures individualized learning and the development of young people's intellectual potential. Strategies that foster the formation of digital competence, independence, and critical thinking are identified. Emphasis is placed on the importance of integrating ICT, new learning models, and pedagogical support in creating conditions for unlocking the abilities of gifted students.

Keywords: digital transformation, gifted students, information and communication technologies, educational strategies, critical thinking.

У світі стрімких інформаційних потоків та швидкого впровадження наукових та технологічних досягнень у всі сфери діяльності людина має володіти не лише ґрунтовними знаннями, а й такими ключовими компетентностями, як креативність, критичне мислення, вміння працювати в команді та адаптуватися до будь-яких змін у житті. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства питання цифровізації освіти та впровадження цифрових технологій набувають особливої актуальності.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, надалі ІКТ, вимагає від сучасної особистості постійного самовдосконалення, відкритості до інновацій і готовності до безперервного навчання.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують обдаровані учні, які виявляють високе прагнення до навчання, глибокі пізнавальні інтереси та схильність до нестандартного мислення, саме тому цифрові технології можуть стати для них ефективним інструментом, здатним надавати суттєву допомогу під час поглибленого опанування знань, самореалізації, розвитку творчого потенціалу та креативного мислення.

Поняття цифровізації освіти є одним із ключових у сучасному освітньому дискурсі, особливо в умовах Четвертої промислової революції, глобалізації та постпандемічної трансформації освітнього простору. Міжнародні організації та провідні вчені визначають цифровізацію як комплексний процес інтеграції цифрових технологій у всі компоненти освіти. Аналіз цих визначень дозволяє виокремити спільні підходи та виявити концептуальні відмінності.

Перша згадка терміну цифровізації пов'язана з ім'ям німецького економіста, засновника Всесвітнього економічного форуму, Клауса Шваба (Klaus Schwab). Він назвав 1960–1980 рр. роками цифрової революції, вважаючи, що її каталізатором став розвиток напівпровідникових електронно-обчислюваних машин, наступний етап (60-70-рр.) – поява персональних комп'ютерів, а починаючи з 90-х – поява мережі Інтернет. Клаус Шваб припустив, що наближається Четверта промислова революція, яка також буде пов'язана з цифровізацією, вдосконаленням мережі Інтернет, гаджетів, які містять безліч

функцій, забезпечуючи багато можливостей учасникам освітнього процесу та розвитком штучного інтелекту [2].

На сучасному етапі існування суспільства поняття цифровізації набуває особливої актуальності, що зумовлено стрімким поширенням і впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у всісфери діяльності людини.

У свою чергу поняття «цифровізація освіти» охоплює процес глибокої трансформації освітнього середовища через системне впровадження цифрових технологій на всіх рівнях навчання, викладання, управління та взаємодії між учасниками освітнього процесу. Це не лише заміна традиційних засобів навчання цифровими аналогами, а й комплексна зміна самої природи освіти, її змісту, форм і методів організації, орієнтована на підвищення якості, доступності та інклюзивності [5]. Тут цифровізація – дієвий перехід до відкритої освіти, що розширює доступ до знань, забезпечує мобільність здобувачів освіти, формує цифрову культуру та компетентності 21-го століття. Вона вимагає не лише технічного забезпечення, але й методологічного переосмислення ролі вчителя, активного залучення учня як суб'єкта освітньої взаємодії та розбудови єдиного цифрового освітнього простору на основі принципів гнучкості, інноваційності й сталого розвитку.

У науковому дискурсі цифровізація освіти розглядається як елемент більш широкої цифрової трансформації суспільства, що спричиняє зміни у педагогічній парадигмі – від знаннєвої до компетентнісної. Вона передбачає інтеграцію ІКТ, хмарних сервісів, штучного інтелекту, доповненої реальності та аналітики даних для персоналізації навчального процесу та оптимізації педагогічних рішень. Це пояснює формування низки наступних концептуальних підходів до її визначення.

Соціально-інклюзивний підхід

ЮНЕСКО (UNESCO) розглядає цифровізацію освіти як процес, що сприяє інклюзивному, відкритому та стійкому навчанню, зосереджуючись на використанні цифрових інновацій для розширення доступу до освітніх можливостей, підвищення якості навчання та побудови стійких систем навчання.

«Цифрові інновації продемонстрували здатність доповнювати, збагачувати та трансформувати освіту, а також мають потенціал прискорити прогрес у досягненні Цілі сталого розвитку 4 (SDG 4) щодо освіти та трансформувати способи надання універсального доступу до навчання» [4].

Функціонально-технократичний підхід

Європейська комісія (European Commission) визначає цифрову освіту як використання цифрових технологій і інструментів (онлайн-навчання, змішане навчання та використання ШІ, віртуальної реальності та аналітики даних тощо) для підвищення ефективності навчання та формування професійної еліти - підготовку висококласних фахівців відповідно до конкретних функцій, які вони

повинні виконувати в майбутній професійній діяльності, із акцентом на технічні навички, продуктивність та ефективність. У цьому підході акцент робиться на інструментальній стороні цифровізації, а цифрова освіта охоплює використання цифрових технологій та інструментів для покращення викладання і навчання [1].

Системно-перетворювальний підхід

За словами Андреаса Шляйхера (A. Schleicher), директора з освіти та навичок Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), цифровізація освіти не просто означає оцифрування контенту, а радикальну трансформацію досвіду навчання, де передбачено трансформацію освітнього досвіду через використання даних, штучного інтелекту, адаптивних систем навчання та цифрових інструментів співпраці, що змінює ролі вчителів і учнів, підходи до оцінювання, структуру навчання. «Цифрова трансформація освіти не означає, що всі освітні заходи стануть цифровими, як іноді стверджують противники цифровізації. Натомість це означає, що цифрові технології використовуються для покращення навчання, викладання та управління освітою» [3].

Футирологічно-економічний підхід

У концепції Клауса Шваба (Klaus Schwab) цифровізація освіти є частиною Четвертої промислової революції і розглядається як ключовий фактор суспільних змін і розвитку навичок майбутнього, умова формування компетентностей здобувачів освіти для глобального ринку праці. Вчений підкреслює, що цифрова трансформація освіти є ключовим фактором суспільних змін, яка передбачає нові способи подачі навчального матеріалу, персоналізацію навчання та розвиток навичок майбутнього. «Ми стоїмо на порозі технологічної революції, яка фундаментально змінить спосіб нашого життя, роботи та взаємодії один з одним. У своїх масштабах, обсязі та складності ця трансформація буде відмінною від усього, що людство переживало раніше» [2].

Проаналізувавши наукові праці українських та міжнародних вчених [2, 3, 5, 6] робимо висновок, що цифровізацію освіти потрібно розглядати комплексно, не лише як технічний процес, а ще як глибоку соціально-культурну трансформацію, здатну суттєво змінити парадигму навчання, педагогічну взаємодію та освітню політику. Для ефективної реалізації цифровізації важливо поєднувати технічні інновації з педагогічними підходами, що ґрунтуються на гуманістичних цінностях, розвитку критичного мислення та цифрової грамотності. Отже, розглянемо наступні ключові завдання цифровізації освіти:

1. Удосконалення професійної підготовки педагогічних кадрів через інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес. Досягається завдяки створенню системи з формування цифрової компетентності у всього кадрового складу системи освіти (адміністрації всіх рівнів, педагогів,

науківців-освітян тощо) їх здатності використовувати ІКТ у навчанні, управлінні освітньою діяльністю та оцінюванні результатів навчання.

2. Упровадження інтерактивних та інноваційних методів навчання, орієнтованих на активну участь здобувачів освіти. Досягається завдяки створенню та впровадженню нових педагогічних стратегій, які сприяють залученню здобувачів освіти до процесу пізнання (проектний, проблемний метод, кейс-метод), що підвищує мотивацію та розвиває критичне і креативне мислення.

3. Створення умов для розвитку творчого й інтелектуального потенціалу учнів за допомогою цифрових освітніх ресурсів, адже використання цифрових інструментів стимулює креативність, самостійність і дослідницькі здібності здобувачів освіти.

4. Інтеграція різних форм і видів освітньої діяльності в єдине цифрове середовище. Необхідність створення освітніх екосистем, обумовлена прагненням об'єднати навчальну, дослідницьку, проектну діяльність, що дозволяє реалізувати міждисциплінарний підхід і посилити практичну спрямованість освіти.

5. Індивідуалізація та персоналізація освітніх траєкторій на основі аналізу цифрових даних про здобувача освіти. Завдяки використанню адаптивних освітніх платформ забезпечується урахування когнітивних, психологічних і поведінкових особливостей, що сприяє підвищенню ефективності засвоєння знань.

6. Забезпечення наступності та безперервності освіти за допомогою цифрових технологій. Йдеться про підтримку концепції «навчання впродовж усього життя» (*lifelong learning*) із використанням онлайн-курсів, цифрових бібліотек, навчальних платформ і порталів.

7. Розробка та впровадження технологій дистанційного й змішаного навчання. Цифрові освітні платформи та системи управління навчанням розширюють доступ до освіти, забезпечують гнучкість і стійкість навчального процесу не зважаючи на зовнішні умови здобувачів освіти.

8. Модернізація навчально-методичного забезпечення з урахуванням цифрових форматів і нових освітніх стандартів. Створення та впровадження електронних підручників, інтерактивних модулів, мультимедійного контенту та віртуальних лабораторій потребує переосмислення традиційних методичних підходів і розробки цифрових освітніх ресурсів нового покоління.

9. Формування єдиного цифрового освітнього простору. Інтеграція всіх учасників освітнього процесу (шкіл, закладів вищої освіти, установ додаткової освіти, наукових центрів) в єдину інформаційну інфраструктуру дозволяє оптимізувати управління й підвищити доступність освітніх ресурсів.

10. Підвищення цифрової грамотності всіх учасників освітнього процесу включає розвиток у здобувачів і викладачів навичок безпечного, відповідального та ефективного використання цифрових технологій в освітній і професійній діяльності.

Одним з стратегічних завдань для формування інноваційного потенціалу суспільства країни також вважаємо підтримку саме обдарованих учнів у процесі цифровізації освіти. Освітні стратегії підтримки обдарованості в цифрову епоху мають відповідати викликам часу й ефективно поєднувати інноваційні технології з педагогічними підходами, орієнтованими на розвиток потенціалу обдарованих учнів. У сучасному цифровому середовищі ключовими стратегіями є індивідуалізація освітнього процесу; проєктно-дослідницьке навчання з опорою на цифрові інструменти; дистанційне та змішане навчання; гейміфікація та інтерактивне навчання; цифрові платформи для творчості й самовираження; формування цифрової культури та самовдосконалення. Ці освітні стратегії спрямовані не лише на підтримку обдарованості, а ще й на розкриття потенціалу особистості учнів через нові форми навчання, розвиток творчості, індивідуалізації та ключових компетентностей. Це дозволяє створити умови, у яких обдаровані зможуть не лише здобути знання, а й реалізувати себе як інноватори та творці нових змін.

Цифрове освітнє середовище відкриває широкі можливості для індивідуалізації навчання, доступу до поглиблених знань, самостійної дослідницької діяльності та глобальної комунікації. Для обдарованих учнів це створює умови для реалізації їхнього інтелектуального і творчого потенціалу, самовираження та розвитку креативного мислення [6].

Акцент на розвиток саме креативного мислення в обдарованих учнів є необхідною умовою для повноцінної реалізації їхнього потенціалу. Обдарованість сама по собі не гарантує успіху – без здатності до творчого мислення учні можуть залишатися в межах відтворення знань, не переходячи до їхнього осмислення, переосмислення та інноваційного застосування. Креативність дозволяє обдарованим учням не лише вирішувати складні задачі, а й генерувати нові ідеї, комбінувати знання з різних галузей, знаходити нестандартні рішення, трансформувати здобуті знання у вдосконалення оточуючого середовища.

У глобальному вимірі креативність вважається однією з ключових компетентностей XXI століття, а нестандартне мислення та здатність вирішувати будь-які завдання поза шаблоном значно підвищують конкурентоспроможність на ринку праці, сприяють розвитку підприємництва, наукових досліджень та міждисциплінарних ініціатив. Вона також відіграє важливу роль у формуванні емоційного інтелекту, гнучкості мислення та здатності до конструктивної взаємодії в команді.

Розвиток креативного мислення є одним із ключових чинників успішної самореалізації особистості в умовах сучасного світу, його значення виходить за межі суто освітнього процесу і охоплює професійну, соціальну та культурну

сфери. Креативне мислення сприяє формуванню здатності бачити нові можливості, генерувати оригінальні ідеї та адаптувати знання до нових контекстів. У процесі навчання таке мислення активізує пізнавальну діяльність, стимулює ініціативність, розвиває критичне мислення й уміння поєднувати різномірну інформацію для створення інноваційних рішень. Особливо важливо це для обдарованих учнів, потенціал яких нерідко виходить за рамки стандартних навчальних програм.

Таким чином, розвиток креативного мислення не лише збагачує інтелектуальне життя учнів, а й створює передумови для сталого інноваційного розвитку суспільства.

У сучасному світі, де швидко змінюються технології, професії та соціальні запити, саме креативне мислення забезпечує конкурентоспроможність, адаптивність та здатність до лідерства. Тому його розвиток має стати пріоритетом у роботі з обдарованими дітьми, зокрема в умовах цифрового освітнього середовища, яке надає широкий спектр інструментів для творчості, самовираження та інноваційної діяльності [8].

Залучення обдарованих учнів до цифрового освітнього процесу сприяє формуванню нового покоління лідерів, здатних генерувати нестандартні ідеї, адаптуватися до змін та впливати на розвиток науково-технічного прогресу. Водночас підтримка обдарованих дітей у цифровому середовищі вимагає цілеспрямованої педагогічної роботи, інноваційних методик і розвитку цифрової компетентності вчителів, що робить цей напрям одним із пріоритетних у сучасній освітній політиці [7].

У таблиці розглянуто вплив цифровізації на освіту обдарованих учнів і розвиток креативного мислення.

Таблиця

№	Ключове завдання цифровізації освіти	Роль в освіті обдарованих учнів	Вплив на розвиток креативного мислення
1	Удосконалення підготовки педагогів через ІКТ	Підвищення рівня професіоналізму вчителя дозволяє краще працювати з інтелектуальною молоддю	Використання ІКТ сприяє створенню середовища для нестандартних рішень і самовираження
2	Упровадження інтерактивних та інноваційних методів навчання	Стимулює зацікавленість, активну участь і самостійність обдарованих учнів	Розвиває здатність генерувати ідеї, експериментувати, мислити гнучко та оригінально
3	Створення умов для розвитку творчого й інтелектуального потенціалу учнів	Сприяє реалізації індивідуальних здібностей, спрямованих на глибше пізнання світу	Підтримує розвиток інноваційного мислення, здатності до синтезу та аналізу

№	Ключове завдання цифровізації освіти	Роль в освіті обдарованих учнів	Вплив на розвиток креативного мислення
4	Інтеграція форм і видів діяльності в єдине цифрове середовище	Забезпечує гнучкість та доступність різних видів активностей (наука, мистецтво, дослідження)	Стимулює міждисциплінарне мислення, асоціативне поєднання знань із різних галузей
5	Індивідуалізація та персоналізація освітніх траєкторій	Дозволяє працювати з індивідуальними нахилами, темпом і стилем навчання	Підвищує здатність до саморефлексії, пошуку власних рішень, інноваційних підходів
6	Забезпечення наступності та безперервності освіти	Створює умови для систематичного розвитку здібностей незалежно від зовнішніх обставин	Сприяє формуванню довгострокових творчих проєктів та навичок самонавчання
7	Технології дистанційного й змішаного навчання	Розширює доступ до альтернативних джерел знань, конкурсів, онлайн-курсів тощо	Забезпечує свободу вибору й гнучкість у навчанні – ключові фактори для творчого розвитку
8	Модернізація навчально-методичного забезпечення	Враховує новітні потреби учнів із високим рівнем мотивації до навчання	Дає можливість використовувати нестандартні цифрові ресурси для розвитку уяви й мислення
9	Формування єдиного цифрового освітнього простору	Дозволяє обдарованим учням взаємодіяти з іншими талановитими дітьми, освітянами, фахівцями	Стимулює колаборативну креативність, розвиток комунікативних і проєктних навичок
10	Підвищення цифрової грамотності учасників освітнього процесу	Формує здатність ефективно використовувати цифрові ресурси у власному навчанні та розвитку	Розширює інструментарій для самовираження, експериментування, візуалізації власних ідей

Наведена таблиця може стати обґрунтованим інструментом для упорядкування й аналізу впливу процесів цифровізації на освіту обдарованих учнів. Вона відображає основні завдання цифрової трансформації та висвітлює їхній внесок у розвиток креативного мислення, дозволяє цілісно оцінити педагогічний потенціал цифрових технологій.

Цифровізація освіти, яка базується на тому, що сучасний освітній простір активно інтегрує ІКТ, відкриває нові перспективи для розвитку креативного мислення, особливо серед обдарованих учнів. Обдаровані діти вирізняються підвищеною здатністю до творчого, нестандартного мислення, високим рівнем мотивації до саморозвитку та пошуку нових ідей. ІКТ виступають як каталізатор цих здібностей, забезпечуючи умови для інтелектуального та творчого

зростання, не лише розширюють доступ до інформаційних ресурсів, а й трансформують спосіб взаємодії учнів із знаннями, стимулюючи їх до глибшого осмислення та аналізу. Для обдарованих учнів це означає можливість вийти за межі стандартної навчальної програми, поглиблено вивчати обрані теми, реалізовувати індивідуальні проєкти і творчі ідеї. Інструменти ІКТ підтримують процеси моделювання, експериментування та візуалізації, що є невід'ємними складовими креативного мислення.

Особливу цінність ІКТ мають у контексті індивідуалізації навчання. Вони дозволяють адаптувати освітній процес до унікальних потреб і здібностей кожного обдарованого учня, стимулюючи їхню автономність і самостійність у пізнанні. Крім того, цифрові платформи та мережеві ресурси створюють простір для колективної творчості і взаємного збагачення ідеями, що є важливим чинником розвитку креативності [10]. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес сприяє розкриттю творчого потенціалу обдарованих учнів, стимулює їхню здатність до генерації нових ідей і формує умови для ефективної самореалізації в умовах інформаційного суспільства.

Отже, цифрова трансформація освіти є не лише технологічним процесом, а й глибокою педагогічною та соціально-культурною зміною, що трансформує підходи до навчання й розширює можливості для реалізації індивідуального потенціалу учнів. Особливо важливим цей процес є для підтримки обдарованих учнів, адже саме цифрове середовище забезпечує широкі можливості для індивідуалізації навчання, розвитку креативного мислення, формування цифрових і комунікативних компетентностей.

Інтеграція ІКТ у навчальний процес дозволяє педагогам впроваджувати інноваційні методи навчання, стимулює учнів до творчої діяльності та сприяє формуванню нових форм самовираження. Успішність цифровізації освіти в умовах підтримки обдарованих учнів залежить від системного підходу до створення цифрової інфраструктури, підготовки педагогів, розробки адаптивних освітніх платформ і формування цифрової культури у всіх учасників освітнього процесу.

Таким чином, підтримка обдарованих дітей через ІКТ-засоби є одним із ключових векторів сучасної освітньої політики, орієнтованої на розвиток інтелектуального капіталу, інноваційного потенціалу та формування покоління здатного до створення нових ідей і трансформації суспільства в умовах цифрової епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. European Commission. European Education Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education>
2. Schwab, K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – 2016. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/stories/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond>

3. OECD. Digital Education Outlook 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/12/oecd-digital-education-outlook-2023_c827b81a/c74f03de-en.pdf
4. UNESCO. Digital learning and transformation of education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unesco.org/en/digital-education>
5. Гриценко І. В. Цифрова трансформація освіти: виклики та перспективи // Освітній простір України. – 2021. – № 3. – С. 15–21.
6. Гуревич Р. С., Кравець І. В. Інформаційно-освітнє середовище як умова підтримки обдарованих учнів // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2020. – № 4(78).
7. Крошка О. М., Кухар Р. Р., Глінкіна Т. І. Педагогічні інновації в освіті та розвитку обдарованих учнів // Обдаровані діти–скарб нації!: матеріали V Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – С. 735.
8. Софіюк С. В. Сучасні тенденції розвитку креативності інтелектуально обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Publishing House “Baltija Publishing”, 2021. – Режим доступу: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/168/4941/10362-1>
9. Шевченко С. В. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: теорія і практика. – К.: Педагогічна думка, 2016.
10. Широков Д. Л. ІКТ як інструмент індивідуалізації навчання в сучасній школі // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-18-5491>.

Охріменко Зорина Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,

учитель театральних дисциплін

Херсонського Таврійського ліцею Херсонської міської ради

Мельник Анжеліка Іванівна,

директор Херсонського Таврійського ліцею

Херсонської міської ради

СТАН СФОРМОВАНOSTІ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ХУДОЖНЬО-ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ЛІЦЕЮ МИСТЕЦТВ: ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ

В статті актуалізовано важливість формування креативної особистості учнів в сучасних умовах. Наголошено, що зважаючи на комплексність проблем креативності, відкритим питанням залишається практична реалізація підходів формування і діагностики креативності. Уточнено зміст поняття «креативна особистість учня» та розкрито його компонентну структуру. Окреслено особливості діагностики креативності.

Ключові слова: креативність, креативна особистість учня, структура креативності, умови розвитку креативності, діагностика креативності.

The article highlights the importance of forming students' creative personality in modern conditions. It is emphasized that, given the complexity of creativity problems,

the practical implementation of approaches to the formation and diagnosis of creativity remains an open question. The content of the concept of "student's creative personality" is clarified and its component structure is revealed. The features of creativity diagnostics are outlined.

Keywords: creativity, student's creative personality, structure of creativity, conditions for the development of creativity, diagnostics of creativity.

Креативність є тією характеристикою особистості, яка визначена в країнах Європейського союзу як одна із найважливіших компетенцій, що допомагає бути успішним в умовах мінливого сьогодення. Відповідно, на часі розробка змісту, форм і методів вдосконалення освітнього процесу з метою інтеграції української освіти в європейській простір. Але, це надзвичайно складне завдання в умовах сьогодення. Адже, в умовах війни українська освіта постійно стикається з новими викликами, що потребують негайного реагування, адаптації та пошуку шляхів їх подолання. Це і психоемоційний стан всіх учасників освітнього процесу, низька навчальна мотивація, освітні втрати і розриви тощо. Отже, для сучасної освіти є пріоритетом реалізація концептуальних освітніх засад в умовах кризи та збереження і розвиток потенціалу підростаючої особистості. Саме тому, формування в учнів креативності, як здатності до інновацій та творчості у різних сферах діяльності, є актуальним напрямом науково-практичних пошуків.

В контексті тематики статті для нас є важливими фундаментальні дослідження проблем креативності, висвітлені в працях сучасних українських науковців: О. Антонова, О. Дубасенюк, О. Комаровської, О. Моляко, В. Павленко та ін.

Зауважимо, що проблема розвитку і формування різних аспектів креативності надзвичайно актуальний напрям як вітчизняних так і зарубіжних досліджень. В той же час відкритим питанням залишається практична реалізація підходів формування креативності, визначення умов, які будуть сприяти ефективній суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу, розробка і впровадження інноваційного забезпечення процесу становлення і розвитку креативності особистості учнів.

З метою вирішення зазначених проблем в Херсонському Таврійському ліцеї розпочато всеукраїнський експеримент «Розвиток креативної особистості в художньо-освітньому просторі ліцею мистецтв». Аналіз психолого-педагогічного доробку з проблеми дослідження дозволив виокремити суттєві складові креативності та уточнити поняття «креативна особистість учня». Креативна особистість учня – це особистість, яка характеризується інтегративною сукупністю креативних якостей відповідно до вікових особливостей життєвого розвитку і використовує креативний підхід для розв'язання різноманітних доступних завдань і проблем у навчальних ситуаціях і різних видах пізнавальної діяльності.

Дослідно-експериментальна робота з проблеми розвитку креативної особистості в художньому просторі ліцею мистецтв здійснювалась у декілька етапів. На концептуально-діагностичному етапі було розроблено структуру поняття креативна особистість учня, та схарактеризовано рівні (високий, достатній, середній і низький) сформованості креативної особистості учня.

Традиційно в структурі креативної особистості виділяють когнітивний, емоційно-мотиваційний і поведінковий компоненти. На нашу думку, такий підхід є дещо спрощеним. Адже, як зазначає В. Павленко, креативність є загальною властивістю особистості, яка проявляється під час творчого процесу як здатність породжувати різноманітний, соціально важливий, оригінальний продукт і продуктивні шляхи його застосування; здатність знаходити рішення у нестандартних ситуаціях; властивість, яка реалізується лише за сприятливих умов середовища на високому рівні в різних галузях людської діяльності протягом свого життя [6, с. 17]. Таким чином, провідну роль у детермінації креативної поведінки відіграють мотивація, ціннісні орієнтації та особистісні риси [6, с. 54].

На думку О. Комаровської, у вивченні проявів обдарованості доцільними є заміри мотивації (внутрішня або підкріплювана ззовні), креативності, котра зовні виявляється як стан постійного творчого неспокою, емоційності сприймання творів та переживання виразних засобів конкретного виду мистецтва (що відбиває загальну так звану «художність» особистості як основу її обдарованості), естетичного ставлення, зокрема, активності та стійкості інтересу до мистецького пошуку, ціннісних позицій, здатності до художньої емпатії, розвиненості рефлексії та саморефлексії, психомоторики як різного типу координаційних зв'язків, здібностей до сценічного виступу, нарешті, створених дитиною художніх образів. У дітей з найцікавішими художніми результатами і способами їх досягнення, зауважує вчена, превалює сильна внутрішня мотивація: вони, як правило, не замислюються над тим, чому саме відвідують школу; такі діти відчують потяг до занять удома і з нетерпінням чекають відвідування занять у мистецькій школі. Характер мотивації, зокрема, безпосередньо співвідноситься з емоційністю сприймання і ставлення до власної творчості. Найбільш обдаровані володіють яскравою емоційністю переживання мистецтва і, що важливо, засобів виразності; у таких дітей «емоцію» або перебуває в гармонії з «рацією», або превалює, а власна творчість сприймається як одна з найбільших цінностей [3].

Зважаючи на зазначене, на нашу думку, доцільною в даному контексті є компонентно-процесуальна модель свідомого привласнення зростаючою особистістю духовних цінностей, розроблена І. Бехом, відповідно до якої процес виховання цінностей у школярів основної і старшої школи не можливий без

компонента довільної спонуки, що забезпечує його збалансованість, стійкість і стабільність. Адже, проживання індивідом нових смислів і вибір смисложиттєвих цінностей потребують певних зусиль індивіда, наполегливості, рішучості, самоконтролю та саморегуляції. Виокремлення самоціннісного компонента обумовлено тим, що позитивне ставлення до результатів власної діяльності не можливе без ціннісного самоствавлення особистості до самої себе [1].

Отже, базуючись на компонентно-процесуальній моделі свідомого привласнення зростаючою особистістю духовних цінностей, у структурі креативної особистості учня виокремлено пізнавальний компонент та його показники: рівень знань про креативність, усвідомлення власних креативних характеристик; емоційно-мотиваційний компонент та його показники інтерес до творчої діяльності та мотиви творчої діяльності; компонент довільного імпульсу та його показники: рівень самостійності у творчій діяльності, наполегливість у творчій діяльності; практично-дієвий компонент та його показники наявність плану практичної реалізації творчих ідей, рівень володіння способами і прийомами креативної діяльності; самоціннісний компонент та його показники: рівень усвідомлення ролі самоцінності у творчій діяльності та оцінка власної спроможності досягати поставлених цілей (самоефективність).

Виокремлення компонентів, критеріїв і показників дозволило підібрати діагностичний інструментарій для визначення реального стану сформованості креативності у ліцеїстів. Відповідно до концептуальних положень вивчення проявів креативності висвітлених в працях О. Комаровської, О. Моляко, Дж. Гілфорда під час дослідно-експериментальної роботи добиралися діагностичні методики, метою яких було створення об'єктивної картини для оцінювання стану окресленої проблеми.

Було з'ясовано, що існують певні особливості креативності які важливо враховувати в процесі підбору і застосування діагностичних методик. Зокрема, креативність пов'язана з віковим виміром. Креативність повільно і поступово розвивається з простіших форм, на кожній віковій стадії вона має своє вираження, кожному періоду властива своя форма. Якщо не розвивати креативність цілеспрямовано, з віком потреби в прояві креативності зменшуються, так як дорослішання вимагає жорсткіших форм поведінки. Так, розвитку креативності особистості у процесі навчання сприяють притаманні молодшим школярам властивості: відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує. У підлітковому віці розвиток креативності відбувається не лінійно, а має два найбільш яскраво виражених піки: найяскравіший сплеск здібностей відзначається до віку 10 років, а другий сплеск – у юнацькому віці [4]. Природна юнацька динамічність, прагнення

заново і критично осмислити все навколишнє, затвердити свою самостійність і оригінальність, відмова від стереотипів, прагнення до самовдосконалення і самоактуалізації, формування «внутрішньої позиції» особистості, визначення життєвих цінностей і становлення стійкого образу свого «Я» дозволяють вважати старший шкільний вік сприятливим періодом для розвитку креативності як стійкої особистісної властивості [2]. Особистісні характеристики також є чинником який впливає на розвиток креативності. Науковцями виділено деякі особистісні риси (впевненість у собі, незалежність, агресивність, самовдоволення, невизнання соціальних обмежень, нонконформізм), що відрізняють людей з високим проявом креативності. Відзначають і такі особистісні риси, які збільшують імовірність творчості: допитливість, гострий розум, відкритість новому, вибір більш складних завдань, високу виключність в процес. Беззаперечним також є вплив і зовнішніх факторів на прояв креативності (час, умови тощо) [7].

Окрім цього, принципова спонтанність творчого процесу робить його практично невловимим для природничо-наукових методів. Ця спонтанність проявляється як у неможливості прогнозувати момент осяяння і творчого рішення, так і в невизначеності (несподіванки) самого предмета творчості, творчої ідеї, які можуть виникати поза зв'язку з метою даної пізнавальної діяльності [5].

Всі ці фактори було враховано на концептуально-діагностичному етапі експерименту. В процесі діагностики рівнів розвитку креативності перевага віддавалась малоформалізованим методам (анкетування, спостереження, експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності). Адже саме ці методи допомагають отримати цікавий, індивідуалізований емпіричний матеріал та спрямовані на активізацію рефлексивних процесів. Також використовувались стандартизовані методики (тести, опитувальники).

З метою визначення рівня знань учнів молодшого шкільного віку про креативність, інтерес і мотивацію до творчої діяльності було розроблено анкету «Креативність». З метою визначення спрямованості особистості учня до виконання творчої діяльності - анкета «Інтерес і мотивація до творчої діяльності».

Для учнів підліткового і старшого шкільного віку було розроблено анкету «Моя творча діяльність». Анкета дозволяє отримати інформацію щодо особливостей (змістовність і повнота) знань учнів старшого підліткового та юнацького віку про зміст та специфіку креативності, усвідомлення власних креативних особливостей та рівень розвитку плану практичної реалізації творчих ідей, який активізує, цілеспрямовує, допомагає організувати креативну діяльність ліцеїстів. Науково-методичним підґрунтям змісту анкети є

концептуальні ідеї закладені у теорії стратегіальної організації творчого процесу В. Моляко, концепції креативності Дж. Гілфорд (конвергентність-дивергентність). Розробляючи анкету, ми керувалися тим, що вона має виконувати не лише діагностичну функцію, а й виховну, яка полягає в усвідомленні учнем своїх наявних та потенційних можливостей, активізації самопізнання і емоційного переживання власного «Я», що є нагальною потребою старшого підліткового та юнацького віку. Зокрема це питання, що стосуються самоаналізу зовнішніх та внутрішніх чинників успішної навчальної діяльності, наявності ідеалу, який є необхідною умовою процесу самовиховання, а також вносить чіткість і єдність у спрямованість особистості. Зауважимо, що анкета крім загальної мети дослідження, може бути також спрямована на усвідомлення учнем індивідуального стилю творчої діяльності.

Підбір діагностичних методик дозволив визначити вихідний стан креативності у ліцеїстів. Отримані результати підтвердили актуальність дослідження і дали змогу окреслити напрями вдосконалення освітнього простору ліцею з метою зростання рівнів розвитку креативності особистості.

Можемо підсумувати, що особливої гостроти набуває формування креативності в сучасних кризових умовах. Адже, саме креативність є тією характеристикою особистості, яка допоможе їй швидко адаптуватися до мінливих умов, бути успішною, не залежно від зовнішніх перепон. Однак, зважаючи на комплексність проблем креативності, відкритим питанням залишається практична реалізація підходів формування креативності. Однією з проблем формування і дослідження креативності є те, що креативність мало об'єктивується у звичайних умовах освітнього процесу. Саме тому, на часі вдосконалення освітнього простору який би сприяв розвитку стійкого інтересу до творчої діяльності, розвитку внутрішньої мотивації, ціннісних позицій, розвиненості рефлексії та саморефлексії, здатності долати труднощі та бути ефективним у власній навчально-перетворювальній діяльності. Окрім цього для досліджень креативності актуальним питанням завжди є доцільний підбір діагностичного інструментарію, який би з одного боку відповідав всім вимогам вивчення креативності, а з іншого дозволив в повній мірі виявити характеристики і прояви креативності особистості з метою подальшого її формування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. Початкова школа : науково методичний журнал, 2018. 1, 5-10.
2. Дереча А. А. Особливості структурного профілю креативності старшокласників. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, 2017. С. 62–66. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_3\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkh_p_2017_3(1)_12).

3. Комаровська О. А. Особливості проявів обдарованості до мистецтва у дітей: за результатами експериментальних досліджень Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 7 (33). 2013. С. 264-272. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/5176/1/Komarovska_2013.PDF
4. Лавренчук Т. Особливості розвитку креативності дітей підліткового віку. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : збірник наукових праць / за ред. доц. В.В. Павленко. Житомир, 2018. С. 97-101.
5. Павленко В.В. Тести креативності особистості: сутнісні характеристики та особливості застосування . Андрогогічний вісник. Житомир, 2016. Випуск 7. С.219–232.
6. Розвиток креативності молодших школярів: монографія / Павленко В.В.; за ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир, 2017. 158 с.
7. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / Антонова О.Є.; за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ім. І. Франка, 2012. С.14– 41.

Павельчук М. О.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу
міжнародних зв'язків та наукової співпраці
Інституту педагогіки НАПН України
zagorul_ko@ukr.net

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. У тезах доповіді розглянуто актуальність формування індивідуальних освітніх траєкторій як ефективного засобу підтримки та розвитку обдарованих здобувачів освіти в умовах суспільних криз, зокрема війни. Обґрунтовано переваги персоналізованого підходу до навчання, зокрема врахування інтересів, здібностей, темпу та стилю навчання кожного учня. Проаналізовано виклики, з якими стикається освітнє середовище в умовах нестабільності, та окреслено шляхи їх подолання через гнучке планування освітніх маршрутів. Представлено практичні рекомендації щодо організації індивідуальних траєкторій з використанням сучасних цифрових технологій, менторського супроводу та психологічної підтримки. Підкреслено важливість створення сприятливого навчального середовища, що сприяє збереженню мотивації, емоційного добробуту та самореалізації обдарованих учнів у період кризи.

Ключові слова: обдарованість, індивідуальна освітня траєкторія, персоналізоване навчання, кризові умови, освітнє середовище, підтримка учнів, адаптивне навчання.

Abstract. The report examines the relevance of developing individual educational trajectories as an effective means of supporting and fostering gifted students in times of societal crises, particularly war. The advantages of a personalized learning

approach are substantiated, including consideration of students' interests, abilities, pace, and learning styles. The paper analyzes challenges faced by the educational environment in times of instability and outlines strategies for overcoming them through flexible learning pathway planning. Practical recommendations are presented for organizing individualized trajectories using modern digital technologies, mentorship, and psychological support. The importance of creating a supportive learning environment that promotes motivation, emotional well-being, and self-fulfillment of gifted students during a crisis is emphasized.

Keywords: giftedness, individual educational trajectory, personalized learning, crisis conditions, learning environment, student support, adaptive learning.

Сьогодні Україна переживає складні трансформаційні процеси, спричинені війною, що значно вплинули на всі сфери життя, зокрема й на освіту. В умовах нестабільності, психологічної напруги, вимушеного переміщення та обмеженого доступу до освітніх ресурсів виникає нагальна потреба в нових підходах до підтримки й розвитку учнів, особливо – обдарованих.

Обдаровані учні – це стратегічний ресурс нації. Вони потребують не лише збереження можливостей для розвитку, а й створення таких освітніх умов, які дозволяють розкривати їхній потенціал попри зовнішні виклики. У кризовій ситуації традиційні освітні моделі часто виявляються недостатньо гнучкими, щоби забезпечити цілеспрямовану роботу з такими дітьми.

Індивідуальні освітні траєкторії, як гнучкий і особистісно орієнтований інструмент, дозволяють забезпечити навчання з урахуванням інтелектуальних, емоційних, соціальних і побутових обставин конкретного учня. Це стає особливо важливим у воєнний час, коли освітній процес має бути не лише ефективним, а й підтримуючим, адаптованим, стійким до викликів.

Поняття «індивідуальна освітня траєкторія» охоплює стратегічно спланований і адаптований до особистості маршрут навчання, який відповідає її здібностям, цілям, інтересам та умовам життєдіяльності. Це не лише про вибір предметів, темпів і форматів навчання, а й про врахування внутрішніх потреб учня, його емоційного стану, ціннісних орієнтирів і соціального контексту.

Для обдарованих учнів така траєкторія має особливу цінність. Вони часто мають нерівномірний розвиток різних сфер інтелекту, проявляють глибоку зацікавленість у вузьких темах, швидко втрачають мотивацію до рутинного навчання та потребують більшого рівня автономії. Індивідуальні траєкторії дозволяють таким учням розвиватися у комфортному для них темпі та напрямі, використовуючи ті інструменти, які найкраще відповідають їхньому стилю навчання та мислення.

Повномасштабна війна в Україні спричинила серйозні виклики для системи освіти: руйнування інфраструктури, вимушене переміщення учнів і вчителів, нестача ресурсів, нестабільність навчального процесу. У цих умовах виникає

потреба не просто зберегти доступ до освіти, а створити такі умови, які дозволять обдарованим дітям не втратити інтерес до пізнання, а навпаки – використовувати навчання як ресурс стабільності та розвитку.

Індивідуальні освітні траєкторії дають змогу: підтримати внутрішню мотивацію учня до навчання через орієнтацію на його сильні сторони; забезпечити психологічний комфорт, що є критично важливим у періоди нестабільності; адаптувати темп, формат і зміст навчання до конкретних умов життя дитини (зміна місця проживання, доступ до інтернету, родинна ситуація тощо); дати можливість самостійно визначати цілі та пріоритети, що сприяє розвитку відповідальності та самоорганізації.

Реалізація індивідуального маршруту навчання в умовах кризи можлива через поєднання педагогічної гнучкості, цифрових технологій, психологічної підтримки та взаємодії з сім'єю. Серед ключових елементів:

1. Персоналізоване планування. Освітній план має враховувати рівень підготовки учня, його інтереси та поточні обставини. Доцільно використовувати діагностичні інструменти для виявлення навчальних стилів, емоційного стану та запитів дитини.

2. Цифрові освітні ресурси. Онлайн-платформи, адаптивні системи навчання (наприклад, українські освітні ресурси, Khan Academy, Coursera, Prometheus) забезпечують доступ до якісного контенту навіть у віддалених умовах. Їх використання дозволяє учневі навчатися у зручному режимі, обираючи теми, які його цікавлять.

3. Менторство. Супровід наставників – учителів, науковців або практиків у галузі інтересів учня – дає змогу не лише отримувати знання, а й отримувати підтримку, зворотний зв'язок, натхнення.

4. Проєктне навчання. Індивідуальні або групові дослідницькі проєкти дають змогу учням зануритися у реальні завдання, які пов'язані з їхніми здібностями та інтересами. Це також формує навички критичного мислення, аналізу, комунікації.

5. Емоційна підтримка. Особливої уваги потребують психологічні аспекти. Розвиток емоційного інтелекту, навичок саморегуляції, рефлексії допомагає учням долати стрес і зберігати внутрішню рівновагу. Це може бути інтегровано у навчальний процес або організовано як окремі модулі.

Індивідуальні освітні траєкторії – це не тимчасове рішення для надзвичайних ситуацій. Це стратегія, яка відповідає запитам сучасної освіти, орієнтованої на людину. У кризових умовах, зокрема під час війни, такий підхід стає життєво необхідним, адже забезпечує безперервність розвитку навіть за обмежених можливостей. Для обдарованих учнів це – реальний шанс не втратити, а примножити свій потенціал.

Формування персоналізованого шляху навчання – це не лише інструмент підтримки обдарованих, а й крок до гуманізації освіти, що визнає унікальність кожної дитини як основу для розвитку суспільства. Сьогодні, як ніколи, українська школа має стати простором можливостей, довіри та надії.

У сучасних кризових умовах, спричинених війною, особливої важливості набуває переосмислення підходів до розвитку обдарованості учнів. Індивідуальні освітні траєкторії стають ефективним засобом адаптації освітнього процесу до особистих потреб, можливостей та викликів, з якими стикаються здобувачі освіти. Вони дозволяють не лише зберегти мотивацію до навчання, а й сприяють розвитку критичного мислення, самостійності й емоційної стійкості. Упровадження таких підходів є запорукою збереження освітнього потенціалу нації та формування майбутнього покоління, здатного ефективно діяти в умовах невизначеності та змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Освіта в умовах війни: виклики та відповіді. Освітологічний дискурс. 2021. № 3–4. С. 45–51.
2. Караман О. Л. Психолого-педагогічна підтримка обдарованих учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Психолого-педагогічні проблеми підтримки обдарованих дітей. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2019. С. 21–28.
3. Попов Р.А., Павельчук М.О. рівень сформованості освітньої автономності здобувачів профільної середньої освіти як передумова персоналізації навчання у вищій школі. Вісник науки та освіти. 2025. № 2(35). С. 1305–1318.
4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань здобуття освіти в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану в Україні. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0563729-23#Text> (дата звернення: 13.05.2025).

Павловська Олена Валентинівна,
заступник директора з НВР ліцею № 136 м. Києва,
olena_pavlovska@online.ua

ПРАКТИЧНІ КРОКИ ДО УСПІШНОЇ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті йдеться про практичний досвід колективу ліцею № 136 м. Києва щодо здійснення допрофільного і профільного навчання за програмою спецкурсу «Абетка професійного самовизначення», мета якого – розвиток творчого, інтелектуального потенціалу кожного учня, підготовка до свідомого вибору галузі та напряму майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: допрофільне навчання, профільне навчання, профільна середня освіта, спецкурс, ключові та предметні компетентності, освітні галузі, професійне самовизначення, освітні технології, свідомий вибір, вибір майбутньої професії.

This article tells us about the practical collective experience of Lyceum 136 in Kyiv in implementing preprofile and profile training according to the program of the special course «The Abetka Of Professional Self-Determination». The purpose of which is to develop the creative and intellectual potential of each student, prepare them for a conscious choice of the field and direction of future professional activity.

Keywords: preprofile and profile training, specialised secondary education, special course, key and subject competencies, educational fields, professional self-determination, educational technology, conscious choice, choice of future profession

Розпочатий шлях «Нової української школи» поступово наближається до нового етапу: трансформація системи старшої середньої освіти та створення мережі закладів профільної середньої освіти. Новий Державний стандарт профільної середньої освіти передбачає два напрями здобуття освіти учнями 10–12 класів – академічний та професійний. Вибір учнем академічного спрямування передбачатиме подальше навчання в закладах вищої освіти. Але чи може бути успішним завтра без якісного сьогодні?

Як зазначено в Державному стандарті профільної середньої освіти, «метою профільної середньої освіти є формування компетентностей, необхідних для їх життєвої стійкості, самостійності, відповідальності, комунікації та взаємодії з іншими особами, соціалізації, активної громадянської позиції; підприємливості, свідомого вибору подальшого життєвого шляху, освіти протягом життя, трудової діяльності та самореалізації» [1]. Але якщо протягом попередніх років (5-9 класи) не було цілеспрямованої роботи щодо професійного самовизначення, то чи можна розраховувати на якісний і свідомий вибір учнем профілю навчання в 10 класі.

Колективом ліцею 136 м. Києва було розроблено експериментальні навчальні курси, які забезпечують допрофільне і профільне навчання учнів, що мають за мету формування професійної самосвідомості здобувачів освіти, розвиток їх творчого потенціалу з 4 напрямів допрофільного та профільного навчання (українська мова, іноземна мова, математика, інформатика), об'єднані єдиною структурованою програмою «Абетка професійного самовизначення» (програма спецкурсу для учнів 5-12 класів схвалена до використання в освітньому процесі листом ІМЗО від 22.06.2022 р. № 22.1/12-Г-172) та містять такі основні види діяльності учнів: уміння жити й працювати в колективі й зосереджувати свої зусилля на конкретних завданнях, виявляти проблему, вести самостійний чи спільний пошук способів її розв'язання, брати на себе відповідальність за результати дій і вчинків, усвідомлення необхідності навчатися протягом життя. На засадах компетентнісного підходу учням пропонується визначитися в таких освітніх галузях та познайомитися з такими професіями: мови і літератури (українська мова) – професія журналіста; мови і літератури (іноземна мова) – професія перекладача; математика – професії,

по'язані з фінансами, економікою, підприємництвом; технології (інформатика) – професії в сфері ІТ та офісних технологій. Враховуючи те, що кожна освітня галузь забезпечує формування всіх ключових компетентностей, основою діяльнісної складової програми є інтеграція вищезазначених галузей, їх практична спрямованість, що уможливорює свідомий вибір здобувачем освіти напрямку допрофільного та профільного навчання.

Викладання спецкурсу в 5-7 класах спрямоване на первинне ознайомлення учнів із 4 напрямками, відповідно до зазначених освітніх галузей та вказаних професій. Протягом трьох подальших років навчання (8-10 класи) за вибором учнів викладаються 2 складові спецкурсу. Метою є вибір здобувачами освіти 2 освітніх галузей, які мають прикладну професійну спрямованість. Для того щоб учень міг максимально ознайомитися зі специфікою обраної професії або спробував себе в різних галузях, ми пропонуємо 3 роки, що сприятиме заглибленню в професію, набуттю практичних навиків. У 8, 9 класах здійснюється знайомство учнів зі світом професій в рамках проєктної діяльності, під час класних годин, зустрічей зі студентами вишів, під час «Дня тіні студента» в Київському національному торгово-економічному університеті, зустрічей зі студентами та викладачами Київського міжнародного університету. Викладання спецкурсу в 11-12 класах спрямоване на особистісно-орієнтовану практичну діяльність, що здійснюється за допомогою методу проєктів (групових, індивідуальних). Наскрізність тем дозволяє створювати неперервність у викладанні спецкурсу, а циклічність освітнього матеріалу сприяє всебічному знайомству зі світом професій. Зміст спецкурсу відповідає ціннісним орієнтирам, зазначеним у Державному стандарті профільної середньої освіти, а саме: «становлення вільної особистості здобувача освіти, підтримка його самостійності, підприємливості, ініціативності, впевненості в собі»; а також спрямований на розвиток таких ключових компетентностей: «навчання впродовж життя, що передбачає здатність визначати і оцінювати власні потреби та ресурси для розвитку компетентностей, застосовувати різні способи розвитку компетентностей, знаходити можливості для навчання і саморозвитку; спроможність навчатися і працювати в колективі та самостійно, організовувати своє навчання, оцінювати його, ділитися його результатами з іншими, шукати підтримки (за потреби); підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших осіб у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність» [1].

Спецкурс має практико-орієнтовану спрямованість і розвиває вміння, які передбачені Державним стандартом, а саме: «висловлювати власну думку, зважаючи на мету та учасників комунікації; критично і системно мислити, уміти аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки і контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси та способи оцінювання якості доказів; логічно обґрунтовувати позицію на рівні, що передбачає здатність висловлювати послідовні, несуперечливі, обґрунтовані міркування у вигляді суджень і висновків; діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, добросовісне використання чужих ідей та доопрацювання їх, застосування власних знань для створення нових об'єктів, ідей, уміти випробовувати нові ідеї; виявляти ініціативу, що передбачає активний пошук і пропонування рішень для розв'язання проблем, прагнення до лідерства, уміти брати на себе відповідальність; адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати та заважати в діяльності, налаштовуючи себе на конструктивну комунікацію, зосередження уваги, продуктивну діяльність; оцінювати ризики, що передбачає здатність розрізняти прийнятні та неприйнятні ризики, зважаючи на істотні фактори; приймати рішення, що передбачає здатність обирати способи розв'язання проблем на основі розуміння причин та обставин, які призводять до їх виникнення, досягнення поставлених цілей з прогнозуванням і врахуванням можливих ризиків і наслідків; розв'язувати проблеми, що передбачає здатність аналізувати проблемні ситуації, здобувати потрібні дані з надійних джерел, презентувати та аргументувати рішення; співпрацювати з іншими особами, що передбачає здатність обґрунтовувати переваги взаємодії під час спільної діяльності, планувати власну та групову роботу, підтримувати учасників групи, допомагати іншим і заохочувати їх до досягнення спільної мети» [1].

Оцінювання навчальних досягнень учнів зі спецкурсу здійснюється з урахуванням їхнього особистісного зростання та передбачає диференційований підхід щодо організації оцінювання. Критерієм оцінювання роботи учнів є не тільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, як уміти його застосовувати, тобто аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, самостійно здобувати знання, робити свідомий вибір напряму допрофільної підготовки та профільного навчання.

Під час викладання програми спецкурсу у 5-11 класах практично було апробовано методику конструювання навчальних курсів. Концентрична структура програми передбачає періодичне звертання до набутих знань, умінь, навичок, при цьому зміст поступово розширюється, збагачується новими відомостями, зв'язками, залежностями. Протягом восьми років пізнавальні

можливості учнів поглиблюються, розширюються знання, діяльнісні та ціннісні результати. Покрокове знайомство з особливостями певної професії допомагає кожній дитині зрозуміти, чи хоче вона більше дізнатися з певної галузі, які пріоритетними є для неї, які види діяльності є більш цікавими.

Зміст навчального матеріалу передбачає урахування психологічних і вікових особливостей дітей, принципів дидактики: від простого до складного, від близького до далекого, від знайомого до незнайомого.

Головними педагогічними завданнями під час запровадження спецкурсу для вчителів було визначено переорієнтацію освітнього процесу на особистість учня, який має навчитися робити свідомий вибір напрямку навчання; пошук шляхів для створення сприятливих умов досягнення кожним учнем найбільш можливого й необхідного для нього рівня знань та навичок, набуття життєвого досвіду, особистісних якостей і життєтворчих здібностей, які необхідні для вирішення та продуктивної реалізації основних життєвих завдань як індивідуального проекту.

У зв'язку з цим з'явилася потреба створити систему допрофільного та профільного навчання яка включає наскрізні спецкурси, виховні заходи, психологічну діагностику, які, з одного боку, надають можливість усвідомлено обирати шлях самореалізації, свідомий вибір напрямку навчання, майбутньої професії, з іншого боку, формують життєво важливі компетентності, що потрібні сучасній людині, дають можливість реалізуватися кожному учню, розкрити творчий та інтелектуальний потенціал.

Втілення системи допрофільного та профільного навчання сприяє підготовці учнів до самостійного вибору майбутньої професії, забезпечує обсягом систематизованих профінформаційних знань, необхідних для правильного вибору напрямку допрофільного та профільного навчання в професійному самовизначенні, вихованню в учнів свідомого ставлення до себе як суб'єкта майбутнього профільного навчання, усвідомлення своєї індивідуальної неповторності.

Організація допрофільної підготовки та профільного навчання вимагає від адміністрації та педагогічного колективу ліцею вільного володіння сучасними методами та освітніми технологіями, методиками формування ключових і предметних компетентностей, ефективними формами організації освітнього процесу для підготовки здобувачів освіти до свідомого вибору напрямку навчання, психологічного супроводу, системи виховних заходів, у тому числі за участю батьків та партнерів гімназії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт профільної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-%D0%BF#Text>.

Пахомов Ілля Володимирович,
*старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту
Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України,
pahomov.ilya@ukr.net*

ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЇХНЬОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Метою дослідження є діагностика обдарованості учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі розвитку їх громадянської ідентичності. Для виконання поставленої мети на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначено умови, механізми та засоби діагностики обдарованості учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі розвитку їх громадянської ідентичності; розроблено програму та проведено емпіричне дослідження особливостей їх громадянської ідентичності; за результатами проведеного емпіричного дослідження визначено типові моделі та проблеми діагностики обдарованості учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти в процесі розвитку їх громадянської ідентичності; розроблено та апробувати програму розвитку їх громадянської ідентичності.

Ключові слова: обдарованість, учасники освітнього процесу, громадянська ідентичність, заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

Abstract. The purpose of the study is to diagnose the giftedness of participants in the educational process of vocational (vocational-technical) education institutions in the process of developing their civic identity. To achieve this goal, based on the analysis of scientific sources on the problem under study, the conditions, mechanisms and means of diagnosing the giftedness of participants in the educational process of vocational (vocational-technical) education institutions in the process of developing their civic identity were determined; a program was developed and an empirical study of the features of their civic identity was conducted; based on the results of the empirical study, typical models and problems of diagnosing the giftedness of participants in the educational process of vocational (vocational-technical) education institutions in the process of developing their civic identity were determined; a program for developing their civic identity was developed and tested.

Keywords: giftedness, participants in the educational process, civic identity, institutions of professional (vocational and technical) education.

Науковий інтерес до проблеми діагностики обдарованості учасників освітнього процесу закладів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – ЗП(ПТ)О) в процесі розвитку їх громадянської ідентичності зумовлений відсутністю в науковому дискурсі її цілісної психологічної концепції,

обґрунтованості психологічних закономірностей, механізмів та чинників її становлення, глибокого осмислення обдарованості та громадянської ідентичності як психологічних феноменів, як індивідуального переживання та усвідомлення особистістю своєї громадянської приналежності.

Завдання розвитку обдарованості та громадянської ідентичності молоді, визначене першочерговим у низці державних документів, актуальне для усіх учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О: здобувачів цієї освіти та їх батьків, а також педагогічних працівників цих закладів, які забезпечити умови для її утвердження. Пріоритет у сучасній освітній політиці надається компетентнісній парадигмі, спрямованій на розвиток не лише професійних, а й загальних, зокрема громадянських компетентностей.

Про важливість розвитку обдарованості та громадянської ідентичності учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О йдеться, зокрема, в Законах України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» та «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», а також Постановах Кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» та «Про затвердження Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року», Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми з утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2028 року», а також Наказ Міністерства молоді та спорту України «Про затвердження Критеріїв та Порядку здійснення моніторингу діяльності закладів сфери утвердження української національної та громадянської ідентичності».

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» передбачає стимулювання професійного та особистісного розвитку як здобувачів П(ПТ)О, так і педагогічних працівників ЗП(ПТ)О (ст.43 Закону).

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначає, що українська громадянська ідентичність – це «стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством» (ст. 1 Закону).

До основних соціально-психологічних чинників розвитку громадянської ідентичності педагогічних працівників ЗП(ПТ)О відносимо:

– професійне освітнє середовище (спільні громадянські цінності і місія формування громадянської ідентичності, підтримка та обмін досвідом в процесі

її формування, демократичний стиль управління в закладі освіти, позитивний морально-психологічний клімат, залучення педагогів до громадянської активності, позитивні моделі поведінки адміністрації та колег: громадянська відповідальність, правосвідомість та громадська активність педагогів);

– особистісний розвиток педагога (рефлексія і самоаналіз педагогами власної діяльності та її відповідності громадянським цінностям, формування громадянської компетентності, громадська активність, мотивація професійного та особистісного розвитку, яка сприяє формуванню активної громадянської позиції педагога);

– соціокультурне середовище (події в суспільстві, рівень громадянської активності громади, державна політика в сфері освіти).

Актуальність діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності зумовлена:

– значущістю психологічного впливу педагогічних працівників на здобувачів П(ПТ)О;

– недостатнім вивченням діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності;

– браком надійних, ефективних та перевірених програм та технологій діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Мета дослідження: діагностика обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Завдання дослідження:

- 1) на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначити умови, механізми та засоби діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності;
- 2) розробити програму та провести емпіричне дослідження обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності;
- 3) за результатами емпіричного дослідження визначити типові моделі та проблеми цього процесу;
- 4) розробити та апробувати програму діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Робота виконується в межах теми наукового дослідження відділу психології політичної поведінки молоді ІСПП НАПН України «Науково-методичний супровід розвитку національної і громадянської ідентичності молодого покоління деокупованих територій» та теми науково-дослідної роботи Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет

менеджменту освіти» НАПН України «Трендвотчінг ринку праці в системі підготовки і підвищення кваліфікації фахівців в умовах повоєнного відновлення України».

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, аналогія, узагальнення – для визначення теоретичних засад дослідження; емпіричні: анкетування та суб'єктивне шкалювання – для визначення обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності; методи математичної статистики – для визначення моделей громадянської ідентифікації та оцінювання результатів апробації розробленої програми діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні і розширенні уявлень про:

- особливості діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності;
- умови та засоби діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні моделей та засобів діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблена програма діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності може бути використана практичними психологами ЗП(ПТ)О для розвитку їх обдарованості та громадянських уявлень. Отримані результати можуть використовуватись під час викладання навчальних курсів для педагогічних працівників ЗП(ПТ)О під час проходження ними курсів підвищення кваліфікації з тем «Психологічні підтримка учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Національно-патріотичне виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», «Громадянське виховання учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану», тощо.

У ЗП(ПТ)О створена розгалужена система діагностики здібностей здобувачів П(ПТ)О: спортивних, інтелектуальних, психологічних, комунікативних, організаторських, мистецьких, тощо. До цього залучені усі педагогічні працівники закладів: психологи, соціальні педагоги, заступники директора, майстри виробничого навчання та викладачі професійно-теоретичної підготовки та загальноосвітніх дисциплін.

В процесі діагностики педагогічні працівники ЗП(ПТ)О застосовують наступні методи виявлення здібностей здобувачів освіти: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, тестування, аналіз результатів діяльності, аналіз документації та експеримент.

Психологічні тести проводить, як правило, психолог закладу П(ПТ)О в рамках діагностики психологічних особливостей здобувачів освіти або педагогічних працівників. За допомогою різних тестів він може визначати показники їх креативності та рівні розвитку певних здібностей. Так, інтелектуальні здібності визначаються за допомогою наступних тестових методик: «Прогресивні матриці Равена», «Тест інтелекту Г. Айзенка», «Шкільний тест розумового розвитку», «Тест інтелекту Амтхауера», «Інтелектуальний тест Векслера», шкала інтелекту Стенфорд-Біне, Диференціальний тест здібностей (ДАТ), тест інтелекту Кеттела, методика визначення загальних розумових здібностей за Вандерлік, тест «Визначення рівня пізнавальної активності учнів Б. Пашнєва» та тест Дж. Гілфорда і М. О'Саллівена «Діагностика соціального інтелекту». Креативність здобувачів освіти може визначатися за результатами тестів креативності Торренса та Гілфорда, а також за опитувальником схильності до творчості Г. Девіса. Комунікативні та організаторські здібності здобувачів діагностуються за допомогою опитувальника «Комунікативні та організаторські здібності».

Основою діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності є ціннісні орієнтири утвердження української громадянської ідентичності, які базується на суспільно-державних (національних) цінностях України: соборність, самобутність, воля та гідність (ст. 7 Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності») (далі – Закон).

Основними складовими розвитку громадянської ідентичності учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О є: національно-патріотичне виховання; військово-патріотичне виховання та громадянська освіта (ст. 8 Закону).

Метою національно-патріотичного виховання учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О є формування і утвердження української громадянської ідентичності, оборонної свідомості, громадянської стійкості на основі суспільно-державних цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України (ст. 9 Закону).

Основними складовими національно-патріотичного виховання учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О є: громадянсько-патріотичне та духовно-моральне виховання. У ЗП(ПТ)О воно здійснюється шляхом: популяризації суспільно-державних (національних) цінностей України, здійснення заходів з формування оборонної свідомості та громадянської стійкості, поширення знань про видатних особистостей українського державотворення, залучення інститутів громадянського суспільства до виконання завдань національно-патріотичного

виховання, залучення учасників освітнього процесу до участі в заходах національно-патріотичного спрямування, організації та здійснення виховних і просвітницьких заходів, формування навичок критичного мислення, медіаграмотності та запобігання поширенню недостовірної інформації, залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до здійснення заходів національно-патріотичного виховання (ст. 9 Закону).

Тобто, до національно-патріотичного виховання здобувачів П(ПТ)О активно залучаються усі педагогічні працівники ЗП(ПТ)О: майстри виробничого навчання, викладачі (особливо історії, географії, захисту вітчизни, громадянської освіти, української мови та літератури тощо).

Громадянсько-патріотичне виховання учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О здійснюється за такими напрямками: утвердження патріотичної свідомості, любові до України, поваги до державних символів та державної мови; залучення до активної участі в громадському житті закладу та територіальної громади, популяризація історії України, ознайомлення із засадами функціонування держави, сприяння вивченню Конституції та законів України, інформування про важливість здорового способу життя, відповідального ставлення до свого здоров'я, навчання навичкам безпеки життєдіяльності, запобігання проявам негативної поведінки, злочинності, наркоманії, алкоголізму, популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України, а також формування сприйняття державної мови як національної цінності та важливого атрибута національної ідентичності (ст. 9 Закону).

Духовно-моральне виховання учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О здійснюється за такими напрямками: популяризація та поширення україномовного культурного продукту, сприяння утвердженню сімейних цінностей та активне залучення сім'ї до національно-патріотичного виховання, популяризація та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України, формування лідерських компетентностей, особистої психологічної та духовної стійкості, проактивної життєвої позиції і усвідомленої громадянської відповідальності, визначення ціннісних засад та етичних стандартів професійної діяльності, що передбачають сумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків і запобігання корупції та зловживанню повноваженнями, дбайливе ставлення до довкілля та природних ресурсів держави, вшанування видатних особистостей українського державотворення, ветеранів України, героїв, які полягли в боротьбі за захист незалежності та територіальної цілісності України (ст. 9 Закону).

Особливої актуальності в умовах війни набуває військово-патріотичне виховання учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О, метою якого є формування оборонної свідомості, готовності стати до лав Збройних Сил України та інших формувань сектору безпеки та оборони України, готовності до національного

спротиву. Військово-патріотичне виховання у ЗП(ПТ)О здійснюється за такими напрямками: формування оборонної свідомості, популяризація військової служби, залучення громадян до сприяння безпеці і обороні України, розвиток військово-прикладного і службово-прикладного спорту, технічної творчості та інновацій, широке залучення школярів до загальнодержавних, регіональних та місцевих заходів військово-патріотичного виховання, викладання предмета "Захист України", підготовка кваліфікованого кадрового потенціалу з подальшим їх залученням до організації та здійснення освітньої діяльності з початкової військової підготовки, реалізації програм, проектів та заходів військово-патріотичного виховання, залучення ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасників Революції Гідності до організації та здійснення програм, проектів та заходів військово-патріотичного виховання (ст. 10 Закону). Військово-патріотичним виховання здобувачів П(ПТ)О насамперед займається викладач предмету «Захист вітчизни» за сприянням викладачів фізкультури.

Важливим компонентом розвитку громадянської ідентичності учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О є громадянська освіта, метою якої є формування та розвиток їх громадянських компетентностей на основі загальнолюдських та суспільно-державних цінностей України. Вона спрямовується на формування та розвиток громадянських компетентностей через: викладацьку та просвітницьку діяльність, соціальну рекламу, залучення учасників освітнього процесу до процесів формування та реалізації державної, регіональної і місцевої політики, участь їх у масових просвітницьких заходах. Громадянська освіта має ґрунтуватися на суспільно-державних цінностях, цінностях особистої ефективності, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, захисту прав людини і громадянина (ст. 11 Закону).

Ефективність розвитку громадянської ідентичності учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О визначається наступними ключовими індикаторами: кількістю осіб, які пишаються своїм громадянством; кількістю осіб, які виїждять з України за кордон на постійне проживання або залишаються на постійне проживання за кордоном після тимчасового виїзду з України; кількістю осіб, які повертаються в Україну після виїзду за кордон на постійне проживання, осіб, яким надано статус закордонного українця, закордонних українців, які виявили бажання набути громадянство України; осіб, які бажають проживати в Україні та бажають, щоб їхні діти проживали в Україні; кількість осіб, які подорожують у межах території України з пізнавально-рекреаційною метою; кількість осіб, які беруть участь у голосуванні під час виборів та референдумів, що проводяться в Україні відповідно до закону; кількість педагогічних працівників, залучених органами державної влади та органами місцевого самоврядування до процесу формування політики та прийняття управлінських рішень; кількість

педагогічних працівників, які вважають неприпустимим для себе особисто застосування корупційних практик, у тому числі на побутовому рівні; кількість осіб, залучених до проектів у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності, що реалізуються на місцевому, всеукраїнському та міжнародному рівні; обсяг україномовного інформаційного та культурного продукту; а також кількість культурних продуктів, спрямованих на національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання (ст. 12 Закону).

Таким чином, в ЗП(ПТ)О створена розгалужена система діагностики здібностей учасників освітнього процесу: спортивних, інтелектуальних, психологічних, комунікативних, організаторських, мистецьких, професійних тощо. До цього залучені усі педагогічні працівники закладу: психолог, соціальний педагог, заступники директора, майстри виробничого навчання та викладачі. Для цього вони застосовують наступні методи виявлення здібностей здобувачів П(ПТ)О: спостереження, бесіда, інтерв'ювання, анкетування, узагальнення незалежних характеристик, тестування, аналіз результатів діяльності, аналіз документації та експеримент. З метою діагностики обдарованості учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О в процесі розвитку їх громадянської ідентичності нами були виконані наступні завдання: на основі аналізу наукових джерел з досліджуваної проблеми визначено умови, механізми та засоби діагностики обдарованості в процесі розвитку їх громадянської ідентичності; розроблено програму та проведено емпіричне дослідження особливостей діагностики обдарованості в процесі розвитку їх громадянської ідентичності; за результатами проведеного емпіричного дослідження визначено типові моделі та проблеми діагностики обдарованості в процесі розвитку їх громадянської ідентифікації; а також розроблено та апробувати програму діагностики обдарованості в процесі розвитку їх громадянської ідентичності.

Пенцова І. В.,

практичний психолог

КЗ «Харківська гімназія № 25 Харківської міської ради»,

psychologist.hg25@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ПРИХОВАНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація: у статті розглядається проблема прихованої обдарованості у підлітковому віці, яка часто залишається поза увагою педагогів і батьків через її непрямі прояви. Авторка аналізує соціальні та психологічні чинники, що ускладнюють своєчасне виявлення обдарованості, та описує сучасні методи діагностики, які можуть бути ефективними в умовах закладу загальної

середньої освіти. Окрема увага приділяється ролі практичного психолога у створенні сприятливого середовища для розвитку потенціалу підлітків.

Ключові слова: обдарованість, прихована обдарованість, підлітковий вік, діагностика, психолог, розвиток.

Abstract: the article explores the issue of hidden giftedness in adolescence, which often goes unnoticed by educators and parents due to its subtle manifestations. The author analyzes social and psychological factors that hinder timely identification and describes modern diagnostic methods applicable in general secondary education settings. Special attention is given to the role of the school psychologist in creating a supportive environment for the development of adolescent potential.

Keywords: giftedness, hidden giftedness, adolescence, diagnostics, psychologist, development.

У своїй щоденній роботі практичного психолога я дедалі частіше стикаюся з ситуаціями, коли здібні й талановиті підлітки залишаються «невидимими» як для вчителів, так і для батьків. Вони не демонструють яскравих результатів у навчанні, не проявляють ініціативи, можуть бути замкненими або навіть деструктивними у поведінці. Проте за цими зовнішніми проявами часто приховується глибокий внутрішній потенціал – прихована обдарованість, яку вчасно не розпізнали.

Проблема ідентифікації прихованої обдарованості в підлітковому віці є надзвичайно актуальною, адже саме в цей період формуються ключові риси особистості, закладаються основи самосприйняття, відбувається активний пошук себе. Якщо вчасно не виявити і не підтримати обдарованого підлітка, є ризик, що його потенціал так і залишиться нереалізованим, або ж проявиться у деструктивній формі.

Мета цієї статті – проаналізувати чинники, що можуть «маскувати» обдарованість у підлітковому віці, а також запропонувати практичні підходи до її своєчасного виявлення у межах роботи психологічної служби закладу загальної середньої освіти.

Питання обдарованості впродовж останніх десятиліть викликає активний інтерес у науковій спільноті, однак її природа залишається складною й багатогранною. В українській психолого-педагогічній традиції поняття «обдарованість» розглядається не лише як сукупність когнітивних можливостей, а як цілісне утворення, що формується в тісній взаємодії із соціокультурним середовищем. Наприклад, у праці Ю. Я. Карпюк підкреслюється, що обдарованість – це не просто набір природних задатків, а система, яка при відповідному розвитку дає змогу досягти високих результатів у тій чи іншій сфері діяльності [1]. Це твердження важливе з огляду на тему статті, адже не кожна обдарованість є очевидною – особливо в період підліткового віку, коли особистість ще тільки формується.

Дослідження Д. К. Корольова надає додаткову аналітичну глибину розумінню цієї проблеми. Автор звертає увагу на соціальні й психологічні фактори, які істотно впливають на розвиток здібностей, акцентуючи при цьому на потребі індивідуалізованого підходу в роботі з дітьми [2]. Це особливо актуально у випадках, коли йдеться про приховану обдарованість – ту, яка не виявляється в стандартних освітніх умовах.

Не менш значущим у контексті прихованої обдарованості є підхід, викладений у навчальних матеріалах Запорізького національного університету. Згідно з цими джерелами, критерії обдарованості давно вийшли за межі академічної успішності, охоплюючи креативність, гнучкість мислення, високу емоційну чутливість і навіть нестандартність поведінки [3]. Усе це – саме ті риси, які часто залишаються «невидимими» в підлітковому середовищі, особливо якщо дитина не вписується у звичні освітні шаблони.

О. В. Шевчишина у своєму дослідженні пропонує комплексну модель психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей, де підкреслюється необхідність врахування не лише інтелектуального потенціалу, а й емоційного стану, соціальної адаптації та рівня самооцінки [4]. Для підлітків із прихованою обдарованістю це питання набуває особливої ваги, адже саме в цей період формується образ «Я», і несвоєчасне визнання здібностей може призвести до внутрішнього конфлікту.

Досвід практичної роботи, проаналізований у книзі Т. А. Яншиної, підтверджує: виявлення прихованої обдарованості часто залежить не від інтелектуальних тестів, а від глибокого аналізу особистісного профілю дитини. Авторка зазначає, що особливої уваги потребують діти з «прихованим потенціалом», чия поведінка іноді навіть викликає занепокоєння у педагогів, хоча за цим може стояти нестандартний спосіб мислення чи висока внутрішня чутливість [5].

Ганна Давид, Єва Гярматі у своєму дослідженні піднімають питання нейропсихологічної основи обдарованості. Вони стверджують, що здібності тісно пов'язані з роботою мозку, зокрема з когнітивною гнучкістю, особливостями уваги, оперативної пам'яті та здатністю до швидкої адаптації до нової інформації [6]. Це відкриває нові перспективи для діагностики прихованих форм обдарованості, особливо в підлітковому віці, коли поведінкові прояви ще не стабілізовані.

Особливу увагу заслуговує дослідження Морін Нейхарт, яка показує, як психологічний добробут пов'язаний із визнанням і підтримкою обдарованих дітей. Її висновки засвідчують, що невиявлена або проігнорована обдарованість може стати джерелом глибоких внутрішніх переживань, а іноді й деструктивної поведінки [7].

Загалом, усі ці джерела дають змогу зробити важливий висновок: обдарованість, особливо в підлітковому віці, не завжди є очевидною. Саме тому ідентифікація прихованих форм обдарованості потребує системного, уважного й

індивідуального підходу з боку шкільних психологів і педагогів. Від здатності фахівця «побачити» приховане часто залежить майбутнє дитини – її самореалізація, психологічне здоров'я і внутрішня цілісність..

У своїй роботі я неодноразово спостерігала, як здібні діти залишаються «в тіні» через низку зовнішніх і внутрішніх причин. Обдарованість – явище складне й багатогранне, тому її прояви не завжди очевидні. Спробую виділити основні чинники, які, на мою думку, можуть перешкоджати прояву та своєчасному виявленню обдарованості у підлітковому віці.

Соціальні фактори. Важливу роль відіграє сімейне середовище. Якщо в родині відсутня емоційна підтримка, якщо дитина не відчуває, що її думки та здібності мають цінність, вона з великою ймовірністю почне пригнічувати свій потенціал. Часто батьки не помічають або ігнорують нетипові прояви інтересів і мислення, особливо якщо це не збігається з їхніми уявленнями про «успішність».

Шкільне середовище теж має великий вплив. В умовах стандартної освітньої програми не завжди є можливість для розвитку нестандартного мислення чи індивідуального підходу. Учні, які не вписуються в систему, нерідко отримують ярлики «проблемних» або «недисциплінованих», хоча насправді це можуть бути обдаровані діти з оригінальним мисленням.

Ще один вагомий чинник – тиск з боку однолітків. У підлітковому віці дуже важливо «бути як усі». Діти свідомо приховують свої таланти, щоб не виділятися, не стати об'єктом насмішок або критики.

Психологічні бар'єри. До внутрішніх причин прихованості обдарованості належать тривожність, занижена самооцінка, страх осуду. У підлітків часто відсутнє розуміння власної унікальності, а невдалі спроби самореалізації можуть формувати глибокі сумніви у своїх здібностях. Такі учні не ризикують висловлюватися, бояться помилок і часто замикаються в собі.

Недосконалість діагностичних підходів. Практика роботи в закладі загальної середньої освіти показує, що для виявлення прихованої обдарованості немає універсального інструменту чи швидкого тесту. Це процес тривалий, комплексний і завжди індивідуальний. Виявити внутрішній потенціал дитини, яка не «видає» себе ні оцінками, ні поведінкою, – це вміння уважно спостерігати, слухати, створювати простір для прояву особистості. Нижче окреслю найефективніші, на мою думку, методи, які дають результати у шкільних умовах.

Один з найпростіших і водночас найдієвіших способів – це уважне, систематичне спостереження за поведінкою дитини в різних контекстах: на уроках, у неформальному спілкуванні, під час позакласних заходів. Дуже важливо залучати до цього педагогів, які щодня взаємодіють з учнями. Інколи саме випадкова репліка на уроці, нестандартне питання або оригінальне виконання завдання можуть стати ключем до розуміння глибшого потенціалу дитини.

Важливу роль відіграє також педагогічна діагностика – аналіз результатів діяльності учня, його реакцій на нові ситуації, здатності до самостійного мислення. Наприклад, виконання творчих завдань або відкритих питань, де немає «правильного» варіанту, часто дає змогу побачити інтелектуальну гнучкість, креативність, глибину розуміння.

Психологічне тестування. У своїй роботі я використовую низку методик, адаптованих до шкільного віку, зокрема ті, що дають змогу виявити не лише рівень інтелекту, а й особливості мислення, мотивації, емоційної сфери. Серед корисних – тести на креативність (наприклад, методика Торренса), проєктивні методики, опитувальники самооцінки, тест-описи особистісних рис. Важливо не обмежуватися лише сухими балами – інтерпретація завжди має враховувати індивідуальний контекст дитини.

Однак я наголошую, що тест – це лише частина діагностики. Його результати потребують обов’язкового доповнення якісними методами: бесідами, спостереженням, аналізом конкретних ситуацій.

Уроки мистецтва, технологій, інтегровані проєкти, STEAM-активності – це чудовий простір для виявлення нестандартного мислення, образної уяви, вміння вирішувати проблеми. Часто саме там діти, які на традиційних уроках залишаються пасивними, раптом розкриваються. Я завжди звертаю увагу, хто як підходить до вирішення творчих або практичних завдань – не стільки на результат, скільки на процес, логіку дій, здатність бачити альтернативні рішення.

Ще один ефективний підхід – це щирі, довірливі розмови з підлітками. Часто в процесі індивідуальних бесід діти відкривають такі аспекти себе, які вони ніколи не продемонструють публічно. Я запрошую учнів на діалоги, в яких ставлю відкриті запитання: що їм цікаво, про що вони мріють, чого бояться. Рефлексивні методики – наприклад, написання есе «Мій ідеальний день», «Що я вмію краще за інших» або малюнкові вправи – допомагають розкрити самоусвідомлення, глибинні переживання та цінності.

Важливо також працювати з групами – проводити тренінги, заняття з розвитку емоційного інтелекту, креативного мислення, самопрезентації. Такі активності створюють атмосферу безпечного самовираження і часто допомагають дітям побачити себе інакше, повірити у власні можливості.

Щоб прихована обдарованість мала шанс проявитись, недостатньо лише виявити потенціал – важливо створити умови, за яких дитина сама захоче і зможе розкриватися. На жаль, обдарованість – не гарантія реалізації. Часто саме дорослі (усвідомлено чи ні) блокують прояви здібностей дитини, нав’язуючи очікування, стандарти чи просто не помічаючи того, що не вписується в шаблон.

Ось кілька рекомендацій, які я сформувала на основі власного досвіду роботи з підлітками у шкільному середовищі.

Створення безпечного освітнього середовища. Обдарована дитина – насамперед дитина, зі своїми страхами, потребою в прийнятті та підтримці. Тому перше, що має бути – це психологічна безпека. Тут важливу роль відіграє тон учителя, його реакції на помилки, терпимість до нестандартних поглядів. Варто заохочувати спроби мислити по-іншому, навіть якщо результат не ідеальний.

Підтримка ініціативи та самовираження. У підлітків часто зникає бажання проявляти себе, якщо їх не чують або знецінюють. Тому важливо створювати можливості для вибору, самостійного прийняття рішень, участі у проектній діяльності. Якщо дитина хоче зробити презентацію на нестандартну тему, записати подкаст чи провести міні-дослідження – дати їй на це простір і підтримку. Саме у таких ситуаціях здібності починають проявлятися.

Розвиток емоційного інтелекту та саморефлексії. Багато обдарованих дітей мають високий рівень чутливості – до себе, до інших, до світу. Але без навичок емоційної саморегуляції ця чутливість може ставати джерелом стресу, замикання, конфліктів. Тому важливо розвивати емоційний інтелект: навчати дітей усвідомлювати свої почуття, говорити про них, помічати емоції інших. Добре працюють заняття з рефлексії, обговорення життєвих ситуацій, робота з цінностями, щоденники думок і вражень.

Отже, прихована обдарованість – це не виняток, а часте явище, яке просто не завжди потрапляє в поле зору педагогів і батьків. Особливо в підлітковому віці, коли внутрішні конфлікти, соціальний тиск і пошук себе накладаються на природну потребу бути почутим і зрозумілим. Невиявлена обдарованість – це втрачені можливості як для самої дитини, так і для суспільства. Виявлення прихованого потенціалу – це не разова дія, а системна робота, яка включає уважне спостереження, залучення педагогів, застосування психологічних інструментів, а головне – створення довірливої атмосфери навколо дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпюк Ю. Я. Феномен дитячої обдарованості: сутність, структура, типи та особливості розвитку. Івано-Франківськ : ПНУ, 2018. 150 с.
2. Корольов Д. К. Психологія обдарованості. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. 250 с.
3. Лекція №1. Проблема обдарованості в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [Електронний ресурс]. Запоріжжя : Запорізький національний університет. Режим доступу: https://library.naps.gov.ua/ed_resources/lektsiya-obdarovani-dytyna (дата звернення: 15.05.2025).
4. Шевчишина О. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі. Київ : УМО, 2015. 200 с.
5. Яншина Т. А. Психологічний супровід інтелектуального розвитку обдарованих: діагностика та розвиток особистісних якостей. Київ : НАПН України, 2013. 180 с.
6. David H., Gyarmathy E. Gifted Children and Adolescents Through the Lens of Neuropsychology. Springer, 2023. 320 p.
7. Neihart M. The Impact of Giftedness on Psychological Well-Being: What Does the Empirical Literature Say? Roeper Review, 1999. Vol. 22, No. 1, pp. 10–17.

Пеньковська М. В.,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня освіти,
спеціальність 053 Психологія,
Державний університет інфраструктури та технологій*

Соляник М. Г.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної освіти та соціальної роботи,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова*

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ТА ПІДТРИМКИ В РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто ключову роль емоційної стійкості та соціально-психологічної підтримки у розвитку обдарованих дітей. Проаналізовано взаємозв'язок між рівнем емоційної регуляції, підтримкою з боку родини, педагогів, фахівців соціальної сфери та успішною реалізацією інтелектуального і творчого потенціалу дитини. Підкреслено необхідність системного підходу до створення безпечного, підтримувального середовища.

Ключові слова: обдаровані діти, емоційна стійкість, психологічна підтримка, розвиток, соціальна адаптація, освітнє середовище.

Annotation. The article examines the key role of emotional resilience and socio-psychological support in the development of gifted children. It analyzes the relationship between the level of emotional regulation, support from family, educators, and social sphere professionals, and the successful realization of a child's intellectual and creative potential. The necessity of a systemic approach to creating a safe, supportive environment is emphasized.

Keywords: gifted children, emotional resilience, psychological support, development, social adaptation, educational environment.

Обдарованість – складне й багатогранне явище, що охоплює не лише інтелектуальні або творчі здібності, але й особливості емоційного реагування, рівень самосвідомості, соціальну чутливість. Одним із визначальних чинників, що впливають на успішність розвитку обдарованих дітей, є їхня емоційна стійкість – здатність ефективно адаптуватися до стресів, невдач і соціальних викликів. У свою чергу, підтримка з боку дорослих – педагогів, батьків, психологів, соціальних працівників – є критично важливою умовою формування цієї стійкості.

Проблема обдарованості в Україні є предметом пильної уваги з боку педагогів, психологів, соціальних працівників. О. Я. Савченко підкреслювала необхідність гнучкої, диференційованої системи навчання для одарованих учнів. Психологічному супроводі обдарованих учнів, розвитку їхнього емоційного інтелекту та соціальної адаптації в навчальному середовищі було приділено

увагу в працях Т. О. Ткаченко, С. М. Іванова досліджувала проблеми творчої обдарованості та емоційного благополуччя у підлітків, підкреслюючи важливість індивідуально-орієнтованого підходу у вихованні таких дітей. Питання емоційного реагування, стресостійкості й психологічної безпеки дитини розкрито в працях Н. В. Чебикіна. Погляди українських науковців акцентують на комплексності підходу до обдарованої дитини, необхідності тісної взаємодії школи, родини та спеціалістів із психосоціальної підтримки.

Обдарованість, за визначенням В. О. Моляка, – це "сукупність внутрішніх передумов, що забезпечують високий рівень досягнень людини в одній або кількох сферах діяльності". Водночас емоційна стійкість трактується як "здатність особистості зберігати ефективність діяльності, емоційний баланс і позитивне самопочуття в умовах стресу, невдач та інших несприятливих впливів"[4].

Обдаровані діти характеризуються високим рівнем когнітивного розвитку, допитливістю, нестандартним мисленням, розвиненою уявою та здатністю до глибокого занурення у сферу інтересів. Разом з тим, такі діти часто демонструють високу емоційну чутливість, схильність до самокритики, перфекціонізм, соціальну ізоляцію чи труднощі в адаптації до стандартного шкільного середовища.

Практика свідчить, що навіть найздібніші діти можуть переживати труднощі у шкільному середовищі, втрачати інтерес до навчання або зіштовхуватися з емоційним виснаженням ще до підліткового віку. Часто це пов'язано не лише з високими вимогами чи насиченим графіком, а й з відсутністю емоційної підтримки, браком розуміння з боку дорослих, що могли б допомогти впоратися з тиском. Водночас діти, які мають внутрішню стійкість до стресу й відчують довіру в спілкуванні з батьками чи педагогами, зазвичай краще адаптуються до вимог середовища і зберігають інтерес до власного розвитку. Саме в таких історіях з'являється спільна закономірність: успіх обдарованої дитини – це не лише про здібності, а й про її емоційну опору.

Обдарованість – це здатність людини проявляти особливі здібності в певній сфері діяльності значно яскравіше, ніж більшість її однолітків. Вона може стосуватися як інтелектуальних умінь (логіка, мовлення, мислення), так і творчих, спортивних або навіть технічних навичок [1].

Це не обов'язково щось грандіозне чи яскраво виражене – іноді обдарованість проявляється у винятковій спостережливості, швидкому засвоєнні інформації, оригінальності суджень або особливому мисленні. У дитячому віці обдарованість може мати дуже різні прояви: деякі діти вже змалку вирізняються високим рівнем допитливості, нестандартним баченням речей або схильністю до глибоких роздумів, які не характерні їхньому віку, а інші – мають надзвичайну

пам'ять, музичний слух, здатність до імпровізації чи виявляють інтерес до тем, які зазвичай не притаманні їхнім ровесникам (наприклад, до фізики, географії, архітектури тощо).

Дуже важливо для дітей мати не лише здібності, а й надійну емоційну підтримку, яка дозволяє їм долати труднощі та розвиватися в повному потенціалі. Важливу роль у підтримці обдарованих дітей відіграють батьки, педагоги, керівники гуртків, соціальні робітники та психологи. Важливим є позитивне підкріплення, прийняття, визнання досягнень і помилок як частини процесу розвитку сприяють формуванню здорової самооцінки. Особливо важливо навчити дитину справлятися з поразками, розвивати толерантність до невизначеності. Фахівці соціальної сфери забезпечують емоційно підтримувальне середовище, координують програми розвитку, втручаються у випадках психоемоційних труднощів. Групи підтримки, тренінги емоційного інтелекту, арт-терапія, психодрама – ефективні методики у роботі з такими дітьми [2].

Варто зазначити, що обдарованість – не завжди про "відмінника", і не завжди її легко помітити в рамках традиційного навчання. Часто такі діти мислять не за шаблонами, ставлять «незручні» запитання або швидко втрачають інтерес до одноманітних завдань. Саме через цю різноманітність проявів дуже важливо вчасно розпізнати потенціал дитини і створити для неї умови, які допоможуть розвивати здібності, не пригнічуючи її емоційно. У цьому процесі чималу роль відіграє не лише педагогіка, а й психологія – особливо у сфері формування емоційної витривалості, про яку мова піде далі.

Емоційна стійкість – це здатність людини зберігати внутрішній баланс у складних ситуаціях, не втрачати контроль над собою і не «ламатися» під тиском стресу чи емоційних переживань. Вона пов'язана з умінням керувати власними емоціями, розподіляти зусилля та зберігати працездатність навіть тоді, коли виникають труднощі або несподівані виклики [3]. У випадку обдарованих дітей вона має особливу цінність: високі очікування від себе, часті ситуації нерозуміння в колективі або сім'ї можуть провокувати сильні емоційні коливання.

Обдарованість дитини, безумовно, залежить не лише від природних талантів чи здібностей, розвиток значною мірою визначається тим, як дитина реагує на стреси, труднощі і, що важливо, яку підтримку вона отримує від дорослих. В умовах постійного навантаження чи інтелектуального розвитку саме емоційна стійкість дозволяє дитині не зупинятися перед невдачами та продовжувати працювати над собою. Саме вміння зберігати внутрішній баланс у стресових ситуаціях дає змогу таким дітям не тільки долати труднощі, а й знаходити нові способи досягнення своїх цілей. Якщо ж на шляху дитини є підтримка з боку дорослих – будь то батьки чи вчителі – це створює для неї міцну опору, яка дозволяє впевнено рухатися вперед навіть у моменти сумнівів чи

складних ситуацій. Відчуття, що тебе підтримують, дає змогу сприймати труднощі не як перепону, а як ще один крок до самовдосконалення. Більше того, така підтримка важлива для розвитку не лише технічних чи інтелектуальних здібностей, але й емоційної зрілості.

З метою розвитку емоційної стійкості у обдарованих дітей потрібно їх навчати емоційній грамотності, методам саморегуляції, підвищувати соціальну компетентність та має бути постійна підтримка з боку родини та фахівців.

Обдарованість – це не лише сукупність когнітивних та творчих здібностей, а й здатність реалізовувати свій потенціал у конкретних життєвих ситуаціях. Саме тому емоційна стійкість відіграє вирішальну роль у розвитку обдарованості як динамічного процесу. Емоційна стійкість допомагає зберегти мотивацію до навчання та творчості, реалізацію творчого потенціалу, психологічну готовність до змагання та лідерства, формування здорової самооцінки [2, 4].

Обдаровані діти, які мають підтримку у складних ситуаціях, набагато краще адаптуються до змін, зберігаючи при цьому високий рівень мотивації та прагнення до самовдосконалення. Тому емоційна стійкість і підтримка – це ті складові, які допомагають дитині повною мірою розкрити свій потенціал та долати виклики, які можуть виникнути на її шляху.

У висновку можна зазначити, що розвиток обдарованості у дітей є багатограним процесом, який потребує не тільки академічної підтримки, але й уваги до емоційного благополуччя дитини. Врахування психоемоційних аспектів є надзвичайно важливим для того, щоб обдаровані діти могли повною мірою реалізувати свій потенціал і подолати всі труднощі на шляху до успіху. Емоційна стійкість відіграє не лише захисну функцію, але й активно сприяє розвитку та реалізації обдарованості в різних сферах життя. Вона є каталізатором самореалізації, інноваційності, психологічного благополуччя. Системна підтримка та розвиток емоційного інтелекту мають бути невід’ємною частиною роботи з обдарованими дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисюк Н.М. Обдарована дитина в просторі інновацій. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024.С. 396-340 URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743181/1/3бiрник%20матерiалiв%20__%20Конфeренцiя%20ОДСН%2023-29.10.24.pdf#page=396
2. Соляник М. Г., Кикла Д. О. Особливості розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024.С. 396-340 . URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743181/1/3бiрник%20матерiалiв%20__%20Конфeренцiя%20ОДСН%2023-29.10.24.pdf#page=396

3. Трофаїла Н. Емоціна стійкість – запорука успішної професійної діяльності педагогів. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип.27, том 5. 2020. С. 125 – 128. URL: https://aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_5/27-5_2020.pdf#page=125
4. Яншина Т. А. Обдарованість: психолого-педагогічний аспект. Освіта і розвиток обдарованої особистості. №8-9 (15-16). 2023. С. 116 – 120. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106524/1/%D0%AF%D0%BD%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf>

Петренко С. М.,
*заступник директора з навчально-виховної роботи
ліцею № 12 м. Чернігова,
petrenkosn12@gmail.com*

Мехед Д. Б.,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри кібербезпеки та математичного моделювання,
Національний університет «Чернігівська політехніка»,
d.mekhed@gmail.com*

Мехед О. Б.,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри біології,
Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка,
mekhedolga@gmail.com*

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ПЕРСОНАЛІЗОВАНОГО СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано можливості інтерактивних цифрових технологій у процесі персоналізованого супроводу обдарованих здобувачів освіти. Розкрито сучасні підходи до організації індивідуальних освітніх траєкторій з використанням ІКТ, акцентовано на важливості диференційованого підходу до розвитку пізнавальних і творчих здібностей обдарованих учнів. Охарактеризовано цифрові платформи та інструменти, що забезпечують діагностику, моніторинг і підтримку освітнього процесу з урахуванням індивідуальних потреб і потенціалу особистості. Наведено приклади практичного використання таких технологій у навчальному середовищі, розглянуто їх переваги та обмеження. Обґрунтовано доцільність поєднання цифрових ресурсів із педагогічною підтримкою для ефективного розвитку здібностей обдарованих учнів.

Ключові слова: обдарованість, персоналізований супровід, цифрові технології, інтерактивні платформи, ІКТ в освіті, індивідуальна освітня траєкторія, моніторинг розвитку, освітня аналітика.

Abstract. The article analyzes the possibilities of interactive digital technologies in the process of personalized support for gifted students. It reveals modern approaches to organizing individual educational trajectories using ICT, emphasizing the importance of a differentiated approach to the development of cognitive and creative abilities of gifted students. It describes digital platforms and tools that provide diagnostics, monitoring and support of the educational process, taking into account individual needs and potential of the individual. It gives examples of practical use of such technologies in the educational environment, considers their advantages and limitations. It substantiates the feasibility of combining digital resources with pedagogical support for the effective development of the abilities of gifted students.

Keywords: giftedness, personalized support, digital technologies, interactive platforms, ICT in education, individual educational trajectory, development monitoring, educational analytics.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти особливого значення набуває індивідуалізація навчального процесу, яка базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення персоналізованих освітніх траєкторій. Це особливо важливо в роботі з обдарованими здобувачами освіти, розвиток яких потребує гнучких, адаптивних підходів і системної підтримки. Інтерактивні цифрові технології відкривають нові можливості для діагностики, моніторингу й супроводу академічного та особистісного зростання таких учнів. Вони дають змогу не лише створювати різномісний освітній контент, а й формувати індивідуальні маршрути, що відповідають потребам, стилям навчання й когнітивному потенціалу кожного здобувача.

Незважаючи на активне впровадження ІКТ в освіту, питання їхнього цілеспрямованого застосування саме у контексті супроводу обдарованих учнів залишається малодослідженим. Існує потреба у систематизації наукових підходів, а також в аналізі педагогічних, психологічних та методичних аспектів такого використання. Особливу увагу слід звернути на педагогічну діагностику, індивідуальне налаштування цифрового середовища, а також забезпечення інформаційної безпеки під час взаємодії з вразливою категорією здобувачів освіти. Метою цієї статті є розгляд потенціалу інтерактивних цифрових технологій для персоналізованого супроводу обдарованої молоді в умовах шкільної та позашкільної освіти.

Раніше нами [4, с. 72–75] було запропоновано методику діагностики рівня понятійного мислення школярів при вивченні природничо-математичних дисциплін. Такий підхід дозволяє ефективно ідентифікувати обдарованих учнів та адаптувати навчальні стратегії з урахуванням їх когнітивних особливостей, що є критично важливим у персоналізованому супроводі.

У роботі Безуглого Д. [1, с. 5–11] розкривається стратегічна роль візуалізації як сучасного інструмента навчання. Автор наголошує, що візуальні технології,

включаючи цифрові інтерактивні платформи, здатні не лише покращити сприйняття матеріалу, а й сприяти розвитку мислення, що є важливим для супроводу обдарованих учнів, які мають високий інтелектуальний потенціал і потребують складніших завдань.

У дослідженні Гончарової Н. О. [3, с. 226–228] розглядається потенціал доповненої реальності у візуалізації навчального контенту. Авторка звертає увагу на здатність AR-технологій створювати інтерактивне навчальне середовище, яке активно залучає учнів до пізнавальної діяльності та може бути адаптоване до індивідуального рівня підготовки, що є цінним інструментом у роботі з обдарованими учнями.

Білоусова Л. І. та Житеньова Н. В. [2, с. 39–47] акцентують увагу на функціональному підході до застосування візуалізацій у навчанні. Вони підкреслюють, що технології візуалізації відіграють значну роль в інтенсифікації навчального процесу через полегшення аналізу складної інформації та стимулювання когнітивної активності учнів, що має особливе значення для диференційованого підходу до обдарованих здобувачів освіти.

Відповідно нами було проведено дослідження [5, с. 120–124] формування ІКТ-компетентностей у майбутніх педагогів. Було з'ясовано що здатність учителя до використання цифрових технологій напряму впливає на якість супроводу обдарованих учнів, адже саме педагог є модератором освітнього середовища, адаптованого під потреби конкретного здобувача.

Також нами було зацентовано увагу на психологічних аспектах впровадження ІКТ у навчання [7, с. 401–406]. Емоційна чутливість і особливості сприйняття обдарованих учнів вимагають обережного й усвідомленого застосування цифрових технологій, які мають підтримувати, а не перевантажувати пізнавальний процес.

У останніх публікаціях [8, с. 59–65] нами обговорюються питання безпеки праці в цифровому середовищі, що є важливою складовою супроводу обдарованої молоді. Особливу увагу пропонуємо звертати на необхідність формування цифрової культури, зокрема у контексті самостійного використання технологій здобувачами освіти з високим рівнем академічної автономії.

Нарешті, у нашому дослідженні [12, с. 469–473] також аналізується вплив технологій, орієнтованих на здоров'я, на фізичний стан студентів. Це важливо в контексті персоналізованого супроводу обдарованих учнів, які через інтенсивні освітні навантаження потребують збалансованої програми розвитку, що враховує не лише інтелектуальні, а й фізіологічні чинники.

Персоналізований супровід обдарованої особистості потребує комплексного використання цифрових технологій, які здатні поєднати функції діагностики, адаптації та розвитку в єдину педагогічну систему. Одним із

головних завдань при цьому є створення умов для формування індивідуальних освітніх маршрутів, які відповідають пізнавальним інтересам, стилям навчання, когнітивному профілю й емоційному стану здобувача освіти.

У складних умовах воєнного стану українська система освіти змушена адаптуватися до нових викликів. Це вимагає гнучкості, інноваційності та проєктного мислення в організації навчального процесу [6, с. 42–45]. ІКТ стали невід’ємним елементом дистанційного навчання та забезпечення доступу до освітніх ресурсів для широкого кола учнів, зокрема обдарованих, які потребують розширеного доступу до спеціалізованих завдань, симуляцій та самостійних дослідницьких інструментів.

Особливу увагу варто приділити безпечності цифрового середовища, в якому перебуває обдарований здобувач. Як показано в дослідженні Ячної М. Г., Полетая В. М. та Мехед О. Б. [9, с. 239–241], обізнаність у правилах цифрової гігієни й навички безпечної роботи з ІКТ є важливими компонентами цифрової компетентності. Для обдарованих учнів, які часто активно й самостійно взаємодіють із цифровими ресурсами, важливо формувати відповідальне ставлення до власного цифрового сліду, а також здатність критично оцінювати інформацію.

У вищій освіті персоналізація набула нового виміру в умовах воєнного часу. За результатами міжнародного дослідження українських авторів (Chystiakova et al.) [10, с. 151–163], навіть в умовах невизначеності можливо ефективно реалізовувати індивідуальні освітні траєкторії, якщо навчальне середовище є достатньо технологізованим, а студенти мають цифрові навички самоменеджменту. Ці висновки мають пряму кореляцію з підтримкою обдарованих здобувачів освіти, адже саме така категорія учнів демонструє схильність до самостійного пошуку, дослідження та проєктування власного освітнього розвитку.

Окремий аспект персоналізованого супроводу – це збереження ментального здоров’я в умовах високих когнітивних і емоційних навантажень. Griban та співавтори [11, с. 55–61] доводять, що цифрові платформи можуть бути не лише інструментами навчання, а й засобами психоемоційної підтримки здобувачів. У поєднанні з інтерактивними методами, такими як гейміфікація, середовища на кшталт Moodle, Classtime, Google Workspace та інші можуть стимулювати не лише інтелектуальний розвиток, а й соціальну взаємодію та психологічну стабільність.

Таким чином, застосування інтерактивних цифрових технологій для супроводу обдарованої особистості має багатовекторний характер. Воно охоплює:

- ідентифікацію обдарованості (через цифрову діагностику, інструменти освітньої аналітики);

– розвиток через адаптивний контент (завдяки індивідуальним траєкторіям і візуалізаціям складних понять);

– підтримку в емоційному та фізичному вимірах (через інструменти моніторингу, зворотного зв'язку та збереження балансу в освітньому навантаженні).

Це потребує від педагога високої ІКТ-компетентності, здатності до міждисциплінарної інтеграції та рефлексивного підходу до оцінювання результатів взаємодії з обдарованими учнями.

Пропонуємо методику застосування інтерактивних цифрових технологій у персоналізованому супроводі обдарованих здобувачів освіти.

Запропонована нами методика базується на концепції адаптивного навчання, що поєднує діагностику освітніх потреб, індивідуалізацію навчального контенту та постійний моніторинг результатів. Вона передбачає поетапне впровадження інтерактивних цифрових інструментів у освітній процес для обдарованих учнів, які виявляють високий рівень когнітивної активності, здатність до самостійного навчання та інтерес до дослідницької діяльності.

Перший етап – діагностично-аналітичний. На цьому етапі здійснюється первинна ідентифікація обдарованості на основі результатів навчання, психологічних спостережень, цифрових тестів (наприклад, Google Forms, Classtime, LearningApps) та інтерактивного самотестування. Важливо визначити домінуючі стилі навчання, інтелектуальні переваги та зони найбільшого розвитку здобувача.

Другий етап – планувально-організаційний. Створюється індивідуальна освітня траєкторія з урахуванням виявлених особливостей. Для цього застосовуються онлайн-платформи з адаптивним контентом (Khan Academy, Mozaik3D, PhET, Labster) або хмарні сервіси (Google Workspace, Microsoft Teams), які дозволяють організувати взаємодію, проєктну діяльність і тематичні мікрокурси відповідно до рівня складності, вибраного учнем.

Третій етап – реалізаційно-комунікаційний. Педагог виконує функцію тьютора й модератора освітнього процесу. Учень виконує дослідницькі, творчі, експериментальні завдання в інтерактивному середовищі з можливістю зворотного зв'язку, самоперевірки й самоаналізу. Застосовуються інструменти гейміфікації, віртуальні симуляції, ментальні карти, відеоінструкції, а також синхронні й асинхронні форми взаємодії.

Четвертий етап – моніторингово-коригувальний. Проводиться аналіз результатів за допомогою цифрових аналітичних інструментів (таблиці, графіки, цифрові щоденники успішності, e-portfolio). На основі зібраних даних коригується темп, зміст і методи навчання. Особливу увагу приділяється підтримці емоційного стану учня, запобіганню перевантаження й підтримці внутрішньої мотивації.

У межах цієї методики ІКТ не виступають самодостатнім елементом, а інтегруються в загальну педагогічну стратегію, що спрямована на всебічний розвиток обдарованої особистості.

Висновки. Інтерактивні цифрові технології відкривають широкі можливості для ефективного персоналізованого супроводу обдарованих здобувачів освіти. Вони дозволяють організувати навчальний процес на основі гнучкої освітньої траєкторії, що відповідає індивідуальним пізнавальним потребам, стилям навчання та рівню інтелектуального розвитку учня. Завдяки використанню платформ із адаптивним контентом, віртуальних лабораторій, симуляцій і доповненої реальності, обдаровані учні отримують змогу не лише глибше засвоювати навчальний матеріал, а й розвивати самостійність, критичне мислення, дослідницькі вміння. Методика, запропонована в межах даного дослідження, забезпечує системний підхід до організації персоналізованого навчання на основі ІКТ, охоплюючи діагностику, планування, реалізацію та моніторинг результатів. Практичні аспекти її застосування підтверджують доцільність інтеграції цифрових технологій у навчання обдарованих здобувачів, зокрема в умовах викликів воєнного часу, дистанційного та змішаного навчання.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку цифрових інструментів для автоматизованої аналітики освітніх даних обдарованих учнів, а також на вивчення впливу ІКТ на психологічний комфорт і ментальне здоров'я цієї категорії здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглий Д. Візуалізація як сучасна стратегія навчання. Фізико-математична освіта. 2014. С. 5–11
2. Білоусова Л. І., Житеньова Н.В Функціональний підхід до використання технологій візуалізацій для інтенсифікації навчального процесу. Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Том 57. № 1. С. 39–47.
3. Гончарова Н. О. Візуалізація навчальної інформації через використання технологій доповненої реальності. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі. 2021. С. 226–228
4. Мехед Д. Б., Мехед О. Б., Скребець В. О. Визначення рівня понятійного мислення школярів при вивченні природничо-математичних дисциплін у класах різних профілів. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 56. Херсон : Вид-во ХДУ, 2010. С. 72 -75.
5. Носко М. О., Мехед О. Б., Мехед Д. Б. Формування ІКТ-компетентностей у майбутніх педагогів. Вісник НУЧК імені Т. Г. Шевченка. Вип. 29-30 (185-186). Чернігів : НУЧК, 2024. С. 120-124
6. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково-методичний збірник/ за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.
7. Швидкий А. Л., Мехед Д. Б., Мехед О. Б. Особливості впровадження інформаційних технологій у навчальний процес (психологічний аспект). Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 61. Херсон : ХДУ, 2012. С. 401- 406

8. Ячна М. Г., Полетай В. М., Мехед О. Б. Висвітлення основних питань безпеки праці майбутніх фахівців природничих і медичних спеціальностей у процесі використання інформаційно-комунікаційних технологій. Наукові записки. Серія: педагогіка. 2024. № 2. С. 59-65
9. Ячна М. Г., Полетай В. М., Мехед О. Б. Особливості навчання безпеки праці під час роботи з інформаційними засобами майбутніх фахівців біологічних та медичних спеціальностей. Актуальні проблеми та перспективи технологічної і професійної освіти. Тернопіль: ТНПУ, 2024. С. 239-241
10. Chystiakova, I.A., Ivani, O.M., Mekhed, O.B., Nosko, Y.M., Khrapatyi, S. PhD Training Under Martial Law in Ukraine Journal of Higher Education Theory and Practicethis link is disabled, 2022, 22(15), pp. 151–163
11. Griban G., Kudin S., Zhara H., Kuzhelnyi A., Mazur T., Nosko Y., Mekhed O. (2023) Formation and Preservation of Students' Mental Health in the Process of Studying at Pedagogical Universities Acta Balneologica, VOL. LXV NUMBER 1 (173). 55-61 <https://doi.org/10.36740/ABAL202301110>
12. Nosko M., Mekhed O., Nosko Yu., Bahinska O., Zhara H., Griban G., Holovanova I. The impact of health-promoting technologies on university students' physical development. Acta Balneologica, 2022, 5(171), 469-473. doi: 10.36740/ABAL202205116.

Пилипенко О. Є.,
 доктор історичних наук, професор,
 професор кафедри гуманітарних дисциплін
 Національного університету харчових технологій, м. Київ, Україна,
pylypenko08@ukr.net

ФІЛОСОФІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У формуванні талановитої особистості багато змінилося з переходом людства до нової інформаційної епохи. Породжена нею глобалізація зумовила виникнення нових, надзвичайно складних проблем. У колах науковців і експертів останніми роками набрала силу ідея про те, що наукове мислення постало перед необхідністю «зміни парадигми», тобто зміни основ сучасного мислення і розуміння світу та процесів, які в ньому відбуваються. Однак філософія є найбільш надійним способом визначити майбутнє. Людина сьогодні намагається максимально вийти з поля впливу і залежності, зокрема, створюючи собі допомогу та заміну за рахунок робототехніки, «штучного» інтелекту тощо. Мета філософії полягає в тому, щоб відкрити людям доступ до таких цінностей, яких ще ніхто не переживав, зруйнувати перепони в «царство цінностей», постійно збагачувати світовідчуження людини новими відкриттями духу. Чим більш повноцінна і активніша особистість, тим більше цінностей вона відкриває.

Не кожна людина є філософом, але кожна свідомо людина має свою філософію: для кожного людського віку вона своя – від наївності дитинства і ідеалізму юності до скептицизму зрілості та містицизму кінця. Філософія надає завершення та повноти картині світу. З огляду на це, філософське знання

завжди спрямоване на конкретну людину з її настроями і бажанням знайти відповіді на доленосні питання життя. Філософія уособлює мудрість і знання, віру і розум, свободу і творчість. Вона стверджує творчі начала в житті людини, долає суперечності на шляху до її самовдосконалення. Філософувати – означає вміти мислити. Філософія організує процес пізнання та мислення, робить його повноцінним і потрібним для людини. Завдяки цьому відбувається процес постійного духовного оновлення особистості. Філософія необхідна, оскільки формує систему ідей, переконань, цінностей, духовних і душевних переживань, турботу про світ і людей. Завдяки філософії людина живе діяльно і продуктивно для себе та суспільства.

Ключові слова: філософія, обдарованість, особистість, наука, культура, інформаційні технології

Abstract. A lot has changed in the formation of a talented personality with the transition of humanity to a new information age. The globalization it has generated has led to the emergence of new, extremely complex problems. In recent years, the idea that scientific thinking has faced the need for a “paradigm shift,” i.e., a change in the foundations of modern thinking and understanding of the world and the processes taking place in it, has gained traction among scientists and experts. However, philosophy is the most reliable way to determine the future. Today, people are trying to get out of the field of its influence and dependence as much as possible, in particular, by creating help and replacement for themselves through robotics, “artificial” intelligence, etc. The goal of philosophy is to give people access to values that no one has ever experienced, to break down barriers to the “realm of values,” and to constantly enrich a person’s worldview with new discoveries of the spirit. The more complete and active a person is, the more values he or she discovers.

Not every person is a philosopher, but every conscious person has his or her own philosophy: it is different for every human age, from the naivety of childhood and the idealism of youth to the skepticism of maturity and the mysticism of the end. Thus, philosophy cannot have an ending as long as a person exists. Philosophy gives completeness and fullness to the picture of the world. In view of this, philosophical knowledge is always directed to a specific person with his or her moods and desire to find answers to the fateful questions of life. Philosophy embodies wisdom and knowledge, faith and reason, freedom and creativity. It affirms the creative principles in human life, overcomes contradictions on the way to self-improvement. To philosophize means to be able to think. Philosophy organizes the process of cognition and thinking, makes it complete and necessary for a person. It is the process of constant spiritual renewal of the individual. Philosophy is necessary because it forms a system of ideas, beliefs, values, spiritual and emotional experiences, and care for the world and people. Thanks to philosophy, a person lives an active and productive life for himself or herself and society.

Keywords: philosophy, giftedness, personality, science, culture, information technology.

Питання співвідношення філософії та науки породжує дискусію: чи належить наука філософії, або філософія є внутрішньо властива науці, або ж наука і філософія незалежні одна від одної. Множинність і різноманітність наук

приводить до філософських питань. У процесі розвитку відбувається перехід від єдності природи до єдності науки і від філософії природи до філософії науки. Представники філософії науки схильні приймати як само собою зрозуміле те, що наука виробляє знання про світ, яким він є: гіпотези, теорії. Наукове знання насправді є поєднанням знань, мислення, ідей і довіри, тобто не може існувати поза логікою, психологією, етикою, що і формує корпус філософії. Філософію неможливо відірвати від політики. Зміна філософії як основи політики – це зміна основ мислення, а не думок. Філософія як сфера мислення здатна давати ціннісні та моральні установки. Культура – «живий» організм. Розвиток цивілізації, поза іншими факторами, обумовлюється культурою. Вчені розрізняють «елітарну» і «масову» культуру. «Масова» культура спрямована насамперед на виховання в людини безпосередніх, повсякденно-вітальних потреб. Водночас всупереч тотальному поширенню «масової» культури та її впливу залишається потреба в культурі, що сповнена духовності. Культура стверджує право людини жити своїм розумом, шукати істину всюди, де це можливо. Екологія культури – це захист індивідуального, інтелектуального від масового, пересічного, зростання духовно-особистісного начала. Культура як засіб виокремлення людини із маси олюднила мільйони. Якість культури визначається глибиною мудрості її творців, а також універсальними смислами, які вносить у неї філософія. Універсалії культури – свого роду генотип соціального життя. Працюючи з універсаліями і кодами культури, філософія вводить в них нове розуміння. Існування філософії пов'язано з подальшим розвитком науки і технологій [1, с. 67].

Важливою інстанцією є мораль, поза якою не може існувати ні культура, ні філософія. Не можна змішувати мораль і боротьбу, Добро і зло. Добро завжди «запізнюється» на зустріч зі злом. Воно карає зло, але вже після його здійснення, із запізненням – у наступних поколіннях. Культурне зростання залежить від багатьох факторів, визначається станом духовної сфери, у якій перебуває людина. Культурне зростання – це здатність до переоцінки цінностей, постійного духовного самооновлення, внутрішньої напруги сил, зміцнення персонального начала. Філософське знання – частина духовної культури. Нова епоха, нова реальність, якій часто дорікають у втраті духовності, насправді звільняє людину, насамперед мислячу, творчу, вільну від традиційних форм життя, культури, побуту, звичок. Нова філософія, є цінною за створюваний нею новий духовний досвід, що відкриває глибини нового духу і нової духовної ситуації. Духовного завжди не вистачає, тому не можна говорити про його «надлишок» у світі, де лише найтонший пласт еліти (мислячої, культурної) може дозволити собі розкіш перебувати в просторі духовного – філософії, мистецтва, релігії, науки, історії. І не лише перебувати, а й творити і діяти. Необхідно зрозуміти, що філософія

«вічна» в сенсі постійного пошуку невідомого. Вочевидь, у цьому полягає основне завдання філософії – бути посередником між поколіннями, сферами культурної активності та між традиціями.

Мислити – це завжди творити нове. Мислити продуктивно – творити неповторне. Філософія обумовлює, активізує процес творення як людини, так і реальності. Від того, яка філософія, така і людина, такий і результат її творіння. Тим самим філософія реалізує творче начало в людині. Філософувати означає мислити. Однак мислити можна завжди про щось, про когось, про те, що може представляти інтерес, мати вплив на долю і мету життя. Багато факторів визначають процес формування та розвиток мислення, починаючи з руху небесних світил і закінчуючи таємницею народження та смерті. Людина живе не лише в природі, а й у світі соціальному – світі культури, економіки та цінностей [2, с. 151]. Сьогодні світ інформації і знання є невіддільним від життя. Людині потрібна істина, що у світі відносного («усе тече, усе змінюється»), потрібно знайти щось абсолютне, стабільне. Історично ідеально впорядкованого соціуму ніколи не було. Творчість – це звільнення в людині того, яке ще не нормоване соціумом. Ця обставина породжує рух, перехід від нормального, «стабільного» порядку речей до динамічних, неочікуваних змін. Життя в суспільстві має як діяльнісні, практичні, предметно-реальні, так і віртуальні компоненти, які живляться уявою, надією, спогляданням, прагненням до краси.

Культура є спонукальною силою для розвитку творчої могутності людини, що розширює її свідомість і продуктивність мислення. Світ культури – це світ людини, її творчості, самовираження та «другої» природи. У світі культури людина отримує можливість вільного вибору і відповідальності за цей вибір, а також здатність самотійно визначити своє життя, вчинки, мислення, долю. У світі культури людина формує цілі життя, свідомість, мислення, здійснює вибір і бере відповідальність за нього. Це означає мати здатність самотійно вибирати шляхи свого життя, вчинки, долю. У цьому контексті культура постає інструментальним засобом включення індивіда в соціальне життя, способом його пристосування до вимог соціального оточення. Природна сутність людини відображається в культурі і багато в чому визначає її. Культура є виразом духу раси, народу, еліти суспільства в конкретну епоху розвитку відносно всіх сторін життя.

У сфері соціального буття економічне посідає чи не найголовніше місце. Сьогодні «світ економіки» є реальністю, що орієнтує на пошук шляху до розуміння економічного життя людини. Потрібно враховувати, що «світ економіки» є особливою організацією людського життя, яке охоплює обмін діяльністю, порівняльні оцінки всього, що є необхідними для здійснення процесів, у яких головна роль належить грошам як засобу всезагального обміну.

Центральним пунктом «світу економіки» є феномен «економічного», який охоплює всі аспекти соціальної діяльності людини щодо забезпечення необхідного рівня життя. До «світу економіки» входять різні утворення – політичні, культурні, ціннісні, моральні, породжені існуванням та діяльністю людини і суспільства.

Матеріальність економічного світу опосередкована соціумом, особистістю людини, її мисленням. Економічна діяльність – не просто фізична активність, а доцільна, усвідомлена діяльність, яка здійснюється через думання, міркування та розум. У результаті виникає і формується економічний спосіб мислення, яке пояснює все, що відбувається у світі реального життя людини. У ньому домінує вплив економічних інтересів. Через економічну діяльність і мислення відбувається становлення та розвиток економічного життя. Реальність «світу економіки» актуалізує соціальну й економічну діяльність, поза якою не може існувати людина в цьому світі. Ще на початку ХІХ ст., на початку формування економічної епохи, німецький філософ Й. Г. Фіхте вказував, що призначенням людини є не знання саме по собі, а діяльність. Лише діяльність визначає цінність людини [3, с. 683]. Нині це важливо, оскільки розвиток економічної теорії відстає від розвитку реальної економіки, що обумовлено активізацією діяльності, спрямованої на отримання конкретного, практичного економічного результату. Розвинена економіка не може існувати поза соціальністю, яка розширює економічне життя. Це передбачає становлення економічного мислення в його найвищих проявах і можливостях. Ця обставина спрямовує сучасну філософію на виявлення сутності головних феноменів «світу економіки».

З другої половини ХХ ст. людство вступило в епоху інформації. Відомий аналітик цієї епохи М. Кастельс визначає її концептом «інформаційність». Це нова якість організації сучасної цивілізації, у якій завдяки новим технологічним умовам генерування і передавання інформації стало фундаментальними джерелами продуктивного виробництва та влади [4, с. 497]. Особливість «інформаційного» способу розвитку полягає в тому, що здійснюється вплив знання на саме знання. Тим самим знання стає головним джерелом продуктивності. Головною рисою інформаційної епохи є створення мережі. «Мережеве суспільство» програмує саме себе, формує культуру «реальної віртуальності» шляхом інтеграції електронних засобів у масову аудиторію. Тому найважливішим для соціального життя і культури стає питання про доступ до мережі, що робить можливим комунікацію, спілкування.

Нові інформаційні технології зумовлюють формування нового співвідношення між соціальними процесами створення й оброблення символів культури. Водночас вказані технології відкривають можливість миттєвого доступу до них усієї планети. З урахуванням фактору глобалізації можна

говорити про реальність «інформаційного світу». Можливість спілкування всупереч відстані та часу радикально змінила сприйняття і ставлення до чужої думки, межі та форми комунікативної практики індивіда. Монолог окремого індивіда дедалі більше перетворюється на планетарний діалог. Специфіка «інформаційного світу» визначається тим, що мережа розвивається за принципом саморозвитку, вона не потребує зовнішніх імпульсів. Поза мережею немає жодних шансів, оскільки все, що має значення, організоване навколо світової мережі. У цих реаліях інформація набуває нових якісних ознак, зокрема отримує додаткові можливості саморозвитку та самозбагачення. Інформація перетворюється в найбільш вагомий чинник багатства суспільства, у його головний ресурс. Інформаційна мережа як глобальна «електронно-нервова система» не має і не може мати персоніфікованого власника. На цю роль висувається інформаційний працівник, який отримує більший ресурс інформації, ніж безпосередній власник відповідного капіталу, тобто провідне місце належить працівнику інформаційної сфери. В «інформаційному світі» усі об'єкти і явища розглядаються як інформаційні об'єкти. Цілісності світу надає смислова, інформаційна єдність. Людина постає творцем смислів, у силу чого головна її діяльність – когнітивна. Результат типу суспільного облаштування – інтелектуальне, когнітивне суспільство, засноване на знаннях.

Результатом і складником інформаційного світу є віртуальна реальність. У загальному плані її можна визначити як один із видів символічної реальності, що насамперед створюється на основі комп'ютерної техніки. Віртуальна реальність – це реальність чуттєва, життєва. В інформаційному світі людина отримує низку нових якостей і можливостей. Вона починає жити і працювати у віртуальних містах, спілкуватися з віртуальними жителями, мандрувати в просторі та часі, програмувати і виготовляти нові інформаційні світи і віртуальні реальності. В інформаційному світі формуються нові ідеали, мрії, фантазії. Усе це сприяє трансформації не лише культури, а й звичного антропологічного образу молодої людини. Інакше кажучи, це світ цінностей і смислових орієнтацій людини.

Ціннісно-смисловий Універсум інтегрує природний і соціальний світи в духовно-ціннісні аспекти цивілізації. Дослідження ціннісного потенціалу практичної діяльності відкриває евристичні можливості для розуміння людиною смислу свого життя. Отже, і усвідомлення моделей життєвого успіху, мотивацій інтелектуальної, наукової, економічної та політичної діяльності.

Економіка, політичний статус, добробут кожної сучасної країни визначається рівнем розвитку технологій. Основою поняття «технологія» є давньогрецьке слово «техне», що означає «мистецтво», «вміння»: насамперед мистецтво ремісника, який демонстрував досконалість виробленого зразка, точність виконання і якість. На думку М. Гайдеггера, техніка – це витвір, або, що

одне і те ж, метод розкриття таємниці природи, спосіб здійснення істини [5, с. 117]. В античній філософії спосіб досягнення істини також називався «техне». Технікою називалися майстерність і витончені мистецтва. Техніка, технічне оточує кожну людину. Усі звикли до цього, оскільки самі пристосовані до життя в штучному середовищі, самі поставлені слугувати йому, насамперед тому, що в ньому зручно і вигідно жити. Техніка і технологія – це надзвичайно серйозні фактори сучасного життя. Звісно, технологічні інновації приведуть до революційного прориву у сфері пропозиції та продуктивності праці. Колосальні зміни відбуваються і у сфері транспорту. Компанія Google тестує свої безпілотні автомобілі, а в низці великих міст Європи і США активно впроваджуються роботи-водії. Успішність цих проектів засвідчує швидку заміну людини штучним інтелектом. Важливим моментом четвертої технологічної революції стане той факт, що будь-яке виробництво, можна буде в найкоротші терміни перепрофілювати під індивідуального замовника і його потреби. Подальший розвиток технологій приведе до переходу багатьох професій від людини до роботів. У доповіді Оксфордського університету зазначено, що до 2050 р. людство поступиться 50 % робочих місць штучному інтелекту.

Кардинальні зміни відбудуться і в соціумі. Продовження завдяки нанотехнологіям терміну людського життя вплине на систему пенсійного забезпечення, соціального страхування, а також на ринок праці і на споживчі інтереси населення. Зміняться відносини людини і держави. По мірі того, як фізичний, цифровий і біологічний світи дедалі більше зближуються, нові технології та платформи дозволяють фізичним особам вступати в більш тісний зв'язок з урядами, координувати зусилля і навіть обходити системи контролю влади. Влада ж отримує нові можливості для посилення контролю над населенням. Від того, як влада зможе змінюватися під впливом нових технологій, буде залежати її стабільність. У розвинених країнах, які мають достатню кількість матеріальних благ першої необхідності, інтереси людей спрямовані в більш «високі і тонкі» сфери – життєвого комфорту, задоволень, розваг, інформаційного і культурного достатку, духовного прогресу, продовження життя. З урахуванням досвіду реалізації інноваційних ідей на практиці економічного і соціокультурного життя нова система навчання орієнтується на інформаційні технології. У результаті формується інноваційна система навчання й отримання знань, що має бути не директивною, а демократичною, на умовах відкритості, справедливості, рівноправності. Інформаційні технології обумовлюють факт багатоманітності соціокультурного життя, його складності та непередбачуваності. Становлення нової людини як продукту сучасних технологій концептуалізується в «суспільство знань» – новий тип соціальної організації, що являє собою процес духовного виробництва, орієнтованого на визначальний вплив

інформаційних технологій. У їхньому контексті створюється новий культурний ландшафт та інформаційна субкультура [6, с. 352].

Сучасна техногенна цивілізація являє собою матеріалізацію наукових ідей і теорій, а соціальна цінність науки набагато переважає рівень її оцінки суспільством. Інститути науки, наукове знання і діяльність учених суспільство оцінює набагато нижче, аніж опредметнені результати їхньої діяльності – матеріально-технічні цінності. У цьому полягає технократичне розуміння ставлення суспільства до науки. У такій ситуації людина та її психіка опиняються в просторі постійного впливу нових наукових досягнень. Адже за допомогою інформаційних технологій можна фабрикувати знання про реальність, створювати віртуальне «Я» і в певному розумінні жити у віртуальному просторі, де «розчиняються» відмінності дійсного світу і світу фантазій, сновидінь [7, с. 144]. Інтернет дає нову свободу пересування по світу, коли людина носить з собою все потрібне для роботи і спілкування. Інтернет одночасно публічний і персональний, він є знаряддям і засобом діяльності. Наприклад, ми можемо управляти подіями, міняючи картинку і факти, переходячи від одного сайту до іншого. Водночас Інтернет – незалежне від людини середовище, у події якого користувач мимоволі залучається; ці події викликані не ним, а іншим. Реальність Інтернету підкорюється логіці програмування, посилянь і правил, що встановлені не лише розробниками Інтернету, а і провайдерами, вебдизайнерами, модераторами. У результаті в Інтернеті створюється реальність, що водночас: технічна і природна, публічна і персональна, керована людиною і незалежна від неї. Світ Інтернету – це світ віртуального спостерігача і світ, який охоплює всіх користувачів Інтернету. Це світ особистого поля і віртуального спостерігача, його віртуальне продовження, а також світ діяльності всіх інших користувачів. Інтернет започаткував нову цивілізаційно-культурну реальність. Інтернет дозволяє віртуальному спостерігачеві мандрувати по різних сайтах, знайомитися з цікавими людьми, залишатися анонімним, обирати спільноту тощо. На перший погляд, в Інтернеті людина має справу з тією ж реальністю, лише схематизованою і підпорядкованою іншій умовності. Але тут людина нагадує деміурга, адже сама творить, конструює нові світи, виносить на обговорення свої проблеми тощо, тобто мислить і спілкується у світі, який сам творить. Інтернет – це не паралельна відображуюча реальність, а така, що породжує новий віртуальний і zarazом реальний світ.

Колосальний злет цивілізації пов'язаний із досягненнями науки і технологій. Завдяки цьому ми живемо в період становлення нової цивілізації, де місце звичних культур, національних держав займають Інтернет, нові соціальні технології та глобальні перетворення. Зміст нової ери – зрощення мозку і

Всесвіту, техніки і органіки, створення мислячих машин, працюючих атомів і квантів, доведення всіх життєвих процесів до швидкості думки.

Всебічно обдарована людина формується у вільному суспільстві. Свобода – це внутрішня творча енергія людини. Через свободу людина може творити принципово нове життя, нове суспільство і світ. Наприклад, інформаційний світ – це результат творчості, проникнення людського генія в таїни закономірностей мікросвіту, творча комбінаторика технологічних досягнень в електроніці, кібернетиці, нанотехнологіях тощо. Це означає перехід певних меж, вглядування в недозволене і недоступне, що передбачає свободу думки, поведінки.

Філософія – творення духу, але духу свободи, пошук, певною мірою свавілля, боротьба. У результаті з'являються нові істини, ідеї, пропозиції, моделі, теорії, формується простір свободи мислення. Це означає силу духовного прагнення того, хто хоче створити нове. Творити може лише вільна людина. Їй властива здатність виходити за межі свободи фізичних обмежень завдяки мисленню і духовним переконанням. Людина – це свобода, дух, «мікрокосм» (Г. С. Сковорода) [8, с. 21]. Свобода дає силу творити з нічого, сила творити з себе, а не повторювати зразки існуючої реальності – природної та соціокультурної. Справжня, дійсна свобода – це насамперед творчість, яка звільняє від тягара зовнішніх детермінацій і знову приводить до нового простору свободи творчості. І який би момент свободи ми не мали на увазі – чи вибір можливості, чи створення нової ситуації, скрізь ми знаходимо творчість. Саме вона є умовою свободи, яка завжди постає не лише вибором, а й викликом.

Таким чином, необхідність філософії обумовлена «вічністю» питань, що завжди ставила перед собою людина, яка прагнула до істини та добра. Однак це непроста справа. Особливість філософії в тому й полягає, що проблеми, які вона розглядає, є універсальними, людина стикається з ними в будь-якому віці, лише відкриваються вони їй у панорамі життя під різними кутами зору. І чим раніше вона знайде нові підходи до їх розв'язання, тим більш успішним може стати її життєвий шлях. Відповідь на питання про сенс життя людина шукає впродовж усієї своєї духовної історії. Але ми не можемо сказати, що вона їх знайшла. То чи доцільно вдаватися до філософії? Більшість людей спокійно живе і без філософії. Однак той, хто прагне знайти смисл свого життя, хто хоче бути розумним і потрібним, завжди буде звертатися до філософії. Усе залежить від того, ким хоче стати людина: чим більші очікування від майбутнього, тим необхіднішою стає потреба в знанні, творчому мисленні, зокрема й філософському. Саме воно відкриває шлях до Життя з великої літери. Подібно до того, як відомі твори мистецтва невичерпні для інтерпретацій, так само твори видатних філософів невичерпні за своїм змістовним наповненням, відкриваючи все нові і нові грані для кожного покоління.

Досвід поколінь показав, що філософія є найбільш продуктивною основою формування самосвідомості, зростання і виховання особистості та її духовної енергії. Філософія, як жодна інша наука, сприяє поглибленому розумінню як кожної історичної епохи, так і сучасності, допомагає відтворювати та розвивати унікальність особистості. У цьому й полягає необхідність філософії, особливо для молодого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г., Гальченко М. С., Ільїн В. В. Філософія як засіб розвитку дитини: обдарованість, знання, творчість : навчальний посібник. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 108 с.
2. Губерський Л. В., Кремень В. Г., Ільїн В. В. Ескізи про мудрість. Від міфу до істини: навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. Розд. 8. С. 151–168.
3. Фіхте, Йоган Готліб // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін ; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ : Абрис, 2002. 742 с. .
4. Кастельс М Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура. / Пер. з англ. А. Н. Субачева. М, 2000. С. 496-507.
5. Галушко К. Ю. ГАЙДЕГГЕР (Heidegger) Мартін // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2004. 688 с.
6. Кайку Мічіо. Фізика майбутнього. Як наука вплине на долю людства і змінить наше повсякденне життя у ХХІ сторіччі. Львів : Літопис, 2013. 432 с.
7. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні. Львів : Літопис, 2005. 542 с.
8. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. 2-е вид. К. : Майстерня Білецьких, 2008. 256 с.

Пономаренко І. В.,

*учитель інформатики ОЗ «Хорольська гімназія
Хорольської міської ради Лубенського району Полтавської області»,
cbyjxjr@gmail.com*

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

У статті досліджено актуальність формування професійної компетентності вчителя як ключової умови ефективного навчання обдарованих учнів. Проаналізовано сутність поняття обдарованості та особливості психолого-педагогічної підтримки обдарованих дітей. Наголошується на основних компонентах компетентності вчителя, особливо на науково-педагогічності, методології, комунікації, інноваційності та рефлексії. Окреслено підходи до формування професійної підготовки вчителів шляхом підвищення кваліфікації, самоосвіти, участі в науково-дослідній діяльності,

міжпрофесійної взаємодії. Дослідження дійшло висновку, що безперервне професійне зростання вчителів є запорукою повної реалізації потенціалу обдарованих учнів.

Ключові слова: Обдарованість, Педагогічна здатність, Професійний розвиток, Педагоги, Індивідуальний підхід, Психолого-педагогічний супровід.

The article examines the relevance of developing teacher professional competence as a key condition for the effective education of gifted students. It analyzes the essence of the concept of giftedness and the specifics of psychological and pedagogical support for gifted children. The article emphasizes the main components of teacher competence, particularly scientific-pedagogical knowledge, methodology, communication, innovation, and reflection. It outlines approaches to the formation of teacher professional training through advanced training, self-education, participation in research activities, and interdisciplinary collaboration. The study concludes that continuous professional growth of teachers is the foundation for the full realization of the potential of gifted students.

Keywords: Giftedness, Pedagogical competence, Professional development, Teachers, Individual approach, Psychological and pedagogical support.

Успішний розвиток людини багато в чому залежить від своєчасного розкриття та підтримки її природного потенціалу. На особливу увагу заслуговують обдаровані діти – діти з високим рівнем пізнавальної активності, творчих здібностей, інтелектуального чи художнього розвитку. Їхні відкриття та розробки є важливим завданням для системи освіти, оскільки ці діти мають здатність стати майбутніми лідерами науки, культури та суспільства.

«Талант – це не лише вроджений дар, а й потенціал, який потрібно розкривати та розвивати»[1,10]. Мета сучасної освіти – не лише навчити, а й розкрити особистісний потенціал кожної дитини.

«Талант – це сукупність здібностей, яка дає людині можливість успішно, самостійно і творчо виконувати будь-яку складну трудову діяльність»[1,10].

Обдарованість – це систематична характеристика розуму, яка визначає здатність людини працювати вище середнього в одному чи кількох видах діяльності. Вона не є сталою й потребує активного стимулювання та підтримки.

Типи обдарованості:

- Інтелектуальна – здатність аналізувати, міркувати та розуміти абстрактні поняття.
- Творча – здатність генерувати нові, оригінальні ідеї.
- Художньо-естетична – музика, живопис тощо.
- Психомоторна (спортивна) – здатність до фізичних навантажень, координація.
- Академічна - успіх, швидко засвоює інформацію.
- Соціальні та лідерські навички – вплив на інших, організаторські здібності.[3,4]

Раннє виявлення обдарованості дозволяє створити особисту траєкторію розвитку вашої дитини. Діагностика проводиться за допомогою комплексу методик:

1. Методи психологічної діагностики

- Тест інтелекту Векслера (WISC) – використовується для визначення загального IQ.

- Шкала Стенфорд-Біне – використовується для оцінки рівня інтелектуального розвитку.

- Тест Торранса на креативність – виявляє здатність мислити нестандартно.

- Тести на концентрацію, пам'ять, мислення (наприклад, «пиктограми», «лабіринти», тест Амтхауера).

Ці методи дозволяють визначити рівень розвитку тих чи інших здібностей і потенціал вашої дитини.

2. Спостереження

- Аналізуйте поведінку дитини в нормальних умовах.

- Ідентифікаційні ознаки: швидкість навчання, допитливість, фантазія, самоорганізація, нестандартність.

3. Анкетування та інтерв'ю

- Анкети для вчителів і батьків (наприклад, методика Дж. Рензулі «Карта спостережень»).

- Опитуйте дитину – щоб зрозуміти мотивацію, інтереси та внутрішні переживання.[2]

4. Аналіз результатів діяльності

- Портфоліо: роботи, нагороди, досягнення, творчі проекти.

- Участь у конкурсах, фестивалях, конференціях.

Шляхи розвитку обдарованості

1. Індивідуалізація навчання

- Персоніфіковані освітні траєкторії.

- Навчання за авторськими програмами, дистанційна освіта.[8]

2. Створення розвивального середовища

- Предметно-ігрове середовище (для молодших).

- Лабораторії, студії, наукові товариства (для старших).

3. Розвиток креативності

- Методики розвитку дивергентного мислення (мозковий штурм, синектика, SCAMPER).

- Творчі проекти, літературні конкурси, мистецькі акції.

4. Участь у позашкільній діяльності

- МАН (Мала академія наук), олімпіади, гуртки, секції.

- Волонтерська діяльність, соціальні ініціативи.

5. Психологічна підтримка

- Консультації для запобігання вигоранню, зменшенню мотивації.

- Розвиток емоційного інтелекту, самооцінки, соціальної адаптації.

6. Робота з батьками

- Навчання батьків підтримуючій комунікації.
- Роль родини у формуванні самооцінки та мотивації.[5,6,7]

«Талант – це не диво, а потенціал, якому потрібна система розвитку» (С. Л. Рубінштейн) [1,10]. Учитель має бути не лише джерелом знань, а й наставником, фасилітатором і натхненником.

Потрібні:

- Постійне підвищення кваліфікації.
- Використання інноваційних методик.
- Партнерство з родиною дитини.
- Готовність адаптувати підхід залежно від особливостей учня.

Обдарованість – це не лише природний дар, а й виклик для педагогів, школи й суспільства загалом. Виявлення, розвиток і підтримка обдарованих дітей потребують системного підходу, злагодженої роботи вчителів, психологів, батьків та самої дитини. Тільки в гармонійному середовищі можливо реалізувати її потенціал повною мірою.

У сучасних умовах трансформації системи освіти одним із головних завдань педагога є не лише передача знань, а й створення умов для розвитку особистості, зокрема обдарованої. Обдаровані учні – це діти з високим інтелектуальним, творчим, академічним чи соціальним потенціалом, які потребують особливого підходу, гнучких методів навчання та підтримки. Відтак, виникає потреба у розвитку специфічної професійної компетентності вчителя, здатного працювати з цією категорією учнів.

Що таке професійна компетентність у роботі з обдарованими дітьми?

Професійна компетентність – це інтегрована характеристика особистості педагога, що включає:

- глибокі знання психології та педагогіки обдарованості;
- володіння діагностичними, мотиваційними, адаптаційними методиками;
- здатність проектувати індивідуальні освітні маршрути;
- емоційну зрілість, терпіння, гнучкість мислення.

«Учитель, який хоче працювати з обдарованими дітьми, має бути трохи дослідником, трохи психологом і багато – натхненником» (за С. Рубінштейном).

Основні складові компетентності педагога

1. Науково-педагогічна

- Знання концепцій обдарованості (Дж. Рензуллі, Г. Гарднер, А. Матюшкін).
- Уміння розробляти індивідуальні програми.

2. Методична

- Застосування диференційованого та проблемного навчання.
- Використання творчих і дослідницьких підходів (STEM/STEAM, кейс-метод, проектна діяльність).

3. Психолого-комунікативна

- Вміння вести діалог, будувати довіру з учнем.
- Розуміння емоційного стану дитини, робота з тривожністю, перфекціонізмом.

4. Інноваційна

- Готовність до експериментів, пошуку нових форм.
- Інтеграція ІКТ, онлайн-ресурсів у навчання.

5. Рефлексивна

- Здатність до самоаналізу та саморозвитку.
- Участь у професійних спільнотах, конференціях, тренінгах.[9,11]

Шляхи формування компетентності педагога

1. Підвищення кваліфікації

- Курси з тем: «Психологія обдарованої дитини», «Сучасні стратегії навчання».
- Вебінари, тренінги від ІІПО, МАН України, EdCamp.

2. Самоосвіта

- Вивчення наукових праць з обдарованості.
- Використання освітніх платформ (Prometheus, Coursera, gptonline.ai).

3. Педагогічний коучинг

- Наставництво, обмін досвідом, супервізія.

4. Участь у дослідницькій діяльності

- Проведення власних педагогічних експериментів.
- Публікації, участь у конкурсах і проектах (МАН, НУШ).

Практичні рекомендації вчителю

- Вивчайте інтереси й потреби кожного учня.
- Створюйте середовище, де можна помилятися без страху.
- Підтримуйте самостійність та ініціативність дитини.
- Враховуйте емоційну чутливість обдарованих.
- Співпрацюйте з батьками та психологами.

Компетентний педагог – ключова фігура у розвитку обдарованості дитини. Його здатність бачити унікальність, підтримувати талант і формувати цілісну особистість має вирішальне значення. Тому професійне зростання педагога – це не одноразовий акт, а постійний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. – М. : Педагогіка, 1989.
2. Renzulli J. S. What makes giftedness? Reexamining a definition // Phi Delta Kappan. – 1978. – Vol. 60, №3. – С. 180–184.
3. Gardner H. Intelligence reframed: Multiple intelligences for the 21st century. – New York : Basic Books, 2007.
4. Матюшкін А. М. Обдарованість і творче мислення. – М. : Наука, 1990.
5. Торранс Е. Тести Торранса на креативність. – Scholastic Testing Service, 1966.
6. Векслер Д. Шкала інтелекту WISC-IV. – The Psychological Corporation, 2003.
7. Roid G. H. Stanford–Binet Intelligence Scales. – 5-е вид. – Itasca : Riverside Publishing, 2003.

8. Сисоєва С. О. Обдаровані діти: підходи, стратегії, практика. – К. : Педагогічна думка, 2013.
9. Кононко О. Л. Індивідуальний підхід у роботі з обдарованими дітьми. – К. : Освіта, 2015.
10. Всеосвіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua>
11. Мала академія наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://man.gov.ua>

Пономаренко Н. Г.,
практичний психолог Бахмутської загальноосвітньої школи
I–III ступенів № 24 з поглибленим вивченням окремих предметів
та курсів Бахмутської міської ради Донецької області
06071984nataly@gmail.com

МЕТАФОРИЧНІ АСОЦІАТИВНІ КАРТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ СУПРОВОДУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Анотація: Підлітковий період – це один з найскладніших етапів життя кожної людини. Хто я? Де я? Навіщо? – ці і багато інших, складних для дитини питань, виникає майже щохвилини. Сучасні підлітки намагаються знайти своє місце в житті, спілкуватися з однолітками, відстоювати власне «я» з батьками, відвідувати гуртки та секції та ще й навчатися.

А якщо цей підліток ще й має схильності до певної діяльності- декламування віршів, малювання, співи, написання літературних творів? Як в цій нелегкій для дитини ситуації вчинити педагогу чи практичному психологу? Як замотивувати до спільної роботи з розвитку здібностей? В цьому освітянину допоможуть сучасні інструменти, такі як метафоричні асоціативні карти.

Метафоричні асоціативні карти – це інструмент професійної психології, психотерапевта та коуча, застосовується в діагностиці, корекції та розвитку можливостей. Метафоричні асоціативні карти – це один з інструментів розвитку інтуїції, творчих здібностей, відкриття своїх талантів.

Існує багато видів карт:

- Портретні
- Сюжетні
- Абстрактні
- Текстові
- Предметні

Протягом років МАК, як інструмент практичного психолога, неодноразово доводив свою дієвість і ефективність. Дітям та підліткам подобаються картинки-яскраві та чорно-білі, веселі та сумні. Карти нікого не залишають байдужими. Кожна людина, дивлячись на карту, знаходить «щось своє», проєктує свої почуття, думки, хвилювання. Тому карта – це територія клієнта. Ми не

підказуємо, ми не висловлюємо власну думку. Ми, як практичні психологи, можемо задати тільки уточнюючі питання:

- З чим асоціюється в тебе ця карта?
- Що ти бачиш?
- На що ти звертаєш свою увагу?
- Які емоції викликає в тебе ця карта?
- Що подобається/ не подобається на цій карті? Чому?

Свою дієвість метафоричні асоціативні карти довели і в роботі з обдарованими здобувачами освіти. Карти можуть виконувати не тільки розвиткову, профілактичну функції, а й діагностичну. Зустрічаються випадки, коли учні, працюючи з картою, висловлюють цікаві, нестандартні думки-асоціації з картою, які виділяються на фоні відповідей групи/класу.

Пропоную вам приклади вправ з власного досвіду, які розширять ваш власний психологічний кейс.

Вправа «Що таке обдарованість?»

Мета: виявити розуміння учнями поняття «обдарованість»

Інвентар: абстрактні колоди МАК – «Філософія душі» Т. Лемешко, сюжетні колоди – «Розриваючи шаблони» Т. Лемешко, Картки вражень (додаток 1).

Вік: 14+, індивідуальна і групова робота

Хід:

1. Практичний психолог пропонує витягнути картку (можна у відкриту, можна у закриту).
2. Учасники розповідають чому ця картка асоціюється в них з обдарованістю.
3. Проводиться обговорення відповідей. Вірних і невірних відповідей немає.

Вправа « В чому унікальність кожної людини?»

Мета: виявити унікальність кожної дитини; побачити можливі зони розвитку дитини.

Інвентар: портретні колоди МАК, «Дзеркала» Ю.Федоренко (додаток 2).

Вік: 12+, індивідуальна та групова роботи

Хід:

1. Практичний психолог пропонує витягнути картку (можна у відкриту, можна у закриту).
2. Учасники розповідають чому ця людина унікальна, на їхню думку.
3. Думки учасників про портрети людей- це проєкція власних рис на картку.
Тобто учасники розповідають фактично про себе.
4. Проводиться обговорення відповідей та думок.
5. Практичний психолог може визначити учасників, з ким можна спланувати індивідуальну роботу з розвитку певних якостей; порадити педагогам для подальшої роботи як з обдарованою молоддю.

Вправа «Самостійні чи залежні?»

Мета: ознайомлення з драбиною Харта.

Інструмент: модель «Драбини Харта» з прикладами (додаток 3, 4), блокнот, ручка

Категорія: педагоги.

Хід роботи:

1. Практичний психолог ознайомлює педагогів з моделлю участі дітей «Драбина Харта».
2. Педагоги визначають, на якій сходинці вони знаходяться зараз в роботі з обдарованими учнями.
3. Педагогам пропонується визначити де вони хотіли б знаходитися – на якій сходинці- в роботі з обдарованими дітьми.
4. Педагоги пишуть план з 5 пунктів, як можна це виконати.
5. Проводиться обговорення.

Вправа «Мій емоційний стан»

Мета: виявлення реального та бажаного емоційного стану дитини перед змаганнями, виступом, олімпіадою.

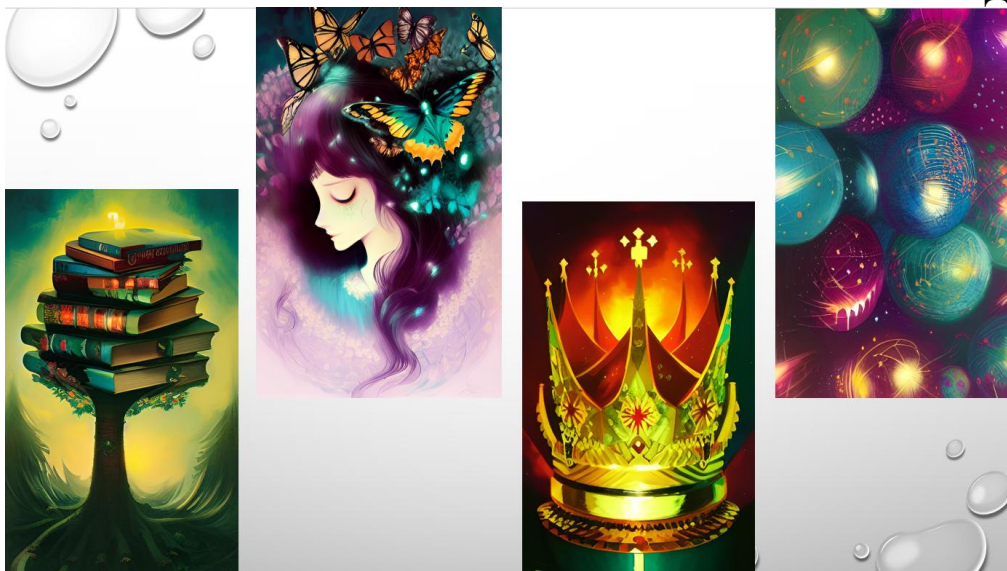
Інструмент: МАК «Кактумоції» А.Воробей (додаток 5)

Вік: 12+, індивідуальна, групова робота

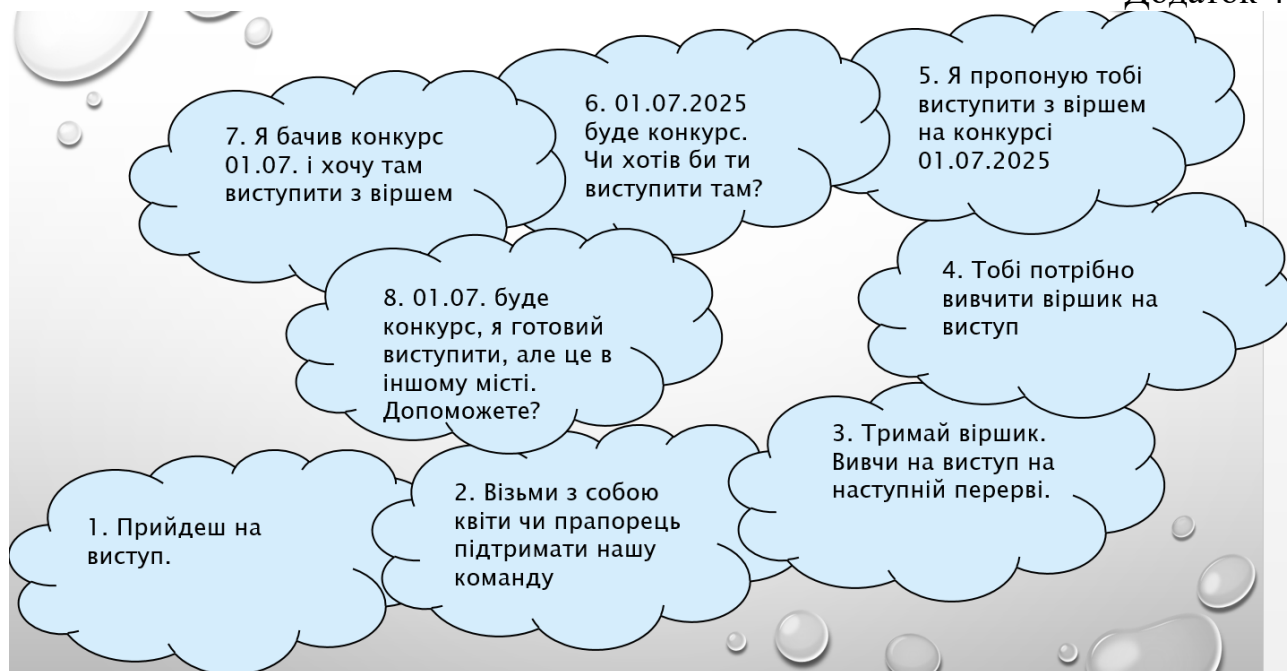
Хід роботи:

1. Практичний психолог пропонує учасникам подивитись на карти і обрати у відкриту карту яка показує емоційний стан дитини перед олімпіадою, виступом, змаганнями, та карту, який емоційний стан хотіла б мати дитина.
2. Учасники розповідають свої думки, хвилювання, описують стан, який нагадує їм карта.
3. Проводиться обговорення інформації.
4. Практичний психолог пропонує скласти план з щоденної роботи над регуляцією власним станом- дихання, тілесні вправи.

Додаток 1.

ЛІТЕРАТУРА

1. Техніки підтримки. Збірка арттерапевтичних вправ: метод.посібник./ Під редакцією Тетяни Курганської- Київ: 7БЦ, 2023.-316с.
2. «50 технік з МАК на всі випадки життя»/Лемешко Тетяна./К.ФЛП Кандиба Т.П.-2018.-64 с.
3. Практикум по арт-терапії: скринька майстра: науково-метод.посіб./ Олена Тараріна; пер.з рос. Т. Щегельської.-К.: АСТАМІР-В, 2023.-244с.

Похил Л. Д.,
практичний психолог-методист
Смілянського НВК «Загальноосвітня школа І ступеня –
гімназія імені В. Т. Сенатора» (з дошкільним підрозділом),
Lyuba_nya@ukr.net

СУПРОВІД УЧНІВСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЗАКЛАДІ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА З ОБДАРОВАНОЮ МОЛОДДЮ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне російське вторгнення стало потужним викликом для психологічного благополуччя українців. Війна позначилася на різних рівнях функціонування людини: фізичному, соціальному та психологічному. Тому не дивно, що у сучасному лексиконі набули широкого поширення такі поняття як стресостійкість, життєстійкість, життєздатність, резилієнс, резильєнтність, стійкість до нестандартної ситуації, емоційна стійкість тощо. Саме ці поняття пов'язані з ресурсами, необхідними людині для успішного подолання стресових ситуацій, захисту від їх травматичного впливу, для уникнення негативних психологічних наслідків, що вони можуть спричинити.

Інтерес до проблеми формування та розвитку резильєнтності та життєстійкості особистості обдарованої молоді зумовлений тим, що життя сучасного українця, на жаль, пов'язане з війною, яку розв'язала росія.

Одним із напрямків психологічного супроводу освітнього процесу закладу є робота психолога щодо розвитку резильєнтності обдарованої молоді в умовах війни.

Ключові слова: резильєнтність, життєстійкість, арт терапія, творчий потенціал.

The full-scale Russian invasion posed a powerful challenge to the psychological well-being of Ukrainians. The war affected various levels of human functioning: physical, social, and psychological. Therefore, it is not surprising that such concepts as stress resistance, vitality, vitality, resilience, resilience, resistance to non-standard situations, emotional stability, etc. have become widespread in the modern lexicon. These concepts are related to the resources a person needs to successfully overcome stressful situations, protect themselves from their traumatic impact, and avoid the negative psychological consequences they can cause.

The interest in the problem of forming and developing resilience and vitality of the personality of gifted youth is due to the fact that the life of a modern Ukrainian is, unfortunately, connected with the war unleashed by Russia.

One of the areas of psychological support for the educational process of the institution is the work of a psychologist to develop the resilience of gifted youth in war conditions.

Keywords: resilience, vitality, art therapy, creative potential.

Щораз життя ставить перед нами складні питання, відповідаючи на які, ми пізнаємо себе і своє оточення. Не кожен підліток прагне проявити себе і стати формальним лідером, але правильна самооцінка посприятиме гармонійному

формуванню особистості кожної людини. Найголовніше – знати, що лідером може стати тільки той, хто цього по-справжньому хоче.

Лідер – перший серед рівних – людина, що йде по життю з високо піднятою головою, збираючи навколо себе однодумців. Це – сильна духом, морально стійка особистість, здатна «сім разів упасти та вісім разів підвестися».

Лідери – відкриті і знаходяться на очах. Лідер не тільки переконує на словах, а й на ділі доводить, що гідний поваги, захоплення і обов’язково має послідовників. Лідерство – це результат. Лідерство – це відповідальність.

Сьогодення потребує людей, яким властиві ініціативність, здатність до здійснення свідомого самостійного вибору, розвинене почуття власної гідності, здатність до особистісного самовдосконалення. Особливо в умовах військового конфлікту.

Ефективною формою підготовки лідерів є система виховання на засадах учнівського самоврядування. Адже кожна людина обов’язково проходить через такий суспільний інститут, як школа. І від того, який слід залишить школа в душі людини, багато залежить в її подальшій долі та діяльності. Важливо, щоб у учнів формувався досвід, який з умов навчального закладу буде перенесений у доросле життя. Системний підхід до підготовки лідерів позитивно впливає на якість освіти учнів, оскільки соціальні лідери, як правило, більш відповідальні, самостійні особистості, націлені на високий рівень домагань і досягнень у житті: сприятиме гармонійному розвитку особистості, дозволить по-новому подивитися на усі сфери життя, здоров’я, сприятиме задоволенню різноманітних потреб особистості, відчуттю повноти життя.

У закладі було створено нову модель учнівського самоврядування – Дитячу Спілку дітей та юнацтва «НЕОН» (Надзвичайно Енергійні Організовані Незалежні). При Дитячій Спілці «НЕОН» діяла Школа Лідерів. Заняття Школи Лідерів проходили у формі тренінгів з використанням проєктивних методик та вправ, які дали можливість визначити фактори впливу на мотиваційну діяльність активістів, усвідомити і відпрацювати особистісні моменти: сприяли формуванню позитивної «Я – концепції», підвищенню самооцінки, гармонійному розвитку та вдосконаленню особистості, руйнуванню негативних установок, уявлень, мотивів, стереотипів поведінки. Це дало змогу розвинути лідерські якості учасників групи, усвідомити стереотипи поведінки, мотиви власних вчинків та їх наслідки у стосунках з оточуючими.

Сьогодні, в умовах повномасштабної війни в Україні, проблема резильєнтності особистості набуває особливої значущості у зв’язку з соціальними викликами сучасного суспільства, які загострили емоційні переживання українців.

Особливо гостро постала необхідність розвитку резильєнтності підлітків та обдарованої молоді у складних життєвих обставинах нашого сьогодення,

оскільки сучасні здобувачі освіти не мають досвіду переживання воєнних дій, пандемії і незнайомі з особливостями життєдіяльності в період соціальної та економічної кризи.

Відомо, що перші дослідження резильєнтності виникли не з академічного обґрунтування її теорії, а скоріше з так званого феноменологічного виокремлення характеристик тих людей, які вижили після серйозних травм і катастроф.

Рівень резильєнтності особистості, загалом, зумовлюється такими психосоціальними факторами, як цілеспрямоване подолання, позитивні емоції, моральна мужність, когнітивна гнучкість, здатність регулювати емоції, мету або місію, увага до фізичного здоров'я, високий рівень позитивної соціальної підтримки.

Серед дій, першочергово необхідних для збереження та посилення резильєнтності, виділяються наступні: прийняти, що зміни є частиною життя; дивитися на все в перспективі; пам'ятати про хороші речі в житті; проводити практику усвідомленості; піклуватись про фізичне здоров'я; зосередитися на позитивних очікуваннях; визначити ресурси; підтримувати зв'язки; допомагати іншим; шукати можливості та помічників.

Психологічними чинниками розвитку резильєнтності є націленість життя на певну мету, почуття узгодженості життя, перевага позитивних емоцій, висока адекватна самооцінка, активний копінг, самоефективність, оптимізм, наявність соціальної підтримки та спроможність звертатись за підтримкою до інших, когнітивна гнучкість, висока духовність особистості.

Зарубіжними фахівцями виділяються такі основні чинники резильєнтності:

- турботливі стосунки всередині та поза сім'єю, які створюють любов і довіру, є прикладом для наслідування, заохочують і заспокоюють;
- здатність складати реалістичні плани та реалізовувати їх;
- впевненість у собі;
- комунікативні навички та навички вирішення проблем;
- здатність керувати емоціям.

Серед істотних супутніх для успішного резилієнсу аспектів виділяють:

- ефективне планування часу;
- схильність до оптимізму;
- вміння розслаблятися;
- розуміння своїх емоцій;
- самоконтроль і позитивний настрій;
- регулярні прогулянки на природі.

Чинники, що сприяють резильєнтності:

Чинники індивідуального рівня:

- Позитивний копінг. Процес подолання складних обставин, спрямування зусиль на вирішення особистих і міжособистісних проблем, а також прагнення

зменшити або обмежити стрес чи конфлікт, включаючи активний/прагматичний, проблемно орієнтований та духовний підходи до подолання.

- Позитивні прагнення. Стан ентузіазму, активності та жвавості, включаючи позитивні емоції, оптимізм, почуття гумору (в тому числі під час стресу чи життєвого виклику), надію та гнучкість щодо змін.

- Позитивне мислення. Обробка інформації, застосування знань і зміна уподобань через реструктуризацію, позитивне переосмислення (рефреймінг), знайдення виходу з ситуації, гнучкість, переоцінку, перефокусування, позитивні очікування, позитивний світогляд та психологічну підготовку.

- Реалізм. Реалістичне опанування можливим, наявність реалістичних очікувань, самооцінки та самоцінності, впевненість, самоефективність, відчуття контролю та прийняття того, що знаходиться поза контролем або не може бути зміненим.

- Контроль поведінки. Процес моніторингу, оцінки та корегування емоційних реакцій для досягнення мети (тобто саморегуляції, самоуправління, самовдосконалення).

- Фізична підготовка. Фізична здатність ефективно функціонувати в різних життєвих сферах.

- Альтруїзм. Безкорислива турбота про благо інших, мотивація допомагати без очікування винагороди.

Чинники сімейного рівня:

- Емоційні зв'язки. Емоційні зв'язки між членами сім'ї, включаючи спільний відпочинок та дозвілля.

- Комунікація. Обмін думками чи інформацією, включаючи вирішення проблем та управління відносинами.

- Підтримка. Усвідомлення доступності підтримки в сім'ї, включаючи емоційну, матеріальну, інструментальну, інформаційну та духовну підтримку.

- Близькість. Любов, близькість, відданість.

- Виховання. Батьківські навички.

- Адаптивність. Легкість адаптації до змін, пов'язаних із військовим життям, включаючи гнучкість ролей у сім'ї.

Чинники рівня робочого колективу/команди:

- Позитивний психологічний клімат. Сприяння взаємодії всередині колективу, формування відчуття гордості за виконувану місію, лідерство, позитивне рольове моделювання, впровадження корпоративної політики.

- Командна робота. Координація роботи між членами команди (включаючи гнучкість).

- Згуртованість. Здатність команди виконувати комбіновані дії; згуртованість його членів у підтримці один одного та задачі, що виконується.

Суспільні чинники:

- Приналежність. Інтеграція, дружба, включаючи участь у духовних/конфесійних організаціях, протоколах, церемоніях, соціальних службах, школах тощо.

- Згуртованість. Узи, які об'єднують людей у спільноті, включаючи спільні цінності та міжособистісну приналежність.

- Зв'язаність. Якість і кількість зв'язків з іншими людьми в громаді; включає зв'язки з місцем або людьми цього місця; різні її аспекти включають прихильність, структуру, ролі, відповідальність та спілкування.

- Колективна ефективність. Уявлення членів групи про здатність групи працювати разом.

Термін «resilience» перекладають як «стресостійкість», «життєстійкість», «життєздатність», «стійкість до травми», «психологічна пружність», «психологічна стійкість», що призводить до певної термінологічної плутанини. Відмінність у змісті понять резилієнсу («resilience») та резильєнтності («resiliency»), полягає в тому, що резилієнс є процесом, а резильєнтність – властивістю (або здатністю) особистості. За визначенням Американської психологічної асоціації, резилієнс є процесом і результатом успішної адаптації людини до важких або складних життєвих обставин, насамперед, через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість, а також через пристосування до зовнішніх і внутрішніх вимог.

Загалом резилієнс може одночасно характеризуватися як:

- стабільне психічне функціонування під час стресового впливу;
- швидке повернення до норми після деструктивної дії психотравмуючих факторів;
- здобуття якісно нових рис та більш успішне функціонування, як результат подолання психологічної травми.

Резилієнс – динамічний розвивальний процес, що характеризується досягненням позитивної адаптації, незважаючи на вплив значної загрози, серйозних труднощів або травми.

У таких складних обставинах, як війна, життєстійкість учасників освітнього процесу стає надзвичайно важливою як для їхнього особистого розвитку, так і для майбутнього суспільства. Вона виступає внутрішнім ресурсом особистості, яка допомагає впоратися з стресовими, військовими, важкими життєвими ситуаціями.

У літературі поняття життєстійкості досить часто використовується в якості синоніму резильєнтності.

За С. Мадді, «життєстійкість» – це особлива структура установок і навичок, що дозволяє перетворити зміни в можливості, що відображає психологічну

живучість і розширену ефективність людини, пов'язану з її мотивацією до подолання стресогенних життєвих ситуацій.

Вона містить три життєво важливих структурних компонента:

1. Залученість – характеризує активність особистості, її прагнення пізнати світ, знайти щось нове і цікаве. Людини з розвиненим структурним компонентом залученості отримує задоволення від своєї життєдіяльності, в процесі якої вона відчуває свою значимість та цінність.

2. Контроль – характеризує прагнення особистості структурувати життєвий плин, бажання впливати на всі життєві ситуації, внутрішнє переконання особистості у тому, що вона може вплинути на все, що відбувається довкола.

3. Прийняття ризику (виклик) – характеризує здатність особистості знаходити позитив в усіх подіях життя (оптимальні переживання). Переконання людини в тому, що все, що з нею відбувається, сприяє її розвитку через знання та отримання досвіду.

Життєстійкість дозволяє долати перешкоди, знаходити переваги в будь-якій ситуації, відчувати задоволення та ефективно вибудовувати життєдіяльність, надає відчуття внутрішньої рівноваги та загального психологічного благополуччя, сприяє розвитку креативності, відповідальному ставленню до життєвого плину.

Позитивно на формування життєстійких переконань обдарованої молоді впливають відчуття життєвого призначення; виховання впевненості, підтримання високих стандартів. Негативно вплинути на розвиток життєстійкості можуть: стреси в ранньому дитинстві, такі як серйозні захворювання дитини або її близьких родичів, матеріальні труднощі, розлучення батьків; недолік підтримки від близьких; відчуженість від значущих дорослих.

Найбільш сензитивним періодом для формування життєстійкості є підлітковий вік, оскільки саме він визначає подальший розвиток особистості, впливає на становлення його ціннісних орієнтацій і життєвих установок. Важливу роль у формуванні життєстійкості підлітка відіграє освітнє середовище, яке шляхом цілеспрямованого впливу та спеціально організованих умов надає йому психологічну опору й забезпечує ефективний розвиток.

Життєстійкість забезпечує учасників освітнього процесу такими якостями, як:

- висока адаптивність;
- соціальна компетентність;
- впевненість у собі;
- незалежність;
- наявність сформованих життєвих переконань;
- відповідальність;
- вмотивованість, прагнення до успіху.

З метою результативного формування життєстійкості у обдарованої молоді необхідно стимулювати вирішення повсякденних завдань самою дитиною, надаючи допомогу тільки у важких ситуаціях.

Для розвитку компонента залученості принципово важливим є прийняття та підтримка, схвалення, підвищення самооцінки підлітків, надання можливостей задля розкриття потенціалу особистості, заохочення соціальної активності, ініціативності, відповідальності.

Компонент контролю включає важливість підтримки ініціативи дитини, її прагнення справлятися із своїми емоціями під час виконання складних завдань. Варто сформувати навички емоційного регулювання, навчити правильним технікам мінімізації тривоги та релаксації. Надати відчуття внутрішньої впевненості та віри у можливість досягнення успіху.

У формуванні компоненту «виклик» важливим постає емоційна насиченість навчального середовища яскравими враженнями. Можливість задоволення потреби у особистісно-довірчому спілкуванні, підсилюючи життєву значимість цього середовища, забезпечує психічне здоров'я його учасників.

Компоненти життєстійкості повністю зреалізуються у діяльнісній моделі учнівського самоврядування – Дитячій Спілці дітей та юнацтва «НЕОН»

Головною перешкодою на шляху розвитку життєстійкості обдарованої молоді є недостатня увага, а іноді повна її відсутність до тих вікових новоутворень, які відбуваються під час дорослішання дитини. Підлітки потребують дуже чуйного та обережного обговорення тих емоційних реакцій та нових когнітивних навичок, які вони відчують. Якщо ці важливі теми не знайдуть прояснення підліток буде неодмінно шукати способи, часто не виправдано ризиковані, для зняття як емоційної напруги, так і когнітивного інтересу.

Більш за все життєстійкості підлітка шкодять не стільки труднощі та стреси, скільки відчуття безпорадності, яке є нестерпним у цьому віці. Підліток, зазвичай не завжди добре розрізняє реальні загрози та ризики, але він має досить високу готовність до випробувань та експериментувань. Отже, підлітки дуже швидко піддаються соціальному зараженню та вдаються до наслідування нових та цікавих для них форм соціальної активності (флеш-моби, челеджи та ін.). Так, активне включення підлітка у нові форми діяльності з одного боку є запорукою його успішності у майбутньому, а з іншого – може переходити у не виправдано ризиковану поведінку.

Таким чином, розвиток життєстійкості підлітків, передусім полягає у формуванні навичок контролю над ситуацією. Підліток повинен мати достатній рівень свободи, щоб самостійно поліпшувати несприятливу ситуацію.

Для створення умов щодо розвитку резильєнтності та компонентів залученості, контролю та виклику для учнівського самоврядування у закладі освіти розроблено цикл ресурсних зустрічей «У колі друзів».

Обдарована молодь відчуває надзвичайно високі психологічні навантаження, пов'язані з військовим станом, необхідністю дистанційного навчання, перебування за кордоном, збільшеним обсягом тривожної інформації.

Питання розвитку життєстійкості та резильєнтності у підлітків, які входять до складу лідерського активу, є актуальним.

Для оцінювання рівня життєстійкості підлітків у Смілянському навчально-виховному комплексі «Загальноосвітня школа І ступеня – гімназія імені В. Т. Сенатора» було обрано скринінгову версію теста Мадді, яка містить 12 питань. Ця версія є скринінговим варіантом скороченої методики у адаптації Є. М. Осіна. При обрахуванні використовувалася бальна система від 0 до 3 («Ні» – 0 балів, «Скоріше ні, ніж так» – 1 бал, «Скоріше так, ніж ні» – 2 бали, «Так» – 3 бали), також враховувалися не лише прямі, а й зворотні пункти для кожної із субшкал («Ні» – 3 бали, «Скоріше ні, ніж так» – 2 бали, «Скоріше так, ніж ні» – 1 бал, «Так» – 0 балів).

У дослідженні взяли участь учні 6-9 класів, які входили до складу учнівського самоврядування Дитячої спілки «НЕОН», у загальній кількості 15 осіб. Дослідження проводилось у форматі он-лайн. Із отриманих результатів можна робити висновки про те, що: 75% опитаних підлітків мають низький рівень життєстійкості, 10% – високий рівень, 15% -середній рівень життєстійкості.

Аналізуючи результати дослідження та розуміючи важливість розвитку такої життєво важливої властивості як життєстійкість, психологічною службою закладу як засіб допомоги лідерам учнівського самоврядування– була обрана арттерапія.

Перевагами арттерапії, крім відсутності протипоказань, є відносна простота в застосуванні, багатство матеріалів, можливість використання в поєднанні з будь-якими іншими психотерапевтичними методами та медичними засобами. Цей метод характеризується такими ознаками:

- сприяє творчому самовираженню, розвитку уяви, естетичного досвіду, практичних навичок образотворчої діяльності, художніх здібностей;
- знімає втому, зменшує негативні емоційні стани й прояви;
- створює позитивний емоційний настрій у групі;
- дає змогу опрацювати думки й емоції, які людина звикла пригнічувати, надає можливість трансформувати їх у позитивні;
- дає можливість на символічному рівні експериментувати з найрізноманітнішими відчуттями, досліджувати й виражати їх у соціально прийнятній формі;
- створює умови для експериментування з кінестетичними й зоровими відчуттями, стимулює розвиток сенсомоторних умінь і в цілому правої півкулі головного мозку, що відповідає за інтуїцію й орієнтацію в просторі;

- полегшує процес комунікації з іншими людьми;
- сприяє створенню відносин взаємного прийняття та емпатії;
- дає змогу звернутися до тих реальних проблем, які складно обговорювати;
- розвиває відчуття внутрішнього контролю;
- підвищує адаптаційні можливості людини до повсякденного життя;
- ефективна при корекції різних відхилень і розладів особистості;
- спирається на здоровий потенціал особистості, внутрішні механізми саморегуляції і зцілення;
- дає змогу вибудовувати взаємини на основі любові й прихильності, і тим самим, компенсувати їх можливу відсутність у сім'ї.

Терапія може бути як груповою, так і індивідуальною, де перевага надається роботі арттерапевтичними методами саме в групі, яка дозволяє розвивати ціннісні соціальні навички, формує адекватну самооцінку і веде до зміцнення особистісної ідентичності. Завдяки взаємній підтримці, групова робота дозволяє спостерігати результати своїх дій і їх вплив на оточуючих, засвоювати нові ролі, розвиває навички прийняття рішень, комунікативні навички та здатність до адаптації.

Із респондентами було проведено 5 зустрічей із використанням прийомів арттерапії, завданням яких було: розвиток життєстійкості, стабілізація емоційного стану, мобілізація ресурсів особистості підлітків, пізнання себе, усвідомлення власних потреб, бажань, відновлення відчуття особистісної цінності, укріплення образу Я та впевненості у власних силах, розвиток навичок саморегуляції. Зустрічі відбувались один раз на тиждень. Тривалість зустрічей 40-60 хвилин.

Серед матеріалів, що використовуються,— фарби, олівці, маркери, ватні палички, коктейльні трубочки, природні матеріали тощо. Головне завдання — розвиток резильєнтності, стабілізація емоційних станів, відновлення особистісних ресурсів через творчу діяльність та спілкування.

Зустрічі з використанням арттерапії надають ресурс, тому що апелюють до творчої складової психіки, відбувається пошук можливостей самозцілення, залучення внутрішніх ресурсів людини. Арттерапія як засіб невербального спілкування є цінною якщо важко описати словами свої переживання. Творча діяльність створює умови для зближення респондентів, розуміння одне одного через сприймання створених образів, співпереживання. Серед матеріалів, що використовуються,— фарби, олівці, маркери, ватні палички, коктейльні трубочки, природні матеріали тощо. Головне завдання — розвиток резильєнтності, стабілізація емоційних станів, відновлення особистісних ресурсів через творчу діяльність та спілкування. Згідно зі стратегією психосоціального відновлення на цьому етапі роботи використовуються техніки, направлені на саморегуляцію

(«Мандала», тілесні вправи), матеріали, що сприяють вивільненню затиснутих важких почуттів (малювання руками, ватними паличками, тілесні вправи). Власна творчість учасників дозволяє доторкнутися до творчого Я, знайти ресурси в дитячих забавах.

По завершенню зустрічей було проведено тестування лідерів учнівського самоврядування, які брали участь у зустрічах для оцінювання рівня життєстійкості підлітків. Результати були наступними: 20% опитаних підлітків мають низький або нижче середнього рівень життєстійкості, 20% – високий рівень, 60%-середній або вище середнього рівень життєстійкості.

Результати дослідження до проведення арттерапевтичних зустрічей та після, свідчать, що означені зустрічі сприяли розвитку життєстійкості та навичок саморегуляції, стабілізації емоційного стану, мобілізації ресурсів особистості підлітків. Оскільки рівень життєстійкості нижче середнього та низький зменшився на 55%, середній та вищий середнього збільшився на 35%, високий - на 10%

Отже, зустрічі з використання прийомів арттерапії є дієвими та результативними, виходячи із порівняння проведених досліджень.

Аналізуючи результати дослідження до проведення арттерапевтичних зустрічей та після, можна зробити висновки про те, що означені зустрічі сприяли розвитку життєстійкості та навичок саморегуляції, стабілізації емоційного стану, мобілізації ресурсів особистості лідерів учнівського самоврядування.

На основі отриманих результатів та з метою розвитку резильєнтності учасників освітнього процесу психологічною службою у закладі здійснюється системна робота для зменшення негативних наслідків стресових станів і створення безпечного простору для розвитку здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – С. 26 – 64.-сайт: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
2. Психологічна резилентність. Сайт: https://uk.wikipedia.org/wiki/Психологічна_резилентність
3. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень / Г. П. Лазос // Актуальні проблеми психології. Том 3.: Консультативна психологія і психотерапія. – Вип. 14. – Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України; – Вінниця, ФОП Рогальська І. О., 2018. – Вип. 14. – С. 26 – 64- сайт: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf
4. Формування життєстійкості учнів підліткового віку в умовах війни. Сайт: - <https://naurok.com.ua/formuvannya-zhittestiykosti-uchniv-pidlitkovogo-viku-v-umovah-viyni-367510.html>

5. Хамініч О. М. Резильєнтність: життєстійкість, життєздатність або резильєнтність? / О.М. Хамініч // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Психологічні науки”. – Вип. 6, Т. 2, 2016. – С. 160- 165П. Сайт: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v3/i14/4.pdf>
6. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека : [навч. посіб.] / Титаренко Т. М., Ларіна Т. О. – К. : Марич, 2009 – 105 с. сайт: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v3/i14/4.pdf>

Пранова Олена Михайлівна,
учитель історії Середино-Будського ліцею № 2
Середино-Будської міської ради Сумської області,
elenapranova2017@gmail.com

ІЗ ДОСВІДУ РОБОТИ СЕРЕДИНО-БУДСЬКОГО ЛІЦЕЮ № 2 З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті розкрито особливості роботи з обдарованими учнями в умовах війни; досліджено основні аспекти створення освітнього середовища для якісної підготовки всіх здобувачів освіти, у тому числі й тих, хто виявляє ознаки обдарованості; розглянуто освітні можливості, форми і методи роботи з обдарованими учнями під час воєнного стану.

Ключові слова: обдарованість, обдарована дитина, освітнє середовище, навчально-виховний процес.

Keywords: giftedness, gifted child, educational environment, educational process.

Війна – це великий виклик суспільству. Вона порушує функціонування всіх сфер життя людини, вимагаючи швидкого переходу на військові рейки. Адаптуватися до таких змін украй важко всім категоріям населення, але найбільш уразливою серед них є діти різних вікових груп. Немає різниці в тому, маленька це дитина або школяр. Усі вони однаково потребують додаткового піклування, уваги, психологічної підтримки, швидких та комплексних рішень з боку батьків, вихователів, учителів, держави, направлених на збереження життя та здоров'я майбутніх поколінь.

Під час війни одним із головних пріоритетів держави є забезпечення якісної підготовки для всіх здобувачів освіти, у тому числі й тих, хто виявляє ознаки обдарованості.

Розглядаючи освітні можливості для обдарованих учнів під час воєнного стану, варто відмітити, що освіта повинна бути адаптована до особливих умов та загроз, які супроводжують війну.

З огляду на це, важливо створити безпечне освітнє середовище з урахуванням воєнних реалій, яке забезпечить відповідні умови навчання, емоційне благополуччя учнів, педагогів та батьків.

Станом на зараз більшість навчальних закладів України працює дистанційно. І це також виклик.

Середино-Будський ліцей № 2 Середино-Будської міської ради Сумської області з перших днів широкомасштабного вторгнення працює дистанційно. Для проведення уроків, спецкурсів, факультативів, індивідуальних занять, консультацій, педагогами застосовується платформа Zoom.

З одного боку стався перехід від звичного всім офлайн-навчання, коли вчителі та учні більшу частину часу знаходилися разом, спілкувалися наживо, працювали біля дошки, готувалися до предметних олімпіад, конкурсів, дискутували тощо. І ось на зміну цьому формату прийшло онлайн-навчання, з його вимогами та особливостями.

З іншого боку, дистанційне навчання допомогло вижити навчальним закладам, і нашому зокрема, забезпечивши, в цілому, безперервність освіти під час війни.

Розглянемо більш детально систему роботи з обдарованими учнями в умовах воєнного стану. Загальний підхід з цього питання має бути гнучким й адаптованим до конкретних потреб та реалій.

У першу чергу необхідно було створити безпечне освітнє середовище для всіх учасників навчально-виховного процесу, забезпечивши тим самим безперервність освіти.

Одним із актуальних питань, що постало перед педагогічним колективом ліцею, - збереження виявлених раніше і подальший розвиток обдарованих учнів, які є інтелектуальним потенціалом нації. В нашому ліцеї створені належні умови для індивідуалізованого розвитку обдарованих учнів з урахуванням воєнного часу.

Учителі закладу у своїй практиці з виявлення та розвитку обдарованих учнів продовжують дотримуватися алгоритму дій, який включає в себе:

- діагностику (психологічну та педагогічну), у тому числі для виявлення схильності учнів до вивчення навчальних предметів;
- залучення учнів до участі у предметних олімпіадах, конкурсах, інтернет-олімпіадах, конференціях, міжнародних конкурсах тощо;
- організацію пізнавальної діяльності (інформаційне забезпечення, індивідуальні заняття, консультації, факультативи, індивідуальні проекти);
- моніторинг досягнень учнів упродовж певного періоду (семестру/року).
- аналіз успіхів та досягнення учнів;
- обмін досвіду з колегами на засіданнях шкільних методичних спільнот, педрадах та поради щодо обдарованих дітей;
- рекомендації батькам, учням;
- розробка шкільними методичними спільнотами критеріїв оцінювання різних видів робіт з навчальних предметів;

- створення банку даних та складання планів роботи з обдарованими школярами;

- забезпечення психологічного комфорту обдарованих учнів.

Досягнення наших учнів висвітлюються на сайті ліцею, сторінці у Фейсбуці, публікаціях місцевих та регіональних ЗМІ.

Велику роль відіграє співпраця вчителів ліцею, які навчають дітей різних вікових груп. Це дозволяє більш ефективно проводити роботу з виявлення та розвитку обдарованості учнів. Під час переходу дітей з початкових класів до середньої ланки, вчителі-предметники вже достатньо ознайомлені з психологічними особливостями, рівнем навченості, зацікавленістю тією чи іншою сферою знань учнів. У п'ятому класі робота з виявлення та розвитку обдарованості продовжується. Кожен з учителів використовує свою методику. Дієвою практикою є проведення анкетування, що дозволяє виявити ступінь обдарованості дитини. Ось одна з анкет, характеристики якої, на мою думку, дозволяють педагогу спостерігати за учнями під час проведення уроків, позашкільних заходів, перевірки письмових завдань тощо.

Анкета на допомогу вчителю для виявлення обдарованих дітей.

Учень/учениця:

- має багатий словниковий запас;
- володіє великим обсягом інформації;
- виявляє високу допитливість;
- вміє міркувати, швидко мислити;
- виявляє здатність критично мислити, має чутливість до протиріч;
- використовує альтернативні шляхи пошуку інформації;
- виявляє здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, передбачати наслідки, аналізувати ситуацію;
- не боїться брати участь у розв'язуванні складних проблем;
- має здатність висловлювати оригінальні ідеї, винаходити;
- використовує ідеї на практиці.

Протягом навчального року кожен із педагогів проводить подібне анкетування, веде спостереження за розвитком учнів, їхніми досягненнями, на основі чого створює банк даних обдарованих учнів. До цієї справи також залучена шкільна психологічна служба. Двічі на рік методичні спільноти вчителів звітують про проведену роботу з обдарованими учнями, на основі чого ліцей проводить моніторинг за наступними критеріями: участь у Всеукраїнських предметних олімпіадах, конкурсах, інтернет-олімпіадах та конкурсах, залучення учнів до дослідницької (проектної) діяльності тощо. Дані аналізуються, поповнюється банк обдарованих дітей. Робляться загальні висновки про проведену роботу з кожним учнем, що йому краще вдається, до предметів якого

циклу наук він виявляє більшу схильність. На засіданнях педради дирекція школи надає рекомендації для подальшої роботи з виявлення та розвитку обдарованості учнів.

Ще одним із головних інструментів у роботі педагога є освітня програма, яка повинна вирізнятися гнучкістю та адаптованістю до потреб обдарованих учнів. Наприклад, індивідуалізоване навчання, розвиток творчих та критичних навичок а також підтримку для участі у наукових та культурних проєктах.

Основним принципом правильної ефективної роботи з обдарованими учнями є адекватність у виборі навчально-виховних програм, враховуючи психологічні зміни, спричинені війною.

На думку фахівців, ці програми повинні якісно відрізнятися від програм, розрахованих на дітей із середніми можливостями, але ця різниця не повинна здійснюватися за рахунок збільшення обсягу навчального матеріалу, темпу навчання або включення завдань з програм для більш дорослих дітей.

Рензуллі, обговорюючи якісні особливості навчання обдарованих дітей зазначав, що зміст їх навчальних програм повинен:

- виходити за межі загальноприйнятої програми;
- враховувати специфіку інтересів учнів;
- відповідати їхньому стилю засвоєння знань;
- не обмежувати прагнення учнів глибоко розуміти сутність тієї чи іншої теми. [2]

Основною метою програми має бути розвиток творчих здібностей. Педагоги нашого ліцею продовжують дотримуватися цих принципів. Окрім цього, під час укладання календарно-тематичного планування згідно навчальних програм, виділяється окрема колонка/розділ для коригування домашніх завдань тощо в залежності від ситуації.

Навчальний план для обдарованої дитини також спрямований на розвиток загальних можливостей дитини, враховуючи її психологічний стан, а саме: пізнавальні можливості і навички, володіння великим обсягом інформації, великий словниковий запас, застосування засвоєного у новому матеріалі, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, виявлення прихованих залежностей і зв'язків, уміння робити висновки, інтегрувати і синтезувати інформацію, прагнення до вирішення складних проблем, уміння розуміти складні ідеї, розрізняти тонкі відмінності, використання альтернативних шляхів пошуку інформації, здатність аналізувати ситуацію, уміння оцінювати як сам процес, так і результат, уміння передбачати наслідки, уміння міркувати, будувати гіпотезу, застосування ідей на практиці, здатність до перетворень, критичність мислення, розвинену допитливість. [3]

Під час війни постає питання про те, як у таких складних умовах виявляти і розвивати обдарованих учнів.

Перебування в зоні бойових дій, переїзд у більш безпечне місце, покинувши рідну домівку, безумовно, позначається на психічному стані як дорослих, так і дітей, що може призвести до порушень міжособистісних відносин та соціальної адаптації. Члени шкільного колективу і, зокрема, класних перебувають у різних місцях, що ускладнює процес спілкування, підтримки тощо. До цього переліку можна додати поганий мобільний зв'язок, час від часу відсутність Інтернету. Ці фактори можуть порушити реалізацію особистісного потенціалу обдарованих учнів зокрема.

До переліку несприятливих факторів, спричинених військовим станом, варто додати стрес та психологічний тиск у всіх членів суспільства, включаючи дітей. Обдаровані учні можуть відчувати цей тиск особливо гостро, тому що вони мають високі очікування щодо свого навчання та розвитку. Цей аспект потрібно враховувати, оскільки стрес може призвести до погіршення академічної успішності та відхилень у розвитку обдарованих дітей. [1]

Щоб уникнути цього, педагоги нашого ліцею вносять корективи у свою роботу, одночасно самі адаптуючись до змін, спричинених війною.

Із власної практики хочу додати, що головне в даній ситуації – своїми діями не завдати ненавмисної шкоди. Для того, щоб краще зрозуміти й оцінити емоційний стан обдарованої дитини внаслідок змін, спричинених війною, вчасно надати їй належну підтримку, педагогу варто спочатку провести спілкування з батьками (опікунами) самої дитини, які можуть у повній мірі схарактеризувати зміни в її поведінці і те, як відбувається процес адаптації на новому місці проживання тощо.

На даному етапі необхідною і важливою є допомога шкільної психологічної служби у вигляді індивідуальних бесід, тренінгів, порад як для учнів, так і для їхніх батьків.

Учителі також повинні вміти розпізнавати ознаки травми та стресу, аби вчасно надати відповідну підтримку дитині. З цього приводу для працівників освіти розроблено низку навчальних програм та курсів як українськими фахівцями, так і закордонними.

Батьки обдарованих дітей також потребують підтримки та ресурсів для кращого розуміння і підтримки своїх дітей. Наприклад, спілкування з іншими батьками та участь спеціалізованих тренінгів, залучення батьків до спеціалізованих спільнот, що займаються просвітницькою роботою в цьому напрямку.

Таким чином, усі учасники навчально-виховного процесу, враховуючи зміни, спричинені війною, продовжують розв'язувати спільні питання, направлені на підтримку та розвиток обдарованості дітей.

Головною ланкою під час роботи з обдарованими учнями в умовах війни залишається школа і педагогам необхідно виявляти розуміння цього. Важливо створити сприятливе середовище, де діти відчуватимуть підтримку та прийняття. Учитель продовжує бути для учнів наставником, партнером, однодумцем.

Під час навчального процесу, адаптованого з урахуванням воєнних реалій, педагог спостерігає за учнями, що виявляють обдарованість. Якщо дитина знову виявляє зацікавленість у багатьох речах, постійно задає питання, пропонує нові ідеї, шукає рішення, відповіді на питання, висловлює свою думку, відстоює її, прагне до самовираження, це означає поліпшення її психологічного стану і адаптації до реалій життя.

В умовах війни важливим інструментом розвитку обдарованих учнів стали онлайн-ресурси, зокрема: відеоконференції, електронні підручники, наукові матеріали, комп'ютерне обладнання, яке їм потрібне для розвитку свого потенціалу.

Водночас не варто забувати про методи роботи, що активно використовувалися до війни, таких як: дослідницький, пошуковий, проблемний, метод проєктів.

До ефективних форм роботи слід віднести предметні олімпіади, інтелектуальні марафони, конкурси, вікторини тощо.

Високі результати діяльності надають обдарованій дитині впевненості в собі. Це дуже важливо під час війни. Закінчуючи школу, дитина усвідомлює свій подальший життєвий вибір. Під час складання НМТ вона відчувається впевнено у порівнянні з однолітками, тому що протягом навчання у школі брала участь у різних видах інтелектуальних змагань і є більш адаптованою до стресових ситуацій, пов'язаних із виконанням різного роду завдань.

В обдарованих дітей чітко виявляється потреба в дослідницькій і пошуковій активності – це одна з умов, що дозволяє учневі зануритися в творчий процес навчання і легше пережити стрес, заподіяний війною. Ця робота виховує в ньому жагу до знань, прагнення до відкриттів, активної розумової праці та самопізнання. [3]

Разом із цим дуже важливо навчити обдарованих учнів підтримувати баланс між різними сферами їхнього життя: навчанням, розвагами, спортом, відпочинком, сім'єю, тощо.

Варто їм донести, що занадто великі навантаження можуть вивести їх з рівноваги і викликати стрес. [4]

Хоча в умовах війни перелік вище вказаних сфер життя суттєво звужується через небезпеку для життя та здоров'я, все рівно дитина повинна усвідомлювати, що необхідно підтримувати свій баланс сил і переключатися з безперервного навчання на інший вид діяльності.

Слід зауважити, що обдаровані діти схильні мати труднощі у спілкуванні з однолітками. Не маючи ще достатнього життєвого досвіду, вони все одно хочуть вважати себе самодостатніми.

Ця проблема – зворотній бік обдарованості, коли дитина доволі багато часу приділяє навчанню, пошуку потрібної інформації для розв'язання поставлених задач, підготовці до олімпіад, конкурсів тощо. Така діяльність, безумовно, приносить високі результати. Дитина відчуває задоволення від своїх зусиль і вважає, що самотужки може впоратися з будь-яким завданням.

У своїй роботі з обдарованими учнями мені і моїм колегам неодноразово доводилося стикатися з цим. Не завжди, але буває, що такі діти важко йдуть на контакт з однокласниками і часто нудяться у звичайних класах. Вони хочуть працювати з більш складним матеріалом. Тому, під час підготовки до уроків нам, педагогам, варто приділяти більше уваги створенню диференційованих завдань, враховуючи також потреби обдарованих дітей.

Водночас розвитку соціальних навичок допомагає групова робота під час онлайн-конференцій, коли учасники групи виконують завдання, розподіляють між собою ролі, навчаються мистецтву цінувати думку інших, вислуховувати одне одного та приймати спільне рішення. Така форма роботи допомагає розвинути соціальні навички обдарованих дітей та встановити гарні стосунки з однолітками.

Окрім групової, велика роль відводиться і колективній роботі. Можна разом працювати над реалізацією спільного проєкту, при цьому запас знань, інтелектуальні здібності обдарованого учня можуть допомогти іншим учасникам реалізувати себе.

В умовах війни спільна робота, на мою думку, сприяє згуртованості дітей і вони відчувають себе учасниками єдиного колективу, не зважаючи на те, що майже все спілкування відбувається в онлайн-форматі.

Обдаровані учні доволі часто стикаються з унікальними викликами та проблемами, які вимагають спеціалізованої уваги і підтримки.

Отже, психосоціальна підтримка обдарованих учнів відіграє важливу роль в їхньому розвитку та навчанні. Загальна індивідуалізація та психосоціальна підтримка будуть сприяти успішному розвитку обдарованих учнів і допомагати їм розвивати свій потенціал.

І тут важливо згадати про інклюзивну освіту, яка допомагає забезпечити рівний доступ до освіти для всіх дітей, у тому числі обдарованих. Вона передбачає надання спеціальної підтримки, адаптації навчальних програм та матеріалів для потреб таких дітей, які можуть знаходитися у зоні конфлікту чи війни. [1]

Необхідно додати, що обдаровані діти багато часу приділяють самонавчанню. Тому постійно консультуєш своїх учнів, яким чином самотійно вчитися, як працювати з інформаційними джерелами та вдосконалювати свої

навички. Це є дуже актуальним під час війни. Бувають ситуації, коли через відсутність електроенергії або зв'язку дитина змушена працювати самотійно.

Не забуваймо хвалити наших учнів, надавати їм підтримку у вирішенні будь-яких труднощів чи стресів, пов'язаних з навчанням.

Пам'ятаємо про те, що їм важко переживати реалії війни, але вони все рівно хочуть бути навченими.

Таким чином, педагоги нашого ліцею діють комплексно, застосовуючи методи психологічного втручання, психологічні прийоми та технології дистанційного навчання, які допомагають розвивати потенціал обдарованих учнів в умовах воєнного стану і забезпечувати їм можливість реалізувати свої здібності та здобувати нові навички в освітньому середовищі. Ми разом намагаємося створювати стимулююче освітнє середовище, яке допоможе розвитку обдарованих учнів та допоможе їм реалізувати свій потенціал.

Робота педагога з обдарованими дітьми – це складний процес, особливо в умовах війни. Він вимагає від вчителя хороших, постійно оновлених знань в області психології та педагогіки, а також тісної співпраці з психологами, іншими вчителями, адміністрацією і батьками. [5]

Як бачимо, і під час війни можна успішно розвивати і підтримувати обдарованість учнів. Якщо у дитини є бажання, вона виявляє зацікавленість, то ми, педагоги, повинні їй у цьому допомогти.

Важливо і надалі забезпечувати підтримку, ресурси та навчання, що допомагають розвивати свій потенціал та бути успішними в будь-яких умовах.

Зважаючи на вище сказане, можна стверджувати, що навчання в умовах війни – це велика практика для всіх учасників навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану : методичні рекомендації – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 42 с.
2. Дослідження впливу війни на суспільство: методологічний семінар URL: Електронний ресурс : [режим доступу] : <https://www.prostir.ua/event/doslidzhennya-vplyvu-vijny-na-suspilstvomethodolohichnyj-seminar/>
3. Електронний ресурс : [режим доступу] : <http://www.loippo.edu.ua/young-talents/1142-metodychni-rekomendatsii-shchodo-orhanizatsii-roboty-z-obdarovanymy-ditmy>
4. Інститут обдарованої дитини НАПН України : Офіційний сайт : Електронний ресурс : [режим доступу] : <http://iod.gov.ua/news.php>
5. Кульчицька О. І. Специфіка дитячої обдарованості. Обдарована дитина.–2001.–№ 1.
6. Следь І.І. Навчання і розвиток обдарованих учнів в умовах дистанційного навчання // Педагогічні науки та освіта – 2023 р. - №32.

Прибора Н. А.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
учитель хімії, natapry@gmail.com

Богатиренко В. А.,
кандидат хімічних наук, доцент,
доцент кафедри хімії
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
vitabog@gmail.com

Шалієвська О. В.,
учитель хімії ліцею № 157 Оболонського району м. Києва,
shaliok69@gmail.com

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ В ХІМІЇ

Анотація. Стаття присвячена проблемі розвитку хімічної обдарованості школярів як складному, але надзвичайно важливому процесу, що починається з дитячої цікавості до простих побутових явищ і може привести до серйозних наукових досягнень. У змісті висвітлено ключові етапи становлення юного дослідника: від перших запитань і спостережень до участі в наукових гуртках, конкурсах, проєктах і міжнародних олімпіадах. Наголошується на ролі наставника, важливості створення освітнього середовища, що підтримує допитливість, практичне дослідження й розвиток дослідницького мислення. Матеріал ілюстровано прикладами з реального шкільного життя, демонструючи, як зацікавлення хімією може стати основою для глибокого пізнання й майбутньої наукової кар'єри.

Ключові слова: хімічна обдарованість, дослідницьке мислення, шкільна наукова діяльність, хімічні експерименти, наставництво.

Abstract. The article focuses on the development of chemical aptitude in school students as a complex but essential process that begins with childhood curiosity about simple everyday phenomena and can lead to significant scientific achievements. The content highlights the key stages in forming a young researcher: from initial questions and observations to participation in science clubs, competitions, projects, and International Olympiads. Emphasis is placed on the role of a mentor and the importance of creating an educational environment that fosters curiosity, hands-on experimentation, and the development of investigative thinking. The material is illustrated with examples from real school life, demonstrating how an interest in chemistry can serve as a foundation for deep learning and a future scientific career.

Keywords: chemical giftedness, research thinking, school scientific activity, chemistry experiments, mentorship.

Розвиток обдарованості в хімії – це не набір окремих методик, а ціла історія становлення юного дослідника, історія захоплення, натхнення і постійної праці.

Вона починається дуже рано – іноді ще в початкових класах, а інколи навіть вдома, коли дитина вперше спостерігає диво взаємодії речовин на кухні: приміром, як бурхливо реагують оцет і сода. І якщо поряд є уважний дорослий – учитель або батько чи мати, які помітять цю зацікавленість, – починається шлях розвитку обдарованості.

Перший крок – це побачити потенціал. Часто здібність до хімії виявляється через допитливість: учень/учениця не просто слухає пояснення вчителя, а намагається зрозуміти глибинну причину явищ. Наприклад, після теми про корозію металів дитина може запитати: «Чому іржа має саме такий колір?» або «Як її можна зупинити?» Такі питання – золотий фонд для вчителя [2].

У закладах освіти важливо створювати середовище, де подібні запитання не ігноруються, а стають основою для обговорення й дослідження. Однією з практик є шкільні наукові проєкти: наприклад, діти досліджують, як швидко окиснюються різноманітні метали в різних умовах – у воді, на повітрі, у солоній воді [4]. Практика домашніх дослідницьких проєктів успішно впроваджена в освітній процес ліцею «Домінанта» Дніпровського району м. Києва та ліцею №157 Оболонського району м. Києва. Так, здобувачі освіти дев'ятих класів досліджують характер розчинів, чинники, що впливають на розчинність газів, аналізують якість харчових продуктів, виділяють крохмаль з картоплі і визначають його кількісний вміст у бульбах тощо. Така практика привчає школярів до постійної експериментальної діяльності, що є потужним чинником розвитку обдарованості у хімії.

Інтерес – це перший крок, але далі потрібен ґрунт для розвитку. Профільні класи з хімії, спеціалізовані гуртки, факультативи, участь у конкурсах – усе це дозволяє обдарованим дітям поглиблювати свої знання [6]. Приміром, на кафедрі хімії Українського державного університету імені Михайла Драгоманова четвертий рік поспіль проводиться вікторина «CHEMISTRY VICTORYна» з популяризації хімії, розвитку зацікавленості до вивчення предмета, поглиблення та розширення знань з хімії, формування предметних та ключових компетентностей. Активними учасниками цьогорічної вікторини (фіналістами) стали, зокрема, ліцеїсти «Домінанти» та здобувачі освіти ліцею № 157 Оболонського району м. Києва.

Ще один шлях розвитку обдарованості в хімії – факультативи та гуртки. У гуртках школярі можуть виконувати цікаві досліди: наприклад, не тільки отримувати кисень із гідроген пероксиду, а й досліджувати хімічні властивості вітаміну С. Важливо, що діти вчать не просто слідувати інструкціям, а й формулювати та перевіряти власні гіпотези: що буде, якщо змінити температуру реакції або іншу умову?[3]

Ліцеїсти «Домінанти» мають змогу відвідувати гуртки «Прикладна хімія» та «Медична хімія». На заняттях гуртків вихованці/вихованки ознайомлюються

з властивостями і характеристиками речовин, що оточують їх у повсякденному житті, а також навчаються безпечного поводження з ними. Основним напрямом роботи гуртка «Прикладна хімія» є формування інтересу до хімії, розширення кругозору здобувачів освіти, розвиток усвідомленого ставлення до екологічних проблем та наукового мислення. Здобувачі освіти навчаються оцінювати вплив промисловості та господарської діяльності на здоров'я людини і навколишнє середовище, що сприяє формуванню цілісного уявлення про єдність природного і техногенного світу. Ознайомлення школярів із речовинами, що входять до складу людського тіла, та процесами, які відбуваються під час метаболічних перетворень, у рамках «Медичної хімії» створює умови для формування гармонійного розвитку особистості. Це дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язки між людиною та речовинами у довкіллі, сприяє осмисленню важливості здорового способу життя, формуванню свідомого й відповідального ставлення до природи, усвідомленню пріоритетів сталого розвитку. Такий комплексний підхід стимулює пізнавальний інтерес до хімії, сприяє виявленню обдарованих дітей та розвитку їх здібностей.

Неможливо стати справжнім хіміком, не потримавши у руках пробірку. Тому велика увага приділяється практичним навичкам. Школярі повинні мати можливість проводити експерименти – не лише за стандартною схемою, але й планувати їх самостійно. Саме збільшення експериментальної складової і дозволяють успішно здійснити програми гуртків.

Чудовим прикладом розвитку предметних компетентностей є літні наукові школи. В Україні успішно працюють літні школи для учасників і призерів Всеукраїнських олімпіад, де діти не лише поглиблюють теорію, а й працюють у реальних лабораторіях з сучасним обладнанням [1].

Успішною практикою є проведення шкільних або міських фестивалів науки, де учні/учениці демонструють свої експерименти одноліткам і батькам. Наприклад, школярі можуть показати, як отримати «штучну кров» з доступних реагентів, або зробити «вулкан» із соди та лимонної кислоти. В Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова традиційними стали заходи у рамках тижнів науки Science is Fun, до яких залучаються і здобувачі середньої освіти. Школярі мають змогу проробити експерименти самостійно, поринути у світ науки. Ще один напрямок такої діяльності – Chemical Hub. Завітавши на кафедру хімії, учні/учениці не просто споглядають захопливі досліди, а й долучаються до їх виконання під керівництвом студентів – майбутніх учителів хімії, та опановують теоретичні відомості, що лежать в основі перетворень.

На старших етапах розвитку дослідницьких компетентностей та обдарованості у хімії незамінною є участь у дослідницьких проєктах. Наприклад,

учень/учениця може досліджувати ефективність різних фільтрів для очищення води або експериментувати із створенням біорозкладних матеріалів.

Ніхто не виростає сам. За кожним успішним юним науковцем стоїть наставник – вчитель або науковець, який підтримує, направляє і мотивує. Іноді це починається з простого запрошення: «А хочеш спробувати себе в олімпіаді?» або «Давай разом напишемо проєкт на конкурс МАН». Реальні історії успіху доводять, наскільки важливою є ця підтримка. Наприклад, багато переможців міжнародних олімпіад з хімії в Україні починали з маленьких проєктів у школі під керівництвом ентузіастів-учителів, які вкладали свій час у додаткові заняття.

Із розвитком обдарованості виникає потреба виходити за межі школи чи навіть країни. Міжнародні хімічні олімпіади, конференції, літні школи при провідних університетах світу (наприклад, літні школи при МІТ чи ETH Zurich) дають змогу юним хімікам зрозуміти рівень своїх знань і побачити найновіші напрями розвитку науки [5]. Реальні приклади показують: участь у міжнародних заходах не тільки мотивує, але й дає поштовх для професійного становлення. Багато учасників Олімпіади з хімії стають студентами провідних університетів світу, продовжують дослідження в галузі нанохімії, фармацевтики, екологічної хімії.

Одним із ключових завдань розвитку обдарованості є формування дослідницького мислення: уміння ставити запитання, планувати експеримент, аналізувати результати. Навіть у простих завданнях важливо підштовхувати школярів не до механічного відтворення знань, а до рефлексії. Наприклад, замість простої відповіді на запитання «Що таке каталітична реакція?» варто запропонувати учневі/учениці придумати приклад такої реакції з побуту та пояснити, як змінюються умови швидкості реакції. Таке навчання формує справжнє наукове мислення.

Розвиток хімічної обдарованості у студентів – майбутніх учителів хімії – є важливою складовою підготовки фахівців нового покоління, здатних не лише викладати предмет, а й надихати школярів на пізнання, дослідження й науковий пошук. Особливістю цієї категорії обдарованих є поєднання високого рівня предметних знань із педагогічним мисленням, емпатією, здатністю до рефлексії та творчого підходу в навчанні інших.

На відміну від класичних хіміків-дослідників, які переважно реалізують свою обдарованість у лабораторіях і наукових центрах, майбутні вчителі мають ще одну важливу місію – передавати знання, формувати інтерес до науки та підтримувати розвиток обдарованості у школярів. Тому під час навчання у вищому закладі освіти студенти потребують не лише глибокої хімічної підготовки, а й педагогічної підтримки, що дозволяє їм усвідомити, як адаптувати складні поняття до рівня сприйняття учнів, створювати навчальне середовище, що стимулює дослідницьке мислення.

Одним із ключових факторів розвитку хімічної обдарованості у студентів є залучення їх до науково-дослідної діяльності ще на ранніх етапах навчання. Курсові й бакалаврські роботи, участь у студентських наукових конференціях, хімічних олімпіадах, гуртках, експерименти в лабораторіях – усе це формує навички наукового аналізу, гіпотезування, критичного мислення. Важливо, щоби така діяльність мала педагогічне продовження: студент мав змогу адаптувати дослідницький досвід до шкільного контексту, розробити мініпроекти для школярів, апробувати їх під час педагогічної практики. Саме тому в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова переважна тематика курсових досліджень – експериментального спрямування. А під час роботи над ними студенти виступають кураторами у виконання досліджень у системі МАН учнів/учениць.

Особливу роль у процесі розвитку обдарованості відіграє менторство. Наставник – викладач кафедри, керівник практики – допомагає студенту не лише удосконалити свої знання, а й усвідомити власну унікальність, визначити напрям для подальшого професійного розвитку. Так, в УДУ імені Михайла Драгоманова ефективними є індивідуальне консультування щодо вибору тем досліджень, участі в наукових конкурсах, можливостей академічної мобільності.

Розвиток хімічної обдарованості студентів вищої школи тісно пов'язаний із міждисциплінарністю. Майбутній учитель хімії має розуміти взаємозв'язки хімії з біологією, фізикою, екологією, інформатикою. Інтеграція знань дозволяє готувати міжпредметні уроки, створювати проєктні завдання, що відповідають сучасним освітнім стандартам, зокрема Нової української школи, і викликам STEM-освіти. У цьому контексті особливу роль відіграє вивчення цифрових ресурсів, опанування віртуальних лабораторій, інтерактивних симуляцій, які студенти практикують під час навчання і можуть застосовувати в майбутній учительській діяльності.

Для формування справді обдарованого хіміка-педагога важливо створити освітнє середовище, яке підтримує ініціативу, допускає помилку як частину пізнання, надихає на творчість і сприяє самореалізації. Саме така атмосфера дозволяє майбутнім учителям хімії не лише розвиватися як науковцям, а й набувати впевненості у своїй здатності бути провідниками знань для наступних поколінь.

Отже, розвиток обдарованості у хімії – це складний, але захопливий процес. Він потребує часу, терпіння, великої віри у можливість кожної дитини. Це історії тих, хто колись із захопленням спостерігав за шипінням соди в оцті, а згодом створював нові ліки, розробляв екологічні технології чи відкривав нові речовини або нові таланти. Наразі кожен учитель, кожен наставник має унікальну можливість – допомогти народитися новій зірці у світі науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Губенко О.В. Інтегративний підхід до вивчення і розвитку творчих здібностей школярів: методичний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2020. 161 с.

2. Кабанець М. В. Педагогічна підтримка обдарованих школярів: східноукраїнський досвід. Монографія. Покровськ: ДВНЗ «ДонНТУ», 2019. 309 с.
3. Обдарована молодь України: оцінка сучасного стану та поширення перспективного досвіду роботи з обдарованою молоддю в регіонах України / Терепищій С.О., Антонова О.Є., Науменко Р.А. та ін. Київ: ВМГО «Союз обдарованої молоді», 2008. 156 с.
4. Обдаровані діти – скарб нації!: матеріали V Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. 1604 с.
5. Підсумки виступу команди України на 56-й Міжнародній олімпіаді з хімії. URL: <https://www.ukrchemolimp.com/> (дата звернення 08.05.2025 р.)
6. Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти: зб. наук. праць матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 березня 2021 р., м. Київ, Національний авіаційний університет / наук. ред. В.А. Бут. К.: НАУ, 2021. 136 с.

Прибора О. В.,
учитель хімії, керівник гуртка
ліцею «Домінанта» Дніпровського району м. Києва,
pryaleks@ukr.net

Прибора А. О.,
здобувач першого рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
22fmif.a.pribora@std.npu.edu.ua

Рєбікова В. Ю.,
здобувачка першого рівня вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
23fsio.v.rebikova@std.udu.edu.ua

РОЗВИТОК ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті розглядається явище природничо-математичної обдарованості серед дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Автор наголошує, що такі діти здатні виявляти високий потенціал у сфері точних наук, зокрема хімії та математики, завдяки образному мисленню, чутливості до структури та схильності до логічного аналізу. Наведено приклади з інклюзивної практики, які демонструють, як нестандартне мислення та індивідуальні особливості дітей можуть стати основою для глибокого пізнання та творчої наукової діяльності. Стаття підкреслює важливість створення сприятливого навчального середовища, індивідуального підходу, адаптованих інструментів і підтримки вчителя як ключових умов для розвитку потенціалу таких учнів.

Ключові слова: особливі освітні потреби, природничо-математична обдарованість, інклюзивна освіта, хімія, математика, нестандартне мислення, STEM, педагогічна підтримка.

Abstract. The article examines the phenomenon of natural-mathematical giftedness among children with special educational needs (SEN). The authors emphasize that such children can demonstrate high potential in the exact sciences, particularly chemistry and mathematics, due to their imaginative thinking, sensitivity to structure, and inclination toward logical analysis. Examples from inclusive practice illustrate how unconventional thinking and individual characteristics can serve as a foundation for deep learning and creative scientific activity. The article highlights the importance of a supportive learning environment, an individualized approach, adapted tools, and teacher guidance as key conditions for nurturing the potential of these students.

Keywords: special educational needs, natural science and mathematical giftedness, inclusive education, chemistry, mathematics, nonstandard thinking, STEM, teacher support.

Сьогодні ми дедалі частіше говоримо про обдарованість як про природний ресурс, який потребує вчасного виявлення, розвитку й підтримки. І ще частіше – про інклюзію, про право кожної дитини на якісну освіту, незалежно від її особливостей розвитку. А що, коли ці два напрями зустрічаються? Чи можлива обдарованість у дітей з особливими освітніми потребами? Безумовно, так. І дуже часто вона проявляється саме у природничо-математичній сфері – в логіці, в аналізі, у здатності бачити закономірності там, де інші бачать хаос [6].

У дітей з особливими освітніми потребами здатність мислити нестандартно часто поєднується з глибоким інтересом до точних наук. Не маючи змоги завжди чітко й вербально сформулювати думку, такі діти надзвичайно чутливі до структури, послідовності та внутрішньої гармонії. А що є точнішим і структурованішим, ніж хімічні чи математичні формули та рівняння?

Приміром, у Херсонському НВК № 33, де працюють інклюзивні класи, вчителі помітили, як учень із розладом аутистичного спектра, уникаючи комунікації з однолітками, із захопленням розв'язував складні алгебраїчні рівняння. Він не просто виконував завдання – він експериментував із цифрами, виводив власні закономірності, ставив собі виклики. Йому важко було писати пояснення, але графіки, побудовані його руками, говорили самі за себе [8].

В іншому випадку, дівчинка з порушенням слуху в інклюзивному класі демонструвала надзвичайну точність у побудові геометричних фігур. Вона не сприймала усні інструкції, але завдяки візуальній наочності самостійно опанувала побудову трикутників за заданими параметрами й навіть самостійно моделювала задачі на площі.

У тій же школі проводили заняття з хімії з використанням наборів для моделювання молекул. Один хлопець із легким інтелектуальним порушенням не міг відтворити деякі дані з таблиці Періодичної системи з пам'яті, але блискуче збирав хімічні сполуки за формулами: метан, амоніак, вуглекислий газ. Він

мислив образами, і ці прості кольорові кульки з'єднували для нього світ фізики й хімії з реальною картиною Всесвіту [5].

Ще одна учениця з порушеннями мовлення, хоч і мала труднощі в усному говорінні, створила проєкт з виготовлення індикатору з соку червоної капусти та досліджувала рН різних речовин. Її записи, малюнки, схеми – усе це стало презентацією, яку вона з гордістю представила на шкільній конференції.

Ці історії – не виняток, а реальність, з якою стикаються педагоги в інклюзивних класах. Часто обдарованість «маскується» – її непросто побачити, якщо оцінювати всіх дітей за єдиним шаблоном. Стандартизовані методи діагностики часто виявляються непридатними для дітей з ООП, бо не враховують специфіку їх сприйняття, способів мислення та вираження себе [4; 6]. Саме тому так важливо вміти спостерігати, бачити потенціал навіть там, де, на перший погляд, є лише труднощі.

Математика й хімія – особливі науки для таких дітей. Вони логічні, передбачувані, але водночас відкриті до дослідження. Вони дозволяють будувати, комбінувати, перевіряти, шукати. І найголовніше – ці науки дозволяють бути точним і успішним без зайвих слів. Це особливо цінно для тих, кому важко висловити себе вербально [2; 3].

Звісно, для підтримки такого розвитку потрібні відповідні умови: адаптовані програми, індивідуальний супровід, STEM-орієнтовані інструменти, ресурси для моделювання та візуалізації. Але найголовніше – це вчитель, який бачить у кожній дитині не проблему, а можливість. Можливість для зростання, розвитку, відкриття [1; 7].

Бо справжня інклюзія – це не про «навчити як усіх», а про «навчити кожного по-своєму». І саме тоді природничо-математична обдарованість у дітей з особливими освітніми потребами стане не винятком, а повноправною частиною освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Activation to Boost Inclusive Education for 160,000 Children / UNICEF Ukraine. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-release/activation-to-boost-inclusive-education> (дата звернення: 08.05.2025).
2. Kanapathy S. Meeting the Needs of Gifted and Talented Students using Differentiated Instruction in Enhancing Chemistry Understanding // International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development. 2023. Vol. 12, No. 2. URL: <https://www.researchgate.net/publication/373417925> (дата звернення: 08.05.2025).
3. STEM Education for High-Ability Learners / National Association for Gifted Children. Washington: NAGC, 2024. URL: <https://nagc.org/store/viewproduct.aspx?id=21025251> (дата звернення: 08.05.2025).
4. Suherman Y., Maryanti R., Juhanaini J. Teaching Science Courses for Gifted Students in Inclusive School // Journal of Engineering Science and Technology.

2021. Vol. 16, No. 3. P. 2426–2438. URL:

https://jestec.taylors.edu.my/Vol%2016%20issue%203%20June%202021/16_3_41.pdf

(дата звернення: 08.05.2025).

5. Teaching Chemistry to Students with Disabilities / American Chemical Society. 4th ed. Washington: ACS, 2021. 64 p. URL: <https://www.acs.org/content/dam/acsorg/education/publications/teaching-chemistry-to-students-with-disabilities.pdf> (дата звернення: 08.05.2025).
6. The Inclusive Classroom: Meeting the Needs of Gifted Students. – Portland: Northwest Regional Educational Laboratory, 1999. 8 p. (ERIC Document Reproduction Service No. ED444306). URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED444306> (дата звернення: 08.05.2025).
7. Vršmaš E., Vršmaš T. Inclusive education in Ukraine: achievements, challenges, prospects // Eduweb. 2021. Vol. 15, №1. P. 1–15. URL: <https://revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/658> (дата звернення: 08.05.2025).
8. Як вчаться діти з ООП на дистанційці: досвід НВК №33 Херсонської міської ради. URL: https://nus.org.ua/2023/07/30/yak-vchatsya-dity-z-oor-na-dystantsijtsi-dosvid-nvk-33-hersonskoyi-miskoyi-rady/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 08.05.2025).

Присяжнюк Ю. П.,

доктор історичних наук, професор,

професор кафедри історії України,

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького,

yu-prysyazhnyuk@ukr.net

Коротун Л. В.,

заступник директора з НВР

Черкаської гімназії №31 Черкаської міської ради,

klv3791@gmail.com

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ГІМНАЗИСТА В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Проблематика розвитку обдарованих учнів (гімназистів) не є новою, як, до речі, і історіографія діагностики та педагогічного супроводу їхнього навчання. Її інноваційність продиктована децю іншим – різкими змінами в суспільстві, що помітно торкаються освіти. Аналіз численної літератури та особистого досвіду дають авторам підстави вважати: 1) універсальних оцінок та порад у цій царині запропонувати досить складно; 2) обдарована молодь – це не якась «абстрактна» соціальна дійсність, що випадково дісталася конкретному вчителю; творення та використання особливих технологій навчання здібних учнів – то лише перша фаза його діяльності. Крім того, якщо у 1990-х – 2010-х рр. розвиток обдарованих учнів мав ознаки ексклюзивності, то в умовах нової хвилі глобалізації, цифрової революції, можливостей штучного інтелекту така

форма роботи стає нормою. На думку авторів, ці обставини потребують як вдосконалення нормативно-правового забезпечення освітнього процесу, так і вироблення нових норм професійної етики.

Ключові слова: педагогічна діяльність, суб'єкти освітнього процесу, індивідуальна траєкторія навчання, гімназист, діагностика, досвід, кревність.

The problem of the development of gifted students (grammar school students) is not new, as, by the way, the historiography of diagnostics and pedagogical support of their education are. Its innovativeness is dictated by something else – by sharp changes in the society, which noticeably affect education. Analysis of numerous literature and personal experience gives the authors reason to believe: 1) it is quite difficult to offer universal assessment and advice in the area; 2) gifted youth is not some abstract «social reality» that was accidentally discovered by a teacher; the creation and use of special teaching technologies for gifted students is only the first phase of their work. In addition, if in the 1990s – 2010s the development of gifted students had signs of exclusivity, these days this form of work is becoming the norm due to the globalization, the digital revolution and the capabilities of artificial intelligence. According to the authors, these resources require both the improvement of the regulatory and legal support of the educational process and the development of new norms of professional ethics.

Keywords: pedagogical activity, subjects of the educational process, individual learning trajectory, grammar school student, diagnostics, experience, creativity.

Розвиток обдарованої особистості – уже тривалий час чи не ключове завдання освітян. І не випадково, адже саме в шкільному віці підлітки здатні ставати тими, кому судилося вже в недалекому майбутньому бути рушієм економічного, культурного, можливо наукового поступу суспільства, відповідно – суб'єктом персонального самоствердження.

У Черкаській гімназії №31, досвід колективу якої ми спробували узагальнити, створено належні умови для виявлення, підтримки та розвитку здібностей учнів. Вважаємо, що на сьогодні це є головним напрямом освітнього процесу в закладі освіти, що кореспондується з кращими традиціями української освітньої системи загалом.

Традиції ці давні, представлені напрацюваннями численних учителів-практиків і навіть цілих педагогічних шкіл. Власне тому з цієї маси умовно передового педагогічного досвіду нам доводиться вибирати якісь окремі випадки. Одним із таких є спадщина видатного українського педагога Григорія Ващенка. Довгий час замовчуваний в Україні (ширше – на так званому «постсовєтському просторі») він лише віднедавна «повернувся до нас своїми ідеалами, своїми книгами» [1, 5]. Претендуючи в такий спосіб на певний історіографічний огляд заявленої проблеми, наголосимо, що над усе Г. Ващенко ставив «дві найголовніші цінності – Бог і Україна» [1, 5]. На наш погляд, ці

сакральні цінності небезпідставно посідають чільне місце в українській та світовій педагогічній класиці, кажучи предметніше, є «сьогоднішнім стягом нашої... педагогічної думки» [2, 2]. Спираючись на творчий доробок педагога-новатора, сформулюємо думку, що царина педагогіки, як ніяка інша, надто коли йдеться про формування виховного ідеалу, а синхронно – виявлення виховного потенціалу окремих навчальних дисциплін, сьогодні потребує ціннісної (пере)орієнтації. Утім, словами самого Г. Ващенка, «ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення» [3, 11]. Торкаючись цих ідей, ми звертаємо погляд не стільки в минуле, як на наше сьогодення, де – на недалеке майбутнє, апелюємо до сучасних поколінь українців, їхньої національної та громадянської зрілості. Загалом у різний час проблематикою розвитку обдарованої особистості учня займалися багато дослідників. Із тих, чиї праці потрапили у фокус нашого пізнавального пошуку, – К. Андросович, В. Войтко, О. Ворощук, М. Гальченко, С. Гончаренко, А. Капська, О. Ковальова, О. Кульчицька, Л. Липова, О. Матюшкін, В. Моляко, Л. Найдьонова, О. Сухий, Б. Теплов, Л. Ткаченко, О. Шевчишена, В. Шульга, Т. Юрченко.

Варто зазначити, що найкращий ефект розвитку обдарованої особистості гімназиста забезпечує поєднання «практичних аспектів застосування інтерактивних засобів для забезпечення психолого-педагогічної підтримки соціалізації обдарованих учнів» з особистим досвідом педагога [4].

Першим і надзвичайно важливим етапом почесної місії розвитку обдарованої особистості сучасного учня гімназії є, вочевидь, виявлення здібних, та так чи так мотивованих до опанування знаннями (отримання / набуття компетентностей) дітей. На цьому етапі діагностика здійснюється за допомогою психолого-педагогічних методик, тестів креативності й інтелекту, спостережень [5]. Проте, як і в будь-якій творчості, ризиків тут вистачає. Одна з таких пасток – небажана формалізація самого процесу, який ми, натомість, зовсім не випадково зараховуємо до «творчих». Річ у тім, що в цьому випадку шаблонність, до якої зазвичай тяжіють практичні виконавці такої почесної місії, не є бажаною. Прикладом подібної банальності може слугувати відносно нещодавній (на початку 1990-х рр.) процес виникнення шкіл зі спеціалізованими класами навчання, гімназій, ліцеїв. Із власного досвіду автори можуть засвідчити, з одного боку, перехід до набагато продуктивніших методик навчання тоді відбувався саме завдяки запровадження попередньої «селекційної» роботи (як одного з чинників позитивних змін), з іншого, помітною була половинчастість такого реформування, позаяк ця робота виявилася призупиненою (насамперед через щойно згадану шаблонність

мислення) на рівні практичної реалізації задуманого. Кажучи конкретніше, у той час психолого-педагогічні методики, тести креативності й виявлення реального інтелектуального потенціалу учня, не кажучи вже про результати спостережень (часто їх просто ігнорували), принципово не набули завершеного значення. Найбільшою мірою компроміс відчувався на рівні класного колективу, де «нове» почало досить видимо співіснувати зі «старим», учителі, як і раніше, лишалися орієнтованими на, так би мовити, «середнього учня».

З огляду на такий досвід та прагнучи до більш ефективних результатів реформування освітнього процесу, вважаємо першочерговим завданням сучасної педагогіки створення набагато ліпших умов для розвитку саме індивідуальних здібностей обдарованих учнів. Потреба повернення до питання «попередньої селекційної роботи» для нас є очевидною, однак ця тема потребує окремої дискусії. Ми ж звертаємо увагу на безпосередньо педагогічну підтримку індивідуальності дітей, яку вдається виявити до й під час освітнього процесу. Щодо вибору, то мова йде про справді численні сфери життєдіяльності, у яких кожна дитина могла б бути успішною (професійна орієнтація на «природничників» і «гуманітаріїв» досить умовна й не повинна задовольняти практикуючих освітян).

І на цій основі заклад освіти покликаний будувати таку індивідуальну освітню траєкторію реалізації особистісного потенціалу учня, яка має сприяти максимальному розвитку його вроджених задатків та набутих умінь і навичок. У Законі України «Про освіту» логічно наголошено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [5]. Сприймаючи ці слова як певний дороговказ, усе ж важливо уточнити: акцент має бути зроблений не так на майбутньому, як на сьогодні, тобто «людина», про яку йдеться, це не той віртуально «позитивний дорослий», а нинішній підліток, нехай і неповнолітній, але з усіма правами й обов'язками, а головне – з самими статусом – Людина. Його всебічний розвиток насамперед передбачає повноцінне життя та діяльність уже тут і тепер, а не десь і колись. Зрозуміло, що в майбутньому всі надалі зазначені «імперативи» мають лише зміцнювати та посилювати такий життєвий алгоритм, а колективне (передусім національне як ще один

першопріоритет) не повинне зводити нанівець індивідуальне – інтелект, творчість, фізична натренованість.

Зазвичай системний підхід до діагностики, який у багатьох сенсах є вирашним, передбачає оцінку не лише інтелекту, а й мотиваційної, емоційної та комунікативної сфер учня. Відтак важливо щоразу визначити не лише рівень його обдарованості, а й її тип: академічну, творчу, лідерську тощо. Як справедливо зазначила О. Шевчишена, «підвищена увага до обдарованої дитини – закономірний відгук на соціальні замовлення, які обумовлені особливостями сучасного суспільства, зацікавленого у розвитку особистостей з яскраво вираженими інтелектуальними, творчими, комунікативними та лідерськими здібностями» [6, 159]. Єдиним уточненням, на яке наважуються автори, буде, напевне, думка, що сама по собі зацікавленість суспільства постає як певною мірою явище неоднорідне. Власне широкий людський загал як такий виявляє свою цікавість радше об'єктивно, як суб'єкт, котрий є «кінцевим споживачем» цієї своєрідної продукції, проте аж ніяк не суб'єкт, який покликаний креативно продукувати подібні замовлення. Тут ми однозначно натякаємо на підвищену роль / відповідальність освітянських еліт, до яких свідомо відносимо творчий контингент учительського корпусу. Вважаючи за доцільне, принагідно ще раз наголошуємо, що на сучасному етапі трансформації українського суспільства, так чи так усієї світової спільноти ставлення до учня як індивіда кардинально змінюється. Проблема лише в тому – учитель адаптується до нових реалій чи намагається працювати на випередження? Зрозуміло, що всім суб'єктам освітнього середовища потрібно працювати над створенням (оптимізацією, удосконаленням) адекватного психолого-педагогічного середовища для обдарованих підлітків. Це дуже складне завдання, з огляду на обставини життя та навчання окремо взятого індивіда. Якщо, скажімо, у третини й більше учнів класу батьки розведені, виховання на засадах сімейних традицій видається проблемним, проте, радше специфічним, чим неможливим чи небажаним. Такою ж мірою універсальним можна вважати послідовне та системне формування таких учнів як «повноцінних суб'єктів соціального й професійного життя» [7]. Виходячи з таких міркувань, окремої уваги, на наше переконання, заслуговують (як потенційно всі обдаровані) старшокласники. В умовах нинішньої підготовки до впровадження профільної школи ця категорія здобувачів середньої освіти потребує комплексного – «інформаційного, правового, організаційного, фінансового (матеріального), методичного, лінгвістичного, зрештою, кадрового забезпечення» [6, 159].

Безперечно, провідну роль у розвитку здібностей учнів гімназії №31 відіграють учителі. Це достатньо досвідчений освітянський колектив, 75% якого мають вищу категорію, а педагогічне звання «Учитель-методист» – 54%. Наразі в навчальному закладі працюють «Заслужений вчитель України», «Заслужений тренер України», доктор наук (професор), два кандидати наук (доценти). Щоправда, цей кадровий потенціал сам по собі ще не гарантує успіху. Важливою, а десь і ключовою, визначальною тут виступає його спроможність до перманентної адаптації в сучасні реалії, що змінюються надзвичайно динамічно. Настільки стрімко, що навіть захищені 20–10 років тому дисертації не гарантують учителям «спокійного життя». Потреба пристосування до викликів глобалізації та цифрової (інформаційної) революції потребує постійних змін, а головне – нових комунікативних практик, насамперед у взаємодії «учитель – учень». Саме педагоги покликані виявляти потенціал (через уважне спостереження, аналіз спілкування та успішності, розбір поведінки, її психологічного «наповнення»), максимально можливо індивідуалізувати навчання (адаптувати пізнавальні-випробувальні та контрольні-тестові завдання до рівня здібностей школярів, їхніх індивідуальних освітніх траєкторій), створювати умови для практичного використання проєктного навчання, дослідницької діяльності, участі в конкурсах, предметних олімпіадах (за потреби). В ідеалі потрібно проводити моніторинг – оцінювати динаміку розвитку учня та коригувати його освітньо-розвиваючий маршрут. Гармонійному розвитку особистості учня покликана сприяти співпраця з батьками. Досвід останніх років засвідчує зростання труднощів цього сегменту педагогічної діяльності, що спричинено вищезгаданими революційними змінами в суспільстві. Схоже часи, коли педагогічний колектив закладу освіти робив «ставку на реальну (моральну та матеріальну. – Авт.) підтримку... батьків не лише словом, а й ділом», лишився в минулому [8, 11]. Проте, це не повинно розчаровувати, зупиняти.

Гімназія №31 у Черкасах функціонує понад чверть століття. У 1986 р. вона була заснована в статусі загальноосвітньої середньої школи, у 1997 р. навчальний заклад було ліцензовано як загальноосвітню школу I–III ступенів №31 з гімназійними класами, а у 2001 р. школа офіційно отримала назву «Черкаська гімназія №31». Багаторічний педагогічний досвід виявився досить специфічним, позаяк він залежав від багатьох обставин, і чинник відбору за здібностями кращих (більш обдарованих) учнів, про що йшлося вище, був далеко не єдиним. До речі, нещодавній перехід комплектування учнівського контингенту за, так би мовити, «територіальним принципом», істотно підважив напрацьовані здобутки, десь мінімізував їх до стандартів «звичайної школи». Важливо на цьому наголошувати

чи ні – справа персональних уподобань, але автори вимушено констатують той факт, що чверть століття у стінах закладу освіти не було чути лайливих слів, а тепер вони, що називається, повертаються. І обставинами героїчного спротиву повномасштабному російському вторгненню, що триває четвертий рік, тут не все поясниш.

Важливим для розвитку обдарованої особистості (гімназиста) є формування в педагога відповідної компетентності. Її складовою варто визнати готовність та вміння залучати до своїх творчих проєктів накопичений досвід і новітні теоретичні узагальнення. Крім того, такий учитель повинен володіти здатністю до міждисциплінарної взаємодії, «методичною гнучкістю, неабияким емоційним інтелектом» [9, 346].

У гімназії активно застосовуються індивідуальні освітні траєкторії, програми менторства, дослідницькі проєкти, система портфоліо досягнень. Ці форми сприяють самореалізації учнів, розвитку в них критичного мислення, самооцінки та відповідальності.

Психолого-педагогічний супровід обдарованих учнів у гімназійному навчанні – своєрідна цілісна система роботи, де педагог є не лише носієм інформації та наставником, а й коучем, ментором, науковим керівником. Гіпотетично ефективна взаємодія педагога, психолога, батьків і власне самого учня створює передумови для повноцінного розвитку особистості, розкриття її вродженого та набутого потенціалу. З цієї проблеми існує численна історіографія, із відповідними поясненнями та рішеннями. Притримуємося думки, що одним із найефективніших підходів до вирішення завдань педагогічного супроводу обдарованої дитини є максимальна («подвійна») індивідуалізація цього процесу.

Провівши дослідження, автори пропонують такі попередні узагальнення. По-перше, обдарована молодь – це не якась абстрактна «соціальна дійсність», що за збігом обставин полегшує роботу вчителя. Виявлення та залучення до особливих технологій навчання здібних учнів, то лише перша фаза такої діяльності. Ба більше, вона позначається підвищеним рівнем відповідальності педагога й зазвичай виходить за межі його традиційного сумління (крім, очевидно, випадків геніальності). По-друге, позаяк обдаровані діти й підлітки ініціативні, наполегливі, (само)організовані, уміють брати відповідальність на себе, досить добре контролюють власну поведінку та емоції, проєктно-індивідуальна та інші творчі форми роботи з ними в сучасних умовах стають не виключенням, а нормою. Своє чергою, це потребує моделювання особливої індивідуальної траєкторії навчання; її основні компоненти – підвищена складність викладання, режим максимальної креативності, включно зі

своєчасною та якісною публічною презентацією результатів, відповідно – оптимальний розрахунок часу, сил і засобів. По-третє, творчість як процес із певною метою – це чи не завжди відносний результат, і тут підведення «гучних» підсумків із відзнаками, нагородами, надмірним пошануванням та звеличенням таїть відомі небезпеки. По-четверте, так звана «громадська думка» також може бути перешкодою творчої діяльності, адже вона зазвичай емоційна, «побудована» чи на надмірному ситуативному захопленні чи, навпаки, упередженні. По-п'яте, педагогічний супровід одарованого учня потребує вищої моралі, яка часто-густо є справді досконалішою за загальноприйняті (зокрема й у педагогічному середовищі) етичні та естетичні норми. Парадокс чи ні, але інколи (можливо, справді рідко) учень (гімназист) може бути прикладом кращої за свого наставника поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмінський А. Григорій Ващенко – видатний педагог національного відродження України. Г. Г. Ващенко – видатний педагог національного відродження України. Зб. наук. пр. Черкаси : Вид-во ЧДУ, 2003. С. 5–15.
2. Погрібний А. Лікуймо національну пам'ять. *Освіта*. 1995. 22 листопада. С. 2.
3. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Т. 1. 3-тє вид. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.
4. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників : методичний посібник / М. С. Гальченко, К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко, О. А. Ковальова, Л. М. Найдьонова. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. 136 с.
5. Кудлай О. В., Макарчук А. А., Білоусова Н. В. Теорія множинного інтелекту Говарда Гарднера у дидактичному контексті. *Психолого-педагогічні науки*. 2018. № 2. С. 131–135.
6. Шевчишена О. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі : науково-метод. посіб. Хмельницький : ОППО, 2016. 237 с.
7. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : кол. моногр. / за ред. Р. О. Семенової. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
8. Присяжнюк Ю. Гімназія і час. *Джерела Духовності*. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю., 2016. Чис. 1(4). С. 9–15.
9. Андросович К. А. Психологічні основи соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного соціуму : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05. Київ, 2023. 405 с.

Приходнюк В. В.,
канд. тех. наук, ст. дослідн., завідувач відділу,
Національний центр «Мала академія наук України»,
tangens91@gmail.com

Горборуков В. В.,
канд. тех. наук, ст. дослідн., науковий співробітник,
Національний центр «Мала академія наук України»,
slavon07@gmail.com

Довга М. І.,
канд. пед. наук, науковий співробітник,
Національний центр «Мала академія наук України»,
dmacha517@gmail.com

КОГНІТИВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ СИСТЕМНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Анотація. Сучасна позашкільна освіта є ключовим середовищем для розвитку обдарованої молоді, забезпечуючи простір для самореалізації, пізнавального пошуку та формування міждисциплінарних компетентностей. Проте децентралізований характер позашкільних програм, їхня інституційна варіативність і залежність від локальних ініціатив зумовлюють потребу в нових підходах до адаптації та вдосконалення змісту освіти. У відповідь на цю проблему запропоновано підхід, що ґрунтується на використанні когнітивних інформаційних технологій, зокрема онтологокерованих систем, для аналізу, структурування та порівняння змісту навчальних програм. Цей підхід дозволяє інтегрувати позашкільні освітні ініціативи зі змістом формальної освіти, підвищуючи релевантність і персоналізацію освітнього процесу для обдарованих учнів.

Ключові слова: обдарованість, позашкільна освіта, когнітивні сервіси, онтологія.

Annotation. Modern out-of-school education serves as a key environment for the development of gifted youth, providing a space for self-realization, cognitive exploration, and the formation of interdisciplinary competencies. However, the decentralized nature of out-of-school programs, their institutional variability, and dependence on local initiatives create the need for new approaches to standardization, adaptation, and improvement of educational content. In response to this challenge, an approach based on cognitive information technologies—particularly ontology-driven systems—is proposed for analyzing, structuring, and comparing educational programs. This approach enables the integration of out-of-school educational initiatives with formal education content, enhancing the relevance and personalization of the learning process for gifted students.

Keywords: giftedness, extracurricular education, cognitive services, ontology.

Позашкільна освіта відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні інтелектуального та творчого потенціалу учнівської молоді, слугуючи не лише

доповненням до формальної освіти, але й унікальним простором для виявлення та розвитку обдарованості. У контексті сучасних викликів – воєнного стану, соціальних трансформацій, переходу до дистанційного та гібридного навчання – виникає нагальна потреба в нових інструментах підтримки освітнього процесу, зокрема в позашкільному секторі. Одним із таких інструментів є когнітивні інформаційні технології, які надають можливість не лише аналізувати великі обсяги даних, але й формалізувати знання, підтримувати прийняття педагогічних рішень та забезпечувати інтелектуальну підтримку освітніх програм. Однією з ключових проблем позашкільної освіти залишається необхідність самостійної розробки та адаптації навчальних програм відповідно до специфіки аудиторії, напрямку діяльності та рівня підготовки учнів. На відміну від формальної освіти, де існує усталена система державних стандартів і програм, позашкільні заклади змушені створювати свої курси з урахуванням обмежених ресурсів та потреби в міжпредметній інтеграції. Це вимагає гнучких, адаптивних підходів до побудови змісту навчання, здатних забезпечити високу якість і відповідність програм реальним освітнім потребам учнів, особливо – обдарованих.

У відповідь на ці виклики пропонується використання когнітивної інформаційної технології «ПОЛІЕДР», що базується на концепції онтологокерованого аналізу та структуризації [1, 2] освітнього контенту. Ключовим компонентом цієї технології є побудова онтологічних моделей, які відображають зміст навчальних програм, понятійний апарат, цілі навчання, міжпредметні зв'язки та логіку подання матеріалу (рис. 1).

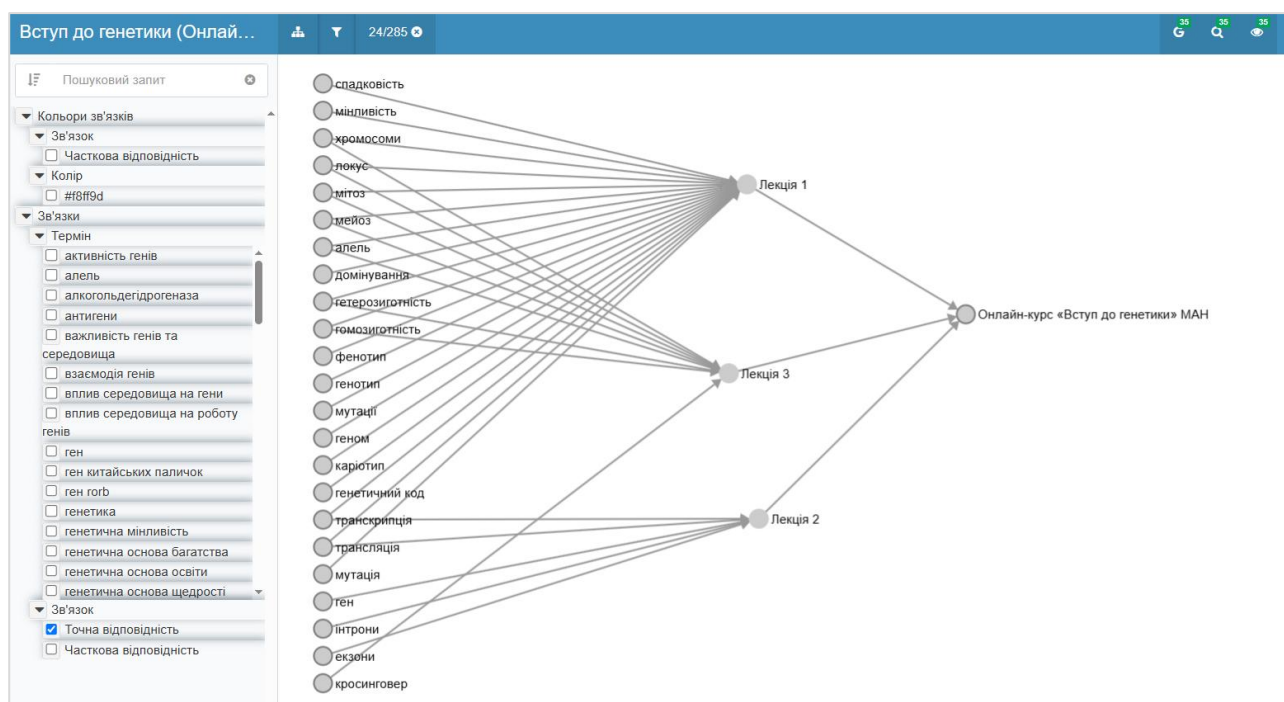

Рис. 1. Фрагмент онтологічної моделі позашкільного курсу з генетики.

Процес створення таких онтологій передбачає попередню обробку природномовного освітнього тексту (навчальної програми, методичного посібника, конспекту лекцій тощо) із подальшим формуванням структурованої множини понять, категорій та зв'язків між ними. Для цього застосовується спеціалізована технологія рекурсивної редукції, яка дозволяє з допомогою штучного інтелекту автоматизувати процес обробки навчальних матеріалів. Такий підхід може допомогти педагогам позашкільної освіти в наступному:

- створювати адаптовані освітні програми з урахуванням міжпредметних зв'язків і поточних шкільних знань учнів;
- проводити діагностику освітніх потреб на основі аналізу вже засвоєного змісту;
- порівнювати власні курси із державними програмами, виявляючи зони випередження, дублювання чи недостатнього покриття;
- будувати персоналізовані траєкторії навчання, орієнтовані на індивідуальний потенціал і темп розвитку обдарованого учня.

Особливо важливо, що запропонований механізм забезпечує інформаційно-аналітичну прозорість процесу створення навчального контенту. Завдяки побудові освітніх онтологій – з'являється можливість не тільки візуалізувати структуру курсу, але й співставляти її з іншими програмами для виявлення рівня узгодженості, прогалин та надлишкових тем. Особливе значення цей підхід набуває в роботі з обдарованими учнями, які часто потребують випереджального або поглибленого вивчення тем. Автоматизоване виявлення тематичних зон, що не розкриваються в шкільному курсі, дозволяє позашкільному педагогові формувати справді інноваційні програми, які не дублюють шкільний матеріал, а збагачують і доповнюють його. Крім того, побудова онтологій освітніх курсів дозволяє реалізувати інтегративний підхід до навчання, коли певна тема вивчається одночасно з точки зору кількох дисциплін. Наприклад, тема «генетика» може розглядатись не лише в межах біології, але й у контексті сучасної етики, біоінформатики, статистики. Завдяки онтологічному представленню таких зв'язків викладач може отримати можливість формувати комплексні освітні маршрути, що відповідають реаліям міждисциплінарного знання.

Застосування подібних когнітивних сервісів особливо актуальне в умовах воєнного часу, коли освітній процес часто фрагментований, а педагоги змушені адаптуватися до нестабільного середовища. Інтелектуальна підтримка, яку забезпечують онтології, допомагає оперативно адаптувати курси, перевіряти їх зміст на відповідність стандартам і потребам учнів, а також документувати зміни для подальшого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Stryzhak O., Prykhodniuk V., Popova M., Nadutenko M., Haiko S., Chepkov R. Development of an Oceanographic Databank Based on Ontological Interactive

Documents. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer. 2021. С. 97–114. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-80126-7_8

2. Nadutenko M., Prykhodniuk V., Shyrokov V., Stryzhak O. Ontology-Driven Lexicographic Systems. Advances in Information and Communication. FICC 2022. Lecture Notes in Networks and Systems. Cham : Springer. 2022. С. 204–215. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-98012-2_16

Приходько Анжела Борисівна,
практичний психолог

ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ В СКЛАДНИХ УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Актуальність теми: У сучасному світі, що постійно змінюється під впливом соціальних, політичних, економічних та екологічних викликів, особливої уваги потребує соціально-психологічна підтримка обдарованих особистостей. Умови воєнних дій, вимушеного переселення, дистанційної освіти та загального відчуття нестабільності значно ускладнюють процес самореалізації та соціалізації таких індивідів. Обдаровані діти й молодь мають унікальний потенціал, який за несприятливих умов може бути пригнічений або викривлений. Їхня підвищена чутливість, емоційна глибина, високі моральні стандарти та схильність до самоаналізу роблять їх особливо вразливими у кризових ситуаціях.

Підтримка таких особистостей потребує чіткого розуміння їх психологічних особливостей, а також розробки й впровадження ефективних соціально-психологічних програм, які враховують виклики сьогодення.

Мета статті: Визначення ефективних підходів до соціально-психологічної підтримки обдарованих осіб у складних соціальних умовах, а також розробка комплексу інтерактивних вправ для практичного застосування у навчально-виховному процесі та психологічному супроводі.

Виклад основного матеріалу: Обдарованість – багатовимірне явище, що охоплює інтелектуальні, творчі, соціальні, емоційні та мотиваційні компоненти. Обдаровані особи вирізняються високим рівнем когнітивних здібностей, допитливістю, гнучкістю мислення, здатністю до абстрагування, розвинутою інтуїцією. Вони схильні до глибокого аналізу, створення нових ідей і концепцій, генерації оригінальних рішень, проявляють високий рівень креативності; проявляють емпатію, внутрішню вразливість, схильність до рефлексії та високий рівень тривожності. Часто спостерігається асинхронність розвитку: когнітивний рівень випереджає соціально-емоційний, що створює труднощі в комунікації з однолітками та дорослими. Вони мають підвищену чутливість до

несправедливості, гостро реагують на морально-етичні дилеми, мають труднощі з емоційальною регуляцією, прагнуть досконалості.

У кризових умовах ці особливості можуть посилюватися, що призводить до емоційного вигорання, соціальної ізоляції, порушень адаптації та складнощів у комунікації з оточенням. Тому важливо створювати адаптивні умови, що сприятимуть збереженню психічного здоров'я та реалізації потенціалу обдарованої особистості.

Основні труднощі в сучасних умовах:

1. **Дезадаптація до нових умов (школа, середовище, країна)** – зміна звичного соціального контексту, включаючи вимушене переселення, може викликати дезорієнтацію, тривожність і втрату контролю над життєвими обставинами.
2. **Порушення почуття безпеки та стабільності** – вплив новинного фону, загроз воєнних дій, ізоляції або втрати звичного ритму життя викликає дистрес та емоційну нестабільність.
3. **Складнощі із соціалізацією** – обдаровані діти часто мають обмежене коло друзів, і в умовах онлайн-навчання чи переміщення можуть втратити можливості для підтримки дружніх зв'язків.
4. **Високий рівень емоційного навантаження та тривожності** – постійний самоконтроль, високі очікування від себе, страх не виправдати сподівань дорослих або власних стандартів.
5. **Низька стресостійкість через високі очікування з боку дорослих** – тиск на досягнення, участь у конкурсах, потреба демонструвати результативність у будь-яких умовах.
6. **Ризик втрати мотивації та зниження самооцінки** – при неможливості досягати звичних результатів, в умовах постійного стресу може виникати стан апатії, сумніви в собі, навіть депресивні настрої.

Принципи підтримки:

1. **Індивідуальний підхід** – розробка персоналізованих програм підтримки з урахуванням типу обдарованості, стилю навчання, рівня емоційної зрілості.
2. **Орієнтація на розвиток емоційного інтелекту** – навчання розпізнаванню емоцій, технікам саморегуляції, формування навичок позитивної комунікації.
3. **Побудова безпечного середовища** – створення умов, де дитина почувається прийнятою, може висловлювати свої думки, отримує підтримку без страху осуду.
4. **Підтримка соціальних контактів** – організація груп за інтересами, клубів, середовищ, де обдаровані особи можуть спілкуватися з однодумцями.
5. **Формування внутрішньої мотивації** – допомога у пошуку особистісного сенсу навчання, розуміння власних цілей, прагнень і способів їх досягнення.
6. **Залучення родини та педагогічного колективу до процесу підтримки** – просвітницька робота з дорослими, формування партнерської взаємодії між батьками, педагогами і психологами.

Представлений комплекс інтерактивних вправ розроблено з урахуванням психологічних особливостей обдарованих осіб та адаптовано до умов нестабільності й підвищеного емоційного навантаження. Вправи можна проводити як у груповому форматі (психологічні тренінги, класні години, гурткова робота), так і індивідуально (психологічне консультування, коучинг, арт-терапія). Основна мета – створити умови для самопізнання, розвитку емоційного інтелекту, формування позитивної самооцінки та внутрішніх опор. Важливо, щоб заняття відбувалися у доброзичливій, безпечній атмосфері, де учасники не бояться помилитися, бути щирими або висловлювати власну думку.

Підготовка до занять включає підбір комфортного простору, підготовку необхідних матеріалів, за можливості – музичний супровід. Ведучий повинен бути готовим до емоційних реакцій учасників та вміти підтримати, допомогти з рефлексією, не нав'язуючи власного бачення. Після кожної вправи доцільно проводити коло обговорення або письмову рефлексію.

Комплекс інтерактивних вправ для підтримки обдарованих здобувачів освіти:

1. Вправа: «Мій ресурс»

Мета: допомогти учасникам усвідомити власні джерела сили, підтримки, мотивації. Вправа сприяє формуванню позитивної самооцінки та внутрішньої стійкості.

Тривалість: 40–60 хвилин

Матеріали: папір формату А3, кольорові олівці, фломастери, стікери, фліпчарт, музичний супровід (опційно).

Хід виконання: Учасникам пропонується створити «ресурсне дерево». Інструкція включає пояснення кожного елемента: коріння – це особисті якості, які дають силу (чесність, доброта); стовбур – здобуті навички; гілки – соціальні зв'язки (родина, друзі, наставники); листя – захоплення, хобі; плоди – досягнення. Після створення дерева учасники за бажанням презентують свої роботи.

Рефлексія: Обговорюється, які ресурси учасник вважає ключовими, чи є здивування, що найбільше вразило, як можна активізувати наявні ресурси у стресових ситуаціях.

2. Вправа «Соціальні ролі»

Мета: розвиток соціального інтелекту, емпатії, здатності адаптуватися до різних комунікативних контекстів.

Тривалість: 45–60 хвилин

Матеріали: картки з ролями, простір для імпровізації, таймер, дошка або фліпчарт.

Хід виконання: Учасники витягують картки з різними соціальними ролями (лідер, посередник, критик, новачок, слухач). Ведучий пропонує ситуацію

(наприклад, планування заходу), і учасники мають діяти відповідно до отриманої ролі. Після гри проводиться обговорення.

Рефлексія: Яку роль було легко/важко виконувати? Що відчувалося комфортно? Як роль впливала на взаємодію? Які ролі найчастіше притаманні в реальному житті?

3. Вправа: «Моє дерево цілей»

Мета: розвивати навички цілепокладання, структурувати особисті орієнтири, стимулювати внутрішню мотивацію.

Тривалість: 50–60 хвилин

Матеріали: аркуші А3, кольорові олівці, шаблон дерева, приклади-референси

Хід виконання: Учасники створюють індивідуальне «дерево цілей». Коріння – цінності (що є основою), стовбур – сильні сторони та навички, гілки – короткострокові й довгострокові цілі, плоди – очікувані результати. Після завершення – коротка презентація.

Рефлексія: Які цілі є найближчими до реалізації? Що може завадити досягненню? Яку роль відіграють цінності у виборі цілей?

4. Вправа: «Щоденник настрою»

Мета: розвиток емоційної усвідомленості, саморефлексії, саморегуляції.

Тривалість: 10–15 хв щодня протягом 5–7 днів + 30 хв підсумкового аналізу

Матеріали: щоденник або зошит, шаблон таблиці настроїв, кольорові ручки, стікери.

Хід виконання: Учасники щодня фіксують свій настрій, обираючи зі шкали емоцій або створюючи власне позначення, та вказують причину. Щотижня проводиться групове або індивідуальне обговорення тенденцій.

Рефлексія: Які емоції виникали найчастіше? Що впливало на емоційний фон? Які висновки можна зробити для покращення самопочуття?

5. Вправа: «Карта мого майбутнього»

Мета: стимулювати уяву, сформулювати позитивну візію власного життя, посилити орієнтацію на майбутнє.

Тривалість: 60 хвилин

Матеріали: журнали, ножиці, клей, ватман, фломастери, наклейки, приклади колажів

Хід виконання: Учасники створюють візуальний колаж, що зображує їхнє ідеальне життя через 5–10 років. Можна використовувати зображення професій, мрій, сімейного життя, стилю, місця проживання тощо. Наприкінці кожен презентує свій колаж і дає йому назву.

Рефлексія: Яке майбутнє ви бачите? Що вас надихає? Який перший крок ви можете зробити вже сьогодні для наближення цього образу?

6. Вправа: «Колесо життєвого балансу»

Мета: провести самоаналіз поточного стану життєвих сфер, визначити пріоритети і шляхи покращення.

Тривалість: 40 хвилин

Матеріали: шаблони колеса, ручки, кольорові маркери, інструкція, приклади заповнення

Хід виконання: Учасники розділяють коло на 6–8 секторів (наприклад: здоров'я, навчання, друзі, родина, відпочинок, саморозвиток) та оцінюють задоволеність кожною сферою за шкалою від 0 до 10. Потім аналізують форму колеса та роблять висновки про баланс у житті.

Рефлексія: Які сфери потребують покращення? Які вже добре розвинуті? Що можна зробити для покращення балансу?

7. Вправа: «Антистрес-бокс»

Мета: створити індивідуальний набір засобів емоційної саморегуляції, формування звички турботи про себе.

Тривалість: 60 хвилин

Матеріали: коробки, декоративні елементи, особисті дрібнички (листівки, ароматичні масла, м'які тканини, фото, цитати)

Хід виконання: Учасники формують власну коробку зі зразками предметів, що викликають позитивні емоції. Ведучий дає підказки: що додає спокою? Що викликає тепло? Наприкінці кожен презентує склад свого боксу.

Рефлексія: Які речі для вас найбільш цінні? У які моменти ви звертатиметесь до цієї коробки? Як ще можна підтримувати себе?

8. Вправа: «Мій внутрішній герой»

Мета: розвиток внутрішньої сили, формування персональної опори в складних ситуаціях.

Тривалість: 50–60 хвилин

Матеріали: аркуші, кольорові олівці, шаблони, музичний супровід (релаксаційний фон), зразки образів

Хід виконання: Учасники уявляють і створюють образ персонажа – внутрішнього героя, який підтримує і захищає. Дається медитативне введення, потім – малювання або опис персонажа. Завершується короткою історією про те, як герой допомагає у складній ситуації.

Рефлексія: Які риси має ваш герой? У чому полягає його сила? Як часто ви звертаєтесь до нього внутрішньо? Чи змінюється він з часом?

Варіанти адаптації програм підтримки здобувачів освіти:

Адаптація програм соціально-психологічної підтримки має ґрунтуватися на таких засадах:

1. **Врахування вікових особливостей:** для молодших школярів доцільні ігрові форми, казкотерапія, сенсорні методики; для підлітків – тренінгові формати, коучингові бесіди, рефлексивні вправи.

2. **Формат навчання:** при дистанційній формі рекомендується використання цифрових платформ (Padlet, Miro, Jamboard), застосування інтерактивних онлайн-опитувань, віртуальних колажів, відеозустрічей з фасилітацією.
3. **Рівень обдарованості:** для дітей із високим інтелектуальним потенціалом варто акцентувати вправи з критичним мисленням, дискусіями; для креативно обдарованих – арт-терапевтичні практики, візуалізація; для соціально обдарованих – групові рольові ігри, дебати.
4. **Емоційний стан:** при високому рівні тривожності – вправи на самозаспокоєння, дихальні практики, тілесно-орієнтовані методи; при апатії – техніки мотиваційного інтерв'ювання, вправи «активації дій».
5. **Культурний та мовний контекст:** при роботі з дітьми-переселенцями важливо забезпечити переклад або адаптацію термінів, знайомство з місцевими культурними особливостями, інтеграцію у нове середовище через символічні дії (створення «карти знайомств», «мій день у новій школі»).

Результативність програм зростає, якщо до них залучено не лише дітей, а й їхні родини. Формати спільних сесій (дитина + батьки) дозволяють краще зрозуміти потреби одне одного, налагодити ефективну підтримку вдома.

Також варто враховувати наявні ресурси шкільної чи місцевої спільноти – співпраця з бібліотеками, центрами дозвілля, волонтерськими ініціативами підвищує ефективність супроводу.

Висновки: Соціально-психологічна підтримка обдарованих особистостей у складних умовах сьогодення є важливою умовою їх гармонійного розвитку, адаптації та самореалізації.

Комплексна підтримка має ґрунтуватися на індивідуалізованих підходах, розвитку емоційного інтелекту, створенні безпечного освітнього простору, залученні родини та громади. Запропоновані інтерактивні вправи спрямовані на розвиток особистісного потенціалу, формування життєстійкості, підтримку емоційної стабільності та соціальної інтеграції. Варіативність і гнучкість методів дозволяють адаптувати програми до різних вікових категорій, форматів навчання й типів обдарованості.

Отже, соціально-психологічна підтримка повинна розглядатися як довготривалий процес, що вимагає системності, міждисциплінарної взаємодії та відкритості до інновацій у сфері освіти й психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задорожна Н. В. Психологія обдарованої особистості. – К.: Либідь, 2020.
2. Рогов Є. І. Обдаровані діти: Психологія розвитку. – К.: Просвіта, 2018.
3. Губіна С. В. Психологічний супровід в умовах соціальної нестабільності // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2021. – №42. – С. 89–96.
4. Coleman L. J., Cross T. L. Being gifted in school. – Prufrock Press, 2005.

5. Piechowski M. M. Emotional development of the gifted. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), Handbook of gifted education. – Allyn & Bacon, 2003.
6. Петренко В. Ф. Технології психологічної підтримки в освітньому середовищі. – Х.: Основа, 2019.

Просіна О. В.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Центру післядипломної освіти
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, тренер-координатор
міжнародної організації War Child Alliance,
prosina.olga.v@gmail.com*

EDTECH-ПІДХОДИ В ПІДТРИМЦІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДИТИНИ: МОЖЛИВОСТІ ЗАСТОСУНКУ «ВИВЧАЮ – НЕ ЧЕКАЮ»

Анотація. У статті розкрито потенціал EdTech-підходів у підтримці індивідуального розвитку дитини в умовах кризи. Представлено навчальний застосунок «Вивчаю – не чекаю» як приклад цифрового інструменту, що поєднує гейміфіковане навчання, психологічну підтримку та адаптивність до індивідуальних потреб учнів. Показано, як EdTech-середовище може сприяти зниженню тривожності, формуванню мотивації та розвитку емоційної стійкості.

Ключові слова: EdTech, емоційна стійкість, гейміфікація, психосоціальна підтримка, навчальний застосунок «Вивчаю – не чекаю», цифрове навчання.

Abstract. The article explores the potential of EdTech approaches in supporting children's individual development during crises. The educational app «Vyvchayu – ne chekayu» («Can't Wait to Learn») is presented as a digital tool combining gamified learning, psychological support, and adaptability to pupils' individual needs. The paper highlights how EdTech environments can reduce anxiety, foster motivation, and build emotional resilience in children.

Keywords: EdTech, emotional resilience, gamification, psychosocial support, learning app «Can't Wait to Learn», digital education.

У сучасному світі, що зазнає постійних змін і криз, освіта дедалі частіше виконує не лише пізнавальну, а й стабілізуючу функцію – особливо у випадку з молодшими дітьми, чиє емоційне благополуччя тісно пов'язане з відчуттям безпеки, структури та підтримки. Однією з відповідей на ці виклики стали інформаційно-комунікаційні технології, що трансформують освітній простір і відкривають нові можливості для персоналізованої взаємодії з кожною дитиною.

EdTech-підходи (від Education Technology) – це не лише цифрові інструменти для навчання, а цілий пласт інноваційної педагогіки, що поєднує технології, аналітику, гейміфікацію та емоційно-чутливі методики. Цей напрям

набуває особливої актуальності в роботі з дітьми, які перебувають у стані підвищеної тривожності, втрати соціальних орієнтирів або переживають складні життєві події, такі як війна, евакуація, вимушене переселення. Одним із таких рішень є навчальний застосунок «Вивчаю – не чекаю», що поєднує EdTech-засоби, методи гейміфікованого навчання та психологічної підтримки [1].

У даній статті розглядається потенціал EdTech у підтримці індивідуального розвитку дитини, а також особливості використання зазначеного застосунку як прикладу цифрового інструменту, що сприяє не лише засвоєнню знань, а й стабілізації емоційного стану, формуванню впевненості та збереженню навчальної мотивації.

У сучасних дослідженнях EdTech визначається як будь-яке застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, включаючи не лише поширення вже наявних рішень, а й надання пристроїв зі спеціалізованим програмним забезпеченням, адаптацію ресурсів, що вже використовуються, та організацію доступу до навчальних інструментів через спільні цифрові середовища. Такий підхід дозволяє охопити як інфраструктурні, так і змістові компоненти цифрової освіти, її ринки, моделі, аудиторії та механізми впровадження [7].

Участь у глобальному EdTech-дискурсі означає включення в світові процеси трансформації освіти. Аналітичні звіти організацій HolonIQ, EdSurge, OECD, а також ініціативи UNESCO, Google for Education, Microsoft Education формують не лише методологічну базу, а й політичний і ринковий контекст розвитку EdTech [2-6; 8].

За даними HolonIQ, світовий ринок EdTech станом на 2023 рік оцінюється у понад \$300 млрд, а цифрова освіта розглядається як один із ключових напрямів інвестування у людський капітал [4].

Показово, що термін EdTech, як і пов'язані з ним FinTech, MedTech, GovTech, практично не перекладається, а використовується як «брендований маркер» освітньої модернізації. У наукових статтях, грантових заявках і міжнародних проєктах саме використання цього терміна свідчить про обізнаність із глобальною термінологією та включеність у тренди освітніх інновацій.

Впровадження EdTech рішень має стратегічне значення для національних освітніх систем, особливо в умовах воєнної або соціальної турбулентності. Це дозволяє:

- забезпечити безперервність навчання у кризових ситуаціях;
- впроваджувати персоналізовані освітні траєкторії;
- підвищувати рівень освітньої аналітики;
- формувати цифрову компетентність педагогів і учнів;
- розширювати доступ до якісного контенту незалежно від локації.

У контексті української освіти термін EdTech стає дедалі більш уживаним у стратегіях цифрової трансформації, концепціях розвитку шкільної автономії та системі післядипломної освіти. Його актуалізація має не лише технологічну, а й соціально-психологічну вагу – як індикатор нової парадигми педагогічної підтримки в умовах викликів і невизначеності.

У періоди кризи – зокрема війни, вимушеної міграції, втрати стабільного освітнього середовища – діти часто стикаються з підвищеною тривожністю, що негативно впливає на їхню здатність до навчання. Психологи виокремлюють три основні чинники, що провокують тривогу в дітей молодшого віку:

- невідомість (дитина не розуміє, що її чекає);
- втрата контролю (дитина не може впливати на обставини);
- страх оцінки (новий досвід сприймається як загроза позитивному образу себе).

Традиційна система освіти, особливо в екстремальних умовах, не завжди здатна дати відповідь на ці виклики. Натомість EdTech-середовище має потенціал для зниження тривожності й створення простору, в якому дитина відчуває передбачуваність, безпечність та контроль над власною освітньою траєкторією.

Цифрове навчання, побудоване на гейміфікованих сценаріях, інтерактивності та поступовому ускладненні, надає учневі:

- структуру – зрозумілу логіку проходження;
- індивідуальний темп – можливість повторювати матеріал, коли потрібно;
- позитивне підкріплення – винагороди за успіх, а не покарання за помилки;
- відчуття контролю – самостійне управління процесом;
- досвід мікроперемог – формування впевненості через невеликі, але досяжні результати.

Усе це не лише покращує засвоєння знань, а й виконує терапевтичну функцію: у безпечному навчальному середовищі дитина вчиться долати труднощі, знижувати страх помилок і відновлювати довіру до себе та світу.

Саме ці характеристики дозволяють розглядати EdTech не лише як освітню інновацію, а і як інструмент емоційної стабілізації й психосоціальної підтримки. Це особливо актуально в роботі з дітьми, які зазнали дезадаптації через зміну місця проживання, втрату звичних форм навчання або родинних труднощів.

Освітній застосунок «Вивчаю – не чекаю» є одним із прикладів впровадження EdTech у сфері базової освіти дітей, які постраждали від воєнних дій або переживають кризові обставини. Розроблений за ініціативи міжнародної організації War Child Alliance, адаптований до українського контексту ГС «Освіторією» у партнерстві з МОН є безкоштовним застосунком, розрахованим на учнів та учениць 1–4 класів. Він виконує водночас навчальну, мотиваційну та психоемоційну функцію.

У центрі архітектури застосунку – ідея навчальної пригоди, а не перевірки. Завдання не оцінюються традиційними балами, а подаються у вигляді сюжетних квестів, з візуальними та звуковими підкріпленнями, що перетворюють навчання на гру. Це суттєво знижує рівень страху помилки й забезпечує відчуття емоційної безпеки у процесі навчання.

Ключові особливості застосунку:

- структурованість: послідовність завдань і зрозуміла логіка проходження;
- інтерактивність: діти взаємодіють з героями, сюжетами та візуальними об'єктами;
- гейміфікація: система рівнів, винагород, віртуальних заохочень;
- адаптація до віку: розробка з урахуванням когнітивних можливостей дітей 6–11 років;
- робота офлайн: можливість використовувати застосунок без стабільного доступу до Інтернету;
- візуальна простота і позитивна емоційна палітра, що знижує стресовий вплив.

Застосунок було впроваджено у низці громад і закладів освіти як елемент комплексної підтримки дітей, які відчувають тривогу, нестачу уваги чи втрату довіри до шкільного процесу. Він дозволяє дитині:

- відчувати контроль над власним навчанням;
- навчатися у власному темпі, без тиску;
- мати стабільну навчальну рутину навіть в умовах переїзду чи втрати школи;
- зберігати навчальну мотивацію завдяки позитивному досвіду успіху.

Застосунок також дає змогу педагогам і батькам відстежувати прогрес, бачити, які теми опрацьовані, які завдання були складними, і які формати найбільш ефективні для конкретної дитини.

Таким чином, «Вивчаю – не чекаю» – це не просто інструмент дистанційного навчання, а цифрова освітня платформа з терапевтичним потенціалом, що демонструє, як EdTech може стати підтримкою для емоційно вразливої дитини в умовах кризи.

EdTech-інструменти не лише трансформують спосіб подачі навчального матеріалу, а й формують цілісне цифрове середовище, в якому дитина розвиває когнітивні навички, емоційну стійкість, мотивацію до навчання та здатність до саморегуляції. Це середовище виконує функцію педагогічного дизайну підтримки, де важливою є не лише змістова, а й емоційна й структурна складова навчального процесу.

Умовно цифрові освітні інструменти можна класифікувати за такими напрямками:

- *Платформи для організації навчального процесу.* До них належать Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, ClassDojo, Edmodo, а також національні

освітні платформи. Ці ресурси забезпечують структурованість, доступ до матеріалів, комунікацію та формувальне оцінювання.

- *Засоби створення навчального контенту.* Інструменти Canva for Education, Animaker, Genially, Prezi, PowerPoint, Jamboard дозволяють педагогам створювати візуально привабливі, динамічні ресурси, що сприяють кращому розумінню матеріалу та емоційній залученості учнів.
- *Ресурси для інтерактивної взаємодії.* Ігрові та інтерактивні платформи, такі як Kahoot, Mentimeter, Quizizz, Wordwall, LearningApps, стимулюють активність учнів, підсилюють мотивацію через миттєвий зворотний зв'язок і створюють атмосферу співпраці. Онлайн-тести на базі Google Форм або Testportal дозволяють здійснювати діагностику знань і рефлексивну самооцінку.
- *Технології штучного інтелекту.* Інструменти, що використовують штучний інтелект, зокрема ChatGPT, Microsoft Copilot, Grammarly, дедалі частіше застосовуються для асистування у письмі, перекладі, формулюванні ідей, моделюванні ситуацій. Вони можуть виступати персоналізованими помічниками для учнів і педагогів.
- *Аналітичні інструменти та системи моніторингу.* Цифрові ресурси з функціями відстеження прогресу, динаміки виконання завдань, рівня залучення й оцінювання дозволяють педагогу отримувати глибший зріз щодо потреб і сильних сторін кожного учня. Це створює умови для диференціації навчального процесу.
- *Гейміфікація та навчальні ігри.* Використання балів, рівнів, віртуальних нагород, сюжетних компонентів, систем досягнень – важливий інструмент підтримки внутрішньої мотивації. У гейміфікованому середовищі навчання сприймається як гра, а не як оцінювальний контроль. Це зменшує тривожність, стимулює інтерес і допомагає формувати впевненість у власних силах.

Інтеграція цих інструментів у навчальний процес дозволяє створити гнучке, багатовимірне середовище, яке підтримує пізнавальну активність, розвиток ключових навичок XXI століття та враховує індивідуальні освітні потреби дитини.

У сучасному освітньому контексті EdTech-підходи відіграють все більш значущу роль не лише у трансформації навчального контенту, а й у створенні умов для розвитку індивідуального потенціалу кожної дитини. Особливо важливо це в умовах підвищеної тривожності, соціальної нестабільності та освітніх втрат, спричинених кризовими подіями.

EdTech-середовище, побудоване з урахуванням принципів психологічної безпеки, адаптивності й позитивного підкріплення, може стати ресурсом не лише

для навчання, а й для емоційної стабілізації дитини. Гейміфіковані елементи, можливість працювати у власному темпі, відсутність тиску оцінювання та структурованість завдань – це ті характеристики, які роблять цифрові освітні рішення важливими засобами підтримки внутрішнього розвитку дитини.

Застосунок «Вивчаю – не чекаю» є прикладом EdTech-інструменту нового покоління, який не лише забезпечує доступ до навчального контенту, а й формує позитивний досвід навчання, знижує тривожність і сприяє збереженню мотивації. Його впровадження демонструє, як цифрові рішення можуть відповідати на виклики часу, не втрачаючи при цьому гуманістичного виміру освіти.

Отже, цифрові інструменти у сфері освіти варто розглядати не як заміну традиційному навчанню, а як потужне доповнення, здатне забезпечити персоналізований підхід, підтримку психоемоційного стану та розвиток пізнавальної активності учнів. Упровадження таких рішень як частини стратегії інклюзивного, адаптивного й інноваційного навчання є важливим кроком у напрямі сучасної та стійкої освітньої системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вивчаю – не чекаю / Застосунок для учнів 1-4 класу. (б. д.). Вивчаю – не чекаю - Застосунок для учнів та учениць 1-4 класу, з яким весело і цікаво навчатися. <https://primary.org.ua/>
2. EdSurge. The State of Edtech 2016 [Електронний ресурс]. URL: <https://www.edsurge.com/research/reports/the-state-of-edtech-2016> (дата звернення: 20.05.2025). OECD. Digital Education Outlook 2023: Pushing the Frontiers with Artificial Intelligence, Blockchain and Robots [Електронний ресурс]. URL: <https://www.oecd.org/education/digital-education-outlook-2023.htm> (дата звернення: 20.05.2025).
3. Google for Education. New updates and tools from ISTE 2023 [Електронний ресурс]. URL: <https://blog.google/outreach-initiatives/education/google-for-education-iste-2023> (дата звернення: 20.05.2025).
4. HolonIQ. 2023 Global Education Outlook [Електронний ресурс]. URL: <https://www.holoniq.com/notes/2023-global-education-outlook> (дата звернення: 20.05.2025).
5. HolonIQ. Education Technology in 10 Charts [Електронний ресурс]. URL: <https://www.holoniq.com/edtech-in-10-charts> (дата звернення: 20.05.2025).
6. Microsoft Education. Microsoft's 2023–2024 MIE Experts and Showcase Schools [Електронний ресурс]. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/education/blog/2023/09/microsofts-2023-2024-mie-experts-and-showcase-schools-fostering-a-culture-of-innovation> (дата звернення: 20.05.2025).
7. Rodriguez-Segura D. EdTech in Developing Countries: A Review of the Evidence [Електронний ресурс] // The World Bank Research Observer. 2021. Vol. 37, No. 4. URL: <https://doi.org/10.1093/wbro/lkab011> (дата звернення: 20.05.2025).
8. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? [Електронний ресурс]. Paris: UNESCO, 2023. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385723> (дата звернення: 20.05.2025).

Проскура О. І.,
директор, вч.-методист,
заслужений працівник освіти України,
Київська гімназія східних мов № 1,
kgsm1@ukr.net

ОСВІТНЯ РЕФЛЕКСІЯ І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ВІД НЕРОЗКРИТИХ ТАЛАНТІВ ДО СВІТУ НОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

У контексті дослідження зосереджено увагу на виявленні і підтримці обдарованості як внутрішнього потенціалу особистості учнів. Хоч методи педагогічної діагностики обдарованості відрізняються від методів, що стосуються діагностування освітнього потенціалу звичайних учнів, утім завдяки індивідуалізованому підходу, освітній рефлексії і фокусуванню на багатовимірних аспектах особистості актуалізується раннє виявлення здібностей і підтримка усіх учнів. Педагогічна діагностика обдарованості, проведена серед учнів з нерозкритим творчим потенціалом, може стати важливим чинником, який сприятиме підвищенню їх інтересу до процесу навчання, до освітньої активності і рефлексії. Завдяки штучному інтелекту й аналітичним системам можна створювати інструментарій для аналізу результатів учнів у різних сферах, виявляючи потенціал у тих освітніх галузях, де учень, можливо, ще не відчував себе обдарованим. Узаємодія з сучасними технологіями допомагатиме учневі навчатися по-новому, застосовуючи технології для виконання конкретних завдань, і розмірковувати над тим, як цифрові технології змінюють його освітній процес. Саме тому обдарованість, яку традиційно сприймають як виняткову рису особистості, насправді можна трактувати ширше – як прихований особистісний потенціал і нерозкриті таланти середньостатистичного учня. Адже обдарованість не завжди проявляється за традиційних форм, таких як академічні успіхи, досягнення у математиці, літературі, історії, музиці тощо.

Ключові слова: обдарованість; педагогічна діагностика обдарованості; освітня рефлексія; штучний інтелект.

This study focuses on identifying and nurturing giftedness as an intrinsic potential within the personalities of school pupils. While the methods used for diagnosing giftedness differ from those applied to assess the educational potential of the average learner, an individualized approach, educational reflection, and attention to the multidimensional nature of personality contribute to the early detection of abilities and the provision of support for all pupils. Pedagogical diagnostics of giftedness, particularly among those whose creative potential remains undiscovered, may become a key factor in enhancing their interest in learning, educational engagement, and self-reflection. Supported by artificial intelligence and analytical systems, it is now possible to develop tools for analyzing school pupils' performance across various domains, uncovering potential in areas where they may not yet recognize their own giftedness. Interaction with modern technologies helps pupils learn in new ways – applying digital tools to complete specific tasks and reflecting on how such technologies reshape their educational experience. As a result, giftedness – traditionally perceived as an

exceptional trait – can be reinterpreted more broadly as hidden personal potential and untapped talents present in the average school pupil. After all, giftedness does not always manifest in traditional forms such as academic achievement in mathematics, literature, history, music, or other commonly recognized domains.

Keywords: giftedness; pedagogical diagnostics of giftedness; educational reflection; artificial intelligence.

Штучний інтелект зумовлює оновлення підходів до педагогічної діагностики обдарованості учнів як інструменту розпізнавання відповідних ознак. Поєднання комплексного й індивідуального підходів до оцінки потенціалу зростаючої особистості дає змогу враховувати не тільки академічні, а й творчі, соціальні та емоційні аспекти розвитку. Педагогічна діагностика нині спроможна виявляти нерозкриті таланти, а штучний інтелект на основі емпіричних даних здатний спрогнозувати шляхи і нові можливості для розвитку кожного учня. Для сучасного вчителя генеративний штучний інтелект (ChatGPT, Gemini, Claude тощо) відкриває нові можливості не лише як засіб діагностики й оптимізації освітнього процесу, а насамперед як потужний ресурс для глибшої освітньої рефлексії і підтримки індивідуального розвитку кожного учня. Використовуючи штучний інтелект для генерування ідей, складання текстів, аналізу джерел, педагог має змогу спостерігати за взаємодією учнів з новими інтелектуальними середовищами і фіксувати не тільки рівень знань, а й виявляти приховані нахили: творчу уяву, нестандартне мислення, гнучкість у розв'язанні задач і виконанні завдань. Водночас важливо навчати учнів критично оцінювати відповіді агентів штучного інтелекту, працювати з ними як із проєктним матеріалом, а не як із готовими істинами. У такому середовищі вчитель поєднує *наставництво* – підтримку зростання, допомогу у подоланні утруднень, формування вмінь – і *фасилітацію* – створення умов для самостійного навчання, співпраці й відкриттів. Саме це дає змогу учням розгортати й збагачувати творчу автономію, формулювати запитання, інтерпретувати відповіді, трансформувати їх у власні смисли, посилюючи індивідуалізацію навчання і сприяючи повнішому розкриттю своїх талантів.

Практика Київської гімназії східних мов № 1 демонструє, що у процесі розкриття талантів і життєствердного потенціалу (попри виклики і загрози ментальному і навіть фізичному здоров'ю, продукованими країною-агресоркою) особистості учнів важливу роль відіграє освітня рефлексія як прояв фундаментальності освітньої дипломатії, що є провідним керунком високопрофесійного педагогічного колективу. А штучний інтелект у цьому процесі – чутливий інструмент інтеграції знань, досвіду, потенціалу всіх учасників освітнього процесу. «Оскільки сучасна освіта стикається з численними викликами, зокрема в умовах воєнного часу, адміністрація і педагогічний колектив активно працюють над адаптацією освітнього процесу до нових реалій.

Зокрема, реалізація міжнародних проєктів, обмін досвідом, підготовка до міжнародної діяльності стають важливими напрямками для розвитку учнівського лідерства, ґрунтованого на знаннях, на творчому потенціалі, на обдарованості. В умовах війни і після перемоги важливо забезпечити не тільки освітній процес, а й психологічну підтримку учнів і педагогів, що допомагатиме зберігати мотивацію і позитивний настрій для подальшої роботи» [4, с. 1131].

В умовах війни і післявоєнного відновлення вчителі дедалі частіше звертатимуться до освітньої рефлексії і персоналізованих стратегій розвитку учнів, щоб посилити їх резильєнтність (стресостійкість). У практиці навчання вже реалізуються підходи, які допомагають учням визначати свої сильні сторони, ресурсний потенціал, бачити себе як активних учасників процесу навчання попри зовнішні виклики. Використання освітньої рефлексії сприяє розвитку самосвідомості і внутрішньої стабільності. Учні краще усвідомлюють, що здатні зростати, формувати таланти і напрацьовувати вміння навіть у кризовий час. Для вчителя це означає зміну ролі у бік наставника, який допомагає вибудовувати персоналізовану освітню траєкторію, адаптовану до реальних потреб і життєвих ситуацій учнів.

Учителі впроваджують цифрові інструменти для підтримки освітньої діяльності учнів – зокрема під час створення текстів, реалізації проєктів, генерування ідей і проведення досліджень. Водночас цілеспрямовано формується у учнів відповідальне ставлення до таких інструментів. У навчанні практикується розмежування: що саме є результатом самостійної роботи учня, а що – підтримкою з боку штучного інтелекту. Це допомагає зберігати академічну доброчесність, розвивати вміння самостійного мислення і зміцнює усвідомлення своєї інтелектуальної цінності. Учитель отримує змогу краще відстежувати динаміку мислення й зростання учнів, водночас підтримуючи їх в етичному використанні штучного інтелекту як інструменту, а не замітника розумової діяльності.

У контексті нашого дослідження ми говоримо про педагогічну діагностику обдарованості, отже, зосереджуємося не стільки на методах і формах контролю, перевірки рівня знань і вмінь, що їх здобувають учні у процесі освітньої діяльності, скільки на виявленні і підтримці обдарованості як внутрішнього потенціалу особистості, як спромоги долати життєві й особисті проблеми, ухвалювати максимально адекватні рішення. Оскільки «складні життєві рішення опосередковуються цінностями як самої людини, так і суспільства, у якому вона живе, і мають певний ціннісно-смісловий підтекст, **ґрунтований на баченні людини і суспільства як цінності, з якою необхідно рахуватися**» [2, с. 65–66], то має забезпечуватись відповідна якість освітнього процесу. Розглядаючи педагогічну діагностику як чинник забезпечення якості освітнього процесу, дослідниці О. Кондур і Н. Фучинська висновують, що виклики, які стоять перед країною зумовлюють перегляд пріоритетності завдань освіти і висувують певні

вимоги до якості освітнього процесу, і називають педагогічну діагностику процесом з'ясування умов і обставин, за яких здійснюється освітній процес. Дослідниці зазначають: «це зумовлює актуальність педагогічної діагностики, яку необхідно тлумачити як сукупність методів і форм контролю, перевірки рівня знань та вмінь, набутих здобувачами освіти в процесі навчальної діяльності» [3, с. 337].

Чи потрібно визначати обдарованість учнів? З погляду педагогічної науки – так. З погляду навчання, виховання і розвитку – звісно. З погляду освітньої рефлексії, яка невіддільна від діалогу з нерозкритими талантами учнів, – незаперечно. Але порушена науковою спільнотою проблематика сучасних підходів і тенденцій педагогічної і психологічної діагностики обдарованості учнів окрім багатовимірності й інтеграція різних підходів у цьому питанні має стосуватись індивідуалізації з її освітньо-рефлексійним контекстом, емоційною підтримкою і соціальною адаптацією, прогностикою людського потенціалу для відбудови країни після здолання ворога.

Редактори книги «Reflection: Turning experience into learning» (D. Boud, R. Keogh і D. Walker), як одного з перших видань про методологічні підходи до освітньої рефлексії, у вступній частині зазначили: «важливо спиратися на попередній досвід учнів і надавати можливості для активної участі у тому, що вони вивчають»; «якщо ми зможемо підвищити наше усвідомлення щодо того, що рефлексію можна включати у навчання <...> тоді ми зможемо покращити практику навчання і допомогти тим, хто вчиться разом з нами»; «рефлексія є життєво важливим елементом у будь-якій формі навчання» [7, с. 7–10].

Певно, не існує єдиного критерію для визначення обдарованості, бо сучасні методи її діагностики орієнтуються на багатовимірність, різноаспектність – едукативність, емоційний інтелект, ідентичність, інтелектуальність, лідерство, патріотичність, полікультурність, соціальність, творчість, толерантність тощо. Але найголовніше, за R. F. Subotnik, P. Olszewski-Kubilius і F. C. Worrell, які запропонували динамічну модель обдарованості, що розвивається у часі й за певних контекстів, «прагнення до реалізації власних талантів і здібностей у формі трансцендентного творчого внеску приведе до високого рівня особистого задоволення і самореалізації, а також до неймовірних благ для суспільства» [9, с. 40].

Тож підхід до педагогічної діагностики обдарованості не обмежується стандартами, а передбачає інтерпретацію результатів з огляду на особисті умови і переживання учня, щоб уникнути стереотипів і забезпечити коректність оцінки. Хоча стандартизовані тести все ще використовуємо, втім інтегруємо інтерв'ювання на різні освітні, особисті, соціальні, крос-культурні тощо теми, наповнюваність учнівських портфоліо, оцінку результатів творчої діяльності різнорівневої локаційності (гімназійні, районні, міські, всеукраїнські, міжнародні), результативність проєктної активності. Це уможливорює гнучкіше й точніше оцінювання обдарованості, виходячи за межі традиційних тестових завдань, пробуджуючи таланти і мотивуючи учнів до реалізації можливостей.

Оскільки зростає увага до проблематики обдарованості учнів, то повинні мати місце не лише виявлення, підтримка і розвиток середньостатистичних здібностей, а й якісно диференційоване створення можливостей для самовираження. Констатована обдарованість ще не означає, що учень володіє комунікативними вміннями, проявляє активну освітню співдіяльність за внутрішньої розкутості й навчальної зосередженості. Соціальна ізоляція, проблеми з емоційним адаптуванням, прояви агресії у соціальних мережах шкодять ментальному добробуту таких учнів. Саме тому освітня рефлексія і штучний інтелект є такими важливими не тільки для розкриття талантів, а й у процесі збереження і розвитку обдарованості за ціннісного ставлення до таких особистостей. У педагогічній діагностиці обдарованості враховуємо не лише академічну успішність, а й інші аспекти розвитку, як-от: взаємодія в учнівському колективі, лідерські якості, особистісна соціальна спрямованість; захопленість українською і східною культурами, мистецтвом, музикою, спортом; здатність розпізнавати і керувати як своїми емоціями, так і інших, що зміцнює емоційний інтелект; спроможність до нестандартного мислення і творчого розв'язання освітніх проблем тощо. І. Березіна зазначає, що «рефлексія як етап уроку є необхідним компонентом забезпечення духовно-інтелектуального розвитку особистості <...> навичок самокорекції, саморозвитку, самоконтролю, самопізнання <...> якісно проведена рефлексія сприяє створенню ситуації успіху <...> допомагає покращити свої навички і знання, критичне мислення та здатність до самоаналізу, а вчителю дає можливість спостерігати особистісний поступ учням з метою врахування її результатів у подальшій роботі» [1, с. 448].

Щоб виявити й у подальшому розвивати обдарованість, учителі все частіше послуговуються персоналізованими методами навчання, зважають на унікальні здібності й інтереси своїх учнів. Тож оцінка ідентичності і соціальних характеристик спрямовані на раннє виявлення відповідного потенціалу, що уможливорює коригування авторських навчальних програм й удосконалення педагогічних практик. А процес оцінювання здатності до розв'язання нестандартних задач, якості виконаних інтелектуальних завдань, інноваційності мислення і креативності водночас має виявляти потенціал й спонукати учня до його розвитку і збагачення.

Хоч методи педагогічної діагностики обдарованості відрізняються від методів, що стосуються діагностування освітнього потенціалу звичайних учнів, утім завдяки індивідуалізованому підходу і фокусуванню на багатовимірних аспектах особистості акцентується раннє виявлення і підтримка здібностей усіх учнів. Постає питання, чи може процес діагностики обдарованості звичайних учнів (*учнів з нерозкритим творчим потенціалом* – звучить педагогічніше) стати своєрідним атрактором уцікавлення цих учнів процесом навчання. Так, педагогічна діагностика обдарованості, проведена серед учнів з нерозкритим

творчим потенціалом, стає важливим чинником, який сприяє підвищенню інтересу їх до процесу навчання, до освітньої активності загалом, а отже, і до самовиявлення прихованих аспектів їх обдарованості.

У 2024–2025 роках у країнах Європейського Союзу активно впроваджується нова редакція European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Competence (LifeComp 2.0) – стратегічний документ, що передбачає ключові керунки розвитку особистісних і соціальних компетентностей у системі освіти. Рамка LifeComp 2.0 надає особливої ваги рефлексії як базовому життєвому вмінню, необхідному для адаптації, ухвалення рішень, формування відповідального ставлення до себе, суспільства і майбутнього. Наша гімназія активно інтегрується у цей процес. Ми вже впроваджуємо підходи, що розвивають у наших учнів здатність до саморефлексії, осмислення досвіду, розуміння освітніх потреб і формування індивідуальних навчальних траєкторій. Учителі гімназії працюють як фасилітатори навчання, створюючи середовище, у якому учень не просто засвоює знання, а вчиться вчитися, бачить сенс освіти у своєму зростанні, здобуває вміння критичного мислення і внутрішньої автономії. Особливо актуальним це стає в умовах воєнного часу, коли освітній процес повинен не тільки навчати, а й підтримувати, зміцнювати, надихати. Рефлексія у нашій гімназії – це не лише метод, а й культура спільного зростання, де кожен учень має простір для осмислення себе, своєї ролі й відповідальності у світі, що змінюється.

Ми глибоко розуміємо, що персоналізоване навчання, етична робота з цифровими технологіями і навчання впродовж життя – не модні гасла, а відповідь на реальні виклики, які щодня постають перед українською дитиною. Саме тому гімназія активно впроваджує рефлексійні практики, поєднує традиції національної педагогіки з сучасними європейськими орієнтирами і формує середовище, у якому український учень стає гідним учасником глобального освітнього простору. Завдяки новим підходам до навчання зростають можливості для самовираження учнів, адже оцінюються здібності не лише за стандартними тестами, а й завдяки проєктній діяльності, творчим завданням, інтерактивним формам освіти. Відчуття себе частиною динамічного і цікавого освітнього процесу уможливорює самовираження учнів, що є важливим аспектом і мотивації до навчання, і прояву індивідуальних аспектів обдарованості особистості. Нестандартні навчальні завдання допомагають виявляти сильні сторони учнів у неакадемічних сферах – креативність, лідерство, творчість.

Педагогічна діагностика обдарованості як рефері індивідуалізації освітнього процесу дає можливість учителям краще зрозуміти сильні сторони кожного учня й адаптувати освітній процес до інтересів і здібностей кожного. Якщо учні відчують, що їх індивідуальні таланти і здібності визнаються й ураховуються, то це може значно підвищити їх мотивацію як до навчання, так і до самонавчання.

Пошук і розвиток сильних сторін у процесі педагогічної діагностики обдарованості має супроводжуватися пропозиціями шляхів для їх подальшого розвитку – позакласні гуртки, конкурси, МАН. Завдяки цьому учні можуть відчувати, що навчання – це не просто «вивчення» матеріалу, а можливість розвивати свої здібності у різних сферах.

Розкриття потенціалу завдяки позитивній оцінці з акцентом на тих сферах, де учні демонструють високі результати, позитивно впливають на їх самооцінку. Підвищення впевненості у своїх силах завдяки успіхам у тих чи інших предметних галузях стає потужним мотиватором для активної участі в освітньому процесі. Тож за педагогічної діагностики обдарованості слід звертати увагу на емоційний і соціальний розвиток учнів. Наприклад, деякі учні можуть мати високі інтелектуальні здібності, водночас потребуючи підтримки в емоційному розвитку і соціалізації.

Педагогічна діагностика обдарованості серед учнів з нерозкритим творчим потенціалом дійсно може бути потужним інструментом для підвищення їх інтересу до навчання. Учень з нерозкритим творчим потенціалом не виділяється надзвичайними досягненнями у певних освітніх галузях, але і не має серйозних проблем у навчанні й розвитку, тобто це учень, який знаходиться на середньому рівні розвитку в усіх аспектах освітнього процесу чи їх більшості:

- добре інтегрований у колектив класу, не має проблем у спілкуванні з однокласниками і вчителями, не є лідером, не переживає соціальних утруднень (ізоляції чи булінгу);
- емоційно стабільний, хоча інколи може мати загальні утруднення з адаптацією до стресових ситуацій;
- його оцінки зазвичай відповідають середньому рівню класу, має яскраво виражені здібності до конкретних предметів;
- може виявляти зацікавленість у навчанні з огляду на потребу виконати завдання і отримати хороші оцінки;
- не має серйозних утруднень, спроможний засвоювати навчальний матеріал, але не виявляє творчості;
- не проявляє значної ініціативи у позаурочних активностях, не виявляє особливих творчих здібностей, хоча може мати потенціал до розвитку цих якостей за правильного підходу до навчання.

Отже, учень з нерозкритим творчим потенціалом не є «зіркою» класу, але й не «пасе задніх». То чи може рефлексія на обдарованість стати джерелом розкриття талантів учня з нерозкритим творчим потенціалом? Так, рефлексія на обдарованість може стати важливим джерелом розкриття талантів такого учня за збігу низки причин і ситуацій. Така рефлексія не обов'язково має бути індивідуальним процесом, адже завдяки груповим обговоренням, роботі у команді, у бесідах з

учителями учень може розкрити свої таланти, які не були помічені у процесі виконання певних завдань, а от колективний процес допоможе побачити себе з іншого боку і дізнатися про свої здібності завдяки взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. Рефлексія на обдарованість може мотивувати учня переглянути свої підходи до навчання, побачивши у цьому свій шанс для розвитку нових інтересів, переспрямувавши зусилля, наприклад, на експериментування з методами навчання, на творчі завдання і проєкти, інтуїтивно активуючи ті аспекти своїх здібностей, які досі помітними не були.

Рефлексія на обдарованість може допомогти учневі подолати дискомфорт чи навіть тиск того, що його порівнюють з іншими. Адже втрачається мотивація, коли *оцінювання себе* не переходить з контексту досягнень однокласників у площину власного *потенціалу і розвитку*. З іншого боку, така рефлексія дає змогу учневі побачити, що кожен має свої сильні сторони і таланти, навіть якщо вони не виявляються одразу чи не відповідають традиційному сторонньому баченню, що сприяє усвідомленню своїх унікальних здібностей, навіть якщо вони не такі очевидні, як у однокласників.

Якщо учневі дається можливість подумати про свої сильні сторони й обдарованість у контексті навчання, це може мотивувати докладати більше зусиль у навчанні і розвивати свої таланти. Коли учень починає рефлексувати на свою обдарованість, це стимулює самовираження, зацікавлює проявляти сильні сторони, наприклад, завдяки мистецтву, спорту, лідерству тощо. Рефлексія на обдарованість може бути потужним інструментом для вияскравлення талантів учня з нерозкритим творчим потенціалом, стаючи поштовхом до саморозвитку, підвищення мотивації і пошуку нових інтересів, що, своєю чергою, зацікавить його освітнім процесом.

Узв'язнюючи рефлексію на обдарованість з рефлексією на сучасні засоби навчання, зокрема на штучний інтелект у контексті нерозкритого творчого потенціалу, можна досягти нового рівня мотивувальних педагогічних підходів до розгортання самосвідомості учня як вартісного керунку реалізації освітнього, особистісного і життєсенсного буття.

Завдяки штучному інтелекту й аналітичним системам можна створювати інструментарій для аналізу результатів учнів у різних сферах, виявляючи потенціал у тих освітніх галузях, де учень, можливо, ще не відчував себе обдарованим. Наприклад, завдяки адаптивним тестам і персоналізованим освітнім траєкторіям, штучний інтелект може допомогти зрозуміти, у чому саме учень має потенціал, а де потребує додаткової підтримки з боку педагогів, батьків чи зовнішніх стейкхолдерів. Водночас асистенти штучного інтелекту запропонують учневі спеціальні навчальні завдання і онлайн-ресурси, що відповідатимуть їх інтересам і здатностям. Сучасні системи на основі штучного інтелекту, завдяки аналізу

навчальних даних, здобутих завдяки технологіям, можуть надавати миттєвий зворотний зв'язок про освітні досягнення і така рефлексія уможливить швидке бачення потенціалу до розвитку (обдарованості) і до яких саме сфер людської діяльності учень має посилити свою увагу. Порівнювання результатів навчання за різні часові відтинки дає змогу вчителям відстежувати динаміку освітніх досягнень, навіть якщо учень і не є «зіркою» класу.

За адаптивної діагностики (з використанням штучного інтелекту) сильних сторін учнів виявляються пізнавальні стилі, типи мислення, творчі й емоційні доміанти. Використання платформ з відповідними модулями забезпечує структуровану аналітику зі згенерованими персоналізованими порадами для розвитку здібностей. На уроках й у позаурочний час учні проходять рефлексійне онлайн-анкетування, де ШІ-агент, наприклад, вбудований у Google Forms і Microsoft Forms за допомогою Copilot, автоматично аналізує відкриті відповіді учнів і формує стислий підсумок про переживання, утруднення, досягнення. Такий зворотний зв'язок стає основою для подальшого діалогу вчителя як з учнем, так і з класом. Коли осмислення досвіду стає регулярною практикою, учні бачить динаміку свого розвитку, а вчитель – зміни у їх мотивації і потребах. Для творчого самовираження учасників освітнього процесу використовуються Canva, Miro, Padlet для створення цифрових рефлексійних карт, портфоліо, презентацій. Canva for Education (із функцією Magic Write) помічна у написанні есе, постерів, мотиваційних листів, де штучний інтелект пропонує ідеї, але учень обирає, трансформує й осмислює самотужки. Miro допомагає візуалізувати «Дерево талантів», «Мої освітні траєкторії», а Padlet підходить для рефлексійних «стін думок», відповідей на запитання «Що я зрозумів про себе?» тощо. За підтримки штучного інтелекту у цьому процесі саме учень залишається автором, що посилює відчуття своєї цінності і розвиває вміння самопрезентації й саморефлексії.

У гімназії учні створюють проекти дослідження про вплив штучного інтелекту на людину, освіту, культуру. При цьому він використовується як помічник – для накопичення інформації, генерування ідей, створення макетів. Учні обов'язково рефлексують: «Що я зробив/ла самостійно?», «Що згенерував штучний інтелект?», «Як я це переосмислив/ла?». У такий спосіб розвиваються не лише дослідницькі здібності, а й етичне бачення співпраці з технологіями, розуміння своєї ролі у цифровому безмежжі.

Узаємодія з сучасними технологіями допомагає учням навчатися по-новому, застосовуючи їх для виконання конкретних завдань й розмірковуючи про те, як цифровізація змінює їх освітній процес. І все це завдяки миттєвому доступу як до підручників, посібників, так і до відеоуроків, віртуальних лабораторій, інтерактивних платформ, симуляції тощо. Утім, варто зауважити, що використання генеративного штучного інтелекту вже сьогодні супроводжується етичними викликами, які потребують уваги з боку педагогів.

Створити умови для розвитку здібностей і талантів учня з нерозкритим творчим потенціалом можна завдяки таким інструментам, як генеративний дизайн і творчі платформи для генерування музики, мистецтва, письмових робіт і навіть програмування. «Іноді починаємо вчитися ми, педагоги, у своїх учнів. Бо теорію на теренах Інтернету учні знаходять значно швидше, якщо вона їм потрібна. Якщо їх цьому навчили в школі – шукати, адаптувати» [5, с. 5]. А для цього потрібне «безперервне підвищення кваліфікації в умовах втілення професійних стандартів <...> підвищення якості педагогічної діяльності (особливо за умов дистанційної і змішаної форм навчальної діяльності); розвиток учителя у середовищі професійного педагогічного колективу» [6, с. 556–557].

Рефлексія на обдарованість у цьому контексті може допомогти зрозуміти, що потенціал можна розвивати обопільно. Тож поєднання рефлексії на обдарованість і рефлексії на сучасні засоби навчання допомагатиме глибше осмислити учнем і учителем своїх талантів і потенціалу. Технології на основі штучного інтелекту, даючи можливості виявляти сильні і слабкі сторони, створюють персоналізовані шляхи для розвитку і стимулюють активніше і мотивованіше брати участь в освітньому процесі. Це допомагає побачити себе не лише у традиційних академічних категоріях, а й як індивідуальність з унікальними здібностями, які можна розвивати за допомогою новітніх інструментів.

Саме тому обдарованість, яку традиційно сприймають як виняткову рису особистості, насправді можна трактувати ширше, зокрема як прихований особистісний потенціал і нерозкриті таланти середньостатистичного учня, адже обдарованість не завжди проявляється за традиційних форм, таких як академічні успіхи, досягнення у математиці, літературі, історії, музиці. Однак вона може проявлятися завдяки виявленню прихованих здібностей до розв'язання нестандартних задач, креативності у підходах до навчання, вмінням працювати у команді, лідерським якостям, емоційному інтелекту. Тож кожного учня слід вважати потенційно обдарованим, носієм нерозкритих талантів і прихованого потенціалу. Завдяки рефлексії на свої здібності й особистісний розвиток учень розумітиме, що саме для нього означає «обдарованість» і що самопізнання і саморозкриття мають здійснюватися за персоналізованого навчання, зворотного зв'язку, адаптивних інструментів.

Рефлексії в освітньому процесі є важливим елементом, який допомагає учням краще розуміти свій прогрес, приймати відповідальність за своє навчання й адаптувати стратегії для досягнення кращих результатів. Це твердження суголосне дослідженню «Informing Progress: Insights on Personalized Learning Implementation and Effects», адже персоналізоване навчання: передбачає надання учням часу і ресурсів для саморефлексії; дає змогу використовувати дані про успіхи учнів для коригування навчальних планів і підтримки їх розвитку,

оскільки вони можуть самостійно аналізувати своє навчання і на основі цього приймати обґрунтовані рішення щодо подальших кроків; підтверджує потребу в адаптації навчальних умов під індивідуальні потреби учнів [8]. Проаналізоване дослідження підтверджує важливість освітньої рефлексії у контексті персоналізованого навчання, оскільки вона допомагає учням адаптувати своє навчання до своїх індивідуальних потреб, що в результаті покращує їх навчальні досягнення і ставлення до процесу.

У процесі освітньої рефлексії учень має шанс не лише глибше пізнати себе, а й по-новому усвідомити свої сильні сторони. Іноді це означає переосмислення своїх уявлень про таланти і здібності – коли з'ясовується, що обдарованість проявляється зовсім не там, де учень її очікував. Такий досвід може стати як рушієм розвитку, так і викликом, адже зіткнення з внутрішніми стереотипами самосприйняття здатне викликати розчарування і навіть пригнічення. Саме тому важливо, щоб освітнє середовище підтримувало особистість у цьому процесі, надаючи інструменти для гнучкого осмислення себе. Одним із таких інструментів стає штучний інтелект, який, аналізуючи різноманітні освітні дані, допомагає виявляти прихований потенціал навіть там, де його раніше не помічали. У взаємодії з технологіями освітня рефлексія набуває нового змісту: відкриває шлях від нерозкритих талантів до світу нових можливостей, де кожен учень може побачити й реалізувати свою унікальну траєкторію розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березіна І. Рефлексія як етап уроку в умовах дистанційного та змішаного навчання. Матеріали XXI Всеукраїнської науково-методичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Наумовські читання». Харків, 2024. С. 445–448. <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/1f9b73d7-d325-46b2-bab7-303148f793bf>
2. Бондаренко Н. В. Опанування вмінь ухвалювати рішення: теоретичний аспект проблеми. Молодь і ринок. 2024. № 7-8 (227–228). С. 65–69. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742419/1/BNV_MiR_2024_7-8.pdf. (DOI: 10.24919/2308-4634.2024.308724).
3. Кондур О., Фучинська Н. Педагогічна діагностика як чинник забезпечення якості освітнього процесу. (DOI: 10.15330/esu.17.333-338).
4. Проскура О. І. Лідерство і дипломатія в освіті як інструменти забезпечення результативності едукативних трансформацій. Українське суспільство у перспективах розвитку: історичний, соціально-політичний, освітньо-педагогічний аспекти: матеріали VI Всеукраїнської міжгалузевої науково-практичної онлайн-конференції (Київ, 26–31 березня 2025 року). / Упоряд. Л. І. Ткаченко, В. М. Шульга. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 1122–1132. https://iod.gov.ua/content/events/72/vi-vseukrayinska-mizhgaluzeva--naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya-ukrayinske-suspilstvo--u-perspektivah-rozvitku--istorichniy--socialno-politichniy--osvitno-pedagogichniy-aspekti_publications.pdf?1744869134.7518

5. Проскура О. І. Лідерство природне і виховуване як феномен і об'єкт педагогічного впливу. *Didactics*. Kyiv, 2023, 25 February. Pp. 1–8. <http://didactics.ucoz.ua/forum/4-20-396-16-1677347306>.
6. Проскура О. І. Професійний стандарт учителя: освітня діяльність Київської гімназії східних мов № 1. *Global trends in science and education. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference*. SPC «Sci-conf.com.ua». Kyiv, Ukraine. 2025. Pp. 556–561. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-trends-in-science-and-education-7-9-04-2025-kiyiv-ukrayina-arhiv/>.
7. Boud D., Keogh R., Walker, D. (Eds.). *Reflection: Turning experience into learning*. London: Routledge. 1985. 170 p.
8. Pane J. F., Steiner E. D., Baird M. D., Hamilton L. S. *Informing Progress: Insights on Personalized Learning Implementation and Effects*. RAND Corporation. 2017. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2042.html
9. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius P., Worrell F. C. *Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science*. *Psychological Science in the Public Interest*. 2011. No. 12(1). Pp. 3–54.

Пузенко А. Я.

вчитель хімії,

Дніпровської гімназії №37 ДМР

ivanova71532.12@gmail.com

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ПІДХІД ВЧИТЕЛЯ ДО ВИЯВУ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ СЕРЕД УЧНІВ

Анотація: Останнім часом феномен обдарованості дитини викликає неабиякий інтерес у педагогів та психологів. Перед фахівцями постають питання щодо того, що таке обдарованість, яким чином вона виявляється, якою буває. Оскільки обдаровані діти навчаються поруч зі звичайними, то найважливіше значення має вияв обдарованої дитини серед інших учнів. Досить часто обдаровані діти мають деякі вади поведінки, зумовлені різноманітними зовнішніми факторами – перш за все, це атмосфера у сім'ї дитини, наявність чи відсутність професійних педагогів поруч із дитиною, ставлення однолітків до обдарованої особистості та багато іншого. Через це педагогу може бути складно розпізнати маленького генія серед інших дітей з девіантною поведінкою. В цій роботі розглянуто види обдарованості особистості, основні проблеми, з якими зіштовхується педагог чи психолог при роботі з обдарованими дітьми, методи діагностики обдарованої дитини. Крім того, робота має практичну частину, в якій наведені практичні приклади вияву обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарованість, діагностика, педагогічний вплив, девіантна поведінка.

Annotation: Recently, the phenomenon of giftedness in children has aroused considerable interest among educators and psychologists. Experts are faced with questions about what giftedness is, how it manifests itself, what it is like. Since gifted children study alongside ordinary children, the identification of a gifted child among other students is of paramount importance. Quite often, gifted children have some behavioral problems caused by various external factors - first of all, this is the atmosphere in the child's family, the presence or absence of professional teachers near the child, the attitude of peers towards the gifted individual, and much more. Because of this, it can be difficult for a teacher to recognize a little genius among other children with deviant behavior. This work examines the types of giftedness of a person, the main problems that a teacher or psychologist faces when working with gifted children, methods of diagnosing a gifted child. In addition, the work has a practical part, which provides practical examples of the manifestation of gifted children.

Key words: giftedness, diagnostics, pedagogical influence, deviant behavior.

В епоху стрімкого розвитку усіх видів технологій та електроніки досить актуальним для сучасних педагогів є проблема вияву обдарованих особистостей серед дітей. Психологічна діагностика обдарованості учнів допомагає персоналізувати освітній процес під певну групу учнів, а саме – під обдарованих, що, в свою чергу, дає змогу з'ясувати потреби, виявити особливості кожного учня і здійснювати відповідний педагогічний супровід. Проведення діагностики серед учнів, з метою вияву обдарованості, допомагає виокремити талановитих дітей, які можуть дати неабияку віддачу у різних сферах науки, мистецтва, спорту тощо.

Обдарованість може проявлятися, як в одній, так і в декількох галузях – в останньому випадку мова йде про геніальність. У видатного українського вченого Івана Сікорського ми знаходимо такий поділ великих особистостей: 1) Дарування – мають слабкий прояв талановитості; 2) Таланти – мають здібності, як правило, в якійсь одній сфері діяльності, а також їм притаманні деякі риси геніальності; 3) Генії або геніальні особистості – мають незвичайний всесторонній розвиток душевних якостей в поєднанні із здатностями та здібностями в багатьох галузях. Проте, основним фактором, який відрізняє геніальних людей від талановитих та дарувань, за Сікорським – це не тільки великі ідеї та задуми, але, перш за все, міцна воля, яка дозволяє геніям здійснювати задумане [1].

Є ще така класифікація обдарованості

У підручнику М.Ю. Мельник та Н.А. Бельської є наступний розподіл обдарованих дітей:

- *інтелектуальна обдарованість* (характеристика, що охоплює когнітивні, пізнавальні та творчі сфери – це швидкість сприйняття інформації, аналітичний склад розуму, гнучкість мислення та ін.);

- *творча обдарованість* (здатність до творчого мислення, впровадження нових нестандартних ідей, вирішення задач і питань в незагальноприйнятій спосіб, здатність бачити проблему з різних ракурсів);

- *комунікативна обдарованість* (здатність мистецьки взаємодіяти із соціумом – вдале використання міміки, жестів, мови для досягнення успіху у різних сферах) [2].

Як бачимо, поділ великих людей на початку 20-го століття та 21-го різний, але кожен з них зберігає свою ідентичність та буде актуальним у будь-який час. Адже генії завжди будуть геніями.

Перш ніж почати працювати з обдарованими учнями та здійснювати на практиці всі свої методики навчання обдарованих, вчителю необхідно вміти виявити обдарованого учня серед інших. Для цієї мети існують методи діагностування обдарованого учня.

Етап діагностування вважається одним із найскладніших та відповідальніших етапів роботи педагога із обдарованими дітьми. І тут важливо обрати вірний метод діагностики задля того, щоб поставити правильний “діагноз” і обрати найоптимальніші методи вже психо-корекційної роботи і в результаті досягти успіху в корекції важковиховуваності дитини або успіху в подоланні перешкод у взаєминах між вчителем та обдарованою дитиною.

Але оскільки типи дітей бувають різні, учні можуть виявляти різні сторони особистості, по-різному поводитись, то нескладно зробити висновок, що одного методу діагностики буде недостатньо. Цієї думки трималися і такі видатні педагоги, як Роджерс К. Та Клейберг Ю. [3, с.109].

Для вияву обдарованості серед дітей існує декілька методів діагностики. Серед них, зокрема:

- спостереження;
- бесіда;
- анкетування.

Розглянемо кожен із методів більш детально.

Одним із простих та доступних методів діагностики учнів можна вважати *бесіду*. Багато дослідників наголошують на тому, що таким методом слід користуватись дуже обережно, оскільки тільки щира, відверта та душевна бесіда може створити довірливі взаємовідносини між учнем і вчителем і надати дитині можливість відкрити свої думки і почуття, поділитись своїми проблемами [4, с.34].

Ще один найвідоміший метод, який зустрічається у психолого-педагогічній практиці діагностики обдарованості – це *анкетування*.

Існує багато різновидів цього методу. Такі, як “Тест ціннісного забезпечення творчого профілю особистості” М. Рокича, тести Аптера (Метамотиваційного забезпечення творчого потенціалу, матамотиваційної

спрямованості особистості, тест мотиваційних станів тощо), методика “Особистісні фактори обдарованості” та багато інших [2]

Проте, метод анкетування, хоча і є дуже розповсюдженим і загальноновживаним, але має деякі нюанси, яких якщо не дотриматись, то важко буде зробити об’єктивне судження про дитину. Особливо із цією проблемою зіштовхуються молоді, починаючи психологи та педагоги. Дуже часто, ще не побачивши дитину і не поспілкувавшись із нею, вони кидаються роздавати листочки і проводять анкетування, сподіваючись, що такий простий та “відгороджений” від прямого спілкування із важкою дитиною метод одразу і просто вирішить проблему і вони, не цікавячись особисто дитиною, отримають унікальний та єдино вірний результат і, таким чином, роблять помилку. Адже справу маємо із обдарованою дитиною, наділеною неабияким інтелектом та мудрістю від природи, а отже здатну відрізнити мету, з якою необачний вчитель проводить анкетування та вистроїти відповіді так, щоб анкетування не дало результату. Для проведення успішного анкетування слід дотримуватися наступних умов:

- мета анкетування повинна бути чітко окресленою;
- запитання мають формулюватись так, щоб відповідь була єдиною;
- *опитування повинна проводити та людина, якій опитувані повністю довіряють;*
- *учні повинні бути впевнені, що відповіді без їх дозволу оголошуватись не будуть.*

Останні дві умови є найважливішими оскільки це запорука об’єктивних відповідей, але передує їм саме живе спілкування із дитиною, яку діагностують. Тобто, перш ніж перейти до такого типу діагностики, як анкетування, вчитель вже повинен мати налагоджені позитивні і довірливі взаємини із тим, з ким проводить анкетування.

Тому, на мою думку, найкращими та найпершими методами діагностики обдарованої особистості повинні бути спостереження та бесіда.

Спостереження. Навчаючи багато різних учнів, вчитель може не одразу розпізнати обдаровану дитину, тому повинен бути пильним і спостережливим. Оскільки обдаровані діти часто мають девіантну поведінку, то педагогу буває складно розпізнати таку дитину серед інших дітей, що є важковиховуваними, і ставиться до неї так само, як до тих, в кого є проблеми розумового, соціального чи педагогічного характеру а, часто і гірше. Обдарованій дитині ставлять погані оцінки, підвищують на них голос, дають покарання або глузують перед усім класом (що є майже фатальною помилкою), не вбачаючи, що незацікавленість дитини предметом зумовлена не його розумовою відсталістю, а навпаки – надзвичайною здатністю, через яку дитині необхідно більше об’єму інформації і

більш швидко викладання [5, с. 2]. Трапляються і такі ситуації, коли юні вундеркінди починають сперечатись з учителем прямо на уроці. Заперечують теорії та формули, яким навчає вчитель, висувають свої думки щодо того чи іншого наукового питання так, ніби вони вже мають всебічні знання. Звичайно, це призводить до конфлікту із вчителем, оскільки може загрожувати авторитету останнього перед іншими дітьми, якщо вчитель не буде здатний гідно та мудро відповісти на заперечення. Капська А. Й. так і зазначає: “Важковиховуваність може проявитись у дітей з особливо раннім розвитком здібностей ерудиції, за якого діти вступають у суперечку з учителями, дратують їх своїм “всезнайством”, небажанням погоджуватись із загальноприйнятою думкою” [6, с.130].

Обдаровані діти мають особливу душевну організацію, відмінну від інших. Саме через це маленькі генії зазнають негараздів. До таких особливостей можна віднести наступні:

- 1) Особливості пізнавальної діяльності;
- 2) Психосоціальна чутливість;
- 3) Фізичні характеристики;
- 4) Особливості взаємин;
- 5) Поведінкові особливості;
- 6) Дисгармонійний розвиток.

При спостереженні за дітьми слід мати на увазі, що психосоціальна чутливість може виражатись у наступному:

- загострене почуття справедливості;
- випереджальний моральний розвиток та випереджальний розвиток сприйняття та пізнання;
- жива уява, творчість, винахідливість та багата фантазія, гострий гумор;
- через нестачу емоційного балансу вони нетерплячі та поривчасті;
- надчутливі до невербальних сигналів оточуючих, мають підвищену вразливість та схильні до перебільшення страхів.

Крім того, обдарована дитина має і певні *поведінкові особливості*, які відрізняють її від звичайних дітей, але дуже часто ставлять в очах оточуючих на один рівень із “важкими” дітьми різних типів важковиховуваності. Обдаровані діти досить схильні до неврозів, психозів, депресивних станів та інших негативних психо-емоційних проявів у поведінці. Їм можуть бути притаманні:

- Гнівливність;
- Лякливність і фобії;
- Нестійкість, нерівність і суперечливість характеру;
- Сильна гострота симпатії або антипатії до людей;
- Імпульсивність вчинків;
- Песимізм або надмірна веселість;

- Дратівливість, афективність (легка або підвищена);
- Неохайність або педантичність;
- Пристрасне читання.

Спостереження, як і бесіда, є доступним і загальнозживаним методом. Використовується майже у всіх випадках діагностики, але найчастіше – при неможливості діагностування бесідою або анкетуванням. Наприклад, у дитини заздалегідь упереджене і недовірливе ставлення як до будь-якого вчителя (чи дорослого взагалі), так і особисто до психологів, які можуть “влізти в душу” - адже не слід забувати, що маємо справу саме з емоційно-чутливою дитиною, яка не гірше психолога здатна зобачити невідвертість та нещирість. Тому спостереження іноді буває єдиним із можливих способів продіагностувати дитину. І хоча цей метод здається досить простим і самим доступним із усіх, проте результативно скористатись ним має змогу тільки досить спостережливий, мудрий та професійний педагог чи психолог. Оскільки, як і при анкетуванні чи бесіді, треба дотримуватись певних правил і вимог, найпершим з яких є – спостерігати приховано, аби дитина не помітила той самий “коварний” та “чіпкий” погляд, бо в такому разі спостереження не вдасться, а отриманий результат буде хибним.

Отже, спостереження, бесіда та анкетування – це три основних методи діагностики обдарованості.

Практична частина.

Для вияву обдарованих учнів у 8-му класі мною було застосовано метод спостереження. Це відбувалося під час уроків. Одразу були виявлені троє важковиховуваних дітей, оскільки вони мали досить очевидні поведінкові розлади – два хлопці та дівчина. Трохи згодом за допомогою методу спілкування під час уроку, а також методу аналізу письмової роботи учнів мені вдалося остаточно підтвердити свої здогадки щодо обдарованого учня, які з’явилися на основі спостереження.

Один з хлопців повадився досить погано, зухвало та невиховано. Дівчина мала досить нестабільний психоемоційний стан – то вона сміялася та не зважала на зауваження, то плакала та вдавалася до істерик, то сиділа мовчки. При цьому, я вела урок так, як завжди, але вона могла зненацька відреагувати на будь-яке слово, сказане усім, яке їй здалося в ту мить веселим, образливим чи гнівливим. І ще один хлопець – на уроках сидів нічого не робив, а на перерві його сильно ображали діти, на що він починав сильно дратуватися, кидався на тих, хто його чіпав з різними предметами, але будучи сам фізично слабким, зазнавав поразки, від чого починав плакати, а з нього глузували. Поспілкувавшись з іншими вчителями, я з’ясувала, що ці троє учнів є самими неуспішними серед усього класу. А на останнього хлопця мені порадили взагалі не звертати уваги та просто ставити йому 3-4 бали, бо він якийсь “чудний”, а його мама думає, що він нервно-хворий.

Спочатку ці троє дітей ніяк не виявили себе здібними, але вже за два уроки, останній хлопець приніс виконане домашнє завдання із значно більшим об'ємом, ніж було задано – видно було, що він знайшов інформацію у серйозних наукових джерелах. Він зробив це для себе і не очікував, що я буду дивитись його зошит, а ще зверну увагу на інформацію і сама зацікавлюсь. Від цього часу я почала приділяти йому багато уваги – запрошувала на додаткові заняття, на яких він міг годинами розповідати про цікаві фізичні дослідження вчених, розповідав, які наукові фільми він дивився. Він виявився обдарованою дитиною – єдине, що йому було треба, це спілкування з ним, як з розумним учнем та увага, а також застосування деяких корекційних методик поведінки. З 9 класу він вийшов відмінником з мого предмету хімія, а також з предметів фізика, біологія та математика і зараз на відмінно навчається у фізико-математичному ліцеї.

Дівчина навчалася не дуже добре, але з'ясувалося, що вона професійно займається спортом і минулого року стала чемпіонкою Європи по карате. Отже, можна сказати, що вона є обдарованою дитиною у спортивному житті.

А от перший хлопець, на жаль, виявився звичайною важковиховуваною дитиною з девіантною поведінкою та складним життям – з 9 класу він випустився із балами 3-4.

Цього навчального року в мене також було багато нагод виявляти обдарованих дітей. В 9 класі є хлопець, який ніколи не виконував домашніх завдань та не відповідав на онлайн-уроках. За 7 та 8 клас оцінки в нього були найнижчі. Але у 9 класі, коли наш заклад почав працювати очно, виявилось, що цей учень є обдарованим. Оскільки він нічого не робив на уроках, не писав, не виконував завдань, не підключав мікрофон на онлайн-уроках, то єдиним способом його оцінити – було усне опитування. Але щойно він почав говорити – стало ясно, що він знає абсолютно все від 7 класу. Усно він розв'язував задачі, усно складав рівняння, впевнено користувався всіма таблицями, при чому його знання виходили далеко за рамки шкільних знань. Крім того, на відкритому уроці з хімії він приголомшив комісію своїми відповідями на їх питання та роз'ясненням того, як давати назви ізомерам органічних речовин. І це все усно! Виявилось, що я не один вчитель, який попередні роки ставив йому погані бали і не вбачив за час онлйан-навчання дитину з неабиякими здібностями.

Ще один тип обдарованого учня, з яким мені довелося працювати – це учень 8 класу. Навчається в мене 2-й рік. В нього немає якихось особливих зовнішніх проявів – поведінка звичайна, без якихось особливих нарікань, але і без похвал. Нічим не виділяється серед інших, але, беручи участь у різних олімпіадах, завжди займає призові місця по області, на уроках готовий відповідати на будь-які запитання хоч усно, хоч письмово, знає значно більше, ніж потребує шкільна програма. Виявити його вдалося за результатами саме олімпіад з фізики, хімії, математики та інформатики. На мою думку, оскільки цей хлопець має здорову та

повноцінну сім'ю, батьки усіма способами підтримують його і знають, що він обдарований, то він є соціально адаптованим, має здорову психіку і тому не виділяється девіантною поведінкою чи якимись іншими особливостями серед інших, окрім успіхів у навчанні.

Останнім часом серед наукових досліджень педагогів та психологів, з'являються свідчення того, що серед аутистів можуть бути обдаровані діти і навпаки, деякі вчені вважають, що обдаровані діти можуть мати риси аутистів або дітей з СДВГ [7]. Вище я вже говорила про поведінкові риси гіперактивних дітей, які можуть бути і в обдарованих, а також зіштовхувалася у своїй практиці з подібним явищем.

Одна дівчина (років 7-8) здавалася мені дещо дивною, а згодом, спостерігаючи за нею та після моїх спроб з нею поспілкуватись, я прийшла до висновку, що вона – аутист або щось схоже на це, принаймні, на обдаровану вона не здавалася. Вона могла сидіти 0,5 – 1 годину і робити якісь однакові рухи руками або ногами, вертати в руках якийсь предмет без мети тощо. Мені сталася нагода поспілкуватись з її батьками (на іншу тему), а коли ми почали зустрічатись частіше, дівчина раптом відкрилася для мене з іншого боку – коли вона знаходилася в оточенні знайомих людей (мати, батько, тітка та вже я), то поводити себе звичайно, без якихось особливостей. До того ж виявилось, що в свої 9 років вона знає життєвий цикл метеликів на мові зоологів (на пам'ять цитувала мені інформацію із збірника “Життя тварин” з усіма лексичними особливостями цієї галузі), розбирається в польових травах – знає ботанічні назви усіх трав, які ми зустрічали на прогулянці, має дуже гарне аналітичне мислення (Як не дивно, але саме за її порадою ми, дорослі, пішли гуляти в найкращому місці біля річки). Тоді я запропонувала їй долучитися до дитячого хору, який я веду. Коли вона прийшла на перше заняття, то вже за 5 хвилин зорієнтувалася і змогла тримати партію 2 голосу, не маючи при цьому ніяких навичок співу у хорі. В присутності незнайомих людей поводить себе досить дивно. Але варто їй знати усіх оточуючих, як вона проявляє здібності. На мою думку, вона – обдарована дитина.

Нещодавно, я дивилася інтерв'ю матері із дорослим сином-аутистом, де мати розповіла, що в дитинстві деякий час оточуючі вважали її сина обдарованим, але виявилось, що він має вади розвитку. Спостерігаючи за цим хлопцем, я побачила, що дійсно, в його рухах є щось таке, що нагадує дуже обізнану людину – кисті рук часто тримає в замочку або в пірамідці, як ніби знає щось таке, чого не знають інші, багатозначно замислюється при запитанні, але, на жаль, відповіді та інтонація видають в ньому далеко необдаровану дитину.

Як бачимо діагностика обдарованої особистості є досить нелегким процесом, вимагає обізнаності педагога в галузях психології, педагогіки, вміння бути терплячим та не робити швидких висновків.

Хоча, на мою думку, обдарованого учня не так вже й складно виявити, навіть при абсолютно важкій та девіантній поведінці – адже, маючи високий рівень знань та інтелекту, така дитина обов'язково сама покаже свої здібності. Вчителю варто лише бути спостережливим, мати мудрість та терпіння, а також любов до дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Психологічна діагностика обдарованості учнів: методичні рекомендації/ М. Ю. Мельник, Н.А. Бельська. – Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. – 246 с
2. Проф. І. А. Сикорській. Всеобщая психологія съ фізіогномикой – Київ: Типографія С.В. Кульженко, 1904 – 576с.
3. Кошова І.В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НТУ ім. М. Гоголя, 2021 – 226с.
4. Павелків В. Р. Психологічні особливості та детермінанти агресивної поведінки підлітків/ Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», Вип.9 (2010). DOI : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9.%p>
5. Geake J. M., Gross M. U. M. (2008). Teachers' negative affect towards academically gifted students: An evolutionary psychological study. *Gifted Child Quarterly*, 52(3), 217–231.
6. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. Київ : УДЦССМ, 2001
7. Обдарованість дитини-аутиста: корекційно-розвивальна програма. Є.Е. Давоян. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/239/1/korektsiyno-rozvivvalna_programa.pdf (дата звернення 20.05.2025)

Пуленко І. І.,
викладач ВСП «ППФК НТУ «ХПІ»,
pulenkoigor8@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКИЙ КОМПОНЕНТ У СИСТЕМІ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті висвітлено потенціал філософської освіти у розвитку обдарованості студентів фахових коледжів. Розглянуто методичні прийоми викладання основ філософських знань як засіб формування мотивації, розвитку критичного мислення, моральної та екзистенційної зрілості студентів в умовах війни. Наголошено на ролі філософських ідей Г. Сковороди, А. Камю, В. Франкла у формуванні внутрішньої стійкості та інтелектуальної глибини молоді.

Ключові слова: філософія, обдарованість, мотивація, критичне мислення, війна, методика.

Annotation. The article highlights the potential of philosophical education in developing giftedness among students of professional colleges. The methodological approaches to teaching basic philosophical knowledge are considered as tools for cultivating motivation, critical thinking, and existential maturity during wartime.

Special attention is paid to the ideas of H. Skovoroda, A. Camus, and V. Frankl as sources of inner resilience and intellectual depth.

Keywords: philosophy, giftedness, motivation, critical thinking, war, methodology.

Освітній процес в умовах війни потребує не лише передачі знань, але й формування внутрішньої стійкості, моральної витримки та здатності до осмислення реальності. Викладання філософії у фаховому коледжі набуває стратегічного значення – воно сприяє виявленню інтелектуально обдарованих студентів, формує критичне мислення, активізує світоглядну рефлексію.

У центрі педагогічної уваги – не просто змістовий матеріал, а методи його подачі: дискусії, аналіз кейсів, філософські есе, мікро-діалоги, розв’язання етичних дилем. Саме такі формати дають можливість обдарованим студентам проявити себе. Як підкреслював Сократ: «Я не навчаю, я лише допомагаю народити істину» – і ця сократівська модель ідеально працює з мотивованими студентами.

В умовах війни філософія відкриває глибини людської природи. Тексти Віктора Франкла дозволяють студентам досягнути сенс життя у найскладніших обставинах. Франкл зазначав: «Навіть у безвиході ми можемо обрати своє ставлення» [2, с. 75]. Ці роздуми резонують з реальністю, з якою стикаються сучасні здобувачі освіти. Також актуальною є творчість Альбера Камю. У «Міфі про Сізіфа» він демонструє постать людини, що бунтує проти абсурду, але не здається [3, с. 102].

Не менш важливою є національна філософська традиція. Постать Григорія Сковороди – приклад поєднання розуму, духовності та свободи. Його афоризм «Світ ловив мене, та не спіймав» навчає студента зберігати внутрішню автономію [1, с. 21].

Методика викладання філософії у фаховому коледжі повинна враховувати психолого-педагогічні особливості молоді. Для розвитку обдарованості використовуються такі прийоми: створення мотиваційних ситуацій («питання без відповіді»), рефлексивні паузи, філософські діалоги між студентами, зіставлення філософських концепцій з реаліями війни.

Під час занять філософія стає не просто дисципліною, а середовищем роздумів і внутрішнього становлення. Наприклад, при вивченні категорій «добра» і «зла» студенти розмірковують над реальними історіями з фронту, шукаючи моральні орієнтири. Такі форми роботи не лише розвивають інтелектуальну обдарованість, а й формують моральний компас.

Успішне викладання філософії передбачає співтворчість – студенти не просто слухають, а мислять, сперечаються, сумніваються. Саме в цьому процесі, як підкреслюють сучасні дослідники, зароджується справжня обдарованість [6, с. 115].

Отже, у кризові часи викладання філософії набуває нових змістових і методичних акцентів. Через осмислення власного буття, моральні вибори і світоглядні пошуки студент отримує можливість реалізувати свій інтелектуальний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів : у 2 т. Харків : Видавництво Харківського університету, 2022. Т. 1. 512 с.
2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Київ : Книголав, 2020. 192 с.
3. Камю А. Міф про Сізіфа. Київ : Основи, 2017. 128 с.
4. Ярошенко Т. Теоретичні засади викладання філософії в умовах суспільної трансформації. Вища освіта України. 2021. №2. С. 47–52.
5. Хамітов Н. Філософія як терапія: екзистенційний підхід. Філософська думка. 2022. №1. С. 22–27.
6. Бех І. Соціалізація обдарованої молоді: виклики воєнного часу. Освіта і управління. 2023. №4. С. 112–117.

Редькіна Г. М.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук
Дніпровського державного технічного університету,
anpaina@gmail.com*

Нагорний Д. В.,

*здобувач вищої освіти
ВСП «Дніпровський фаховий коледж інженерії та педагогіки
Українського державного університету науки і технологій»*

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК СИСТЕМНА ВЛАСТИВІСТЬ СУБ'ЄКТА ПРАЦІ

Анотація. У статті розглядається обдарованість як системна властивість суб'єкта праці, що визначає його продуктивність, ефективність та творчий потенціал у професійній діяльності. Аналізуються основні характеристики обдарованості, її загальні, спеціальні, потенційні та актуальні форми. Окрему увагу приділено системному підходу до її розвитку, де обдарованість розглядається як динамічна інтеграція когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційних та поведінкових компонентів. Визначаються умови, необхідні для прояву та підтримки талановитих працівників, включаючи вплив середовища, навчання та професійного розвитку. Обговорюються проблеми та перспективи вивчення обдарованості у сфері праці, зокрема складності діагностики, недостатню увагу до індивідуальних професійних траєкторій, а також способи інтеграції теоретичних напрацювань у практику управління персоналом та організаційного розвитку. Робиться висновок про важливість створення сприятливих умов для самореалізації обдарованих особистостей у трудовій діяльності.

Ключові слова: обдарованість, здібності, трудова діяльність, мотивація, творчість, інтелект, інновації, самореалізація, професійне середовище.

Summary. The article «Giftedness as a Systemic Property of a Labor Subject» considers giftedness as a systemic property of a labor subject, which determines its productivity, efficiency and creative potential in professional activity. The main characteristics of giftedness, its general, special, potential and actual forms are analyzed. Special attention is paid to a systemic approach to its development, where giftedness is considered as a dynamic integration of cognitive, emotional-volitional, motivational and behavioral components. The conditions necessary for the manifestation and support of talented employees are determined, including the influence of the environment, training and professional development. The problems and prospects of studying giftedness in the labor sphere are discussed, in particular the complexity of diagnostics, insufficient attention to individual professional trajectories, as well as ways of integrating theoretical developments into the practice of personnel management and organizational development. The conclusion is made about the importance of creating favorable conditions for the self-realization of gifted individuals in labor activity.

Keywords: giftedness, abilities, work activity, motivation, creativity, intelligence, innovation, self-realization, professional environment.

Огляд теми обдарованості як системної властивості суб'єкта праці слід розпочати з поняття обдарованості та її основних характеристик.

Обдарованість є складним й багатогранним психологічним явищем, що характеризує високий рівень розвитку здібностей людини, які забезпечують її здатність до успішної діяльності в тій чи іншій сфері. Це поняття охоплює як природні задатки, так і соціально зумовлені можливості особистості, які виявляються в інтелектуальній, творчій, художній, технічній, лідерській та інших видах активності [2, с. 52].

Наукові підходи до визначення обдарованості є різноманітними та ґрунтуються на різних концепціях та методологічних основах. Наукові підходи до визначення обдарованості відрізняються, проте більшість дослідників вважають її результатом взаємодії спадковості, середовища та навчання:

1. Спадковість. Генетичні фактори відіграють важливу роль у формуванні здібностей. Дослідження показують, що когнітивні, творчі та спеціальні здібності можуть мати спадкову природу, передаючись від батьків до дітей. Однак генетична схильність сама по собі не гарантує реалізацію потенціалу, вона визначає лише базові можливості, які розкриваються у сприятливому середовищі.

2. Середовище. Соціально-культурний контекст суттєво впливає на розвиток обдарованості. Включає вплив родини, освітньої системи, доступ до ресурсів, взаємодію з однолітками та наставниками. Благополучне середовище створює умови для стимулювання інтересів, мотивації та формування навичок.

Наприклад, наявність можливостей для творчого самовираження чи підтримка з боку близьких людей суттєво сприяє розвитку потенціалу.

3. Навчання є процесом цілеспрямованого розвитку здібностей через освіту, практичну діяльність та самоосвіту. Висока якість навчання сприяє розкриттю талантів, забезпечуючи не лише знання, а й навички аналізу, критичного мислення та креативного підходу. Методики навчання, що включають диференціацію, персоналізацію та інтерактивні форми роботи, дозволяють найефективніше підтримувати розвиток обдарованих особистостей.

Таким чином, обдарованість не є статичною або суто спадковою характеристикою. Вона формується та розвивається у складному процесі взаємодії біологічних, соціальних та освітніх чинників, а її реалізація залежить від підтримки, мотивації та можливостей, що надаються людині на її життєвому шляху.

Основними характеристиками обдарованості є:

1. Високий рівень розвитку здібностей. Обдаровані люди демонструють розвинуті загальні (інтелектуальні) або спеціальні (музичні, математичні, художні та інші) здібності, які дозволяють їм швидко засвоювати нову інформацію, нестандартно мислити та ефективно вирішувати складні завдання.

2. Творча активність. Обдарованість тісно пов'язана з творчістю – здатністю створювати нове, оригінальне, нестандартне. Творчі здібності є ознакою потенційної або реальної продуктивної діяльності в певній галузі.

3. Швидке та глибоке опанування знань. Обдаровані особистості, зазвичай, мають високу пізнавальну активність, здатні до глибокого аналізу, узагальнення, швидкого засвоєння навчального матеріалу, часто випереджають однолітків у розвитку.

4. Висока мотивація до діяльності. Однією з важливих характеристик є внутрішня мотивація до пізнання, саморозвитку, досягнень. Обдаровані особи часто проявляють ініціативу, інтерес до складних завдань, бажання самостійно шукати шляхи досягнення результату.

5. Сензитивність та емоційна глибина. Обдаровані діти та дорослі часто відрізняються підвищеною чутливістю до навколишнього світу, розвиненою емпатією, емоційною насиченістю, що також впливає на їхню креативність і сприйняття дійсності.

6. Системність проявів. Обдарованість виявляється не лише у високих результатах, а й у здатності до інтеграції знань, умінь, особистісних якостей у цілісну діяльність. Це системна властивість, яка впливає на поведінку, стиль мислення, спілкування, самооцінку та життєву стратегію людини.

Обдарованість може бути:

- загальною, коли людина демонструє високий рівень розвитку в різних сферах;
- спеціальною, обмеженою певною галуззю (наука, мистецтво, спорт та інше);

- потенційною, ще не реалізованою через відсутність умов;
- актуальною, тією, що вже проявляється на практиці.

Таким чином, обдарованість є не лише вродженим даром, а результатом складної взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників. Її розвиток вимагає цілеспрямованої підтримки, створення сприятливого середовища, а також розуміння індивідуальних особливостей кожної особистості.

Обдарованість є системною властивістю. Обдарованість як системна властивість суб'єкта праці розглядається не просто як сукупність окремих здібностей, а як цілісна інтегративна якість особистості, що забезпечує ефективну, продуктивну і творчу діяльність в певній сфері. Вона охоплює взаємодію когнітивних, емоційно-вольових, мотиваційних та поведінкових компонентів, які взаємопов'язані і взаємо підсилюють одне одного в процесі трудової реалізації. Такий підхід дозволяє розглядати обдарованість не як щось статичне і вроджене, а як динамічну систему, яка формується, розвивається та проявляється у контексті реальної життєвої та професійної діяльності.

У системному підході до розуміння обдарованості важливо враховувати взаємозв'язок між:

1) індивідуальними властивостями особистості:

- здібностями;
- темпераментом;
- установками;
- ціннісними орієнтаціями)

2) зовнішніми умовами:

- сімейне оточення;
- освіта;
- професійне середовище;
- соціально-культурні впливи.

Обдарованість, як системна властивість, реалізується лише тоді, коли ці чинники гармонійно взаємодіють і створюють сприятливе середовище для виявлення та розвитку потенціалу людини. Важливо також підкреслити, що обдарованість не є універсальною, вона має індивідуальний, контекстуальний характер. Людина може бути обдарованою в технічній, художній, комунікативній, управлінській або будь-якій іншій сфері, і саме через діяльність відбувається актуалізація цієї обдарованості. Саме тому в умовах праці необхідно створювати умови для різноманітного прояву талантів і здібностей, через індивідуальні завдання, участь у проектах, гнучкі ролі в команді, професійне самовираження.

Обдарованість як система також має внутрішній механізм саморозвитку: людина, яка усвідомлює свої сильні сторони та потенціал, прагне до

самореалізації, постійного вдосконалення і розширення власних можливостей. У цьому процесі важливими є внутрішня мотивація, здатність до самооцінки, рефлексії та постановки особистісно значущих цілей. Таким чином, обдарованість як системна властивість суб'єкта праці є цілісним феноменом, що охоплює як природні здібності, так і набуті знання, досвід, навички, мотивацію та соціальну активність. Її розгляд у такому ключі дозволяє глибше розуміти механізми професійного зростання, самореалізації та продуктивності людини у трудовому процесі, а також формувати ефективні стратегії підтримки і розвитку обдарованих особистостей у різних сферах діяльності [2, с.102].

Формування та розвиток обдарованості в трудовій діяльності є складним і багаторівневим процесом, що охоплює як індивідуальні особливості особистості, так і умови соціального та професійного середовища. Обдарованість у сфері праці проявляється у здатності людини до високопродуктивної, інноваційної, творчої та ефективної професійної діяльності. Вона не є статичною характеристикою, навпаки, має динамічний характер, розвивається протягом життя, особливо за наявності відповідного мотиваційного, організаційного та освітнього супроводу.

Розвиток обдарованості у трудовій сфері починається з раннього виявлення індивідуальних нахилів і здібностей. У цьому процесі важливу роль відіграють педагогічні та профорієнтаційні впливи, що сприяють формуванню інтересу до конкретного виду діяльності. Згодом, під впливом професійного навчання, практичного досвіду та самореалізації, здібності людини поглиблюються, набуваючи чітко окресленого професійного спрямування. Обдарованість на цьому етапі стає не лише ресурсом особистого розвитку, а й фактором продуктивності, інноваційності й ефективності в рамках трудового колективу чи професійної спільноти.

Особливого значення у формуванні обдарованості набуває створення сприятливого середовища, зокрема, атмосфери довіри, підтримки, можливості для самостійного прийняття рішень та реалізації власних ініціатив. Керівники і наставники, які застосовують індивідуальний підхід, стимулюють професійне зростання працівників, відкривають нові шляхи для розкриття їхнього потенціалу. Важливо також використовувати інноваційні технології навчання, коучинг, менторинг, гнучкі форми професійного розвитку, які дозволяють людині глибше пізнавати свої сильні сторони, вчитися на досвіді, адаптуватися до змін і бути конкурентоспроможною.

Ключовими чинниками, що впливають на розвиток обдарованості в трудовій діяльності, є:

- мотивація досягнення;
- наявність цілей;

- прагнення до самореалізації;
- здатність до саморефлексії;
- постійне удосконалення професійних знань і навичок.

Сучасні умови праці, що швидко змінюються, вимагають не лише технічної компетентності, а й м'яких навичок:

- критичного мислення;
- креативності;
- адаптивності;
- емоційного інтелекту, що є невід'ємними компонентами обдарованості.

Підтримка талановитих працівників у трудовому середовищі є важливим аспектом ефективного управління персоналом.

Ключові методи, які сприяють розвитку обдарованості:

1. Індивідуалізація завдань та ролей. Розподіл обов'язків відповідно до сильних сторін працівника допомагає реалізувати його потенціал. Дозвіл на самостійний вибір складних завдань сприяє підвищенню мотивації та продуктивності. Застосування вказаного методу містить такі аспекти:

- глибоке розуміння сильних сторін працівників. Для правильного розподілу завдань важливо проводити аналіз індивідуальних здібностей, інтересів та професійних схильностей. Використання методик оцінки компетенцій та періодичних обговорень із працівниками допомагає керівникам краще визначати сильні сторони кожного члена команди;

- гнучкість у розподілі завдань. Надання можливості вибору завдань відповідно до інтересів працівника сприяє підвищенню його залученості та мотивації. Гнучке делегування дозволяє уникати рутинних завдань і підтримувати високий рівень продуктивності;

- ротація ролей та розширення професійних можливостей. Запровадження системи ротації завдань сприяє всебічному розвитку компетенцій, знижує ризик професійного вигорання та дозволяє співробітникам відкривати нові можливості для самореалізації. Це також сприяє формуванню адаптивності та готовності до змін;

- автономія та довіра. Дозвіл на самостійний вибір підходів до виконання завдань допомагає працівникам відчувати відповідальність та вплив на результат. Довіра з боку керівника формує почуття власної значущості й спонукає до творчого підходу у вирішенні робочих питань;

- індивідуальне наставництво. Підтримка з боку менторів та наставників дозволяє працівникам ефективно розвивати свої сильні сторони, отримуючи зворотний зв'язок та рекомендації з приводу їхнього подальшого професійного вдосконалення;

- оцінка результатів та коригування стратегії. Регулярне отримання зворотного зв'язку від працівників і оцінка ефективності індивідуалізованого

підходу допомагає вносити корективи у систему розподілу завдань, забезпечуючи максимальну ефективність у використанні кадрового потенціалу.

2. Менторинг та наставництво. Талановиті працівники можуть значно розвиватися через підтримку досвідчених наставників. Регулярне спілкування та обмін знаннями допомагає формувати стратегічне мислення, інноваційність та професійну майстерність. Це потужний механізм розвитку професійних здібностей, що забезпечує підтримку, мотивацію та обмін знаннями між досвідченими фахівцями та працівниками, які прагнуть зростати у своїй сфері. Цей процес сприяє формуванню стратегічного мислення, вдосконаленню компетенцій та розкриттю потенціалу.

Основні принципи ефективного менторингу:

1. Індивідуальний підхід. Менторинг повинен враховувати особливості та потреби кожного працівника, допомагаючи йому розвивати сильні сторони.

2. Взаємна довіра. Відкритість і чесність у спілкуванні створюють комфортне середовище для ефективного навчання та обміну досвідом.

3. Практична спрямованість. Наставники не просто діляться теоретичними знаннями, а допомагають у їхньому застосуванні на практиці.

4. Постійний розвиток. Успішний менторинг передбачає регулярне оновлення знань, адаптацію до змін та використання нових підходів.

Форми наставництва:

1. Індивідуальне наставництво. Один-на-один з ментором, що дозволяє створити персоналізовану навчальну траєкторію.

2. Груповий менторинг. Робота у командах або малих групах для обміну досвідом і розвитку колективної компетентності.

3. Реверсивний менторинг. Молоді спеціалісти діляться знаннями та сучасними підходами з більш досвідченими фахівцями, сприяючи взаємному навчанню.

4. Цифровий менторинг. Використання онлайн-інструментів для консультацій, обміну матеріалами та проведення тренінгів.

Ефективно побудований менторинг здатний не лише допомогти працівникам розкрити свій потенціал, а й суттєво підвищити продуктивність та інноваційність компанії.

3. Гнучкі можливості для самовираження. Надання працівникам свободи проявляти свої ідеї через проєкти, дослідження, експерименти сприяє творчому самовираженню. Важливо підтримувати їхню ініціативність та заохочувати нестандартне мислення. Гнучкі можливості для самовираження відіграють ключову роль у стимулюванні творчого потенціалу працівників. Коли людина отримує свободу висловлювати власні ідеї, брати участь у проєктах, дослідженнях та експериментах, це сприяє її мотивації, залученості та

прагненню до інновацій. Для ефективного самовираження важливо створити сприятливе середовище, де заохочується ініціативність, а керівники підтримують нестандартний підхід до вирішення задач.

Важливими елементами такої підтримки є:

- гнучка організація роботи, яка дозволяє реалізовувати творчі ідеї без жорстких обмежень;
- доступ до ресурсів для проведення експериментів, навчання та досліджень;
- культура відкритості, де нові пропозиції сприймаються позитивно, а працівники не бояться пробувати нові підходи;
- механізми заохочення, які визнають і цінують креативний внесок кожного.

Завдяки таким умовам самовираження працівників не лише приносить користь компанії, а й сприяє їхньому професійному зростанню.

4. Безперервне навчання та розвиток. Безперервне навчання та розвиток відіграють ключову роль у професійному зростанні працівників, дозволяючи їм залишатися конкурентоспроможними та адаптивними до змін. Ефективна система розвитку включає кілька важливих компонентів:

- підвищення кваліфікації. Курси, тренінги та сертифікаційні програми допомагають працівникам освоювати нові методики та вдосконалювати професійні навички;
- онлайн-освіта. Доступ до сучасних навчальних платформ сприяє самостійній роботі над знаннями та розширенню перспектив;
- участь у конференціях та семінарах. Обмін досвідом, знайомство з новими тенденціями та можливість спілкування з експертами галузі;
- самоосвіта та читання. Постійне вивчення професійної літератури, статей та досліджень допомагає підтримувати високий рівень компетентності.

Розвиток через навчання не лише розширює горизонти, а й стимулює творчий підхід, сприяє професійній адаптації та забезпечує впевненість у власних здібностях.

5. Мотивація та визнання досягнень. Важливою складовою підтримки обдарованих працівників є їхня мотивація. Мотивація є фундаментальним рушієм продуктивності та розвитку професійної майстерності. Для обдарованих працівників особливо важливим є підкріплення їхніх зусиль через визнання успіхів, оскільки це стимулює їх до подальшого самовдосконалення та реалізації потенціалу.

Види мотивації:

- 1) внутрішня мотивація. Залежить від особистих інтересів, цілей і прагнення до самореалізації. Люди з високою внутрішньою мотивацією самостійно знаходять стимули для розвитку та досягнення результатів;

2) зовнішня мотивація. Формується через систему винагород, схвалення та кар'єрних можливостей. Організації можуть впливати на неї через професійне визнання, фінансові стимули та соціальне схвалення.

Методи підвищення мотивації та визнання досягнень:

- публічне визнання. Похвала перед колегами, нагороди та відзначення досягнень підкреслюють внесок працівника;
- фінансові стимули. Премії, бонуси, підвищення зарплати підтримують прагнення до високих результатів;
- кар'єрне зростання. Просування на вищі позиції, розширення відповідальності та участь у важливих проєктах мотивують до саморозвитку;
- гнучкість та автономія. Надання свободи в прийнятті рішень сприяє творчому підходу й самовираженню;
- особиста підтримка. Зворотний зв'язок, наставництво та індивідуальні бесіди з керівництвом зміцнюють відчуття значущості працівника.

Визнання досягнень не лише підтримує мотивацію, а й формує позитивний робочий клімат, де таланти можуть розкриватися та розвиватися.

6. Інноваційне середовище. Сприятлива атмосфера – це завжди відкритість до ідей. Підтримка експериментів, доступ до ресурсів допомагає обдарованим працівникам реалізувати власний потенціал. Інноваційне середовище створює сприятливі умови для активного розкриття потенціалу працівників, стимулюючи їхню творчість, нестандартне мислення та здатність до впровадження нових рішень. Коли компанія підтримує експерименти та забезпечує доступ до ресурсів, це сприяє підвищенню ефективності роботи та конкурентоспроможності організації.

Основні елементи інноваційного середовища:

1) відкритість до нових ідей. Ідеї повинні сприйматися не просто як пропозиції, а як можливості для вдосконалення. Важливо заохочувати співробітників висловлювати свої думки, навіть якщо вони здаються нетиповими чи ризикованими;

2) підтримка експериментів. Ризик є невід'ємною частиною інновацій. Надання можливості тестувати гіпотези та проводити експерименти допомагає працівникам розробляти нові рішення без страху перед помилками. Це формує культуру навчання через практику.

3) доступ до ресурсів. Талановиті працівники потребують інструментів, матеріалів, технологій і інформації для реалізації своїх ідей. Компанія має забезпечувати доступ до досліджень, технологічних платформ, фінансування та експертної підтримки.

4) гнучкість організації праці. Жорстка бюрократія пригнічує творчість. Гнучкі моделі управління, можливість автономного прийняття рішень і адаптивні робочі процеси сприяють розвитку новаторських ідей.

5) співпраця та обмін знаннями. Інноваційне середовище має бути інтерактивним – команди повинні обмінюватися досвідом, спільно вирішувати складні завдання та доповнювати ідеї одне одного;

6) мотивація до інноваційної діяльності. Стимулювання новаторських ідей через фінансові заохочення, кар'єрне зростання, внутрішні конкурси та премії сприяє активному розвитку інноваційного мислення.

Переваги інноваційного середовища для працівників та організації:

- покращення продуктивності та якості робочих процесів;
- впровадження технологічних та організаційних удосконалень;
- створення унікальних конкурентних переваг;
- підвищення мотивації та залученості працівників;
- формування культури креативності та розвитку [2, с.134].

Впровадження таких принципів дозволяє компанії бути гнучкою, адаптивною та ефективно використовувати потенціал талановитих спеціалістів.

Отже, формування та розвиток обдарованості в трудовій діяльності є не одноразовим актом, а тривалим і комплексним процесом, що залежить від взаємодії внутрішніх особистісних якостей та зовнішніх соціально-професійних умов. Його ефективна реалізація сприяє не лише самореалізації працівника, а й загальному розвитку трудової організації, підвищенню її конкурентоздатності та інноваційного потенціалу. Крім того, розвиток обдарованості в трудовій діяльності потребує системного підходу, який включає індивідуальне наставництво, створення гнучких умов для самовираження, доступ до ресурсів та підтримку експериментів. Важливу роль відіграє культура відкритості, що стимулює працівників висловлювати свої ідеї та впроваджувати новаторські рішення. Реалізація потенціалу обдарованих співробітників сприяє підвищенню ефективності бізнес-процесів, розвитку творчих компетенцій та формуванню стратегії довгострокового успіху компанії. В умовах швидких змін і технологічного прогресу гнучкий підхід до управління талантами є ключовим фактором конкурентних переваг. Таким чином, підтримка обдарованості не тільки забезпечує професійне зростання окремих працівників, а й сприяє формуванню інноваційного середовища, що розширює можливості для адаптації до ринкових викликів і забезпечує стабільний розвиток організації.

Проблеми та перспективи вивчення обдарованості у сфері праці охоплюють широкий спектр наукових, методологічних і практичних питань, пов'язаних з виявленням, розвитком і ефективним використанням потенціалу обдарованих працівників у професійному середовищі [1, с.50].

Серед основних проблем виділимо:

1. Недостатню інтеграцію теоретичних підходів. У дослідженнях обдарованості часто переважає акцент на шкільному або академічному

середовищі, в той час як обдарованість у праці залишається менш дослідженою. Бракує єдиної системи критеріїв і моделей, які б дозволяли точно і повноцінно діагностувати професійну обдарованість.

2. Складність діагностики. Визначення обдарованості в трудовій діяльності ускладнюється її багатоаспектністю – це не лише інтелектуальні здібності, але й емоційна стійкість, креативність, лідерські якості, комунікативні навички, здатність до інновацій та саморозвитку. Через це інструменти оцінки часто є фрагментарними або надто загальними.

3. Недостатня увага до індивідуальних освітніх і професійних траєкторій. У більшості випадків системи підготовки і професійного зростання не адаптовані до потреб обдарованих працівників, що призводить до їхнього професійного вигорання, міграції або втрати мотивації.

4. Обмежене використання результатів досліджень на практиці. Хоча існує багато теоретичних напрацювань у галузі вивчення обдарованості, їхнє практичне впровадження в HR-сфері, кадровому менеджменті, корпоративній освіті залишається фрагментарним.

Перспективи вивчення обдарованості у сфері праці [1, с.48, 49]:

1. Міждисциплінарний підхід. Поєднання знань з психології, педагогіки, менеджменту, нейронаук та соціології дозволить створити більш комплексну модель обдарованості в контексті трудової діяльності.

2. Розвиток цифрових інструментів оцінки. Сучасні технології, такі як big data, штучний інтелект і психометричні платформи, відкривають нові можливості для більш точної та персоналізованої діагностики професійного потенціалу.

3. Підтримка індивідуальних траєкторій професійного розвитку. Розробка гнучких систем наставництва, менторства, корпоративного навчання дозволить краще реалізувати потенціал обдарованих працівників.

4. Фокус на емоційному інтелекті та soft skills. В сучасному ринку праці велике значення має не лише технічна обдарованість, але й здатність до ефективної комунікації, адаптивності, співпраці в команді, що потребує нових методів дослідження і розвитку цих аспектів.

Отже, подальше вивчення обдарованості у сфері праці має велике значення як для індивідуального розвитку працівника, так і для підвищення ефективності організацій та економіки загалом. Збалансоване поєднання наукових досліджень і практичного впровадження дозволить виявляти, підтримувати та максимально реалізовувати людський потенціал у професійному середовищі.

Підсумовуючи, зазначимо, що обдарованість, як системна властивість суб'єкта праці, є комплексним феноменом, що проявляється у здатності людини до високопродуктивної, творчої ефективної професійної діяльності. Вона

охоплює інтелектуальні якості, мотиваційні, емоційні, соціальні та поведінкові характеристики, які формуються та розвиваються впродовж усього життя.

Обдарованість у трудовій сфері вимагає не тільки природних задатків, а й сприятливих умов для їхньої реалізації:

- належного середовища;
- підтримки з боку колективу;
- можливостей для самореалізації;
- професійного зростання.

Розгляд обдарованості як системної властивості дозволяє поєднати індивідуальні ресурси працівника з вимогами професії та запитами суспільства, забезпечуючи гармонійний розвиток особистості й підвищення ефективності праці. Вивчення цього явища відкриває перспективи для вдосконалення освітніх, управлінських та кадрових стратегій, спрямованих на підтримку талановитих фахівців і створення умов для повної реалізації їхнього потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості : зб. наук. пр. / за ред. С.Д.Максименко та Р.О.Семенової. Т.6. Вип.3. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2008. С.48-51.
2. Рибалка В.В. Психологія та педагогіка праці особистості: від обдарованості дитини до майстерності дорослого : посібник. К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. 220 с.

Романюк С. О.,
вчитель географії
Бахмутської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 10
Бахмутської міської ради Донецької області,
svitlana.romanyuk1004@gmail.com

СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті розглядається питання розвитку та підтримки обдарованих учнів під час організації дистанційного навчання на уроках географії в умовах воєнного стану. Надаються приклади використання технік зворотного зв'язку для подальшого розвитку дитини. Звертається увага на актуальність застосування сучасних інноваційних технологій.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти, дистанційне навчання, інноваційні технології.

Abstract. The article considers the issue of development and support of gifted students during the organization of distance learning in geography lessons under

martial law. Examples of the use of feedback techniques for the further development of the child are given. Attention is drawn to the relevance of the use of modern innovative technologies.

Keywords: giftedness, gifted children, distance learning, innovative technologies.

Вже давно стало зрозумілим, що найбільших успіхів у будь-якій сфері діяльності досягають ті держави, котрі мають високий інтелектуальний та творчий потенціал нації. Відомо також, що майбутнє людської цивілізації залежить виключно від реалізації обдарованості людей. Саме тому однією з основних задач системи національної освіти суверенної України є формування творчо активної, всебічно розвиненої особистості. Обдаровані діти в будь-якому суспільстві мають розглядатися як національне надбання, оскільки найбільші сподівання на покращення умов життя й розквіту нації пов'язані саме з обдарованою молоддю [6]. Тож, одним з актуальних завдань сучасної школи є виявлення, збереження, розвиток і підтримка у молодого покоління здібностей та обдарованості у практичній або розумовій сферах.

Питання розвитку обдарованості (виявлення можливостей і бажань особистості до розвитку з метою самореалізації творчого потенціалу й задоволення потреби в емоційно-вольовій сфері) залишається важливим предметом спеціальних досліджень. Вітчизняних науковців цікавлять проблеми виявлення обдарованості (О. Бобир), ідентифікації їх видів (О. Зазимко), психологічна організація взаємин вчителів з обдарованими учнями (І. Любовецька), генезис розуміння батьками проявів дитячої обдарованості (Н. Карпенко). Інтерактивну психолого-педагогічну підтримку соціалізації обдарованих учнів пропонують М. Гальченко, К. Андросович, Л. Найдьонова [2].

Найбільш визнані дослідниками ознаки явно вказують на наявність трьох груп чинників, вплив яких прослідковується в характеристиках більшості обдарованих особистостей. Це фізіологічні, психологічні та соціальні чинники обдарованості. Обдарованість є сплавом природженого і набутого індивідом [6]. Тому кожен учитель має знати тип обдарованості, щоби оцінити можливості дитини й допомогти їй розв'язувати проблеми, а ще створити для всіх без винятку дітей рівні можливості.

У навчальному процесі розвиток обдарованої дитини слід розглядати як розвиток її внутрішнього діяльнісного потенціалу, здатності бути автором, активним творцем свого життя, уміти ставити мету, шукати способи її досягнення, бути здатними вільно обирати та відповідати за нього, максимально використовувати свої здібності. Тому доцільно підтримувати учнів для всебічного розвитку їх здібностей.

Для пошуку обдарованих учнів застосовуються наступні критерії: рівень творчості, пізнавального інтересу, нестандартності мислення, пильності уваги,

неординарності підходів, вибіркове запам'ятовування, спостереження за явищами, проведення досліджень. Аналізуючи результати різних видів письмових, практичних, творчих робіт, досліджень, звертається увага на інтелектуальні здібності, ерудицію, емоційне натхнення, словниковий запас, оригінальність, об'єктивність самоаналізу, гнучкість мислення й уяви, природні задатки підлітків. Не залишається поза увагою вчителя рівень активності учнів, їх ініціативність, допитливість, відповідальність, наявність загальнолюдських якостей. Далі продовжується робота з формування, поглиблення та розвитку здібностей учня через налагодження інтелектуального і творчого взаємоспілкування з дитиною.

Для розвитку творчих здібностей школярів і формування досвіду їхньої творчої діяльності застосовую методи проблемного викладу, частково-пошукового, дослідницького, кооперативного навчання. Завдяки використанню сучасних педагогічних технологій (проектній, рівневої диференціації та індивідуалізації навчання, критичного мислення, технології «Портфоліо учня») підвищується мотивація й інтерес учнів до вивчення географії, створюється атмосфера діалогу та співробітництва, формуються в учнів уміння і навички творчої діяльності.

Навчаючись в еру цифровізації, ніяк не оминути використання в освітньому процесі інформаційно-комунікаційних засобів і технологій. Завдяки ІКТ змінюється сама методика викладання, яка стає більш демократичною та сучасною. Вона сприяє розвитку творчості, ініціативності учнів, відволіканню від постійних думок про загрозу життя. В учнів розширюються можливості самостійного вивчення предмета. Застосування інноваційних технологій сприяє активізації освітнього процесу та забезпечує не лише успішне засвоєння навчального матеріалу на всіх рівнях пізнання (знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка), а ще інтелектуальний і моральний розвиток індивідуальних ресурсів здобувачів освіти, їх самостійність, комунікабельність, формує навички самостійного і критичного мислення, ініціативність і відповідальність за результат виконаної роботи.

Формуванню творчої особистості сприяють такі види робіт: виконання нестандартних вправ, творчих завдань, проектних робіт, складання діаграми Венна, застосування кола Ейлера, кейс-метод, створення інтелект-карт, буклетів, квестів, презентацій, лепбуків, розв'язування географічних задач за алгоритмом і пошуком нестандартних підходів для їх розв'язання, відповіді на проблемні запитання, на здатність простежувати причинно-наслідкові зв'язки, робити правильні висновки. Для активізації розумових процесів, сприяння концентрації уваги пропоную розгадування ребусів, кросвордів, закодованих слів, створення синквейнів тощо.

Спрямовую зусилля дітей на отримання відчуття інтелектуальної впевненості й особистої спроможності до виконання творчих завдань, позитивних емоцій від результатів праці. Шляхами стимулювання самостійності та саморозвитку учнів вважаю доцільним застосування розвиваючого навчання у викладанні географії, оскільки в його основі лежить дослідження проблеми з різних точок зору. Наприклад, використовую методичний прийом «Знаю – Хочу дізнатися – Дізнався», який спирається на певні знання / досвід, що є у дитини. Завдяки застосуванню прийому «Ромашка Б.Блума», учні відповідають на різні типи питань: прості, уточнювальні, пояснювальні, оцінювальні, практичні.

Задля розвитку мислення зростання встановлюю для обдарованих учнів високі стандарти та очікування, розбиваю завдання на короткотривалі досяжні цілі, постійно здійснюю їх заохочення за наполегливість і старання в процесі діяльності [3]. З метою формування вмінь самоконтролю залучаю підлітків до здійснення самооцінки, використовуючи рубрики - чітко структуровані критерії оцінювання, які розбивають завдання на окремі компоненти та визначають рівні їх виконання. Така діяльність розкриває критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей та об'єктивного оцінювання власних результатів навчання.

Для бачення перспектив особистісного руху в опануванні учбового матеріалу та самореалізації дитини виконані ними роботи переглядаю з погляду конструктивної критики. Для успішного надання зворотного зв'язку ретельно обмірковую, якою буде реакція дитини, зокрема, як вона вплине на їхню впевненість у собі та мотивацію до навчання. Переконаюся, що відгук (feedback) містить конкретну інформацію про успіхи й помилки із детальними роз'ясненнями. Таким чином, завдяки конструктивному зворотному зв'язку школярі можуть зосередити навчальні зусилля на своїх слабких місцях, усвідомити, що робили неправильно, отримати підтримку в тому, щоб взяти на себе більше відповідальності за власний розвиток та підвищити свою мотивацію [4]. Приміром, використовую наступні техніки зворотного зв'язку: «Три «П»: Почни – Перестань – Продовжуй (Що варто почати робити? Що варто перестати робити? Що варто продовжувати робити?), «Правило 3–2–1»: три позитивних моменти, що сподобалися в роботі – два питання – одна рекомендація для покращення результату або «Модель GOLD» (GOAL – мета, OUTCOME – результат, LEARN – навчання/висновки, DEVELOPMENT – розвиток). Ця техніка полягає у тому, щоб учень відповів на запитання про мету його роботи, очікування від виконання завдання. Потім, які отримав результати, що вийшло, чого навчився, виконуючи це завдання. І нарешті – як дитина бачить ускладнення своєї роботи, що хотіла б спробувати далі, куди рухатися, з чим попрацювати [4]. Така взаємодія сприяє збагаченню інтелектуальної, емоційної та діяльнісної сфер підлітків. Крім того, вибудовується консенсус та досягаються конкретні результати, учні вчаться рефлексувати, усвідомлюючи свої дії.

Дотримуючись принципів рівності, добровільності та довіри, намагаюся створювати найсприятливіші можливості для розвитку активності дітей та їх обдарувань. Для цього пристосовую прийоми, методи й форми педагогічного впливу до індивідуальних особистостей учнів. На навчальних заняттях створюю умови для психологічного комфорту, сприятливого настрою та емоційного піднесення з метою набуття учнями вмінь контролювати ситуацію навчання й отримати почуття задоволення від роботи. Для відчуття впевненості в безпеці працюю над покращенням їх ментального здоров'я. Подолати соціальну ізоляцію дистанційного навчання в умовах війни, налагодити живе спілкування, зміцнити соціальні зв'язки обдарованих учнів допомагає дотримання партнерських взаємин, які спрямовані на відкрите, щире спілкування та зорієнтовані на формування цінностей (самореалізація, лідерство, свобода).

Для відчуття впевненості в безпеці у воєнний час запроваджую щоденний ритуал оцінювання власного емоційного стану учнів. Задля цього здійснюю емоційну перекличку: проговорюємо, що переживає дитина тут і зараз («Я відчуваю, що...»), взаємно підтримуємо одне одного («Я пишаюся сьогодні тим, що ви зробили..., як ви сьогодні справилися із завданнями..., як ви уважно та безпечно себе поводити...»). На навчальних заняттях створюю умови для психологічного комфорту, сприятливого настрою та емоційного піднесення з метою набуття учнями вмінь контролювати ситуацію навчання й отримати почуття задоволення від групової та індивідуальної роботи. Результати праці в групах надають впевненості школярам, мотивують їх до активного спілкування та забезпечують позитивні враження. Така діяльність розвиває здібності учнів співпрацювати в групі, здійснювати пошук необхідної інформації, обґрунтовувати власні думки, слухати однокласників, оцінювати їхні погляди та співвідносити з власними [1].

В обдарованих дітей чітко виявляється потреба в дослідницькій і пошуковій активності, що дозволяє учневі зануритися у творчий процес навчання і виховує в ньому жагу до знань, прагнення до відкриттів, активної розумової праці та самопізнання. А також продемонструвати пізнавальну активність і самостійність, поглиблене й різнобічне вивчення особливостей природи з урахуванням інтересів та нахилів вихованців [5].

Для підготовки дітей до участі в різноманітних конкурсах, інтелектуальних змаганнях організовую додаткові індивідуальні та групові заняття, які проводяться у дистанційному форматі. На них учнями набувається досвід творчості та формується здатність до творчої співпраці. Індивідуальна програма підготовки залежить від кінцевої мети здобувача освіти, його здібностей та особливостей характеру. При цьому завжди враховую інтереси дитини. Для розуміння результату, якого бажають досягнути школярі, провожу індивідуальні бесіди. Задля досягнення мети допомагаю їм поставити покрокові завдання. З

метою формування навички концентрації уваги на важливому матеріалі пропоную застосовувати техніку "Pomodoro". Використовуючи такий інструмент керування часом (тайм-менеджмент), діти вчаться позбавлятися постійних відволікань під час навчання – прокрастинації та підвищувати власну ефективність підготовки до випробувань.

Надаю підліткам методичні рекомендації та поради щодо дотримання режиму дня, звертаю увагу на вміння володіти собою, вміло користуватися здобутими знаннями в умовах конкуренції, стресу. Разом працюємо над вихованням порядності, формування переконання, що найцінніша перемога – та, яка здобута чесно з дотримання принципів академічної доброчесності, завдяки своїм зусиллям. Звертаю увагу на виявлення поваги до однолітків-конкурентів, вміння витримувати невдачу або поразку, а не тільки приймати перемогу, а ще уникати "зіркової хвороби".

Важливу роль приділяю роботі з батьками учнів, тому що умови, в яких сьогодні вимушені навчатися обдаровані учні, вимагають особливого прояву педагогічної й психологічної культури дорослих. Провожу для них консультації та надаю рекомендації з формування особистої відповідальності за власне життя та здоров'я, стресового стану, здійснення профілактики дистресів, підвищення рівня стресостійкості; формування практичних навичок саморегуляції та самоорганізації; розвитку навичок медіаграмотності.

Отже, попри складні умови, важливо надавати допомогу для розвитку обдарованих учнів. Тому що навчання є процесом, який дає їм певну підтримку у своїх силах, відчуття стабільності та безпеки, а створення сприятливих умов у процесі навчання допомагає в самореалізації творчого потенціалу особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Проблема розвитку обдарованої особистості в Україні і світі: сучасний стан і перспективи // Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ–Вінниця, 2012. Вип. 73.
2. Гальченко М. С., Андросович К. А., Найдьонова Л. М. Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників: методичний посібник. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018.
3. Гаврюшенко Г.В., Мельник І.Г., Методичні аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій на уроках географії. Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. – 2018. – Випуск 9.
4. Фасилітований курс «ФОКУС: Формувальне Оцінювання – Кооперація, Успіх, Самореалізація», Європейський центр імені Вергеланда, БО "Центр освітніх ініціатив".
5. Вербицький В.В., Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України. Київ, 2020.
6. <https://vseosvita.ua/library/embed/0100cb1y-0d4f.docx.html>. Теоретичні особливості розвитку обдарованої дитини. Поняття "обдарованість", 17.05.2025.

Саханенко Світлана Василівна,
учителька української мови та літератури,
Водянський ліцей Верхньодніпровської міської ради,
Дніпропетровська область, Україна
svitlankaborzenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-1217-1366>

STEM-ОСВІТА НА УРОКАХ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті описана розроблена автором статті методична розробка STEM-уроку для 5-6 класу (учні/учениці 10-13 років). Обдаровані діти – це гордість та майбутнє нації. Кожна дитина від природи – пошуковець, відкривач, творець, мрійник. Її уяву не можна обмежувати. Їй треба дати якомога більше зацікавленості, життєрадісності в прийомах навчання і захопити її сприйнятливую душу добрим і прекрасним. Поєднання STEM-уроку з уроком української мови чи літератури відкриває нові можливості для учнів розвивати таланти та здібності, збагачує їхні знання та розуміння сучасного світу, цікаво вивчати та закріплювати теоретичні знання з предмету. Наступний приклад STEM-уроку з української мови є тому підтвердженням.

Ключові слова: STEM-урок, НУШ, речення, розвиток.

Abstract. The article describes the author's methodological development of a STEM lesson for grades 5-6 (students 10-13 years old). Gifted children are the pride and future of the nation. Every child is by nature a seeker, discoverer, creator, dreamer. Their imagination cannot be limited. The child should be given as much interest and cheerfulness as possible in learning methods and captivate her receptive soul with the good and beautiful. Combining a STEM lesson with a lesson in the Ukrainian language or literature opens up new opportunities for students to develop talents and abilities, enrich their knowledge and understanding of the modern world, and make it interesting to study and consolidate theoretical knowledge in the subject. The following example of a STEM lesson in Ukrainian is a confirmation of this.

Keywords: STEM lesson, NUS, sentence, development.

Поєднання STEM-уроку з уроком української мови чи літератури відкриває нові можливості для учнів розвивати таланти та здібності, збагачує їхні знання та розуміння сучасного світу, цікаво вивчати та закріплювати теоретичні знання з предмету. Наступний приклад STEM-уроку з української мови «Мовно-літературний реактивний рух – склади речення є тому підтвердженням.

Інтеграція з предметами: українська мова та література, інформатика, технології, мистецтво.

Мета: освітня – формувати в учнівства знання про особливості побудови речення, учити складати речення та розповідати про свої враження від побудови речення; розвивати критичне мислення; збагачувати словниковий запас; виховувати вміння слухати;

розвиваюча – розвивати інформаційно-комунікаційні вміння, спостережливість, медіаграмотність, критичне, креативне, інженерне, математичне, просторове та логічне мислення, вміння порівнювати, аналізувати, удосконалювати навички самостійного здобуття знань;

виховна – виховувати в учнів та учениць інтерес до читання, письма, працелюбність; відчуття прекрасного, творчість, гендерну рівність, патріотизм, національну гордість.

Очікувані результати навчання

Наприкінці заняття учні (учениці):

будують речення, використовуючи слова різних частин мови;

аналізують правильність виконання завдання(побудова речень відповідно граматичних форм різних частин мови);

оцінюють важливість вивчення, знання інформації про *граматичні форми слів різних частин мови*;

уміють граматично правильно будувати речення.

Необхідні матеріали для проведення уроку: ноутбук, принтер, плазмовий телевізор (проектор, мультимедійна дошка), кольоровий папір, скотч прозорий односторонній 12мм*2м, скотч двосторонній на спіненій основі 12мм*2м, шпатель 0,2 см довжина 29 см, зразки речень, схеми для побудови та запису речень, лінійка, набір крашанок із пінопласту маленькі - 2 см (100 шт. в упаковці), ножиці, презентація (**фото 1**).

Фото 1

Що підготувати заздалегідь? Моделі речення, роздруківки слів, презентацію, відео [1], [2].

II. ВИКОРИСТАННЯ ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ ДО STEM-УРОКУ

Етап емпатії.

Для оформлення карти емпатії використовувалися методи спостереження (фото 2)

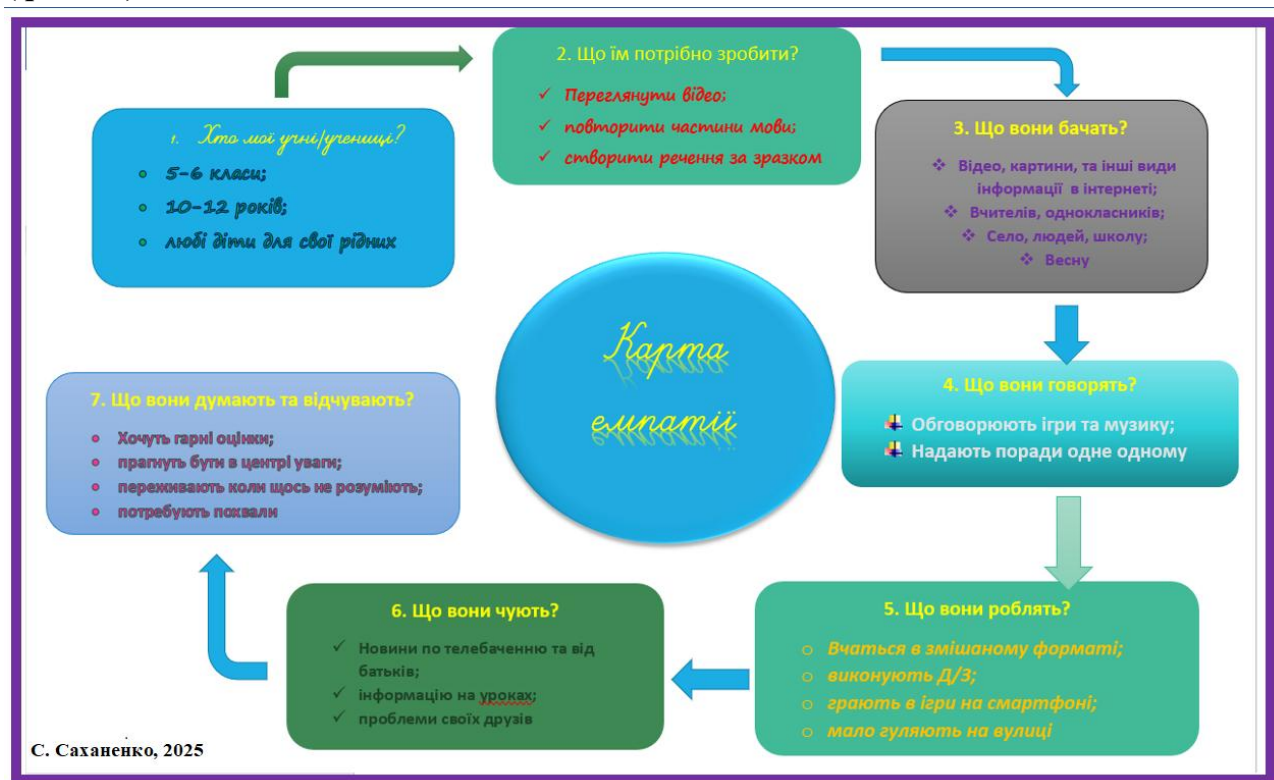

Фото 2

Етап фокусування.

На даному етапі використовувалися методи: цитати, кластеризація, мапи думок.

1. Опитування дітей, бесіда, мозковий штурм (приймались усі відповіді дітей на запитання: «Яка будова простого речення?»)

2. Пошук цитат, поезії, зображень в Інтернеті заради мотивації

3. Підбираючи STEM-активності, розмірковувала: як інтегрувати предмети, зацікавити дітей, залучити батьків, повторити/вивчити будову речення та його синтаксичну розбір, зібрати мотиваційні цитати, розробити етапи уроку, як оцінити?

Етап генерування ідей. На цьому етапі використовувалися методи мозковий штурм та питання-гачки (запуск креативності через проблемні питання).

Етап оцінка ідей. Даний етап проводився за активної участі учнів/учениць. Для визначення найкращої ідеї (оцінка ідеї) враховувалися: пріоритети, цінність ідеї у співвідношенні з можливостями реалізації, креативність. Все це детально обговорювалося з дітьми.

Етап прототипування. Цей етап включав розробку прототипу презентації за визначеною дітьми темою. Пройшло обговорення даного STEM-уроку.

Етап тестування. А також, презентація пройшла своєрідну «апробацію» і тестування, була показана дітям (Діані та Софії), здобувачкам освіти 5 класу, де планувалося в подальшому реалізувати STEM-урок. Тим самим було забезпечено принцип зворотнього зв'язку. За результатами були внесені корективи щодо зменшення текстової інформації в презентації, наповнення її дослідницькими матеріалами та включена творча складова також запропоновано було створення відео.

III. Розробка STEM-уроку.

Примітка. Дану розробку можна використовувати для проведення уроку в режимі офлайн (розширена версія, при якій діти в повній мірі можуть донести інформацію до однолітків), або в режимі онлайн (звужена версія, при запровадженні якої акцент робиться більшою мірою на самостійному опрацюванні дітьми інформації з презентації, доповідачі/доповідачки звертають увагу лише на найважливіші моменти).

Організаційний момент

Налаштувати дітей на позитивну, але водночас робочу атмосферу.

Актуалізація опорних знань

Прислів'я та приказки про слово, навчання, знання, розум (дітям пропонується пояснити їх значення).

Ласкаве слово веселить цілий день.

Навчай інших – і сам навчишся.

Хто не знає, той не сумнівається.

Знання робить життя красним.

Часами і слово тяжко, як з каменя добути.

(Про людину, яка дуже мало говорить.)

Слово може врятувати людину, слово може і вбити.

(Людське слово має дуже велику силу.)

Слово не горобець, як вилетить - не піймаєш.

(Сказаного слова не завернеш.)

Чого навчився, того за плечима не носить.

Мудрим ніхто не вродився, а навчився.

Не перо пише, а розум.

Розумний всякому дає лад.

Мотивація освітньої діяльності.

Дітям повідомляється про сутність та основні підходи STEM-навчання (фото 3). Перегляд відео «Що таке STEM? STEM-освіта в Україні» [1].

Повторення теоретичного матеріалу.

Повторення вивченої інформації про речення. Питання для учнів (так, ні):

1. Речення – це слово або група слів, зв'язаних за змістом? (Так)
2. Речення виражає закінчену думку? (Так)
3. При усному мовленні речення виділяється інтонаційно – у кінці речення робиться пауза. (Так)
4. При записі перше слово речення починається з великої букви, а в кінці речення ставиться потрібний розділовий знак (. ! ?)? (Так)
5. За метою висловлювання речення діляться на три групи: розповідні; питальні; спонукальні? (Так)
6. Речення, мета яких про когось або про щось розповісти, називаються розповідними? (Так) Наведіть приклад. (Приклад: Софійка з батьками поїхали в гості до дідуся.)
7. Розповідне речення вимовляється емоційно, у кінці речення голос потрібно підвищити? (Ні) Наведіть приклад. (Розповідне речення вимовляється спокійно, у кінці речення голос знижується.)
8. Речення, мета яких поставити питання (про когось або про щось запитати), називаються питальними? (Так) Наведіть приклад. (Приклад: Коли почнуться зимові канікули?)
9. При вимові питального речення треба знизити голос на тому слові, на яке треба відповісти? (Ні) (При вимові питального речення треба підвищити голос на тому слові, на яке треба відповісти.)
10. Речення, мета яких когось спонукати або закликати до певної дії, називаються спонукальними? (Так)
11. До спонукування належить: порада, прохання, заборона, заклик, наказ тощо? (Так) Наведіть приклад. (Приклад: Дай, будь ласка, мені ручку.)
12. Вимовляється спонукальне речення без спонукальної інтонації? (Ні) (Вимовляється спонукальне речення із спонукальною інтонацією.)

Фото 3

Вправа «Хмаринка слів»

Хід вправи: хмаринку можуть скласти самі діти, або ж за допомогою учителя (фото 4,5)

Foto 4

Фото 5

Хмару слів можна легко згенерувати власноруч з використанням спеціальних програм:

Word It Out

Word It Out – безкоштовний англомовний сервіс для створення хмар слів, який є одним з найпростіших і зручних у використанні.

Якщо ваша англійська недосконала, у браузері Google Chrome можна налаштувати автоматичний переклад сторінки, будь-якою зручною для вас мовою.

Word Cloud Generation

Word Cloud Generation – англомовний сервіс для створення тегових хмар, який має найбільш зручну інтуїтивно зрозумілу навігацію.

Word Art (Tagul)

Word Art – багатофункціональний англomовний сервіс для створення хмар слів. З його допомогою можна створювати яскраві хмари різної форми. Однак недоліком цієї програми є певне спотворення шрифтів при відображенні кирилиці.

Запитання до учнів:

– Чому могли виникнути такі асоціації?

Актуальність теми.

Тема STEM-уроку підвищить грамотність, сприятиме створенню критично мислячих учнів і майбутніх новаторів. Учням та ученицям пропонується обдумати основне, проблемне питання уроку: «Яку роль відіграє граматично правильно побудоване речення?»

Вивчення нового матеріалу

1. Для здійснення даного етапу уроку необхідно заздалегідь (готуючись до уроку) розділити дітей на групи відповідно до їх предметних уподобань та гендерної рівності; приготувати роздатковий матеріал, презентацію.
2. Кожна група працює над збором інформації з мережі Інтернет у вигляді фактів, достовірних даних та разом з учителем/вчителькою оформляє результати дослідження у вигляді окремого розділу електронної презентації. При цьому вчитель/вчителька є неупередженим ведучим (фасилітатором), що не втручається в процес дослідження (виступів), а лише допомагає дітям при потребі, спрямовує їх у потрібному напрямку.

Необхідно ознайомити дітей з правилами роботи на уроці та техніку безпеки користування ножицями (фото 6):

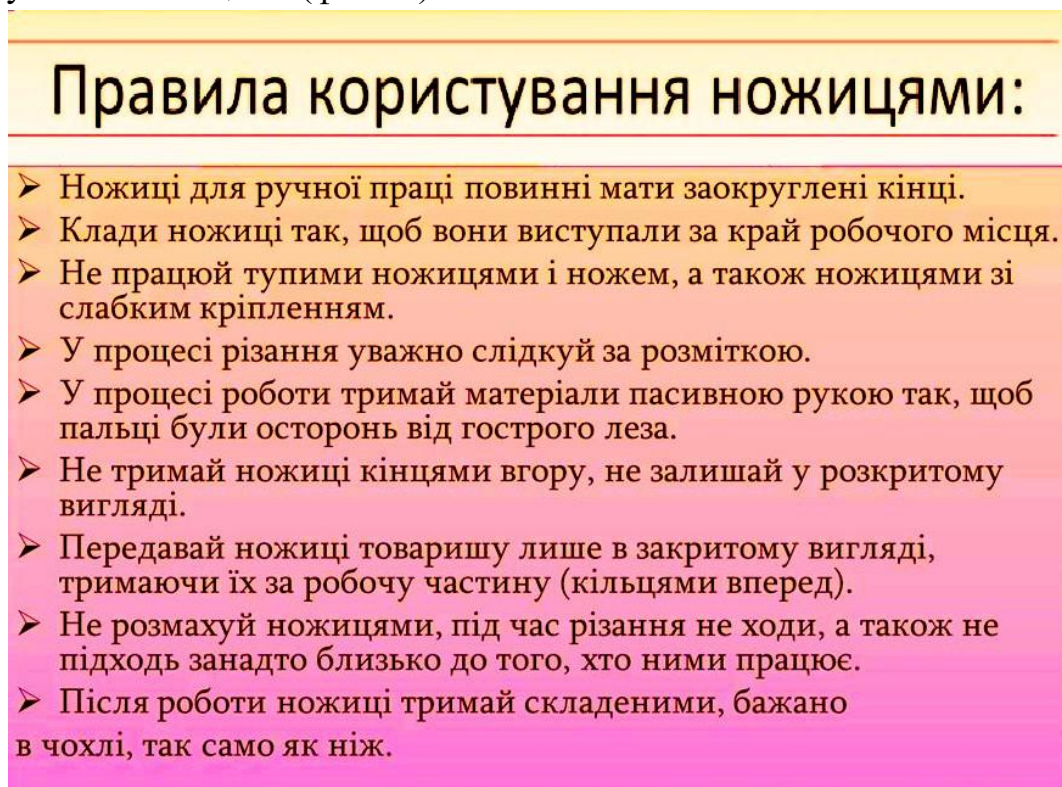

Фото 6

Варто звернути увагу дітей на гендерну рівність, взаємоповагу та толерантність. А також, що в презентації є слайди де описується творче завдання – виготовлення поробки «Склади речення».

В подальшому, представники/представниці з кожної групи виконують творче конструювання речення, за схемою, використовуючи підготовлений заздалегідь розділ презентації, де описано кожен наступний етап роботи.

Творче конструювання

Робота в групах

Діти працюють в групах по 4 учні. Об'єднати учнів у 3 групи за допомогою жеребкування у випадку роботи у класі (скринька з смайлами) (фото 7).

Фото 7

Кожен учень отримує роздатковий матеріал: ножиці, скотч прозорий односторонній 12мм*2м, скотч двосторонній на спіненій основі 12мм*2м, шпажку 0,2 см довжина 29 см – 1 шт., слова різних частин мови, схему для побудови та запису речень, набір крашанок з пінопласту маленькі - 2 см (6 шт.) (фото 8).

Фото 8

Етапи конструювання:

1. Шпажку поділити навпіл (фото 9).
2. Взяти крашанку і пронизати крізь шпажку. Так зробити з усіма крашанками (фото 9).

Фото 9

3. Заздалегідь заламіновані (за допомогою ламінатора чи заклеїти скотчем) надруковані слова (частини мови та розділові знаки) розрізати та розкласти в тарілочки (фото 10, 11, 12).

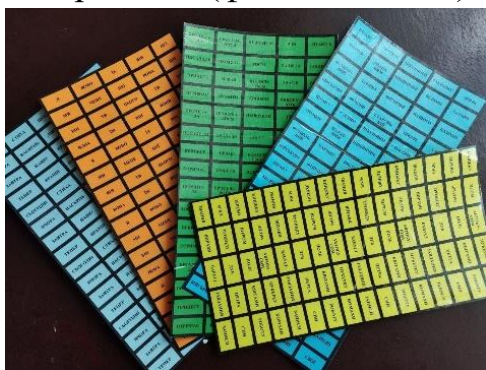

Фото 10

Фото 11

Фото 12

Фото 13

4. Взяти скотч двосторонній і обмотати кінець(не гострий) шпажки. Потім зняти плівку і наклеїти на клейку основу кольоровий папір (фото 13)
5. Взяти крашанки та наклеїти навколо них теж двосторонній скотч (фото14, 15).

Фото 14

Фото 15

6. Одне за одним знімати захисну плівку з крашанок та наклеювати смужки зі словами на них. Коли наклеїли всі 6 – нанизати їх на шпажку, відповідно схемі (фото 16).

Фото 16

7. Потім граматично правильно побудувати речення зі слів і записати їх в картку (фото 17, 18).

Фото 17

Фото 18

Рефлексія

Дітям пропонуються «теги», які необхідно доповнити. Кожен учень/учениця вибирає по одному і закінчує його. По черзі зачитують побудовані речення, яке записали до картки. Крім того, діти обирають смайлик, який відповідає настрою після уроку (діляться емоціями). Створюють сонечко зі своїх конструкцій (фото 19).

Фото 19

Домашнє завдання

Діти обмінюються шпажками з реченнями й мають побудувати вдома по 4 речення й записати їх у зошит.

У ході рефлексії всі діти обрали смайлики з «лайком» та «сердечком». Дуже сподобався всім урок! Чекатимуть з нетерпінням наступний, щоб поділитися побудованими реченнями.

Отже, ефективність STEM - уроку доведена. Мету вдалося досягти в повній мірі. Діти працювали з бажанням, правильно будували речення та вийшли з уроку щасливі!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Відео «Що таке STEM? STEM-освіта в Україні». URL:
<https://youtu.be/ZS930V2mPS4?si=Ek5wc3dTbh1TaEbk>
2. Посилання на відео проведеного уроку: URL:
<https://www.facebook.com/share/p/15BK9Wntc4/>

Свінцицька Н. М.,
*вчитель інформатики Биківського ліцею
Романівської селищної ради Житомирської області,
ni7433368@gmail.com*

ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ІНФОРМАТИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ В НАПРЯМІ ДІАГНОСТИКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ НУШ

У доповіді розглянуті потенційні можливості інформатичної освітньої галузі щодо діагностики та розвитку різних видів обдарованості учнів у межах реалізації концепції «Нова українська школа». Зазначено, що інформатика як навчальна дисципліна створює сприятливе середовище для виявлення і розвитку академічної, інтелектуальної, творчої, технічної, художньої, комунікативної

та лідерської обдарованості. Акцентується увага на важливості поєднання природних задатків учнів, освітнього середовища та особистісної активності в процесі розвитку обдарованості. Проаналізовано роль учителя інформатики у впровадженні інструментів індивідуалізації навчання, зокрема застосування цифрових платформ, проєктно-дослідницької діяльності, онлайн-ресурсів. Наголошено на необхідності систематичної підтримки обдарованості не лише в рамках уроків, а й через позакласну діяльність, що сприятиме всебічному розвитку потенціалу кожного учня.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, інформатика, Нова українська школа, обдарованість, розвиток обдарованості, цифрові інструменти.

The report explores the potential of the informatics educational domain in diagnosing and developing various types of giftedness among students within the framework of the New Ukrainian School (NUS) reform. It highlights that informatics as an academic subject provides a favorable environment for identifying academic, intellectual, creative, technical, artistic, communicative, and leadership giftedness. The importance of the interaction between students' natural aptitudes, the educational environment, and personal engagement in the development of giftedness emphasized. The report analyzes the role of the informatics teacher in implementing personalized learning tools, including digital platforms, project-based activities, and online resources. It stresses the need for systematic support of giftedness not only during lessons but also through extracurricular and project-based learning, fostering the comprehensive development of each student's potential.

Keywords: digital technologies, giftedness, informatics, New Ukrainian School, personalized learning, talent development.

Реформування середньої освіти за концепцією «Нова українська школа» (НУШ) визначає одним із головних пріоритетів створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини, з урахуванням її індивідуальних особливостей, потреб, здібностей та інтересів. Такий підхід повністю відповідає концепції особистісно орієнтованого навчання, яке ставить в центр освітнього процесу не процес і результати засвоєння знань, а розвиток внутрішнього потенціалу особистості.

В рамках концепції НУШ наголошується, що кожна дитина є унікальною, а тому освітня система має забезпечити можливість для виявлення її сильних сторін і створення умов для їх розвитку. Саме тому перед школою ставляться такі завдання: раннє виявлення обдарованості дитини в різних сферах (інтелектуальній, креативній, технічній, емоційній, соціальній тощо); індивідуалізація навчання – адаптація методів, темпу й змісту освіти до потреб конкретного учня; залучення здобувачів освіти до проєктної, дослідницької і творчої діяльності задля розкриття і підтримки їхніх талантів [2, с. 13].

Як зазначають дослідники, обдарованість є багатогранним утворенням, адже її прояви можуть різнитися залежно від віку та особливостей поєднання

різних психічних сфер особистості. Обдарованість людини охоплює поєднання пізнавальних, емоційно-вольових, психофізіологічних, мотиваційних та інших сфер психіки. В залежності від предметної спрямованості вчені виділяють сім основних видів обдарованості дітей: академічна, інтелектуальна, творча (креативна), технічна, художня, комунікаційна і лідерська, рухова [1, с. 79].

В рамках реалізації змісту навчальної програми НУШ за інформатичною освітньою галуззю є можливості для діагностики і розвитку обдарованості дітей майже за усіма напрямками, зокрема:

- інтелектуальна обдарованість проявляється у здатності учнів до логічного, аналітичного та системного мислення; вона формується завдяки роботі з алгоритмами, даними, інформаційними моделями, а також під час аналізу й розв'язання складних задач у різних програмних середовищах;

- академічна обдарованість знаходить виявлення у прагненні досягати високих результатів у навчанні, особливо через участь у конкурсах, олімпіадах з інформаційних технологій і програмування;

- творча (креативна) обдарованість розвивається під час створення власних цифрових продуктів, мультимедійних проєктів, інтерактивних презентацій, комп'ютерних ігор, вебсайтів та застосунків, що вимагає нестандартного мислення, вміння генерувати оригінальні ідеї й реалізовувати їх у цифровому середовищі;

- технічна обдарованість формується завдяки залученню учнів до практичної роботи з технічними засобами, цифровими пристроями й робототехнікою, а також набуттям учнями навичок з моделювання, конструювання, розробки технічних прототипів;

- художня обдарованість – вона виявляється у здатності дитини до візуального мислення, естетичного сприйняття, розвинутого почуття композиції, кольору, ритму, образного бачення світу; на уроках інформатики вона розвивається під час опанування графічних редакторів, створення мультимедійних презентацій, роботи в середовищах для створення анімації й відеоконтенту, вивчення 3D-моделювання й графічного дизайну.

- комунікативна і лідерська обдарованість проявляється на уроках інформатики у здатності учнів планувати та координувати роботу команд під час реалізації проєктів, брати на себе відповідальність за результат, самостійно організовувати своє навчання й навчання інших, а також представляти результати командної роботи на публічних заходах.

Потрібно розуміти, що рівень розвитку, якісна своєрідність і характер обдарованості завжди є результатом взаємодії природних задатків, освітнього середовища й опосередкованої діяльності самої особистості [3, с. 32]. Тобто, розвиток обдарованості дітей є складним динамічним процесом, який не

зводиться виключно до виявлення природних здібностей. Він реалізується на перетині виявлення внутрішнього потенціалу дитини, зовнішніх умов навчання та активної залученості самої особистості в процес пізнання, творчості та самореалізації. Саме тому важливо створити на уроках інформатики таке освітнє середовище, яке не лише виявляє задатки, а й активно стимулює й підтримує їх перетворення в обдарованість різного характеру.

У контексті діагностики і розвитку обдарованості дітей інформатична освітня галузь відіграє особливо важливу роль. Вона є однією з найбільш гнучких і ресурсних сфер, яка забезпечує широкий спектр навчальних і творчих активностей, що дозволяють кожній дитині проявити себе, незалежно від того, чи має вона схильність до логіки, дизайну, інженерії, командної роботи чи самостійного пошуку інформації. Саме інформатика формує стимулююче й технологічно насичене середовище, яке здатне адаптуватися під різні стилі навчання й рівні підготовки, тим самим підтримуючи як раннє виявлення здібностей, так і їх цілеспрямований розвиток.

Враховуючи вид обдарованості та індивідуальні освітні потреби кожного учня, вчитель інформатики має можливість реалізувати в освітньому процесі індивідуалізоване навчання через наявні інструменти:

Цифрові освітні платформи та адаптивні середовища навчання (Classtime, Google Classroom, Code.org, Scratch тощо) – вони дозволяють забезпечувати реалізацію на уроках інформатики індивідуальної освітньої траєкторії учнів, надавати диференційовані завдання відповідно до рівня складності, що відповідає здібностям та рівню розвитку дитини; використовувати елементи адаптивного навчання, коли завдання автоматично підлаштовуються під рівень учня (наприклад, у вивченні алгоритмів чи основ програмування); отримувати аналітику навчальної активності, яка є інструментом діагностики і прийняття педагогічних рішень.

Проектно-дослідницьку діяльність – дає змогу учням самостійно обирати тематику проєктів, робоче програмне забезпечення та форми презентації результатів; дозволяє інтегрувати інформатику з іншими навчальними предметами (наприклад, створювати проєкти на перетині інформаційних технологій і біології, математики, фізики, мистецтва чи історії).

Онлайн-курси, цифрові бібліотеки та освітні ресурси – надають учням доступ до позапрограмного контенту, що дозволяє учням розширювати свої знання у вибраній сфері (наприклад, вивчати мови програмування, штучний інтелект тощо), формувати поглиблену навчальну траєкторію за рахунок використання відкритих освітніх ресурсів (Coursera, Prometheus, EdEra, OpenEdu тощо), готуватися до участі у змаганнях, олімпіадах чи конкурсах.

Важливо брати до уваги, систематична підтримка різних видів обдарованості в межах уроків інформатики має бути не епізодичним явищем, а

інтегрованою частиною освітнього процесу, яка охоплюватиме не лише навчальні заняття, а й позакласну, проєктну, конкурсну діяльність. Від того, наскільки успішно вчитель зможе створити умови для такої підтримки, залежить глибина й траєкторія розвитку обдарованості кожної дитини, а відтак і якісне втілення основних підходів Нової української школи на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Обдарованість: сутність, структура, технології розвитку. Шляхи і методи забезпечення подальшого творчого зростання обдарованої молоді: наук.-метод. зб. Житомир: ЖОППО, 2008. С. 78-89.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ya / za zag. red. N. M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.
3. Шевчишена О. В. Психолого-педагогічний супровід обдарованої дитини у загальноосвітньому навчальному закладі: науково-метод. посіб. Хмельницький: ОППО, 2016. 237 с.

Сива О. М.,

провідний інженер

навчальної лабораторії оптичних та перспективних ліній зв'язку

кафедри телекомунікаційних систем та мереж

Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій,

м. Київ,

pzuzunya@gmail.com

Підгородецька І. М.,

оператор навчальної лабораторії кафедри хімічного, біологічного,

радіологічного, ядерного захисту та цивільної безпеки інституту логістики та

підтримки військ (сил) Національного університету оборони України,

м. Київ,

medonkairunya@gmail.com

Марчук О. М.,

старший викладач кафедри телекомунікаційних систем та мереж

Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій,

м. Київ,

olya.marchyk.1999@ukr.net

ЦИФРОВІ СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНУ ОСВІТНЮ ПАРАДИГМУ

У сучасну епоху глобальної цифрової трансформації, коли знання та інформація стали основними рушіями соціально-економічного прогресу, освіта набуває нового змісту й форми. У центрі цієї трансформації знаходиться людина – її здатність до адаптації, навчання, креативного мислення та інноваційної

діяльності. Особливої уваги в цьому контексті потребують обдаровані особистості, які є інтелектуальним потенціалом нації, основою майбутнього розвитку держави. Розробка ефективних цифрових стратегій підтримки й розвитку обдарованої молоді є ключовим завданням не лише освітньої політики, а й державної стратегії інноваційного розвитку. Цифрова трансформація освіти повинна враховувати унікальні потреби таких учнів і студентів, спрямовуючи ресурси та інструменти на максимальне розкриття їхнього потенціалу.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) дозволяють створювати середовища, в яких обдаровані особистості можуть вільно розвиватися, експериментувати, здобувати знання в зручному темпі, поглиблювати власні інтереси та реалізовувати творчі ідеї. Застосування адаптивних систем навчання, штучного інтелекту, доповненої реальності, віртуальних симуляторів та аналітики великих даних відкриває нові горизонти для самостійної освітньої діяльності. Наприклад, платформи на основі AI (як-от GPTOnline.ai) здатні надавати персоналізовані поради, допомагати з проєктами, пропонувати нестандартні способи розв'язання завдань, а також стимулювати розвиток критичного мислення.

Цифрова освіта для обдарованих не може обмежуватись лише академічною підготовкою. Вона повинна бути багатовекторною, охоплювати розвиток емоційного інтелекту, креативності, навичок соціальної взаємодії, міжкультурної комунікації та морально-етичних засад поведінки у цифровому середовищі. Таким чином, цифрові стратегії мають включати програми з розвитку soft skills, засоби емоційної підтримки, електронні платформи для тьюторингу й менторства, інтерактивні форуми для обміну ідеями та досвідом. Також надзвичайно важливо забезпечити учням можливість участі в міжнародних проєктах, конкурсах, хакатонах і наукових симпозіумах завдяки цифровим інструментам.

Ще однією важливою складовою є роль педагогів у реалізації цифрових стратегій. Учитель у цифрову епоху стає не просто джерелом знань, а фасилітатором, наставником, модератором інтелектуального діалогу. Для цього необхідно постійно підвищувати цифрову грамотність педагогів, забезпечити їм доступ до якісних цифрових ресурсів, систематичну методичну підтримку та можливість обміну досвідом з колегами з інших регіонів і країн. Не менш важливою є й правова та етична складова цифрової освіти: необхідно регулювати питання авторського права, академічної доброчесності, захисту персональних даних, етики спілкування в онлайн-середовищі, що є особливо актуальним у роботі з обдарованими особистостями, схильними до глибокого осмислення соціальних процесів.

Цифрові стратегії також мають відповідати принципам доступності й інклюзивності. Обдаровані учні можуть походити з різних соціальних,

економічних і культурних середовищ, і важливо забезпечити кожному рівний доступ до технологій, освітніх платформ, менторської підтримки, незалежно від місця проживання чи матеріального становища. Для цього держава й освітні заклади повинні інвестувати в інфраструктуру, проводити системні програми з цифрової інклюзії, розробляти спеціальні гранти та освітні ініціативи, що підтримують обдаровану молодь із сільських регіонів, малозабезпечених родин чи особливими освітніми потребами.

І нарешті, важливо пам'ятати, що цифрові технології самі по собі не є панацеєю. Їхня ефективність залежить від цілісності освітньої системи, якості педагогічного супроводу, наявності мотиваційного середовища та активної участі всіх суб'єктів освітнього процесу – учнів, вчителів, батьків, адміністраторів, науковців і технологічних партнерів. Тільки в умовах гармонійної взаємодії між цифровими інструментами та гуманістичними цінностями освіта може справді розвивати обдаровану особистість – відповідальну, інноваційну, мислячу та здатну до глибокої самореалізації в глобалізованому світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошук І.С., Яременко Л.А. «Стили і стратегії навчання обдарованих»
2. Сапухіна О. В. «Інноваційні технології навчання обдарованої молоді як запорука формування ключових компетентностей особистості»

Наталія Сидорук,
практичний психолог
Старокостянтинівського ЗДО №8 «Калинонька»,
nata7syg@gmail.com

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ

Анотація: У статті досліджено психологічні труднощі обдарованих дітей, напрями роботи при наданні допомоги практичним психологом.

Ключові слова: самооцінка, перфекціонізм, нетерплячість, почуття провини, проблема дружніх стосунків, невміння пережити невдачу.

В наш час проблема обдарованості є однією із найактуальніших проблем освіти. Все більше педагогів звертаються до практичного психолога, тому що мають труднощі у роботі з дітьми. На жаль, велика кількість обдарованих дітей залишається поза увагою практичного психолога тому, що все більшого поширення набуває практика надання допомоги дітям, що мають поведінкові, соціально-емоційні порушення, неуспішність у навчання і т.д. Безперечно, такі діти створюють безліч проблем педагогам та батькам, і потребують

психологічної корекції. Рідше, професійна допомога торкається обдарованих дітей.

Чому так відбувається? Обдарованість у освітньому закладі може проявлятися у двох видах: як благополучний розвиток дитини у всіх сферах життєдіяльності та обдарованість як проблема дитини та оточуючих її людей[1].

У першому випадку обдарованість нікому не заважає, навіть навпаки, дитина може допомагати іншим дітям, що не встигають у навчанні, може стати взірцем для наслідування і т.п. Але природній талант буде потребувати від педагогів використання розвивальних програм з врахуванням індивідуальної унікальності обдарованої дитини, що також не завжди спостерігається на практиці. Обдарованість як проблема дитини та оточуючих її людей частіше приховується за цілим комплексом різних проблем: поведінкових, навчальних, внутрішньо психологічних.

Обдаровані діти підпадають до психологічної групи ризику. Внутрішні та зовнішні ситуативні фактори можуть призвести до виникнення в обдарованих дітей певних труднощів:

Почуття провини. Деякі обдаровані діти відчують потребу віддавати себе, «розплачуватися» за свою, як вони вважають, особливу вдачу бути інтелектуально обдарованими. Допомога іншим людям і добрі справи – це чудово, але якщо дитина починає відчувати себе винною за свою обдарованість та емоційно перенапружуватись, варто допомогти їй знайти здоровий баланс між турботою про себе та своїми добровільними обов'язками допомагати іншим людям. Дитині необхідно зосередити свою «віддачу» тільки на одному певному виді волонтерської діяльності, яка їй найбільше подобається.

Перфекціонізм. Обдаровані діти часто намагаються досягати максимальних результатів у всіх сферах свого життя. Дитина може відкладати виконання домашнього завдання або витрачати на це надто багато додаткового часу, а все тому, що в неї є бажання зробити все ідеально. Крім того, дитина може бути надзвичайно обдарованою в певних предметах, але при цьому мати середні здібності в інших, і це також може розбурхати проблему перфекціонізму. Прагнення виконати все ідеально забирає багато часу, стомлює й навіть шкідливе для здоров'я. Перфекціонізм супроводжується болями в животі, голові, розладом харчування й навіть формуванням obsесивно-компульсивного розладу. Коли дитина маленька, потрібно уникати виправляння будь-яких її невеликих граматичних або фактичних помилок. Якщо мова йде про дитину старшого віку, допоможіть просто насолоджуватися процесом виконання завдання, а не хвилюватися через його недосконалість.

Питання контролю. Багато обдарованих дітей люблять усе тримати під контролем. З раннього віку дитина може демонструвати надмірну незалежність.

«Я зроблю це сама!», – часто заявляє вона. Із плином часу бажання дитини все контролювати може призвести до «диктаторства» у ставленні до однолітків, а також до страху приймати на себе ризики – особливо, коли дитина дорослішає й більше дізнається про можливі наслідки. У дошкільному віці порадьте дитині спробувати нові веселі розваги, наприклад, покататись на незвичайних гойдалках у парку атракціонів. Школяреві потрібно допомогти знайти здоровий вихід для свого прагнення до лідерства, наприклад, у вигляді допомоги при навчанні або тренуванні молодших дітей.

Нереалістичні очікування. Обдаровані діти, як правило, найсуворіші критики у ставленні до самих себе. Багато хто з них надмірно хвилюється перед іспитами через очікування захмарних результатів. У школі після отримання в основному оцінок «10–12», отримання «8» або «5» на іспиті стає катастрофою для дитини й шоком для батьків. Допомагайте дитині зберігати здорову перспективу власної успішності. Неможливо отримувати «12» з дитячого садка до закінчення школи. «Обдарованість» – це термін, призначений для батьків і педагогів, щоб допомогти яскравим, здібним дітям, але жодним чином не мета, поставлена перед дитиною.

Нетерплячість. Обдаровані діти можуть обурюватись і втрачати терпіння у ставленні до себе та інших дітей. Дитина може розхвилюватись, якщо миттєво не зрозуміє якесь слово у книзі або запитання з домашнього завдання, може легко відмовитись від позакласних заходів, якщо не досягає успіху в них відразу. Молодші діти, які ще не знають про свою обдарованість, можуть сердитись на своїх однолітків, котрі не засвоюють предмет так швидко, як вони. Варто вчити дитину, що в моменти розчарувань думати тільки про хороше як у ставленні до себе, так і у ставленні до інших людей.

Проблема самооцінки – занижена або завищена. Обдарована в навчанні дитина може відчувати, що відрізняється від своїх однолітків, до того ж вона може піддаватись їх цькуванню (булінгу) й перебувати у зв'язку з цим у депресивному стані. Дослідження показали, що чим вище рівень інтелектуальної обдарованості дитини, тим вище ризик виникнення соціальних труднощів. Дуже важливо стежити за самооцінкою дитини і, якщо вона потерпає від її нестачі, своєчасно консультиватися з дитячим психологом. Про наявність цієї проблеми можуть свідчити її негативні думки про себе й періодичні перепади настрою. Варто знайти такий вид спорту або хобі, які допоможуть дитині розвинути почуття впевненості в собі, відчути себе «нормальною», почати поважати себе та знайти спільну мову з однолітками. Як варіанти можна розглянути футбол, сучасні танці, гру на гітарі.

Часто трапляється навпаки – так звана «манія величчя і зірковості». Життєва формула дорослих: головне в житті успіх. Така поведінка породжує

роздратованість і ревності однолітків, віддаляючи дитину від такого важливого для неї спілкування з ровесниками, яке не може замінити жодне інше. Іноді це призводить до конфліктів, а іноді завершується частковою або майже повною ізоляцією у колективі ровесників обдарованої дитини, яка, по суті, у такій прикрій ситуації не може бути щасливою. Безсумнівно, успіхи і таланти відіграють важливе значення у житті кожного, хто націлений на їх розвиток. Але більш важливим є гармонійний розвиток дитини, відчуття здорового балансу. Кожну дитину потрібно сприймати, перш за все, як особистість й бачити не лише її здібності та досягнення.

Своєчасна та адекватна підтримка дорослих з раннього дитинства – запорука формування у дитини адекватної Я-концепції.

Проблема дружніх стосунків. Яскраво вираженою є проблема спілкування з однолітками, а саме: невміння побудувати партнерські, близькі, довірливі стосунки, зав'язати дружбу, підтримувати її.

Обдаровані діти можуть здаватися соціально зрілими й добре пристосованими до життя в суспільстві, але при цьому відчувати себе самотніми й журитися із приводу проблем з однолітками. Дитина може відчувати, що в неї занадто мало спільного з однолітками або зіштовхнутися з проблемою у процесі входження в товариство однолітків для ігор та іншої спільної діяльності. Іноді дитина може легко заводити друзів, але потім друзі починають сприймати її як «задаваку». В обдарованої дитини можуть виникати очікування від дружби, які відрізняються від очікувань її однолітків, оскільки вона більше розвинена інтелектуально й більш чутлива та емоційна.

Найбільш обдаровані діти, як правило, відчувають найбільші труднощі із дружбою. Дуже важливо допомагати дітям у подоланні соціальних та емоційних проблем на ранніх стадіях їх виникнення, при цьому варто звернутись по допомогу до педагогів або психолога. Потрібно допомогти дитині знайти відповідне товариство, організовуючи спільні заходи з дітьми зі схожими інтересами та рівнем інтелекту.

Проблема саморегуляції – невміння дитини довільно керувати власною діяльністю та поведінкою. Багато обдарованих дітей зіштовхуються із проблемами браку уваги й організаційних навичок, оскільки зазвичай мислять абстрактно і їм швидко стає нудно. Експерти в галузі освіти виявили, що хлопчикам більш властиво бути дезорганізованими й відволікатись. На щастя, існують поради та прийоми, які можна використовувати, щоб допомогти обдарованій дитині, хлопчику чи дівчинці, побороти проблеми браку дезорганізації.

Невміння пережити невдачу. У дітей, яких називають обдарованими, поруч з досвідом успіху – яскраво виражене **невміння пережити невдачу**.

Підвищені вимоги до обдарованих дітей, гіпертрофований дух лідерства, що панує у сім'ї, призводять до того, що такі діти власні **досягнення оцінюють за дорослими мірками**. Націлені на безумовний успіх, вони, посідаючи у колективній діяльності будь-яке інше місце, крім першого, сприймають його як поразку, а себе – як невдах [3].

Обдарованість як проблема дитини може характеризуватися у сфері навчання: низькою мотивацією, демонстративною, тривожною поведінкою, відсутністю знань з певних предметів. Причини неуспішності дослідниця Бітянова М. вбачає у стійкій фрустрації пізнавальних потреб та можливостей обдарованих дітей. Масова школа зі стандартизованою програмою гальмує пізнавальний розвиток обдарованої дитини та призводить до появи багатьох проблем [1].

Емоційні та поведінкові проблеми обдарованих дітей проявляються у формі дезадаптованої поведінки: асоціальність, агресивність, демонстративність, протест, тривале придушення важливих потреб, крайні прояви – зухвалість, брутальність. Причиною таких порушень дослідниця Бітянова М. називає тривалу депривацію важливих психологічних потреб, задовольнити які не може школа та батьки, близькі люди. Ще однією причиною є не сформованість в учня засобів продуктивного спілкування та індивідуальні внутрішньоособистісні проблеми, серед яких усвідомлення обдарованою дитиною своєї відмінності від інших учнів. Переживання дитиною своєї унікальності та відмінності може бути у формі тривожності, невпевненості, замкнутості, відчуженості, внутрішніх конфліктах. Тому робота психолога повинна мати корекційний напрямок.

Обдарованість як проблема вчителів має, на думку дослідниці Бітянкової М., три основні причини:

1. неготовність педагога прийняти обдарованість певного учня;
2. бідність професійних форм та методів навчання окремого педагога;
3. «експлуатація» педагогом обдарованості школяра з власних міркувань.

Психологічна неготовність вчителя прийняти обдарованість учня продиктована викривленою системою уявлень про дитину, її реальні можливості, вчинки. Витоки такого неприйняття можуть мати глибинно психологічне коріння як неможливість визнати те, що учень є вищим, має переваги у професійній діяльності вчителя. Крім того, навчання на уроках потребує від вчителя нових, не стандартних, інформаційно насичених методів, прийомів, особливого підходу до обдарованої дитини. У вчителя може просто не бути зацікавленості у їх використанні та необхідних навиків володіння ними. Третя причина може мати компенсаторний характер власних неусвідомлених проблем, коли учень перетворюється на «інструмент» підняття престижу вчителя, школи [1].

Тому завдання психолога буде полягати по-перше, у тому, щоб розпізнати та відокремити обдарованість від дезадаптації, по-друге, визначити чи є обдарованість проблемою самого учня, або є проблемою вчителя. Проведення психологічної діагностики допоможе психологу у визначенні таких завдань. Напрями роботи при наданні допомоги психологом, у випадку обдарованості як проблеми дитини, М. Бітянова називає:

1. Просвітницька, консультативна робота з вчителями, батьками із прийняття обдарованості дитини.
2. Консультативна робота з вчителями, батьками, спрямована на створення для даної дитини освітнього середовища, що задовольнятиме її інтереси.
3. Консультативна робота з дорослими, спрямована на організацію соціального життя обдарованої дитини відповідно її пізнавальним інтересам.
4. Психотерапевтична, глибинно корекційна робота з обдарованою дитиною по вирішенню її внутрішньо психологічних проблем.
5. Соціально-психологічне навчання обдарованої дитини навичок спілкування, поведінкових реакцій.
6. Консультативна робота по усвідомленню учнем своєї обдарованості та унікальності, відмінності від інших.
7. Консультативна допомога у побудові нових стосунків із світом відповідно до власних особливостей, можливостей [1].

У випадку обдарованості як проблеми дорослих, дослідниця виділяє наступні напрями роботи по її виправленню:

1. Психолого-педагогічна освіта педагогів та батьків з метою розширення їхніх уявлень про феномен обдарованості, особливості навчання та виховання обдарованих дітей.
2. Створення в освітньому середовищі обдарованої дитини соціально-психологічних умов для прояву та розвитку обдарованості учнів, шляхом проведення консультативної роботи, надання допомоги педагогам у розробці нових програм навчання.
3. Формування в освітньому середовищі психологічної установки відносно обдарованості як феномену, унікального стану особистості. Отже, вивчаючи обдарованість як природній, цілісний стан особистості, необхідно звернути увагу на умови прояву даного феномену: особливості психічного розвитку дитини, інтелектуальний розвиток, пізнавальні інтереси, потреби, емоційно-поведінкову сферу, систему стосунків з оточуючим світом, індивідуальні характерологічні особливості, внутрішньо психологічний стан, творчі можливості, фізичний розвиток [2].

На жаль, ще неповною мірою в суспільстві створені умови для повноцінного розвитку обдарованості, що спричиняє певні проблеми, які існують у цих дітей.

Обдарована дитина в щоденному спілкуванні з однолітками, батьками, учителями стикається з багатьма проблемами. Якщо не виявити проблеми та не допомогти обдарованій дитині, то це може призвести до гальмування її здібностей, талантів, загального розвитку. Тому особливого значення набуває своєчасне виявлення проблем для того, щоб допомогти обдарованій дитині справитися з ними. Обдаровані діти потребують особливої уваги з боку вчителів, батьків, психологів в процесі виховання, навчання, адаптації, соціалізації і самореалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бітянова М. Психолог у школі: зміст діяльності й технології. – К.: Главник, 2007.
2. Сербіновська Н. В. Психологічні труднощі обдарованих учнів
<https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/167/1/Психологічні%20труднощі%20обдарованих%20учнів.pdf>
3. Труднощі, які відчують обдаровані діти
<https://childdevelop.com.ua/articles/psychology/499/>

Сиротенко С. М.,

*вчитель початкових класів Шандриголівського ліцею
Лиманської міської ради Донецької області,
sirotenkk@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ХУДОЖНЬО ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація: у статті розкрито сутність поняття «художня обдарованість», описані ознаки художньо обдарованих дітей, з'ясовано організаційні моменти роботи, висвітлені певні проблеми підтримки, проаналізовано умови, шляхи не лише збереження, а й плідного розвитку здібностей учнів даної категорії під час воєнних дій. Наведені приклади з особистого досвіду.

Ключові слова: художня обдарованість, розвиток, підтримка, умови, дистанційне навчання, воєнний стан.

Abstract: the article reveals the essence of the concept of artistic giftedness, describes the signs of artistically gifted children, clarifies the organizational aspects of work, highlights certain problems of support, analyzes the conditions, ways not only to preserve but also to develop the abilities of students of this category during military operations. Examples from personal experience are given.

Keywords: artistic talent, development, support, conditions, distance learning, martial law.

В Україні підвищився соціальний запит на освіту та розвиток обдарованих дітей. Цьому сприяли світова тенденція орієнтації на унікальність й оригінальність, потреба суспільства в неординарних творчих особистостях.

Проблема обдарованості стала пріоритетною у державній політиці. Своєчасне виявлення, успішний розвиток обдарованих дітей - одне з головних завдань удосконалення освіти.

На превеликий жаль, нам всім випало жити, творити, працювати, навчатися під час воєнного стану.

Повномасштабна війна росії проти України стала великим суспільним потрясінням. Вторгнення впливає на емоційний стан, побут і повсякдення, громадську думку, міжособисті стосунки, соціально-економічне становище, зайнятість, громадську активність населення. [6]

Військовий стан завжди ставить перед суспільством неабиякі виклики, які потребують швидких та комплексних рішень, але незмінним пріоритетом у цей час лишається забезпечення якісної освіти для всіх здобувачів, у тому числі й тих, хто виявляє ознаки обдарованості. [1, с. 4]

Модель обдарованості можна зобразити у вигляді трьох компонентів: здібностей на рівні вищому за середній, креативності особистості та мотивації до певного виду діяльності. [10, с.27]

Обдарованість буває різна за своєю суттю та змістом, визначається два її основних типи: загальна (розумова); спеціальна (соціальна, моторна, практична, художня).

Розглянемо художню обдарованість. Художня обдарованість – це здібності у сфері мистецтва, включаючи малювання, ліплення, музику, театр, танці та інші форми творчості.

Ознаки художньої обдарованості: наявність творчого мислення; здатність передавати свої почуття через образи, кольори, форми, звуки; сміливе висловлення думки щодо творів мистецтва. Такі діти виявляють великий інтерес до візуальної інформації, захоплюються художніми заняттями, адже існує внутрішня потреба у творчості, постійне бажання творити. Їх роботи вирізняються оригінальністю, креативністю, проявом фантазії, мають високу якість. Художня обдарованість не завжди означає професійний рівень, але це є потенціал, який необхідно розвивати.

Проблема художньої обдарованості викликає інтерес у багатьох вчених, оскільки інтегрує одразу три напрями розвитку особистості в художньо-творчій площині: креативний, естетичний та духовний, і це дає неймовірно широкі можливості для виховання дітей. Художня творчість дає змогу поринути у культуру свого народу та в культуру світу загалом, черпати світовий досвід розвитку почуттів, ідеалів, вищих світових цінностей людства. Але художня обдарованість – явище не стійке, яке потребує постійної уваги та кваліфікованої допомоги. [5]

Всім нам добре відомо, що НУШ – це школа партнерства. Розвиток і виховання цієї категорії дітей – робота, що потребує узгоджених дій вчителів, психологів, керівників гуртків, батьків.

Необхідно завжди пам'ятати про вимоги до спеціалістів, що працюють над розвитком творчої особистості: толерантність, креативність, духовна самовдосконалість, висока кваліфікація, неперервна самоосвіта, експерт з динаміки змін. [13, с. 15]

В процесі роботи з обдарованими дітьми особливе місце посідають дії вчителя. Він має розробити чітку систему цілей в роботі з обдарованими дітьми, системний і водночас творчий підхід до вирішення завдань, вироблення в учнів позитивної мотивації навчання.». [11, с. 131]

Єдиних рекомендацій щодо навчання обдарованих дітей не існує й не може існувати, адже кожна дитина – унікальна особистість зі своїми перевагами і недоліками. Тому головним є пошук ключа – індивідуального підходу до кожного учня, зокрема учня обдарованого, з вираженою індивідуальністю, незалежністю. Незалежність – риса творчо обдарованої дитини. [4]

Алгоритм організації роботи з обдарованими учнями повинен передбачати:

- діагностику (психологічну та педагогічну);
- організацію навчальної діяльності (індивідуальні заняття, посилена увага з боку вчителів–предметників, участь в олімпіадах, конкурсах, змаганнях, додаткові заняття, факультативи);
- організацію пізнавальної діяльності (інформаційне забезпечення, наукова організація праці, робота в бібліотеці, МАН, гурткова робота);
- аналіз успіхів та досягнення учнів;
- педконсилиуми та поради щодо обдарованих дітей, рекомендації батькам, учням, учителям;
- складання планів роботи з обдарованими школярами;
- забезпечення психологічного комфорту обдарованих учнів;
- підвищення професійного рівня педагогічних кадрів, вдосконалення творчого потенціалу вчителів.

Основною вимогою до підготовки педагогів для роботи з обдарованими дітьми є зміна педагогічної свідомості. [12]

Розвиток обдарованості можливий при реалізації наступних умов: сучасна діагностика можливостей, адекватний зміст навчання, запровадження особистісно-орієнтованої та розвиваючої технологій, психологічний і педагогічний супровід та захист обдарованого учня, кваліфікована професійна діяльність учителя.

Особливості художньо-творчого розвитку обдарованих дітей мають особистісну природу, і, виступаючи найвищим якісним рівнем самовтілення людини, є неповторним способом індивідуального розвитку.

Психолого-педагогічний супровід розвитку художньо обдарованої дитини передбачає акценти не на передачу інформації, знань і досвіду, а на «розвиток і

саморозвиток учнів, як суб'єктів культури, творців і проектувальників свого життя», підтримку в її духовно-творчих пошуках, націлення на реалізацію власного призначення. [7, с.75]

Безумовним чинником, що впливає на розвиток та реалізацію потенціалу обдарованої особистості є соціальне середовище, в якому вона розвивається. Родина, навчальний заклад та суспільство можуть як підтримувати, так і пригнічувати розвиток здібностей. Тому надзвичайно важливою умовою для розкриття здібностей обдарованої молоді є створення середовища, що стимулює інтелектуальний та емоційний розвиток. [8]

Сучасне життя вносить свої корективи в освітній процес.

Навчальна діяльність через воєнний стан має об'єктивну складність, оскільки значна кількість школярів перебуває в нових умовах навчання, стикаючись при цьому з багатьма труднощами: новий режим життя, незнайомі люди, обстановка, нові речі, іноді відсутність нормальних побутових умов, стосунки з новими учителями та однолітками, (можливе перебування в інших країнах, нерозуміння іноземної мови), засвоєння великої кількості нової інформації, а також для частини дітей ще й перебування під час тривоги в укриттях, бомбосховищах. [3, с.1]

Сьогодення вимагає від нас активного формування системи дистанційного навчання, що передбачає розробку різних технологій, у тому числі технології змішаного навчання. Майбутнє – за змішаним навчанням, яке дуже легко перемикає в різні режими: збільшувати чи зменшувати офлайн- або онлайн-компоненти, обирати різні організаційні моделі та стратегії відповідно до можливостей, потреб і викликів. [2, с.4]

Дистанційний навчальний процес – це відтворення традиційного навчального процесу засобами ІКТ (спілкування, співробітництво, співтворчість, самостійна робота тощо). Процес навчання може відбуватися будь-де і будь-коли, єдина умова – доступ до мережі Інтернет. [14, с.5]

Цифрова підтримка та дистанційні можливості в умовах війни стають особливо важливими. Необхідно забезпечити обдарованих дітей можливістю отримувати інформацію, матеріали, консультації, підтримку, ресурси незалежно від географічного місцезнаходження.

Дистанційна освіта стала невід'ємною частиною життя багатьох сімей, і це створює як нові можливості, так і серйозні виклики для обдарованих учнів.

Виклики дистанційного навчання для обдарованих дітей:

- Ізоляція та відсутність соціальної взаємодії.
- Обдаровані діти можуть відчувати себе самотніми та відірваними від однолітків через брак живого спілкування.
- Зниження мотивації та ініціативи.

- Обдаровані діти можуть втрачати інтерес і прагнення до навчання через монотонність дистанційного формату.

- Труднощі з концентрацією уваги.

- Вдома є багато відволікаючих факторів, що ускладнює зосередженість на навчанні.

- Складно забезпечити всебічну підтримку та розвиток кожної обдарованої дитини в дистанційному форматі. [9]

У власній практиці намагаюся мінімалізувати виникаючі виклики.

Мета моєї роботи з дітьми, що мають здібності в образотворчій діяльності:

- виявлення художніх здібностей учнів; розвиток, саморозвиток особистостей;
- створення атмосфери зацікавленості до мистецтва; забезпечення сприятливої емоційної атмосфери; підтримка учнів у їхньому бажанні обирати свої способи роботи, створення умов для природного самовираження.

Задачі роботи з художньо обдарованими дітьми, які ставлю перед собою: формування та розвиток: чуттєво-емоційного сприйняття; вміння відчувати і бачити навколишній світ; асоціативно-образного мислення; виявлення фантазії та уяви у процесі створення власних образів у художньо-практичній діяльності; понятійно-логічного мислення; вміння визначати мету та способи її досягнення; здатність до самоаналізу і самооцінки; розуміння мови мистецтва як форми міжособистісного спілкування; осягнення почуттів інших людей, розмаїття творчих проявів, бачень і розумінь дійсності; усвідомлення взаємозв'язку з однолітками і дорослими, відповідальності у процесі роботи; сприйняття цілісної картини світу, здатність цінувати національну самобутність і культурну спадщину України як невід'ємну складову загальнолюдської культурної скарбниці; відкриття, творче самовираження, визначення власного місця та усвідомлення неповторності й унікальності інших.

Для вирішення поставлених задач використовую види образотворчої діяльності: малювання з натури, по пам'яті, за уявою; малювання на теми; декоративне малювання, завжди веду бесіди з образотворчого мистецтва, знайомлю з творчістю і цікавими фактами життя художників. Намагаюся, щоб роботи виконувалися в різних техніках. Дуже подобається дітям працювати з нетрадиційними матеріалами в нетрадиційних техніках.

Важливо, щоб вчитель допоміг практично зрозуміти, як митець в своїх

творах добивається відчутних результатів. Це практична демонстрація вчителем процесу роботи над твором, показ послідовності роботи над творчим завданням, які супроводжуються коментарем. Це може бути перегляд відео, майстер-класів.

Але, вивчаючи твори митців, учень повинен зробити власний твір, цим самим збагачуючи свій внутрішній світ.

Необхідно вчити учнів підмічати та виправляти власні недоліки в роботі, віднаходити оптимальний шлях до втілення творчого задуму на площині, в об'ємі, і т. п.

У систему своєї роботи включаю такі форми:

1. Освітня робота на уроці (з образотворчого мистецтва, як варіант - інтегрованого).
2. Консультації з предмета.
3. Індивідуальні заняття (за планом роботи з обдарованою дитиною).
4. Додаткові творчі завдання (намалювати ілюстрацію до твору, намалювати ланцюжок живлення, малюнок до прослуханого музичного твору, малювання піктограм для запам'ятовування віршів, малюнки настрою і т. п.).
5. Консультації щодо створення творчих проєктів (серій малюнків на теми), підготовки робіт для участі у творчих конкурсах.
6. Відвідування гуртка художньо-естетичного напрямку «Українське мистецтво».

У роботі з обдарованими учнями використовую як традиційні, так й інноваційні технології, інтерактивні платформи Wordwall, Canva, Learning.ua, ВШО, Padlet, LearningApps, Kahoot та ін. Великий вибір сучасних платформ дозволяє створювати більш цікавіші, захоплюючі уроки та заняття.

Для занять з обдарованими дітьми розробляю індивідуальний план роботи, що дає можливість простежити динаміку розвитку, вести облік результатів участі у творчих конкурсах. Особливу увагу приділяю спостереженню за станом учнів і налаштуванню на позитивний емоційний настрій. Адже під час воєнних дій діти майже постійно відчують страх за особисте життя, життя рідних. Вимушені переїзди формують емоційну травму, яка блокує здатність до самовираження, самоствердження.

Завжди пам'ятаю характеристику, описану Коновальчук М. В.: « Як правило, художньо обдарованим дітям властива емоційна чутливість, увага до внутрішнього світу інших людей, вони мають багатий емоційно-асоціативний досвід, розвинене образне мислення, схильність до фантазування. Вони часто є оригінальними у поведінці та спілкуванні, використовують особливі способи спілкування з дорослими й однолітками. Ці діти випереджають однолітків у моральному розвитку, активно прагнуть добра, справедливості, правди, виявляють інтерес до всіх духовних цінностей» [7] .

Вважаю, що наведену характеристику потрібно обов'язково враховувати для правильної підтримки дитини даної надчутливої категорії, її ментального здоров'я в умовах воєнного стану.

Регулярна оцінка психологічного стану здобувачів освіти допоможе визначити, які саме проблеми потребують корекції – тривожність, стрес,

соціальна ізоляція або мотиваційні труднощі. Дихальні вправи, медитаційні практики, фізичні активності допомагають на певний час забути про неспокій, адаптуватися до змін і залишатися продуктивними.

Малювання може стати методом арт-терапії. Діти зображують свої думки, переживання, емоції, не обмежуючи себе у виборі засобів та матеріалів. Виготовлення різних видів колажів із будь-яких матеріалів стимулює візуальне мислення, дає можливість виражати свої емоції.

Творчі конкурси, виставки малюнків дозволяють обдарованим учням виявити свої емоції, знайти підтримку, повірити у себе, впевнитися у власних здібностях, самоствердитися. Участь у таких заходах не лише мотивує дітей, але й дає їм змогу отримати нагороди, призи, стипендії.

Дуже важливим є створення безпечного простору.

Важливо, щоб батьки підтримували, стимулювали, активно впливали на хід розвитку своїх обдарованих дітей. Тому з батьками дитини, яка має художні здібності, потрібно проводити анкетування, бесіди, консультації, давати корисні поради.

Наявність перелічених умов і заходів під час військового стану вважаю необхідними для плідного та успішного розвитку дітей.

Народна мудрість говорить: "Вміння знаходити обдарованих та здібних дітей – талант, а вміння їх вирощувати- мистецтво".

Численні наукові, методичні публікації, науково-практичні конференції, вебінари, тренінги свідчать про те, що у сучасній педагогічній теорії та практиці відбувається інтенсивний процес розробки системи роботи з обдарованими попри всі складні умови сьогодення, адже обдарована особистість є великою цінністю для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану/ URL: <https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/197/osoblivosti-realizacii.pdf>
2. Антоненко Т.М. Робота з обдарованими дітьми в умовах воєнного стану./ URL: https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/197/osoblivosti-realizacii-_.pdf
3. Гнатюк О.В. Психологічний супровід обдарованих учнів молодшого шкільного віку в умовах воєнного стану/ URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/732971/1/Текст.pdf>
4. Горай Ю. Творчі здібності та обдарованість // Психолог. – 2006. – № 25. – с. 12.
5. Дашинська О. Художня обдарованість учнів як проблема педагогічної практики початкової школи. Актуальні проблеми професійно-педагогічної освіти та стратегії розвитку : Зб. наук. праць / За заг. ред. О. А. Дубасенюк, Л. В. Калініної, О. Є. Антонової. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2006. С. 191-193.
6. Дослідження впливу війни на суспільство: методологічний семінар/ URL: <https://www.prostir.ua/event/doslidzhennya-vplyvu-vijny-na-suspilstvometodolohichnyj-seminar/>

7. Коновальчук М.В. Виявлення і підтримка художньо обдарованої особистості в контексті педагогіки життєтворчості/ URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/10300/1/Коновальчук.pdf>
8. Лазерсон, А. Соціальні проблеми обдарованої молоді: виклики сучасного суспільства. Соціальні науки і сучасність, 2020. С.74-83.
9. Мамренко І. С. Обдарована дитина в умовах дистанційного навчання/ URL: <https://vseosvita.ua/library/obdarovana-dytyna-v-umovakh-dystantsiino-navchannia-822860.html>
10. Маслянюк А.Л. Особливості роботи з обдарованими дітьми в початковій школі, с. 27/ URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-z-vlasnogo-dosvidu-osoblivosti-roboti-z-obdarovanimi-ditmi-v-pochatkoviy-shkoli-272912.html>
11. Німак О. Організація роботи з обдарованими дітьми в ЗНЗ. - Х.: Основа, 2010. - 144 с.
12. Рачок О. Л., Методичні рекомендації щодо організації роботи з обдарованими дітьми/ URL: <https://bur2.liceu.org.ua/roboata-z-obdarovanimi-ditmi-09-45-16-21-04-2022/>
13. Сирота В. М., Сирота З. М. Художньо-творчий розвиток обдарованих дітей у мистецькій освіті : Особливості художньо-творчого розвитку обдарованих дітей у мистецькій освіті. Умань. 2015. С. 15/ URL: <https://docplayer.net/80070026-Hudozhno-tvorchiy-rozvitok-obdarovanih-ditey-u-misteckiy-osviti.html>
14. Следь І. Навчання і розвиток обдарованих учнів в умовах дистанційного навчання с. 5

Скиба Надія Вікторівна,
заступник директора з НВР,
КЗ «Східненський ліцей Музиківської сільської ради
Херсонського району Херсонської області»,
nadiya.skiba.68@ukr.net

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ
ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ЛІЦЕЮ ПІД ЧАС
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ
(НА ПРИКЛАДІ КЗ «СХІДНЕНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ МУЗИКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ
РАДИ ХЕРСОНСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ»)**

Анотація. У статті проаналізовано організацію освітнього середовища закладу освіти для підтримки, розвитку здібних та обдарованих учнів під час дистанційного навчання в умовах війни.

Ключові слова: Обдарованість, обдаровані діти, здібні діти, ситуація успіху, діяльнісний підхід, освітні втрати.

Вступ. На сьогодні залишається актуальною проблемою організація освітнього середовища у закладах освіти для підтримки, розвитку здібних та обдарованих здобувачів освіти в умовах війни. Заклад освіти є тією ланкою у

структурі, де повною мірою реалізується політика держави, державних Програм щодо розвитку та підтримки творчо обдарованого учнівства, де надаються можливості кожній дитині відповідно до її нахилів та здібностей виявити свою обдарованість. З метою виявлення та підтримки обдарованих дітей і учнівської молоді, створення сприятливих умов для всебічного розвитку інтелектуального і творчого потенціалу талановитих дітей та підлітків, стимулювання їх творчого самовдосконалення, залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької діяльності, піднесення статусу обдарованих дітей та їх наставників підготовки майбутньої наукової зміни, у ліцеї затверджено Програму “Обдарована дитина”, План роботи з обдарованими та здібними дітьми на 2024–2025 навчальний рік, структуру організації освітнього процесу обдарованих дітей в умовах війни та інформаційний банк даних “Обдарованість” за сферами – *інтелектуальна сфера, сфера академічних досягнень, творчість, спілкування, сфера художньої діяльності, рухова сфера. Робота з обдарованими та здібними учнями у ліцеї спланована і організована, передбачає тісну співпрацю вчителів та учнів, залучення батьків до проблем навчання, застосовуючи діяльнісний підхід, направлена на подолання навчальних, виховних та психосоціальних втрат.*

15 квітня 2025 року у КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» відбувся науково-освітній семінар «Пошук, виявлення, розвиток обдарованості», у якому брали участь педагоги нашого закладу освіти, та підтримали думку спікерів, що саме від педагога залежить, чи буде своєчасно помічено прояви обдарованості, чи отримає учень/учениця необхідну мотивацію, підтримку та інструменти для самореалізації; що саме вчитель загальної середньої школи відіграє ключову роль у процесі формування освітньої траєкторії такої дитини.

Співорганізатор заходу – Інститут обдарованої дитини Національної академії педагогічних наук України.

Мета. Узагальнення досвіду організації освітнього простору для підтримки, розвитку здібних та обдарованих учнів ліцею під час дистанційного навчання в умовах війни.

Виклад основного матеріалу.

У закладі освіти працюють висококваліфіковані спеціалісти, які закладають основу для майбутнього особистісного розвитку. Здійснюються заходи щодо пошуку, розвитку та підтримки обдарованого учнівства. Забезпечено методично-організаційний супровід участі учнів у олімпіадах, конкурсах. Налагоджена робота над створенням Індивідуальних освітніх траєкторій (ІОТ) для дітей з високою пізнавальною активністю.

Практичним психологом розроблена структура психологічного супроводу обдарованої дитини. У роботі з обдарованими дітьми були

використані такі форми навчання: індивідуальні, групові та самостійна робота учнів.

Вчителі-предметники, асистенти вчителів займалися розвитком інтелектуальної та емоційної сфери: проводили індивідуальні та групові заняття; уроки творчості. Створювали на уроках ситуації успіху. Педагоги розуміють доцільність наступних положень: кожна дитина має задатки та прагне реалізувати свої здібності. На першому етапі діти залучаються до участі у онлайн-заходах на рівні ліцею. На другому етапі відбувається більш досконаліше вивчення здібностей, інтересів учнів для їх залучення до онлайн-заходів на рівні ОТГ, обласному та Всеукраїнському. Учні беруть активну участь у Всеукраїнських інтернет-конкурсах, STEM-фестивалі тощо.

Наші здобувачі освіти впродовж п'яти років успішно навчалися у Малій академії наук та були переможцями Всеукраїнських конкурсів. Відновлення роботи закладу освіти після деокупації, дозволило відновити роботу педагогів зі здібними та обдарованими учнями та організувати відповідну роботу згідно наказу директора №137 від 30.08.2024р. “Про роботу зі здібними та обдарованими учнями у 2024-2025 навчальному році”

У закладі освіти організовано проведення I, II етапів XXV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика та I, II етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів та у 2024-2025 навчальному році”

Учнями – переможцями II етапу XXV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика стали:

- 3 учнів 1–4 класів НУШ; 3 учнів 5–7 класів НУШ; 3 учнів 9-11 класів.

Учасниками III етапу XXV Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика стали: учні 3 та 5 класу.

Учнями – переможцями II етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад стали:

-1 учень 7 класу; 3 учні 8 класу; 1 учень 9 класу; 1 учень 10 класу; 2 учні 11 класу.

Учасницею III етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з історії стала учениця 11 класу.

Учні 1–11 класів активно брали участь у Всеукраїнській інтернет-олімпіаді «На Урок» “Осінь 2024”, “Весна 2025” та Всеукраїнських інтернет- конкурсах «На Урок».

Завдання Всеукраїнських інтернет-олімпіад «На Урок» “Осінь 2024”, “Весна 2025” – це повторення навчального матеріалу вивченого минулого року та актуалізація нового, це захопливі інтерактивні завдання, гарантовані нагороди та подарунки для кожного. Створюють рівні умови для всіх, можливість продемонструвати реальний рівень знань та як інструмент подолання освітніх втрат.

XXIII Всеукраїнська інтернет-олімпіада з англійської мови «На урок»:(Усього нагороджено - Дипломами II ступеня – 2 учні; Дипломами III ступеня – 3 учні).

Всеукраїнська інтернет-олімпіада з математики “На Урок”: (Усього нагороджено - Дипломами III ступеня- 5 учнів).

Всеукраїнська інтернет-олімпіада з інформатики “НаУрок”: (Усього нагороджено - Дипломами I ступеня- 1 учень; Дипломами III ступеня- 2 учнів)

Всеукраїнський інтернет-конкурс «Стоп ВІЛ/СНІД» “На Урок”: (Усього нагороджено - Дипломами I ступеня- 1 учень; Дипломами II ступеня- 3 учні; Дипломами III ступеня- 2 учні)

Всеукраїнський інтернет-конкурс "Михайло Коцюбинський – перший модерніст української літератури” “На Урок”: (Диплом I ступеня, 2 учні)

Всеукраїнський інтернет конкурс "Слово до слова" “На Урок”: (Диплом II ступеня- 1 учень)

Всеукраїнський інтернет -конкурс "Світ мандрів Григорія Сковороди" “На Урок”: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня- 1 учень; Дипломами II ступеня- 3 учні; Дипломами III ступеня- 1 учень)

Всеукраїнський інтернет-конкурс “До Дня Гідності та Свободи” “На Урок”: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня- 3 учні; Дипломами II ступеня- 1 учень)

Всеукраїнський інтернет-конкурс “День української пісні # завжди в тренді” “На Урок”: (Диплом I ступеня- 1 учень)

Всеукраїнський інтернет-конкурс «Стоп ВІЛ/СНІД» “На Урок”: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня- 1 учень; Дипломами II ступеня- 4 учні; Дипломами III ступеня- 1 учень)

Інтернет-олімпіада з англійської мови для учнів 1 класу "На Урок": (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня- 2 учні; Дипломами III ступеня- 1 учень)

Заочний конкурс відеороликів “Незламна Херсонщина”: (Дипломи за участь 2 учні 1 класу)

Всеукраїнський конкурс до Дня Гідності та Свободи від проєкту “На Урок”: (Диплом II ступеня- 1 учень)

XXIII Всеукраїнська інтернет – олімпіада «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня- 6 учнів; Дипломами II ступеня- 3 учні; Дипломами III ступеня- 1 учень)

Відеоробота «Війна забирає дитинство! Повернемо його разом!» та Всеукраїнський конкурс «Новорічна композиція», Сертифікат учасника отримала учениця 2 класу.

Учасником обласного етапу Всеукраїнського конкурсу- «Український сувенір» стала учениця 2 класу.

Всеукраїнська інтернет – олімпіада з предметів початкової школи «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами І ступеня- 2 учні; Дипломами ІІ ступеня- 2 учні)

Всеукраїнська інтернет – олімпіада з “Мистецтва” «На Урок»: (Диплом ІІІ ступеня учениця 3 класу)

Всеукраїнський конкурс «Слово до слова» «На урок»: (Усього нагороджено- Дипломами І ступеня- 4 учні; Дипломами ІІ ступеня- 1 учень; Дипломами ІІІ ступеня- 1 учень; Диплом учасника- учень 3 інклюзивного класу дитина з ООП)

Всеукраїнський конкурс «Новорічна композиція»: (І місце, «Сяйво Перемоги» , скарбничка родинної творчості «Новорічне диво», учениця 3 класу); (І місце, «Новорічна зустріч з Сантою» та «Різдвяна казка», учениця 3 класу)

Всеукраїнська виставка – конкурс « Український сувенір»: (І місце , учениця 3 класу « Український віночок – оберіг» , « Незламна квітуча Україна»,« Іграшки – забавлянки», « Хай Вас янгольський цвіт укриває від бід»); (І місце, учениця 3 класу «Лялька – мотанка»)

Інтернет-олімпіада з англійської мови "На урок" для учнів 3 класу:

(Усього нагороджено- Дипломами І ступеня- 6 учнів; Дипломами ІІ ступеня – 2 учні; Дипломами ІІІ ступеня- 1 учень; Диплом за участь, дитина ООП)

Всесвітній тиждень космосу “Загадки зоряного неба” (організатор «КЗ “Обласний авіаційно-технічний спортивний клуб”)

Четверо учнів – переможців 4 класу нагороджені Грамотами та Сертифікатами за І місце.

Інтернет – олімпіада з англійської мови « На Урок» для учнів 4 класу: (Усього нагороджено- Дипломами І ступеня- 5 учнів; Дипломами ІІ ступеня- 2 учні)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс «Захисники та захисниці України»: (Диплом І ступеня, учень 4 класу)

Всеукраїнська Інтернет-олімпіада з інформатики «На Урок»: (Диплом І ступеня учень 4 класу)

Турнір Шкільні Ігри – Ліга шахів – Сертифікати учасників четверо учнів 4-5 класів.

Турнір Шкільні Ігри – Ліга шашків – Сертифікати учасників четверо учнів 4-5 класів.

Всеукраїнська інтернет-олімпіада з історії “Зима-25” від проєкту «На Урок»:

-Диплом І ступеня, 1 учениця;

-Диплом ІІ ступеня- 3 учнів;

-Диплом ІІІ ступеня-1 учениця.

Всеукраїнська інтернет-олімпіада з біології “Весна- 25” від проєкту «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами ІІ ступеня- 1 учень)

Всеукраїнський Інтернет-флешмоб “Ми нащадки Кобзаря”: (Сертифікати за участь: 9 учнів 3 класу; Сертифікати за участь: 6 учнів 4 класу)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс “Жінки в науці” «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня, 8 учнів; Диплом II ступеня- 6 учнів)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс “Лайфхаки з української мови” «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня, 4 учнів; Дипломами II ступеня- 2 учнів; Дипломами III ступеня, 2 учні)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс “Таємниця генія Шевченка” «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня, 12 учнів; Дипломами II ступеня - 5 учнів)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс “Як це працює гроші” «На Урок»: (Диплом II ступеня, 3 учнів)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс «Не сподівайтеся позбутися книжок» «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня, 2 учні; Дипломами II ступеня- 1 учень; Дипломами III ступеня, 2 учні)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс «Слідами Чорнобиля» «На Урок»: (Усього нагороджено- Дипломами I ступеня, 5 учнів; Дипломами II ступеня- 6 учнів; Дипломами III ступеня, 1 учень)

Всеукраїнський Інтернет – конкурс “Без коріння саду не цвісти” «На Урок»: (Диплом I ступеня, 1 учень)

Заочна вікторина «Пам’ятаємо, перемагаємо» до Дня пам’яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні.

Молодша вікова категорія: 1 учень 4 класу;

Старша вікова категорія: 1 учениця 11 класу.

Всеукраїнський Інтернет – конкурс "СТОП -булінг":

Участь учнів у онлайн-заходах Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної грі «Джура».

Усього: Всеукраїнських інтернет – олімпіад «На Урок», у яких узяли участь учні 1-11 класів - 12.

(Нагороджені - Дипломами I ступеня - 23 учні; Дипломами II ступеня – 15 учнів; Дипломами III ступеня - 12 учнів).

Усього: Всеукраїнських конкурсів «На Урок», у яких узяли участь учні 1-11 класів - 18.

(Нагороджені - Дипломами I ступеня- 45 учнів; Дипломами II ступеня - 35 учнів; Дипломами III ступеня- 8 учнів).

Здібні та обдаровані учні ліцею були активними учасниками онлайн-заходів, які проводилися під час предметних Тижнів , основною метою яких є удосконалення знань, умінь та навичок отриманих на уроках, розширення світогляду, ерудиції учнів, розвиток їх творчих здібностей, а саме:

- “Тиждень математики”;

- “Тиждень історії та основ правознавства”;
- “Тиждень художньо-естетичного циклу”;
- “Тиждень інклюзивної освіти “Школа для всіх”;
- “Тиждень художньо-естетичного циклу”;
- “Тижня психічного (ментального) здоров’я “Ти як?”;
- “Фізкультурно-оздоровчі заходи та змагання «Пліч-о-пліч. Всеукраїнські шкільні ліги» в дистанційному форматі під гаслом «РАЗОМ ПЕРЕМОЖЕМО!»;
- “Тиждень англійської мови”;
- “Тиждень української мови”;
- “Тиждень географії, фізики і астрономії”;
- “Шевченківських днів”;
- “Всеукраїнський тиждень дитячої та юнацької книги”;
- “Тиждень грошей”;
- “Всеукраїнського Тижня безпечного Інтернету”;
- “Тиждень початкової школи”;
- “Тиждень біології і екології та хімії “Кроки до успіху”.

З метою ознайомлення здобувачів освіти з наукою, набуття навичок критичного мислення, комплексного вирішення проблем, розуміння технічних процесів і способів застосування науково-технічних знань у реальному житті, розвитку креативності та інженерного потенціалу, конструкторських навичок, інтересу до природничих наук у КЗ “Східненський ліцей” пройшов Інтегрований “Інженерний тиждень та STEM”, у ліцеї в рамках Інтерактивної рольової-гри “Інженерно-конструкторське бюро “Victory””. Розпочався Інтегрований “Інженерний тиждень та STEM” STEM- днем “На крилах STEM!”. Глобальна мета тижня – популяризація STEM-освіти. Тема – «Адаптація та протистояння».

За активну участь у Всеукраїнському STEM-дні “На крилах STEM!”, що відбувся з нагоди 10-річчя розвитку STEM- освіти в Україні у межах Всеукраїнського фестивалю “STEM-весна-2025” колектив закладу освіти отримав Подяку за вагомий внесок у популяризацію STEM-освіти, професіоналізм та інноваційний підхід до впровадження сучасних освітніх практик, що сприяють формуванню у здобувачів освіти критичного мислення, творчого потенціалу, науково-дослідницьких навичок.

Висновки. Система роботи з обдарованими та здібними учнями сприяє забезпеченню результативності діяльності закладу освіти, формуванню конкурентоспроможної особистості, здатної перетворювати набуті знання в продукти практичної діяльності. Робота з обдарованими та здібними учнями спланована і організована, передбачає тісну співпрацю вчителів та учнів, залучення батьків до проблем навчання, а також, застосовуючи діяльнісний

підхід, направлена на подолання навчальних, виховних та психосоціальних втрат. Така система є ефективною та зорієнтована на кінцевий результат. Робота з обдарованими учнями – один із пріоритетних напрямів роботи ліцею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту»/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1060-12>.
2. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми / Н. П. Сокол. // «Педагогічний пошук». – 2014. – №3. – С. 26–28.
3. Азаркіна О. Особливості поведінки обдарованих дітей у процесі навчання і взаємодії з оточенням. Наука і освіта. 2018. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2018_11-12_13
4. Тименко В. П. Розвиток проєктно-творчої обдарованості єства у системі української дизайн-освіти / В. П. Тименко, А. І. Бровченко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2022. – № 2 (85) / II квартал. – С. 13–22.

Слюта А. М.,

канд. пед. наук, доцент,

доцентка кафедри екології, географії та природокористування,

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка,

sluta.alina@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ: ДОСВІД ВИРОБНИЧОЇ (ПЕДАГОГІЧНОЇ) ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано можливості застосування інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту педагогічної діагностики на уроках географії. Особливу увагу приділено досвіду здобувачів освіти під час проходження виробничої (педагогічної) практики у закладах загальної середньої освіти. Наведено приклади використання цифрових картографічних сервісів (Google Earth, LearningApps, Kahoot, ArcGIS) для оцінювання рівня просторового мислення, аналітичних і пізнавальних здібностей учнів. Розглянуто труднощі та переваги інтеграції ІКТ у процес діагностики. Окреслено перспективи вдосконалення освітніх практик у контексті розвитку географічної обдарованості.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, педагогічна діагностика, географічна освіта, цифрові картографічні сервіси, виробнича (педагогічна) практика, здобувачі освіти, Google Earth, ArcGIS, просторове мислення, обдарованість учнів.

Abstract. The article explores the use of information and communication technologies (ICT) as a tool for pedagogical diagnostics in geography lessons. Particular attention is paid to the experience of higher education students during their teaching practice in secondary schools. The paper presents examples of using digital

cartographic services (Google Earth, LearningApps, Kahoot, ArcGIS) to assess students' spatial thinking, analytical skills, and cognitive abilities. Challenges and benefits of integrating ICT into the diagnostic process are analyzed. Prospects for improving educational practices in the context of identifying and supporting geographical giftedness are outlined.

Key words: information and communication technologies (ICT), pedagogical diagnostics, geographical education, digital cartographic services, teaching internship, students, Google Earth, ArcGIS, spatial thinking, student giftedness.

Сучасна географічна освіта вимагає інноваційних підходів до організації навчального процесу, зокрема щодо діагностики рівня сформованості ключових компетентностей учнів. В умовах воєнного стану та цифрової трансформації освіти особливої актуальності набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) як інструменту педагогічної діагностики [2, 8]. Серед них перспективним є застосування цифрових картографічних сервісів, які поєднують візуальність, інтерктивність і доступність, а також сприяють розвитку просторового мислення та аналітичних навичок здобувачів освіти.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю адаптації педагогічної діагностики до сучасних освітніх реалій, зокрема в контексті підготовки майбутніх учителів географії. Важливо досліджувати, як здобувачі освіти в процесі виробничої (педагогічної) практики в закладах загальної середньої освіти застосовують ІКТ для оцінювання навчальних досягнень школярів, діагностики їхніх пізнавальних здібностей і просторових уявлень.

Метою статті є аналіз можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема цифрових картографічних сервісів, як засобу педагогічної діагностики під час уроків географії на основі досвіду здобувачів освіти Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка.

У педагогічній практиці діагностика трактується як процес виявлення, аналізу та оцінювання індивідуальних особливостей, рівня знань, умінь і навичок, а також пізнавальних інтересів і потенціалу здобувачів освіти. У контексті шкільної географії важливим завданням педагогічної діагностики є визначення рівня сформованості просторового мислення, аналітичного підходу до аналізу географічних явищ, здатності працювати з картографічними джерелами та цифровими даними [4, 6].

Сучасні підходи до педагогічної діагностики дедалі частіше передбачають інтеграцію інформаційно-комунікаційних технологій. ІКТ не лише розширюють інструментарій вчителя, а й підвищують інтерес учнів до навчання, сприяють індивідуалізації та диференціації освітнього процесу. Особливо цінними є цифрові картографічні сервіси, що дозволяють учням візуалізувати складні географічні процеси, аналізувати просторові взаємозв'язки, здійснювати геоаналітику.

До найбільш поширених цифрових сервісів, які можуть бути використані для педагогічної діагностики, належать:

- **Google Earth** – для вивчення реальних географічних об'єктів, аналізу їх просторового розміщення;
- **LearningApps** – для створення інтерактивних завдань із картографічним матеріалом;
- **Kahoot / Quizizz** – для формувального оцінювання знань у вигляді вікторин;
- **ArcGIS StoryMaps** – для побудови візуальних історій з інтегрованими картами, що розкривають аналітичні здібності учнів [1, 5].

Географія як навчальний предмет має великий потенціал для розвитку просторової обдарованості. Згідно з науковими дослідженнями (І. Савченко, О. Топузов, І. Жиленко), просторове мислення є однією з ключових когнітивних здібностей, яка піддається педагогічному формуванню та діагностиці [3].

Використання ІКТ, зокрема картографічних сервісів, дозволяє педагогам не лише фіксувати результативність навчання, але й виявляти тенденції розвитку здібностей учнів, що є важливим у контексті підтримки обдарованих дітей. У той же час, їх ефективне застосування потребує належної підготовки майбутніх учителів, зокрема під час педагогічної практики.

Упродовж проходження виробничої (педагогічної) практики в закладах загальної середньої освіти здобувачі освіти Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка мали змогу не лише вдосконалити свої методичні вміння, а й апробувати використання ІКТ у процесі педагогічної діагностики. Особливу увагу було зосереджено на застосуванні цифрових картографічних сервісів у ході уроків географії.

У межах практики студенти здійснювали діагностику рівня сформованості географічних знань і просторових уявлень учнів за допомогою таких цифрових засобів:

- **Google Earth та Google Maps** – для аналізу розташування об'єктів, моделювання маршрутів і розв'язання практичних задач;
- **LearningApps** – для створення інтерактивних вправ на відповідність, заповнення картографічних пазлів, географічних ланцюжків;
- **Kahoot** – для діагностики знань у форматі інтерактивної вікторини, що дозволяло швидко зібрати результати та проаналізувати їх;
- **Canva та Genially** – для створення інтерактивних карт та інфографіки, за допомогою яких учні виконували діагностичні проєкти;
- **Google Форми** – для організації анкетування учнів щодо їх географічних уподобань, рівня інтересу до навчання та самооцінки своїх умінь [1, 7, 9].

Здобувачі освіти зазначають, що використання таких цифрових інструментів підвищує мотивацію школярів, активізує їхню пізнавальну

діяльність, дозволяє залучити учнів з різним рівнем навчальних досягнень. Завдяки інтерактивності та візуалізації інформації, процес діагностики стає більш прозорим, об'єктивним та результативним.

Одним із ефективних прикладів стала розробка студентами завдань до теми "Країни світу" з використанням Google Earth (рис. 1). Учням було запропоновано «віртуальну подорож» із фіксацією ключових об'єктів, координат, фізико-географічних характеристик територій, що дозволяло виявити вміння працювати з просторовими даними.

У ході виробничої (педагогічної) практики здобувачів освіти Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка було апробовано можливості використання цифрових картографічних сервісів у діагностиці навчальних досягнень учнів із географії. Дослідження охоплювало учнів основної та старшої школи закладів загальної середньої освіти Чернігівської області. Метою практики було не лише вдосконалення методичних компетентностей здобувачів освіти, а й пошук сучасних, ефективних засобів діагностики знань, умінь і просторових компетентностей учнів у процесі навчання географії.

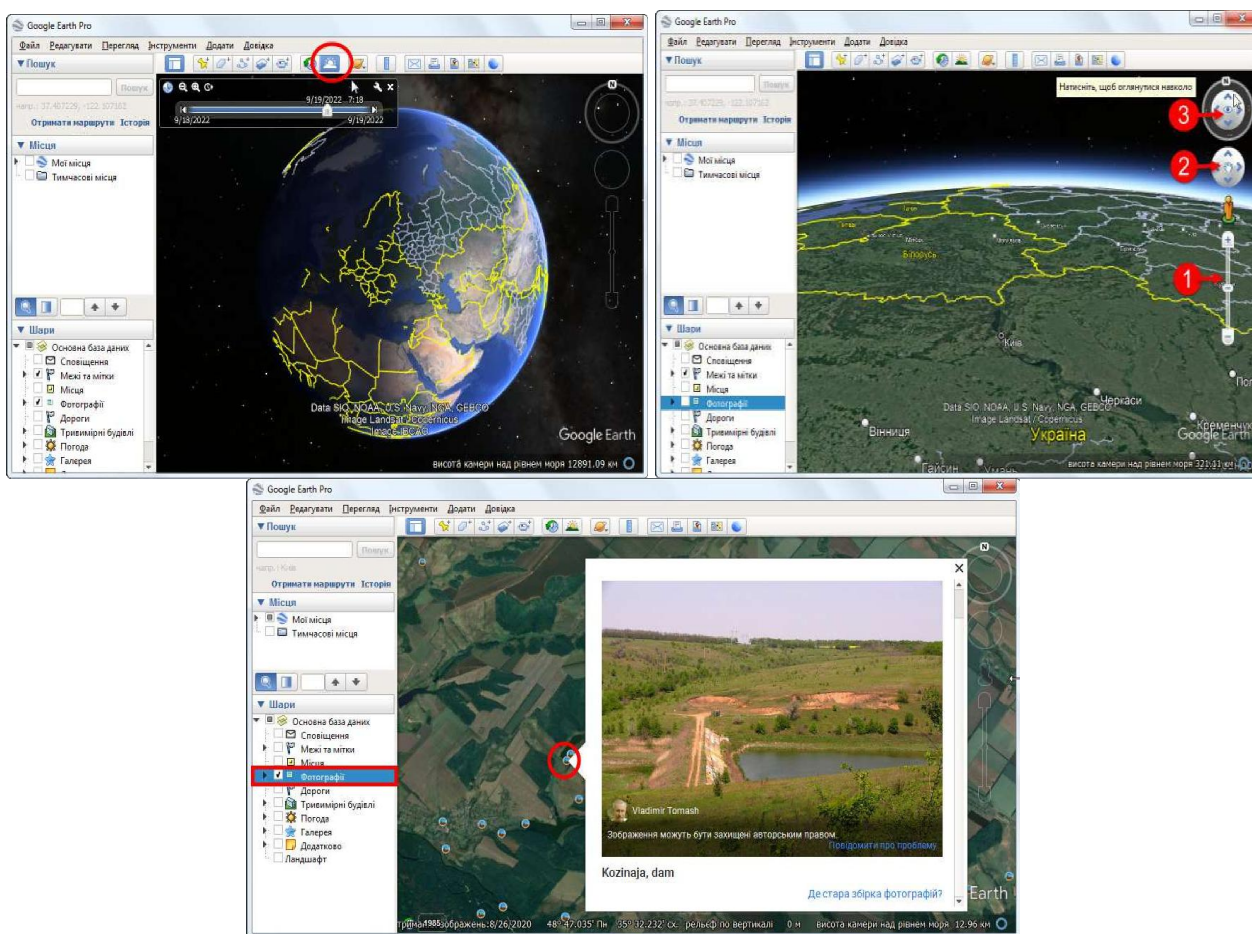

Рис. 1. Завдання до теми "Країни світу" з використанням Google Earth

Одним із перших критеріїв, який підлягав оцінюванню, був рівень залучення та зацікавленості учнів у навчальному процесі при використанні цифрових картографічних сервісів. За результатами спостережень та анкетування, проведеного серед 28 студентів-практикантів, 87% респондентів зазначили, що застосування таких сервісів як **Google Earth**, **ArcGIS Online**, **LearningApps**, **Kahoot** з картографічними завданнями, **World Geography Games** тощо, викликає у школярів підвищену пізнавальну активність. Учні проявляли інтерес до опрацювання картографічного матеріалу, були більш ініціативними під час обговорень та взаємодії в парах і групах (рис. 2).

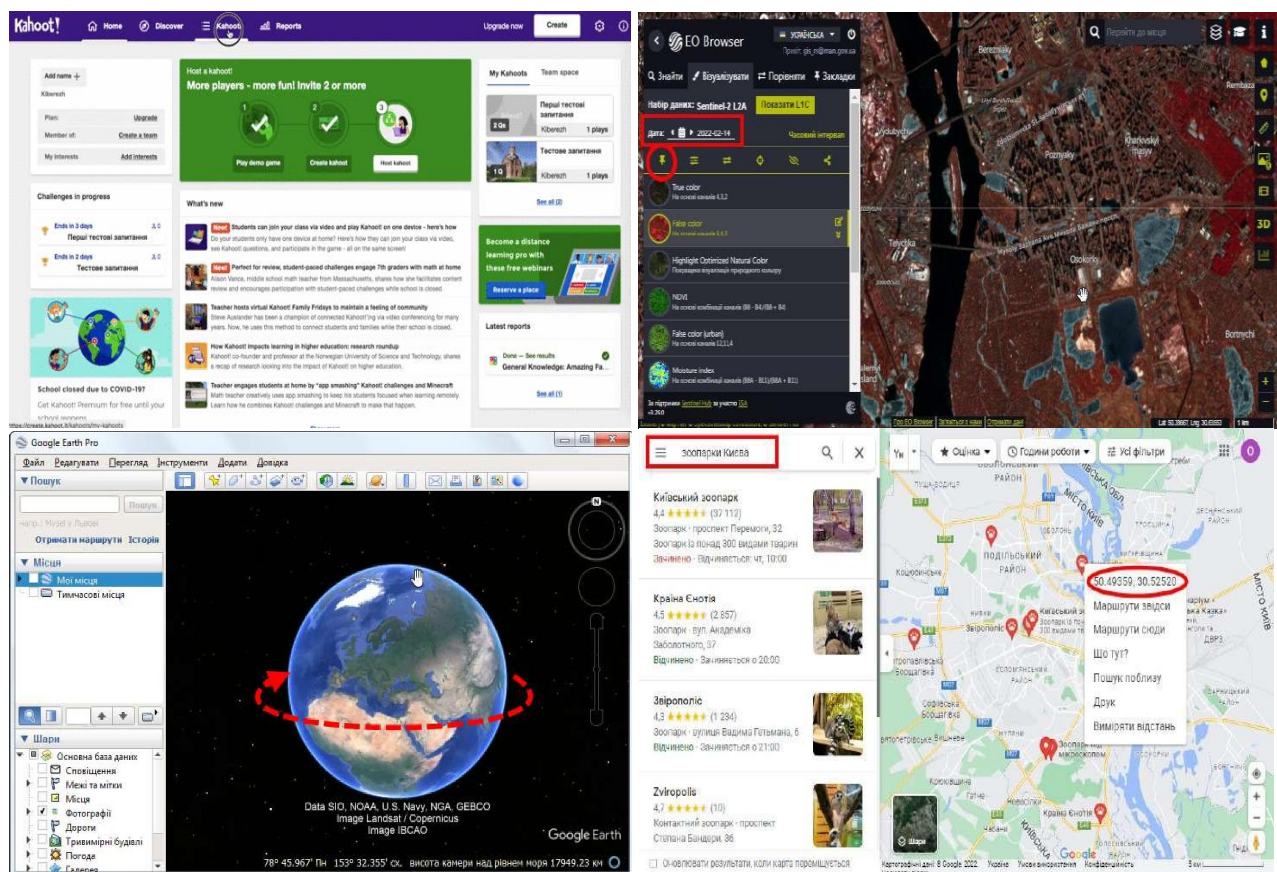

Рис. 2. Використання цифрових картографічних сервісів студентами при проходженні виробничої (педагогічної) практики в закладах освіти

Практиканти зауважували, що особливо ефективними були ті уроки, де цифрова карта використовувалася як динамічний візуальний матеріал: демонструвалися зміни природних чи соціально-економічних процесів у часі, порівнювалися карти різних масштабів або джерел. Інтерактивність допомагала утримувати увагу учнів упродовж уроку, особливо в умовах змішаного або дистанційного навчання, що й досі періодично застосовується в закладах освіти під час воєнного стану.

Окремим напрямом дослідження було визначення ефективності ІКТ у формуванні та діагностиці просторового мислення, що є ключовою складовою

географічної компетентності. Уроки, під час яких застосовувалися цифрові карти, дали можливість перевірити, наскільки учні орієнтуються в географічному просторі, вміють зіставляти інформацію з різних джерел, аналізувати та інтерпретувати картографічні дані.

Так, наприклад, у ході уроків на тему «Формування рельєфу України» практиканти використовували 3D-рельєфи в Google Earth, на яких учні визначали форми поверхні, встановлювали їхній географічний розподіл та пояснювали причини формування. У результаті порівняльного аналізу успішності учнів, які виконували ці завдання в традиційній та цифровій формах, було встановлено, що у другій групі середній рівень правильності відповідей був на 18% вищим. Це свідчить про кращу якість засвоєння навчального матеріалу за рахунок залучення візуалізації.

У Kahoot або LearningApps студенти створювали вікторини, які вимагали швидкої орієнтації на карті (наприклад, знайти країну за контуром, визначити географічний об'єкт за координатами, обрати правильне розташування об'єкта). Такі завдання водночас виступали і як діагностичний інструмент, і як мотиваційний чинник для учнів.

Незважаючи на позитивні результати, практиканти відзначили низку труднощів у процесі впровадження цифрових картографічних сервісів. Основними з них були:

- Технічні обмеження: відсутність належного інтернет-з'єднання, застаріле технічне обладнання в школах, обмежений доступ до комп'ютерних класів.
- Нерівномірна ІКТ-компетентність учасників освітнього процесу: деякі учні мали труднощі з користуванням онлайн-платформами, а частина вчителів географії проявляла обережність або навіть супротив до таких інновацій.
- Дефіцит часу: створення інтерактивних матеріалів потребує значних часових затрат на етапі підготовки, що складно реалізувати під час короткотермінової практики [2, 8].

Втім, навіть в умовах обмеженого доступу до технічних засобів здобувачі освіти успішно застосовували мобільні версії додатків, демонстрували карти з власних смартфонів, використовували QR-коди для швидкого доступу до завдань.

У процесі виробничої (педагогічної) практики студенти не лише діагностували навчальні досягнення учнів, а й активно рефлексували власні професійні дії. Більшість із них зазначили, що робота з цифровими картографічними сервісами стала стимулом для подальшого опанування сучасних освітніх технологій. У рефлексивних звітах практиканти вказували, що впровадження ІКТ змінило їхнє уявлення про можливості шкільної географії та поглибило усвідомлення важливості формування цифрової грамотності вчителя.

Також відзначалося, що студентам було цікаво виступати не лише як трансляторам знань, а як фасилітаторам, які створюють умови для самостійного відкриття знань учнями, їх інтерпретації та застосування.

Результати виробничої (педагогічної) практики здобувачів освіти Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка спеціальності 014 Середня освіта (Географія), засвідчили значний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій як засобу діагностики навчальних досягнень, інтересів та пізнавальних можливостей учнів з географії. Особливо ефективним виявилось використання цифрових картографічних сервісів для виявлення рівня сформованості просторового мислення, картографічної грамотності та вмінь працювати з географічною інформацією.

Таким чином, цифрові картографічні сервіси (Google Earth, ArcGIS, інтерактивні вікторини) є ефективним інструментом як формувального, так і підсумкового оцінювання географічних компетентностей учнів. Застосування ІКТ підвищує мотивацію до навчання, сприяє активізації пізнавальної діяльності та створює умови для індивідуалізації навчального процесу. Здобувачі освіти, залучені до розробки й використання ІКТ-ресурсів під час практики, демонструють зростання власної методичної майстерності, розвитку рефлексивних умінь та критичного мислення. Основними перешкодами для повноцінного впровадження ІКТ залишаються технічні обмеження, недостатній рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу та обмежений час на підготовку.

На основі отриманих результатів варто врахувати практичні рекомендації, а саме: доцільно інституційно підтримувати використання ІКТ на уроках географії шляхом удосконалення матеріально-технічної бази та впровадження курсів цифрової грамотності для вчителів; під час організації виробничої практики варто включати завдання на створення діагностичних інструментів з використанням ІКТ (вікторини, Google-тури, інтерактивні карти); здобувачам освіти рекомендується планувати власну педагогічну діяльність із врахуванням принципів інклюзивності, адаптивності та технологічної гнучкості.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку типових моделей цифрової діагностики географічної обдарованості, з урахуванням психолого-педагогічних особливостей учнів різного віку.

Таким чином, цифрові ІКТ не лише розширюють можливості сучасного уроку географії, а й виступають як інструмент формування цифрової педагогічної культури майбутніх учителів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук К.Л. Інформаційно-комунікаційні технології у сучасному освітньому просторі. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 83, №5. С. 22-35. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v83i5.4532>

2. Гура Т. С. Використання цифрових карт на уроках географії як засіб розвитку просторового мислення учнів. Географія та економіка в рідній школі. 2022. №4. С. 24-29.
3. Гура Т. С. Інформаційно-комунікаційні технології у викладанні географії. Географія та основи економіки в школі. 2022. №3. С. 28-33.
4. Дем'яненко І. М. Цифрові технології в педагогічній діагностиці: сучасний стан і перспективи. Теорія та методика навчання та виховання. 2020. №50. С. 116-121.
5. Коваленко С.М. Цифрові інструменти на уроках географії: досвід і перспективи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 81, №1. С. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v81i1.4082>
6. Левківська С. Й. Інтерактивні сервіси у процесі формування картографічної компетентності учнів. Педагогічний альманах. 2021. №49. С. 93-97.
7. Наконечна С.В. Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі Нової української школи. Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 58. С. 142-147.
8. Освіта в умовах цифрової трансформації: зб. наук. праць / за ред. О.Г. Ярошенко. К.: Ін-т педагогіки НАПН України, 2021. 298 с.
9. Якименко С. М. Цифрові інструменти оцінювання на уроках географії в умовах змішаного навчання. Географія та основи економіки в школі. 2022. №6 С. 17-21.

Собко Н. В.,
вчитель математики КЗ закладу «Харківський ліцей № 140,
Харківської міської ради», n.sobko.33@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ZOOM-ДОШКИ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЯК ІНТЕРАКТИВНОГО ІНСТРУМЕНТУ ДЛЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті розглядається практичне застосування Zoom-дошки як ефективного інструменту для розвитку математичних здібностей обдарованих учнів у дистанційному форматі навчання під час воєнного стану в Україні. Проаналізовано педагогічні можливості Zoom-дошки у контексті підтримки інтелектуального потенціалу дітей та створення інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: обдарованість, Zoom-дошка, дистанційне навчання, математика, війна, інтерактивні технології, розвиток особистості, ІКТ, педагогічна підтримка.

Abstract. The article explores the practical application of the Zoom whiteboard as an effective tool for developing the mathematical abilities of gifted students in a remote learning format during martial law in Ukraine. The pedagogical potential of the Zoom whiteboard is analyzed in the context of supporting children's intellectual development and creating an inclusive educational environment.

Keywords: giftedness, Zoom whiteboard, distance learning, mathematics, war, interactive technologies, personal development, ICT, pedagogical support.

Вступ. Сучасна освіта в умовах воєнного стану вимагає від педагогів не лише гнучкості та інноваційності, а й психологічної чутливості до потреб учнів. Особливої уваги потребують обдаровані діти, розвиток яких не повинен зупинятись навіть у складних обставинах [1]. Zoom-дошка як елемент цифрового освітнього середовища може слугувати ефективним інструментом підтримки й розвитку потенціалу таких учнів. Вона поєднує інтерактивність, гнучкість та можливості індивідуалізованого підходу, що є надзвичайно важливими для сучасної шкільної математики.

Війна в Україні змінила формат освітнього процесу: переважна більшість уроків проводиться дистанційно. Проте саме у таких умовах зростає потреба у нових підходах до розвитку потенціалу обдарованих дітей. Цифрові інструменти, серед яких Zoom-дошка посідає особливе місце, можуть не лише забезпечити ефективне засвоєння навчального матеріалу, а й стати джерелом натхнення, емоційної підтримки та розвитку креативного мислення.

Особливості обдарованості та її підтримки.

На які ж саме ключові моменти необхідно звернути увагу, коли йдеться про особливості обдарованості та її підтримки? Розвиток обдарованих дітей в умовах дистанційного навчання, особливо під час війни, повинен базуватись на низці ключових педагогічних та психологічних принципів, які забезпечують максимально ефективну взаємодію, підтримку та розкриття потенціалу кожного учня [2].

Розглянемо більш детально основні з них.

Принцип індивідуалізації навчання. Обдаровані учні мають різні профілі здібностей, темпи навчання та інтереси. Zoom-дошка дозволяє створювати індивідуальні або диференційовані завдання в реальному часі, стимулюючи самостійне мислення та творчість.

Принцип інтерактивності. Важливою умовою розвитку здібностей є постійна активна взаємодія з матеріалом, вчителем та однокласниками. Використання інтерактивної дошки у Zoom забезпечує зворотний зв'язок, створює умови для моделювання, аналізу, аргументації власних рішень.

Принцип діяльнісного підходу. Здібності розвиваються лише в діяльності. Розв'язування задач, обговорення математичних моделей, створення мініпроектів на Zoom-дошці сприяють формуванню компетентностей і вмінню застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Принцип розвитку критичного та креативного мислення. Обдаровані учні потребують завдань, що вимагають нестандартних підходів. Zoom-дошка може бути платформою, де учні самі формулюють питання, гіпотези, доводять твердження.

Принцип гуманізації освіти. У воєнний час особливо важливим є створення емоційно безпечного простору. Zoom-дошка допомагає зберігати відчуття залученості, приналежності до навчального колективу, підтримки з боку вчителя.

Можливості Zoom-дошки як інструменту для розвитку обдарованості на уроках математики

Розглянемо можливості Zoom-дошки як інструменту для розвитку обдарованості саме на уроках математики.

Візуалізація математичних понять: учитель та учні можуть малювати графіки, схеми, геометричні фігури, які одночасно бачать усі учасники. Це особливо корисно для візуальних учнів, сприяє кращому засвоєнню абстрактних понять.

Спільне розв'язування задач: учні можуть разом виконувати математичні вправи, коментувати й доповнювати розв'язки одне одного. Це сприяє розвитку м'яких навичок, що важливо та актуально, оскільки обдаровані учні можуть бути доволі закритими у спілкуванні.

Диференціація завдань: вчитель може створити окремі дошки (Whiteboard Breakouts) для груп обдарованих учнів, які працюють над більш складними задачами чи проєктами, що сприяє формуванню комунікативної та дослідницької компетентності.

Інтерактивність та зворотний зв'язок: учні можуть малювати, писати, виділяти кольором формули або помилки, ставити питання безпосередньо на дошці, що підвищує їхню залученість.

Розвиток творчості: Zoom-дошка дає змогу представити результати в нестандартних форматах – через схеми, ментальні карти, піраміди логічних умов тощо, що сприяє розвитку математичної інтуїції обдарованих дітей.

Збереження матеріалу: дошку можна зберегти у вигляді зображення чи PDF-файлу, що дозволяє учням повертатися до матеріалу для самостійного опрацювання або підготовки до олімпіад. Індивідуальний темп роботи – дозволяє учням поглиблювати знання без обмежень.

Таким чином, Zoom-дошка стає ефективним інструментом не лише для підтримки навчання в складних умовах, але й для реалізації потенціалу обдарованих учнів [3].

Вплив на емоційний стан та мотивацію

Безсумнівно, під час воєнного стану учні, як і дорослі, перебувають у ситуації постійного психологічного напруження. Це особливо стосується обдарованих дітей, які часто мають підвищену чутливість, емоційну вразливість і водночас – високу потребу у самореалізації та визнанні. У таких умовах використання інтерактивних інструментів, зокрема Zoom-дошки, відіграє важливу роль у збереженні емоційної рівноваги та стимулюванні мотивації до навчання [4].

Zoom-дошка створює безпечний простір, дає можливість кожному учню висловитись, написати власне розв'язання, не боячись осуду. Це знижує рівень тривожності та сприяє емоційному комфорту. Обдаровані учні отримують змогу представити свої ідеї в графічній чи символічній формі, що сприяє креативності й підвищенню самооцінки.

Використання Zoom-дошки дозволяє вчителю вбудовувати елементи гри, візуалізації, кольору, що робить навчання емоційно насиченим і цікавим. Це надзвичайно важливо для підтримки внутрішньої мотивації.

Навіть у дистанційному форматі Zoom-дошка забезпечує можливість роботи в групах, обговорення рішень, що підтримує відчуття спільності, належності до колективу – важливий фактор у збереженні позитивного емоційного стану.

Миттєва реакція вчителя на дії учня на дошці – заохочення, підказка, уточнення – формує успішний досвід, який підсилює мотивацію до наступних дій та знижує страх помилок.

Отже, можна стверджувати, що Zoom-дошка створює ефект присутності, дає змогу учню бути активним учасником уроку. Позитивна атмосфера, підтримка вчителя й можливість самовираження сприяють зниженню тривожності в умовах воєнного часу.

Висновки. Zoom-дошка як інтерактивний інструмент в умовах дистанційного або змішаного навчання відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку обдарованої особистості. Вона забезпечує не лише засвоєння знань, а й сприяє розвитку креативного, критичного мислення, збереженню мотивації та позитивного емоційного стану учня в складних умовах війни. Педагогічне завдання полягає у тому, щоб ефективно інтегрувати цей інструмент у щоденну практику з урахуванням індивідуальних потреб кожної дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех, І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Ляшенко, О. І. Сучасні підходи до навчання обдарованих учнів / О. І. Ляшенко // Педагогіка і психологія. – 2019. – № 2. – С. 5–11.
3. Сергеева, Л. А. Zoom-платформа як засіб організації інтерактивного освітнього простору / Л. А. Сергеева // Інформаційні технології в освіті. – 2021. – № 38. – С. 87–91.
4. Агапова, І. Психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей в умовах війни / І. Агапова // Освіта і суспільство. – 2023. – № 1. – С. 44–49.

Sokolovska Iryna,
*Candidate of Medical sciences,
Associate Professor
Khortytsia National Academy,
irinasokol10@meta.ua*

Nechyporenko Valentyna,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, Rector
Khortytsia National Academy*

Hordiienko Natalia,
*Doctor of Sociological Sciences, Professor,
Vice-rector for research and innovation,
Khortytsia National Academy*

Pozdnyakova Olena,
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor, First vice-rector
Khortytsia National Academy*

PRINCIPLES OF BUILDING AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR GIFTED YOUTH

Анотація. Одним із пріоритетних завдань сучасної української освіти є підтримка, розвиток та соціалізація обдарованих дітей. Рівень та характер розвитку обдарованості завжди є результатом складної взаємодії спадковості (природних нахилів) та соціального середовища, опосередкованого діяльністю дитини. Важливою якістю сучасного освітнього середовища є взаємодія великої кількості локальних освітніх середовищ, спільне використання різноманітних методів, прийомів й інновацій. Основні ж парадигми розвитку обдарованості залишаються незмінними: всі діти обдаровані від природи; на розвиток обдарованості найбільше впливає педагогічний чинник. Тому, пошук і розвиток обдарованої молоді повинні стати одним із найважливіших аспектів діяльності закладу вищої освіти та супроводжуватися психолого-педагогічним контентом, який включає діагностику особливостей та здібностей обдарованої особистості.

Ключові слова: молодь, здібності, обдарована особистість, педагогічний чинник, підтримка, розвиток, освітнє середовище

Abstract. One of the priority tasks of modern Ukrainian education is the support, development and socialization of gifted children. The level and nature of the development of giftedness is always the result of a complex interaction of heredity (natural inclinations) and the social environment, mediated by the child's activities. An important quality of the modern educational environment is the interaction of a large number of local educational environments, the joint use of various methods, techniques and innovations, The main paradigms of the development of giftedness remain unchanged: all children are gifted by nature; the development of giftedness is most influenced by the pedagogical factor. Therefore, the search and development of

gifted youth should become one of the most important aspects of the activities of a higher education institution and be accompanied by psychological and pedagogical content, which includes diagnostics of the characteristics and abilities of a gifted individual

Key words: youth, abilities, gifted individual, pedagogical factor, support, development, educational environment

The development and education of gifted children is a major task that is successfully solved in advanced educational institutions. Most teachers prefer non-standard and creative thinking as a criterion for giftedness in students. The main goal of education and upbringing is to provide conditions for the development of abilities and talents with the aim of their subsequent implementation in professional activities. But this goal is especially important for gifted children. Supporting and developing the child's individuality, not losing or slowing down the growth of his abilities is a particularly important task in teaching gifted children [1].

Gifted children usually have an excellent memory, which is based on early speech and abstract thinking. They are distinguished by the ability to classify information and experience, the ability to widely apply accumulated knowledge. Such children often read dictionaries and encyclopedias, invent words that, in their opinion, should express their own concepts and imaginary events, and prefer games that require the activation of mental abilities [2]. A large vocabulary, accompanied by complex syntactic constructions, the ability to ask questions most often attract the attention of others to a gifted child.

A gifted child is also distinguished by an increased concentration of attention on something, persistence in achieving a result in an area that is interesting to him. To this we must add the degree of immersion in the task [3].

In the area of psychosocial development, gifted and talented children are characterized by the following traits:

- A highly developed sense of justice, which manifests itself very early. Gifted children have very broad personal value systems;
- They are acutely aware of social injustice. They set high standards for themselves and others and vividly respond to truth, justice, harmony and nature;
- They cannot clearly distinguish between reality and fantasy;
- They have a well-developed sense of humor, since they value incongruities, wordplay, "tricks", and often see humor where their peers do not find it. Humor can be a salvation for the psyche of a gifted child, which needs protection;
- Gifted children constantly try to solve problems that are not yet "age appropriate" for them

From the point of view of their development, such attempts are useful. Gifted children, as a rule, are characterized by exaggerated fears, since they are able to

imagine many dangerous consequences. Such children are susceptible to non-verbal manifestations of feelings by others and are very susceptible to silent tension that has arisen around them. In addition to the very idea of the psychological characteristics of giftedness, it is important to determine the qualitative aspects of the problem of the learning ability of a gifted child.

Learning ability as an integral individuality of a gifted child's personality predetermines a different pace of his movement in learning, that is, in-depth differentiation, especially in the degree of cognitive independence [4]. From this it follows that the student's abilities are determined by his learning pace.

The following categories of gifted children are conventionally distinguished by their learning ability:

- students with a high general level of mental development, all other things being equal (most often identified in primary school age)
- students with signs of mental giftedness in a certain field of science (determined in middle school age)
- students with vivid cognitive activity and originality of mental development (most often identified in senior school age).

Learning ability is a complex formation that depends on many personal qualities and abilities of students, and first of all on intellectual abilities (the ability to analyze, compare, generalize, synthesize, highlight the essential, see educational problems and solve them), as well as on the level of cognitive interest and motivation, dedication, flexibility of thinking, self-organization, self-determination, and persistence in achieving the goal [5].

Most researchers recognize that the level, qualitative originality and nature of the development of giftedness are always the result of a complex interaction of heredity (natural inclinations) and the social environment, mediated by the child's activities (play, study, work). In this case, the child's own activity, as well as the psychological mechanisms of self-development of the individual, which underlie the formation and realization of individuality, are of particular importance.

Today, secondary general education institutions are closely connected with universities. This interaction is carried out with the aim of forming a single educational space, the basis of which is continuous education [6].

The interaction of the university with secondary general education institutions is carried out in the form of participation in conducting selection examinations for specialized classes or groups, which are formed from students of educational institutions of the city and districts of the region, coordinating curricula for specialized subjects, providing methodological support for classes in specialized subjects, involving students in research work, holding thematic seminars for teachers conducting classes in specialized classes or groups, conducting career guidance work, organizing

meetings of students of specialized classes or groups with deans of faculties, heads of research areas, heads of departments and leading teachers.

The psychological service also helps to discern invisible natural inclinations, one of the areas of work of which is identifying the level of intelligence of students at different age stages. Moreover, children are identified not only with general giftedness, but also with special giftedness. In parallel with the identification of giftedness, the motivational and needs sphere of students is determined [7].

Based on the results obtained, a plan for scientific and methodological work with personnel is developed, support and correctional work with children and their parents is planned. Work with personnel includes holding pedagogical councils, meetings on the relevant topic. These traditional forms are used in any team.

They undoubtedly give a positive result, but do not guarantee the success of the professional development of the teacher. There is a need to test other methods of developing the professional skills of teachers and determining their productivity.

For example, micro-research on working with gifted children is included, the results of which are analyzed at meetings of the scientific and methodological council, ways to overcome the difficulties that have arisen are promptly developed, while problem micro-groups can be created where teachers are provided with assistance in the theoretical and practical development of pedagogical technologies that allow, through the individualization of the learning process, to create favorable conditions for the development of advanced, gifted children's abilities [8].

Serious attention should be paid to the development and adjustment of the curriculum and curricula. Experts are unanimous in the opinion that curricula for gifted children should be qualitatively different from programs designed for children with average abilities. At the same time, productivity is ensured by the quality of the programs, a high level of classes, the use of active and interactive forms of organizing the educational process.

At the same time, the activities of teachers should provide for:

- a) the implementation of a personality-oriented pedagogical approach for the harmonious development of a person as a subject of creative activity;
- b) creation of a system of developmental and developing education based on psychological and pedagogical research, ensuring early identification and disclosure of the creative potential of children with an advanced level of learning ability;
- b) study of factors of psychological and pedagogical assistance to the processes of personality formation, effective implementation of students' cognitive abilities
- c) introduction into the educational process of the idea of harmonization of all academic disciplines in the system of the basic curriculum, which is a condition for ensuring the dominant role of cognitive motivations, activation of all types and forms of creative self-realization of the individual.

d) management of the process of development of students' intellectual abilities

The pedagogical system must be built on four basic ideas:

- the awareness of the intrinsic value of each student as a unique, inimitable individual;
- the inexhaustibility of the development possibilities of each child, including his or her creative abilities;
- the priority of internal freedom over external freedom, as freedom necessary for creative self-development;
- an understanding of the nature of creative self-development, the main components of which are self-knowledge, self-determination, self-organization, self-management, creative self-improvement and self-realization of the individual.

Working with gifted and capable students, their search, identification and development should become one of the most important aspects of the educational institution's activities. Identification of gifted children should begin already in school on the basis of observation, study of psychological characteristics, speech, memory, logical thinking [9].

The following main forms of work with gifted students are most often used:

- electives and hobby groups;
- intellectual competitions and scientific and practical conferences;
- research activities and participation in Olympiads;
- work on individual plans and group classes with strong students

A teacher, accordingly, must strive to be:

- capable of experimental and scientific creative activity;
- professionally trained;
- intellectual, moral and erudite;
- a conductor of advanced pedagogical technologies;
- a psychologist, educator and a skillful organizer of the educational process.

For the successful development of the giftedness of each student in a higher education institution, appropriate conditions must be created and a number of influential factors must be taken into account, among which both internal and external can be identified, namely [10]:

- providing comprehensive assistance to students in identifying dominant abilities and developing inclinations;
- taking into account hereditary data – biophysiological, anatomical and physiological features of the organism (predispositions) – which are a prerequisite for the development of abilities;
- creating a developmental environment – a stimulating environment that corresponds to the development of relevant abilities;
- developing psychological and methodological support for a gifted individual, individual training and development programs;

- organizing a targeted educational impact on the development of abilities and talents under the condition of unity in the activities of teachers, students, the management of the educational institution, student self-government bodies, and extracurricular structures;
- involving students in various types of activities in order for them to gain some experience in their implementation, stimulating their activity, which will contribute to the effective development of their potential;
- development of the emotional-volitional sphere of students, which is manifested in persistence in completing tasks, in the desire for competition, confidence in one's strengths and abilities, respect for others, empathetic attitude towards people, tolerance for the peculiarities of other people, a tendency to introspection, a tolerant attitude towards criticism, a willingness to share things and ideas, independence in thinking and behavior, a sense of humor;
- formation of an appropriate system of values, which is reflected in the development of a realistic "I" concept, internal motivation, which is determined by the value contents of individual consciousness, autonomy, self-sufficiency, independence from situational factors, orientation to the future;
- avoidance of the factor of chance by consciously preparing the teacher for the appropriate work (creating situations in which the student could realize himself "in the right place at the right time", become for him "His Teacher");
- creation of a system of stimulating the creativity of student youth; special teacher training for working with gifted youth.

LITERATURE

1. Bekh I. D. Personality Education: Scientific Edition – Kyiv: Lybid, 2006. – 272 p.
2. Yermakov I. T. Life Competence of the Personality: From Theory to Practice: Scientific and Methodological Manual – Zaporizhzhia: Centrion, 2005. – 640 p.
3. Lysyuk T. In "Pedagogical Fundamentals of Teaching Gifted Children", Scientific and Practical Educational and Popular Journal for Teachers, Parents and Children "Gifted Child". – 2012. – No. 1. – 69 p.
4. Gontarovska N. B. Principles of Developing a Project for the Educational Environment of an Educational Institution as a Prerequisite for the Development of a Gifted Personality / N. B. Gontarovska // Education in Luhansk Region.- 2009. -No. 2 (31).-P. 118-125
5. Bazhanyuk V.S. Systemic approach to studying the features of the development of scientifically gifted youth / V.S. Bazhanyuk // Gifted child. – 2010. - No. 3. – P. 2-8.
6. Boyko T. Work with gifted children / T. Boyko// Foreign literature in educational institutions. – 2004. - No. 12. – P. 9.
7. Vorontsova E. Giftedness: diagnostics and system of work with gifted children / E. Vorontsova // Psychologist. – 2006. - No. 25-28. – P. 5-26.
8. Grabovsky A. Types of children's giftedness // Gifted child. – 2004. - No. 1. – P. 38-47.
9. Zazimko O. Theoretical principles of determining personal factors of giftedness development // Gifted child. – 2008. - No. 8. – P. 2-8.
10. Sorych I. Organization of work with gifted children in educational institutions / I. Sorych // Psychologist. – 2006. - No. 25-28. – P. 26-37

Староста В. І.,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
м. Ужгород, Україна,
volodymyr.starosta@uzhnu.edu.ua

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЧИМА (МАЙБУТНІХ) ПЕДАГОГІВ: САМООЦІНКА КЛЮЧОВИХ КРЕАТИВНИХ ДИСПОЗИЦІЙ

Анотація. Мета даного дослідження – аналіз результатів самооцінки (майбутніх) педагогів ключових креативних диспозицій (допитливість, творчий інтерес, фантазування, уява, прагнення до творчості). Емпіричне дослідження проводили шляхом анонімного онлайн опитування в Google Forms респондентів Закарпатської та інших областей України, зокрема: 212 вихователів закладів дошкільної освіти, 148 учителів 1-4 класів та 335 учителів 5-11 класів закладів загальної середньої освіти, 91 студент та 147 аспірантів Ужгородського національного університету. Респонденти оцінювали за дев'ятибальною шкалою від 1 (початковий рівень) до 9 (високий рівень) такі власні якості: допитливість, творчий інтерес; прагнення до творчих досягнень; фантазію, уяву. Математичне опрацювання результатів проводили за допомогою комп'ютерної програми IBM SPSS Statistics 23. Для групування результатів опитування виокремлено три рівні – початковий 1,0-3,67 б, середній 3,68 – 6,33 б; високий 6,34 – 9,0 б. Досліджені групи (майбутніх) педагогів, згідно середніх балів самооцінки ключових креативних диспозицій (допитливість, творчий інтерес, прагнення до творчості, фантазування, уява) мають переважно високий рівень, що сприятиме визначенню ефективних напрямів для подальшого професійного зростання у сфері розвитку обдарованості здобувачів освіти (дітей-дошкільників, школярів, студентів).

Ключові слова: педагоги, самооцінка, креативні диспозиції, допитливість, творчий інтерес, фантазування, уява, прагнення до творчості, онлайн опитування.

Creative potential through the eyes of (future) teachers: self-assessment of key creative dispositions.

Abstract. The purpose of this study is to analyze the results of (future) teachers' self-assessment of key creative dispositions (curiosity, creative interest, desire for creativity, fantasy, imagination). The empirical study was conducted through an anonymous online survey in Google Forms of respondents from Transcarpathia and other regions of Ukraine, including: 212 preschool teachers, 148 teachers of grades 1-4 and 335 teachers of grades 5-11 of schools, 91 students and 147 PhD students of Uzhhorod National University. Respondents rated the following personal qualities on a nine-point scale from 1 (initial level) to 9 (high level): curiosity, creative interest; desire for creative achievements; fantasy, imagination. The mathematical processing of the results was carried out using the IBM SPSS Statistics 23 computer program. Three levels were distinguished for grouping the survey results - initial 1,0-3,67 points, medium 3,68 – 6,33 points; high 6,34 – 9,0 points. The studied groups of (future)

teachers, according to the average self-assessment scores of key creative dispositions (curiosity, creative interest, desire for creativity, fantasy, imagination) have a predominantly high level, which will contribute to the identification of effective directions for further professional growth in the field of developing the giftedness of education seekers (preschool children, pupils, students).

Keywords: teachers, self-esteem, creative dispositions, curiosity, creative interest, fantasy, imagination, desire for creativity, online survey.

У сучасних умовах становлення цифрового суспільства зростає потреба у креативних особистостях, здатних до інновацій та нестандартного вирішення проблем, особливого значення набуває розвиток творчого потенціалу всіх учасників освітнього процесу. Ключові креативні диспозиції, такі як допитливість, творчий інтерес, прагнення до творчості, фантазування тощо, є не лише важливими особистісними якостями, але й фундаментальними складниками особистісно-професійної компетентності педагога. Саме розвинена допитливість спонукає педагога до постійного самовдосконалення та пошуку нових педагогічних підходів. Глибокий творчий інтерес є рушійною силою для розробки інноваційних навчальних матеріалів та методів. Нестримне прагнення до творчості надихає педагога на створення унікального освітнього середовища, що сприяє розкриттю творчого потенціалу здобувачів освіти (дітей-дошкільників, школярів, студентів). Розвинене фантазування дозволяє педагогу моделювати нестандартні педагогічні ситуації та знаходити оригінальні рішення. У сукупності ці диспозиції створюють підґрунтя для ефективного виявлення та розвитку обдарованості здобувачів освіти, допомагаючи їм розкрити свій унікальний творчий потенціал.

З нашого погляду, на важливі особливості педагогічної творчості вказує С. Сисоєва (2005), – як на цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога в освітньому просторі; це не тільки сукупність послідовних і взаємопов'язаних дій учителя і учня, спрямованих на свідоме і міцне засвоєння системи знань, умінь, навичок, формування світогляду учня, культури поведінки тощо, а й сукупність послідовних і взаємопов'язаних «перетворень» у їх творчому розвитку: мотивації, характерологічних особливостей, творчих умінь, психологічних процесів, які сприяють успіху людини у творчій діяльності [5, с. 15].

У контексті нашого дослідження та розвитку креативного потенціалу учасників освітнього процесу важливу роль відіграє діагностика ключових креативних диспозицій. Мета даного повідомлення – аналіз результатів самооцінки (майбутніх) педагогів ключових креативних диспозицій (допитливість, творчий інтерес, фантазування, уява, прагнення до творчості).

Метод самооцінки є цінним інструментом для отримання суб'єктивних даних про рівень розвитку допитливості, творчого інтересу, прагнення до творчості та фантазування як у педагогів, так і в майбутніх фахівців. Самооцінка є важливим засобом рефлексії людини, наприклад, самооцінка рівня власного професійного розвитку (В. Староста, 2021) [6]. Застосування самооцінки дозволяє аспірантам усвідомити власні креативні ресурси під час науково-педагогічної діяльності. Для студентів педагогічних спеціальностей це є важливим кроком у формуванні їхньої професійної ідентичності та розумінні значущості креативності в майбутній роботі. Самооцінка педагогів закладів дошкільної (далі ЗДО) та загальної середньої освіти (далі ЗЗСО) сприяє рефлексії щодо власного творчого потенціалу та визначенню напрямів для подальшого професійного зростання у сфері розвитку обдарованості учнів.

У педагогічному словнику знаходимо тлумачення основних понять нашого дослідження (С. Гончаренко, 1997):

- інтерес у психології і педагогіці – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення мети діяльності й тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності [1, с. 147];
- творчість – продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові матеріальні та духовні цінності суспільного значення. Розвиток творчого потенціалу діяльності є важливою умовою культурного прогресу суспільства й виховання людини [1, с. 326];
- допитливість – психічна риса, властивість інтелекту людини. Виявляється у прагненні до широти і глибини знань про довколишній світ і саму себе. Допитливість є однією із форм вияву любові до знань як соціальної і духовної потреби розвинутої особистості, психологічною передумовою розкриття сутності явищ і подій. Допитливість розвивається в процесі пізнання і практичного освоєння людиною об'єктивної дійсності [1, с. 101];
- творчість педагогічна – оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних занять, збагачення теорії і практики виховання й навчання. Творчість педагогічна стосується різних сторін діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості [1, с. 326].

Словник української мови визначає, що фантазія це «творча уява; витвір уявлення; мрія» [4, Т. 10, с. 560]; фантазування – «дія за значенням фантазувати» [4, Т. 10, с. 560]; уява – «здатність образно створювати або відтворювати кого-, що-небудь в думках, свідомості; відтворювання кого-, чого-небудь у думках,

свідомості» [4, Т. 10, с. 545]. Подібні тлумачення щодо уяви сформульовано в українському педагогічному словнику (С. Гончаренко, 1997) [1, с. 342]: «Уява – психічний процес, що полягає у створенні людиною нових образів, думок на основі її попереднього досвіду. Уяви класифікують за ступенем умисності (довільна й мимовільна), активності (відтворююча й творча), узагальненості образів (абстрактна й конкретна) та за змістом й видами професійної діяльності. Особливим видом уяви є мрія, що полягає у створенні образів бажаного майбутнього. Розвиток уяви – необхідний фактор підготовки підростаючого покоління до творчої діяльності». Також наведено сутність поняття «фантазія» [1, с. 344]: «Фантазія – процес створення нових образів на основі пережитого. Суто людська психічна властивість, необхідний компонент творчої діяльності. Фантазія тісно пов'язана з уявою і мрією».

Погоджуємось із Л. Литвинчук [3, с. 225], що творча уява є професійно важливою основою розвитку особистості у процесі праці, а сучасні психологи одностайні в думках про надзвичайне значення уяви в особистісному розвитку працівника. Дослідники звертають увагу на важливість творчої уяви найменших здобувачів освіти. Поділяємо погляди авторів праці [2, с. 68] (В. Кузьменко, І. Карабаєва, 2021), що однією з найважливіших цінностей дошкільної освіти вважається розвиток творчих задатків, здібностей, талантів дитини. Найчастіше серед складових психологічної готовності до навчання дослідники називають мотиваційну готовність до навчання, певний рівень розвитку довільної поведінки (вольову готовність), певний рівень інтелектуального розвитку (що передбачає володіння дитиною простими мислительними операціями), внутрішню позицію школяра, готовність руки до письма, наявність деяких особистісних якостей та інші складові (напр. розвиток фонематичного слуху). Втім, за дослідженнями багатьох вчених саме творча уява є провідним новоутворенням дошкільного дитинства, суттєвою ознакою появи нового типу мислення, отже, свідченням переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку та ознакою інтелектуальної готовності до навчання.

Емпіричне дослідження проводили шляхом анонімного онлайн опитування в Google Forms респондентів Закарпатської та інших областей України, зокрема: 212 вихователів закладів дошкільної освіти (далі ЗДО), 148 учителів 1-4 класів та 335 учителів 5-11 класів закладів середньої освіти (далі ЗЗСО), 91 студент та 147 аспірантів Ужгородського національного університету. Респондентів просили оцінити такі власні якості:

- допитливість, творчий інтерес;
- прагнення до творчих досягнень;
- фантазія, уява.

Деякі статистичні показники опитування респондентів

Якості особистості	Респонденти	N	M	MSD
Допитливість, творчий інтерес	Вихователі ЗДО	212	6,42	2,266
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи)	148	6,93	1,917
	Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	335	6,99	1,995
	Студенти	91	6,05	2,105
	Аспіранти	147	6,67	1,970
Прагнення до творчих досягнень	Вихователі ЗДО	212	6,58	2,258
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи)	148	6,95	2,006
	Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	335	7,09	1,969
	Студенти	91	6,73	1,870
	Аспіранти	147	6,81	2,124
Фантазія, уява	Вихователі ЗДО	212	6,49	2,114
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи)	148	6,96	1,686
	Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	335	6,94	1,983
	Студенти	91	6,27	1,933
	Аспіранти	147	6,93	1,817

Позначення: N – обсяг вибірки; M/Mean – середнє значення; MSD – середнє квадратичне відхилення/Mean squared deviation

Встановлено, що майже всі досліджені групи респондентів, згідно середніх балів самооцінки (рис. 1), мають високий рівень розвитку досліджуваних якостей за винятком студентів, які показують середній рівень розвитку допитливості, творчого інтересу, а також фантазії, уяви. За окремими питаннями можемо сформулювати такі послідовності зростання середніх балів самооцінки:

Допитливість, творчий інтерес:

Студенти (M=6,05) → Вихователі ЗДО (M=6,42) → Аспіранти (M=6,67) → Вчителі 1-4 класів ЗЗСО (M=6,93) → Вчителі 5-11 класів ЗЗСО (M=6,99).

Прагнення до творчих досягнень:

Вихователі ЗДО (M=6,58) → Студенти (M=6,73) → аспіранти (M=6,81) → вчителі 1-4 класів ЗЗСО (M=6,95) → вчителі 5-11 класів ЗЗСО (M=7,09).

Фантазія, уява:

Студенти (M=6,27) → Вихователі ЗДО (M=6,49) → аспіранти (M=6,93) → вчителі 5-11 класів ЗЗСО (M=6,94) → вчителі 1-4 класів ЗЗСО (M=6,96).

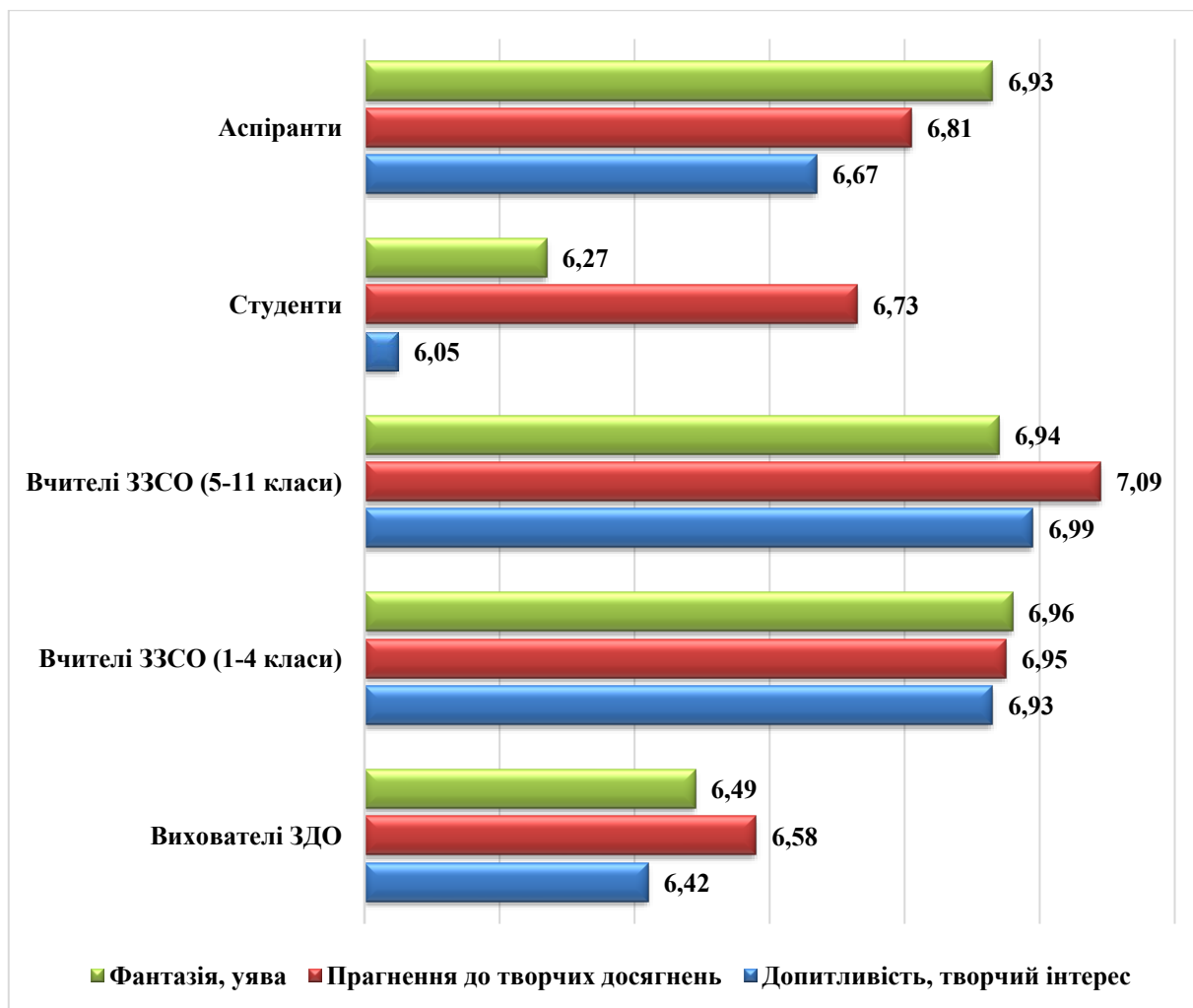

Рис. 1. Самооцінка ключових креативних диспозицій (майбутніх) педагогів за результатами опитування: дев'ятибальна шкала від 1 (початковий рівень) до 9 (високий рівень).

Дослідження показує, що найбільші показники самооцінки допитливості, творчого інтересу, фантазування, уяви, прагнення до творчості ілюструють вчителі 1-4 класів (6,93-6,96), вчителі 5-11 класів (6,94-7,09) та аспіранти (6,67-6,93).

У межах окремих груп респондентів можемо спостерігати, що порівняно з іншими ключовими креативними диспозиціями, дві групи респондентів мають найвищі показники у сфері прагнення до творчості, зокрема, студенти ($M=6,73$), вихователі ЗДО ($M=6,58$), учителі 5-11 класів ($M=7,09$). В учителів 1-4 класів прагнення до творчості ($M=6,95$), фантазія та уява ($M=6,96$) практично співпадають. Максимальні бали аспірантів щодо фантазії та уяви ($M=6,93$), з нашого погляду, зумовлені їх активною дослідницькою діяльністю.

Для подальшого статистичного аналізу приймали нульову гіпотезу, тобто, що наші незалежні вибірки не мають статистично значущих відмінностей за дослідженими ознаками. Розрахунок t -критерію ($p \leq 0,05$) для незалежних вибірок (табл. 2) показує, що у випадку порівняння «Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вчителі

ЗЗСО (5-11 класи)» вибірки є статистично подібні, тобто не мають відмінності за обраними ознаками ключових креативних диспозицій. У більшості інших порівнянь незалежних вибірок спостерігаємо статистично значущі відмінності.

Таблиця 2

Результати розрахунку t-критерію для незалежних вибірок

Якість особистості	Незалежні вибірки	t	Df	Sig.	MD
Допитливість, творчий інтерес	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вихователі ЗДО	2,238	358	0,026	0,510
	Вихователі ЗДО – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	-3,119	545	0,002	-0,576
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	-0,336	481	0,737	-0,06
	Студенти-Аспіранти	-2,293	236	0,023	-0,619
Прагнення до творчих досягнень	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вихователі ЗДО	1,582	358	0,114	0,37
	Вихователі ЗДО – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	-2,767	545	0,006	-0,506
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	-0,719	481	0,472	-0,14
	Студенти-Аспіранти	-1,822	236	0,070	-0,471
Фантазія, уява	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вихователі ЗДО	-2,268	358	0,024	-0,510
	Вихователі ЗДО – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	-2,561	545	0,011	-0,457
	Вчителі ЗЗСО (1-4 класи) – Вчителі ЗЗСО (5-11 класи)	0,086	481	0,931	0,020
	Студенти-Аспіранти	-2,619	236	0,009	-0,650

Позначення: t – t-критерій; df – ступені вільності; Sig. – значущість (двостороння/2-tailed); MD – середня різниця/Mean Difference.

Таким чином, досліджені групи (майбутніх)педагогів, згідно середніх балів самооцінки щодо ключових креативних диспозицій (допитливість, творчий інтерес; фантазування, уява; прагнення до творчості) мають переважно високий

рівень, що наше переконання, сприятиме визначенню ефективних напрямів для подальшого професійного зростання у сфері розвитку обдарованості здобувачів освіти (дітей-дошкільників, школярів, студентів).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
2. Кузьменко В. У., Карабаєва І. І. Творча уява як складова психологічної готовності до навчання дітей старшого дошкільного віку у новій українській школі. *Psychological journal*, 2021. Vol. 7. Issue 3(47). С. 67-77.
3. Литвинчук Л. Творча уява як професійно важлива основа розвитку особистості у процесі праці. Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: зб. наукових праць / за заг. ред. Л.В. Помиткіної, О.М. Ічанської. Київ : ТОВ «Альфа-ПІК», 2020. С. 225-226. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/aa930010-4e7c-4cfc-8d71-2cf7347f0308/full>.
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. URL: <http://ukrlit.org/slovnyk>.
5. Сисоєва С. Теоретико-методологічне обґрунтування педагогічної творчості. Відкритий урок. 2005. №№21, 22. С. 13-19.
6. Староста В. І. Рівень професійного розвитку: самооцінка фахівців із різним педагогічним стажем. Ел. зб. наук. праць Запорізького обл. ін-ту післядипл. пед. освіти. Запоріжжя, 2021, 4(46)/2021, 5 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1_bKxm7hxZET3NdOgXqXqo2GMaNErDvZ/view.

Тадєєва М. І.,

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри іноземних мов Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна, E-mail: mtadeyeva@gmail.com.
ORCID : 0000-0002-3853-3668*

Тадєєв П. О.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри вищої математики Національного університету водного
господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна, E-mail: ptadeyev@gmail.com
ORCID : 0000-0002-2885-6674*

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ЕВРИСТИЧНИХ ЗАПИТАНЬ ДЛЯ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ ШКОЛЯРІВ І СТУДЕНТІВ ГЕНЕРУВАТИ ІДЕЇ ТА ПРИЙМАТИ НЕСТАНДАРТНІ РІШЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто метод евристичних запитань як потужний інструмент стимулювання мислення, генерування ідей та аналізу можливих рішень під час навчання обдарованих учнів-старшокласників і студентів. Схарактеризовано навчальні завдання в рамках їхньої евристичної діяльності, використовуючи модульно-розвивальні, особистісно орієнтовані чи

дистанційні форми роботи. Констатовано, що на рівні старшої школи, коледжу й університету успішно застосовують широке коло форм евристичного навчання, яке спрямовує молодь до творчості, активізує їхні когнітивні механізми й потреби.

Проаналізовано такі ключові визначення, як евристичне навчання, евристичні методи й евристичні запитання. Наведемо також трактування евристичних завдань, які часто в навчальній практиці називають навідними запитаннями. Евристичні запитання служать додатковим стимулом не тільки учням і студентам, а й педагогам, формувати нові стратегії і тактики вирішення задачі або завдання, а вдало поставлені запитання наводять усіх учасників освітнього процесу на креативні ідеї пошуку правильної відповіді.

Ключові слова: обдаровані школярі та студенти, евристичне навчання, метод евристичних запитань, вміння генерувати ідеї, вміння приймати нестандартні рішення,

Abstract. The article examines the method of heuristic questions as a powerful tool for stimulating thinking, generating ideas, and analyzing possible solutions when teaching gifted high school students and students. Educational tasks are characterized within the framework of their heuristic activity, using modular-developmental, personally oriented, or distance forms of work. It is stated that a wide range of forms of heuristic learning are successfully used at the high school, college, and university levels, which direct young people to creativity and activate their cognitive mechanisms and needs.

The following key definitions are analyzed: heuristic learning, heuristic methods, and heuristic questions. We also present the interpretation of heuristic tasks, which are often called leading questions in educational practice. Heuristic questions serve as an additional incentive not only for students, but also for teachers, to form new strategies and tactics for solving a task or task, and successfully posed questions lead all participants in the educational process to creative ideas for finding the correct answer.

Keywords: gifted schoolchildren and students, heuristic learning, heuristic questioning method, ability to generate ideas, ability to make non-standard decisions,

Метод евристичних запитань є потужним інструментом для стимулювання мислення, генерування ідей та аналізу можливих рішень під час навчання обдарованих учнів-старшокласників і студентів. Сучасні технології навчання також спрямовані на керування їхньою евристичною діяльністю, завдання якої - продукувати нові ідеї, використовуючи модульно-розвивальні, особистісно орієнтовані чи дистанційні форми роботи. У наш час на рівні старшої школи, коледжу й університету успішно застосовують широке коло форм евристичного навчання, яке спрямовує молодь до творчості, активізує їхні когнітивні механізми й потреби.

Проте цей метод не є новим, а його використовували у своїй науково-освітній діяльності та під час навчання дітей філософи та педагоги древньої Греції і стародавнього Риму. Сутність цього методу полягає в тому, що для

відшукування відомостей про явище чи подію або об'єкт, необхідно поставити перед собою п'ять-сім запитань, як от: Хто? Що? Навіщо? Як? Де? Чим? Коли? Власне відповіді на ці запитання породжують незвичайні ідеї, викликають дискусію, заставляють приймати неординарні рішення проблеми. Особливо цінним є застосування цього методу на етапі мотивації когнітивної діяльності школярів та студентів до створення проблемної ситуації, що має великі спонукальні можливості. На етапі формування нового життєвого досвіду метод евристичних запитань допомагає упорядкувати наявну інформацію та сприяє творчому пошуку неординарного прийняття рішень.

Отже, враховуючи зазначене вище, варто розглянути коротко такі ключові визначення, як евристичне навчання, евристичні методи й евристичні запитання. Сутність евристичного навчання полягає в тому, що це тип навчання учнів і студентів спонукає їх до пошуку нових ідей, впровадження нових елементів у їхні знання, уміння, способи пізнавальної діяльності, особистісні якості, матеріалізовані продукти освіти. Наведемо також трактування евристичних завдань, які часто в навчальній практиці називають навідними запитаннями. Евристичні запитання служать додатковим стимулом не тільки учням і студентам, а й педагогам, формувати нові стратегії і тактики вирішення задачі або завдання, а вдало поставлені запитання наводять усіх учасників освітнього процесу на креативні ідеї пошуку правильної відповіді.

Методологічні засади формування здатності школярів та студентів використовувати цей метод у вітчизняній дидактиці на сучасному етапі розглядали такі науковці, як Е. Кокарева [1], С. Нам'ясенко [2], С. Панова [3] та дослідники, що долучилися до низки ключових компонентів цієї проблеми, як от:

- розуміння основ методу евристичних запитань включає теоретичне ознайомлення: навчання основам теорії евристики, що включає поняття, принципи та види евристичних запитань; приклади застосування: розгляд конкретних прикладів, де метод евристичних запитань був успішно застосований для вирішення проблем;

- формування навичок постановки евристичних запитань передбачає ознайомлення з різними типами евристичних запитань, такими як відкриті, закриті, уточнюючі, провокативні тощо; виконання вправ на формулювання різних типів запитань для різних ситуацій;

- навчально-тренувальні вправи та завдання: аналіз кейсів та використання кейсів з реального життя для формулювання евристичних запитань, що допомагають глибше зрозуміти проблему та знайти можливі рішення; рольові ігри: проведення рольових ігор, де учні ставлять евристичні запитання для вирішення певної проблеми або ситуації; брейнстормінг: використання брейнстормінгу з акцентом на постановку евристичних запитань для генерування нових ідей;

- застосування методу евристичних запитань у різних контекстах: наукові дослідження: використання евристичних запитань для формулювання гіпотез та планування експериментів; технічні завдання: застосування методу для аналізу технічних проблем та розробки інноваційних рішень; організаційні питання: використання евристичних запитань для аналізу та оптимізації організаційних процесів;

- розвиток критичного мислення: аналіз та оцінка: навчання методам аналізу та оцінки отриманих відповідей на евристичні запитання; рефлексія: проведення рефлексійних сесій для обговорення ефективності використаних запитань та можливих покращень;

- інтеграція сучасних технологій: онлайн-платформи: використання онлайн-платформ для обміну ідеями та колективного брейнстормінгу з використанням евристичних запитань; програмне забезпечення: використання спеціалізованого програмного забезпечення для аналізу та візуалізації відповідей на евристичні запитання;

- оцінювання та зворотний зв'язок: самооцінка: навчання методам самооцінки ефективності використання евристичних запитань; зворотний зв'язок від учителів та викладачів: регулярне надання конструктивного зворотного зв'язку для корекції та вдосконалення навичок;

- підтримка творчої атмосфери: стимулювання творчості: створення умов для розвитку творчих здібностей через підтримку ініціативи та експериментування; психологічний комфорт: забезпечення позитивного емоційного клімату, який сприяє відкритості та готовності до експериментів;

- практична діяльність та реальні проєкти: проєктна робота: залучення учнів до реальних проєктів, де вони можуть застосувати метод евристичних запитань для вирішення конкретних задач; інноваційні лабораторії: створення умов для роботи в інноваційних лабораторіях, де учні можуть експериментувати та застосовувати метод евристичних запитань на практиці.

Метод евристичних запитань є також потужним інструментом для розвитку критичного мислення та творчого підходу до розуміння та аналізу всіх можливих ідей та вирішення проблем.

Запропонуємо приклади навчально-тренувальних вправ з історії України для формування умінь обдарованих учнів наукових ліцеїв використовувати цей метод для розуміння та аналізу всіх можливих ідей та рішень, і який є дуже ефективним для розвитку критичного мислення та глибшого розуміння історичних подій [4].

Вправа 1. Аналіз історичних джерел. Завдання: учні отримують кілька історичних джерел про певну подію (наприклад, Переяславська рада 1654 року). Вони повинні проаналізувати ці джерела, використовуючи такі евристичні запитання: Які основні події описані в кожному джерелі? Які мотиви могли мати

автори джерел? Як ці джерела співвідносяться між собою? Чи є в них суперечності? Які альтернативні точки зору можуть існувати на цю подію?

Вправа 2. Дебати на історичну тему. Завдання: проведення дебатів на тему, наприклад, "Чи була УНР (Українська Народна Республіка) приречена на поразку?". Учні поділяються на дві групи, кожна з яких має підготувати аргументи "за" і "проти", використовуючи такі запитання:

- Які основні причини успіху або поразки УНР?
- Які альтернативні стратегії могли б змінити результат?
- Як міжнародна ситуація вплинула на долю УНР?
- Які уроки можна винести з цієї історичної події для сучасної України?

Пропонуємо також кілька прикладів навчально-тренувальних вправ з української мови та літератури, які допоможуть обдарованим учням у наукових ліцеях розвивати навички критичного мислення та глибшого розуміння, використовуючи метод евристичних запитань [4].

Вправа 1. Аналіз літературного твору. Завдання: учні аналізують певний літературний твір (наприклад, "Тіні забутих предків" Михайла Коцюбинського). Вони повинні відповісти на такі евристичні запитання:

- Які основні теми та мотиви твору?
- Які символи та метафори використовуються в тексті, і що вони означають?
- Які риси характеру головних героїв найбільш виразні?
- Як історичний та культурний контекст впливає на сюжет і персонажів?
- Які альтернативні трактування цього твору можуть існувати?

Вправа 2. Порівняльний аналіз творів. Завдання: учні порівнюють два літературні твори (наприклад, "Кайдашева сім'я" Івана Нечуя-Левицького та "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного). Вони повинні відповісти на такі запитання:

- Які спільні теми та проблеми розглядаються в обох творах?
- Як різні автори підходять до висвітлення цих тем?
- Які літературні прийоми використовуються для створення образів героїв?
- Як соціальний та історичний контекст впливає на сюжети обох творів?
- Які уроки можна винести з цих творів для сучасного суспільства?

Вправа 3. Аналіз поетичного твору. Завдання: учні аналізують вірш (наприклад, "Заповіт" Тараса Шевченка). Вони повинні відповісти на такі запитання:

- Які основні теми та ідеї виражені у вірші?
- Які художні засоби використовуються для підсилення емоційного впливу?
- Як структура вірша впливає на його сприйняття?
- Які історичні та культурні обставини вплинули на створення вірша?
- Які сучасні проблеми можна побачити крізь призму цього твору?

Додамо приклади навчально-тренувальних вправ і завдань з географії для формування умінь обдарованих учнів використовувати метод евристичних

запитань для розуміння та аналізу всіх можливих ідей та рішень.

Вправа 1. Аналіз кліматичних умов. Завдання: учні аналізують кліматичні умови певного регіону (наприклад, Сахара). Вони повинні відповісти на такі евристичні запитання: Які основні кліматичні характеристики цього регіону? Як клімат впливає на рослинний і тваринний світ? Які адаптації рослин і тварин до цих умов можна спостерігати? Як кліматичні умови впливають на життя людей у цьому регіоні? Які можливі зміни клімату можуть вплинути на цей регіон у майбутньому?

Вправа 2. Географічне дослідження річкових систем. Завдання: учні досліджують річкову систему (наприклад, річку Дніпро). Вони повинні відповісти на такі запитання: Які основні притоки річки? Як річкова система впливає на економіку регіону? Які екологічні проблеми пов'язані з річковою системою? Які заходи можуть бути вжиті для охорони річкової системи? Як змінювалася річкова система протягом історії?

Приведемо кілька прикладів навчально-тренувальних вправ і завдань з іноземної мови (англійської), які можуть допомогти обдарованим учням в наукових ліцеях використовувати метод евристичних запитань.

1. Аналіз англomовного тексту за допомогою запитань: дайте учням складний текст на іноземній мові (наприклад, наукову статтю або уривок з класичної літератури), попросіть їх сформулювати серію евристичних запитань, які допоможуть глибше зрозуміти зміст тексту. Наприклад: Які ключові ідеї висловлені в тексті? Які аргументи наводяться на підтримку цих ідей?

Які альтернативні точки зору можуть існувати?

2. Креативне письмо: запропонуйте учням написати есе або оповідання на іноземній мові, відповідаючи на серію евристичних запитань, як от:

- Що трапиться, якщо головний герой змінить своє рішення?
- Як змінилося б оповідання, якби події відбувалися в іншому часі або місці?
- Які альтернативні закінчення можна запропонувати для цієї історії?

Ці вправи допоможуть обдарованим учням розвивати критичне мислення, творчі здібності та навички аналізу, використовуючи метод евристичних запитань.

Основні положення методологічних засад використання евристичних запитань під час вивчення точних, природничих і гуманітарних дисциплін спрямовані на формування здатності використовувати цей метод для глибокого розуміння, аналізу та вирішення різноманітних проблем, що сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей та інноваційному підходу до навчальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кокарева Е. О., Евристичне навчання як засіб творчого саморозвитку майбутніх педагогів: автореф. дис. на здобуття ступеня к.пед. наук: за спеціальністю 13.00.09. Теорія навчання. Тернопіль, 2012, 22 с.
2. Нам'ясенко С. Ю. Евристичні технології навчання математики в проліфільній школі: кваліфікаційна робота: 014.04. Кривий Ріг, 2022. 116 с.

3. Панова С. О. Основні поняття евристичного навчання математики (методичний аспект). Народна освіта. 2018. Вип 1. С. 62 - 68.
4. Науково-методичні засади реалізації змісту середньої спеціалізованої освіти наукового спрямування: методичний посібник /
5. І. С. Волощук, Л. О. Калмикова, В. В. Мелешко, Н. М. Мирончук, П. О. Тадеєв, М. І. Тадеєва, О. С. Шуленок. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. – 353 с https://iod.gov.ua/content/docs/documentspdf/215/naukovo-metodichni-zasadi-realizaciyi-zmistu-serednoyi-specializovanoyi-osvitinaukovogo-spryamuvannya_.pdf.

Тананайко О. Г.,
заступник директора з НВР,
вчитель інформатики КЗЗС «Рожищенський ліцей № 4»
КЗЗСО «Рожищенський ліцей №4»
Рожищенської міської ради Луцького району, Україна,
Helen.Tanayko@gmail.com

СТВОРЕННЯ ВІРТУАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ СЕРЕДОВИЩ ДЛЯ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ ПРОФІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН І РОЗВИТКУ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Анотація: У статті досліджено можливості створення та використання віртуальних навчальних середовищ (ВНС) для поглибленого вивчення профільних дисциплін (фізики, хімії, інформатики, математики, іноземної мови) та розвитку спеціальних здібностей обдарованих учнів. Проаналізовано існуючі ВНС для профільних предметів, виявлено їх переваги та недоліки. Розглянуто інструменти для створення ВНС педагогами та запропоновано алгоритм розробки навчальних матеріалів в одному з провідних інструментів – Moodle. Сучасний етап розвитку освіти характеризується зростанням вимог до якості навчального процесу та необхідністю індивідуалізації навчання, особливо для обдарованих учнів. Віртуальні навчальні середовища (ВНС) відкривають нові можливості для організації освітнього процесу, забезпечуючи гнучкість, інтерактивність та доступ до різноманітних навчальних ресурсів [1]. ВНС можуть стати потужним інструментом для поглибленого вивчення профільних дисциплін та розвитку спеціальних здібностей учнів, надаючи їм можливість працювати у власному темпі, досліджувати складні концепції за допомогою інтерактивних моделей та симуляцій, а також співпрацювати з однолітками та вчителями незалежно від їхнього географічного розташування.

Ключові слова: віртуальне навчальне середовище, профільні дисципліни, обдаровані учні, поглиблене вивчення, спеціальні здібності, Moodle, інструменти створення ВНС.

Annotation. The article explores the possibilities of creating and using virtual learning environments (VLEs) for in-depth study of profile subjects (physics, chemistry, computer science, mathematics, foreign language) and the development of special abilities of gifted students. Existing VLEs for profile subjects are analyzed, their

advantages and disadvantages identified. Tools for creating VLEs by educators are considered, and an algorithm for developing educational materials in one of the leading tools – Moodle – is proposed. The current stage of educational development is characterized by increasing demands on the quality of the educational process and the need for individualized learning, especially for gifted students. Virtual learning environments (VLEs) open up new opportunities for organizing the educational process, providing flexibility, interactivity, and access to various educational resources [1]. VLEs can become a powerful tool for in-depth study of profile subjects and the development of students' special abilities, allowing them to work at their own pace, explore complex concepts using interactive models and simulations, and collaborate with peers and teachers regardless of their geographical location.

Keywords (англійською): virtual learning environment, core subjects, gifted students, in-depth study, special abilities, Moodle, VLE creation tools.

Сучасні освітні парадигми акцентують увагу на компетентнісному підході та необхідності формування в учнів навичок, що відповідають викликам інформаційного суспільства та глобалізованого світу [1]. Традиційні форми навчання, незважаючи на їхні фундаментальні переваги, часто стикаються з обмеженнями щодо забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії, особливо для учнів з винятковими здібностями. Обдаровані діти потребують не лише прискореного вивчення матеріалу, але й можливості глибшого занурення у предметну область, розвитку критичного мислення, креативності та специфічних навичок, пов'язаних з обраною профільною дисципліною.

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створив передумови для трансформації освітнього процесу, зокрема шляхом інтеграції у нього віртуальних навчальних середовищ. ВНС, як динамічні дидактичні системи, що реалізуються засобами цифрових технологій, здатні моделювати навчальні ситуації, забезпечувати доступ до значних обсягів інформації, підтримувати інтерактивну взаємодію та надавати інструменти для спільної діяльності [1]. Їхній потенціал для поглибленого вивчення профільних дисциплін та цілеспрямованого розвитку спеціальних здібностей учнів є значним і потребує системного аналізу та практичного впровадження.

Метою даної статті є дослідження можливостей створення та використання віртуальних навчальних середовищ як ефективного інструменту для інтенсифікації освітнього процесу у контексті поглибленого вивчення профільних предметів та розвитку спеціальних здібностей обдарованих учнів. Завдання дослідження включають: аналіз функціональних можливостей існуючих ВНС для ключових профільних дисциплін; виявлення дидактичних переваг та існуючих обмежень використання таких середовищ; класифікацію та опис інструментів, доступних педагогам для розробки власних ВНС; а також

представлення методичного алгоритму створення навчальних матеріалів на базі однієї з популярних систем управління навчанням (LMS).

Концепція віртуального навчального середовища ґрунтується на теоріях конструктивізму та конективізму [1]. Згідно з конструктивізмом, навчання є активним процесом побудови знань на основі власного досвіду та взаємодії з навколишнім світом. ВНС підтримують цей підхід, надаючи можливості для експериментування (віртуальні лабораторії), дослідження (доступ до ресурсів), вирішення проблемних завдань та спільної діяльності. Конективізм розглядає навчання як процес встановлення зв'язків у мережах, де знання розподілені між різними джерелами. ВНС реалізують цю ідею через інтеграцію різноманітних ресурсів, інструментів комунікації та можливостей для колаборації.

На сьогоднішній день ринок освітніх технологій пропонує широкий спектр ВНС та цифрових інструментів, адаптованих для вивчення різних предметів. Їх можна класифікувати за функціональним призначенням:

Симуляційні та віртуальні лабораторні комплекси: Ці середовища дозволяють моделювати реальні фізичні, хімічні, біологічні чи технічні процеси та проводити віртуальні експерименти. Прикладами є:

PhET Interactive Simulations [2]. Дана платформа розроблена для візуалізації абстрактних наукових концепцій у фізиці, хімії, математиці та біології через інтерактивні моделі. Наприклад, симуляція "Конструктор ланцюгів" дозволяє учням збирати електричні кола, вимірювати напругу та силу струму, спостерігати вплив різних компонентів. Це критично важливо для поглибленого вивчення фізики, оскільки дозволяє безпечно досліджувати явища, які складно або небезпечно відтворити у стандартній шкільній лабораторії. Переваги: висока наочність, можливість маніпулювати параметрами, миттєвий зворотний зв'язок про наслідки дій. Недоліки: обмеженість лише симуляційними моделями, відсутність комплексних навчальних курсів.

ChemCollective Virtual Labs [3] надає можливість проведення віртуальних хімічних експериментів з використанням широкого набору віртуального лабораторного обладнання та реактивів. Учні можуть практикувати техніку титрування, досліджувати реакції, розраховувати концентрації розчинів. Для поглибленого вивчення хімії це дозволяє повторювати експерименти необмежену кількість разів, досліджувати реакції з небезпечними речовинами без ризику, а також відпрацьовувати навички планування експерименту. Переваги: реалістичне моделювання, безпека, наявність готових сценаріїв завдань. Недоліки: потреба у розвитку певних навичок роботи з віртуальним інтерфейсом, обмеженість переліком доступних експериментів.

Середовища для вивчення програмування та інформатики спрямовані на опанування мов програмування, алгоритмізації та основ комп'ютерних наук.

Codecademy [4] - інтерактивна платформа, що пропонує структуровані курси з різних мов програмування (Python, JavaScript, SQL тощо) з акцентом на практичному кодуванні та миттєвій перевірці результатів. Для учнів, які поглиблено вивчають інформатику або мають схильність до програмування, Codecademy надає можливість самостійно опановувати нові мови або поглиблювати знання з вже вивчених, працюючи над реальними завданнями. Переваги: практична орієнтація, негайний зворотний зв'язок, різноманітність курсів. Недоліки: обмежені можливості для розробки великих проектів у безкоштовній версії, менший акцент на фундаментальних теоретичних концепціях порівняно з синтаксисом.

Scratch [5] візуальне блочне середовище програмування, що ідеально підходить для початкового етапу вивчення інформатики, розвитку алгоритмічного мислення та креативності через створення анімацій, ігор та інтерактивних історій. Хоча Scratch більше орієнтований на молодшу та середню школу, він може бути цінним інструментом для розвитку спеціальних здібностей у дітей молодшого віку, які виявляють інтерес до логіки та структурування процесів. Переваги: інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, високий рівень залученості, розвиток креативності. Але має обмеженість для реалізації складних програмних рішень, більше фокусу на основах, ніж на просунутих концепціях.

Інтерактивні середовища для вивчення математики візуалізують абстрактні математичні концепції та надають інструменти для дослідження.

GeoGebra [6] динамічне математичне програмне забезпечення, що інтегрує можливості геометрії, алгебри, статистики, числення та роботи з таблицями. Дозволяє будувати графіки функцій, досліджувати геометричні перетворення, візуалізувати статистичні дані. Для поглибленого вивчення математики та розвитку спеціальних здібностей, GeoGebra є незамінним інструментом, який допомагає побачити зв'язок між різними розділами математики та проводити власні дослідження. Наприклад, учень може досліджувати вплив коефіцієнтів на форму графіків функцій, динамічно змінюючи їх значення. Перевагами є багатифункціональність, візуалізація складних понять, можливість створення власних динамічних моделей. Інтерфейс може вимагати певного часу для повного освоєння, особливо для початківців.

Khan Academy [7] велика освітня платформа, що пропонує відеолекції, практичні вправи та тести з математики (від початкового рівня до вищої математики), а також інших предметів. Хоча менш інтерактивна порівняно з GeoGebra, Khan Academy надає структурований матеріал для самостійного

вивчення, можливість повторення складних тем та відстеження власного прогресу, що є важливим для поглибленого навчання. Переваги: широкий спектр тем, якісні відеоматеріали, система оцінювання та відстеження прогресу. Недоліки: переважно пасивне сприйняття інформації (відеолекції), менше можливостей для вільного дослідження.

Платформи для вивчення іноземних мов спрямовані на формування лексичних, граматичних та комунікативних навичок.

Duolingo [8] популярна платформа, що використовує гейміфікацію для вивчення лексики та граматики. Завдяки короткотривалим завданням та системі винагород, Duolingo робить процес навчання захоплюючим. Це може бути корисним для поглибленого вивчення мови на початкових етапах або для розширення словникового запасу, але обмежене для розвитку вільних розмовних навичок. Переваги: висока залученість через гейміфікацію, доступність, можливість вивчати кілька мов. Недоліки: обмеженість для розвитку комплексних мовленнєвих навичок (особливо говоріння), фокус переважно на базовій лексиці та граматиці.

Memrise [9] платформа, орієнтована на ефективне запам'ятовування лексики за допомогою мнемонічних технік та інтервального повторення. Дозволяє користувачам створювати власні курси. Це цінний ресурс для учнів, які поглиблено вивчають іноземну мову і прагнуть значно розширити свій словниковий запас зі специфічної тематики (наприклад, термінологія з фізики англійською). Переваги: ефективні методи запам'ятовування слів, велика база курсів, можливість створення власних матеріалів. Недоліки: обмеженість функціоналу для розвитку інших аспектів мовних навичок (читання, аудіювання, письмо, говоріння).

Дидактичний потенціал проаналізованих існуючих ВНС дозволяє виділити їхні ключові дидактичні переваги у контексті поглибленого вивчення профільних дисциплін та розвитку спеціальних здібностей.

ВНС дозволяють адаптувати темп, складність та зміст навчального матеріалу до потреб та рівня підготовки кожного учня. Обдаровані учні можуть проходити матеріал прискорено, отримувати доступ до завдань підвищеної складності, вивчати додаткові теми, які виходять за межі стандартної програми.

Використання симуляцій [2, 3], інтерактивних вправ [4, 8], мультимедійних ресурсів підвищує мотивацію та активність учнів, перетворюючи навчання з пасивного споживання інформації на активну взаємодію. Можливість візуалізувати абстрактні поняття (наприклад, рух молекул у хімії [3], графіки складних функцій у математиці [6]) сприяє глибшому розумінню предметного матеріалу. Навчання у ВНС не обмежується часовими чи географічними

рамками. Учні можуть отримувати доступ до матеріалів та виконувати завдання у зручний для них час, що особливо важливо для учнів, які паралельно займаються в гуртках, секціях чи готуються до олімпіад.

Робота у ВНС вимагає від учнів більшої самостійності в плануванні свого часу та організації навчального процесу, що сприяє формуванню навичок самоконтролю та відповідальності.

Багато ВНС включають інструменти для спілкування (форуми, чати) та спільної роботи над проектами, що дозволяє учням обмінюватися ідеями, отримувати допомогу від однолітків та вчителя, розвивати навички командної роботи, колаборації.

Поряд з перевагами, існують і певні обмеження та виклики, пов'язані з використанням ВНС. Необхідність наявності стабільного доступу до Інтернету та відповідного технічного обладнання як у навчальному закладі, так і вдома в учнів. Потреба у базових навичках роботи з комп'ютером та цифровими інструментами як для учнів, так і для педагогів.

Відсутність прямого контролю з боку вчителя може призводити до того, що учні відволікаються на сторонні ресурси в Інтернеті.

Необхідність якісного контенту. Створення ефективних та змістовних навчальних матеріалів для ВНС вимагає значних часових витрат та специфічних знань педагога.

Зменшення прямої соціальної взаємодії. Хоча ВНС пропонують інструменти комунікації, вони не повністю замінюють живе спілкування, що є важливим аспектом розвитку особистості учня.

Сучасні технології надають педагогам різноманітні інструменти для розробки та імплементації власних ВНС, які можуть бути адаптовані до специфіки предмета та потреб конкретної групи учнів. Ці інструменти можна умовно поділити на кілька категорій:

Системи управління навчанням (Learning Management Systems - LMS): є основою для створення структурованих ВНС, надаючи платформу для розміщення контенту, організації активностей, управління користувачами та відстеження прогресу. Провідними прикладами є:

Moodle [10] відкрита LMS з широкими можливостями налаштування, підтримкою великої кількості типів ресурсів та активностей (форуми, тести, завдання, вікі тощо), гнучкою системою оцінювання;

Canvas [11] комерційна LMS, відома своїм інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом та функціоналом, орієнтованим на користувача;

Blackboard Learn[12] ще одна комерційна LMS, яка широко використовується у вищій освіті, але має рішення і для загальноосвітніх закладів.

Вибір LMS залежить від потреб, технічних можливостей закладу та рівня підготовки педагогів. LMS надають каркас для створення цілісного ВНС, в яке інтегруються інші цифрові інструменти.

Платформи для створення інтерактивного контенту дозволяють розробляти окремі інтерактивні елементи, які можуть бути вбудовані у LMS або використовуватися окремо.

H5P [13] набір інструментів для створення різноманітного інтерактивного контенту (інтерактивні відео, презентації, тести, ігри) без необхідності знання програмування.

Genially [14] платформа для створення інтерактивних візуальних матеріалів – презентацій, інфографіки, плакатів, квестів.

LearningApps.org [15] сервіс для створення простих інтерактивних вправ на основі шаблонів (пазли, класифікації, хронології).

Ці інструменти дозволяють зробити навчальний матеріал більш динамічним та захоплюючим, що є важливим для підтримки інтересу учнів при поглибленому вивченні складних тем.

Крім готових платформ [2, 3], існують більш універсальні інструменти для розробки власних симуляцій.

Unity [16] та Unreal Engine [17] – потужні ігрові рушії, які можуть використовуватися для створення складних 3D-симуляцій та віртуальних світів. Їх використання вимагає високого рівня технічної підготовки, але відкриває необмежені можливості для моделювання.

Go-Lab Ecosystem [18] платформа, що надає доступ до онлайн-лабораторій та віртуальних експериментів з різних наукових дисциплін, а також інструменти для інтеграції їх у навчальні сценарії.

Використання таких інструментів для створення унікальних симуляцій може бути особливо цінним для розвитку дослідницьких та інженерних здібностей обдарованих учнів.

Інструменти для створення мультимедійного контенту дозволяють розробляти відеолекції, презентації, інфографіку, що збагачує навчальний матеріал.

OBS Studio [19] безкоштовне програмне забезпечення для запису екрану та потокового мовлення, ідеальне для створення відеолекцій.

Microsoft PowerPoint [20] та Canva [21] – популярні інструменти для створення презентацій та візуального контенту.

Створення ефективного ВНС є комплексним процесом, що вимагає від педагога не лише вибору відповідних інструментів, але й ретельного планування та методичної розробки. Розглянемо алгоритм створення навчальних матеріалів

на прикладі LMS Moodle [10], як однієї з найдоступніших та найпоширеніших платформ.

Побудова повноцінного віртуального навчального середовища в LMS Moodle виходить за рамки простого розміщення файлів і передбачає інтеграцію різноманітних ресурсів та активностей, що сприяють досягненню поставлених дидактичних цілей. Нижче представлено алгоритм створення навчального модуля або курсу:

1. Концептуалізація та планування навчального модуля. Цей етап є критично важливим і вимагає глибокого осмислення дидактичних завдань.

Визначення навчальних цілей. Сформулювати, чого саме мають навчитися учні після опанування модуля. Цілі мають бути конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними та обмеженими у часі (SMART). Наприклад, для поглибленого курсу фізики: "Учень зможе аналізувати рух заряджених частинок в однорідному магнітному полі, застосовуючи правило лівої руки та другий закон Ньютона, розв'язуючи задачі підвищеної складності."

Визначення цільової аудиторії. Розуміння специфіки обдарованих учнів – їхнього попереднього рівня знань, інтересів, темпу сприйняття.

Структурування контенту. Розділення матеріалу на логічні секції, теми, підтеми. Визначення послідовності їх вивчення. Вибір дидактичних методів та форм роботи. Планування, які саме активності будуть використані (лекції, практичні завдання, дискусії, проекти, самостійна робота з ресурсами).

Визначення системи оцінювання. Врахування можливості гнучкого оцінювання для обдарованих учнів (наприклад, бонусні завдання).

2. Технічна підготовка та створення структури курсу в Moodle. Після планування здійснюється перенесення структури в цифрову оболонку LMS. Створення нового курсу або модуля:

- авторизація в системі Moodle [10] та створення нового курсу;
- налаштування загальних параметрів курсу /назва, опис, формат курсу (наприклад, за темами чи за тижнями)/;
- створення розділів (тем/тижнів), додавання секцій, які відповідають структурі, визначеній на етапі планування;
- налаштування видимості розділів (доступ до яких має бути обмежений);

3. Наповнення ВНС навчальними ресурсами. Цей етап передбачає розміщення теоретичного матеріалу та додаткових джерел інформації.

Додавання файлів. Створення веб-сторінок та книг. Розміщення теоретичного матеріалу безпосередньо в середовищі Moodle у вигляді веб-сторінок або структурованих книг, що зручно для подачі об'ємної інформації.

Додавання URL-адрес. Надання посилань на зовнішні освітні ресурси, які розширюють матеріал курсу (наприклад, посилання на симуляції PhET [2], віртуальні лабораторії ChemCollective [3], відео Khan Academy [7]). Інтеграція відеолекцій [22], аудіозаписів, інтерактивних елементів [13, 14] безпосередньо у сторінки курсу.

4. Інтеграція навчальних активностей –це етап створення завдань та інтеракцій, що забезпечують активне навчання та зворотний зв'язок.

Створення завдань. Створення тестів для самоконтролю або оцінювання знань з різними типами питань (одиначний/множинний вибір, коротка відповідь, відповідність, есе). Налаштування кількості спроб, часу проходження, автоматичної перевірки та надання зворотного зв'язку.

Створення просторів для обговорення тем, постановки запитань, взаємодопомоги, групових дискусій. Це сприяє формуванню спільноти та розвитку комунікативних навичок.

Створення Вікі. Надання можливості учням спільно створювати та редагувати контент, наприклад, глосарій термінів з профільної дисципліни.

Вбудовування інтерактивних вправ, створених у LearningApps [15] або H5P [13].

5. Налаштування та персоналізація елементів курсу. Тонке налаштування, що робить ВНС адаптивним та зручним для користувача. Використання елементів обмеження доступу до певних ресурсів чи активностей залежно від виконання попередніх завдань, дати, групи учнів. Це дозволяє реалізувати індивідуальні освітні траєкторії для обдарованих учнів (наприклад, відкривати доступ до завдань підвищеної складності після успішного виконання базових). Встановлення ваги окремих завдань, налаштування підсумкової оцінки, створення рубрик для оцінювання есе чи проєктів. Розміщення на сторінці курсу календарю подій, новин, списку активних користувачів тощо. Встановлення параметрів отримання сповіщень про нові повідомлення на форумах, здані завдання тощо.

6. Тестування, валідація та вдосконалення. Перед запуском ВНС для учнів необхідна ретельна перевірка. Перегляд курсу з позиції учня. Перевірка працездатності всіх посилань та вбудованих елементів. Перевірка коректності питань, роботи автоматичної перевірки, правильності нарахування балів.

Пілотне тестування. Залучення кількох учнів для проходження модуля та збору їхніх відгуків щодо зручності, зрозумілості та наявності технічних проблем. Вдосконалення контенту та налаштувань на основі результатів тестування.

7. Забезпечення супроводу, зворотного зв'язку та підтримки. Після запуску ВНС роль педагога трансформується у фасилітатора та ментора. Регулярна

взаємодія з учнями: відповіді на запитання у форумах, чатах [10], проведення онлайн-консультацій [19]. Коментування виконаних завдань, пояснення помилок, надання рекомендацій для подальшого навчання.

Моніторинг активності та прогресу учнів. Використання інструментів Moodle для відстеження, які ресурси переглядалися, які завдання виконані, які бали отримані. Це дозволяє своєчасно виявляти учнів, які потребують додаткової допомоги, або, навпаки, тих, хто готовий до складніших завдань.

Незважаючи на значний потенціал, впровадження та ефективне використання ВНС у навчанні обдарованих учнів стикається з низкою викликів. Одним з них є необхідність значної професійної підготовки педагогів у галузі цифрової дидактики та володіння інструментами створення ВНС. Перехід від традиційного викладання до фасилітації навчання в онлайн-середовищі вимагає зміни педагогічних підходів.

Іншим викликом є забезпечення сталої мотивації учнів до самостійної роботи у ВНС, особливо при поглибленому вивченні складних тем. Використання гейміфікації [8], елементів змагання, можливості вибору завдань та проєктів, що відповідають інтересам учнів, може допомогти у вирішенні цієї проблеми.

Перспективи розвитку ВНС для поглибленого навчання пов'язані з інтеграцією новітніх технологій. Використання адаптивного навчання на основі штучного інтелекту може дозволити ВНС автоматично коригувати складність та тип завдань залежно від успішності учня. Впровадження технологій віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) [16, 17] може вивести симуляційне навчання на новий рівень, створюючи повністю імерсивні віртуальні лабораторії та середовища для дослідження, що є особливо цінним для природничих та технічних дисциплін.

Створення та використання віртуальних навчальних середовищ є перспективним напрямком розвитку освіти, що відкриває унікальні можливості для поглибленого вивчення профільних дисциплін та цілеспрямованого розвитку спеціальних здібностей обдарованих учнів. Аналіз існуючих платформ та інструментів [2-9, 10-18] демонструє наявність потужного технологічного арсеналу для реалізації цього потенціалу.

Ефективне ВНС для обдарованих учнів має поєднувати структурований доступ до поглибленого теоретичного матеріалу, можливості для активного експериментування та моделювання [2, 3], платформи для практичного відпрацювання навичок [4, 8], інструменти для візуалізації складних концепцій [6] та ефективні засоби комунікації та колаборації [10, 19]. Системи управління навчанням, такі як Moodle [10], слугують надійною основою для інтеграції цих різноманітних елементів у цілісну дидактичну систему.

Представлений алгоритм створення навчальних матеріалів у Moodle [10] ілюструє методичний підхід до побудови ВНС, що вимагає від педагога ретельного планування, вміння інтегрувати різноманітні цифрові ресурси та активності, а також забезпечувати постійний супровід та зворотний зв'язок.

Успішна імплементація ВНС у практику роботи з обдарованими учнями залежить не тільки від технологічного забезпечення, але й від готовності педагогів до інноваційних змін, їхньої цифрової компетентності та розуміння специфіки онлайн-педагогіки. Подальші дослідження мають бути спрямовані на емпіричну оцінку ефективності різних моделей ВНС для розвитку конкретних типів спеціальних здібностей у різних предметних областях, а також на розробку стандартів та рекомендацій щодо створення високоякісного навчального контенту для віртуальних середовищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ally, M. (2019). Foundations of Educational Theory for Online Learning (2nd ed.). Athabasca University Press.
2. PhET Interactive Simulations. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://phet.colorado.edu/>
3. ChemCollective Virtual Labs. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://chemcollective.org/>
4. Codecademy. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.codecademy.com/>
5. Scratch. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://scratch.mit.edu/>
6. GeoGebra. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.geogebra.org/>
7. Khan Academy. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.khanacademy.org/>
8. Duolingo. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.duolingo.com/>
9. Memrise. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.memrise.com/>
10. Moodle. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://moodle.org/>
11. Canvas LMS. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.instructure.com/canvas/>
12. Blackboard Learn. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.anthology.com/blackboard>
13. H5P. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://h5p.org/>
14. Genially. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.genial.ly/>
15. LearningApps.org. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://learningapps.org/>
16. Unity. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://unity.com/>
17. Unreal Engine. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unrealengine.com/>
18. Go-Lab Ecosystem. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.golabz.eu/>
19. OBS Studio. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://obsproject.com/>
20. Microsoft PowerPoint. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.microsoft.com/uk-ua/microsoft-365/powerpoint>
21. Canva. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.canva.com/>

Тименко В. П.,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих,
Інститут обдарованої дитини НАПН України,
tymenkovp@gmail.com

САМОДІАГНОСТИКА НАУКОВОГО ДИЗАЙН-МИСЛЕННЯ УЧНІВ МАН УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ АІ-АСИСТЕНТІВ

Анотація. У статті обґрунтовано методiku самодіагностики наукового дизайн-мислення учнів Малої академії наук України з використанням штучних інтелект-асистентів та онлайн-тестів, що дозволяє комплексно розвивати проєктно-творчі компетенції, підвищувати валідність оцінювання та персоналізувати навчальний процес відповідно до індивідуальних потреб обдарованих учнів. Запропоновано підхід, який включає онлайн-тестування за методиками Гарднера та Амтхауера для виявлення домінантних інтелектуальних здібностей, застосування АІ-асистентів (Artificial Intelligence) для моделювання наукових ситуацій, аналізу відповідей, проведення факторного аналізу та генерації персоналізованих рекомендацій, а також використання якісних методів – інтерв'ю та спостереження – для підтвердження результуючої валідності. Пілотні результати демонструють, що застосування АІ-асистентів забезпечує підвищення точності самодіагностики через автоматизоване зіставлення тестових показників із теоретичними моделями, зростання мотивації учнів завдяки інтерактивному зворотному зв'язку і візуалізації проявів інтелектуальних профілів, а також можливість адаптації складності завдань залежно від рівня кожного обдарованого учня. Отримані дані засвідчують, що використання АІ-асистентів у формуванні наукового дизайн-мислення сприяє розвитку рефлексивних умінь, критичного мислення та проєктно-творчого підходу до наукових досліджень, що має прикладне значення для створення адаптивних освітніх платформ МАН України.

Ключові слова: наукове дизайн-мислення, самодіагностика, АІ-асистент, онлайн-тести, проєктно-творчі компетенції, МАН України

Abstract. This article presents a methodology for self-diagnosis of scientific design thinking among students of the Minor Academy of Sciences of Ukraine using AI-assistants and online tests, which enables comprehensive development of project-creative competencies, enhances assessment validity, and personalizes the learning process according to individual student needs. The proposed approach combines online testing based on Gardner's and Amthauer's frameworks to identify dominant intellectual abilities, the use of AI-assistants to simulate scientific scenarios, analyze responses, perform factor analysis, and generate personalized recommendations, and qualitative methods – interviews and observations – to confirm resulting validity. Pilot results demonstrate that AI-assistant integration increases diagnostic accuracy through automated alignment of test metrics with theoretical models, boosts student motivation via interactive feedback and visualization of individual progress profiles, and allows adaptation of task complexity to each learner's level. Findings indicate that

deploying AI-assistants in scientific design thinking formation fosters reflective skills, critical thinking, and a project-creative research approach, offering practical implications for designing adaptive educational platforms at the Minor Academy of Sciences of Ukraine and other STEM institutions.

Keywords: scientific design thinking, self-diagnosis, AI-assistant, online tests, project-creative competencies, Minor Academy of Sciences of Ukraine.

Сучасні освітні тенденції вимагають впровадження інноваційних методів навчання, зокрема використання штучного інтелекту для розвитку наукового дизайн-мислення. МАН України є платформою для підтримки обдарованих учнів, які займаються науковими дослідженнями з використанням дизайн-мислення (проектного мислення). Проектна творчість – це інтегрована діяльність, взаємодоповнена художнім, технічним і науковим видами творчості; це гра емоційного, практичного та академічного інтелектів дизайнера як невимущена функціональна тенденція. Проектна творчість із застосуванням AI-асистентів може поєднувати різні типи «множинного інтелекту» Гарднера – від логіко-математичного аналізу до мовленнєвої артикуляції ідей, що робить його потужним інструментом для наукового дизайн-мислення у дослідницькому процесі.

Самодіагностика наукового дизайн-мислення за допомогою AI-асистентів, онлайн-тестів може сприяти формуванню компетентності інноваційності та розвитку проектно-творчих здібностей. AI-асистенти сприяють валідності самодіагностики. Валідність діагностики – це ступінь відповідності результатів діагностичного інструмента чи процедури тим теоретичним поняттям, компетентностям або ознакам, які він має виявляти. Іншими словами, валідність показує, наскільки коректно й обґрунтовано можна інтерпретувати й використовувати отримані дані для ухвалення висновків. Основні типи валідності: **змістова (контентна) валідність**, що показує, чи охоплено усі аспекти досліджуваної галузі; перевіряється експертами шляхом аналізу відповідності тестових завдань і ключових понять теорії; **критеріальна валідність**, що оцінює, наскільки результати співвідносяться з іншими, вже визнаними критеріями; поділяється на **предиктивну** (передбачувану) і **конкурентну** (одночасну); **конструктивна валідність**, що визначає, чи вимірює інструмент саме той конструкт (уявне поняття), який він має виявляти (наприклад, креативність, мотивацію, рівень компетентності); перевіряється через кореляцію з іншими заходами того ж конструкта та через факторний аналіз; **квалітативна (підтверджувальна) валідність**, що проводиться за допомогою якісних методів: інтерв'ю, спостереження, аналіз думок респондентів щодо адекватності питань. **Отже, валідність діагностики гарантує, що інструмент справді вимірює те, що обіцяє, і що на підставі його результатів можна робити обґрунтовані висновки про досліджувані явища чи компетентності.**

Наукове дизайн-мислення як методологія креативного вирішення проблем зосереджена на емпатії, генерації ідей, прототипуванні і тестуванні рішень [1]. У контексті наукової освіти методологія КВП сприяє формуванню проєктно-дослідницької компетентності обдарованих учнів [2]. Водночас, самодіагностика власних умінь і здатностей є критичною складовою рефлексії й саморегуляції навчального процесу [3]. Застосування AI-асистентів у взаємодоповненні з онлайн-тестами інтелектуальної обдарованості відкриває нові можливості для оперативного збору та аналізу даних про перебіг діяльності, надаючи персоналізовані рекомендації щодо вдосконалення науково-дизайнерських навичок [4], [5].

Дизайн-мислення (мислення у проєктуванні) – це методологія вирішення проблем, що базується на творчому підході, емпатії та експериментуванні. У науковій діяльності учнів МАН України цей підхід допомагає розвивати здатність до генерації нових ідей та пошуку нестандартних рішень. Наукове дизайн-мислення виявляється в інтегрованому підході до розв’язання складних завдань, що поєднує в собі *творчу, користувачко-орієнтовану методологію дизайн-мислення та експериментально-гіпотетичний підхід наукового дослідження*. Наукове дизайн-мислення дає змогу поєднати силу креативності та гнучкість дизайнерських методів із чіткістю та надійністю наукового підходу, що особливо важливо при розв’язанні соціальних, освітніх чи технічних проблем, де потрібно не лише генерувати інновації, а й довести їх ефективність експериментально. У науковому дизайн-мисленні наявні такі особливості: *рівень валідації*: формальне тестування гіпотез із використанням статистичних чи експериментальних методів; *прозорість і відтворюваність*: усі етапи фіксуються так, щоб інші дослідники могли повторити експеримент; *участь наукової спільноти*: результати, зазвичай, презентують та обговорюють на конференціях, публікують у фахових журналах.

Інші характеристики наукового дизайн-мислення подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні характеристики наукового дизайн-мислення

№	Характеристика	Ключові ознаки
1	Емпатія + наукове обґрунтування	Збір якісних даних про користувачів (інтерв’ю, спостереження, опитування) та формулювання гіпотез на основі літературного огляду й попередніх досліджень
2	Формулювання проблеми як дослідницького завдання	Уточнення проблеми через аналіз причинно-наслідкових зв’язків, визначення змінних і критеріїв успіху рішення
3	Ідеація з урахуванням емпіричних даних	Генерація концепцій із орієнтиром на аналіз даних і теоретичні моделі, застосування дизайн-спринтів і мозкових штурмів із перевіркою гіпотез

№	Характеристика	Ключові ознаки
4	Прототипування й тестування в лабораторних/польових умовах	Створення швидких прототипів (макети, MVP) для перевірки конкретних аспектів: вимірювання часу, точності, рівня задоволеності користувачів
5	Ітеративний цикл «гіпотеза–експеримент–аналіз»	Збір кількісних (анкети, лічильні показники) і якісних (спостереження, інтерв'ю) даних після кожного циклу, коригування або відхилення гіпотез на основі статистики та аналізу
6	Міждисциплінарність та документування	Залучення дизайнерів, інженерів, соціологів, психологів; стандартизоване ведення документації для відтворення та наукової публікації

Виділимо ключові слова наукового дизайн-мислення і сформулюємо їх сутність: творча методологія дизайн-мислення, користувацько-орієнтована методологія дизайн-мислення, експериментально-гіпотетичний підхід наукового дослідження.

Творча методологія дизайн-мислення – це сукупність взаємодоповнюючих принципів науково-дослідної роботи, спрямована на пошук гіпотетичного результату, який у разі підтвердження гіпотези зумовлює застосування проєктних технологій з розроблення (окультурення, опредмечення або віртуалізації) і впровадження підтвердженого результату дослідження як інноваційної дизайн-продукції у різних інформаційно-енергетичних середовищах, що є особистісно-ціннісними для дизайнерів і споживачів їхньої інноваційної продукції: ДП-дизайнер і середовище природи; ДТ-дизайнер і середовище індустрії; ДЛ-дизайнер і сфера обслуговування людей; ДХ-дизайнер і художнє середовище; ДІ-дизайнер та інформаційне середовище. Творча методологія дизайн-мислення дозволяє знаходити нестандартні шляхи вирішення реальних задач, поєднуючи інтуїцію й колективний інтелект із чіткою структурою процесу. Основні характеристики творчої методології дизайн-мислення подано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Основні характеристики творчої методології наукового дизайн-мислення

№	Характеристика	Ключові ознаки
1	Людино-орієнтованість	Постійне залучення кінцевих користувачів (інтерв'ю, спостереження, тестування); фокус на потребах, бажаннях та емоціях
2	Дивергентне й конвергентне мислення	Дивергентна ідеація – генерація великої кількості різноманітних ідей; конвергентний відбір – вибір найдоскладніших та найреалістичніших рішень
3	Емпатія як поштовх до інсайтів	Співпереживання користувачам; створення «персон» – стислих образів типових користувачів для кращого розуміння їхнього контексту

№	Характеристика	Ключові ознаки
4	Прототипування як спосіб «мислити матеріально»	Швидке створення макетів, рол-плеїв чи інших візуалізацій; інструмент для перевірки й вдосконалення ідей у «живому» вигляді
5	Ітеративність і тестування	Послідовні цикли: створення прототипу тестування з користувачами, аналіз відгуків вдосконалення; швидке врахування фідбеку
6	Міждисциплінарна колаборація	Робота команд з різних сфер (дизайнери, інженери, психологи, маркетологи тощо) для синергії підходів і більш оригінальних рішень
7	Навмисна робота з невизначеністю	Прийняття складності й невизначеності проблем; плавний перехід від широкого спектру ідей до чітко окреслених концепцій через поступове звуження фокусу

Користувацько-орієнтована методологія дизайн-мислення – це підхід, у якому всі етапи процесу (від дослідження до тестування) спрямовані на глибоке розуміння та залучення реальних користувачів для створення максимально релевантних і корисних рішень (таблиця 3).

Таблиця 3.

Користувацько-орієнтована методологія дизайн-мислення

№	Характеристика	Ключові ознаки
1	Глибинне дослідження користувачів	Використання інтерв'ю, спостережень, опитувань, етнографічних методик для виявлення реальних потреб і проблемних точок
2	Створення «персон»	Формування типових профілів користувачів із демографічними, мотиваційними та поведінковими характеристиками
3	Мапування шляху користувача (Customer Journey)	Візуалізація всіх кроків та емоцій користувача під час взаємодії з продуктом чи сервісом
4	Співтворчість (Co-creation)	Залучення кінцевих користувачів до генерування ідей, спільних воркшопів і створення прототипів
5	Прототипування з раннім залученням	Швидке виготовлення макетів і MVP із тестуванням на реальних користувачах із першої ітерації
6	Універсальність і доступність	Забезпечення інклюзивності: врахування потреб різних груп (людей із обмеженими можливостями, старших користувачів тощо)
7	Безперервне тестування та фідбек	Регулярне залучення користувачів до оцінки прототипів і готових рішень, адаптація на основі їхніх коментарів

Експериментально-гіпотетичний підхід наукового дослідження – це цикл формулювання та перевірки гіпотез через експерименти, який забезпечує сувору валідацію припущень та побудову обґрунтованих наукових висновків (таблиця 4).

Експериментально-гіпотетичний підхід наукового дослідження – цикл формулювання та перевірки гіпотез через експерименти, який забезпечує сувору валідацію припущень та побудову обґрунтованих наукових висновків (таблиця 4)

Таблиця 4.

№	Етап / Характеристика	Ключові ознаки
1	Формулювання проблеми та гіпотези	Чітке визначення об'єкта та предмета дослідження; висування перевірювальної гіпотези
2	Проектування експерименту	Вибір методів та інструментів (лабораторні, польові); визначення змінних (незалежних, залежних) та контрольних умов
3	Проведення експерименту	Систематичне збирання даних згідно з опрацьованим протоколом; дотримання умов повторюваності та об'єктивності
4	Аналіз даних	Статистична обробка (тестування значущості, кореляційний чи регресійний аналіз); графічна візуалізація результатів
5	Інтерпретація результатів	Порівняння отриманих даних із вихідною гіпотезою; обґрунтування прийняття або спростування гіпотези
6	Коригування або побудова нових гіпотез	У разі спростування – формулювання уточненої гіпотези; у разі підтвердження – розвиток теоретичних висновків
7	Документування та публікація	Детальний опис методики, даних і висновків для відтворюваності іншими дослідниками; подання результатів у фахових виданнях

Особливо ефективними для наукового дизайн-мислення є інтелекти (ключові здібності), визначені Г. Гарднером. Вони забезпечують комплексне поєднання аналітичних, креативних і соціальних навичок, необхідних для успішного поєднання наукового експерименту та дизайн-мислення. Самодіагностику щодо обдарованості науковим дизайн-мисленням учням МАН можна здійснювати за онлайн-тестом Г. Гарднера [6]. Про обдарованість науковим дизайн-мисленням може свідчити сукупність інтелектів, що подані у таблиці 5.

Таблиця 5.

Множинний інтелект у дизайн-освіті

№	Інтелект	Опис	Роль у науковому дизайн-мисленні
1	Логіко-математичний	Здатність оперувати абстрактними змінними, аналізувати числові й структурні відношення	Формулювання гіпотез, кількісний аналіз результатів експериментів, побудова статистичних моделей
2	Просторовий	Уміння оперувати візуальними та тривимірними образами, уявляти форми й їх взаємодію	Прототипування й моделювання (макети, CAD), візуалізація даних і результатів, картографія користувацьких шляхів
3	Мовленнєвий (лексичний)	Здатність чітко формулювати думки, працювати з текстом, інтерпретувати й презентувати інформацію	Написання дослідницьких запитань, складання звітів, презентація результатів, формулювання інструкцій для тестувань

4	Міжособистісний	Вміння розуміти мотиви, емоції й потреби інших, ефективна комунікація і співпраця	Проведення інтерв'ю, воркшопів, робота в команді, збір якісного фідбеку від користувачів
5	Внутрішньо-особистісний	Саморефлексія, усвідомлення власних мотивів, емоцій і когнітивних процесів	Уточнення власних упереджень при формулюванні гіпотез, критичний самоаналіз результатів та процесу рішень
6	Натуралістичний	Помітність закономірностей у природних системах і процесах	Застосування методів спостереження та категоризації поведінки користувачів, екологічний підхід у дизайні

Для валідності результатів самодіагностики обдарованості науковим дизайн-мисленням учні МАН можуть додатково використати онлайн-тест Амтхауера [7], тести із самодіагностики дизайн-обдарованості, профорієнтації [8, С.18-25].

AI-асистенти можуть аналізувати відповіді учнів, надавати рекомендації щодо покращення їхніх навичок та пропонувати персоналізовані навчальні маршрути. Вони можуть генерувати фото обличчя здобувача неформальної освіти і характеризувати його за тестом «Фізіогноміка». AI-асистенти також здатні моделювати наукові ситуації, що сприяє розвитку критичного мислення. Інтеграція ШІ-асистентів у навчальний процес, зокрема, самодіагностику дизайн-обдарованості може здійснюватися через спеціалізовані платформи, мобільні додатки та чат-боти. Важливим аспектом є забезпечення доступності технологій для всіх учнів та адаптація алгоритмів до їхніх індивідуальних потреб.

Висновки. Використання AI-асистентів, онлайн-тестів у самодіагностиці наукового дизайн-мислення учнів МАН України відкриває нові можливості для розвитку їхніх проєктно-творчих здібностей. Цифрові технології можуть стати ефективним інструментом для формування компетентності інноваційності та підвищення рівня наукової підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brown T. Change by Design : how design thinking creates new alternatives for business and society / T. Brown. New York : Harper Business, 2009. 288 с.
2. Plattner H., Meinel C., Leifer L. Design Thinking Research / H. Plattner, C. Meinel, L. Leifer. Berlin : Springer, 2015. 326 с.
3. McMillan J. H., Hearn J. Student self-assessment : the key to stronger student motivation and higher achievement / J. H. McMillan, J. Hearn // Educational Horizons. 2008. Vol. 87, № 1. P. 40–49.
4. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed : an argument for AI in education / R. Luckin, W. Holmes, M. Griffiths, L. B. Forcier. London : UCL Knowledge Lab, 2016. 84 с.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education : promises and implications for teaching and learning / W. Holmes, M. Bialik, C. Fadel. Boston : Center for Curriculum Redesign, 2021. 112 с.

6. Тест на тип інтелекту / IdrLabs. – Режим доступу: <https://www.idrlabs.com/ua/intelligence-type/test.php> (дата звернення: 21.05.2025).
7. Тест інтелекту за Амтхауером [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5393985/page:14/> (дата звернення: 23.05.2025).
8. Остапченко Т. Є., Тименко В. П. Кнаuf Design/Кнауф-дизайн: профорієнтація та дизайн-обдарованість [Електронний ресурс] / Т. Є. Остапченко, В. П. Тименко. – Режим доступу: https://kdidpamid.edu.ua/academy/wp-content/uploads/2022/01/profesijna-pt-dyzajn-osvita_veb.pdf (дата звернення: 21.05.2025).

Ткаченко Лідія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу інтелектуального
розвитку обдарованої особистості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
Tkachenko.Lidiya@gmail.com
ORCID iD 0000-0002-2303-1147

ОБДАРОВАНІСТЬ І СОЦІАЛЬНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІСТЬ ЧИ КОНТРОВЕРЗА

У статті розглянуто поняття «соціальний інтелект» за психологічними дослідженнями останніх років, які присвячено розгляду саме цього поняття у дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених. Розглянуто співвідношення розуміння обдарованості і соціального інтелекту, а також співвідношення розуміння соціального інтелекту у філософії і психології, що складає по суті методологію педагогічних досліджень. Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень з метою узгодження основоположних понять.

Ключові слова: соціальний інтелект, обдарованість, психологічні підходи, філософські засновки.

The paper examines the concept of "social intelligence" in psychological research of recent years, which is devoted to the consideration of this concept in the studies of foreign and Ukrainian scientists. The author compares the understanding of giftedness and social intelligence, as well as the understanding of social intelligence in philosophy and psychology, which is essentially the methodology of pedagogical research. The author concludes that further research is necessary to harmonize the fundamental concepts.

Keywords: social intelligence, giftedness, psychological approaches, philosophical foundations.

Відповідь на поставлене у темі статті запитання потребує аналізу принаймні двох термінів і їх визначень, не згадуючи вже практично неосяжну кількість формулювань, поданих кожним з дослідників, що займалися цією проблематикою. Тому тут аналізуватимемо праці, в яких автори ставили за мету

розгляд максимально більшого числа формулювань того самого поняття й подали власні висновки.

Розпочнемо зі словникових статей, які за визначенням є максимально узагальнювальними.

Науковець Ж. В. Гордєєва, спираючись на дослідження Ю. З. Гільбуха і Н. С. Лейтеса, робить такі узагальнення стосовно проблеми, що нас цікавить: «Обдаровані діти – діти, які мають високий рівень загальних і спеціальних здібностей» [1, С. 596]. Далі відносно поставленого питання знаходимо такі зауваження: «Обдаровані діти надчутливі в ставленні до навколишнього світу. Вони схильні не тільки себе, а й інших оцінювати критично й тому дуже вразливі у своїх стосунках з оточенням. Усе це, разом з високими показниками академічної успішності, породжує з боку однолітків подвійне ставлення до них: в одних – захоплення й повагу до їх здібностей, в інших – заздрість». І далі: «Треба брати до уваги, що у творчо обдарованої дитини менш поступливий характер, аніж у «нормальних» дітей, через що вони нерідко мають труднощі у спілкуванні, не вміють іти на компроміси, вирішувати конфлікти. Іноді виникає небезпека відторгнення обдарованої дитини дитячим колективом, може сформуватися думка про неї, як пихату та егоїстичну» [Там само]. Виходячи з цих зауважень, навряд чи можна стверджувати, що обдарованість і соціальний інтелект – це взаємозалежні чи взаємодоповнювальні феномени, швидше навпаки. За виключенням тих випадків, коли маємо констатацію про обдарованість соціальним інтелектом, але тут само не йдеться про інтелектуальну обдарованість. Тобто, наявна контрверза, можливо, ще й не одна, виходячи навіть із вищевикладеного.

Звернемося тепер до філософського значення терміну. «Соціальний інтелект – громадянська чеснота та надбання, цивілізаційна цінність, індивідуальна і корпоративна риса» [2, С. 599], – так узагальнено поняття соціального інтелекту у царині філософії В. П. Заблоцьким. Соціальний інтелект складають такі феномени: рівень розуміння суспільства з боку окремої людини; соціальний етос, етос обов'язку (шанобливе ставлення до суспільства); обізнаність у справах суспільства; готовність зі знанням справи долучитися до громадянського життя (громадянськість, громадянська компетентність); довіра до людей і готовність співробітничати з ними (добročинність, солідарність, соціальний капітал). Автор підсумовує щодо соціального інтелекту, зазначаючи, що це «певний щабель особистісної розвиненості, наявність особистісних взірців, що орієнтують на вияв інтересу до соціального життя, цінування людської спільноти та приязне до неї ставлення» [Там само]. Педагогічний погляд на сутність визначення одразу виокремлює тезу про «щабель особистісної розвиненості», що в принципі означає можливість педагогічного впливу,

залучення педагогічних методів, визначення форм педагогічної діяльності і технологій розвитку означених рис.

З'ясування психологічного аспекту проблеми відкриває широкий спектр вивчення проблематики соціального інтелекту – як у зарубіжних, так і в українських дослідників. Докладний аналіз поняття, функцій, структури соціального інтелекту подають у найновіших узагальнювальних статтях Л. О. Ляховець, О. А. Матеюк, О. О. Сасько, Ю. О. Суходоля й ін.

Дослідниця О. О. Сасько представляє соціальний інтелект як «сукупність когнітивних функцій, що визначають здатність індивіда до пізнання соціальної дійсності, саморегуляції і самопізнання, які служать цілям адаптації суб'єкта до соціального оточення і керуються комунікативною компетенцією» [5, С. 226].

Проаналізувавши провідні теоретико-методологічні підходи до проблеми концептуалізації поняття «соціальний інтелект», дослідник Л. О. Ляховець приходить до таких висновків, які подамо скорочено, відповідно до наших завдань. Соціальний інтелект – стійка специфічна здатність розуміти самого себе та інших людей, їх взаємини, прогнозувати міжособистісні події на основі індивідуальних розумових процесів, афективного реагування та соціального досвіду. Завдяки подвійній репрезентації – вербальній (формально-логічний інтелект) та невербальній (інтуїція) – соціальний інтелект забезпечує ефективну комунікацію. З цього слідує здатність обирати можливі способи опосередкованого досягнення власних / спільних цілей. Основними психологічними функціями соціального інтелекту, за Л. О. Ляховець, виступають такі: адаптивна, планувальна, прогностична, мотиваційна, регулятивна, саморозвитку, інтегральна, мобілізаційна. Цікаво, що автор виокремлює педагогічну функцію соціального інтелекту (це, певно, треба розуміти як функцію самоорганізації особи по відношенню до самої себе): пізнавально-оціночна, комунікативно-ціннісна, рефлексивно-корекційна. Трикомпонентна структура соціального інтелекту містить когнітивний, емоційний та комунікативно-організаційний складник [3, С. 133]

Так, проаналізувавши численні дослідження іноземних і вітчизняних дослідників, О.А. Матеюк дає таке визначення: «Соціальний інтелект є складним та поліфункціональним соціально-психологічним феноменом, частиною загального інтелекту, що формується та розвивається лише в умовах соціальної взаємодії як у формалізованих суспільних інституціях, так і поза ними. Водночас соціальний інтелект розглядається як своєрідна індивідуально-психологічна здатність до розуміння, прогнозу поведінки людей тощо, що є складовою частиною психічних утворень психічної структури особистості, які постають у процесі соціалізації особистості» [4, С. 119].

Психологічний аналіз і визначення поняття соціального інтелекту демонструє вузький спектр окреслених феноменів, притаманних суб'єкту і звернених ним на

самого себе, тобто практично цілком егоцентрований підхід. Зрозуміло, що психологічний підхід – це за визначенням напрям досліджень індивідуальних особливостей, розвитку, набуття нових характеристик і компетентностей. Але тут само замітимо, що дослідники соціального інтелекту мали би хоч побіжно виходити із зони індивідуального комфорту особистості й мати на увазі інтенції спрямованості на соціум, про які йшлося у визначенні, поданому з позиції філософського осмислення світу й людини в ньому. Але короткий огляд праць узагальнювального характеру, здійснений в нашій розвідці, наштовхує на такі висновки. З моменту опублікування «Філософського енциклопедичного словника» (2002 р.) і до часу публікації психологічних праць (2011, 2013, 2021 рр.) відбувся значний ментальний зсув, обумовлений багатьма причинами, у тому числі глобалізаційними процесами, міграційними тенденціями, постійною увагою до особистісного розвитку (що саме по собі є необхідним і закономірним) тощо. Хоч наразі стає зрозумілим, що згуртованість суспільства, солідаризація, визначення й досягнення спільних цивілізаційних цілей є можливим лише за усвідомлення спільних соціальних інтересів. У тому числі розвитку обдарованої молоді, інтелектуальний розвиток якої має бути підкріплений солідаризованим соціальним інтересом, направленим не лише на соціалізацію, що забезпечує індивідуальний успіх, а спільний соціальний прогрес. Певно, що окреслена проблема потребує більш глибокого дослідження й осмислення.

Повертаючись до педагогічного погляду на стан справ, за психологічними дослідженнями констатуємо, що соціальний інтелект є такою якістю, що може бути сформованою і розвиненою протягом життя у соціумі у формальних і неформальних стосунках. Тому завдання науковців – створити концепцію / технологію формування соціального інтелекту, зокрема з урахуванням особливостей обдарованих учнів, а учителя – розуміти складнощі процесу й дотримуватися наукових рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордєєва Ж. В. Обдаровані діти // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук Укаїни ; головний ред.. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 596–597. ISBN 978-966-667-281-3.
2. Заблоцький В. Соціальний інтелект // Філософський енциклопедичний словник // НАН України, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди ; В.І. Шинкарук (голова редколегії). К. : Абрис, 2002. С. 599. ISBN 966-531-128-X.
3. Ляховець Л. О. Соціальний інтелект: поняття, функції, структура // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер.: Психологічні науки. 2013. Вип. 114. С. 128–133.
4. Матеюк О. А., Суходола Ю. О. Соціальний інтелект: психологічний феномен та теоретична проблема. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2021. Вип. 11. С. 113–123.

5. Сасько О. О. Проблема визначення соціального інтелекту в психологічній науці. Наука і освіта : науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. 2011 Вип. 9. С. 224–226. ISSN 2414-4665.

Ткачук Р. З.,
*завідувач Навчально-технічного центру
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
romvirtu@gmail.com*

ПРОГРАМА ОПАНУВАННЯ ДРОНОТЕХНІКИ ДЛЯ ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються окремі питання організації освітнього процесу в галузі засвоєння учнями знань з юридичних підстав застосування дронів, отримання вмінь і навичок з основ керування безпілотниками, безпеки польотів, фото та відеофіксації подій. Пропонований матеріал може бути використаний як програма підготовки операторів дронів, зокрема, в системі поза-шкільної освіти. Ключові слова: дрони, освітній процес, зона польоту, програмне забезпечення.

Безпілотні літальні апарати (далі – БПЛА) набрали величезну популярність, особливо в найбільш розвинених державах світу [1]. БПЛА можна успішно використовувати від відеозйомки для контролю посівів до створення інфраструктури доставки товарів, виконання пошуково-рятувальних робіт. З їх допомогою можна проводити аеро фото- чи відео-зйомку поверхні, яка дозволяє виявляти порушення технічного стану об'єктів, складати карти ґрунтів, оцінювати ступінь вирубки лісових масивів[2].

Специфічні властивості і переваги БПЛА – відносно невисока вартість, різноманітність виконуваних функцій, висока оперативність підготовки до застосування, економічність і простота в експлуатації. БПЛА масово застосовуються при надзвичайних ситуаціях, в першу чергу для ведення повітряної розвідки – як тактичної, так і стратегічної. Останні події надали нового імпульсу індустрії БПЛА в Україні. Бізнес (аграрний, логістичний, медійний) та військові бачать значну цінність у цих повітряних суднах.

Варто зазначити, що існує небагато професійної літератури щодо юридичних аспектів використання безпілотних літальних апаратів в Україні. Здебільшого, статті та дослідження присвячені військовим та технічним цілям.

Безпілотне повітряне судно – повітряне судно, призначене для виконання польоту без пілота на борту, керування польотом якого і контроль за яким здійснюються за допомогою спеціальної станції керування, що розташована поза

повітряним судном[3]. До безпілотних повітряних суден належать безпілотні некеровані аеростати і дистанційно пілотовані повітряні судна; (Авіаційні правила України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні», Наказ Державної авіаційної служби України від 05.02.2019 № 153).

У сучасних умовах з'явилась нагальна потреба в спеціально навчених людях, які займаються підготовкою безпілотника до польоту і віддалено керують його переміщенням з певною заданою метою, тобто операторів БПЛА.

основу пропонованого матеріалу покладений особистий досвід Ткачука Романа Зіновійовича, працівника університету, керівника гуртка «Підготовка операторів БПЛА» Івано-Франківського обласного державного центру науково-технічної творчості учнівської молоді[4].

Навчальна програма реалізується у гуртках, секціях, творчих об'єднаннях, клубах підготовки операторів БПЛА закладів позашкільної освіти науково-технічного напрямку спортивно-технічного профілю та спрямована на здобувачів освіти, як правило, віком від 14 до 18 років.

Актуальність навчальної програми пов'язана з необхідністю залучення дітей до технічної творчості, через досвід власної творчої діяльності, опанування системи початкових технічних та технологічних знань, умінь і навичок.

Мета програми – формування ключових компетентностей особистості засобами теоретичної та практичної підготовки операторів БПЛА.

Завдання навчальної програми:

- формувати мовну культуру;
- опанувати основами аеродинаміки, радіозв'язку, топографії, навігації, фото-відеосправи;
- розвивати технічне мислення;
- ознайомити з правовими основами застосування БПЛА;
- поглибити теоретичні знання з навчальних предметів, які орієнтовані;
- на набуття техніко-технологічних умінь і навичок експлуатації БПЛА різного функціонального призначення;
- розвивати практичні навички у керуванні, обслуговуванні та ремонті БПЛА;
- розвивати топографічні знання з використанням Google інформації;
- формування та розвиток практичних навичок фото- та відеофіксації подій;
- набути досвіду власної творчої діяльності з науково-технічної творчості, розв'язання творчих завдань, здатності проявляти творчу ініціативу;
- розвиток конструкторських, винахідницьких, дослідницьких, творчих здібностей, системного, просторового і логічного мислення, уяви, фантазії;
- формування стійкого інтересу до занять технічною творчістю;
- формувати позитивні якості емоційно-вольової сфери (самостійність, наполегливість, працелюбство та ін.), доброзичливості й товариськості,

уміння працювати в колективі;

- виховувати потребу у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні.
- Програму побудовано лінійним способом, навчальний матеріал реалізується систематично і послідовно з поступовим ускладненням, новий навчальний матеріал викладається на основі вже вивченого й у тісному взаємозв'язку з ним. Програма є професійно-орієнтованою.

Програма передбачає один рік навчання у групах основного рівня, на опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 год. (6 год./тиждень).

Принципи особистісно-орієнтованого навчання дають можливість враховувати потреби кожного здобувача освіти, його здібності, вміння та навички та допомагає в повній мірі виявити й розвинути творчий потенціал здобувачів освіти.

Під час проведення занять необхідно звертати увагу на дотримання здобувачами освіти правил техніки безпеки, навчити їх безпечним прийомам роботи, ознайомити із заходами попередження травматизму. Перед початком роботи проводиться інструктаж з техніки безпеки та вступне заняття з метою вивчення обладнання, інструменту, основних питань з організації роботи. За структурою заняття мають бути комбінованими, складатися з теоретичної та практичної частини.

Освітній процес базується на практичній діяльності здобувачів освіти, в процесі якої відбувається засвоєння теоретичного матеріалу. Важливе місце надається проведенню тренувальних польотів на симуляторах (тренажерах) та керуванню польотом БПЛА в реальних умовах.

Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові, залікові заняття, опитування, виконання контрольних вправ.

Навчання за пропонованою навчальною програмою не потребує спеціальної підготовки та знань. Навчальний матеріал адаптований до занять зі здобувачами освіти різного рівня підготовленості.

Програма є орієнтовною. За необхідності керівник гуртка може внести до програми зміни, які не повинні впливати на загальний зміст навчальної програми. Незмінними мають залишатися мета, завдання і прогнозований результат освітньої діяльності

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (3 год.)

Теоретична частина. Мета, завдання та зміст роботи. Організаційні питання. Правила безпеки життєдіяльності. Дотримання правил техніки безпеки.

2. Безпілотні літальні апарати (БПЛА) (6 год.)

Теоретична частина. Історія БПЛА. Сфери застосування БПЛА. Використання БПЛА на території України. Професії пов'язані з виробництвом та використанням БПЛА.

Класифікація БПЛА за критеріями: тип зльоту; цільове призначення; технічні характеристики; тип живлення силової установки; корисне навантаження; тип системи автоматизації; система запобігання зіткнень; тип навігації; тип захисту від глушіння сигналів; пропускна здатність радіочастотного каналу; бортова обробка даних; спеціалізація програмного забезпечення.

Малорозмірні БПЛА: дрони, квадрокоптери тощо.

Практична частина. Міні дослідження на тему «Використання БПЛА на території України» та/або «Професії пов'язані з виробництвом та використанням БПЛА» (за матеріалами Інтернет мережі).

3. Теоретичні основи польоту (6 год.)

Теоретична частина. Поняття аеродинаміки. Сила опору повітря. Підймальна сила та центр ваги тіла. Планерування.

Аеродинаміка і динаміка польоту БПЛА різних видів. Політні характеристики.

Практична частина. Ознайомлення з льотними характеристиками БПЛА різних видів. Дослідження підймальної сили БПЛА.

4. Правові основи використання БПЛА у повітряному просторі України (3 год.)

Теоретична частина. Повітряний кодекс України: правила реєстрації та придатність судна до польоту. Положення про використання повітряного простору України, дозволені зони польоту. Правила реєстрації цивільних повітряних суден: поняття «Безпілотне повітряне судно» (безпілотник). Порядок використання повітряного простору безпілотними повітряними суднами. Моделі спортивного і розважального призначення, загальною вагою менше 20 кг.

5. Бортове обладнання та конструкція БПЛА (6 год.)

Теоретична частина. Типовий склад бортового інтегрованого обладнання БПЛА та алгоритми його функціонування: система управління польотом, автопілот; навігаційна система; система стабілізації; система передачі сигналів керування та даних; обладнання контролю технічного стану комплексу; бортовий накопичувач моніторингової (отриманої) інформації; датчики (сенсори); цільове спорядження; спеціальне обладнання тощо. Засоби розпізнавання та фіксації об'єктів (фото- та відео пристрої, тепловізор тощо).

Основні складові конструкції БПЛА: повітряна платформа зі спеціальною системою зльоту та посадки; силова установка (двигуни); блок керування; блок живлення. Основні технічні параметри БПЛА: габарити, радіус дії, ємність акумулятора, частота передавача/приймача, вага, роздільна здатність фото-відео апаратура. *Практична частина.* Вивчення інструкції по експлуатації БПЛА. Ознайомлення з бортовим обладнанням БПЛА різних видів та вивчення алгоритмів його функціонування. Визначення основних складових конструкції БПЛА.

6. Системи керування та навігації БПЛА (9 год.)

Теоретична частина. Системи радіокерування БПЛА. Діапазон радіочастот. Захищений радіоканал. Технічні операційні засоби що застосовуються у процесі польоту БПЛА. Системи стабілізації. Польотний контролер. Комунікаційний контролер. Датчики, сервоприводи. Телеметрія. Апаратура FPV. Системи живлення і заряду, ходові акумулятори.

Наземні та супутникові навігаційні системи. Конфігурація та налаштування GPS модуля. Особливості роботи систем стабілізації та навігації.

Режими керування БПЛА: оператором, автоматичний (автопілот). Пристрої обміну командною інформацією. Прийом відеосигналу. Зв'язок через Wi-Fi. Основні вимоги до систем зв'язку з БПЛА. Спрямовані антени. Віртуальні окуляри.

Початкові налаштування БПЛА. Спеціалізоване програмне забезпечення. Інтерфейс польотних програм. Можливість оперативної заміни програмного забезпечення для реалізації різних задач одним й тим БПЛА. Програма «Mission Planner»[5].

Особливості використання систем Phantom 4 Pro, Mavic 2, платформи Matrice 30.

Практична частина. Ознайомлення з початковими налаштуваннями БПЛА. Вивчення інтерфейсу польотних програм. Практичні вправи з прошивки польотного контролера БПЛА та її змінювання. Вправи на застосування програми «Mission Planner».

7. Симулятори та тренажери (30 год.)

Теоретична частина. Різновиди симуляторів та тренажерів для підготовки операторів БПЛА. Призначення та способи застосування тренажерів і симуляторів. Інтерфейс користувача. Засоби комп'ютерного моделювання польоту. Формування тренувального простору. Важливість віртуального процесу керування БПЛА (розвиток координації, відпрацювання рефлексів тощо).

Практична частина. Тренування на авіасимуляторі: відпрацювання базових навичок управління БПЛА в різних умовах (при поганій погоді, в темну пору тощо); виконання віртуального старту/приземлення БПЛА (планера, літака, гвинтокрила, квадрокоптера); здійснення польотів у безперешкодних умовах; відпрацювання статичних фігур та фігур вищого пілотажу. Створення та обминання перешкод. Проведення «повітряних боїв».

8. Підготовка БПЛА до польоту (15 год.)

Теоретична частина. Основи радіокерування моделями. Вплив умов проходження радіохвиль на дальність керування. Наземна станція управління та обробки інформації, антени та інше додаткове обладнання. Теоретичні основи створення високоефективних антен. Польотний контролер. Тестові польоти. Оцінювання працездатності БПЛА за допомогою телеметрії.

Практична частина. Розгортання наземної станції керування та підготовка апаратури радіокерування (пульта). Налаштування системи живлення органу керування та літального пристрою. Тестування дієздатності систем та модулів БПЛА.

9. Основи безпеки польоту БПЛА (9 год.)

Теоретична частина. Вплив природних, антропогенних і техногенних факторів на безпеку польоту БПЛА. Метеорологічні умови. Способи розрахунку польотних параметрів відповідно до різних умов. Оцінювання метеорологічних умов перед здійсненням польоту.

Топографія місцевості на шляху БПЛА: архітектурні та інфраструктурні об'єкти.

Практична частина. Оцінювання та врахування природних, антропогенних і техногенних факторів, які можуть вплинути на безпеку польоту. Розрахунок польотних параметрів БПЛА.

Вивчення топографії місцевості, де здійснюються польоти. Позиціонування архітектурних та інфраструктурних об'єктів на шляху БПЛА. Практичні вправи: з орієнтування за картою на місцевості; з використання супутникової системи навігації.

10. Польоти БПЛА у зоні прямої видимості (36 год.)

Теоретична частина. Особливості конструкції та льотні характеристики БПЛА що застосовуються в межах прямої видимості. Повздовжня та бокова стійкість. Траєкторія польоту. Горизонтальний (планер) та вертикальний (квадрокоптер) старт. Прямолінійний політ. Політ з набором висоти.

Оптичні пристрої. Безпосереднє візуальне спостереження та використання простих оптичних пристроїв. Орієнтація БПЛА за об'єктами на місцевості. Техніка запуску БПЛА.

Практична частина. Вправи на набуття стійких навичок керування БПЛА (повздовжня та бокова стійкість). Тренувальні польоти з врахуванням особливостей моделей (Phantom 4 Pro, Mavic 2, Matrice 30 та інших): старт (горизонтальний (планер) та вертикальний (квадрокоптер)); прямолінійний політ; політ з набором висоти; політ за заданою траєкторією.

11. Польоти БПЛА поза межами прямої видимості (57 год.)

Теоретична частина. Основи безпечного застосування БПЛА поза межами прямої видимості: врахування форм рельєфу та кліматичних факторів; прогнозування можливих особливостей зміни обставин при виконанні польотних завдань; керування в умовах обмеженої видимості; засади безпечного повернення та приземлення БПЛА.

Топографія. Географічні координати. Умовні позначення на картах. Азимут. Дирекційний кут. Вигляд рельєфу на Google картах. Розпізнавання об'єктів в онлайн режимі. Польотна зона, польотне завдання та планування польоту. Польоти «по точках».

Спільні та відмінні риси у використанні квадрокоптерів, гвинтокрилів, літаків та планерів. Особливості будови та способів керування БПЛА різних видів (обладнання наземної станції та польотної частини апаратів Phantom 4 Pro, Mavic 2, Matrice 30, українського квадрокоптера RS-17 та дрона «Лелека» та інших). Стійкість моделі у горизонтальному та вертикальному напрямі. Підготовка до польоту за допомогою програми «Mission Planner». Ознаки несправності БПЛА та сценарії поведінки у нештатних ситуаціях.

Практична частина. Вивчення польотної зони за топографічними та Google картами. Завантаження топографічних відомостей про польотну зону у

пам'ять керуючого пристрою БПЛА. Планування та розрахунок польоту «по точках». Вправи на розпізнавання об'єктів в онлайн режимі.

Відпрацювання нештатних ситуацій на симуляторі (тренажері). Виконання польотів. Налаштування стійкості моделі у горизонтальному та вертикальному напрямі. Відпрацювання якості польоту в різних метеорологічних умовах на різній висоті. Усунення недоліків. Керування БПЛА в особливих умовах (задимлення, снігопад, обмеження видимості).

12. Фото- та відеофіксація (12 год.)

Теоретична частина. Знімальне устаткування. Загальна будова фото- та відеопристроїв. Основні параметри (світлочутливість, роздільна здатність, оптичне та електронне збільшення). Оптичні фото- та відеокамери. Стабілізаційний підвіс оптичної частини (гімбал). Будова і принцип дії тепло-

візора. Дистанційне керування знімальним устаткуванням. Фотографування та відеофіксація подій на місцевості. Приймання та розшифрування фото- та відеоінформації (онлайн, в записі). Розпізнавання об'єктів.

Практична частина. Вправи з використання тепловізора, фото- та відеокамер. Керування оглядовим полем та зближенням камери. Розшифрування фото- та відеоінформації, розпізнавання об'єктів.

13. Технічне обслуговування (ТО) БПЛА (18 год.)

Теоретична частина. Особливості будови та принцип дії систем та функціональних блоків БПЛА. Передпольотні та післяпольотні огляди БПЛА: перевірка роботи двигунів, систем керування, налаштування і ремонт. Тестування механічних та електричних характеристик систем БПЛА за допомогою вимірювальних приладів (тахометр, віброметр, електронний осцилограф, аналізатор спектру сигналу).

Практична частина. Набуття навичок користування електронними вимірювальними приладами. Проведення механічних та електричних (електронних) вимірювань. Перевірка та налаштування механічних частин БПЛА. Чищення та змащування рухомих вузлів. Встановлення відповідності отриманих результатів початковим параметрам БПЛА. Перевірка та калібрування систем БПЛА в польових умовах.

14. Проведення контрольно-підсумкових тестів та іспитів (3 год.)

Практична частина. Програмовий контроль теоретичних знань.

Проведення підсумкових тестових польотів на тренажерах і симуляторах. Здійснення контрольних польотів у реальних умовах в межах прямої видимості та поза межами прямої видимості.

15. Підсумок (3 год.)

Теоретична частина. Підбиття підсумків.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Вихованці мають знати і розуміти:

- історію та сфери застосування БПЛА;
- різновиди та класифікацію БПЛА;
- правила техніки безпеки при поводженні з механічним та електронним обладнанням що стосується БПЛА;
- правові основи використання БПЛА у повітряному просторі України;
- теоретичні основи польоту;
- загальні поняття аеродинаміки;
- типовий склад бортового інтегрованого обладнання БПЛА та алгоритми його функціонування;
- основні складові конструкції БПЛА;
- призначення та способи застосування тренажерів і симуляторів;
- технічні операційні засоби що застосовуються у процесі польоту БПЛА;
- основи радіокерування моделями;
- особливості проходження радіохвиль, що використовуються під час керування та отримання інформації;
- теоретичні основи створення високоефективних антен;
- особливості конструкції та льотні характеристики БПЛА різних видів;
- основи безпеки використання БПЛА;
- вплив природних, антропогенних і техногенних факторів на безпеку польоту БПЛА;
- різновиди тестувальних та вимірювальних приладів, що застосовуються при налаштуванні і регулюванні обладнання;
- особливості використання знімального устаткування;
- принципи виконання польотів у видимих межах та поза межами прямої видимості.

Вихованці мають уміти і застосовувати:

- тестувати дієздатність систем та модулів БПЛА;
- розраховувати польотні параметри БПЛА;
- програмувати польотний контролер БПЛА;
- застосовувати знання правил техніки безпеки;
- здійснювати фотографування та відеофіксацію подій на місцевості;
- користуватися тепловізором;

- здійснювати технічне обслуговування (ТО) БПЛА.

Вихованці мають набути досвід:

- тренувань на симуляторі (тренажері);
- налаштування систем та блоків БПЛА;
- топографії та орієнтування на місцевості;
- фотографування та відеофіксації подій на місцевості;
- розшифрування робочих параметрів польоту;
- виконання технічного обслуговування (ТО) БПЛА.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпілотний літальний апарат [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпілотний_літальний_апарат (дата звернення 06.06.2022). – назва з екрана.
2. Области застосування безпілотних літальних апаратів. Воронько В. В., ВОРОНЬКО І. О. Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» / Європейська наукова платформа Collective Monographs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monographs/article/view/8531>
3. Державна авіаційна служба України. Безпілотні повітряні судна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://avia.gov.ua/bezpilotni-povitryani-sudna-2/> (дата звернення 06.06.2022). – назва з екрана.
4. Tkachuk R. Z. The Development of Children's Enthusiasm for Electronics by Applying Nanomaterials for Drones: тези доповіді XVII International Freik
5. Conference on Physics and Technology of Thin Films and Nanosystems (Ivano-Frankivsk, October 11-16, 2021). Ivano-Frankivsk, 2021. С. 134.

Томілова Марія Володимирівна,

*Методист Центру підготовки і перепідготовки
робітничих кадрів № 1, м. Кривий Ріг,
mtomilova82@gmail.com*

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА УЧНІВ ЗП(ПТ)О ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація: У тезах обґрунтовано важливість розвитку обдарованої молоді як пріоритетного напрямку діяльності ЗП(ПТ)О. Описано діяльність основного осередка розвитку обдарованості здобувачів освіти закладу професійної освіти - наукового товариства учнів (НТУ).

Ключові слова: обдарованість, наукові товариства учнів, науково - дослідницькі роботи, інтелектуальних змагання, творчі конкурси, педагогічна підтримка, інтелектуально і духовно розвинена особистість.

Abstract: The theses substantiate the importance of developing gifted youth as a priority area of activity for vocational (professional and technical) education institutions. The activity of the main center for the development of giftedness of students of a vocational education institution – student scientific societies (SSS) is described.

Keywords: giftedness, student scientific societies, research works, intellectual competitions, creative contests, pedagogical support, intellectually and spiritually developed personality.

Розвиток обдарованої молоді через систему професійної освіти є стратегічним завданням України в умовах війни та післявоєнного відновлення. Це інвестиція в майбутнє держави, що забезпечить її стійкість, конкурентоспроможність та суверенітет

Важливість розвитку цього пріоритетного напрямку діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах боротьби за незалежність і цілісність держави зумовлена такими ключовими факторами:

- обдарована молодь є рушійною силою інновацій, що сприятиме ефективній розбудові країни. В умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення Україні потрібні спеціалісти, здатні швидко адаптуватися до змін і впроваджувати сучасні технології;
- заклади професійної освіти можуть виховувати фахівців у сферах військової інженерії, кібербезпеки, медицини, логістики, які безпосередньо впливають на успішність оборонних та безпекових стратегій України;
- розвиток обдарованої молоді сприяє підвищенню рівня науково-технічного прогресу, створенню власних розробок і ноу-хау, що дає змогу країні зменшити залежність від іноземних технологій і ресурсів;
- освічена, обдарована молодь, яка отримала якісну професійну освіту, забезпечить підвищення конкурентоспроможності української економіки;
- заклади професійної освіти не лише передають знання, а й сприяють вихованню молоді в дусі національної свідомості, відповідальності за майбутнє держави.

Обдарованість – це високий рівень здібностей людини, що дозволяє їй досягти особливих успіхів у певній галузі діяльності [1].

Обдарованість не є статичною якістю, вона може розвиватися та змінюватися протягом життя. Важливо розпізнавати та підтримувати обдарованих дітей, щоб вони могли повністю реалізувати свій потенціал [5].

Основними осередками розвитку обдарованості здобувачів освіти у закладах професійно (професійно – технічної) освіти є наукові товариства учнів (НТУ). Наукові товариства відіграють важливу роль у розвитку обдарованості здобувачів освіти, надаючи їм можливості для:

- розкриття та розвитку наукового потенціалу, сприяючи поглибленню знань та навичок в обраних галузях, розвиваючи інтерес до науково-дослідницької діяльності;
- формування дослідницьких навичок шляхом оволодіння вміннями працювати з науковою літературою; отримання практичного досвіду у процесі проведення наукових досліджень, експериментів, обробки даних та

презентації свої результати;

- соціалізації та обміну досвідом завдяки об'єднанню учнів з подібними інтересами, комунікації у середовищі для спілкування та обміну ідеями, участі у наукових конференціях та конкурсах, що дає змогу презентувати свої роботи та отримати відгуки від експертів;
- професійного самовдосконалення, адже науково-дослідницька діяльність допомагає здобувачам освіти розвинути та поглибити свої професійні інтереси;
- розвиток soft skills, бо участь у НТУ сприяє розвитку навичок роботи в команді, комунікативних та презентаційних навичок.

Наукове товариство здобувачів освіти/учнів (далі – НТУ) «Інтеліс» Центру підготовки і перепідготовки робітничих кадрів №1 м. Кривий Ріг (далі ЦППРК №1) створене у рамках співпраці з регіональним відділенням «Мала академія наук учнівської молоді» Дніпропетровської обласної адміністрації» та навчально – методичним центром ПТО у Дніпропетровській області.

Це творчий осередок здобувачів освіти, які прагнуть поповнювати, удосконалювати свої знання в різних галузях науки і техніки, розвивати свій творчий, інтелектуальний, духовний потенціал, розширювати науковий кругозір, готуватися до майбутньої професії та громадської діяльності, набувати вмінь і навичок науково-дослідницької діяльності під керівництвом науковців, педагогічних керівників.

Головна мета діяльності НТУ ЦППРК №1 м. Кривий Ріг: розвиток пізнавальної активності та творчого потенціалу здобувачів освіти в процесі поглибленого вивчення і наукового дослідження ними різних галузей наук; залучення педагогічних працівників та здобувачів освіти до науково-дослідницької діяльності, представлення інтересів здобувачів освіти у науково-практичній сфері, сприяння їх інноваційній діяльності та надання можливості презентувати свої наробки та досліджень на конкурсах, олімпіадах, науково-освітніх заходах різних рівнів: обласних, всеукраїнських та міжнародних тощо

Основними завданнями наукового товариства здобувачів освіти ЦППРК №1 м. Кривий Ріг є:

- пошук, розвиток та підтримка обдарованих та талановитих здобувачів освіти;
- створення умов для розвитку здібностей учнів до самостійної дослідницької діяльності, формування творчої різнобічно розвиненої особистості;
- поглиблення загальних знань здобувачів освіти, а також спеціальних знань про предмет науково-дослідницької діяльності, формування умінь і навичок наукового дослідження;
- розширення кругозору учнів у галузі досягнень вітчизняної та зарубіжної науки, а також формування у них наукового світогляду і гнучкого нестандартного мислення;

- сприяння додатковій освіті здобувачів освіти шляхом залучення до систематичної науково-дослідницької діяльності в різних галузях наук;
- пропаганда наукових досліджень та пошуків учнів через залучення їх до участі у різноманітних конкурсах та публікаціях учнівських творчих доробків, пропаганда наукових досліджень та досягнень у здобувачів освіти шляхом випуску періодичних видань, збірників тощо;
- виховання високоморальних якостей наукового фахівця, свідомого громадянина, патріота України, особистості високої духовної культури;
- проведення в Центрі відбіркового етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт та залучення учнів до участі до роботи у Дніпропетровській Малій академії наук учнівської молоді, в обласному етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН Дніпро;
- організація заходів для педагогів з метою підвищення професійного рівня щодо керівництва науково-дослідницькими роботами;
- залучення до співпраці наукових працівників вищих навчальних закладів різних типів до організації діяльності наукового товариства Центру.

В основу діяльності НУТ покладені *принципи*: орієнтація на вищі кінцеві результати; безперервна передача знань для досконалого володіння навчальними предметам та практичними професійними навичками; співпраця й товариська взаємодопомога.

Окреслимо основні здобутки членів НТУ ЦППРК № 1 м. Кривий Ріг та їх керівників – викладачів.

Завдання педагога – відкрити своїм обдарованим учням різноманіття корисних для їх розвитку видів діяльності, які спонукають до пізнання. Одним з важливих шляхів у цьому напрямку є співпраця з Малою академією наук.

Ця діяльність для учнів – один із засобів самореалізуватися, підготуватися до навчання у вищих навчальних закладах, можливість перебороти психологічний дискомфорт перед аудиторією, що також сприяє розвитку їх обдарованості.

Співробітництво з МАН на основі безстрокової угоди набуває нових горизонтів. А саме, обдаровані учні:

- члени 5 відділень Академії наук, щорічно представляють свої науково-дослідницькі роботи на регіональних етапах Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт;
- неодноразові переможці і призери Всеукраїнського відкритого інтерактивного конкурсу «МАН-Юніор-Ерудит» Національного центру «Мала академія наук України», різноманітних тематичних конкурсів Всеукраїнського та регіонального відділення МАН.

З кожним роком розширюється коло інтелектуальних змагань, участь у яких

сприяє удосконалення роботи з обдарованою молоддю, стимулює здобувачів освіти до творчих дій та колективної співпраці. Члени наукового товариства активно долучаються до таких заходів: Міжнародної Економічної Олімпіади, організованої Центром Бендукідзе (Bendukidze Free Market Center) за підтримки Economic Fundamentals Initiative; Всеукраїнської українознавчої гри «Соняшник» та Всеукраїнського фізичного конкурсу «Левеня»; Всеукраїнських національно-патріотичних, пізнавальних, природничих еколого-натуралістичних конкурсів «Я - козацького роду»; «Ми - Патріоти України!», «Я – Людина», Європа – це я!», «Природа – наш дім» онлайн-платформи «Шкільний портал»; Всеукраїнських конкурсів та Інтернет – олімпіад Освітнього проекту «На Урок»; регіональної інтелектуально - пізнавальної гри «Розумна Україна», яка проводиться за ініціативи Дніпропетровського обласного центру молодіжної роботи та утвердження української національної й громадянської ідентичності Дніпропетровської обласної ради.

Творчо обдаровані учні – переможці творчих конкурсів різного рівня: Міжнародного конкурсу есе «Мій Шевченко» (координатор – громадська організація «Інноваційні обрії України»); Всеукраїнського краєзнавчого конкурсу «От де, люде, наша слава, слава України» (організатор - Всеукраїнський благодійний Культурно-науковий фонд Т. Г. Шевченка); Всеукраїнського конкурсу «Безпека в житті – життя у безпеці!»; Всеукраїнського конкурсу «Український сувенір»; обласних віртуальних конкурсів серед здобувачів освіти закладів професійної (професійно-технічної) освіти Дніпропетровської області: колективів екологічної просвіти «Земля – наш спільний дім»; читців – декламаторів «ЗП(ПТ)О Дніпропетровщини читають Шевченка» тощо.

Сучасне швидке, нестримне, повне змін і нововведень життя вимагає активної, компетентної, інтелектуально і духовно розвиненої особистості, яка вміє сама розв'язувати усі свої проблеми, знає, для чого живе, може знайти вихід із будь-якої ситуації, творчо мислить, спрямовує свою життєву енергію на особистісну і професійну самореалізацію, розвиток і впровадження власних творчих задумів.

Проблема виявлення, розвитку й педагогічної підтримки здібних й обдарованих дітей, розкриття їх потенціалу шляхом участі в роботі Наукових товариств забезпечує сприятливий іміджу ЗП(ПТ)О та є основним чинником розвитку обдарованої молоді в умовах воєнних викликів та післявоєнного відновлення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьменко В.У., Тименко В.П., Яковина О.В. Методичні основи діагностики інтелектуальної обдарованості: Монографія. – К.: Інформаційні системи, 2009.

2. «ОБДАРОВАНІ ДІТИ – СКАРБ НАЦІЇ!»: Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали V Міжнародної науковопрактичної онлайн-конференції (Київ, 23–29 жовтня 2024 року). – Режим доступу: https://iod.gov.ua/content/events/64/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-onlayn-konferenciya--obdarovani-diti---skarb-naciyi-_publications.pdf?1740667192.1922 (дата звернення: 14.03.2025).
3. Психологічні аспекти розвитку інтелектуально обдарованих дітей - важливість і стратегії підтримки та розвитку їх потенціалу у сучасному освітньому середовищі Psychologist. – Режим доступу: <https://psychologist.com.ua/psixologichni-aspekti-rozvitku-intelektualno-obdarovanix-ditej-vazhlivist-ta-strategii/> (дата звернення: 17.03.2025).
4. Підтримка обдарованих дітей – ключ до розкриття талантів та їх подальшого розвитку. Psychologist. – Режим доступу: <https://psychologist.com.ua/pidtrimka-obdarovanixditej-yak-viyaviti-ta-rozvivati-talanti/> (дата звернення: 19.03.2025).
5. Психологічні засади розвитку обдарованої особистості в освітньому середовищі. Національна академія педагогічних наук України Інститут психології імені Г.С. Костюка. – Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/>
6. «Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи»: Збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 4 квітня 2024 р. – Режим доступу: https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/05/Development_of_professional_culture_of_future_specialists-4-2024.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

Топузова Алла Василівна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
відділ інтелектуального розвитку обдарованої особистості,
Інститут обдарованої дитини,
Національна академія педагогічних наук України,
Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Попри багаторічний інтерес психології до природи особистості, інтеграція універсальних (видових) і унікальних (індивідуальних) чинників її розвитку досі залишається методологічно складним завданням. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого розуміння того, як соціокультурне середовище медіює вираження біологічно обумовлених та особистісно сформованих характеристик. Метою дослідження стало створення аналітичної рамки, яка дозволяє виявити механізми взаємодії видового й індивідуального в розвитку особистості та застосувати ці знання в освітніх, організаційних і терапевтичних контекстах.

На видовому рівні особистість розглядається як продукт еволюційних адаптацій (Buss, 2009; McCrae & Costa, 1997), які забезпечили виживання

шляхом формування універсальних психологічних структур – базових потреб, емоційних систем, когнітивних моделей. Розвиток таких рис, як відкритість, екстраверсія, доброзичливість тощо, має міжкультурний характер.

Індивідуальний рівень, натомість, репрезентує особисту історію людини, в якій поєднуються генетичні задатки, досвід, середовищні умови та ціннісні орієнтири. Підходи Маслоу та Роджерса (1943, 1961) акцентують увагу на самореалізації як внутрішньо керованому, унікальному процесі зростання. Ми також розглядаємо моделі Бронфенбреннера (1979), Виготського (1978), Тафеля і Тернера (1986), які пояснюють, як соціальні інститути, культурні наративи і міжособистісні взаємодії впливають на самовизначення та ідентичність.

Нами було використано змішаний метод дослідження:

- **Кількісний етап** – опитування 120 респондентів (60 чоловіків і 60 жінок віком 18–55 років) за допомогою опитувальника NEO-PI-R та авторської анкети щодо самосприйняття унікальності і впливу середовища.
- **Якісний етап** – напівструктуровані інтерв'ю з 20 учасниками про досвід зростання, вплив культури та родини, внутрішні конфлікти та моменти самовизначення.

Обробка кількісних даних здійснювалася за допомогою SPSS, а якісних – методом тематичного аналізу (Braun & Clarke, 2006).

Основні результати

1. **Середовищна підтримка і відкритість особистості:** виявлено позитивну кореляцію між підтримкою родини і високими показниками відкритості та доброзичливості ($r = .42, p < .01$).

2. **Відчуття унікальності vs. визнання суспільством:** понад 67% учасників вважають себе "унікальними", але лише 29% відчують, що суспільство це визнає.

3. **Вікова динаміка самосвідомості:** старші учасники демонструють вищий рівень рефлексії і чіткості в особистісних наративах.

4. **Консервативні культури і пригнічення індивідуальності:** учасники з більш традиційного середовища мали вищі рівні тривожності і нижчу відкритість.

Ключові теми з інтерв'ю:

- «Зростання через напруження»: конфлікт між соціальними очікуваннями та внутрішніми цінностями.
- «Значимі інші»: роль батьків, вчителів, менторів у підтримці особистості.
- «Унікальність у тиші»: внутрішнє відчуття ідентичності без її зовнішнього вираження.
- «Сезони себе»: метафора особистісного циклічного зростання – від зими до весни.

Висновки та практичні імплікації

Дослідження підтверджує необхідність інтегративного підходу до розуміння особистості, який враховує як загальнолюдські закономірності, так і унікальні шляхи розвитку.

Практичні рекомендації включають:

- Поєднання типових (тестових) оцінок з нарративними методами для повнішого розуміння особистості.
- Розробку психоосвітніх програм, що підтримують самовираження та автономію в освітніх і організаційних структурах.
- Психотерапевтичні підходи, які враховують культурний та родинний контекст клієнта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Buss, D. (2009). Evolutionary Psychology.
2. McCrae, R., & Costa, P. (1997, 2008). Personality Across Cultures.
3. Erikson, E. (1950, 1968). Childhood and Society.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development.
5. Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation.
6. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person.
7. Vygotsky, L. (1978). Mind in Society.
8. McAdams, D., & Pals, J. (2006). A New Big Five.
9. Seligman, M., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive Psychology.
10. Deci, E., & Ryan, R. (2000). Self-Determination Theory.

Третяк Т. М.,

*кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник лабораторії психології творчості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
tetanatrek313@gmail.com*

СТИМУЛЮВАННЯ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Наголошується на актуальності формування спеціального творчого інструментарію обдарованих учнів стосовно ефективного вирішення задач. Розглядаються етапи і передумови адекватного розв'язування учнями творчих задач (в руслі концепції В.О. Моляко). Аналізуються особливості застосування системи методів раптових заборон і обмежень, розробленої В.О. Моляко, з метою стимулювання творчого мислення обдарованих учнів. Зокрема, акцентується увага на методах: часових обмежень, раптових заборон, нових варіантів, інформаційної недостатності, інформаційної перенасиченості, абсурду, ситуаційної драматизації. Подається аналіз впливу їх реалізації на функціонування творчої мисленнєвої діяльності учнів. Презентується типологія

творчих задач, з якими обдаровані учні мають справу в процесі навчання і в повсякденному житті, а також рекомендації щодо стимулювання їх творчого мислення при вирішенні задач.

Ключові слова: задача, творче мислення, методи стимулювання, побудова образу, інформація, творчий процес.

The relevance of the formation of a special creative toolkit for gifted students in terms of effective problem solving is emphasized. The stages and prerequisites for adequate solution of creative problems by students are considered (in line with the concept of V.O. Molyako). The features of the application of the system of methods of sudden prohibitions and restrictions, developed by V.O. Molyako, in order to stimulate the creative thinking of gifted students are analyzed. In particular, attention is focused on the methods of: time restrictions, sudden prohibitions, new options, information insufficiency, information oversaturation, absurdity, situational dramatization. An analysis of the impact of their implementation on the functioning of students' creative thinking is presented. A typology of creative problems that gifted students deal with in the learning process and in everyday life is presented, as well as recommendations for stimulating their creative thinking when solving problems.

Keywords: problem, creative thinking, stimulation methods, image construction, information, creative process.

Для обдарованих учнів є характерною наявність у їх творчому потенціалі спеціального інструментарію, який вони реалізують за необхідності вирішення складних задачних ситуацій, пов'язаних із знаходженням нової інформації, прогностично-значущої у розв'язуванні актуальної задачі. В зв'язку з цим зростає актуальність розробки методичних засобів стимулювання творчої мисленнєвої діяльності обдарованих учнів. Адже формування у них психологічної готовності до вирішення творчих задач сприятиме зростанню творчого потенціалу суспільства, посиленню конкурентноздатності країни в світі.

Розв'язування задач виконує водночас і діагностичну, і формуючу функції, оскільки дозволяє виявити особливості мислення, визначити закономірності і тенденції в мисленнєвих діях розв'язуючого задачу, а за необхідності і певною мірою впливати на процес мисленнєвої діяльності.

Відомо, що процес вирішення творчої задачі є послідовною зміною пов'язаних між собою етапів пізнавальних і продуктивних дій. У працях В. О. Моляко процес творчої діяльності презентується у вигляді трьох взаємопов'язаних циклів: розуміння умови задачі, формування проекту майбутньої конструкції (формування гіпотези, задуму) і попереднього розв'язку (прогнозування кінцевого результату).

В розумінні задачі головним є виявлення суттєвого в досліджуваній інформації, у взаємозв'язках між її елементами, динаміці відповідно до існуючих вимог і умов. Розв'язуючому задачу слід встановити такі зв'язки між

структурними і функціональними складовими розглядуваної системи, які виявляються суттєвими для вирішення актуальної задачі.

Розуміння умови задачі є основою формування задуму, оскільки вже при дослідженні умови задачі утворюються стартові прообрази задуму. В.О. Моляко виокремлює такі характерні типи розуміння умови конструкторської задачі: 1) Загальне ознайомлення з умовою задачі. На цьому етапі вивчається схема, креслення, опис, що забезпечує розуміння неначе в загальному плані. Психологічна особливість задачі – прийняття чи неприйняття задачі суб'єктом. 2) Виділення головного і другорядного в умові задачі. До головної частини, як правило, відносяться призначення конструкції і її функції. 3) Створення креслення і тексту. Внесення коректив загального порядку. 4) Перекодування умови задачі на «свою» мову. Розв'язуючий задачу співвідносить результати вивчення умови задачі зі своїми знаннями. 5) Перехід від аналізу до синтезу і перекодування умови задачі у відповідності до потенціальних можливостей розв'язуючого задачу. 6) Включення умови розв'язуваної задачі в інтелектуальний потенціал і практичний досвід. 7) Поява суб'єктивної впевненості у правильності розуміння задачі і можливості її розв'язання. В результаті розв'язуючий задачу переходить до дій, спрямованих на пошук шляхів розв'язування задачі.

Адекватне розуміння умови задачі дозволяє розв'язуючому задачу вірно визначити структурні і функціональні характеристики розглядуваної конструкції з метою її трансформації відповідно до заданих вимог. Успішність розв'язування задачі визначається адекватністю побудови задуму її вирішення та суб'єктивною впевненістю у її правильності.

Зародження задуму розв'язування конструкторської задачі здійснюється в таких аспектах: 1) виявлення в умові аналога. Суб'єкт починає розв'язування з виокремлення найбільш знайомої ділянки в заданій конструкції; 2) з'ясування, яка частина в заданій умові задачі є найменш відомою і зрозумілою; 3) графічна конкретизація елементів пристрою, що сприяє переформулюванню умови задачі і перетворенню її в свою суб'єктивну [1 с. 35].

Результати досліджень свідчать, що причинами надання структурам невластивих їм функцій є: 1) недостатньо розвинена просторова уява (мислення); 2) невірний графічний перенос графічного образу на площину і навпаки; 3) недостатність загально технічних знань.

Причинами неадекватного розуміння умови задачі, а отже, й невирішення задачі є: неповний аналіз структурних і функціональних характеристик розглядуваних об'єктів; відсутність цілісного спектру структурних і функціональних елементів, необхідних для успішного розв'язування задачі; прагнення вирішити задачу, оперуючи одним і тим же структурним чи

функціональним елементом; нездатність розв'язуючого задачу своєчасно співвіднести властивості створюваної конструкції з вимогами задачі.

Важливим засобом стимулювання мисленнєвої діяльності при розв'язуванні творчих задач є реалізація методів раптових заборон і обмежень, розроблених В. О. Моляко.

Метод часових обмежень. При необмеженому в часі вирішенні творчих задач продуктивність діяльності людини, визначається, зокрема, багатоваріантністю розв'язків, досконалим аналізом умови завдання, детальною розробкою шуканого задуму. За умов часових обмежень розв'язуючий задачу здійснює пошук найпростішого варіанту розв'язку, до того ж найчастіше неоптимальним шляхом. За підсумками дослідження, виконаного В.З. Скакуном, встановлено, що для старшокласників є характерним такий їх розподіл щодо реакції на введення часових обмежень: 1) часові обмеження здійснюють сприятливий вплив на мисленнєву діяльність розв'язуючого задачу, досягаються результати навіть більш високі, ніж до введення часових обмежень; 2) часові обмеження виявляють гальмуючий вплив на мисленнєву діяльність досліджуваних, розв'язуючий задачу змінює свою поведінку, знижує результати, але все ж таки, тим чи іншим чином, досягає шуканого результату; 3) часові обмеження здійснюють «шокуючий» вплив, дії розв'язуючого задачу набувають хаотичного характеру. Досліджувані в більшості випадків відмовляються від розв'язування задачі.

Метод раптових заборон. Кожен розв'язуючий задачу має в своєму інструментальному потенціалі свої улюблені алгоритми, для нього можуть бути характерними певні тенденції в процесі розв'язування задачі, якісь «штампи» в оперуванні елементами конструювання.

Реалізація методу раптових заборон передбачає заборону застосовувати той чи інший елемент, причетний до розв'язування даної задачі, зокрема, це може бути заборона на використання того чи іншого структурного чи функціонального елемента, якоїсь комбінаторної чи іншої дії тощо. Такого роду стимули сприяють подоланню інерційних бар'єрів мислення, активізації засобів пошуку засобів розв'язання актуальної задачі: необхідних елементів конструювання, дій, пов'язаних з їх трансформацією та побудовою задуму розв'язання задачі.

Відомо, що з часом у діях розв'язуючого задачу з'являється адаптація до заборон, зокрема, в формі характерних алгоритмів вирішення задач та ін.

Метод нових варіантів. Реалізація цього методу має за мету зорієнтувати людину на пошук нових варіантів розв'язування задачі. За даних умов розв'язуючий завдання має переглянути вихідні умови задачі і на їх основі сформулювати шукані умови задачі, розширити зону пошуку необхідних структурних і функціональних груп. Метод нових варіантів є різновидом методу

раптових заборон у випадку, коли він реалізується на проміжних етапах вирішення задачі.

Вищезазначені методи передбачають здійснення безпосереднього психологічного впливу на інтелектуальну і емоційно-вольову сферу особистості розв'язуючого задачу.

Є також група методів, використання яких дає можливість впливу на психіку людини шляхом варіювання інформаційним змістом задачі.

Метод інформаційної недостатності. Розв'язуючий задачу отримує вихідні її вимоги з дефіцитом прогностично необхідної інформації. Для успішного виконання завдання необхідно активізувати мисленнєвий процес уже на стартових етапах вирішення задачі.

Метод інформаційного перенасичення. Цей метод ґрунтується на включенні у вихідні умови задачі зайвих даних, тобто таких, що суттєво не впливають на успішність розв'язування завдання. Для отримання ефективного розв'язку слід адекватно зорієнтуватись у наявній інформації, вірно співвіднести вимоги задачі із наданою інформацією, виокремити з неї актуальну для вирішення даної задачі.

Метод абсурду. Цей метод ускладнюючих умов спрямований на розв'язування задач, виконання яких є неможливим.

Метод ситуаційної драматизації. Він, по-суті, ґрунтується на поєднанні методів раптових заборон і нових варіантів, а отже, передбачає введення по ходу розв'язування задачі нових умов: нова умова – нова ситуація – нова задача.

Згідно результатів досліджень, виконаних В.О. Моляко, є кілька груп досліджуваних щодо їх інтелектуальних реакцій на введення раптових заборон: 1) досліджувані, що не змінили стратегію розв'язування задач після впливу заборон; 2) досліджувані, які тимчасово змінили стратегію, а потім знову повернулись до раніше реалізованої і досягли розв'язку; 3) досліджувані, які змінили стратегію і досягли успіху в процесі реалізації нової стратегії; 4) досліджувані, що змінили стратегію кілька разів і досягли результату; 5) досліджувані, які змінили стратегію кілька разів і успіху не досягли; 6) досліджувані, які припинили розв'язування задачі після застосування методу раптових заборон.

В. З. Скакун досліджував можливості реалізації комбінованого методу введення інформаційної недостатності: конструктивно-технічні задачі пред'являлись досліджуваним у текстовій формі з навмисним не вказуванням функціональних ознак структурних елементів.

Разом з тим дослідник зазначає, що комбіновані ускладнені умови не є досить потужним стимулом, здатним порушити усталені тенденції і алгоритми в мисленні розв'язуючого задачу. Однак, в діях досліджуваних мають місце

тенденції, сформовані в процесі попередньої діяльності, хоча при введенні комбінаторної інформаційної недостатності в процесі розв'язування задачі намічаються тенденції реалізувати комбінування, рідше – реконструювання. Тобто комбінований метод введення інформаційної недостатності може бути ефективним стимулятором у творчій діяльності і має переваги, порівняно із введенням окремих видів ускладнення.

При цьому В. З. Скакун зазначає, що інформаційна недостатність активно впливає не лише на динаміку мисленнєвих процесів, але й сприяє розширенню суб'єктивної зони пошуку інформації, необхідної для розв'язування задачі. При введенні ним у процес дослідження такого виду ускладнюючих умов по типу інформаційної недостатності, як функціональна недостатність (коли в умові конструктивно-технічної задачі навмисне вказувались якісь функціональні ознаки тих чи інших елементів, наприклад, напрям обертання валу, можливість його пересування вздовж по осі та ін.) мали місце два види реагування досліджуваних: пасивне – самовільна активізація мисленнєвої діяльності не спостерігалась; активна – як реакція на підказку експериментатора щодо пошуку нових функціональних ознак структурних елементів чи конструкції в цілому. Мова йде про дві групи активного реагування: 1) досліджувані, що фіксують функціональну недостатність на етапі вивчення умови задачі і активізують свої мисленнєві дії в процесі вирішення задачі, для них характерна багатоваріантність задумів розв'язування; 2) досліджувані, що фіксують функціональну недостатність на етапі попереднього розв'язку при перших спробах реалізації задуму.

Досліджувалась також можливість застосування в творчому тренінгу комбінованих ускладнених умов по типу інформаційної недостатності, що ґрунтувалась на представленні конструктивно-технічної задачі в текстовій формі з навмисним не вказуванням функціональних ознак елементів конструювання. Встановлено, що комбінований метод введення інформаційної недостатності є ефективним стимулятором творчої діяльності і має переваги в порівнянні з введенням окремих видів ускладнень.

Застосування методу раптових заборон здійснює деформуючий вплив на процес розв'язування задачі. Метод нових варіантів, якщо його реалізувати на етапах вивчення умови задачі чи формування задуму, стає різновидом методу раптових заборон. Метод раптових заборон у дослідженнях, виконаних В. З. Скакуном, реалізовувався в основному на етапі формування задуму і обов'язково за умови повного розуміння умови задачі.

Згідно даних В.О. Моляко, найбільшого впливу раптових заборон зазнають школярі: 50% досліджуваних не розв'язали задач після введення раптових заборон. Однак така велика кількість досліджуваних, що зазнають негативного впливу методу раптових заборон, має місце на початкових етапах застосування

цього методу. На подальших етапах розв'язування задачі спостерігається спрямованість на подолання дезорганізуючого впливу заборон, на певну адаптацію щодо їх введення.

Дані, отримані В. З. Скакуном, свідчать про те, що введення раптових заборон впливає на інтелектуальні дії досліджуваного таким чином, що в мисленнєвій діяльності учня відбувається більш швидка зміна образів-моделей (варіантів), здійснюється упорядкування взаємозв'язків між структурами і функціями в бік їх оптимального поєднання.

Зокрема, це впливає на якість розв'язків, коли досліджувані в процесі роботи над задачею прагнуть залучити нові нерідко оригінальні структурно-функціональні елементи. При цьому є важливими два види заборон, що впливають на мислення досліджуваних: 1) зовнішні об'єктивні раптові заборони, що вводяться в процес розв'язування задачі самим експериментатором; 2) суб'єктивні заборони та інтелектуальна інерція.

За підсумками аналізу отриманих даних В.З. Скакун виокремлює такі три групи учнів за їх інтелектуальною реакцією на введення в процес розв'язування задачі заборон: 1) досліджувані, що не реагують на введення заборон, а саме: після повернення до розв'язування не змінюють стратегію діяльності. Після повторного введення заборон, як правило, спостерігається аналогічна реакція; 2) досліджувані, які в процесі вирішення змінюють стратегію розв'язування і досягають розв'язку. Реалізуючи цю нову стратегію; 3) досліджувані, на яких раптові заборони здійснюють мікро шокуючий вплив, у результаті в їх мисленнєвій діяльності має місце хаотична зміна стратегій, що призводить до відмови від розв'язування задачі.

Можливою основною причиною інтелектуальної інерції досліджуваних першої групи автор називає внутрішні суб'єктивні заборони, для другої групи є характерним застосування і раніше використовуваних прийомів, однак провідними є дії, що складають основу нової стратегії.

Показано, що при застосуванні методу раптових заборон для всієї серії задач чи при використанні кількох прийомів раптових заборон для однієї задачі в учнів напрацьовується адаптація щодо впливу раптових заборон: їх поведінка все менше залежить від дії раптових заборон, притаманна досліджуваному стратегія все менше зазнає змін від цієї взаємодії. Тому варто застосовувати різні раптові заборони: структурні, функціональні, змішані. Траплялись випадки, коли при введенні раптових заборон час розв'язування задач зменшувався вдвічі, порівняно з тим, як було до їх використання. Хоча, як правило, введення додаткових умов потребує більш тривалого аналізу наявної ситуації, пошуку нових елементів, можливостей реалізації наявного потенціалу, що спричиняє збільшення часу розв'язування задач за умов введення раптових заборон.

Метод раптових заборон дає простір мисленнєвій діяльності розв'язуючого задачу за рахунок обмежень у реалізації елементів конструювання, особливостей їх функціонування, структурних і функціональних характеристик і т. ін. В основі методу нових варіантів – вимога знаходження нового призначення конструкції чи якогось її домінуючого блоку. Використання методу нових варіантів дозволило В. З. Скакуну виявити такі особливості в інтелектуальній поведінці досліджуваних: 1) учні, як правило, не відмовлялись від розв'язування задачі при реалізації методу раптових заборон; 2) мала місце тенденція до застосування в роботі над задачею реконструюючих дій; 3) час вирішення задачі за вказаних умов був значно меншим від середньо статистичного; 4) спостерігалась висока інтелектуальна і емоціональна активність.

При цьому також здійснювалась реалізація прийомів інтерполяції, екстраполяції, дублювання, розмноження, базової деталі. Дії досліджуваних спрямовувались на пошук нових структурно-функціональних блоків відповідно новим вимогам.

Аналізуючи емоційно-вольову складову стратегії, В. З. Скакун так характеризує процес регуляції щодо подолання ускладнюючих умов. На першому етапі вплив ускладнюючих умов спричиняє деяку дезорганізацію в діях досліджуваного. Прагнучи подолати наявний дискомфортний стан, зняти емоційну напруженість, суб'єкт в результаті саморегуляції вибудовує емоціональну основу для подальших дій. На другому етапі психічної діяльності саморегуляція здійснюється на мисленнєвому рівні і спрямована на розширення суб'єктивної зони пошуку розв'язку задачі за рахунок знаходження нових елементів, а також трансформації наявної інформації відповідно заданих умов. У результаті з'являється емоційний розв'язок задачі, тобто передумова суб'єктивної впевненості в адекватності своїх дій. Наступний етап спрямований на подолання суб'єктом ускладнень, пов'язаних з необхідністю отримання кінцевого результату [2].

Протягом свого життя людині доводиться вирішувати широкий спектр різних за своєю тематикою творчих задач. Однак в структурі процесу їх розв'язування є багато спільного. Процес пошуку розв'язку творчої задачі нерідко починається із констатування суперечності, яку необхідно усунути . подолати. Це дуже складний етап творчого процесу, адже помітити суперечність може не кожен, а тільки той, хто має належну психологічну готовність, основу якої складає необхідний інформаційний потенціал щодо тієї сфери, в якій існує дана суперечність, та напрацьований людиною творчий інструментарій, необхідний для трансформації актуальної інформації. Це – геніальні люди, вони здатні помічати суперечності в навколишньому світі і саме вони стають винахідниками нових ідей в тій чи іншій царині творчості: науковій, технічній, художній, педагогічній, соціальній тощо.

Отже, першим етапом творчого процесу є знаходження суперечності. На другому етапі здійснюється формулювання умови задачі, причому зміст умови задачі залежить від досвіду того, хто її формулює. Тому що кожен в залежності від обсягу і характеру своїх знань і вмінь, а також здібностей, по-своєму аналізує особливості тієї суперечності, яку слід усунути, і відповідно по-своєму формулює вихідні умови задачі. Хоча нерідко людина отримує готову умову задачі і приступає до вивчення її змісту, щоб зрозуміти, яка інформація вже є відомою, а яку слід роздобути, щоб розв'язати задачу. Зрозуміти умову задачі – це означає переформулювати її на свою мову, на свій лад, при цьому вихідні умови задачі трансформуються в шукані її вимоги. Розуміння умови задачі передбачає співвіднесення цієї умови з тим досвідом, який є у розв'язуючого задачу, а цей досвід у всіх різний. Саме тому різні люди по-різному розуміють, по-різному формулюють для себе одну і ту ж стартову задачу. До того ж на цей процес також впливає й мотиваційна сфера людини, а мотиви діяльності можуть бути найрізноманітнішими.

З метою розробки способів вирішення творчих завдань реалізуються вже відомі закономірності побудови і розвитку природи. Якщо уважно поспостерігати за природою, то можна помітити, що в природі обов'язково щось на щось схоже, тобто має місце аналогія. Розвиток природи ґрунтується також на комбінуванні та реконструюванні – перетворенні об'єкта в свого антипода, заміні наявного об'єкта на об'єкт з протилежними функціями.

На етапі конструювання задуму відбувається пошук відповідної інформації в попередньому досвіді людини, яка вирішує задачу; із спектру актуалізованих образів здійснюється вибір тих, що в максимальній мірі задовольняють вимоги, сформульовані в умові задачі. В процесі подальшого опрацювання знайденої інформації ці образи зазнають трансформації з метою збільшення відповідності їх характеристик вимогам задачі. При цьому трансформація актуалізованого досвіду може відбуватись за рахунок реалізації дій, спрямованих на пошук аналогів, комбінаторні перетворення, на реконструювання.

Після того, як задум вирішення творчого завдання сконструйовано, відбувається його перевірка за допомогою короткочасного мисленнєвого експерименту для співставлення отриманого результату з вимогами задачі. Хоча, разом з тим слід мати на увазі, що етапи творчого процесу виокремлюються умовно, оскільки в реальності деякі з них можуть функціонувати паралельно, одночасно, адже творчий мисленнєвий процес є дуже складним багатоплановим явищем. Відповідно існують такі типи задач, які доводиться вирішувати учням в школі, вдома – взагалі у житті.

До першого типу ми відносимо задачі, самостійно сформульовані учнями в результаті глибокого вивчення проблемної ситуації, що виникла в сфері, структурно-функціональні особливості об'єктів якої їм добре відомі.

До другого типу ми відносимо задачі, розв'язування яких може не передбачати самостійної розробки учнями задуму через значний дефіцит прогностично-необхідної інформації щодо структурно-функціональних особливостей об'єктів даної сфери, розв'язування яких з боку учнів полягає в матеріалізації задуму, розробленого учителем.

Хоча не слід применшувати важливість розв'язування школярами задач другого типу для розвитку їх творчого мислення. Адже в процесі цієї роботи учні, по-перше, залучаються до оволодіння новими актуальними знаннями і вміннями, що дозволить їм через певний час вирішувати і задачі першого типу у вивченій таким чином сфері науки, техніки і т. ін., по-друге, при розв'язуванні будь-якої задачі, в тому числі й другого типу, неминуче виникають супутні проблемні ситуації, реалізація яких також сприяє розвитку творчої мисленнєвої діяльності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Моляко В. О. Творча конструкторологія (пролегомени). К.: Освіта України, 2007. 388 с.
2. Скакун В.З. Застосування творчого тренінгу в підготовці старшокласників до праці. Психологія. Збірник наукових праць НДІ психології України. 1986. Вип. 26. С. 52 – 60.
3. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова [та ін.]; за ред. В. О. Моляко. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с. URL: <http://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Moljako.pdf>

Турчина (Довбишук) К. С.,

психопедагог (корекційний педагог), вчителька англійської і польської мов
katerynapedagog12s200108z@gmail.com

ОБДАРОВАНІСТЬ: СУЧАСНІ МЕТОДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПСИХОПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ДІТЕЙ ІЗ ДИСЛЕКСІЄЮ

Анотація. У статті проаналізовано особливості виявлення обдарованості у дітей із дислексією в умовах психопедагогічної практики. Описано авторський досвід застосування ігрових форм діагностики, консультаційної роботи з батьками та оцінювання шкільних зошитів. Наголошено на необхідності комплексного, доброзичливого підходу до дитини з урахуванням супутніх чинників, зокрема стану зору. Наведено приклади практичної реалізації діагностичних занять і виявлення сильних сторін таких дітей.

Ключові слова: обдарованість, дислексія, діагностика, ігрові методи, психопедагогічна практика, навчальні труднощі.

Вступ. У сучасних умовах інклюзивної освіти зростає потреба у гнучких підходах до діагностики дітей, які одночасно мають труднощі у навчанні та

демонструють окремі прояви високого потенціалу. Одним із таких випадків є діти з дислексією, у яких, незважаючи на виражені порушення навичок читання, можуть спостерігатися ознаки образного мислення, креативності, просторової уяви чи розвинених комунікативних здібностей.

1. Обдарованість у контексті навчальних труднощів

У сучасному психопедагогічному дискурсі обдарованість дедалі частіше розглядається не лише як високі академічні досягнення, а як комплекс когнітивних, креативних, емоційно-вольових і соціальних характеристик, що дозволяють дитині демонструвати потенціал у нестандартних формах. У випадку дітей із труднощами у навчанні (дислексією, дисграфією, дискалькулією тощо) обдарованість може проявлятися в неординарному мисленні, оригінальності ідей, просторовому або образному сприйнятті, а також у здатності до інноваційної діяльності. Важливо зазначити, що традиційні методи оцінювання часто не враховують цих проявів, що призводить до хибної ідентифікації таких дітей як неуспішних або слабких учнів. Таким чином, у контексті навчальних труднощів обдарованість має розглядатися як прихований ресурс, що потребує спеціальної діагностики та педагогічної підтримки

2. Психопедагогічна діагностика: авторський підхід

У своїй практиці я дотримуюся принципу м'якої, адаптованої до дитини діагностики, яка проводиться у кілька етапів:

2.1. Консультація з батьками. Першочергово я запрошую батьків на детальну бесіду, під час якої збираю інформацію про:

- індивідуальні особливості дитини;
- перебіг вагітності мами і раннього розвитку дитини;
- особливості сприймання навчального матеріалу вдома;
- інтереси, улюблені види діяльності;
- поведінкові реакції на труднощі в навчанні.

Цей етап дозволяє мені побачити дитину в контексті сім'ї, сформувати первинні гіпотези про сильні й слабкі сторони її розвитку.

2.2. Перевірка супутніх факторів. Однією з обов'язкових умов моєї діагностичної роботи є переконання у тому, що в дитини немає порушень зору. Це надзвичайно важливо, адже нечітке бачення букв або рядків може бути хибно прийняте за ознаку дислексії. За необхідності рекомендую пройти офтальмологічне обстеження.

2.3. Ігрова форма діагностики: залучення без примусу. Основною формою діагностичних занять я вважаю гру. Дитина в ігровій ситуації почувається більш вільно, природно, її реакції є менш штучними. Під час занять я використовую:

- Графічні та моторні ігри, які допомагають виявити координацію, напрямок письма, графомоторні навички.
- Ігри зі словами, де дитина складає речення з кумедних або казкових слів – це

дозволяє оцінити мовленнєву структуру.

- Вправи на ритм, ритм, алітерації, складання віршів – як засіб перевірки фонематичного слуху.
- Словесні загадки, ребуси, лабіринти – для перевірки стратегій мислення та роботи пам'яті.

Усі ці вправи не лише дають змогу побачити слабкі місця (труднощі у звуковому аналізі, порушення просторової орієнтації), але й висвітлюють обдарованість – нестандартне мислення, розвинене мовлення, творчість.

2.4. Аналіз письмових робіт

Паралельно з ігровими діагностичними заняттями я завжди прошу надати зошити дитини, щоб проаналізувати:

- почерк, розмір і розташування літер;
- типові помилки (пропуски, заміни, перестановки);
- охайність, візуальну організацію сторінки;
- прояви нестандартності у виконанні творчих письмових завдань.

Так можна побачити динаміку навчання та потенційні сильні сторони, які не завжди помітні на уроці.

3. Ігрові методи у психопедагогічній діагностиці дітей із дислексією: авторський досвід

Діагностичний процес у роботі з дітьми з ознаками дислексії потребує особливої делікатності, доступності й адаптивності. Одним з ефективних інструментів, які я активно застосовую у своїй практиці, є *ігрові форми психопедагогічної діагностики*. Вони не лише підвищують рівень залученості дитини, а й дозволяють створити безпечний простір для прояву її потенціалу.

Нижче подано опис ігор, що демонструють широкий спектр діагностичних можливостей.

3.1. «Шпигун серед літер»

Мета гри: розвиток зорової уваги, концентрації, вміння розрізняти подібні за формою графеми.

Суть завдання: дитині пропонується рядок із повторюваних однакових букв (наприклад, ГГГГГГГГГГГГГГГГ). Завдання – знайти «зайву» літеру-шпигуна, яка відрізняється від решти.

Що діагностується:

- вибіркове зорове сприймання;
- уважність до деталей;
- розрізнення подібних літер (важливо при дислексії, де типові плутанини: т/г, п/н, б/д тощо).

3.2. «Знайди всі літери Т»

Мета: визначення здатності до візуальної ідентифікації літер.

Суть гри: на аркуші зображено хаотичне поєднання літер різних шрифтів і стилів. Завдання – знайти та підкреслити або зафарбувати всі варіанти літери «т».

Діагностичне значення:

- формування навичок дискримінації схожих графем;
- спостереження за темпом зорового сканування;
- виявлення візуального стилю сприйняття.

3.3. «Пиши під диктовку» (в ігровому сюжеті)

Мета: діагностика мовленнєвого слуху, орфографічної уважності та графомоторних навичок.

Суть гри: дитині диктується коротке речення (наприклад, вигадане казковим персонажем). Завдання – написати речення у вигляді «листівки», «таємного послання» тощо.

Що аналізується:

- фонематичний аналіз;
- типові помилки: пропуски, заміни, спотворення;
- рівень сформованості навичок письма.

3.4. «Тварини з прикладами» (математична ігрова презентація)

Мета: діагностика уваги, візуально-просторових уявлень, логіко-арифметичних операцій.

Опис: на екрані або плакаті зображені тварини, кожна з яких тримає приклад (наприклад: $2+3$, $7-4$, $1+5$). Дитина має знайти лише тих тварин, у яких результат дорівнює певному числу, або знайти «помилки» серед прикладів.

Діагностується:

- уважність до чисел і знаків;
- швидкість виконання арифметичних дій;
- самоконтроль (якщо дитина виявляє помилки).

3.5. «Учитель шукає помилки»

Мета: розвиток рефлексивного мовлення, морфологічної інтуїції, граматичного контролю.

Опис гри: дитина виступає в ролі «вчителя», якому потрібно знайти помилки у поданих словах чи реченнях. Наприклад:

- слова: *коровва, малюкк, кінь* – вказати неправильні;
- речення: *У дитини очі був красиві.* – визначити помилку у відмінюванні.
- Аналізується:
- чутливість до граматичних категорій;
- вміння редагувати мовний матеріал;
- сформованість морфологічного слуху.

3.6. «Виправ редактора»

Мета: перевірка граматичних структур, мовленнєвої уваги, логіки синтаксичних побудов.

Суть: дитині пропонуються речення з граматичними чи лексичними

помилками, які потрібно виправити (наприклад: *Моя брата грає з ляльками* → *Мій брат грає з ляльками*).

Діагностичне значення:

- мовленнєва зоркість;
- розуміння граматичних категорій;
- здатність застосовувати мовні правила на практиці.

3.7. «Казкова пошта» – дитина «отримує» листа від вигаданого героя, в якому допущено помилки. Її завдання – допомогти герою, виправивши текст. Це стимулює співпереживання, а також мовну рефлексію.

3.8. «Лабіринт літер» – потрібно пройти шлях по клітинках, утворюючи слова або шукаючи правильний порядок букв.

4. Приклад з практики

На діагностику була приведена дитина 2 класу з підозрою на дислексію. Дівчинка відмовлялася читати вголос, плутала літери. Проте під час ігрових завдань вона вигадувала яскраві казки, римуvala на ходу, швидко розв'язувала логічні задачі, прекрасно орієнтувалась у малюнках і просторових схемах.

Отже, труднощі у читанні були компенсовані образним і креативним мисленням, що свідчило про потенційну обдарованість у сфері мовлення та візуального мистецтва. Було рекомендовано адаптувати навчальний процес із залученням творчих завдань, мінімізацією читання з високим тиском.

Висновки. Комплексна психопедагогічна діагностика з урахуванням індивідуальних особливостей, батьківського контексту, стану здоров'я дитини та використання ігрових форм дозволяє не лише виявити дислексію, а й побачити унікальні риси дитячої обдарованості.

Такий підхід формує довіру дитини до фахівця, знижує тривожність і створює передумови для ефективної освітньої траєкторії, в якій навчальні труднощі не знецінюються, а розкривають потенціал.

Фельберг В. Ю.,

практичний психолог-методист

Середньої загальноосвітньої школи № 74 м. Київ,

viktoriya.felberg@ukr.net

СУПРОВІД ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК

Анотація. Стаття присвячена супроводу обдарованих учнів та їх підтримці, особливо в умовах війни в закладі загальної середньої освіти. Автор статті узагальнює проблеми здібностей, творчості та обдарованості учнів ЗЗСО, наголошує на тому, що обдарована особистість є великою цінністю суспільства. Виявлення і розвиток обдарованих дітей вимагають сьогодні від

педагогів вміння працювати в творчому режимі, нестандартних напрямках, постійно удосконалювати професійну діяльність, створювати свою творчу лабораторію, опановувати специфічні форми і методи роботи з обдарованими дітьми в освітньому процесі, а психолог їм в цьому допомагає.

Ключові слова: психологічна підтримка; супровід; розвиток; обдарованість; талант; задатки; здібності; інтелект; творчість; спостереження.

Виявлення обдарованих дітей є одним із головних завдань системи освіти і суспільства, особливо під час війни. Система має бути спрямована, перш за все, на те, щоб пізнати талант кожного і розвинути його. В процесі реалізації Концепції «Нова українська школа» є намагання створити умови для досягнення таких амбітних цілей. У сучасній вітчизняній науці розроблена діагностика обдарованості на достатньому рівні. Проте має бути розуміння вчителем початкової ланки освіти як виявляти недоліки у навчанні обдарованих дітей. Відстежуючи зміни, вимірюючи розвиток окремих критеріїв, учитель зможе більш ефективно впливати на динаміку інтелектуальної обдарованості. Аналіз наукових досліджень та публікацій. Значна кількість досліджень щодо ідентифікації обдарованості та реалізації здібностей дітей уже напрацьована і відображена в державних документах, таких як закони України «Про освіту» [14], «Про загальну середню освіту» [15], «Про позашкільну освіту» [16] та інших нормативних документах. Потенціал обдарованої особистості, проблеми, викликані наявністю обдарування дитини, досліджували вчені, педагоги, психологи: О. К. Антонова [1; 2], Н. О. Аніскіна [4], Ю. Бабаєва [5], І. С. Волощук [6], М. М. Заброцький [10], Л. Липова [11], О. Л. Музика [13], С. О. Сисоєва [19], М. М. Янковчук [20]. Переважна більшість науковців і практиків визнає проблемою розвиток обдарованості у дітей молодшого і старшого віку. Є потреба у спроможності педагогічних кадрів виявляти і розвивати здібності та обдарування дитини, уміння вимірювати та прогнозувати такий розвиток.

Серед сучасних концепцій обдарованості дослідники поширюють модель, що передбачає наявність когнітивних особистих і соціальних компонентів. Для обдарованості характерним є розвиток здібностей – своєрідних властивостей людини, що проявляються в навчальній, трудовій, науковій та інших видах діяльності. Науковці серед сфер прояву обдарованості окремо виділяють інтелектуальну. Інтелект (лат. *intellectus* – розум, пізнання, розуміння) – це розумові здібності людини, які проявляються в орієнтуванні в навколишньому середовищі, спроможності розв’язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати [12: 146]. Важливим компонентом обдарованості є креативність (англ. *create* – створювати) – це здатність людини створювати принципово нові ідеї, знаходити оригінальні рішення, здатність вирішувати проблеми. Для розвитку здібностей та обдарувань учнів в закладах загальної середньої освіти повинні бути створені певні

умови, які полегшують виявлення та підтримку обдарованості. Створення нового освітнього середовища, інноваційного простору сприяє розвитку здібностей, творчості учнів, активізує навчально-пізнавальну діяльність [18]. Взявши за основу модель обдарованості О. Є. Антонової, скомпонуємо важливі напрямки розвитку обдарованості як фактори: – здібності; – креативність; – інтелект; – спеціальні здібності; – особистісна спрямованість; – вольові якості; – створення нового освітнього простору.

Інтелектуально-творчий потенціал особистості (інакше кажучи, обдарованість) не може бути зведений до якоїсь однієї характеристики, як це було прийнято раніше («високий коефіцієнт інтелекту»). Це глибинні особистісні характеристики, які Савенков О. об'єднує у три групи, а саме:

1. Інтегративні особистісні характеристики:

- Допитливість
- Надчутливість до проблем
- Прогнозування
- Словниковий запас
- Здатність до оцінки

2. Характеристики сфери розумового розвитку:

- Оригінальність мислення
- Гнучкість мислення
- Продуктивність
- Здатність до аналізу
- Класифікація і категоризація
- Висока концентрація уваги
- Пам'ять

3. Характеристики сфери особистісного розвитку:

- Захопленість задачею
- Перфекціонізм
- Нонконформізм
- Лідерство
- Змагальність
- Широта інтересів
- Гумор

Отже, система психічних характеристик і складає основу особистісного потенціалу дитини, її обдарованості. Для виявлення рівня розвитку цього потенціалу необхідно: оцінити рівень розвитку кожної характеристики; зіставити ці рівні між собою і з еталоном. Оцінювання вимагає спостережень за дитиною, бесід з нею. Вивчення продуктів її діяльності, аналізу особливостей її спілкування з дорослими та однолітками. Потім стає чітко видно, яка подальша

робота з дитиною потрібна, які якості розвинені добре. А які ще вимагають підвищеної уваги з боку психолога, педагогів, батьків.

Психологічний супровід у сучасній педагогіці та психології розглядається досить широко. Уперше цей термін було використано у 1993 році у книзі «Психологічний супровід природного розвитку маленьких дітей» Г. Бардієр, І. Ромазан і Т. Чередниковою. Також він зустрічається у роботах А. О. Деркача. Організація психологічного супроводу у школі була розвинута у роботах М. Р. Батіянової. Автори цих робіт під психологопедагогічним супроводом розуміють систему професійної діяльності психолога/педагога, яка спрямована на створення спеціальних умов для повноцінного розвитку й успішного навчання обдарованої дитини у конкретному освітньому середовищі. Як визначає М. Р. Батіянова, «... психолог у цьому процесі не просто спостерігач, який стоїть поруч, він створює оптимальні умови для розвитку дітей, він іде з ними поруч». Поняття «психологічний супровід», під яким розуміється створення психологічних умов для емоційного благополуччя, успішного розвитку, виховання і навчання дітей у ситуаціях соціально-педагогічної взаємодії, що організовується у межах освітнього закладу. В. М. Зінченко визначає супровід як «систему професійної діяльності психолога, що забезпечує створення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях взаємодії». Об'єктом супроводу психолога при цьому є дитина. Супровід передбачає: – інтелектуальний, соціальний і духовний розвиток особистості дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей, стану здоров'я, потреб суспільства; – оптимальну реалізацію цілісного розвивального впливу навчання, виховання та освіти на особистість учня; – максимальну мобілізацію психічних ресурсів особистості, спрямовану на інтенсивний саморозвиток, що водночас забезпечуватиме і повну самореалізацію, творчу налаштованість.

Залежно від ситуації розвитку групи, міжособистісних відносин окремих дітей психологічний супровід проявляється в різних формах. Напрямами робіт з психолого супроводу є профілактика, діагностика (індивідуальна і групова (скринінг), консультування (індивідуальне і групове), розвивальна робота (індивідуальна і групова), корекційна робота (індивідуальна і групова), психологічна просвіта (формування психологічної культури, розвиток психолого-педагогічної компетентності учнів, адміністрації освітніх установ, педагогів, батьків), спостереження, експертиза (освітніх і навчальних програм, проектів, посібників, освітнього середовища, професійної діяльності фахівців освітніх установ). З огляду на зазначене, можна виділити основні компоненти психолого-педагогічного супроводу:

- формування вміння жити в суспільстві, співпрацювати;
- розвиток здібностей до взаєморозуміння;

- формування відповідальності;
- розвиток навичок спілкування;
- навчання вирішення життєвих проблем;
- стимулювання пізнавальної активності;
- формування почуття впевненості;
- розвиток навичок самоорганізації (самостійність у плануванні, самоконтроль, працездатність, уміння не перекладати на інших вирішення власних проблем);

- утворення і тренування вмінь у сфері самовизначення (розуміння власних завдань у конкретній ситуації, визначення відповідної лінії поведінки, здійснення вибору на основі рефлексії ситуації, усвідомлення обмежень).

Одним із напрямів роботи психологічної служби школи є створення позитивного психологічного клімату в учнівському середовищі, що сприяє розкриттю та реалізації творчих здібностей учнів. Психологічна служба школи у своїй діяльності ставить та вирішує такі завдання:

- допомагає вчителям-предметникам в організації
- групової роботи в освітньому процесі;
- допомагає вчителям-предметникам у формуванні
- ціннісних орієнтацій колективів;
- допомагає учням у формуванні їх особистісного вибору,
- толерантного ставлення до оточуючого світу;
- допомагає учням у розкрити їхнього потенціалу.

Організація освітнього процесу в загальноосвітньому закладі має бути спрямована не на максимальне навантаження учнів навчальним матеріалом, а на розвиток їх здібностей. Творчість учнів, новизна та оригінальність їхньої навчальної діяльності виявляються тоді, коли вони самостійно ставлять проблему і знаходять шляхи її вирішення. При цьому необхідно створювати умови для постійного зростання рівня творчості обдарованих дітей, знаходити оптимальні співвідношення всіх видів їх діяльності, щоб одержати найкращі результати.

Супровід дітей з ознаками обдарованості може будуватися за схемою: педагогічна і психологічна діагностика – створення банку даних – аналіз інформації – підтримка, розвиток і корекція труднощів. У цілому система супроводу охоплює такі основні напрями роботи школи:

- Поглиблена психолого-педагогічна діагностика ступеня та якісного показника обдарованості дитини.
- Створення і постійне оновлення банку даних обдарованих дітей.
- Організація адекватного навчання.
- Індивідуальне і групове консультування для педагогів, батьків і учнів.
- Менторство (наставництво) – індивідуальне систематичне керівництво

досвідченого фахівця розвитком обдарованого учня, встановлення тісного особистого контакту між ними.

- Організація і проведення предметних декад, конкурсів, оглядів і інтелектуальних марафонів для обдарованих школярів.
- Психолого-педагогічна підготовка учнів до міських, регіональних і республіканських олімпіад, конкурсів і оглядів.
- Сприяння в реалізації школярами своїх потенційних можливостей і спеціальних здібностей через різноманітні форми позашкільної роботи (гуртки, секції, студії, Мала академія наук та ін.).
- Залучення дітей до роботи в органах шкільного самоврядування, до участі в організації й проведенні шкільних заходів.
- Підготовка брошур, книг, статей й інших публікацій обдарованих дітей, а також публікацій про досягнення дітей із спеціальною обдарованістю.
- Спеціальні психологічні заняття, спрямовані на розвиток мислення, креативності і соціальних навичок (тренінги, міні-курси і та ін.). Робота в школи з обдарованими і здібними дітьми здійснюється поетапно.

1 етап – аналітичний – при виявленні обдарованих дітей ураховуються їх успіхи в певних видах діяльності. 2 етап – діагностичний – на цьому етапі здійснюється індивідуальна оцінка пізнавальних, творчих можливостей і здібностей дитини через різні види діяльності. Діагностика дитячої обдарованості завжди вважалася суто психологічною, а не педагогічною проблемою.

При виявленні дарувань у дитини не можна обійтися без спостережень за її індивідуальними проявами. Значення спостереження у вивченні дитячої обдарованості надзвичайно важливе, адже об'єктом вивчення виступає дитина, яка здатна до активного яскравого самовираження. Щоб судити про обдарованість, потрібно виявити сполучення психологічних властивостей, яке притаманне саме їй, тобто потрібна цілісна характеристика, яку можна одержати шляхом різнобічних спостережень. Ці спостереження можна проводити, коли дитина грає, навчається тощо, тобто в таких умовах, які є для дитини природними.

Спостереження, його цілі й можливості, як наукового методу здавна привертати до себе увагу психологів. Істотний внесок у розробку цього методу вніс Басов М. Я., який зазначав, що «методика спостереження за дитиною в умовах її природнього життя та діяльності повинна займати одне з найперших місць в діяльності психологів, особливо дитячих». Шведський психолог Магідссон Д. зазначає, що в історії психології дуже важливі досягнення базувалися на спостереженні та психологічному аналізі. Приклади цього – роботи Фрейда, Віне, Газелла та ін. Мадіссон пише: «Перш ніж незрозуміле пояснити, ми повинні його описати». У психології під спостереженням

розуміють метод вивчення психічних особливостей індивідів на основі фіксації проявів їхньої поведінки. Неможливо спостерігати внутрішні суб'єктивні властивості мислення, уяви, волі, темпераменту, характеру, здібностей, обдарованості поза конкретними зовнішніми проявами. Предметом спостережень виступають вербальні та невербальні акти поведінки, що проявляються у конкретних ситуаціях. Саме вони, виділені та належно зареєстровані, стають характеристиками інтелектуального й особистісного розвитку, динаміки досягнень, виразності станів тощо. Якість проведених спостережень залежить від спостережливості – здатності помічати суттєві, характерні, а часто й малопомітні властивості предметів і явищ. Без розвитку цієї якості неможливе ефективне виконання дослідницької діяльності. Психологічне спостереження має такі властивості:

- цілеспрямованість
- систематичність
- планомірність
- аналітичність
- реєстрацію результатів
- оперування системою конкретних понять.

Отже, кожне психологічне дослідження передбачає застосування методу спостереження, але вкрай рідко справа обмежується використанням тільки цього методу, без підключення інших. Вивчення складних психічних явищ вимагає від психолога, як правило послідовного застосування цілого комплексу емпіричних методів пізнання.

Дуже важливо віднайти та виокремити ті чинники, які зумовлюють обдарованість дітей у різних видах діяльності. До сьогодні актуальними залишаються і вимоги ранньої діагностики обдарованості з метою її цілеспрямованої підтримки, оскільки наявною є тенденція до поступового згасання обдарованості з віком за відсутності умов для її розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag. red. H. M. Bibik. Kyiv : TOB «Vydavnychyj dim «Plejad», 2017. 206 s.
2. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : [підручник]. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.
3. Федорова Н. Педагогічні умови розвитку обдарованої особистості у школі / Н. Федорова. – Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. – С. 50–52.
4. Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. Обдарована дитина. 2007. № 9. С. 48–54.
5. Аніскіна Н. О. Педагогічна підтримка обдарованості. Київ : Шкільний світ, 2005. 128 с.
6. Баєва Ю. Пошук і диференціація обдарованих дітей. Завуч. 2003. № 17–18. С. 7–8.

7. Волощук І. С. Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. Рідна школа. 1998. № 3. С. 29–51.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Бусел. Київ : Ірпінь ; ВТФ «Перун», 2001. 1618 с.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
10. Дмитренко Г. А. Стратегічний менеджмент в системі освіти : навч. посібник. Київ : МАУП, 1999. С. 49.
11. Заброцький М. М., Савиченко О. М., Тичина І. М. Психологія особистості : навч. посібник. Житомир, 2006. 206 с. 11. Липова Л., Морозова Л., Ренський С. Специфіка навчання обдарованих дітей. Рідна школа. 2003. № 7 (882). С. 8–11.

Хожай Н. В.,
*магістрантка педагогічного факультету УДУ ім. М.Драгоманова
кафедри дошкільної освіти спеціальності «Дошкільна освіта»,
вихователь ЗДО № 4 «Казка» ЗДО № 4 комбінованого типу
(ясла-садок) «Казка» Бучанського району Київської області*

РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ ЗАСОБАМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Анотація. Виховання обдарованої особистості – світова тенденція в системах освіти багатьох країн, зокрема – України. В Базовому компоненті дошкільної освіти, Державному стандарті дошкільної освіти та низці нормативних освітніх документів визначено природничо-екологічну компетенцію, як одну із базових, якою має оволодіти дитина дошкільного віку. Виховання цілісної, обдарованої особистості неможливе без формування у неї екологічного мислення як особливого виду свідомості. В статті розглянуто методологічну базу, завдяки якій суспільство може розвивати такі якості у дітей дошкільного віку.

Ключові слова: розвиток, обдарованість, екологічна культура, особистість, дошкільник, дитина дошкільного віку, засоби, методи.

Abstract. Raising a gifted individual is a global trend in the education systems of many countries, including Ukraine. In the Basic Component of Preschool Education, the State Standard of Preschool Education, and a number of regulatory educational documents, natural and ecological competence is defined as one of the basic competences that preschoolers should acquire. The education of a holistic, gifted personality is impossible without the formation of ecological thinking as a special type of consciousness. This article examines the methodological basis through which society can develop such qualities in preschool children.

Keywords: development, giftedness, ecological culture, personality, preschooler, preschool child, means, methods.

Актуальність тематики. Для сучасного світу створення системи розвитку обдарованої особистості одним з першочергових завдань, адже найбільшою цінністю для людства є неповторна людська особистість з її нахилами,

вподобаннями, обдаруваннями. Обдарована особистість є гордістю суспільства, держави і тому одним з напрямків формування обдарованості особистості в усьому світі є тенденція формування екологічної культури у дітей дошкільного віку[1]. Варто відмітити, що важливою характеристикою обдарованості є креативність – здатність до творчості. Обдаровані діти часто є оригінальними у спілкуванні та поведінці. Саме дошкільна освіта є першою ланкою що відповідає запитам сучасного суспільства. Формування основ екологічної культури дітей дошкільного віку є однією із складових гармонійно-розвиненої особистості і націлене на:

- усвідомлення важливості екологічної поведінки, як результату причинно-наслідкових зв'язків певних дій, отже, сприяє розвитку логічного мислення;
- формування практичних навичок через участь у природоохоронних заходах;
- розвиток обдарованості (наприклад, природнича обдарованість, художня творчість у тематиці природи,);
- розвиток когнітивних процесів дитини;
- виховання емпатії, доброти, схильності до допомоги та дружби в дитячому колективі ;
- розвиток естетичного та художнього смаку дошкільників .

Одним із завдань дошкільної освіти є формування екологічного мислення як одної з рис обдарованості, для якого характерним є те, що людина бачить наслідки своїх дій в довкіллі і робить відповідні висновки, засвоює екологічні знання, отримуючи досвід безпосереднього спілкування з нею. Підвищення екологічної культури суспільства і професійної підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням починаючи з дошкільного дитинства в закладах дошкільної освіти і, безумовно, сприяють вихованню обдарованої, талановитої людини в майбутньому. Діти, у яких пізнавальний інтерес спрямований на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань, належать до категорії природничих теоретиків пам'яті [2, с. 43].

Аналіз останніх наукових публікацій. В. Крисаченко розглядає поняття “екологічна культура”, як здатність людини відчувати буття світу наче власну реальність, що її оточує. Науковець зауважує, що такий підхід дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків щодо природнього довкілля, так і трансформацію таких вчинків в дію, що може задовольнити потреби самої людини та покращити її екологічну культуру. В дослідженні В. Крисаченко розглядається поняття “екологічна культура”, як здатність людини відчувати буття світу наче власну реальність, що її оточує. Науковець зауважує, що такий підхід дає змогу зрозуміти як причини і мотивацію людських вчинків щодо природнього довкілля, так і трансформацію таких вчинків в дію,

що може задовольнити потреби самої людини та покращити її екологічну культуру. В дослідженнях науковців Г. Беленької, Д. Савицької, Н. Лисенко, О. Лисенко та інших розглянуто питання формування екологічної культури дітей дошкільного віку та запропоновано ефективні методи екологічного виховання дітей: проведення екологічних дидактичних ігор, екологічних асоціацій, рефлексії, читання та обговорення екоказок, проведення екологічних заходів на екостежці, використання ігрових та проблемних ситуацій, проведення пошуково-дослідницької діяльності тощо.

Методи формування екологічної складової для розвитку обдарованості у дошкільників.

Метод розв'язання проблемної ситуації. Цей метод підійде для старших дошкільників, адже саме в старшому дошкільному віці діти досягають достатнього рівня сприймання нового досвіду, вразливості до краси природи, чутливості до емоційних переживань. Це дозволяє формувати перші уявлення про моральні цінності. Такий метод стимулює допитливість, активізує прагнення практичного вирішення завдань, пошукової діяльності, розвитку мислення, спостережливості у дітей. В процесі вирішення проблемних ситуацій варто використовувати порівняння однакових ознак, явищ або об'єктів, співставлення нових характеристик з вже відомими [5, с.29].

Принципи організації проблемних ситуацій:

- чітко сформульоване завдання;
- план пошуку відповіді;
- спонукання до самостійного знаходження рішення або відповіді;
- створення умов для самостійних висновків.

Використання *методу екологічних асоціацій* спрямований на пробудження асоціативних зв'язків між різними образами. Наприклад, в уявленні дитиною певного асоціативного образу щодо певного чи явищ – бджолиний вулик дитині краще уявити, якщо ми представимо його, як будинок для цих комах, а тема рівнів (ярусів) лісу краще сприймається, якщо порівняти ліс з багатоповерховим будинком.

Дуже дієвим у формування екологічнодоцільної поведінки у дошкільників є *ігровий метод*, або *метод екологічних ігор*, який дозволяє в природній для дитини формі пізнавати світ природи та правила взаємодії з нею, сформувати любов до природи, бережливе ставлення до навколишнього довкілля. Цей метод є ідеальним для занять у дитячому садку або на природі, адже формують екологічну свідомість дітей через їх провідну форму діяльності дошкільника – гру, яка водночас є для нього головним способом пізнання зовнішнього світу, основним елементом дитячого розвитку, в тому числі і екологічного виховання. Гра – це творча та емоційна діяльність дітей, сповнена радості, тому введення її

в освітній процес сприяє створенню емоційного настрою і мотивації екологічної діяльності. Наприклад, це ігри «Сортуємо сміття», «Дерева-шептуни», «Еко-детективи» та інші. Такі ігри допомагають дітям не лише отримувати знання про природу, а й розвивати логіку, мовлення, уяву, екологічне мислення.

Метод *екологічних бесід* сприяє формуванню екологічної свідомості, розвитку мислення та вмінню висловлювати власні думки про природу. Діти дізнаються про об'єкти природи, явища, екосистеми, забруднення, ресурси та вивчають правила поведінки в природному середовищі. Також важливим є те, що цей метод формує і екологічну етику – розуміння, що природа має право на існування, та почуття відповідальності за свої вчинки по відношенню до неї. В зміст бесід за літературними творами варто включати запитання, за допомогою яких виявляється можлива поведінка дитини в подібних ситуаціях: “Як би ти поступив, коли б побачив кошеня, що потрапило в біду?” Діти, хоч подумки, але знаходять способи протистояти поганому, і в цьому цінність їх міркувань. До використання можливі, наприклад, наступні теми екологічних бесід – «Повітря це невидимий скарб», «Природа не смітник», «Життя в краплині», «Коли хворіє моя Планета».

Важливим елементом формування екологічної культури дітей дошкільного віку є *метод екологічної стежини*. Екологічні стежинки – організація природничо-екологічного середовища та території ЗДО, оскільки використання осередків стежини допомагає вихователю розвивати у дітей екологічно доцільну поведінку, передбачає набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи, прояв гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виражено поводитися в докільлі, вивчення правил безпечної поведінки в природі [5, с.30]. Екологічні стежини виконують пізнавальну, розвивальну, естетичну і оздоровчу функції. Провідним методом роботи з екологічною стежиною є спостереження, зміст, тривалість і ефективність яких залежать від умінь дітей старшого дошкільного віку сприймати пізнавальну задачу, планувати послідовність дій, фіксувати її результати у вигляді висловлювань, використовуючи засвоєвані методи пізнання в нових умовах. Реалістичні та змістовні розповіді вихователя, які активізують пізнавальні інтереси дітей сприяють постійному притоку нової інформації, розвитку їхньої допитливості. Розповідь вихователя має бути емоційною, позитивно впливати на почуття дитини і залишити яскравий слід у її пам'яті. Проходячи екологічною стежкою, спостерігаючи та досліджуючи природні процеси, діти отримують інформацію про вразливість навколишнього середовища, про взаємозалежність світу людини та природи, з'ясовують, що може бути шкідливим для природного середовища, а також про умови, що сприяють його збереженню. На екологічній стежці можна поєднати прогулянки,

еко-ігри, відпочинок, спостереження, пізнавальну діяльність, рухливі ігри, природоохоронну працю та інші види діяльності дітей. Цікаві предмети, спеціально продумані ситуації, запитання, надання дітям словесної та наочної інформації про природу допомагають здивувати, захопити дитину, спонукати її до роздумів, порівнянь і висновків. Маршрут «Екологічної стежини» може проходити територією дитячого садка (сад, квітник, куточок лісу тощо) а також включати найближчі до дошкільного навчального закладу природні осередки (парк, ліс, водойма, сквер тощо). Організація «Екологічної стежини» включає в себе створення «Паспорту екологічної стежини», у якому зазначений маршрут, ділянки (зупинки) та подана інформація про об'єкти у відповідності до сезонних змін та з врахуванням вікових особливостей дітей кожної вікової групи. Розпочинати виховну роботу на «Екологічній стежині» варто з організації цільової прогулянки. Провідним методом є спостереження у поєднанні з еко-іграми, природоохоронною діяльністю, читанням літературних творів на природничу тематику.

Метод застосування пісочниці , або ігри з піском та водою, з природними матеріалами – це, безумовно, чи не найбільш ефективний метод для формування екологічної культури дітей дошкільного віку, адже він не лише чудово підходить для найпростіших експериментів, а й сприяє розвитку уяви , поліпшує емоційний стан дитини. У молодшого дошкільника мовлення ще в стадії формування і тому досить важко виражати власні переживання через недостатній розвиток вербального апарату, бідність уявлень про оточуючий світ або затримку розвитку, тому випадку технологія таких ігор може бути основною в такому випадку. Також в жарку пору року можна запропонувати пройтися босоніж спочатку по вологому піску, а потім – по сухому, а потім дати відповідь на питання – в якому випадку сліди на піску були чіткіше, чому. Можна також заховувати у піску різні предмети, іграшки, і шукати їх, занурюючи руки у пісок – так відбувається розвиток тактильних відчуттів. Важливо цей процес супроводжувати поясненнями про властивості піска та води, в чому їх користь для життя людей, тварин, рослин , які будівельні якості у цих матеріалів. Також дуже цікавою діяльністю стане , якщо дитина буде набирати воду в поролонові губки, а потім вичавлювати в посудину. Зверніть увагу дошкільника на те, як змінюється температура води в спекотну пору року в цій посудині – спочатку холодна, а потім нагрівається [3, с.71]. .

Організація прогулянки як основний метод у формуванні екологічних уявлень для розвитку обдарованості. Нажаль, в умовах сьогодення природа програє динаміці подій соціального життя. Яскравий приклад – широке використання гаджетів населенням різного віку. Використання цих « замінників» пізнавальної діяльності дитиною не найкращим чином впливає на формування маленької

особистості. Дитина потребує осмисленого руху і одним із методів, які найкраще відповідають такому запиту – організація прогулянки, де застосоване спостереження, рухливі та сюжетно-рольові, дидактичні ігри. Зміна видів діяльності потрібна тому, що дитина стомлюється від одноманітності. На прогулянці можна, наприклад, спочатку провести спостереження за квітами на квітнику, які до цього разом з дітьми проростили у групі і висадили на клумбу, а потім – провести рухливі ігри «Діти біля клумби», «Зупинися біля квітки» і, відповідно, дидактичні ігри – «Склади квітку», «Де вазон?» та інші. Важливою на прогулянці є пошуково-дослідницька діяльність: дошкільники шукають шишки, горішки, жолуді, різноманітний природний матеріал та викладають з нього візерунки або фігурки, спостерігають за ними, роблять припущення і висновки. Завдання педагога – підвести підсумок, поправити дитину в її розмірковуваннях, попросити прокоментувати відчуття, яке викликав предмет (шершавий або гладенький тощо), запропонувати разом з батьками вдома виготовити поробку або прикрасу [4, с.19].

Екологічна культура – це сукупність знань, навичок і цінностей, що забезпечують свідоме та відповідальне ставлення до природи. Вищенаведені методи допоможуть виховувати щасливу, творчу, обдаровану дитину дошкільного віку, яка отримає повноцінні уявлення про навколишнє довкілля. За допомогою правильної організації освітнього процесу педагогами та батьками, враховуючі вікові особливості та державні навчальні програми, така дитина буде розвиватися далі, а в результаті ми отримуємо обдаровану, гармонійну особистість, яка націлена на збереження природи заради свого усвідомленого майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. Т. О. Піроженко ; кол. авт.: О. М. Байєр, О. К. Безсонова, Н. В. Гавриш [та ін.]. Київ : М-во освіти і науки, молоді та спорту України, 2021. – 38 с.
2. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка/ підручник/Т.І.Поніманська -2-ге вид., доповн. К.Академвидав, 2013. 464 с.
3. Беленька Г. В. Дошкільнятам про світ природи: діти четвертого року життя (молодший дошкільний вік) / Ганна Беленька, Олена Половіна. Київ : Генеза, 2018. – 128 с (Настільна книжка вихователя)
4. Беленька Г. В. Дошкільнятам про світ природи: діти п'ятого року життя / Ганна Беленька, Олена Половіна. Київ : Генеза, 2016. – 96 с. (Настільна книжка вихователя)
5. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. А. Дошкільнятам про світ природи.
6. Старший дошкільний вік : навч.-метод. посіб. – Київ : Генеза, 2013. – 106 с.
7. Беленька Г. В. Ознайомлюємо дошкільників зі складними явищами
8. навколишнього світу : крок за кроком // Вихователь-методист. – 2013. – № 2. – С. 42–49.

Цикалюк Ю. О.,
кандидат технічних наук,
викладач Мирогощанського аграрного фахового коледжу,
mihal793@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглядається питання організації освітнього процесу в навчальних закладах під час воєнного стану. Методика дистанційного навчання для обдарованих дітей перебуває у процесі розвитку, а принципи такого навчання стикаються з серйозними викликами для всієї системи освіти. Особливу увагу приділено актуальності визначення специфічних характеристик освітнього процесу в умовах військового часу. Однією з ключових проблем дистанційного навчання виявлено ізоляцію учасників освітнього процесу як від однокласників чи однокласників, так і від педагогів. Це призводить до порушення природних групових взаємодій, ускладнює формування довірливих стосунків і заважає розвитку згуртованості колективу. Ключові слова: освітній процес, воєнний стан, здобувачі освіти, адаптація, дистанційне навчання.

Keywords: educational process, martial law, students, adaptation, distance learning.

Україна нині стикається з глобальним випробуванням, якого не зазнавала майже ціле століття. Війна завдала руйнівного удару по всіх аспектах життя, і система освіти не стала винятком. Дитячі садки, школи, університети, а також заклади позашкільної освіти опинилися в однаково складних умовах, зазнаючи як матеріальних втрат, так і впливу на долі мільйонів учасників освітнього процесу. Незважаючи на це, педагоги з неабиякою відвагою продовжують працювати і здійснювати навчальний процес по всій країні. Саме тому питання організації освіти в умовах воєнного часу набуває величезної актуальності.

Відновлення освітнього процесу має відбуватися лише за умови забезпечення безпеки. Головним пріоритетом є захист кожної дитини та працівника системи освіти. У випадках виникнення загроз, з урахуванням рекомендацій військово-цивільних адміністрацій, приймаються відповідні рішення щодо подальшої організації навчального процесу. Міністерство освіти пропонує, залежно від ситуації на місцях, тимчасово призупиняти роботу закладів освіти або переходити на дистанційну чи змішану форму навчання, координуючи ці дії із представниками цивільно-військових органів.

Здобувачі освіти, які тимчасово переїхали до інших регіонів України, мають можливість приєднатися до навчального процесу в школах за заявою одного з батьків. Це може бути реалізовано у будь-якому форматі, відповідно до місця їх тимчасового проживання. Зокрема, доступні індивідуальні форми навчання, такі як екстернатна, сімейна (домашня) та тимчасове відвідування закладів загальної

середньої освіти. Міністерство освіти і науки України закликає максимально використовувати наявні електронні ресурси, регіональні онлайн-платформи та матеріали закладів освіти. У період воєнного стану дистанційні школи надають безкоштовний доступ до навчальних курсів. В умовах війни освітній процес стикається з численними викликами, які потребують оперативного вирішення. Для досягнення необхідних результатів навчання важливим є спільне зусилля батьків, учнів і педагогів, а також активна підтримка з боку держави. Перехід на дистанційне навчання став рятівним рішенням, що допомогло зберегти освітній процес та завершити навчальний рік навіть у складних обставинах. Дистанційна форма навчання створює можливості для учнів продовжувати здобувати повну загальну середню освіту незалежно від їх місця перебування – як в Україні, так і за кордоном, відповідно до державних гарантій, закріплених у Законі України «Про освіту». Ця форма навчання охоплює різноманітні підходи, зокрема дистанційну форму здобуття повної середньої освіти та використання технологій дистанційного формату в інших освітніх моделях [5].

Можливість здобувати освіту в дистанційному форматі закріплена положеннями законів України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту» і є реалізацією права на освіту, гарантованого статтею 53 Конституції України. Вибір такого формату здійснюється за бажанням батьків або інших законних представників і оформлюється заявою чи договором про надання освітніх послуг. В умовах воєнного стану, враховуючи питання безпеки, дистанційне навчання може бути впроваджено як єдиний доступний формат освіти як на всій території країни, так і в окремих регіонах або навчальних закладах.

Дистанційне навчання – це спосіб здобуття освіти з використанням комп'ютерних та телекомунікаційних технологій, що забезпечують інтерактивну взаємодію між викладачами і учнями на різних етапах навчального процесу, а також можливість самостійної роботи з матеріалами в мережі.

Основні переваги дистанційного навчання:

- актуальність;
- гнучкість;
- інтерактивність;
- одночасний доступ до значної кількості освітніх матеріалів великою кількістю учасників;
- створення спільного освітнього простору без психологічних перешкод.

Форми занять у дистанційному форматі представлені наступними варіантами:

- чат-заняття, які проводяться синхронно з використанням чат-технологій, коли всі учасники одночасно отримують доступ до чату;

- веб-заняття – це конференції, семінари, ділові ігри або практикуми, що здійснюються через телекомунікаційні сервіси або інші онлайн-інструменти;

- телеконференції, які дозволяють учасникам збиратися у призначений час у віртуальному класі для спільної роботи. Вони забезпечують можливість виконувати завдання викладача або ставити йому питання, причому відповіді та обговорення доступні всім присутнім.

Ефективна організація дистанційного навчання передбачає:

- забезпечення учнів освітніми матеріалами;
- контроль виконання завдань;
- засоби для інтерактивної взаємодії всіх учасників процесу;
- оперативне оновлення курсу новою інформацією.

Освітній процес в умовах воєнного стану направлений, насамперед, на забезпечення безпечних умов для навчання всіх учасників процесу. У разі спрацювання сигналу повітряної тривоги або інших попереджувальних сповіщень навчальний процес беззаперечно припиняється. У цей момент студенти, учні та викладачі повинні негайно перейти в укриття цивільного захисту, де перебуватимуть до закінчення тривоги. Попри перебування в укриттях, за можливості організовується продовження навчання у адаптованих умовах. У нашому освітньому закладі функціонує спеціально облаштоване укриття, яке дозволяє учасникам освітнього процесу продовжувати навчатися навіть під час тривоги. Після завершення небезпеки заняття відновлюється з урахуванням необхідних коректив. Це може включати зміни у календарно-тематичних планах або корегування розкладу занять відповідно до затверджених програм керівником закладу освіти [3].

Процес отримання повної загальної середньої освіти за дистанційною формою регулюється Положенням про дистанційну форму здобуття освіти, затвердженим Міністерством освіти і науки України. Ця форма навчання передбачає різноманітні варіанти організації роботи з учнями – від проведення теоретичних та практичних занять до інтерактивних активностей, таких як вебінари, онлайн-форуми, конференції, навчальні ігри та консультації. Велика роль відводиться самостійній роботі учнів, їхній дослідницькій і проєктній діяльності, які є невід’ємною складовою освітнього процесу. Усі ці форми узгоджуються з освітніми програмами конкретного навчального закладу та навчальними планами з окремих предметів чи курсів [3].

Комунікація між педагогами та учнями в межах дистанційного навчання забезпечується за допомогою передачі відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації як у режимі реального часу, так і у відкладеному форматі. Такий інструментарій дозволяє забезпечити не лише доступність освітньої інформації, а й підтримувати ефективне взаєморозуміння між усіма суб’єктами процесу.

Кожен педагог в Україні зіштовхнувся з викликом: як організувати навчання під час війни чи інших надзвичайних ситуацій? Основна мета дистанційного навчання протягом воєнного стану полягає не лише у передачі нових знань, а й у створенні психоемоційної підтримки для дітей, сприянні їхній соціальній взаємодії та допомозі у подоланні стресових станів через увагу, спілкування та позитивні враження.

Одним із ключових принципів є те, що більшість занять потрібно орієнтувати на повторення раніше пройденого матеріалу. Це створює умови для успіху, адже засвоєння вже знайомої інформації приносить учням впевненість у власних силах і знаннях. Важливо свідомо уникати критичних чи негативних оцінок і мати стриманий підхід до домашніх завдань: обсяг завдань має бути мінімальним, адже батьки у кризових умовах далеко не завжди мають можливості контролювати їх виконання.

Новаційний підхід у введенні абсолютно нових тем варто відкласти на більш стабільний період. Натомість зосередьте увагу на розмовах зі здобувачами освіти про їхні почуття, емоції та внутрішній стан у ці складні часи. Проведіть відкриті бесіди про базові людські потреби, поясніть, чому кожен може відчувати ті чи інші емоції і як із ними впоратися. Обговоріть шляхи боротьби зі стресом і методи подолання незвичних чи неприємних емоційних станів.

Дотримуйтесь правил гігієни при користуванні гаджетами. Наприклад, якщо в день заплановано декілька онлайн-заняття, забезпечте, щоб під час перерв здобувачі освіти відпочивали від екранів планшетів, телефонів чи комп'ютерів. Для цього можна навіть завершувати конференцію, щоб уникнути подальшого листування чи затримок. Натомість організовуйте цікаві активності – наприклад, запропонуйте зробити зарядку, вийти на свіже повітря чи виконати дихальні вправи.

Передавайте учням свою впевненість і оптимізм: ми встигнемо опанувати весь необхідний матеріал. Запропонуйте реалістичні навчальні навантаження, щоб мозок поступово адаптувався до більш складних завдань. Пам'ятайте, що після пережитих труднощів пізнавальні процеси та концентрація можуть бути знижені через постійну або минулу загрозу життю. Тому зосереджуйтеся на створенні ситуацій успіху й стимулюванні позитивної мотивації.

Рекомендована структура онлайн-заняття:

1. Почніть із встановлення емоційного зв'язку з учнями. Запитайте про їхній настрій, як справи, що нового сталося. Заохочуйте ділитися своїми думками та радісними моментами – наприклад, що приємного трапилося вранці чи ввечері.
2. Виділіть трохи часу для обговорення мрій і планів на майбутнє. Роздуми про майбутнє, хоча б у найближчій перспективі, дають сили і підбадьорюють.
3. Проведіть коротке обговорення теми минулого заняття.
4. Лише після цього переходьте до основної частини уроку – нового матеріалу.

5. Не забудьте виділити кілька хвилин на фізичні вправи чи активні руханки.
6. Далі приділіть увагу інтерактивним завданням, дискусіям чи обговоренням.
7. Завершіть урок підведенням підсумків.

Якщо під час проведення заняття у синхронному режимі прозвучить сигнал «Повітряна тривога» чи інше сповіщення про небезпеку, педагог повинен зупинити урок і наголосити на необхідності оперативно перейти у безпечне місце. За можливості й технічними умовами заняття можна буде продовжити там.

У разі частого оголошення сигналів тривоги варто перевести навчальний процес в асинхронний режим для забезпечення його безперервності.

Отже, питання безпеки учасників освітнього процесу має бути пріоритетом під час визначення формату навчальних занять. Важливим аспектом є налагодження роботи психологічної служби для підтримки здобувачів освіти та педагогів у подоланні травматичних наслідків на психічне здоров'я. Це включає підвищення кваліфікації практичних психологів у закладах освіти та організацію достатньої кількості спеціалізованих заходів. У зв'язку з війною, що спричинила тривалий стресовий стан для всіх учасників, перед менеджментом закладів вищої освіти та викладачами стоїть завдання адаптувати освітній процес до умов воєнного часу. Для цього потрібні відповідні методи і засоби, які допоможуть зменшити вплив травматичних подій, знизити рівень стресу та негативний емоційно-психологічний стан, продовжуючи навчальний процес згідно з освітніми програмами [1].

Використання хмарних технологій педагогами у навчанні відкриває численні можливості: учитель може отримати доступ до матеріалів у будь-який час; використовувати відео- та аудіофайли з Інтернету; організовувати спілкування з колегами з інших закладів; формувати індивідуальні траєкторії розвитку для кожного учня, враховуючи їхні особливості; пропонувати нові можливості для дослідницької та проєктної діяльності [5].

Методика дистанційного навчання для обдарованих дітей перебуває у процесі розвитку, а принципи такого навчання стикаються з серйозними викликами для всієї системи освіти. Організація якісного масового дистанційного навчання в умовах воєнного стану – це складний процес. Проте кропітка і систематична робота над впровадженням сучасних технологій дистанційного навчання може згодом призвести до позитивних результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник М. Ю. Дослідження обізнаності та ставлення педагогічної спільноти, здобувачів освіти та батьків до діагностики й супроводу розвитку обдарованої особистості. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2021. 52 с.
2. Панок В. Г. Психологічна служба системи освіти в умовах війни. Наукові проєкти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ. 2022. Випуск 1. С. 154-156.

3. Про організацію освітнього процесу: Лист МОН №1/3371-22 від 06.03.22 року: веб-сайт. URL : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/86062/ (дата звернення 23.07.2022).
4. Слюсаревський М. М., Григоровська Л. В. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. Вісник Національної академії педагогічних наук України. 2022. Вип. 4.1. С. 1-7.
5. Удалова О. Х., Дзюбинська Х. А, Ревка Т. О. Організація освітнього процесу в умовах війни. Перспективи та інновації науки. 2022. № 7 (12). С. 441–449.

Чайка О. В.,
викладач української мови та літератури,
зарубіжної літератури
ДПТНЗ «Київське вище професійне училище водного транспорту»,
chaikaoka@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ПІДТРИМКИ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНИХ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто питання підтримки та розвитку обдарованих здобувачів освіти в умовах воєнного стану в Україні. Враховуючи сучасні виклики, зумовлені війною, акцентується увага на необхідності адаптації освітнього середовища до потреб молоді, яка прагне самореалізації попри соціальні й психологічні труднощі. Описано приклади практичної роботи зі здобувачами освіти в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема участь у національних та міжнародних конкурсах, проєктна діяльність, міжпредметна взаємодія та індивідуальна підтримка. Важливою складовою дослідження є застосування авторського досвіду викладачки – колишньої судової експертки з лінгвістичного дослідження мовлення, що дозволило поглиблено працювати з темами українознавства й медіаграмотності. У статті продемонстровано, що навіть у складних умовах здобувачі освіти здатні до глибокого переосмислення життєвих цінностей, виявлення громадянської позиції та формування особистісної зрілості. Пропонуються конкретні шляхи педагогічної підтримки обдарованих здобувачів освіти на основі творчої співпраці, тьюторства, конкурсної діяльності та практичної реалізації ідей на уроках.

Ключові слова: обдарованість, освітнє середовище, воєнний стан, тьюторство, конкурсна діяльність, українська ідентичність, підтримка здобувача освіти.

Abstract. This article addresses the issue of supporting and developing gifted students during martial law in Ukraine. Considering the current challenges caused by war, the author emphasizes the need to adapt the educational environment to meet the needs of youth striving for self-realization despite social and psychological difficulties. The paper presents practical examples of working with students in a vocational education institution, including participation in national and international

competitions, project activities, interdisciplinary cooperation, and individual mentoring. A significant part of the study is based on the author's experience as a teacher and former forensic linguistic expert, which enabled in-depth work on topics of Ukrainian studies and media literacy. The article shows that even in difficult conditions, students can deeply rethink life values, express civic engagement, and develop personal maturity. The author offers specific pedagogical strategies for supporting gifted learners through creative cooperation, tutoring, participation in contests, and practical application of ideas in classroom settings.

Keywords: giftedness, educational environment, martial law, tutoring, contest participation, Ukrainian identity, student support.

У сучасних умовах повномасштабної війни в Україні освітня система стикається з безпрецедентними викликами, що вимагають адаптації педагогічних підходів до нових реалій. Особливої уваги потребують обдаровані здобувачі освіти, які, попри високий потенціал, можуть зазнавати труднощів у самореалізації через психологічні, соціальні та організаційні бар'єри, спричинені воєнними діями.

Дослідження Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. підкреслюють важливість розвитку особистісного потенціалу обдарованих здобувачів освіти в умовах воєнного стану, пропонуючи методичні рекомендації для підтримки лідерських якостей та інтелектуально-дослідницького потенціалу [1, с. 15].

Інститут обдарованої дитини НАПН України акцентує увагу на необхідності комплексного підходу до діагностики та розвитку обдарованості в умовах кризи. У рамках науково-практичного семінару «Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку» обговорювалися сучасні методики виявлення та підтримки обдарованих учнів [2, с. 22].

Горбань Л. В. зосереджується на соціальній обдарованості учнівської молоді, підкреслюючи значущість соціокультурних чинників у розвитку обдарованих учнів та необхідність їх урахування в освітньому процесі [3, с. 40].

Мельник М. Ю. та Бельська Н. А. висвітлюють підходи до оцінки обдарованості особистості та методи діагностики обдарованості, представляючи стандартизовані методики ідентифікації інтелектуальної, творчої та комунікативної обдарованості [4, с. 12].

Крім того, дослідження Тадеєва П. О. розглядає стратегії прискореного навчання обдарованих здобувачів освіти, що є актуальним у контексті адаптації освітнього процесу до умов воєнного стану [5, с. 18].

Таким чином, актуальність теми зумовлена потребою в адаптації освітнього середовища до умов воєнного стану, забезпеченні психолого-педагогічної підтримки обдарованих здобувачів освіти та впровадженні інноваційних методик для розвитку їхнього потенціалу. Це сприятиме не лише збереженню, а й примноженню інтелектуального ресурсу нації в умовах кризи.

Освітній процес вимагає від педагогів гнучкості, емпатії та здатності створювати безпечне середовище для розвитку здобувачів освіти. Особливо це актуально при роботі з обдарованими здобувачами освіти, які потребують індивідуального підходу та підтримки, особливо в сучасних реаліях.

Одним із ефективних підходів є індивідуально-менторська модель підготовки до творчих конкурсів, яка передбачає постійну комунікацію, рефлексію, надання розгорнутого зворотного зв'язку та підтримку як інтелектуальну, так і емоційну. Вона сприяє розвитку самостійного мислення, формуванню авторського стилю та внутрішньої готовності здобувачів освіти до публічного представлення своїх ідей.

Прикладом успішного застосування цієї моделі є участь здобувачів освіти другого курсу (11 клас) у Всеукраїнському конкурсі учнівських та студентських творчих робіт «Я – журналіст!». Цей конкурс, заснований у 2009 році Віталієм Голубєвим, секретарем Національної спілки журналістів України та засновником Школи універсального журналіста, спрямований на виявлення, підтримку та заохочення творчо обдарованої молоді, яка цікавиться журналістикою.

У 2024/2025 навчальному році конкурс досяг рекордної кількості учасників – понад 1000 школярів та студентів з усіх регіонів України. Конкурс має кілька номінацій: стаття, фото і відео, а тема цього річного циклу – «Джерела стійкості».

У процесі підготовки до конкурсу активно застосовувався індивідуально-менторський підхід, що передбачав регулярні консультації, зворотний зв'язок на кожному етапі, підтримку не лише змістову, а й емоційну. Здобувачі освіти мали змогу вільно ділитися думками, обговорювати переживання, сумніви. Це дозволило сформулювати змістовні тексти, а також внутрішню готовність до публічного представлення власного світогляду.

Усі четверо здобувачів освіти, які брали участь у письмовій номінації, стали лауреатами конкурсу. Їхні роботи відзначалися глибоким особистісним змістом, емоційною зрілістю та внутрішньою силою. Тематика робіт охоплювала важливі соціальні та особистісні аспекти, що свідчить про високий рівень рефлексії та громадянської свідомості учасників.

Таким чином, участь у конкурсі стала засобом розвитку мовленнєвих навичок, сприяла формуванню громадянської свідомості, емоційної стійкості та внутрішньої зрілості здобувачів освіти.

Ще одним прикладом є участь здобувачів освіти у «Нові в медіа» – конкурсі журналістської творчості для старшокласників, започаткований кафедрою журналістики та нових медіа Київського університету імені Бориса Грінченка. Його метою є залучення молоді до медійного простору, розвиток навичок письмової комунікації, формування критичного мислення та відповідального ставлення до слова. Конкурс відзначається своєю відкритістю до новачків, даючи змогу спробувати себе у ролі автора навіть тим, хто робить перші кроки в журналістиці.

Для більшості це був перший досвід написання матеріалів у публіцистичному жанрі у номінації «Журналістський текст». Підготовка до конкурсу включала не лише вивчення теоретичних аспектів журналістики, а й практичні вправи: побудова заголовків, написання лідів, робота з фактами, логіка викладу, редагування. Відбувався ґрунтовний аналіз прикладів з українських медіа, обговорювалися етичні аспекти – зокрема, як подати гостру тему без маніпуляції або надмірної емоційності.

Кожен здобувач освіти обрав тему, що його хвилювала: від освітніх викликів у воєнний час до локальних проблем громади. Головним завданням було не диктувати тематику, а надати свободу вибору, адже саме особиста залученість робить текст живим і справжнім. Тож, працюючи над стилем і точністю формулювань, а також активно обговорюючи зміст творів, було визначено як писати про складне – просто, але не спрощено.

У цьому конкурсі головною перемогою стало усвідомлення: я маю що сказати, і мій голос може бути почутий.

Для педагога цей досвід важливий тим, що підтверджує: навіть якщо здобувач освіти не вважає себе «талановитим у письмі», створення умов для першого публічного висловлення – це шлях до відкриття обдарованості. «Нові в медіа» стали нагодою побачити, що журналістика – це не лише професія, а й інструмент дії, громадянського впливу та особистої позиції.

Другим важливим елементом є **консультативно-редакторська робота з текстами**, під час якої здійснюється супровід від формулювання ідеї до остаточного опрацювання структури й стилістики. Педагогічний супровід полягає у збереженні автентичності авторського голосу, розвитку навичок мовленнєвої виразності та логіки викладу. Особлива увага приділяється ритму, емоційному насиченню, уникненню кліше.

XVIII Міжнародний конкурс з українознавства для здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти проводиться Науково-дослідним інститутом українознавства при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Його метою є активізація науково-дослідницького інтересу школярів до тем, пов'язаних з українською ідентичністю, мовою, інформаційною безпекою та історично-культурною спадщиною.

Участь здобувачки освіти другого курсу (11 клас) стала форматом глибокого науково-практичного співробітництва. Було обрано тему «Використання художніх засобів у пропагандистських текстах месенджера Telegram», яка безпосередньо пов'язана з викликами інформаційної війни. Вибір був не випадковим: він базувався на практичному досвіді викладачки – судової експертки з лінгвістичного аналізу мовлення.

У рамках підготовки учасниці конкурсу було ознайомлено з методами лінгвістичної експертизи, зокрема особливу увагу приділено вмінню відрізняти

емоційне й раціональне навантаження, виявляти маніпулятивні стратегії, ідентифікувати риторичні прийоми в сучасному інформаційному просторі. Було детально розглянуто реальні приклади з Telegram-каналів, класифіковано художні засоби впливу на свідомість аудиторії, досліджено вплив таких текстів на емоційну реакцію читача.

Підготовка охоплювала всі етапи дослідницької роботи: формулювання гіпотези, аналіз джерел, побудову аргументації, оформлення висновків згідно з вимогами до наукових учнівських проєктів. Особливу увагу приділено тому, щоб робота була не лише академічною, а й практично значущою, з урахуванням сучасного медіаконтексту.

Нагородження переможців відбулося в Червоному корпусі КНУ імені Тараса Шевченка. Цей момент став важливим як для переможниці, так і наставниці: він символізував визнання серйозної праці, аналітичної глибини та актуальності обраної теми.

Цей досвід довів: коли педагог залучає до процесу власні професійні знання, у здобувачів освіти з'являється унікальна можливість працювати над темами, що відповідають реаліям сьогодення. Така співпраця формує наукові компетентності, навички критичного мислення, аналітики й усвідомлення ролі мови в захисті держави.

Серед інноваційних підходів також вирізняється **метод тандемного уроку**, під час якого здобувач освіти виступає не лише учасником, а й активним творцем змісту. Такий формат передбачає спільне проведення занять педагогом і здобувачем освіти, з розподілом ролей: викладач подає загальний концепт, а здобувач освіти розширює його авторськими інтерпретаціями, прикладами, власною творчістю. Така модель активізує залученість, посилює мотивацію, сприяє глибшому розумінню теми.

Такий підхід реалізовувався у співпраці зі здобувачкою освіти другого курсу (11 клас), яка активно захоплюється темою «Розстріляного відродження». Ініціативно й системно вона проявляла інтерес до літератури 1920–1930-х років, зокрема до поезики Михайля Семенка – однієї з найяскравіших і водночас найтрагічніших постатей українського футуризму. Щоб підтримати її зацікавлення, було організовано цикл спільних уроків у форматі «тандем-лекції». Одне з таких занять було присвячене творчості Семенка. Роль викладача полягала в окресленні етапів становлення футуризму, семантики основних символів, особливостей формальних пошуків. Здобувачка освіти, у свою чергу, доповнила урок біографічними деталями, цитатами, літературними алюзіями, а також представила власний поетичний твір, стилізований під естетику того періоду.

Творчий досвід є важливим етапом у формуванні мовно-культурної особистості. Поступово інтерес до українського модернізму трансформувався у

бажання глибше зрозуміти традиції й переосмислення образу Тараса Шевченка – не як статичної фігури, а як джерела натхнення і точку рефлексії для сучасної молоді.

Саме ця глибина осмислення та поєднання історико-культурного контексту з особистісною інтерпретацією й привели до перемоги у III (міському) етапі XV Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка. Робота «Мій Шевченко» продемонструвала ерудицію, глибоку внутрішню заангажованість у тему – як наслідок системної роботи над літературною епохою, що відбулася у межах освітнього процесу.

Таким чином, підтримка індивідуальних інтересів, робота у творчому тандемі та залучення здобувачів до діалогу з літературою в її глибинному змісті є ключовими інструментами у формуванні фахових компетентностей та зрілої громадянської позиції.

Завершальним етапом виступає **пострефлексивний аналіз участі у конкурсах**. Після завершення роботи обговорюються не лише результати, а й внутрішні зміни: зростання впевненості, розширення інтересів, нові ідеї для подальших досліджень чи творчості. Це дає змогу розглядати кожен конкурс як точку розвитку, а не лише як завершений проєкт.

Сформована система педагогічної підтримки обдарованості є синтетичною за природою: вона поєднує індивідуальний підхід, психологічну чутливість, лінгвістичну експертизу, а також творчо-пошуковий підхід. Таке поєднання дає змогу не лише підготувати переможців конкурсів, а й сприяти становленню глибоких, мислячих особистостей, готових до суспільної взаємодії в умовах сьогодення.

Висновки. Аналіз досвіду організації освітнього середовища для підтримки обдарованих здобувачів освіти в умовах воєнного стану дає підстави зробити низку узагальнень. У сучасних умовах заклад освіти виконує не лише навчальну, а й виховну, психоемоційну та адаптаційну функції. Робота з обдарованими здобувачами освіти вимагає комплексного підходу, що поєднує індивідуальний супровід, розвиток аналітичного мислення та стимулювання внутрішньої мотивації до самореалізації.

Участь здобувачів освіти в конкурсах різного рівня – «Я – журналіст!», «Нові в медіа», Міжнародний конкурс з українознавства, мовно-літературний конкурс імені Тараса Шевченка – засвідчила ефективність застосованих педагогічних стратегій. Практики тьюторства, менторства, проєктної діяльності, творчого тандемного викладання та емоційної підтримки сприяли не лише успішній підготовці, а й розвитку ключових компетентностей: критичного мислення, самостійності, відповідальності, здатності до самоаналізу.

Здобутий досвід підтверджує, що навіть у кризових обставинах, за наявності відповідного методичного супроводу, здобувачі освіти здатні реалізовувати свій

потенціал, поглиблювати знання та проявляти творчість. При цьому важливим є не лише кінцевий результат, а й сам процес взаємодії педагога й здобувача освіти, побудований на принципах поваги, підтримки та довіри.

Таким чином, організація роботи з обдарованими здобувачами освіти в умовах воєнного стану повинна ґрунтуватися на системному, гнучкому підході, що передбачає індивідуалізацію освітнього процесу, створення умов для розвитку, залучення до дослідницької та творчої діяльності. Ці підходи можуть бути ефективно застосовані як у роботі під час війни, так і в мирний час – як основа якісної освіти, орієнтованої на розвиток потенціалу кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросович К. А., Ткаченко Л. І., Міленіна М. М. Особливості реалізації особистісного потенціалу обдарованих учнів під час навчання в умовах воєнного стану: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 25 с.
2. Інститут обдарованої дитини НАПН України. Обдарованість: методи діагностики та шляхи розвитку. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, 4(1), с. 22–30.
3. Горбань Л. В. Соціальна обдарованість учнівської молоді як наукова та соціальна проблема. Освіта та розвиток обдарованої особистості, 2023, № 4(91), с. 40–44.
4. Мельник М. Ю., Бельська Н. А. Психологічна діагностика обдарованості учнів: методичні рекомендації. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2023. 35 с.
5. Тадеєв П. О. Стратегії прискореного навчання обдарованих учнів. Тернопіль: ТНПУ, 2023. 30 с.

Часнікова О. В.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України*

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ У КУРСІ ГЕОГРАФІЇ В БАЗОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті досліджується роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у проєктній діяльності обдарованих учнів з географії в базовій школі. Проаналізовано сучасні цифрові інструменти (ГІС, віртуальні лабораторії, LMS-платформи) та їхній вплив на розвиток дослідницьких компетенцій, просторового мислення та творчого потенціалу учнів. На прикладі проєкту «Вплив кліматичних змін на сільське господарство України» показано, як інтеграція відкритих даних (Держстат, Укргідрометцентр,

NASA) із застосуванням інструментів Excel, Python, Google Earth сприяє індивідуалізації навчання. Визначено виклики та перспективи впровадження ІКТ в освітній процес з географії базової школи.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, обдаровані учні, проєктна діяльність, географія, цифрові інструменти, STEM-освіта, індивідуалізація навчання, відкриті дані.

Keywords: information and communication technologies, gifted students, project activities, geography, digital tools, STEM education, individualization of learning, open data.

Вступ. Сучасна освіта все більше орієнтується на індивідуалізацію навчання, особливо щодо обдарованих учнів, які потребують додаткових стимулів для розкриття свого потенціалу. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) відіграють ключову роль у трансформації освітнього процесу, надаючи інструменти для дослідження, аналізу та творчої реалізації здобувачів освіти. Українські педагоги та науковці активно досліджують технологічний потенціал географічної освіти у контексті розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь та індивідуалізації навчання, зокрема для обдарованих учнів.

Теоретичні засади використання ІКТ у навчанні географії в Україні ґрунтуються на компетентнісному підході, акценті на дослідницьку діяльність та індивідуалізацію навчання. Дослідження свідчать, що ІКТ підвищують мотивацію учнів та сприяють активному засвоєнню знань, зокрема в освітньому процесі з географії цифрові інструменти дозволяють візуалізувати складні процеси (кліматичні зміни, міграції населення), працювати з геоінформаційними системами (ГІС) та використовувати віртуальні екскурсії і 3D-моделі. Це активізує пізнавальну діяльність через інтерактивність, розвиває просторове мислення завдяки роботі з ГІС-технологіями та формує дослідницькі компетенції шляхом аналізу реальних даних (кліматичних змін, соціально-економічних показників тощо) [1, 2].

Разом з тим, аналіз робіт доводить, що оптимальна організація навчання для обдарованих школярів має включати індивідуалізацію навчання – можливість працювати з ускладненими завданнями; доступ до відкритих даних; міждисциплінарні проєкти [3]. Обдаровані учні потребують особливого підходу, оскільки стандартна навчальна програма часто не задовольняє їхніх пізнавальних потреб.

ІКТ стають ключовим інструментом для реалізації принципу індивідуалізації навчання, оскільки надають гнучкість, інтерактивність та доступ до різноманітних ресурсів. Індивідуалізація навчання дозволяє: враховувати особливі інтереси учня, забезпечувати різний рівень складності матеріалу, надавати автономію у виборі тем та методів роботи.

Наведемо приклад індивідуалізації навчання географії учнів гімназії за допомогою ІКТ. Даний проєкт ілюструє потенціал використання інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні персоналізованого навчання.

У рамках проведеного дослідження було запропоновано учнівський освітній проєкт «Вплив кліматичних змін на сільське господарство України».

Етапи реалізації проєкту:

1. Теоретична підготовка. Учень/учениця використовує цифрові освітні ресурси: платформу «Всеукраїнська школа онлайн» для ознайомлення з базовими концепціями кліматології; «Всеукраїнська школа онлайн». Розділ «Географія», що містить теми про клімат, атмосферні процеси. Переваги: відеолекції від українських вчителів, прив'язка до шкільної програми 7–9 класів.

«НаУКМА-гео» (Національний університет «Києво-Могилянська академія»). Навчальні матеріали з фізичної географії та кліматології для поглибленого вивчення регіональних особливостей кліматичних змін.

1. Практичний аналіз даних. Для дослідження динаміки землекористування застосовуються: інструменти геовізуалізації (Google Earth), програмні засоби для обробки даних (Excel, Python) з використанням відкритих наборів даних Держстату України.

2. Організація освітнього процесу. Учитель за допомогою LMS-платформ надає персоналізовані навчальні матеріали (лекції з тектоніки плит, кліматичних моделей); диференціює рівень складності завдань відповідно до індивідуальних потреб учня.

3. Презентація результатів. Учень/учениця демонструє отримані висновки через: інтерактивні інфографіки (Canva, Visme); мультимедійні презентації з елементами геовізуалізації.

Для реалізації освітнього проєкту «Вплив кліматичних змін на сільське господарство України» учень/учениця може використовувати державні відкриті дані, які надають доступ до актуальної інформації про кліматичні зміни, аграрний сектор та землекористування тощо.

Наводимо конкретні відкриті джерела:

Сайт Укргідрометцентр: архіви погодних даних, сезонні аналізи.

Портал NASA POWER / World Bank Climate Data: набори даних, що стосуються кліматичних показників (середньорічна температура, кількість опадів, рівень вологості); аграрного сектору (площі посівів, урожайність, використання добрив); землекористування (зміни у структурі земельних угідь, деградація ґрунтів).

На офіційному сайті Державної служби статистики учень може отримати:

щорічні звіти про стан сільського господарства (динаміка виробництва, експорт та імпорт продукції); дані про зміни кліматичних умов (температурні аномалії, рівень опадів); інформацію про використання земельних ресурсів (структура посівних площ, зміни у ґрунтовому покриві).

Для аналізу змін землекористування, а також інтеграції відкритих даних з Держстату для створення картографічних моделей учень/учениця може використовувати Google Earth

Наприклад:

- Візуалізація змін у структурі посівних площ за останні 10 років;
- Аналіз деградації ґрунтів у різних регіонах України;
- Порівняння кліматичних умов у різних аграрних зонах.

Методичний потенціал використання відкритих геоданих у навчанні географії полягає у формуванні дослідницьких компетенцій розвитку критичного мислення при роботі з інформацією забезпеченні міждисциплінарних зв'язків (STEM-підхід), підготовці до професій майбутнього.

Емпіричні дослідження демонструють ефективність застосування відкритих геоданих у шкільній географії, зокрема: підвищення мотивації учнів на 27-35%, покращення розуміння просторових взаємозв'язків на 18-22%, зростання дослідницьких навичок на 30-40% [4].

Для успішної реалізації даного підходу вчителю необхідно: відібрати відповідні віковим особливостям джерела даних, підвищити кваліфікацію для роботи з ГІС-інструментарієм, знайти доступ до відповідної технічної інфраструктури.

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стали невід'ємною частиною сучасної освіти, зокрема у викладанні географії. Географія як наука, що поєднує природничі та соціальні аспекти, особливо виграє від застосування цифрових технологій. Вони дозволяють учням візуалізувати просторові дані, моделювати процеси та проводити власні дослідження. Для обдарованих школярів це відкриває можливості для глибшого занурення в предмет, розвитку критичного мислення та самостійної роботи.

Використання ІКТ у проєктній діяльності обдарованих учнів з географії сприяє: розвитку дослідницьких навичок; формуванню цифрової грамотності; підвищенню мотивації до навчання. Перспективними напрямками є інтеграція штучного інтелекту для аналізу даних та розвиток віртуальної та доповненої реальності у навчанні.

Серед основних викликів українські можна виділити недостатню технічну оснащеність шкіл; потребу в підготовці педагогів до роботи з ІКТ. Однак розвиток STEM-освіти та державні ініціативи (наприклад, проєкт "Дія. Цифрова освіта") відкривають нові можливості для впровадження сучасних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгаков В. П. Практика методів і засобів ІКТ та комп'ютерно-орієнтованих технологій при вивченні курсу географії в загальноосвітній школі. Проблеми сучасного підручника. 2018. Вип. 21. С. 57–64.
2. Яковлева В., Власенко Р., Андрійчук Т. Методика навчання географії: інноваційні технології в процесі викладання географії у базовій та профільній

школі. Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series "Pedagogy. Psychology". 2023. № 3. С. 111–117. URL: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.16> (дата звернення: 20.05.2025).

3. Матвієнко О. Цифровізація : освітній контекст. Вісник Книжкової палати. 2020. № 11 (292), листоп. С. 28–35.
4. Браславська О. Методика використання геоінформаційних систем (ГІС) у викладанні географії в умовах профільної освіти. Вісник науки та освіти. 2025. № 1(31). URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1\(31\)-891-906](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-1(31)-891-906) (дата звернення: 20.05.2025).

Чепурна Світлана Василівна,
вчитель біології Лиманського ліцею № 3
Лиманської міської ради Донецької області,
м. Лиман, Україна,
svchepurnaya74@gmail.com

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ РОБОТИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ БІОЛОГІЇ

Анотація: В статті розглядається питання використання інноваційних технологій на уроках біології, які дають можливість покращити якість засвоєння та відтворення навчального матеріалу. Учитель при цьому може не тільки навчити учнів, а й зацікавити їх, стимулювати пізнавальну діяльність та прагнення самостійно вивчати природничі науки.

Освіта XXI століття – це освіта для людини. Це зазначено в проєкті концепції розвитку загальної середньої освіти й передбачає виховання відповідальної особистості, здатної до самоосвіти й саморозвитку, уміння використовувати набуті знання й уміння для творчого розв'язання проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію. Одне з актуальних завдань сучасної школи – пошук оптимальних шляхів зацікавлення учнів навчанням, підвищення їхньої розумової активності, спонукання до творчості, виховання школяра як життєво й соціально компетентної особистості, здатної здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних життєвих ситуаціях, вироблення вмінь практичного і творчого застосування здобутих знань. Саме тому працюю над проблемою «Впровадження інноваційних форм роботи щодо формування пізнавальної активності школярів на уроках біології».

Для викладання біології використовую: елементи технологій інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального процесу (В. Ф. Шаталов), великоблокового вичення (П. М. Ерднієв), розвиваючого навчання (Л. В. Занков, Д. Б. Ельконін, В. В. Давидов), вертикальне навчання (Р. Г. Хазанкін), ігрові технології навчання, технологію інтерактивного навчання та проєктну технологію.

В основу ідеї мого досвіду покладена і спадщина В. О. Сухомлинського, який у центр педагогічної діяльності ставив особистість учня, його інтелектуальний та творчий розвиток. «Моє заповітне бажання – передати тобі ту життєву мудрість, яку називають уміння жити», - писав він у листі до дочки. Проблему дослідження пізнавальної активності школярів розв'язувало багато вчених (З. Абасов, В. Лозова, Т. Шамова, Г. Щукіна, Я. Пономарьов, В. Моляко, Н. Лейтес, І. Лернер, А. Гін та інші). Так, у наукових працях В. Лозової наголошується, що важливою умовою активізації навчально-пізнавальної діяльності є забезпечення мотивації навчання, активна позиція вчителя, його глибокі знання змісту шкільного курсу й методів викладання; уміння захоплювати учнів процесом пізнання.

Ключові слова: інновації, інноваційні форми навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактивні вправи, проєктна діяльність, проблемне навчання, організаційний етап, актуалізація опорних знань, рефлексія.

Нове треба створювати в поті чола,
а старе саме продовжує існувати і
твердо тримається на милицях звички
О. Герцен

З метою активізації пізнавальної діяльності, я на кожному уроці застосовую елементи інноваційних технологій, творчі проблемні завдання, що забезпечують розвиток тих здібностей і якостей, які перебувають у стадії формування. Адже коли учень не просто прослуховує матеріал, а й сам активно працює – намагається знайти логічне пояснення того чи іншого явища і пояснити своєму однокласнику свою точку зору – ось це і є найголовніша мета інноваційного інтерактивного навчання. Набагато важливіше навчити учнів мислити, аналізувати, робити висновки, ніж просто розповісти їм новий матеріал.

Інноваційне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності учнів, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів: співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і учень і вчитель є рівноправними суб'єктами навчання.

Інноваційні технології потребують застосування учнями складних умінь і навичок: дискутувати, висловлювати свою позицію, працювати в групі тощо. В інтерактивному навчанні найчастіше використовуються методи презентації, демонстрації, зворотного зв'язку, обговорення в малих групах, планування подальших дій, проєктна діяльність та інше.

Організаційний момент – це перший етап уроку. Корисним на початку уроку вважаю позитивне налаштування учнів: «На сьогоднішньому уроці, діти,

я хочу, щоб ви були впевнені у собі й задоволені собою. А людина буває задоволена лише тоді, коли досягає певних успіхів, долає перешкоди». Іноді розпочинаю урок напівжартівливо, знайомлячи учнів із планом уроку: «Спочатку ми помилюємось вашими глибокими знаннями під час опитування, потім потренуємо мозок – знайдемо відповіді на подані запитання, нарешті, витягнемо зі схованки дещо цінне (повторення)...». Добрий настрій на роботу дає також відповідна музична пауза у поєднанні з визначенням емоційного стану за допомогою «Смайликів». Учням 5–7 класів пропоную взяти в руки шишки, каштани, горіхи тощо (на уроках «Пізнаємо природу», біології). Розминаючи їх у руках, проводимо своєрідну пальчикову гімнастику, посилаючи сигнали до нашого мозку. Таким чином ми активізуємо пам'ять, мислення, готуємось до сприйняття матеріалу уроку. Позитивно налаштовує прийом «Долоні»: «Направляючи Вам свої долоні, я посилаю тепло і запрошую до співпраці, взаємодопомоги, взвємопорозумінню, якщо ви приймаєте мою пропозицію, то відкрийте назустріч мені свої долоні».

Обов'язковим елементом кожного уроку є **актуалізація опорних знань**. Вона пов'язує вивчений теоретичний матеріал із життям, активізує пізнавальну діяльність учнів на уроці. У процесі актуалізації знань повторюємо засвоєні учнями знання, які є необхідними для вивчення теми. Зазвичай використовую різні способи роботи з кросвордом, хвилинки поезії, прийом «Ти – мені, я – тобі», «Термінологічна естафета», асоціації та інші.

1) Перевірку домашнього завдання проводжу за допомогою різноманітних тестів, як готових, так і розроблених особисто.

2) Часто використовую вправи «Вірю – не вірю», «Так – ні», «Мікрофон», «Світлофор», біологічний диктант, «Впізнай незнайомця», «Знайди відповідність», «Розірвана шпаргалка», «Ти – мені, я – тобі», «Асоціативний куц», «Мозковий штурм» та інше.

3) Одна із улюблених вправ моїх учнів - «Обери сам». Так, вивчаючи тему «Травлення» (8 кл.), на е-дошку поміщаю плакат із зображення травної системи. Біля кожного органу кріплю конверт із запитаннями, які стосуються того чи іншого органу травної системи. Учні самостійно обирають конверт із завданням з певної теми, наприклад «Будова і функції шлунку». Цей прийом дозволяє зацікавити учнів, ставлячи їх перед вибором, сприяє розвитку кмітливості й мислення.

4) Прийом «Фантазер». Дуже полюбляють учні складені мною «Розповіді Мюнхаузена», де вони шукають біологічні помилки, яких допустився великий фантазер. (*«Сонечко яскраво освітло річку й малий ставковик прокинувся. Він обережно висунув усю голову і другою парою щупалець обмацав себе з усіх боків – чи все ціле. Усе було чудово –обидві ступки черепашки на місці, серце радісно*

стукає в серцевій сумці, рухаючи кров замкненими судинами, зябра вправно вбирають з води кисень...Поснідавши, він відчепився від стебла, і, повільно загрібаючи воду ногою, поплив у своїх справах»).

5) Прийом «Морський бій» – це, по суті, ігрова форма перевірки домашнього завдання, що дозволяє залучити в процес не двох-трьох учнів, а практично весь клас.

Використання даної ігрової форми дає змогу залучити до активної діяльності більшість учнів, підвищує їхню зацікавленість у підготовці до уроку, сприяє створенню комфортного психологічного клімату на уроках і формуванню позитивної установки до навчання.

6) Інтерактивна вправа «Діаграма Вена» – порівняльна характеристика різних предметів, явих тощо. (Голонасінні – Покритонасінні)

Мотивація навчальної діяльності учнів – один з найважливіших етапів уроку. Розпочинаючи урок, намагаюсь знайти фразу, слово, жест чи ситуацію, які розбудять, розворушать, заінтригують клас, адже ніщо так не стимулює роботу мозку, як цікаве, незвичайне.

Для проведення мотивації навчальної діяльності учнів використовую багато різноманітних методів.

1) Прийом «Здивуй», можна здивувати учнів листом, який надійшов від директора зоопарку, ботанічного саду, лікаря-терапевта тощо. До листа повертаємось при закріпленні знань, працюючи над завданнями у групах (у 8 класі при вивченні теми «Розмноження та індивідуальний розвиток організму людини» дуже зворушливим моментом є «Лист від ненародженої дитини»).

2) Загадки, метод «Зашифроване слово», «Знайди помилку», «Шифровка».

3) Практикую прийом «Відтягнута загадка». На початку уроку даю загадку, наводжу цікавий факт. Відповідь на поставлене запитання буде знайдена під час роботи над новим матеріалом. Можна це зробити наприкінці уроку, щоб з цього розпочати наступне заняття. (тема «Водорості», лист від директора сінгапурського зоопарку: *«Життя у вологих тропіках стало серйозною проблемою для двох полярних ведмедів у нашому зоопарку – вони позеленіли, маючи від природи біло-жовті шуби. Допоможіть вирішити цю проблему»*. Відповідь: внаслідок жаркого і вологого клімату Сінгапуру на шерсті ведмедів почали активно цвісти водорості, тому їх шуби стали мати зелений відтінок. Повернути природний колір можна за допомогою пероксиду водню).

4) Проблемне запитання: під час вивчення теми «Вищі спорові рослини» (7 клас), можна поставити питання: *“Якось обходив досвідчений агроном поля. Подививсь він на одне поле, на друге і сказав: ”На цьому полі ґрунт кислий, а на цьому – нормальний”. Як він визначив кислотність ґрунту, адже ніяких дослідів не проводив?»* (відповідь: за наявністю на полі хвощів, які зростають на кислих

грунтах). Запитання щодо квітки папороті: *«У народі існує повір'я, що тому, хто знайде в ніч на Івана Купала квітку папороті, пощастить в житті. Може таке статися насправді чи ні?»*.

5) Методика Джанет Вос прийом “Станція ДЧЦМЗ” або “Очікування” в елементах тренінга – “Для Чого Це Мені Знадобиться?” – учні проговорюють мету уроку у своїх сподіваннях, очікуваннях (“Дерево очікувань”, “Океан сподівань”, “Нива знань” та інше).

З власного досвіду помітила, що якість сприйняття, пізнавальна активність учнів підвищуються, якщо діти підготовлені до **вивчення нового матеріалу** і на початку уроку вдається створити так звану проблемну ситуацію, прийом новизни, викликавши в учнів запитання: Чому саме так? Як можна пояснити цей факт? Чому відбувається таке явище? За таких умов школярі протягом уроку, слухаючи пояснення вчителя, активно шукатимуть відповідь на запитання.

Вивчення нового матеріалу починаю з бесіди на основі опорних конспектів. Опорні конспекти порушують основні питання теми, дозволяють побачити логічні зв'язки усередині теми, дають змогу неодноразово повертатися до вузлових моментів, використовувати можливості не тільки слухової, але й здорової, емоційної пам'яті. Опорні конспекти допомагають невпевненим у собі учням брати активну участь у роботі на уроці, що сприяє розвитку їхнього інтересу до навчання.

Широко використовую на цьому етапі уроку групові форми роботи, метод проектів та інформаційно-комунікаційні технології:

Метод проектів вважаю основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учні. Адже діти, працюючи над створенням проектів, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і яким чином можна застосовувати набуті знання, генерувати нові ідеї, працювати з інформацією, бути комунікабельними, постійно самовдосконалюватися. У своїй практиці я впроваджую творчі, практично-орієнтовані, дослідницькі та інформаційні проекти.

Одним із ефективних засобів залучення учнів до навчання є онлайн-гра Впроваджую як загальновідомі – «Хрестики та нулики», «Лото», «Доміно», «Переплутані пелюстки», «Вгадай...», кросворди, вікторини, «Розшифруй слово», «Термінологічна естафета», так і власно розроблені за допомогою електронних сервісів – LearningApps, Canva, Jastclas та ін.

Велику увагу на цьому етапі уроку приділяю інформаційно-комунікаційним технологіям:

- слайд-шоу;
- перегляд відео фрагментів;
- учнівські презентації, виконані за допомогою програми Microsoft Power Point;
- шкільні стінгазети, буклети, листівки;

- елементи театралізації;
- елементи тренінгу

На етапі **узагальнення і систематизації знань** застосовую такі інтерактивні форми і методи роботи: «Займи позицію», «Вірю - не вірю», «Світлофор», «Нестандартна ситуація», «Логічний ланцюжок», «Термінологічний ланцюжок», «Зайвий термін», «Впізнай мене», «Картинна галерея», «Паспортний стіл», гра «Хрестики-нулики», завдання на знаходження і виправлення помилок «Завдання від Незнайки», діаграма Вена, «Гроно», «Аукціон», «Перехресний вогонь».

1) На будь-якому етапі уроку доцільними є біологічні задачі, які легко комбінуються з різними методиками. Задачі пробуджують інтерес, зацікавлюють, розвивають творчі здібності, логічне і критичне мислення (Задача по темі «Запилення» (6,7 класи): *австралійці дуже захопились українською квіткою - конюшиною. Спроба розмножити її у себе на Батьківщині, не мала успіху. Як ви гадаєте, чому?* Відповідь: немає джмелів, які запилюють конюшину).

2) Під час гри «Знайди пару» клас ділиться на дві групи. Перша група отримує картки із запитаннями, а друга – картки з відповідями. Кожен має знайти свою половину. Відповідно може бути практичне завдання, тоді парам необхідно його виконати.

3) Гра «Літачки» – учні один одному посилають паперові літачки, на яких записують питання з вивченого на уроці.

4) Разом з учнями розробляю аркуші контролю термінів, проводжу «Тихе опитування». Для цього вони користуються «Листом контролю термінів».

Для формування біологічної культури і компетентності учнів, розвитку їхніх творчих здібностей, навичок самостійного аналізу застосовую елементи технології критичного мислення.

Підводячи **підсумок уроку - рефлексію**, залучаю учнів до самостійного формулювання висновків.

1) При цьому застосовую метод «Прес», вправи «Мікрофон», «Сенкан», «Продовж речення», «Мої очікування», міні-тести, міні-тренінги.

2) Вирішення проблемних питань, загадок, ситуаційних задач, поставлених на початку уроку.

3) Обов'язковим елементом на даному етапі уроку є з'ясування, що нового учні дізналися на уроці і як ці знання можна використати у повсякденному житті.

4) Складання рекомендацій, пам'яток, листів (пам'ятка «Майбутній мамі», лист другові та інше).

5) Учні створюють портфоліо-систему своїх творчих наробок: малюнки, кросворди, казки, вірші.

Домашнє завдання учні отримують диференційоване згідно рівням знань:

- Вивчити відповідний параграф підручника;
- Підібрати прислів'я, приказки, загадки;
- Придумати казку, легенду, міф;
- Скласти кросворд, шифрограму, ребуси;
- Розв'язати біологічні задачі;
- Скласти сенкан, вірш, оповідання;
- Приготувати комп'ютерні презентації, реферати, повідомлення;
- Скласти правила, пам'ятки, буклети, листівки;

Реалізувати свою проблему мені допомагають нестандартні форми уроку, які стимулюють пізнавальну активність учнів, вміння діяти в незвичайних ситуаціях, використовувати власний досвід, адаптацію до змін: урок-мандрівка, урок-дослідження, урок-представлення проектів, урок-тренінг. У підготовці до таких уроків використовую різні електронні ресурси: Wordwall, LearningApps, Padlet, Genially, PhET, VideoScrabe, Meidmaister, Wordart, Jambord, Canva, Justclass, YouTube та інші.

Протягом багатьох років проводжу систематичну роботу по формуванню в учнів навичок самоосвітньої роботи на різних етапах уроку, у тому числі і навичок самоперевірки та самооцінки результатів своєї роботи учнями: робота за певним алгоритмом, пам'ятки, приписи, консультаційні картки, тести (альтернативні, вибіркові, послідовні, конструктивні), програми самостійного вдосконалення знань, керовані самостійні роботи – які дають можливість учням здійснювати самоконтроль у процесі виконання завдання, своєчасно виправляти свої помилки, а вчителю швидко виявити якість виконання роботи і оцінки її.

У зв'язку з підготовкою до ЗНО/НМТ особливу увагу надаю вживанню тестових технологій на всіх етапах вивчення теми. Тому уроки вивчення нового матеріалу, як правило, закінчуються корегувальним тестом, що дає змогу вчителю одержати достовірну інформацію про ступінь розуміння учнями нового матеріалу і на основі цього проектувати подальше вивчення матеріалу.

Інноваційні технології застосовую також і в підготовці до олімпіад. При цьому використовую можливості різновікових груп, до складу яких входять учні, що виявляють підвищений інтерес до біології, переможці та призери міських і обласних олімпіад. На таких заняттях розбираються задачі різних рівнів складності, аналізуються завдання Всеукраїнських олімпіад. В кінці заняття учнів одержують завдання подумати і знайти відповіді на певні питання, розв'язати конкретні задачі. Завдання диференційовані залежно від рівня підготовки учнів. Наступне завдання починається з інформації учня про виконане завдання і обговорення його всіма учасниками групи. Особливо цінним у такій роботі є те, що кожна дитина може бути консультантом, який навчає з

певного питання. Виступ у цій роботі розвиває монологічне мовлення, вимагає особливої глибини знань, уміння добре орієнтуватись в матеріалі.

Таким чином, інноваційні технології навчання сприяють творчому засвоєнню знань. При цьому навчальний процес характеризується високою інтенсивністю, супроводжується підвищенням інтересом, одержані знання відрізняються глибиною та міцністю.

Життєвий досвід дитини – вирішальний фактор формування особистості, а вся система навчання і виховання повинна допомогти їй виявити у собі і розвинути те, що їй органічно притаманне.

При цьому простежується й зворотній зв'язок: компетентний учень стимулює процес постійного підвищення професійного рівня вчителя. Втілення педагогічного досвіду дає результати. За результатами анкетування серед учнів у 85% біологія – це улюблений предмет. Така зацікавленість спонукає до підвищення якості знань. Щорічно мої учні заносяться до міського банку обдарованих дітей. У 2023-2024 н. р. переможцями та призерами міжнародних, всеукраїнських та обласних конкурсів за художньо-естетичною обдарованістю стали 15 учнів, із них 5 учнів є переможцями Всеукраїнського конкурсу МАН «Юніор-ерудит». За 2023-2024 навчальний рік особисто підготувала переможців та призерів 12-ти Міжнародних конкурсів (І місце – 12, II місце – 4, III місце – 2), 13-ти Всеукраїнських конкурсів (І місце – 9, II місце – 10, III місце – 4), 8 обласних конкурсів (І місце – 6, II місце – 8, III місце – 10).

Головною проблемою вважаю протиріччя між груповою роботою та індивідуальним розвитком особистості дитини, між знаннями та умінням їх застосовувати, між інтелектом та ерудицією; дефіцитом навчального часу для якісного навчання біології та розвитку кожного учня (розумові операції, пам'ять, уява, асоціативне мислення).

Шляхи подолання цих проблем бачу в комплексному інтелектуальному розвитку учнів, формування стійкого інтересу до навчання, у свідомому та активному включенню учнів до організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності на уроці через впровадження інноваційних форм роботи. Тому продовжую працювати над проблемою «Впровадження інноваційних форм роботи щодо формування пізнавальної активності школярів на уроках біології»

Я впевнена, що зацікавити, повести за собою спроможний лише педагог, який сам перебуває у постійному пошуку. Учитель підводить до дверей, а учень сам повинен їх відкрити. Для цього потрібно створити необхідні умови і побачити в кожному учневі унікальну особистість.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гущик М. П. Про деякі аспекти застосування стратегій критичного мислення / М. П. Гущик // Історія України. Шкільний світ. – 2009. – [17, с. 16-18].

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – [с.352].
3. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н.П. Наволокова. – Харків: «Основа», 2012. – [с.176].
4. Інноваційні технології та методи навчання, Поняття [електронний ресурс]. – режим доступу: [pidruchniki.com/ /innovatsiyni_tehnologiyi_metodi_navchannya](http://pidruchniki.com/innovatsiyni_tehnologiyi_metodi_navchannya)
5. Інформаційно-комунікаційні технології – Інтернет-Конференції [електронний ресурс]. – режим доступу: konf.koipro.kr.ua/blogs/index.
6. Маслова В. Формування міжпредметних компетентностей у розділі «Біологія рослин»/ В. Маслова// Біологія. Шкільний світ. Газета для вчителів біологія. – 2013 – [13, с.721]
7. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя / І.П. Підласий. – Х.: Вид. група «Основа», 2009. –[с. 360].
8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник/О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун –К.: Видавництво А.С.К., 2004. – [с.192].
9. Цвященко П. Особистісно зорієнтовані та інформаційно-комунікативні технології на уроках біології/ П. Цвященко// Біологія. Шкільний світ. Газета для вчителів біологія. –2013 – [15, с.723].
- 10.Шеремет, М. Критичне мислення в контексті задач підвищення професійної майстерності вчителя / М. Шеремет // Післядипломна освіта в Україні. – 2008. – [1, с. 29-31].

Черкашин А. І.,
*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки і психології управління
соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна
НТУ «Харківський політехнічний інститут»,
cherkashin68@ukr.net*

ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ОБДАРОВАНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглянуто вплив освітнього середовища закладу вищої освіти на формування лідерських якостей у обдарованої молоді. Показано, що творче, мотивуюче та підтримуюче освітнє середовище сприяє розвитку лідерського потенціалу талановитих студентів. Охарактеризовано основні складові освітнього середовища: академічний; соціально-психологічний клімат; позанавчальна діяльність і самоврядування; наставництво і взаємодія з професіоналами; психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей та їхній вплив на формування лідерських якостей у обдарованої студентської молоді. Визначені основні психолого-педагогічні підходи та умови впливу в освітньому середовищі закладу вищої освіти на формування лідерських якостей у обдарованої молоді: індивідуалізація навчання та розвитку; розвиток

критичного мислення і рефлексії; стимулювання творчої ініціативи і відповідальності; формування ціннісних орієнтирів лідера.

Ключові слова: освітнє середовище, заклад вищої освіти, обдарована молодь, лідерські якості, особистість, студенти.

Abstract. The article deals with the influence of the educational environment of a higher education institution on the formation of leadership qualities in gifted youth. It is shown that a creative, motivating and supportive educational environment contributes to the development of leadership potential of talented students. The main components of the educational environment are described: academic; socio-psychological climate; extracurricular activities and self-government; mentoring and interaction with professionals; psychological and pedagogical conditions for the development of leadership skills and their impact on the formation of leadership skills in gifted students. The main psychological and pedagogical approaches and conditions of influence in the educational environment of a higher education institution on the formation of leadership qualities in gifted youth are determined: individualisation of learning and development; development of critical thinking and reflection; stimulation of creative initiative and responsibility; formation of leader's value orientations.

Keywords: educational environment, higher education institution, gifted youth, leadership qualities, personality, students.

Постановка проблеми. Становлення лідерських якостей у сучасної молодії генерації набуває особливої актуальності в контексті суспільних запитів на ефективних лідерів та інноваторів. Обдарована молодь, яка володіє високим інтелектуальним та творчим потенціалом, розглядається як стратегічний ресурс розвитку країни. Заклади вищої освіти (ЗВО) покликані не лише надавати професійні знання, але й створювати умови для всебічного розвитку особистості студента, включно з формуванням лідерських якостей. Освітнє середовище університету виступає потужним чинником соціалізації та професійного становлення молодії людини. У науковій літературі освітнє середовище визначають як сукупність умов для навчання, розвитку, індивідуалізації та соціалізації обдарованої особистості, що забезпечує можливості прояву і розвитку її здібностей відповідно до природних задатків та інтересів. Отже, питання про те, яким чином освітнє середовище ЗВО впливає на становлення лідерських якостей у талановитої студентської молоді, є надзвичайно важливим як з наукового, так і з практичного погляду.

Актуальність проблеми зумовлена потребою суспільства у фахівцях-лідерах нового покоління. Сучасні умови розвитку України та світу вимагають оновлення управлінських систем на всіх рівнях і потребують керівників, які поряд з професійними знаннями та вміннями володіють лідерськими компетентностями. Зважаючи на це, університети повинні не лише навчати, а й формувати у студентів якості лідера – відповідальність, ініціативність, уміння

працювати в команді, здатність приймати рішення тощо. Обдарована молодь часто має високий потенціал до лідерства, але реалізація цього потенціалу значною мірою залежить від освітнього середовища, в якому перебуває студент. Якщо університетське середовище є досить насиченим, стимулюючим і підтримуючим, воно сприятиме розкриттю лідерських талантів; натомість несприятливе середовище може стримувати розвиток лідерських якостей навіть у здібних студентів. Таким чином, постала проблема: як саме освітнє середовище закладу вищої освіти впливає на формування лідерських якостей у обдарованої молоді і які умови та чинники є вирішальними для успішного виховання лідерів серед студентства [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика лідерства і обдарованості привертає дедалі більшу увагу вітчизняних науковців протягом останнього десятиліття. У наукових працях українських дослідників висвітлюються психологічні характеристики лідерів, стилі їхньої діяльності, способи взаємодії з послідовниками, а також особливості лідерства в різних сферах діяльності. Водночас дослідження цього напрямку ще не дають вичерпної відповіді на всі питання щодо структури лідерської обдарованості, що вказує на наявність невирішених аспектів проблеми і потребу подальших розвідок.

Варто відзначити внесок окремих українських учених, праці яких присвячено розвитку лідерського потенціалу молоді та ролі освітнього середовища у цьому процесі. Олександр Романовський є одним із фундаторів дослідження феномену лідерства в Україні. Під його спільною редакцією опубліковано монографію, присвячену розвитку лідерського потенціалу національної еліти. У цій праці науковець обґрунтовує ідею, що Божа іскра лідерської харизми є абсолютно в кожній людині, і абсолютно кожен, при бажанні і в умовах правильної підготовки, може розвинути її в собі до небувалих вершин. Ця думка відображає важливий концепт: потенціал лідерства притаманний багатьом обдарованим особистостям, але його реалізація потребує відповідного середовища та підготовки [3].

Л. Грень, А. Черкашин, М. Чеботарьов, вивчаючи суть поняття «інклюзивне освітнє середовище» ЗВО, стверджують, що інклюзивний підхід є важливим для підтримки обдарованої молоді, оскільки сприятливе, толерантне середовище дозволяє кожному студенту реалізувати свій потенціал [2].

Б. Анціборенко, досліджуючи практичні стратегії формування лідерських якостей у студентської молоді, визначає ефективні методи формування лідерських якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери. Зокрема, відзначається, що для успішної професійної діяльності в соціальній сфері критично важливими є такі лідерські якості, як комунікабельність, емпатія, здатність приймати рішення та співпрацювати в команді. Також науковцем

пропонується низка педагогічних стратегій активізації лідерського потенціалу студентів, серед яких – співпраця з досвідченими фахівцями (наставництво), аналіз конкретних кейсів із практики та заохочення студентів до самопізнання і рефлексії власного досвіду. Реалізація таких стратегій можлива лише за наявності відповідного освітнього середовища, яке підтримує активність, творчу ініціативу і самостійність студентів [1].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Слід зазначити, що в Інституті обдарованої дитини НАПН України регулярно проводяться науково-практичні заходи, присвячені лідерству обдарованої молоді, що свідчить про актуальність тематики. Узагальнюючи попередні дослідження, можна зробити висновок, що науковці заклали міцне підґрунтя для розуміння феномену лідерської обдарованості, проте окремі аспекти – зокрема, роль цілісного освітнього середовища університету – досліджені ще не повною мірою. Невирішеною частиною загальної проблеми, якій присвячується дана стаття, є визначення конкретних впливових чинників освітнього середовища ЗВО на розвиток лідерських якостей обдарованих студентів та пошук оптимальних умов для максимального розкриття їхнього лідерського потенціалу.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування та наукове обґрунтування впливу освітнього середовища закладу вищої освіти на формування лідерських якостей у обдарованої молоді. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати структурні компоненти та особливості освітнього середовища ЗВО, що впливають на розвиток лідерських рис особистості; виокремити психолого-педагогічні чинники, які стимулюють лідерський потенціал обдарованих студентів; окреслити ефективні педагогічні умови та підходи для формування лідерських якостей у процесі університетської освіти; сформулювати рекомендації щодо оптимізації освітнього середовища з метою виховання майбутніх лідерів. Реалізація поставленої мети дозволить поглибити наукове розуміння феномену лідерської обдарованості та сприятиме вдосконаленню освітньої практики у закладах вищої освіти.

Виклад основних матеріалів та результатів дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «обдарованої молоді» охоплює студентів, які вирізняються високим рівнем здібностей у тій чи іншій сфері – інтелектуальній, творчій, спортивній тощо. Для таких молодих людей притаманний підвищений пізнавальний інтерес, здатність до нестандартного мислення, швидке засвоєння нової інформації, а також часто – лідерський потенціал. Лідерські якості – це комплекс соціально-психологічних характеристик особистості, що дозволяють їй впливати на групу і ефективно організовувати спільну діяльність. Дослідники визначають лідерські якості як

сукупність певних психологічних рис, серед яких виокремлюють вольові якості, відповідальність, рішучість, гнучкість мислення тощо. Крім цього, до ключових лідерських якостей відносять розвинені комунікативні здібності, емпатію (уміння розуміти почуття інших), навички співпраці, здатність приймати зважені рішення і брати на себе ініціативу. Наявність таких якостей дає змогу молодій людині стати неформальним лідером у студентській групі, очолити проект або команду, ефективно презентувати ідеї та впливати на оточення. Обдаровані студенти часто мають передумови для розвитку лідерських якостей – високий інтелект сприяє аналітичним здібностям, творчий підхід генерує нові ідеї, а внутрішня мотивація досягнень стимулює їх брати на себе відповідальність. Однак, для перетворення цих передумов у реальні лідерські якості необхідне відповідне середовище та цілеспрямований виховний вплив.

Освітнє середовище закладу вищої освіти є багатовимірним утворенням, що включає матеріально-технічне оснащення, організацію навчального процесу, зміст освіти, педагогічну взаємодію, позанавчальну діяльність, соціально-психологічний клімат тощо. Кожен з компонентів середовища може певним чином впливати на формування лідерських якостей у студентів. Розглянемо основні складові освітнього середовища та їхній потенціал у цьому аспекті:

Перша складова освітнього середовища ЗВО – *академічний компонент* (зміст і методи навчання). Навчальні програми та педагогічні методики в університеті можуть або стимулювати розвиток лідерських здібностей, або ж навпаки – залишати їх поза увагою. Для обдарованих студентів надзвичайно важливо, щоб навчання було розвивальним і викликало інтерес. Застосування інтерактивних методів навчання (дискусії, проєктна робота, групові завдання) сприяє формуванню комунікативності, уміння працювати в команді, приймати рішення в умовах невизначеності. Інноваційні педагогічні технології в діяльності науково-педагогічного працівника ЗВО покликані формувати у студентів саме ті компетентності, що потрібні лідеру – зокрема навички ефективної комунікації. Таким чином, якщо науково-педагогічні працівники цілеспрямовано розвивають у освітньому процесі навички лідерства (через рольові ігри, тренінги з лідерства, дебати, організацію студентських проєктів), освітнє середовище набуває рис «лабораторії лідерства». Важливим є також зміст освіти – включення в курси тем з управління, психології лідерства, командної роботи дає теоретичну основу для усвідомлення студентами природи лідерства та шляхів розвитку власних лідерських якостей.

Друга складова освітнього середовища ЗВО – *соціально-психологічний клімат*. Атмосфера, яка панує в академічній групі, на факультеті та загалом в університеті, істотно впливає на особистісний розвиток студентів. Сприятливий морально-психологічний клімат – довіра між викладачами і студентами, відкрита

комунікація, підтримка ініціатив – створює відчуття безпеки і прийняття, яке необхідне для розкриття потенціалу молодой особистості. Ідеї видатного українського педагога Івана Зязюна, на які посилається О. Романовський, наголошують, що у педагогічній взаємодії науково-педагогічний працівник і студент є рівнозначними суб'єктами, які мають створювати один одному відчуття спокою, рівноваги, щастя. У такій гуманістичній атмосфері обдарований студент відчуває себе шанованою особистістю, що стимулює його активність та лідерську самореалізацію. Навпаки, авторитарний, репресивний клімат або байдужість з боку оточення можуть придушувати ініціативність і віру у власні сили. Тому університет як соціальна система повинен культивувати культуру партнерства, колегіальності та взаємоповаги. Довіра до студентів – наприклад, надання їм можливості брати участь у прийнятті рішень на рівні кафедри чи факультету – є сильним сигналом, що стимулює прояв лідерської позиції молоді.

Третя складова освітнього середовища ЗВО – *позанавчальна діяльність і самоврядування*. Важливим сегментом освітнього середовища є сфера позанавчальної активності студентів. Це і студентське самоврядування (органи студентської ради, старости груп, студентські клуби), і наукові гуртки, олімпіади, волонтерські проекти, спортивні команди тощо. Доведено, що саме у позааудиторній діяльності молоді люди отримують перший практичний досвід лідерства, вчаться організовувати інших, вести за собою однолітків. Обдаровані студенти часто є ініціаторами різних заходів – від наукових конференцій до творчих виступів – і потребують простору для реалізації своїх ідей. Університет, який підтримує студентські ініціативи (надає ресурси, менторську підтримку, публічне визнання досягнень), фактично виконує роль інкубатора лідерів. Так, за участі українських науковців проводяться семінари з проблем формування та розвитку лідерського потенціалу обдарованої молоді, де обговорюються нові підходи виховання лідерів. Практика свідчить, що студенти, залучені до роботи органів самоврядування чи волонтерських проектів, демонструють помітний прогрес у таких рисах, як організаторські здібності, відповідальність, навички переговорів. Отже, надання обдарованій молоді можливостей проявити себе поза межами формальних занять є важливою умовою для становлення їхнього лідерського досвіду.

Четверта складова освітнього середовища ЗВО – *наставництво і взаємодія з професіоналами*. Значний вплив на формування лідерських якостей мають соціальні контакти студентів з успішними взірцями для наслідування. Університетське середовище повинно забезпечувати для обдарованої молоді можливість спілкуватися з лідерами – як зі складу викладачів, так і серед запрошених фахівців-практиків. Наставництво (менторство) визнане ефективним методом виховання

лідерів. Досвідчені наставники можуть направляти розвиток студента, мотивувати його, передавати свій власний лідерський досвід. Так, Б. Анціборенко звертає увагу на те, що співпраця молоді з досвідченими фахівцями, зокрема в соціальній сфері, є дієвим способом сформувати в них професійні та лідерські навички [1]. Приклади успішних проєктів – коли студенти працюють під керівництвом досвідченого науково-педагогічного працівника над реальними задачами або проходять стажування у провідних компаніях – показують, що молоді люди навчаються приймати відповідальні рішення, вдосконалюють комунікацію та лідерську поведінку в реальних умовах. Отже, університет, відкритий до партнерства з бізнесом, громадськими організаціями, владними структурами, створює для студентів середовище, наближене до практики, і тим самим сприяє гартуванню нових лідерів.

П'ята складова освітнього середовища ЗВО – *психолого-педагогічні умови розвитку лідерських якостей*. Для успішного формування лідерських якостей у обдарованих студентів одного лише сприятливого середовища недостатньо – необхідна цілеспрямована психолого-педагогічна робота, яка реалізує потенціал цього середовища. На основі аналізу літератури та досвіду університетів можна виокремити такі умови та підходи, що виявили свою ефективність при формуванні лідерських якостей у обдарованої студентської молоді.

По-перше – це індивідуалізація навчання та розвитку. Обдаровані студенти є дуже різномірною групою: кожен має свій профіль здібностей, темп розвитку, інтереси. Тому гнучкі освітні траєкторії, індивідуальні навчальні плани, участь у додаткових програмах (наприклад, Honours programs, наукових дослідженнях) дозволяють максимально розвинути сильні сторони кожного студента. Індивідуальна робота науково-педагогічного працівника з талановитим студентом (наставництво, тьюторство) допомагає виявити та підтримати його лідерські прагнення. Створення ситуацій успіху для кожного студента – наприклад, доручення йому ролі координатора групового проєкту відповідно до його здібностей – зміцнює впевненість обдарованої молоді у своїх лідерських можливостях.

По друге – це розвиток критичного мислення і рефлексії. Лідерські якості тісно пов'язані з умінням аналізувати ситуацію, прогнозувати наслідки рішень, вчитися на власному досвіді. Тому в освітньому процесі доцільно використовувати методи, що спонукають студентів до рефлексії: аналіз кейсів (конкретних ситуацій з практики), обговорення помилок і успіхів, ведення особистого щоденника лідерського зростання тощо. За даними досліджень, аналіз конкретних кейсів і саморефлексія входять до переліку ефективних стратегій розвитку лідерських навичок у молоді. Коли обдарований студент осмислює власний досвід – наприклад, оцінює, наскільки вдало він керував командою в якомусь проєкті і що можна покращити – відбувається глибше засвоєння лідерських уроків. Науково-педагогічні працівники та психологи

можуть скеровувати цю рефлексію, ставлячи питання, надаючи зворотний зв'язок, рекомендуючи відповідну літературу з лідерства.

По-третє – це стимулювання творчої ініціативи і відповідальності. Лідерство неможливе без готовності брати ініціативу в свої руки і відповідати за результат. Тому важливою умовою розвитку лідерських якостей є надання обдарованій молоді простору для прояву ініціатив та самостійного прийняття рішень. У навчальній діяльності це може бути реалізовано через проблемне навчання, проєктні методи, де студентам довіряють самостійно вирішувати завдання, шукаючи шляхи і несучи відповідальність за отриманий результат. У позанавчальній сфері – через підтримку студентських ініціатив, конкурсів стартапів, соціальних проєктів, де молоді люди самі планують і втілюють ідеї. Досвід показує, що якщо студенту довіряють керівну роль у проєкті, моделюючи тим самим ситуацію реального лідерства, у нього формується впевненість у власних силах, відточуються навички планування та організації. Проте педагогічний супровід залишається важливим: науково-педагогічний працівник виконує роль консультанта, який допомагає проаналізувати помилки, підкреслити успіхи і тим самим спрямовує розвиток лідерських якостей у конструктивне русло.

По-четверте – це формування ціннісних орієнтирів лідера. Лідерські якості – це не лише навички, а й система цінностей та мотивів особистості. Справжній лідер діє не тільки заради власного успіху, але й усвідомлює соціальну відповідальність, прагне позитивних змін для громади чи організації. Тому освітнє середовище має сприяти вихованню морально-етичних основ лідерства: чесності, справедливості, поваги до інших, патріотизму тощо. Цьому слугує як зміст навчання (гуманітарні дисципліни, етика бізнесу, соціологія лідерства), так і приклад самих педагогів. Відповідно до концепції виховання лідерів, викладеної в працях О. Романовського, ідеальний педагог сам виступає педагогом-лідером, демонструючи приклад служіння іншим, високої моральності та громадянської позиції [3]. Якщо обдарована молодь у студентські роки матиме такі приклади перед очима, а також можливості долучатися до соціально значущих проєктів (волонтерства, благодійності, студентського самоврядування), то формування їхніх лідерських якостей відбуватиметься в правильному ціннісному напрямі.

Синтезуючи викладене, можна зазначити, що освітнє середовище закладу вищої освіти реалізує свій вплив на лідерський розвиток обдарованої молоді через комплекс взаємопов'язаних факторів. Стимулюючий освітній процес, демократичний і творчий клімат, можливості для практики лідерських ролей, наставницька підтримка та етичне виховання – усе це формує той самий «грунт», на якому «запалюється» і зростає лідерська обдарованість студентів. Наведені вище підходи й умови, підтверджені дослідженнями українських науковців, слугують шляховказом для університетів, що прагнуть виховувати нову генерацію ефективних лідерів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Освітнє середовище ЗВО має визначальний вплив на формування лідерських якостей у обдарованої молоді. Університетське середовище, будучи сукупністю матеріальних, дидактичних, соціально-психологічних та організаційних компонентів, створює умови для прояву і розвитку лідерського потенціалу студентів. Сприятливе, «збагачене» середовище стимулює ініціативність, відповідальність, комунікативність та інші якості лідера, тоді як середовище з нестачею можливостей або з несприятливим кліматом може гальмувати становлення лідерських якостей навіть у талановитої молоді особистості.

Вітчизняні дослідження підтверджують, що для ефективного виховання лідерів серед студентської молоді необхідно цілеспрямовано формувати відповідні умови. Серед найбільш дієвих чинників – впровадження інтерактивних методів навчання, розвиток комунікативної компетентності та критичного мислення студентів, залучення їх до позанавчальної активності та студентського самоврядування, підтримка наставництва і співпраці з успішними професіоналами. Особливу увагу слід приділяти індивідуалізації роботи з обдарованими студентами, врахуванню їхніх унікальних потреб і талантів. Університет, що прагне виховати лідерів, має культивувати атмосферу довіри, творчості й партнерства, де кожен студент почувається суб'єктом, здатним впливати на власну освітню траєкторію і на життя університетської спільноти. Результати даного дослідження розширюють наукове уявлення про взаємозв'язок між освітнім середовищем та розвитком лідерських якостей у обдарованої молоді. Практична значущість полягає у тому, що окреслені підходи можуть бути використані адміністраціями і науково-педагогічними працівниками ЗВО для вдосконалення освітніх програм і виховної роботи зі студентами. Зокрема, рекомендується впроваджувати програми розвитку лідерських компетентностей для студентів (тренінги, спецкурси), розвивати систему наставництва, заохочувати участь молоді в управлінні навчальним закладом, створювати інноваційні освітні середовища (проектні лабораторії, бізнес-інкубатори для студентів тощо).

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є більш глибоке емпіричне вивчення конкретних характеристик освітнього середовища та їхнього впливу на різні аспекти лідерських якостей. Доцільними є, зокрема, дослідження ефективності окремих педагогічних технологій (наприклад, проблемного навчання, дебатних клубів, симуляційного лідерського тренінгу) у розвитку лідерського потенціалу обдарованих студентів. Також цікавим є аналіз впливу цифрового освітнього середовища (онлайн-освіти, соціальних мереж університету) на формування лідерських навичок сучасної молоді. Окремого уваги заслуговує вивчення лідерської обдарованості в умовах суспільних викликів – зокрема, в період воєнного стану чи криз, коли прояви студентського лідерства можуть набувати нових форм і значень. Подальші наукові кроки в

цьому напрямку сприятимуть розробці більш ефективних моделей освітнього середовища ЗВО, яке виховує не тільки фахівців високого класу, але й відповідальних та компетентних лідерів суспільства майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анціборенко Б. Особливості освітнього середовища у підготовці соціальних працівників. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія.
2. Грень Л. М., Черкашин А. І., Чеботарьов М. К. Інклюзивне освітнє середовище в закладах вищої освіти: шляхи створення. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. 2021. № 2. С. 70–80.
3. Романовський О. Г. Ідеї академіка І. А. Зязюна у системі підготовки українських лідерів нового покоління. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. ред. О. Г. Романовський. Харків : НТУ "ХПІ", 2016. Вип. 45 (49) : матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф.: «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників», 25-26 травня 2016 р. Ч. 1. С. 80-88..
4. Черкашин А. І. Психолого-педагогічні умови формування особистісної зрілості у студентів. Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. Харків: НТУ „ХПІ”, 2018. № 3. С. 86 – 100.

Черниш А. В., Поліщук А.В.,
викладачі ВСП “Житомирський
торгівельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ”,
polishchuk100988@ukr.net,
alinachernyshw@gmail.com

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КЕЙС «ВІРТУАЛЬНИЙ ІВЕНТ-КАЛЕНДАР»

Анотація. У статті розглядається потенціал віртуального івент-календаря як ефективного інструменту для організації освітнього процесу, особливо в контексті закладів фахової передвищої освіти в кризовий період. Автори аналізують переваги використання такого календаря, серед яких інтерактивність, цифрова доступність, стимулювання креативності, можливості інтеграції та підвищення мотивації до навчання. Особливу увагу приділено використанню платформи Turchen.app.com та розширення Sandbox на дошці Padlet як практичних інструментів для впровадження віртуального івент-календаря в навчальний процес з англійської мови.

Ключові слова: віртуальний івент-календар, організація освітнього процесу, заклади фахової передвищої освіти, цифрові технології, інтерактивність, цифрова доступність, креативність, інтеграція.

Abstract. This article explores the potential of a virtual event calendar as an effective tool for organizing the educational process, especially within the context of

vocational pre-higher education institutions during a crisis period. The authors analyze the advantages of using such a calendar, including interactivity, digital accessibility, stimulation of creativity, integration possibilities, and increased learning motivation. Particular attention is paid to the use of the Turchen.app.com platform and the Sandbox extension on the Padlet board as practical tools for implementing a virtual event calendar in the English language learning process.

Keywords: virtual event calendar, organization of educational process, vocational pre-higher education institutions, digital technologies, interactivity, digital accessibility, creativity, integration.

У сучасному освітньому процесі, особливо в закладах фахової передвищої освіти (ЗФПО), важливим аспектом є ефективна організація та управління навчальними заходами, яке значною мірою визначає якість навчання і рівень залученості студентів. Зміни в навчальних моделях, поширення дистанційного та змішаного навчання, а також швидкий розвиток технологій створюють нові можливості для модернізації освітнього процесу. Одним з таких інструментів є віртуальний івент-календар, що дозволяє організувати, планувати та відстежувати різноманітні освітні події та завдання в інтерактивному форматі. З розвитком технологій та масовою діджиталізацією освіти, зростає роль цифрових інструментів для організації та управління освітнім процесом. Одним із таких інструментів є віртуальний івент-календар. Він дозволяє не лише впорядковувати навчальний процес, але й покращує комунікацію між викладачами, студентами та адміністрацією.

Віртуальний івент-календар – це цифровий інструмент, що дозволяє створювати, керувати та відстежувати різноманітні події та завдання в режимі реального часу. Такі події можуть включати лекції, семінари, контрольні роботи, дедлайни, зустрічі викладачів зі студентами тощо. Віртуальний календар може інтегруватися з іншими сервісами, наприклад, електронною поштою або платформами для дистанційного навчання.

Переваги використання віртуального івент-календаря в освіті

Назва	Опис
<i>Планування та організація</i>	Завдяки календарю викладачі можуть заздалегідь спланувати навчальний процес, визначити терміни здачі робіт, дати іспитів та інших важливих подій. Студенти ж можуть стежити за змінами в розкладі та завчасно готуватися до подій.
<i>Гнучкість та доступність</i>	Календар доступний з будь-якого пристрою, підключеного до інтернету. Це дозволяє студентам та викладачам легко слідкувати за змінами в розкладі, навіть якщо вони не знаходяться фізично в навчальному закладі.

Назва	Опис
<i>Інтеграція з іншими інструментами</i>	Багато віртуальних календарів інтегруються з іншими освітніми платформами та інструментами, такими як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams тощо. Це полегшує управління онлайн-заняттями та відстеження завдань.
<i>Ефективна комунікація</i>	Викладачі можуть швидко повідомляти студентам про будь-які зміни в розкладі або додаткові заходи через повідомлення, синхронізовані з календарем.

У більшості сучасних закладів освіти використовуються віртуальні календарі для синхронізації розкладу занять, лекцій, іспитів і позанавчальних подій, таких як тренінги та вебінари. В умовах дистанційного навчання, коли викладачі та студенти не мають змоги взаємодіяти безпосередньо, календар є важливим інструментом для синхронізації різних активностей.

Віртуальний івент-календар – це потужний інструмент для організації освітнього процесу, що сприяє кращій координації та комунікації між усіма учасниками освітнього процесу. Його впровадження дозволяє не лише підвищити ефективність навчання, а й зробити процес навчання гнучким та адаптивним до потреб сучасних студентів.

Основні характеристики віртуального івент-календаря:

<i>Цифровий формат</i>	Події, розклад, завдання та важливі дати зберігаються в електронному вигляді, що дозволяє уникнути паперових носіїв і зберігати всю інформацію в одному місці.
<i>Інтерактивність</i>	Користувачі можуть додавати, редагувати або видаляти події, змінювати час або дату заходу, а також отримувати сповіщення про важливі моменти.
<i>Доступність з різних пристроїв</i>	Віртуальний календар зазвичай працює через браузер або мобільні додатки, що дозволяє користувачам переглядати та редагувати інформацію з будь-якого пристрою (комп'ютер, планшет, смартфон).
<i>Спільне використання та колаборація</i>	Віртуальні календарі дозволяють створювати спільні події для групи людей (наприклад, для класу, команди, факультету), що сприяє кращій організації та координації.
<i>Нагадування та сповіщення</i>	Автоматичні нагадування, сповіщення через електронну пошту або мобільні повідомлення дозволяють учасникам подій не забувати про важливі моменти та зміни.
<i>Інтеграція з іншими інструментами</i>	Багато віртуальних календарів дозволяють інтегруватися з іншими платформами, такими як електронні поштові сервіси, онлайн-курси, платформи для відеоконференцій, що робить їх ще більш корисними.

Приклади віртуальних івент-календарів:

- **Google Calendar** – дозволяє створювати події, ділитися ними з іншими користувачами, додавати опис, файли, місце проведення та час.

- **Outlook Calendar** – використовується для планування подій у межах екосистеми Microsoft, також підтримує групову роботу.

- **Trello** – інструмент для управління проєктами, який може бути використаний як івент-календар, де можна створювати картки для кожної події та слідкувати за термінами.

- **Eventbrite** – спеціалізується на створенні та організації подій, дозволяючи користувачам планувати заходи, продавати квитки та управляти відвідувачами.

Як працює віртуальний івент-календар:

1. Користувач може додавати нові заходи в календар – лекції, зустрічі, екзамени, семінари тощо.

2. Якщо змінюється дата, час або місце проведення, календар дозволяє оновити інформацію в реальному часі для всіх учасників.

3. Користувачі отримують сповіщення перед початком події, що дозволяє бути готовими до неї.

4. Віртуальний календар може бути синхронізований з іншими календарями або платформами (наприклад, додати події з Google Calendar до Microsoft Outlook), що забезпечує зручність.

5. Календар дозволяє створювати спільні події для групи людей, де кожен учасник може додавати свої ідеї, коментарі та налаштування.

В цілому, віртуальний івент-календар є потужним інструментом для організації подій, який економить час і допомагає підтримувати порядок, особливо в таких сферах, як освіта, бізнес, заходи або особисте планування.

Віртуальний івент-календар у сфері освіти має кілька важливих переваг, які можуть значно покращити організацію навчального процесу, взаємодію між учасниками та забезпечити більш ефективне планування.

Впровадження віртуального івент-календаря в освітній процес може значно полегшити організацію навчальної діяльності, покращити комунікацію між викладачами, студентами та адміністрацією, а також забезпечити більш ефективне використання часу та ресурсів.

Однак для того, щоб цей інструмент став справді корисним, важливо правильно підійти до його впровадження на всіх етапах. Перш ніж запроваджувати віртуальний івент-календар, необхідно чітко визначити, які завдання він має вирішувати. Це можуть бути: організація розкладів лекцій, семінарів, практичних занять; визначення та нагадування важливих дат (екзаменів, дедлайнів, зустрічей); підвищення ефективності комунікації між викладачами та студентами; спрощення планування групових проєктів і заходів.

Після визначення потреб можна розпочинати вибір найбільш підходящого інструменту, що відповідає цілям (наприклад, Google Calendar, Microsoft Outlook, або спеціалізовані освітні платформи). Освітні платформи та системи управління навчанням (LMS) (Moodle, Blackboard). Ці системи часто мають вбудовані календарі, що дозволяють інтегрувати події, дедлайни та екзамени безпосередньо в контекст навчального процесу. Спеціалізовані інструменти для організації подій (Eventbrite, Trello). Платформи можуть бути використані для великих подій, конференцій, семінарів, а також для групових проєктів.

Для успішного впровадження важливо провести навчання користувачів, як викладачів, так і студентів. Це може включати: створення інструкцій або відеоуроків, що показують, як користуватися календарем у конкретному контексті; підтримка користувачів на початкових етапах впровадження. Важливо встановити чіткі правила та процедури використання віртуального календаря для всіх учасників освітнього процесу.

Після того, як календар впроваджений і всі користувачі ознайомлені з інструментом, можна почати його активне використання.

Turchen – це сучасний онлайн-сервіс, який дозволяє створювати та управляти різноманітними календарями для особистого використання або в комерційних цілях. Цей інструмент орієнтований на легкість у створенні та персоналізації календарів, надаючи користувачам можливість налаштовувати зовнішній вигляд, контент і функціонал, залежно від потреб.

Основні функції та можливості Turchen:

Створення онлайн-календарів:

Легке налаштування: Створення календаря у Turchen займає кілька хвилин завдяки інтуїтивно зрозумілому інтерфейсу. Користувач може вибрати між стандартними шаблонами або розпочати з порожнього календаря.

Різнманітність типів календарів: Календарі можуть бути як для особистого користування (наприклад, планувальники для особистих справ), так і для бізнесу (календарі для бронювання послуг, графіків співробітників, подій тощо).

Персоналізація та налаштування:

Шаблони: Turchen надає великий вибір шаблонів для створення календарів на різні теми (освітні, корпоративні, святкові тощо). Це дозволяє швидко налаштувати календар, не витрачаючи часу на створення дизайну з нуля.

Індивідуальний дизайн: Крім готових шаблонів, користувачі можуть налаштувати кольори, шрифти, логотипи та інші елементи дизайну, щоб створити унікальний вигляд календаря.

Інтерактивні функції:

Події та нагадування: Користувачі можуть додавати події, нагадування та завдання на певні дати. Це корисно для організації особистих справ або для

командних проєктів у бізнесі.

Мультимедійний контент: Крім тексту, до подій можна додавати зображення, відео та інші мультимедійні елементи, що робить календар більш інтерактивним.

Спільний доступ та співпраця:

Спільна робота: Turchen дозволяє кільком користувачам одночасно редагувати календар. Це особливо корисно для команд, організацій або сімей, які хочуть мати доступ до спільного графіка.

Інтеграція з іншими сервісами: Сервіс може інтегруватися з іншими популярними інструментами, такими як Google Calendar, Microsoft Outlook тощо, для синхронізації даних і полегшення роботи.

Підтримка різних форматів календарів:

Інтерактивні календарі: Користувач може створити календар для взаємодії з клієнтами або колегами, де вони можуть записуватися на події, робити бронювання, реєструватися на заходи тощо.

Простий формат для друку: Крім інтерактивних версій, користувач може створити календар для друку, що стане зручним для використання в офісі або вдома.

Turchen – це потужний та універсальний інструмент для створення онлайн-календарів, який дозволяє персоналізувати, управляти та ефективно використовувати календарі для різних потреб. Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс, інтерактивні можливості та гнучкість налаштувань роблять цей сервіс ідеальним для широкого спектра застосувань – від особистого планування до професійного використання в бізнесі.

Sandbox на дошці Padlet – це спеціальний режим, який дозволяє користувачам створювати та тестувати вміст на цифровій дошці Padlet в безпечному та контрольованому середовищі, не впливаючи на основний контент або дошку, до якої можуть бути прив'язані інші користувачі.

Padlet – це онлайн-платформа для створення інтерактивних дошок, на яких можна додавати текст, зображення, відео, документи та багато іншого. Вона широко використовується для співпраці в реальному часі, організації ідей, а також у навчанні, бізнесі та творчих проєктах. Режим Sandbox на Padlet – це ефективний інструмент для тестування та підготовки контенту в безпечному середовищі. Він дає користувачам можливість експериментувати з ідеями, не турбуючись про публікацію недоробленого або неготового матеріалу. Це дуже корисно для командної роботи, навчання, підготовки презентацій або організації контенту перед тим, як він буде відкритий для більшої аудиторії.

Приклад практичного впровадження віртуального івент-календаря:

Викладачки іноземної мови Альона ПОЛЩУК та Аліна ЧЕРНИШ мають досвід впровадження віртуальних івет-календарів для організації навчальних та виховних заходів. Інструментарій дозволив створити динамічне, інтерактивне та

ефективне навчальне середовище. Необхідні матеріали було додано на віртуальну платформу. Студенти також мали змогу додавати до календаря важливі дедлайни, завдання та обговорювати виконання завдань. За допомогою івент-календаря викладачам зручно контролювати весь навчальний процес в одному місці, організовувати зустрічі, аналізувати статистику відвідуваності та участі у заходах. Комбінація віртуального івент-календаря Turchen.app.com та розширення Sandbox на дошці Padlet створює потужний інструмент для організації сучасного освітнього процесу.

Матеріали подано в електронній формі засобами платформ Turchen та Sandbox, розміщено за покликаннями:

- <https://tuerchen.app/preview/KSFINSawAH08dho6/DauCjsYgIdnSHsj1aW9IUzeWDMO8KtLO?l=>
- <http://surl.li/zxqanl>

Віртуальний календар дозволяє зібрати всі події, завдання та дедлайни в одному місці, що значно полегшує планування та управління навчальним процесом. Завдяки можливості доступу через різні пристрої, учасники навчального процесу можуть отримувати актуальну інформацію в будь-який час і в будь-якому місці. Календар автоматично сповіщає про наближення важливих подій, що допомагає знизити кількість пропущених занять, дедлайнів та інших важливих етапів навчального процесу.

За допомогою розширення Sandbox на платформі можна створювати інтерактивні елементи, що сприяють більш активному залученню студентів до навчального процесу. Це також дозволяє адаптувати навчальний контент під потреби конкретної групи студентів, що позитивно впливає на результати навчання. Розширення дозволяє студентам і викладачам ефективно співпрацювати в реальному часі, редагувати та обговорювати навчальні матеріали, що покращує колективну роботу та підтримує взаємодію.

Padlet дозволяє створювати візуальні панелі, де можна організувати і систематизувати різноманітні навчальні ресурси, такі як нотатки, посилання, файли, відео та інші матеріали. Це сприяє кращому засвоєнню інформації та зручному доступу до навчальних матеріалів. Padlet підтримує функцію коментування та взаємодії між студентами, що дозволяє ефективно організувати асинхронні заняття та обговорення.

Інтеграція віртуального івент-календаря на платформі Turchen.app.com із розширенням Sandbox та використанням Padlet в освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти створює потужну інфраструктуру для управління навчальними подіями та ресурсами. Це дозволяє ефективно організувати навчальний процес у кризовий час, покращити взаємодію між учасниками навчання та забезпечити зручний доступ до важливих матеріалів і подій.

Платформи та інструменти підвищують рівень взаємодії та залученості студентів, що сприяє покращенню якості освіти в ЗФПО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Використання платформ для інтерактивного навчання в умовах змішаного навчання. (2023). Науково-методичний журнал «Вища освіта України», 4(12), 65-70.
2. Google Calendar: Офіційна документація. (2023). Електронний ресурс – Режим доступу: URL: <https://support.google.com/calendar>
3. Turchen.app.com: Офіційний сайт. (2024). Електронний ресурс – Режим доступу: URL: <https://www.turchen.app.com>
4. Padlet: Онлайн-дошка для навчання та співпраці. (2024). Офіційна документація. Електронний ресурс – Режим доступу: URL: <https://padlet.com>
5. Sandbox: Розширення для інтерактивного навчання. (2023). Електронний ресурс – Режим доступу: URL: <https://sandbox.padlet.com>
6. Розвиток цифрових компетентностей у педагогічних працівників. (2022). Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України. Київ: Міністерство освіти і науки України.
7. Методика створення та використання електронних календарів у навчальних закладах. (2022). Педагогічні інновації, 3(2), 28-35.
8. Системи управління навчальним процесом: практичні поради для викладачів ЗФПО. (2023). Міжнародний журнал педагогічних технологій, 8(4), 15-20.

Чиновата З. А.,

*викладачка математики та фізики,
ВСП «Харківський фаховий коледж харчової промисловості
Державного біотехнологічного університету»,
chinovata@gmail.com*

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

В статті розглянуто передумови та методи виявлення і розвитку обдарованості учнів, їх творчих здібностей та креативного мислення під час вивчення математики, наведено приклади такої роботи із власного педагогічного досвіду.

Ключові слова: обдарованість (giftedness); творчість (creativity); креативне мислення (more creative craftsmanship); математика (mathematics).

Обдарована дитина – це дитина, яка виділяється яскравими, видатними досягненнями, або має внутрішній потенціал таких досягнень в тому чи іншому виді діяльності. Психологи визнають, що рівень і характер розвитку обдарованості – це

завжди результат складної взаємодії природних здібностей та соціуму, де дитина активно набуває та застосовує навички трудової, ігрової, навчальної діяльності, залучаючи свої психологічні механізми саморозвитку особистості, що лежать в основі формування і реалізації індивідуального обдарування.

Чи задавалися ви коли-небудь питанням, чому маленьких дітей дуже часто називають «чомучками», і чому, чим старші вони стають, тим рідше отримують цей комплімент? На мою думку, все відбувається через те, що діти з віком втрачають інтерес до пізнавальної діяльності. І не тому, що навколишній світ стає пізнаним або нецікавим, а тому, що, на жаль, найчастіше таким є вплив шкільної освіти на дитячі розуми.

Із шкільним стартом у дитини починається рутинна виснажлива робота: вивчити, вирішити, написати, перекласти, відповісти, розповісти. Так, навчання – це праця, безперечно. Але й праця може приносити не лише заробіток, а й задоволення. І завдання вчителя – перетворити навчання на цікаве захоплююче заняття, щоб діти після кожного уроку почували себе першовідкривачами континентів та винахідниками велосипедів. Щоб після кожного уроку дитина з гордістю могла сказати: «Я знайшов вирішення цієї проблеми!»

Математика завжди була невід’ємною та суттєвою складовою людської культури, вона є ключем до пізнання навколишнього світу, базою науково-технічного прогресу та важливою компонентою розвитку обдарованої особистості. Дуже часто вважають, що математика потрібна лише тим, хто пов’яже своє життя з технічними професіями, і основною метою математичної освіти вважають підготовку до вступу до вишу. Але не менш важливо виховати в людині здатність розуміти зміст поставленого перед ним завдання, уміння правильно, логічно міркувати, засвоїти навички алгоритмічного мислення. Кожному необхідно навчитися аналізувати, відрізняти гіпотезу від факту, критикувати, схематизувати, компілювати, чітко висловлювати свої думки, з іншого боку – розвинути уяву та інтуїцію (просторове уявлення, здатність передбачати результат та шлях вирішення). Інакше висловлюючись, математика потрібна для інтелектуального розвитку особистості. [1]

В математиці треба все помічати, а для цього слід спонукати учнів до пошуку істини. Це означає, що на кожному етапі шкільної математичної освіти треба вчити дітей спостерігати, порівнювати, виводити закономірність, формулювати гіпотезу, вчити доводити чи відмовлятися від гіпотези. Важливо вчити школярів самотійно будувати визначення та його заперечення. Показувати, що в математиці майже нічого не потрібно зазубрювати - слід зрозуміти, навчитися застосовувати і тоді все запам’ятається само собою. Робота буде творчою, коли в ній проявляється власний задум учнів, ставляться нові завдання, і вони самотійно вирішуються за допомогою набутих знань.

Щоб виявити обдарованість і навчити дітей творчої діяльності, вчитель повинен дати можливість дитині зростати та розвиватися як особистості, і не лише в математиці, а й у будь-якій сфері діяльності.[2] Розвиток особистості в психології поділено на три зони:

Дитина завжди знаходиться в одній із них. Як же відбувається його розвиток у кожній із зон? [3]

Якщо дитина знаходиться в зоні комфорту – учень впорається без допомоги, то їй там затишно, спокійно, особливо напружуватися не потрібно. Вона почувається там, як черепаха у своєму панцирі. Прийшов на урок, а матеріал легкий, учитель добрий, потрібно лише розповісти правило або переказати текст, отримав хорошу оцінку, все чудово. Добре дитині у цій зоні? Так. Чи розвивається вона в ній? Швидше за все ні, а якщо й так, то ефективність такого розвитку дуже низька.

Друга зона – зона стресу - учень не впорається із завданням. Дитина йде на урок, як на ешафот. Вчитель висуває непосильні вимоги, весь час лякає незадовільною оцінкою, кричить, задає «тони матеріалу» та завдання дає такі, які виконати не під силу. Щоб не отримати погану оцінку, доводиться зазубрювати матеріал. Методика такого навчання зводиться до вивчив, здав, і... забув. "Відстрілявся". Чи буде вивчений предмет у такий спосіб? Звичайно ж, ні. І особистість дитини у цій зоні також навряд чи отримає розвиток. Я навіть сказала б, що розвиток у зоні стресу буде негативний. Особистість дитини навпаки пригнічуватиметься, а не розвиватиметься. У стані стресу він не зможе продуктивно мислити і думати про будь яку творчість.

І нарешті третя зона – зона розвитку – учень впорається з допомогою. Для прикладу розглянемо спочатку комп'ютерні гри. Всі діти в них грають і всі спочатку перебувають у зоні комфорту, оскільки перші рівні в іграх зазвичай легкі. Поступово переходячи на вищі рівні, дитина потрапляє до зони розвитку. Розумовий процес ускладнюється, постають нові більш складні задачі, дитина

намагається їх виконати, досягає мети, отримує інтелектуальне та моральне задоволення... і знову потрапляє до зони комфорту.

Якщо ж 5-річна дитина почне грати в гру для 12-річних дітей, або якщо відразу почати гру з 20 рівня, то дитина потрапить у зону стресу. Їй не під силу впоратися з встановленим завданням, її воля і свідомість пригнічені, самооцінка на рівні – «я нікчема», особистість не набуває жодного розвитку.

На цьому прикладі я продемонструвала, що дитина завжди повинна бути або в зоні розвитку, або в зоні комфорту, і в жодному разі не потрапляти до зони стресу, з якої виходу немає. А точніше, дитина повинна завжди балансувати між зонами комфорту та розвитку. І завдання вчителя – бути учневим провідником між цими зонами, допомагаючи крок за кроком долати нові перешкоди. Завдання мають бути посилюючими, ускладнюються поступово, бути креативними, що дають можливість дитині самому знаходити рішення, як у комп'ютерних іграх. Адже там ніхто не розповідає, як треба грати, гравець сам шукає і знаходить відповіді на поставлене запитання. І він знову потрапляє до зони комфорту. І знову нова мета та перехід до зони розвитку. І так має відбуватися знову і знову. Тільки так можна виявляти і розвивати обдарованість та здатність дитини до самостійної творчої креативної діяльності.

Вчитель має бути «одержимий» своїм предметом і заряджати цим позитивом своїх учнів. Математика традиційно вважається «сухою» наукою, де має бути точний розрахунок, чіткі тверді знання та немає місця творчості. Але вчителі математики постійно спростовують це твердження і роблять уроки математики яскравими, цікавими та захоплюючими. Таке поєднання точних розрахунків та творчого креативного підходу до вирішення задач є, на мою думку, найефективнішим засобом виявлення та розвитку обдарованості учнів. Адже обдарованість – це високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень. [4]

Фестиваль реклами дробів проводиться щорічно у рамках предметного тижня природничо-математичних наук. Учні «прославляють» дроби, без яких, на

їхню думку, не можна обійтися в жодній сфері життя. Тут можна почути і вірші, присвячені дробам, і пісні, і пантомімні химерні фігури у вигляді дробів, і драматичні мініатюри, і кулінарні рецепти, і кросворди, і ще багато чого.

Конкурс математичних казок та малюнків. Діти – справжні фантазери. Вони можуть писати

дивовижні казки, використовуючи математичні знання. Такі завдання учні отримують на літо, а у вересні ми проводимо конкурс, визначаємо переможців, нагороджуємо та публікуємо найкращі казки та малюнки на сайті школи.

Конкурс задач за Книгою Рекордів України. В Україні існує своя книга рекордів, аналогічна Книзі рекордів Гіннеса. Хіба люди з цієї книги та їх досягнення не є приводом гордості за співвітчизників? Аби учні дізналися про них, я запропонувала ознайомитися з цією книгою. А щоб діти не були просто спостерігачами чужих досягнень, а почали шлях до своїх, я запропонувала скласти та розв'язати задачі, пов'язанні з рекордами українців. Було влаштовано конкурс на кращі задачі, відзначено переможців. [5]

Творчий інтегрований проєкт з предметів фізика та мистецтво поєднує вивчення художньої творчості Леонардо да Вінчі та його технічні винаходи. Підсумок проєкту - відтворена через 500 років (!) інженерна задумка майстра, зібраний міст Леонардо да Вінчі учнями власноруч!

На уроках мистецтва учні ознайомилися із життєвим шляхом митця, здійснили віртуальну подорож Лувром, де зберігається найбільша колекція робіт майстра, провели панельну дискусію за підсумками перегляду художнього фільму «Леонардо да Вінчі. Незвідані світи», зазирнули в Британську бібліотеку, яка виклала у вільний доступ оцифрований блокнот да Вінчі, що містить понад 570 сторінок записів, формул, схем, креслень.

Після такого поповнення скарбниці знань в школярів з'являється можливість продукувати нові, свої знання. Юні науковці дійшли висновку, що жодна з інженерних ідей Леонардо не була реалізована! Тоді вони вирішили оживити винаходи генія, встановивши в смартфоні мобільний застосунок "Da Vinci Machines AR". За допомогою доповненої реальності можна побачити як злітає повітряний гвинт, як працюють самохідний танк та катапульта, який вигляд мав міст, сконструйований без жодного кріплення. До речі, мої учні зібрали власноруч і спробували його на міцність. Все працює! Все геніальне просте!

Виявлення обдарованих дітей та розвиток їх здібностей є одним із завдань цивілізованого суспільства. [7] Генії не бувають «вузько спеціалізовані». Це, як правило, люди з широким кругозором, інтелектуали зі спрагою пізнання оточуючого світу, з високою внутрішньою мотивацією та розумінням своєї місії в житті. Такі люди – завжди взірць для інших людей, для нащадків, для молодого покоління. Досягнення та відкриття геніїв духовно збагачують людство, дають міцний поштовх для розвитку суспільства. Особливо це впливає на молодь. Адже в юному віці формується духовна та моральна зрілість, громадянська позиція, професійні та «м'які» навички, інтенсивно нарощується освітній та інтелектуальний потенціал. Долучаючи учнів до скарбниць світової культури та науки, можна збагатити їх духовний та інтелектуальний потенціал, викликати стійку мотивацію до навчання, виявити та розвинути обдарованість. Для цього засобами навчання потрібно обирати креативні нестандартні прийоми, пошукову дослідницьку, проектну діяльність, в ході якої самі учні відчують себе винахідниками та першовідкривачами, а освітній процес перетвориться на творчу співпрацю з вчителями, де вони відчують себе повноправними членами команди і зможуть сказати: «Ось, воно, рішення! Я зробив це!»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. І. П. Підласий. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків: Основа, 2010. – 360 с.
2. Лев Виготський досягнення і внесок в психологію. <https://dovidka.biz.ua/lev-vigotskiy-dosyagnennya-i-vnesok-v-psihologiyu>
3. Файл: Zone of proximal development5.svg
https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Файл:Zone_of_proximal_development5.svg
4. Обдарованість. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Обдарованість>
5. З. Чинвата. Виховання сучасної молоді засобами математичної освіти. Навчально-методичний журнал «Фахова передвища освіта». № 2, 2019. Київ: Видавництво навчально-методичного центру, 2019. - 116 с.
6. Відео збирання мосту да Вінчі
<https://www.facebook.com/100009578713095/videos/549660226955916>
7. Г. Процик, С. Куца. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми в навчальній та позанавчальній діяльності. Навчально-методичний журнал «Фахова передвища освіта». № 2, 2019. Київ: Видавництво навчально-методичного центру, 2019. - 116 с.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОСВІТНІ ТРАЄКТОРІЇ ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ: ПЕРЕВАГИ ТА ВИКЛИКИ

У статті розглядаються особливості створення індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих дітей у сучасному освітньому середовищі. Наголошено на перевагах такого підходу, серед яких – розвиток інтелектуального потенціалу, підвищення мотивації до навчання, формування самостійності й креативності. Водночас проаналізовано основні виклики, зокрема необхідність додаткових ресурсів, підготовки педагогічних кадрів, забезпечення психологічної підтримки та збереження соціалізації. Акцентовано на ролі вчителя у формуванні індивідуальної траєкторії як умови повноцінного розвитку обдарованої дитини. Зроблено висновок про важливість інтеграції персоналізованого підходу в систему загальної середньої освіти.

Ключові слова: обдаровані діти, індивідуальна освітня траєкторія, персоналізація навчання, розвиток здібностей, педагогічна підтримка, мотивація, освітнє середовище.

The article examines the features of creating individual educational trajectories for gifted children in the modern educational environment. The advantages of such an approach are emphasized, including the development of intellectual potential, increased motivation for learning, and the formation of independence and creativity. At the same time, the main challenges were analyzed, including the need for additional resources, training of pedagogical staff, providing psychological support, and maintaining socialization. The role of the teacher in shaping an individual trajectory as a condition for the full development of a gifted child is emphasized. The conclusion is made about the importance of integrating a personalized approach into the system of general secondary education.

Keywords: gifted children, individual educational trajectory, personalization of learning, development of abilities, pedagogical support, motivation, educational environment.

Сьогодні хочу звернути увагу на важливе питання – створення індивідуальних освітніх траєкторій для обдарованих дітей. У сучасному освітньому середовищі дедалі більше говорять про необхідність персоналізованого підходу, і це не випадково. Кожна дитина – унікальна, а обдарованість потребує особливих умов для розвитку.

Обдаровані діти - майбутній цвіт нації, інтелектуальна еліта, гордість і честь України, її світовий авторитет, а тому перед кожним педагогічним колективом стоїть завдання спрямоване на забезпечення формування інтелектуального потенціалу нації шляхом створення оптимальних умов для обдарованої молоді.

Часто в початкових класах можна побачити дітей-чомучок, які постійно щось запитують, чимось цікавляться, хочуть більшого обсягу, глибини матеріалу. Однак, розмовляючи з вчителями дізнаєшся, що в середній ланці таких дітей стає менше, а в старших класах залишаються одиниці. Обдаровані діти з незвичайного розумових можливостей дитини стає проблемою не тільки для родини, а й для вчителів. Труднощі дійсно виникають. Таких дітей чекають не тільки радості навчання, але й розчарування і конфлікти. Саме їм, найбільш допитливим, часто стає нудно в класі. Більшості вчителів просто ніколи дбати про обдаровану дитину, а іноді їм навіть заважають учні з вражаючими знаннями, з не завжди зрозумілою розумовою активністю. Іноді педагог збирається приділяти таким учням особливу увагу, давати більш складні завдання, але потім ці наміри забуваються, не виконуються. Діти, що випереджають своїх однолітків, прагнуть привернути до себе увагу. Стрімке виконання завдань, готовність правильно відповісти на запитання вчителя – для них бажана розумова гра, змагання. Для таких дітей важлива індивідуальна освітня траєкторія.

Які переваги має індивідуальна траєкторія? Індивідуальна освітня траєкторія – персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду. Ґрунтується на виборі здобувачем освіти: видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

У новому тисячолітті учень сам стає ініціатором свого освітнього просування, автором власної освітньої траєкторії, яка вибудовується всередині широкої освітньої реальності. Організація навчання за індивідуальною траєкторією вимагає особливої методики й технології. Вирішувати цю задачу в сучасній дидактиці пропонується зазвичай двома протилежними способами, кожен з яких іменують індивідуальним підходом. Аби оволодіти певною компетенцією, різним дітям потрібні різні способи та методи навчання, й час навчання також може різнитися. Константою є тільки результат – набуття дитиною компетентності. Тільки персоналізація освіти дозволяє учням бути "агентами" освітнього процесу, адже базується безпосередньо на освітніх цілях та інтересах дітей, закладаючи міцний фундамент для усвідомленого навчання протягом життя.

По-перше, це можливість розкрити потенціал дитини, не обмежуючи її рамками стандартної програми. Такий підхід підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку самостійності, креативності, вміння працювати з інформацією. Персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації,

можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання. Індивідуальна освітня траєкторія в закладі освіти може бути реалізована через індивідуальний навчальний план.

По-друге, діти отримують гнучкість у навчанні: можуть обирати темп, формат, пріоритети – у співпраці з учителем та батьками. Це сприяє психологічному комфорту й емоційному балансу. Емоційний баланс - це стан, коли дитина відчуває себе комфортно та захищено, має позитивний емоційний фон, а її емоції не перевантажують її та не заважають процесу навчання. Кожна дитина має свої особливості в емоційному регулюванні, тому важливо враховувати їх у навчальному процесі. Наприклад, деяким дітям може знадобитися більше часу для переходу між різними видами діяльності, а деяким - більш структурований розклад. Завжди потрібно створювати сприятливий емоційний клімат в навчальному закладі. Це включає створення атмосфери довіри, підтримки та взаємної поваги між учнями та вчителями. Важливо, щоб дитина відчувала себе захищеною та могла висловлювати свої емоції без страху. Вчителі та батьки можуть допомогти дітям розвивати навички саморегулювання емоцій, такі як вміння розпізнавати та розуміти свої емоції, а також знаходити конструктивні способи їх вираження. Враховуючи індивідуальні емоційні потреби та можливості дозволяють створити освітній процес, який відповідає саме потребам дитини та допомагає їй розвивати свої здібності та досягати успіху.

Коли дитина відчуває себе комфортно, тоді вона успішно справляється з навчальним матеріалом, вона стає більш мотивованою до навчання та активніше залучається до процесу. Емоційний баланс сприяє здоров'ю дитини, як фізичному, так і психологічному. Навчання має бути не лише джерелом знань, а й джерелом радості та задоволення. При цьому важливо уникати стресів та перевантажень, які можуть негативно впливати на психічне здоров'я дитини. Сприятливий емоційний клімат допомагає дитині розвивати навички спілкування та співпраці з однолітками, а також формувати позитивні взаємовідносини з учителями та батьками. Вдалі навчальні досвіди та позитивні емоції допомагають дитині розвивати почуття самооцінки та самоповаги, що є важливою основою для успіху в житті.

Проте є й виклики. Реалізація індивідуальної освітньої траєкторії потребує значних ресурсів: підготовки педагогів, додаткового часу, гнучкості в організації освітнього процесу. Не всі школи мають достатнє кадрове й технічне забезпечення. Крім того, обдаровані діти часто стикаються з соціальною ізоляцією, емоційними труднощами чи високими очікуваннями з боку дорослих. Наше завдання як педагогів – створити таке середовище, де дитина

почуватиметься підтриманою, матиме змогу реалізувати себе, при цьому не втрачаючи зв'язку з колективом і соціумом.

Підсумовуючи, скажу: індивідуальна освітня траєкторія – це не розкіш, а вимога часу. Вона дає шанс обдарованим дітям не лише вчитися краще, а й бути щасливими в навчанні. І саме від нас залежить, чи стане школа для них простором розвитку, а не обмежень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисенко К. Ю. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2021. № 1(1). С. 83–90.
2. Василівський І. П. Виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії 011 – освітні, педагогічні науки. Київ : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2021. 361 с.
3. Войтовська О.М. Розвиток емоційного інтелекту в дітей дошкільного й молодшого шкільного віку методами арттерапії. Нова педагогічна думка. 2020. № 2. С. 68–71.
4. Котик Т.М., Кежковська І. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як обов'язковий освітній результат Нової української школи. Освітні обрії. 2020. № 2. С. 20–26.
5. Кравчук С.Л. Соціальний інтелект як умова партнерської взаємодії у осіб юнацького віку як учасників процесу реформування. Вісник Київського інституту бізнесу та технологій. 2019. № 1. С. 61–66.
6. URL:<https://nus.org.ua/bez-rubryky/indyvidualna-osvitnya-trayektoriya-ta-indyvidualnyj-navchalnyj-plan-shho-tse-i-dlya-kogo/>

Churkina V. G.,

*Candidate of Art History, Master of Management
Sligo, Ireland (Kharkiv, Ukraine)*

Gryshchenko T.V.,

*Master of Culture and Art
Sligo, Ireland (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*

GIFTEDNESS: WAYS OF DEVELOPMENT AND FORMATION OF A CREATIVE PERSONALITY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION

In the rapidly evolving digital age, the development of giftedness and the formation of a creative personality must be viewed through an integrative lens—one that encompasses cognitive, emotional, social, and technological dimensions. Drawing on contemporary European theories and pedagogical practices, it becomes clear that creativity is not a singular trait or outcome, but a dynamic process rooted in human consciousness and shaped by environmental, cultural, and digital influences.

let's consider the very definition of giftedness. While the individuality of gifted children, the European perspective, particularly influenced by scholars like François Gagné with his Differentiated Model of Giftedness and Talent (DMGT), emphasizes the distinction between giftedness as innate potential and talent as the developed mastery of skills in a specific domain (Gagné F., 2004). Gagné highlights how environmental catalysts, including formal and informal learning experiences, and importantly, intrapersonal factors like motivation and perseverance, transform these gifts into talents. In the context of digitalization, this lens becomes crucial. The digital landscape offers unprecedented opportunities for gifted individuals to explore their potential across diverse domains, from coding and digital art to scientific simulations and online collaborative projects.

The notion of "perfectionism" warrants a more nuanced approach. European scholars like Miraca Gross and K. Anders Ericsson (though his work extends beyond giftedness specifically) have explored the complexities of perfectionism in high-achieving individuals (Gross M. U. M., 2004). They differentiate between adaptive perfectionism, characterized by high standards and motivation for improvement, and maladaptive perfectionism, linked to anxiety, fear of failure, and self-criticism. The digital realm can exacerbate maladaptive perfectionism, with constant exposure to curated online personas and readily available comparisons. Therefore, fostering self-compassion and a growth mindset, as advocated by figures like Carol Dweck, becomes even more critical in the digital age for gifted learners.

Regarding self-esteem, is a well-documented phenomenon, often referred to as the "imposter syndrome," even among highly capable individuals. European research, particularly in the field of social-emotional development of the gifted, underscores the importance of providing a supportive and challenging environment that validates their abilities while also normalizing struggles and mistakes as part of the learning process. The digital space can be both a source of validation through online communities and a trigger for insecurity through social comparison. Educators need to guide gifted learners in navigating these digital interactions healthily (Ericsson K. A., Charness, N., Hoffman, R. R., & Feltovich, P. J. , 2006). .

Contemporary European thought also emphasizes the interplay between individual agency and the socio-cultural context. Scholars like Urie Bronfenbrenner's ecological systems theory highlight how various environmental layers, including the immediate family and school environment, as well as broader cultural and technological influences, shape development. In the digital age, this includes access to technology, digital literacy skills, and the nature of online interactions. Fostering a sense of responsibility must be coupled with providing the necessary digital tools and guidance.

The heightened emotional sensitivity aligns with the work of many European researchers who emphasize the "overexcitabilities" described by Kazimierz Dąbrowski in his Theory of Positive Disintegration (Dąbrowski K. ,1972). These overexcitabilities – intellectual, emotional, imaginational, sensual, and psychomotor – are seen not as deficits but as indicators of developmental potential. In the digital realm, this heightened sensitivity can manifest in profound engagement with

digital media, empathy towards online communities, but also vulnerability to cyberbullying or information overload. Educators need to cultivate emotional literacy and resilience in these learners.

Independence and autonomy, while crucial for creativity, must be nurtured within a framework of social responsibility in the digital age. While the internet offers unprecedented freedom for exploration, it also necessitates the development of critical thinking skills to navigate misinformation and ethical considerations in online interactions. European educational philosophies often emphasize the development of well-rounded individuals who can contribute meaningfully to society.

Curiosity being fundamental is echoed across European pedagogical thought. The digital world, with its vast resources and interconnectedness, can be a powerful catalyst for nurturing this intrinsic motivation. However, it's crucial to guide this curiosity towards meaningful inquiry and critical evaluation of online information, rather than passive consumption.

The ability to "see problems and contradictions" is a hallmark of creative thinking. European approaches to fostering creativity, such as Edward de Bono's "Six Thinking Hats" or models emphasizing divergent and convergent thinking, stress the importance of explicitly teaching these skills (De Bono E., 1999). The digital environment can provide rich contexts for problem-solving, from complex simulations to real-world global challenges.

The impact of education on hypersensitivity to problems is a critical insight. European educational systems that prioritize inquiry-based learning, project-based learning, and student-led investigations, often inspired by the work of figures like Maria Montessori and Celestin Freinet, align with your observations (Montessori M., 1967). The digital age offers powerful tools to support these approaches, providing access to vast databases, collaborative platforms, and simulation software.

The distinction between convergent and divergent thinking is central to understanding creativity. European research in cognitive psychology has extensively explored these processes ([Gagné François](#), 2023). The digital world can either stifle divergent thinking through algorithmic filtering and echo chambers or foster it through open-ended digital creation tools and diverse online communities. Educators must actively promote opportunities for divergent exploration in digital environments.

Finally, discussion of creativity's etymological roots and philosophical interpretations is a valuable addition. Creativity as a Set of Works – referring to the products or outcomes of creative effort, such as artistic, literary, scientific, or technological works.

Creativity as Quality – denoting the inner capacity or trait of a person, such as being imaginative, inventive, or original in thought and action.

Creativity as a Process – describing the dynamic act of creation, including ideation, transformation, problem-solving, and innovation.

In philosophical discourse, the concept of "creativity" is often defined as a form of human activity that generates something qualitatively new. This encompasses new objects, properties, patterns of behavior and communication, as well as novel types of knowledge. Creativity is recognized as a mental phenomenon, rooted in the human capacity to produce outcomes that are not only original but also previously unknown—ranging from artistic masterpieces and scientific discoveries to technological innovations and organizational strategies (Churkina V. G., Kosenko K. O., 2017).

European scholars emphasize that this digital abundance necessitates a shift in how we understand and nurture creativity. It's no longer solely about innate talent; it's about the ability to navigate, synthesize, and transform digital information into novel

and meaningful outputs. Teresa Amabile's Componential Theory of Creativity, while not exclusively European, resonates strongly here. It posits that creativity arises from the confluence of domain-relevant skills, creativity-relevant processes, and intrinsic task motivation. The digital world can significantly impact all three components:

- Domain-Relevant Skills. Digital platforms offer vast resources for acquiring knowledge and honing skills in diverse domains, from programming languages to 3D modeling. Online courses, tutorials, and digital libraries provide personalized learning pathways.
- Creativity-Relevant Processes. These include cognitive styles and heuristics for generating novel ideas. Digital tools can facilitate brainstorming, mind-mapping, and the exploration of unconventional connections. AI-powered tools, when used thoughtfully, can even act as "cognitive partners" in this process.
- Intrinsic Task Motivation. The digital world can amplify intrinsic motivation through opportunities for self-directed learning, personalized projects, and connection with like-minded individuals in online communities. The ability to share creations globally and receive feedback can be a powerful motivator.

However, this digital landscape also presents significant challenges:

- Information Overload and Distraction. The constant influx of information can overwhelm and fragment attention, hindering the deep focus often required for creative work. Developing digital self-regulation skills is paramount.
- The "Curated Self" and Social Comparison. The pressure to present a perfect online persona can stifle experimentation and risk-taking, crucial elements of the creative process. The ease of comparing oneself to others online can also undermine self-esteem, particularly for emotionally sensitive gifted individuals.
- Algorithmic Bias and Filter Bubbles. Algorithms designed to personalize content can inadvertently limit exposure to diverse perspectives and novel stimuli, potentially hindering the cross-pollination of ideas that often sparks creativity.
- Digital Divide and Unequal Access. Not all gifted individuals have equal access to the necessary digital tools and resources, creating disparities in opportunity.

Therefore, nurturing creativity in the digital age requires a conscious and critical approach that leverages the opportunities while mitigating the challenges.

The Role of Artificial Intelligence in Nurturing Creative Giftedness.

The emergence of sophisticated Artificial Intelligence (AI) tools adds another layer of complexity and potential to the development of creative giftedness. AI is no longer just a tool for automation; it's becoming a partner in creative exploration (Sundaram Mathura, Tamilarasu Arunkumar, 2023).

Opportunities Presented by AI:

- AI algorithms can analyze a gifted individual's strengths, weaknesses, and learning styles to provide personalized learning pathways in creative domains. AI-powered

platforms can offer tailored exercises, feedback, and resources that cater to their specific needs and interests.

- AI tools can be used to generate novel ideas, suggest unexpected combinations, and provide inspiration in various creative fields, from music composition to visual art. These tools can act as a "sounding board" for brainstorming and can help break through creative blocks.
- AI-powered applications can provide detailed feedback on creative work, identifying areas for improvement in areas like technique, composition, or narrative structure. This can accelerate skill development and refine creative output.
- AI can democratize access to complex creative tools and techniques that might otherwise require years of dedicated study. For instance, AI-powered image generation tools allow individuals to explore visual concepts without extensive training in traditional art forms.
- AI can assist in collaborative creative projects by managing workflows, suggesting complementary ideas from different contributors, and even automating some of the more technical aspects of creation.

Challenges and Considerations Regarding AI:

- The Risk of Over-Reliance and Deskilling-over-dependence on AI tools could potentially hinder the development of fundamental creative skills and the ability to generate ideas independently. It's crucial to ensure that AI serves as a support, not a replacement, for human creative agency.
- Questions surrounding authorship, originality, and the ethical use of AI-generated content are paramount. Educators need to guide gifted learners in understanding these complex issues and developing a strong sense of creative integrity.
- Some AI algorithms operate in ways that are difficult to understand, potentially hindering the learning process if gifted individuals don't grasp the underlying principles behind the AI's suggestions. Transparency and explainability in AI tools are important.
- If AI tools are trained on limited datasets or prioritize certain styles, they could inadvertently lead to a homogenization of creative output. Encouraging the critical and selective use of AI is essential to preserve individual expression.
- AI should not replace the crucial role of human educators and mentors in nurturing creative giftedness. Human interaction provides emotional support, fosters critical thinking, and helps individuals develop their unique creative voice in ways that AI cannot.

A Holistic Approach:

- Nurturing creatively gifted individuals in the age of digitalization and AI requires a holistic approach that integrates technology thoughtfully while preserving the core principles of fostering curiosity, critical thinking, emotional intelligence, and a love

of learning. Educators need to become facilitators of digital creativity, guiding students in:

- Important developing strong digital literacy skills. This includes not just using technology but understanding its underlying mechanisms, evaluating information critically, and using it ethically.
- Cultivating "metacognitive" awareness of their digital creative processes. Encouraging reflection on how they use digital tools and how these tools impact their thinking.
- Balancing digital exploration with "analog" experiences. Ensuring that gifted learners still engage with the physical world, fostering sensory experiences and hands-on creation that can inform their digital work.
- Promoting a growth mindset and resilience in the face of digital challenges. Helping them view online setbacks as learning opportunities.

Fostering a strong sense of self and creative identity in the digital realm-encouraging authentic expression and navigating online interactions in a healthy way(Sundaram Mathura.. Tamilarasu Arunkumar, 2023).

Analysis of modern theories concerning the nature and essence of creativity suggests that it represents the highest form of conscious human activity. It is a process through which consciousness is directed toward the creation of new material and spiritual values. These values are often marked by their originality, uniqueness, and cultural or social significance. Through creativity, individuals establish new facts, uncover new properties and patterns, and develop innovative methods and solutions.

The interconnectedness of the digital world can facilitate collaboration between gifted people, encouraging the exchange of ideas and the development of innovative projects. Creativity and imagination, creative interest and curiosity, as well as digital literacy and critical thinking are essential for this. It is important to master the tools of artificial intelligence (AI). We note the influence of digital culture, in particular social networks and online communities, which today influence the formation of identity and creative self-expression of gifted adolescents and young people.

Taking into account these European perspectives and clearly considering the opportunities and challenges arising from digitalization, we can provide a more complete understanding of how to develop giftedness and develop creative individuals in the 21st century.

Conclusion. Digitalization presents both immense opportunities and new challenges for gifted individuals. On one hand, it enables access to limitless information, diverse creative tools, and global platforms for collaboration and expression. On the other, it can intensify perfectionism, promote social comparison, and foster passive consumption if not navigated with care. Therefore, it is essential to

cultivate not only digital literacy, but also emotional resilience, ethical awareness, and critical thinking among gifted learners.

The intersection of giftedness and digital culture highlights the importance of balancing independence with responsibility, curiosity with discernment, and creativity with self-regulation. Educational systems must evolve to support this balance-providing flexible, inquiry-driven, and socially responsive learning environments that nurture both the talents and the inner worlds of creative individuals.

Ultimately, fostering giftedness in the digital age is not just about unlocking intellectual potential; it is about guiding young people toward becoming innovative, empathetic, and thoughtful contributors to a complex, interconnected world. When supported by mindful educators, inclusive policies, and a digitally empowered culture, the gifted mind can truly flourish-creating not only new knowledge and art, but new ways of understanding, connecting, and transforming society.

REFERENCES

1. Dąbrowski K. (1972). Psychoneurosis is not an illness: Neuroses and psychoneuroses from the perspective of positive disintegration. London: Gryf Publications.
2. Dweck C. S. (2006). Mindset: The new psychology of success. New York: Random House.
3. Ericsson K. A., Charness, N., Hoffman, R. R., & Feltovich, P. J. (Eds.). (2006). The Cambridge handbook of expertise and expert performance. Cambridge University Press.
4. Churkina V. G., Kosenko K. O. (2017) Creative activity and the spiritual universe of the personality// Bulletin of the Luhansk National Taras Shevchenko University. Pedagogical Sciences., 1
5. Churkina V. G., Kosenko K. O. (2015) Formation of artistic and aesthetic abilities, creative activity of gifted students // Pedagogical Almanac., 27
6. Freinet C. (1993). The child, the teacher and the school: Selected writings of Celestin Freinet. London: Writings of Educational Innovators.
7. Gagné F. (2004). Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. High Ability Studies, 15(2), 119–147. <https://doi.org/10.1080/1359813042000314682>
8. Gagne Francois (2000) A Differentiated Model of Giftedness and Talent. <https://eric.ed.gov/?id=ED448544>
9. Gagné François (2023) Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory https://www.researchgate.net/publication/233627762_Transforming_gifts_into_talents_The_DMGT_as_a_developmental_theory
10. A Comprehensive Exploration of Gifted and Talented Education <https://vanguardgiftedacademy.org/latest-news/a-comprehensive-exploration-of-gifted-and-talented-education>
11. Under Pressure to Be Perfect: How Dehumanizing and Rehumanizing Social Cues Lead to Maladaptive and Adaptive Perfectionism in Professional Ballet
12. <https://whitman.syracuse.edu/about/newsroom/whitman-news/news-detail/2025/03/14/under-pressure-to-be-perfect->
13. Gross M. U. M. (2004). Exceptionally gifted children (2nd ed.). Routledge.
14. Bronfenbrenner U. (1979). The ecology of human development: Experiments by nature and design. Harvard University Press.

15. Montessori M. (1967). The discovery of the child. New York: Ballantine Books.
16. De Bono E. (1999). Six thinking hats. New York: Little, Brown and Company.
17. Runco M. A., & Acar, S. (2012). Divergent thinking as an indicator of creative potential. *Creativity Research Journal*, 24(1), 66–75. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.652929>
18. Subotnik R. F., Olszewski-Kubilius, P., & Worrell, F. C. (2011). Rethinking giftedness and gifted education: A proposed direction forward based on psychological science. *Psychological Science in the Public Interest*, 12(1), 3–54. <https://doi.org/10.1177/1529100611418056>
19. Treffinger, D. J., Young, G. C., Selby, E. C., & Shepardson, C. (2002). Assessing creativity: A guide for educators. Center for Creative Learning.
20. Robinson K. (2011). Out of our minds: Learning to be creative. Capstone Publishing.
21. Renzulli J. S. (2016). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for promoting creative productivity. In S. M. Reis (Ed.), *Reflections on gifted education: Critical works by Joseph S. Renzulli and colleagues* (pp. 75–87). Prufrock Press.
22. Livingstone, S., & Helsper, E. J. (2007). Gradations in digital inclusion: Children, young people and the digital divide. *New Media & Society*, 9(4), 671–696. <https://doi.org/10.1177/1461444807080335>
23. Sundaram Mathura.. Tamilarasu Arunkumar(2023)The impact of digital technology, social media, and artificial intelligence on cognitive functions: a review<https://www.frontiersin.org/journals/cognition/articles/10.3389/fcogn.2023.1203077>

Шамаріна О. М.,
вихователь КЗ «Заклад дошкільної освіти (ясла – садок) № 265
Харківської міської ради»,
k7816519@gmail.com

РОЛЬ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ У СТВОРЕННІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ОБДАРОВАНИХ ДОШКІЛЬНЯТ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВАЖЛИВІСТЬ ПАРТНЕРСТВА

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема організації освітнього процесу для обдарованих дітей дошкільного віку в умовах воєнних дій в Україні. Підкреслено негативний вплив травматичного досвіду та обмежень воєнного стану на розвиток потенціалу цих дітей. Обґрунтовано ключову роль педагогічного партнерства між педагогами та батьками як необхідної умови для створення безпечного, підтримуючого та розвивального освітнього середовища. Розкрито сутність та принципи педагогіки партнерства в контексті воєнних реалій, визначено специфічні ролі педагогів та батьків у підтримці обдарованості дошкільнят. Наведено приклади практичних аспектів співпраці, що можуть бути реалізовані в умовах війни, включаючи онлайн-комунікацію, спільні проєкти та обмін ресурсами. Зроблено висновок про вирішальне значення об'єднання зусиль педагогів та батьків для забезпечення повноцінного розвитку обдарованих дітей та збереження їхньої віри в майбутнє України.

Ключові слова: обдаровані діти, дошкільний вік, війна, освітнє середовище, педагогічне партнерство, батьки, педагоги, співпраця, розвиток, підтримка.

Англійською: gifted children, preschool age, war, educational environment, pedagogical partnership, parents, educators, cooperation, development, support.

**«Діти – це наше майбутнє.
Обдаровані діти – це наше майбутнє в квадраті.
Наша спільна відповідальність – зберегти цей скарб»**

Вступ. Сучасний етап розвитку українського суспільства позначений трагічними подіями війни, які глибоко впливають на всі сфери життя, зокрема й на освіту. В цих складних умовах особливої уваги потребують обдаровані діти дошкільного віку, чий потенціал може бути нівельований травматичним досвідом та обмеженнями воєнного часу. Як слушно зазначає В. О. Сухомлинський: «Дитинство – найважливіший період людського життя, не підготовка до майбутнього життя, а справжнє, яскраве, самобутнє, неповторне життя»¹ [6, с. 25]. Забезпечення цього «справжнього життя» для обдарованих малят в умовах війни вимагає об'єднання зусиль ключових учасників освітнього процесу – педагогів та батьків, адже, за словами М. С. Голованя, «ефективність виховного процесу значною мірою залежить від узгодженості педагогічних впливів сім'ї та дошкільного закладу» [2, с. 115].

Метою цієї статті є розкриття сутності та значення педагогічного партнерства між педагогами та батьками у створенні сприятливого освітнього середовища для підтримки та розвитку обдарованості дітей дошкільного віку в умовах воєнного стану.

1. Вплив воєнних дій на розвиток обдарованих дошкільнят

Війна несе з собою не лише фізичну небезпеку, але й глибокі психологічні травми, які можуть мати довготривалі наслідки для розвитку дитини. Обдаровані діти, з їхньою підвищеною чутливістю та інтенсивністю переживань, особливо вразливі до стресових факторів. Постійні тривоги, невизначеність, втрата звичного ритму життя можуть призвести до емоційної нестабільності, зниження пізнавальної активності та втрати інтересу до навчання. Як підкреслює В. М. Помагайбо, «травматичний досвід може блокувати природну допитливість дитини, її прагнення до дослідження та творчості» [5, с. 87].

Обмеження, пов'язані з воєнним станом (перебування в укриттях, відсутність доступу до звичних освітніх ресурсів, вимушена зміна місця проживання), також створюють значні перешкоди для повноцінного розвитку обдарованості. Діти можуть втрачати можливість для стимулюючої взаємодії, реалізації своїх творчих задумів та задоволення пізнавальних потреб.

Приклад: Маленький Сашко, який до війни захоплювався конструюванням складних моделей, через часті повітряні тривоги та відсутність необхідних деталей в евакуації втратив інтерес до свого улюбленого заняття. Лише завдяки спільним зусиллям мами, яка знаходила підручні матеріали для творчості, та виховательки, яка організовувала онлайн-зустрічі з іншими дітьми для обміну ідеями, Сашко поступово повернувся до свого захоплення.

2. Сутність та принципи педагогічного партнерства в умовах війни

Педагогіка партнерства, як зазначає О. Л. Зверева, «ґрунтується на принципах взаємоповаги, довіри, рівноправності сторін, відповідальності за результати виховання та навчання дитини» [3, с. 45]. В умовах війни ці принципи набувають особливого значення, адже лише об'єднавши зусилля, педагоги та батьки можуть створити для обдарованої дитини острівець стабільності, підтримки та розвитку.

Основними принципами педагогічного партнерства в контексті воєнних дій є:

- **Пріоритетність інтересів дитини:** Усі рішення та дії педагогів і батьків мають бути спрямовані на забезпечення фізичної та психологічної безпеки, а також на задоволення освітніх потреб обдарованої дитини.

- **Взаємна довіра та повага:** Педагоги повинні з розумінням ставитися до тривог та проблем батьків, пов'язаних з війною, а батьки – до складностей роботи педагогів в умовах нестабільності.

- **Відкритий діалог та обмін інформацією:** Регулярне та своєчасне інформування батьків про особливості розвитку дитини, її досягнення та труднощі, а також отримання від батьків інформації про її стан та потреби вдома є запорукою ефективної підтримки.

- **Спільне прийняття рішень:** Залучення батьків до обговорення питань, що стосуються організації освітнього процесу, розробки індивідуальних планів розвитку та підтримки обдарованості.

- **Взаємна відповідальність:** Розподіл відповідальності між педагогами та батьками за створення умов для розвитку дитини та досягнення освітніх результатів.

3. Роль педагогів у налагодженні партнерської взаємодії з батьками обдарованих дошкільнят під час війни

В умовах воєнної невизначеності роль педагога не обмежується лише організацією освітнього процесу. Він стає своєрідним психологічним містком між дитиною та зовнішнім світом, а також ключовою фігурою у налагодженні ефективної співпраці з батьками.

3.1. Створення атмосфери довіри та підтримки: Педагог має бути емпатичним, уважним до емоційного стану як дітей, так і їхніх батьків. Регулярні індивідуальні бесіди, виявлення розуміння та підтримки допомагають батькам відчувати себе почутими та зрозумілими.

Приклад: Вихователька Олена під час онлайн-зустрічей з батьками не лише обговорювала навчальні питання, але й цікавилася їхнім самопочуттям, ділилася інформацією про доступні ресурси психологічної підтримки та створювала неформальну атмосферу спілкування.

3.2. Інформування та консультування батьків: Педагог повинен своєчасно надавати батькам інформацію про особливості розвитку обдарованої дитини, її сильні сторони та потреби, а також консультувати щодо методів підтримки її потенціалу в домашніх умовах.

Цитата: «Педагог повинен бути не лише носієм знань, але й мудрим порадиником для батьків у питаннях виховання та розвитку дитини» [1, с. 78].

3.3. Залучення батьків до освітнього процесу: Педагог може заохочувати батьків до участі в онлайн-заняттях, проєктах, майстер-класах, ділитися своїми знаннями та вміннями. Це сприяє збагаченню освітнього середовища та зміцненню зв'язку між родиною та дошкільним закладом.

Приклад: Вихователька Ірина запропонувала батьку одного з обдарованих хлопчиків, який є інженером, провести онлайн-заняття з конструювання для дітей, що викликало великий інтерес та ентузіазм.

3.4. Спільне планування та оцінювання розвитку дитини: Залучення батьків до розробки індивідуальних планів розвитку (ІПР) для обдарованих дітей та обговорення результатів їхньої реалізації сприяє підвищенню відповідальності обох сторін за успіх дитини.

4. Роль батьків у створенні освітнього середовища для обдарованих дошкільнят у партнерстві з педагогами під час війни

Батьки є першими та найважливішими вихователями дитини. В умовах війни їхня роль у підтримці обдарованості набуває особливого значення. Активна участь у партнерській взаємодії з педагогами є запорукою створення цілісного та ефективного освітнього середовища.

4.1. Забезпечення емоційної підтримки та безпеки вдома: Створення спокійної та стабільної атмосфери вдома, виявлення розуміння та терпіння до емоційних проявів дитини є першочерговим завданням батьків.

Цитата: «Сім'я є головним осередком виховання, де закладаються основи особистості дитини» [2, с. 9].

4.2. Створення розвивального середовища в домашніх умовах: Навіть в обмеженому просторі батьки можуть організувати для дитини можливості для творчості, пізнання та гри. Надання доступу до книг, розвиваючих ігор, матеріалів для малювання та конструювання сприяє підтримці її інтересів та здібностей.

Приклад: Мама маленької художниці Софійки, перебуваючи в евакуації, знаходила час для спільних малювань, використовуючи підручні матеріали, та

підтримувала її інтерес до мистецтва, переглядаючи онлайн-екскурсії картинними галереями.

4.3. Активна участь у житті дошкільного закладу (онлайн/офлайн): Регулярне спілкування з педагогами, участь у батьківських зборах, консультаціях, спільних проєктах допомагають батькам бути в курсі освітнього процесу та вчасно реагувати на потреби дитини.

4.4. Підтримка індивідуальних інтересів та нахилів дитини: Батьки мають спостерігати за проявами обдарованості своєї дитини, заохочувати її захоплення, створювати умови для поглибленого вивчення цікавих для неї тем (наприклад, через книги, онлайн-ресурси, гуртки).

5. Практичні аспекти співпраці педагогів та батьків у підтримці обдарованих дошкільнят під час війни

В умовах воєнного стану форми співпраці можуть зазнавати змін, але їхня важливість лише зростає.

- **Онлайн-комунікація:** Використання месенджерів, відеоконференцій, електронної пошти для оперативного обміну інформацією, проведення консультацій та батьківських зборів.

- **Спільні онлайн-проєкти та майстер-класи:** Організація віртуальних заходів, у яких беруть участь як діти, так і батьки, сприяє згуртуванню та обміну досвідом.

- **Створення онлайн-платформ для обміну ресурсами:** Педагоги та батьки можуть ділитися корисними посиланнями на освітні матеріали, психологічну підтримку, ідеї для розвиваючих занять вдома.

- **Індивідуальні консультації:** Проведення регулярних онлайн або телефонних консультацій для обговорення індивідуальних потреб та прогресу кожної обдарованої дитини.

- **Залучення батьків до створення адаптованих навчальних матеріалів:** Батьки можуть допомагати у пошуку та створенні простих, але ефективних навчальних матеріалів з підручних засобів в умовах обмежених ресурсів. створенні спільних проєктів.

Приклади створення спільних проєктів.

Проект «Історія моєї родини під час війни»

Мета:

- Заохотити дітей до пізнання історії своєї родини в контексті воєнних подій.
- Розвивати навички розповіді, слухання, емпатії та співпереживання.
- Сприяти усвідомленню дітьми власної причетності до історії країни.
- Зміцнювати зв'язок між поколіннями та цінувати сімейні історії.
- Надавати дітям можливість висловити свої почуття та думки щодо війни через призму особистих історій.

Зміст та етапи реалізації:

1. Підготовчий етап (спільна робота педагога та батьків):

- **Бесіди з батьками:** Педагог обговорює з батьками можливість участі в проєкті, наголошує на важливості делікатного підходу дотравматичних спогадів, пропонує можливі формати представлення історій (розповідь, фотографії, малюнки, короткі відео).
- **Підготовка матеріалів:** Батьки разом з дитиною збирають історії, фотографії, малюнки, пов'язані з досвідом їхньої родини під час війни (евакуація, волонтерство, допомога іншим, очікування, переживання). Важливо зосередитися на історіях, які дитина може зрозуміти та емоційно опрацювати.
- **Обговорення з дітьми:** Педагог проводить попередні бесіди про те, що таке історія, як її зберігають, чому важливо пам'ятати події.

2. Основний етап (робота з дітьми в дитячому садку та вдома):

- **Розповіді дітей:** Діти діляться історіями своїх родин (за бажанням та готовністю). Педагог створює атмосферу довіри та підтримки, заохочує дітей слухати одне одного, ставити запитання.
- **Використання візуальних матеріалів:** Розгляд фотографій, малюнків, предметів, пов'язаних з історіями.
- **Творча діяльність:** Діти можуть відобразити почуті історії у своїх малюнках, аплікаціях, ліпленні.
- **Створення спільної «Книги пам'яті» або «Стіни історій»:** Зібрані історії, малюнки, фотографії оформлюються у спільний альбом або виставляються на спеціально відведеній стіні.

3. Заключний етап:

- **Презентація проєкту:** Діти розповідають про свої внески до спільної «Книги» або «Стіни».
- **Рефлексія:** Обговорення з дітьми їхніх почуттів та розуміння почутих історій.
- **Подяка батькам:** Відзначення участі батьків у проєкті.

Роль батьків:

- Делікатно ділитися історіями, адаптованими для дитячого розуміння.
- Допомогати дитині збирати матеріали (фото, малюнки).
- Підтримувати дитину під час її розповіді, виявляти терпіння та розуміння.
- Заохочувати дитину до слухання історій інших дітей.

Розвиваючий потенціал для обдарованих дітей:

- Розвиток мовлення та комунікативних навичок.
- Збагачення словникового запасу.
- Розвиток уяви та творчого мислення.
- Формування історичної свідомості та патріотизму.
- Розвиток емпатії та співчуття.
- Надання можливості для самовираження та опрацювання емоцій.

Проект «Мій улюблений герой-захисник»

Мета:

- Сприяти формуванню у дітей почуття гордості за захисників України.
- Розвивати уявлення про героїзм, мужність та відвагу.
- Заохочувати дітей до творчого самовираження через образи героїв.
- Виховувати повагу до людей, які захищають нашу країну.
- Надавати дітям позитивні приклади для наслідування.

Зміст та етапи реалізації:

1. Підготовчий етап (спільна робота педагога та батьків):

- **Бесіди з батьками:** Обговорення можливостей розповісти дітям про різних захисників (військових, волонтерів, медиків, рятувальників), використовуючи доступні та зрозумілі приклади.
- **Підготовка матеріалів:** Фотографії, ілюстрації, розповіді про героїчні вчинки (адаптовані для дошкільного віку).
- **Обговорення з дітьми:** Бесіди про те, хто такі герої, які якості їм притаманні, кого вони вважають героями.

2. Основний етап (робота з дітьми в дитячому садку та вдома):

- **Знайомство з героями:** Педагог розповідає дітям про різних захисників, їхню роль та важливість їхньої роботи. Батьки можуть розповідати про знайомих, які стали на захист країни (з урахуванням безпеки та психологічного стану дитини).
- **Творча діяльність:** Діти створюють образи своїх улюблених героїв у малюнках, аплікаціях, ліпленні, конструюванні.
- **Ігри-імітації:** Діти можуть грати в «героїв-рятувальників», «військових», відтворюючи їхні дії та якості.
- **Створення «Галереї героїв»:** Дитячі роботи оформлюються у спільну виставку.
- **Написання листів або малювання вітальних листівок для захисників (за бажанням та можливістю).**

3. Заключний етап:

- **Презентація «Галереї героїв»:** Діти розповідають про своїх героїв та чому вони їх обрали.
- **Рефлексія:** Обговорення з дітьми значення героїзму та мужності.
- **Висловлення подяки захисникам (наприклад, через передачу дитячих малюнків волонтерам).**

Роль батьків:

- Розповідати дітям про героїв зрозумілою мовою.
- Допомогати дитині у виборі «улюбленого героя».
- Заохочувати творчість дитини у відображенні образу героя.
- Підтримувати ініціативу дитини у висловленні подяки захисникам.

Розвиваючий потенціал для обдарованих дітей:

- Розвиток уяви та фантазії.

- Збагачення знань про історію та сучасність України.
- Формування громадянської позиції та патріотизму.
- Розвиток художніх та творчих здібностей.
- Виховання почуття вдячності та поваги.
- Надання позитивних емоційних переживань.

Проект «Малюємо мир»

Мета:

- Сприяти вираженню дітьми їхнього розуміння та бачення миру через образотворчу діяльність.
- Розвивати творчість, фантазію та уяву.
- Надавати дітям можливість опрацювати свої емоції та надії, пов'язані з миром.
- Виховувати прагнення до миру та добра.
- Зміцнювати віру в позитивне майбутнє.

Зміст та етапи реалізації:

1.Підготовчий етап (спільна робота педагога та батьків):

- **Бесіди з батьками:** Обговорення важливості підтримки позитивного емоційного стану дітей, створення вдома атмосфери надії та віри в мир.
- **Підготовка матеріалів:** Різноманітні матеріали для малювання (фарби, олівці, фломастери, крейда), папір різних форматів.
- **Обговорення з дітьми:** Бесіди про те, що таке мир, з чим він асоціюється (сонце, квіти, усмішки, друзі, родина, спокій).

2.Основний етап (робота з дітьми в дитячому садку та вдома):

- **Малювання на тему «Мій мир»:** Діти вільно виражають свої уявлення про мир за допомогою образотворчих засобів. Педагог заохочує їхню фантазію, не обмежує у виборі кольорів та образів.
- **Створення колективної композиції «Мирне небо над Україною»:** Діти разом створюють велику картину, що символізує мирне майбутнє країни.
- **Використання різних технік малювання:** Заохочення дітей до експериментів з різними матеріалами та техніками.
- **Обговорення дитячих робіт:** Діти розповідають про те, що вони зобразили, які емоції вклали у свої малюнки.

3.Заключний етап:

- **Організація виставки «Малюємо мир»:** Дитячі роботи демонструються в дитячому садку або онлайн.
- **Рефлексія:** Обговорення з дітьми їхніх відчуттів після створення малюнків, їхніх надій на мир.
- **Обмін малюнками з іншими дитячими садками або передача їх волонтерам як символ надії.**

Роль батьків:

- Створення вдома спокійної та творчої атмосфери.
- Надання дитині необхідних матеріалів для малювання.

- Заохочення дитини до вираження своїх почуттів через малюнок.
- Обговорення з дитиною її малюнків, виявлення інтересу до її творчості.

Розвиваючий потенціал для обдарованих дітей:

- Розвиток уяви, фантазії та творчого мислення.
- Вдосконалення образотворчих навичок.
- Розвиток емоційного інтелекту та вміння виражати свої почуття.
- Формування позитивного світогляду та віри в майбутнє.
- Сприяння психологічному розвантаженню та зниженню тривожності.

Впровадження цих проєктів у співпраці з батьками допоможе створити підтримуюче та розвивальне освітнє середовище для обдарованих дошкільнят в складних умовах воєнного часу, сприяючи їхньому емоційному благополуччю та розкриттю їхнього потенціалу. Важливо пам'ятати про гнучкість та адаптивність у реалізації проєктів, враховуючи індивідуальні потреби та можливості кожної дитини та її родини.

Висновок. Спільними зусиллями, керуючись принципами взаємної довіри, поваги та відповідальності, педагоги та батьки можуть створити таке освітнє середовище, яке, незважаючи на жахіття війни, сприятиме розквіту талантів юних українців, адже, як мудро зазначає В. О. Сухомлинський: «У дитинстві відкривається джерело творчих сил людини» [6, с. 56]. Наше спільне завдання – не дати цьому джерелу згаснути, а допомогти йому пробитися крізь руїни війни та засяяти на благо майбутньої, мирної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко А. М. Дошкільна педагогіка: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 416 с.
2. Головань М. С. Соціалізація та виховання дітей дошкільного віку в умовах сім'ї та дитячого садка. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2018. 280 с.
3. Зверєва О. Л., Ганічева А. Н. Взаємодія дошкільного закладу з сім'єю: методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2010. 160 с.
4. Концепція розвитку педагогіки партнерства. Міністерство освіти і науки України. [Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України (<https://mon.gov.ua/>).]
5. Помагайбо В. М. Психологічна допомога дітям та підліткам, які пережили травматичні події: навчально-методичний посібник. Київ: Главник, 2008. 160 с.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ: Радянська школа, 1969. 256 с.
7. Веб-сайти науково-педагогічних бібліотек та інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Шевченко С. М.,

*кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,*

shevchenko_s_n@ukr.net

ORCID ID iD: 0000-0002-0432-8893

ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ОСНОВ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В 1990–2009 РОКАХ

Анотація. У статті здійснено аналіз формування змісту та законодавчих основ загальної середньої освіти у процесі національно-патріотичного виховання школярів. Акцентовано необхідність посилення уваги до проблем національно-патріотичного виховання, зокрема, виховання патріотизму як базової якості особистості. Доведено, що виховання учнів повинно здійснюватися на законодавчій основі у процесі усього періоду навчання у закладах середньої освіти та позашкільних різносторонніх заходів на засадах національних, загальнолюдських цінностей і морально-естетичних ідеалів гуманістичного світогляду.

Ключові слова: зміст загальної і середньої освіти, навчальні програми, зміст загальноосвітніх предметів, матеріали та методичні рекомендації, національно-патріотичне виховання, культура та історія України.

Abstract. The article analyzes the formation of the content and legislative foundations of general secondary education in the process of national-patriotic education of schoolchildren. The need to increase attention to the problems of national-patriotic education is emphasized, in particular, the education of patriotism as a basic quality of the personality. It is proved that the education of students should be carried out on a legislative basis throughout the entire period of study in secondary education institutions and out-of-school multifaceted activities on the basis of national, universal values and moral and aesthetic ideals of the humanistic worldview.

Keywords: content of general and secondary education, curricula, content of general education subjects, materials and methodological recommendations, national-patriotic education, culture and history of Ukraine.

Патріотичне виховання у школі – це важливий компонент формування змісту на законодавчих основах шкільної освіти – громадянської свідомості, любові до Батьківщини та відповідальності перед суспільством. У період з 1990 по 2009 роки національно-патріотичне виховання в Україні зазнало значної трансформації, відображаючи прагнення до формування національної ідентичності та громадської свідомості серед молоді. У цей час були розроблені та впроваджені документи, що регламентували патріотичне виховання, де дієвим засобом відбувалося практично реформування освітньої галузі загалом та шкільної освіти та частково стала наявністю міцної законодавчої бази. Її склали

Конституція України, закони України, укази й розпорядження Президентів України, нормативно-правові документи з питань освіти, розпорядження Міністерства освіти і науки України, місцевих органів державної влади.

Вагомим здобутком цього періоду в загальній середній освіті стали такі нормативно-правові документи, як: Концепція середньої загальноосвітньої школи України, 1991; Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), 1993; Концепція державного стандарту загальної середньої освіти в Україні, 1996; Закон України «Про загальну середню освіту», 1999; Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа), 2001; Національна доктрина розвитку освіти, 2002; Концепція профільного навчання в старшій школі, 2003, 2009 та ін. Визначальні вектори для подальших змін у змісті освіти задекларувала Національна доктрина розвитку освіти. У доктрині було окреслено стратегію й основні напрями розвитку освіти в Україні в першій чверті ХХІ ст. Провідними в освіті та її змісті проголошено передусім гуманістичний і національний принципи («Стратегія мовної освіти»). Стратегічними цілями «Національної доктрини...» було визначено гуманізацію і гуманітаризацію навчального процесу, виховання школярів на засадах національних, загальнолюдських цінностей і морально-естетичних ідеалів гуманістичного світогляду. В документі зазначалось, що освіта – це галузь, яка утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями. Національна доктрина мала забезпечити перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти.

Історико-джерелознавче пізнання документів (закони, програми, стратегії, концепції, аналітичні матеріали) свідчать, що впродовж періоду з 1991 по 2009 роки в Україні динамічно розробляли новий зміст загальної середньої освіти на засадах демократичних, загальнолюдських і національних цінностей, стандартизації як чинника освітньої якості та збереження єдиного освітнього простору. Провідну роль у цьому процесі відіграли вчені НАПН України та її наукових установ. Ученими було підготовлено ряд документів, концепцій та інших освітянських аналітичних матеріалів. Так, *Концепція національного виховання (2009)*, яка визначала основні напрями та принципи формування національної свідомості та *Державні програми та методичні рекомендації*, які надавали практичні поради для освітян щодо реалізації патріотичного виховання в навчальному процесі містили інформацію про кардинальні зміни в змісті загальної середньої освіти: від проголошення нових принципів його конструювання (національний, демократичний, гуманістичний, диференціації та індивідуалізації, гуманітаризації, дитино центричний, науковий, стандартизації, наступності, варіативності та ін).

У 1990-ті по 2009-й роки загальними тенденціями оновлення *шкільної освіти* стали демократизація і деполітизація її змісту, насичення національним компонентом, розробка проектів державних стандартів у шкільній освіті зокрема історичній галузі, впровадження компетентнісного підходу до побудови її змісту, гуманітаризація, реалізація ідей варіативності тощо; засвідчено відбиття у змісті шкільної історичної освіти результатів переосмислення історичного минулого України і світу. Важливим напрямом діяльності державних органів, наукових, освітніх установ стосовно реалізації політики України у галузі шкільної історичної освіти була їх робота щодо оновлення змісту шкільних навчальних програм з історії та його відображення у шкільних підручниках і посібниках.

Одними з головних напрямів оновлення змісту загальної і середньої освіти було: широке відображення національної історії, духовної та матеріальної культури, мистецтва в органічній єдності із світовою історією, культурою, здобутками людської цивілізації. Ними виявилось те, що в шкільному курсі історії України по-новому почали розглядатись питання, які стосувались Київської Русі, Визвольної війни українського народу середини XVII ст., відродження його національної свідомості у XIX ст., подій Української революції 1917–1921 рр., періоду непу, ін. Вперше при викладанні цього курсу були оприлюднені матеріали про Голодомор 1932–1933 рр. в Україні, невідомі сторінки Другої світової війни, післявоєнного періоду тощо. Дещо в меншій мірі зміни торкнулися шкільного курсу *всесвітньої історії*. Та все ж певної корекції зазнали такі теми, як «Зародження капіталістичних відносин в Англії», «Великі географічні відкриття», «Завершення формування індустріального суспільства у провідних країнах світу наприкінці XIX – на початку XX ст.», «Друга світова війна», «Світ після Другої світової війни», «Країни Східної Європи» ін.

Невід’ємним складником трансформаційних процесів сучасної України виступало оновлення освітньої галузі, у тому числі оптимізація змісту й *викладання курсів історії у школі*.

Серед напрямів оновлення змісту загальної і середньої освіти визначено: встановлення більш раціонального співвідношення часу на вивчення соціально-гуманітарних, природничо-математичних, мовних, художньо-естетичних предметів, на трудове і фізичне виховання; визначення оптимального поєднання класичної спадщини і сучасних досягнень відповідної науки в змісті окремих навчальних предметів; відображення в змісті освіти інтегративних процесів, які відбуваються в сучасній науці та виробництві, запровадження ряду інтегративних курсів з метою формування цілісної наукової картини розвитку природи і суспільства і усунення навчального перевантаження учнів; узагальнення, систематизація і генералізація знань на основі фундаментальних

наукових ідей, теорій, законів, принципів, наукових картин світу; врахування, інтересів учнів та їхніх індивідуальних особливостей, орієнтація змісту на розвиток здібностей та емоційно-ціннісних ставлень учнів, їх наукового світогляду та творчого мислення; посилення гуманістичного, політехнічного і екологічного спрямування змісту освіти, дієвості засвоюваних учнями знань; забезпечення варіативності навчальних планів і програм з метою врахування як регіональних і національних особливостей, так і відмінностей в інтелектуальній, емоційній, моральній сферах учнів у темпах і рівнях психічного розвитку дітей.

Конструювання змісту загальної середньої освіти в 1990-х рр. вимагало його стандартизації, що означало створення системи основних показників, які є складовими державної норми освіченості. Освітні стандарти відтворюють елементи відповідної системи знань і способів діяльності, якими має оволодіти учень у процесі навчання предмета [1, с. 8]. Саме тому Державний стандарт містив базовий навчальний план середньої школи (розподіл навчального часу між освітніми галузями). Він визначав зміст навчання і співвідношення навчальних предметів за роками навчання, тривалість їхнього вивчення, тижневе навантаження учнів на різних ступенях навчання та його структуру (державний компонент як інваріантна частина базового плану і регіональний та шкільний компоненти як варіативна його частина; додаткові години на окремі освітні галузі, індивідуальні та групові заняття; курси за вибором, факультативні заняття тощо).

Відомо, що інваріативна складова змісту цього плану була спільною для всіх загальноосвітніх закладів України і, таким чином, визначала її загальнодержавний компонент. Варіативну складову формував сам навчальний заклад на основі власних можливостей та інтересів і побажань батьків та учнів. Зазначимо, що інваріативна складова виходила із вимог державного стандарту, який розроблявся Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук України і затверджувався Кабінетом Міністрів України. Відзначимо і те, що в Україні перші спроби розроблення Державного стандарту загальної середньої освіти були здійснено в 1994 р. [1, с. 6] та в 1996 р. Міністерством освіти України було засновано науково-координаційну раду, результатом якої стало створення концепції Державного стандарту загальної середньої освіти. Також, нам, у процесі дослідження стало відомо, що Міністерство народної освіти України в 1991 р. офіційно звернулося до науково-методичної лабораторії КДПІ ім. М. П. Драгоманова

з метою поглиблення знань учнів з історії України в листопаді та підготувати матеріали та методичні рекомендації щодо використання навчальних телепередач з історії України у 1991/1992 н. р. на друге півріччя відповідно до розробленого календарно-тематичного плану [2, с. 2; 12–27]. Так,

за офіційним клопотанням вищих органів освіти з'явилися телепередачі, які транслювалися по п'ятницях, починаючи з 17 січня по 22 травня 1992 р. для учнів 8 класу (3-й урок, початок о 10.35) та з 24 січня по 15 травня 1992 року для учнів 9 класу (4-й урок, початок о 11.40).

Розглянемо:

Календарно-тематичний план телепередач який мав такий вигляд

(табл.1)

№ з/п	Дата	Тема	Клас
1.	17.01.	Побут і звичаї українського народу у XVI – першій половині XVII ст.	8 клас
2.	07.02	З історії книгодрукування на Україні.	8 клас
3	06.03	Опришківський рух. Олекса Довбуш.	8 клас
4	13.03	Києво-Могилянська академія. Її заснування та значення.	8 клас
5	22.05	Г. С. Сковорода – видатний український просвітитель, учений і поет XVIII ст.	8–9 клас

(табл.2)

№ з/п	Дата	Тема	Клас
1.	24.01.	Декабристи на Україні.	9 клас
2.	31.01	Устим Кармалюк – гнів і гордість України.	9 клас
3	14.02	Кирило-Мефодіївське товариство.	9 клас
4	28.02	Музика на Україні у першій половині XIX ст. (С. С. Гулак-Артемовський).	9 клас
5	15.05	Розвиток живопису на Україні у другій половині XIX ст.	9 клас

Упродовж 90-х років транслювання телепередач здійснювалось для всіх класів (5–11 кл.) загальноосвітніх шкіл України. Це полегшувало роботу для вчителів історії та організацію навчальної діяльності в усіх школах. Крім того, окремо значний вплив на формування змісту шкільної історії та привернення уваги до окремих подій, фактів, осіб, а також відтворення історичної пам'яті в українському суспільстві на початку XXI ст. мали укази та розпорядження президентів України Л. Кравчука (1991–1994 рр.), Л. Кучми (1994–2004 рр.) та В. Ющенка (2004–2010 рр.); постанови Кабінету Міністрів України; накази та рекомендаційні листи Міністерства освіти і науки України, інші документи. Одними з них були матеріали з періодичних видань «Голос України», «Офіційний вісник України», «Урядовий кур'єр» за 1993–2009 роки з яких було зібрано перелік указів та розпоряджень президентів України щодо відзначення знаменних подій та вшанування імен визначних осіб з історії України за цей період. Відбувалося активне інтегрування патріотичних елементів у зміст таких загальноосвітніх предметів:

- **історія та література**, де робився акцент на вивченні подій та постатей, що формували українську державність та відображали національні цінності;

- **математика та природничі науки**, де використовували приклади з історії та культури України для ілюстрації математичних задач або природничих явищ;
- **мистецтво та музика**, де діти знайомилися з українськими народними піснями, танцями, орнаментами та іншими елементами національної культури.
- Національно-патріотичне виховання у змісті навчальних дисциплін та виховній роботі у всіх класах – від початкової школи до старших класів через конкретні предмети:
 - початковій школі(1–4 класи):
- **українська мова та читання** – через тексти про рідний край, родину, традиції, народні казки;
- **Я і Україна (до 2004 року) / природознавство і громадянська освіта** - знання про державні символи, історію та географію України;
- **музика, образотворче мистецтво** – знайомство з народними піснями, орнаментами, обрядами;
 - середній школі (5–9 класи):
- **історія України** – вивчення героїчних сторінок боротьби за незалежність, козацтва, визвольного руху;
- **література** – твори про любов до Батьківщини, моральні цінності, долю народу;
- **географія України** - знання про природні багатства, регіони, народи України;
- **основи здоров'я/етика** – формування особистої відповідальності перед суспільством, поняття громадянства;
 - старшій школі (10–11 класи):
- **правознавство** - поняття про права і обов'язків громадянина, роль держави;
- **історія України (поглиблений курс)**: глибше вивчення боротьби за незалежність, національної ідентичності;
- **фізична культура та захист Вітчизни (для хлопців)** – початки військово-патріотичного виховання.

У виховній роботі, де школа – це життєвий простір дитини; тут вона не просто готується до життя, а живе. Тому виховна робота планується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проектувальника життя, гармонізації та гуманізації стосунків між учнями і педагогами, школою і родиною, керуючись ідеями самоцінності дитинства, демократичного діалогу між поколіннями. І в цьому важливу роль відіграє позакласна робота. Її мета полягає у задоволенні інтересів і запитів дітей, розвитку їх творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкування. Домінуюча роль в її організації належить класному керівнику, який є передусім організатором позакласних виховних заходів. Саме на вчителя покладається велична місія навчання, розвитку і, що найважливіше, виховання дітей. Встановлено, що у

шкільній та позашкільній освіті застосовувалися такі методи і форми роботи, як **інтерактивні методи навчання:**

- дискусії, дебати на теми історії, культури, героїзму українців;
- *проектна діяльність* (учні створюють презентації, відео, буклети про історичні події, видатних діячів, національні символи);
- *рольові ігри* (моделювання ситуацій, наприклад, засідання Ради оборони, участь у волонтерській діяльності);
- *проведення творчих конкурсів* (роботи на патріотичну тематику: «Я люблю Україну», «Кращий знавець історії України», «Мова – душа народу», «Моя рідна пісня», «Шануймо традиції предків» «Ніхто не забутий, ніщо не забуто», «Пам'ятаємо про жертви Голодомору», «Пам'ятай про подвиг, шануй ветерана»);
- *відвідування гуртків та секцій* (вивчення історії, культури та традицій України).

Серед виховних заходів основні такі:

- *меморіально-пам'ятні лінійки*, години пам'яті, присвячені визначним подіям (День захисника України, День Соборності, День незалежності України, День Конституції України тощо).

Зустрічі з ветеранами, військовими, волонтерами:

- участь у патріотичних акціях («Лист пораненому солдату», «Жовто-блакитна стрічка»).

Навчальні - екскурсії та поїздки:

- *культурно-просвітницькі* – відвідування музеїв, меморіалів, історичних місць, садиб; екскурсії до військових частин, участь у військово-патріотичних таборах.

Із засобами використання мистецтва:

- конкурси малюнків, віршів, пісень на патріотичну тематику; проведення театралізованих вистав, присвячених історичним подіям або народним традиціям; проведення фестивалів патріотичної пісні.

Інформаційно-цифрові ресурси:

- використання відео, фільмів, віртуальних музеїв; інтернет-уроки та онлайн-зустрічі з відомими діячами, істориками.

Співпраця з громадськими організаціями:

- залучення до волонтерських рухів, благодійних проєктів;
- спільні заходи з молодіжними патріотичними організаціями.

Названі методи і форми роботи, різні виховні заходи відповідно до навчально виховного процесу загальної середньої освіти активно впроваджувалися ученими, освітянами та науковцями НАПН України на законодавчому рівні. У 1999 році було продовжено, оновлення змісту загальної та середньої освіти: з прийняттям Закону України «Про загальну середню

освіту», а також Постанови Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» (2000), які передбачали розроблення Державних стандартів базової та повної загальної освіти до 2003 р., активізувалася робота над Державним стандартом історичної освіти [6]. Саме тому впродовж цього періоду у педагогічній та історичній науках відбувалися істотні зміни, що знайшли своє відображення в офіційному визнанні педагогічною громадськістю необхідності перегляду парадигми філософії освіти, що і зумовило прийняття Кабінетом Міністрів України 14 січня 2004 р. постанови «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти». Документ чітко визначав структурні компоненти освітньої галузі «Суспільствознавство» – історія рідного краю, історія України, всесвітня історія, право, мораль, економіка, філософія, громадянська освіта» [5, с. 19]. Загальною основою Стандарту стало забезпечення в процесі конструювання змісту шкільної суспільствознавчої, історичної освіти балансу політичних, культурних, етно соціальних та інших цінностей за умови домінування загальнолюдських [4, с. 9]. Таким чином, зміни в політичному та громадському житті українського суспільства актуалізують питання національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яке вперше за роки незалежності України розглядається як головний чинник збереження національної безпеки та єдності. Патріотизм стає індикатором, маркером духовного оздоровлення народу, передбачає трансформацію громадянської свідомості, пробуджує національну самосвідомість й ґрунтується на моральній основі. Адже «національне – це надягти вишиту сорочку чи розмовляти українською мовою; обвішати стіни своєї хати рушниками. Національне – це українська пісня, Дніпро, левада, лелека на клуні, барвистий український одяг тощо. Націоналістичне – це дати відсіч шовіністові-колонізаторові, це публічно постати проти русифікації, це повсякчас обстоювати своє, українське, національне, це активно популяризувати історію, культуру України, її етнос, психологію національного характеру тощо; вести агітацію і пропаганду на захист України повсюдно й повсякчасно» [8, с. 210]. Як зазначають дослідники: «тисячу років тому Конфуцій закликав: «Уперед – до пращурів!» У наш час ці слова набули нового, сучасного смислу. Тому проблеми національно-патріотичного виховання мають розглядатися не лише з позицій сьогодення, й у контексті педагогічної спадщини минулого» [9, с. 196]. За словами В.О. Сухомлинського – серед характерних ознак патріотизму визначалися такі якості і риси, які ми повинні формувати у дітей:

- розуміння і сприйняття української ідеї;
- сприяння розбудові державної незалежності;
- засвоєння національних цінностей: української культури, мови;

– прищеплення шанобливого ставлення до історичної пам'яті [7].

Тому оновлення змісту загальної і середньої освіти України у 1990-2009 роках набуло формування творчого і водночас ціннісно-смыслового ставлення людини до дійсності, розвитку її творчої унікальності, зокрема у вивченні своєї мови, культури та цінностей, що проглядається безпосередньо в українських учених-інтелектуалах минулого та сьогодення; конкретизації, національно-патріотичного виховання, яке реалізовувалося у всіх класах через навчальні програми з основних предметів та позашкільну виховну роботу. Отже, цей період став основним фундаментом у змісті загальної та середньої освіти для подальшого розвитку національно-патріотичного виховання в Україні, сприяючи формуванню свідомих громадян, які цінують свою культуру та історію України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. Державний стандарт шкільної історичної освіти: в пошуках оптимального варіанту // Історія в школах України. 2003. № 2. С. 6–8.
2. Короткий зміст та методичні рекомендації щодо використання навчальних телепередач з історії України на 1991/92 н. р. (II півріччя) // Інформ. зб. Міністерства народної освіти Української РСР. 1991. № 23. С. 12–27.
3. Кульчицький С. Державний стандарт освіти й вимоги до нового покоління підручників з історії // Українська історична дидактика: міжнародний діалог (фахівці різних країн про сучасні українські підручники з історії) : зб. наук. ст. К. : Генеза, 2000. С. 227–232.
4. Пометун О. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні // Історія України. 2006. № 19. С. 8–13.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. 2004. № 1–2. С. 19.
6. Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2000 р. № 1717 / Офіційний вісник України. 2000. Груд. № 47. С. 4–5.
7. Сухомлинський В.О. 24 серпня – день незалежності України. 24.08.2020. <https://opal.kr.ua/24-серпня-день-незалежності-україни/>
8. Шевченко С.М. Патріотизм як індикатор духовного оздоровлення народу та вихованні молодого покоління. Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, May 1-2, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 210-211. <http://www.wayscience.com/konferentsiya-4-1-2-travnnya-2025/> <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745311/>
9. Шевченко С.М. Проблеми національно-патріотичного виховання у контексті педагогічної спадщини Г. Ващенка. Recent Trends in Science: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, May 8-9, 2025. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 196-197. <http://www.wayscience.com/umovi-publikatsiyi-tez-dopovidi/> <http://www.wayscience.com>
10. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745368/>

Шибка О. С.,
керівник гуртка Астрономії та ІТ,
КЗПО «Центр розвитку дітей та молоді «СтартУм»
Дніпровської міської ради, Україна;
astronomy@ukr.net

Шибка Г. І.,
керівник гуртка радіоелектроніки та мікропроцесорної техніки,
КЗПО «Центр розвитку дітей та молоді «СтартУм»
Дніпровської міської ради, Україна;
astronomy@ukr.net

ФАСИЛІТАЦІЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

У статті висвітлюється практичний досвід підготовки обдарованих вихованців технічних гуртків до наукових конкурсів і конференцій в умовах воєнного стану, інформаційних викликів і цифрової трансформації освіти. Ключовими аспектами є роль керівника як фасилітатора, використання штучного інтелекту та створення сучасної наукової бібліотеки для дітей. Ключові слова: позашкільна освіта, обдаровані діти, наукова робота, гурткова діяльність, штучний інтелект.

This article presents practical experience in preparing gifted students of technical hobby groups for scientific competitions and conferences under martial law, information challenges, and the digital transformation of education. Key aspects include the teacher's role as a facilitator, the use of artificial intelligence, and the creation of a modern children's scientific library. Keywords: extracurricular education, gifted children, research work, hobby group activities, artificial intelligence.

Понад 30 років ми працюємо у системі позашкільної освіти з обдарованими дітьми – вихованцями технічних гуртків. За цей час набуто чималого досвіду підготовки вихованців до участі в науково-практичних конференціях, конкурсах-захистах МАН, фахових змаганнях тощо.

Сьогодні ми зіштовхуємося з новими викликами: освітні втрати, воєнний стан, інформаційна перенасиченість і водночас – обмежений доступ до якісної науково-популярної літератури. Особливо складною виявилась ситуація зі спеціалізованою дитячою літературою з природничих і технічних дисциплін. Старі книжки, зокрема видані в радянські часи, були вилучені з бібліотек, а нових українських аналогів практично немає. Пропонувати дитині самотійно шукати якісний контент в інтернеті – малоефективно, адже для цього необхідні навички структурованого пошуку, розуміння базової термінології, володіння хоча б фрагментарною науковою картиною світу. У більшості вихованців таких знань просто немає.

Тож виникає питання: як працювати з обдарованими дітьми в таких умовах? Наш досвід підказує: ключовим є професійна участь керівника гуртка, який

сьогодні не лише педагог і наставник, а й дослідник, фасилітатор, редактор і перекладач інформації, зокрема й тієї, яка надходить іноземними мовами.

Етапи підготовки вихованця до наукової роботи

1. Вибір теми

Перший і дуже важливий етап – індивідуальна розмова з вихованцем. Під час бесіди виявляються інтереси дитини, її попередні знання, особистий досвід. Ми не нав'язуємо тему, а шукаємо ту, яка викликає в дитини щире зацікавлення й відповідає її віковим можливостям.

2. Підготовка первинного науково-інформаційного тексту

Після визначення теми, керівник гуртка бере на себе підготовку первинного тексту – базового аналітичного матеріалу, який містить:

- найсучасніші відомості з обраної тематики;
- термінологію, яку потрібно знати;
- міждисциплінарні зв'язки (наприклад, між астрономією, біологією та етикою – у темах про колонізацію Марса або вплив космічного середовища на людину);
- джерела, на які варто звернути увагу.

На цьому етапі активно використовується штучний інтелект (ШІ). Саме ШІ дає можливість швидко зібрати розрізнену інформацію з різних мов, наукових шкіл, статей і баз даних. Однак варто наголосити: результат, згенерований ШІ, завжди проходить критичну обробку керівником гуртка. Ми перевіряємо факти, усуваємо неточності, уточнюємо переклади, адаптуємо рівень складності до віку вихованця. У такому вигляді текст передається дитині для опрацювання.

3. Аналітична робота з текстом

Вихованець читає текст і виписує незрозумілі слова, терміни, імена. Самостійно шукає визначення й пояснення – у словниках, інтернеті, тематичних відео. Після цього ми проводимо спільне обговорення. На цьому етапі важливо навчити дитину перевіряти джерела, не брати все на віру, а думати, аналізувати, зіставляти.

Після обговорення вихованець складає конспект із власними поясненнями та визначеннями. Це формує навички критичного мислення, медіаграмотності, академічної доброчесності.

4. Проєктування роботи

Вихованець разом із керівником формує план майбутньої науково-дослідницької роботи. План включає:

- вступ і формулювання проблеми;
- обґрунтування актуальності;
- мету й завдання;
- теоретичну частину;
- практичну частину (якщо вона передбачена);

- висновки;
- список використаних джерел.

Паралельно планується створення презентаційного матеріалу: слайдів, макетів, електронних пристроїв, сайтів тощо.

5. Фасилітація виконання проєкту

Це найтриваліший етап. Вихованець пише текст роботи, керівник коментує, редагує, допомагає зрозуміти складні моменти, дає додаткові джерела. Якщо робота має технічну складову – створюється пристрій або цифровий продукт. Якщо робота дослідницька – проводиться експеримент, збираються дані, готуються візуалізації.

6. Репетиція захисту

До публічного захисту роботи вихованець готується через репетиції в гуртку. Він презентує роботу перед однолітками, слухає питання, коригує виступ, допрацьовує презентацію. Це надзвичайно корисний етап – діти вчаться виступати, реагувати на зауваження, бути впевненими в собі.

7. Участь у конкурсі або конференції

Захист роботи – кульмінація всього процесу. Але не його кінець. Ми аналізуємо враження вихованця, разом працюємо над помилками, плануємо наступні кроки.

Приклад з практики. Вихованець Роман Рогов (12 років), після двох років занять у гуртку астрономії та ІТ, додатково приєднався до гуртка радіоелектроніки. Для своєї конкурсної роботи він обрав тему про гіпотетичні наслідки видобутку корисних копалин на астероїді Психея. Для пояснення можливих загроз він створив авторську "Легенду про марсіанську катастрофу", а як форму подання обрав Google-сайт (<https://sites.google.com/view/legenda-pro-mars>). Це був його перший досвід створення сайту та використання ІІІ для генерації ілюстрацій – за його власними описами умов Марса (колір неба, наявність води, характер рельєфу тощо).

Результат: Роман Рогов став з цією роботою переможцем та призером чотирьох Всеукраїнських конкурсів та конференцій.

Висновки:

1. Робота з обдарованими вихованцями має тривати за будь-яких обставин. Інакше освітні втрати можуть стати незворотними.
2. Штучний інтелект – це не загроза, а інструмент. Він ефективно допомагає збирати інформацію, але потребує досвідченого керівника, який спрямовує дитину, вчить мислити, аналізувати й творити.
3. Обдарована дитина – це не та, яка "все сама зробила", а та, яка пройшла шлях від інтересу до готового результату, зросла у знаннях, уміннях і впевненості.
4. Фасилітація дорослого (керівника гуртка) є обов'язковою умовою якісної проєктної діяльності вихованця.

5. Сучасна бібліотека для обдарованої дитини – це поєднання цифрових ресурсів, ІІІ, пошукових систем і досвідченого педагога. А тому ІІІ – це шанс і виклик для сучасної позашкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна академія наук України. Освіта та наука в умовах війни. – К.: НАНУ, 2023. – 128 с.
2. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning / OECD. – Paris, 2021.
3. <https://sites.google.com/view/legenda-pro-mars> – Рогов Р. "Легенда про марсіанську катастрофу" (2024).
4. Шибка Г. І., Шибка І. П. Використання ІІІ в гуртковій роботі // Методичні поради ЦНТТМ, 2024.

Широкова О. А.,

учитель математики

Ужгородського ліцею «Лідер»

Ужгородської міської ради Закарпатської області,

el.shyroкова@gmail.com

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ УЧНІВСЬКИХ ТОВАРИСТВ: ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ПІДТРИМКА ТА РОЗВИТОК ОБДАРОВАНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ.

Війна та демографічна криза не зменшують значення розвитку обдарованої молоді для майбутнього України. У тексті наголошується на важливості індивідуального підходу в освіті, створенні належних умов та використанні наукових товариств для розкриття талантів. Ефективне виявлення та підтримка обдарованих дітей є інвестицією в успішне майбутнє країни.

Ключові слова: Війна, діти, міграція, народжуваність, обдаровані діти, розвиток, потенціал, освіта, освітнє середовище, наукове товариство, дослідницькі навички, підтримка, виявлення, таланти, майбутнє України.

War and demographic crisis do not diminish the importance of developing precocious youth for the future of Ukraine. The text emphasizes the importance of an individual approach in education, creating appropriate conditions and using scientific societies to reveal talents. Effective identification and support of precocious children is an investment in the successful future of the country.

Keywords: War, children, migration, fertility, precocious children, development, potential, education, educational environment, scientific society, research skills, support, identification, talents, future of Ukraine.

Повномасштабна війна Росії проти України змінила долі майже кожної родини. Особливо перед батьками, де є неповнолітні діти постало питання як створити безпечні умови для подальшого життя та освіти. За інформацією

ЮНІСЕФ, з 24 лютого 2022 року близько 4,8 мільйона українських дітей були змушені покинути свої домівки: 2,5 мільйона стали внутрішньо переміщеними особами, а решта виїхала за кордон. Варто зазначити, що ці дані є орієнтовними. Значна кількість українських дітей залишилася на окупованих територіях або ж опинилася в Росії внаслідок незаконної депортації. У липні 2023 року ймовірна воєнна злочинниця Марія Львова-Белова повідомила про вивезення до Росії понад 700 тисяч українських дітей різного віку з початку повномасштабної агресії.

За даними ГО «Інститут молоді» [1] на початок 2022 року в Україні проживало понад 7,3 мільйона дітей віком до 18 років, що становило майже 18% від загальної кількості населення країни. Розподіл дітей за віком:

- 0–4 роки – 21,3% (1566,8 тис. осіб);
- 5–9 років – 30,2% (2221,6 тис. осіб);
- 10–14 років – 31,7% (2331,5 тис. осіб);
- 15–17 років – 16,8% (1228,6 тис. осіб).

Також за даними журналу Forbes Ukraine [2] народжуваність під час війни в Україні скоротилося на 28 %. Для наочності проілюструємо падіння народжуваності за допомогою діаграми:

Загалом, рівень народжуваності в Україні знижується з 2013 року, приблизно на 7 % щороку. Повномасштабна війна призвела до значного поглиблення цієї демографічної кризи. За дуже приблизними оцінками, на початку 2025 року в Україні проживало близько 4,5 мільйона дітей різного віку. Кількість дітей, які не виїхали з України після початку війни, співставна з чисельністю населення таких європейських країн, як Хорватія, Молдова або Грузія.

Як повідомляє Українське інформаційне агентство «РБК-Україна» [3], посилаючись на дані Державної статистичної служби України станом на початок 2024/25 навчального року, загальна кількість закладів загальної середньої освіти в країні становила 12,3 тисячі. Загальна чисельність учнів на цей період сягала 3,7439 мільйона осіб. Таким чином, визначено кількісні показники освітніх установ та учнівського складу, з яким належить здійснювати професійну роботу з метою ідентифікації обдарованості в різних сферах.

Чому в країні, яка зараз виборює свою незалежність, знову постає питання про підтримку обдарованих дітей? Чи є це пріоритетним завданням саме зараз? І

якщо так, то які розумні кроки можна зробити для виявлення, підтримки та навчання таких дітей?

Талановиті діти – це майбутні лідери, новатори та творці, які визначатимуть шлях розвитку суспільства. Їхній нестандартний спосіб мислення та природна допитливість є рушійною силою прогресу в науці, технологіях та мистецтві. Саме вони здатні генерувати нові ідеї та знаходити ефективні рішення складних проблем, з якими зіткнеться країна в майбутньому. Розвиваючи свій потенціал, ці діти стають висококваліфікованими фахівцями, здатними конкурувати на світовому рівні. Їхні досягнення підвищують інтелектуальний та культурний рівень нації, зміцнюючи її авторитет на міжнародній арені. Інвестиції в їхню освіту та підтримку є стратегічно важливими для забезпечення сталого розвитку та процвітання країни. Вони приносять нові перспективи та свіжий погляд на традиційні підходи, сприяючи позитивним змінам у всіх сферах життя. Їхній ентузіазм та прагнення до знань надихають інших, формуючи інтелектуально багате та прогресивне суспільство. Тому виявлення, підтримка та розвиток талантів у дітей є не просто гуманітарним обов'язком, а й мудрою інвестицією в майбутнє кожної цивілізованої країни.

Після закінчення війни розбудова незалежної, могутньої та процвітаючої України буде залежати і від розвитку обдарованої та творчої молоді – нашого майбутнього і найціннішого ресурсу. В умовах міграції та зниження народжуваності кожна дитина набуває особливої ваги для майбутнього країни, тому потребує індивідуального освітнього шляху, що сприятиме розкриттю її потенціалу та успішній кар'єрі. Вже через десятиліття нинішні діти зможуть стати ефективними управлінцями та талановитими науковцями. Післявоєнна Україна гостро потребуватиме креативних і здібних фахівців у різних секторах економіки. Тому вже зараз необхідно підтримувати дітей у розвитку їхніх талантів та створювати сприятливі умови для їхньої самореалізації, що є інвестицією в майбутнє нашої держави.

У літературі з психології визначають такі аспекти обдарованості: обдарованість вроджена або ще як її називають «актуальна» та обдарованість набута – «потенційна».

Не підлягає сумніву те, що коли обдарованість є природною якістю, то саме батьки або близькі люди першими помічають її прояви в ранньому дитинстві. Історія знає чимало прикладів, коли майбутні видатні особистості, такі як Моцарт, Гальтон чи Гюго, демонстрували свої незвичайні здібності ще в дитячому віці.

Виявлення обдарованих дітей потребує уважного спостереження за їхньою поведінкою та навчальними досягненнями. Потрібно звертати увагу на високу допитливість, швидке засвоєння нової інформації та нестандартне мислення

таких учнів. Обдаровані діти часто виявляють глибокий інтерес до певних тем і демонструють високу концентрацію.

Обдарована дитина – це особлива відповідальність для батьків. Їм необхідно бути терплячими, розуміючими, підтримувати та вміти слухати свого маленького генія, а також активно шукати шляхи для розвитку його талантів. Такі діти часто мають схильність до самостійного навчання та вдосконалення. Тому для них вкрай важливо створити сучасне освітнє середовище, що базується на особистісно-орієнтованому підході.

Саме особистісно-орієнтований підхід до створення освітнього простору для всіх категорій учнів, включаючи обдарованих дітей, є запорукою якості освіти. Його головним показником є здатність суспільства надати кожному учаснику освітнього процесу широкі можливості для ефективного особистісного зростання.

Особистісно-орієнтований підхід є особливо важливим для обдарованих дітей, оскільки їхні унікальні потреби часто виходять за межі стандартної навчальної програми. Індивідуальна освітня траєкторія дозволяє врахувати їхній прискорений темп навчання та глибоку зацікавленість у певних галузях знань. Замість того, щоб стримувати їхній потенціал, персоналізований підхід пропонує збагачене навчальне середовище з поглибленими завданнями та можливостями для досліджень. Це допомагає уникнути нудьги та розчарування, які можуть виникнути у обдарованих дітей при недостатньому інтелектуальному стимулюванні. Індивідуальна траєкторія може включати поглиблене вивчення профільних предметів, участь у спеціалізованих курсах, олімпіадах та наукових проектах. Вона сприяє розвитку їхнього критичного мислення, творчих здібностей та лідерських якостей. Персоналізоване навчання допомагає обдарованим дітям реалізувати свій потенціал на максимум, спрямовуючи їхню енергію в продуктивне русло. Такий підхід виховує в них самостійність, ініціативність та впевненість у власних силах. Зрештою, індивідуальна освітня траєкторія для обдарованої дитини є ключем до її успішного майбутнього та цінним внеском у розвиток суспільства.

В науковій спільноті існує думка, що освітнє середовище розглядається як чинник розвитку обдарованості, як складна багаторівнева система. До мікрорівня відносять середовище навчального закладу, родини, коло безпосереднього спілкування. Макрорівень – соціальні, культурні, ідеологічні, економічні, технологічні, політичні, правові, релігійні, етнічні чинники освіти обдарованих. Ці фактори створюють певну рамку, обмежують ступені свободи освітнього мікросередовища [4].

На думку автора освітнє середовище має бути організовано таким чином, щоб учні мали змогу:

– Адаптуватися до суспільства відповідно до їхнього віку, індивідуальних

потреб та цінностей, прийнятих у соціумі.

- Стати активними учасниками власного навчання, фізичного, розумового та особистісного зростання.
- Брати участь у спільній діяльності з однолітками та вчителями для розвитку своїх здібностей та талантів.
- Покращувати наявні вміння та розширювати свій потенціал.
- Виявляти свою унікальність у мисленні, емоціях, свідомості та поведінці, а також вчитися контролювати свої дії та стани.

Загалом, на кожному етапі навчання освітнє середовище повинно забезпечувати умови, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям розвитку учня.

Створення наукового товариства в закладі освіти може стати важливою частиною освітнього простору. Порядок організації та діяльності наукових товариств учнів (далі – НТУ) визначено Положенням про наукові товариства учнів [5]. НТУ створюються насамперед для розвитку дослідницьких навичок учнів, заохочення їхньої допитливості та поглибленого вивчення улюблених предметів. Участь у таких товариствах допомагає учням навчитися самостійно шукати інформацію, аналізувати її, робити висновки та презентувати результати своєї роботи. Це чудова можливість для школярів спробувати себе в ролі науковців, відчувати радість відкриття та інтелектуальної співпраці. Крім того, робота в науковому товаристві сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних здібностей та впевненості у власних силах. Для багатьох учнів це стає першим кроком на шляху до майбутньої наукової кар'єри, а для всіх без винятку – цінним досвідом саморозвитку.

За результатами участі здобувачів освіти в різноманітних інтелектуальних змаганнях, таких як МАН, олімпіади та STEM-конкурси може бути створена база даних обдарованих учнів закладу освіти. Такі учні разом із талановитими педагогами школи можуть утворили шкільне наукове товариство.

Наукові товариства відіграють значну роль у мотивації інших учнів закладу освіти, стаючи своєрідним каталізатором інтересу до науки та дослідницької діяльності. Членство в НТУ демонструє однолітками, що навчання може бути не лише обов'язком, а й захопливим процесом пізнання нового. Участь у наукових проектах, експериментах та конференціях надихає інших учнів, показуючи практичне застосування шкільних знань та можливість робити власні відкриття.

Учні, які бачать своїх товаришів, захоплених наукою, які презентують свої дослідження та досягають успіхів, починають сприймати наукову діяльність як щось досяжне та цікаве. Успіхи членів НТУ стають прикладом для наслідування, стимулюючи інших учнів долучатися до інтелектуальних пошуків. Презентації наукових робіт, відкриті засідання товариства та спільні науково-популярні

заходи створюють у закладі освіти атмосферу інтелектуальної активності та заохочують допитливість.

Крім того, організовані в рамках НТУ майстер-класи, лекції та зустрічі з науковцями роблять світ науки більш доступним та зрозумілим для всіх учнів. Спілкування з однолітками, які вже досягли певних успіхів у науковій сфері, розвіює стереотипи про науку, як щось складне та нудне. Таким чином, наукові учнівські товариства не лише розвивають дослідницькі навички своїх членів, але й слугують потужним мотиваційним фактором для всієї учнівської спільноти, пробуджуючи інтерес до навчання та науки.

Завдання НТУ прописані в Положенні про наукові товариства учнів [5]. Ось деякі з них:

- Створення сприятливого науково-освітнього простору в навчальному закладі, об'єднуючи учнів, педагогів, науковців та представників інших зацікавлених сторін.
- Заохочення учнів до глибокого вивчення різних предметів, наукових галузей, техніки та культури.
- Стимулювання інтересу та мотивації до наукової діяльності серед учнів.
- Забезпечення можливостей для проведення навчально-дослідницької та науково-пошукової роботи учнів.
- Надання учням знань про сучасні методи та форми організації самостійних наукових досліджень.
- Формування в учнів базових дослідницьких навичок у процесі наукової діяльності.
- Підвищення значущості наукових знань та наукової творчості серед молоді.
- Надання допомоги обдарованим учням у виборі майбутньої професії.
- Створення умов для самостійного навчання та розвитку учнівської молоді.
- Сприяння розвитку учнівського самоврядування.

Як показує досвід нашого ліцею, створення наукового товариства відбувалося покроково. Спочатку проводилась інформаційна кампанія, щоб зацікавити учнів різними галузями науки. Потім організували установчі збори, де разом обговорили напрямки діяльності та обрали керівний склад. Перші кроки включали мозкові штурми для визначення цікавих дослідницьких проєктів, оформлення заявок на участь у конкурсах та конференціях. Важливим етапом була організація регулярних засідань, де учні презентували свої напрацювання та отримували зворотний зв'язок. Залучення вчителів-менторів з різних предметів значно збагатило наші проєкти. Також проводилися майстер-класи та лекції від запрошених науковців. Участь у зовнішніх наукових заходах додала мотивації та надихнула на нові ідеї. Найбільшою нагородою стали перемоги наших учнів у наукових конкурсах.

Обдаровані діти є фундаментом майбутнього, адже саме з них виростуть лідери, новатори та митці, що спрямовуватимуть розвиток нашої цивілізації. Їхня оригінальність мислення та вроджена цікавість є головним двигуном науково-технічного та мистецького прогресу. Саме ці діти зможуть знаходити свіжі рішення складних завдань, що постануть перед нашою країною. Розкриваючи свої здібності, вони стануть висококласними професіоналами, конкурентоздатними на світовій арені. Їхні успіхи піднімають інтелектуальний та культурний рівень нашої нації, зміцнюючи її позиції у світі. Вкладення в їхню освіту та всебічну підтримку є стратегічною необхідністю для забезпечення сталого розвитку та розквіту держави. Отже, виявлення, підтримка та плекання дитячих талантів – це не лише моральний імператив, а й далекоглядна інвестиція у майбутнє будь-якої розвиненої країни.

Важливо створити сприятливе середовище для розвитку їхнього потенціалу, підтримувати їхні ініціативи та надавати можливості для поглибленого вивчення цікавих їм предметів. Співпраця з батьками та фахівцями також є ключовою для всебічного виявлення та підтримки обдарованих дітей. Персоналізоване навчання має особливе значення для талановитих учнів, адже їхні особливі потреби нерідко не вміщуються у звичайні рамки шкільної програми. Індивідуальний освітній маршрут дає змогу брати до уваги їхню високу швидкість засвоєння матеріалу та глибокий інтерес до конкретних предметів.

Створення наукових товариств в закладах освіти може стати важливою частиною освітнього простору обдарованої дитини. Участь у наукових учнівських товариствах надає школярам цінний досвід самостійного опрацювання інформації, її аналізу, формулювання висновків та представлення власних напрацювань. Це прекрасна нагода для учнів відчувати себе дослідниками, пізнати радість наукових звершень та насолодитися спільною інтелектуальною діяльністю.

НТУ суттєво впливають на мотивацію решти учнів, пробуджуючи в них інтерес до науки та дослідницької роботи. Діяльність у науковому товаристві показує ровесникам, що навчання може бути не лише рутиною, а й захоплюючою подорожжю у світ невідомого. Залученість членів товариства до наукових проєктів, експериментів та конференцій є наочним прикладом того, як теоретичні знання зі школи знаходять своє практичне застосування та відкривають можливості для власних наукових пошуків.

Створення наукових товариств у освітніх установах є потужним інструментом для всебічного розвитку талановитої української молоді. Участь у таких спільнотах сприяє формуванню критичного мислення, набуттю цінних практичних навичок під керівництвом досвідчених науковців. Вони стають осередками для генерації нових ідей, спільного пошуку відповідей на актуальні

питання та втілення інноваційних задумів, виховуючи таким чином майбутнє покоління науковців. Раннє залучення до дослідницької діяльності посилює навчальну мотивацію та поглиблює знання у профільних галузях. Таким чином, створення наукових товариств у закладах освіти є елементом сприятливого освітнього середовища для підтримки обдарованості, допомагає розкриттю наукового потенціала талановитої молоді України в умовах війни. Такі об'єднання стають майданчиком для обміну ідеями, спільного розв'язання складних завдань та генерації інноваційних проєктів, що сприяє формуванню майбутньої наукової еліти країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Громадська організація «Інститут молоді». URL: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini/>
2. Журнал Forbes Ukraine. URL : <https://forbes.ua/news/narodzhuvanist-v-ukraini-vid-pochatku-velikoi-viyi-skorotilas-ya-na-28-31072023-15136>
3. Українське інформаційне агентство «РБК-Україна». URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/osvitnya-karta-ukrayini-de-naybilshe-shkil-1745567099.html>
4. Семенова Р. О., Музика О. Л., Корольов Д. К. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : [монографія] / Корольов Д. К. та ін.; [за ред. Р. О. Семенової]. К. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
5. Про затвердження Положення про наукові товариства учнів: наказ МОН від 10.11.2014 № 1287. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1495-14#Text>

Шпуганич І. Г.,

*викладачка фізико-астрономічного модуля
ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного
університету»
epfk.shpuhanych@gmail.com*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА В РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ФІЗИКО- АСТРОНОМІЧНИЙ МОДУЛЬ» В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни, що триває в Україні, забезпечення якісної освіти, зокрема у сфері фізики та астрономії, стає надзвичайно складним завданням. Проте, саме зараз формування наукового світогляду, критичного мислення та розуміння фундаментальних законів природи є життєво важливим для майбутнього країни. Ця тема досліджує, як організація освітнього середовища та емоційна підтримка в розвитку обдарованості здобувачів освіти можуть стати ключовими чинниками мотивації до вивчення фізико-астрономічного модуля в цей непростий час.

Ключові слова: обдарованість, мотивація, педагогічний супровід, обдаровані студенти, творчі здібності.

In the context of the full-scale war in Ukraine, providing quality education—particularly in the fields of physics and astronomy – has become an extremely challenging task. However, it is precisely at this time that the formation of a scientific worldview, the development of critical thinking, and the understanding of the fundamental laws of nature are of vital importance for the country's future. This topic explores how the organization of the educational environment and the provision of emotional and pedagogical support in nurturing gifted learners can serve as key factors in motivating students to engage with the physics and astronomy module during this difficult period.

Keywords: giftedness, motivation, pedagogical support, gifted students, creative abilities.

Обдарованість – поєднання трьох компонентів: мотивації, орієнтованої на виконання завдання; видатних розумових здібностей і креативності.

Освіта є ключовим елементом національної безпеки будь-якої держави. Головною метою освіти є формування та розвиток особистості, визначення її ролі в суспільстві, а також сприяння економічному та соціальному прогресу суспільства. У сучасній ері глобалізації важливість держави визначається не лише її досягненнями в інтелектуально-освітній, фінансово-промисловій і військово-технічній сферах, а й розвитком освіти, науки та культури. Для розвитку українського суспільства існує нагальна потреба в громадянах, які здатні швидко та адекватно сприймати зміни та продуктивно впроваджувати інновації. Підтримка молоді, яка мислить нестандартно і здатна надати нового сенсу соціальному, культурному та виробничому життю країни є запорукою виживання України в період її післявоєнного відновлення та розвитку [1].

Організація та емоційна підтримка в розвитку обдарованості здобувачів освіти як чинників мотивації торкається важливих аспектів сучасної педагогіки та методики викладання природничих наук.

Мотивація є важливим компонентом як навчання, так і діяльності людини. Одним із найбільш значимих мотивів навчальної діяльності є пізнавальний інтерес, який виховується в ході навчальної та позааудиторної роботи [4]. Пізнавальні мотиви полягають в орієнтації студентів на отримання нових знань (це може бути інтерес до нових цікавих фактів, явищ природи, їх властивостей, цікавість до закономірностей, певних наукових принципів).

Мотивація до вивчення освітніх компонентів у житті студента відіграє дуже велику роль. Мотивація та дисципліна можуть допомогти нам покорити нові верхівки гір досягнень та дозволяють нам саморозвиватися. Також мотивація присутня у кожній сфері життя та освітній процес є одним з періодів життя, де

мотивація може бути одним з ключових чинників успішності студентів під час цього часу.

Правильно організоване освітнє середовище може суттєво підвищити мотивацію:

- **Гнучкі форми навчання:** поєднання очного, дистанційного та змішаного навчання з урахуванням безпекової ситуації. Важливо забезпечити можливість доступу до матеріалів у різний час та в різних форматах.
- **Використання інтерактивних та візуальних матеріалів:** симуляції, віртуальні лабораторії, 3D-моделі та освітні відео можуть компенсувати відсутність фізичного обладнання та зробити навчання більш захоплюючим.
- **Проектна діяльність:** залучення здобувачів освіти до дослідницьких проєктів, які стосуються реальних проблем або цікавих явищ у фізиці та астрономії, може підвищити їхню зацікавленість та показати практичне застосування знань.
- **Створення безпечного фізичного та онлайн-простору:** забезпечення укриттів у закладах освіти, психологічна підтримка в онлайн-середовищі, чіткі інструкції щодо дій під час тривоги – все це сприяє відчуттю безпеки та дозволяє здобувачам освіти зосередитись на навчанні.
- **Міждисциплінарний підхід:** інтеграція фізики та астрономії з іншими освітніми компонентами (історія, географія, мистецтво) може розширити кругозір студентів та показати взаємозв'язок наук. Наприклад, вивчення історії космічних досліджень або астрономії в давніх цивілізаціях.

Емоційна підтримка є невід'ємною частиною освітнього процесу, особливо в умовах війни:

- **Створення атмосфери довіри та розуміння:** викладачі повинні бути чуйними до потреб здобувачів освіти, виявляти емпатію та готовність вислухати. Важливо створити простір, де студенти не бояться висловлювати свої почуття та переживання.
- **Індивідуальний підхід:** розуміння індивідуальних травм та потреб кожного здобувача освіти. Деякі можуть потребувати більше часу для засвоєння матеріалу, інші – додаткової психологічної допомоги.
- **Розвиток механізмів подолання стресу:** навчання здобувачів освіти технікам саморегуляції, релаксації, а також розвиток їхньої стійкості до стресу через групові заняття, психологічні тренінги.
- **Залучення психологів:** проведення групових та індивідуальних консультацій для студентів та викладачів.
- **Акцент на успіхах та досягненнях:** навіть невеликі успіхи повинні бути помічені та відзначені, щоб підтримувати позитивну самооцінку та віру в себе.

- **Формування спільноти:** створення відчуття приналежності до спільноти, де студенти можуть підтримувати один одного, обмінюватися досвідом та переживаннями. Групові проєкти та спільні активності можуть сприяти цьому.

Поєднання ефективної організації освітнього середовища та емоційної підтримки створює міцну основу для мотивації до вивчення фізико-астрономічного модуля:

- **Відчуття значущості:** коли здобувачі освіти бачать, що їхні знання та навички можуть бути корисними, це підвищує їхню мотивацію.
- **Інтерес через практичне застосування:** демонстрація зв'язку фізики та астрономії з повсякденним життям, сучасними технологіями, дослідженнями Всесвіту.
- **Позитивне ставлення до навчання:** відчуття безпеки, підтримки та розуміння з боку викладачів допомагає знизити рівень тривоги та сприяє позитивному сприйняттю освітнього процесу.
- **Розвиток критичного мислення:** у складних умовах війни, здатність аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та розрізняти факти від дезінформації стає надзвичайно важливою. Вивчення фізики та астрономії розвиває ці навички.

Наявність обладнання та організації освітнього середовища є одним з чинників сприйняття здобувачами освіти природничих наук та від цього залежить їх рівень зацікавленості, що з часом, може перерости до постійного та складеного відношення до освітнього компонента. Створення куточків для самостійної роботи та дослідницької діяльності та забезпечення доступу до цифрових ресурсів та 3D-симуляцій можуть допомогти скласти гарне відношення та підвищити мотивацію здобувачів освіти до вивчення освітнього компоненту фізико-астрономічного модуля [3]. Зі сторони викладання матеріалів до позитивних можемо віднести адаптацію навчального матеріалу до різних стилів навчання студентів, а також використання актуальних прикладів з повсякденного життя та сучасних технологій. Також сприяє мотивації підтримка у вигляді створення атмосфери довіри та взаємоповаги під час вивчення нового матеріалу тощо. Зі сторони мотиваційної стратегії, можемо виокремити внутрішню та зовнішню мотивацію. До внутрішньої мотивації відносяться чинники як підвищення цікавості через експериментальну діяльність, заохочення до постановки власних запитань та пошуку відповідей під час навчальних занять. До зовнішньої мотивації відноситься участь у конкурсах, олімпіадах, наукових проєктах.

У контексті дослідження проблеми обдарованості з початку ХХ ст. до сьогодні науковці перейшли від розуміння обдарованості як високого рівня

інтелектуального розвитку до уявлення про обдарованість. Ефективність діагностичного процесу насамперед залежить від надійності обраних методів діагностики, а також від кваліфікованості осіб, який проводить діагностику. Відмінною особливістю обдарованих здобувачів освіти є їхня орієнтація на саморозвиток і самовдосконалення, схильність до нестандартних способів розв'язання проблем у різних життєвих ситуаціях [2].

Фізика та її явища та процеси оточують нас кожен день, майже кожен наш крок та подих. Годинник, нагрівання води зранку, підзарядка електричних пристроїв, автомобіль, піший хід, пересування у просторі. Все це – явище кожнодення, які оточують нас та сучасна людина настільки пристосувалась до сучасних технологій, що підсвідомо не бачить та не усвідомлює роль фізики у нашому житті. Через кількість цих маленьких буденностей знання з фізики становляться просто безцінними.

Таким чином, організація освітнього середовища та емоційна підтримка в розвитку обдарованості здобувачів освіти є ключовими чинниками мотивації до вивчення фізико-астрономічного модуля та комплексу природничих наук. Комплексний підхід, що включає оптимізацію простору, включення сучасних технологій, сприятливий психологічний клімат та індивідуалізацію, значно підвищує ефективність навчання у відношенні до методики викладання. Інвестиції в створення сучасного освітнього процесу є інвестиціями в майбутнє нашого суспільства, де явища повсякденності напряду відносяться до знань та обізнаності здобувачів освіти щодо фізико-астрономічного модуля та природничих наук.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбань, Л. В. «Методики та технології педагогічного супроводу наукової освіти обдарованих учнів.» *Освіта та розвиток обдарованої особистості*» (2024): 55-61
2. Мельник М. Ю. Теоретичні основи вивчення інтелектуальної обдарованості / М. Ю. Мельник // *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. - 2018. - № 3. - С. 33-39. - Режим доступу: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2018/3/08.pdf>
3. Інтерактивні симуляції PhET [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://phet.colorado.edu/_m/uk/
4. Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/motyvatsiia-navchalnoi-diialnosti-z-fizyky-626632.html>

Людмила ШУМАЙ,
вчитель біології і хімії

Часовоярського закладу загальної середньої освіти І–ІІІ ступенів № 15
Часовоярської міської ради Донецької області,
lyudmila.shumay@gmail.com

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ У РОБОТІ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Анотація. У статті досліджено опис системи роботи з упровадження технології розвитку критичного мислення для підтримки та розвитку обдарованості в умовах війни. В наш час існує реальна потреба суспільства в інтенсивному розвитку інтелектуального потенціалу кожної людини. І найважливіша роль у цьому процесі належить школі, навчання в якій повинно бути підпорядковане ідеї розвитку творчих здібностей учнів, навчити кожного учня самостійно мислити, діяти в нестандартних ситуаціях, розв'язувати найрізноманітніші проблеми. У статті визначені наукові підходи до проблеми розвитку критичного мислення учнів, теоретично обґрунтована методика формування критичного мислення учнів, систематизовані та узагальнені шляхи формування критичного мислення учнів у процесі навчання хімії і біології.

Ключові слова: критичне мислення, технологія, фаза актуалізації (виклику), фази побудови знань (реалізація або осмислення), фаза консолідації (рефлексія (самооцінка), або роздуми), емоційне налаштування, методичні прийоми, педагогічний супровід.

Annotation. The article describes the work system for implementing the technology for developing critical thinking to support and develop giftedness in wartime. Nowadays, there is a real need for society in the intensive development of the intellectual potential of each person. And the most important role in this process belongs to the school, the teaching in which should be subordinated to the idea of developing students' creative abilities, teaching each student to think independently, act in non-standard situations, and solve a variety of problems. The article defines scientific approaches to the problem of developing students' critical thinking, theoretically substantiates the methodology for forming students' critical thinking, and systematizes and generalizes the ways of forming students' critical thinking in the process of teaching chemistry and biology.

Keywords: critical thinking, technology, actualization (challenge) phase, knowledge construction phase (implementation or comprehension), consolidation phase (reflection (self-assessment) or reflection), emotional adjustment, methodological techniques, pedagogical support

У сучасних умовах проведення реформи Нової української школи зростає увага до розвитку критичного і системного мислення учнів як наскрізного вміння, що розвивається засобами усіх предметів і є підґрунтям для формування ключових компетентностей учнів. У Державному стандарті базової середньої освіти означено, що вміння критично і системно мислити «виявляється у

визначенні характерних ознак явищ, подій, ідей, їх взаємозв'язків, умінні аналізувати та оцінювати доказовість і вагомість аргументів у судженнях, зважати на протилежні думки та контраргументи, розрізняти факти, їх інтерпретації, розпізнавати спроби маніпулювання даними, використовуючи різноманітні ресурси і способи оцінювання якості доказів, надійності джерел і достовірності інформації» [1].

Критичне мислення здатне забезпечити успішну самореалізацію учнів, зокрема обдарованих.

Розвиток критичного мислення – це сучасна освітня технологія, розроблена американськими спеціалістами з педагогіки на основі узагальнення досвіду світової педагогіки та психології. Вона широко представлена в працях відомих американських психологів ХХ ст. У. Джемса та Дж. Д'юї.

Вітчизняні дослідники (О. Пометун, І. Сущенко, С. Терно та ін.) присвятили низку праць різним проблемам критичного мислення учнів, О. Пометун визначає критичне мислення як здатність людини усвідомлювати власну позицію з того чи іншого питання, вміння знаходити нові ідеї, аналізувати події і оцінювати їх, приймати ретельно обдумані, зважені рішення стосовно будь-яких думок і дій [12].

Система розвитку критичного мислення, на думку відомих зарубіжних фахівців А. Кроуфорда, В. Саула, С. Метью, Д. Макінстера, передбачає особливу структуру уроку: кожен урок повинен мати три фази – актуалізацію (виклик, передбачення), побудови (конструювання) знань та консолідації [15]. При проведенні уроків дотримуюсь такої структури. Починаю урок з фази актуалізації (виклик, передбачення). «Фаза актуалізації (виклику, передбачення)» має на меті: налаштувати на урок, актуалізувати («оживити») в пам'яті учнів уже наявні знання; неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають; встановити мету навчання (формувати особистий інтерес до теми з тим, щоб учень сам ставив собі мету навчання).[7]. Починаю фазу актуалізації з емоційного налаштування, адаптації до ситуації, зі створення сприятливого психологічного клімату, це особливо актуально в умовах воєнного часу. Найкраще оцінити емоційний стан дитини допомагають такі вправи: «Прогноз погоди», «Екран настрою», «Який ти зараз?», «Смайл», «Мій настрій», «Лінійка настрою», «Термометр», «Тепломір настрою», «Спіймай мій настрій». Використання сугестивної технології забезпечує навчання через психічний спокій та стан розслабленості, внаслідок чого максимально концентрується увага учня і це сприяє розвитку творчих компетентностей, які необхідні для самореалізації. На уроках доцільно використовувати такі сугестії «Ім'я з малюнком», «Електричний струм», «Вогники компліментів», «Серветка», «Кошик», «Посмішка», «Долонька бажань», «Комплімент»; «Коло компліментів», «Лист підтримки», «Добрі новини». [14]. Застосовую на цьому етапі уроку і кольоротерапію – метод психологічного лікування з метою

розслаблення, зняття стресів, підняття настрою та тону за допомогою кольорів. Форм і методів роботи з кольором існує безліч. Серед великої кількості можна виділити такі: «Різнокольорова самооцінка», «Метелики», «Перлинки», «Кольорова мішень», «Райдуга». При виборі прийомів емоційного налаштування враховую тему уроку, додаю пізнавальну, цікаву інформацію про об'єкт вивчення. Так, наприклад, при вивченні теми «Молюски» в 7 класі пропоную учням обрати перлину того кольору, який їм подобається, при цьому надаю інформацію про перли – унікальний утвір природи, чим викликаю зацікавленість до теми. Емоційно налаштовує на урок, мотивує до навчання і афірмація – це позитивна думка, регулярне повторення якої наближає втілення бажаного в дійсність. Складання тверджень самими учнями може зайняти багато часу на уроці, тому використовую такі як: «Я люблю себе...», «Я – учень...», «До успіху», «Самоналаштування», «Девіз творчих і винахідливих», «Психоформула», «Наше коло, мов сім'я», «Я – щасливий». [14].

Наступний етап уроку фази актуалізації (виклику) - актуалізація суб'єктного досвіду і опорних знань. На цьому етапі застосовую види діяльності учнів: парна та групова мозкова атака, використання ключових слів, перехрещених логічних ланцюжків, поділ на кластери (сміслові блоки), конструктивна таблиця «знаємо – хочемо знати – дізналися». Доцільно використовувати такі методичні прийоми: «Асоціювання», метод «ПРЕС», дидактична гра «Впізнай мене!», гра «Так або ні», «Вірю – не вірю», розгадування кросвордів, ребусів. Після обговорення отриманих результатів учні самі формулюють цілі уроку, заповнюючи в конструктивній таблиці про що хочемо дізнатися, наприкінці уроку заповнюється третя колонка таблиці.

Після такого початку уроку підводжу учнів до формулювання запитань, пошуку, осмислення матеріалу і переходимо до другої фази уроку – фази побудови знань (реалізація або осмислення). Ця фаза відбувається в основній частині уроку. Види діяльності учнів: читання з маркуванням тексту – прийом INSERT, складання інтелект – карти, таблиць (синтезу, “плюс – мінус – цікаво”, концептуальної таблиці), робота з поняттями за алгоритмом Цицерона, «Читання з зупинками», «Подвійний щоденник», «Семантична карта», «Діаграма Венна», «Займи позицію», «Фішбоун», «Дерево рішень», аналіз наукової достовірності і інтерпретація повідомлень ЗМІ і уривків художніх творів.

Важливо, щоб на такому уроці учень не лише генерував ідеї, а й співпрацюючи в парах чи в групах, аналізував власний досвід, обмінювався думками, виділяв головне, робив висновки, експериментував.

Одним з методичних прийомів, який можна використовувати в групах, є прийом «Фішбоун». спрямований на розвиток критичного мислення учнів в наочно-змістовній формі. На уроках хімії при вивченні органічних сполук

пропоную учням заповнити схему «Фішбоун». В голові риби записую основне питання: «Чому гліцерол (або оцтова кислота, інші органічні сполуки) використовується людиною?» У верхній частини скелета риби учні записують основні твердження про властивості гліцеролу (Причини), з якими познайомилися на уроці. Далі учні, працюючи в групах, за допомогою підручника або електронних ресурсів повинні заповнити нижню частину скелета риби, де треба вписати приклади застосування гліцеролу (Факти) в зв'язку з його властивостями.

Після осмислення учнями ідеї уроку, переходимо до наступної фази.

Фаза консолідації (Рефлексія (самооцінка), або роздуми). На цій стадії ставлю запитання: які способи діяльності ми використовували? Як ми досягали мети? Відбувається планування подальших дій (що нам робити далі?). Використовую прийоми рефлексії настрою та емоційного стану, рефлексії діяльності, рефлексії змісту навчального матеріалу. Прийоми проведення рефлексії настрою та емоційного стану: «Сходінки успіху», «Палітра емоцій», «Смайлики», «Долоньки», власний малюнок та інші. Рефлексію змісту навчального матеріалу проводжу за допомогою методів: «Семантична карта», рюкзак, «Незавершені речення», сенкан, рефлексивний твір, «Лист по колу», «Ромашка Блума», резюме. Відбувається обговорення того, що дізналися, і того, як працювали – тобто кожен оцінює свій внесок у досягнення поставлених на початку уроку цілей, свою активність, ефективність роботи класу, захопленість і корисність обраних форм роботи, оцінка «прирощення» знань і досягнення цілей (висловлювання «я не знав... – тепер знаю...») Учні по колу висловлюються одним реченням: Сьогодні я дізнався...Було цікаво...Було складно...Я виконував завдання ...Я зрозумів що... Тепер я можу...Я відчув, що ...Я придбав.. Я навчився...У мене вийшло...Я зміг...Я спробую...Мене здивувало...Урок дав мені для життя.. Мені захотілося

Навчання, що засноване на моделі «актуалізація (виклик) – побудова знань (осмислення) – консолідація (роздуми, рефлексія(самооцінка))» з використанням певних прийомів дає можливість перетворити педагога з механічного поширювача інформації у справжнього партнера із процесу добування знань. Крім того, процес критичного мислення в даній технології чітко систематизований і представлений у вигляді алгоритму. Це дозволяє учням, зокрема обдарованим, розуміти і послідовно застосовувати кожний етап, а також мати можливість визначити, на якому етапі розумової діяльності вони знаходяться. Це допомагає відслідковувати свій власний розумовий процес та керувати ним під час самостійного навчання.

Важливу роль в розвитку критичного мислення, самореалізації обдарованих учнів відвоює організація позаурочної роботи. Для розкриття потенційних

можливостей обдарованості учнів організовую індивідуальну роботу з залучення дітей до участі в олімпіадах з хімії і біології, конкурсі-захисту науково-дослідницьких робіт МАН, проєктах, інтелектуальних природознавчих конкурсах і змаганнях.

Під час організації додаткових індивідуальних і групових занять у дистанційному форматі застосовую сервіси, які дають можливість здійснювати педагогічний супровід учнів як під час уроків, так і в позаурочний час:

1. Padlet – інтерактивна дошка, дозволяє організувати спільну роботу; зручність використання полягає в тому, що в одному місці зібраний весь матеріал урочної діяльності і матеріали для підготовки до конкурсів, олімпіад, змагань. У учнів є можливість працювати всім одночасно на віртуальній дошці, відповідати, редагувати, виконувати спільне завдання. З метою поглиблення матеріалу навчальних тем, надаю посилання на статті, збірники, відео, фото матеріали.

2. Learningapps – за допомогою завдань учні можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі, що сприяє формуванню їх пізнавального інтересу.

3. Pi-stacja UA – новий якісний освітній ресурс, відео уроки з навчальних тем змістовні і цікаві, допомагає учням самостійно опанувати тему

4. Liveworksheets – інтерактивні «живі аркуші», потужний інструмент, який дозволяє зробити навчальний процес більш захоплюючим та ефективним

5. Wordwall – дає можливість за невеликий проміжок часу цікаво провести рефлексію, емоційно налаштувати на навчальну працю, перевірити рівень засвоєння знань з теми.

6. ВШО – забезпечує учнів відео-поясненнями, конспектом, тестами та можливістю відстежувати свій навчальний прогрес

Як результат впровадження технології можна вважати підвищення рівня мотивації до навчання, пізнавального інтересу до вивчення хімії і біології. Щороку здійснюється зарахування учнів до шкільної та міської (територіальної громади) бази даних «Обдаровані діти та молодь», нагородження їх стипендіями за результатами участі в олімпіадах з хімії, біології, природознавчих інтелектуальних і творчих конкурсах. В цьому навчальному році також результативна участь у II (територіальної громади) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад із навчальних предметів (хімія, біологія) та III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад із навчальних предметів (хімія, біологія). В III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад із навчальних предметів (хімія) учень 7 класу отримав III місце. Учень 9 класу отримав II місце в III (обласному) етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад із навчальних предметів (біологія). Учні активні учасники і переможці Всеукраїнської інтернет-олімпіади «На Урок» з хімії і біології, Всеукраїнського конкурсу із хімії «Вода є життя» від проєкту “На урок” обласної

природоохоронної акції «Проліска» у номінації «Захисти первоцвіти», обласного відкритого чемпіонату з інтернет-вікторини "Знай, люби, бережи", обласного етапу Всеукраїнського конкурсу "День зустрічі птахів".

Отже, можна стверджувати, що орієнтація навчання на розвиток критичного мислення є одним із чинників в роботі з обдарованими учнями і потребує відповідних підходів. Методичними умовами розвитку критичного мислення учнів є такі:

- відповідна побудова (структура) уроку;
- організація навчального процесу як дослідження учнями навчального матеріалу теми;
- розробка спеціальної системи запитань і завдань, розв'язання яких вимагає певних операцій мислення – аналізу, синтезу, оцінки;
- стимулювання власних суджень і оцінок учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт базової середньої освіти затверджено : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
2. Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. – Х.: Основа, 2007. – 110 с.
3. Дмитренко Е. Б. Технологія формування пізнавальної компетентності учнів у процесі викладання хімії. // Хімія. Технології навчання хімії. – 2007. - № 5. – С. 92-110.
4. Іванова О. Навчаємо критично мислити //Відкритий урок. – 2007. - № 2. – С. 8-16.
5. Ісаєва О.В. Формування особистості, її життєвої та соціальної компетентності шляхом розвитку експериментальних умінь, дослідної проектної діяльності // Хімія. Інновації на уроках хімії. – 2007. - № 7. – С. 73-77.
6. Крапівіна А. В. Формування критичного мислення учнів під час вивчення курсу хімії // Хімія. Педагогічна майстерня вчителя хімії. – 2007. - № 10. – С. 3-22.
7. Кроуфорд А., Саул В., Метью С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення учнів. – К.: Плеяди, 2006. – 217 с.
8. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. - Х.: Основа, 2008. – 92 с.
9. Мельник О. М. Ідейно-організаційна модель до профільного та профільного навчання хімії // Хімія. Викладання хімії в профільних класах. – 2007. - № 1 – С.37-79.
10. Панченков А. Навчання в дії. Київ. «А.П.Н.», 2003
11. Пометун О. Сучасний урок: інтерактивні технології. – К.: А.С.К., 2005.
12. Пометун О. І. Основи критичного мислення. Тернопіль. Навчальна книга – Богдан, 2010
13. Шарко В.Д. Сучасний урок. Київ. 2006
14. Бардак С. А. Емоційне налаштування як важливий компонент сучасного уроку української мови й літератури. URL:<https://naurok.com.ua/praktichniy-posibnik-na-temu-emociyne-nalashtuvannya-na-urok-yak-vazhliivy-komponent-suchasnogo-uroku-147306.html>

Шумейко О. Г.,
вчитель географії
КЗ «Харківський ліцей № 140
Харківської міської ради»,
shumeykoelena@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу інноваційних механізмів підтримки та розвитку обдарованих дітей в умовах воєнного стану в Україні. Розглянуто трансформацію освітнього середовища, спричинену повномасштабною війною, та запропоновано практичні моделі гнучкої і стійкої системи виявлення й супроводу обдарованості. Акцент зроблено на психологічній безпеці, цифрових технологіях, індивідуалізації навчання, академічній інтеграції та соціальній підтримці. Визначено роль педагогів, родин та державної політики у збереженні інтелектуального потенціалу країни.

Ключові слова: обдарованість, інновації, освіта, адаптація, інтелект, потенціал, безпека.

The article is devoted to the analysis of innovative mechanisms for supporting and developing gifted children under martial law in Ukraine. The transformation of the educational environment caused by the full-scale war is examined, and practical models of a flexible and resilient system for identifying and supporting giftedness are proposed. Emphasis is placed on psychological safety, digital technologies, individualized learning, academic integration, and social support. The role of educators, families, and state policy in preserving the country's intellectual potential is highlighted.

Keywords: giftedness, innovation, education, adaptation, intellect, potential, safety.

Станом на 2022–2025 роки Україна перебуває в умовах затяжного воєнного конфлікту, що суттєво впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема на освіту. Найбільш уразливими виявилися ті діти, які мають високий рівень інтелектуального розвитку та спеціальні освітні потреби, пов'язані з обдарованістю. Адже обдарованість потребує не лише виявлення, а й постійного цілеспрямованого розвитку, який має базуватися на сприятливому освітньому середовищі. В умовах нестабільності, стресу, міграції та руйнувань спеціального освітнього середовища це завдання стає викликом національного масштабу.

Обдарованість – індивідуальна потенціальна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Обдаровані діти характеризуються порівняно високим розвитком мислення, тривким запам'ятовуванням навчального матеріалу, розвинутими навичками самоконтролю в навчальній діяльності, високою працездатністю тощо. Їм властива висока розумова активність або підвищена схильність до розумової

діяльності, неординарність, свобода самовияву, багатство уяви, сформованість різних видів пам'яті, швидкість реакції, вміння піддавати сумніву і науковому осмисленню певні явища, стереотипи. Обдарованість можна розглядати як високий розвиток здібностей [2].

Обдарована дитина – це особистість, яка має яскраво виражену спрямованість на здобуття наукових знань, генерування нових ідей при розв'язанні навчальних і дослідницьких завдань, знає історію й сьогоденні тенденції розвитку предмета дослідження, володіє значним обсягом інформації, має критичне мислення, відчуття нового, високу допитливість, особистісну установку на сприйняття оригінального, незвичайного, вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, аналізувати інформацію, будувати гіпотези, є чутливою до суперечностей, організована, наполеглива в досягненні мети, має інтуїцію, здатна до передбачення, фантазування, відкритого спілкування [3].

Обдарованість є психофізіологічним потенціалом, який розкривається за умови відповідного впливу середовища. Реалізація обдарованості залежить від цілісної системи:

- виявлення (тестування, спостереження, анкетування);
- розвитку (спеціальні програми, олімпіади, наукові гуртки);
- супроводу (психологічна, соціальна, тьюторська підтримка).

І тут стає питання ,як обдарованій дитині створити це спеціалізоване освітнє середовище ,якщо тисячі закладів освіти було пошкоджено або зруйновано, у тому числі ліцеї, наукові гімназії, лабораторії, МАНівські центри...Тисячі учнів стали внутрішньо переміщеними особами, або емігрували з родинами до інших країн. Це змінило контекст навчання, мовне середовище, вплинуло на ідентичність. Страх, втрата домівки, нестабільність – фактори, що ускладнюють концентрацію, мотивацію, здатність до творчості, до високої працездатності. Обмежений доступ до інтернету, сучасної техніки, бібліотек, лабораторій створює розрив у можливостях обдарованих дітей, особливо з сільської місцевості . Щоб враховувати темп, інтереси, емоційний стан учня та забезпечити довготривалу залученість, необхідно впроваджувати менторські програми, створювати програми освітнього зростання ,проводити різного рівня складності адаптивні курси, проводити профорієнтаційну діагностику.

Які моделі інноваційного освітнього середовища для обдарованих дітей можна використовувати у такі складні часи? Наприклад, гнучку цифрову освітню інфраструктуру:

- використання хмарних платформ (Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle);
- онлайн-доступ до баз даних, відеолекцій, симуляторів;
- створення віртуальних лабораторій (наприклад, PhET, Labster);
- інтерактивні освітні курси на платформах Coursera, EdEra, Prometheus.

Освітній простір у часи воєнного стану має бути не лише інтелектуальним, а й емоційно комфортним. Пропонується проводити такі заходи:

- залучення шкільних психологів та кризових консультантів;
- психотерапевтичні вебінари, подкасти для учнів і вчителів;
- інтервенції на основі арттерапії, казкотерапії, ігротерапії;
- «тихі кімнати» в навчальних центрах для регуляції емоцій.

Вчитель виступає посередником між дитиною й освітнім середовищем. В умовах війни функції вчителя набувають нового звучання:

- **мотиватор** – підтримує інтерес до навчання через проєктну діяльність;
- **наставник** – допомагає вибудовувати освітню траєкторію;
- **координатор** – залучає додаткові ресурси (гранти, конкурси, стипендії);
- **психоемоційний фасилітатор** – створює атмосферу підтримки.

Для цього потрібне безперервне підвищення кваліфікації, супервізія, доступ до методичної бази з питань підтримки обдарованих учнів у кризових умовах.

Зараз найкращими практиками підтримки обдарованості можна вважати :

➤ **Всеукраїнська ініціатива «GENIUS-UA»**. Платформа для проведення олімпіад, конкурсів, наукових форумів. Забезпечує доступ для дітей з тимчасово окупованих територій, впроваджує онлайн-менторство з українськими науковцями.

➤ **Діяльність Малої академії наук України**

- дистанційні школи;
- мобільні лабораторії;
- платформи для наукового експериментування;
- програми психоемоційної підтримки

➤ **Ініціативи української діаспори:**

- підтримка українських учнів за кордоном;
- онлайн-наставництво від науковців, які працюють у європейських та американських університетах

➤ **Інтеграція міжнародного досвіду.**

Україна бере участь у програмах:

- **UNICEF Learning Passport** – доступ до адаптивного контенту;
- **Європейський освітній простір** – гранти та мобільність;
- **OpenAI Scholars** – залучення до новітніх технологій та ІІІ.

Такі програми мають бути частиною освітньої стратегії для обдарованої молоді з акцентом на цифрову компетентність, критичне мислення та мовну підготовку.

➤ **Індивідуалізація навчального процесу.**

В умовах війни особливо важливим є перехід до індивідуальних освітніх траєкторій. Це передбачає:

- індивідуальні навчальні плани;
- гнучкий розклад;
- тьюторський супровід;
- персональні завдання під рівень та інтереси учня.

Індивідуалізація дозволяє враховувати обставини життя дитини (евакуація, тимчасове переміщення, психоемоційний стан) та забезпечити гнучкість, яка є критичною в умовах нестабільності.

➤ **Соціально-психологічна інтеграція.**

Успішність обдарованої дитини залежить і від підтримки з боку родини, громади та середовища:

- підтримка з боку батьків (освітній коучинг, менторство);
- створення спільнот для однодумців (у тому числі віртуальних);
- участь у конкурсах, громадських проєктах;
- допомога в соціальній адаптації переміщеним дітям.

➤ **Дистанційна та змішана освіта**

Цифрові технології стали базою для освітньої стійкості. Для обдарованих учнів важливо:

- мати доступ до поглибленого контенту;
- брати участь у наукових конференціях, конкурсах;
- працювати в онлайн-групах за інтересами.

Платформи: Zoom, Google Classroom, ClassDojo, Discord, Moodle, Coursera, Prometheus та інші.

➤ **Міжнародна академічна мобільність.**

Багато українських обдарованих учнів наразі навчаються за кордоном. Необхідно:

- зберігати зв'язок із українською освітньою системою;
- підтримувати мовну й культурну ідентичність;
- заохочувати участь у конкурсах, наукових заходах, олімпіадах з України.

➤ **Партнерство та волонтерство**

- Співпраця з громадськими організаціями, фондами, волонтерами (освітні ініціативи, благодійні проєкти).
- Участь у міжнародних обмінах, грантах .
- Запрошення гостьових лекторів – науковців, митців, професіоналів.

Освіта має бути не лише механізмом передачі знань, а й інструментом підтримки психічної рівноваги, відчуття перспективи, особистої значущості – особливо для обдарованих учнів, які в майбутньому визначатимуть напрям розвитку суспільства.

Підтримка обдарованих дітей в умовах війни – не другорядне завдання, а стратегічна інвестиція в майбутнє. Формування інноваційного, гнучкого, безпечного освітнього середовища, яке сприятиме розвитку потенціалу кожної дитини, є одним із пріоритетів державної освітньої політики.

Ефективною стратегією є впровадження практичних моделей, які дозволяють організувати підтримку обдарованих дітей у нових, кризових умовах. У деяких громадах Київської та Чернігівської областей створено шкільні «освітні хаби», де організовано безпечне перебування дітей, індивідуальні заняття з вчителями,

психологічна підтримка, доступ до цифрових ресурсів. У Харківській області – це метрошколи. Створено «Хаб STEM-освіти», де обдаровані діти мають змогу брати участь у дистанційних наукових дослідженнях, робототехнічних проєктах та спілкуватися з викладачами університетів. Платформа «Всеукраїнська школа онлайн» інтегрує функціонал профілізації, самотестування, а також доступ до індивідуальних курсів. Деякі громади інтегрують із нею Google Workspace for Education для обдарованих учнів.

Практичні моделі підтримки обдарованих дітей повинні відповідати реаліям часу: бути мобільними, гнучкими, психоемоційно підтримувальними. Їх впровадження можливе навіть за відсутності стабільного доступу до традиційного навчального процесу, якщо наявні базові умови: залучені педагоги, цифрова інфраструктура та підтримка громади. Необхідно подальше розширення державних і громадських програм, інтеграція міжнародного досвіду, цифрова модернізація освіти, а також потужна психолого-педагогічна підтримка. Незважаючи на зовнішні труднощі, українська освітня система демонструє адаптивність, гнучкість і потенціал для трансформації та підтримки обдарованих

ЛІТЕРАТУРА

1. Міністерство освіти і науки України. (2023). Стратегії розвитку обдарованості в умовах війни.
2. Синякова Віра. Психологічні особливості обдарованих дітей. с 114-115. Режим доступу http://iro.nau.edu.ua/images/docs/conference/conference_obdarovana/Zbirka_obdarovana_11.03.2021.pdf
3. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей // Психолог. - січень 1(1) 2002. - с.5-6
4. МАН України. (2023). Офіційний сайт: <https://man.gov.ua>
5. Писаренко О. А. (2022). Психологічна підтримка обдарованих дітей під час воєнного конфлікту. Педагогічні науки, 95, 125–131.
6. Фонд GENIUS-UA. (2024). Розвиток обдарованих у воєнний період.
7. Освіторія. Освітні інструменти для вчителів в умовах війни. – <https://osvitoria.media>

Щербина О. О.,
вчитель початкових класів
ЗЗСО Лиманського ліцею № 3
Лиманської міської ради Донецької області,
elenakl0871@gmail.com

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS ЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Анотація. У статті розглядається значення розвитку «м'яких» навичок у обдарованих дітей молодшого шкільного віку. Підкреслюється важлива роль таких навичок як комунікація, креативність, критичне мислення, командна робота для всебічного розвитку молодших учнів. В сучасних умовах здатність адаптуватися, співпрацювати та критично мислити є необхідною для виховання майбутнього покоління. Аналізуються різні технології, що сприяють формуванню «м'яких» навичок серед обдарованих дітей молодшого шкільного віку. Формування soft skills є важливим для всебічного особистісного та соціального розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдаровані діти, початкові класи, комунікація, критичне мислення, креативність, співпраця, розвиток «м'яких» навичок.

Abstract. The article explores the importance of developing “soft” skills in gifted children of primary school age. It emphasizes the crucial role of skills such as communication, creativity, critical thinking, and teamwork in the comprehensive development of young learners. In today’s environment, the ability to adapt, collaborate, and think critically is essential for educating the next generation. The article analyzes various technologies that support the development of soft skills among gifted primary school children. Developing these skills is vital for the holistic personal and social growth of gifted children.

Keywords: gifted children, primary education, communication, critical thinking, creativity, collaboration, soft skills development.

У майбутньому сучасним дітям, щоб бути успішними, недостатньо володіти лише глибокими знаннями. Потрібно мати у своєму арсеналі соціальні навички Soft skills, необхідні в будь-якому виді діяльності. Але цьому «щось» ще не достатньо вчать у школі. Приклади Soft skills: вміння спілкуватися; вміння працювати в команді; вміння переконувати; вміння вирішувати проблеми; вміння приймати рішення; вміння управляти своїм часом, мотивувати себе та інших. Нашим учням доведеться постійно поновлювати свої знання, для конкуренції з ШІ, роботами. На уроках у початкових класах намагаюся розвивати обдарованість у своїх учнів вже сьогодні таким чином: вміння працювати у команді, критичне мислення, креативність, лідерство та найважливіше – емпатію та вміння комунікувати з іншими учнями, тому що всі ці соціальні навички формуються ще у дитинстві.

У роботі з обдарованими позитивну динаміку дає розвиток критичного мислення. Найбільш ефективними технологіями розвитку м'яких навичок в учнів є «Мікрофон», «Коло ідей», «Акваріум», «Займи позицію», «Ажурна пилка», дискусії, дебати, робота в парах, ротаційні (змінювані) трійки, аналіз ситуації, дерево рішень, імітаційні ігри тощо. Кейс-стаді – це вид навчального заняття, що поєднує в собі кілька методів (самостійна робота з науковою літературою, навчальною інформацією, документами; аналіз конкретних ситуацій; мозковий штурм; дискусія; метод проектів тощо) і форм (практичного заняття, семінару, ділової або рольової гри тощо) навчання [1]. На такому уроці учні, попередньо вивчивши пакет (кейс) навчального матеріалу, ведуть груповий пошук нових ідей.

На онлайн-дошці (Lino, Miro, Padlet, Canva, Whiteboard) учні можуть записувати запитання, які виникають під час уроку. Мета полягає у тому, що учні могли записати будь-які свої запитання, що виникають у них під час обговорення теми, під час самостійного читання чи виконання інших завдань. Ці запитання я використовую потім на уроці узагальнення чи систематизації знань. Для проведення всім відомого групового метода навчання для розвитку критичного мислення «Займи позицію» проводжу вправу «Три стежки». Перед вами три стежки. Якщо піти першою стежкою, можна потоптати конвалії. Якщо другою – наступите на мурашник. Посередині третьої стежини горить багаття. Якою стежиною підете ви. Доберіть два аргументи.

Одним із шляхів забезпечення активної пізнавальної діяльності дітей є асоціативні картки. Мислення й пам'ять пов'язані з асоціаціями-образами, своєрідними картинками, що ілюструють певне поняття. А в дитячому віці сприймання світу є образним, «ілюстрованим», в мозку створюються образи, завдяки яким діти розуміють інформацію. Наприклад, учням пропонуються картки-ілюстрації, до яких потрібно підібрати прикметники-асоціації до питання: «Яка українська мова?»: соловей – солов'їна, герб – державна, батько – батьківська, Шевченко – поетична, заняття йогою – гнучка, потискання рук партнерами – ділова, сім'я – рідна, скарби – багата, дзвінок – дзвінка, співачка – співуча, квіти – запашна, райдуга – барвиста, різноманітна, пір'їнка – ніжна. Або ж дуже подобаються учням такі картки на тему «Що потрібно захисникам та захисницям України?».

Розвиток та розповсюдження ШІ внесли істотні корективи у роботу. Одна з найяскравіших сфер, де ШІ можна застосовувати – це графічний дизайн. Можливість легко і швидко створювати візуалізацію для уроків я теж використовую. За допомогою ШІ генерую зображення до віршів (<https://openai.com/index/gpt-4>) або для створення текстів за серією малюнків для уроків розвитку мовлення (<https://www.istockphoto.com/uk/ai/generation>). Допомагає мені ШІ (<https://gemini.google.com>) створювати тексти для розвитку швидкочитання в учнів. Подобаються учням тексти про пригоди улюбленого героя всіх дітей – песика

Патрона. Для покращення швидкості та якості читання створюю тексти без пробілів між словами, дзеркальні тексти. Такі завдання сприяють формуванню навичок усвідомленого читання. Для створення казок використовую безкоштовний генератор казок <https://kazka.fun>, де можна обрати тему, вигадати героїв.

Комунікативність – це навичка, яка показує як дитина взаємодіє з іншими під час спілкування, як вона їх розуміє, чи вірно передає інформацію, отриману від оточуючих, світу та самого себе. Створення текстів за поданими малюнками. Учням пропонується скласти, наприклад, художній текст-розповідь про осінь. Найголовніша умова – це використати всі подані малюнки. Вправа «Уявне інтерв'ю. Бесіда домашніх тварин». Учням пропоную спочатку у ролі «песика» та «котика» розпитати один одного про господарів. Один учасник повинен характеризувати свого господаря як безвідповідального та байдужого, інший – як дбайливого, який ставиться до нього із любов'ю. Також пропоную учням скласти діалог «Уявне інтерв'ю. Примири персонажів» для вирішення конфлікту між персонажами прочитаних творів. Подобається учням розігрувати рольові діалоги-моделі, які набагато краще за повчання розвиватимуть уміння домовлятися із людьми, переконувати їх, знаходити компроміси.

Найкращий спосіб допомогти дитині розвинути креативність – творчий простір та умови для експериментів й пізнання себе. Це можуть бути уроки, де передбачаються різні формати вільного спілкування. Дитина має право на помилку, на свободу вибору і можливість зробити щось по-іншому, в інший спосіб і на свій розсуд. Розвиває креативність мистецтво розповідати історії або сторітелінг, який допомагає обмінюватися інформацією, будувати довірливі стосунки, запам'ятовувати інформацію.

Сучасні діти чудово розуміють слово «selfie», та вважають процес фотографування себе цікавим. Вправа «Selfie» допомагає дитині розкрити свій творчий потенціал та креативність, формує позитивне уявлення про себе та навички самопрезентації. Проводжу вправу тематично: селфі біля ялинки, селфі найважливішої події, найщасливіший день, селфі із улюбленою книгою. Цікаво учням робити «селфі» не тільки на телефон, а ще й малюючи. Кожна дитина розповідає про своє фото: коли було зроблено, який момент сфотографований чи намальований, які емоції у дитини на світлинці чи малюнку. Дитина, демонструючи своє селфі, має можливість розповісти про себе щось цікаве. Окрім цього всі інші отримують ще одну не менш важливу навичку – вміння слухати.

Тож, якщо ми хочемо бачити учнів у майбутньому щасливими та успішними, відсьогодні починаймо розвивати Soft skills, вони точно стануть їм у нагоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коберник Г. І. Використання інноваційних технологій у початковій школі. К., 2017. 76 с.

Яковлєва О. М.,

кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри вищої математики і статистики
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
Yakovlieva.ON@pdpu.edu.ua

Голінко А.В.,

здобувачка освіти 2-го (магістерського) рівня,
ОПП «Середня освіта (Математика)»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
Holinko.AV@pdpu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ АЛГЕБРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто деякі методи розвитку дослідницьких навичок учнів, які можуть бути застосовані на уроках алгебри. Розвиток обдарованої особистості на уроках алгебри є багатограним процесом, що вимагає цілеспрямованих педагогічних стратегій, які виходять за межі стандартного викладання.

Ключові слова: обдаровані учні, дослідницькі навички, проблемне навчання, уроки алгебри.

Some methods of developing students' research skills that can be used in algebra lessons are considered. The development of gifted individuals in algebra lessons is a multifaceted process that requires purposeful pedagogical strategies that go beyond standard teaching.

Keywords: gifted students, research skills, problem-based learning, algebra lessons.

Розвиток обдарованої особистості на уроках алгебри вимагає особливого підходу, який виходить за рамки стандартного вивчення матеріалу. Одним із ключових напрямків такої роботи є формування та розвиток дослідницьких навичок учнів, включаючи навички критичного мислення. Саме ці навички дозволяють обдарованим учням не просто засвоювати знання, а й генерувати нові ідеї, аналізувати інформацію з різних точок зору та підходити до розв'язання проблем творчо й нешаблонно. Критичне мислення в учнів формується при вмінні аналізувати інформацію, виділяти головне, оцінювати достовірність джерел. Дослідницька діяльність спонукає учнів вивчати теми не поверхово, а заглиблюватися в суть понять, шукати взаємозв'язки та аналізувати різні підходи до рішення поставлених завдань. Учні вчаться самостійно планувати свою діяльність, шукати необхідну інформацію, застосовувати здобуті знання та навички для розв'язування завдань, робити висновки та аргументувати свою точку зору. Дослідницька діяльність часто вимагає нестандартних рішень, що стимулює творче мислення учнів.

Які методи та прийоми розвитку дослідницьких навичок та критичного мислення можна застосувати на уроках алгебри?

Вчитель може запропонувати на уроці евристичну бесіду, для чого попередньо створити завдання і систему запитань, які будуть спонукати учнів до роздумів, аналізу та самостійного пошуку шляхів розв'язання завдання. З боку вчителя потрібно створити в класі сприятливу атмосферу для заохочування учнів висловлювати свої думки, щоб учні не боялись зробити помилку. Якщо учні відчують труднощі і не можуть надати відповідь на питання, то вчителю потрібно ставити навідні питання, які допоможуть учням знайти відповідь на поставлене питання. Наприклад, у 10-му класі при вивченні теми «Ознаки сталості, зростання та спадання функції» [3] вчитель може запропонувати наступне завдання «Давайте згадаємо, яка функція називається зростаючою на проміжку, а яка – спадною. Як, на вашу думку, пов'язаний зріст/спадання на проміжку функції зі знаком похідної цієї функції на проміжку?». Пропонована система питань: Якщо функція зростає на проміжку, який нахил (який кут з додатнім напрямком осі Ox) мають дотичні до її графіка на цьому проміжку? Як пов'язан кутовий коефіцієнт дотичної до графіку функції в точці з похідною функції в цій точці? Як, на вашу думку, пов'язаний зріст/спадання функції зі знаками кутових коефіцієнтів дотичних до її графіка на цьому проміжку?

Вчитель може запропонувати учням теми дослідження для створення індивідуального або групового проєкту. Теми проєкту будуть пов'язані з алгеброю, але виходити за рамки програми. Наприклад, «Застосування систем лінійних рівнянь в економіці», «Послідовність Фібоначчі та її властивості» тощо. Вчитель допомагає учням спланувати проєкт і надає їм можливість презентувати результати дослідження та відповісти на запитання однокласників. При роботі учнів над проєктом вчитель може запропонувати учням список книг і статей, які розширюють їхні знання з алгебри та суміжних галузей, запропонувати використати інтернет-ресурсів і навчити учнів критично оцінювати інформацію, знайдену в інтернеті.

У контексті розвитку обдарованої особистості на уроках, зокрема алгебри, проблемне навчання виступає одним із найефективніших методів. Воно не просто передає учням знання, а й запускає механізми їхнього самостійного мислення, розвиває дослідницькі навички та критичне мислення. Сутність проблемного навчання полягає у створенні на уроці проблемних ситуацій, які спонукають учнів до самостійного пошуку рішення, формулювання гіпотез та їх перевірки. Проблемні ситуації ставлять перед обдарованими учнями виклик, розпалюють їхню допитливість та спонукають до активної розумової діяльності.

Проблемні завдання, як правило, не мають стандартного рішення, що вимагає від учнів нешаблонного, творчого підходу до пошуку рішення. Наприклад, у 8-му класі при вивченні теми «Формула коренів квадратного рівняння» [1] можна запропонувати, наприклад, завдання «Дослідити, як змінюється кількість коренів рівняння $3x^2 - 2x + a = 0$ залежно від параметра a », яке зводиться до дослідження знаку дискримінанта рівняння в залежності від значення параметру a .

Розглянемо як ілюстрацію проблемного завдання приклад на доведення нерівності, який можна пропонувати у 9-му класі при вивченні теми «Числові нерівності» [2]:

Доведіть, що для всіх дійсних значень a, b, c вірна нерівність

$$5a^2 + 5b^2 + 5c^2 \geq 4ab + 4bc + 4ac.$$

Для доведення нерівності використаємо формулу скороченого множення $a^2 - 2ab + b^2 = (a - b)^2$. Можна поставити навідне питання для учнів: які значення приймає вираз $(a - b)^2$ для всіх дійсних значень a, b ? Зрозуміло, що $(a - b)^2 \geq 0$ для будь-яких значень a і b .

Якщо помножити рівність $a^2 - 2ab + b^2 = (a - b)^2$ на 2, то отримаємо

$$2a^2 - 4ab + 2b^2 = 2(a - b)^2 \geq 0.$$

Аналогічно: $2a^2 - 4ac + 2c^2 = 2(a - c)^2 \geq 0$,

$$2b^2 - 4bc + 2c^2 = 2(b - c)^2 \geq 0.$$

Ставимо питання: чи можна в лівій частині нерівності

$$5a^2 + 5b^2 + 5c^2 \geq 4ab + 4bc + 4ac.$$

виділити повні квадрати? Що для цього потрібно зробити?

Перепишемо ліву частину нерівності у такому вигляді:

$$a^2 + 2a^2 + 2a^2 + b^2 + 2b^2 + 2b^2 + c^2 + 2c^2 + 2c^2 - 4ab - 4bc - 4ac \geq 0.$$

Тепер згрупуємо доданки та виділимо повні квадрати:

$$(2a^2 - 4ab + 2b^2) + (2b^2 - 4bc + 2c^2) + (2c^2 - 4ac + 2a^2) + a^2 + b^2 + c^2 \geq 0$$

отримаємо нерівність:

$$2((a - b)^2 + (b - c)^2 + (c - a)^2) + a^2 + b^2 + c^2 \geq 0,$$

що і потрібно було довести.

Таким чином, можемо сказати, що розвиток обдарованої особистості на уроках алгебри є багатограним процесом, що вимагає цілеспрямованих педагогічних стратегій, які виходять за межі стандартного викладання. Ефективний розвиток обдарованих учнів на уроках алгебри передбачає інтеграцію різноманітних методів і прийомів, що спрямовані на формування як дослідницьких навичок, так і критичного мислення. Поєднання евристичних бесід, проєктної діяльності, проблемного навчання та інших методів, спрямованих на стимулювання пізнавальної активності та самостійності, дозволяє створити динамічне та стимулююче освітнє середовище, що сприяє розкриттю потенціалу обдарованих учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Істер О.С. Алгебра: підруч. для 8 кл. закладів заг. серед. освіти Київ: Генеза, 2021. 272 с.
2. Істер О.С. Алгебра: підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2017. 264 с.
3. Істер О.С. Алгебра і початки аналізу: (профіль. рівень): підруч. для 10 кл. закладів заг. серед. освіти Київ: Генеза, 2018. 448 с.

Наукове видання

**ОБДАРОВАНІСТЬ:
МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ
ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ**

**МАТЕРІАЛИ
науково-практичного онлайн-семінару
22–26 травня 2025 року**

Упорядники:
М. Ю. Мельник, В. М. Шульга

Відповідальність за достовірність матеріалів
несуть автори публікацій.

Підписано до опублікування: 3 червня 2024 року.
Умов.-друк. арк. 116,25. Електронне видання.

Видавництво Інститут обдарованої дитини НАПН України
вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, 04053
тел./факс.: (044) 481-27-27

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру серія
ДК № 6081 від 14.03.2018 р.